

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

عمران
علیه السلام

www.

www.

www.

www.

Ghaemiyeh

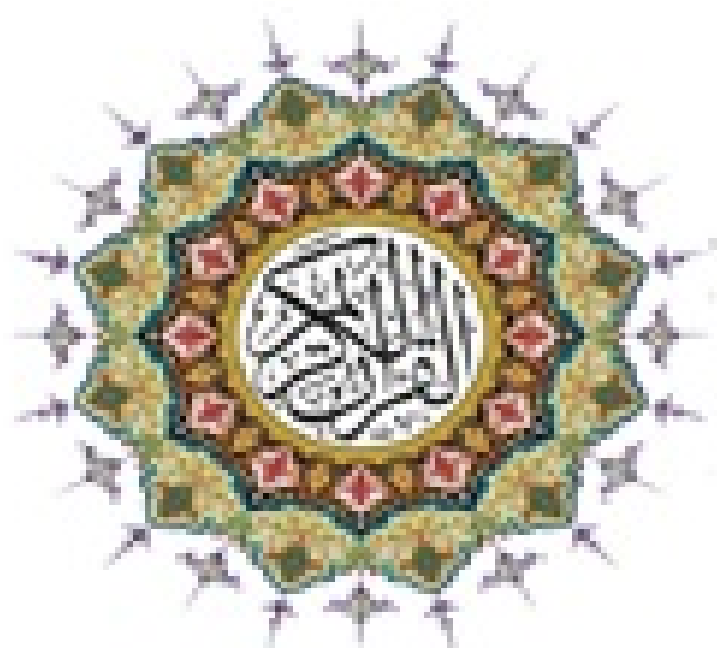
.com

.org

.net

.ir

علم مفاهیم شناسی در قرآن

جلد ۱۵

رسول ملکیان اصفهانی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

علم مفاهيم شناسي در قرآن سري جديد جلد 15

نويسنده:

رسول ملكيان اصفهاني

ناشر چاپي:

مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۷۶	علم مفاهیم شناسی در قرآن سری جدید جلد ۱۵
۷۶	مشخصات کتاب
۷۶	۱- آثار اختیار انسان
۷۶	۲- آثار استبعاد تجدید حیات انسان ها
۷۶	۳- آثار اعتدال اعضای انسان
۷۸	۴- آثار انسان شناسی
۷۸	۵- آثار پیروی از انسان ها
۷۸	۶- آثار تفکر در خلقت انسان
۸۰	۷- آثار تقصیر در هدایت انسان ها
۸۰	۸- آثار تمایلات انسان
۸۰	۹- آثار حق پذیری انسان ها
۸۰	۱۰- آثار خصلتهای انسان
۸۲	۱۱- آثار خلافت انسان
۸۲	۱۲- آثار خلقت انسان
۸۴	۱۳- آثار خلقت انسان ها
۸۴	۱۴- آثار ذکر خلقت انسان
۸۸	۱۵- آثار ذکر خلقت انسان ها
۸۸	۱۶- آثار ذکر عجز انسان
۹۰	۱۷- آثار ذکر فرجام انسان
۹۰	۱۸- آثار ذکر کرامت انسان
۹۰	۱۹- آثار ذکر مراحل خلقت انسان
۹۰	۲۰- آثار ذکر مقهوریت انسان
۹۲	۲۱- آثار ذکر منشأ انسان ها

- ۹۲ ۲۲- آثار ذکر نیازمندی انسان
- ۹۲ ۲۳- آثار سودمندی انسان
- ۹۲ ۲۴- آثار شخصیت دنیوی انسان ها
- ۹۴ ۲۵- آثار صفات انسان
- ۹۴ ۲۶- آثار عبرت ناپذیری انسان
- ۹۴ ۲۷- آثار عجز انسان
- ۹۶ ۲۸- آثار عجله انسان
- ۹۶ ۲۹- آثار غفلت از خلقت انسان
- ۹۷ ۳۰- آثار غفلت انسان ها
- ۹۸ ۳۱- آثار فضایل انسان ها
- ۹۸ ۳۲- آثار کفران انسان
- ۹۸ ۳۳- آثار کفران انسان ها
- ۱۰۰ ۳۴- آثار کمال انسان
- ۱۰۰ ۳۵- آثار منفعت طلبی انسان
- ۱۰۰ ۳۶- آثار مؤاخذه دنیوی انسان ها
- ۱۰۲ ۳۷- آثار نفع روح در انسان
- ۱۰۲ ۳۸- آثار نگرانی اخروی انسان ها
- ۱۰۲ ۳۹- آرزوهای انسان
- ۱۰۴ ۴۰- آرزوی اخروی انسان
- ۱۰۴ ۴۱- آرزوی انسان
- ۱۰۶ ۴۲- آرزوی انسان ها
- ۱۰۶ ۴۳- آرمانهای انسان
- ۱۰۶ ۴۴- آزادی انسان
- ۱۰۹ ۴۵- آسیب پذیری انسان
- ۱۱۲ ۴۶- آسیب پذیری انسان ها
- ۱۱۲ ۴۷- آسیب ناپذیری اعصاب انسان

۱۱۴	۴۸- آفات زندگی انسان ها
۱۱۴	۴۹- آفرینش انسان
۱۱۶	۵۰- آفرینش و مصالح انسان
۱۱۶	۵۱- آفرینش و نیازهای انسان
۱۱۸	۵۲- آگاهی اخروی انسان
۱۱۸	۵۳- آگاهی از عمل انسان
۱۱۸	۵۴- آگاهی از عمل انسان ها
۱۲۰	۵۵- آگاهی از نیت انسان
۱۲۰	۵۶- آگاهی از نیت انسان ها
۱۲۰	۵۷- آگاهی از نیازهای انسان
۱۲۰	۵۸- آگاهی انسان
۱۲۲	۵۹- آگاهی انسان در محشر
۱۲۲	۶۰- آموزش اخروی انسان ها
۱۲۴	۶۱- آموزش انسان
۱۲۴	۶۲- آینده انسان
۱۲۶	۶۳- ابتلای انسان ها
۱۲۶	۶۴- ابداع انسان
۱۲۶	۶۵- ابعاد انسان
۱۳۵	۶۶- ابعاد وجودی انسان
۱۳۶	۶۷- ابلیس هنگام خلقت انسان
۱۳۶	۶۸- اتقان ساختار انسان
۱۳۶	۶۹- اتمام حجت با انسان ها
۱۳۸	۷۰- اتمام حجت بر انسان
۱۳۸	۷۱- اتمام حجت بر انسان ها
۱۴۰	۷۲- اجابت خواسته های انسان
۱۴۰	۷۳- اجتماع اخروی انسان ها

- ۱۴۲ ----- ۷۴- اجل انسان
- ۱۴۴ ----- ۷۵- اجل انسان ها
- ۱۴۶ ----- ۷۶- احاطه اخروی انسان ها
- ۱۴۶ ----- ۷۷- احاطه گناه بر انسان
- ۱۴۸ ----- ۷۸- احتضار انسان
- ۱۴۸ ----- ۷۹- احساسات اخروی انسان
- ۱۴۸ ----- ۸۰- احضار انسان ها در قیامت
- ۱۵۰ ----- ۸۱- احیای اخروی انسان ها
- ۱۵۲ ----- ۸۲- احیای انسان
- ۱۵۲ ----- ۸۳- اختلاف انسان ها
- ۱۵۴ ----- ۸۴- اختلاف دینی انسان های نخستین
- ۱۵۴ ----- ۸۵- اختیار انسان
- ۱۹۲ ----- ۸۶- اختیار انسان ها
- ۱۹۳ ----- ۸۷- اختیار تکوینی انسان
- ۱۹۴ ----- ۸۸- اختیارات انسان
- ۱۹۴ ----- ۸۹- اخلاص انسان
- ۱۹۴ ----- ۹۰- اخلاق انسان کامل
- ۱۹۶ ----- ۹۱- ادراک انسان
- ۱۹۶ ----- ۹۲- ادراک انسان ها
- ۱۹۶ ----- ۹۳- ادعای شکست ناپذیری انسان
- ۱۹۸ ----- ۹۴- اراده اخروی انسان
- ۱۹۸ ----- ۹۵- اراده انسان
- ۲۰۰ ----- ۹۶- ارزش انسان
- ۲۰۳ ----- ۹۷- ارزش جان انسان ها
- ۲۰۴ ----- ۹۸- ارزش حیات انسان ها
- ۲۰۴ ----- ۹۹- ارزش خلقت انسان

- ۱۰۰- ارزش رضایت انسان ۲۰۴
- ۱۰۱- ارزش عمر انسان ها ۲۰۵
- ۱۰۲- ارزش عنصر خلقت انسان ۲۰۶
- ۱۰۳- ارزش مال انسان ها ۲۰۶
- ۱۰۴- ارزش نجات انسان ها ۲۰۷
- ۱۰۵- ارزیابی عمل انسان ۲۰۸
- ۱۰۶- ازدیاد نسل انسان ۲۰۸
- ۱۰۷- استبداد انسان ۲۰۸
- ۱۰۸- استبعاد نبوت انسان ۲۰۹
- ۱۰۹- استتار عیوب انسان ۲۱۰
- ۱۱۰- استحکام بدن انسان ۲۱۰
- ۱۱۱- استخوان بندی انسان ۲۱۲
- ۱۱۲- استعاده از وسوسه انسان ها ۲۱۲
- ۱۱۳- استعداد انسان ۲۱۲
- ۱۱۴- استعداد انسان ها ۲۱۴
- ۱۱۵- استعدادهای انسان ۲۱۶
- ۱۱۶- استعدادهای بدن انسان ۲۲۰
- ۱۱۷- استغائه انسان ها ۲۲۰
- ۱۱۸- استغفار برای انسان ها ۲۲۰
- ۱۱۹- استفاده از استعداد انسان ها ۲۲۲
- ۱۲۰- استفاده از گرایشهای انسان ۲۲۲
- ۱۲۱- استقرار انسان ها در زمین ۲۲۳
- ۱۲۲- استمداد اخروی انسان های پیرو ۲۲۴
- ۱۲۳- اسرار انسان ۲۲۶
- ۱۲۴- اسرار انسان ها ۲۲۸
- ۱۲۵- اصلاح عقیده انسان ها ۲۲۸

۲۲۸	۱۲۶- اصلاح عمل انسان ها
۲۲۸	۱۲۷- اضطراب اخروی انسان ها
۲۳۰	۱۲۸- اضطراب قلب انسان
۲۳۰	۱۲۹- اضلال انسان
۲۳۰	۱۳۰- اطاعت از انسان
۲۳۱	۱۳۱- اطاعت انسان ها
۲۳۲	۱۳۲- اظهار حقیقت انسان
۲۳۲	۱۳۳- اعتدال انسان
۲۳۲	۱۳۴- اعتدال جسمی انسان
۲۳۴	۱۳۵- اعتراض انسان های پیرو
۲۳۴	۱۳۶- اعمال انسان
۲۳۴	۱۳۷- اغواپذیری اکثریت انسان ها
۲۳۶	۱۳۸- اغواپذیری انسان
۲۳۸	۱۳۹- اغوای انسان
۲۴۰	۱۴۰- اغوای انسان ها
۲۴۰	۱۴۱- افتراهای انسان
۲۴۰	۱۴۲- افساد انسان
۲۴۲	۱۴۳- افکار انسان
۲۴۴	۱۴۴- اقرار انسان ها
۲۴۴	۱۴۵- اقسام اخروی انسان ها
۲۴۶	۱۴۶- اقسام انسان ها
۲۴۹	۱۴۷- اقلیت انسان ها
۲۵۱	۱۴۸- اکثریت انسان ها
۲۵۲	۱۴۹- امتحان انسان
۲۵۴	۱۵۰- امتحان انسان ها
۲۶۰	۱۵۱- امتنان بر انسان

- ۱۵۲- امداد به انسان ۲۶۰
- ۱۵۳- امداد به انسان ها ۲۶۲
- ۱۵۴- امکان عصمت انسان ها ۲۶۲
- ۱۵۵- امنیت انسان ها ۲۶۲
- ۱۵۶- امیدواری اخروی انسان ها ۲۶۴
- ۱۵۷- امیدواری به حسن فرجام انسان ها ۲۶۴
- ۱۵۸- انتقام جویی اخروی انسان ها ۲۶۴
- ۱۵۹- انحطاط انسان ۲۶۴
- ۱۶۰- اندوه بر کفر انسان ها ۲۶۴
- ۱۶۱- اندوه بر هدایت ناپذیری انسان ها ۲۶۶
- ۱۶۲- انذار انسان ها ۲۶۶
- ۱۶۳- انذارهای انسان ها ۲۷۴
- ۱۶۴- انسان از خاک ۲۷۴
- ۱۶۵- انسان از زمین ۲۷۷
- ۱۶۶- انسان از علقه ۲۷۸
- ۱۶۷- انسان از گل ۲۷۸
- ۱۶۸- انسان از گل خشک ۲۸۲
- ۱۶۹- انسان از نطفه ۲۸۴
- ۱۷۰- انسان پس از مرگ ۲۸۸
- ۱۷۱- انسان در بدو خلقت ۲۹۰
- ۱۷۲- انسان در زمین ۲۹۲
- ۱۷۳- انسان در سختی ۲۹۲
- ۱۷۴- انسان در عالم خلق ۲۹۴
- ۱۷۵- انسان در عالم ذر ۲۹۴
- ۱۷۶- انسان در قیامت ۲۹۶
- ۱۷۷- انسان در محضر خدا ۲۹۸

- ۱۷۸- انسان دوستی ذوالقرنین ۲۹۸
- ۱۷۹- انسان شناسی ۲۹۸
- ۱۸۰- انسان شناسی پرندگان ۲۹۹
- ۱۸۱- انسان شناسی مشرکان ۳۰۰
- ۱۸۲- انسان قبل از خلقت ۳۰۰
- ۱۸۳- انسان کامل ۳۰۰
- ۱۸۴- انسان مستعد ۳۰۲
- ۱۸۵- انسان و آینده ۳۰۴
- ۱۸۶- انسان و امانت خدا ۳۰۴
- ۱۸۷- انسان و جنیان ۳۰۴
- ۱۸۸- انسان و چهارپایان مفید ۳۰۴
- ۱۸۹- انسان و حیات جاودان ۳۰۶
- ۱۹۰- انسان و دین ۳۰۶
- ۱۹۱- انسان و طبیعت ۳۰۶
- ۱۹۲- انسان و قبول امانت خدا ۳۰۶
- ۱۹۳- انسان و قرآن ۳۰۸
- ۱۹۴- انسان و ملائکه ۳۰۸
- ۱۹۵- انسان و نقص ۳۰۸
- ۱۹۶- انسان و هدایت ۳۰۸
- ۱۹۷- انسان ها پس از مرگ ۳۱۰
- ۱۹۸- انسان ها در آخرت ۳۱۱
- ۱۹۹- انسان ها در بدو خلقت ۳۱۲
- ۲۰۰- انسان ها در جهنم ۳۱۲
- ۲۰۱- انسان ها در سختی ۳۱۴
- ۲۰۲- انسان ها در عالم برزخ ۳۱۸
- ۲۰۳- انسان ها در عالم ذر ۳۱۸

- ۳۱۸ ۲۰۴- انسان ها در قیامت
- ۳۳۸ ۲۰۵- انسان ها در محضر خدا
- ۳۳۹ ۲۰۶- انسان ها و حوادث قیامت
- ۳۴۰ ۲۰۷- انسان ها و دین
- ۳۴۰ ۲۰۸- انسان ها و نعمت علم
- ۳۴۰ ۲۰۹- انسان ها و نعمت کتابت
- ۳۴۲ ۲۱۰- انسان ها هنگام آسایش
- ۳۴۲ ۲۱۱- انسان ها هنگام برپایی قیامت
- ۳۴۲ ۲۱۲- انسان ها هنگام رفاه
- ۳۴۴ ۲۱۳- انسان ها هنگام رفع سختی
- ۳۴۴ ۲۱۴- انسان ها هنگام نعمت
- ۳۴۴ ۲۱۵- انسان های بی شخصیت
- ۳۴۶ ۲۱۶- انسان های پیرو در قیامت
- ۳۴۶ ۲۱۷- انسان های پیشگام
- ۳۴۶ ۲۱۸- انسان های تولد نیافته
- ۳۴۷ ۲۱۹- انسان های تولد یافته
- ۳۴۸ ۲۲۰- انسان های ظالم
- ۳۴۸ ۲۲۱- انسان های قبل از آدم(ع)
- ۳۵۰ ۲۲۲- انسان های گمراه
- ۳۵۰ ۲۲۳- انسان های مبتلا به سختی
- ۳۵۰ ۲۲۴- انسان های مجادله گر
- ۳۵۲ ۲۲۵- انسان های محروم از ادراک
- ۳۵۲ ۲۲۶- انسان های معتدل
- ۳۵۲ ۲۲۷- انسان های ممتاز
- ۳۵۴ ۲۲۸- انسان های موحد
- ۳۵۴ ۲۲۹- انسان های ناسپاس هنگام خطر

- ۲۳۰- انسان های هدایت ناپذیر ۳۵۴
- ۲۳۱- انسان هنگام آسایش ۳۵۶
- ۲۳۲- انسان هنگام رفاه ۳۵۶
- ۲۳۳- انسان هنگام سختی ۳۵۶
- ۲۳۴- انسان هنگام سرور ۳۵۶
- ۲۳۵- انسان هنگام سلب نعمت ۳۵۸
- ۲۳۶- انعطاف پذیری انسان ۳۵۸
- ۲۳۷- انقیاد انسان ۳۶۰
- ۲۳۸- انگیزه های انسان ۳۶۰
- ۲۳۹- اهداف خلقت انسان ۳۶۰
- ۲۴۰- اهمیت اختیار انسان ۳۶۲
- ۲۴۱- اهمیت استعداد انسان ۳۶۲
- ۲۴۲- اهمیت انذار انسان ها ۳۶۲
- ۲۴۳- اهمیت انسان شناسی ۳۶۴
- ۲۴۴- اهمیت بقای نسل انسان ها ۳۶۵
- ۲۴۵- اهمیت تربیت انسان ۳۶۶
- ۲۴۶- اهمیت تربیت انسان ها ۳۶۶
- ۲۴۷- اهمیت تزکیه انسان ها ۳۶۶
- ۲۴۸- اهمیت تعلیم انسان ها ۳۶۷
- ۲۴۹- اهمیت تکامل انسان ۳۶۸
- ۲۵۰- اهمیت تکامل انسان ها ۳۶۸
- ۲۵۱- اهمیت تنبه انسان ها ۳۶۸
- ۲۵۲- اهمیت حقوق انسان ها ۳۷۲
- ۲۵۳- اهمیت حل اختلاف انسان ها ۳۷۲
- ۲۵۴- اهمیت حواس انسان ۳۷۲
- ۲۵۵- اهمیت خصلتهای انسان ۳۷۴

- ۳۷۴ ----- ۲۵۶- اهمیت خلقت انسان
- ۳۷۶ ----- ۲۵۷- اهمیت خلقت انسان ها
- ۳۷۸ ----- ۲۵۸- اهمیت ذکر عجز انسان
- ۳۷۸ ----- ۲۵۹- اهمیت رستگاری انسان ها
- ۳۷۸ ----- ۲۶۰- اهمیت شعور انسان
- ۳۸۰ ----- ۲۶۱- اهمیت شناسایی انسان ها
- ۳۸۰ ----- ۲۶۲- اهمیت عمر انسان
- ۳۸۰ ----- ۲۶۳- اهمیت عمر انسان ها
- ۳۸۰ ----- ۲۶۴- اهمیت مصالح انسان ها
- ۳۸۲ ----- ۲۶۵- اهمیت موعظه انسان ها
- ۳۸۲ ----- ۲۶۶- اهمیت نجات انسان ها
- ۳۸۲ ----- ۲۶۷- اهمیت هدایت انسان ها
- ۳۸۸ ----- ۲۶۸- ایمان انسان
- ۳۸۸ ----- ۲۶۹- ایمان انسان ها
- ۳۹۰ ----- ۲۷۰- بازجویی اخروی انسان ها
- ۳۹۰ ----- ۲۷۱- بازگشت انسان به زمین
- ۳۹۰ ----- ۲۷۲- باطن عمل انسان ها
- ۳۹۰ ----- ۲۷۳- بخل انسان
- ۳۹۴ ----- ۲۷۴- بدهت عبودیت انسان ها
- ۳۹۴ ----- ۲۷۵- بدترین انسان
- ۳۹۴ ----- ۲۷۶- بدترین انسان ها
- ۳۹۴ ----- ۲۷۷- بدن انسان
- ۳۹۶ ----- ۲۷۸- برتری انسان
- ۳۹۸ ----- ۲۷۹- برتری انسان بر چهارپایان
- ۳۹۸ ----- ۲۸۰- برتری انسان بر ملائکه
- ۴۰۰ ----- ۲۸۱- برتری انسان بر موجودات

- ۲۸۲- برتری بدن اخروی انسان ها ۴۰۲
- ۲۸۳- برگزیدگی انسان ها ۴۰۲
- ۲۸۴- بشارت به انسان ها ۴۰۲
- ۲۸۵- بصیرت اخروی انسان ۴۰۳
- ۲۸۶- بصیرت انسان ۴۰۴
- ۲۸۷- بعث انسان ها ۴۰۴
- ۲۸۸- بعثت انسان ۴۰۴
- ۲۸۹- بعد جسمی انسان ۴۰۶
- ۲۹۰- بعد روحی انسان ۴۰۶
- ۲۹۱- بقای انسان ۴۰۶
- ۲۹۲- بقای نسل انسان در زمین ۴۰۸
- ۲۹۳- بلوغ انسان ۴۰۸
- ۲۹۴- بوی انسان ها ۴۰۸
- ۲۹۵- بهترین انسان ها ۴۰۸
- ۲۹۶- بهترین خلقت انسان ۴۱۰
- ۲۹۷- بهره دنیوی انسان ۴۱۰
- ۲۹۸- بهره های دنیوی انسان ۴۱۲
- ۲۹۹- بی ارزشی عنصر خلقت انسان ۴۱۲
- ۳۰۰- بی ارزشی نطفه انسان ۴۱۲
- ۳۰۱- بی پناهی اخروی انسان ها ۴۱۴
- ۳۰۲- بی پناهی انسان ۴۱۴
- ۳۰۳- بی پناهی انسان ها در قیامت ۴۱۴
- ۳۰۴- بی تقوایی انسان ۴۱۶
- ۳۰۵- بی شعوری انسان های منفعل ۴۱۶
- ۳۰۶- بی صبری انسان ۴۱۶
- ۳۰۷- بی یآوری اخروی انسان ۴۱۸

- ۳۰۸- بی یآوری اخروی انسان ها ۴۱۹
- ۳۰۹- بی یآوری انسان ۴۲۰
- ۳۱۰- بینایی انسان ۴۲۰
- ۳۱۱- بینش اخروی انسان ها ۴۲۰
- ۳۱۲- بینش انسان ۴۲۲
- ۳۱۳- بینش انسان کامل ۴۲۲
- ۳۱۴- بینش انسان ها ۴۲۲
- ۳۱۵- بینش پوچی خلقت انسان ۴۲۲
- ۳۱۶- بیهوشی انسان ها ۴۲۴
- ۳۱۷- پاداش اخروی انسان ۴۲۴
- ۳۱۸- پاداش اخروی انسان ها ۴۲۴
- ۳۱۹- پاداش انسان ۴۲۶
- ۳۲۰- پاداش انسان ها ۴۲۸
- ۳۲۱- پاسخ اخروی انسان ها ۴۲۸
- ۳۲۲- پاکی انسان ۴۲۹
- ۳۲۳- پایان عمر انسان ها ۴۳۰
- ۳۲۴- پدر انسان ها ۴۳۰
- ۳۲۵- پراکندگی انسان ها در قیامت ۴۳۲
- ۳۲۶- پرسش از وحی به انسان ۴۳۲
- ۳۲۷- پرسشگری انسان ۴۳۲
- ۳۲۸- پلیدی اضلال انسان ها ۴۳۲
- ۳۲۹- پناهگاه انسان ۴۳۴
- ۳۳۰- پناهگاه انسان ها ۴۳۸
- ۳۳۱- پنهان کاری انسان ۴۴۰
- ۳۳۲- پوچ انگاری خلقت انسان ۴۴۰
- ۳۳۳- پیدایش صورت انسان ۴۴۰

- ۳۳۴- پیری انسان ۴۴۲
- ۳۳۵- پیوند انسان ها ۴۴۴
- ۳۳۶- تأثیرپذیری انسان ۴۴۴
- ۳۳۷- تأثیرپذیری انسان ها ۴۴۸
- ۳۳۸- تأمین برخی از نیازهای انسان ۴۴۸
- ۳۳۹- تأمین روزی انسان ۴۵۰
- ۳۴۰- تأمین مصالح انسان ۴۵۰
- ۳۴۱- تأمین معاش انسان ها ۴۵۰
- ۳۴۲- تأمین منافع انسان ۴۵۲
- ۳۴۳- تأمین منافع انسان ها ۴۵۲
- ۳۴۴- تأمین نیاز انسان ۴۵۳
- ۳۴۵- تأمین نیاز انسان ها ۴۵۴
- ۳۴۶- تأمین نیازهای انسان ۴۵۴
- ۳۴۷- تأمین نیازهای روحی انسان ۴۶۰
- ۳۴۸- تأمین نیازهای مادی انسان ۴۶۰
- ۳۴۹- تأمین نیازهای معنوی انسان ۴۶۲
- ۳۵۰- تاریخ انسان ۴۶۲
- ۳۵۱- تاریخ خلقت انسان ۴۶۴
- ۳۵۲- تأمین معاش انسان ۴۶۶
- ۳۵۳- تبدیل انسان به خاک ۴۶۶
- ۳۵۴- تبدیل انسان به ملائکه ۴۶۶
- ۳۵۵- تبدیل علقه به انسان ۴۶۸
- ۳۵۶- تبیین نیازهای انسان ۴۶۸
- ۳۵۷- تجاوز به حقوق انسان ها ۴۶۸
- ۳۵۸- تجاوزگری انسان ۴۶۸
- ۳۵۹- تجدید حیات انسان ۴۷۰

- ۳۶۰- تجدید حیات انسان ها ۴۷۲
- ۳۶۱- تجمع اخروی انسان ها ۴۷۵
- ۳۶۲- تحریک تمایلات انسان ۴۷۶
- ۳۶۳- تحلیل گری انسان ۴۷۶
- ۳۶۴- تحولات انسان ها پس از نوح(ع) ۴۷۷
- ۳۶۵- تحولات جسمانی در انسان ۴۷۸
- ۳۶۶- تحولات زندگی انسان ۴۷۸
- ۳۶۷- تحولات زندگی انسان ها ۴۷۸
- ۳۶۸- تحولات قلبی انسان ۴۷۸
- ۳۶۹- تحیر اخروی انسان ۴۸۰
- ۳۷۰- تحیر اخروی انسان ها ۴۸۰
- ۳۷۱- تداوم حیات انسان ها ۴۸۰
- ۳۷۲- تداوم نسل انسان ۴۸۲
- ۳۷۳- تدبیر امور انسان ۴۸۲
- ۳۷۴- تدبیر امور انسان ها ۴۸۴
- ۳۷۵- تدبیر امور انسان ها ۴۸۴
- ۳۷۶- تدبیر انسان ها ۴۸۵
- ۳۷۷- تدبیر زندگی انسان ها ۴۸۶
- ۳۷۸- تذکر به انسان ۴۸۶
- ۳۷۹- تذکر به انسان ها ۴۸۸
- ۳۸۰- تذکر خلقت انسان ۴۸۸
- ۳۸۱- تذکر نیازهای انسان ۴۸۸
- ۳۸۲- ترس اخروی انسان ها ۴۹۰
- ۳۸۳- ترس از انسان ها ۴۹۰
- ۳۸۴- ترس انسان ها ۴۹۲
- ۳۸۵- ترس انسان ها در قیامت ۴۹۲

- ۴۹۲ ----- ۳۸۶- ترکیه انسان ها
- ۴۹۴ ----- ۳۸۷- تساوی انسان
- ۴۹۴ ----- ۳۸۸- تساوی انسان ها
- ۵۰۲ ----- ۳۸۹- تساوی حقوق انسان ها
- ۵۰۲ ----- ۳۹۰- تشابه انسان با جن
- ۵۰۴ ----- ۳۹۱- تشابه جن با انسان
- ۵۱۶ ----- ۳۹۲- تشابه خلقت انسان ها
- ۵۱۶ ----- ۳۹۳- تشبیه انسان
- ۵۱۸ ----- ۳۹۴- تشبیه انسان ها
- ۵۱۸ ----- ۳۹۵- تشبیه انسان ها در قیامت
- ۵۱۹ ----- ۳۹۶- تشبیه به آغاز خلقت انسان
- ۵۲۰ ----- ۳۹۷- تشبیه به خلقت انسان
- ۵۲۰ ----- ۳۹۸- تشبیه خلقت انسان
- ۵۲۰ ----- ۳۹۹- تشنگی اخروی انسان
- ۵۲۱ ----- ۴۰۰- تشویق انسان ها
- ۵۲۲ ----- ۴۰۱- تشویق به مطالعه خلقت انسان
- ۵۲۳ ----- ۴۰۲- تصحیح عقیده انسان ها
- ۵۲۴ ----- ۴۰۳- تضرع انسان
- ۵۲۴ ----- ۴۰۴- تضمین پاداش انسان ها
- ۵۲۴ ----- ۴۰۵- تعالیم انسان
- ۵۲۴ ----- ۴۰۶- تعداد زندگی انسان
- ۵۲۶ ----- ۴۰۷- تعداد مرگ انسان
- ۵۲۶ ----- ۴۰۸- تعدد هواوهوس انسان
- ۵۲۶ ----- ۴۰۹- تعدیل تمایلات انسان
- ۵۲۶ ----- ۴۱۰- تعقل انسان
- ۵۲۸ ----- ۴۱۱- تعقل در تکامل انسان

۵۲۸	۴۱۲- تعقل در خلقت انسان
۵۳۰	۴۱۳- تعقل در عنصر خلقت انسان
۵۳۰	۴۱۴- تعلیم انسان ها
۵۳۲	۴۱۵- تعلیم قرآن به انسان ها
۵۳۲	۴۱۶- تغذیه انسان
۵۳۲	۴۱۷- تغذیه انسان ها
۵۳۴	۴۱۸- تغییر صفات انسان
۵۳۴	۴۱۹- تغییر فکر انسان
۵۳۴	۴۲۰- تغییر ماهیت انسان
۵۳۴	۴۲۱- تفاخر انسان ها
۵۳۶	۴۲۲- تفاوت اخروی انسان ها
۵۳۶	۴۲۳- تفاوت استعداد انسان ها
۵۳۸	۴۲۴- تفاوت اقتصادی انسان ها
۵۴۰	۴۲۵- تفاوت انسان ها
۵۴۷	۴۲۶- تفاوت تلاش انسان ها
۵۴۸	۴۲۷- تفاوت رتبه های انسان ها
۵۴۸	۴۲۸- تفاوت رنگ انسان ها
۵۵۰	۴۲۹- تفاوت روزی انسان ها
۵۵۰	۴۳۰- تفاوت زندگی انسان ها
۵۵۰	۴۳۱- تفاوت عمل انسان ها
۵۵۲	۴۳۲- تفاوت فهم انسان ها
۵۵۲	۴۳۳- تفاوت گرایشهای انسان
۵۵۲	۴۳۴- تفاوت مرگ انسان ها
۵۵۴	۴۳۵- تفاوت مسؤلیت انسان ها
۵۵۴	۴۳۶- تقدیه انسان ها
۵۵۴	۴۳۷- تفضل بر انسان

۵۵۴	۴۳۸- فضل به انسان
۵۵۶	۴۳۹- فضل به انسان ها
۵۵۶	۴۴۰- تفکر انسان
۵۵۷	۴۴۱- تفکر در خلقت انسان
۵۵۸	۴۴۲- تقدیر استعدادهای انسان
۵۵۸	۴۴۳- تقدیر بعث انسان ها
۵۶۰	۴۴۴- تقدیر خلقت انسان
۵۶۰	۴۴۵- تقدیر روزی انسان ها
۵۶۰	۴۴۶- تقدیر سرنوشت انسان
۵۶۰	۴۴۷- تقدیر صفات جسمانی انسان
۵۶۲	۴۴۸- تقدیر عمل انسان
۵۶۲	۴۴۹- تقدیر قدرت انسان ها
۵۶۲	۴۵۰- تقسیم انسان ها در قیامت
۵۶۴	۴۵۱- تقسیم بندی حسابرسی انسان ها
۵۶۴	۴۵۲- تقویت روحیه انسان ها
۵۶۴	۴۵۳- تکالیف انسان
۵۶۶	۴۵۴- تکالیف انسان ها
۵۶۶	۴۵۵- تکامل اخروی انسان ها
۵۶۶	۴۵۶- تکامل انسان
۵۶۸	۴۵۷- تکامل انسان ها
۵۶۸	۴۵۸- تکامل جسمانی انسان
۵۶۹	۴۵۹- تکامل خلقت انسان
۵۷۰	۴۶۰- تکبر انسان
۵۷۰	۴۶۱- تکذیب انسان
۵۷۲	۴۶۲- تکریم انسان
۵۷۲	۴۶۳- تکلم انسان

۵۷۴	۴۶۴- تکلیف انسان
۵۷۸	۴۶۵- تکلیف انسان ها
۵۸۲	۴۶۶- تلاش انسان
۵۸۲	۴۶۷- تلاش انسان ها
۵۸۲	۴۶۸- تمایلات اخروی انسان
۵۸۴	۴۶۹- تمایلات اخروی انسان ها
۵۸۴	۴۷۰- تمایلات انسان
۵۸۸	۴۷۱- تمثیل به تکلم انسان
۵۸۸	۴۷۲- تناسب اعضای انسان
۵۹۰	۴۷۳- تناسب اندام انسان
۵۹۱	۴۷۴- تنبه اخروی انسان ها
۵۹۲	۴۷۵- تنبه انسان
۵۹۲	۴۷۶- تنبه انسان ها
۵۹۴	۴۷۷- تنزیه انسان
۵۹۴	۴۷۸- تنوع حالات انسان
۵۹۴	۴۷۹- تنوع رنگ انسان ها
۵۹۴	۴۸۰- تنوع طلبی انسان
۵۹۶	۴۸۱- تنهایی اخروی انسان ها
۵۹۶	۴۸۲- توجیه گری انسان
۵۹۸	۴۸۳- توحید اولیه انسان ها
۵۹۸	۴۸۴- توشه اخروی انسان
۵۹۸	۴۸۵- توشه انسان
۵۹۸	۴۸۶- توصیه به انسان ها
۶۰۰	۴۸۷- توطئه انسان ها
۶۰۰	۴۸۸- تهدید انسان
۶۰۰	۴۸۹- تهییج تمایلات انسان

- ۴۹۰- تأثیرپذیری انسان ۶۰۰
- ۴۹۱- ثبت آثار انسان ها ۶۰۲
- ۴۹۲- ثبت عمل انسان ۶۰۲
- ۴۹۳- جانشینی در انسان ها ۶۰۲
- ۴۹۴- جاودانگی انسان ۶۰۴
- ۴۹۵- جاودانگی تمایلات انسان ۶۰۴
- ۴۹۶- جاودانگی زیبایی انسان ۶۰۵
- ۴۹۷- جاودانگی لذایذ انسان ۶۰۶
- ۴۹۸- جایگاه زندگی انسان ۶۰۶
- ۴۹۹- جدایی انسان ها در قیامت ۶۰۶
- ۵۰۰- جسم انسان ۶۰۸
- ۵۰۱- جنیان و اغوای انسان ۶۰۸
- ۵۰۲- جنیان و انسان ۶۰۸
- ۵۰۳- جنین انسان ۶۱۰
- ۵۰۴- جوانی انسان ۶۱۰
- ۵۰۵- جهش در خلقت انسان ۶۱۲
- ۵۰۶- جهل انسان ۶۱۲
- ۵۰۷- جهل انسان به امانت خدا ۶۲۰
- ۵۰۸- جهل انسان ها ۶۲۰
- ۵۰۹- جهل به مقدرات انسان ها ۶۲۴
- ۵۱۰- حافظ انسان ها ۶۲۴
- ۵۱۱- حاکم انسان ها ۶۲۶
- ۵۱۲- حالات انسان ۶۲۷
- ۵۱۳- حالات درونی انسان ۶۳۰
- ۵۱۴- حالات روانی انسان ۶۳۰
- ۵۱۵- حامی انسان ها ۶۳۲

- ۵۱۶- حتمیت افشای راز انسان ها ۶۳۲
- ۵۱۷- حتمیت بعث انسان ها ۶۳۲
- ۵۱۸- حتمیت حشر اخروی انسان ها ۶۳۴
- ۵۱۹- حتمیت حشر انسان ها ۶۳۴
- ۵۲۰- حتمیت ذلت اخروی انسان ها ۶۳۴
- ۵۲۱- حتمیت عذاب اخروی انسان ها ۶۳۴
- ۵۲۲- حتمیت کیفر انسان ها ۶۳۵
- ۵۲۳- حتمیت مرگ انسان ۶۳۶
- ۵۲۴- حتمیت مرگ انسان ها ۶۳۶
- ۵۲۵- حدوث انسان ها ۶۳۶
- ۵۲۶- حرص انسان ۶۳۸
- ۵۲۷- حسابرسی اخروی انسان ۶۳۸
- ۵۲۸- حسابرسی اخروی انسان ها ۶۴۰
- ۵۲۹- حسابرسی انسان ۶۴۴
- ۵۳۰- حسابرسی انسان ها ۶۴۵
- ۵۳۱- حسابرسی راز انسان ها ۶۴۶
- ۵۳۲- حسابرسی عمل انسان ها ۶۴۸
- ۵۳۳- حسرت اخروی انسان ۶۴۹
- ۵۳۴- حسن فرجام انسان ها ۶۵۰
- ۵۳۵- حشر اخروی انسان ها ۶۵۰
- ۵۳۶- حشر انسان ۶۶۴
- ۵۳۷- حشر انسان ها ۶۶۶
- ۵۳۸- حشر دنیوی انسان ها ۶۷۴
- ۵۳۹- حشر قهری انسان ۶۷۴
- ۵۴۰- حضور انسان ها در قیامت ۶۷۵
- ۵۴۱- حفظ حیات انسان ۶۷۶

۶۷۶	۵۴۲- حفظ حیات انسان ها
۶۷۷	۵۴۳- حق ناپذیری انسان ها
۶۷۸	۵۴۴- حقوق انسان
۶۸۰	۵۴۵- حقوق انسان ها
۶۸۲	۵۴۶- حقیقت انسان
۶۹۲	۵۴۷- حقیقت انسان ها
۶۹۲	۵۴۸- حقیقت علم انسان
۶۹۲	۵۴۹- حل اختلاف انسان ها
۶۹۴	۵۵۰- حمایت از انسان ها
۶۹۴	۵۵۱- حواس انسان
۶۹۴	۵۵۲- حیات اخروی انسان
۶۹۶	۵۵۳- حیات انسان
۶۹۸	۵۵۴- حیات دنیوی انسان
۷۰۰	۵۵۵- حیات مجدد انسان
۷۰۰	۵۵۶- حیات موقت انسان
۷۰۰	۵۵۷- حیات واقعی انسان
۷۰۰	۵۵۸- حیای انسان
۷۰۲	۵۵۹- خالق انسان
۷۱۰	۵۶۰- خالق انسان ها
۷۱۸	۵۶۱- خالق مصنوعات انسان
۷۱۸	۵۶۲- خدا و ایمان انسان ها
۷۲۰	۵۶۳- خدا و ضمیر انسان
۷۲۰	۵۶۴- خدا و نیازهای انسان
۷۲۰	۵۶۵- خدشناسی انسان
۷۲۲	۵۶۶- خدشناسی انسان ها
۷۲۳	۵۶۷- خدمت به انسان

- ۷۲۴ ۵۶۸- خدمت به انسان ها
- ۷۲۶ ۵۶۹- خروج انسان ها از قبر
- ۷۲۸ ۵۷۰- خستگی ناپذیری انسان
- ۷۲۸ ۵۷۱- خصلتهای انسان
- ۷۳۰ ۵۷۲- خصلتهای انسان در قیامت
- ۷۳۰ ۵۷۳- خضوع اخروی انسان ها
- ۷۳۲ ۵۷۴- خطای انسان
- ۷۳۲ ۵۷۵- خطای انسان ها
- ۷۳۲ ۵۷۶- خطر عصیان انسان ها
- ۷۳۴ ۵۷۷- خطر گمراهی انسان ها
- ۷۳۴ ۵۷۸- خطر لغزش انسان ها
- ۷۳۴ ۵۷۹- خطر وسوسه انسان ها
- ۷۳۶ ۵۸۰- خلافت انسان
- ۷۳۸ ۵۸۱- خلقت ابتدایی انسان
- ۷۴۰ ۵۸۲- خلقت ابتدایی انسان ها
- ۷۴۰ ۵۸۳- خلقت اخروی انسان
- ۷۴۲ ۵۸۴- خلقت انسان
- ۷۶۰ ۵۸۵- خلقت انسان ها
- ۷۶۲ ۵۸۶- خلقت اولیه انسان ها
- ۷۶۴ ۵۸۷- خلقت بدن انسان
- ۷۶۴ ۵۸۸- خلقت تدریجی انسان
- ۷۶۷ ۵۸۹- خلقت روح انسان
- ۷۶۸ ۵۹۰- خواب انسان
- ۷۶۸ ۵۹۱- خواسته های انسان
- ۷۷۰ ۵۹۲- خواسته های انسان و اراده خدا
- ۷۷۲ ۵۹۳- خواسته های معنوی انسان

۷۷۲	۵۹۴- خوددوستی انسان
۷۷۲	۵۹۵- خوددوستی انسان ها
۷۷۲	۵۹۶- خونریزی انسان
۷۷۴	۵۹۷- خویشاوندی انسان ها
۷۷۴	۵۹۸- خیرخواهی انسان
۷۷۴	۵۹۹- خیرطلبی انسان
۷۷۷	۶۰۰- درجات اخروی انسان ها
۷۷۸	۶۰۱- درک اخروی انسان ها
۷۷۸	۶۰۲- دشمنان انسان
۷۸۶	۶۰۳- دشمنان سعادت انسان
۷۸۶	۶۰۴- دشمنی انسان
۷۸۸	۶۰۵- دشمنی انسان ها
۷۹۰	۶۰۶- دشمنی با انسان ها
۷۹۰	۶۰۷- دعای انسان
۷۹۰	۶۰۸- دعوت از انسان ها
۷۹۲	۶۰۹- دعوت به مطالعه خلقت انسان
۷۹۳	۶۱۰- دفن آخرین انسان
۷۹۴	۶۱۱- دفن انسان ها
۷۹۴	۶۱۲- دقت در حسابرسی اخروی انسان ها
۷۹۴	۶۱۳- دقت در کیفر اخروی انسان ها
۷۹۵	۶۱۴- دلایل حسابرسی اخروی انسان ها
۷۹۶	۶۱۵- دلایل عجز انسان ها
۷۹۶	۶۱۶- دلایل فضایل انسان
۷۹۶	۶۱۷- دلایل نیازمندی انسان ها
۷۹۷	۶۱۸- دنیاطلبی انسان ها
۷۹۸	۶۱۹- دورانهای عمر انسان

- ۸۰۰ ۶۲۰- دوستی انسان ها
- ۸۰۰ ۶۲۱- دین انسان های نخستین
- ۸۰۱ ۶۲۲- دین و طبع انسان
- ۸۰۲ ۶۲۳- ذکر انسان
- ۸۰۲ ۶۲۴- ذکر حشر اخروی انسان ها
- ۸۰۳ ۶۲۵- ذکر خلقت انسان
- ۸۰۴ ۶۲۶- ذکر خلقت انسان بر محمد(صلی الله علیه و آله)
- ۸۰۴ ۶۲۷- ذکر سختی انسان
- ۸۰۴ ۶۲۸- ذکر عجز انسان
- ۸۰۶ ۶۲۹- ذکر عنصر خلقت انسان
- ۸۰۶ ۶۳۰- ذکر مدبر انسان ها
- ۸۰۶ ۶۳۱- ذکر هدایت انسان ها
- ۸۰۷ ۶۳۲- ذلت اخروی انسان ها
- ۸۰۸ ۶۳۳- راز انسان
- ۸۰۸ ۶۳۴- راز انسان ها
- ۸۱۳ ۶۳۵- رازهای انسان
- ۸۱۶ ۶۳۶- ردایل انسان
- ۸۱۸ ۶۳۷- رستگاری انسان ها
- ۸۱۸ ۶۳۸- رشد انسان
- ۸۱۸ ۶۳۹- رشد جسمانی انسان
- ۸۲۰ ۶۴۰- رشد عقلی انسان
- ۸۲۰ ۶۴۱- رفاه طلبی انسان
- ۸۲۰ ۶۴۲- رفتار انسان
- ۸۲۰ ۶۴۳- رفع نیاز انسان
- ۸۲۲ ۶۴۴- رنجهای انسان
- ۸۲۲ ۶۴۵- روح انسان

- ۸۲۶ ----- ۶۴۶- روزی انسان
- ۸۲۸ ----- ۶۴۷- روزی انسان ها
- ۸۳۴ ----- ۶۴۸- روزی طیب انسان ها
- ۸۳۴ ----- ۶۴۹- روزی عایله انسان
- ۸۳۴ ----- ۶۵۰- روزی مقدر انسان
- ۸۳۶ ----- ۶۵۱- روش گفتگوی خدا با انسان
- ۸۳۸ ----- ۶۵۲- رهبران انسان ها
- ۸۳۸ ----- ۶۵۳- زمان شکل گیری انسان
- ۸۳۸ ----- ۶۵۴- زمینه آسیب پذیری انسان
- ۸۴۰ ----- ۶۵۵- زمینه ازدیاد نسل انسان
- ۸۴۰ ----- ۶۵۶- زمینه بینایی انسان
- ۸۴۰ ----- ۶۵۷- زمینه بینش پوچی خلقت انسان
- ۸۴۱ ----- ۶۵۸- زمینه پاداش انسان ها
- ۸۴۲ ----- ۶۵۹- زمینه پیدایش انسان های کامل
- ۸۴۲ ----- ۶۶۰- زمینه تأثیر علم انسان ها
- ۸۴۳ ----- ۶۶۱- زمینه تأثیرپذیری انسان
- ۸۴۴ ----- ۶۶۲- زمینه تأمین خواسته های انسان
- ۸۴۴ ----- ۶۶۳- زمینه تحقیق انسان ها
- ۸۴۴ ----- ۶۶۴- زمینه تدبیر امور انسان ها
- ۸۴۶ ----- ۶۶۵- زمینه تغذیه انسان
- ۸۴۶ ----- ۶۶۶- زمینه تکامل انسان
- ۸۴۶ ----- ۶۶۷- زمینه تکذیب انسان
- ۸۴۶ ----- ۶۶۸- زمینه تنبه انسان ها
- ۸۴۸ ----- ۶۶۹- زمینه حشر اخروی انسان ها
- ۸۴۸ ----- ۶۷۰- زمینه حشر انسان ها
- ۸۴۸ ----- ۶۷۱- زمینه حیات انسان

- ۸۵۰ ----- ۶۷۲- زمینه دشمنی انسان ها
- ۸۵۰ ----- ۶۷۳- زمینه سرور انسان ها
- ۸۵۰ ----- ۶۷۴- زمینه سعادت انسان
- ۸۵۰ ----- ۶۷۵- زمینه شناسایی انسان ها
- ۸۵۲ ----- ۶۷۶- زمینه کفران انسان
- ۸۵۲ ----- ۶۷۷- زمینه کیفر انسان ها
- ۸۵۲ ----- ۶۷۸- زمینه لغزش انسان ها
- ۸۵۲ ----- ۶۷۹- زمینه مصالح انسان
- ۸۵۴ ----- ۶۸۰- زمینه مصالح انسان ها
- ۸۵۴ ----- ۶۸۱- زمینه وسوسه انسان
- ۸۵۴ ----- ۶۸۲- زمینه هدایت انسان ها
- ۸۵۵ ----- ۶۸۳- زندگی اجتماعی انسان
- ۸۵۶ ----- ۶۸۴- زندگی اجتماعی انسان ها
- ۸۵۷ ----- ۶۸۵- زندگی اجتماعی انسان های نخستین
- ۸۵۸ ----- ۶۸۶- زندگی انسان
- ۸۵۸ ----- ۶۸۷- زندگی انسان ها
- ۸۵۸ ----- ۶۸۸- زندگی انسان ها در زمین
- ۸۵۸ ----- ۶۸۹- زوال قدرت انسان
- ۸۶۰ ----- ۶۹۰- زوجیت انسان
- ۸۶۰ ----- ۶۹۱- زوجیت انسان ها
- ۸۶۲ ----- ۶۹۲- زیاده طلبی انسان
- ۸۶۲ ----- ۶۹۳- زیان انسان ها
- ۸۶۲ ----- ۶۹۴- زیانکاری انسان
- ۸۶۲ ----- ۶۹۵- زیباطلبی انسان
- ۸۶۷ ----- ۶۹۶- زیبایی انسان
- ۸۶۸ ----- ۶۹۷- زیبایی خلقت انسان

۸۷۰	۶۹۸- زیبایی طلبی انسان
۸۷۰	۶۹۹- ساختار انسان
۸۷۲	۷۰۰- ساختار مغز انسان
۸۷۲	۷۰۱- ستارگان و نیازهای انسان
۸۷۲	۷۰۲- سجده بر انسان
۸۷۴	۷۰۳- سجده ملائکه بر انسان
۸۷۵	۷۰۴- سختی انسان
۸۷۶	۷۰۵- سخن آشکار انسان ها
۸۷۶	۷۰۶- سخن انسان
۸۷۸	۷۰۷- سخن انسان ها
۸۷۸	۷۰۸- سخن پنهان انسان ها
۸۷۸	۷۰۹- سرعت حشر اخروی انسان ها
۸۷۸	۷۱۰- سرعت حشر انسان ها
۸۸۰	۷۱۱- سرگردانی اخروی انسان
۸۸۰	۷۱۲- سرمایه اخروی انسان
۸۸۰	۷۱۳- سرمایه انسان
۸۸۴	۷۱۴- سرنوشت انسان
۸۸۹	۷۱۵- سرنوشت انسان ها
۸۹۰	۷۱۶- سرور انسان ها
۸۹۰	۷۱۷- سطحی نگری انسان
۸۹۲	۷۱۸- سعادت اخروی انسان
۸۹۲	۷۱۹- سعادت دنیوی انسان
۸۹۲	۷۲۰- سعادت طلبی انسان
۸۹۴	۷۲۱- سکونت انسان در زمین
۸۹۴	۷۲۲- سلطه بر انسان
۸۹۵	۷۲۳- سلطه خصلتهای انسان

- ۷۲۴- سن رشد انسان ۸۹۶
- ۷۲۵- سوءاستفاده از آرزوهای انسان ۸۹۶
- ۷۲۶- سودجویی انسان ۸۹۶
- ۷۲۷- سوگند به انسان ۸۹۸
- ۷۲۸- سوگند به جان انسان ها ۸۹۸
- ۷۲۹- سوگند به فرزندان انسان ۸۹۸
- ۷۳۰- سهولت بعث اخروی انسان ها ۹۰۰
- ۷۳۱- سهولت تصرف در زندگی انسان ها ۹۰۰
- ۷۳۲- سهولت حسابرسی اخروی انسان ۹۰۰
- ۷۳۳- سیمای اخروی انسان ها ۹۰۰
- ۷۳۴- سیمای انسان ها ۹۰۲
- ۷۳۵- سینه انسان ۹۰۴
- ۷۳۶- شخصیت اخروی انسان ها ۹۰۴
- ۷۳۷- شخصیت انسان ۹۰۴
- ۷۳۸- شدت لجاجت انسان ۹۰۶
- ۷۳۹- شرخواهی انسان ۹۰۸
- ۷۴۰- شعور انسان ۹۰۸
- ۷۴۱- شفاعت انسان ۹۰۹
- ۷۴۲- شفیع انسان ۹۱۰
- ۷۴۳- شقی ترین انسان ۹۱۰
- ۷۴۴- شک انسان ۹۱۰
- ۷۴۵- شکل بندی انسان ۹۱۲
- ۷۴۶- شکل گیری انسان ۹۱۲
- ۷۴۷- شکل نیاکان انسان ۹۱۲
- ۷۴۸- شگفتی تجمع اخروی انسان ها ۹۱۲
- ۷۴۹- شگفتی خلقت انسان ۹۱۴

- ۷۵۰- شگفتی دشمنی انسان ۹۱۴
- ۷۵۱- شگفتی مجادله گری انسان ۹۱۴
- ۷۵۲- شناخت انسان ۹۱۶
- ۷۵۳- شناخت مراحل خلقت انسان ۹۱۶
- ۷۵۴- شنوایی انسان ۹۱۶
- ۷۵۵- شوون انسان ۹۱۸
- ۷۵۶- شهامت انسان ۹۱۸
- ۷۵۷- شیطان و انسان ۹۱۸
- ۷۵۸- صحت ادراک عقلی انسان ۹۲۰
- ۷۵۹- صفات انسان ۹۲۰
- ۷۶۰- صلاحیت انسان ها ۹۴۰
- ۷۶۱- ضلب انسان ۹۴۰
- ۷۶۲- صورت اخروی انسان ۹۴۲
- ۷۶۳- صورت انسان ۹۴۲
- ۷۶۴- صورت انسان ها در قیامت ۹۴۲
- ۷۶۵- صورت دهی به انسان ۹۴۴
- ۷۶۶- ضعف ابداعات انسان ۹۴۴
- ۷۶۷- ضعف انسان ۹۴۴
- ۷۶۸- ضعف انسان ها ۹۵۳
- ۷۶۹- ضعف تدبیر انسان ها ۹۵۴
- ۷۷۰- ضعف جسمانی انسان ۹۵۴
- ۷۷۱- ضمیر ناخودآگاه انسان ۹۵۶
- ۷۷۲- طبع انسان ۹۵۶
- ۷۷۳- طبع انسان ها ۹۶۰
- ۷۷۴- طبقه بندی انسان ها ۹۶۲
- ۷۷۵- طغیانگری انسان ۹۶۲

- ۷۷۶- طمع انسان ۹۶۲
- ۷۷۷- طول عمر انسان ها ۹۶۴
- ۷۷۸- ظلم انسان ۹۶۴
- ۷۷۹- ظلم به انسان ها ۹۶۵
- ۷۸۰- ظهور عجز انسان ۹۶۶
- ۷۸۱- عبادات انسان ها ۹۶۶
- ۷۸۲- عبرت از تفاوت انسان ها ۹۶۸
- ۷۸۳- عبرت از عجز انسان ها ۹۶۸
- ۷۸۴- عبودیت انسان ۹۶۸
- ۷۸۵- عبودیت انسان ها ۹۷۲
- ۷۸۶- عجب انسان ها ۹۷۲
- ۷۸۷- عجز اخروی انسان ۹۷۴
- ۷۸۸- عجز اخروی انسان ها ۹۷۵
- ۷۸۹- عجز انسان ۹۷۶
- ۷۹۰- عجز انسان ها ۹۹۶
- ۷۹۱- عجزها انسان ۱۰۱۲
- ۷۹۲- عجله انسان ۱۰۱۲
- ۷۹۳- عدالتخواهی انسان ۱۰۱۴
- ۷۹۴- عذاب اخروی انسان ها ۱۰۱۴
- ۷۹۵- عذاب درونی انسان ها ۱۰۱۴
- ۷۹۶- عرضه امانت به انسان ۱۰۱۵
- ۷۹۷- عزت طلبی انسان ۱۰۱۶
- ۷۹۸- عصیان انسان ۱۰۱۶
- ۷۹۹- عصیانگری انسان ۱۰۱۶
- ۸۰۰- عطایای انسان ۱۰۱۸
- ۸۰۱- عظمت انسان ۱۰۱۸

- ۸۰۲- عظمت خلقت انسان - ۱۰۱۸
- ۸۰۳- عقیده انسان - ۱۰۱۹
- ۸۰۴- عقیده انسان کامل - ۱۰۲۰
- ۸۰۵- عقیده انسان ها - ۱۰۲۱
- ۸۰۶- علایق انسان - ۱۰۲۲
- ۸۰۷- علایق انسان ها - ۱۰۲۸
- ۸۰۸- علم اخروی انسان - ۱۰۲۸
- ۸۰۹- علم اخروی انسان ها - ۱۰۳۰
- ۸۱۰- علم انسان - ۱۰۳۳
- ۸۱۱- علم انسان ها - ۱۰۳۵
- ۸۱۲- علم انسان های نخستین - ۱۰۳۶
- ۸۱۳- علم به اعمال انسان - ۱۰۳۶
- ۸۱۴- علم به ایمان انسان ها - ۱۰۳۸
- ۸۱۵- علم به تفکر انسان ها - ۱۰۳۸
- ۸۱۶- علم به رازهای انسان - ۱۰۳۸
- ۸۱۷- علم به عقیده انسان ها - ۱۰۳۸
- ۸۱۸- علم به عمل انسان ها - ۱۰۴۰
- ۸۱۹- علم به فرجام انسان ها - ۱۰۴۰
- ۸۲۰- علم به کفر انسان ها - ۱۰۴۲
- ۸۲۱- علم به گناه انسان ها - ۱۰۴۲
- ۸۲۲- علم به نیت انسان - ۱۰۴۲
- ۸۲۳- علم به نیازهای انسان - ۱۰۴۲
- ۸۲۴- علم خدا به انسان ها - ۱۰۴۴
- ۸۲۵- علم خدا به رازهای انسان - ۱۰۴۴
- ۸۲۶- علم خدا به نیت انسان - ۱۰۴۴
- ۸۲۷- علم لدنی انسان ها - ۱۰۴۴

- ۱۰۴۶----- ۸۲۸- عمر انسان
- ۱۰۴۸----- ۸۲۹- عمر انسان ها
- ۱۰۴۸----- ۸۳۰- عمل انسان
- ۱۰۷۰----- ۸۳۱- عمل انسان ها
- ۱۰۷۶----- ۸۳۲- عمل انسان ها در قیامت
- ۱۰۷۶----- ۸۳۳- عمل پنهانی انسان
- ۱۰۷۶----- ۸۳۴- عمل صالح انسان
- ۱۰۷۸----- ۸۳۵- عمل ناپسند انسان
- ۱۰۷۸----- ۸۳۶- عنصر خلقت انسان
- ۱۰۹۲----- ۸۳۷- عنصر خلقت انسان ها
- ۱۰۹۴----- ۸۳۸- عواطف انسان
- ۱۰۹۴----- ۸۳۹- عوامل اغوانپذیری انسان
- ۱۰۹۶----- ۸۴۰- عوامل اغوای انسان ها
- ۱۰۹۶----- ۸۴۱- عوامل انحطاط انسان
- ۱۰۹۸----- ۸۴۲- عوامل انقراض انسان ها
- ۱۱۰۰----- ۸۴۳- عوامل انقیاد اخروی انسان ها
- ۱۱۰۰----- ۸۴۴- عوامل انقیاد انسان
- ۱۱۰۰----- ۸۴۵- عوامل تأمین نیازهای انسان
- ۱۱۰۲----- ۸۴۶- عوامل تکامل انسان
- ۱۱۰۲----- ۸۴۷- عوامل تکامل انسان ها
- ۱۱۰۲----- ۸۴۸- عوامل تکریم انسان
- ۱۱۰۲----- ۸۴۹- عوامل تنبیه انسان ها
- ۱۱۰۴----- ۸۵۰- عوامل حیات انسان
- ۱۱۰۴----- ۸۵۱- عوامل حیات انسان ها
- ۱۱۰۶----- ۸۵۲- عوامل دشمنی انسان ها
- ۱۱۰۶----- ۸۵۳- عوامل دوستی انسان ها

- ۱۱۰۶-.....-۸۵۴- عوامل رشد انسان
- ۱۱۰۶-.....-۸۵۵- عوامل رضایت انسان ها
- ۱۱۰۸-.....-۸۵۶- عوامل ضعف انسان
- ۱۱۰۸-.....-۸۵۷- عوامل ظهور باطن انسان
- ۱۱۰۸-.....-۸۵۸- عوامل عجز اخروی انسان
- ۱۱۱۰-.....-۸۵۹- عوامل کرامت انسان
- ۱۱۱۰-.....-۸۶۰- عوامل گمراهی انسان
- ۱۱۱۱-.....-۸۶۱- عوامل محرومیت انسان
- ۱۱۱۲-.....-۸۶۲- عوامل مصونیت انسان ها
- ۱۱۱۲-.....-۸۶۳- عوامل مؤثر در تأمین نیازهای انسان
- ۱۱۱۲-.....-۸۶۴- عوامل مؤثر در زندگی انسان
- ۱۱۱۴-.....-۸۶۵- عوامل مؤثر در سرنوشت انسان
- ۱۱۱۴-.....-۸۶۶- عوامل مؤثر در سرنوشت انسان ها
- ۱۱۱۴-.....-۸۶۷- عوامل مؤثر در فرجام اخروی انسان
- ۱۱۱۵-.....-۸۶۸- عوامل مؤثر در فرجام انسان
- ۱۱۱۶-.....-۸۶۹- عوامل مؤثر در فهم انسان
- ۱۱۱۶-.....-۸۷۰- عوامل مؤثر در گرایشهای انسان
- ۱۱۱۶-.....-۸۷۱- عوامل نجات انسان
- ۱۱۱۷-.....-۸۷۲- عوامل نگرانی انسان ها
- ۱۱۱۸-.....-۸۷۳- عوامل هدایت انسان ها
- ۱۱۱۸-.....-۸۷۴- عهد انسان با خدا
- ۱۱۲۰-.....-۸۷۵- عهد انسان ها با خدا
- ۱۱۲۰-.....-۸۷۶- عهد خدا با انسان ها
- ۱۱۲۲-.....-۸۷۷- عهد شکنی انسان
- ۱۱۲۳-.....-۸۷۸- عهد شکنی انسان ها
- ۱۱۲۴-.....-۸۷۹- غرایز انسان

- ۱۱۲۴ ----- ۸۸۰- غفلت از عجز انسان
- ۱۱۲۵ ----- ۸۸۱- غفلت از کیفیت خلقت انسان
- ۱۱۲۶ ----- ۸۸۲- غفلت انسان
- ۱۱۲۸ ----- ۸۸۳- غفلت انسان ها
- ۱۱۳۱ ----- ۸۸۴- غفلت دنیوی انسان
- ۱۱۳۲ ----- ۸۸۵- فراموشی انسان
- ۱۱۳۲ ----- ۸۸۶- فرجام اخروی انسان
- ۱۱۳۴ ----- ۸۸۷- فرجام اخروی انسان ها
- ۱۱۳۸ ----- ۸۸۸- فرجام انسان
- ۱۱۵۷ ----- ۸۸۹- فرجام انسان ها
- ۱۱۷۴ ----- ۸۹۰- فضایل انسان
- ۱۱۹۱ ----- ۸۹۱- فطرت انسان
- ۱۲۰۱ ----- ۸۹۲- فطرت توحیدی انسان
- ۱۲۰۲ ----- ۸۹۳- فطریات انسان
- ۱۲۱۸ ----- ۸۹۴- فقرگریزی انسان
- ۱۲۱۸ ----- ۸۹۵- فلسفه ابتلای انسان ها
- ۱۲۲۰ ----- ۸۹۶- فلسفه اختیار انسان
- ۱۲۲۰ ----- ۸۹۷- فلسفه استقرار انسان در زمین
- ۱۲۲۰ ----- ۸۹۸- فلسفه امتحان انسان ها
- ۱۲۲۲ ----- ۸۹۹- فلسفه بعث انسان ها
- ۱۲۲۲ ----- ۹۰۰- فلسفه تفاوت اقتصادی انسان ها
- ۱۲۲۲ ----- ۹۰۱- فلسفه حشر انسان ها
- ۱۲۲۴ ----- ۹۰۲- فلسفه خلافت انسان
- ۱۲۲۴ ----- ۹۰۳- فلسفه خلقت انسان
- ۱۲۳۲ ----- ۹۰۴- فلسفه خلقت انسان ها
- ۱۲۳۴ ----- ۹۰۵- فلسفه عرضه امانت به انسان

- ۹۰۶- فناپذیری انسان ۱۲۳۶
- ۹۰۷- فناپذیری بدن انسان ۱۲۳۶
- ۹۰۸- فهم اخروی انسان ها ۱۲۳۶
- ۹۰۹- قانونمندی انحطاط انسان ها ۱۲۳۸
- ۹۱۰- قانونمندی تداوم نسل انسان ها ۱۲۳۸
- ۹۱۱- قانونمندی تفاوت روزی انسان ها ۱۲۳۸
- ۹۱۲- قانونمندی خلقت انسان ۱۲۳۸
- ۹۱۳- قانونمندی خلقت انسان ها ۱۲۴۰
- ۹۱۴- قانونمندی روزی انسان ها ۱۲۴۰
- ۹۱۵- قانونمندی سعادت انسان ها ۱۲۴۰
- ۹۱۶- قانونمندی محاکمه اخروی انسان ها ۱۲۴۰
- ۹۱۷- قبض روح انسان ۱۲۴۲
- ۹۱۸- قتل انسان ۱۲۴۲
- ۹۱۹- قدرت انسان ۱۲۴۳
- ۹۲۰- قدرت انسان ها ۱۲۴۸
- ۹۲۱- قدرت بر ثبت عمل انسان ها ۱۲۴۸
- ۹۲۲- قدرت بیان انسان ۱۲۴۹
- ۹۲۳- قدرت نفس انسان ۱۲۵۰
- ۹۲۴- قرآن و نیازهای انسان ۱۲۵۰
- ۹۲۵- قلب انسان ۱۲۵۰
- ۹۲۶- قلب انسان ها ۱۲۵۲
- ۹۲۷- قوای ادراکی انسان ۱۲۵۲
- ۹۲۸- قوم ثمود و نبوت انسان ۱۲۵۲
- ۹۲۹- قویترین غریزه انسان ۱۲۵۴
- ۹۳۰- قیاس انسان با آفرینش ۱۲۵۴
- ۹۳۱- کاستیهای جسد انسان ۱۲۵۴

- ۹۳۲- کافران و حشر انسان ها ۱۲۵۴
- ۹۳۳- کثرت انسان ها ۱۲۵۶
- ۹۳۴- کرامت انسان ۱۲۵۶
- ۹۳۵- کظم غضب انسان ۱۲۵۸
- ۹۳۶- کفر انسان ۱۲۵۸
- ۹۳۷- کفر انسان ها ۱۲۶۰
- ۹۳۸- کفران اکثریت انسان ها ۱۲۶۰
- ۹۳۹- کفران انسان ۱۲۶۰
- ۹۴۰- کفران انسان ها ۱۲۶۶
- ۹۴۱- کفران نعمت انسان ۱۲۶۸
- ۹۴۲- کمال انسان ۱۲۷۰
- ۹۴۳- کمال جسمانی انسان ۱۲۷۱
- ۹۴۴- کمال طلبی انسان ۱۲۷۲
- ۹۴۵- کمی شکر انسان ۱۲۷۴
- ۹۴۶- کوته بینی انسان ۱۲۷۴
- ۹۴۷- کودکی انسان ۱۲۷۶
- ۹۴۸- کیفر اخروی انسان ۱۲۷۶
- ۹۴۹- کیفر اخروی انسان ها ۱۲۷۸
- ۹۵۰- کیفر انسان ۱۲۷۸
- ۹۵۱- کیفر انسان ها ۱۲۷۹
- ۹۵۲- کیفیت حشر اخروی انسان ها ۱۲۸۰
- ۹۵۳- کیفیت خلقت انسان ۱۲۸۰
- ۹۵۴- گرایش انسان ۱۲۸۲
- ۹۵۵- گرایشهای انسان ۱۲۸۴
- ۹۵۶- گسترش نسل انسان ۱۳۰۴
- ۹۵۷- گفتگوی خدا با انسان ها ۱۳۰۴

- ۹۵۸- همراهترین انسان ها - ۱۳۰۴
- ۹۵۹- همراهی اکثریت انسان ها - ۱۳۰۶
- ۹۶۰- همراهی انسان ها - ۱۳۰۶
- ۹۶۱- گناه انسان - ۱۳۰۸
- ۹۶۲- گناه انسان ها - ۱۳۰۸
- ۹۶۳- گناه و طبع انسان - ۱۳۰۸
- ۹۶۴- گناهان انسان - ۱۳۰۸
- ۹۶۵- گواه انسان ها - ۱۳۱۰
- ۹۶۶- گواه فطرت انسان - ۱۳۱۰
- ۹۶۷- گواهان اخروی انسان - ۱۳۱۰
- ۹۶۸- لذایذ اخروی انسان ها - ۱۳۱۱
- ۹۶۹- لذایذ انسان - ۱۳۱۲
- ۹۷۰- لذتهای اخروی انسان - ۱۳۱۲
- ۹۷۱- لغزش انسان - ۱۳۱۳
- ۹۷۲- لغزش انسان ها - ۱۳۱۴
- ۹۷۳- لغزشگاه انسان - ۱۳۱۴
- ۹۷۴- لغزشگاههای انسان - ۱۳۱۶
- ۹۷۵- مال دوستی انسان - ۱۳۲۱
- ۹۷۶- مالک انسان - ۱۳۲۲
- ۹۷۷- مالک انسان ها - ۱۳۲۶
- ۹۷۸- مالک حواس انسان - ۱۳۲۸
- ۹۷۹- مالکیت انسان - ۱۳۲۸
- ۹۸۰- مالکیت انسان ها - ۱۳۲۸
- ۹۸۱- مبدأ انسان - ۱۳۲۹
- ۹۸۲- مبدأ انسان ها - ۱۳۳۲
- ۹۸۳- مبدأ خلقت انسان - ۱۳۳۴

- ۹۸۴- مبدأ خلقت انسان ها ۱۳۳۶
- ۹۸۵- متفکران و خلقت انسان ۱۳۳۶
- ۹۸۶- مجادله انسان ها ۱۳۳۶
- ۹۸۷- مجادله درباره خلقت انسان ۱۳۳۸
- ۹۸۸- مجادله گری انسان ۱۳۳۸
- ۹۸۹- محافظت از انسان ۱۳۴۰
- ۹۹۰- محافظت از انسان ها ۱۳۴۲
- ۹۹۱- محافظت از ایمان انسان ها ۱۳۴۲
- ۹۹۲- محافظت از عمل انسان ها ۱۳۴۲
- ۹۹۳- محاکمه اخروی انسان ها ۱۳۴۴
- ۹۹۴- محدوده اختیار انسان ۱۳۴۴
- ۹۹۵- محدوده اختیارات انسان ۱۳۴۸
- ۹۹۶- محدوده اختیارات انسان ها ۱۳۵۰
- ۹۹۷- محدوده ادراک انسان ۱۳۵۰
- ۹۹۸- محدوده زندگی انسان ۱۳۵۰
- ۹۹۹- محدوده عقل انسان ۱۳۵۱
- ۱۰۰۰- محدوده علم انسان ۱۳۵۲
- ۱۰۰۱- محدوده علم انسان ها ۱۳۵۴
- ۱۰۰۲- محدوده فهم انسان ۱۳۵۶
- ۱۰۰۳- محدوده فهم انسان ها ۱۳۵۸
- ۱۰۰۴- محدوده قدرت انسان ۱۳۵۸
- ۱۰۰۵- محدوده مالکیت انسان ها ۱۳۶۰
- ۱۰۰۶- محدوده مسؤلیت انسان ۱۳۶۰
- ۱۰۰۷- محدوده مسؤلیت انسان ها ۱۳۶۰
- ۱۰۰۸- محدودیت ادراکات انسان ۱۳۶۲
- ۱۰۰۹- محدودیت بهره دنیوی انسان ها ۱۳۶۲

- ۱۰۱۰- محدودیت بینایی انسان ۱۳۶۲
- ۱۰۱۱- محدودیت علم انسان ۱۳۶۴
- ۱۰۱۲- محدودیت علم انسان ها ۱۳۶۵
- ۱۰۱۳- محدودیت عمر انسان ۱۳۶۶
- ۱۰۱۴- محدودیت عمل انسان ها ۱۳۶۸
- ۱۰۱۵- محدودیت فکر انسان ۱۳۶۸
- ۱۰۱۶- محدودیت قدرت انسان ۱۳۶۸
- ۱۰۱۷- محدودیت قوای انسان ۱۳۷۰
- ۱۰۱۸- محرومیت اخروی انسان ۱۳۷۰
- ۱۰۱۹- محرومیت اخروی انسان ها ۱۳۷۰
- ۱۰۲۰- محرومیت انسان ۱۳۷۰
- ۱۰۲۱- محصول عمر انسان ۱۳۷۲
- ۱۰۲۲- مخالفت با انسان ۱۳۷۲
- ۱۰۲۳- مدبر انسان ۱۳۷۲
- ۱۰۲۴- مدبر انسان ها ۱۳۷۴
- ۱۰۲۵- مدت حسابرسی اخروی انسان ها ۱۳۸۲
- ۱۰۲۶- مدت حشر اخروی انسان ها ۱۳۸۲
- ۱۰۲۷- مدت عمر انسان ۱۳۸۲
- ۱۰۲۸- مدت عمر انسان ها ۱۳۸۴
- ۱۰۲۹- مراتب اخروی انسان ها ۱۳۸۴
- ۱۰۳۰- مراتب اطلاعات انسان ۱۳۸۴
- ۱۰۳۱- مراتب انحطاط انسان ۱۳۸۵
- ۱۰۳۲- مراتب انسان ها ۱۳۸۶
- ۱۰۳۳- مراتب دنیوی انسان ها ۱۳۸۶
- ۱۰۳۴- مراتب علم انسان ها ۱۳۸۶
- ۱۰۳۵- مراتب کمال انسان ها ۱۳۸۸

- ۱۳۸۸ ----- ۱۰۳۶- مراحل خلقت انسان
- ۱۴۰۰ ----- ۱۰۳۷- مراحل رشد انسان
- ۱۴۰۲ ----- ۱۰۳۸- مراحل عمر انسان
- ۱۴۰۲ ----- ۱۰۳۹- مراحل وجود انسان
- ۱۴۰۴ ----- ۱۰۴۰- مراقبت از انسان
- ۱۴۰۴ ----- ۱۰۴۱- مراقبت از عمل انسان
- ۱۴۰۵ ----- ۱۰۴۲- مراقبت از عمل انسان ها
- ۱۴۰۶ ----- ۱۰۴۳- مربی انسان
- ۱۴۱۱ ----- ۱۰۴۴- مربی انسان ها
- ۱۴۲۸ ----- ۱۰۴۵- مرگ انسان
- ۱۴۳۲ ----- ۱۰۴۶- مرگ انسان ها
- ۱۴۳۷ ----- ۱۰۴۷- مرگ تدریجی انسان ها
- ۱۴۳۸ ----- ۱۰۴۸- مساوات انسان ها
- ۱۴۳۸ ----- ۱۰۴۹- مسکن انسان ها
- ۱۴۳۸ ----- ۱۰۵۰- مسؤول تزکیه انسان ها
- ۱۴۴۰ ----- ۱۰۵۱- مسؤول عمل انسان ها
- ۱۴۴۰ ----- ۱۰۵۲- مسؤولیت اجتماعی انسان
- ۱۴۴۰ ----- ۱۰۵۳- مسؤولیت اجتماعی انسان ها
- ۱۴۴۰ ----- ۱۰۵۴- مسؤولیت انذار انسان ها
- ۱۴۴۲ ----- ۱۰۵۵- مسؤولیت انسان
- ۱۴۷۰ ----- ۱۰۵۶- مسؤولیت انسان متعهد
- ۱۴۷۰ ----- ۱۰۵۷- مسؤولیت انسان ها
- ۱۴۷۸ ----- ۱۰۵۸- مسؤولیت انسان های لایق
- ۱۴۷۸ ----- ۱۰۵۹- مسؤولیت پذیری انسان
- ۱۴۸۰ ----- ۱۰۶۰- مسؤولیت فردی انسان ها
- ۱۴۸۰ ----- ۱۰۶۱- مشابَهت تفکر انسان ها

- ۱۴۸۰ - ۱۰۶۲- مشرکان انسان های نخستین
- ۱۴۸۰ - ۱۰۶۳- مشکلات دنیوی انسان ها
- ۱۴۸۲ - ۱۰۶۴- مصالح انسان
- ۱۴۸۸ - ۱۰۶۵- مصالح انسان ها
- ۱۴۹۰ - ۱۰۶۶- مصنوعات انسان
- ۱۴۹۱ - ۱۰۶۷- مطالعه خلقت انسان
- ۱۴۹۲ - ۱۰۶۸- مطالعه در تفاوت انسان ها
- ۱۴۹۲ - ۱۰۶۹- مطالعه مبدأ خلقت انسان
- ۱۴۹۴ - ۱۰۷۰- مطالعه مراحل خلقت انسان
- ۱۴۹۵ - ۱۰۷۱- مطالعه منشأ خلقت انسان
- ۱۴۹۶ - ۱۰۷۲- معاد انسان ها
- ۱۴۹۸ - ۱۰۷۳- معبود انسان ها
- ۱۵۰۰ - ۱۰۷۴- معلم انسان
- ۱۵۰۰ - ۱۰۷۵- معلم انسان ها
- ۱۵۰۰ - ۱۰۷۶- مقام اخروی انسان
- ۱۵۰۲ - ۱۰۷۷- مقامات انسان
- ۱۵۰۸ - ۱۰۷۸- مقایسه گری انسان
- ۱۵۰۸ - ۱۰۷۹- مقدرات انسان ها
- ۱۵۰۸ - ۱۰۸۰- مقهوریت انسان
- ۱۵۱۰ - ۱۰۸۱- مقهوریت عمل انسان ها
- ۱۵۱۰ - ۱۰۸۲- مقهوریت قلب انسان
- ۱۵۱۰ - ۱۰۸۳- مکان امتحان انسان ها
- ۱۵۱۲ - ۱۰۸۴- مکان زندگی انسان
- ۱۵۱۲ - ۱۰۸۵- مکر انسان ها
- ۱۵۱۲ - ۱۰۸۶- ملاک ارزش انسان
- ۱۵۱۴ - ۱۰۸۷- ملاک ارزش انسان ها

- ۱۰۸۸- ملاک طبقه بندی انسان ها ۱۵۱۴
- ۱۰۸۹- ملاک مؤاخذه اخروی انسان ۱۵۱۴
- ۱۰۹۰- ملاک مؤاخذه اخروی انسان ها ۱۵۱۵
- ۱۰۹۱- ملاکهای تباهی انسان ۱۵۱۶
- ۱۰۹۲- ملائکه و انسان ۱۵۱۶
- ۱۰۹۳- ملائکه و حالات انسان ۱۵۱۶
- ۱۰۹۴- ملائکه و خلافت انسان ۱۵۱۶
- ۱۰۹۵- ملائکه و خلقت انسان ۱۵۱۸
- ۱۰۹۶- ملائکه و عمل انسان ۱۵۲۰
- ۱۰۹۷- ملکات نفسانی انسان ۱۵۲۰
- ۱۰۹۸- مملوکیت انسان ۱۵۲۰
- ۱۰۹۹- ممنوعیت تجسس از پیشینه انسان ها ۱۵۲۲
- ۱۱۰۰- منابع تأمین نیازهای انسان ۱۵۲۲
- ۱۱۰۱- منابع تغذیه انسان ها ۱۵۲۲
- ۱۱۰۲- منازعه اخروی انسان ها ۱۵۲۴
- ۱۱۰۳- منافع انسان ۱۵۲۴
- ۱۱۰۴- منافع انسان ها ۱۵۳۴
- ۱۱۰۵- منت بر انسان ۱۵۳۶
- ۱۱۰۶- منت بر انسان ها ۱۵۳۶
- ۱۱۰۷- منشأ ادراک انسان ۱۵۳۶
- ۱۱۰۸- منشأ اراده انسان ۱۵۳۸
- ۱۱۰۹- منشأ ازدیاد نسل انسان ۱۵۳۸
- ۱۱۱۰- منشأ ازدیاد نسل انسان ها ۱۵۳۸
- ۱۱۱۱- منشأ استعداد انسان ۱۵۴۰
- ۱۱۱۲- منشأ استعدادهای انسان ۱۵۴۰
- ۱۱۱۳- منشأ امور انسان ها در قیامت ۱۵۴۰

- ۱۱۱۴- منشأ انسان ۱۵۴۱
- ۱۱۱۵- منشأ پیدایش انسان ۱۵۴۲
- ۱۱۱۶- منشأ پیدایش انسان ها ۱۵۴۲
- ۱۱۱۷- منشأ تأمین انسان ها ۱۵۴۲
- ۱۱۱۸- منشأ تأمین غذای انسان ها ۱۵۴۳
- ۱۱۱۹- منشأ تأمین نیازهای انسان ۱۵۴۴
- ۱۱۲۰- منشأ تبیین نیازهای انسان ۱۵۴۶
- ۱۱۲۱- منشأ تجدید حیات انسان ۱۵۴۶
- ۱۱۲۲- منشأ تجمع اخروی انسان ها ۱۵۴۶
- ۱۱۲۳- منشأ تدبیر امور انسان ۱۵۴۸
- ۱۱۲۴- منشأ تدبیر امور انسان ها ۱۵۴۸
- ۱۱۲۵- منشأ تدبیر انسان ها ۱۵۴۸
- ۱۱۲۶- منشأ تفاوت اجتماعی انسان ها ۱۵۴۸
- ۱۱۲۷- منشأ تفاوت اقتصادی انسان ها ۱۵۵۰
- ۱۱۲۸- منشأ تفاوت انسان ها ۱۵۵۰
- ۱۱۲۹- منشأ تفاوت روزی انسان ها ۱۵۵۰
- ۱۱۳۰- منشأ تکریم انسان ۱۵۵۲
- ۱۱۳۱- منشأ توفیق انسان ۱۵۵۲
- ۱۱۳۲- منشأ حرکت انسان ها ۱۵۵۲
- ۱۱۳۳- منشأ حشر انسان ها ۱۵۵۲
- ۱۱۳۴- منشأ حیات انسان ۱۵۵۴
- ۱۱۳۵- منشأ خداشناسی انسان ۱۵۵۶
- ۱۱۳۶- منشأ خلقت انسان ۱۵۵۶
- ۱۱۳۷- منشأ خلقت انسان ها ۱۵۶۲
- ۱۱۳۸- منشأ خواسته های انسان ۱۵۶۲
- ۱۱۳۹- منشأ درک انسان ها ۱۵۶۴

- ۱۱۴۰- منشأ رضایت اخروی انسان ۱۵۶۴
- ۱۱۴۱- منشأ روزی انسان ها ۱۵۶۴
- ۱۱۴۲- منشأ زوال علم انسان ۱۵۶۴
- ۱۱۴۳- منشأ زوجیت انسان ها ۱۵۶۶
- ۱۱۴۴- منشأ زیبایی انسان ۱۵۶۶
- ۱۱۴۵- منشأ سرنوشت انسان ۱۵۶۶
- ۱۱۴۶- منشأ سلطه انسان بر زمین ۱۵۶۸
- ۱۱۴۷- منشأ سلطه بر انسان ۱۵۶۸
- ۱۱۴۸- منشأ شکل گیری انسان ۱۵۶۸
- ۱۱۴۹- منشأ شناسایی انسان ها ۱۵۷۰
- ۱۱۵۰- منشأ عظمت انسان ۱۵۷۰
- ۱۱۵۱- منشأ علم انسان ۱۵۷۰
- ۱۱۵۲- منشأ عمل انسان ها ۱۵۷۴
- ۱۱۵۳- منشأ فرجام اخروی انسان ۱۵۷۴
- ۱۱۵۴- منشأ فرجام اخروی انسان ها ۱۵۷۴
- ۱۱۵۵- منشأ قدرت انسان ۱۵۷۶
- ۱۱۵۶- منشأ قدرت انسان ها ۱۵۷۶
- ۱۱۵۷- منشأ کرامت انسان ۱۵۷۶
- ۱۱۵۸- منشأ کمال انسان ۱۵۷۶
- ۱۱۵۹- منشأ کوری اخروی انسان ها ۱۵۷۸
- ۱۱۶۰- منشأ کیفر اخروی انسان ها ۱۵۷۸
- ۱۱۶۱- منشأ مالکیت انسان ها ۱۵۷۸
- ۱۱۶۲- منشأ مرگ انسان ۱۵۸۰
- ۱۱۶۳- منشأ مصنوعات انسان ۱۵۸۰
- ۱۱۶۴- منشأ معاد انسان ها ۱۵۸۰
- ۱۱۶۵- منشأ مقامات معنوی انسان ها ۱۵۸۰

- ۱۱۶۶- منشأ نجات انسان ----- ۱۵۸۲
- ۱۱۶۷- منشأ نفخ روح در انسان ----- ۱۵۸۲
- ۱۱۶۸- منفعت طلبی انسان ----- ۱۵۸۲
- ۱۱۶۹- موانع انقراض انسان ها ----- ۱۵۸۶
- ۱۱۷۰- موانع وسوسه انسان ها ----- ۱۵۸۶
- ۱۱۷۱- موجودات قبل از انسان ----- ۱۵۸۸
- ۱۱۷۲- موجدان انسان های نخستین ----- ۱۵۸۸
- ۱۱۷۳- موعظه انسان ها ----- ۱۵۸۸
- ۱۱۷۴- مولای انسان ----- ۱۵۹۰
- ۱۱۷۵- مولای انسان ها ----- ۱۵۹۰
- ۱۱۷۶- مولای حقیقی انسان ----- ۱۵۹۳
- ۱۱۷۷- مؤاخذه اخروی انسان ----- ۱۵۹۴
- ۱۱۷۸- مؤاخذه اخروی انسان ها ----- ۱۵۹۴
- ۱۱۷۹- مؤاخذه انسان ----- ۱۵۹۶
- ۱۱۸۰- مهمترین حواس انسان ----- ۱۵۹۷
- ۱۱۸۱- مهمترین رنج انسان ----- ۱۵۹۸
- ۱۱۸۲- مهمترین علایق انسان ----- ۱۵۹۸
- ۱۱۸۳- ناپایداری حاکمیت انسان ها ----- ۱۵۹۸
- ۱۱۸۴- ناپایداری علم انسان ----- ۱۶۰۰
- ۱۱۸۵- ناپایداری قدرت انسان ----- ۱۶۰۰
- ۱۱۸۶- ناظر عمل انسان ها ----- ۱۶۰۰
- ۱۱۸۷- نامگذاری انسان ----- ۱۶۰۱
- ۱۱۸۸- ناملایمات در زندگی انسان ----- ۱۶۰۲
- ۱۱۸۹- نامه عمل انسان ها ----- ۱۶۰۲
- ۱۱۹۰- نزول وحی به انسان ها ----- ۱۶۰۲
- ۱۱۹۱- نژادهای انسان ----- ۱۶۰۴

- ۱۶۰۴-.....-۱۱۹۲- نسل انسان
- ۱۶۰۴-.....-۱۱۹۳- نشانه های انسان های ارزشمند
- ۱۶۰۴-.....-۱۱۹۴- نشانه های برگزیدگی انسان ها
- ۱۶۰۶-.....-۱۱۹۵- نشانه های تکریم انسان
- ۱۶۰۷-.....-۱۱۹۶- نشانه های جاودانگی انسان
- ۱۶۰۸-.....-۱۱۹۷- نشانه های شقاوت انسان
- ۱۶۰۸-.....-۱۱۹۸- نشانه های عجز انسان
- ۱۶۰۸-.....-۱۱۹۹- نشانه های گمراهی انسان
- ۱۶۰۸-.....-۱۲۰۰- نشانه های مجادله گری انسان
- ۱۶۱۰-.....-۱۲۰۱- نشانه های محدودیت علم انسان
- ۱۶۱۰-.....-۱۲۰۲- نشئه شهود انسان
- ۱۶۱۰-.....-۱۲۰۳- نشئه غیب انسان
- ۱۶۱۲-.....-۱۲۰۴- نصرت به انسان ها
- ۱۶۱۲-.....-۱۲۰۵- نظارت بر عمل انسان
- ۱۶۱۲-.....-۱۲۰۶- نعمت خلقت انسان
- ۱۶۱۴-.....-۱۲۰۷- نعمتها در زندگی انسان
- ۱۶۱۴-.....-۱۲۰۸- نعمتهای انسان
- ۱۶۱۶-.....-۱۲۰۹- نفخ روح در انسان
- ۱۶۱۸-.....-۱۲۱۰- نفی واسطه میان انسان و خدا
- ۱۶۱۸-.....-۱۲۱۱- نقش اجتماعی انسان ها
- ۱۶۱۸-.....-۱۲۱۲- نقش اخروی انسان
- ۱۶۲۰-.....-۱۲۱۳- نقش استعدادهاى انسان
- ۱۶۲۰-.....-۱۲۱۴- نقش انسان
- ۱۶۳۴-.....-۱۲۱۵- نقش انسان ها
- ۱۶۳۶-.....-۱۲۱۶- نقش بینش انسان ها
- ۱۶۳۸-.....-۱۲۱۷- نقش تکلیف انسان ها

- ۱۶۳۸ - - ۱۲۱۸ - نقش تمایلات انسان
- ۱۶۳۸ - - ۱۲۱۹ - نقش تمایلات انسان ها
- ۱۶۳۹ - - ۱۲۲۰ - نقش خالق انسان
- ۱۶۴۰ - - ۱۲۲۱ - نقش خلقت انسان
- ۱۶۴۰ - - ۱۲۲۲ - نقش خواسته های انسان
- ۱۶۴۰ - - ۱۲۲۳ - نقش روحیات انسان
- ۱۶۴۲ - - ۱۲۲۴ - نقش زوجیت انسان ها
- ۱۶۴۲ - - ۱۲۲۵ - نقش سرنوشت انسان
- ۱۶۴۲ - - ۱۲۲۶ - نقش شخصیت انسان ها
- ۱۶۴۳ - - ۱۲۲۷ - نقش علم انسان
- ۱۶۴۴ - - ۱۲۲۸ - نقش کتابت انسان
- ۱۶۴۴ - - ۱۲۲۹ - نقش همدم اخروی انسان
- ۱۶۴۵ - - ۱۲۳۰ - نگرانی اخروی انسان ها
- ۱۶۴۶ - - ۱۲۳۱ - نگرانی انسان ها
- ۱۶۴۸ - - ۱۲۳۲ - نگرانی انسان
- ۱۶۴۸ - - ۱۲۳۳ - نیت انسان
- ۱۶۴۹ - - ۱۲۳۴ - نیت انسان ها
- ۱۶۵۰ - - ۱۲۳۵ - نیاز انسان
- ۱۶۵۰ - - ۱۲۳۶ - نیاز انسان ها
- ۱۶۵۰ - - ۱۲۳۷ - نیاز متقابل انسان
- ۱۶۵۰ - - ۱۲۳۸ - نیاز های معنوی انسان
- ۱۶۵۲ - - ۱۲۳۹ - نیازمندی انسان
- ۱۶۵۲ - - ۱۲۴۰ - نیازهای اجتماعی انسان
- ۱۶۵۴ - - ۱۲۴۱ - نیازهای اخروی انسان
- ۱۶۵۶ - - ۱۲۴۲ - نیازهای انسان
- ۱۶۷۲ - - ۱۲۴۳ - نیازهای انسان ها

- ۱۶۷۲ ۱۲۴۴- نیازهای دائمی انسان
- ۱۶۷۲ ۱۲۴۵- نیازهای روحی انسان
- ۱۶۷۲ ۱۲۴۶- نیازهای مادی انسان
- ۱۶۷۸ ۱۲۴۷- نیازهای معنوی انسان
- ۱۷۱۰ ۱۲۴۸- نیازهای معنوی انسان ها
- ۱۷۱۲ ۱۲۴۹- نیاکان انسان
- ۱۷۱۴ ۱۲۵۰- نیت انسان
- ۱۷۱۶ ۱۲۵۱- نیت انسان ها
- ۱۷۱۸ ۱۲۵۲- وابستگی خواسته های انسان
- ۱۷۱۸ ۱۲۵۳- وارث انسان ها
- ۱۷۱۸ ۱۲۵۴- والدین انسان ها
- ۱۷۱۸ ۱۲۵۵- وجدان انسان
- ۱۷۲۰ ۱۲۵۶- وحدت قلب انسان
- ۱۷۲۰ ۱۲۵۷- وحی به انسان ها
- ۱۷۲۰ ۱۲۵۸- وسعت نیازهای انسان
- ۱۷۲۰ ۱۲۵۹- وسوسه انسان ها
- ۱۷۲۲ ۱۲۶۰- ولادت انسان
- ۱۷۲۲ ۱۲۶۱- ولادت انسان ها
- ۱۷۲۴ ۱۲۶۲- ولی انسان
- ۱۷۲۴ ۱۲۶۳- ولی انسان ها
- ۱۷۲۶ ۱۲۶۴- ویژگی انسان
- ۱۷۲۹ ۱۲۶۵- ویژگیهای احضار انسان ها در قیامت
- ۱۷۳۰ ۱۲۶۶- ویژگیهای اخروی بدن انسان
- ۱۷۳۰ ۱۲۶۷- ویژگیهای اکثریت انسان
- ۱۷۳۰ ۱۲۶۸- ویژگیهای انسان
- ۱۷۴۶ ۱۲۶۹- ویژگیهای انقراض انسان ها

- ۱۷۴۶-۱۲۷۰-ویژگیهای بعث انسان
- ۱۷۴۸-۱۲۷۱-ویژگیهای جسمی انسان
- ۱۷۴۸-۱۲۷۲-ویژگیهای حشر انسان ها
- ۱۷۵۰-۱۲۷۳-ویژگیهای خلقت انسان
- ۱۷۵۲-۱۲۷۴-ویژگیهای خلقت انسان ها
- ۱۷۵۲-۱۲۷۵-ویژگیهای مالکیت انسان
- ۱۷۵۲-۱۲۷۶-ویژگیهای مصنوعات انسان
- ۱۷۵۲-۱۲۷۷-هبوط انسان
- ۱۷۵۴-۱۲۷۸-هدفداری زندگی انسان ها
- ۱۷۵۴-۱۲۷۹-هدایت انسان
- ۱۷۵۸-۱۲۸۰-هدایت انسان ها
- ۱۷۷۰-۱۲۸۱-هدایت پذیری انسان
- ۱۷۷۰-۱۲۸۲-هدایت پذیری انسان ها
- ۱۷۷۲-۱۲۸۳-هدایت طلبی انسان
- ۱۷۷۲-۱۲۸۴-هدایت همگانی انسان ها
- ۱۷۷۲-۱۲۸۵-هدایتگر انسان ها
- ۱۷۷۲-۱۲۸۶-هدایتگران اخروی انسان ها
- ۱۷۷۴-۱۲۸۷-هدفداری خلقت انسان
- ۱۷۷۴-۱۲۸۸-هدفداری خلقت انسان ها
- ۱۷۷۴-۱۲۸۹-هدفداری زندگی انسان
- ۱۷۷۶-۱۲۹۰-هشدار به انسان
- ۱۷۸۰-۱۲۹۱-هشدار به انسان ها
- ۱۷۸۲-۱۲۹۲-هلاکت انسان
- ۱۷۸۲-۱۲۹۳-هلاکت انسان ها
- ۱۷۸۲-۱۲۹۴-همدم اخروی انسان
- ۱۷۸۴-۱۲۹۵-همراهان اخروی انسان

- ۱۲۹۶- یأس از هدایت انسان ها ----- ۱۷۸۴
- ۱۲۹۷- یأس انسان ----- ۱۷۸۴
- ۱۲۹۸- یاور اخروی انسان ها ----- ۱۷۸۶
- ۱۲۹۹- یاور انسان ----- ۱۷۸۶
- ۱۳۰۰- یاور انسان ها ----- ۱۷۸۶
- ۱۳۰۱- آثار انسان شناسی ----- ۱۷۹۰
- ۱۳۰۲- انسان شناسی ----- ۱۷۹۰
- ۱۳۰۳- انسان شناسی پرندگان ----- ۱۷۹۰
- ۱۳۰۴- انسان شناسی مشرکان ----- ۱۷۹۰
- ۱۳۰۵- اهمیت انسان شناسی ----- ۱۷۹۲
- ۱۳۰۶- انسان ها ----- ۱۷۹۲
- ۱۳۰۷- آثار پیروی از انسان ها ----- ۱۷۹۲
- ۱۳۰۸- آثار تقصیر در هدایت انسان ها ----- ۱۷۹۴
- ۱۳۰۹- آثار حق پذیری انسان ها ----- ۱۷۹۴
- ۱۳۱۰- آثار خلقت انسان ها ----- ۱۷۹۴
- ۱۳۱۱- آثار ذکر خلقت انسان ها ----- ۱۷۹۴
- ۱۳۱۲- آثار ذکر منشأ انسان ها ----- ۱۷۹۶
- ۱۳۱۳- آثار شخصیت دنیوی انسان ها ----- ۱۷۹۶
- ۱۳۱۴- آثار غفلت انسان ها ----- ۱۷۹۶
- ۱۳۱۵- آثار فضایل انسان ها ----- ۱۷۹۶
- ۱۳۱۶- آثار کفران انسان ها ----- ۱۷۹۸
- ۱۳۱۷- آثار مواخذه دنیوی انسان ها ----- ۱۷۹۸
- ۱۳۱۸- آثار نگرانی اخروی انسان ها ----- ۱۷۹۸
- ۱۳۱۹- آرزوی انسان ها ----- ۱۷۹۹
- ۱۳۲۰- آسیب پذیری انسان ها ----- ۱۸۰۰
- ۱۳۲۱- آفات زندگی انسان ها ----- ۱۸۰۰

- ۱۸۰۱-۱۳۲۲- آگاهی از عمل انسان ها
- ۱۸۰۲-۱۳۲۳- آگاهی از نیت انسان ها
- ۱۸۰۲-۱۳۲۴- آموزش اخروی انسان ها
- ۱۸۰۳-۱۳۲۵- ابتلای انسان ها
- ۱۸۰۴-۱۳۲۶- اتمام حجت با انسان ها
- ۱۸۰۴-۱۳۲۷- اتمام حجت بر انسان ها
- ۱۸۰۶-۱۳۲۸- اجتماع اخروی انسان ها
- ۱۸۰۷-۱۳۲۹- اجل انسان ها
- ۱۸۱۰-۱۳۳۰- احاطه اخروی انسان ها
- ۱۸۱۰-۱۳۳۱- احضار انسان ها در قیامت
- ۱۸۱۲-۱۳۳۲- احیای اخروی انسان ها
- ۱۸۱۴-۱۳۳۳- اختلاف انسان ها
- ۱۸۱۵-۱۳۳۴- اختیار انسان ها
- ۱۸۱۶-۱۳۳۵- ادراک انسان ها
- ۱۸۱۶-۱۳۳۶- ارزش جان انسان ها
- ۱۸۱۶-۱۳۳۷- ارزش حیات انسان ها
- ۱۸۱۶-۱۳۳۸- ارزش عمر انسان ها
- ۱۸۱۸-۱۳۳۹- ارزش مال انسان ها
- ۱۸۱۸-۱۳۴۰- ارزش نجات انسان ها
- ۱۸۱۸-۱۳۴۱- استعاده از وسوسه انسان ها
- ۱۸۲۰-۱۳۴۲- استعداد انسان ها
- ۱۸۲۰-۱۳۴۳- استغاثه انسان ها
- ۱۸۲۰-۱۳۴۴- استغفار برای انسان ها
- ۱۸۲۲-۱۳۴۵- استفاده از استعداد انسان ها
- ۱۸۲۲-۱۳۴۶- استقرار انسان ها در زمین
- ۱۸۲۴-۱۳۴۷- اسرار انسان ها

- ۱۸۲۴ - اصلاح عقیده انسان ها - ۱۳۴۸
- ۱۸۲۵ - اصلاح عمل انسان ها - ۱۳۴۹
- ۱۸۲۶ - اضطراب اخروی انسان ها - ۱۳۵۰
- ۱۸۲۶ - اطاعت انسان ها - ۱۳۵۱
- ۱۸۲۶ - اغواپذیری اکثریت انسان ها - ۱۳۵۲
- ۱۸۲۷ - اغوای انسان ها - ۱۳۵۳
- ۱۸۲۸ - اقرار انسان ها - ۱۳۵۴
- ۱۸۲۸ - اقسام اخروی انسان ها - ۱۳۵۵
- ۱۸۳۰ - اقسام انسان ها - ۱۳۵۶
- ۱۸۳۳ - اقلیت انسان ها - ۱۳۵۷
- ۱۸۳۵ - اکثریت انسان ها - ۱۳۵۸
- ۱۸۳۶ - امتحان انسان ها - ۱۳۵۹
- ۱۸۴۲ - امداد به انسان ها - ۱۳۶۰
- ۱۸۴۳ - امکان عصمت انسان ها - ۱۳۶۱
- ۱۸۴۴ - امنیت انسان ها - ۱۳۶۲
- ۱۸۴۴ - امیدواری اخروی انسان ها - ۱۳۶۳
- ۱۸۴۴ - امیدواری به حسن فرجام انسان ها - ۱۳۶۴
- ۱۸۴۴ - انتقام جویی اخروی انسان ها - ۱۳۶۵
- ۱۸۴۶ - اندوه بر کفر انسان ها - ۱۳۶۶
- ۱۸۴۶ - اندوه بر هدایت ناپذیری انسان ها - ۱۳۶۷
- ۱۸۴۶ - انذار انسان ها - ۱۳۶۸
- ۱۸۵۴ - انذارهای انسان ها - ۱۳۶۹
- ۱۸۵۴ - انسان ها پس از مرگ - ۱۳۷۰
- ۱۸۵۶ - انسان ها در آخرت - ۱۳۷۱
- ۱۸۵۷ - انسان ها در بدو خلقت - ۱۳۷۲
- ۱۸۵۸ - انسان ها در جهنم - ۱۳۷۳

- ۱۳۷۴- انسان ها در سختی ۱۸۶۰
- ۱۳۷۵- انسان ها در عالم برزخ ۱۸۶۲
- ۱۳۷۶- انسان ها در عالم ذر ۱۸۶۲
- ۱۳۷۷- انسان ها در قیامت ۱۸۶۴
- ۱۳۷۸- انسان ها و دین ۱۸۸۴
- ۱۳۷۹- انسان ها و نعمت علم ۱۸۸۴
- ۱۳۸۰- انسان ها و نعمت کتابت ۱۸۸۶
- ۱۳۸۱- انسان ها هنگام آسایش ۱۸۸۶
- ۱۳۸۲- انسان ها هنگام برپایی قیامت ۱۸۸۶
- ۱۳۸۳- انسان ها هنگام رفاه ۱۸۸۸
- ۱۳۸۴- انسان ها هنگام رفع سختی ۱۸۸۸
- ۱۳۸۵- انسان ها هنگام نعمت ۱۸۸۸
- ۱۳۸۶- اهمیت انذار انسان ها ۱۸۸۹
- ۱۳۸۷- اهمیت بقای نسل انسان ها ۱۸۹۰
- ۱۳۸۸- اهمیت تربیت انسان ها ۱۸۹۱
- ۱۳۸۹- اهمیت تزکیه انسان ها ۱۸۹۱
- ۱۳۹۰- اهمیت تعلیم انسان ها ۱۸۹۱
- ۱۳۹۱- اهمیت تکامل انسان ها ۱۸۹۱
- ۱۳۹۲- اهمیت تنبیه انسان ها ۱۸۹۳
- ۱۳۹۳- اهمیت حقوق انسان ها ۱۸۹۵
- ۱۳۹۴- اهمیت حل اختلاف انسان ها ۱۸۹۷
- ۱۳۹۵- اهمیت خلقت انسان ها ۱۸۹۷
- ۱۳۹۶- اهمیت رستگاری انسان ها ۱۸۹۸
- ۱۳۹۷- اهمیت شناسایی انسان ها ۱۸۹۹
- ۱۳۹۸- اهمیت عمر انسان ها ۱۸۹۹
- ۱۳۹۹- اهمیت مصالح انسان ها ۱۸۹۹

- ۱۴۰- اهمیت موعظه انسان ها - ۱۹۰۱
- ۱۴۰۱- اهمیت نجات انسان ها - ۱۹۰۱
- ۱۴۰۲- اهمیت هدایت انسان ها - ۱۹۰۱
- ۱۴۰۳- ایمان انسان ها - ۱۹۰۷
- ۱۴۰۴- بازجویی اخروی انسان ها - ۱۹۰۷
- ۱۴۰۵- باطن عمل انسان ها - ۱۹۰۷
- ۱۴۰۶- بدهت عبودیت انسان ها - ۱۹۰۸
- ۱۴۰۷- بدترین انسان ها - ۱۹۰۹
- ۱۴۰۸- برتری بدن اخروی انسان ها - ۱۹۰۹
- ۱۴۰۹- برگزیدگی انسان ها - ۱۹۰۹
- ۱۴۱۰- بشارت به انسان ها - ۱۹۰۹
- ۱۴۱۱- بعث انسان ها - ۱۹۱۱
- ۱۴۱۲- بوی انسان ها - ۱۹۱۱
- ۱۴۱۳- بهترین انسان ها - ۱۹۱۲
- ۱۴۱۴- بی پناهی اخروی انسان ها - ۱۹۱۳
- ۱۴۱۵- بی پناهی انسان ها در قیامت - ۱۹۱۴
- ۱۴۱۶- بی یآوری اخروی انسان ها - ۱۹۱۵
- ۱۴۱۷- بینش اخروی انسان ها - ۱۹۱۵
- ۱۴۱۸- بینش انسان ها - ۱۹۱۵
- ۱۴۱۹- بیهوشی انسان ها - ۱۹۱۶
- ۱۴۲۰- پاداش اخروی انسان ها - ۱۹۱۷
- ۱۴۲۱- پاداش انسان ها - ۱۹۱۹
- ۱۴۲۲- پاسخ اخروی انسان ها - ۱۹۱۹
- ۱۴۲۳- پایان عمر انسان ها - ۱۹۲۱
- ۱۴۲۴- پدر انسان ها - ۱۹۲۱
- ۱۴۲۵- پراکندگی انسان ها در قیامت - ۱۹۲۲

- ۱۴۲۶- پلیدی اضلال انسان ها - ۱۹۲۳
- ۱۴۲۷- پناهگاه انسان ها - ۱۹۲۳
- ۱۴۲۸- پیوند انسان ها - ۱۹۲۴
- ۱۴۲۹- تأثیر پذیری انسان ها - ۱۹۲۵
- ۱۴۳۰- تأمین معاش انسان ها - ۱۹۲۵
- ۱۴۳۱- تأمین منافع انسان ها - ۱۹۲۵
- ۱۴۳۲- تأمین نیاز انسان ها - ۱۹۲۷
- ۱۴۳۳- تجاوز به حقوق انسان ها - ۱۹۲۷
- ۱۴۳۴- تجدید حیات انسان ها - ۱۹۲۷
- ۱۴۳۵- تجمع اخروی انسان ها - ۱۹۳۱
- ۱۴۳۶- تحولات انسان ها پس از نوح(ع) - ۱۹۳۱
- ۱۴۳۷- تحولات زندگی انسان ها - ۱۹۳۳
- ۱۴۳۸- تحیر اخروی انسان ها - ۱۹۳۳
- ۱۴۳۹- تداوم حیات انسان ها - ۱۹۳۳
- ۱۴۴۰- تدبیر امور انسان ها - ۱۹۳۵
- ۱۴۴۱- تدبیر انسان ها - ۱۹۳۵
- ۱۴۴۲- تدبیر زندگی انسان ها - ۱۹۳۵
- ۱۴۴۳- تذکر به انسان ها - ۱۹۳۵
- ۱۴۴۴- ترس اخروی انسان ها - ۱۹۳۷
- ۱۴۴۵- ترس از انسان ها - ۱۹۳۷
- ۱۴۴۶- ترس انسان ها - ۱۹۳۹
- ۱۴۴۷- ترس انسان ها در قیامت - ۱۹۳۹
- ۱۴۴۸- تزکیه انسان ها - ۱۹۳۹
- ۱۴۴۹- تساوی انسان ها - ۱۹۴۱
- ۱۴۵۰- تساوی حقوق انسان ها - ۱۹۴۹
- ۱۴۵۱- تشابه خلقت انسان ها - ۱۹۴۹

- ۱۴۵۲- تشبیه انسان ها ۱۹۴۹
- ۱۴۵۳- تشبیه انسان ها در قیامت ۱۹۵۱
- ۱۴۵۴- تشویق انسان ها ۱۹۵۱
- ۱۴۵۵- تصحیح عقیده انسان ها ۱۹۵۲
- ۱۴۵۶- تضمین پاداش انسان ها ۱۹۵۳
- ۱۴۵۷- تعلیم انسان ها ۱۹۵۳
- ۱۴۵۸- تعلیم قرآن به انسان ها ۱۹۵۳
- ۱۴۵۹- تغذیه انسان ها ۱۹۵۵
- ۱۴۶۰- تفاخر انسان ها ۱۹۵۵
- ۱۴۶۱- تفاوت اخروی انسان ها ۱۹۵۵
- ۱۴۶۲- تفاوت استعداد انسان ها ۱۹۵۷
- ۱۴۶۳- تفاوت اقتصادی انسان ها ۱۹۵۷
- ۱۴۶۴- تفاوت انسان ها ۱۹۶۰
- ۱۴۶۵- تفاوت تلاش انسان ها ۱۹۶۷
- ۱۴۶۶- تفاوت رتبه های انسان ها ۱۹۶۸
- ۱۴۶۷- تفاوت رنگ انسان ها ۱۹۶۹
- ۱۴۶۸- تفاوت روزی انسان ها ۱۹۶۹
- ۱۴۶۹- تفاوت زندگی انسان ها ۱۹۷۱
- ۱۴۷۰- تفاوت عمل انسان ها ۱۹۷۱
- ۱۴۷۱- تفاوت فهم انسان ها ۱۹۷۱
- ۱۴۷۲- تفاوت مرگ انسان ها ۱۹۷۳
- ۱۴۷۳- تفاوت مسؤولیت انسان ها ۱۹۷۳
- ۱۴۷۴- تقدیه انسان ها ۱۹۷۳
- ۱۴۷۵- تفضل به انسان ها ۱۹۷۳
- ۱۴۷۶- تقدیر بعث انسان ها ۱۹۷۵
- ۱۴۷۷- تقدیر روزی انسان ها ۱۹۷۵

- ۱۹۷۵ - ۱۴۷۸- تقدیر قدرت انسان ها
- ۱۹۷۵ - ۱۴۷۹- تقسیم انسان ها در قیامت
- ۱۹۷۷ - ۱۴۸۰- تقسیم بندی حسابرسی انسان ها
- ۱۹۷۷ - ۱۴۸۱- تقویت روحیه انسان ها
- ۱۹۷۷ - ۱۴۸۲- تکالیف انسان ها
- ۱۹۷۷ - ۱۴۸۳- تکامل اخروی انسان ها
- ۱۹۷۹ - ۱۴۸۴- تکامل انسان ها
- ۱۹۷۹ - ۱۴۸۵- تکلیف انسان ها
- ۱۹۸۴ - ۱۴۸۶- تلاش انسان ها
- ۱۹۸۵ - ۱۴۸۷- تمایلات اخروی انسان ها
- ۱۹۸۵ - ۱۴۸۸- تنبه اخروی انسان ها
- ۱۹۸۵ - ۱۴۸۹- تنبه انسان ها
- ۱۹۸۷ - ۱۴۹۰- تنوع رنگ انسان ها
- ۱۹۸۷ - ۱۴۹۱- تنهایی اخروی انسان ها
- ۱۹۸۷ - ۱۴۹۲- توحید اولیه انسان ها
- ۱۹۸۷ - ۱۴۹۳- توصیه به انسان ها
- ۱۹۸۹ - ۱۴۹۴- توطئه انسان ها
- ۱۹۸۹ - ۱۴۹۵- ثبت آثار انسان ها
- ۱۹۸۹ - ۱۴۹۶- جانشینی در انسان ها
- ۱۹۹۱ - ۱۴۹۷- جدایی انسان ها در قیامت
- ۱۹۹۱ - ۱۴۹۸- جهل انسان ها
- ۱۹۹۵ - ۱۴۹۹- جهل به مقدرات انسان ها
- ۱۹۹۶ - ۱۵۰۰- حافظ انسان ها
- ۱۹۹۷ - ۱۵۰۱- حاکم انسان ها
- ۱۹۹۹ - ۱۵۰۲- حامی انسان ها
- ۱۹۹۹ - ۱۵۰۳- حتمیت افشای راز انسان ها

- ۱۹۹۹-----۱۵۰۴- حتمیت بعث انسان ها
- ۲۰۰۱-----۱۵۰۵- حتمیت حشر اخروی انسان ها
- ۲۰۰۱-----۱۵۰۶- حتمیت حشر انسان ها
- ۲۰۰۱-----۱۵۰۷- حتمیت ذلت اخروی انسان ها
- ۲۰۰۱-----۱۵۰۸- حتمیت عذاب اخروی انسان ها
- ۲۰۰۳-----۱۵۰۹- حتمیت کیفر انسان ها
- ۲۰۰۳-----۱۵۱۰- حتمیت مرگ انسان ها
- ۲۰۰۳-----۱۵۱۱- حدوث انسان ها
- ۲۰۰۳-----۱۵۱۲- حسابرسی اخروی انسان ها
- ۲۰۰۹-----۱۵۱۳- حسابرسی انسان ها
- ۲۰۱۱-----۱۵۱۴- حسابرسی راز انسان ها
- ۲۰۱۱-----۱۵۱۵- حسابرسی عمل انسان ها
- ۲۰۱۳-----۱۵۱۶- حسن فرجام انسان ها
- ۲۰۱۳-----۱۵۱۷- حشر اخروی انسان ها
- ۲۰۲۷-----۱۵۱۸- حشر انسان ها
- ۲۰۳۵-----۱۵۱۹- حشر دنیوی انسان ها
- ۲۰۳۵-----۱۵۲۰- حضور انسان ها در قیامت
- ۲۰۳۵-----۱۵۲۱- حفظ حیات انسان ها
- ۲۰۳۷-----۱۵۲۲- حق ناپذیری انسان ها
- ۲۰۳۷-----۱۵۲۳- حقوق انسان ها
- ۲۰۴۰-----۱۵۲۴- حقیقت انسان ها
- ۲۰۴۱-----۱۵۲۵- حل اختلاف انسان ها
- ۲۰۴۱-----۱۵۲۶- حمایت از انسان ها
- ۲۰۴۱-----۱۵۲۷- خالق انسان ها
- ۲۰۴۹-----۱۵۲۸- خدا و ایمان انسان ها
- ۲۰۵۱-----۱۵۲۹- خدانشناسی انسان ها

- ۱۵۳۰- خدمت به انسان ها ۲۰۵۱
- ۱۵۳۱- خروج انسان ها از قبر ۲۰۵۳
- ۱۵۳۲- خضوع اخروی انسان ها ۲۰۵۵
- ۱۵۳۳- خطای انسان ها ۲۰۵۵
- ۱۵۳۴- خطر عصیان انسان ها ۲۰۵۷
- ۱۵۳۵- خطر گمراهی انسان ها ۲۰۵۷
- ۱۵۳۶- خطر لغزش انسان ها ۲۰۵۷
- ۱۵۳۷- خطر وسوسه انسان ها ۲۰۵۹
- ۱۵۳۸- خلقت ابتدایی انسان ها ۲۰۵۹
- ۱۵۳۹- خلقت انسان ها ۲۰۶۱
- ۱۵۴۰- خلقت اولیه انسان ها ۲۰۶۳
- ۱۵۴۱- خوددوستی انسان ها ۲۰۶۳
- ۱۵۴۲- خویشاوندی انسان ها ۲۰۶۵
- ۱۵۴۳- درجات اخروی انسان ها ۲۰۶۵
- ۱۵۴۴- درک اخروی انسان ها ۲۰۶۵
- ۱۵۴۵- دشمنی انسان ها ۲۰۶۷
- ۱۵۴۶- دشمنی با انسان ها ۲۰۶۸
- ۱۵۴۷- دعوت از انسان ها ۲۰۶۹
- ۱۵۴۸- دفن انسان ها ۲۰۷۱
- ۱۵۴۹- دقت در حسابرسی اخروی انسان ها ۲۰۷۱
- ۱۵۵۰- دقت در کیفر اخروی انسان ها ۲۰۷۱
- ۱۵۵۱- دلایل حسابرسی اخروی انسان ها ۲۰۷۲
- ۱۵۵۲- دلایل عجز انسان ها ۲۰۷۳
- ۱۵۵۳- دلایل نیازمندی انسان ها ۲۰۷۳
- ۱۵۵۴- دنیاطلبی انسان ها ۲۰۷۳
- ۱۵۵۵- دوستی انسان ها ۲۰۷۵

- ۱۵۵۶- ذکر حشر اخروی انسان ها - ۲۰۷۵
- ۱۵۵۷- ذکر مدبر انسان ها - ۲۰۷۵
- ۱۵۵۸- ذکر هدایت انسان ها - ۲۰۷۶
- ۱۵۵۹- ذلت اخروی انسان ها - ۲۰۷۷
- ۱۵۶۰- راز انسان ها - ۲۰۷۷
- ۱۵۶۱- رستگاری انسان ها - ۲۰۸۱
- ۱۵۶۲- روزی انسان ها - ۲۰۸۳
- ۱۵۶۳- روزی طیب انسان ها - ۲۰۸۷
- ۱۵۶۴- رهبران انسان ها - ۲۰۸۹
- ۱۵۶۵- زمینه پاداش انسان ها - ۲۰۸۹
- ۱۵۶۶- زمینه تأثیر علم انسان ها - ۲۰۸۹
- ۱۵۶۷- زمینه تحقیر انسان ها - ۲۰۸۹
- ۱۵۶۸- زمینه تدبیر امور انسان ها - ۲۰۹۱
- ۱۵۶۹- زمینه تنبه انسان ها - ۲۰۹۱
- ۱۵۷۰- زمینه حشر اخروی انسان ها - ۲۰۹۱
- ۱۵۷۱- زمینه حشر انسان ها - ۲۰۹۱
- ۱۵۷۲- زمینه دشمنی انسان ها - ۲۰۹۳
- ۱۵۷۳- زمینه سرور انسان ها - ۲۰۹۳
- ۱۵۷۴- زمینه شناسایی انسان ها - ۲۰۹۳
- ۱۵۷۵- زمینه کیفر انسان ها - ۲۰۹۳
- ۱۵۷۶- زمینه لغزش انسان ها - ۲۰۹۵
- ۱۵۷۷- زمینه مصالح انسان ها - ۲۰۹۵
- ۱۵۷۸- زمینه هدایت انسان ها - ۲۰۹۵
- ۱۵۷۹- زندگی اجتماعی انسان ها - ۲۰۹۷
- ۱۵۸۰- زندگی انسان ها - ۲۰۹۷
- ۱۵۸۱- زندگی انسان ها در زمین - ۲۰۹۸

- ۱۵۸۲- زوجیت انسان ها ۲۰۹۹
- ۱۵۸۳- زیان انسان ها ۲۰۹۹
- ۱۵۸۴- سخن آشکار انسان ها ۲۱۰۱
- ۱۵۸۵- سخن انسان ها ۲۱۰۱
- ۱۵۸۶- سخن پنهان انسان ها ۲۱۰۱
- ۱۵۸۷- سرعت حشر اخروی انسان ها ۲۱۰۱
- ۱۵۸۸- سرعت حشر انسان ها ۲۱۰۳
- ۱۵۸۹- سرنوشت انسان ها ۲۱۰۳
- ۱۵۹۰- سرور انسان ها ۲۱۰۴
- ۱۵۹۱- سوگند به جان انسان ها ۲۱۰۵
- ۱۵۹۲- سهولت بعث اخروی انسان ها ۲۱۰۵
- ۱۵۹۳- سهولت تصرف در زندگی انسان ها ۲۱۰۵
- ۱۵۹۴- سیمای اخروی انسان ها ۲۱۰۷
- ۱۵۹۵- سیمای انسان ها ۲۱۰۸
- ۱۵۹۶- شخصیت اخروی انسان ها ۲۱۰۹
- ۱۵۹۷- شگفتی تجمع اخروی انسان ها ۲۱۰۹
- ۱۵۹۸- صلاحیت انسان ها ۲۱۱۰
- ۱۵۹۹- صورت انسان ها در قیامت ۲۱۱۱
- ۱۶۰۰- ضعف انسان ها ۲۱۱۱
- ۱۶۰۱- ضعف تدبیر انسان ها ۲۱۱۱
- ۱۶۰۲- طبع انسان ها ۲۱۱۳
- ۱۶۰۳- طبقه بندی انسان ها ۲۱۱۳
- ۱۶۰۴- طول عمر انسان ها ۲۱۱۳
- ۱۶۰۵- ظلم به انسان ها ۲۱۱۵
- ۱۶۰۶- عبادات انسان ها ۲۱۱۵
- ۱۶۰۷- عبرت از تفاوت انسان ها ۲۱۱۵

- ۱۶۰۸- عبرت از عجز انسان ها - ۲۱۱۵
- ۱۶۰۹- عبودیت انسان ها - ۲۱۱۷
- ۱۶۱۰- عجب انسان ها - ۲۱۱۷
- ۱۶۱۱- عجز اخروی انسان ها - ۲۱۱۹
- ۱۶۱۲- عجز انسان ها - ۲۱۱۹
- ۱۶۱۳- عذاب اخروی انسان ها - ۲۱۳۵
- ۱۶۱۴- عذاب درونی انسان ها - ۲۱۳۵
- ۱۶۱۵- عقیده انسان ها - ۲۱۳۵
- ۱۶۱۶- علایق انسان ها - ۲۱۳۷
- ۱۶۱۷- علم اخروی انسان ها - ۲۱۳۷
- ۱۶۱۸- علم انسان ها - ۲۱۳۹
- ۱۶۱۹- علم به ایمان انسان ها - ۲۱۴۱
- ۱۶۲۰- علم به تفکر انسان ها - ۲۱۴۱
- ۱۶۲۱- علم به عقیده انسان ها - ۲۱۴۱
- ۱۶۲۲- علم به عمل انسان ها - ۲۱۴۱
- ۱۶۲۳- علم به فرجام انسان ها - ۲۱۴۳
- ۱۶۲۴- علم به کفر انسان ها - ۲۱۴۳
- ۱۶۲۵- علم به گناه انسان ها - ۲۱۴۵
- ۱۶۲۶- علم خدا به انسان ها - ۲۱۴۵
- ۱۶۲۷- علم لدنی انسان ها - ۲۱۴۵
- ۱۶۲۸- عمر انسان ها - ۲۱۴۵
- ۱۶۲۹- عمل انسان ها - ۲۱۴۷
- ۱۶۳۰- عمل انسان ها در قیامت - ۲۱۵۲
- ۱۶۳۱- عنصر خلقت انسان ها - ۲۱۵۳
- ۱۶۳۲- عوامل اغوای انسان ها - ۲۱۵۳
- ۱۶۳۳- عوامل انقراض انسان ها - ۲۱۵۳

- ۱۶۳۴- عوامل انقیاد اخروی انسان ها ----- ۲۱۵۵
- ۱۶۳۵- عوامل تکامل انسان ها ----- ۲۱۵۷
- ۱۶۳۶- عوامل تنبیه انسان ها ----- ۲۱۵۷
- ۱۶۳۷- عوامل حیات انسان ها ----- ۲۱۵۷
- ۱۶۳۸- عوامل دشمنی انسان ها ----- ۲۱۵۹
- ۱۶۳۹- عوامل دوستی انسان ها ----- ۲۱۵۹
- ۱۶۴۰- عوامل رضایت انسان ها ----- ۲۱۵۹
- ۱۶۴۱- عوامل مصونیت انسان ها ----- ۲۱۵۹
- ۱۶۴۲- عوامل مؤثر در سرنوشت انسان ها ----- ۲۱۶۱
- ۱۶۴۳- عوامل نگرانی انسان ها ----- ۲۱۶۱
- ۱۶۴۴- عوامل هدایت انسان ها ----- ۲۱۶۱
- ۱۶۴۵- عهد انسان ها با خدا ----- ۲۱۶۱
- ۱۶۴۶- عهد خدا با انسان ها ----- ۲۱۶۳
- ۱۶۴۷- عهد شکنی انسان ها ----- ۲۱۶۵
- ۱۶۴۸- غفلت انسان ها ----- ۲۱۶۵
- ۱۶۴۹- فرجام اخروی انسان ها ----- ۲۱۶۹
- ۱۶۵۰- فرجام انسان ها ----- ۲۱۷۱
- ۱۶۵۱- فلسفه ابتلای انسان ها ----- ۲۱۸۷
- ۱۶۵۲- فلسفه امتحان انسان ها ----- ۲۱۸۹
- ۱۶۵۳- فلسفه بعث انسان ها ----- ۲۱۸۹
- ۱۶۵۴- فلسفه تفاوت اقتصادی انسان ها ----- ۲۱۸۹
- ۱۶۵۵- فلسفه حشر انسان ها ----- ۲۱۹۰
- ۱۶۵۶- فلسفه خلقت انسان ها ----- ۲۱۹۱
- ۱۶۵۷- فهم اخروی انسان ها ----- ۲۱۹۳
- ۱۶۵۸- قانونمندی انحطاط انسان ها ----- ۲۱۹۵
- ۱۶۵۹- قانونمندی تداوم نسل انسان ها ----- ۲۱۹۵

- ۱۶۶۰- قانونمندی تفاوت روزی انسان ها ۲۱۹۵
- ۱۶۶۱- قانونمندی خلقت انسان ها ۲۱۹۵
- ۱۶۶۲- قانونمندی روزی انسان ها ۲۱۹۷
- ۱۶۶۳- قانونمندی سعادت انسان ها ۲۱۹۷
- ۱۶۶۴- قانونمندی محاکمه اخروی انسان ها ۲۱۹۷
- ۱۶۶۵- قدرت انسان ها ۲۱۹۷
- ۱۶۶۶- قدرت بر ثبت عمل انسان ها ۲۱۹۹
- ۱۶۶۷- قلب انسان ها ۲۱۹۹
- ۱۶۶۸- کفران و حشر انسان ها ۲۱۹۹
- ۱۶۶۹- کثرت انسان ها ۲۲۰۱
- ۱۶۷۰- کفر انسان ها ۲۲۰۱
- ۱۶۷۱- کفران اکثریت انسان ها ۲۲۰۱
- ۱۶۷۲- کفران انسان ها ۲۲۰۲
- ۱۶۷۳- کیفر اخروی انسان ها ۲۲۰۴
- ۱۶۷۴- کیفر انسان ها ۲۲۰۵
- ۱۶۷۵- کیفیت حشر اخروی انسان ها ۲۲۰۷
- ۱۶۷۶- گفتگوی خدا با انسان ها ۲۲۰۷
- ۱۶۷۷- گمراهترین انسان ها ۲۲۰۷
- ۱۶۷۸- گمراهی اکثریت انسان ها ۲۲۰۷
- ۱۶۷۹- گمراهی انسان ها ۲۲۰۹
- ۱۶۸۰- گناه انسان ها ۲۲۱۱
- ۱۶۸۱- گواه انسان ها ۲۲۱۱
- ۱۶۸۲- لذایذ اخروی انسان ها ۲۲۱۱
- ۱۶۸۳- لغزش انسان ها ۲۲۱۱
- ۱۶۸۴- مالک انسان ها ۲۲۱۳
- ۱۶۸۵- مالکیت انسان ها ۲۲۱۵

- ۱۶۸۶- مبدأ انسان ها ۲۲۱۵
- ۱۶۸۷- مبدأ خلقت انسان ها ۲۲۱۷
- ۱۶۸۸- مجادله انسان ها ۲۲۱۷
- ۱۶۸۹- محافظت از انسان ها ۲۲۱۷
- ۱۶۹۰- محافظت از ایمان انسان ها ۲۲۱۹
- ۱۶۹۱- محافظت از عمل انسان ها ۲۲۱۹
- ۱۶۹۲- محاکمه اخروی انسان ها ۲۲۱۹
- ۱۶۹۳- محدوده اختیارات انسان ها ۲۲۲۱
- ۱۶۹۴- محدوده علم انسان ها ۲۲۲۱
- ۱۶۹۵- محدوده فهم انسان ها ۲۲۲۳
- ۱۶۹۶- محدوده مالکیت انسان ها ۲۲۲۳
- ۱۶۹۷- محدوده مسؤولیت انسان ها ۲۲۲۳
- ۱۶۹۸- محدودیت بهره دنیوی انسان ها ۲۲۲۵
- ۱۶۹۹- محدودیت علم انسان ها ۲۲۲۵
- ۱۷۰۰- محدودیت عمل انسان ها ۲۲۲۷
- ۱۷۰۱- محرومیت اخروی انسان ها ۲۲۲۷
- ۱۷۰۲- مدیر انسان ها ۲۲۲۷
- ۱۷۰۳- مدت حسابرسی اخروی انسان ها ۲۲۳۵
- ۱۷۰۴- مدت حشر اخروی انسان ها ۲۲۳۵
- ۱۷۰۵- مدت عمر انسان ها ۲۲۳۵
- ۱۷۰۶- مراتب اخروی انسان ها ۲۲۳۷
- ۱۷۰۷- مراتب انسان ها ۲۲۳۷
- ۱۷۰۸- مراتب دنیوی انسان ها ۲۲۳۸
- ۱۷۰۹- مراتب علم انسان ها ۲۲۳۹
- ۱۷۱۰- مراتب کمال انسان ها ۲۲۳۹
- ۱۷۱۱- مراقبت از عمل انسان ها ۲۲۳۹

- ۱۷۱۲- مربی انسان ها ۲۲۴۱
- ۱۷۱۳- مرگ انسان ها ۲۲۵۷
- ۱۷۱۴- مرگ تدریجی انسان ها ۲۲۶۳
- ۱۷۱۵- مساوات انسان ها ۲۲۶۳
- ۱۷۱۶- مسکن انسان ها ۲۲۶۴
- ۱۷۱۷- مسؤول تزکیه انسان ها ۲۲۶۵
- ۱۷۱۸- مسؤول عمل انسان ها ۲۲۶۵
- ۱۷۱۹- مسؤولیت اجتماعی انسان ها ۲۲۶۵
- ۱۷۲۰- مسؤولیت انذار انسان ها ۲۲۶۶
- ۱۷۲۱- مسؤولیت انسان ها ۲۲۶۷
- ۱۷۲۲- مسؤولیت فردی انسان ها ۲۲۷۵
- ۱۷۲۳- مشابهت تفکر انسان ها ۲۲۷۵
- ۱۷۲۴- مشکلات دنیوی انسان ها ۲۲۷۶
- ۱۷۲۵- مصالح انسان ها ۲۲۷۷
- ۱۷۲۶- مطالعه در تفاوت انسان ها ۲۲۷۹
- ۱۷۲۷- معاد انسان ها ۲۲۷۹
- ۱۷۲۸- معبود انسان ها ۲۲۸۲
- ۱۷۲۹- معلم انسان ها ۲۲۸۳
- ۱۷۳۰- مقدرات انسان ها ۲۲۸۵
- ۱۷۳۱- مقهوریت عمل انسان ها ۲۲۸۵
- ۱۷۳۲- مکان امتحان انسان ها ۲۲۸۵
- ۱۷۳۳- مکر انسان ها ۲۲۸۵
- ۱۷۳۴- ملاک ارزش انسان ها ۲۲۸۷
- ۱۷۳۵- ملاک طبقه بندی انسان ها ۲۲۸۷
- ۱۷۳۶- ملاک مؤاخذه اخروی انسان ها ۲۲۸۷
- ۱۷۳۷- ممنوعیت تجسس از پیشینه انسان ها ۲۲۸۷

- ۱۷۳۸- منابع تغذیه انسان ها ----- ۲۲۸۹
- ۱۷۳۹- منازعه اخروی انسان ها ----- ۲۲۸۹
- ۱۷۴۰- منافع انسان ها ----- ۲۲۸۹
- ۱۷۴۱- منت بر انسان ها ----- ۲۲۹۱
- ۱۷۴۲- منشأ ازدیاد نسل انسان ها ----- ۲۲۹۱
- ۱۷۴۳- منشأ امور انسان ها در قیامت ----- ۲۲۹۳
- ۱۷۴۴- منشأ پیدایش انسان ها ----- ۲۲۹۳
- ۱۷۴۵- منشأ تأمین انسان ها ----- ۲۲۹۳
- ۱۷۴۶- منشأ تأمین غذای انسان ها ----- ۲۲۹۳
- ۱۷۴۷- منشأ تجمع اخروی انسان ها ----- ۲۲۹۵
- ۱۷۴۸- منشأ تدبیر امور انسان ها ----- ۲۲۹۵
- ۱۷۴۹- منشأ تدبیر انسان ها ----- ۲۲۹۵
- ۱۷۵۰- منشأ تفاوت اجتماعی انسان ها ----- ۲۲۹۶
- ۱۷۵۱- منشأ تفاوت اقتصادی انسان ها ----- ۲۲۹۷
- ۱۷۵۲- منشأ تفاوت انسان ها ----- ۲۲۹۷
- ۱۷۵۳- منشأ تفاوت روزی انسان ها ----- ۲۲۹۹
- ۱۷۵۴- منشأ حرکت انسان ها ----- ۲۲۹۹
- ۱۷۵۵- منشأ حشر انسان ها ----- ۲۲۹۹
- ۱۷۵۶- منشأ خلقت انسان ها ----- ۲۳۰۱
- ۱۷۵۷- منشأ درک انسان ها ----- ۲۳۰۱
- ۱۷۵۸- منشأ روزی انسان ها ----- ۲۳۰۱
- ۱۷۵۹- منشأ زوجیت انسان ها ----- ۲۳۰۳
- ۱۷۶۰- منشأ شناسایی انسان ها ----- ۲۳۰۳
- ۱۷۶۱- منشأ عمل انسان ها ----- ۲۳۰۳
- ۱۷۶۲- منشأ فرجام اخروی انسان ها ----- ۲۳۰۵
- ۱۷۶۳- منشأ قدرت انسان ها ----- ۲۳۰۵

- ۱۷۶۴- منشأ کوری اخروی انسان ها ۲۳۰۵
- ۱۷۶۵- منشأ کیفر اخروی انسان ها ۲۳۰۵
- ۱۷۶۶- منشأ مالکیت انسان ها ۲۳۰۷
- ۱۷۶۷- منشأ معاد انسان ها ۲۳۰۷
- ۱۷۶۸- منشأ مقامات معنوی انسان ها ۲۳۰۷
- ۱۷۶۹- موانع انقراض انسان ها ۲۳۰۷
- ۱۷۷۰- موانع وسوسه انسان ها ۲۳۰۹
- ۱۷۷۱- موعظه انسان ها ۲۳۰۹
- ۱۷۷۲- مولای انسان ها ۲۳۱۱
- ۱۷۷۳- مؤاخذه اخروی انسان ها ۲۳۱۳
- ۱۷۷۴- ناپایداری حاکمیت انسان ها ۲۳۱۵
- ۱۷۷۵- ناظر عمل انسان ها ۲۳۱۶
- ۱۷۷۶- نامه عمل انسان ها ۲۳۱۷
- ۱۷۷۷- نزول وحی به انسان ها ۲۳۱۷
- ۱۷۷۸- نشانه های برگزیدگی انسان ها ۲۳۱۹
- ۱۷۷۹- نشانه های تفاوت اخروی انسان ها ۲۳۱۹
- ۱۷۸۰- نصرت به انسان ها ۲۳۱۹
- ۱۷۸۱- نقش اجتماعی انسان ها ۲۳۱۹
- ۱۷۸۲- نقش انسان ها ۲۳۲۱
- ۱۷۸۳- نقش بینش انسان ها ۲۳۲۳
- ۱۷۸۴- نقش تکلیف انسان ها ۲۳۲۳
- ۱۷۸۵- نقش تمایلات انسان ها ۲۳۲۳
- ۱۷۸۶- نقش زوجیت انسان ها ۲۳۲۳
- ۱۷۸۷- نقش شخصیت انسان ها ۲۳۲۵
- ۱۷۸۸- نگرانی اخروی انسان ها ۲۳۲۵
- ۱۷۸۹- نگرانی انسان ها ۲۳۲۷

- ۱۷۹۰- نیات انسان ها ۲۳۲۷
- ۱۷۹۱- نیاز انسان ها ۲۳۲۸
- ۱۷۹۲- نیازهای انسان ها ۲۳۲۹
- ۱۷۹۳- نیازهای معنوی انسان ها ۲۳۲۹
- ۱۷۹۴- نیت انسان ها ۲۳۳۱
- ۱۷۹۵- وارث انسان ها ۲۳۳۱
- ۱۷۹۶- والدین انسان ها ۲۳۳۲
- ۱۷۹۷- وحی به انسان ها ۲۳۳۳
- ۱۷۹۸- وسوسه انسان ها ۲۳۳۳
- ۱۷۹۹- ولادت انسان ها ۲۳۳۴
- ۱۸۰۰- ولی انسان ها ۲۳۳۵
- ۱۸۰۱- ویژگیهای احضار انسان ها در قیامت ۲۳۳۷
- ۱۸۰۲- ویژگیهای انقراض انسان ها ۲۳۳۷
- ۱۸۰۳- ویژگیهای حشر انسان ها ۲۳۳۹
- ۱۸۰۴- ویژگیهای خلقت انسان ها ۲۳۴۰
- ۱۸۰۵- هدفداری زندگی انسان ها ۲۳۴۱
- ۱۸۰۶- هدایت انسان ها ۲۳۴۱
- ۱۸۰۷- هدایت پذیری انسان ها ۲۳۵۴
- ۱۸۰۸- هدایت همگانی انسان ها ۲۳۵۵
- ۱۸۰۹- هدایتگر انسان ها ۲۳۵۵
- ۱۸۱۰- هدایتگران اخروی انسان ها ۲۳۵۵
- ۱۸۱۱- هدفداری خلقت انسان ها ۲۳۵۷
- ۱۸۱۲- هشدار به انسان ها ۲۳۵۷
- ۱۸۱۳- هلاکت انسان ها ۲۳۵۹
- ۱۸۱۴- یأس از هدایت انسان ها ۲۳۵۹
- ۱۸۱۵- یاور اخروی انسان ها ۲۳۵۹

- ۱۸۱۶- یاور انسان ها ۲۳۶۱
- ۱۸۱۷- انحطاط از انسانیت ۲۳۶۳
- ۱۸۱۸- فاقدان ارزش انسانیت ۲۳۶۳
- ۱۸۱۹- فاقدان انسانیت ۲۳۶۳
- ۱۸۲۰- محرومان از انسانیت ۲۳۶۵
- ۱۸۲۱- ملاک انسانیت ۲۳۶۵
- ۱۸۲۲- نشانه های انسانیت ۲۳۶۷
- درباره مرکز ۲۳۶۸

مشخصات کتاب

نام کتاب: علم مفاهیم شناسی در قرآن جلد 15 - انسان

تحقیق و تالیف: رسول ملکیان اصفهانی - 1400 ش

ناشر دیجیتال: مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

ص: 1

1- آثار اختیار انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 118 - 7

7- اختیار انسان ها و برخورداری آنان از آزادی در گزینش دین ، زمینه بروز اختلافات دینی و مذهبی در میان ایشان است .

و لو شاء ربك لجعل الناس أمة واحدة ولا يزالون مختلفين

مراد از اختلاف به قرینه «إلا من رحم» اختلافات دینی و مذهبی است و جمله «لا يزالون . . .» (پیوسته با یکدیگر اختلاف دارید) به منزله نتیجه ای برای مفهوم «لو شاء . . .» می باشد؛ یعنی، چون نخواسته که شما را مجبور کند - بلکه خواسته که مختار باشید - پیوسته اختلاف دارید.

2- آثار استبعاد تجدید حیات انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 16 - 4

4- بعید شمردن حیات دوباره انسان ها پس از مرگ ، عامل انکار معاد از سوی مشرکان

أعدا متنا و کتا ترابا و عظما أءنا لمبعوثون

3- آثار اعتدال اعضای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - شمس - 91 - 8 - 3

3- تعادل قوا در ساختار روح انسان، آماده سازنده آن برای آگاهی فطری به پلیدی ها و شناخت راه گریز از آنها است.

و ما سوّیها. فآلهمها فجورها و تقویها

حرف «فاء» در «فآلهمها» آن را بر تسویه (در آیه قبل) تفریع کرده است، تا بیانگر این باشد که خداوند، در ابتدا روح انسان را از قدرت های هماهنگ برخوردار کرده؛ آن گاه بدی ها و راه محفوظ ماندن از آنها را به او الهام می کند. «تقوی» اسم مصدر است. فعل «اتَّقیت»؛ یعنی، برحذر ماندم و خود را دور نگه داشتم (قاموس). بنابراین «تقواها»؛ یعنی، دور ماندن روح از فجور.

4- آثار انسان شناسی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 40 - 6

6- نقش تعیین کننده انسان شناسی، در درک معارف الهی (معاد و...)

أیحسب الإنسان أن یترک سدی . ألم یک نطفه ... ألیس ذلک بقدر علی أن یحیی الموتی

برداشت یاد شده، به سبب این نکته است که خداوند، برای اثبات توانایی خویش بر احیای مردگان و برپایی قیامت، مسأله هدفمند بودن زندگی انسان و سیر آفرینش او را مطرح ساخته است.

5- آثار پیروی از انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 24 - 7

7- پیروی از بشری معمولی و فاقد موقعیت اجتماعی، گمراهی و جنون در نظر قوم ثمود

إنا إذا لفی ضلل و سحر

واژه «إذا» ضلالت و جنون را مترتب بر تبعیت از «بشراً منّا واحداً» ساخته است. گفتنی است در صورتی که «واحداً» اشاره به تنهایی و بی یاور صالِح (ع) داشته باشد، مطلب بالا استفاده می شود.

6- آثار تفکر در خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 9 - 12

12- تفکر در چگونگی آفرینش انسان زاینده هرگونه تردید در حاکمیت اراده و قدرت خدا بر اسباب و علل طبیعت

هو علیّ هین وقد خلقتک من قبل ولم تک شیئاً

ص: 2

7- آثار تقصیر در هدایت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 54 - 5

5 - ملامت مبلغان دینی از سوی خداوند ، در صورت کوتاهی در هدایت خلق *

فما أنت بملوم

با توجه به مفهوم «فما أنت بملوم» روی گردانی رهبران الهی، از هدایت کافران، در همه جا مجاز نیست و در صورتی که بی اذن الهی ترک تکلیف کنند، مورد ملامت خواهند بود.

8- آثار تمایلات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 14 - 3

3- گرایش های طبیعی بشر ، ابزاری کارآمد در جهت سوق دادن او به کسب ارزش ها

أولئك أصحاب الجحيم خلدین فیها

خداوند، تمایل انسان به بقا و جاودانگی را در جهت سوق دادن وی به ایمان و استقامت به کار گرفته است.

9- آثار حق پذیری انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 29 - 2

2 - توجه به تأثیر حق در نفوس مستعد ، به رغم عناد کافران ، مشوق رهبران الهی به تداوم تبلیغ

إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ نَدْعُوهُ... فذکر فما أنت... بکاهن

فاء در «فذکر»، تکلیف تذکر را متفرع بر آیات پیشین کرده است. در آن آیات سخن از حق ناپذیری برخی از مردم و حق پذیری و قدرشناسی گروهی دیگر به میان آمده بود.

10- آثار خصلتهای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 84 - 2,3

2- اعمال و موضع گیری های انسان ها ، بازتابی از روحیه ها ، انگیزه ها و خصلت های درونی آنهاست .

كلّ يعمل على شاكلته

3- حسن استفاده برخی انسان ها از قرآن و سوء استفاده گروهی دیگر ، معلول خصلت ها و روحیات نفسانی خود آنان است .

ص: 3

و نَزَّلَ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَ لَا يُزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا ..

11- آثار خلافت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 39 - 7

7- کفر ، ناسازگار با خلافت الهی انسان ها و به دور از شأن آنان

هو الذی جعلکم خلئف فی الأرض فمن کفر فعليه کفره

از این که خداوند در آغاز، مسأله خلافت انسان ها را مطرح ساخته و آن گاه پی آمد کفر را به آنان یادآور شده است، می توان مطلب یاد شده را به دست آورد.

12- آثار خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 48 - 8

8- آفرینش نخستین انسان ها به دست خداوند ، دلیل قدرت الهی بر آفرینش دوباره آنان پس از مرگ است .

لقد جئتمونا کما خلقنکم أول مره

تشبیه حضور آدمیان در قیامت به تولدشان در دنیا، ممکن است در جهت رفع استبعاد معاد و نیز توبیخ مشرکان به جهت انکار معاد باشد؛ یعنی، آن خلقت نخست، آیا دلیل وافی و کافی برای پذیرش معاد و قدرت خداوند بر محقق ساختن آن نبود؟

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 67 - 4

4- پدیدار ساختن انسان در صحنه هستی و آوردن او از عدم به وجود ، دلیل قدرت خداوند بر احیای مجدد او و معاد

أولاً یذکر الإنسن . . . و لم یک شیئاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 5 - 10

10- آفرینش انسان از عناصر بی جانی چون: خاک، نطفه، علقه و مضغه، جلوه روشنی از توانایی خدا بر احیای مجدد انسان در روز رستاخیز است.

فَاِذَا خَلَقْنٰكُمْ مِنْ تَرَابٍ .. لَنْبِيْنٍ لَكُمْ

«لَنْبِيْنٍ لَكُمْ» مفعولٌ له برای «خَلَقْنَاكُمْ» و به تقدیر «لَنْبِيْنٍ لَكُمْ ان الله قادر على أن يحيى الموتى» است؛ یعنی، ما شما را از خاک و سپس از نطفه و سپس .. آفریدیم تا روشن سازیم که خدا، بر احیای دوباره شما توانا است.

ص: 4

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - نوح - 71 - 14 - 4

4 - آفرینش انسان ها و سیر تکوین آنان ، جلوه عظمت ربوبی خداوند است .

ما لكم لا ترجون لله وقارًا . وقد خلقكم أطوارًا

13- آثار خلقت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 15 - 13

13 - آفرینش انسان و هستی ، روشن ترین نشانه قدرت برتر الهی

أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً

تکیه بر خالقیت خداوند در مقام بیان قدرت برتر او، بیانگر مطلب یاد شده است.

14- آثار ذکر خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 67 - 3

3- توجه انسان به آفرینش و آمدن او از عدم به صحنه وجود ، زمینه استبعاد معاد و انکار آن را از بین می برد .

أَوَّلًا يَذْكُرُ الْإِنْسَانَ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلٍ وَ لَمْ يَكْ شَيْئًا

مقصود از عدم و نیستی، الزاماً عدم مطلق نیست؛ بلکه می تواند عدم نسبی باشد؛ یعنی، انسان قبلاً نبوده و الآن وجود دارد، گرچه مواد و عناصر او در قالب موجوداتی دیگر از قبل نیز وجود داشته باشد. این احتمال نیز هست که جمله «لم یک شیئاً» ناظر به دورانی باشد که عناصر انسان، در قالب هیچ موجودی آفریده نشده بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 5 - 4

4- توجه به پیدایش انسان و آفریده شدن وی از عناصری بی جان (خاک ، نطفه ، علقه و مضغه) ، زداینده هر گونه تردید در امکان برپایی رستاخیز و قدرت خدا بر بخشیدن حیات دوباره به مردگان

يَأْتِيهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنٰكُمْ . . . ثُمَّ مِّنْ مَّضْغَةٍ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 16 - 4،5

4 - توجه انسان به چگونگی خلقت خویش و مرگ و رستاخیز ، زمینه ساز گرایش وی به ایمان و رو کردن به ارزش های دینی و الهی

ص: 5

ثم إنكم يوم القيمة تبعثون

در آیات نخستین این سوره، سخن از مؤمنان راستین و صفات ارزشی آنان بود. اکنون در این آیات - که سخن از خلقت شگفت انسان و مرگ و رستاخیز او است - می تواند رهنمودی باشد به انسان ها برای گرویدن به راه مؤمنان راستین.

5- توجه به چگونگی خلقت نخستین انسان ، زداینده هر گونه تردید در امکان معاد و توانایی خدا بر احیای مجدد مردگان

و لقد خلقنا الإنسان .. ثم إنكم يوم القيمة تبعثون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 82 - 5

5- توجه به آفرینش انسان و استمرار مرگ و حیات در زمین ، زداینده هر گونه تردید و دو دلی نسبت به معاد و حیات مجدد انسان

و هو الذى أنشأ لكم السمع .. و هو الذى يحى ويميت ... أفلا تعقلون ... قالوا أءذا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - يس - 36 - 77 - 9

9- توجه انسان به مبدأ پیدایش خود ، زمینه ساز ممکن دانستن معاد و تصدیق به آن

أولم ير الإنسان أنا خلقناه من نطفه فإذا هو خصيم مبين

یادآوری مبدأ پیدایش انسان در شرایطی که آیه شریفه و آیات بعد، درصدد اثبات معاد و رد شبهه منکران قیامت است، گویای برداشت یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 58 - 2

2- توجه به کیفیت پیدایش انسان از منی در رحم ، آسان کننده مسأله پذیرش معاد و توانایی خداوند بر احیای مجدد مردگان

أفرءیتم ما تمنون

روی سخن در آیه شریفه با منکران معاد است و مفاد آن چنین می باشد: اگر شما به کیفیت پیدایش انسان از نطفه - که در رحم می ریزید - توجه می کردید، در قدرت و توانایی خداوند بر آفرینش مجدد انسان تردید نمی کردید و به انکار معاد نمی پرداختید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- توجه به آفرینش انسان و تداوم نسل او در زمین، زمینه ساز پذیرش معاد است.

عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ... و خلقنکم أزوجًا

در آیه دو چیز به عنوان دلیل بر معاد ذکر شده است؛ خلقت انسان ها و زوجیت آنان؛ یعنی، چنین آفریده ای نمی تواند معاد نداشته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 18 - 2

ص: 6

2- توجه به ماده اولیه خلقت انسان و سیر پیدایش وی ، مانع کفر به خداوند و قدرت او و زمینه ساز باور به معاد

قتل الإنسان ما أكفره . من أيّ شيء خلقه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 19 - 4,5

4- توجه انسان به پیدایش او از نطفه ای ناچیز ، بازدارنده وی از کفرورزی به خداوند و قدرت او و مایه باور به معاد است .

ما أكفره . . . من نطفه خلقه

5- توجه انسان به دوران نطفه بودن و ناتوانی های خویش در آغاز پیدایش ، از میان برنده احساس بی نیازی از رهنمود های خداوند است .

أما من استغنى . . . من أيّ شيء خلقه . من نطفه خلقه

15- آثار ذکر خلقت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 6 - 6

6- توجه به آفرینش انسان از خون لخته و وابستگی تمام دانش های او به خداوند ، مایه ترک طغیان است .

خلق الإنسان من علق . . . علم الإنسان ما لم يعلم . كلاً إن الإنسان ليطغى

16- آثار ذکر عجز انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 34 - 5

5- توجه به قدرت برتر خداوند و عجز و ناتوانی خلق ، بازدارنده آنان از کفر و تکذیب

لاتفذنون إلاّ بسطن . فبأيّ آلاء ربكما تكذبان

ارتباط دو آیه، نشانگر آن است که غفلت جن و آدمیان از قدرت خداوند، زمینه ساز تکذیب گری آنان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - توجه انسان به دوران نطفه بودن و ناتوانی های خویش در آغاز پیدایش ، از میان برنده احساس بی نیازی از رهنمود های خداوند است .

أَمَا مِنْ اسْتغْنَى . . . مِنْ أَيْ شَيْءٍ خَلَقَهُ . مِنْ نطفه خلقه

ص: 7

17- آثار ذکر فرجام انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 14 - 19

19 - توجه دادن انسان به فرجام حیات خویش (حضور در پیشگاه خداوند) زمینه پیدایش تعهد برای عمل به وصایای الهی است.

ووصینا الإنسن . . . أن اشکرلی و لولدیک إلیّ المصیر

ذکر «إلیّ المصیر» پس از چند توصیه به انسان، از سوی خداوند، می تواند به منظور ایجاد انگیزه برای عمل به آن سفارش باشد.

18- آثار ذکر کرامت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 70 - 3

3- توجه انسان به مقام و کرامت الهی خویش، مستلزم پرهیز از ناسپاسی خداوند است.

فیغرقکم بما کفرتم . . . و لقد کرّنا بنیء آدم

یادآوری کرامت انسانها پس از ذکر ماجرای کسانی که پس از رهایی از خطر مرگ به کفران نعمتهای الهی روی آوردند؛ می تواند مذمتی باشد برای آنان و نیز به انسانها توجه بدهد که کرامت انسانی مستلزم اجتناب از کفران است.

19- آثار ذکر مراحل خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 18 - 5

5 - توجه انسان به مراحل آفرینش خویش به دست خداوند، بازدارنده او از کفران نعمت های الهی

ما أكفره . من ایّ شیء خلقه

در برداشت یاد شده، مراد از کفر - در آیه قبل - کفران نعمت دانسته شده است.

20- آثار ذکر مقهوریت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- توجه انسان به فقر و مقهور بودن خویش در برابر خداوند ، مقتضی سر نهادن به فرمان او

أم عندهم خزائن ربك أم هم المصيطرون

پرسش های انکاری، در صدد به رخ کشیدن فقر و مقهوریت انسان در برابر خداوند است.

ص: 8

21- آثار ذکر منشأ انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 13 - 6

6 - توجه انسان ها به منتهی شدن همه نژاد ها به پدر و مادری واحد ، از میان برنده تفاخر های خیالی آنان

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَ

22- آثار ذکر نیازمندی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 5 - 6

6 - توجه به وابستگی تمام معلومات انسان به خداوند ، مایه اطمینان پیامبر (صلی الله علیه و آله) به امداد الهی در توانا ساختن او بر دریافت و قرائت قرآن

اقْرَأْ... عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 6 - 6

6 - توجه به آفرینش انسان از خون لخته و وابستگی تمام دانش های او به خداوند ، مایه ترک طغیان است .

خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ... عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَم . كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَافٍ

23- آثار سودمندی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 76 - 5

5- ارزش واقعی انسان ، به سودمند بودن و اثر آفرینی مثبت اوست .

اینما یوجّهه لایات بخیر

24- آثار شخصیت دنیوی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 72 - 2

2- شخصیت و ماهیت اخروی انسان ، بازتاب و نمودی از شخصیت دنیوی اوست .

ص: 9

و من كان في هذه أعمى فهو في الآخرة أعمى

25- آثار صفات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 100 - 15

15- رفتار انسان متأثر از خصلت های درونی اوست .

لأمسکتكم... و كان الإنسن قنورًا

26- آثار عبرت ناپذیری انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 69 - 8

8- امکان ابتلای انسان به عذاب و هلاکت دنیوی ، پس از عبرت نیاموختن از هشدار های خداوند

فلما نجّکم إلى البرّ أعرضتم... أم أمنتهم أن یعیدکم فیه... فیغرفکم بما کفرتهم

27- آثار عجز انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 53 - 3

3- انسان ها به محض احساس ضعف و دچار شدن به رنج و زحمت ، با تضرع و التماس به درگاه خداوند روی می آورند .

ثم إذا مسکم الضرّ فالیه تجثرون

«ضرّ» به معنای کسالت روحی و بدنی و کمبود اقتصادی است و «تجثرون» (از مصدر جثّار) به معنای زیادت در تضرع آمده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 32 - 14

14 - ضعف و فتور طبیعی انسان ، عامل مغفرت بی کران الهی نسبت به وی

إن ربک وسع المغفره هو أعلم بکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 36 - 3

3 - مقهور بودن انسان در برابر اراده خداوند ، مقتضی پرهیز از کفر و تکذیب

ص: 10

یرسل علیکما شواظ . . . فبأیء الاء ربکما تکذبان

خداوند متعال در آیه قبل، قاهریت خویش را به خلق یادآوری کرده تا از تکذیب دست بردارند.

28- آثار عجله انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 11 - 5

5- انسان بر اثر خصلت شتابزدگی برای نیل به خواسته های خود، از ابزار و وسایل شرّ و ناپسند بهره می گیرد.

و یدع الإنسن بالشرّ دعاء بالخیر و کان الإنسن عجولاً

برداشت فوق مبتنی بر این نکته است که باء در «بالشرّ» و «بالخیر» برای استعانت باشد؛ یعنی، انسان عجول وسایل خیر و شرّ را مساوی می بیند؛ مثلاً برای رسیدن به رفاه زندگی، از ابزاری چون دزدی، استثمار و احتکار استفاده می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 38 - 6

6- خوی شتاب زدگی آدمی، زمینه ساز درخواست کافران مکه برای تحقق وعده های الهی (عذاب، برپایی قیامت و . . .)

خلق الإنسن من عجل . . . یقولون متی هذا الوعد إن کنتم صدقین

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که جمله «و یقولون متی . . .» عطف بر جمله «سأوریکم . . .» باشد و این دو جمله، با جمله «خلق الإنسان من عجل» - که بیان گر خصلت عمومی انسان ها است - مرتبط باشند.

29- آثار غفلت از خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 78 - 1

1 - فراموشی و بی توجهی به مبدأ پیدایش انسان، عامل دور شمردن برپایی قیامت و حیات مجدد انسان ها

و ضرب لنا مثلاً و نسی خلقه

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که عبارت «و نسی خلقه» حال برای فاعل «ضرب» است؛ یعنی، در حالی که آفرینش خود را فراموش کرد، مثلی در رد عقیده به قیامت برای ما آورد.

30- آثار غفلت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 5 - 18

ص: 11

18 - استغفار فرشتگان برای آدمیان ، در پی مشاهده غفلت زمینیان از عظمت خداوندی

و هو العلیّ العظیم . . . و یتغفرون لمن فی الأرض

بنابراین که آیه درصدد بیان عظمت خداوند باشد و قهراً استغفار فرشتگان برای اهل زمین می تواند از این جهت باشد که مردم غافل از عظمت خدایند.

31- آثار فضایل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 73 - 8

8- شایستگی های انسان ها در پیشگاه خدا ، زمینه ساز برخوردار شدن آنان از نعمت های خاص او

فبشرنها یاسحق . . . أتعجبین من أمر الله رحمت الله و برکتہ علیکم أهل البیت

جمله «رحمت الله و برکاته . . .» حکایت از شایستگیهای خاندان ابراهیم و منزلت والای آنان در نزد خدا دارد و این جمله تعلیل برای مفهومی است که از «أتعجبین...» استفاده می شود و گویای این معناست که چون شما خاندان ابراهیم خاندانی شایسته هستی پس شگفتی ندارد که او شما را از نعمتهای خاص خویش بهره مند سازد.

32- آثار کفران انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 67 - 10

10- غفلت از یاد خدا در پی نجات از خطرات ، برخاسته از خصلت حق ناشناسی شدید انسان است .

فلما نجّکم إلى البرّ أعرضتم و کان الإنسن کفوراً

جمله «و کان الإنسان کفوراً» - که بیانگر یک خصلت عام همه انسانهاست - به منزله تعلیل برای مطالب قبل است.

33- آثار کفران انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 49 - 2

2- کفر و ناسپاسی انسان ها و روی گردانی آنان از پیام وحی ، بی تأثیر برای یگانه مالک آسمان ها و زمین

فإنّ الإنسان كفور . لله ملك السموت و الأرض

ص: 12

34- آثار کمال انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 30 - 17

17 - زمینه های کمال و ارزش های انسان ، جبران کننده فسادگری های اوست .

أَتَجْعَلُ فِيهَا مَن يُفْسِدُ فِيهَا .. قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ

چون خداوند پیش بینی فرشتگان مبنی بر فسادگری انسان را رد نکرد ولی با گوشزد کردن وجود استعدادی ویژه در او، خلقت و خلافت وی را موجه دانست؛ معلوم می شود: وجود آن استعداد در بشر جبران کننده جهات منفی اوست.

35- آثار منفعت طلبی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 11 - 6

6 - بهره جستن از خصلت نفع طلبی انسان ها ، از روش های قرآن برای تشویق آنان به کار های خیر و انفاق در راه خداوند

مَنْ ذَا الَّذِي يقرضُ اللَّهَ .. فَيضعفه له

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 17 - 6

6 - بهره جستن از خصلت نفع طلبی و خیرجویی انسان ها ، از روش های قرآن برای تشویق آنان به انفاق و انجام کار های خیر

وَأَنْفَقُوا خَيْرًا لِّأَنْفُسِكُمْ .. إِنْ تَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يَضْعَفْهُ لَكُمْ

36- آثار مؤاخذه دنیوی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 45 - 1,2

1 - در صورت مؤاخذه شدن مردم در دنیا از سوی خداوند ، هیچ جنبنده ای در سطح زمین باقی نخواهد ماند .

وَلَوْ يَأْخُذُ اللَّهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلَى ظَهْرهَا مَن دَابَّه

2- در صورت مؤاخذه شدن مردم در دنیا از سوی خداوند ، هیچ انسانی - چه خوب و چه بد - در سطح زمین باقی نخواهد ماند .

و لو يؤاخذ الله الناس بما كسبوا ما ترك على ظهورها من دابة

برداشت یاد شده، مبتنی بر این است که مقصود از «دابه» انسان ها باشد؛ زیرا مجازات و کیفر مربوط به آنان است. گفتنی است جمله «و لکن یؤخرهم...» - که در آن ضمیر جمع به «الناس» بازمی گردد - تأییدکننده همین مطلب است.

ص: 13

37- آثار نفخ روح در انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 29 - 12

12- دمیده شدن روحی الهی در انسان ، موجب شایستگی او برای مسجود فرشتگان شدن

و نفخت فیه من روحی فقعو له سجدين

دستور خداوند به سجده ملائکه در برابر آدم(ع)، پس از خلقت کامل با دمیده شدن روح در او، می تواند حاکی از نکته یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 72 - 8

8 - دمیده شدن روح الهی در انسان ، موجب شایستگی وی برای مسجود فرشتگان بودن

خلق بشرًا من طین . فإذا سوّيته و نفخت فیه من روحی فقعو له سجدين

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که فرمان خداوند به سجده بر آدم(ع)، پس از دمیده شدن روح الهی در او صادر گردید و این می رساند که آنچه موجب شایستگی آدم برای سجده شد، روح الهی وی بود؛ نه جسم و کالبدش.

38- آثار نگرانی اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 101 - 4

4 - شدت نگرانی و گرفتاری انسان ها در قیامت ، مشغول دارنده آنان به خویشتن و بازدارنده آنها از پرسش و پاسخ و گفتوگو با یکدیگر

فإذا نفخ فی الصور فلا أنساب بینهم یومئذ ولا یتساءلون

39- آرزوهای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 120 - 10

10 - شیطان ، به خواسته ها و آرزوهای انسان ، آگاه است .

هل أذلك على شجرة الخلد و ملك لايلي

ص: 14

40- آرزوی اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 11 - 2

2 - گرفتن نامه عمل از پشت سر در قیامت ، سرآغاز گرفتاری در موقعیتی دشوار که هر کس ، فریاد هلاکت خواهی و آرزوی مرگ سر خواهد داد .

فسوف يدعوا ثبورًا

«ثبور» به معنای هلاکت و تباهی است. (مفردات راغب)

41- آرزوی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 32 - 25

25 - آگاهی کامل خداوند به آرزو ها و حالات درونی انسانها

ولا تتمنوا .. انّ الله كان بكلّ شيء علیماً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 10 - 5

5 - عزت و سرافرازی ، آرزو و آرمان انسان ها

من كان يريد العزّه فله العزّه جميعاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 59 - 3

3 - حیات جاودانه از خواسته ها و آرزو های انسان ها و دستیابی به آن ، مایه سرور و شادمانی آنان

أفما نحن بميتين . إلاّ موتتنا الأولى و ما نحن بمعذبين

شگفتی از نمردن و جاودانه زیستن و اظهار سرور و خوشحالی کردن از دستیابی به حیات جاودانه، می تواند حاکی از حقیقت یاد شده

باشد. گفتنی است آیه بعد که در آن بهشتیان دستیابی به حیات ابدی را فوز بزرگ می‌شمرند (إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ); مؤید همین برداشت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 21 - 1

1 - هدف و آرمان انسان ، باید دستیابی به سعادت و نیکبختی اخروی باشد ; نه مظاهر فریبنده دنیا .

و ما الحیوه الدنیا إلاّ متع الغرور . سابقوا إلى مغفره من ربکم و جنّه

ص: 15

42- آرزوی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 61 - 3

3 - بودن در صراط مستقیم ، خواسته و آرمان انسان ها است .

و أن اعبدونی هذا صراط مستقیم

برداشت یاد شده بر این اساس استوار است که جمله «هذا صراط مستقیم»، تعلیل برای امر به عبادت (أن اعبدونی) باشد و چون تعلیل باید به امری مسلّم و روشن انجام گیرد. پس بودن در صراط مستقیم برای آدمی، امری مسلّم و پذیرفته شده است.

43- آرمانهای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 38 - 10،11

10 - نقش دعا و درخواست از خداوند ، در دستیابی انسان به آرمان خویش

هنا لك دعا زكريا ربه قال رب هب لي من لدنك ذرية طيبة

11 - داشتن نسلی پاکیزه و صالح ، آرمانی والا و متعالی

قال رب هب لي من لدنك ذرية طيبة

درخواست زکریا، که از انبیای الهی است، به داشتن نسلی پاکیزه، دلالت بر والا بودن چنین خواسته ای می کند.

44- آزادی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 253 - 12،13،15،20

12 - سُنّت خداوندی ، علی رغم ارسال انبیا ، برای دعوت به ایمان و رفع اختلاف ، اجبار آدمیان به ایمان و عدم اختلاف و کشتار نیست .

ولو شاء الله ما اقتتل الذين .. و لكن اختلفوا

13 - آزادی انسان ها در انتخاب کفر و ایمان به رسالت انبیا ، سُنّت الهی

و لو شاء الله ما اقتتل . . . و لكن اختلفوا فمنهم من امن و منهم من كفر

15 - اختلافات و کشمکش های اجتماعی ، برخاسته از اختیار و آزادی انسان

و لكن اختلفوا فمنهم من امن و منهم من كفر

20 - اختیار و آزادی انسان ، پرتویی از مشیت و اراده الهی

و لو شاء الله ما اقتتل . . . و لكن اختلفوا . . . و لكن الله يفعل ما يريد

جمله «و لو شاء الله ما اقتتل»، دلالت بر اختیار آدمی دارد؛ و جمله «و لكن الله» دلالت بر این دارد که هیچ چیز از اراده و خواست خدا خارج نیست. بنابراین اختیار آدمی نیز به اراده و خواست خداست.

ص: 16

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 256 - 1,3,4,12

1 - تحمیل و اجباری در پذیرش دین نیست .

لا اكراه فی الدّین

3 - غیر مسلمانان را نباید مجبور به پذیرش اسلام کرد .

لا اكراه فی الدّین

بنابراینکه «لا اكراه» در مقام تشریح باشد؛ یعنی تحمیل عقاید و اوامر و نواهی دین بر کسانی که خارج از اسلام هستند، جایز نیست.

4 - آزادی و اختیار آدمی در پذیرش ایمان و کفر

لا اكراه فی الدّین قد تبین الرّشد من الغیّ

12 - اسلام، با بیان راه رُشد و آگاهی، انسان را در مقام انتخاب قرار می دهد .

لا اكراه فی الدّین قد تبین الرّشد من الغیّ فمن یكفر بالطّاغوت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 257 - 7

7 - انسان، همواره بر سر دوراهی نور و ظلمت

یخرجهم من الظّلمات الی النّور . . . یخرجونهم من النّور الی الظّلمات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 41 - 13

13 - انسان، موجودی آزاد و مختار و مسؤول هدایت و گمراهی خویش

فمن اهتدی فلنفسه و من ضلّ فإتّما یضلّ علیها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 48 - 5

5- خداوند ، خواهان آگاهی انسان ها و نقش خود آنان در انتخاب مسیر و فرجام خویش

فما أرسلنک علیهم حفیظاً إن علیک إلاّ البلغ

45- آسیب پذیری انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- اعراف - 7 - 16 - 8,9

8- انسان، موجودی اغواپذیر است.

ص: 17

لأقعدن لهم صرطك المستقيم

9- ابليس، آگاه به اغواپذیری انسانها حتی پیش از خلقت آنان

لأقعدن لهم صرطك المستقيم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 17 - 1

1 - انسان از هر سو (مقابل، پشت سر، راست و چپ) مورد هجوم توطئه های ابليس است.

ثم لأتینهم من بین أیدیهم و من خلفهم و عن أیمنهم و عن شمائلهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 27 - 14، 5

5 - شیطان، عنصری فریبکار و انسان، موجودی اغواپذیر

بینی آدم لا یفتنکم الشیطن کما أخرج أبویکم من الجنة

14 - ضرورت هشیاری کامل در برابر اغواگریهای شیطان به دلیل توان وی بر نفوذ مخفیانه بر آدمیان و سیطره و حاکمیت او بر اغواشدگان

لا یفتنکم الشیطن .. إنا جعلنا الشیطن أولیاء للذین لا یؤمنون

دو جمله «إنه یراکم ..» و «إنا جعلنا ...» به منزله تعلیلی است برای تأکید خداوند به پرهیز از اغواگریهای شیطان. یعنی توصیه و تأکید ما بدان جهت است که وی راه نفوذ مخفیانه را دارد و پس از گمراه کردنتان بر شما ولایت پیدا خواهد کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 62 - 8، 6

6- پندار ابليس در بی توجهی خداوند به ضعف ها و آسیب پذیری های آدم و نسلش، عامل اعتراض وی به تکریم آدم از سوی خداوند *

أرءیتک الذی کَرَّمت علیّ لئن أخرتن إلی یوم القیمه لأحتکنّ ذرّیته

ذکر «لئن أخرتن .. لأحتکنّ ...» پس از اعتراض به تکریم انسان، می تواند به منظور برشمردن آسیب پذیری، ضعف آدمیان و عدم صلاحیت آنان برای تکریم باشد.

8- ابلیس ، از همان آغاز خلقت نوع انسان ، از آسیب پذیری و امکان تسلط خویش بر آنان آگاهی داشت .

لئن أخرجتن إلى يوم القيمة لأحتكن ذرئته

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - 36 - 10 - 6

6- انسان من های تعالیم دین و پیامبراسلام ، مواجه با خطر ها ، آسیب ها و دشواری های علاج ناپذیر است . *

و سواء علیهم ءأنذرتهم أم لم تنذرهم

از انذار کردن رسول اکرم(صلی الله علیه و آله) به دست می آید که بر سر راه انسان ها، خطرها، آسیب ها و دشواری های بسیاری است که پیامبر(صلی الله علیه و آله) به آنان انذار و اخطار می کند و اگر انسان از رهنمودهای اسلام و پیامبر(صلی الله علیه و آله) بهره نگیرد و به آن ایمان نیاورد، گرفتار

ص: 18

آنها خواهد شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 34 - 4

4 - آسیب پذیری شدید انسان ، در حوزه مسائل مالی (انفاق)

فلاترکوا أنفسکم .. و أعطی قلیلاً و اُکدی

برداشت یاد شده از آن جا است که خداوند، در عبارت «فلاترکوا..» انسان را از غرور و فریفتگی به خویشتن بر حذر می دارد و بلافاصله در عبارت «أفرأیت...» یکی از لغزشگاه های وی را - که مسائل مالی است - بیان می دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 35 - 7

7 - جن نیز همانند انسان ، آسیب پذیر از آتش و عوامل مادی

یرسل علیکما شواظ من نار و نحاس فلاتتصران

46- آسیب پذیری انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 70 - 3

3 - زندگی انسان ها بدون تعالیم قرآن و رهنمود های پیامبراسلام ، با خطر ها و آفت های گریزناپذیر رو به رو خواهد بود .

و ما علمنه الشعر .. إن هو إلا ذکر و قرءان مبین . لینذر

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که انذار و اخطارِ مردم به وسیله قرآن و پیامبراسلام، حاکی از این حقیقت است که بر سر راه انسان ها خطرها و آسیب های بسیار وجود دارد که به وسیله قرآن و پیامبر(صلی الله علیه و آله) شناخته می شود و اگر انسان ها به این امور توجه نکنند، با آنها روبه رو خواهند شد. گفتنی است معنای لغوی «انذار» (اعلام به امری خطرناک و شایسته بر حذر بودن) مؤید همین برداشت است.

47- آسیب ناپذیری اعصاب انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8- ساختار مقاوم و آسیب ناپذیری مغز و اعصاب آدمی ، باعث می شود که او در برابر بسیاری از رخداد های دهشتناک و هراس انگیز بتواند بر خود مسلط بماند و هشیاری خود را از کف ندهد .

إن زلزله الساعة شیء عظیم.. یوم ترونها... و تری الناس سکری

ذکر «پریدن هوش از سر خلاق» برای ترسیم شدت و عظمت زلزله زمین در آستانه رستاخیز، حاکی از این معنا است که مغز و

ص: 19

اعصاب آدمی، با این که معمولاً در برابر رویدادهای سخت و سهمگین، مقاوم و آسیب ناپذیر است و انسان در شرایط سخت و دشوار می تواند بر خود مسلط بماند و هشیاری خود را حفظ کند؛ لکن اضطراب و ترس ناشی از آن رخداد، به قدری است که هوش از سر تمامی خلاق خواهد ربود و آنان را چون می زدگان مست، بی خود خواهد ساخت.

48- آفات زندگی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - 36 - 70 - 3

3- زندگی انسان ها بدون تعالیم قرآن و رهنمود های پیامبر اسلام، با خطر ها و آفت های گریزناپذیر رو به رو خواهد بود.

و ما علمنه الشعر . . . إن هو إلا ذكر وقرءان مبين . لينذر

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که انذار و اخطار مردم به وسیله قرآن و پیامبر اسلام، حاکی از این حقیقت است که بر سر راه انسان ها خطر ها و آسیب های بسیار وجود دارد که به وسیله قرآن و پیامبر (صلی الله علیه و آله) شناخته می شود و اگر انسان ها به این امور توجه نکنند، با آنها روبه رو خواهند شد. گفتنی است معنای لغوی «انذار» (اعلام به امری خطرناک و شایسته بر حذر بودن) مؤید همین برداشت است.

49- آفرینش انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3 - 6 - 11، 4، 3، 2، 1

1- خداوند بر طبق مشیت خود، انسان ها را در رحم ها شکل می دهد .

هو الذی یصورکم فی الارحام کیف یشاء

2- شکل گیری جنین ها در رحم ها، جلوه ای از قیومیت (قوام دهنده هستی بودن) خداوند

لا اله الا هو الحی القیوم . . . هو الذی یصورکم فی الارحام کیف یشاء

3- انحصار صورتگری جنین در رحم به خداوند، دلیل وحدانیت او

هو الذی یصورکم فی الارحام کیف یشاء لا اله الا هو العزیز الحکیم

4- شکل گیری انسان در رحم، نشانه اقتدار و حکمت خداوند است .

هو الذی یصورکم . . . لا اله الا هو العزیز الحکیم

8 - هیچ قدرتی نمی تواند از مشیت خدا در مورد چگونگی شکل گیری جنین ، جلوگیری کند .

هو الَّذی یصوّرکم فی الارحام کیف یشاء لا اله الا هو العزیز الحکیم

از ارتباط کلمه «العزیز» (غالب لا یقهر) با شکل بندی انسان به مشیت الهی، استفاده شده است.

11 - خداوند ، مقهور کافران نیست ؛ بلکه صورت دهی نظام فکری و جسمی آنان به مشیت اوست .

انّ الذّین کفروا .. هو الَّذی یصوّرکم فی الارحام کیف یشاء

جمله «هو الَّذی یصوّرکم ..» ، جواب این سؤال است که اگر خدا عزیز و غالب است، چرا عده ای بدو کفر میورزند؟ خداوند می

ص: 20

فرماید صورت دهی به نظام جسمی و فکری انسان - گر چه کافر باشد -، خارج از مشیت و خواست او نیست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 59 - 8، 10

8 - خداوند انسان را با دو بُعد مادی و غیر مادی آفرید .

خلقه من تراب ثم قال له کن فیکون

کلمه «من تراب»، اشاره به بعد مادی انسان، و امر به بودن (کن)، اشاره به بُعد انسانی اوست.

9 - شکل گیری بُعد مادی، زمینه ایجاد بُعد انسانی انسان

خلقه من تراب ثم قال له کن فیکون

جمله «خلقه من تراب»، حکایت از خلقت آدم در بُعد مادی دارد چون ضمیر مفعولی به آدم بر می گردد. بنابراین آنچه با امر «کن» به وجود می آید، همان بُعد انسانی آدم است.

10 - اصالت بُعد غیر مادی انسان، در ساختار و هویت وی

خلقه من تراب ثم قال له کن فیکون

بعد از آنکه آدم از خاک آفریده شد، به او گفته شد: «کن» (باش)، که گویا قبل از آن نبوده است؛ چرا که هویت انسانی نداشته است.

50- آفرینش و مصالح انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 33 - 8

8- مجموعه آفرینش جهان مادی (آسمان، زمین، ماه، خورشید، باران و...) در خدمت انسان و هماهنگ و متناسب با نیازها، خواسته ها و مصالح او

الله الذی خلق السموت و الأرض ... رزقاً لکم ... و سخّر لکم الشمس و القمر دائبین

از اینکه خداوند فرمود: آسمانها، زمین، ماه، خورشید و... را برای انسان تسخیر و رام ساختیم، حکایت از آن دارد که همه آنها با خلقت انسان و نیازمندیهای وی هماهنگ شده است.

51- آفرینش و نیازهای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 33 - 8

8- مجموعه آفرینش جهان مادی (آسمان، زمین، ماه، خورشید، باران و...) در خدمت انسان و هماهنگ و متناسب با نیازها، خواسته‌ها و مصالح او

الله الذی خلق السموت والأرض... رزقاً لكم... وسخّر لكم الشمس والقمر دائبین

ص: 21

از اینکه خداوند فرمود: آسمانها، زمین، ماه، خورشید و .. را برای انسان تسخیر و رام ساختیم، حکایت از آن دارد که همه آنها با خلقت انسان و نیاز مندیهای وی هماهنگ شده است.

52- آگاهی اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 13 - 5

5- انسان بر اعمال خود در قیامت ، آگاهی می یابد .

و کلّ إنسن . . . کتبًا یلقه منشورًا

53- آگاهی از عمل انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 144 - 5,21

5 - خداوند ناظر بر رفتار انسان ها و آگاه به ضمائر ایشان است .

قد نری تقلب وجهک فی السماء

21 - اعمال انسان ها هرگز مورد غفلت خداوند نخواهد بود .

و ما اللّٰه بغفل عما یعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 149 - 6

6 - اعمال انسان ها هرگز مورد غفلت خداوند نیست .

و ما اللّٰه بغفل عما تعملون

54- آگاهی از عمل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 28 - 13

13 - توجه و اعتقاد به آگاهی خداوند به اعمال انسان ها ، موجب برانگیختن آنان به رعایت دستورات الهی و پرهیز از نافرمانی او است .

وإن قيل لكم ارجعوا فارجعوا هو أزكى لكم و الله بما تعملون علیم

سخن تهدیدآمیز خداوند به مؤمنان (و الله بما تعملون علیم)، می تواند به منظور مطلب فوق ادا شده باشد.

ص: 22

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 30 - 14

14 - خداوند ، از تمامی حرکات و رفتار انسان ها ، آگاه و باخبر است .

إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ

55- آگاهی از نيات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 144 - 5

5 - خداوند ناظر بر رفتار انسان ها و آگاه به ضمائر ایشان است .

قد نرى تقلب وجهك فى السماء

56- آگاهی از نيات انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 29 - 4

4 - خداوند به رفتار ، کردار ، نيات و اسرار آدمیان آگاه است .

والله يعلم ما تبدون و ما تكتمون

57- آگاهی از نیازهای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 20 - 13

13 - انتخاب پیامبران از میان انسان ها و با ویژگی های انسانی ، برخاسته از بصیرت و بینایی همه جانبه خداوند بر احوال و نیاز های انسان ها

و ما أرسلنا قبلك من المرسلين إلا أنهم ليأكلون الطعام . . . و كان ربك بصيراً

58- آگاهی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 172 - 7

ص: 23

7- آگاهی انسان در نشئه حجاب به ربوبیت خداوند، برخاسته از آگاهی او در نشئه شهود است.

أشهدهم على أنفسهم .. أن تقولوا يوم القيمة إنا كنا هذا غفلين

«أن تقولوا ..» به تقدیر «لام» و «لا»ی نافیه است. یعنی «لأن لا تقولوا» (ما مسأله اشهاد را عملی کردیم تا روز قیامت نگویید از ربوبیت خدا غافل بودیم). این تعلیل می رساند که اگر مسأله اشهاد نبود، حجت بر انسانها تمام نبود و خداوند آنها را به خاطر غفلت از ربوبیتش مؤاخذه نمی کرد. از لوازم این معنا آن است که آگاهی بالفعل انسانها نسبت به خدا به خاطر مسأله اشهاد می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 173 - 1

1 - وجود نشئه شهود و آگاه شدن آدمی به ربوبیت و وحدانیت خدا در آن نشئه، از میان برنده هر گونه عذر و بهانه ای برای روی آوری به شرک

و أشهدهم على أنفسهم .. أو تقولوا إنما أشرك ءاباؤنا

59- آگاهی انسان در محشر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 30 - 4

4 - آگاهی انسان ها به تمامی اعمال و کرده های خود در عرصه محشر

و يوم نحشرهم جميعاً .. هنالك تبلوا كل نفس ما أسلفت

کلمه «ما» در «ما أسلفت» ظهور در عموم دارد؛ یعنی، در عرصه محشر هر کسی به زیر و رو کردن کرده های خویش خواهد پرداخت و از آنها با خبر خواهد شد.

60- آموزش اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 20 - 18

18 - جهان آخرت، عرصه ظهور غفران و آمرزگاری خداوند، نسبت به بندگان و جلوه گاه رضایت و خرسندی او از آنان

وفى الآخرة .. و مغفرة من الله ورضون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 21 - 8

8 - آمرزش و چشم پوشی از گناه بندگان در قیامت ، جلوه ربوبیت و پروردگاری خداوند

سابقوا إلى مغفرة من ربكم

ص: 24

61- آموزش انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 168 - 9

9 - آموزش و هدایت انسان به دست خداوند است .

لم یکن الله لیغفر لهم ولا لیهدیهم طریقاً

62- آینده انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 19 - 7, 3, 5, 2

1 - انسان ها ، مرحله های گوناگونی پیش رو دارند که یکی پس از دیگری بر همه شئون آنان ، اثر خواهد گذاشت .

لترکبنّ طبقاً عن طبق

«طبق» در موردی به کار می رود که چیزی مسطح بر مثل خود، قرار داده شود و آن را بپوشاند و به حالت نیز «طبق» گفته می شود (مقایس)؛ زیرا انطباق آن بر صاحب حالت، مانند انطباق دو چیز بر یکدیگر است (التحریر). تعبیر «لترکبنّ» (حتماً سوار خواهید شد)، کنایه از این است که آن حالت ها همچون مرکب، انسان را به سمت و سوی مناسب خود خواهند برد.

2 - حالت ها و مراحل آینده انسان ، هر یک پایه و مقدمه ای برای حالت و مرحله بعدی است .

طبقاً عن طبق

حرف «عن» برای مجاوزه یا به معنای «بعّد» است. در هر صورت بیانگر ترتب مرحله بعدی بر قبلی است. گفتنی است که آن مراحل - به قرینه «کادح إلى ربّک» (در آیات پیشین) - زندگی دنیا، مرگ، برزخ، حشر، حساب و جزا است که در نهایت به حضور در نزد پروردگار، می انجامد.

3 - خداوند ، در تأکید بر تعدد و تنوع مراحل آینده انسان ، به شفق ، شب ، موجودات زمینی و ماه ، سوگند یاد کرده است .

فلا أفسم بالشفق .. لترکبنّ طبقاً عن طبق

5 - لزوم دوراندیشی و توجه به مراحلی که در آینده ، برای انسان پیش خواهد آمد .

لترکبنّ طبقاً عن طبق

7 - مراحل آینده انسان ، مراحل سرنوشت ساز و هر یک برتر و مهم تر از مرحله قبل و سزاوار آمادگی بیشتر است .

لترکبّن طبّقاً عن طبق

خبر از پیدایش حالت های پیاپی و تأکید آن با سوگندهای مکرر، هشدار است به انسان ها که برای آن چاره اندیشی کنند.

ص: 25

63- ابتلای انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 7 - 13، 7

7- خداوند ، انسان ها را مورد آزمون قرار می دهد .

لیلوکم ائکم أحسن عملاً

13- آزمون انسان ها از ناحیه خداوند ، در پرتو معاد و برپایی قیامت ، توجیه پذیر است .

خلق السموت و الأرض . . . لیلوکم ائکم أحسن عملاً و لئن قلت إنکم مبعوثون

طرح مسأله قیامت ، پس از بیان آزمودن انسانها ، حاوی این نکته است که بدون برپایی قیامت ، آزمون انسانها و مشخص شدن نیکوکاران از غیرشان ، ثمره و نتیجه مطلوب را نخواهد داشت.

64- ابداع انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 21 - 9

9 - خداوند ، خالق و آفریننده انسان ، برای نخستین بار و بدون سابقه و پیشینه

و هو خلقکم أول مرّه

مراد از «أول مرّه» زمانی است که آدمی وجود نداشت و خداوند او را آفرید.

65- ابعاد انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 242 - 4

4 - توانایی انسان ها در شناخت آیات و احکام با بکار بستن اندیشه

یبین الله لکم آیاته لعلکم تعقلون

جمله «لعلکم تعقلون» علاوه بر اینکه فهم و درک آیات الهی را هدف از تبیین آنها قرار داده، ضمناً راه فهمیدن و درک کردن را نیز ارائه

فرموده که همان اندیشه و تعقل است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 59 - 8,9,10

8 - خداوند انسان را با دو بُعد مادی و غیر مادی آفرید .

خلقه من تراب ثم قال له کن فیکون

کلمه «من تراب»، اشاره به بُعد مادی انسان، و امر به بودن (کن)، اشاره به بُعد انسانی اوست.

9 - شکل گیری بُعد مادی، زمینه ایجاد بُعد انسانی انسان

ص: 26

خلقه من تراب ثم قال له كن فيكون

جمله «خلقه من تراب»، حکایت از خلقت آدم در بُعد مادی دارد چون ضمیر مفعولی به آدم برمی گردد. بنابراین آنچه با امر «کن» به وجود می آید، همان بُعد انسانی آدم است.

10 - اصالت بُعد غیر مادی انسان ، در ساختار و هویت وی

خلقه من تراب ثم قال له كن فيكون

بعد از آنکه آدم از خاک آفریده شد، به او گفته شد: «کن» (باش)، که گویا قبل از آن نبوده است؛ چرا که هویت انسانی نداشته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 119 - 13

13 - تأثیر وضعیت درونی انسان ، در حالات خارجی و رفتاری وی

عضوا علیکم الأنامل من الغیظ

کینه دشمنان اسلام (که یک وضعیت درونی است)، باعث گزیدن انگشتان (که یک حالت خارجی است)، شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 151 - 8

8 - حالات روحی و روانی آدمی ، قانونمند و برخاسته از حاکمیت اراده الهی است .

سنلقى فی قلوب الذین کفروا الرعب بما اشركوا

از آنجا که رعب معلول شرک شمرده شده (بما اشركوا)، معلوم می شود رعب که یک حالت روحی است، تابع قانون و علت خویش است و از سویی چون خداوند القای رعب را به خود نسبت داده (سنلقى)، معلوم می شود که این قانون و علت تحت اراده الهی عمل می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 169 - 10

10 - حقیقت انسان ، فراتر از جسم وی

ولا تحسبن الذین قتلوا فی سبیل اللّٰه امواتا بل احياء عند ربّهم یرزقون

با توجه به اینکه جسم شهیدان در دنیا است و برخوردار از روزی و حیات نیست، معلوم می شود حقیقت آدمی چیزی فراتر از جسم اوست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 30 - 7

7 - انسان ، دارای دو نیروی متضاد (دعوت کننده به گناه و بازدارنده از آن) در نهاد خویش

فطرت له نفسه قتل اخیه

چنانچه «تطویع» به معنای تسهیل باشد، بیانگر آن است که نیروی در درون قابیل وی را از ارتکاب قتل باز می داشته، ولی در نهایت هوای نفس بر آن نیروی بازدارنده غلبه کرده است.

ص: 27

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 43 - 9

9 - انسان دارای گرایش فطری به سوی نیکیها و زیباییهاست.

وزین لهم الشیطن ما کانوا یعملون

حرکت انسان به دنبال شیطان، پس از زینت و زیبا جلوه دادن اعمال، بیانگر این نکته است که آدمی زیباییها را می طلبد و خواهان حرکت به دنبال آن است. از این روست که شیطان همان زشتیها را زیبا جلوه می دهد و آدمی را می فریبد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 138 - 11

11 - تأثیر پذیری انسان از محیط های فاسد و فرهنگ های غلط

فأتوا علی قوم .. قالوا یموسی اجعل لنا إلهاً کما لهم ءالیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 29 - 7

7- انسان ، موجودی مرکب از جسم و روح

إنی خلق بشراً من صلصل .. فإذا سوّیته ونفخت فیہ من روحی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 28 - 8

8- انسان ، حقیقتی فراتر از جسم دارد .

تتوفّهم الملئکه

روشن است که جسم انسان پس از مرگ در زمین می ماند و دچار پوسیدگی و زوال می شود و این نشان می دهد که آنچه ملائکه به صورت کامل می گیرند، باید غیر از جسم وی باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6- انسان ، دارای حقیقتی فراتر از جسم

تتوفّ هم الملائکه

روشن است که جسم انسان پس از مرگ در زمین می ماند و دچار پوسیدگی و زوال می شود و این نشان می دهد که آنچه ملائکه قبض روح اخذ می کنند، باید غیر از جسم او بوده و قابل خطاب «سلام» و «ادخلوا» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- روح انسان ، تشکیل دهنده حقیقت و هویت انسانی وی است .

ص: 28

و الله خلقكم ثم يتوفىكم

برداشت فوق بر این اساس است که هنگام مرگ جسم انسان هم چنان باقی است و آنچه توسط خداوند دریافت می شود، همان روح است که از آن با ضمیر «کم» تعبیر شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 72 - 6

6- ازدواج و همسر داری و برخوردار شدن از فرزند ، از سنت های الهی و نهفته در سرشت انسان

و الله جعل لكم من انفسكم أزواجًا و جعل لكم من أزواجكم بنين و حفده

برداشت فوق با توجه به این نکته است که ماده «جعل» بیانگر سنت خداست و آنچه به عنوان سنت معرفی شود، روند طبیعی خواهد داشت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 7 - 3

3 - انسان ، دارای ضمیری ناخود آگاه و دانسته هایی می باشد که غفلت آن را پوشانده است .

فإنه يعلم السرّ و أخفی

«أخفی» اسم تفضیل است و مخفی تر از «سر» به چیزی تطبیق می کند که نه تنها انسان آن را از دیگران مکتوم داشته بلکه خود نیز به آن التفات ندارد، ولی در ذهن او ثبت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 5 - 25

25 - انسان ، موجودی است مرکب از جسم و جان .

و منکم من یتوفی

«توفی» (مصدر «یتوفی») به معنای دریافت تام و کامل است و آنچه از انسان به وقت مرگ دریافت می شود، روح او است نه جسم وی. پس انسان، از دو عنصر جسم و روح تشکیل شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - انکار بُعد معنوی انسان و منحصر پنداشتن او در بعد حیوانی (چون خوردن و آشامیدن) ، عامل تکذیب رسالت پیامبر پس از نوح ، از سوی اشراف

ما هذا إلا بشر مثلكم يأكل مما تأكلون منه و يشرب مما تشربون

تکیه اشراف بر خوردن و آشامیدن برای انکار رسالت پیامبرشان، نشانگر این حقیقت است که آنان، انسان را موجودی در حد حیوان می پنداشتند و منکر بعد معنوی او بودند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 72 - 4

ص: 29

4- انسان ، موجودی مرکب از جسم و روح

خلق بشرًا من طین . فإذا سوّيته و نفخت فيه من روحي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 42 - 5

5- جسم و روح آدمی ، دو حقیقت بوده و به هنگام مرگ از هم جدا می شوند .

اللّٰهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 67 - 11

11- انسان ، موجودی است مرکب از جسم و روح .

و منکم من يتوفّى

«توفّی» (مصدر «یتوفّی») به معنای دریافت تام و کامل شیء است و آنچه از انسان به وقت مرگ دریافت می شود، روح او است نه جسم وی. پس انسان از دو عنصر جسم و روح تشکیل شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 77 - 8

8- انسان ، موجودی است مرکب از جسم و روح .

أو نتوفّیتک

«توفّی» (مصدر «نتوفّیتک») به معنای دریافت تام و کامل شیء است و آنچه از انسان به وقت مرگ دریافت می شود، روح او است نه جسم وی. پس انسان از دو عنصر جسم و روح تشکیل شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 2 - 3

3- وجدان اخلاقی ، از ابعاد وجود انسان

«وجدان اخلاقی»، اصطلاحی است رایج در موضوع انسان شناسی که می توان آن را از آیه شریفه استنباط کرد.

66- ابعاد وجودی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- یونس - 10 - 92 - 4

4- انسان ، از دو عنصر روح و جسم تشکیل یافته است .

ننجیک بدنک

ص: 30

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 3 - 4

4 - ساختار وجودی انسان ، متناسب با نیاز های وی و نمودار رحمت آفریدگار

الرحمن ... خلق الإنسن

ارتباط خلقت انسان با رحمانیت خداوند، می تواند در این جهت باشد که کیفیت آفرینش انسان، خود به گونه ای است که رحمت الهی را نسبت به این موجود می نمایاند؛ چه این که هر بعدی از ابعاد وجودی او، کامل و متناسب با نیازهای وی است.

67- ابلیس هنگام خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 31 - 2

2- ابلیس ، به هنگام خلقت انسان ، در میان فرشتگان بود و از زمره آنان به حساب می آمد .

و إذ قال ربّك للملائكة إني خلق بشراً من ... فإذا سوّيته ... فقوعوا له سجدين .

برداشت فوق، مبتنی بر این احتمال است که استثنا متصل باشد و استثنا شدن ابلیس از فرشتگان، نه به خاطر این است که وی فرشته بود؛ بلکه از باب تغلیب، جزئی از آنها به شمار می آمد.

68- اتقان ساختار انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تین - 95 - 8 - 9

9 - استواری ساختار انسان ، نمونه ای از اتقان و استحکام بی نظیر آفریده های الهی است .

لقد خلقنا الإنسن فی أحسن تقویم .. ألیس اللّهُ بأحکم الحکمین

«حَکَم» (بر وزن صبر) با «احکام» (اتقان و استحکام بخشیدن) به یک معنا است. (قاموس) تعبیر «أحکم الحاکمین»، اگر از این ریشه گرفته شده باشد، آیه شریفه می تواند ناظر به استحکام آفریده های خداوند باشد که در آغاز سوره، به استحکام نمونه ای از آنها (انسان) اشاره شده بود.

69- اتمام حجت با انسان ها

1 - خداوند ، با فرستادن رسولی که مکتوباتی منزّه و به دور از انحراف را بر مردم بخواند ، بر آنان اتمام حجت می کند .

لم يكن .. منفيين حتى تأتيهم البينه . رسول من الله يتلوا صحفا مطهرة

70- اتمام حجت بر انسان

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

16 - غافر - 40 - 13 - 4

4- اتمام حجت خداوند بر انسان ها ، از راه ارائه آیات و نشانه هایش بر حقانیت خود

هو الذی یریکم ءایته

یادآوری آیات و نشانه های ارائه شده از سوی خداوند به بشر - پس از ذکر عذاب شدن کافران و منکران - می تواند به منظور اتمام حجت باشد.

71- اتمام حجت بر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

5 - انعام - 6 - 157 - 2

2- نزول قرآن موجب اتمام حجت خدا بر مشرکان مکه و سایر انسانها

أنزل نه .. أو تقولوا لو أنا أنزل علينا الكتب لکننا أهدى منهم

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

17 - زخرف - 43 - 48 - 5

5- خداوند و پیامبران ، خواستار هدایت تمامی انسان ها و اتمام حجت بر آنان

و ما نریهم من ءایه إلا هی أكبر من أختها

از این که خداوند، آیات و معجزات متعددی را به دست پیامبران ارائه می کند و در اثبات حقانیت پیامبران و هدایت مردم به یک معجزه اکتفا نمی کند، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

17 - احقاف - 46 - 35 - 15,16

15- قرآن و انداز های بیدارگرانه آن ، اتمام حجت الهی بر خلق

بلغ

«بلاغ» خبر برای «هذا»ی مقدر است. و آن اشاره به آیات هشدارگر قرآن می باشد.

16- رسالت اصلی رهبران الهی ، ابلاغ پیام وحی و اتمام حجت بر خلق

فاصبر . . . و لاتستعجل لهم ... بلغ

«بلاغ» سخنی در توجیه و تعلیل «فاصبر» و «لاتستعجل» است؛ یعنی، تو مأمور بلاغی و نگران فرجام کافران مباش.

ص: 32

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 51 - 6

6 - انذار های روشن پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، اتمام حجت بر خلق و سدّ کننده راه هر گونه عذر و بهانه

إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ . وَلَا تَجْعَلُوا مَعَ اللَّهِ ... إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 3 - 5

5 - خداوند ، حجت را بر انسان ها تمام کرده و هیچ عذری برای آنان باقی نگذاشته است .

إِنَّا هَدَيْنَا السَّبِيلَ إِنَّمَا شَاكِرًا وَإِنَّمَا كَفُورًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 6 - 1

1 - ابلاغ وحی از سوی فرشتگان ، به منظور اتمام حجت بر خلق و انذار و اخطار به آنان است .

فَالْمَلَقِيَّتِ ذِكْرًا . عَذْرًا أَوْ نَذْرًا

«عذر» و «نذر» مصدر و به معنای «اعذار و انذار» است و نصب این دو، به جهت مفعول له بودن آنها برای «ملقیات» است و یا به سبب بدل بودن آنها، برای «ذکر» است. برداشت یاد شده، مبتنی بر ترکیب نخست است.

72- اجابت خواسته های انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 31 - 6

6- جایگاه خوب ، جایی است که تمامی خواسته های انسان در آن برآورده شود .

وَلِنَعْمَ دَارَ الْمُتَّقِينَ . جَنَّاتٍ عَدْنٍ ... لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ

73- اجتماع اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- گرد آمدن آدمیان در پیشگاه خداوند در قیامت، مقتضای ربوبیت اوست.

أن يحشروا إلى ربهم

ص: 33

74- اجل انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 2 - 4، 3

3 - خداوند قراردهنده اجل و مدتی برای عمر انسان

ثم قضی أجلا

با توجه به اینکه سخن از آفرینش آدمی است، «أجل» می تواند به معنی نهایت عمر آدمی در این جهان باشد. راغب گوید: «و يقال للمده المضروبه لحياه الإنسان أجل». به مدت عمر معین شده برای آدمی أجل گویند.

4 - انسان، دارای دو اجل: حتمی و غیر حتمی

ثم قضی أجلا و أجل مسمی عنده

ذکر دو أجل و توصیف یکی از آن دو به «مسمی» که به معنی «علامت دار و معین است»، می تواند قرینه ای باشد بر این که اجل دیگر نامعین و معلق است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 128 - 17

17 - انسان و جن دارای اجل (عمری) تعیین شده از سوی خداوند هستند.

و بلغنا أجلنا الذی أجلت لنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 5 - 7

7 - انسان ها، برای حیات شان، مدتی تعیین شده دارند و سرآمدن آن، قطعی است.

فإنَّ أجل الله لأت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 53 - 6

6- هر کسی ، اجل و مدت تعیین شده ای برای زندگی دارد .

و لولا أجل مسّی لجزاءهم العذاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 42 - 12

12 - حیات و عمر آدمی در دنیا ، محدود و دارای مدت معین و مشخص

و یرسل الأخری إلى أجل

کاربرد واژه «أجل» در مورد انسان، به معنای مدت تعیین شده برای حیات انسان است (مفردات راغب).

ص: 34

75- اجل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 61 - 13، 8

8- همه انسان ها ، اجل معینی دارند .

و لكن يؤخّره إلى أجل مسّی

13- تعیین اجل مقرر برای انسان ها و تصمیم به مؤاخذه و عقوبت کردن ظالمان و یا تأخیر آن ، به دست خداوند است .

و لو يؤاخذ الله الناس . . . و لكن يؤخّره إلى أجل مسّی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 30 - 2

2- مردم ، اجل معینی دارند .

لكم ميعاد يوم لاتستأخرون عنه ساعه و لاتستقدمون

مراد از «میعاد» - به قرینه آیه قبل - احتمال دارد زمان وقوع قیامت باشد. هم چنین احتمال دارد وقت تعیین شده برای مرگ هر انسانی باشد. برداشت یاد شده بنابر احتمال دوم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 45 - 4

4- همه انسان ها ، اجل معینی دارند .

و لكن يؤخّره إلى أجل مسّی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - منافقون - 63 - 11 - 11، 4، 3

3- مرگ ، سرنوشت حتمی همه انسان ها

و لن يؤخّر الله نفساً إذا جاء أجلها

و لن يؤخر الله نفساً إذا جاء أجلها

11 - « عن أبي جعفر (ع) في قول الله : « و لن يؤخر الله نفساً إذا جاء أجلها » قال : إن عند الله كُتُباً مرقومه يقدّم منها ما يشاء و يؤخر ما يشاء فإذا كان ليله القدر أنزل الله فيها كلّ شيء يكون إلى ليله مثلها فذلك قوله : « و لن يؤخر الله نفساً إذا جاء أجلها » إذا أنزله و كتبه كتاب السماوات و هو الذي لا يؤخره ;

از امام باقر(ع) درباره سخن خداوند: «و لن يؤخر الله نفساً إذا جاء أجلها» روایت شده که فرمود: نزد خداوند کتاب هایی است [که حوادث آینده] در آنها نوشته شده [و آن حوادث قطعی نیست]. خداوند هر چه را از آن بخواهد، مقدم می آورد و هر چه را بخواهد تأخیر می اندازد. پس چون شب قدر فرارسد، آنچه را که تا شب قدر سال بعد باید واقع شود، نازل می کند [و حتمی می سازد] و این است سخن خدا: «و لن يؤخر الله نفساً إذا جاء أجلها»؛ یعنی، آن گاه که خداوند اجل را [در شب قدر] نازل کرد و کاتبان آسمان آن را ثبت کردند، آن همان است که به تأخیر نمی اندازد».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - نوح - 71 - 4 - 5

5- هر انسانی ، دارای اجل و عمری مشخص است .

و يؤخرکم إلى أجل مسمی

منظور از خطاب در «یؤخرکم» می تواند یکایک افراد قوم نوح یا مجموعه باشد. برداشت یاد شده، مبتنی بر احتمال نخست است.

76- احاطه اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 1 - 2

2- قیامت ، انسان ها را در میان گرفته و راه گریز را بر آنها خواهد بست .

هل أتیك حدیث الغشیه

«غشاء» و «غطاء» (پوشاننده) به یک معنا است و قیامت، از آن جهت «غاشیه» نامیده می شود که با حوادث سهمگین خود، خلق را احاطه می کند. (مقایس اللغه)

77- احاطه گناه بر انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 81 - 3,4,5

3 - خداوند ، نه تنها اندک بودن عذاب یهود را تضمین نکرده ؛ بلکه در صورت احاطه داشتن گناه بر آنان ، ایشان را در آتش دوزخ ماندگار خواهد کرد .

أتخذتم عند الله عهداً .. بلی من کسب سیئه ... هم فیها خلدون

4 - گنهکارانی که گناهانشان سراسر وجود آنان را فرا گیرد ، در آتش دوزخ برای همیشه گرفتار خواهند شد .

من کسب سیئه و أحطت به خطیئته فأولئك أصحاب النار هم فیها خلدون

«سیئه» و «خطیئه» هر دو به معنای بدی و گناه است.

5 - اصرار بر گناه، موجب احاطه پیدا کردن گناهان بر سراسر وجود آدمی است.

من کسب سیئه و أحطت به خطیئته

چنانچه مجرد ارتکاب گناه باعث احاطه خطیئه بر انسان می شد، جمله «أحاطت . . .» آورده نمی شد. لذا این احتمال تقویت می شود که احاطه خطیئه بر اثر اصرار بر گناه و یا تکرار گناهان حاصل می شود.

ص: 36

78- احتضار انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 50 - 5,6

5 - اشتیاق و علاقه شدید انسان ها به توصیه و سفارش درباره خانواده و اموال خود ، به وقت رو به رو شدن با مرگ

فلايستطيعون توصيه و لا إلى أهلهم يرجعون

یاد کرد ناتوانی انسان ها از توصیه و سفارش درباره اموال و کسان خود، می رساند که در سرشت بشر چنین علاقه و تمایلی وجود دارد.

6 - علاقه و اشتیاق شدید انسان ها به دیدار خانواده و کسان خود ، به وقت رو به رو شدن با مرگ

فلايستطيعون توصيه و لا إلى أهلهم يرجعون

79- احساسات اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 167 - 6

6 - وجود احساسات و حالات روانی برای انسان ها در قیامت

لو أن لنا كره فنتبرأ منهم كما تبتروا منا

80- احضار انسان ها در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 52 - 1

1- رستاخیز ، روز احضار انسان ها از سوی خداوند

یوم یدعوکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 32 - 1

1 - تمامی انسان ها بدون استثنا ، در قیامت برای حساب رسی و کیفر و پاداش به پیشگاه خداوند احضار خواهند شد .

وإن كلّ لمّا جميع لدینا محضرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 53 - 4, 3

3 - زنده شدن انسان ها و احضارشان به پیشگاه خداوند در قیامت ، تنها به مدت یک صیحه و بانگ زدن به طول می انجامد .

إن كانت إلا صیحه وحده فإذا هم جميع لدینا محضرون

ص: 37

توصیف نفخ صور به این که آن تنها یک صیحه است، می تواند برای بیان مدت زمان زنده شدن و احضار گشتن انسان ها به پیشگاه خداوند رحمان باشد.

4- احضار انسان ها به پیشگاه خداوند در قیامت ، بسیار سریع و بی هیچ فاصله ای با نفخ صور انجام خواهد پذیرفت .

إن كانت إلا صيحة وحده فإذا هم جميع لدينا محضرون

برداشت یاد شده از آمدن «إذا»ی فجائیه - پس از ذکر نفخ صور - به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 31 - 4

4- همه انسان ها در قیامت ، به پیشگاه خداوند احضار خواهند شد .

ثم إنكم يوم القيمة عند ربكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطففین - 83 - 5 - 3

3- احضار انسان ها در صحنه قیامت ، از اهداف محشور ساختن آنان است . *

مبعوثون . لیوم عظیم

لام در «لیوم» ممکن است بر تعلیل دلالت کند؛ یعنی، حشر انسان ها به جهت روز قیامت و حضور در صحنه های آن است.

81- احیای اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 9 - 9

9- احیای انسان ها در قیامت همچون احیای زمین از راه یک سلسله عوامل و زمینه های حیات آفرین خواهد بود .

فأحیینا به الأرض بعد موتها كذلك النشور

برداشت یاد شده از تشبیه به کار رفته در آیه شریفه به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آفرینش نخستین انسان ها ، دلیل امکان حیات مجدد و رستاخیز دوباره آنان از سوی خداوند است .

نحن خلقنکم فلولا تصدقون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 27 - 2

2 - آفرینش آسمان با وجود صلابت بیشتر آن نسبت به پیکر انسان ، برهانی آشکار بر امکان معاد و قدرت خداوند بر زنده کردن دوباره انسان ها

ص: 38

ءأنتم أشد خلقاً أم السماء بنيتها

«أنتم» خطاب به منکران معاد است که آیات قبل سخنان آنان را نقل کرده بود. جمله «بناها» مستأنفه و مفاد آن این است که آسمان با آن که محکم تر است، خداوند آن را ساخت؛ چگونه آفرینش دوباره خود را محال می پندارید؟

82- احیای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 32 - 33, 32

32 - گمراه نبودن انسان هدایت یافته، به منزله کشتن وی و هدایت انسان گمراه، به منزله زنده کردنش می باشد.

من قتل نفساً... فکانما قتل الناس جميعاً و من احياها فکانما احيا الناس جميعاً

امام صادق(ع) در توضیح آیه فوق فرمود: من اخرجها من ضلال الی هدی فکانما احياها و من اخرجها من هدی الی ضلال فقد قتلها.

کافی، ج 2، ص 210، ح 1؛ نورالثقلین، ج 1، ص 619، ح 153.

33 - سیراب نمودن تشنه ای که به آب دسترسی ندارد، به منزله احیای اوست.

و من احياها فکانما احيا الناس جميعاً

امام صادق(ع):... و من سقى الماء فى موضع لايوجد فيه الماء كان كمن احيا نفساً و «من احياها فکانما احيا الناس جميعاً».

کافی، ج 4، ص 57، ح 3؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 464، ح 9.

83- اختلاف انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 48 - 28

28 - تشکل تمام آدمیان در یک امت، خواست خداوند نیست.

و لو شاء الله لجعلکم امه وحده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 118 - 5,6

5- عموم انسان ها همواره بر سر دین حق اختلاف می کنند .

و لایزالون مختلفین

6- اختلاف انسان ها در دین و پرهیز آنان از پذیرش حق ، خارج از مشیت خداوند نیست .

و لو شاء ربک لجعل الناس أمة واحدة و لایزالون مختلفین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 39

12- خداوند، تحقیقاً حقایق مورد اختلاف انسان ها را در قیامت، بیان خواهد کرد.

و لیبیننّ لکم یوم القیمه ما کنتم فیه تختلفون

15- درگیری و اختلاف مستمر آدمیان، در زندگی دنیوی

و لیبیننّ لکم یوم القیمه ما کنتم فیه تختلفون

آمدن فعل «کنتم» و نظایر آن بر سر فعل دیگر، بیانگر استمرار مضمون آن فعل است.

16- مخفی ماندن برخی از حقایق و مسائل مورد اختلاف انسان ها، در دنیا

و لیبیننّ لکم یوم القیمه ما کنتم فیه تختلفون

تردیدی نیست که حق در پاره ای از مسائل مورد اختلاف مردم در دنیا روشن است. بنابراین تبیین حقایق مورد اختلاف در قیامت، مربوط به مسائلی است که حق در آنها روشن نیست.

84- اختلاف دینی انسان های نخستین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 19 - 4

4 - امت واحد و یکتاپرست نخستین، دیری نپایید که گرفتار تفرقه دینی شده و به دو دسته موحد و مشرک انشعاب یافتند.

و ما کان الناس إلا أمة واحدة فاختلّفوا

قید «دیری نپایید» از طرف «فاء» در «فاختلّفوا»، بدست می آید.

85- اختیار انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - حمد - 1 - 5 - 15

15 - انسان در عین دارا بودن اختیار در عبادت خدا، بدون اعانت او بر انجام آن توانا نیست.

إیاک نعبد و إیاک نستعین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 35 - 18

18 - انسان موجودی مختار در اطاعت و معصیت خداوند

ولا تقربا هذه الشجرة فتكونا من الظلمين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 195 - 8

ص: 40

8 - انسان ، موجودی برخوردار از اختیار انتخاب راه نجات یا هلاکت خویش

و لاتلقوا بأیدیکم إلی التهلکة

آوردن کلمه «بأیدیکم» (با دستان خویش) رسای به این است که آدمی در نجات و هلاکت خویش، برخوردار از انتخاب و اختیار است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 219 - 21

21 - انسان ، موجودی انتخابگر

کذلک ینبئ اللّٰه .. لعلکم تتفکرون. فی الدنیا و الاخره

اگر انسان در رقم زدن سرنوشت خویش مجبور بود، تبیین آیات و ارائه راه صحیح از غلط، بی معنا بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 240 - 2

2 - مرگ ، به اراده و اختیار انسان نیست . *

یتوفون منکم

مجهول آوردن کلمه «یتوفون» اشاره به اختیاری نبودن مرگ است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 253 - 15، 18، 19، 20

15 - اختلافات و کشمکش های اجتماعی ، برخاسته از اختیار و آزادی انسان

و لکن اختلفوا فمنهم من امن و منهم من کفر

18 - ایمان یا کفر ، انتخاب آدمی در برابر روشنگری انبیای الهی

من بعد ما جاءتهم الیّٰنات .. و لکن اختلفوا فهمنهم من امن و منهم من کفر

19 - حاکمیت اراده الهی بر افعال اختیاری انسان و تحولات اجتماعی - تاریخی

و لو شاء اللّٰه ما اقتتل .. و لکنّ اللّٰه یفعل ما یرید

20 - اختیار و آزادی انسان ، پرتویی از مشیت و اراده الهی

و لو شاء الله ما اقتتل . . . و لكن اختلفوا . . . و لكن الله يفعل ما يريد

جمله «و لو شاء الله ما اقتتل»، دلالت بر اختیار آدمی دارد؛ و جمله «و لكن الله» دلالت بر این دارد که هیچ چیز از اراده و خواست خدا خارج نیست. بنابراین اختیار آدمی نیز به اراده و خواست خداست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 268 - 9

9 - آزادی انسان در پذیرش دعوت خدا و یا وسوسه شیطان

الشيطان يعدكم . . . و الله يعدكم مغفرة منه و فضلا

ص: 41

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 6 - 12

12 - اختیار کافران در انتخاب کفر خارج از مشیت الهی نیست .

انّ الذین کفروا .. و الله عزیز ... هو الذی یصوّرکم فی الارحام کیف یشاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 20 - 17، 9

9 - انسان با اختیار خویش ، دین را می پذیرد و یا نفی می کند .

فان اسلموا فقد اهتدوا و ان تولّوا

17 - هدایت یافتن انسان با انتخاب خود ، ارزشمند است .

ءاسلمتم فان اسلموا فقد اهتدوا و ان تولّوا فانما علیک البلاغ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 30 - 10، 9

9 - اختیاری بودن اعمال انسان ، مورد پذیرش او در قیامت

تودّ لو انّ بینها و بینه امداءً بعیداً

از اینکه انسان دوست دارد میان او و عملش فاصله باشد و نمی گوید مجبور بودم، معلوم می شود که انسان می پذیرد اعمالش، اختیاری بوده است.

10 - انسان در انجام اعمال نیک و بد ، مجبور نیست .

تودّ لو انّ بینها و بینه امداءً بعیداً

در روز قیامت که روز کشف حقایق است، قبول عمل به عنوان کرده خویش، دلیل بر عدم جبر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 103 - 30

30 - اختیار و آزادی انسان ، در پذیرش هدایت و عدم پذیرش آن

لعلکم تهتدون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 182 - 11

11 - اختیار آدمی ، در اعمال و رفتار خویش

ذلک بما قدّمت ایدیکم وانّ اللّٰه لیس بظلامّ للعبید

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 170 - 11,12,17

11 - آزادی انسان در انتخاب راه سعادت و شقاوت

ص: 42

فامنوا خيراً لكم وإن تكفروا فإن لله ما فى السموت و الارض

12 - کفرورزی مردمان و اختیار کفر از سوی آنان ، خارج از خواست خداوند و سیطره او نیست .

وإن تكفروا فإن لله ما فى السموت و الارض

بدیهی است که فرمانروایی خداوند بر هستی مترتب بر کفرورزی مردمان نیست ؛ بنابراین جواب شرط (ان تکفروا) محذوف است و جمله «فان لله . . .» جانشین و بیانگر آن می باشد ؛ بر این اساس معنای «و ان تکفروا . . .» چنین می شود: تمام هستی و از جمله کفرورزی کافران مملوک خداوند است و خارج از خواست و اراده او نیست.

17 - اختیار انسان ها در انتخاب ایمان و کفر ، برخاسته از علم و حکمت خداوند

فامنوا خيراً لكم وإن تكفروا . . . و كان الله عليمًا حكيمًا

یادآوری علم و حکمت خداوند در ذیل آیه اشاره به این است که تمامی معارف یاد شده در آیه و از جمله آنها اختیار آدمی، عالمانه و حکیمانه است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 35 - 10، 11، 8

8 - مشیت خداوند بر هدایت جبری مردم قرار نگرفته است.

و لو شاء الله لجمعهم على الهدى

حرف «لو» برای امتناع است ؛ یعنی خدا این چنین هدایتی را نمی خواهد، در صورتی که مسلماً هدایت اختیاری و تشریحی را خداوند خواهان است، پس ناچار باید این هدایت، هدایت جبری باشد.

10 - خواست خداوند، آزادی و اختیار انسان در انتخاب راه هدایت است.

و لو شاء الله لجمعهم على الهدى

11 - انسان در انتخاب راه هدایت و ضلالت آزاد است.

فإن استطعت أن تبتغى . . . و لو شاء الله لجمعهم على الهدى

از اینکه خداوند می فرماید اگر هر گونه معجزه بیاید ایمان نمی آورند و اگر خداوند می خواست می توانست هدایت کند، معلوم می شود که انسان در انتخاب راه آزاد است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - آدمی برخوردار از حق انتخاب و گزینش، پس از رویارویی با حق و باطل است.

قد جاءكم بصائر من ربكم فمن أبصر فلنفسه و من عمى فعليها

11 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) روشنگر و ارائه دهنده بینش صحیح به مردم است، نه نگهبان و وادارکننده مردم به پذیرش آن.

قد جاءكم بصائر من ربكم .. و ما أنا عليكم بحفيظ

«حفيظ» به معنای «حافظ» و متعلق آن محذوف است. با توجه به اینکه بحث درباره بینشها و عقاید است، متعلق آن متناسب با همین مضمون است که مضمون عقیدتی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - اگر مشیت الهی بر مشرک نبودن آدمیان تعلق می گرفت، هیچکس به شرک گرایش نمی یافت.

و لو شاء الله ما أشركوا

3 - خداوند خواهان ایمان آزادانه و انتخابی آدمیان

و لو شاء الله ما أشركوا

5 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) مسؤول وادار ساختن مردم به ایمان و رها ساختن آنان از شرک نیست.

و ما جعلنک علیهم حفیظا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 137 - 15

15 - اختیار تکوینی انسان در انتخاب مسیر شرک و توحید

و لو شاء الله ما فعلوه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 148 - 11

11 - انسان دارای اختیار در عقیده و عمل، و جبرگرایی اندیشه ای باطل است.

كذلك كذب الذين من قبلهم حتى ذاقوا بأسنا قل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 149 - 4,5,6,9

4 - سنت خداوند، هدایت آزادانه و از روی اختیار انسانها با دلایل محکم و رساست.

قل فله الحجج البلغه فلو شاء لهدیکم أجمعین

مفهوم جمله امتناعیه «لو شاء ...» آن است که خداوند هدایت آزادانه آدمیان را خواسته است، نه جبر آنان بر هدایت. چگونگی این هدایت در جمله «فله ...» بیان گردیده است. یعنی اینکه خداوند چنین خواسته که با حجت‌های بالغه آدمیان را هدایت کند.

5 - انسان در انتخاب مسیر هدایت یا ضلالت مختار است.

قل فله الحجه البلغه فلو شاء لهديكم أجمعين

6- اگر مشیت خداوند اجبار انسان بر هدایت بود، همگان راه بی استثنا، هدایت می کرد.

فلو شاء لهديكم أجمعين

9- سنت و مشیت خداوند بر هدایت و ضلالت جبری آدمیان قرار نگرفته است.

فلو شاء لهديكم أجمعين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 30 - 9

9- انسانها بر انتخاب راه هدایت و یا گمراهی توانا هستند.

حق عليهم الضلله إنهم اتخذوا الشيطان أولياء

ص: 44

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 176 - 10

10 - انسان در عین حاکمیت مشیت خدا بر وی ، در تعیین سرنوشت خویش دخیل است .

و لو شئنا لرفعنه بها و لکنه أخلد إلی الأرض

جمله «و لو شئنا ..» می رساند که سرنوشت انسان با مشیت الهی رقم می خورد. جمله «و لکنه ...» تعلیل برای مفهوم جمله قبل است و دلالت می کند که مشیت الهی در تعیین سرنوشت انسان، منوط به عملکرد خود آدمی می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 17 - 4

4 - انسان در افعال خویش نه مستقل از اراده خداوند است و نه از سوی او مجبور به انجام افعال خویش

و ما رمیت إذ رمیت و لکن الله رمی

چون از یکسو فعل پیامبر (صلی الله علیه و آله) به خود او استناد داده شده و از سوی دیگر همان فعل به خداوند نسبت داده شده است، معلوم می شود انسان در انجام افعال، نه از استقلال کامل برخوردار است و نه مجبور به انجام افعال خویش است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 70 - 19

19 - اختیار انسان و نقش خود وی در رقم زدن سرنوشت خویش

فما کان الله لیظلمهم و لکن کانوا أنفسمهم یظلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 99 - 3

3 - محیط اجتماعی ، در عین تأثیر گذاشتن بر خصلت های روحی و گرایش های عقیدتی انسان ، از وی سلب اختیار و انتخاب نمی کند

الأعراب أشد کفراً و نفاقاً .. و من الأعراب من یؤمن بالله

تصریح به وجود مؤمنان راستین در میان اعراب بادیه نشین به دنبال بیان خصلت کفر ورزی و نفاق شدید آنان، می تواند إشعار به مطلب

فوق داشته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 3 - 17

17 - ضرورت اختیار بندگی و پرستش خداوند یکتا

ذلکم اللّٰه ربکم فاعبدوه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 44 - 5

5 - انسان موجودی آزاد ، مختار و تعیین کننده سرنوشت خویش است .

ص: 45

و لكن الناس أنفسهم يظلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 96 - 6

6 - دچار شدن به سنت محرومیت از ایمان ، برخاسته از اراده و اختیار خود انسان است .

و لا تكونن من الذين كذبوا بآيت الله .. الذين حقت عليهم كلمت ربك لا يؤمنون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 99 - 3،2

2 - خداوند ، انسان را موجودی مختار و انتخاب گر آفریده است .

و لو شاء ربك لأمن من في الأرض كلهم جميعاً

مفعول «شاء» محذوف است و به قرینه «أفأنت تکره الناس» - که متفرع بر «لو شاء ربك» است - تقدیرش «لو شاء ربك أن يکره الناس» می شود؛ یعنی، اگر خدا خواسته بود که مردم را بر ایمان مجبور کند .. و مفهومش این است که خداوند نخواسته مردم مجبور بر ایمان آوردن باشند؛ بلکه خواسته است که خودشان انتخاب گر باشند.

3 - انسان ها ، در پذیرش و عدم پذیرش دین الهی مختارند .

و لو شاء ربك لأمن من في الأرض كلهم جميعاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 108 - 8،10

8 - مردم در پذیرش و عدم پذیرش قرآن ، آزاد و مختارند .

قد جاءكم الحق من ربكم فمن اهتدى فإنما يهتدى لنفسه و من ضل فإنما يضل عليها و ما أ

10 - انسان ، موجودی آزاد و مختار است .

فمن اهتدى فإنما يهتدى لنفسه و من ضل فإنما يضل عليها و ما أنا عليكم بوكيل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- نفس آدمی بر آراستن کار های زشت و ناروا و واداشتن او به ارتکاب آنها تواناست .

قال بل سؤلت لکم أنفسکم أمرًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 3 - 7

7- آدمی در کردار و عمل خویش ، مختار و آزاد است .

الذین يستحبون الحیوه الدنیا علی الآخره . . أولئک فی ضلل بعید

در تعریف «اختیار» گفته اند: اختیار، توان و قدرت بر تصمیم گیری است. اینکه در آیه آمده است: آنان که تصمیم بر ترجیح دنیا بر آخرت می گیرند، در گمراهی هستند، حکایت از اختیار آدمی دارد.

ص: 46

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 22 - 9

9- دعوت و القای شیطان از انسان سلب اختیار نمی کند و او مسؤول اعمال خویش خواهد بود .

و ما كان لي عليكم من سلطان إلا أن دعوتكم فاستجبتم لي فلا تلوموني و لوموا أنفسكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 51 - 10، 8

8- انسان ، موجودی مختار و در برابر تمامی حرکت ها ، تلاش ها و رفتار خویش ، مسؤول است .

ليجزى الله كل نفس ما كسبت

از اینکه خداوند از رفتار انسان بازخواهی می کند، استفاده می شود که آدمی موجودی مختار و مسؤول است؛ چون بازخواهی هگامی معقول است که اختیار و مسؤولیتی وجود داشته باشد.

10- کیفر و پاداش الهی تنها در برابر مکتسبات و اعمال ارادی انسان است ، نه در مقابل امور ذاتی و فطری

ليجزى الله كل نفس ما كسبت

تصریح به اینکه کیفر و پاداش الهی در برابر کسب و تلاش خود انسان است (ما کسبت)، می تواند بیانگر مطلب فوق باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 42 - 3، 2

2- ابلیس ، هیچ گونه سلطه ای بر بندگان خداوند ندارد و نمی تواند آنان را به اجبار به گمراهی بکشاند .

إن عبادي ليس لك عليهم سلطان

«سلطان» دست یافتن به چیزی از طریق قهر و اجبار است.

3- انسان ، در برابر اغواگری و سلطه طلبی ابلیس ، آزاد و مختار و توانا بر مخالفت است .

إن عبادي ليس لك عليهم سلطان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- انسان ، در برابر محیط اجتماعی و عوامل تأثیرگذار ، مجبور نیست و در تعیین سرنوشت خویش مختار است .

إلا امرأته قدرنا إنها لمن الغيرين

خداوند، همسر لوط(ع) را به خاطر اینکه همشین قوم بدکار لوط بود، عذاب کرد. این می رساند که همسر لوط(ع) در همنشینی و یا ترک آن آزاد بود و می توانست خود را از آلوده شدن نجات دهد و گرنه عذاب وی غیر معقول و به دور از اقتضای حکمت خداوند حکیم بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 9 - 8

8- انسان در پذیرش مسیر زندگی آزاد است و خواست خداوند بر هدایت جبری او تعلق نگرفته است .

ص: 47

و لو شاء لهدیکم أجمعین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 33 - 13

13- انکار حقانیت کتاب های آسمانی ، چیزی بود که خود منکران آن را برگزیدند و خداوند آنان را بر آن وادار نکرد .

كذلك فعل الذين من قبلهم و ما ظلمهم الله و لكن كانوا أنفسهم يظلمون

این برداشت، مبتنی بر این احتمال است که مراد از ظلم به نفس، انحراف از مسیر حق باشد که خداوند آن را به منحرفان اسناد می دهد و نقش خود را نفی می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 35 - 13

13- انسان ها در پذیرش دین و یار د آن ، مختارند .

وقال الذين أشركوا لو شاء الله ما عبدنا من دونه من شيء .. . فهل على الرسل إلا

آوردن عبارت «فهل على الرسل إلا البلاغ ..» در پایان آیه، می تواند جواب ادعای مشرکان درباره جبری بودن عقیده شان باشد؛ به این صورت که خداوند در جواب آنان می فرماید: پیامبران فقط برای ابلاغ پیام خداوند فرستاده شده اند و جبری در کار نیست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 43 - 9

9- بنای خداوند ، در هدایت مردم ، استفاده از قدرت قاهره و مجبور ساختن آنان نیست .

لو شاء الله ما عبدنا من دونه من شيء .. . و ما أرسلنا من قبلك إلا رجالاً نوحى إل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 93 - 5،8

5- مشیت الهی ، در قرار گرفتن انسان ها در مسیر اختیار و مسؤولیت است نه جبر و ناگزیری .

يضلّ من يشاء .. . ولتسئلنّ عمّا كنتم تعملون

بیان مسؤولیت انسان (ولتسئلنّ . .) پس از طرح مشیت الهی، اشاره به این حقیقت دارد که مشیت خداوند مایه سلب مسؤولیت انسان نیست؛ بلکه مسؤولیت آفرین است.

8- هدایت و گمراهی انسان ها توسط خداوند، تابع خواست و انتخاب خود آنان است .

یضلاً من یشاء و یهدی من یشاء

برداشت فوق، بنابراین احتمال است که فاعل «یشاء»، ضمیری باشد که به «من» برگردد و با فاعل «یضلاً» متحد نباشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 99 - 6

6- انسان در برابر وسوسه ها و توطئه های شیطان، مختار و بر مخالف با او تواناست .

إنه لیس له سلطن علی الذین ءامنوا و علی ربهم یتوکلون

ص: 48

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 100 - 2

2- انسان در برابر وسوسه ها و توطئه های شیطان ، مختار و بر مخالفت با او تواناست .

إنما سلطنه علی الذین یتولونه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 104 - 3

3- راهیابی به هدایت ، نیازمند خواست خود انسان و بسته به اختیار اوست .

إن الذین لایؤمنون بأیت الله لایهدیهم الله

از «لایؤمنون» استفاده می شود: آنان که نمی خواهند ایمان بیاورند از لطف و هدایت الهی محرومند؛ پس راهیابی به لطف و هدایت او مشروط به خواست خود انسان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 15 - 3

3- انسان در انتخاب راه هدایت یا گمراهی مختار است .

من اهتدی فإنما یتدی لنفسه و من ضلّ فإنما یضلّ علیها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 38 - 4

4- انسان ها ، حتی در برابر اعمال ناپسند و مورد نفرت خداوند ، آزادی و اختیار عمل دارند .

کلّ ذلک کان سیئه عند ربک مکروهاً

از اینکه خداوند، پس از برشمردن کارهای زشت، از آنها نهی کرده و سپس فرموده است: «سیئه عند ربک مکروهاً» به دست می آید که منفور خداوند بودن باعث جلوگیری تکوینی از وقوع آنها به دست بشر نمی کند. و این، خود حکایت از اختیار عمل انسان می نماید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8- انسان در پیروی و عدم پیروی از ابلیس ، توانا و مختار است .

فمن تبعك منه فإن جهنم جزاؤكم

نسبت دادن تبعیت به انسان از یکسو و مورد تهدید قرار دادن او از سوی دیگر، نشانگر اختیار انسان در انتخاب راه خود است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- خداوند ، پیش آورنده زمینه ها و عامل های تصمیم گیری خود انسان در گام نهادن به خطرات

ص: 49

أَمْ أَمْنْتُمْ أَنْ يَعْبِدْكُمْ فِيهِ . . . فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ

آوردن فعل متعدی «یعبید» و «یرسل» - که فاعل آنها خداوند است - حکایت از آن دارد که خداوند، مقدمه و زمینه های رفتن به سمت خطر را فراهم می آورد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 84 - 5

5- نقش انتخاب و اختیار خود انسان ، در شکل گیری روحیات و ملکات نفسانی وی

و نَزَّلَ مِنَ الْقُرْآنِ . . . كُلَّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ

در آیه های قبل، مؤمنان مورد تمجید و ظالمان مورد نکوهش قرار گرفتند و در این آیه علت موضع گیری دوگانه مؤمنان و ظالمان، تفاوت ملکات نفسانی آنان بیان شده است. اکنون مدح و مذمت انسان بر اساس ملکات نفسانی او در صورتی صحیح است که در ساختن ملکات خویش، مؤثر و انتخابگر باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 107 - 3،2

2- گرایش به ایمان و کفر ، متکی به اراده و تصمیم خود انسان است .

ءامنوا به أَوْ لَا تَأْمِنُوا

3- انتخاب راه کفر یا ایمان ، پس از ابلاغ و تبیین تعالیم دین ، با خود مردم است .

و قرءاناً فرقناه لئلقرأه على الناس على مكث . . . قل ءامنوا به أَوْ لَا تَأْمِنُوا

ذکر «قل ءامنوا به أَوْ لَا تَأْمِنُوا» پس از بیان فلسفه نزول تدریجی قرآن و تبیین حق و باطل برای مردم، می تواند بیانگر نکته یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 7 - 9،7

7- وظیفه پیامبر (صلی الله علیه و آله) و رهبران الهی ، هموارساختن راه هدایت و واگذاری انتخاب به خود مردم است .

فلعلک بخرع نفسك . . . إنا جعلنا ما على الأرض زينة لها لنبلوهم

بیان فریبندگی زمین و بستر امتحان بودن آن پس از بیان رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله) در محدوده انذار و تبشیر، می تواند گویای این

مطلب باشد که وظیفه رهبران دینی، هدایت است و انتخاب، با خود مردم است.

9- انتخاب راه، براساس اختیار و آگاهی، از هدف های ارائه قرآن به انسان و ایجاد شرایط مناسب برای زندگی وی در زمین است.

لم يؤمنوا بهذا الحديث .. جعلنا ما على الأرض زينة لها لنبلوهم

در آیه قبل، خداوند، پیامبر(صلی الله علیه و آله) را از پافشاری بی حد برای ایمان آوری مردم به قرآن، بازداشته است و در این آیه، بیان می دارد که دنیا و جلوه های آن، برای آزمایش انسان ها برپا شده است، بنابراین، خداوند، گرچه قرآن را مایه آگاهی انسان قرار داده، ولی نمی خواهد او را بر پذیرش آن اجبار کند، بلکه می خواهد که او با آگاهی کامل و با اختیار خود، در این آزمون شرکت کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 29 - 11، 7

ص: 50

7- تصمیم و خواست خود انسان، محور و اساس ایمان و کفرش است.

فمن شاء فليؤمن ومن شاء فليكفر

11- برخورداری انسان از حق انتخاب ایمان و کفر، به معنای بی تفاوتی ایمان و کفر در فرجام اخروی او، نیست.

فمن شاء فليؤمن ومن شاء فليكفر إنا أعتدنا للظالمين نارا

امر در «فلیکفر» برای تهدید است و جمله «إنا أعتدنا..» گویای این معنا است که اختیار انسان در انتخاب ایمان یا کفر، بدان معنا نیست که او، بر انتخاب خویش، مؤاخذه و یا تشویق نخواهد شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 57 - 8

8- اعمال انسان، اختیاری وی و دستاورد خود او است.

ما قدمت يداه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 120 - 13

13 - شیطان، نمی تواند انسان را به خواسته های خویش مجبور سازد.

فوسوس .. هل أدلك

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 123 - 15

15 - انسان، دارای اختیار در انتخاب راه هدایت و یا گمراهی

فإنا يأتينكم مني هدى فمن اتبع هداي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبياء - 21 - 74 - 8

8- تأثیر جامعه بر فرد، جبری و غیر قابل اجتناب نیست و حفظ سلامت اخلاقی در محیط کاملاً فاسد و آلوده، ممکن است.

و نَجِّينَهُ مِنَ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ تَعْمَلُ الْخَبِيثَ

برداشت یاد شده به خاطر این است که حضرت لوط(ع) توانسته بود در محیط آلوده و فاسد قومش، پاک و بی گناه بماند و سرانجام نجات یابد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 27 - 9

9 - انسان در انتخاب راه و روش زندگی و عقیده و دیانت ، مختار است .

يَلِيْتَنِي اَتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيْلًا

این که ظالمان عمل نپیمودن راه پیامبر(صلی الله علیه و آله) را به خود نسبت می دهند (اتخذت.. ..) و از این کار اظهار پشیمانی و تأسف می کنند، حاکی از مطلب یاد شده است.

ص: 51

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 57 - 9

9 - انسان در انتخاب دین ، آزاد و مختار است .

إِلَّا مَنْ شَاءَ أَنْ يَتَّخِذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 62 - 9

9 - انسان ، دارای اراده و موجودی آزاد و مختار

لَمَنْ أَرَادَ أَنْ يَذَّكَّرَ أَوْ أَرَادَ شُكُورًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 52 - 9

9 - استفاده و یا عدم استفاده از ابزار و حواس شناخت ، در اختیار خود انسان ها است .

و لَا تَسْمَعِ الصَّمِّ الدَّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ

«إِذَا وَلَّوْا» قرینه است بر این که مراد از «الصَّمِّ» کسانی اند که خود را به کری می زنند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 13 - 3

3 - خداوند ، خواهان حرکت اختیاری انسان با ابزار و زمینه های معرفتی خویش ، برای رسیدن به هدایت است .

و لَوْ شِئْنَا لَآتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هَدْيَهَا

استدراک «و لکن حقّ...» در برگیرنده معنایی است که حاوی جواب «لو» است؛ یعنی، آیه، چنین معنایی را القا می کند: «اگر ما می خواستیم هدایت هر کسی را برای او مسلم می کردیم، اما چنین نمی خواهیم، بلکه می خواهیم که خود او تصمیم بگیرد. در نتیجه، کسانی که تصمیم به گمراهی می گیرند، به جهنم خواهند رفت.»

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - بازگشت گناهکاران از گناه خویش ، اجباری نبوده و به اراده خود آنان است .

لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ

معلوم آورده شدن فعل «یرجعون» مخصوصاً با حرف ترجی «لعلّ» گویای این نکته است که در نظام دینی، حتی برای مجرمان و فاسقان نیز اجباری وجود ندارد و این خود آنان اند که باید تصمیم به بازگشت بگیرند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 21 - 8، 2

2 - ابلیس ، سلطه گریزناپذیر بر مردم ندارد .

ص: 52

و ما كان له عليهم من سلطان

8 - مبادی شک و معرفت ، در اختیار خود انسان است .

إلا لنعلم من يؤمن بالأخرة ممن هو منها في شك

از این که در آیه، شک و تردید مذموم شمرده شده و پی آمد آن، تبعیت از ابلیس معرفی گردیده است؛ نشان می دهد که حصول چنین معرفتی برای انسان در اختیار خود او است. در غیر این صورت، نباید امر مذمومی باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 31 - 6

6 - مبادی ایمان ، امری اختیاری است .

لن يؤمن

از این که مشرکان ادعا کرده اند («ما هرگز ایمان نمی آوریم»)، به دست می آید که ایمان آوردن در اختیار خود انسان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 50 - 10

10 - گمراهی و هدایت ، در اختیار خود انسان است .

إن ضللت فإتّما أضلّ . . . وإن اهتدیت فبما یوحى إلیّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 10 - 6,7

6 - عزت و ذلت انسان ها ، به انتخاب و به دست خود او است .

من كان یرید العزّه فللّه العزّه جمیعاً

برداشت یاد شده، از واژه «یرید» به دست می آید.

7 - انسان ، موجودی مختار و انتخاب گر

من كان یرید العزّه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 45 - 5

5 - انسان ، موجودی مختار بوده و رفتار او تعیین کننده سرنوشت او است .

و لو يؤاخذ الله الناس بما كسبوا

برداشت یاد شده، با توجه به این نکته است که «با» در «بماکسبوا» برای سببیت است؛ یعنی، اگر خدا آنان را به سبب رفتارشان مؤاخذه کند. . .

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 30 - 5

5 - انسان ، موجودی مختار و توانا بر آزاد شدن از هرگونه جبر اجتماعی - فرهنگی

ص: 53

و ما كان لنا عليكم من سلطان بل كنتم قومًا طغين

برداشت یاد شده از آن جا است که پیشوایان کفر، اجبار کردن مشرکان به گمراهی را از خود سلب کرده و خود آنان را مقصد معرفتی خواهند کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 163 - 3

3 - نقش اختیار و انتخاب انسان ، در بدفرجامی و دوزخی شدن خود

إلا من هو صال الجحيم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 18 - 5

5 - آزادی و اختیار انسان ، در عرضه افکار و عقاید و انتخاب صحیح آنها

الذين يستمعون القول فيتبعون أحسنه

برداشت یاد شده به خاطر این نکته که لازمه شنیدن سخنان، وجود افکار و عقاید گوناگون و آزادی در بیان آنها است و لازمه گزینش بهترین سخنان و پیروی از آنها، وجود آزادی انتخاب است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 41 - 12، 13

12 - خدا ، تنها فراهم آورنده وسایل و زمینه های هدایت به قرآن است و مردم در پذیرش و عدم پذیرش آن آزاد و مختاراند .

إنا أنزلنا عليك الكتاب . . . فمن اهتدى فلنفسه و من ضلّ فإتّما يضلّ عليها

13 - انسان ، موجودی آزاد و مختار و مسؤول هدایت و گمراهی خویش

فمن اهتدى فلنفسه و من ضلّ فإتّما يضلّ عليها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 59 - 8

8- انسان ، خود تعیین کننده سرنوشت خویش است .

قد جاءتك آيتي فكذب بها و استكبرت و كنت من الكافرين

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

16 - غافر - 40 - 17 - 4

4- انسان ، موجودی مختار و در برابر تمامی تلاش ها و رفتارهایش ، مسؤول است .

اليوم تجزى كلّ نفس بما كسبت

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

16 - فصلت - 41 - 17 - 12

ص: 54

12 - انسان ، دارای اختیار و آزادی در انتخاب هدایت و گمراهی و تعیین سرنوشت خویش

فاستحبوا العمى . . . فأخذتهم . . . بما كانوا يكسبون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 8 - 2,4

2 - مشیت خداوند ، حرکت انسان ها به سوی فرجام ، براساس اختیار و انتخاب خود آنان

و لو شاء الله لجعلهم أمه وحده

4 - انسان در انتخاب دین و تعیین سرنوشت خویش ، دارای اختیار است .

فريق في الجنة و فريق في السعير . و لو شاء الله . . . يدخل من يشاء . . . و الظلمون

از این که خداوند نخواستهم همگان به اجبار آیین واحدی داشته باشند، می توان استفاده کرد که انتخاب آیین و سرنوشت، به اختیار انسان واگذار شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 48 - 4

4 - آزادی در انتخاب راه و عقیده ، حق مسلم هر انسان است .

فما أرسلنك عليهم حفيظًا

این که حتی پیامبر(صلی الله علیه و آله) وظیفه ای جز تبلیغ دین ندارد و در فرض روی گردانی باید مشرکان را به حال خود واگذارد، نشان می دهد که انسان در انتخاب عقیده آزاد است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 10 - 7

7 - خداوند ، فراهم آورنده زمینه های هدایت و انسان خود انتخاب کننده آن است .

الذي جعل لكم . . . لعلكم تهتدون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8- تعلق اراده الهی ، به هموار ساختن راه بیداری و هدایت ، برای انسان ها و نه اجبار ایشان

فَاتِّمَّا يَسِّرَنَّهُ بَلْسَانَكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

تعبیر «لَعَلَّهُمْ ..» از سوی خداوند، نظر به «تَرْجَى» حقیقی ندارد. از این رو پیام «لَعَلَّهُمْ...»، حرکت انتخابی و بدون اجبار خلق است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 12 - 14

14 - خداوند ، خواهان شکرگزاری اختیاری انسان ها در برابر نعمت های او

سَخَّرَ لَكُمْ الْبَحْرَ . . . وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

ص: 55

تعبیر «لعلّ» از سوی خداوند، بیانگر تردید او نیست؛ بلکه پیامدار این معنا است که آدمیان با مشاهده نعمت های خداوند، زمینه شکرگزاری را پیدا می کنند و البته ممکن است در این راه گام بگذارند و یا راه ناسپاسی را پیشه کنند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 45 - 14

14 - راه یابی انسان به کمال ، در پرتو عنصر اختیار ، همراه با تذکر و هشدار

و ما أنت عليهم بجبار فذکر بالقرءان

خداوند از یک سو پیامبر (صلی الله علیه و آله) را از اعمال فشار برای هدایت کافران باز داشته و از سوی دیگر، آن حضرت را موظف به تذکر و هشداردهی کرده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 8 - 6

6 - همه موجودات ، ناگزیر از اطاعت خداوند و تنها انسان دارای حق انتخاب آگاهانه

والنجم والشجر يسجدان . . . و وضع الميزان . ألا تطغوا في الميزان

خداوند، در آیات پیشین «نجم» و «شجر» را تسلیم بی چون و چرای فرمان حق شمرده و هستی را مسخر قوانین دانسته است؛ اما تنها از انسان می خواهد که خود با اختیار و انتخاب سر بر آستان معیارها بساید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 16 - 4

4 - انسان در گرایش به کفر ، دارای آزادی و اختیارات بوده و وسوس های شیطان ، فقط در حد دعوت و انگیزش است .

إذ قال للإِنسِن اكفر فلَمَّا كفر

امر «اُكفر»، نشانگر نقش شیطان در انگیزش انسان است و معنای «کفر» با انتساب آن به خود انسان، بیانگر اختیار آدمی در انتخاب راه است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 2 - 4,5

4- انسان ، مجبور آفریده نشده ، بلکه آزاد و مختار است .

هو الذی خلقکم فمنکم کافر و منکم مؤمن

یادآوری این نکته که انسان ها پس از آفرینش، به دو دسته کافر و مؤمن تقسیم می شوند، گویای حقیقت یاد شده است.

5- انسان ، موجودی انتخاب گر و توانا بر تشخیص حق از باطل و پیمودن راه آن

فمنکم کافر و منکم مؤمن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مزمل - 73 - 19 - 4

4- انسان ، موجودی است مختار و انتخاب گر .

ص: 56

فمن شاء اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا

مطلب یاد شده، از تعبیر «من شاء» (هر کس بخواهد) استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مدثر - 74 - 31 - 18

18 - انسان ، بهوجودآورنده زمینه های گمراهی یا هدایت خویش از سوی خداوند

كذلك يضلُّ الله من يشاء و يهدى من يشاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مدثر - 74 - 37 - 1،2

1 - انسان ، موجودی است مختار و با اراده .

لمن شاء منكم أن يتقدّم أو يتأخّر

جمله «لمن شاء..» خبر مقدم و عبارت «أن يتقدّم...» مبتدای مؤخر است. این مبتدا و خبر، جمله ای خبری و در مقام انشا است؛ مانند «فمن شاء فليؤمن و من شاء فليكفر»، (کهف، آیه 29). بر این اساس مفاد آیه شریفه چنین است: هر کس خواست، پیش تازد و هر کس خواست، واپس رود.

2- پیشرفت و تکامل معنوی یا سقوط و انحطاط انسان ، در دست خود او است .

لمن شاء منكم أن يتقدّم أو يتأخّر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مدثر - 74 - 55 - 2

2- انسان ، موجودی مختار و با اراده ، در عقیده ، اندیشه و رفتار

فمن شاء ذكره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مدثر - 74 - 56 - 1،2

1 - اختیار و خواست انسان مستقل نیست؛ بلکه منوط به مشیت و خواست خداوند به داشتن این اختیار و خواست است.

و ما یذکرون إلاّ ان یشاء اللّٰه

برداشت یاد شده، با توجه به این نکته است که خداوند در آیه قبل (فمن شاء ذکره)، برای بشر خواست و اختیار قائل شده است و در آیه مورد بحث فرمود: این خواست و اختیار، بسته به مشیت و خواست خداوند است. بنابراین بشر در اختیار و خواست خود، مستقل نیست.

2 - تعلق مشیت الهی، به مختار و آزاد بودن بشر

فمن شاء ذکره . و ما یذکرون إلاّ ان یشاء اللّٰه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 3 - 13، 3

ص: 57

3 - انسان ، موجودی است مختار و با اراده .

إِذَا شَاكِرًا وَإِذَا كَفُورًا

13 - « عن أبي عبد الله (ع) في قول الله «... إنا هدیناه السبیل إنا شاکراً و إنا کفوراً» قال : عرفناه فإما آخذ ، و إما تارک . . . » ;

از امام صادق(ع) درباره سخن خداوند «... إنا هدیناه السبیل إنا شاکراً و إنا کفوراً» روایت شده که فرمود: [معنای آیه این است که] ما راه [سعادت] را به انسان نشان دادیم، یا آن را انتخاب می کند و یا ترک می کند (اختیار انتخاب با او است)».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 29 - 6

6 - انسان ، موجودی است مختار و انتخاب گر .

فمن شاء اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا

برداشت یاد شده از تعبیر «من شاء» (هر کس بخواهد) استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 39 - 5

5 - انسان فرجام نیک یا بد را به خواست خود ، انتخاب می کند و بر آن مجبور نیست .

فمن شاء اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ مَآبًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 12 - 5

5 - انسان ، در انتخاب دین ، دارای اختیار تکوینی است .

فمن شاء ذكروه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکویر - 81 - 28 - 8

8 - انسان ، موجودی انتخابگر و توانمند بر پذیرش یا ردّ دین

لمن شاء منكم أن يستقيم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکویر - 81 - 29 - 10

10 - انسان در خواسته ها و کار های خود ، نه فاقد اراده است و نه دارای استقلال مطلق .

و ما تشاءون إلا أن يشاء الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 22 - 2

2 - پذیرش دین ، اجباری نیست .

ص: 58

لست علیهم بمصیطر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 10 - 5

5 - انسان ، موجودی مختار و توانا بر حرکت در راه خیر یا شر و دارای ابزار لازم آن

ألم نجعل له .. و هدینه النجدین

بیان برخورداری انسان از چشم و زبان - پیش از اشاره به آشناسازی او با راه های خیر و شر - به منظور اتمام حجت بر او است که برای شناخت راه صحیح و انتخاب آن، ابزار لازم در اختیار او نهاده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - لیل - 92 - 4 - 3

3 - انسان به طبع خویش ، دارای تلاش هایی متفاوت (سودمند و زیان بخش) و برخوردار از نیروی انتخاب است .

إِنَّ سَعِيكَ لَشَتَّى

مفاد آیه شریفه ممکن است اختلاف تلاش برخی از انسان ها، با دسته ای دیگر باشد و نیز می تواند نشانگر اختلاف تلاش های گوناگون هر انسان باشد. برداشت یاد شده، ناظر به دومین احتمال است. آیات بعد - که تلاش های خوب و بد را مشخص ساخته - در حقیقت بیانگر قدرت انتخاب و توصیه به برگزیدن تلاش های نیک است.

86- اختیار انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 100 - 1، 2

1 - انسان در عین مختار بودن ، بدون اذن خداوند قادر بر انتخاب و انجام هیچ کاری نیست .

ولو شاء ربك لأمن من في الأرض .. و ما كان لنفس أن تؤمن إلا بإذن الله

خداوند در آیه قبل (ولو شاء ربك) مختار بودن انسانها را بیان فرمود. این آیه شریفه نیز برای دفع توهم تقویض است؛ یعنی، گر چه آدمیان در پذیرش ایمان و کفر آزادند، لکن باید متوجه باشند که انتخاب هر یک از آنها بی اذن خداوند ممکن نیست. برداشت فوق با الغای خصوصیت از ایمان، آورده شده است.

2 - انسان در عین مختار بودن ، توانایی انتخاب ایمان بدون رخصت و اذن خداوند را نخواهد داشت .

ولو شاء ربك لأمن من فى الأرض . . . وما كان لنفس أن تؤمن إلا بإذن الله

87- اختيار تكوينى انسان

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

1 - بقره - 2 - 53 - 9

ص: 59

لعلکم تهتدون

88- اختیارات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 105 - 9

9- هیچ کس حق تحمیل عقیده و دین خویش بر مردم را ندارد ، هر چند بر حق باشد .

و بالحقّ نزل و ما أرسلنک إلاّ مبشّراً و نذیراً

وقتی پیامبر(صلی الله علیه و آله) حق تحمیل اسلام را - که دین حق است - بر مردم نداشت و تنها عهده دار بشارت و انذار مردمان بود، دیگران به طریق اولی چنین حقی ندارند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 28 - 5

5- انحراف و کفر انسان های دوزخی ، ناشی از سوء اختیار خود آنان است ؛ نه معلول عوامل جبری .

و قد قدّمت إلیکم بالوعید

تعبیر «قد قدّمت إلیکم بالوعید» بدان معنا است که بر گمراهان، قبلاً اتمام حجت شده است و دیگر مجالی برای جدال و تخاصم نیست. لازم اتمام حجت و مجرم بودن فرد، این است که او مجبور نبوده و به سوء اختیار خود، علیه حجت الهی اقدام کرده است.

89- اخلاص انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 63 - 11

11 - احساس نیاز، تضرع، اخلاص و التزام به شکرگزاری، حالات مختلف انسان به هنگام گرفتاری در سختیهاست.

تدعونه تضرعا و خفيه لئن أنجنا من هذه لنكونن من الشکرین

90- اخلاق انسان کامل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 19 - 14

14 - انسان کامل ، در بینش دین ، همپای عقیده صحیح و بایسته از اخلاق شایسته برخوردار است .

بینی لا تشرك بالله .. و اقصد فی مشیک و اغضض من صوتک

ص: 60

با توجه به این که هر پدری - و از جمله لقمان - خواهان رساندن فرزند خود به بالاترین مراحل کمال است و برای این به فرزند خود رهنمودهایی ارائه می کند، مطلب بالا قابل استفاده است.

91- ادراک انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 31 - 2

2- توان یادگیری حقایق هستی ، حکمت آفرینش انسان و راز لیاقت او برای خلافت در زمین

إني جاعل في الأرض خليفة . . . و علم آدم الأسماء كلها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 44 - 2

2- قوای ادراکی انسان تحت سلطه و نفوذ اراده الهی

إذ يريكموهم . . . و يقللکم فی أعینهم

92- ادراک انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطففین - 83 - 14 - 10

10 - تمام مردم ، حتی کافران ، در اصل آفرینش خویش ، از قدرت درک حقایق و قلبی روشن و فهمیده برخوردارند .

بل ران علی قلوبهم ما كانوا یکسبون

93- ادعای شکست ناپذیری انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 5 - 1

1 - رفتار برخی از انسان ها ، بسان کسی است که خود را شکست ناپذیر و تواناترین موجود می پندارد .

أیحسب أن لن یقدر علیه أحد

فاعل «یحسب» ضمیری است که به «الإنسان» در آیه قبل برمی گردد و به قرینه آیات بعد، روی سخن با مؤمنان حقیقی نیست؛ بلکه کافران و یا آنها و منافقان مورد نظر هستند. بنابراین باید گفت: عموم «الإنسان»، یا عموم عرفی است و مراد بیشتر مردمی است که در زمان نزول این آیات، در مکه بوده و از زمره مؤمنان حقیقی نبودند و یا ارجاع ضمیر به آن، به صورت استخدام بوده و تنها بخشی از افراد مرجع ضمیر، مقصود هستند.

ص: 61

94- اراده اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 37 - 6

6- اراده، عزم و تصمیم آدمی در قیامت، همواره باقی و ماندگار خواهد بود.

یریدون ان یخرجوا من النار

95- اراده انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 29 - 7

7- تصمیم و خواست خود انسان، محور و اساس ایمان و کفرش است.

فمن شاء فلیؤمن ومن شاء فلیکفر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 62 - 9

9- انسان، دارای اراده و موجودی آزاد و مختار

لمن أراد أن یدکر أو أراد شکورًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 3 - 14

14 - انتخاب راه هدایت، منوط به اراده خود انسان است.

لعلّهم یرتدّون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 14 - 4

4- خواست و اراده خود انسان، تعیین کننده سرنوشت او است.

يَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ

ضمير فاعلی مستتر در «يشاء» در يك احتمال به «من» بازمی گردد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 14 - 3

ص: 62

3 - پیدایش موجودی شعورمند و صاحب اراده از گلی خشکیده (چون انسان) ، شایان تأمل و درس آموزی است .

خلق الإنسن من صلصل

تذکر به مبدأ پیدایش انسان، ممکن است نظر به مطلب بالا داشته باشد؛ چه این که آیات سوره تماماً توحیدی است و در مقام نمایاندن ربوبیت یگانه حق می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مدثر - 74 - 37 - 1

1 - انسان ، موجودی است مختار و با اراده .

لمن شاء منکم أن یتقدّم أو یتأخّر

جمله «لمن شاء...» خبر مقدم و عبارت «أن یتقدّم...» مبتدای مؤخر است. این مبتدا و خبر، جمله ای خبری و در مقام انشا است؛ مانند «فمن شاء فلیؤمن و من شاء فلیکفر»، (کهف، آیه 29). بر این اساس مفاد آیه شریفه چنین است: هر کس خواست، پیش تازد و هر کس خواست، واپس رود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 3 - 3

3 - انسان ، موجودی است مختار و با اراده .

إمّا شاکراً و إمّا کفوراً

96- ارزش انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 102 - 44

44 - رسیدن به مواهب آخرت تنها بهای ارزشمند در مقابل جان آدمی است .

ماله فی الآخره من خلق و لبس ماشروا به أنفسهم

جمله «لقد علموا...» به ضمیمه «لبس...» دلالت بر این دارد که: آدمی اگر به قیمت از دست دادن آخرت منافع دنیوی را کسب کند، خویشتن را به بهای بدی فروخته و خود را تباه ساخته است. بنابراین تنها چیزی که می تواند جلوگیری از زیانکار شدن آدمی باشد، به دست آوردن آخرت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 76 - 4

4 - وفای به عهد و رعایت تقوا ، ملاک ارزش انسان در پیشگاه خداوند ؛ نه انتساب به نژادی خاص

ذلک بانّهم قالوا لیس علینا . . . بلی من اوفی بعهدہ و اتقی فان اللّٰہ یحب المتّقین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 63

19 - ارزش والای انسان در پیشگاه خداوند

من قتل نفساً .. فکانما قتل الناس جميعاً و من احياها فکانما احيا الناس جميعاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - ارزش و تعالی انسان در سایه پیروی از قرآن و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) است .

و إذا قيل لهم تعالوا

به کارگیری کلمه «تعالوا» که از ریشه «علو» به معنای بالا است می تواند اشاره به این باشد که تعالی واقعی انسان با گرایش به دستورات خدا و رسول او امکان پذیر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - ارزش واقعی انسانها در گرو تقوایست.

و لباس التقوی ذلک خیر

برداشت فوق بر این اساس است که «خیر» وصف باشد نه افعال تفضیل و کلمه «ذلک» همانند ضمیر فصل دلالت بر حصر کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - ماده ای کم ارزش ، مبدأ آفرینش موجودی ارزشمند چون انسان

خلق الإنسن من صلصل کالفخار

نکره آمدن «صلصال» می تواند برای بیان کم ارزشی ماده ای باشد که خداوند از آن، موجودی والا و ارجمند به نام انسان را آفریده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- ارزش انسان ، برتر از آسمان و زمین و نعمت های موجود در آن

متعاً لکم

97- ارزش جان انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- توبه - 9 - 111 - 9

9- دین الهی و حمایت از آن ، دارای ارزش برتر از جان و مال انسانها

ص: 64

إن الله اشترى من المؤمنين أنفسهم وأموالهم .. يقاتلون في سبيل الله

98- ارزش حیات انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 179 - 7

7- ارزش حیات و زندگی دنیوی انسان ها ، در گرو رسیدن آنان به تقوایشگی است .

و لکم فی القصاص حیوه .. لعلکم تتقون

برداشت فوق مبتنی بر این نکته است که «لعلکم ..» بیان غایت برای «حیاه» باشد؛ یعنی، قانون قصاص تشریح شد تا حیات جامعه را تضمین کند و حیات و زندگی به خودی خود ارزشی ندارد مگر اینکه زمینه ای برای تحصیل تقوا باشد.

99- ارزش خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 2 - 3

3- تعلیم قرآن ، نعمت و ارزشی فراتر از اصل خلقت انسان و نعمت های دیگر

عَلَّمَ الْقُرْآنَ . خَلَقَ الْإِنْسَانَ

سوره «الرحمان»، حاوی بیان انواع نعمت هایی است که خداوند به انسان عطا کرده است. از این که مسأله تعلیم قرآن، سرآغاز همه نعمت ها و حتی آفرینش انسان قرار گرفته، مطلب بالا استفاده می شود.

100- ارزش رضایت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 119 - 12

12 - جلب رضایت خداوند و خشنودی انسان از وی ، برتر از بهره مندی از بهشت جاویدان

رضی الله عنهم و رضوا عنه ذلك الفوز العظيم

برداشت فوق بر این مبناست که ذلک تنها اشاره به جمله «رضی الله عنهم و رضوا عنه» باشد.

101- ارزش عمر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 15 - 7

ص: 65

7- سرمایه های وجودی انسان ، ارزشمندترین سرمایه ها است .

الذین خسروا أنفسهم و أهليهم

خداوند سرمایه هایی از قبیل مال، علم و .. را ذکر نفرموده و سرمایه عمر را بر سرمایه خانواده مقدم داشته است. از این نکته می توان برداشت یاد شده را به دست آورد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مدثر - 74 - 45 - 3

3- سرمایه عمر آدمی ، گران قدر و پرارزش است .

و كُنَّا نَحْوُضُ مَعَ الْخَائِضِينَ

از این که به بطالت گذراندن عمر، از عوامل دوزخی شدن برشمرده شده است، می توان استفاده کرد که عمر آدمی بسیار گران قدر و پرارزش است.

102- ارزش عنصر خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 14 - 2

2- ماده ای کم ارزش ، مبدأ آفرینش موجودی ارزشمند چون انسان

خلق الإنسن من صلصل كالفتخار

نکره آمدن «صلصال» می تواند برای بیان کم ارزشی ماده ای باشد که خداوند از آن، موجودی والا و ارجمند به نام انسان را آفریده است.

103- ارزش مال انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- توبه - 9 - 111 - 9

9- دین الهی و حمایت از آن ، دارای ارزش برتر از جان و مال انسانها

إن الله اشترى من المؤمنين أنفسهم وأموالهم .. یقتلون فی سبیل الله

104- ارزش نجات انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 105 - 13

ص: 66

13 - رهاسازی انسان ها از اسارت نظام های فسادگر و غیر توحیدی ، ارزشی الهی

فأرسل معی بنی اسرائیل

105- ارزیابی عمل انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 8 - 1

1 - قیامت روز سنجش و ارزیابی اعمال و عقاید آدمیان است.

و الوزن یومئذ الحق

106- ازدیاد نسل انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 24 - 3,6

3 - پیدایش انسان و تکثیر نسل او در زمین ، نشانه و جلوه قدرت خداوند رحمان

الرحمن ... قل هو الذی ذرأکم فی الأرض

6 - آفرینش بشر و تکثیر نسل او در زمین ، نشانه توانایی خداوند بر رستاخیز و حیات دوباره انسان ها در قیامت

قل هو الذی ذرأکم ... و إلیه تحشرون

107- استبداد انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 23 - 5

5 - انسان ، موجودی بیدادگر و خودکامه

إذا هم یبغون فی الأرض بغیر الحق

«بغی بنا حق» کنایه از ستم کردن به دیگران و تجاوز به حقوق آنان است. به کارگیری فعل مضارع (یبغون) - که مفید استمرار است - بیانگر وجود خوی خودکامگی و قانع نبودن به حق خود و تجاوز به حقوق دیگران است.

108- استبعاد نبوت انسان

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

17 - ق - 50 - 2 - 1

ص: 67

1- شگفتی بیجای کافران، از آمدن فردی از جنس خودشان، برای انذار ایشان

بل عجبوا أن جاءهم منذر منهم

109- استتار عیوب انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 26 - 2,7

2 - لباسهایی که زشتیهای آدمی را مستور می دارد و لباسهای زینتی، از نعمتهای خداوند است.

قد أنزلنا علیکم لباسا یوری سوءتکم و ریشا

«ریش» به معنای پسر پرندگان است، و از آنجا که پره‌های پرندگان پوشش و زینت آنهاست، به این مناسبت در مورد لباس زینتی به کار برده می شود.

7 - اهمیت برتر پرهیز از رذایل اخلاقی با تقوا، نسبت به نهان ساختن زشتیهای ظاهری با لباس

و لباس التقوی ذلک خیر

110- استحکام بدن انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 28 - 2

2 - وجود انسان و مفاصل اندام او، دارای استحکام و استواری

و شددنا أصرهم

«أصر» در اصل به معنای بستن با بند است (مفردات راغب); ولی مراد از «شددنا أصرهم» - در نظر برخی از اهل لغت - استحکام وجود انسان است (لسان العرب). در دیدگاه برخی دیگر، منظور از آن استحکام مفاصل و بندهای اندام آدمی است. (قاموس المحيط)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 27 - 1

1 - آسمان، پدیده ای مقاوم تر از جسم انسان ها و آفرینش آن با عظمت تر از آفرینش آنها است.

استفهام در «ءأنتم» تقریری است و برای اعتراف گرفتن از مخاطب به کار می رود. «السماء» ممکن است اشاره به آسمان مشهود باشد و نیز ممکن است اسم جنس بوده و بر تمام آسمان ها قابل تطبیق باشد. «شدّت»، به معنای صلابت و استحکام است. این وصف درباره جسم و غیر جسم به کار می رود. بنابراین تعبیر «أشدّ خلقاً» به معنای استحکام بیشتر در خلقت و یا دشوارتر بودن آفرینش [در نظر مخاطبان] است.

111- استخوان بندی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 14 - 4

4 - پس از شکل گیری و استخوان بندی بدن جنین ، استخوان ها با رویش گوشت پوشیده می شوند .

فكسونا العظم لحمًا

«كسو» (مصدر «كسونا») به معنای پوشانیدن است.

112- استعاده از وسوسه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 6 - 14، 7

7 - پناه بردن به خداوند از خطر وسوسه جنیان و انسان ها ، مایه مصونیت انسان در برابر آن

قل أعوذ برّبّ الناس . . . من الجنّه و الناس

14 - لزوم پناه بردن به خداوند از آثار وسوسه های جن و انس

قل أعوذ برّبّ الناس . . . الذی یوسوس فی صدور الناس . من الجنّه و الناس

113- استعداد انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 4 - 8

8- انسان موجودی توانمند برای بیان مقاصد و نظرات خویش

فإذا هو خصیم مبین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 77 - 9

9- توانایی انسان بر شناخت نیک و بد

در جمله یاد شده خداوند، مؤمنان را به انجام دادن کار نیک توصیه کرده؛ اما سخنی از این به میان نیاورده است که کدام عمل، نیک و کدام عمل، بد است و اصولاً معیار نیکی و بدی در اعمال چیست؟ این می تواند بدان جهت باشد که انسان خود مستقلاً می تواند حسن و قبح و نیکی و بدی را بشناسد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 72 - 10

10 - انسان ها ، دارای توانایی و استعدادی به مراتب فراتر از عظیم ترین موجودات طبیعی عالم اند .

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَ... فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَ... وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ

ترس آسمان ها و .. از پذیرش امانت الهی و قبول آن از سوی انسان حکایت از توانایی و استعداد برتر انسان ها از موجودات یاد شده می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 73 - 4

4 - انسان ، برخوردار از زمینه های دستیابی به منزلتی برتر از فرشتگان و شایسته برای مسجود ملائکه شدن

فَقَعُوا لَهُ سِجْدِينَ . فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ

114- استعداد انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 50 - 6

6- انسان ها دارای زمینه های دستیابی به منزلتی فراتر از فرشتگان و شایستگی برای سجده ملائکه بر ایشان هستند .

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 64 - 7

7- انسان ، دارای استعداد ها و کمالات برین

وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ

برداشت یاد شده بر این اساس مبتنی است که مقصود از صورت ، شامل صورت ظاهری (شکل و شمایل) و باطنی (استعدادهای زاینده صنایع و کمالات) باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 12 - 6

6 - همه انسان ها ، استعداد شناخت معارف قرآن را دارند .

فمن شاء ذكره

ص: 70

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 30 - 16,17,22,25

16 - انسان دارای ارزش ها و استعدادهایی که وی را شایسته خلقت و زینده خلافت می کرد .

إني أعلم ما لا تعلمون

مقصود از «ما لا تعلمون» می تواند استعداد و قابلیت نهفته در انسان باشد. همچنین مراد از آن می تواند علوم و حقایقی باشد که بر فرشتگان مخفی بوده و شایستگی دریافت آن را نداشتند. برداشت فوق بر اساس احتمال اول است.

17 - زمینه های کمال و ارزش های انسان ، جبران کننده فسادگری های اوست .

أتجعل فيها من يفسد فيها .. قال إني أعلم ما لا تعلمون

چون خداوند پیش بینی فرشتگان مبنی بر فسادگری انسان را رد نکرد ولی با گوشزد کردن وجود استعدادی ویژه در او، خلقت و خلافت وی را موجه دانست؛ معلوم می شود: وجود آن استعداد در بشر جبران کننده جهات منفی اوست.

22 - انسان ، توانا به فراگیری علوم و دریافت حقایق غیبی که حتی فرشتگان استعداد یادگیری و دریافت آنها را ندارند .

إني أعلم ما لا تعلمون

برداشت فوق بر این اساس است که مراد از «ما لا تعلمون» خصوص استعداد نهفته در آدم (ع) نباشد؛ بلکه مقصود علوم و حقایقی باشد که در نزد خداوند است. بر این مبنا مراد از «إني أعلم ما لا تعلمون» - در رابطه با خلقت و خلافت آدم (ع) - این است که: در نزد خداوند حقایقی است که باید موجودی به آنها آگاه شود و شما فرشتگان تحمل آن را نداشته و ندارید و تنها انسان است که استعداد دریافت آنها را دارد و می تواند مظهر آنها بشود. جمله «ألم أقل...» در آیه 33 مؤید این معناست.

25 - انسان ، شایسته دستیابی به مقام خلافت الهی است .

إني جاعل في الأرض خليفة

به قرینه آیات بعد که آدم (ع) - به عنوان نمونه ای از نوع انسان - برتر از فرشتگان و دارنده علم تمامی اسما معرفی شده و حقایقی (غیب آسمانها و زمین) به وی تعلیم داده شده، این نظر تأیید می شود که مراد از خلافت، خلافت الهی است؛ چرا که او تنها موجودی معرفی شده که مظهر علم الهی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 31 - 2

2 - توان یادگیری حقایق هستی ، حکمت آفرینش انسان و راز لیاقت او برای خلافت در زمین

إني جاعل في الأرض خليفة . . . و علم آدم الأسماء كلها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 104 - 3

3 - همه انسانها دارای زمینه پذیرش هدایت و دریافت آگاهی از جانب خداوند هستند.

قد جاءكم بصائر من ربكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 3 - 3

ص: 71

3 - انسانها قادر به فراگیری قرآن و شایسته برای فهم معارف آن هستند.

اتبعوا ما أنزل إليكم من ربكم

با توجه به اینکه پیروی از قرآن بدون فهم محتوای آن امکان پذیر نیست و تصریح شده که قرآن به سوی انسانها آمده است، معلوم می شود که آنان قادر به درک مفاهیم قرآن هستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 23 - 9

9- انسان ، موجودی با استعداد همیشه ماندن و فنا پذیرفتن

هم فیها خلدون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 31 - 5

5- بشر ، شایسته دستیابی به مقام رسالت و پیامبری است .

و لأقول إني ملك

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 116 - 6

6 - ابلیس ، بر اطاعت از خداوند یا معصیت او ، مجبور نبود .

فسجدوا لأدم إلا إبليس أبی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 18 - 8

8 - انسان ، دارای توان تحلیل افکار و عقاید گوناگون و تشخیص و انتخاب بهترین آنها

الذين يستمعون القول فيتبعون أحسنه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - بیداری ، پندپذیری و دستیابی به تقوایشگی ، برای تمامی انسان ها - از همه طیف های فکری و اجتماعی - میسر و ممکن است .

لقد ضربنا للناس في هذا القرآن من كل مثل لعلهم يتذكرون .. لعلهم يتقون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - میسر بودن شناخت صفات و افعال خداوند (چون رازقیت او) برای انسان ها

أولم يعلموا أنّ الله ييسط الرزق لمن يشاء و يقدر

ص: 72

از سرزنش شدن کسانی که مشیت خداوند در روزی را نشناخته اند، برداشت یاد شده به دست می آید؛ زیرا سرزنش از انجام ندادن کاری، نشان دهنده آن است که آن کار برای انسان مقدور و میسر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 19 - 7

7 - خداوند ، در پی آفرینش انسان از نطفه ، او را توانمند و مهیا برای رسیدن به مصلحت های خویش قرار داد .

من نطفه خلقه فقدره

برخی از اهل لغت، ضمن بر شمردن معانی متعددی برای «تقدیر»، دقت و تفکر در متعادل ساختن امور و مهیا ساختن آنها را، از جمله معانی آن قرار داده اند (لسان العرب). «فاء» در «فقدره» گویای این است که مهیا شدن انسان برای مصالح خویش، از آثار و پیامدهای سیستم خلقت او است.

116- استعدادهای بدن انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 11 - 7

7- سیستم بدن انسان ، برای زندگی طولانی و بدون تغذیه در خواب ، قابلیت دارد . *

فضربنا علی ءاذانهم فی الكهف سنین عددًا

از ظاهر آیات سوره كهف، برمی آید که اصحاب كهف، در آن سال های متمادی، زنده، ولی در خواب بودند.

117- استغاثه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 49 - 4

4 - انسان ها ، هنگام گرفتاری و رنج ، روی به خدا آورده و او را به فریادرسی می خوانند .

فإذا مسّ الإنسن ضرّ دعانا

118- استغفار برای انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - استغفار و آمرزش خواهی همیشگی فرشتگان ، برای زمینیان

و يستغفرون لمن فی الأرض

ص: 73

13 - استغفار ملائکه برای زمینیان ، مورد پذیرش خداوند است .

و يستغفرون لمن في الأرض إلا إن الله هو الغفور الرحيم

18 - استغفار فرشتگان برای آدمیان ، در پی مشاهده غفلت زمینیان از عظمت خداوندی

و هو العليّ العظيم . . . و يستغفرون لمن في الأرض

بنابراین که آیه درصدد بیان عظمت خداوند باشد و قهراً استغفار فرشتگان برای اهل زمین می تواند از این جهت باشد که مردم غافل از عظمت خدایند.

20 - استغفار فرشتگان برای زمینیان ، موجب بقای نظام هستی

تكاد السموات يتفطرن . . . و الملكة . . . و يستغفرون لمن في الأرض

چنانچه آیات در مقام توحید و نفی شرک باشد، از ارتباط فرازهای آیه می توان استفاده کرد که پیامد گناه شرک، چنان بزرگ و سنگین است که اگر استغفار ملائکه برای زمینیان نبود، نظام هستی فرو می پاشید.

119- استفاده از استعداد انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 32 - 13

13 - حفظ سلامت و تعادل اجتماعی ، در پرتو به کارگیری توانایی ها و استعداد های مختلف نیرو های انسانی

نحن قسمنا بينهم . . . ليتخذ بعضهم بعضاً سخرياً

از حکمت الهی و برتری خداوند در برنامه ریزی - که به طور غیر مستقیم از آیه استفاده می شود - می توان مطلب بالا را نتیجه گرفت.

120- استفاده از گرایشهای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 89 - 5,6

5 - بهره گیری از گرایش انسان به زیبایی و جاودانگی ، در جهت هدایت وی به ایمان و جهاد ، امری است شایسته و بایسته .

جهدوا بأموالهم . . . أعد الله لهم جنت تجري من تحتها الأنهر

6 - حسن بهره‌گیری از گرایش‌های طبیعی انسان‌ها، در جهت هدایت و ارشاد آنان به ارزش‌ها

أعد الله لهم جنت تجري من تحتها الأنهر

121- استقرار انسان‌ها در زمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 74

15 - زمین محل سکونت و قرارگاه موقت انسانها

و لکم فی الأرض مستقرّ و متعّ إلى حین

«إلی حین» (تا هنگامی) علاوه بر تعلقش به «متاع»، به «مستقر» نیز متعلق هست.

16 - مدت زمان استقرار و سکونت آدمیان در زمین، نامعلوم برای آنان

و لکم فی الأرض مستقرّ و متعّ إلى حین

نکره آمدن کلمه «حین» رساننده این معناست که: مدت زمان سکونت انسانها در زمین، برای آنان نامعلوم خواهد ماند و بدان آگاهی نخواهند یافت.

21 - «عن الصادق (ع) . . . (فی قوله تعالی) «و لکم فی الأرض مستقرّ و متعّ إلى حین» قال إلى یوم القیامه . . .» ;

از امام صادق (ع) درباره آیه «و لکم فی الأرض مستقرّ و متعّ إلى حین» روایت شده که فرمود: (استقرار در زمین و بهره مندی از آن) تا روز قیامت خواهد بود . . .).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 165 - 1، 5

1 - استقرار انسانهای هر عصر در زمین به جانشینی نسلهای گذشته، در اختیار خدا و به دست اوست.

و هو الذی جعلکم خلف الأرض

«خلاف» جمع خلیفه (جانشین) است. اگر مخاطبان آیه انسانهای موجود در هر عصر باشند، مراد از جانشینی، جانشینی مردم هر عصر از مردم عصر پیشین خواهد بود. و اگر مخاطبان همه انسانها باشند، مقصود از جانشینی انسانها، جانشینی آنان از انسانهای منقرض شده ای است که پیش از بنی آدم بوده اند. این احتمال نیز گفته شده که منظور جانشینی انسان از خداست.

5 - آزمون انسانها از جانب خدا هدف از مستقر ساختن آنان در زمین و برتری دادن برخی از ایشان بر برخی دیگر

هو الذی جعلکم خلف الأرض و رفع بعضکم فوق بعض درجت لیلوکم

به نظر می رسد «لیلوکم» علاوه بر این که متعلق به «رفع» است، متعلق به «جعلکم» نیز باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 21 - 5

5- افراد عوام و تابع ، پس از حضور در پیشگاه خداوند در قیامت به رهبران مستکبر خویش اعتراض و از آنان درخواست کمک خواهند کرد .

ویرزوا لله جميعاً فقال الضعفوا للذين استكبروا إنا كنا لكم تبعاً فهل أنتم مغن

ص: 75

123- اسرار انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 154 - 41

41 - آگاهی خداوند به اسرار انسان ها و انگیزه های آنان

منکم من یرید الدنیا . . . و اللّٰه علیم بذات الصدور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 167 - 22

22 - خداوند ، دانا به اسرار و نهران ها و آنچه آدمیان در دل و نیت خویش دارند .

و اللّٰه اعلم بما یکتُمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 179 - 12

12 - تنها خداوند آگاه به غیب ها و اسرار نهانی است .

و ما کان اللّٰه لیطلعکم علی الغیب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 63 - 2

2 - خداوند ، آگاه به تیات و اسرار درونی انسان

یعلم اللّٰه ما فی قلوبهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 3 - 5,6,7

5 - خداوند، آگاه از نهران و آشکار انسان

یعلم سرکم و جهرکم

6- آشکار و نهان آدمی، در نزد خداوند یکسان است.

یعلم سرکم و جهرکم

عطف «جهرکم» بر مفعول «یعلم» و تکرار نشدن فعل می تواند بیانگر مطلب فوق باشد.

7- آگاهی خداوند بر سرّ و آشکار آدمی، برخاسته از حاکمیت کامل او بر سراسر هستی است.

و هو الله فی السموت و فی الأرض یعلم سرکم و جهرکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 33 - 4

4- خداوند به حالات درونی و نهانی آدمی آگاه است.

قد نعلم إنه لیحزنک الذی یقولون

ص: 76

124- اسرار انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 110 - 6

6 - اسرار و توطئه های پنهانی انسان ها در قلمرو علم خداوند است .

یعلم ماتکتمون

125- اصلاح عقیده انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 88 - 7

7- اصلاح عقاید و رفتار انسان ها و نیز تعیین حد و مرز اختیار و آزادی آنان ، رسالتی الهی برعهده پیامبران

أصلوتک تأمرک أن ترک .. قال یقوم أرءیتم إن کنت علی بیّنه من ربی

126- اصلاح عمل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 88 - 7

7- اصلاح عقاید و رفتار انسان ها و نیز تعیین حد و مرز اختیار و آزادی آنان ، رسالتی الهی برعهده پیامبران

أصلوتک تأمرک أن ترک .. قال یقوم أرءیتم إن کنت علی بیّنه من ربی

127- اضطراب اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 14 - 4

4 - حاضران صحنه قیامت ، ناآرام و نگران اند .

فإذا هم بالساهره

«ساهره»؛ یعنی، زمین صاف و پهناوری که پیمایندگان آن، در شب بیدار می مانند (تاج العروس). بیداری در صحنه قیامت، کنایه از خوف

و اضطرابی است که آرامش را از حاضران سلب می کند.

ص: 77

128- اضطراب قلب انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 11 - 9

9 - « عن أبي عبد الله (ع) قال: إن القلب ليرجج... حتى يعقد على الإيمان فإذا عقد على الإيمان قرّ و ذلك قول الله عزّوجلّ: « و من يؤمن بالله يهد قلبه » ;

از امام صادق(ع) روایت شده که فرمود: قلب [انسان] در حال اضطراب است .. تا این که با ایمان و باور پیوند خورد. پس زمانی که بر ایمان پیوند خورد، قرار و ثبات می یابد و این سخن خدای عزّوجلّ است: و من يؤمن بالله يهد قلبه».

129- اضلال انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 32 - 32

32 - گمراه نبودن انسان هدایت یافته ، به منزله کشتن وی و هدایت انسان گمراه ، به منزله زنده کردنش می باشد .

من قتل نفساً .. فکانما قتل الناس جميعاً و من احياها فکانما احيا الناس جميعاً

امام صادق(ع) در توضیح آیه فوق فرمود: من اخرجها من ضلال الی هدی فکانما احياها و من اخرجها من هدی الی ضلال فقد قتلها.

کافی، ج 2، ص 210، ح 1؛ نورالثقلین، ج 1، ص 619، ح 153.

130- اطاعت از انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 70 - 1

1 - تصدیق رسولان الهی و پیروی از آنان ، میثاق خداوند از بنی اسرائیل

لقد اخذنا میثق بنی اسرائیل و ارسلنا الیهم رسلا

جمله «و ارسلنا الیهم رسلا» می رساند که مورد میثاق تصدیق رسولان الهی است.

131- اطاعت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 6 - 4

4 - تشویق انسان ها از سوی خداوند ، به سجده و فرمانبری از قوانین الهی ، همچون دیگر موجودات طبیعت

و النجم و الشجر يسجدان

ص: 78

ذکر سجده و فرمانبری ستارگان و گیاهان برای خداوند، می تواند به منظور تشویق و برانگیختن بشر به پیروی از قوانین الهی و خضوع در برابر آن، ادا شده باشد.

132- اظهار حقیقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 172 - 2

2 - خداوند پس از خلقت هر انسان، حقیقت وی را در ارتباط با ربوبیت الهی بر او آشکار می سازد.

و إذ أخذ ربك . . . و أشهدهم علی أنفسهم ألت بربكم

«أشهده علی كذا» یعنی او را حاضر کرد تا وجود امری یا تحقق فعلی را ببیند و بر آن آگاه شود تا به هنگام لزوم گواهی دهد. بنابراین «أشهدهم علی أنفسهم»، یعنی خداوند انسانها را به وجود خودشان حاضر کرد تا خود را ببینند. جمله «ألت بربكم» (آیا پروردگار شما نیستم)، بیان می دارد که مراد از شهود خویش، دیدن خود در ارتباط با ربوبیت خداوند است. یعنی خود را ببینند و دریابند که وجودشان وابسته به خداوند و ربوبیت اوست.

133- اعتدال انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 38 - 3

3 - خداوند، وجود انسان را کامل و به دور از هرگونه کاستی و فزونی قرار داده است.

فسوی

«تسویه» و «تعديل» به یک معنا است (مصباح اللغه) و اعتدال هر چیزی، به دور ماندن آن از افراط و تفریط است. «رجل سوی»؛ یعنی، مردی که اخلاق و خلقش متعادل و از افراط و تفریط به دور است (مفردات راغب).

134- اعتدال جسمی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 4 - 4

4 - انسان، آفریده ای راست قامت و دارای اعتدال و به دور از هرگونه افراط و تفریط

لقد خلقنا الإنسان فی کبد

برخی از اهل لغت، «کبد» را به معنای استوا و استقامت دانسته و برخی دیگر آن را، راست قامت معنا کرده اند. (لسان العرب)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 79

2 - ساختار وجودی انسان ، استوارترین و زیباترین ساختار و در اوج اعتدال است .

لقد خلقنا الإنسان فی أحسن تقویم

«قوام» (به فتح قاف); یعنی، «عدل» و به کسر قاف; یعنی، نظام و رکن و آنچه مایه قیام چیزی باشد (صحاح). «تقویم»، یا از اولی گرفته شده و به معنای تعدیل است و یا از دو می مشتق شده و به معنای «قوام دادن» و «عنصرهای چیزی را سامان بخشیدن» است. در این صورت مفاد آیه این می شود که نظام خلقت انسان، در اوج حُسن و نیکویی است. حُسن هر چیز در عرف مردم، به زیبایی حسی آن است؛ ولی بیشتر موارد آن در قرآن، ناظر به نوعی از زیبایی است که با بصیرت درک می شود.

135- اعتراض انسان های پیرو

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 21 - 5

5- افراد عوام و تابع ، پس از حضور در پیشگاه خداوند در قیامت به رهبران مستکبر خویش اعتراض و از آنان درخواست کمک خواهند کرد .

و برزوا لله جميعاً فقال الضعفاء للذين استكبروا إنا كنا لكم تبعاً فهل أنتم مغن

136- اعمال انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 7 - 7، 5

5 - آگاهی خداوند به کردار و اندیشه های آدمیان برخاسته از حضور و نظارت مستقیم وی بر آنان و اندیشه هایشان است.

فلنقصن عليهم بعلم و ما كنا غائبين

جمله «و ما كنا غائبين» در حقیقت توضیح «بعلم» است و اشاره به چگونگی علم الهی به اعمال بندگان دارد. یعنی علم الهی برخاسته از حضور وی است، نه اینکه چیزی و یا کسی واسطه این آگاهی باشد.

7 - خداوند در آگاهی خویش به اعمال و اندیشه ها بی نیاز از بازجویی انسانها و پاسخ آنان است.

فلنسئلن . . . فلنقصن عليهم بعلم و ما كنا غائبين

137- اغواپذیری اکثریت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 17 - 7

7 - بیشتر آدمیان، گرفتار دامها و تزویرهای ابلیس و ناسپاس در برابر خداوند هستند.

ص: 80

و لاتجد أكثرهم شكرين

138- اغواپذیری انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 36 - 6

6 - شیطان عنصری اغواگر و انسان موجودی اغواپذیر است .

فأزلهما الشيطان عنها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 168 - 10

10 - شیطان موجودی اغواگر و انسان موجودی اغواپذیر است .

و لاتتبعوا خطوت الشيطان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 16 - 8,9

8 - انسان، موجودی اغواپذیر است.

لأقعدن لهم صرطك المستقيم

9 - ابلیس، آگاه به اغواپذیری انسانها حتی پیش از خلقت آنان

لأقعدن لهم صرطك المستقيم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 22 - 6

6 - انسان موجودی اغواپذیر

فوسوس لهما .. فدلّيهما بغرور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 27 - 5

5 - شیطان، عنصری فریبکار و انسان، موجودی اغواپذیر

بینی ءادم لا یفتنکم الشیطن کما أخرج أبویکم من الجنه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 100 - 23

23 - شیطان عنصری اغواگر و انسان موجودی اغواپذیر

ص: 81

من بعد أن نزع الشيطان بيني وبين إخوتي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 39 - 11

11- انسان ، موجودی تأثیر پذیر از القائنات و تبلیغات

لأغويّتهم أجمعين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 40 - 4

4- ابلیس ، به تکثیر نسل آدم (ع) و حوا و نیز به اغواپذیری اکثر آنان و تأثیرناپذیری بندگان خالص خدا از وسوسه هایش ، از آغاز خلقت انسان آگاه بود .

لأغويّتهم أجمعين . إلاّ عبادك منهم المخلصين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 41 - 2

2- توانایی ابلیس به اغوای اکثریت مردم و ناتوانی وی بر اغوای بندگان خالص خداوند ، قانون و سنت الهی

إلاّ عبادك منهم المخلصين . قال هذا صرط علیّ مستقیم

برداشت فوق، مبتنی بر این احتمال است که مشارالیه «هذا» امر اغواگری ابلیس نسبت به اکثریت مردم و اغوا ناپذیری بندگان خالص باشد. کلمه «علیّ» در بردارنده تضمین و عهده داری است و «مستقیم» چیزی است که انحراف در آن راه ندارد. بنابراین معنای «هذا صراط علیّ مستقیم» این خواهد بود: چنین امری از ناحیه خداوند، حکمی تغییرناپذیر است که اصطلاحاً آن را «سنت» می نامند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 121 - 7

7 - انسان ، موجودی اغواپذیر است .

فوسوس .. فأكلا منها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 27 - 1

1 - شیطان همواره در صدد اغوای فرزندان آدم (انسانها) است.

بینی ءادم لا یفتنکم الشیطن

ص: 82

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 63 - 4

4- شیطان، تا برپایی قیامت زنده و همواره به اغوای نسل آدم (ع) مشغول است.

لئن أخرجتن إلى يوم القيمة لأحتكنن ذریته إلا قليلاً. قال اذهب فمن تبعك

140- اغوای انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 20 - 2

2 - تصمیم ابلیس بر اغوای مردم، براساس علم و آگاهی نبود و صرفاً مبتنی بر گمان و حدس بود.

و لقد صدق علیهم ابلیس ظنّه

تعبیر «راست یافت ابلیس گمانش را..» نشانگر این است که در بدو امر، چنین تصدیقی برای او وجود نداشت و صرفاً حدس و گمان بوده است.

141- افتراهای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 5 - 5

5 - دروغ گفتن برخی از انسان ها و جن درباره خداوند

وَأَنَا ظَنُّنَا أَنْ لَنْ تَقُولَ الْإِنْسَ وَالْجِنَّ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا

142- افساد انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 30 - 17، 8، 7

7 - فرشتگان مطمئن به فسادگری و خونریزی انسان، پیش از آفرینش وی

قالوا أتجعل فيها من يفسد فيها و يسفك الدماء

«سفک» (مصدر یسفک) به معنای ریختن است و «من . . . یسفک الدماء» (کسی که ... خونها خواهد ریخت) کنایه از کشتارهای فراوان است.

8 - فرشتگان با پیش بینی فسادگری انسان ، او را شایسته خلافت نمی دیدند .

قالوا أتجعل فيها من يفسد فيها و یسفک الدماء

17 - زمینه های کمال و ارزش های انسان ، جبران کننده فسادگری های اوست .

ص: 83

أَتَجْعَل فِيهَا مَن يُفْسِد فِيهَا .. قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ

چون خداوند پیش بینی فرشتگان مبنی بر فسادگری انسان را رد نکرد ولی با گوشزد کردن وجود استعدادی ویژه در او، خلقت و خلافت وی را موجه دانست؛ معلوم می شود: وجود آن استعداد در بشر جبران کننده جهات منفی اوست.

24 - ساکنان زمین پیش از آدم (ع) موجوداتی فسادگر و خونریز بودند .

إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَن يُفْسِدُ فِيهَا

ظاهر آیه شریفه می نمایاند که منشأ اطمینان فرشتگان به فسادگری بشر خلیفه او در زمین است. این حقیقت می تواند به دو معنا اشاره داشته باشد: 1- آدم (ع) و نسل او جانشین انسانهای پیشین هستند؛ 2- انسانهای پیشین موجوداتی فسادگر بوده اند.

143- افکار انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 24 - 11، 12، 13

11 - قلب انسان (اندیشه های او) در اختیار خداست .

و اعلموا أن الله يحول بين المرء و قلبه

چون خداوند حایل بین قلب و انسان است، پس در حقیقت هر اندیشه ای بخواهد وارد قلب شود باید از طریق خدا باشد و این بدین معناست که اندیشه های آدمی در اختیار خداوند است.

12 - خداوند آگاه به همه اندیشه های آدمی

و اعلموا أن الله يحول بين المرء و قلبه

13 - توجه به علم کامل خداوند بر اندیشه ها ، زمینه ساز اجابت دعوت خدا و رسول و پرهیز از نفاق و دورویی

لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَ هُمْ لَا يَسْمَعُونَ .. و اعلموا أن الله يحول

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 5 - 6

6- خداوند ، به همه افکار و اندیشه ها آگاه است .

إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

3- نیات ، انگیزه ها و افکار آدمی در عبادت خداوند و احسان به پدر و مادر ، تحت نظارت کامل خداوند است .

وقضى ربك ألا تعبدوا إلا إياه وبالوالدين إحساناً .. و اخفض لهما جناح الذلّ

4- خداوند ، از خود انسان به حالات و افکار درونی وی ، آگاه تر است .

ربكم أعلم بما فى نفوسكم

برداشت فوق، مبتنی بر این است که مفضل علیه «أعلم»، «منکم» باشد؛ یعنی، آگاهی خداوند به درون شما از خودتان بیشتر است.

144- اقرار انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 12 - 5

5- انسان ها ، به هنگام گرفتاری و رنج فراگیر ، به ناتوانی خود و قدرت و یاری خداوند اذعان می کنند .

و إذا مسّ الإنسان الضرّ دعانا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 49 - 5

5- انسان ها ، هنگام گرفتاری و رنج ، به ناتوانی خود و قدرت یاری رسانی خداوند پی برده و اعتراف می کنند .

فإذا مسّ الإنسان ضرّ دعانا

145- اقسام اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 7 - 2، 1

1 - مردم در آخرت سه دسته اند : اصحاب المیمنه (نیک بختان) اصحاب المشئمه (نگون بختان) و سابقون (پیشتازان)

و کنتم أزواجاً ثلثه

بیان «أزواجاً ثلثه» محذوف و تقدیر آن چنین است: «و کنتم أزواجاً ثلثه: اصحاب المیمنه و اصحاب المشئمه و السابقون». در آیات بعد به تفصیل وضعیت این سه دسته تبیین شده است.

2- حضور انسان ها در قیامت در سه دسته مختلف و دست یافتن آنها به سعادت و یا گرفتار شدن در شقاوت و بدبختی ، فرجامی قطعی و غیر قابل تردید

و کنتم أزواجاً ثلثه

تعبیر «کنتم» به صیغه ماضی، بیانگر آن است که حضور در رستاخیز، چنان حتمی و غیرقابل تردید است که گویا در گذشته محقق شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - حاضران در قیامت ، به دو دسته متمایز طغیان گران و خداترسان دور از هوا و هوس ، تقسیم خواهند شد .

فَأَمَّا مِنْ طُغْيَىٰ .. وَأَمَّا مِنْ خَافٍ مَقَامِ رَبِّهِ

در ترکیب آیات حاضر، گفته شده است که جمله «فإذا جاءت الطامة الكبرى» حاوی ادات شرط و فعل شرط است و تقسیم حاضران به دو دسته - که از جملات «فَأَمَّا مِنْ طُغْيَىٰ .. وَأَمَّا مِنْ خَافٍ...» استفاده می شود - جزای آن است.

ص: 85

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکویر - 81 - 7 - 1

1 - انسان ها در قیامت ، به دسته های مختلف تقسیم خواهند شد .

و إذا النفوس زوجت

سیاق آیات، دلالت دارد که آنچه پیش از این آیه آمده بود، «اشراط الساعه» و حوادثی بود که در آستانه قیامت رخ می نمود. از این آیه به بعد حوادثی آمده است که در قیامت رخ خواهد داد. «زوج» در اصل به معنای صنف و نوع از هر چیز است. (لسان العرب)

146- اقسام انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - حمد - 1 - 7 - 1

1 - تقسیم انسان ها به ثابت قدمان بر هدایت و مغضوبین درگاه خدا و گمراهان ، از طبقه بندی های مردم در قرآن

صرط الذین انعمت علیهم غیر المغضوب علیهم و لا الضالین

مراد از «نعمت» در «انعمت علیهم» به قرینه فرازهای قبل و بعد، نعمت هدایت است، نه نعمتهای مادی. علاوه بر اینکه همه موجودات، حتی کافران، از این نعمتها برخوردار هستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 32 - 4

4 - انسان ها در ارتباط با دین الهی و کتاب آسمانی ، به سه دسته ستمکار ، میانه رو و پیشتاز تقسیم می شوند .

فمنهم ظالم لنفسه و منهم مقتصد و منهم سابق بالخیرت

برداشت یاد شده، براین احتمال است که ضمیر «منهم» به «عبادنا» (عموم بندگان) بازگردد؛ به ویژه اگر مقصود از «الکتاب» مطلق کتاب های آسمانی باشد، این احتمال تقویت خواهد شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 8 - 3

3 - «عن أبی جعفر (ع) قال: إنَّ الله خلق الخلق علی ثلاث طبقات و أنزلهم ثلاث منازل و بین ذلك فی کتابه حیث قال: «و أصحاب

الميمنه ما أصحاب الميمنه . . . « . . . و أمّا ما ذكرت من أصحاب الميمنه فهم المؤمنون حقّاً . . . »

از امام باقر(ع) روایت شده که خداوند مردم راسه گونه آفریده و آنان را در سه رتبه قرار داده است. و این مطلب را در کتاب خود بیان کرده است؛ آن جا که می‌فاید: «فأصحاب الميمنه ما أصحاب الميمنه...» و اما اصحاب الميمنه [که در قرآن] یاد شده آنان مؤمنان حقیقی [و راستین] هستند».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 86

3 - « عن أبي جعفر (ع) : . . . أما ما ذكرت أصحاب المشئمه فمنهم أهل الكتاب ;

از امام باقر(ع) روایت شده: . . . اصحاب المشئمه که [در قرآن] یاد شده برخی از آنان اهل کتاب هستند».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مدثر - 74 - 16 - 4

4 - وجود انسان هایی حق ناپذیر در جامعه ، به رغم شناخت نشانه های درستی آن

إِنَّهٗ كَانَ لِأَيُّتِنَا عَنِيْدًا

«عنید» و «عنود» به کسی گفته می شود که حق را شناخته است؛ ولی عمداً و آگاهانه با آن مخالفت میورزد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 39 - 1

1 - تقسیم شدن انسان ها به هنگام شکل گیری در رحم به دو صنف مرد و زن ، از نشانه های قدرت خداوند است .

فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 3 - 2

2 - انسان ها در برابر هدایت الهی دو دسته اند : سپاس گزار و هدایت یافته و یا ناسپاس و هدایت ناپذیر .

إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُوْرًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 21 - 2

2 - بزرگ ترین معجزات نیز ، در هدایت برخی از افراد ، کارساز نیست .

فَأَرْيِهٖ الْآيَةَ الْكُبْرَى . فَكَذَّبَ

- بزرگ ترین معجزات نیز، در هدایت برخی از افراد، کارساز نیست.

147- اقلیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 10 - 11

11 - تنها اندکی از مردمان شکرگزار نعمتهای خداوند هستند.

قلیلا ما تشکرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 87

9- تنها گروهی از انسانها سپاسگزار خداوند بوده و از تزویر و فریب ابلیس رهایی می یابند.

و لاتجد أكثرهم شکرین

10 - ابلیس آگاه به نفوذ ناپذیری برخی از آدمیان در برابر اغواگریهای وی

ثم لأتینهم من بین أیدیهم . . . و لاتجد أكثرهم شکرین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 62 - 12، 7

7- سوگند ابلیس برای به دست گرفتن زمام امور و منحرف ساختن فرزندان آدم (ع) - جزاندکی از آنان - در صورت مهلت خداوند به وی تا روز قیامت

لئن أخرتن إلی یوم القیمه لأحتکنّ ذرّیته إلاّ قلیلاً

12- ابلیس ، علی رغم سوگند و تصمیم قطعی بر گمراه کردن ذریه آدم (ع) ، بر ناتوانی خویش از تسلط بر گروه اندکی از آنان اعتراف کرد .

لأحتکنّ ذرّیته إلاّ قلیلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 13 - 13، 11

11 - بسیاری از مردم ، کم شکرگزاری می کنند .

و قلیل من عبادی الشکور

«شکور» صیغه مبالغه است و دلالت بر کثرت می کند. بنابراین، معنای عبارت «و قلیل من...» چنین می شود: کم هستند از بندگان من که زیاد سپاس گزاری کنند.

13 - انسان های دارای عمل صالح زیاد ، اندک هستند .

اعملوا ال داود شکرًا و قلیل من عبادی الشکور

بنابراین که «شکر» مفعولٌ له «اعملوا» باشد، «قلیل من عبادی الشکور» اشعار به این نکته دارد: کسانی که به منظور ادای شکر عمل صالح

انجام دهند، کم هستند.

148- اکثریت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 20 - 8

8- بیشتر مردم ، از ابلیس پیروی می کنند .

فَاتَّبِعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 88

5- بخش عظیمی از انسان ها - با وجود دلایل فراوان بر ربوبیت خداوند - همچنان بر انکار آن اصرار میورزند .

قتل الإنسن ما أكفره

نفرین «قتل الإنسان» عموم انسان ها و افراد را می گیرد زیرا حرف «ال» در آن یا برای استغراق است و یا بر ماهیت دلالت دارد و جنس انسان مورد نفرین قرار گرفته است. از آنجا که در این موارد عموم حقیقی مراد نیست، چنین تعبیری بیانگر کثرت چشمگیر افراد مورد نظر خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تین - 95 - 5 - 1

1- بیشتر انسان ها ، با وجود برخورداری از بهترین نوع خلقت ، به پست ترین حالت ها سقوط کرده ، از هر فرومایه ای حقیرتر می شوند .

ثم ردده أسفل سفلین

افراد باقی مانده در «مستثنی منه»، همواره بیشتر از افراد «مستثنی» است؛ و گرنه تخصیص اکثر خواهد بود که ناروا است. به این جهت و نیز با نظر به مؤخر ساختن یاد مؤمنان و نیز اسناد «أسفل سافلین» به ضمیر «رددناه» - که به جنس انسان برمی گردد - می توان گفت: افرادی که از مقام «بهترین خلقت» سقوط می کنند، در اکثریت اند.

149- امتحان انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 49 - 13

13 - انسان در رهگذر سختی ها و نیز نعمت ها و تفضلات الهی ، مورد آزمایش خداوند است .

وفي ذلکم بلاء من ربکم عظیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 48 - 33

33 - آزمون انسان ها ، فلسفه ایجاد شریعت های گوناگون و امت های متعدد

لکل جعلنا منکم شرعه و منهاجاً .. لیلوکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 9 - 3

3- خداوند ، با اعطای نعمت به انسان ها و نیز سلب آن نعمت ، ایشان را آزمایش می کند .

ليبلوكم ائكم احسن عملاً .. و لئن اذقنا الإنسن منا رحمه ثم نزعنها منه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 89

15 - خداوند ، آزمایش کننده انسان ها است .

لنفتنهم فیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 37 - 1

1- تذکر خداوند ، به ضعف شدید انسان در آزمون های مالی و دست کشیدن از اموال

إن یسئلکموا فیحفکم تبخلوا ویخرج أضغثکم

150- امتحان انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 165 - 5

5 - آزمون انسانها از جانب خدا هدف از مستقر ساختن آنان در زمین و برتری دادن برخی از ایشان بر برخی دیگر

هو الذی جعلکم خلف الأرض و رفع بعضکم فوق بعض درجت لیلوکم

به نظر می رسد «لیلوکم علاوه بر این که متعلق به «رفع» است، متعلق به «جعلکم» نیز باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 17 - 10

10 - هدف از آزمون انسان ها از سوی خداوند ، پی بردن به حقیقت و چگونگی رفتار آنان نیست .

لیلی المؤمنین .. إن الله سمیع علیم

بیان شنوایی و دانایی مطلق خداوند پس از مطرح ساختن آزمون انسانها می تواند بدین منظور باشد که هدف از آزمون انسانها آگاه شدن به وضعیت آنان نیست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 6 - 19

19- نعمت رهایی از نظام های ظالمانه اجتماعی ، از وسیله های آزمایش الهی

اذکروا نعمه الله علیکم إذ أنجکم من ءال فرعون . . . وفی ذلکم بلاء من ربکم عظیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 60 - 12,13,15,16

12- حقیقت نمایانده شده در رؤیا به پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، وسیله آزمایش مردم بود .

و ما جعلنا الرؤیا التي أرينک إلا فتنة للناس

13- نمایانده شدن برخی حقایق به پیامبر (صلی الله علیه و آله) در معراج ، وسیله آزمایش مردم بود . *

ص: 90

و ما جعلنا الرءيا التي أرينك إلا فتنه للناس

برداشت فوق، مبتنی بر این نکته است که «رؤیا» به معنای خواب نباشد؛ بلکه به معنای مشاهده در بیداری باشد کما اینکه در لغت آمده رؤیا، گاهی در بیداری است (لسان العرب). و نیز اشاره به اولین آیه سوره، یعنی معراج پیامبر (صلی الله علیه و آله) داشته باشد.

15- شجره ملعونه در قرآن، وسیله آزمایش مردم

إلا فتنه للناس و الشجره الملعونه فی القرآن

16- خداوند، برخی از مردم ملعون و مطرود را وسیله آزمایش دیگر مردمان قرار می دهد.

و ما جعلنا .. الشجره الملعونه فی القرآن

برداشت فوق، مبتنی بر این نکته است که مراد از «شجره الملعونه فی القرآن» مردمانی هستند که در قرآن، مورد لعن و نفرین خداوند قرار گرفته اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 7 - 14، 2

2- جلوه و زیبایی مظاهر طبیعت، زمینه آزمایش آدمیان است.

زینة لها لنبلوهم أيهم أحسن عملاً

14- «عن علی بن الحسین (ع) : . . . انّ الله عزّوجلّ . . . انما خلق الدنيا و خلق أهلها، لیبلوهم فیها أيهم أحسن عملاً لآخرته ;

از امام سجاده (ع) روایت شده که فرمود: . . . همانا، خدای، عزّوجلّ، . . . دنیا و اهل آن را، تنها، برای این آفرید تا آنان را در آن بیازماید که کدام شان برای آخرت اش بهتر عمل می کند».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 35 - 4، 3

3- آدمیان، به وسیله شرّ و خیر موجود در جهان آزموده می شوند.

و نبلوكم بالشرّ و الخیر فتنه

4- حکمت و فلسفه خلقت انسان، امتحان و آزمایش او است.

کلّ نفس ذائقه الموت و نبلوكم بالشرّ و الخیر فتنه

از ارتباط دو جمله «كلّ..» و «نبلوكم...» استفاده می شود که جمله اخیر پاسخ سؤال مقدری است که: اگر مرگ سرنوشت همگان است، پس چرا انسان ها آفریده شده اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 30 - 6

6 - آزمایش آدمیان ، سنت الهی است .

وإن کنا لمبتلین

«إبتلاء» (مصدر «مبتلین») به معنای امتحان و آزمایش است. تکیه بر اسم فاعل - که بیانگر ثبوت صفت در موصوف - و ذکر آن بعد از «کنا» - که مفید استمرار است - بیانگر برداشت فوق می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 91

3- آزمایش انسان ها در صحنه عمل ، از سنت های الهی است .

و لنبلونکم حتی نعلم المجهدین منکم و الصبرین

فعل مضارع، افاده استمرار می کند و تأکید آن سنتی تخلف ناپذیر را می رساند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 2 - 23,3

3 - آزمایش شدن همه انسان ها ، از سوی خداوند

لیلوکم

23 - « عن الرضا (ع) : . . . و أمّا قوله : « لیلوکم ائکم أحسن عملاً » فإنه عزّوجلّ خلق خلقه لیلوهم بتکلیف طاعته و عبادته ، لا علی سبیل الإمتحان و التجربه لآئه لم یزل علیماً بکلّ شیء . . . » ;

از امام رضا(ع) روایت شده است: .. اما سخن خداوند: (لیلوکم ائکم أحسن عملاً) پس خداوند عزّوجلّ مخلوقاتش را آفرید تا آنان را بهوسیله تکلیف نمودن به طاعت و عبادت خود، آزمایش کند؛ ولی این آزمودن، برای تجربه اندوزی و آگاهی یافتن نبود؛ زیرا خداوند همیشه به تمام اشیا عالم بوده است...»

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 17 - 1

1 - رفاه بر آمده از ایمان و دین داری ، عرصه آزمایش انسان ها از سوی خداوند

و ألّواستقموا علی الطریقه لأسقینهم ماء غدقاً . لنتفتم فیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مدثر - 74 - 31 - 6

6 - آزمایش انسان ها ، فلسفه نقل برخی از حقایق در قرآن

و ما جعلنا عدّتهم إلا فتنه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- آزمون انسان ها ، سنت اجتناب ناپذیر خداوند

إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ .. نَبْتَلِيهِ

جمله «نبتلیه» حال برای فاعل «خلقنا» است؛ یعنی، ما انسان را آفریدیم، در حالی که اراده امتحان او را داشتیم. بنابراین امتحان انسان از آغاز خلقتش، مورد نظر خداوند حکیم بوده و برای همیشه خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 15 - 3، 2، 1

1 - خداوند ، انسان ها را امتحان می کند .

ص: 92

فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَلِيَهُ رَبَّهُ

حرف «ال» در «الإنسان» برای جنس و بیانگر این است که آیه شریفه درباره نوع انسان ها است. «إبتلاء» به معنای اختبار و امتحان است. (قاموس)

2- امتحان بندگان، جلوه ربوبیت خداوند و در راستای تدبیر امور آنان است.

رَبَّهُ

3- خداوند، با بهره مند ساختن آبرومندانه مردم از مادیات و رساندن آنها به نعمت و رفاه، آنان را آزمایش می کند.

ابتلیه رَبَّهُ فَأَكْرَمَهُ وَ نَعَّمَهُ

«اکرام» این است که بدون تحقیر به کسی نفعی رسانده شود و یا به کسی عطای شرافتمندانه ای داده شود (مفردات راغب). فعل «أکرمه» به معنای «او را با عظمت و بی عیب شمرد» نیز آمده و فعل «نعمه»؛ یعنی، او را رفاهمند ساخت (قاموس). حرف فاء در «فأکرمه»، برای تفصیل مجمل به کار رفته و نوع امتحان را بیان می کند.

151- امتنان بر انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 18 - 10

10 - امتنان خداوند بر انسان، به خاطر نزول باران

و أنزلنا من السماء ماء بقدر فأسکننَّه فی الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 22 - 4

4- امکان بهره‌وری از موهبت های طبیعت، امتنان الهی بر انسان

فأنشأنا لكم به جنَّت . . . علی الفلک تحملون

152- امداد به انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - حمد - 1 - 6 - 6

6- انسان بدون یاری شدن از جانب خدا، از راهیابی به صراط مستقیم ناتوان است.

إهدنا الصراط المستقیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 197 - 7

7- تنها خداوند توانا بر یاری بندگان و دفاع از خویشان است.

ص: 93

و الذین تدعون من دونه لایستطیعون نصرکم و لا أنفسهم ینصرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 28 - 7

7- تنها خدای یگانه هستی ، حاضر در همه صحنه ها و قادر به یاری انسان

فلولا ... اتخذوا من دون الله ... بل ضلوا عنهم

برداشت بالا با استفاده از مفهوم آیه به دست می آید؛ زیرا این آیه به مشرکان تعریض دارد که چرا خدایانی را پرستیدند که به هنگام نیاز، بدان ها دسترسی نداشته و آنها را گم کنند و چرا رو به خدایی نیاورده اند که همه جا هست و هیچ مکانی از او خالی نیست؟

153- امداد به انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 1 - 7

7 - خداوند ، بر حفاظت انسان ها از خطر ها و آسیب ها توانا است .

قل أعوذ برب الناس

154- امکان عصمت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 33 - 19

19 - امکان دارد که برخی از انسان ها ، از عصمت ویژه خدادادی برخوردار شوند .

إِذَا يَرِيْدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ

155- امنیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 126 - 11

11 - امنیت و رزق و روزی بندگان ، پرتوی از ربوبیت خداست .

رب اجعل هذا بلداً آمناً وارزق أهله من الثمرات

ص: 94

156- امیدواری اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 108 - 8

8 - رحمانیت خداوند ، امید و ملجأ تمامی مردم در صحنه دهشت زا و مخوف قیامت

و خشعت الأصوات للرحمن

157- امیدواری به حسن فرجام انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 106 - 7

7- نگرش مثبت و امیدوارانه اندیشه مذهبی ، نسبت به فرجام جامعه بشری

و لقد كتبنا فی الزبور . . . أن الأرض یرثها عبادی الصالحون . إن فی هذا لبلغاً

158- انتقام جویی اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 167 - 5

5- وجود حس انتقام جویی برای انسان ها در قیامت

فنتبرأ منهم كما تبرءوا منا

159- انحطاط انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 55 - 3

3 - کفرورزی تا مرز از دست دادن زمینه های ایمان ، عامل سقوط آدمی از مرتبه انسانیت به مرحله پست ترین حیوانات

إن شر الدواب عندالله الذین کفروا فهم لایؤمنون

160- اندوه بر کفر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - 36 - 11 - هود - 8

ص: 95

8- تأسف بر کفرورزی و هدایت ناپذیری انسان های عنود و لجوج ، امری نابه جا و بی مورد

لن يؤمن من قومك إلا من قد آمن فلاتبتئس بما كانوا يفعلون

161- اندوه بر هدایت ناپذیری انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 36 - 8

8- تأسف بر کفرورزی و هدایت ناپذیری انسان های عنود و لجوج ، امری نابه جا و بی مورد

لن يؤمن من قومك إلا من قد آمن فلاتبتئس بما كانوا يفعلون

162- انذار انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 100 - 1

1- پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مأمور تذکر و هشدار به انسان ها نسبت به خصلت های نفسانی ناروای آنان

قل لو أنتم تملكون خزائن رحمة ربِّي إذا لمسكنم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 45 - 2

2- انذار و اخطار به مردمان در پرتو وحی ، وظیفه و رسالت اصلی پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله)

قل إنما أنذركم بالوحي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 1 - 25 - 11

11 - انذار و اخطار به همه انسان ها در تمام گیتی ، از اهداف قرآن و پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله)

نزل الفرقان على عبده ليكون للعلمين نذيراً

ضمیر در «لیکون» ممکن است به دو چیز بازگردد: 1- «فرقان» 2- «عبده» (پیامبر اسلام).

5 - نزول فرشته ای برای همراهی با پیامبر (صلی الله علیه و آله) جهت انذار مردمان ، انتظار بی جای کافران

وقالوا... لولا أنزل إليه ملك فيكون معه نذيراً

6 - نزول فرشته ای بر پیامبر (صلی الله علیه و آله) برای همراهی با او در انذار مردمان ، شرط پذیرش رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله) و درستی آن از نظر

کافران بود .

لولا أنزل إليه ملك فيكون معه نذيرًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 3 - 8

8 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، از جانب خداوند ، مأمور به انذار مردم بود .

هو الحق من ربك لتتذرع قومًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 34 - 1

1 - نقش پیامبران ، انذار و هشدار دادن به مردمان است .

و ما أرسلنا في قرية من نذير

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 46 - 14

14 - هشدار دادن به مردم از عذاب شدید الهی ، محور اساسی رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله)

إن هو إلا نذير لكم بين يدي عذاب شديد

قصر در «إن هو إلا نذير» از نوع قصر اضافی و در رابطه با مسأله اتهام جنون به پیامبر (صلی الله علیه و آله) است؛ یعنی، پیامبر (صلی الله علیه و آله) آن گونه نیست که شما معرفی می کنید؛ بلکه او تنها یک انذارگر است و هدفی جز این ندارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 6 - 1

1 - پیامبر اسلام ، وظیفه دار انذار و اخطار به مردم بر پایه تعالیم قرآن

تنزيل العزيز الرحيم . لتتذرع قومًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - انذار و اخطار به انسان ها ، فلسفه نزول قرآن

و قرءان مبين . لينذر

لام در فعل «لینذر» برای تعلیل است و ضمیر فاعلی آن فعل، یا به قرآن بازمی گردد؛ که در این صورت مصدر مؤول به فعلی «انذر» متعلق می شود. و یا به پیامبر (صلی الله علیه و آله) بازمی گردد؛ که در این صورت، به فعلی «أرسل» متعلق خواهد بود. گفتنی است که براشت یاد شده، مبتنی بر فرض اول است.

2 - انذار و اخطار به انسان ها ، از اهداف رسالت پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله)

و ما علّمناه الشعر و ما ینبغی له . . . لینذر

ص: 97

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 65 - 2

2 - انذار و اخطار به مردمان ، رسالت و تکلیف پیامبراسلام (صلی الله علیه و آله)

إِنَّمَا أَنَا مَنذِرٌ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 70 - 3,6

3 - انذار و اخطار به مردمان ، رسالت و تکلیف پیامبراسلام (صلی الله علیه و آله)

إِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ

6 - وحی به پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، تنها در محدوده انذار به مردمان و به منظور اخطار به آنان بوده است .

إِن يُّوحَىٰ إِلَيَّ إِلَّا أَنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 71 - 17

17 - اخطار و انذار مردم درباره رستاخیز انسان ها ، از وظایف رسولان الهی

و يَنْذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 18 - 4

4 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مأمور انذار و اخطار مردم از لحظه فرا رسیدن مرگ و قریب الوقوع بودن آن برای همگان

و أَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْأَازِفَةِ

برخی از مفسران «یوم الآزفه» را روز فرا رسیدن مرگ دانسته اند؛ زیرا آنچه نزدیک به انسان و قریب الوقوع است، لحظه مرگ او است. هم چنین تعبیر «إِذِ الْقُلُوبِ لَدَى الْحَنَاجِرِ...» درباره لحظه مرگ انسان ها، مناسب تر از لحظه فرا رسیدن قیامت می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10- انسان ها ، از گذشته ای دور برخوردار از انذار ها و هشدار های الهی

إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ

تعبیر «کُنَّا» (با ساختار ماضی بعید) و «منذِرین» (با کاربرد اسمی)، بر این نکته دلالت دارد که انسان ها از گذشته ای دور، مورد انذارهای الهی بوده اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 50 - 6،7

6 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، اخطار دهنده ای از جانب خداوند به آدمیان

إِنِّي لَكُمْ مُنْذِرٌ

ص: 98

مراد از «منه» اخطار از جانب خداوند است.

7 - مأموریت پیامبر (صلی الله علیه و آله)، انذار خلق از عذاب الهی با بیانی روشن و بی ابهام

إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُبِينٌ

برداشت یاد شده بدان احتمال است که مراد از «منه»، این باشد که پیامبر (صلی الله علیه و آله)، مردم را از عذاب الهی (من عذابه) بیم دهد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 51 - 4

4 - پیامبر (صلی الله علیه و آله)، انذارگر و بیم دهنده آدمیان از عواقب شوم شرک

و لا تجعلوا مع الله... إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 56 - 3

3 - هماهنگی کتاب های آسمانی، در بیان انذارها و هدایت خلق

أَمْ لَمْ يَنْبَأْ بِمَا فِي صُحُفِ مُوسَى . وَإِبْرَاهِيمَ ... هَذَا نَذِيرٌ مِنَ النَّذْرِ الْأُولَى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 26 - 4

4 - انذار و اخطار به مردمان، در قلمرو رسالت پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله)

و إِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مدثر - 74 - 2 - 2

2 - انذار و اخطار به مردم، رسالت اصلی پیامبر (صلی الله علیه و آله) و نقطه آغازین دعوت آن حضرت

قَمِ فَأَنْذِرْ

برداشت یاد شده، با توجه به این نکته است که این سوره، از سوره هایی است که در مراحل اولیه رسالت پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) نازل شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 6 - 1

1 - ابلاغ وحی از سوی فرشتگان، به منظور اتمام حجت بر خلق و انذار و اخطار به آنان است.

فالملقى ذکرًا. عذرًا أو نذرًا

«عذر» و «نذر» مصدر و به معنای «اعذار و انذار» است و نصب این دو، به جهت مفعول له بودن آنها برای «ملقیات» است و یا به سبب بدل بودن آنها، برای «ذکرًا» است. برداشت یاد شده، مبتنی بر ترکیب نخست است.

ص: 99

163- اندازهای انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 8 - 1

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، فرستاده الهی برای گواهی بر خلق و بشارت و انداز آنان

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَهِيدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا

164- انسان از خاک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 37 - 6,9

6- آفرینش آدمی از خاک و سپس نطفه و تکامل آن به صورت انسانی کامل ، سیر پیدایش انسان است .

بِالذی خلقک من تراب ثم من نطفه ثم سوّیک رجلاً

جمله «خلقک من تراب» یا نظر به این دارد که خداوند، حضرت آدم(ع) را از خاک آفرید - بنابراین، اصل همه انسان ها خاک است - و یا این که نطفه از غذاهایی تولید می شود که از خاک گرفته شده است.

9- آفرینش انسان از خاک و نطفه و معتدل ساختن او ، دلایلی روشن بر امکان برپایی معاد و کافی در رفع استبعاد قیامت است .

و ما أظنّ الساعه قائمه .. أکفرت بالذی خلقک من تراب

پاسخ مرد مؤمن به ثروت مند مغرور، با جمله «أکفرت بالذی..» حکایت از آن دارد که انکار معاد از جانب او که با جمله «و ما أظنّ...» بیان شده بود، به جهت استبعاد تجدید حیات آدمی پس از مرگ بوده است، لذا مرد مؤمن، با یادآوری قدرت خداوند و بیان سابقه خاک و نطفه بودن آدمی، به رفع این استبعاد و بیان قدرت خداوند پرداخته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 5 - 5

5- خاک ، مبدأ نخستین آفرینش انسان

فإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تَرَابٍ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 11 - 2

2 - خاک ، ماده و عنصر نخستین آفرینش انسان ها است .

والله خلقكم من تراب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 67 - 2

2 - خاک ، مبدأ نخستین آفرینش انسان

خلقكم من تراب

ص: 100

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 32 - 15

15 - خاک و عناصر آن ، ماده اصلی پیدایش انسان به اراده الهی

إذ أنشأكم من الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 15 - 3

3 - آفرینش انسان و جن ، دو موجود شعورمند ، از دو عنصر کاملاً متفاوت (خاک و آتش) ، نمود قدرت خداوند

خلق الإنسن من ... و خلق الجنّ من مارح من نار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 16 - 1,2,3

1 - جلوه های ربوبیت الهی در آفرینش انسان از « خاک » و جن از « آتش » ، غیر قابل انکار و تکذیب ناپذیر است .

خلق الإنسن من ... و خلق الجنّ ... فبأیّ الآء ربکما تکذبان

2 - تبدیل گلی خشکیده به موجودی چون « انسان » و شعله آتش به موجود زنده ای چون « جن » ، نمود ربوبیت یگانه خداوند

خلق الإنسن من صلصل کالفخار. .. فبأیّ الآء ربکما تکذبان

3 - پیدایش خصلت های ویژه انسانی از مستی خاک و پیدایش موجود زنده دارای درک و شعورمندی چون جن از شعله آتش ، نعمت هایی شایان تأمل و قدرشناسی *

خلق الإنسن من صلصل. .. فبأیّ الآء ربکما تکذبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - نوح - 71 - 17 - 3

3 - خاک ، عنصر اصلی آفرینش آدم

والله أنبتکم من الأرض

برداشت یاد شده، مبتنی بر این احتمال است که مقصود از «أنبتکم» پیدایش اصل انسان‌ها (حضرت آدم(ع)) باشد. بر این اساس «الأرض» اشاره به عنصر خاکی آفرینش آدم خواهد بود.

165- انسان از زمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 61 - 14

14- عناصر زمینی ، خمیرمایه خلقت انسان است .

هو أنشأكم من الأرض

ص: 101

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 55 - 1

1 - ماده خلقت انسان ها ، فراهم آمده از زمین و عناصر آن

جعل لكم الأرض ... منها خلقنكم

مرجع ضمیر در «منها» «الأرض» در آیات قبل است.

166- انسان از علقه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 2 - 4

2 - انسان ، از خون لخته آفریده شده است .

خلق الإنسن من علق

«علق»؛ یعنی، مطلق خون یا خونی که به شدت سرخ است، یا خون غلیظ و یا جامد (قاموس). برخی آن را جمع «عَلَقَه» دانسته اند که به اعتبار جنس بودن «الإنسان»، وصف آن قرار گرفته است. (الدرّالمصون)

4 - آگاهی از قدرت خداوند بر آفرینش انسان از خون لخته ، زمینه ساز توجه به او در آغاز هر کار است .

اقرأ باسم ربك .. خلق الإنسان من علق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 6 - 6

6 - توجه به آفرینش انسان از خون لخته و وابستگی تمام دانش های او به خداوند ، مایه ترک طغیان است .

خلق الإنسان من علق .. علم الإنسان ما لم يعلم . كلاً إنَّ الإنسان ليطغى

167- انسان از گل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 2 - 2

2- گلی مخصوص، خمیر مایه آفرینش انسان

هو الذی خلقکم من طین

نکره بودن «طین» دلالت دارد که گلی مخصوص برای آفرینش انسان به کار رفته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 12 - 12

ص: 102

12 - عن أبي عبدالله(ع): .. فإن أول من قاس إبليس حين قال: « خلقتني من نار و خلقتني من طين» فقاس ما بين النار و الطين، و لو قاس نوريه آدم بنوريه النار عرف فضل ما بين النورين ...

از امام صادق(ع) روایت شده است: .. اولین کسی که قیاس کرد ابلیس بود آنگاه که (خطاب به خداوند) گفت: «مرا از آتش آفریده ای و او (آدم) را از گل» و بین آتش و خاک قیاس کرد، اگر نورانیت آدم(ع) را با روشنایی آتش مقایسه کرده بود، تفاوت بین آن دو نور را در می یافت ...

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 12 - 3

2 - آفرینش نخستین انسان از عصاره گل (خاک آمیخته با آب)

و لقد خلقنا الإنسان

سیاق آیات مورد بحث، نشان می دهد که مراد از «انسان»، نوع انسان است که شامل «حضرت آدم» و غیر او می شود. بنابراین مقصود از «خلق» در این آیه، آفرینش ابتدایی آدم است که از «گل» آفریده شد. آیه بعد نیز، بیانگر آفرینش نسل آدم است که از نطفه آفریده شده و می شود.

3 - آفرینش انسان از گلی ناچیز و بی جان ، نمود عظمت و قدرت خیره کننده آفریدگار

و لقد خلقنا الإنسان من سلله من طین

نکره آوردن «سلاله» و «طین» ظاهراً برای تحقیر است؛ یعنی: به یقین ما انسان را از عصاره ای ناچیز از گلی بی مقدار آفریدیم.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 13 - 3

3 - آفرینش نسل آدم از نطفه پس از آفرینش خود وی از عصاره گل

و لقد خلقنا الإنسان من سلله من طین . ثم جعلنه نطفه فی قرار مکین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 7 - 5,7,8

5 - آغاز آفرینش انسان (آدم) ، از گِل است .

وبدا خلق الإنسان من طین

7 - خلقت موجودی شگفت مانند انسان از گلی بی شکل و فاقد حیات ، نمود آفرینش نیکوی خدا است .

أحسن کلّ شيء خلقه وبدأ خلق الإنسن من طین

8 - آفرینش انسان از گِل ، نشانه علم و تدبیر خدا است .

یدبّر الأمر .. علم الغیب و الشّهده ... وبدأ خلق الإنسن من طین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 71 - 4

4 - گِل ، خمیرمایه آفرینش انسان

إذ قال ربّک للملئکه إتی خلق بشرًا من طین

ص: 103

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 72 - 5

5- گِل و روح ، آغاز و پایان سیر تکوین انسان

خلق بشرًا من طین . فإذا سوّيته و نفخت فيه من روحی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 76 - 5

5- گِل ، مبدأ و عنصر اولیه خلقت انسان

خلقته من طین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 14 - 3 - 1

1- انسان ، آفریده شده به اراده خداوند از گلی خشک همچون سفال

خلق الإنسن من صلصل کالفخّار

«صلصال» به گل خشک و «فخّار» به سفال گفته می شود.

3- پیدایش موجودی شعورمند و صاحب اراده از گلی خشکیده (چون انسان) ، شایان تأمل و درس آموزی است .

خلق الإنسن من صلصل

تذکر به مبدأ پیدایش انسان، ممکن است نظر به مطلب بالا داشته باشد؛ چه این که آیات سوره تماماً توحیدی است و در مقام نمایاندن ربوبیت یگانه حق می باشد.

168- انسان از گل خشک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر - 15 - 26 - 2 - 1

1- خداوند ، پدید آورنده انسان ها از گِل خشکیده

و لقد خلقنا الإنسان من صلصل من حمأ مسنون

2- گل خشکیده، تیره رنگ، بد بو و متغیر، خمیر مایه اصلی آفرینش انسان

و لقد خلقنا الإنسان من صلصل من حمأ مسنون

«صلصال» در لغت به معنای صدای برخاسته از شیء خشک و «حمأ» گل سیاه و بد بو و «مسنون» به معنای متغیر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 28 - 6

6- خداوند، انسان را از گلی خشکیده، سیاه، بد بو و متغیر آفریده است.

ص: 104

و إذ قال ربك للملائكة إني خلق بشراً من صلصل من حمأ مسنون

«صلصال» در لغت، به معنای صدای برخاسته از شیء خشک و «حمأ» به معنای گِل سیاه و بد بو و «مسنون» به معنای متغیر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 33 - 7

7- خداوند، انسان را از گلی خشکیده، سیاه، بد بو و متغیر آفریده است.

لبشر خلقته من صلصل من حمأ مسنون

169- انسان از نطفه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 4 - 6,9,2

2- نطفه، منشأ پیدایش آدمی است.

خلق الإنسن من نطفه

6- مجادله گری و ستیزه جویی انسان آفریده شده از مایعی مثل نطفه، امری شگفت آور و به دور از انتظار

خلق الإنسن من نطفه فإذا هو خصیم مبین

إذا در «فإذا هو...» فجائیه است و در جایی به کار می رود که عملی برخلاف انتظار انجام شود.

9- آفرینش انسان از نطفه، به صورت مجادله گری سخنور، شاهد و گواه وحدانیت خداوند است.

تعلی عمّا یشرکون . خلق الإنسن من نطفه فإذا هو خصیم مبین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 37 - 6,9

6- آفرینش آدمی از خاک و سپس نطفه و تکامل آن به صورت انسانی کامل، سیر پیدایش انسان است.

بالذی خلقک من تراب ثم من نطفه ثم سوّیک رجلاً

جمله «خلقک من تراب» یا نظر به این دارد که خداوند، حضرت آدم(ع) را از خاک آفرید - بنابراین، اصل همه انسان ها خاک است - و یا

این که نطفه از غذاهایی تولید می شود که از خاک گرفته شده است.

9- آفرینش انسان از خاک و نطفه و معتدل ساختن او، دلایلی روشن بر امکان برپایی معاد و کافی در رفع استبعاد قیامت است .

و ما أظنّ الساعة قائمه . . . أكفرت بالذی خلقک من تراب

پاسخ مرد مؤمن به ثروت مند مغرور، با جمله «أکفرت بالذی. . .» حکایت از آن دارد که انکار معاد از جانب او که با جمله «و ما أظنّ...» بیان شده بود، به جهت استبعاد تجدید حیات آدمی پس از مرگ بوده است، لذا مرد مؤمن، با یادآوری قدرت خداوند و بیان سابقه خاک و نطفه بودن آدمی، به رفع این استبعاد و بیان قدرت خداوند پرداخته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 105

3 - آفرینش نسل آدم از نطفه پس از آفرینش خود وی از عصاره گل

و لقد خلقنا الإنسان من سلله من طين . ثم جعلنه نطفه في قرار مكين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 77 - 2

2 - نطفه ، مبدأ پیدایش و خمیر مایه آفرینش انسان است .

أولم ير الإنسان أنا خلقناه من نطفه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 2 - 11، 2، 1

1 - نطفه ، مبدأ پیدایش انسان

إنا خلقنا الإنسان من نطفه أمشاج

2 - آفرینش انسان از نطفه ، جلوه عظمت و قدرت خداوند

إنا خلقنا الإنسان من نطفه أمشاج

انتساب آفرینش انسان از نطفه به خداوند، با به کارگیری ضمیر متکلم مع الغیر، بیانگر مطلب یاد شده است.

11 - آفرینش انسان از نطفه ، دلیل قدرت خداوند بر آفرینش مجدد او در روز رستاخیز

هل أتى على الإنسان حين من الدهر لم يكن شيئاً مذكوراً . إنا خلقنا الإنسان من نطف

برداشت یاد شده، با توجه به این نکته است، موضوع آیه 5 این سوره تا پایان آن، درباره مسائل قیامت (مانند بهشت و جهنم و جایگاه کافران و خوبان و ..) است. ضمن آن که آیه پایانی سوره پیش - که درباره اثبات توانایی خداوند بر احیای مردگان بود - تأییدکننده همین مطلب است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 23 - 6، 7

6- آفرینش انسان از مایعی بی مقدار و سیر تکاملی آن در رحم ، جلوه قدرت خداوند

ألم نخلقكم .. فقد رنا فنعم القدرون

برداشت یاد شده، با توجه به این مطلب است که خداوند، وصف «فنعم القادرون» را پس از طرح مسأله آفرینش بشر و تقدیر آن، مطرح فرموده است.

7- آفرینش انسان ، از مایعی ناچیز و سیر متوازن و تکاملی وی در رحم ، نشانه توانایی خداوند بر برپایی قیامت و احیای مردگان

ألم نخلقكم من ماء .. فقد رنا فنعم القدرون

برداشت یاد شده، با توجه به این نکته است که این آیات تا آخر سوره، درصدد اثبات برپایی قیامت باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 19 - 2

2 - انسان ها ، از نطفه آفریده شده اند .

ص: 106

من نطفه خلقه

انسان پس از رفع خطر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 23 - 2

2- مردم پس از رهایی از اضطرار و خطر مرگ، پیمان خود را با خدا می شکنند و به ناسپاسی و تجاوز از حق می پردازند.

لئن أنجبتنا من هذه لنتكونن من الشكرين. فلما أنجيتهم إذا هم يبيغون في الأرض بغير ال

170- انسان پس از مرگ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 62 - 1

1 - آدمیان پس از مرگ، به سوی خداوند (مولای حقیقی خود) باز می گردند.

ثم ردوا إلى الله موليتهم الحق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 94 - 1

1 - انسان در پی مرگ، مانند آفرینش نخستین خویش، تنها نزد خداوند حضور می یابد.

و لقد جئتمونا فردى كما خلقنكم اول مره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 14 - 5

5 - فنانا پذیری گوهر وجودی انسان پس از مرگ

إنا إلى ربنا لمنقلبون

از به کار رفتن واژه «انقلاب»، استفاده می شود که انسان با مرگ نابود نمی شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1- آگاهی خداوند، از کاستی هایی که زمین، پس از مرگ در جسم آدمیان ایجاد می کند.

قد علمنا ما تنقص الأرض منهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - نوح - 71 - 18 - 1

ص: 107

1 - بازگشت انسان پس از مرگ ، به عناصر نخستین آفرینش خود (خاک و . . .)

و الله أنبتكم من الأرض نباتاً . ثمَّ يعيدكم فيها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 3 - 4

4 - موادّ جسمانی انسان ، پس از مرگ از بین نمی رود .

الّن نجمع عظامه

برداشت یاد شده از تعبیر «نجم» - از ماده «جمع» (گردآوردن) - استفاده می شود؛ زیرا گردآوردن در جایی صادق است که اجزایی پراکنده وجود داشته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 30 - 1،2

1 - انسان پس از مرگ به سوی دادگاه عدل الهی ، هدایت و سوق داده می شود .

إلی ربّک یومئذ المساق

2 - استقلال روح از بدن و بقای آن پس از مرگ

إلی ربّک یومئذ المساق

سوق داده شدن انسان پس از مرگ، بی تردید به جسم او نیست؛ بلکه به حقیقت دیگری به نام «روح» است. پس می توان دریافت که روح، حقیقتی مستقل از جسم است و همواره باقی خواهد بود.

171- انسان در بدو خلقت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 94 - 1

1 - انسان در پی مرگ، مانند آفرینش نخستین خویش، تنها نزد خداوند حضور می یابد.

و لقد جتّمونا فردی کما خلقنکم أول مره

4 - انسانها در آغاز خلقتشان نه گرفتار گمراهیند و نه هدایتیابی آنان محقق است.

كما بدأكم تعودون. فریقا هدی و فریقا حق علیهم الضلله

قرآن ریشه گرایش به گمراهی و توفیق هدایتیابی انسانها را با جمله «انهم اتخذوا الشیاطین اولیاء من دون الله» به خود آنان نسبت داده و بدیهی است که آدمی در آغاز پیدایشش نه قدرت انتخاب دارد و نه می توان فعلی را - که بر آن مؤاخذة صحیح باشد - به وی نسبت داد. بنابراین تحقق هدایت یافتن و یا گمراه گشتن پس از این مرحله، یعنی مرحله قدرت انتخاب، تحقق می یابد.

172- انسان در زمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 98 - 6

6 - آدمیان، در عین استقرار در زمین، ثبات نداشته و در آن به ودیعت هستند.

أنشأكم من نفس وحده فمستقر و مستودع

توصیف انسانها به «مستقر» و «مستودع» ظهور در آن دارد که هر کدام از آحاد انسان دارای این وصف هستند و بنابراین هر کدام هم «مستقر» و هم «مستودع» می باشند. برداشت فوق بر این مبناست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 24 - 7

7 - زمین، محل سکونت و قرارگاه موقت انسانها و شیاطین است.

ولکم فی الأرض مستقر و متع إلی حین

قید «إلی حین» علاوه بر تقييد «متاع»، کلمه «مستقر» را نیز مقید می کند.

173- انسان در سختی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 63 - 11، 9

9 - آدمی در شدايد با خداوند یگانه پیمان می بندد که در صورت نجات سپاسگزار او باشد.

لئن أنجنا من هذه لنكونن من الشكرين

11 - احساس نیاز، تضرع، اخلاص و التزام به شکرگزاری، حالات مختلف انسان به هنگام گرفتاری در سختیهاست.

تدعونه تضرعا و خفيه لئن أنجنا من هذه لنكونن من الشكرين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 48 - 16

16 - انسان، گرفتار تناقض در مواجهه با خوشی‌ها و ناخوشی‌ها

إِذَا أذَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً فَرح بها وَإِنْ تصبهم سيئة . . . فَإِنَّ الْإِنْسَانَ كفور

از مضمون آیه شریفه چنین استفاده می‌شود که انسان، در حال رفاه و آسایش یادی از خدا نمی‌کند؛ گویی منشأ آن نعمت‌ها کسی غیر خداوند است؛ ولی زمانی که ناگواری به او رو می‌آورد، خدا را متهم کرده و ناسپاسی می‌کند.

ص: 109

174- انسان در عالم خلق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 172 - 3,7,9

3 - هر یک از انسان ها پس از خلقتشان در حیات دنیا ، دارای دو نشئه وجودی هستند : نشئه شهود ارتباط خویش با خداوند و نشئه غیبت و محجوب بودن از خدا

و إذ أخذ ربك . . . و أشهدهم علی أنفسهم

عطف «أشهدهم» بر «أخذ ربك» دلالت می کند که مسأله اشهاد و اقرار در همین حیات دنیوی انسان انجام گرفته است. یعنی هر یک از انسانهای موجود بالعیان ربوبیت خداوند را مشاهده کرده اند. و این در حالی است که عموم انسانها چنین شهود و علم حضوری را نسبت به پروردگار خویش ندارند. لذا می توان گفت انسان دارای دو جنبه است: جنبه ای که شاهد ربوبیت خدا بوده و جنبه ای که چنین شهودی برای او نیست.

7- آگاهی انسان در نشئه حجاب به ربوبیت خداوند ، برخاسته از آگاهی او در نشئه شهود است .

أشهدهم علی أنفسهم . . . أن تقولوا یوم القیمه إنا كنا هذا غفلین

«أن تقولوا . . .» به تقدیر «لام» و «لا»ی نافیه است. یعنی «لأن لا تقولوا» (ما مسأله اشهاد را عملی کردیم تا روز قیامت نگوید از ربوبیت خدا غافل بودیم.) این تعلیل می رساند که اگر مسأله اشهاد نبود، حجت بر انسانها تمام نبود و خداوند آنها را به خاطر غفلت از ربوبیتش مؤاخذه نمی کرد. از لوازم این معنا آن است که آگاهی بالفعل انسانها نسبت به خدا به خاطر مسأله اشهاد می باشد.

9- غفلت آدمی از ربوبیت خدا در نشئه حجاب و حیات دنیوی ، با سابقه نشئه شهود ، عذری غیر قابل پذیرش

أشهدهم علی أنفسهم . . . أن تقولوا یوم القیمه إنا كنا هذا غفلین

175- انسان در عالم ذر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 172 - 3,4,6,7,9

3 - هر یک از انسان ها پس از خلقتشان در حیات دنیا ، دارای دو نشئه وجودی هستند : نشئه شهود ارتباط خویش با خداوند و نشئه غیبت و محجوب بودن از خدا

و إذ أخذ ربك . . . و أشهدهم علی أنفسهم

عطف «أشهدهم» بر «أخذ ربك» دلالت می کند که مسأله اشهاد و اقرار در همین حیات دنیوی انسان انجام گرفته است. یعنی هر یک از انسانهای موجود بالعیان ربوبیت خداوند را مشاهده کرده اند. و این در حالی است که عموم انسانها چنین شهود و علم حضوری را نسبت به پروردگار خویش ندارند. لذا می توان گفت انسان دارای دو جنبه است: جنبه ای که شاهد ربوبیت خدا بوده و جنبه ای که چنین شهودی برای او نیست.

4- هر انسانی در نشئه شهود به گونه ای محسوس ربوبیت و وحدانیت خداوند را دریافت کرده است.

و أشهدهم علی أنفسهم ألت بر بکم قالوا بلی

6- اعتراف انسان به ربوبیت خدا در نشئه شهود

ألت بر بکم قالوا بلی

ص: 110

7- آگاهی انسان در نشئه حجاب به ربوبیت خداوند، برخاسته از آگاهی او در نشئه شهود است.

أشهدهم على أنفسهم . . . أن تقولوا يوم القيمة إنا كنا هذا غفلين

«أن تقولوا . . .» به تقدیر «لام» و «لا»ی نافیه است. یعنی «لأن لا تقولوا» (ما مسأله اشهاد را عملی کردیم تا روز قیامت نگویید از ربوبیت خدا غافل بودیم). این تعلیل می رساند که اگر مسأله اشهاد نبود، حجت بر انسانها تمام نبود و خداوند آنها را به خاطر غفلت از ربوبیتش مؤاخذه نمی کرد. از لوازم این معنا آن است که آگاهی بالفعل انسانها نسبت به خدا به خاطر مسأله اشهاد می باشد.

9- غفلت آدمی از ربوبیت خدا در نشئه حجاب و حیات دنیوی، با سابقه نشئه شهود، عذری غیر قابل پذیرش

أشهدهم على أنفسهم . . . أن تقولوا يوم القيمة إنا كنا هذا غفلين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 173 - 2,3,1

1 - وجود نشئه شهود و آگاه شدن آدمی به ربوبیت و وحدانیت خدا در آن نشئه، از میان برنده هر گونه عذر و بهانه ای برای روی آوری به شرک

و أشهدهم على أنفسهم . . . أو تقولوا إنما أشرك ءاباؤنا

2 - در صورت نبود نشئه شهود و اقرار برای فرزندان، آنان در انتخاب عقیده، جز تبعیت و تقلید از پدران، راهی نداشتند.

و أشهدهم على أنفسهم . . . أو تقولوا إنما أشرك ءاباؤنا من قبل

3 - در صورتی که واقعه اشهاد و اقرار به ربوبیت خدا تحقق نمی یافت، آدمیان در حیات دنیا به ربوبیت و وحدانیت خدا آگاه نمی شدند.

و أشهدهم على أنفسهم . . . أو تقولوا إنما أشرك ءاباؤنا

176- انسان در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 30 - 1

1 - حضور انسانها در قیامت، مانند آفرینش نخستینشان، در دو گروه هدایت یافته و گمراه گشته

فریقا هدی

جمله «فریقا هدی . . .» حال برای فاعل «بدأکم» و بیانگر وجه مشابهت مطرح شده در جمله «كما بدأکم تعودون» است و حاصل معنی

چنین می شود: خداوند شما را آفرید در حالی که شایستگان هدایت را هدایت کرد و مستحقان گمراهی را به گمراهی کشاند و به همین صورت (دو جناح بودن) به سوی او باز خواهید گشت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 10 - 1

1 - در قیامت ، انسان هیچ قدرتی در برابر خواست خداوند و کیفر های او ندارد .

فما له من قوه

ص: 111

177- انسان در محضر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 89 - 4

4 - قیامت ، عرصه حضور انسان ها در پیشگاه خدا

إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 8 - 12

12 - خداوند ، انسان ها را ، پس از حضور در پیشگاه خود ، از همه اعمال شان آگاه خواهد ساخت .

إِلَىٰ مَرْجِعِكُمْ فَأُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ

178- انسان دوستی ذوالقرنین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 95 - 7

7- ذوالقرنین ، دارای روحیه توحیدی و انسان دوستی و ستیز با متجاوزان بود .

مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٍ فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ

ذوالقرنین، در عین پیشنهاد مردم برای دریافت کارمزد برای ساختن سدّ، از پذیرفتن آن امتناع کرده و با امکانات و قدرت خدادادی، در حمایت از آسیب پذیران، به ساختن سدّ می پردازد. این برخورد، بشان دهنده روحیات ذوالقرنین است.

179- انسان شناسی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 174 - 2

2 - بیان مراحل و مراتب وجودی انسان و تبیین موفقیت انسان در آن مراحل ، نمونه ای از تبیین آیات قرآن است .

كذٰلِكَ نَقْصِلُ الْاٰیٰتِ

180- انسان شناسی پرندگان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 112

6 - پرندگان ، دارای نوعی شعور و شناخت نسبت به انسان و خدا

و الطیر محشوره کلّ له اواب

181- انسان شناسی مشرکان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 82 - 7

7 - انسان ، موجودی جاودان در بینش ادیان الهی و پدیده ای فناپذیر در نگرش شرک پیشگان تاریخ

بل قالوا .. قالوا اءذا متنا ... اءنا لمبعوثون

182- انسان قبل از خلقت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 28 - 5

5 - آدمی پیش از زندگی دنیوی خویش ، موجودی مرده و فاقد حیات بود .

کنتم اموثاً فأحیکم

183- انسان کامل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 258 - 9

9 - حضرت ابراهیم (ع) ، نمونه ای از هدایت یافتگان به راه رشد ، بهره مندان از ولایت الهی و روندگان به سوی نور

قد تبین الرشد .. الله ولی الذین امنوا ... الم تر الی الذی حاج ابرهیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 41 - 4

4 - انسان های متعهد و والا در اندیشه هدایت دیگران

يأيتها الرسول لا يحزنك الذين يسرعون في الكفر

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

9 - نحل - 16 - 89 - 14، 11

ص: 113

11- پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) کامل ترین و متعالی ترین انسان در طول تاریخ بشر

و جنابک شهیداً علی هؤلاء

برداشت فوق، بر این اساس است که «هؤلاء» اشاره به «شهیداً»؛ یعنی، گواهان هر امت داشته باشد که در این صورت پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) تنها انسانی است که بر همه انسانهای طول تاریخ و گواهان آنان شرافت و برتری دارد.

14- پیامبر (صلی الله علیه و آله)، شایسته ترین انسان و قرآن کامل ترین برنامه برای رشد و هدایت آدمیان است.

و جنابک شهیداً علی هؤلاء و نزلنا علیک الکتب تبییناً لكل شیء و هدی

با توجه به ارتباط دو بخش آیه؛ یعنی، «و جنابک شهیداً...» با «و نزلنا علیک...» و نیز بنابر اینکه «شهیداً» را به معنای الگو بدانیم و شهادت را شهادت عملی به شمار آوریم، برداشت فوق را می توان به دست آورد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 100 - 9

9 - انسان صالح، انسان کامل و آرمانی مکتب وحی

ربّ هب لی من الصالحین

از این که حضرت ابراهیم (ع) فرزند مورد علاقه اش را از میان انسان های صالح خواسته است، می توان استفاده کرد که آنچه برای ابراهیم (ع) مهم و به صورت یک آرمان تلقی می شد؛ انسان کامل و صالح بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 112 - 8

8 - انسان صالح، انسان کامل و آرمانی در مکتب وحی

نبیاً من الصالحین

از این که ابراهیم (ع) فرزند مورد علاقه اش را از میان انسان های صالح درخواست کرد (ربّ هب لی من الصالحین) و خداوند هم فرزندی با صفت صالح به ایشان عطا فرمود، می توان استفاده کرد که آنچه برای ابراهیم (ع) مهم و به صورت یک آرمان تلقی می شد، انسان کامل و صالح بود.

184- انسان مستعد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - تفهیم معارف دینی به انسان های مستعد ، از سنت های خداوند

ولو علم الله فيهم خيرا لأسمعهم

ص: 114

185- انسان و آینده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 23 - 5

5- حوادث آینده ، از علم و قدرت قطعی انسان خارج است .

و لا تقولنّ لشأىء إتی فاعل ذلك غداً

186- انسان و امانت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 72 - 7

7 - انسان ، امانت عرضه شده الهی را قبول کرد و از پذیرش آن خودداری نکرد .

إنا عرضنا الأمانة .. و حملها الإنسن

187- انسان و جنیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 128 - 11

11 - نوعی دوستی و ارتباط و تبعیت میان برخی از آدمیان گمراه و جن (شیطانها) برقرار است.

وقال أولياؤهم من الإنس

188- انسان و چهارپایان مفید

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 22 - 1

1 - وجود مرکب های راهوار و چهارپایان باربر در خدمت انسان - برای طی مسافت های طولانی بیابان ها - نشانه ربوبیت و پروردگاری خدا

هو الذی یسیرکم فی البر

روی سخن در این آیات با مشرکان و آن دسته از مردمان است که از ربوبیت خدا - که در تار و پود جهان آفرینش جلوه گر است - غافل و بی توجه هستند.

ص: 115

189- انسان و حیات جاودان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 23 - 9

9- انسان ، موجودی با استعداد همیشه ماندن و فنا نپذیرفتن

هم فیها خلدون

190- انسان و دین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 20 - 9

9- انسان با اختیار خویش ، دین را می پذیرد و یا نفی می کند .

فان اسلموا فقد اهتدوا و ان تولّوا

191- انسان و طبیعت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 26 - 8

8 - تسلط انسان بر مظاهر هستی ، به خواست و مشیت خداست .

تؤتی الملك من تشاء

«مُلک» (یعنی تسلط) را خداوند به انسان می دهد؛ پس انسان هر تسلطی که دارد از جانب خداست.

192- انسان و قبول امانت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 72 - 9، 7

7- انسان ، امانت عرضه شده الهی را قبول کرد و از پذیرش آن خودداری نکرد .

إتّا عرضنا الأمانة .. و حملها الإنسن

9 - ظلم و جهل آدمی ، سبب شد که امانت الهی را بپذیرد .

الأمانة . . . و حملها الإنسن إته كان ظلومًا جهولاً

12 - انسان ها ، به رغم پذیرش امانت الهی ، آگاهی همه جانبه از آن نداشتند .

و حملها الإنسن إته كان . . . جهولاً

ص: 116

193- انسان و قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 108 - 8

8 - مردم در پذیرش و عدم پذیرش قرآن ، آزاد و مختارند .

قد جاءكم الحق من ربكم فمن اهتدى فإنما يهتدى لنفسه و من ضل فإنما يضل عليها و ما أ

194- انسان و ملائکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 81 - 9

9- آدمیان ، ناتوان از ضربه زدن به فرشتگان حتی در صورتی که آنان ، به شمایل انسان ها باشند .

یلوط إنا رسل ربك لن يصلوا إليك

195- انسان و نقص

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 7 - 2

2 - خداوند ، انسان را آفریده ای کامل و به دور از هرگونه کاستی و اضافات قرار داده است .

فسوّیک

عبارت «سوّاک»؛ یعنی، تو را «سوّی» قرار داد. «سوّی» به چیزی گفته می شود که اندازه و کیفیت آن، از افراط و تفریط به دور باشد.
(مفردات راغب)

196- انسان و هدایت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 41 - 4

4 - انسان های متعهد و والا در اندیشه هدایت دیگران

يأبها الرسول لا يحزنك الذين يسرعون فى الكفر

ص: 117

197- انسان ها پس از مرگ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 7 - 10

10- انسانها ، پس از مرگ برای حضور در صحنه قیامت ، زنده شده و برانگیخته خواهند شد .

و لئن قلت إنکم مبعوثون من بعد الموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 13 - 4

4 - تمام نشدن پرونده اعمال انسان ها پس از مرگ

يَبْتَوُوا الْإِنْسَانَ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ

برداشت یاد شده، براساس احتمال دوم در آیه شریفه است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 11 - 2، 1

1 - انسان در دیدگاه منکران معاد ؛ پس از مرگ نابود شده و از او چیزی جز استخوان های پوسیده باقی نمی ماند .

أءِذَا كُنَّا عِظْمًا نَّخْرَةً

«نخیر»؛ یعنی، صدای بینی و «نخره» به استخوان کهنه و پوسیده ای گفته می شود که با اندک تماسی از هم بپاشد و چنانچه قدری از آن باقی باشد - به گونه ای که با وزش باد به صدا درآید - به آن «ناخر» می گویند. (لسان العرب)

2- از هم پاشیده شدن اجزای بدن انسان پس از مرگ ، مایه استبعاد معاد در دیدگاه منکران آن

أءِذَا كُنَّا عِظْمًا نَّخْرَةً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 8 - 3

3 - تمام انسان ها پس از مرگ ، دوباره زنده خواهند شد .

إنَّه على رجعه لقادر

آیه شریفه صرفاً در مقام بیان توانمندی خداوند نیست؛ بلکه در صدد دفع پندار منکران معاد نیز می باشد.

198- انسان ها در آخرت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 72 - 4

4- فرجام نیک و بد انسان ها در آخرت ، تابع عملکرد و بیش دنیوی آنان است .

و من كان في هذه أعمى فهو في الآخرة أعمى وأضلّ سبيلاً

ص: 118

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 21 - 1

1 - مردم در عالم آخرت ، دو گروه اند : گروهی مشمول عذاب اند و گروهی مشمول رحمت .

ثم الله ينشئ النشأه الآخره ان الله على كل شىء قدير . يعذب من يشاء ويرحم م

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 16 - 5،6

5 - انسان ها ، در عالم آخرت ، حیات مجدد پیدا می کنند .

الذین کفروا و کذبوا بآیتنا و لقای الآخره

مراد از «لقاء الآخره» می تواند تحقق لقای انسان ها با خدا در عالم آخرت باشد که در این صورت، مستلزم حیات مجدد آنها است.

6 - حضور در عالم آخرت ، فرجامی همگانی است .

و لقای الآخره

اضافه مصدر «لقاء» به مفعول خود (الآخره) نشان دهنده این است که فاعل آن حذف شده است. و عبارت این طور بوده است «لقاءهم الآخره»

199- انسان ها در بدو خلقت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 48 - 7

7- انسان ها ، مانند زمان تولد ، فاقد هرگونه مال و فرزند و عنوان و اعتبار ، در صحنه قیامت حضور خواهند یافت .

لقد جئتمونا كما خلقنكم أول مره

تشبیه حضور انسان ها در قیامت به زمان تولد آنان، ممکن است از جهت همراه نداشتن امکانات مادّی و خالی بودن از هرگونه عنوان و اعتبار باشد.

200- انسان ها در جهنم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 179 - 1

1 - جهنم ، فرجام بسیاری از انسان ها و جنیان

و لقد ذرأنا لجهنم كثيراً من الجن والإنس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 119 - 7,8,10

ص: 119

7- خداوند، دوزخ را از جنیان و انسان ها پر خواهد کرد .

لَأْمَلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ

8- پر کردن جهنم از انسان ها و جنیان، حقیقتی که خداوند از پیش بیان داشته بود .

تمت کلمه ربک لأْمَلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ

«تمت»؛ یعنی، به طور کامل و بدون هیچ نقصی تحقق یافت. مفسران برآنند که مقصود از «کلمه ربک» - که با جمله «لَأْمَلَأَنَّ...» تفسیر شده است - همان سخنی است که خداوند در داستان آدم و ابلیس فرمود: «فالحق والحق أقول. لأْمَلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّن تَبَعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ»؛ حق این است - و من جز حق نمی گویم - که جهنم را از تو و از همه کسانی که از تو پیروی می کنند پر خواهم کرد. سوره ص، آیه 84 و 85».

10- دوزخی شدن جن و انس به سبب اختلاف در دین، گواه راستی و درستی سخن خداوند (جهنم را از جن و انس پر خواهم کرد) است .

و لایزالون مختلفین . . . و تمت کلمه ربک لأْمَلَأَنَّ جَهَنَّمَ

سخن از تحقق یافتن فرموده خداوند (تمت کلمه ربک . . .) پس از بیان اختلافهای مردم و پوشیده شدن حق بر آنان، گویای این نکته است که: همان اختلافها - که مخفی ماندن حق را در پی داشت - موجب دوزخی شدن انسانها و جنیان شده و حقانیت کلمه خدا (لَأْمَلَأَنَّ...) را به طور کامل محقق ساخت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 13 - 6

6 - سوگند خداوند به انباشتن جهنم از مجرمان جنّی و انسی

و لکن حقّ القول منّی لأْمَلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ

لام در «لَأْمَلَأَنَّ» برای قسم است و حکایت از آن دارد که «القول» در فراز قبلی، سوگند است.

201- انسان ها در سختی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 12 - 5، 4، 1

1 - نیایش خالصانه انسان با خدا، به هنگام گرفتاری ها و مصیبت های سخت و جانکاه

وإذا مسّ الإنسان الضرّ دعانا

«ضرّ» به معنای مطلق آسیب است، ولی در این جا با توجه به «ال» - که به اصطلاح اهل ادب «ال» کمالیه است - به معنای آسیب سخت و جانکاه می باشد.

4- آدمیان، به هنگام گرفتاری و رنج، اهل دعا شده و در هر حالتی خدا را به فریادرسی می خوانند .

وإذا مسّ الإنسان الضرّ دعانا لجنبه أو قاعداً أو قائماً

5- انسان ها، به هنگام گرفتاری و رنج فراگیر، به ناتوانی خود و قدرت و یاری خداوند اذعان می کنند .

وإذا مسّ الإنسان الضرّ دعانا

ص: 120

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 68 - 9

9- انسان ها به هنگام گرفتار آمدن به گرداب حوادث مرگ آفرین ، هیچ کارساز و پشتیبانی جز خداوند برای نجات خویش نمی یابند .

ثم لاتجدوا لکم وکیلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 49 - 4,5

4 - انسان ها ، هنگام گرفتاری و رنج ، روی به خدا آورده و او را به فریادرسی می خوانند .

فإذا مسّ الإنسان ضرّاً دعانا

5 - انسان ها ، هنگام گرفتاری و رنج ، به ناتوانی خود و قدرت یاری رسانی خداوند پی برده و اعتراف می کنند .

فإذا مسّ الإنسان ضرّاً دعانا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 49 - 5

5 - ضعف و ناتوانی آدمی در برخورد با مشکلات

وإن مسّ الشّرّ فیئوس قنوط

از کاربرد واژه «مسّ» و آمدن صیغه مبالغه «یئوس» و «قنوط» استفاده می شود که انسان با اندک گرفتاری، احساس ضعف و ناتوانی کرده و دچار یأس و ناامیدی می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 51 - 5

5 - انسان به هنگام گرفتاری ، رو به سوی خدا می آورد و اصرار و التماس می کند .

وإذا مسّ الشّرّ فذو دعاء عریض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - انسان هنگام مبتلا شدن به شرّ و بدی ، بسیار بی صبر و ناشکیبا است .

إذا مسّه الشرّ جزوعاً

«جزع» ضد صبر است؛ یعنی، بی صبری و ناشکیبایی (العین و قاموس المحيط).

2 - بی صبری و ناشکیبایی در برابر بدی ها و شرور ، از ویژگی های انسان است .

إذا مسّه الشرّ جزوعاً

ص: 121

202- انسان ها در عالم برزخ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 11 - 3

3 - وجود عالم برزخ (عالم پس از دنیا و پیش از برپایی قیامت) و زنده شدن و مردن انسان ها در آن عالم *

قالوا ربّنا أمّتنا اثنتین و أحييتنا اثنتین

در این که مقصود از دو مردن و دو زنده شدن چیست؟ میان مفسران چند دیدگاه وجود دارد: مهم ترین آنها، دو نظریه است: 1- زنده شدن در عالم برزخ و قیامت و مردن در دنیا و عالم برزخ؛ 2- مرگ در آغاز تکوین انسان، پیش از دمیده شدن روح در وجود وی و مردن در پایان عمر و زنده شدن با دمیدن روح در انسان و زنده شدن در قیامت. این حقیقت در سوره «بقره» چنین یاد شده است: «وکنتم أمواتاً فأحياكم ثم يميتكم ثم يحييكم ثم إليه ترجعون». برداشت یاد شده مبتنی بر دیدگاه نخست است.

203- انسان ها در عالم ذر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 47 - 19

19 - اعتراف پیشین تمامی آدمیان به توحید؛ قبل از پیدایش در صحنه گیتی *

قالوا اذنّ-ک ما منّا من شهید

از این که مشرکان در قیامت می گویند که ما قبلاً به توحید گواهی داده ایم - با آن که در دنیا مشرک بوده اند - می توان برداشت نمود که آنان قبل از پیدایش در دنیا (عالم ذر) بدان گواهی داده اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 8 - 9

9 - باور کردن موضوع میثاق فطرت (پیمانی که خداوند از همه انسان ها در عالم ذر گرفته ،) برای کافران امری دشوار است .

وقد أخذ میثقتکم إن کنتم مؤمنین

204- انسان ها در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - انسان در آینده با روزی عظیم (قیامت) مواجه خواهد شد .

واتقوا یوماً

مراد از کلمه «یوماً» روز قیامت است و نکره آمدنش حکایت از عظمت آن دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 122

9 - خداوند همه انسان ها را - هر کجا که باشند - در صحنه قیامت حاضر خواهد ساخت .

این ما تکنونوا یأت بکم الله جميعاً

10 - حضور یکپارچه انسان ها در صحنه قیامت

این ما تکنونوا یأت بکم الله جميعاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 87 - 3، 2

2 - قیامت ، پایان گردآوری انسان ها از سوی خداوند

لیجمعنکم الی یوم القیمه

3 - قیامت ، روز گردآوری تمامی انسانها

لیجمعنکم الی یوم القیمه

بر اساس این احتمال که «الی» به معنی «فی» باشد ؛ چنانچه برخی از مفسران اظهار داشته اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 12 - 10

10 - خداوند، قطعاً و بدون تردید، تمامی انسانها را در صحنه قیامت گرد خواهد آورد.

لیجمعنکم الی یوم القیمه لا ریب فیه

مرجع ضمیر «فیه» می تواند مضمون جمله «لیجمعنکم» باشد، یعنی جمع کردن شما در قیامت بدون تردید است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 36 - 7

7 - خداوند مردگان را در قیامت بر خواهد انگیخت.

و الموتی یبعثهم الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 51 - 3

3 - گرد آمدن آدمیان در پیشگاه خداوند در قیامت، مقتضای ربوبیت اوست.

أن يحشروا إلى ربهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 60 - 14

14 - خداوند در قیامت آدمیان را به کردارهای دنیویشان آگاه می کند.

ثم إليه مرجعكم ثم ينبئكم بما كنتم تعملون

ص: 123

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 128 - 5

5 - جنیان و انسانها در قیامت مورد بازخواست مشترک قرار خواهند گرفت.

یَمْعَشِرُ الْجِنَّةَ .. . وَقَالَ أَوْلِيَاؤُهُمْ مِنَ الْإِنْسِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 132 - 1

1 - هر یک از افراد جن و انس در روز قیامت از مرتبه و درجه ویژه خود برخوردارند.

و لکل درجت مما عملوا

تنوین «و لکل» عوض محذوف است و به قرینه آیه 128 و 130، محذوف «جن و انس» است، یعنی: «لکل من الجن و الإنس .. .» و چون آیات پیشین ترسیم قیامت بوده، ظاهر آن است که درجات مطرح شده در آیه مربوط به آن روز باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 172 - 10

10 - هیچ انسانی در روز قیامت نمی تواند مدعی غفلت از ربوبیت خدا در حیات دنیوی خویش باشد .

أَشْهَدُهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ .. . أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا هَذَا غَفْلِينَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 105 - 3

3- اختیار و انتخاب در روز قیامت ، از انسان ها سلب می شود .

يَوْمَ يَأْتُ لَا تَكَلُمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ

قرین بودن هر گونه سخن در قیامت با اذن خداوند، می تواند به این معنا باشد که: صحنه قیامت مانند دنیا نیست که انسانها با اراده خویش سخن بگویند و یا افعال دیگری انجام دهند و احیاناً کاری کنند که مورد رضایت خدا نباشد؛ بلکه اختیار از آنها سلب می شود و نمی توانند هر چه را می خواهند بگویند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1- همه انسان ها به صورت دسته جمعی در قیامت در پیشگاه خداوند حضور خواهند یافت .

و برزوا لله جمیعاً

«جمیعاً» حال برای ضمیر «برزوا» است و مرجع ضمیر آن می تواند همه انسانها باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 48 - 2، 1

1- روز قیامت ، تمامی انسان ها - گرچه خود نخواهند - به پیشگاه پروردگار عرضه خواهند شد .

و عرضوا علی ربك صفاً

ص: 124

مجهول بودن «عُرْضُوا» نشانگر آن است که انسان ها ناگزیر از حاضر شدن نزد خداوند هستند و از خود اختیار ندارد.

2- حضور انسان ها در قیامت ، با صفوفی منظم و سازماندهی شده خواهد بود .

و عرضوا علی ربّک صفّاً

«صفّاً» حال برای نایب فاعل «عرضوا» است (مصطفوفین) یعنی، عرضه انسان ها، به صورت صف است که حکایت از نظم و طبقه بندی آدمیان دارد. البته به قرینه آیات دیگر، این صف بندی به شکل مجموعه ای مختلط نیست، بلکه هر گروه و پیروان هر طریقه، در گروهی مجزای از دیگری، در صحنه قیامت حضور می یابند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 40 - 7

7- در قیامت ، رابطه انسان با مالکیت های اعتباری او در دنیا ، به کلی بریده خواهد شد .

و أندرهم یوم الحسره ... إنا نحن نرث الأرض و من علیها و إنا یرجعون

خداوند، هم زمین را میراث خود دانسته و هم آدمیان را؛ یعنی هم مالکان اعتباری و هم ملک های اعتباری؛ بنابراین در قیامت، این دو تنها با مالک حقیقی خود مرتبط خواهند شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 108 - 5

5 - مردم حاضر در صحنه قیامت ، گفتار خود را با صدایی آهسته به زبان خواهند آورد .

یومئذ ... خشعت الأصوات للرحمن

«خشوع صوت» به معنای پایین آمدن صدا است (تاج العروس).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 111 - 1

1 - نشانه های خضوع و تسلیم در برابر خداوند ، بر چهره تمامی انسان ها (در قیامت) نقش خواهد بست .

... و عنت الوجوه للحیّ القیوم

«عناء» به معنای خاضع شدن و مطیع گشتن است (لسان العرب). «وجه» به معنای صورت است و از آن جهت که آثار خضوع و ذلت،

بیش از همه جا در چهره آشکار می‌گردد، این واژه استفاده شده است. «ال» در «الوجه» نیز محتمل است معنای استغراق داشته باشد و یا آن که عوض مضاف الیه بوده و مراد از آن «وجه المجرمین» باشد. برداشت یاد شده مبتنی بر اولین احتمال است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 103 - 7

7- «عن النبي (صلى الله عليه وآله) في معنى «الفرع الأكبر»: ان الناس يصاح بهم صيحه واحده فلا يبقى ميت إلا نشر و لا حي إلا مات إلا ما شاء الله ثم يصاح بهم صيحه أخرى فينشر من مات و يصفون جميعاً و تنشق السماء و تهد الأرض و تخرّ الجبال و تفر النيران و ترمي بمثل الجبال شرراً فلا يبقى ذر و روح إلا إنخلع قلبه و ذكر ذنبه و شغل بنفسه إلا ما شاء الله» ;

از رسول خدا (صلى الله عليه وآله) روایت شده که در معنای «فرع أكبر» فرمود: به درستی که یک صیحه بر مردم زده می‌شود که مرده ای نمی

ص: 125

ماند، مگر این که زنده می شود و زنده ای نمی ماند، مگر این که می میرد، جز آنچه را که خدا بخواهد. سپس صبیحه دیگری بر آنان زده می شود و آنان که مرده اند زنده گشته و همگی به صف کشیده خواهند شد. و آسمان شکافته و زمین در هم کوبیده و کوه ها فرو ریخته و آتش شعله هایی چون کوه برکشد، پس هیچ صاحب روحی نماند، مگر این که [از هراس] دل او کنده شود و گناهان خود را یاد آورد و هر کس به فکر خویش باشد، مگر آنچه را خدا بخواهد».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 89 - 4

4 - قیامت ، عرصه حضور انسان ها در پیشگاه خدا

إِلَّا مَنْ أْتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 102 - 6

6 - توجه انسان ها در قیامت ، به عدم امکان بازگشت به دنیا و تدارک گذشته ها

فَلَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَكُونُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 43 - 12,13

12 - روز قیامت ، روز تفکیک شدن کامل انسان های مؤمن از انسان های کافر است .

يَوْمَئِذٍ يَصَّدَّعُونَ

احتمال دارد مراد از تفکیک شدن و جدایی در روز قیامت، تفکیک صفوف اهل بهشت از صفوف کسانی که اهل جهنم اند باشد. آیه بعد، مؤید این برداشت است

13 - قیامت ، روز جدایی و پراکندگی کامل انسان ها است .

يَوْمَئِذٍ يَصَّدَّعُونَ

«يَصَّدَّعُونَ» از ریشه «صدع» به معنای «جدا شدن و پارگی در اجسام سخت» است. احتمال دارد که مراد از «يَصَّدَّعُونَ» جدایی صف سعادت مندان و شقاوت مندان باشد و احتمال دارد پراکندگی و جدا شدن انسان ها از هم باشد. برداشت بالا، بنابر احتمال دوم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - حضور انسان در صحنه قیامت ، حضوری جسمانی است .

و لو تری . . . ناکسوارءوسهم

از سر به زیر انداختن - که علامت شرمساری است - استفاده می شود که انسان ها در قیامت، با بدن مادی حضور پیدا می کنند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 7 - 6

ص: 126

6 - سخن گفتن پیامبر (صلی الله علیه و آله) از بازآفرینی انسان ها در قیامت

رجل ینبئکم إذا مرّتم کل ممزق إنکم لفی خلق جدید

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 50 - 4, 2, 1

1 - با فرارسیدن زمان برپایی قیامت بر اثر صیحه و فریاد مرگ بار ، انسان ها از هرگونه توصیه و اندک سفارشی ، ناتوان خواهند شد .

صیحه وحده تأخذهم .. فلا یستطیعون توصیه

نکره آمدن «توصیه» می تواند برای تقلیل باشد.

2 - با فرارسیدن زمان برپایی قیامت بر اثر صیحه و فریاد مرگ بار ، انسان ها از مراجعه به کسان خود ناتوان خواهند بود .

صیحه وحده تأخذهم .. فلا یستطیعون توصیه و لا إلی أھلهم یرجعون

4 - انسان ها به وقت شنیدن صیحه و فریاد سهمگین در آستانه برپایی قیامت ، از هرگونه تحرک و عملی ناتوان خواهند بود .

صیحه وحده ... فلا یستطیعون توصیه و لا إلی أھلهم یرجعون

برداشت یاد شده بر این اساس استوار است که ناتوانی انسان ها از توصیه و مراجعه به کسان خود، به عنوان مثال و مصداق آمده و مقصود اصلی بیان ناتوانی کامل بشر در برابر مشیت خداوند به برپایی قیامت باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 69 - 3, 9

3 - تابش نور عدل و قسط الهی بر اهل زمین در قیامت

و أشرق الأرض بنور ربّها

بسیاری از مفسران گفته اند: مقصود از نور در این آیه، به قرینه جمله های بعدی - که درباره نامه اعمال و داوری به حق خداوند سخن گفته است - نور عدل و قسط الهی است؛ چنان که در فرهنگ عرب، به پادشاهی که عادل باشد گفته می شود (أشرق الأفق بعدلک و أضائت الدنیا بقسطک).

9 - احضار شاهدانی چند در عرصه قیامت برای گواهی دادن بر اعمال بندگان ، هنگام عرضه نامه اعمالشان

و الشھداء

«شهدا» جمع «شاهد» (گواه) است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 54 - 3

3 - حضور انسان ها در قیامت ، جلوه ای از ربوبیت الهی است .

ألا إنَّهم فی مریه من لقاء ربِّهم

اضافه «لقاء» به وصف ربوبیت - و نه دیگر اوصاف و اسمای الهی - معنای بالا را افاده می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 7 - 22

ص: 127

22 - تقسیم انسان ها در قیامت ، به دو گروه بهشتی و دوزخی

فريق في الجنة وفريق في السعير

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 38 - 5

5 - قیامت ، عرصه حضور انسان در پیشگاه الهی است .

حتی إذا جاءنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 21 - 1,2,3

1- حضور یکایک انسان ها در صحنه قیامت ، همراه با دو مأمور پیش برنده و گواه

و جاءت کلّ نفس معها سائق وشهيد

2- حرکت انسان در صحنه قیامت ، با راهنمایی و فرمان ملائکه

معها سائق

بنابراین که «سائق» فرشته ای از فرشتگان باشد - و نه اعمال آدمی - برداشت یاد شده استفاده می شود.

3- هراس انسان در قیامت ، از حضور در دادگاه عدل الهی *

و جاءت کلّ نفس معها سائق

برداشت یاد شده بدان احتمال است که تعبیر «سائق» و مأمور پیش برنده، از آن جهت یاد شده باشد که بی رغبتی و هراس انسان را، از حضور اختیاری در محکمه عدل الهی بنمایاند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 7 - 5

5 - نگرانی و سردرگمی آدمیان ، در لحظه های آغازین رستاخیز و خروج از قبرها

يخرجون من الأبدان كأنّهم جراد منتشر

تشبیه به «جراد منتشر»، بیانگر سردرگمی و حرکت های نامنظم و حیرت زده آدمیان، پس از خروج از قبرها در روز رستاخیز است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 7 - 3

3 - برانگیخته شدن انسان ها در قیامت ، امری قطعی است .

قل بلی و ربّی لتبعثنّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 24 - 5

5 - حشر و برانگیخته شدن انسان ها به پیشگاه خداوند در قیامت

ص: 128

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 18 - 1

1 - قیامت ، روز عرضه شدن و به نمایش در آمدن انسان ها در پیشگاه خداوند و در محکمه عدل او

یومئذ تعرضون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 20 - 4

4 - تمامی انسان ها در قیامت ، با حساب رسی اعمال خویش روبه رو می شوند .

إتی ظننت أتی ملق حسابیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 26 - 4

4 - تمامی انسان ها در قیامت ، با حساب رسی اعمال خویش روبه رو خواهند شد .

ولم أدر ما حسابیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 4 - 4

4 - برانگیخته شدن انسان ها در قیامت ، در قالب جسمی همانند جسم دنیایی آنان

قدرین علی أن نسوی بنانه

تصریح به درست کردن انگشتان، می تواند اشاره به حقیقت یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 12 - 1

1 - سرنوشت انسان در قیامت و تعیین جایگاه وی (بهشت یا دوزخ) ، تنها در اختیار خداوند است .

کلمه «مستقرّ» می تواند مصدر میمی باشد؛ یعنی، «استقرار الإنسان يوم القيامة ينتهي إلى حكم ربك و مشيئته» و نیز می تواند به معنای مکان استقرار باشد؛ یعنی، تعیین قرارگاه انسان (بهشت یا جهنم) تنها به حکم و فرمان خدا بازمی گردد. گفتنی است تقدیم «إلى ربك» (خبر) بر «مستقرّ» (مبتدا) افاده حصر می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 14 - 3، 2، 1

1 - بصیرت و بینایی کامل انسان به خویشتن خویش در قیامت

إلى ربك يومئذ المستقرّ . . . بل الإنسان على نفسه بصيره

ص: 129

2- هر انسانی در عرصه قیامت، خود شاهد و گواه بر محکومیت خویش خواهد بود.

بل الإنسن علی نفسه بصیره

برداشت یاد شده، مبتنی بر این احتمال است که «بصیره» صفت برای موصوف محذوفی (مانند «حجّه») باشد. در این صورت مفاد این آیه مانند آیه 24 از سوره «نور» است (یوم تشهد علیهم ألسنتهم و أیدیهم و أرجلهم بما كانوا یعملون).

3- مجموعه رفتارها و کردارهای هر انسانی در قیامت، برای او آن چنان روشن است که نیازی به دلیل و گواه دیگران نیست.

بل الإنسن علی نفسه بصیره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکویر - 81 - 7 - 1

1 - انسان ها در قیامت، به دسته های مختلف تقسیم خواهند شد.

و إذا النفوس زوجت

سیاق آیات، دلالت دارد که آنچه پیش از این آیه آمده بود، «اشراط الساعه» و حوادثی بود که در آستانه قیامت رخ می نمود. از این آیه به بعد حوادثی آمده است که در قیامت رخ خواهد داد. «زوج» در اصل به معنای صنف و نوع از هر چیز است. (لسان العرب)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکویر - 81 - 14 - 3

3 - حاضران صحنه قیامت، دارای قدرت درک و شناخت

علمت نفس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 5 - 3

3 - حاضران صحنه قیامت، دارای قدرت درک و شناخت

علمت نفس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطففین - 83 - 6 - 2

2 - مردم در صحنه قیامت ، به حال ایستاده در انتظار فرجام نهایی خویش اند .

یوم یقوم الناس لرب العلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 2 - 2

2 - صحنه گریزناپذیر قیامت ، برای برخی جز فروتنی و تسلیم ذلت بار چاره ای باقی نمی گذارد .

حدیث الغشیه . وجوه یومئذ خشعه

ص: 130

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 26 - 5

5 - وجود کارگزارانی چند ، برای حسابرسی اعمال مردم در قیامت

ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ

برداشت یاد شده، از ضمیر «نا» استفاده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 22 - 6، 1، 2

1 - تجلی حضور خداوند ، در تمام صحنه های قیامت برای همه مردم

و جاء ربك

خداوند، همواره و در همه جا، در دنیا و آخرت، حضور دارد. بنابراین معنای «جاء»، ظهور همین حقیقت برای حاضران در صحنه قیامت است؛ چه آن که آنان حضور خداوند را در همه امور، مشاهده خواهند کرد.

2 - انسان ها در قیامت ، خود را به طور کامل ، مقهور ربوبیت و تدبیر خداوند خواهند دید .

و جاء ربك

اضافه «رب» به ضمیر خطاب - که به مخاطب خاصی نظر ندارد - بیانگر آن است که آنچه برای همگان مشهود خواهد شد، جلوه های ربوبیت خداوند در هر شخص است.

6 - رسیدگی به کار های انسان ها در قیامت ، دارای قسمت های گوناگون و تفکیک شده است .

صَفَا صَفَاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - زلزله - 99 - 6 - 3

3 - انسان ها در قیامت ، به گروه هایی گوناگون تقسیم خواهند شد .

يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - زلزله - 99 - 8 - 2

2 - کار های ناروا ، هر چند به وزن مورچه ریز و یا ذرات معلق در هوا باشد ، باقی مانده ، در قیامت بر انسان عرضه خواهد شد .

و من یعمل مثقال ذره شراً یره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قارعه - 101 - 4 - 3

3 - تشبیه وضع انسان ها در قیامت ، به انبوه ملخ های پراکنده *

یوم یكون الناس كالفراس المبعوث

برداشت یاد شده، ناظر به این احتمال است که فرّاش - چنان که فرّاء گفته است - به معنای ملخ هایی باشد که بر زمین گسترده شده، درهم می لولند. گفتنی است که این معنا، تنها از فرّاء نقل شده است.

ص: 131

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قارعه - 101 - 6 - 1

1 - برخی از مردم در قیامت ، دارای کرداری سنگین و ارجمند در پیشگاه خداوند

فَأَمَّا مَنْ ثَقَلَتْ مَوَازِينُ

به وزنه هایی که با آن متاع را می سنجند و نیز به ابزار سنجش هر چیز ، «میزان» گفته می شود (برگرفته از لسان العرب). سنگینی وزنه ها در قیامت، بیانگر سنگینی اعمال است که به تناسب ماهیت آنها، مراد ارج و بهای فراوان آنها خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قارعه - 101 - 8 - 1

1 - اعمال برخی از مردم در قیامت ، سبک وزن و بی ارزش است .

وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُ

«موازين» یا جمع «میزان» و یا جمع «موزون» است. برداشت یاد شده، با هر دو مبنا سازگار است.

205- انسان ها در محضر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 21 - 1

1- همه انسان ها به صورت دسته جمعی در قیامت در پیشگاه خداوند حضور خواهند یافت .

و يَرْزُوا لِلّٰهِ جَمِيعًا

«جمیعاً» حال برای ضمیر «برزوا» است و مرجع ضمیر آن می تواند همه انسانها باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 48 - 9،7

7- حضور همه انسان ها در پیشگاه خداوند در روز قیامت

و يَرْزُوا لِلّٰهِ الْوَحْدَ الْقَهَّارَ

9- ظهور و بروز حقیقت انسان و نهان و آشکار وی به هنگام حضور در پیشگاه خداوند در روز رستاخیز

یوم تبدّل الأرض . . . وبرزوا لله الواحد القهار

یکی از معانی «بروز» کشف و ظهور حقیقتی است که قبلاً پنهان و در خفا بوده است (مفردات راغب).

206- انسان ها و حوادث قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 132

1 - خداوند ، هشداردهنده به انسان ها و تشویق کننده آنان به شنیدن حوادث قیامت

هل أتيك حديث الغشيه

استفهام در «هل أتاك»، برای ترغیب به شنیدن پاسخ است و خطاب در آن، گرچه ممکن است به طور مستقیم متوجه پیامبر (صلی الله علیه و آله) باشد؛ ولی به دلیل سیاق آیات، مراد عموم انسان ها است.

207- انسان ها و دین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 32 - 4

4 - انسان ها در ارتباط با دین الهی و کتاب آسمانی ، به سه دسته ستمکار ، میانه رو و پیشتاز تقسیم می شوند .

فمنهم ظالم لنفسه و منهم مقتصد و منهم سابق بالخيرت

برداشت یاد شده، براین احتمال است که ضمیر «منهم» به «عبادنا» (عموم بندگان) بازگردد؛ به ویژه اگر مقصود از «الکتاب» مطلق کتاب های آسمانی باشد، این احتمال تقویت خواهد شد.

208- انسان ها و نعمت علم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 6 - 1

1 - واکنش بیشتر انسان ها در برابر نعمت دانش و هنر نویسنده گی ، واکنشی نامناسب و به دور از انتظار است .

کلاً

حرف «کلاً»، برای باز داشتن از رویه ای است که یا در جملات پیش از آن، تشریح یا اشاره شده باشد و یا از سیاق آیات به دست آید و در آیه - به قرینه «لیطغی» - ناظر به حالتی است که نوع انسان ها در برابر نعمت علم و قلم به خود می گیرند. تعبیر «الإنسان - که برای جنس به کار رفته - ناظر به غالب افراد آن است که از آن به عموم عرفی تعبیر می شود.

209- انسان ها و نعمت کتابت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - واکنش بیشتر انسان ها در برابر نعمت دانش و هنر نویسندگی ، واکنشی نامناسب و به دور از انتظار است .

کلاً

حرف «کلاً»، برای باز داشتن از رویه ای است که یا در جملات پیش از آن، تشریح یا اشاره شده باشد و یا از سیاق آیات به دست

ص: 133

آید و در آیه - به قرینه «لیطغی» - ناظر به حالتی است که نوع انسان ها در برابر نعمت علم و قلم به خود می گیرند. تعبیر «الإنسان - که برای جنس به کار رفته - ناظر به غالب افراد آن است که از آن به عموم عرفی تعبیر می شود.

210- انسان ها هنگام آسایش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 54 - 5

5- انسان ها در برخورد با آسایش و رفع ناگواری ها ، یکسان نیستند .

ثمّ إذا كشف الضّر عنکم إذا فریق منکم برّبهم یشرکون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 8 - 13

13 - انسان ها هنگام رهایی از مشکلات و دستیابی به آسودگی ، موقعیت گذشته خود را فراموش کرده و ناسپاس می شوند .

وإذا مسّ الإنسان ضرّاً .. ثمّ إذا خوّله نعمه منه نسی ما کان یدعوا إلیه من قبل

211- انسان ها هنگام برپایی قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 48 - 12

12- « سأل حبر من اليهود ، رسول الله (صلی الله علیه و آله) فقال : أين الناس « يوم تبدّل الأرض غیر الأرض ؟ » قال : هم فی الظلمه دون الجسر ;

دانشمند یهودی از رسول خدا(صلی الله علیه و آله) [درباره آیه] «يوم تبدل الأرض غیر الأرض» سؤال کرد که [در آن هنگام] مردم کجا هستند حضرت فرمود: آنان در تاریکی نزدیک پل هستند».

212- انسان ها هنگام رفاه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 15 - 6

6 - انسان ها ، هنگام برخورداری از نعمت و رفاه ، خود را نزد خداوند ، عزّت مند و با کرامت می پندارند .

فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا . . . نَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنُ

اکرام در فعل های «اکرمه» و «اکرمن»، به یک معنا نیست؛ زیرا لحن آیه شریفه گوینده «رَبِّي أَكْرَمَنُ» را نکوهش کرده؛ با آن که اکرام را در «اکرمه» پذیرفته است. بنابراین در «اکرمه» مراد «رساندن نفع بدون خواری و ذلت» است - که در «مفردات

ص: 134

راغب» از معانی اکرام شمرده شده - و در «أکرمن» مقصود «با عظمت شمردن و بی عیب دانستن» است که در «قاموس» آمده است.

213- انسان ها هنگام رفع سختی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 54 - 5

5- انسان ها در برخورد با آسایش و رفع ناگواری ها ، یکسان نیستند .

ثمّ إذا كشف الضرّ عنکم إذا فریق منکم برّهم یشرکون

214- انسان ها هنگام نعمت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 15 - 6

6 - انسان ها ، هنگام برخورداری از نعمت و رفاه ، خود را نزد خداوند ، عزّت مند و با کرامت می پندارند .

فأما الإنسن إذا . . . نعمة فيقول ربّي أكرمن

اکرام در فعل های «أکرمه» و «أکرمن»، به یک معنا نیست؛ زیرا لحن آیه شریفه گوینده «ربّي أکرمن» را نکوهش کرده؛ با آن که اکرام را در «أکرمه» پذیرفته است. بنابراین در «أکرمه» مراد «رساندن نفع بدون خواری و ذلت» است - که در «مفردات راغب» از معانی اکرام شمرده شده - و در «أکرمن» مقصود «با عظمت شمردن و بی عیب دانستن» است که در «قاموس» آمده است.

215- انسان های بی شخصیت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 12 - 11

11 - جامعه بی فرهنگ بدوی ، زاینده انسان های بی ارج و مسؤولیت گریز *

و کنتم قومًا بورًا

برداشت بالا- با توجه به این نکته است که در این مجموعه آیات، به جای هر عنوان دیگری، تعبیر «الأعراب» مطرح شده و این تعبیر می تواند مشعر به علیت باشد. هم چنین واژه «کنتم» حکایت از دیرینه ای طولانی دارد و «قومًا» اشاره به حیثیت اجتماعی می تواند داشته باشد و واژه «بورًا» نیز به معنای بی خاصیتی و بیهودگی است.

216- انسان های پیرو در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم - 14 - 21 - 5

5- افراد عوام و تابع ، پس از حضور در پیشگاه خداوند در قیامت به رهبران مستکبر خویش اعتراض و از آنان درخواست کمک خواهند کرد .

وبرزوا لله جميعاً فقال الضعفاء للذين استكبروا إنا كنا لكم تبعاً فهل أنتم مغن

217- انسان های پیشگام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 32 - 4

4- انسان ها در ارتباط با دین الهی و کتاب آسمانی ، به سه دسته ستمکار ، میانه رو و پیشتاز تقسیم می شوند .

فمنهم ظالم لنفسه و منهم مقتصد و منهم سابق بالخيرت

برداشت یاد شده، براین احتمال است که ضمیر «منهم» به «عبادنا» (عموم بندگان) بازگردد؛ به ویژه اگر مقصود از «الکتاب» مطلق کتاب های آسمانی باشد، این احتمال تقویت خواهد شد.

218- انسان های تولد نیافته

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 98 - 4,5

4- برخی آدمیان در زمین استقرار یافته و برخی تولد نیافته اند و در اصلااب به ودیعت هستند.

أنشأكم من نفس وحده فمستقر و مستودع

تقسیم بندی آدمیان به دو گروه «مستقر» و «مستودع» پس از ایجاد اولیه آنان، این معنی را که «مستقر» یعنی استقرار یافته در زمین و «مستودع» یعنی به ودیعت گذارده شده در اصلااب، تقویت می نماید. لازم به ذکر است در این خصوص مفسران وجوه دیگری نیز ذکر کرده اند.

5- استقرار و استیداع، دو حالتی که بنی آدم در یکی از آن دو قرار دارند.

أنشأكم من نفس وحده فمستقر و مستودع

219- انسان های تولد یافته

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 98 - 4,5

ص: 136

4- برخی آدمیان در زمین استقرار یافته و برخی تولد نیافته اند و در اصلا ب به ودیعت هستند.

أنشأكم من نفس وحده فمستقر و مستودع

تقسیم بندی آدمیان به دو گروه «مستقر» و «مستودع» پس از ایجاد اولیه آنان، این معنی را که «مستقر» یعنی استقرار یافته در زمین و «مستودع» یعنی به ودیعت گذارده شده در اصلا ب، تقویت می نماید. لازم به ذکر است در این خصوص مفسران وجوه دیگری نیز ذکر کرده اند.

5- استقرار و استیداع، دو حالتی که بنی آدم در یکی از آن دو قرار دارند.

أنشأكم من نفس وحده فمستقر و مستودع

220- انسان های ظالم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 32 - 4

4- انسان ها در ارتباط با دین الهی و کتاب آسمانی، به سه دسته ستمکار، میانه رو و پیشتاز تقسیم می شوند.

فمنهم ظالم لنفسه و منهم مقتصد و منهم سابق بالخيرت

برداشت یاد شده، براین احتمال است که ضمیر «منهم» به «عبادنا» (عموم بندگان) بازگردد؛ به ویژه اگر مقصود از «الکتاب» مطلق کتاب های آسمانی باشد، این احتمال تقویت خواهد شد.

221- انسان های قبل از آدم(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 30 - 23,24

23- آدم (ع) و نسل او، جانشین انسانهایی که پیش از آنان در زمین می زیستند.

إني جاعل في الأرض خليفة

«خليفة» به معنای، جانشین و جایگزین است و این معنا اقتضا می کند کسی که خلیفه به جای او آمده، در میان باشد و در آیه بیان نشده است که او کیست و لذا نظریات مختلفی ایراد شده است، از جمله: انسانهایی که پیش از آدم (ع) و نسل او در زمین سکونت داشته اند. اطمینان فرشتگان به فسادگری بشر مؤید این احتمال است.

24- ساکنان زمین پیش از آدم (ع) موجوداتی فسادگر و خونریز بودند.

إني جاعل في الأرض خليفه قالوا أتجعل فيها من يفسد فيها

ظاهر آیه شریفه می نمایاند که منشأ اطمینان فرشتگان به فسادگری بشر خلیفه او در زمین است. این حقیقت می تواند به دو معنا اشاره داشته باشد: 1- آدم (ع) و نسل او جانشین انسانهای پیشین هستند؛ 2- انسانهای پیشین موجوداتی فسادگر بوده اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 133 - 15

ص: 137

15 - سکونت موجوداتی مانند انسان در زمین قبل از سکونت آدم(ع) و فرزندان او

کما أنشأکم من ذریه قوم ءاخیرین

اگر «أنشأکم» خطاب به همه مردم زمین باشد، مفاد آیه بیانگر این است که ساکنان فعلی زمین از نسل ساکنان قبلی آن نبوده اند. زیرا به مقتضای تشبیه «کما أنشأکم...» ساکنان قبلی جملگی نابود شده و نسل کنونی بشر از ذریه قومی دیگر (قوم ءاخیرین) هستند، نه از ساکنان قبلی زمین.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 39 - 3

3- آدم (ع) و نسل او، جانشینان هایی که پیش از آنان در زمین می زیستند.

هو الذی جعلکم خلائف فی الأرض

222- انسان های گمراه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- اعراف - 7 - 30 - 3

3- گمراهی، سرنوشت گروهی از انسانهاست.

و فریقا حق علیهم الضلله

223- انسان های مبتلا به سختی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 33 - 2

2- انسان های گرفتار در سختی ها و تنگنا ها، مرجع خود را، خداوند می دانند و برای نجات خویش، به او روی می آورند.

و إذا مسّ الناس ضرّ دعوا ربّهم منینین إلیه

«إنابه» مصدر «منیب» به معنای «رجوع مکرّر در مکرّر» است (مفردات راغب).

224- انسان های مجادله گر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 20 - 18، 17

17 - برخی انسان ها دربارہ خدا، به رغم وجود نشانه های فراوان در برابر آنان، جاهلانه، جدال می کنند .

ألم تروا أنّ الله سخر لكم ما فى السموت . . . وأسبع عليكم . . . و من الناس من يج-

ص: 138

18 - برخی انسان ها ، بدون داشتن علم و منبع هدایت و کتاب روشن کننده ، درباره خداوند ، به مجادله می پردازند .

و من الناس من یجدل فی الله بغير علم ولا هدی ولا کتب منیر

225- انسان های محروم از ادراک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 179 - 6

6 - بسیاری از انسان ها و جنیان ، علی رغم داشتن قلب و ابزار درک ، خویشان را از فهم حقایق و معارف الهی محروم می سازند .

لهم قلوب لایفقهون بها

جمله «لهم قلوب» (آنها قلب دارند) می رساند که انسانها و جنیان گمراه ابزار درک دارند و جمله «لایفقهون بها» توضیح می دهد که آنان از ابزار شناختی که در اختیار دارند بهره نمی گیرند.

226- انسان های معتدل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 32 - 4

4 - انسان ها در ارتباط با دین الهی و کتاب آسمانی ، به سه دسته ستمکار ، میانه رو و پیشتاز تقسیم می شوند .

فمنهم ظالم لنفسه و منهم مقتصد و منهم سابق بالخیرت

برداشت یاد شده، براین احتمال است که ضمیر «منهم» به «عبادنا» (عموم بندگان) بازگردد؛ به ویژه اگر مقصود از «الکتاب» مطلق کتاب های آسمانی باشد، این احتمال تقویت خواهد شد.

227- انسان های ممتاز

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 54 - 37

37 - خداوند آگاه به بندگان لایق و سزاوار تفضل و احسان خاص خویش

ذلک فضل الله یؤتیه من یشاء و الله واسع علیم

متعلق «علیم» به مناسبت مورد، لیاقت افراد برای اعطای فضل و احسان خاص الهی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 20 - 6

6 - مؤمنان مهاجر و مجاهد در راه خدا، دارای برترین مرتبه و بزرگترین درجه در پیشگاه خداوند

ص: 139

الذین ءامنوا و هاجروا و جهدوا .. أعظم درجه عند الله

228- انسان های موحد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 33 - 16

16 - انسان هایی که در هر شرایط عقیده توحیدی خود را حفظ می کنند ، وجود دارد .

و إذا مسّ الناس ضرّ دعوا ربّهم .. إذا فریق منهم برّبهم یشركون

229- انسان های ناسپاس هنگام خطر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 22 - 15

15 - انسان های ناسپاس ، به هنگام احساس خطر مرگ (غرق شدن و ...) با خدا پیمان مؤکد می بندند که : اگر از آن ورطه نجات یابند ، هرگز گرد گناه نگردند و به جرگه بندگان شاکر و سپاسگزارش پیوندند .

و ظنوا أنهم أحیط بهم دعوا الله .. لئن أنجیتنا من هذه لנקوننّ من الشکرین

230- انسان های هدایت ناپذیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 42 - 10

10 - تضرع نکردن و شکوفا نشدن فطرت توحیدی برخی مردم، حتی با قرار گرفتن در تنگنا و سختی

لعلهم یتضرعون

آوردن کلمه ترجی «لعل» بیانگر این نکته می توان باشد که آدمیان همواره و در همه موارد در پی سختیها رو به خدا نیاورده و تضرع نمی کنند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 137 - 18

18 - هدایت ناپذیری برخی از مردم حقیقتی است که باید آن را در تبلیغ مد نظر داشت.

ولو شاء الله ما فعلوه فذرهم و ما یفترون

ص: 140

231- انسان هنگام آسایش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 10 - 2

2- احساس مصونیت از ابتلا به سختی‌ها و محنتها، از حالت‌های انسان به هنگام رفاه و آسایش

و لئن أذقنه نعماء بعد ضراء مسته ليقولنّ ذهب السيئات عنيّ

«لئن أذقناه ..» دلالت بر برطرف شدن سختیها دارد. از این رو جمله «ذهب السيئات عنيّ» (رنجها از من دور شد) - که انسان به خاطر گفتن و اعتقاد به آن مذمت شده است - مفهومی دیگر دارد و آن پندار عدم ابتلای دوباره به رنجها و ناملايمات است.

232- انسان هنگام رفاه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 10 - 2

2- احساس مصونیت از ابتلا به سختی‌ها و محنتها، از حالت‌های انسان به هنگام رفاه و آسایش

و لئن أذقنه نعماء بعد ضراء مسته ليقولنّ ذهب السيئات عنيّ

«لئن أذقناه ..» دلالت بر برطرف شدن سختیها دارد. از این رو جمله «ذهب السيئات عنيّ» (رنجها از من دور شد) - که انسان به خاطر گفتن و اعتقاد به آن مذمت شده است - مفهومی دیگر دارد و آن پندار عدم ابتلای دوباره به رنجها و ناملايمات است.

233- انسان هنگام سختی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 53 - 3

3- انسان‌ها به محض احساس ضعف و دچار شدن به رنج و زحمت، با تضرع و التماس به درگاه خداوند روی می‌آورند.

ثمّ إذا مسّكم الضرّ فإليه تجئرون

«ضرّ» به معنای کسالت روحی و بدنی و کمبود اقتصادی است و «تجئرون» (از مصدر جوار) به معنای زیادت در تضرع آمده است.

234- انسان هنگام سرور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 48 - 16

16 - انسان ، گرفتار تناقض در مواجهه با خوشی ها و ناخوشی ها

إذا أذقنا الإنسان منا رحمة فرح بها وإن تصبهم سيئة . . . فإنّ الإنسان كفور

از مضمون آیه شریفه چنین استفاده می شود که انسان، در حال رفاه و آسایش یادی از خدا نمی کند؛ گویی منشأ آن نعمت ها

ص: 141

کسی غیر خداوند است؛ ولی زمانی که ناگواری به او رو می آورد، خدا را متهم کرده و ناسپاسی می کند.

235- انسان هنگام سلب نعمت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 9 - 2

2- آدمی ، به هنگام از دست دادن امکانات و موهبت های دنیوی ، از رحمت الهی مأیوس شده و تدبیر خداوند در هستی را منکر می شود

و لئن أذقنا الإنسن . . . إنة لیئوس کفور

«کفور» می تواند از کفر - که به معنای انکار است - گرفته شده باشد. بر این اساس جمله «إنه ... کفور» اشاره به این دارد که: انسان در پی برخوردار شدن از نعمت و سلب آن نعمت از وی چنین می پندارد که تبدیلهای و تغییرها در هستی به دست خداوند نیست و از اختیار او بیرون است.

236- انعطاف پذیری انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 22 - 6

6 - انسان موجودی اغواپذیر

فوسوس لهما . . . فدلیهما بغرور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 138 - 11

11 - تأثیر پذیری انسان از محیط های فاسد و فرهنگ های غلط

فأتوا علی قوم . . . قالوا یموسی اجعل لنا إلهاً کما لهم ءالهه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 58 - 3

3- انسان ، در برابر خبر های ناگوار انفعال پذیر است .

وإذا بشر أحدهم بالأنثى ظلّ وجهه مسودًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 16 - 3

3 - آشنایی با مرحله حسابرسی نامه های اعمال ، زمینه ساز باور انسان به تغییر پذیر بودن حالات خویش است .

ص: 142

جمله «طبقاً عن طبق» (در آیات بعد) - که سوگندهای مکرر این آیات مربوط به آن است - از دگرگونی حالات انسان خبر می دهد و حرف «فاء» در «فلا أقسم» این مجموعه را بر آیات پیشین - که درباره محاسبه نامه های اعمال بود - تقریب کرده است؛ یعنی، حال که از حساب و کتاب آگاه شدید، بدانید که دگرگونی حالات حتمی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 5 - 4

4- انسان ، تحت تأثیر القنات و تعالیم بیرونی و آماده شکل گرفتن براساس آنها است .

قل أعوذ . . من شرّ الوسواس الخنّاس . الذی یوسوس فی صدور الناس

237- انقیاد انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 60 - 5

5 - خداوند ، می تواند انسان ها را خوی فرشتگی بخشد و آنان را مطیع و فرمانبر خویش قرار دهد .

و لو نشاء لجعلنا منکم ملئکه فی الأرض یخلفون

برداشت یاد شده بنابراین نکته است که مراد از «لجعلنا منکم ملائکه» این باشد که، می توانیم خوی عصیان و طغیان را از شما باز گیریم و شما را همانند ملائکه مطیع و فرمانبردار خود قرار دهیم. علامه در «المیزان» این احتمال را پذیرفته اند.

238- انگیزه های انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 25 - 3

3- نیّت ، انگیزه ها و افکار آدمی در عبادت خداوند و احسان به پدر و مادر ، تحت نظارت کامل خداوند است .

وقضى ربك ألا تعبدوا إلا إياه وبالوالدين إحساناً . . و اخفض لهما جناح الذلّ

239- اهداف خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6- رسیدن انسان به هدف آفرینشِ خود، در گرو معاد او است.

عن النبأ العظیم... و خلقنکم

ص: 143

240- اهمیت اختیار انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 33 - 4

4 - پیشگیری خداوند از گسترش فضای کفر و بی اختیار شدن انسان ها و برهم خوردن زمینه های انتخاب

و لولا أن يكون الناس أمّة واحدة

مراد از «أمّة واحده» شدن مردم، ممکن است تمایل یافتن آنان به کفر باشد.

241- اهمیت استعداد انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 106 - 5

5- لزوم به کارگیری روشی متناسب با استعداد فکری و روحی انسان برای تفهیم دقیق معارف دین و آموزه های قرآن

و قرءاناً فرقته لتقرأه علی الناس علی مکث

از اینکه خداوند در بیان معارف دینی در قرآن، از روش تدریج و گام به گام استفاده کرده است؛ نکته فوق به دست می آید.

242- اهمیت انذار انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 60 - 18

18- حقیقتی که در رؤیا به پیامبر (صلی الله علیه و آله) ارائه شد و نیز طرح شجره ملعونه در قرآن، به منظور انذار و ترساندن مردم است.

و ما جعلنا الرؤیا التي أرينك إلاّ فتنه .. و الشجره الملعونه فی القراءن و نحوّ

برداشت فوق، مبتنی بر این نکته است که مفعول بیواسطه ای برای «نحوّفهم» در تقدیر باشد همانند «بذلک». بنابراین معنا چنین می شود:

ما به وسیله اینها، مردم را انذار می کنیم.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 7 - 8

8 - انذار و اخطار به مردمان ، از اهداف مهم و محوری رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله)

لولا أنزل إليه ملك فيكون معه نذيراً

این که کافران تنها مسأله انذار را به عنوان هدف و محور رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله) و فرشتگان یادآور شدند، می تواند حاکی از حقیقت یاد شده باشد.

ص: 144

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 51 - 6

6 - انذار و اخطار به مردمان ، محور رسالت و بعثت پیامبران

و لو شننا لبعثنا فی کلّ قریه نذیراً

برداشت فوق، از توصیف پیامبران به انذارگر و اخطار کننده، به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 3 - 9

9- هشدار و انذار خلق ، از اهداف اصلی نزول قرآن

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ... إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ

243- اهمیت انسان شناسی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 21 - 5, 2

2 - آیات الهی در وجود انسان ، دارای اهمیتی ویژه و شایان مطالعه عمیق

و فی الأرض ءایت... و فی أنفسکم أفلا تبصرون

از اختصاص به ذکر یافتن «انفسکم» در قبال همه مظاهر هستی، اهمیت آن و از تعبیر «أفلا تبصرون» لزوم مطالعه ژرف برداشت می شود.

5 - مطالعه در وجود انسان و شگفتی های آن ، از راه های تحکیم مبانی توحیدی و خداشناسی

و فی الأرض ءایت... و فی أنفسکم أفلا تبصرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 40 - 8

8 - انسان و احیای مجدد او در روز رستاخیز ، از مباحث اساسی و محوری قرآن در دوره نخستین رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله)

لا أقسم بیوم القیمه... یحسب الإنسان أنن نجمع عظامه... یحسب الإنسان أن یتر

برداشت یاد شده، به این سبب است که این سوره - که از سوره های مکی و نازل شده در مرحله نخستین رسالت است - از آغاز تا پایان، درباره دو موضوع انسان و قیامت بحث کرده است.

244- اهمیت بقای نسل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 145

6 - بقای نسل انسان و تداوم حیات زندگان در کره زمین ، فلسفه به تأخیر افتادن کیفر گناه کاران و کافران تا قیامت

و لو یؤاخذ الله الناس بما کسبوا ما ترک علی ظهرها من دابّه و لکن یؤخرهم إلى آج

7 - مصلحت بقای نسل انسان ها و حیات در زمین ، مهم تر از مصلحت عقوبت دنیایی بندگان گنه کار و کافران

و لو یؤاخذ الله الناس بما کسبوا ما ترک علی ظهرها من دابّه و لکن یؤخرهم إلى آج

245- اهمیت تربیت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 80 - 7

7 - هدف از نزول قرآن ، تربیت انسان و حرکت دادن او به سوی کمال است .

تنزیل من ربّ العلمین

246- اهمیت تربیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 8 - 6

6 - بعثت پیامبران ، مقتضای ربوبیت خداوند و در راستای تربیت و رشد و کمال انسان ها

و الرسول یدعوکم لتؤمنوا برّبکم

«ربّ»؛ یعنی، تربیت کننده و تربیت ایجاد حالتی در شیء پس از حالت قبل است، تا آن گاه که به حد تمام و کمال برسد (مفردات راغب).

247- اهمیت تزکیه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جمعه - 62 - 2 - 6

6 - تلاوت آیات الهی ، تزکیه نفوس و تعلیم کتاب و حکمت ، اصول و محور های برنامه رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله) در هدایت

خلق

یتلوا علیهم ءایته و یرزکیهم و یعلمهم الکتب و الحکمہ

248- اهمیت تعلیم انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 146

7 - تلاوت آیات الهی بر مردم و پاکسازی آنان از آلودگی ها (شرک و . . .) از وظایف پیامبر (صلی الله علیه و آله) و از اهداف رسالت اوست .

یتلوا علیکم ءایتنا و یزکیکم

8 - تعلیم حقایق و معارف قرآن و آموزش حکمت به مردم ، از وظایف پیامبر (صلی الله علیه و آله) و از هدف های رسالت اوست .

و یعلمکم الکتب و الحکمه

249- اهمیت تکامل انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 80 - 7

7 - هدف از نزول قرآن ، تربیت انسان و حرکت دادن او به سوی کمال است .

تنزیل من ربّ العلمین

250- اهمیت تکامل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 38 - 3

3- نهی خداوند از ناپسندی ها ، در جهت تربیت ، رشد و کمال آدمیان است .

کلّ ذلک کان سیّئه عند ربّک مکروهًا

خداوند، پس از نهی از چندین عمل ناپسند می فرماید: همه اینها در نزد پروردگارت ناپسند است. ذکر صفت «ربّ» به جای اسم ذات و یا هر صفت دیگری می تواند گویای این حقیقت باشد که آن در راستای پرورش انسانهاست، چه اینکه «ربّ» به معنای پرورش آمده است.

251- اهمیت تنبه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 3 - 1

1- هدف از نزول قرآن بر پیامبر (صلی الله علیه و آله)، هشدار و توجه دادن به مردم و نصیحت کردن آنان است.

ما أنزلنا .. إلا تذکره لمن یخشی

استثنا در «إلا تذکره» منقطع است و «تذکره» مفعولٌ له می باشد؛ یعنی، «لکن أنزلنا للتذکره». «تذکره» معنایی گسترده تر از «راهنمایی» و «نشانه دادن» دارد و هرچه را مایه توجه به چیزی گردد شامل می شود (مفردات راغب و به معنای «وعظ» نیز می آید (مصباح و قاموس).

ص: 147

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 70 - 2

2- اهتمام ابراهیم (ع) برای به اندیشه واداشتن مردم شرک پیشه عصر خویش درباره حقیقت معبود های شان

إذ قال .. ما تعبدون

استفهام در «ماتعبدون» استفهام حقیقی نیست؛ زیرا ابراهیم(ع) می دید که آنان بت می پرستند. بنابراین پرسش یاد شده بدان منظور بوده است که افکار آنان را برآشوبد و به اندیشیدن درباره آنچه می پرستند وادارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 51 - 5

5 - تنبه و بیداری مردمان ، از هدف های تعالیم قرآن

و لقد وَّصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 151 - 1

1 - لزوم آگاهی بخشیدن به مردم درباره عقاید خرافی

أَلَا إِنَّهُمْ مِنْ إِفْكَهُمْ لِيَقُولُونَ

از به کار رفتن «ألا» - که برای تنبیه است - برداشت بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 4 - 8

8- بیدارگری و بینش دهی ، وظیفه مبلغان الهی حتی پس از روی گردانی مردم *

و الذين كفروا عمّا أنذروا معرضون . قل أراءيتم ما تدعون من دون الله

ارتباط این آیه با ذیل آیه قبل (و الذين كفروا .. معرضون) ممکن است این نکته را برساند که اعراض کافران، تکلیف مبلغان الهی را ساقط نمی کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 55 - 2

2 - بیدارگری و تذکر مردم به ارزش های الهی ، تکلیفی همیشگی برای مبلغان دینی

و ذکر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 52 - 2

2 - بیداری و آگاهی انسان ها ، در قلمرو رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله) و قرآن

و ما هو الا ذکر للعلمین

ص: 148

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - لیل - 92 - 12 - 1

1 - خداوند ، آگاه ساختن انسان ها را با خوبی و بدی و رساندن خوبان و بدکاران را به فرجام شایسته آنان ، بر خود لازم شمرده است .

إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدَى

«هدی» مصدر و به معنای ارشاد و راهنمایی است (قاموس). مراد از هدایت ممکن است اعم از هدایت فطری و تشریحی و نیز رساندن به مقصد باشد. جملات «سنیّره للیسری» و «سنیّره للعسری» (در آیات پیشین) مؤید تعمیم است.

252- اهمیت حقوق انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 42 - 2

2 - حقوق تمامی انسان ها - حتی غیر مؤمنان - محترم است .

إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ

از ذکر «الناس» به جای «الذین آمنوا»، می توان استفاده کرد که تجاوز به انسان های غیر مؤمن نیز مطرود و ناروا است.

253- اهمیت حل اختلاف انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 46 - 11

11 - تنها خداوند داور نهایی در حل اختلاف های بندگان است .

أنت تحکم بین عبادک فی ما کانوا فیه یختلفون

تقدیم مسندالیه (أنت)، بر خبر فعلی (تحکم) افاده حصر می کند.

254- اهمیت حواس انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 31 - 7

7- شنوایی و بینایی و دیگر حواس ، از جلوه های ربوبیت خدا بر انسانها

أمن يملك السمع والأبصر

ص: 149

255- اهمیت خصلتهای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 84 - 6

6- لزوم دقت انسان نسبت به ساختار ملکات نفسانی و باور های بنیادین خویش

قل کلّ يعمل علی شاکلته

«شاکله» به دو معناست: یکی، شخصیت و خلقیات ذاتی و دیگری، خلقیات و عادات اکتسابی است. برداشت فوق، به قرینه آیه قبل، مبتنی بر معنای دوم آن است. بنابراین آیه در مقام هشدار به انسانهاست که در شکل بخشیدن به شخصیت خویش، دقت لازم را مبذول دارند.

256- اهمیت خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 14 - 8,9

8 - تمجید و ستایش خداوند از خویش ، به خاطر آفرینش انسان

ثمّ أنشأه خلقاً اخر فتبارک الله أحسن الخلقین

9- آفرینش انسان ، آفرینشی بس مهم و ستایش برانگیز

ثمّ أنشأه خلقاً اخر فتبارک الله أحسن الخلقین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 71 - 6

6- اهمیت آفرینش انسان در مجموعه نظام هستی

بالمأ الأعلى إذ یختصمون . . . إذ قال ربّک للملئکه ائی خلق بشرًا من طین

از مجموع آیات مربوط به آفرینش انسان و جهان به دست می آید که خداوند، تنها آفرینش انسان را با فرشتگان در میان گذاشت و نه موجودات دیگر را. بنابراین از این نکته، می توان برداشت یاد شده را به دست آورد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - اهمیت آفرینش انسان در مجموعه نظام هستی

إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰئِكَةِ اِنِّیْ خَلَقْتُ بَشَرًا مِّنْ طِیْنٍ . . . فَتَقَعُوا لَهٗ سٰجِدِیْنَ

در میان گذاشتن و به اطلاع رساندن آفرینش انسان به ملائکه - پیش از آفرینش آدم(ع) - می تواند گویای برداشت یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 150

5- آفرینش انسان ، آفرینشی بس مهم و با عظمت و مورد توجه ویژه خداوند

ما منعك أن تسجد لما خلقت بيدي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 64 - 21

21- تمجید و تحسین خداوند از خویش به خاطر آفریدن آسمان ، زمین و انسان

اللّٰه الذی جعل لكم الأرض . . . و صورکم . . . فتبارک اللّٰه ربّ العلمین

جمله «فتبارک اللّٰه ربّ العالمین» دارای آهنگ تمجید و تحسین است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 4 - 2

2- آفرینش انسان در مقایسه با سایر جانداران زمین ، دارای ویژگی ، امتیاز و اهمیت

وفی خلقکم و ما یبئ من دابّه

از این که انسان به صورت مستقل و مقدم بر سایر جانداران یاد شده است، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 23 - 7

7- آفرینش انسان ، از مایعی ناچیز و سیر متوازن و تکاملی وی در رحم ، نشانه توانایی خداوند بر برپایی قیامت و احیای مردگان

الم نخلقکم من ماء . . . فقد رنا فنعم القدرون

برداشت یاد شده، با توجه به این نکته است که این آیات تا آخر سوره، درصدد اثبات برپایی قیامت باشد.

257- اهمیت خلقت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 57 - 1

1 - آفرینش مجموعه عالم (آسمان ها و زمین) ، در مقایسه با آفرینش انسان ها بزرگ تر و آفریدن آن سخت تر و مهم تر است .

لخلق السموت والأرض أكبر من خلق الناس

مقصود از «أكبر»، با عظمت تر، سخت تر و مهم تر بودن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - نوح - 71 - 20 - 6

6 - انسان و آفرینش او ، مورد توجه و عنایت ویژه خداوند

والله جعل لكم الأرض بساطاً . لتسلکوا منها سبلاً فجاجاً

ص: 151

خداوند، کره زمین را به گونه ای آفریده که برای بشر قابل بهره‌وری باشد و نیز آن را در جهت مصالح و منافع او آفریده است. از این نکته می‌توان به برداشت یاد شده دست یافت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 20 - 3

3 - هدایت انسان به راه راست و آسان ساختن سلوک آن، مهم‌تر از آفرینش اندام او است.

ثمّ السبیل

حرف «ثمّ» برای تراخی است و چنانچه جمله «ثمّ السبیل یسّره»، تفسیر جمله «قدّره» و بیان گوشه ای از تقدیرات الهی درباره انسان باشد؛ مراد تراخی رتبی خواهد بود؛ یعنی، آنچه بعد از ثمّ ذکر شده است، والاتر و ارجمندتر است.

258- اهمیت ذکر عجز انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 34 - 4

4 - خداوند، خواهان توجه خلق به قدرت مطلق او و عجز و ناتوانی خویش

إن استطعتم أن تنفذوا... فبأیّ آلاء ربّکما تکذّبان

259- اهمیت رستگاری انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 41 - 5

5 - نجات و رستگاری مردم، هدف و محور تمامی تلاش های ارشادی، سیاسی و اجتماعی مؤمن آل فرعون

وقال رجل مؤمن من آل فرعون یکتّم إیمنه... و یقوم مالی أدعوکم إلى النجوه

260- اهمیت شعور انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 23 - 9

9- نطق و شعور مندی انسان ، نشانه ای از آیات حق الهی *

وفی أنفسکم أفلا تبصرون .. إنه لحقّ مثل ما أنکم تنطقون

از ارتباط میان «إنه لحقّ» با «تنطقون»، ممکن است مطلب بالا استفاده شود.

ص: 152

261- اهمیت شناسایی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 13 - 7

7- تشخیص و تمیز انسان ها بهوسیله یکدیگر ، امری مهم در قوام جامعه و مناسبات اجتماعی

و جعلنکم شعوباً و قبائل لتعارفوا

از این که شناخت اعضای جامعه بشری نسبت به یکدیگر، غایت و هدف پیدایش تکوینی «شعوب و قبائل» معرفی شده؛ دانسته می شود که تعارف و شناسایی انسان ها نسبت به یکدیگر دارای نقشی مهم در قوام و پایداری زندگی اجتماعی آنان است.

262- اهمیت عمر انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 23 - 5

5- نیل به بهشت ، تنها دستاورد شایسته و بدون زیان در برابر سرمایه عمر و جان آدمی است .

أولئك الذين خسروا أنفسهم .. إن الذين ءامنوا ... أولئك أصحاب الجنة

عنوان کردن بهشت ، به عنوان پاداش مؤمنان در مقابل زیانکار شمردن کفرپیشگان ، اشاره به برداشت فوق دارد.

263- اهمیت عمر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 15 - 6

6 - سرمایه عمر و بهره از خانواده ، سرمایه کمال و سعادت آدمی است .

إنّ الخسرین الذين خسروا أنفسهم و أهليهم يوم القیمه

264- اهمیت مصالح انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 41 - 7,9

7- تأکید خداوند بر جهاد با مال و جان (در عین بی نیازی او از جهاد و تلاش مردم) ، به خاطر تأمین مصالح خود انسانهاست .

ما لكم إذا قيل لكم انفروا... إلا تنفروا يعذبكم... انفروا خفافاً و ثقلاً جهدوا

9- احکام و قوانین الهی ، در جهت منافع و مصالح واقعی انسانهاست .

انفروا... و جهدوا... ذلکم خیر لکم إن کنتم تعلمون

ص: 153

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 74 - 22

22 - دعوت به توبه و رهنمود های خداوند به انسان ها ، در جهت مصالح و منافع خود آنان است .

فإن يتوبوا یک خیراً لهم

265- اهمیت موعظه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 90 - 15

15- امر و نهی خداوند ، در جهت موعظه آدمیان است .

إن الله یأمر . . . وینهی . . . یعظکم

266- اهمیت نجات انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 41 - 5

5 - نجات و رستگاری مردم ، هدف و محور تمامی تلاش های ارشادی ، سیاسی و اجتماعی مؤمن آل فرعون

وقال رجل مؤمن من آل فرعون یکتّم إیمنه . . . و یقوم مالی أذعوکم إلی النجوه

267- اهمیت هدایت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 74 - 20

20 - اهتمام اسلام به هدایت و رهنمون ساختن هر چه بیشتر انسان ها به حق

فإن يتوبوا یک خیراً لهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 12 - 8

8- اهتمام خداوند به هدايت انسان ها در طول تاريخ و اتمام حجت بر آنان

و لقد أرسلنا من قبلك في شيع الأولين .. كذلك نسلكه في قلوب المجرمين

ص: 154

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 15 - 7

7- غرض از خلقت کوه ها ، نهر ها و راه ها هدایت انسان ها است .

وَأَلْتَمَى فِي الْأَرْضِ رَوْسَى . . . وَأَنْهَرًا وَسَبِيلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

برداشت مذکور، بنابراین نکته است که مراد از «تهتدون» هدایت معنوی باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 6 - 2

2- پیامبر (صلی الله علیه و آله) بر هدایت مردم و ایمان آنان به قرآن ، بسیار شایق و حریص بود .

فَلَعَلَّكُمْ بَخَعٌ نَفْسِكُمْ عَلَىٰ أَثَرِهِمْ إِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهَذَا الْحَدِيثِ أَسَفًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 57 - 3

3 - ایمان و راهیابی مردم به خدا ، تنها اجر و مزد پیامبر (صلی الله علیه و آله) در انجام رسالت خویش

مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِلَّا مَنْ شَاءَ أَنْ يَتَّخِذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا

برداشت فوق، مبتنی بر این است که استثنا در «إِلَّا مَنْ شَاءَ..» متصل باشد و مضافی نیز محذوف و در تقدیر باشد؛ یعنی، «إِلَّا مَنْ شَاءَ أَنْ يَتَّخِذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا بِالْإِيمَانِ وَالطَّاعَةِ وَ...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 12 - 5

5 - رسالت و هدایت خلق ، باری سنگین و همراه با نگرانی ها و نیازمند التجا به درگاه الهی

قَالَ رَبِّ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 38 - 9

9 - مؤمنان ، وظیفه دار هدایت مردم و نشان دادن راه درست زندگی به آنان

اتَّبِعُونِ أَهْدِكُمْ سَبِيلَ الرَّشَادِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 40 - 2

2 - اهتمام و تلاش پیامبر (صلی الله علیه و آله) برای هدایت تمامی انسان ها ، حتی حق گریزان

أَفَأَنْتَ تَسْمَعُ الصَّمَّ أَوْ تَهْدِي الْعُمَى

از لحن آیه شریفه - که به صورت استفهام انکاری بیان شده است - استفاده می شود که پیامبر (صلی الله علیه و آله) در مسیر هدایت دیگران تلاش فراوانی داشتند تا بدان جا که آن حضرت خواهان هدایت خدافراموشانِ همدم شیطان نیز بوده است.

ص: 155

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 28 - 2

2- هدایت خلق در مسیر بایسته زندگی و ارائه قوانین حق ، دو هدف مهم رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله)

أرسل رسوله بالهدی و دین الحق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 45 - 5

5 - تلاش و پیگیری شدید پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، درصدد هدایت همگان به سوی حق

و ما أنت علیهم بجبار

از این که خداوند، وظیفه پیامبر (صلی الله علیه و آله) را تنها تذکر و هشدار دانسته و به او یادآوری کرده که وظیفه اش واداشتن دیگران به ایمان به جبر و تلاش بیش از حد نیست؛ مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 9 - 7

7 - هدایت انسان ها و بیرون آوردن آنان از ورطه گمراهی ، هدف الهی در بعثت پیامبر (صلی الله علیه و آله) و نازل کردن قرآن

هو الذی ینزل علی عبده .. لیخرجکم من الظلمت إلى النور

واژه «ظلمات»، استعاره از گمراهی و واژه «نور» استعاره از هدایت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - صف - 61 - 14 - 7

7 - عیسی بن مریم (ع) ، از حواریون خواست او را در هدایت خلق به سوی خداوند یاری کنند .

كما قال عیسی ابن مریم للحواریین من أنصاری إلى الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جمعه - 62 - 2 - 10

10 - هدف بعثت پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، هدایت مردم و بیرون آوردن آنان از گمراهی ها است .

یتلوا علیهم . . . و إن كانوا من قبل لفی ضلل مبین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جمعه - 62 - 3 - 2

2 - تاریخ آینده بشریت ، شاهد برانگیخته شدن مردانی بزرگ برای هدایت خلق و زنده نگه داشتن اسلام و قرآن

یتلوا علیهم آیته . . . و آخرین منهم لَمَّا یلحقوا بهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 7 - 4

ص: 156

4 - هدایت انسان ها به راه خداوند ، اساس دعوت دین و محور تلاش پیامبراسلام (صلی الله علیه و آله)

إِنَّ رَبِّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 20 - 3

3 - هدایت انسان به راه راست و آسان ساختن سلوک آن ، مهم تر از آفرینش اندام او است .

ثُمَّ السَّبِيلِ

حرف «ثُمَّ» برای تراخی است و چنانچه جمله «ثُمَّ السَّبِيلِ يَسَّرَهُ»، تفسیر جمله «قَدَّرَهُ» و بیان گوشه ای از تقدیرات الهی درباره انسان باشد؛ مراد تراخی رتبی خواهد بود؛ یعنی، آنچه بعد از ثَمَّ ذکر شده است، والاتر و ارجمندتر است.

268- ایمان انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 170 - 20

20 - خداوند ، آگاه به ایمان و کفر مردمان

فَأَمِنُوا خَيْرًا لَكُمْ وَإِن تَكْفُرُوا... وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 29 - 11

11- برخورداری انسان از حق انتخاب ایمان و کفر ، به معنای بی تفاوتی ایمان و کفر در فرجام اخروی او ، نیست .

فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفِرْ إِنَّآ أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا

امر در «فلیکفر» برای تهدید است و جمله «إِنَّا أَعْتَدْنَا...» گویای این معنا است که اختیار انسان در انتخاب ایمان یا کفر، بدان معنا نیست که او، بر انتخاب خویش، مؤاخذه و یا تشویق نخواهد شد.

269- ایمان انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - خداوند ، از ایمان مردم بی نیاز است و از آن بهره ای نخواهد برد .

إِن تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ

ص: 157

270- بازجویی اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 94 - 21

21 - قیامت ، روز حضور انسان در برابر خدا و آگاه شدن او از تمامی کرده هایش و نیز روز محاکمه و تعیین سرنوشت

ثم تردون إلى علم الغيب والشهده فینبئکم بما کتتم تعملون

271- بازگشت انسان به زمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 25 - 3

3 - انسانها پس از مرگ و مدفون شدن در زمین، دوباره زنده خواهند شد و از دل خاک به عرصه زمین باز خواهند گشت.

وفیها تموتون و منها تخرجون

اخراج از زمین (و منها تخرجون) می تواند به این معنا باشد که انسانها از درون زمین، که معمولاً در آن مدفون می شوند؛ پس از زنده شدن به سطح زمین بازگردانده می شوند؛ و می تواند به این معنا باشد که از کره زمین اخراج و به جایی دیگر منتقل خواهند شد. برداشت فوق بر اساس احتمال اول است.

272- باطن عمل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 9 - 6

6 - « عن مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ : سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) مَا هَذِهِ السَّرَائِرُ الَّتِي تَبْلَى بِهَا الْعِبَادُ فِي الْآخِرَةِ ؟ فَقَالَ سَرَائِرُكُمْ هِيَ أَعْمَالُكُمْ مِنَ الصَّلَاةِ وَالصِّيَامِ وَ الزَّكَاةِ وَ الْوُضُوءِ وَ الْغَسْلِ مِنَ الْجَنَابَةِ وَ كُلِّ مَفْرُوضٍ لِأَنَّ الْأَعْمَالَ كَلَّهَا سَرَائِرُ خَفِيَّةٍ ؛

از معاذ بن جبل روایت شده که گفت: از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) سؤال کردم: مراد از «سرائر» - که بندگان در آخرت با آن امتحان می شوند - چیست؟ حضرت فرمود: سرائر شما، همان اعمال شما از نماز، روزه، زکات، وضو، غسل جنابت و تمام فرایض است؛ زیرا تمام اعمال باطن هایی ناپیدایند».

273- بخل انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - جان آدميان ، عجيب با بخل و آزمندی

و احضرت الانفس الشح

ص: 158

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 100 - 14، 13، 10، 4، 5

4- انسان ها ، حتی با مالک بودن تمامی خزاین رحمت پروردگار ، باز هم گرفتار بخل و نگران تهی دستی خویشند .

قل لو أنتم تملكون خزائن رحمة ربّي إذاً لأمسكنكم خشية الإنفاق

با توجه به اینکه خداوند، خصلت بخل را برای تمامی انسانها دانسته است (و کان الإنسان قتوراً) احتمال دارد که مخاطب (لو أنتم تملكون) تمامی انسانها باشند.

5- انسان ها ، هر چند دارای ثروت و مکنّت فراوان باشند ، باز هم گرفتار بخل بوده و دست از آن برنمی دارند .

قل لو أنتم تملكون خزائن رحمة ربّي إذاً لأمسكنكم خشية الإنفاق

10- کثرت مال ، تأثیری در گرایش انسان به انفاق و پرهیز از روحیه بخلورزی ندارد .

لو أنتم تملكون . . . لأمسكنكم خشية الإنفاق

13- انسان ها ، دارای روحیه خست و بخلند .

و کان الإنسان قتوراً

«قتور» صیغه مبالغه از «قتر» به معنای خودداری از پرداخت نفقه و اکتفا کردن به حداقل و قوت ناچیز است (مفردات راغب).

14- بخل ، دارای ریشه در نهاد بشر و خصلتی نیرومند در نوع انسانها

و کان الإنسان قتوراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 37 - 2

2- بخل و امتناع انسان ها از انفاق تمامی اموال ، حتی در صورت تأکید خداوند به انفاق آن

إن یسئلکموها فیحکم تبخلوا

بنابراین که مراد از «أموالکم» در آیه قبل - که مرجع ضمیر «ها» در «إن یسئلکموها» است - تمامی اموال باشد، برداشت یاد شده استقاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 16 - 15

15 - بخل و حرص ، عجین شده در جان بشر و برخاسته از طبیعت او است .

و من یوق شحّ نفسه

مطلب یاد شده، از اضافه «شحّ» به «نفسه» به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 21 - 1,2

1 - انسان ، به هنگام دستیابی به خیر و خوبی ، از بهره مند شدن دیگران از آن به شدت منع می کند .

و إذا مسّه الخیر منوعاً

2 - بخلورزی و خودداری از رسیدن خیر به دیگران ، از ویژگی های انسان

ص: 159

وإذا مسّه الخیر منوعاً

274- بدهات عبودیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 36 - 6

6- لزوم عبودیت در برابر پروردگار ، وظیفه ای بی نیاز از هرگونه استدلال

وإنّ اللّٰه ربّی وربکم فاعبدوه

در کلام عیسی (ع) این موضوع که «هرکس ربّ باشد، سزاوار پرستش است»، اصلی پذیرفته شده تلقی شده است.

275- بدترین انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 22 - 1

1 - انسان های حق ناشنوا و خاموش از بیان معارف حق و فاقدان فهم حقایق دینی ، بدترین جنبنندگان در پیشگاه خداوند

إن شرّ الدواب عند اللّٰه الصمّ البکم الذین لایعقلون

کلمات «الصم» و «البکم» به ترتیب جمع «الاصم = کر» و «الابکم = لال» است. «الذین لایعقلون» خبر سوم برای «إن» می باشد. قابل ذکر است که صفت بودن آن برای «الصم» و «البکم» نیز محتمل است.

276- بدترین انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 46 - 10

10 - خاندان فرعون ، از بدترین مردمان جهان

أدخلوا آل فرعون أشدّ العذاب

مجازات خاندان فرعون به شدیدترین مجازات ها، گویای حقیقت یاد شده است.

277- بدن انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 29 - 7

7- انسان ، موجودی مرکب از جسم و روح

ص: 160

إني خلق بشراً من صلصل .. فإذا سوّيته و نفخت فيه من روحي

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

15 - ص - 38 - 72 - 4

4 - انسان ، موجودی مرکب از جسم و روح

خلق بشراً من طين . فإذا سوّيته و نفخت فيه من روحي

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

16 - غافر - 40 - 67 - 11

11 - انسان ، موجودی است مرکب از جسم و روح .

و منکم من يتوفّى

«توفّى» (مصدر «يتوفّى») به معنای دریافت تام و کامل شیء است و آنچه از انسان به وقت مرگ دریافت می شود، روح او است نه جسم وی. پس انسان از دو عنصر جسم و روح تشکیل شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

16 - غافر - 40 - 77 - 8

8 - انسان ، موجودی است مرکب از جسم و روح .

أو نتوفّينک

«توفّى» (مصدر «نتوفّينک») به معنای دریافت تام و کامل شیء است و آنچه از انسان به وقت مرگ دریافت می شود، روح او است نه جسم وی. پس انسان از دو عنصر جسم و روح تشکیل شده است.

278- برتری انسان

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

10 - اسراء - 17 - 70 - 13,16,17

13- خداوند ، آدمیان را بر بسیاری از مخلوقات عالم ، امتیازی خاص و فضیلتی بزرگ داده است .

و فضّلنهم علی کثیر ممّن خلقنا تفضیلاً

از نظر اهل لغت، استعمال فعل «فضل» همراه با مفعول مطلق (تفضیلاً) به معنای ممتاز ساختن و به خصیلتی اختصاص دادن است (قاموس المحيط). و بزرگی فضیلت، از نکره آمدن «تفضیلاً» - که دال بر تعظیم است - استفاده گردید.

16- برتری و فضیلت آدمیان بر همه موجودات آفرینش *

و فضّلنهم علی کثیر

«کثیر» در این جا به معنای «جمع» و مخلوقات فراوان خداست. چنان که در لغت «کثیر» به معنای «جمع» بسیار استعمال شده است (مجمع البیان).

17- انسان در مشترکات خویش با سایر موجودات، دارای فضیلت و برتری بسیار است. *

ص: 161

وَفَضَّلْنَهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا

احتمال دارد که تفاوت «کَرَمًا» و «فَضْلًا» که در توصیف انسان است؛ این تفاوت را داشته باشند که کرامت، صفتی ذاتی و ویژه انسان است و فضیلت چیزی است که موجوداتی دارند اما یکی در آن میان برترش را دارد.

279- برتری انسان بر چهارپایان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 179 - 14

14 - فهم حقایق و معارف دینی و حق بینی و حق شنوی ، ملاک انسانیت و برتری انسان بر چهارپایان است .

أولئك كالأنعم

280- برتری انسان بر ملائکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 30 - 22

22 - انسان ، توانا به فراگیری علوم و دریافت حقایق غیبی که حتی فرشتگان استعداد یادگیری و دریافت آنها را ندارند .

إني أعلم ما لا تعلمون

برداشت فوق بر این اساس است که مراد از «ما لا تعلمون» خصوص استعداد نهفته در آدم (ع) نباشد؛ بلکه مقصود علوم و حقایقی باشد که در نزد خداوند است. بر این مبنا مراد از «إني أعلم ما لا تعلمون» - در رابطه با خلقت و خلافت آدم (ع) - این است که: در نزد خداوند حقایقی است که باید موجودی به آنها آگاه شود و شما فرشتگان تحمل آن را نداشته و ندارید و تنها انسان است که استعداد دریافت آنها را دارد و می تواند مظهر آنها بشود. جمله «ألم أقل...» در آیه 33 مؤید این معناست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 29 - 13

13- انسان ، دارای مقامی برتر از فرشتگان

إذ قال ربك للملائكة... فقعوا له سجدتين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- انسان ، دارای مقامی برتر از فرشتگان

فقعوا له سجدين . فسجد الملائكة كلهم أجمعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 162

6- انسان ها دارای زمینه های دستیابی به منزلتی فراتر از فرشتگان و شایستگی برای سجده ملائکه بر ایشان هستند .

و إذ قلنا للملائكة اسجدوا لآدم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 116 - 6

6 - ابلیس ، بر اطاعت از خداوند یا معصیت او ، مجبور نبود .

فسجدوا لآدم إلا إبليس أبى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 72 - 11

11 - انسان ، دارای مقام و شرافتی فراتر و برتر از فرشتگان *

فإذا سويته .. فقعدوا له سجدين

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که خداوند در ضمن چهار آیه قبل فرشتگان را از «ملاً أعلى» (موجودات برین) معرفی کرده است؛ ولی در این آیه به آنان فرمان داد که باید در برابر آدم سجده کنند. ناگفته نماند مقصود از آدم و انسان همه انسان ها نیست؛ بلکه افرادی اند که در پرتو ایمان و عمل صالح، سیر کمال را پیموده و به خدا نزدیک شده اند.

281- برتری انسان بر موجودات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 29 - 3

3 - برتری و شرافت انسان بر تمامی موجودات زمین

خلق لكم ما فى الأرض جميعاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 3 - 6

6- انسان ، در مقایسه با دیگر موجودات ، موجودی زیباتر ، برتر و کامل تر است .

خلق السموت و الأرض بالحقّ و صوّركم فأحسن صوركم

اختصاص به ذکر یافتن انسان با وصف «فأحسن صوركم» - پس از یادآوری آفرینش آسمان ها و زمین - می تواند اشاره به مطلب یاد شده باشد.

ص: 163

282- برتری بدن اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 41 - 4

4- انسان ها در قیامت ، در جسم و جانی برتر از دنیا و مناسب حیات اخروی ، محشور خواهند شد . *

علی أن نبذل خیراً منهم . و ما نحن بمسبوقین

283- برگزیدگی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 6 - 6

6- گزینش انسان های لایق از ناحیه خداوند ، پرتوی از ربوبیت اوست .

كذلك یجتیبك ربك

284- بشارت به انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 28 - 2

2 - خداوند ، تنها پناهگاه انسان و نویددهنده او در مشکلات و ناامیدی ها است .

و هو الذی ینزل الغیث من بعد ما قنطوا

آیه شریفه با طرح نزول باران در شرایط ناامیدی، ضمن اشاره به رحمت گسترده الهی، ناظر به این نکته است که در بدترین شرایط هم نباید ناامید شد و باید به خدا پناه برد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 8 - 1

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، فرستاده الهی برای گواهی بر خلق و بشارت و انداز آنان

إنا أرسلنک شهیداً و مبشراً و نذیراً

285- بصیرت اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 14 - 1

1 - بصیرت و بینایی کامل انسان به خویشتن خویش در قیامت

ص: 164

إلى ربك يومئذ المستقرّ .. بل الإنسان على نفسه بصيره

286- بصيرت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

19 - قيامه - 75 - 14 - 4

4- انسان ، موجودی خودآگاه و بصیر بر احوال خویش

بل الإنسان على نفسه بصيره

287- بعث انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

17 - ق - 50 - 42 - 1

1 - رستاخیز و لحظه خروج آدمیان از خاک ، هنگام شنود فریاد آسمانی بهوسیله همگان

يوم يسمعون الصيحه بالحق ذلك يوم الخروج

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

17 - ق - 50 - 44 - 1

1 - قیامت ، روز شکافتن زمین و خروج سریع آدمیان از دل خاک

يوم تشقق الأرض عنهم سراعاً

مطلب بالا، بر این اساس است که «سراعاً» اشاره به خروج سریع داشته است.

288- بعثت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

4 - مائده - 5 - 70 - 3

3 - بعثت پیامبرانی متعدد و بلند مرتبه از جانب خداوند برای بنی اسرائیل

و ارسلنا اليهم رسلا

تنوین در «رسلا» می تواند اشاره به عظمت و مرتبه والای آن رسولان داشته باشد.

ص: 165

289- بعد جسمی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 92 - 4

4 - انسان ، از دو عنصر روح و جسم تشکیل یافته است .

نتجیحک بیدنک

290- بعد روحی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 92 - 4

4 - انسان ، از دو عنصر روح و جسم تشکیل یافته است .

نتجیحک بیدنک

291- بقای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 12 - 11

11 - نابود نشدن انسان با مرگ

لیجمعنکم إلی یوم القیمه

جمله «لیجمعنکم» و تعدیه آن به «إلی»، بیانگر گردآوری مستمر آدمیان تا قیامت است و لازمه این نیز فانی نشدن آدمی پس از مرگ است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 14 - 5

5 - فناپذیری گوهر وجودی انسان پس از مرگ

إِنَّا إلی رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ

از به کار رفتن واژه «انقلاب»، استفاده می شود که انسان با مرگ نابود نمی شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 3 - 4

4 - مواد جسمانی انسان ، پس از مرگ از بین نمی رود .

النّ نجّمع عظامه

برداشت یاد شده از تعبیر «نجّمع» - از ماده «جمّع» (گردآوردن) - استفاده می شود؛ زیرا گردآوردن در جایی صادق است که

ص: 166

اجزایی پراکنده وجود داشته باشد.

292- بقای نسل انسان در زمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 123 - 6

6- هبوط آدم و حوا (ع) به زمین ، ملازم با ابقای تمامی نسل انسانی در آن است .

قال اهبطا... بعضکم لبعض عدو فإما یأتینکم

ضمیر جمع در «بعضکم» و «یأتینکم» گویای این نکته است که هنگام صدور فرمان هبوط، ادامه یافتن زندگی بشر در زمین، قطعی بوده است.

293- بلوغ انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 5 - 18

18- پایان اوج مرحله جوانی (بلوغ الأشد) ، نقطه آغازین منحنی نزول است . و سرانجام مرحله پیری (أرذل العمر) ، نقطه پایانی این منحنی در زندگی انسان می باشد .

فإنا خلقنکم من تراب.. ثم لتبلغوا أشدکم... لکیلا یعلم من بعد علم شیئاً

294- بوی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 94 - 5

5- هر یک از انسان ها دارای بویی مخصوص به خویش

إنی لأجد ریح یوسف

295- بهترین انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - پيشتازان در انجام کار های خیر ، از بهترین مردم و والاترين آنان در پيشگاه خداوند

و منهم سابق بالخيرت

ص: 167

از تقسیم بندی سه گانه مردم در تمسک به قرآن و دین داری (ضعیف، قوی و ..) و آمدن گروه پیشتاز در انجام خیرات به عنوان آخرین و قوی ترین گروه، برداشت یاد شده به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 47 - 3

3 - پیامبران ، بهترین افراد از میان انسان ها

وإِثْمَ عُنْدَنَا لِمَن الْمَصْطَفِينَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بینه - 98 - 7 - 1

1 - افراد مؤمن و دارای عمل صالح ، بهترین مردم و برترین موجودات اند .

إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتُ أُولَٰئِكَ هُم خَيْرُ الْبَرِيَّةِ

296- بهترین خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 14 - 10

10 - نوع خلقت انسان ، برترین و بهترین شکل آفرینش برای او

ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا ءَاخِرَ فَتُبَارَكُ اللَّهُ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 64 - 6

6 - انسان ، برخوردار از بهترین شکل و شمایل و اندامی موزون

وَصَوَّرَكُم فَأَحْسَنَ صُورَكُمْ

297- بهره دنیوی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - هر انسانی دارای نصیب و بهره ای ثبت شده و حتمی در دنیاست.

أولئك ينالهم نصيبهم من الكتب

4 - همه مردم، حتی افترازنندگان بر خدا و تکذیب کنندگان آیات او، تا فرا رسیدن مرگشان به بهره مقدر خویش در دنیا خواهند رسید.

ص: 168

فمن أظلم . . . أولئك ينالهم نصيبهم من الكتب حتى إذا جاءتهم رسلنا

«الكتاب» مصدر و به معنای اسم مفعول است، یعنی مکتوب و مقدر. «من» برای ابتدای غایت است. یعنی آنچه از مقدرات الهی سهم کافران است، به آنان خواهد رسید.

298- بهره های دنیوی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 77 - 29

29 - «عن علی بن ابی طالب (ع) فی قول اللّٰه عزّوجلّ «و لاتنس نصیبک من الدنیا» قال : لاتنس صحّٰتک و قوٰتک و فراغک و شبابک و نشاطک أن تطلب بها الآخره ;

از حضرت علی (ع) درباره سخن خدای عزّوجلّ «و لاتنس نصیبک من الدنیا» روایت شده است: آیه شریفه می گوید: فراموش نکن که با سلامتی، توان، فراغت، جوانی و شادابی خود آخرت را کسب نمایی».

299- بی ارزشی عنصر خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 18 - 3

3 - ماده اصلی در آفرینش انسان ، ماده ای پست و ناچیز بوده است .

من أیّ شیء خلقه

استفهام در این آیه، برای تحقیر است. نکره بودن کلمه «شیء» نیز به قرینه سیاق آیات - که مراحل تکامل انسان از مرحله نطفه تا مرحله حشر را بر می شمرد - مفید تحقیر است.

300- بی ارزشی نطفه انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 11 - 4

4 - نطفه انسان ، موجودی پست و بی ارزش

من نطفه

تنکیر «نطفه» دلالت بر تحقیر می کند.

ص: 169

301- بی پناهی اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 101 - 5

5- بی پناهی و تنهایی شدید انسان ها در عرصه قیامت ، علی رغم حضور در جمع

فلا أنساب بینهم یومئذ و لا یتساءلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 47 - 8

8- قیامت ، صحنه بی پناهی و بی یآوری انسان ها است .

ما لکم من ملجأ یومئذ

302- بی پناهی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 22 - 4,5

4- هیچ پناهگاهی برای بشر در برابر عذاب خداوند ، جز خود خدا وجود ندارد .

و لن أجد من دونه ملتحداً

5- هیچ کس ، توانایی پناه دادن به انس و جن در برابر عذاب الهی را ندارد .

و لن أجد من دونه ملتحداً

303- بی پناهی انسان ها در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قارعه - 101 - 4 - 1

1- مردم در قیامت ، مانند پروانه های ریز و پراکنده در هوا ، هراسان و بی سامان به هر طرف روی خواهند آورد .

یوم یكون الناس كالفرش المبثوث

«فَرَاشَه» (مفرد «فَرَاش»); یعنی، آنچه بال زده و در حرارت چراغ سقوط کرده و خود را می سوزاند (تاج العروس) «فَرَاء» آنها را ملخ هایی می داند که روی زمین گسترده و در هم می لولند (مجمع البیان). تشبیه مردم در قیامت به آن حشرات، نشانگر سردرگمی، ترس و اضطرابی است که انسان ها را به هر سو خواهد کشاند.

ص: 170

304- بی تقوایی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 131 - 16

16 - کفرورزی انسان ها و بی تقوایی آنان ، خارج از خواست و اختیار خداوند نخواهد بود .

وإن تكفروا فإن لله ما فى السموت و ما فى الأرض

بیان مالکیت خداوند نسبت به تمامی هستی پس از جمله «ان تکفروا»، می تواند اشاره به این معنا باشد که، کفرورزی انسانها چون خارج از هستی نیست، در اختیار خداوند است.

305- بی شعوری انسان های منفعل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 52 - 4

4 - انسان های بی ثبات ، از حیات و شعور واقعی ، بی بهره اند .

إذاهم يستبشرون . . . و لئن أرسلنا . . . يكفرون . فإِنَّكَ لَا تَسْمَعُ الْمَوْتَى وَلَا تَسْمَعُ الصَّمَّ

306- بی صبوری انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 61 - 3

3 - انسان تنوع طلب و ناشکیبا بر یکنواختی است .

لن نصبر على طعام واحد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 11 - 5

5 - بشر در دستیابی به خواسته ها و تمایلات خود ، موجودی عجول و ناشکیباست .

و لو يعجل الله للناس الشر استعجالهم بالخير

«الخير» به معنای هر چیز خوب و دلخواه است و «استعجال» منصوب به نزع خافض می باشد و تقدیر آن «کاستعجالهم بالخير» است؛ یعنی، اگر خداوند نیز همانند انسانها - که در رسیدن به خواسته های خود عجول و ناشکیبا هستند - بی درنگ به مجازات بزهکاران می پرداخت و . . .

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 51 - 6

6 - انسان ، موجودی کم ظرفیت در ملایمات و ناملایمات

ص: 171

و إذا أنعمنا على الإنسان أعرض .. و إذا مسّه الشرّ فذو دعاء عريض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 19 - 3, 1

1 - انسان ، موجودی بس بی صبر و ناشکیبا

إنّ الإنسان خلق هلوغاً

«هلوع»، در دو معنا به کار می رود: 1- جزوع (بی صبر و ناشکیبا); 2- حریص و آزمند (العین). برداشت یاد شده براساس معنای نخست است.

3 - ناشکیبایی و آزمندی ، نهفته در سرشت بشر

إنّ الإنسان خلق هلوغاً

مطلب یاد شده، از تعبیر «خلق» درباره صفت «هلوع» استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 20 - 2, 1

1 - انسان هنگام مبتلا شدن به شرّ و بدی ، بسیار بی صبر و ناشکیبا است .

إذا مسّه الشرّ جزوعاً

«جزع» ضد صبر است؛ یعنی، بی صبوری و ناشکیبایی (العین و قاموس المحيط).

2- بی صبوری و ناشکیبایی در برابر بدی ها و شرور ، از ویژگی های انسان است .

إذا مسّه الشرّ جزوعاً

307- بی یآوری اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 35 - 3

3 - خلق ، ناتوان از یاری رسانی به یکدیگر و عاجز از عکس العمل دفاعی در مقابل سختی های محشر

یرسل علیکما .. فلاتتصران

308- بی یاوری اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 18 - 5

5- بی یاوری انسان در قیامت ، حتی از سوی خویشاوندان خود

وإن تدع مثقلة إلى حملها لا يحمل منه شيء ولو كان ذا قربى

ص: 172

309- بی یآوری انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 13 - 9

9- انسان ، در برابر اراده و قدرت الهی ، فاقد کمترین یاور و یاری دهنده

أهلكتهم فلاناصر لهم

310- بینایی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 171 - 5

5- حواس آدمی (شنوایی ، بینایی و . . .) از ابزار درک و شناخت اوست .

صم بکم عمی فهم لایعقلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 23 - 4

4- انسان ، برخوردار از قدرت شنوایی ، بینایی و تعقل

و جعل لكم السمع والأبصر والأفئده

مقصود از «افئده» - به قرینه «سمع» و «أبصار» - عقول است و استعمال این واژه در معنای یاد شده، در قرآن بسیار شایع است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 2 - 9

9 - خداوند ، انسان را شنوا و بینا آفرید .

فجعلنه سمیعاً بصیراً

311- بینش اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - حاضران صحنه قیامت ، خداوند را محسوس کننده انسان ها و اختیاردار قوای درک و فهم آنان می دانند .

لم حشرتنی أعمی

ص: 173

11 - در دیدگاه حاضران صحنه قیامت بدن انسان در آن جا، باید با بدنی دنیایی او هماهنگ باشد .

لم حشرتی أعمی وقد كنت بصیراً

312- بینش انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 7 - 5

5 - بینش انسان، رفتار ساز و شکل دهنده کردار او است .

لیطغی . أن رءاء استغنی

313- بینش انسان کامل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 73 - 5

5- اولیای خداوند و افراد کامل، خطای خود را در صورت فراموشی نیز مایه استحقاق مؤاخذه می دانند .

لا تؤولذنی بما نسیت

در خواست موسی از خضر(ع) مبنی بر مؤاخذه نشدن، دال بر آن است که خطا، حتی در صورت نسیان نیز قابلیت مؤاخذه دارد.

314- بینش انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 49 - 11

11 - انسان ها، آسودگی و برخورداری از نعمت ها را، نتیجه دانش و تلاش خود می دانند .

ثم إذا حوّلنه نعمه متّاقال إنّما أوتيته علی علم

315- بینش پوچی خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 115 - 2

2- گزاف و بی هدف شمردن آفرینش انسان ، پنداری غلط و ناروا

أفحسبتم أنما خلقنكم عبثاً

ص: 174

316- بیهوشی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 2 - 7

7- شدت و هراس ناشی از زلزله زمین در آستانه برپایی رستاخیز ، هوش از سر تمامی مردم روی زمین خواهد ریود و آنان را مانند می زدگان مست ، بی خود خواهد ساخت .

إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ .. يَوْمَ تَرَوُنَّهَا... وَ تَرَى النَّاسَ سُكَرَى

«سکاری» جمع «سکران» است. «سکران» نیز به کسی گفته می شود که در اثر خوردن شراب، عقلش را از دست بدهد (مست شود).

317- پاداش اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 2 - 10

10 - تکامل و تعالی و داشتن دستاوردی بهتر ، فلسفه و هدف آغازین خلقت بشر و برخوردار شدن از جزا و پاداش اخروی (بهشت برین) ، فلسفه و هدف نهایی آفرینش او است .

لِيَلْوَكُمُ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا

به مقتضای جمله «لِيَلْوَكُمُ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا»، هدف از خلقت انسان و تقدیر مرگ و حیات برای وی، تکامل و داشتن دستاوردی بهتر در دنیا است؛ ولی چون پاداش و جایزه اصلی آن را در جهان آخرت دریافت می کند، بنابراین می توان گفت: تکامل، هدف مرحله اولی خلقت بشر و بهشت برین، هدف مرحله نهایی آفرینش او است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 7 - 5

5- جن ، همچون انسان ، دارای تکلیف و مورد بازخواست خدا و کیفر و پاداش در قیامت

وَأَنَّهُمْ ظَنُّوا كَمَا ظَنَنْتُمْ أَن لَّنْ يَبْعَثَ اللَّهُ أَحَدًا

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که مبعوث شدن انسان ها در قیامت، بیانگر کیفر و پاداش و حسابرسی آن است.

318- پاداش اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 51 - 1

1- تغییر و تبدیل نظام کنونی آسمان ها و زمین به نظام دیگر در آستانه برپایی قیامت ، به منظور کیفر و پاداش انسانهاست .

ص: 175

يوم تبدل الأرض غير الأرض . . . وبرزوا لله ... ليجزى الله كل نفس ما كسبت
برداشت فوق مبتنی بر این است که «لیجزی» متعلق به «برزوا» در آیه 48 باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 15 - 13، 10

10 - دنیا ، محل تلاش و آخرت جای کیفر و پاداش و مواجه شدن با نتیجه تلاش است .

إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ .. لَتَجْزِيَّ كُلَّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَى

13 - حضور در صحنه قیامت و برخورد با سزای اعمال دنیایی خود ، فرجام همه انسان ها است .

إِنَّ السَّاعَةَ .. لَتَجْزِيَّ كُلَّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 28 - 1

1 - هدفمند بودن آفرینش جهان ، مقتضی برپایی قیامت به منظور کیفر بندگان و یا پاداش به آنان

و ما خلقنا السماء .. بطلاً... أم نجعل الذين آمنوا و عملوا الصلحت

یادآوری برابر نبودن سرنوشت مؤمنان با مفسدان، پس از طرح مسأله بی هدف نبودن آفرینش جهان، می رساند که اگر مؤمنان و مفسدان یکسان باشند، لازم می آید که جهان آفرینش بی هدف باشد و چون جهان آفرینش هدفمند است، پس باید سرنوشت این دو گروه یکسان نباشد. و از آن جایی که در دنیا یکسان زندگی می کنند، پس باید جهان دیگری (رستاخیز) باشد که با آنان برخورد متفاوت و متناسب شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 32 - 4

4 - جن ، همانند انسان دارای مسؤولیت و کیفر و پاداش در آخرت

سنفرغ لكم آية الثقلان . فبأي آلاء ربكماتكذبان

319- پاداش انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - همه انسان ها ، برای کیفر و پاداش به سوی خدا بازمی گردند .

فَالینا یرجعون

ص: 176

320- پاداش انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 38 - 18

18 - پاداش برتر و مازاد بر استحقاق بندگان ، پرتوی از مشیت خدا بر اعطای روزی بی شمار او

لیجزیهم الله أحسن ما عملوا و یزیدهم من فضله و الله یرزق من یشاء بغير حساب

جمله «و الله یرزق من یشاء بغير حساب» در مقام تعلیل برای جمله «لیجزیهم الله..» و «یزیدهم...» است؛ چون خداوند به هر کس که بخواهد روزی بی حساب و فراون می دهد. از این رو به مردان الهی پاداش افزون بر استحقاقشان، عنایت می فرماید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 5 - 4

4 - رسیدگی نهایی به کار مردمان و تعیین کیفر و پاداش برای آنان ، از شؤون خداوند

وإلی الله ترجع الأمور

در صورتی که مراد از «الأمور» کارهای مربوط به انسان ها باشد؛ آیه شریفه به فلسفه قیامت و حضور مردم در پیشگاه خداوند، جهت محاسبه اعمال و مشخص شدن فرجام نهایی شان اشاره دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 26 - 3

3 - حساب رسی و کیفر و پاداش بندگان ، مهم ترین خصوصیت معاد و فلسفه برپایی قیامت

و الذین یصدّقون بیوم الدین

مطلب یاد شده، از تعبیر «یوم الدین» درباره قیامت، به دست می آید.

321- پاسخ اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 52 - 3

3- پاسخ سریع و بی چون و چرای انسان ها ، به پرسش های خداوند در قیامت

یوم یدعوکم فتستجیبون بحمده

322- پاکي انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 6 - 36

36 - طهارت انسان و اتمام نعمت الهی بر او ، زمینه ساز سپاسگزاری از خداوند

ص: 177

و لکن یرید لیطهرکم ولیم نعمته علیکم لعلکم تشکرون

در برداشت فوق «لعلکم»، غایت و تعلیل برای «لیطهرکم» و «لیم» گرفته شده است.

323- پایان عمر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 49 - 1

1 - زندگی نسل انسان ها در دنیا ، با یک صیحه و فریاد سهمگین به پایان خواهد رسید .

و یقولون متی هذا الوعد . . . ما ینظرون إلا صیحه وحده تأخذهم

«صیحه» به معنای صدای بلند و سهمگین است و مقصود از آیه شریفه، با توجه به آیه قبل - که در آن کافران از زمان برپایی قیامت سؤال می کردند - بیان نشانه های برپایی قیامت و شرایطی است که در آن، رستاخیز برپا می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 81 - 5

5 - پایان عمر آدمی در دنیا ، پایان حیات ابلیس و سرآغاز مرگ او است .

من المنتظرین . إلی یوم الوقت المعلوم

324- پدر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 189 - 2

2 - شخص واحد (آدم) (ع) منشأ و مبدأ همه انسانهاست .

خلقکم من نفس وحده

برداشت فوق و نظایر آن مبتنی بر این نظر است که مراد از نفس واحده و زوجش آدم(ع) و حوا(س) باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 6 - 1

1 - خداوند ، انسان ها را از یک تن (آدم (ع)) آفرید .

خلقکم من نفس وحده

مفسران بر این دیدگاه اند که مقصود از «نفس واحده» آدم ابوالبشر است.

ص: 178

325- پراکندگی انسان ها در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عادیات - 100 - 9 - 1

1 - در قیامت ، مردگان از قبر ها برانگیخته و پراکنده خواهند شد .

بعثر ما فی القبور

«بَعَثَ» (معلوم «بُعِثَ»); یعنی، بیرون کشید; اجزا را زیر و رو کرد; متفرق ساخت; آشکار کرد و برانگیخت (صحاح اللغه). صاحب «مفردات» بعید نمی داند که فعل «بُعِثَ»، مرکب از فعل های «بُعِثَ» و «أُثِرَ» باشد; زیرا معنای هر دو را دارد. مصداق بارز «ما فی القبور» - به قرینه ضمیر جمع عاقل در جمله «إِنَّ رَبَّهُم...» (در آیات بعد) - انسان ها هستند.

326- پرسش از وحی به انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 43 - 10

10- دعوت خداوند از مشرکان مکه برای تفحص و تحقیق از عالمان ، جهت به دست آوردن حقایق وحی به انسان

و ما أرسلنا من قبلك إلا رجالاً... فاستلوا أهل الذکر إن کنتم لاتعلمون

مخاطب فعل «استلوا» به قرینه آیات قبل - که درباره مشرکان بود - می تواند مشرکان باشد.

327- پرسشگری انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 67 - 5

5- انسان ، موجودی پرسشگر ، خردورز و دارای قدرت تجزیه و تحلیل خلقت خویش است و بر مقایسه گذشته و آینده نظام آفرینش توانا است .

و يقول الإنسن أءذا مامتّ .. أولا یذکر الإنسن أنا خلقنه

328- پلیدی اضلال انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- منحرف ساختن مردم از راه خدا، بارزترین و زشت ترین حرکت کفرآمیز

الذین کفروا و صدّوا عن سبیل اللّٰه

پس از طرح مسأله کفر، در آیه موضوع «صدّ عن سبیل اللّٰه» مطرح شده است، تا به اثری از آثار کفر اشاره شده باشد.

ص: 179

329- پناهگاه انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 72 - 8

8 - هیچ گریزگاه و مأوایی جز خداوند برای انسان نیست.

و هو الذی إلیه تحشرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 53 - 3، 4، 5

3- انسان ها به محض احساس ضعف و دچار شدن به رنج و زحمت ، با تضرع و التماس به درگاه خداوند روی می آورند .

ثم إذا مسکم الضرّ فإلیه تجئرون

«ضرّ» به معنای کسالت روحی و بدنی و کمبود اقتصادی است و «تجئرون» (از مصدر جؤار) به معنای زیادت در تضرع آمده است.

4- انسان ها ، فطرتاً خداوند را تنها پناهگاه و ملجأ خویش می دانند .

ثم إذا مسکم الضرّ فإلیه تجئرون

5- منشأبودن خداوند برای تمامی نعمت ها و پناهگاه انحصاری بودن او برای گرفتاران و آسیب دیدگان ، دلیل وحدانیت او و بطلان ثنویت

وقال الله لا تتخذوا إلهین اثنین إنما هو إله وحد . . . و ما بکم من نعمه فمن الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 81 - 4، 5

4- آفرینش کوه ها به گونه ای که قابل پناه گرفتن برای انسان باشد ، به قدرت خداست .

و الله . . . جعل لکم من الجبال أکنناً

5- امکان مأوی گرفتن انسان در دل صخره ها و سنگر گرفتن در شکاف کوه ها ، از نعمت های الهی

و جعل لکم من الجبال أکنناً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 27 - 13

13- خداوند ، تنها ملجأ و پناه آدمیان است .

و لن تجد من دونه ملتحداً

«التحاد» یعنی «به سوی چیزی عدول کردن و به آن پناه آوردن» و «ملتحداً» - به قرینه مقام - مکانی است که شخص خائف، به سوی آن راه خود را کج کند تا در پناه آن محفوظ بماند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 180

3- خداوند، پناه‌گاه انسان، در تنگ‌ها است.

إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَنِ

4- رحمت وافر خداوند، مقتضی پناه دادن او به گرفتاران و بی‌پناهان است.

إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَنِ مِنْكَ

«رحمان» صیغه مبالغه و به معنای بسیار مهربان است. تکیه حضرت مریم بر این نام از بین نام‌های دیگر خداوند نشانه ویژگی این وصف در بین اوصاف خداوند و تناسب بیشتر آن با مقام استعاده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 88 - 3,2

2 - خدا، تنها پناهگاه بی‌پناهان

و هو یجیر

«إِجَارَه» (مصدر «یجیر») به معنای پناه دادن است و «هو» فاعل معنوی و تقدیم آن مفید حصر می‌باشد. جمله «هو یجیر» عطف بر «بیده ملکوت کل شیء» و به تقدیر «و من هو یجیر...» است؛ یعنی، «او کیست آن که تنها او پناه می‌دهد».

3 - عدم وجود کمترین پناهگاه، در برابر خداوند

و لایجار علیه

«مجار علیه» به کسی گفته می‌شود که در برابر او و علی‌رغم میل و خواسته او، به کسی پناه داده می‌شود. بنابراین عبارت «لایجار علیه»؛ یعنی، در برابر خدا کسی نیست، که علی‌رغم خواست او، به کسی پناه دهد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 98 - 6

6 - خدا، تنها پناهگاه انسان برای ایمن ماندن از شرّهای شیاطین

أَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّيْطَانِ . وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - خداوند ، پناهگاه انسان و نجات بخش او است .

فإذا ركبوا في الفلك دعوا الله مخلصين له الدين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - انسان ، همواره نیازمند ملجأ و شفیع برای جبران کاستی های خود است .

ما لكم من دونه من ولیّ ولا شفیع

«شفیع» ریشه «شفیع» به معنای «ضمیمه کردن چیزی به دیگری» است (مفردات راغب). شفاعت، به معنای «پیوستن چیزی به دیگری، جهت کمک به او» است (مفردات راغب). نفی هرگونه «ولیّ و شفیع» جز خدا برای انسان، نشان دهنده این است که

انسان به آن نیاز اساسی دارد و به دنبال آن می رود و خداوند می خواهد به او رهنمود بدهد که نیاز یاد شده در کجا برآورده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 28 - 2

2- خداوند ، تنها پناهگاه انسان و نویددهنده او در مشکلات و ناامیدی ها است .

و هو الذی ینزل الغیث من بعد ما قنطوا

آیه شریفه با طرح نزول باران در شرایط ناامیدی، ضمن اشاره به رحمت گسترده الهی، ناظر به این نکته است که در بدترین شرایط هم نباید ناامید شد و باید به خدا پناه برد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 20 - 5

5- تنها پروردگار جهان ، پناهگاه انسان ، در سختی ها و دشواری های زندگی است .

وإتی عذت برّی و ربکم

330- پناهگاه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 50 - 2

2 - خداوند ، تنها ملجأ و پناهگاه واقعی آدمیان

ففرّوا إلى الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 6 - 1

1 - برخی از مردان بنی آدم ، به گروهی از مردان جنی پناه می بردند .

وأنّه کان رجال من الإنس یعودون برجال من الجنّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- هیچ پناهگاهی برای بشر در برابر عذاب خداوند، جز خود خدا وجود ندارد.

ولن أجد من دونه ملتحداً

ص: 182

331- پنهان کاری انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 54 - 3

3 - انسان ها ، توانایی دارند برخی از مقاصد خود را پنهان دارند .

إن تبدوا شيئاً أو تخفوه

332- پوچ انگاری خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 116 - 1

1 - انکار معاد و بیهوده شمردن آفرینش انسان ، اهانت به ساحت آفریننده جهان (خدا) است .

أفحسبتم أئماً خلقنكم عبثاً . . . لا ترجعون . فتعالى الله

«تعالی» (مصدر «تعالی») به معنای والایی و بلندمرتبگی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 36 - 6

6 - پوچ انگاری خلقت انسان و بی هدف دانستن زندگی او ، تأثیرگذار در انکار کردن معاد و ایمان نیاوردن به روز قیامت

أیحسب الإنسان أن یترك سدى

آیه شریفه در سلسله آیات مربوط به تکذیب معاد از سوی کافران قرار دارد. از این رو می تواند درصدد بیان علل تکذیب روز قیامت باشد؛ هم چنان که می تواند بیانگر نشانه های تحقق چنین روزی باشد.

333- پیدایش صورت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 8 - 3

3 - مرحله پیدایش قیافه و سیما برای هر انسان ، پس از مراحل آفرینش ، تکمیل و تعدیل اعضای او است .

جمله «فی آیّ صوره..» مستأنفه و بیانگر مرحله ای دیگر از مراحل پیدایش انسان است. برخی آن را تفسیر جمله «فعدلک» در آیه قبل، قرار داده و مرحله تعدیل و چهره پردازی را یکی دانسته اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 70 - 13

13- « عن أبي جعفر (ع) : إذا بلغ العبد مائة سنة فذلك أرذل العمر ;

از امام باقر(ع) روایت شده است: هر گاه بنده خدا به صد سال می رسد، [عمر او] «أرذل العمر» است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 5 - 24

24 - تنها برخی از انسان ها به مرحله پایانی پیری (أرذل العمر) می رسند .

و منکم من یردّ إلى أرذل العمر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 6 - 2

2 - آفرینش انسان از خاک ، رشد مرحله به مرحله او در رحم ، صعود تدریجی از طفولیت (مرحله ضعف جسمی و عقلی) به اوج جوانی و نزول تدریجی از اوج بتوانایی (جوانی) به حسیض ناتوانی (کهولت و پیری) ، جلوه های ربوبیت خدا و یگانگی او

فإنا خلقناکم من تراب . . . لکیلا یعلم من بعد علم شیئاً . . . ذلک بأنّ الله هو الحق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 54 - 7, 10, 4, 2

2 - مراحل مختلف حیات انسان ، از کودکی تا پیری ، به دست خداوند است .

الله الذی خلقکم من ضعف ثمّ جعل من بعد ضعف قوّه ثمّ جعل من بعد قوّه ضعفاً و شیبه

4 - سیر مراحل زندگی آدمی ، از کودکی تا پیری ، تخلف ناپذیر و غیر قابل تغییر است .

خلقکم من ضعف ثمّ جعل من بعد ضعف قوّه ثمّ جعل من بعد قوّه ضعفاً و شیبه

7 - از ضعف به کمال جسمانی رسیدن انسان ها و سپس فرتوت و ناتوان شدن آنان ، از آیه های خداوند است .

اللّٰه الذی خلقکم من ضعف .. و شبیه

10 - دوران پیری انسان ها ، دوران ناتوانی و ضعفی ادامه دار است .

ثمّ جعل من بعد قوّه ضعفاً و شبیه

«شبهه» به معنای پیری است و آورده شدن آن پس از «ضعفاً» به عنوان عطف بیان، با این که «ضعفاً» مقصود را می رساند، به خاطر یادآوری این نکته است که در این دوران، ضعف، قابل جبران نیست و تا مرگ ادامه دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 67 - 8

8 - پایان اوج مرحله جوانی (بلوغ اشد) نقطه آغاز منحنی نزول و سرانجام مرحله پیری ، نقطه پایان این منحنی در زندگی انسان است .

ثمّ لتبلغوا أشدکم ثمّ لتکونوا شیوخاً .. لتبلغوا أجلاً مسمّی

ص: 184

335- پیوند انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 32 - 17

17 - انسان ها ، اعضای یک پیکره و به منزله یک مجموعه

من قتل نفساً .. فکانما قتل الناس جميعاً و من احياها فکانما احيا الناس جميعاً

از اینکه خداوند کشتن و زنده کردن یک فرد را به منزله کشتن و زنده کردن همه می داند، پیوستگی فرد و جامعه، مانند اعضای یک مجموعه، به دست می آید.

336- تأثیر پذیری انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 9 - 2

2- آدمی ، به هنگام از دست دادن امکانات و موهبت های دنیوی ، از رحمت الهی مأیوس شده و تدبیر خداوند در هستی را منکر می شود .

و لئن أذقنا الإنسن . . . إنه لیئوس کفور

«کفور» می تواند از کفر - که به معنای انکار است - گرفته شده باشد. بر این اساس جمله «إنه ... کفور» اشاره به این دارد که: انسان در پی برخوردار شدن از نعمت و سلب آن نعمت از وی چنین می پندارد که تبدیلهای و تغییرها در هستی به دست خداوند نیست و از اختیار او بیرون است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 10 - 6

6- حالات روحی روانی انسان (ناامیدی ، شادمانی مفرط ، تکبر و . . .) حتی باکمترین سختیورفاه تغییر پذیر است .

و لئن أذقنا الإنسن . . . إنه لیئوس کفور. و لئن أذقنه نعماء . . . إنه لفرح فخور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 39 - 11

11- انسان ، موجودی تأثیر پذیر از إقانات و تبلیغات

لأغویٰهم أجمعین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 64 - 5

ص: 185

5- تأثیرپذیری عمیق روح و روان آدمی در برابر صداها و نغمه‌ها

و استفزز من استطعت منهم بصوتک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 37 - 2

2- آدمی تحت تأثیر گرایش‌های طبیعی انسانی قرار دارد؛ نه صرفاً متأثر از شرایط بیرونی.

خلق الإنسن من عجل

از این که خلقت بشر از خمیر مایه عجله و شتاب دانسته شده است، استفاده می‌شود که انسان‌ها فقط از شرایط و محیط خارجی (جامعه، تربیت و...) تأثیر نمی‌پذیرند، بلکه غرایز انسانی نیز در آنان مؤثرند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 53 - 7

7- تأثیرپذیری انسان، از خانواده و جامعه خویش

قالوا وجدنا ءاباءنا لها عبدین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 36 - 3، 1

1 - انسان‌ها، به هنگام برخورداری از اندک رحمتی، شادمان، به هنگام مواجهه با کمی ناگواری، مأیوس و ناامید می‌شوند.

و إذا أذقنا الناس رحمه... یقنطون

«قنوط» در لغت، به معنای «یأس از خیر» است (مفردات راغب). «ذوق» به معنای «چشیدن و خوردن بسیار کم» استعمال می‌شود. کاربرد «أذقنا» به جای هر واژه دیگر، می‌تواند به منظور یاد شده باشد. لازم به ذکر است که تنوین «رحمه» و «سیئه» تنکیر و برای قَلت است.

3 - انسان‌ها، شخصیتی تأثیرپذیر و انفعالی دارند.

و إذا أذقنا الناس... فرحوا بها و إن تصبهم... یقنطون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - انسان از شرایط و محیط بیرونی خویش ، سریعاً تأثیر می پذیرد .

إذاهم يستبشرون . وإن كانوا من قبل ... لمبلسین

تکرار «من قبل» در آیه، می تواند به منظور تأکید بر این نکته باشد که انسان، در برخورد با حوادث خوش حال کننده و یا غم آور، به سرعت تغییر می کند و حالی به حالی می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - انسان ، موجودی تأثیرپذیر از عوامل بیرونی و از القانات و تبلیغات آنها

لَاغُوْبِيْنَهُمْ أَجْمَعِيْنَ

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

16 - فصلت - 41 - 34 - 8

8- تأثیر پذیری سریع انسان ها ، از اخلاق نیک دیگران

ادفع بالتی هی أحسن فإذا الذی بینک و بینه عدوه کأنه ولیّ حمیم

با توجه به این که «إذا»ی فجائیه برای بیان ناگهانی بودن امری به کار می رود و نوعی ملازمه با سرعت و شتاب وقوع آن دارد، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

17 - احقاف - 46 - 27 - 8

8- روح انسان ، تأثیر پذیر از تکرار و تنوع

و صرّفنا الأیت لعلمهم یرجعون

«صرّفنا»، بیانگر تنوع و تکرار است و به کارگیری آن، بدین جهت است که انتظار می رود تأثیر و کارایی آن فزون تر باشد.

337- تأثیر پذیری انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

16 - فصلت - 41 - 50 - 6

6- آدمی تحت تأثیر شرایط مختلف زندگی ، حالت های گوناگون پیدا می کند .

وإن مسّه الشرّ فیئوس قنوط . و لئن أذقته رحمه منّا من بعد ضراء مسّته ليقولنّ ه

338- تأمین برخی از نیازهای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

9 - ابراهیم - 14 - 34 - 4

4- خداوند ، بخشی از هر یک از انواع تقاضا ها و درخواست های انسان را به آنان عطا فرمود .

وَأَتِيكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ

برداشت فوق مبتنی بر این است که: «من» در «من کلّ» برای تبعیض باشد و نیز مقصود از سؤال در جمله «سألتُموه» درخواست و تقاضای زبانی باشد، نه نیازها و خواسته های وجودی.

ص: 187

339- تأمین روزی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 40 - 8

8 - آفرینش انسان ها و تأمین روزی آنان ، از آیات الهی است .

اللّٰه الذی خلقکم ثمّ رزقکم

340- تأمین مصالح انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 35 - 20

20 - تکالیف الهی ، تأمین کننده مصالح و منافع انسانهاست .

ولا تقربا هذه الشجرة فتكونا من الظالمين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 61 - 20

20 - راضی بودن به آنچه خدا مقرر کرده و شکایا بودن بر آن ، تأمین کننده خیر و مصلحت واقعی انسان است .

لن نصیر علی طعام وحد .. قال أتستبدلون الذی هو أدنی بالذی هو خیر

341- تأمین معاش انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 20 - 5

5- زمین ، مرکز تأمین امکانات و وسایل معیشت انسان

والأرض مددنها .. و جعلنا لکم فیها معیش و من لستم له برزقین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 70 - 7

7- امتنان خدا بر آدمیان به خاطر بهره مند کردن آنان از کرامت انسانی و نیز ذخیره های معیشتی دریا و خشکی

و لقد کرّمنا بنیء آدم و حملنهم . . . و رزقنهم من الطّیّبت

ص: 188

342- تأمین منافع انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 21 - 10

10- فرمان های خدا و دستور او به جهاد ، در جهت منافع خود انسان ها است .

فإذا عزم الأمر فلو صدقوا الله لكان خيراً لهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 38 - 10

10- تشریح اتفاق از سوی خداوند ، صرفاً در جهت منافع خود انسان ها است .

تدعون لتتفقوا .. و من يبخل فإتّما يبخل عن نفسه و الله الغنيّ و أنتم الفقراء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 6 - 5

5 - آفرینش زمین ، نعمتی الهی برای انسان ها و در جهت منافع حیاتی آنان است .

ألم نجعل الأرض مهّداً

«مهّداً» و «مهّادا»، به معنای مکانی است که مهّدد و مهّیّا باشد (مفردات راغب). بنابراین جمله «ألم نجعل...»، حاکی از این است که

خداوند زمین را به گونه ای قرار داده است که برای ادامه حیات بشر آماده باشد.

343- تأمین منافع انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 3 - 9

9- بیان های تمثیلی و توصیفی قرآن ، برای توده های بشر و در جهت منافع آنان

كذلك يضرب الله للناس أمثلهم

لام در «للناس» بیانگر منفعت است.

344- تأمین نیاز انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 130 - 7

7 - خداوند ، تأمین کننده نیاز های آدمی

یغن الله کلا من سعته

ص: 189

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 131 - 4

4 - مالکیت خداوند بر هستی ، دلیل توانمندی او بر رفع نیاز های انسان

یغن الله کلا من سعته . . . والله ما فی السموت و ما فی الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 64 - 9،10

9 - خداوند ، تمامی نیاز های بشر را از نوع پاکیزه و دلپذیرش فراهم ساخته است .

ورزقکم من الطیبیت

10 - فراهم ساختن تمامی نیاز های بشر از نوع پاکیزه و دلپذیر آن - پس از آفرینش او - جلوه ای از قدرت و ربوبیت بی همتای خداوند

فأحسن صورکم ورزقکم من الطیبیت

345- تأمین نیاز انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 48 - 3،1

1 - خداوند ، تنها برآورنده نیاز ها و عطاکننده ثروت و مکنت به آدمیان

وأنه هو أغنی

3 - نیاز های مقطعی و دراز مدت بشر ، برآورده شده در نظام هستی از سوی خداوند *

وأنه هو أغنی و أقتی

«أقتی»؛ یعنی، «أعطی القنیه» و «قنیه» به سرمایه های باقی و ذخایر پایدار گفته می شود. بنابراین جمع میان «أغنی» و «أقتی» بیانگر مطلب یاد شده است.

346- تأمین نیازهای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - تأمین نیازهای مادی انسان و تبیین ارزشهای معنوی وی، از نشانه های الوهیت خداوند

بینی ءادم قد أنزلنا . . . ذلك من ءایت الله

مشارالیه «ذلک»، آفرینش لباس (أنزلنا علیکم لباسا) و تبیین ارزش تقوا (و لباس التقوی ذلک خیر) است. گفتنی است که لباس و بیان ارزش تقوا از جهت آیت بودن خصوصیتی ندارد و لذا به کلیه نیازهای مادی و تبیین ارزشهای معنوی تعمیم داده شده است.

ص: 190

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم - 14 - 34 - 11، 9

9- تمامی آنچه خداوند در تأمین نیازها و خواسته های بشر به او داده است ، نعمت و احسان است .

و ءاتیکم من کلّ ما سألتموه و إن تعدّوا نعمت الله لا تحصوها

از اینکه خداوند داده های خود به بشر (و ءاتیکم من کلّ ما سألتموه) را نعمت خوانده است (و إن تعدّوا نعمت الله ..)، مطلب فوق به دست می آید.

11- تأمین همه نیازها و خواسته های وجودی انسان و برخوردار ساختن وی از نعمت های بیشمار ، دلیل توحید ربوبی خداوند

الله الذی خلق السموت و الأرض .. و ءاتیکم من کلّ ما سألتموه و إن تعدّوا نعمت ا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 11 - 13

13- برآورده شدن نیازهای انسان از طبیعت ، از نشانه های توحید و خداشناسی است .

هو الذی أنزل .. ماء لکم ... ینبت لکم به ... إن فی ذلک لآیه لقوم یتفکرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 14 - 14

14- عوامل طبیعی مجاری تحقق اراده خداوند در تأمین نیازهای انسان

و هو الذی سخّر البحر لتأکلوا منه لحمًا طریاً و تستخرجوا منه حلیه تلبسونها و تر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 81 - 10

10- اتمام نعمت خداوند بر انسان ، با تدارک امکانات مختلف زندگی و متناسب با نیازهای متنوع وی

و الله جعل لکم من بیوتکم سکناً .. أثناً و متعاً ... و سرییل تقیکم بأسکم کذلک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- تأمین نیاز های مادی انسان در زمین ، دلیل قدرت و کفایت خدا در حمایت همه جانبه از انسان است .

و كَفَىٰ بَرِّكٍ وَكَيْلًا. رَبِّكُمْ الَّذِي يُزْجِي لَكُمْ الْفَلَكَ فِي الْبَحْرِ لِيَتَّبِعُوا مِنْ فَضْلِهِ

از اینکه خداوند، پس از تذکر کفایت و وکالت خود، این نکته را که کشتیها را به منظور برآوردن منافع انسانها به حرکت درمی آورد، یادآوری کرده است می تواند برای بیان نکته یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 50 - 3

3- ملائکه ، به فرمان الهی در خدمت تنظیم حیات بشرند . *

قلنا للملائكة اسجدوا لأدم فسجدوا

ص: 191

اصل معنای سجود، تسلیم و فروتنی است. ممکن است فرمان سجده در برابر آدم، به معنای گذاردن پیشانی به زمین نباشد، بلکه معنای آن، انقیاد و تسلیم آنان در برابر آدم و تأمین نیازها و دیگر امور لازم او باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 79 - 2,3

2 - تدارک نیاز های زندگی انسان (چون خوردنی ها و آشامیدنی ها) در زمین ، از شوون ربوبیت خداوند

فإنهم عدوٌ لى إلا رب العلمين .. و الذى هو يطعمنى و يسقین

3 - تنها تأمین کننده نیاز های زندگی انسان ، شایسته پرستش است ؛ نه بت های بی جان و ساخته دست مردمان .

فإنهم عدوٌ لى إلا .. و الذى هو يطعمنى و يسقین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 33 - 9

9 - فلسفه احیای زمین و رویاندن دانه ها از جانب خداوند ، بهره مندی انسان ها و تأمین زندگی آنان است .

و آیه لهم الأرض الميته أحيينها و أخرجنا منها حبًا فمنه يأكلون

برداشت یاد شده از آن جا است که آیه شریفه، پس از طرح مسأله احیای زمین و رویاندن دانه ها از آن، تنها مسأله تغذیه انسان ها را یادآور شده است. یادآوری این مسأله می تواند گویای حقیقت بالا باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 87 - 3

3 - قرآن ، کتابی هماهنگ و سازگار با فطرت ، نیاز ها و خواسته های گوناگون بشر

إن هو إلا ذكر للعلمين

با توجه به جهانی و فراملیتی بودن قرآن، می توان برداشت یاد شده را به دست آورد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 80 - 2,3

2- تأمین خواسته ها و نیاز های بشر در سیر و سفر خویش ، از حکمت های آفرینش شتران

و لتبلغوا علیها حاجه فی صدورکم

3- سوار شدن و تأمین خواسته ها و نیاز های بشر در سیر و سفر خویش ، حکمت اصلی آفرینش شتران

لترکبوا منها .. و لتبلغوا علیها حاجه فی صدورکم

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که لام تعلیل تنها بر سر «لترکبوا» و «لتبلغوا..» آمده است؛ نه برای منافع دیگر و حمل و نقل.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 12 - 14

14 - اطلاع دقیق خداوند از راه های تأمین نیازمندی های آدمیان ، تضمین کننده روزی رسانی وی به آنان

ص: 192

له مقالید السموت و الأرض یبسط الرزق . . . إنه بکل شیء علیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 13 - 5

5- هماهنگی نعمت های الهی و ذخایر و امکانات زمین با نیاز های انسان ، نشانی از ربوبیت خداوند است .

و الذی خلق . . . ثم تذکروا نعمه ربکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 18 - 2

2- نظام گردش خورشید ، در جهت تأمین نیاز های بشر و نعمتی غیرقابل انکار و تکذیب ناپذیر

ربّ المشرقین وربّ المغربین . فبأیّ آلاء ربکمما تکذّبان

از ارتباط بین دو آیه و نعمت خواندن گردش خورشید، مطلب بالا برداشت می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 27 - 3

3- تأمین آب مورد نیاز بشر در زمین ، از سوی خداوند

وأسقینکم ماء

347- تأمین نیازهای روحی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 73 - 3

3- تأمین نیاز انسان (نیاز وی به آسایش ، پس از تلاش های روزانه) هدف الهی از برقرار ساختن شب

جعل لکم الّیل . . . لتسکنوا فیه

348- تأمین نیازهای مادی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- برآوردن نیاز های معنوی و روحی بشر همراه با تأمین نیاز های مادی وی ، از نعمت ها و الطاف الهی بر انسان است .

والأنعم خلقها لكم . . . وعلی الله قصد السبیل

از قرار گرفتن آیه فوق، در سیاق آیاتی که در مقام بیان نعمتها و امتنان الهی بر انسان است، نکته یاد شده استفاده می شود.

ص: 193

349- تأمین نیازهای معنوی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 38 - 5

5- قرآن، معجزه ای کافی برای هدایت و برآورنده تمامی نیازهای هدایتی انسان است.

وقالوا لولا نزل عليه آية .. ما فرطنا في الكتاب من شيء

با توجه به آیه قبل، که سخن از نزول معجزات بوده می توان گفت مراد از «الکتاب» قرآن است و چون قرآن کتاب هدایت و «من شیء» بیانگر جامعیت آن است، لذا بر مبر بودن قرآن از هرگونه کاستی در جهت هدایت آدمیان دلالت دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 9 - 5

5- برآوردن نیازهای معنوی و روحی بشر همراه با تأمین نیازهای مادی وی، از نعمت ها و الطاف الهی بر انسان است.

والأنعم خلقها لكم .. و على الله قصد السبيل

از قرار گرفتن آیه فوق، در سیاق آیاتی که در مقام بیان نعمتها و امتنان الهی بر انسان است، نکته یاد شده استفاده می شود.

350- تاریخ انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 30 - 23

23 - آدم (ع) و نسل او، جانشین انسانهایی که پیش از آنان در زمین می زیستند.

إني جاعل في الأرض خليفة

«خليفة» به معنای، جانشین و جایگزین است و این معنا اقتضا می کند کسی که خلیفه به جای او آمده، در میان باشد و در آیه بیان نشده است که او کیست و لذا نظریات مختلفی ایراد شده است، از جمله: انسانهایی که پیش از آدم (ع) و نسل او در زمین سکونت داشته اند. اطمینان فرشتگان به فسادگری بشر مؤید این احتمال است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 133 - 15

كما أنشأكم من ذرية قوم ءاخريين

اگر «أنشأكم» خطاب به همه مردم زمین باشد، مفاد آیه بیانگر این است که ساکنان فعلی زمین از نسل ساکنان قبلی آن نبوده اند. زیرا به مقتضای تشبیه «كما أنشأكم...» ساکنان قبلی جملگی نابود شده و نسل کنونی بشر از ذریه قومی دیگر (قوم ءاخريين) هستند، نه از ساکنان قبلی زمین.

ص: 194

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 19 - 1

1 - انسان ها در جامعه نخستین به صورت امت واحد می زیستند .

و ما كان الناس إلا أمه وحده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 39 - 3

3 - آدم (ع) و نسل او، جانشین انسان هایی که پیش از آنان در زمین می زیستند .

هو الذي جعلكم خلائف في الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 18 - 4

4- کفر و حق ناباوری ، دارای دیرینه در گذشته تاریخ جن و انس

حقّ عليهم القول في أمم قد خلت من قبلهم من الجنّ و الإنس

351- تاریخ خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 27 - 3

3- جن قبل از خلقت انسان ، آفریده شده است .

و الجنّ خلقنه من قبل من نار السموم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 28 - 5

5- فرشتگان ، قبل از آفرینش انسان ، موجود بودند .

و إذ قال ربّك للملائكة إني خلق بشراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 116 - 10

10 - سجده در برابر موجودی دیگر، به فرمان خداوند و در جهت اطاعت او، مجاز است و نشانه پرستش مسجود نیست.

وإذ قلنا للملائكة اسجدوا لآدم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 56 - 6

ص: 195

6 - آفرینش جن ، قبل از آفرینش انسان ها *

و ما خلقت الجنّ و الإنس

برداشت یاد شده بدان احتمال است که تقدم لفظی جن بر انس، دال بر تقدم خارجی باشد.

352- نامین معاش انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 24 - 9

9 - زمین در بر دارنده وسیله زندگانی و معیشت انسانها برای زمانی موقت و نامعلوم

و لکم فی الأرض مستقر و متع إلى حین

353- تبدیل انسان به خاک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - نوح - 71 - 18 - 3، 1

1 - بازگشت انسان پس از مرگ ، به عناصر نخستین آفرینش خود (خاک و ...)

و الله أنبتکم من الأرض نباتًا . ثمّ یعیدکم فیها

3 - بازگشت انسان ها پس از مرگ ، به عناصر نخستین آفرینش خود و زنده شدن مجدد آنان از همان عناصر ، جلوه قدرت و عظمت خداوند

ما لکم لا ترجون لله وقارًا . . . ثمّ یعیدکم فیها و یخرجکم إخراجًا

354- تبدیل انسان به ملائکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 60 - 4

4 - تبدیل ماهیت انسانی به فرشته (مجرد) ، امری ممکن برای خداوند

و لو نشاء لجعلنا منکم ملائکه

گروهی از مفسران آیه شریفه را ناظر بدین معنا دانسته اند که اگر خداوند بخواهد، می تواند فرزندان انسان را فرشته قرار دهد که جانشین او در زمین گردند.

ص: 196

355- تبدیل علقه به انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 39 - 2

2 - تحوّل نطفه به علقه و تکامل علقه به موجودی معتدل و هماهنگ از دو صنف زن و مرد ، روند آفرینش انسان

ألم یک نطفه من منی یمنی . ثم کان علقه فخلق فسوی . فجعل منه الذکر و الأُنثی

356- تبیین نیازهای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 12 - 11

11- تبیین همه نیاز های انسان در سعادت و کمال خویش ، در قلمرو تعالیم دین و آموزه های وحی است .

إن هذا القرآن یهدی . . . و کلّ شیء فصلّنه تفصیلاً

نوع مفسّران برآنند که چون قرآن، کتاب هدایت و در جهت تأمین سعادت و کمال آدمی است، بنابراین مقصود از «و کلّ شیء» همه امور مرتبط با سعادت و کمال و هدایت است، نه تمامی حقایق و پدیده های عالم.

357- تجاوز به حقوق انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 60 - 20

20 - تجاوز به حقوق و مزایای دیگران ، از جلوه های فسادگری است .

کلوا و اشربوا . . . و لاتعتوا فی الأرض مفسدین

358- تجاوزگری انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 23 - 2,5

2 - مردم پس از رهایی از اضطراب و خطر مرگ ، پیمان خود را با خدا می شکنند و به ناسپاسی و تجاوز از حق می پردازند .

لئن أنجيتنا من هذه لنكوننّ من الشكرين. فلما أنجيتهم إذا هم يبغون في الأرض بغير ال

5- انسان ، موجودی بیدادگر و خودکامه

إذا هم يبغون في الأرض بغير الحق

«بغی بنا حق» کنایه از ستم کردن به دیگران و تجاوز به حقوق آنان است. به کارگیری فعل مضارع (یبغون) - که مفید استمرار است - بیانگر وجود خوی خودکامگی و قانع نبودن به حق خود و تجاوز به حقوق دیگران است.

ص: 197

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 81 - 5

5 - شفایابی انسان پس از بیماری و حیات مجدد وی پس از مرگ ، نمود های ربوبیت الهی

إِلَّا رَبُّ الْعَالَمِينَ... وَإِذَا مَرَضْتِ... وَالذِّي يَمِيْتِنِي ثُمَّ يَحْيِيْنِي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 64 - 3

3 - آفرینش ابتدایی انسان ، خود گواه امکان معاد و احیای مجدد وی

أَمْ نَبْدُو الْخَلْقَ ثُمَّ يَعْبُدُوهُ

سخن گفتن خداوند درباره «بدء» و پدید آوردن خلق در کنار مسأله معاد، می تواند از آن جهت باشد که به انسان یادآوری کند که اعاده حیات برای پدیدآورنده آن، کاری دشوار و نشدنی نیست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 7 - 3,5,6

3 - بازآفرینی انسان ها پس از قطعه قطعه و پراکنده شدن اجزای بدنشان ، امری ناشدنی در دیدگاه کافران

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا... إِذَا مَرَّ قَتْمٌ كُلٌّ مَمَّرٌ لَكُمْ لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ

«مزر» در لغت به معنای پاره پاره شدن و قطعه گردیدن است (العین).

5 - کافران ، به دلیل امکان نداشتن بازآفرینی انسان ها ، وقوع قیامت را منکر بودند .

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِنَا السَّاعَةُ... وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا... إِذَا مَرَّ قَتْمٌ كُلٌّ مَمَّرٌ

این آیه عطف به آیه «وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِنَا السَّاعَةُ...» است و به منزله اقامه دلیل برای آن می باشد.

6 - سخن گفتن پیامبر (صلی الله علیه و آله) از بازآفرینی انسان ها در قیامت

رَجُلٌ يَنْبِئُكُمْ إِذَا مَرَّ قَتْمٌ كُلٌّ مَمَّرٌ لَكُمْ لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 16 - 1

1 - انسان ها پس از مردن و تبدیل شدن به خاک و استخوان ، دوباره زنده شده و آفرینشی جدید خواهند یافت .

أَءِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظْمًا أَءِنَّا لَمَبْعُوثُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 11 - 5

5 - انکار قدرت خداوند بر حیات مجدد انسان ها و برپایی قیامت از سوی کافران

ص: 198

قالوا ربنا أمتنا اثنتين و أحييتنا اثنتين فاعترفنا بذنوبنا

اعتراف کافران در روز قیامت به دو بار مردن و زنده شدن و نیز گنه کار بودن شان، نشانگر آن است که آنان در دنیا منکر توانایی خداوند بر احیای مجدد انسان ها بودند. از این رو به خطاکار بودن شان اعتراف می کنند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 47 - 1

1 - ضرورت برپایی قیامت و خلقت دوباره آدمیان ، در بینش الهی

و أنّ عليه الشّاه الأخرى

360- تجدید حیات انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 16 - 5

5 - انسان ها ، در عالم آخرت ، حیات مجدد پیدا می کنند .

الذین كفروا و كذبوا بآيتنا و لقاءِ الآخرة

مراد از «لقاء الآخرة» می تواند تحقق لقای انسان ها با خدا در عالم آخرت باشد که در این صورت، مستلزم حیات مجدد آنها است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 3 - 15

15 - احاطه علمی خداوند به ذرات پراکنده در زمین ، پشتوانه تحقق معاد و حیات مجدد انسان ها

يعلم ما يلج في الأرض . . . وقال الذین كفروا لا تأتینا الساعه قل بلی و ربی لتأتین

توجه دادن به این حقیقت که خداوند از اجزای پراکنده اطلاع دارد، اشعار به امکان تحقق معاد است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 8 - 4

4 - کافران ، بازآفرینی انسان ها را - پس از قطعه قطعه شدن - از سوی خداوند ، امری ناشدنی می دانستند .

هل ندلكم على رجل بينكم إذا مزقتم كل ممزق إنكم .. أفتری علی الله

کافران مدعی بودند که امر بازآفرینی انسان ها در قیامت - که پیامبر(صلی الله علیه و آله) مطرح می کند - افترا به خداوند است. احتمال دارد از این جهت باشد که آنان این امر را حتی برای خدا ناشدنی می دانستند. از این رو می گفتند اسناد چنین امری به خدا، دروغ بستن به او است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 18 - 1

1 - تمامی انسان ها ، پس از مرگ و تبدیل شدن به خاک و استخوان ، دوباره زنده شده و آفرینشی جدید خواهند یافت .

ص: 199

أءذا متنا و كُنا ترابًا و عظمًا أءنَّا لمبعوثون . . . قل نعم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 57 - 3,4,5

3 - آفرینش جهان پهناور (آسمان ها و زمین) ، دلیل توانایی خداوند بر آفرینش مجدد و رستاخیز انسان ها و جهان است .

لخلق السموت و الأرض أكبر من خلق الناس

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که آیه شریفه در سلسله آیاتی قرار دارد که درباره اثبات معاد و رد دیدگاه مشرکان است؛ چنان که در دو آیه بعد از آن بحث به میان آمده است.

4 - آفرینش مجدد انسان ها در قیامت ، برای خداوند آسان تر از آفرینش آغازین جهان و انسان است .

لخلق السموت و الأرض أكبر من خلق الناس

5 - بیشتر مردم ، به عظمت آفرینش جهان و قدرت بی پایان خداوند و امکان حیات مجدد انسان ها در قیامت پی نبرده اند .

لخلق السموت و الأرض أكبر . . . و لكن أكثر الناس لا يعلمون

برداشت بالا مبتنی بر این احتمال است که متعلق «لا يعلمون» مطلبی باشد که در آغاز آیه آمده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 68 - 7

7 - آفرینش مجدد انسان ها برای خداوند ، بسیار سهل و آسان است .

إن الساعه لأتیه لاریب فیها . . . هو الذی یحیی و یمیت فإذا قضی أمرًا فإتّما یقول

برداشت یاد شده، از آن جا است که آیه شریفه در ردیف آیاتی قرار گرفته که درصدد اثبات معاد و حیات مجدد انسان ها است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 41 - 5

5 - ربوبیت خداوند نسبت به مشرق و مغرب عالم ، دلیل توانایی او بر احیای مجدد انسان ها است .

ربّ المشرق و المغرب إنا لقدرون . علی أن نبذل خیرًا منهم و ما نحن بمسبوقین

361- تجمع اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 99 - 8

8- گرد آوردن آدمیان در صحنه قیامت ، کاری عظیم و شگفت انگیز است .

و نفخ فی الصور فجمعنهم جمعاً

«جمعاً» مفعول مطلق تأکیدی برای «جمعناهم» است و نکره آوردن آن، مفید عظمت و اعجاب است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 200

15 - سبأ - 34 - 26 - 2،7

2- ربوبیت خداوند، مقتضی جمع انسان‌ها در قیامت و داوری نهایی بین جریان حق و باطل

قل یجمع بیننا ربنا ثم یفتح بیننا بالحق

7- خداوند، سرانجام همگان را در روزی گردهم خواهد آورد.

قل یجمع بیننا ربنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 32 - 2

2- احضار تمامی انسان‌ها به پیشگاه خداوند در قیامت، به صورت دسته جمعی و یک جا خواهد بود.

وإن کلّ لَمَّا جمیع لدینا محضرون

«جمیع» فعل به معنای مفعول (مجموع) و ضد متفرق است و مقصود از آن در آیه شریفه، اجتماع و انضمام تمامی افراد، از همه اقوام و جوامع بشری در یک مکان (قیامت) است.

362- تحریک تمایلات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 131 - 9

9- نگاه، تحریک کننده تمایلات انسان و مایه شیفتگی او به منظره‌های دلربا است.

و لا تمدنّ عینیک إلی ما متّعنا به أزوجاً منهم

363- تحلیل گری انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 67 - 5

5- انسان، موجودی پرسشگر، خردورز و دارای قدرت تجزیه و تحلیل خلقت خویش است و بر مقایسه گذشته و آینده نظام آفرینش توانا است.

و يقول الإنسن أءذا مامتّ . . . أولاً يذكر الإنسن أنا خلقنه

364- تحولات انسان ها پس از نوح(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 69 - 15

ص: 201

15 - پیدایش تکامل در اندام و نیروی جسمی انسان ها ، پس از طوفان نوح *

من بعد قوم نوح وزادکم فی الخلق بصطه

365- تحولات جسمانی در انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 69 - 15

15 - پیدایش تکامل در اندام و نیروی جسمی انسان ها ، پس از طوفان نوح *

من بعد قوم نوح وزادکم فی الخلق بصطه

366- تحولات زندگی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 99 - 3

3- مرگ ، سرآغاز تحولی عمیق در سیر حیات و فرایند زندگی بشر

حتّی إذا جاء أحدهم الموت قال ربّ ارجعون

367- تحولات زندگی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 53 - 6

6- زندگی دنیوی انسان ها ، آمیزه ای از برخورداری از نعمت و محرومیت

و ما بکم من نعمه فمن الله ثمّ إذا مسّکم الضرّ

368- تحولات قلبی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 13 - 7

7 - تحولات و دگرگونی های دل آدمی ، به دست خداست .

و جعلنا قلوبهم قسيه

ص: 202

369- تحیر اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 5 - 2

2- انسان پس از مرگ ، دارای سردرگمی و نابسامانی و نیازمند امداد و دستگیری

سپه‌دیه‌م و یصلح بالهم

از این که خداوند، به شهیدان نوید داده که آنان را پس از مرگ هدایت کرده و امورشان را سامان خواهد بخشید؛ استفاده می شود که بشر پس از مرگ، سردرگم و بی سامان خواهد بود؛ ولی شهیدان از این مشکل در امان می مانند.

370- تحیر اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قارعه - 101 - 4 - 4

4- مردم در نخستین مراحل رستاخیز ، سردرگم و حیرت زده خواهند بود .

کالفراش المبثوث

«مبثوث»، به معنای منتشر و متفرق است. «بَثَّ الْعُبَارَ»؛ یعنی، غبار را برانگیخت (قاموس). پراکندگی و افشاندن بودن، نشانگر آشفتگی و پریشان حالی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قارعه - 101 - 6 - 5

5 - مرحله سنجش اعمال ، پس از تخریب کوه ها و گذشت دوران سرگردانی مردم در قیامت است .

یوم یكون الناس کالفراش . . . و تكون الجبال کالعهن المنفوش . فأما من ثقلت موزینه

حرف «فاء» در «فأما» بیانگر نکته یاد شده است.

371- نداوم حیات انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- حیات انسان ها با مرگ پایان نمی پذیرد و پس از آن نیز ادامه دارد .

وإنا لنحن نحي ونميت . . . وإن ربك هو يحشرهم

از اینکه خداوند، در آیه 23 فرمود: «ما انسانها را می میرانیم» و در این آیه می فرماید: «انسانها را گرد خواهیم آورد» حاکی از تداوم حیات انسان پس از مرگ است.

ص: 203

372- تداوم نسل انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 8 - 1,3

1 - خداوند ، نسل انسان نخستین را ، از طریق آبی پست و بی مقدار تداوم بخشید .

ثمّ جعل نسله من سلله من ماء مهین

3 - تداوم نسل انسان ، با آبی پست (منی) ، نمونه عزت و علم و تدبیر الهی است .

اللّه الذی . . . و بدأ خلق الإنسن من طین . ثمّ جعل نسله من سلله من ماء مهین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 8 - 4

4 - توجه به آفرینش انسان و تداوم نسل او در زمین ، زمینه ساز پذیرش معاد است .

عمّ یتساءلون . . . و خلقنکم أزواجًا

در آیه دو چیز به عنوان دلیل بر معاد ذکر شده است؛ خلقت انسان ها و زوجیت آنان؛ یعنی ، چنین آفریده ای نمی تواند معاد نداشته باشد .

373- تدبیر امور انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 89 - 14,15

14 - خداوند ، مالک و مدبر انسانها

ربنا

15 - خواست ها و مشیت های الهی درباره انسان ها در راستای تدبیر امور آنهاست .

إلا أن یشاء اللّٰه ربنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 189 - 14

14 - خداوند ، پروردگار انسان ها و تدبیرکننده امور آنهاست .

دعوا الله ربهما

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 191 - 5,6

5 - تنها خداوند شایسته پرستش و توانا بر تدبیر امور انسانهاست .

هو الذی خلقکم .. ایشرکون ما لایخلق شیئا

6 - پندار شریک برای خدا در تدبیر امور انسان و جهان ، پنداری نارواست و باورداران آن سزاوار سرزنش هستند .

ص: 204

ایشرکون ما لایخلق شیئا و هم یخلقون

استفهام در «ایشرکون» انکار توییخی است. یعنی استفهامی است که به انگیزه سرزنش ایراد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 203 - 10، 11

10 - قرآن و روشنگری های آن پرتویی از ربوبیت خدا و در جهت تدبیر امور انسانهاست .

هذا بصائر من ربکم

11 - خداوند مری پیامبر (صلی الله علیه و آله) و تدبیرکننده امور همه انسانهاست .

من ربی . . . من ربکم

374- تدبیر امور انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 107 - 4، 9

4 - سرپرستی انسان ها و تدبیر امورشان ، تنها به دست خدا و در اختیار اوست .

و ما لکم من دون الله من ولی و لانصیر

9 - نسخ ادیان و جایگزینی دینی دیگر از سوی خدا ، در جهت تدبیر امور انسان ها و به منظور یاری آنهاست .

ما ننسخ من ءایه . . . و ما لکم من دون الله من ولی و لانصیر

برداشت فوق مقتضای ارتباط بین جمله «ما ننسخ من ءایه . . .» با جمله «و ما لکم . . .» است.

375- تدبیر امور انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 3 - 4

4 - تربیت انسانها و تدبیر امور آنان در تمامی مراحل حیات، از اهداف نزول قرآن است.

اتبعوا ما أنزل إلیکم من ربکم

کلمه «ربکم» اشاره به این دارد که نزول قرآن برای تربیت و تدبیر امور مردم است.

376- تدبیر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 102 - 5

ص: 205

5- غیر خدا، فاقد هر گونه نقش در ربوبیت و تدبیر انسانهاست.

و جعلوا لله شركاء الجن . . . سبحانه . . . ذلکم الله ربکم

توصیف خداوند به یگانگی در ربوبیت، در پی سخن از شرک، در حقیقت رد پندار ربوبیت غیر خداوند است.

377- تدبیر زندگی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 37 - 2

2- مدیریت خداوند در تدبیر معیشت انسان ها، امری روشن و قابل درک است .

أولم یروا أن الله یسط الرزق لمن یشاء ویقدر

378- تذکر به انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 69 - 7

7- قرآن، کتابی سراسر یاد و یادآوری برای انسان است .

إن هو إلا ذکر

«ذکر» مصدری است که برای بیان مبالغه، وصف برای قرآن قرار گرفته و به معنای تذکر و یادآوری است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 26 - 2

2- گذرا بودن فرصت های زندگی، تذکری به انسان در استفاده صحیح و بهینه از آن

کلّ من علیها فان

تذکر خداوند به فنای زمینیان، هشدار به آنها است که از فرصت حیات بیشترین بهره برداری کنند و امکانات خویش را در مسیر فانی دنیا هدر ندهند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - متذکر و متنبه ساختن آدمیان ، از اهداف قرآن و بیانات روشن آن

و صرفنا فيه من الوعيد لعلهم .. . أو يحدث لهم ذكراً

«ذکر» نقطه مقابل نسیان است (مقایس اللغه) بنابراین «ذکر»؛ یعنی، فراموش نکردن و در خاطر زنده نگه داشتن.

ص: 206

379- تذکر به انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 58 - 5

5- تذکار بشر ، هدف نهایی و مورد انتظار وحی

فإنّما یسرّنه ... لعلّهم یتذکّرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 9 - 4

4- هدف از نزول قرآن بر پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، توجّه دادن به مردم و نصیحت کردن آنان است .

سنقرئک ... فذکر

380- تذکر خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 28 - 3، 2

2- پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، موظف به یادآوری قصه خلقت انسان

و إذ قال ربّک للملئکة إنی خلق بشراً

«إذ» مفعول به برای «اذکر» مقدر است و به قرینه کاف «ربک» مخاطب فعل، پیامبر (صلی الله علیه و آله) است.

3- قصه خلقت انسان از گلی بد بو ، خشکیده و متغیر ، شایسته یاد و یادآوری

و إذ قال ربّک للملئکة إنی خلق بشراً من صلصل من حمأ مسنون

381- تذکر نیازهای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 29 - 2

2- قرآن ، یادآور نیاز های بشر و تأمین کننده آن است .

واژه «تذکره» در بیشتر لغت نامه ها چنین معنا و تعریف شده است: «ما يُسْتَذَكَّرُ به الحاجه» (چیزی که بهوسیله آن نیازها خاطر نشان می شود و انسان همواره آن را به یاد دارد و فراموشش نمی کند) (ر. ک: قاموس، صحاح، تاج العروس و لسان العرب). بر این اساس می توان استفاده کرد که قرآن، نیازهای انسان ها را بدان ها یادآور شده است؛ بگونه ای که آن را همواره در خاطر دارد و در واقع آنها را تأمین خواهد کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 170 - 6

6 - هدایت و تربیت تمامی انسان ها ، هدف از بعثت پیامبران و نزول کتب آسمانی

يَأَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ

382- ترس اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 28 - 1

1 - ناتوانی ، هراس و وحشت همه گروه ها و مجموعه ها ، در روز قیامت

و تری کلّ أمّه جائیه

«جُئُو» (مصدر «جائیه») به معنای به زانو نشستن است و در این جا می تواند کنایه از هراس، دلهره و تسلیم باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 21 - 3

3- هراس انسان در قیامت ، از حضور در دادگاه عدل الهی *

و جاءت کلّ نفس معها سائق

برداشت یاد شده بدان احتمال است که تعبیر «سائق» و مأمور پیش برنده، از آن جهت یاد شده باشد که بی رغبتی و هراس انسان را، از حضور اختیاری در محکمه عدل الهی بنمایاند.

383- ترس از انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 37 - 13

13 - امکان ترس پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله) از مردم به خاطر اجرای حکم الهی که زمینه اجتماعی ندارد .

و تخفى في نفسك ما الله مبديه و تخشى الناس

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

18 - حشر - 59 - 13 - 3,6

3 - ترس از مردم و بيم نداشتن از خدا ، نشانه بارز نفاق است .

لأنتم أشد رهبة في صدورهم من الله

6 - هراس از مردم و خدا ترسي منافقان ، معلول سطحی نگری و سبک مغزی آنان است .

ص: 208

لأنتم أشد رهبة في صدورهم من الله ذلك بأنهم قوم لا يفقهون

384- ترس انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 28 - 16

16 - انسان ها ، طبیعتاً ، نگران از دست رفتن حقوق خویش از سوی همسانان خودند .

تخافونهم كخيفتكم أنفسكم

385- ترس انسان ها در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قارعه - 101 - 4 - 1

1 - مردم در قیامت ، مانند پروانه های ریز و پراکنده در هوا ، هراسان و بی سامان به هر طرف روی خواهند آورد .

يوم يكون الناس كالفراش المبثوث

«فَرَّاشَه» (مفرد «فَرَّاش»); یعنی، آنچه بال زده و در حرارت چراغ سقوط کرده و خود را می سوزاند (تاج العروس) «فَرَّاء» آنها را ملخ هایی می داند که روی زمین گسترده و در هم می لولند (مجمع البیان). تشبیه مردم در قیامت به آن حشرات، نشانگر سردرگمی، ترس و اضطرابی است که انسان ها را به هر سو خواهد کشاند.

386- نزکیه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 151 - 11، 7

7 - تلاوت آیات الهی بر مردم و پاکسازی آنان از آلودگی ها (شرك و . . .) از وظایف پیامبر (صلی الله علیه و آله) و از اهداف رسالت اوست .

یتلوا علیکم ءآیتنا و یرزیکم

11 - پیراستن مردم از آلودگی ها و تعلیم قرآن ، احکام و معارف دین ، از وظایف اساسی مبلغان دین و از رؤوس برنامه های آنان است .

یتلوا علیکم ءآیتنا و یرزیکم و یعلمکم الکتب و الحکمه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 7 - 4 - 1

1 - مسلمانان برای تزکیه کسانی که خود را از تعالیم الهی بی نیاز می پندارند ، هیچ تکلیف و مسؤولیتی ندارند .

ص: 209

و ما علیک اَلَّا یَزَّکِّی

ما در «و ما علیک اَلَّا یَزَّکِّی» می تواند نافیه باشد که با تقدیر مبتدای محذوف معنای آیه چنین می شود: «نیست بر تو باکی در مورد اقدام نکردن او به تزکیه خویش» و نیز ممکن است استفهامیه و مفاد آن چنین باشد: «چيست بر تو در مورد اقدام نکردن او به تزکیه خویش؟» در هر صورت مراد این است که بی توجهی شخص کافر به تزکیه خویش، برای تو مسؤولیت آفرین نیست که هدایت او را بر پذیرش مؤمن مقدم می داری!

4- وظیفه تزکیه و پاکسازی دیگران از آلودگی های معنوی، تکلیفی سنگین و نیازمند برخورداری از کمالاتی ویژه است.

و ما علیک اَلَّا یَزَّکِّی

نفی تکلیف از مخاطب، در مورد تزکیه کافرانی که در مجلس پیامبر (صلی الله علیه و آله) حضور داشتند، بیانگر آن است که وی در مقامی نبود که این تکلیف از او ساخته باشد و خداوند، از چنین افرادی انجام دادن آن را نخواستہ است.

387- تساوی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 25 - 10، 9

9- نشأت گرفتن انسان ها از یکدیگر، نشانه همسانی منزلت انسانی آنان

بعضکم من بعض

10 - یکسانی مقام انسانی بردگان با سایر انسانها

من فتیاتکم المؤمنات . . . بعضکم من بعض

388- تساوی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3 - 64 - 9

9- همه انسان ها با یکدیگر برابرند و هیچکس بر دیگری ربوبیت ندارد .

و لا یتَّخِذُ بعضنا بعضاً ارباباً من دون الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - همه انسان ها ، چه زن و چه مرد ، دارای حقیقت و ماهیتی واحد

من ذکر او انثی بعضکم من بعض

تذکر این نکته که شما انسانها چه زن و چه مرد از یکدیگر هستید، بیان یکسانی و عدم برتری جنسی نسبت به جنس دیگر است.

18 - یکسانی زن و مرد در ماهیت و حقیقت انسانی ، فلسفه تساوی آنان در برخورداری از اجر و پاداش اعمال نیک

انّی لا اذنیع عمل عامل منکم من ذکر او انثی بعضکم من بعض

ص: 210

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 18 - 14, 15, 17

14 - خداوند ، هیچ فرد ، گروه و طایفه ای را مقربتر و عزیزتر از دیگر مردمان نیافریده است .

بل انتم بشر ممن خلق

15 - همسانی و همگونی یهود و نصارا با دیگر انسان ها ، دلیل نادرستی پندار آنان بر محبوبیت و تقرب در پیشگاه خداوند

نحن ابنؤا اللّٰه و احبؤه .. بل انتم بشر ممن خلق

17 - تساوی یهود و نصارا با دیگر انسان ها در برخورداری از آمرزش الهی و یا گرفتار شدن به عذاب

بل انتم بشر ممن خلق یغفر لمن یشاء و یعذب من یشاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 32 - 18

18 - انسان ها ، دارای منزلتی برابر در برخورداری از حق حیات

من قتل نفساً .. فکانما قتل الناس جميعاً و من احیاهما فکانما احیا الناس جميعاً

جزای یکسان برای کشتن هر فرد و پاداش مساوی برای احیای وی، حاکی از برابری تمامی انسانها در حق حیات است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 15 - 12

12 - تساوی همه انسانها، حتی پیامبران الهی، در برابر قانون الهی و پیامدهای اخروی آن

قل انی أخاف إن عصیت ربی عذاب یوم عظیم

چون پیامبر (صلی الله علیه و آله) با تمام عظمتش می فرماید در صورت نافرمانی از عذاب می ترسم، بنابراین استثنایی در کار رسیدگی به امور بندگان در قیامت وجود ندارد و اگر چنین تبعیضی بود، دیگر ترس پیامبران (ع) از عصیان معنی نداشت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 98 - 3

3- هیچ تفاوت ذاتی و بنیادی در بین تیره ها و نژادهای مختلف بشر وجود ندارد.

هو الذی أنشأکم من نفس وحده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 71 - 5,7

5- برده داران ، هیچ گاه برده های خود را در امکانات فراوان اقتصادی و معیشتی خویش ، شریک نمی سازند و خود را با آنان مساوی و برابر نمی دانند .

فما الذین فضّلوا برادری رزقهم علی ما ملکتم ایمنهم فهم فیه سواء

برداشت فوق، مبتنی بر این نکته است که آیه در صدد بیان یک حکم اقتصادی درباره بردگان نباشد؛ بلکه برای بیان یک واقعیت خارجی و ارتباط آن با مسأله شرک باشد. بر این اساس پیام آیه چنین می شود: شما که بردگان را با خود برابر نمی دانید، پس

ص: 211

چطور برخی از بندگان خدا را با خدا برابر می دانید و آنها را شریک او می پندارید؟

7- سنت الهی در تفاوت روزی انسان ها ، به معنای عدم لزوم رعایت مساوات و عدالت اجتماعی ، از سوی آنان نیست . *

و الله فضل .. . فما الذين فضلوا برادى رزقهم على ما ملكت أيمنهم فهم فيه سواء

برداشت فوق بر اساس این نکته است که جمله " فما الذين فضلوا .. ." در مقام تویخ از کسانی باشد که مساوات را میان خود مراعات نمی کنند و با توجه به صدر آیه ، می توان چنین برداشت کرد: خداوند گرچه انسانها را در روزی متفاوت قرار داده است؛ ولی این بدان معنا نیست که مردم مساوات را میان خود رعایت نکنند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 109 - 8

8- تساوی انسان ها در اهداف تبلیغی پیامبر (صلی الله علیه و آله)

فإن تولوا فقل ءاذنتكم على سواء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 33 - 14,26

14 - بردگان ، هم سنگ با مالکانشان در بستن قرارداد باز خرید خویش

الذين يبتغون الكتب مما ملكت أيمنكم فكاتبوهم

برداشت یاد شده به خاطر صیغه مفاعله بودن «کاتبوا» است که لازمه آن، مشارکت بردگان با مالکان خویش در عقد قرارداد باز خریدشان است.

26 - شخصیت و کرامت انسانی کنیزان ، به منزله شخصیت و کرامت دختران آزاد است .

و لا تکرهوا فتیتکم علی البغاء .. . إن أردن تحصنًا

«فتیات» (جمع «فتیه») به معنای دختران جوان است (لسان العرب). برداشت یاد شده از تعبیر «فتیاتکم» (دختران جوانتان) به جای «إمائکم» (کنیزانتان) - با آن که مقصود از دختران جوان، همان کنیزان است - استفاده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 61 - 5

5 - شخصیت افراد نابینایان ، لنگ ها و مریضان ، برابر شخصیت دیگر انسان ها است .

ليس على الأعمى حرج . . . أن تأكلوا من بيوتكم ... أو ما ملكتم مفاتحه أو صدقكم

از این که افراد ناقص العضو (مانند نابینایان و ..) در استفاده از خوراکی های منازل خویشان خود همانند دیگر افراد جامعه شمرده شدند، حاکی از حقیقت یاد شده است. گفتنی است آنچه در برخی از تواریخ آمده که برخی از مردم از هم غذا شدن با نابینایان، مریضان و... خودداری می کردند تأیید کننده همین برداشت است؛ زیرا اسلام خواسته است با چنین سنتِ نادرستی مبارزه کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 20 - 7

7 - انسان ها ، در اصل خلقت ، همسان اند .

أن خلقكم من تراب

ص: 212

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 6 - 2

2 - همه انسان ها ، از نظر ریشه خلقت و نیز در حقیقت انسانی - بی هیچ امتیاز و تبعیضی - مشترک و برابرند .

خلقکم من نفس وحده

یادآوری خداوند به این که همه انسان ها از یک نفس آفریده شده اند، می تواند به منظور بیان حقیقت یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 13 - 5

5 - تساوی پیامبر (صلی الله علیه و آله) با دیگر مردمان در برابر قانون الهی و در پیشگاه عدل خداوند در قیامت

إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتَ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جاثیه - 45 - 15 - 4

4 - تساوی انسان ها ، در برابر قانون کیفر و پاداش الهی

من عمل صلحًا .. و من أساء

از عموم و شمول واژه «من»، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جاثیه - 45 - 18 - 7

7 - در تکالیف دین ، تفاوتی میان رهبران و امت نیست .

فَاتَّبِعْهَا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جاثیه - 45 - 22 - 7

7 - نبود هیچ گونه استثنا و تبعیض ، در نظام کیفری و پاداش دهی خداوند به خلق

و لتجزى كل نفس بما كسبت وهم لا يظلمون

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

17 - حجرات - 49 - 13 - 2

2- نژاد های مختلف بشر ، فاقد کمترین مزیت بر یکدیگر در اصل آفرینش

يأيتها الناس إنا خلقناكم من ذكر و أنثى

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

17 - ق - 50 - 41 - 4

ص: 213

4 - همه انسان ها به هنگام رستاخیز ، در احاطه منادی حق به گونه ای همسان *

و استمع یوم یناد المناد من مکان قریب

تعبیر «من مکان قریب» ممکن است بیانگر این نکته باشد که در قیامت، همه انسان ها در برابر مبدأ حاکمیت و ندای حق، نسبتی همسان دارند و بعد مکانی وجود ندارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 47 - 3

3 - همه انسان ها ، حتی پیامبران ، در برابر قوانین الهی برابر و مساوی اند .

فما منکم من أحد عنہ حجزین

مجازات شدن پیامبر (صلی الله علیه و آله) در برابر گناه و مخالفت با قوانین الهی، می تواند گویای حقیقت یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 22 - 3

3 - همه انسان ها در برابر قوانین الهی برابرند و هیچ کس در جامعه اسلامی مصونیت قانونی ندارد .

قل إني لن یجیرنی من اللّٰه أحد

389- تساوی حقوق انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 65 - 5

5 - استخدام طبیعت و بهره گیری از منافع آن ، حق مشروع و مساوی همه انسان ها

ألم تر أنّ اللّٰه سخر لکم ما فی الأرض

رام قرار داده شدن آنچه در زمین است برای انسان، مستلزم این حقیقت است که همه انسان ها در بهره برداری از زمین و آنچه در آن است، از حق برابری برخوردار می باشند و هیچ کس حق ندارد، دیگری را از این حق باز دارد.

390- تشابه انسان با جن

6- جن ، موجودی دارای شعور ، تکلیف ، مرگ و معاد ، همانند انسان

حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ

قرار گرفتن «جن» در کنار «انس»، به عنوان امت هایی که برخی از آنان مشمول کیفر حتمی الهی شده اند، می رساند که: اولاً جن مانند انسان دارای شعور و تکلیف است؛ زیرا بدون آن کیفر معنا ندارد و ثانیاً آنان نیز دارای مرگ و معاداند؛ زیرا برای انکار

معاد، کیفر شده اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 19 - 14

14- جنیان نیز همانند انسان ها ، دارای درجات اخروی و دریافت کننده نتایج اعمالشان در قیامت

أُمُّ قَدِ خَلَّتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ . . . وَ لِكُلِّ دَرَجَتٍ مِمَّا عَمِلُوا

391- تشابه جن با انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 29 - 13، 11، 4

4- جنیان ، همانند انسان نیازمند سکوت و آرامش برای درک مفاهیم

فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنْصَتُوا

تعبیر «أنصتوا» و فراخواندن به سکوت برای فهم بهتر و دقیق تر سخن است؛ هرچند تلاش برای فهم بهتر، خود احترام نهادن بر سخن و گوینده نیز می باشد.

11- جنیان ، همانند آدمیان ، گرفتار گمراهی و گناه و نیازمند هدایت گران و بیم دهندگان

وَلَوْ أَلِي قَوْمِهِمْ مَنْذَرِينَ

«منذرين»، در جایی معنا دارد که گناه و انحرافی وجود داشته و یا زمینه آن فراهم باشد.

13- جن ، همانند انسان ، دارای شعور و اراده و تکلیف

وَ إِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِنَ الْجِنَّ . . . وَ لَوْ أَلِي قَوْمِهِمْ مَنْذَرِينَ

استماع قرآن، ایمان به آن و انذار دیگران، گویای مطلب بالا است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 31 - 13، 9

9- جنیان ، نیازمند غفران الهی ، همانند آدمیان

و ءامنوا به يغفر لكم من ذنوبكم و يجركم من عذاب أليم

و عده غفران، نشانگر نیاز است؛ چه این که اگر نیازی در کار نباشد، نوید تحقق نمی یابد.

13- وجود کیفر کردار برای جن ، همانند آدمیان

قالوا يقومنا . . . ءامنوا به يغفر لكم من ذنوبكم و يجركم من عذاب أليم

از تعبیر «يجركم. . .»، استفاده می شود که اگر غفران و پناه الهی نباشد، گناه آنان نیز همانند آدمیان دارای کیفری سخت خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 10 - 3

ص: 215

3 - جنیان ، همانند انسان در زمین سکونت دارند .

و الأرض وضعها للأنام

در صورتی که «أنام» به معنای جن و انس باشد، برداشت بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 13 - 4,5

4 - جن ، همانند انسان ، بهره مند از نعمت های زمین و دارای درک و مسؤولیت

فبأیّء الآء ربکما تکذبان

در صورتی که خطاب در آیه شریفه، متوجه جن و انس باشد، مطلب بالا استفاده می شود.

5 - وجود عناصری کافر و تکذیب گر در میان جن ، همانند آدمیان

فبأیّء الآء ربکما تکذبان

در صورتی که آیه شریفه خطاب به جن و انس باشد، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 18 - 5

5 - جن همانند انسان ، برخوردار از نعمت چرخش منظم خورشید *

فبأیّء الآء ربکما تکذبان

بنابراین که مخاطب «ربکما» انسان و جن باشند، برداشت یاد شده به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 21 - 5

5 - جن همانند انسان ، برخوردار از نعمت ها و موهبت های زمین و دارای درک و مسؤولیت

فبأیّء الآء ربکما تکذبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- جن ، همانند انسان بهره مند از مظاهر زیبای طبیعت و دارای درک و مسؤولیت

فبأیء الآء ربکما تکذبان

در صورتی که خطاب در آیه شریفه متوجه جن و انس باشد، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6- جن همانند انسان ، بهره مند از نعمت های زمین و دارای درک و مسؤولیت

فبأیء الآء ربکما تکذبان

استفهام در «فبأیء الآء» توییحی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 32 - 4,6

4 - جن ، همانند انسان دارای مسؤولیت و کیفر و پاداش در آخرت

سنفرغ لکم ایة الثقلان . فبأیء الآء ربکما تکذبان

6 - وجود عناصر کافر و تکذیب گر در میان جن ، همانند آدمیان

فبأیء الآء ربکما تکذبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 34 - 2

2 - وجود عناصر کافر و تکذیب گر در میان جن ، همانند آدمیان

فبأیء الآء ربکما تکذبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 35 - 7

7 - جن نیز همانند انسان ، آسیب پذیر از آتش و عوامل مادی

یرسل علیکما شواظ من نار و نحاس فلاتتصران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 36 - 5

5 - وجود عناصر کافر و تکذیب گر در میان جن ، همانند آدمیان

فبأیء الآء ربکما تکذبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 38 - 1

1 - وجود عناصر کافر و تکذیب گر ، در میان جن همانند آدمیان

فَبَأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 40 - 2

2- وجود عناصر کافر و تکذیب گر در میان جن همانند آدمیان

فَبَأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 42 - 1

ص: 217

1 - وجود عناصر کافر و تکذیب گر در میان جن ، همانند آدمیان

فَبَأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ

تشبیه آمدن «کما» و «تکذِّبان» به خاطر توجه خطاب به جن و انس است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 45 - 1

1 - وجود عناصر کافر و تکذیب گر در میان جن ، همانند آدمیان

فَبَأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ

تشبیه آمدن «کما» و «تکذِّبان»، به خاطر توجه خطاب به جن و انس است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 47 - 2

2 - وجود عناصر کافر و تکذیب گر در میان جن ، همانند آدمیان

فَبَأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 49 - 2

2 - وجود عناصر کافر و تکذیب گر در میان جن ، همانند آدمیان

فَبَأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 51 - 2

2 - وجود عناصر کافر و تکذیب گر در میان جن ، همانند آدمیان

فَبَأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 53 - 3

3 - وجود عناصر کافر و تکذیب گر در میان جن ، همانند آدمیان

فبأیّء الآء ربکما تکذبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 55 - 3

3 - وجود عناصر کافر و تکذیب گر در میان جن ، همانند آدمیان

فبأیّء الآء ربکما تکذبان

ص: 218

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 56 - 10

10 - جن همانند آدمیان ، دارای غریزه و روابط جنسی

لم یطمثهنّ انس قبلهم ولا جانّ

برداشت بالا با توجه به این نکته است که اولاً مخاطب آیات، «جن و انس» می باشند و ثانیاً «لم یطمثهنّ.. جانّ» می رساند که جنیان نیز زمینه روابط جنسی را دارند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 57 - 2

2 - وجود عناصر کافر و تکذیب گر در میان جن ، همانند آدمیان

فبأیّء الآء ربکما تکذبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 58 - 4

4 - علاقه و گرایش به زنان زیبا ، امری فطری و اصیل در نهاد بشر و جن

فیهنّ قصرت الطرف .. کأنهنّ الیاقوت والمرجان

از این که خداوند، به عنوان نویدی بزرگ به خلق، بشارت همسران زیبا و جذاب را می دهد، استفاده می شود که تمایل به آنان، امری طبیعی و اصیل در نهاد انسان و جن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 59 - 2

2 - وجود عناصر کافر و تکذیب گر در میان جن ، همانند آدمیان

فبأیّء الآء ربکما تکذبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 61 - 2

2 - وجود عناصر کافر و تکذیب گر در میان جن ، همانند آدمیان

فبأیّء الآء ربکما تکذبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 63 - 2

2 - وجود عناصر کافر و تکذیب گر در میان جن ، همانند آدمیان

فبأیّء الآء ربکما تکذبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 219

18 - رحمن - 55 - 65 - 3

3 - وجود عناصر کافر و تکذیب گر در میان جن ، همانند آدمیان

فبأیّء الآء ربکما تکذبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 67 - 3

3 - وجود عناصر کافر و تکذیب گر در میان جن ، همانند آدمیان

فبأیّء الآء ربکما تکذبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 69 - 3

3 - وجود عناصر کافر و تکذیبگر در میان جن ، همانند آدمیان

فبأیّء الآء ربکما تکذبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 71 - 3

3 - وجود عناصر کافر و تکذیب گر در میان جن ، همانند آدمیان

فبأیّء الآء ربکما تکذبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 73 - 3

3 - وجود عناصر کافر و تکذیب گر در میان جن ، همانند آدمیان

فبأیّء الآء ربکما تکذبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 74 - 5

5 - جن همانند آدمیان ، دارای غریزه و روابط جنسی

لم یطمثهنّ انس قبلهم ولا جانّ

برداشت یاد شده، با توجه به دو نکته زیر است: الف) مخاطب آیات شریفه، جن و انس می باشند ب) «لم یطمثهنّ.. و لاجانّ» می رساند که جنیان نیز برخوردار از زمینه روابط جنسی اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 75 - 4

4 - وجود عناصر کافر و تکذیب گر در میان جن ، همانند آدمیان

فبأیّءالآء ربکما تکذّبان

ص: 220

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 77 - 2

2 - وجود عناصر کافر و تکذیب گر در میان جن ، همانند آدمیان

فَبَأَىءِ الْآءِ رَبِّكَمَا تَكْذِبَانَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 7 - 5

5 - جن ، همچون انسان ، دارای تکلیف و مورد بازخواست خدا و کیفر و پاداش در قیامت

وَأَنَّهُمْ ظَنُّوا كَمَا ظَنَنْتُمْ أَن لَّن يَبْعَثَ اللَّهُ أَحَدًا

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که مبعوث شدن انسان ها در قیامت، بیانگر کیفر و پاداش و حسابرسی آن است.

392- تشابه خلقت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 46 - 6

6 - همگونی مرد و زن در اصل خلقت (نطفه)

وَأَنَّهُ خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى . مِن نُّطْفَةٍ إِذَا تُمْنَى

393- تشبیه انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 53 - 9

9 - جان آدمی چونان جهان طبیعت ، سرشار از آیات الهی و شایسته تأمل و اندیشه است .

سَنُرِيهِمْ ءَايَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنفُسِهِمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 3 - 12

12 - انسان در این جهان ، همچون رونده ای گم کرده راه و دین راهی است درست ، و دینداران مردمی راه یافته اند .

إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا

ص: 221

394- تشبیه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قارعه - 101 - 4 - 3, 1

1 - مردم در قیامت ، مانند پروانه های ریز و پراکنده در هوا ، هراسان و بی سامان به هر طرف روی خواهند آورد .

یوم یكون الناس كالفرش المبتوث

«فَرَّاشَه» (مفرد «فَرَّاش»); یعنی، آنچه بال زده و در حرارت چراغ سقوط کرده و خود را می سوزاند (تاج العروس) «فَرَّاء» آنها را ملخ هایی می داند که روی زمین گسترده و در هم می لولند (مجمع البیان). تشبیه مردم در قیامت به آن حشرات، نشانگر سردرگمی، ترس و اضطرابی است که انسان ها را به هر سو خواهد کشاند.

3 - تشبیه وضع انسان ها در قیامت ، به انبوه ملخ های پراکنده *

یوم یكون الناس كالفرش المبتوث

برداشت یاد شده، ناظر به این احتمال است که فَرَّاش - چنان که فَرَّاء گفته است - به معنای ملخ هایی باشد که بر زمین گسترده شده، در هم می لولند. گفتمی است که این معنا، تنها از فَرَّاء نقل شده است.

395- تشبیه انسان ها در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 2 - 12

12- بیم و هراس مردم در عرصه محشر ، به اندازه ای است که آنان همچون مردم می خورده و مست ، عقل و هوش خود را از کف خواهند داد .

و تری الناس سکری و ما هم بسکری

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 7 - 4

4 - منظره رستاخیز آدمیان ، همچون منظره ملخ های پراکنده بر پهنه زمین

یخرجون من الأجداث کأنهم جراد منتشر

396- تشبیه به آغاز خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 29 - 13

13 - شباهت و همگونی معاد انسانها با آغاز آفرینش آنان

کما بدأکم تعودون

ص: 222

397- تشبیه به خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 55 - 5

5- خروج مجدد انسان از زمین و حیات تازه او، همانند آفرینش نخستین او از زمین خواهد بود.

و منها نخرجکم تاره أُخری

«تاره أُخری»؛ یعنی، بار دیگر گفتنی است که مرتبه اول بیرون آمدن انسان از خاک، همان خلقت اولیه او از نطفه است و بار دوم زمانی است که پس از مرگ مجدداً از زمین برانگیخته خواهد شد. «تاره أُخری» اشاره به همین تشابه دارد تا استبعادها را نیز تلویحاً رد کرده باشد.

398- تشبیه خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 28 - 1

1 - آفرینش نخستین انسان ها و زنده کردن مجدد آنان پس از مرگ، برای خداوند همانند آفریدن یک تن است.

ما خلقکم و لابعثکم إلیّ کنفس وحده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - نوح - 71 - 17 - 1

1 - خداوند، انسان را همچون نباتات از زمین آفریده است.

و اللّٰه أنبتکم من الأرض نباتاً

399- تشنگی اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 29 - 16

16- انسان، در جهان آخرت، دارای احساس تشنگی و نیازمند آب است.

400- تشویق انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 223

4- تشویق انسان ها از سوی خداوند ، به سجده و فرمانبری از قوانین الهی ، همچون دیگر موجودات طبیعت

و النجم و الشجر يسجدان

ذکر سجده و فرمانبری ستارگان و گیاهان برای خداوند، می تواند به منظور تشویق و برانگیختن بشر به پیروی از قوانین الهی و خضوع در برابر آن، ادا شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 19 - 1

1 - خداوند ، ترغیب کننده مردم به بررسی و دقت در کیفیت استوار ماندن کوه ها در زمین

و إلى الجبال كيف نصبت

«نصب» به معنای برپاداشتن و راست نگه داشتن چیزی در حالت اعتدال است. (مقایس اللغه)

401- تشویق به مطالعه خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 36 - 4

4- ترغیب خداوند ، به مطالعه درباره آفرینش انسان و هدف و فلسفه زندگی او

أیحسب الإنسان أن یترک سدی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 1 - 3

3- ترغیب خداوند ، به مطالعه در مبدأ پیدایش انسان و نعمت وجود او در جهان هستی

هل أتى على الإنسان حين من الدهر لم یکن شیئاً مذکوراً

آغاز شدن سوره با طرح مسأله پیدایش انسان در برهه ای از زمان، می تواند به منظور جلب توجه انسان ها، به این مسأله و ترغیب آنان به مطالعه درباره آن باشد.

402- تصحیح عقیده انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 34 - 5

5- برطرف ساختن افکار انحرافی مردم در باره خداوند ، مقدم بر بیان صفات ثبوتی او است .

کی نسبحک کثیراً . و نذکرک کثیراً

در کلام موسی (ع)، تسبیح - که ابطال عقاید ناروا است - بر ذکر خدا مقدم شده است، بنابراین رتبه تخلیه، مقدم بر تخلیه است.

ص: 224

403- تَضَرَعِ انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 63 - 11

11 - احساس نیاز، تضرع، اخلاص و التزام به شکرگزاری، حالات مختلف انسان به هنگام گرفتاری در سختیهاست.

تدعونه تضرعا و خفيه لئن أنجنا من هذه لنكونن من الشكرين

404- تضمین پاداش انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 94 - 7

7- تنظیم نامه عمل برای هر یک از انسان ها از سوی خدا، پشتوانه تضمین پاداش کامل آنان است .

فمن يعمل... إنا له كتبون

جمله «إنا له كتبون» عطف بر جمله «فلا كفران لسعيه» و تأکید کننده مضمون آن است و در حقیقت، بیانگر این نکته است که چون اعمال همه انسان ها را می نویسیم، پس بدون کم و کاست، پاداش آنان را خواهیم داد.

405- تعالیم انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 70 - 4,5

4 - ناسازگاری برنامه ها و اهداف پیامبران با تمایلات نفسانی بنی اسرائیل

كلما جاءهم رسول بما لا تهوى انفسهم

5 - انطباق و عدم انطباق رسالت انبیا با تمایلات نفسانی، عامل تصدیق و تکذیب پیامبران از سوی بنی اسرائیل

كلما جاءهم رسول بما لا تهوى انفسهم فریقاً کذبوا و فریقاً یقتلون

406- تعداد زندگی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- انسان ، از آغاز آفرینش خود تا روز قیامت ، برخوردار از دو مرگ و دو حیات

قالوا ربنا أمتنا اثنتین و أحييتنا اثنتین

ص: 225

407- تعداد مرگ انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 11 - 2

2- انسان ، از آغاز آفرینش خود تا روز قیامت ، برخوردار از دو مرگ و دو حیات

قالوا ربنا أمتنا اثنتین و أحييتنا اثنتین

408- تعدد هوا و هوس انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 3 - 3

3- انسان ، دارای انواع هواها و هوس های نفسانی

و اتبعوا أهواءهم

جمع آمدن «أهواء»، می تواند اشاره به مطلب یاد شده باشد.

409- تعدیل تمایلات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 55 - 4

4- رسالت پیامبران ، در جهت تعدیل تمایلات بشر است نه سرکوب کردن آنها .

أنتکم لتأتون الرجال شهوه من دون النساء

لوط پیامبر(ع)، به قومش نمی گوید که باید جلوی غریزه را به کلی گرفت؛ بلکه می گوید: باید آن را به گونه ای صحیح ارضا کرد.

410- تعقل انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 44 - 7

7- تعقل و اندیشه ، حق شنوی و درس آموزی ، از ویژگی های انسان و فارق میان او و حیوان است .

أَنّ أَكثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ إِنّ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

ص: 226

4- انسان ، برخوردار از قدرت شنوایی ، بینایی و تعقل

و جعل لكم السمع والأبصر والأفئدة

مقصود از «آفئده» - به قرینه «سمع» و «أبصار» - عقول است و استعمال این واژه در معنای یاد شده، در قرآن بسیار شایع است.

411- تعقل در تکامل انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - 36 - 68 - 7

7- سرزنش خداوند بر عدم تعقل و اندیشه ، در مراحل تکاملی قوای انسان و سیر نزولی آن

و من نعمه ننگسه فی الخلق أفلا یعقلون

412- تعقل در خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 98 - 9، 7

7- صاحبان درک از بیان آیات خداوند در زمینه کیفیت آفرینش انسان بهره می برند.

هو الذی أنشأکم . . . قد فصلنا الآیت لقوم یفقهون

9- تفکر در چگونگی آفرینش انسان، راهی برای رسیدن به توحید است.

و هو الذی أنشأکم . . . قد فصلنا الآیت لقوم یفقهون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - 36 - 77 - 1

1 - خداوند انسان کافر را به دلیل اندیشه نکردن در چگونگی مبدأ پیدایش خود سرزنش کرده است .

أولم یر الإنسن آتآ خلقنه من نطفه

برداشت یاد شده از لحن سرزنش آمیز آیه شریفه به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 78 - 2

2- دقت و اندیشه در چگونگی پیدایش انسان ، زمینه ساز ممکن دانستن برپایی قیامت و حیات مجدد انسان ها

أولم ير الإنسن . . . و ضرب لنا مثلاً ونسى خلقه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 227

18 - چگونگی آفرینش انسان و سیر تحوّل آن ، بستری مناسب برای تعقل و خردورزی

هو الذی خلقکم من تراب . . . لعلکم تعقلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 14 - 3

3 - پیدایش موجودی شعورمند و صاحب اراده از گلی خشکیده (چون انسان) ، شایان تأمل و درس آموزی است .

خلق الإنسن من صلصل

تذکر به مبدأ پیدایش انسان، ممکن است نظر به مطلب بالا داشته باشد؛ چه این که آیات سوره تماماً توحیدی است و در مقام نمایاندن ربوبیت یگانه حق می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 58 - 4

4 - تشویق منکران معاد از سوی خداوند ، به مطالعه در فرایند پیدایش انسان از منی

أفرئیتم ما تمنون

413- تعقل در عنصر خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 18 - 1

1 - خداوند ، ترغیب کننده انسان ها به اندیشه و دقت در نخستین عنصر آفرینش خود

من أی شیء خلقه

414- تعلیم انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 151 - 12، 9

9- آموزش علوم و حقایقی که بشر از دستیابی به آنها ناتوان است ، از اهداف و برنامه های پیامبر (صلی الله علیه و آله) می باشد .

و یعلمکم ما لم تکنوا تعلمون

12- پیامبر (صلی الله علیه و آله) علاوه بر معالم دینی و معارف الهی ، علوم دیگری را نیز به مردم آموزش داد . *

و یعلمکم ما لم تکنوا تعلمون

ب) علمی غیر از آنها که جمله «یعلمکم ما لم تکنوا تعلمون» رساننده آن است.

ص: 228

415- تعلیم قرآن به انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 2 - 1,2

1 - خداوند ، معلم انسان و تعلیم دهنده قرآن

الرحمن . علّم القرآن

2 - نزول قرآن و تعلیم آن به انسان ، تبلور رحمت گسترده خداوند به خلق

الرحمن . علّم القرآن

اسناد تعلیم به اسم «رحمان»، بیانگر مطلب بالا است.

416- تغذیه انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 54 - 1,3,6

1 - تغذیه انسان و چریدن دام های او از گیاهان و رویدنی های زمین ، از هدف های خلقت نباتات

أزوجًا من نبات .. كلوا و ارعوا أنعمکم

«رعی» به معنای چرانیدن است. «ارعوا أنعمکم»؛ یعنی، دام های خود را به چرا ببرید تا از نباتات رویانیده شده تغذیه نمایند.

3 - جواز بهره برداری انسان از رویدنی های زمین برای تغذیه

كلوا و ارعوا أنعمکم

6 - نظام زمین و تناسب آن برای حیات و تغذیه انسان ها و دام های آنان ، حاوی نشانه های فراوانی بر ربوبیت الهی است .

جعل لكم الأرض .. كلوا... فی ذلك لآیت

417- تغذیه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 11 - 4

4 - خرما، دارای اهمیتی ویژه برای تغذیه انسان در مقایسه با سایر میوه ها

فيها فكهه و النخل ذات الأكمام

در صورتی که واژه «فاکفه» شامل خرما نیز بشود، مورد توجه قرار گرفتن دو مرتبه نخل ها، می توان مطلب بالا را به دست آورد.

ص: 229

418- تغییر صفات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 60 - 5

5 - خداوند ، می تواند انسان ها را خوی فرشتگی بخشد و آنان را مطیع و فرمانبر خویش قرار دهد .

و لو نشاء لجعلنا منكم ملئكة في الأرض يخلفون

برداشت یاد شده بنابراین نکته است که مراد از «لجعلنا منكم ملائكة» این باشد که، می توانیم خوی عصیان و طغیان را از شما باز گیریم و شما را همانند ملائکه مطیع و فرمانبردار خود قرار دهیم. علامه در «المیزان» این احتمال را پذیرفته اند.

419- تغییر فکر انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 82 - 17

17 - افکار آدمی ، همواره در حال تغییر و تحوّل است .

و لو كان من عند غير الله لوجدوا فيه اختلافاً كثيراً

420- تغییر ماهیت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 60 - 4

4 - تبدیل ماهیت انسانی به فرشته (مجرد) ، امری ممکن برای خداوند

و لو نشاء لجعلنا منكم ملئكة

گروهی از مفسران آیه شریفه را ناظر بدین معنا دانسته اند که اگر خداوند بخواهد، می تواند فرزندان انسان را فرشته قرار دهد که جانشین او در زمین گردند.

421- تقاخر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - عموم مردم تا لحظه مرگ ، گرفتار رقابت با یکدیگر و تفاخر به مال و مقام اند .

حتی زرتم المقابر

ص: 230

422- تفاوت اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 104 - 6,7

6 - مردم در صحنه قیامت نیز ، دارای درک و فهم های متفاوت خواهند بود .

إذ يقول أمثلهم طريقة إن لبثتم

حضور کسانی که صحیح تر می اندیشند و قضاوت واقعی تری نسبت به دیگران، دارند؛ گواه تفاوتی است که از این نظر در بین انسان ها در قیامت وجود دارد.

7 - ملکات و تفاوت های انسان ها ، در قیامت نیز بروز و ظهور خواهند داشت .

إذ يقول أمثلهم طريقة

«أمثلهم طريقة» بیانگر خصلت شخصی است که نظریه «یک روز» را مطرح ساخته است. حدوث این خصلت برای وی در آخرت بعید به نظر می رسد. بنابراین باید گفت این ویژگی، بروز و ظهور ملکاتی است که در دنیا برای او تحصیل شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - زلزله - 99 - 6 - 1

1 - مردم ، در قالب گروه هایی متفاوت ، صحنه قیامت را به سوی سرنوشت مخصوص خویش ، ترک خواهند کرد .

يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِيُرَوْا أَعْمَلَهُمْ

«یصدر»؛ یعنی، منصرف می شود و باز می گردد (مفردات و صحاح اللغه). «أشتاتاً» (جمع «شت») به معنای «تفرق یافتگان» است (صحاح اللغه). مفاد آیه شریفه ناظر به مرحله پس از حسابرسی است که مردم از آن برمی گردند و به سوی بهشت و جهنم می روند. فعل «یصدر» و نیز مشاهده اعمال (یا پاداش و کیفر آن)، با این معنا سازگارتر است؛ گرچه این احتمال نیز منتفی نیست که مراد، رجوع انسان ها به حیات دوباره باشد؛ ولی فعل «یصدر» و نیز مشاهده اعمال (یا پاداش و کیفر آن)، با احتمال نخست، سازگارتر است.

423- تفاوت استعداد انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 51 - 2

2- استعداد ها و ظرفیت های وجودی آدمیان برای رشد و کمال ، متفاوت است .

و لقد آتینا إبرهیم رشدہ

از این که خداوند به ابراهیم(ع) رشدِ متناسب و مخصوص به او اعطا فرموده؛ به دست می آید که هر انسانی دارای قابلیت و استعداد مخصوص به خود و متفاوت با دیگران است.

ص: 231

424- تفاوت اقتصادی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 6 - 25

25- تفاوت های بشر در برخورداری از نعمت های الهی ، برخاسته از حکمت خداست .

یتیم نعمته علیک و علی ءال یعقوب .. . إن ربک علیم حکیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 26 - 2

2- خداوند ، به برخی از انسان ها روزی فراوان می دهد و برخی دیگر را روزی اندک نصیب می سازد .

الله یسط الرزق لمن یشاء و یقدر

«بسط» به معنای توسعه دادن و «قدر» به معنای تنگ گرداندن است و تنگ شدن روزی ، کنایه از اندک و ناچیز بودن آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 71 - 4،2

2- انسان ها ، در بهره مندی از رزق و روزی الهی ، متفاوتند .

والله فضّل بعضکم علی بعض فی الرزق

4- تساوی کامل میان انسان ها در بهره‌وری از امکانات مادی و اقتصادی ، ممکن نیست .

والله فضّل بعضکم علی بعض

برداشت فوق به خاطر این است که خداوند تفاوت انسانها را به صورت یک سنت بیان کرده و سنتهای الهی نیز تغییرناپذیر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 75 - 5

5- انسان ها در مالکیت و قلمرو اختیارات ، متفاوتند .

عبداً مملوگاً لایقدر علی شیء و من رزقته .. . فهو ینفق منه سرّاً و جهراً

برداشت فوق به خاطر این است که مثالهای قرآن، دارای حقیقت و حاکی از واقعیت‌های خارجی - نه غیر حقیقی و سنبلیک - است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 21 - 2,5

2- برتری مرتبه برخی انسان‌ها بر بعضی دیگر و تفاوت مراتب مادی آنان، در قلمرو اراده الهی است.

فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ

5- تفاوت آدمیان در برخورداری از موهبت‌ها و امکانات دنیا، نمودی از تفاوت اخروی آنهاست.

انظر كيف فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ .. و للآخره أكبر درجت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 131 - 12

ص: 232

12 - تفاوت مقدار ثروت افراد جامعه با یکدیگر مشروع است و تساوی همگان در مالکیت ثروت الزامی نیست .

و لا تمدنّ عینیک إلی ما متّعنا به أزواجاً منهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 32 - 7

7 - طبقات اجتماعی و تفاوت سطح زندگی آنان ، بسته به تدبیر الهی و تابع تقدیر و برنامه ریزی او است .

و رفعنا بعضهم فوق بعض درجات

425- تفاوت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 207 - 10

10 - تفاوت عمیق میان انسان ها و تقسیم بندی آنها بر مبنای جهانی بینی ، عقیده ، عمل و اخلاق

و من الناس من يقول ... ربنا اتنا ... من يعجبك ... من یشری

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 286 - 4

4 - تفاوت ظرفیت انسان ها در تحمل تکالیف الهی

لا یكلف الله نفساً إلاّ وُسعها

مفرد آوردن کلمه «نفساً» که اشاره به تک تک انسانهاست و ارجاع ضمیر «وسعها» به «نفساً»، می تواند بیانگر این معنا باشد که هر انسانی دارای طاقت و تحمل خاص خویش است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 32 - 1,3

1 - خداوند ، برخی از مردم را با برخوردار نمودن بیشتر از نعمت های خویش ، بر برخی دیگر برتری داده است .

و لا تتمنوا ما فضل الله به بعضکم علی بعض

3- وجود تفاوت های خدادادی در میان مردم

و لا تتمنوا ما فضل الله به بعضكم على بعض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 34 - 9، 4، 3

3- مجموعه مردان ، دارای برتری بر مجموعه زنان *

الرجال قوامون... بما فضل الله بعضهم على بعض

چنانچه «بعضهم» اشاره به «الرجال» و «بعض» اشاره به «النساء» باشد، مراد از برتری مردان بر زنان می تواند برتری نوع آنان

ص: 233

باشد، نه برتری یکایک مردان بر یکایک زنان.

4- برتری گروه های مردان بر گروه های همسان خویش از زنان *

بما فضل الله بعضهم على بعض

برخی بر آنند که تفضیل مردان بر زنان در شرایط همسان و گروههای همسان است.

9- برتری های مردم بر یکدیگر ، برخاسته از فضل الهی است .

فضل الله بعضهم على بعض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 42 - 4

4- انسان ها در باورشان به معارف دین و انجام تکالیف الهی ، برخوردار از توانایی های متفاوت هستند .

و الذين ءامنوا و عملوا الصلحت لانكلف نفساً اِلا وسعها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 76 - 25

25- آدمیان ، در دانش و آگاهی دارای مراتبی گوناگونند .

نرفع درجات من نشاء و فوق كل ذي علم عليم

مفسران در این آیه «علیم» را دو گونه تفسیر کرده اند: 1- مراد از آن هر دانا و دانشمندی است. 2- مقصود از آن خداوند می باشد. بر اساس معنای نخست مفاد جمله چنین می شود: هر دانشمندی یافت شود دانشمندتر از او وجود دارد. و بر اساس معنای دوم مفاد جمله مذکور چنین است: علم خدا افزون تر از علم هر دانشمندی است. برداشت فوق، ناظر به اولین احتمال است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 11 - 9

9- انسان ها دارای رتبه و درجات متفاوت در برخورداری از نعمت های بزرگ خداوند

إن نحن إلا بشر مثلکم و لکن الله یمنّ علی من یشاء من عباده

پیامبران به همانندی خویش با مردم از جهت بشر بودن معترف بودند و همچنین یادآوری می کردند که آنان این تفاوت را با سایر انسانها دارند که از موهبت ویژه خداوند برخوردار شده اند و این، از تفاوت رتبه انسانها حکایت می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 54 - 5

5- انسان ها در برخورد با آسایش و رفع ناگواری ها ، یکسان نیستند .

ثمّ إذا كشف الضّر عنکم إذا فریق منکم برّبهم یشرکون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 93 - 3

3- یک دست نبودن همه انسان ها در عقیده و رفتار و وجود تفاوت میان آنان ، بر اساس خواست و تدبیر الهی است .

ص: 234

و لو شاء الله لجعلكم أمه وحده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 84 - 7,9,10

7- نفوس انسان ها ، دارای ساختار های متفاوت و مختلف

قل کلّ يعمل علی شاکلته

9- ربوبیت الهی ، مقتضی آگاهی عمیق او به هدایت پیشگان و تمایز آنان با دیگران

فریبکم أعلم بمن هو أهدی سبیلاً

ذکر صفت «رب» به جای اسم «الله» و یا صفات دیگر برای بیان آگاهی خداوند از گروههای انسانی، مشعر به نکته یاد شده است.

10- تفاوت انسان ها ، در برخورداری از زمینه های هدایت

بمن هو أهدی سبیلاً

«أهدی» - که افعال تفضیل است - دلالت بر مراتب مختلف هدایت می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 30 - 27

27 - « عن بعض أصحابنا عن أحدهما قال : إنّ الله قضی الإختلاف علی خلقه و كان أمراً قد قضاه فی علمه كما قضی علی الأمم من قبلکم و هی السنن و الأمثال یجری علی الناس ، فجرت علینا كما جرت علی الذین من قبلنا ، و قول الله حقّ . قال الله : ... لا تبديل . . . »

از امام باقر(ع) یا امام صادق(ع) روایت شده است که فرمود: خداوند، در بین خلق، اختلاف را حتمی کرد و این امری بود که در علم الهی بود. همان گونه که درباره امت های پیشین شما بود. آن، سنت ها و مثال هایی است که در میان مردم جاری است و بر ما نیز جاری است و سخن خداوند حق است که می فرماید: ... لا تبديل لخلق الله... ».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 33 - 18

18 - انسان ها ، در برخورد با آسایش و ناملايمات ، یکسان نیستند .

و إذا مسّ الناس ضرّ دعوا ربّهم . . . ثمّ إذا أذاقهم منه رحمه إذا فریق منهم برّبهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 13 - 4

4 - نفوس انسانی ، در هدایت پذیری ، متفاوت اند .

کلّ نفس هدیها

اضافه شدن «هُدی» به «ها» بیان کننده این معنا است که هر نفسی، هدایتی مخصوص و متناسب خودش را دارد و این حکایت از تفاوت نفوس می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 235

8 - انسان واقع بین ، خودشناس و بصیر ، با انسان فاقد بصیرت و واقع نگری ، از نظر سرنوشت و ارزشیابی برابر نیست .

أفمن زين له سوء عمله فرءاه حسناً

«همزه» در «أفمن زين له ..» استفهام انکاری و «من»، مبتدا است و خبر آن - به قرینه مقام «فإن الله يضل من يشاء» - جمله ای مقدر مانند «کمن لیس کذلک» یا «کمن هداه» می باشد؛ یعنی، آیا کسی که اعمالش برای وی زینت داده شود، مانند کسی است که چنین نیست و راه هدایت را پیموده است؟

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 58 - 3

3 - مؤمنان نیکوکار با افراد بدکردار ، از نظر شخصیت و سرنوشت برابر و هم سنگ نیستند .

و ما یستوی . . . و الذین ءامنوا و عملوا الصلحت و لا المسیء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 61 - 2

2 - انسان ها ، در نوع با هم متحداند و اختلاف و تفاوتشان در خصوصیات فردی است .

علی أن تبدل أمثلکم

«أمثال» جمع «مِثْل» است. دو چیز در صورتی مثل هم هستند که در نوع مشترک و در خصوصیات شخصی متمایز باشند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - لیل - 92 - 4 - 3

3 - انسان به طبع خویش ، دارای تلاش هایی متفاوت (سودمند و زیان بخش) و برخوردار از نیروی انتخاب است .

إنّ سعیکم لشتی

مفاد آیه شریفه ممکن است اختلاف تلاش برخی از انسان ها، با دسته ای دیگر باشد و نیز می تواند نشانگر اختلاف تلاش های گوناگون هر انسان باشد. برداشت یاد شده، ناظر به دومین احتمال است. آیات بعد - که تلاش های خوب و بد را مشخص ساخته - در حقیقت بیانگر قدرت انتخاب و توصیه به برگزیدن تلاش های نیک است.

426- تفاوت تلاش انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - لیل - 92 - 4 - 3، 2، 1

1 - انسان ها ، در شیوه کار و تلاش و نتیجه آن ، با یکدیگر متفاوت اند .

إِنَّ سَعِيكُمْ لَشَتَّى

«شَتَّى» (جمع «شَتِّيت») به معنای متفرق ها است. «سعی» گرچه مفرد است؛ ولی به قرینه اضافه شدن به «کم»، در معنای جمع است. این آیه گرچه جواب قسم های پیش است؛ ولی جواب تفصیلی قسم، مطالبی است که در آیات بعد آمده است. مراد از

ص: 236

تفاوت تلاش ها - به قرینه آیات بعد - تفاوت شیوه ها و پی آمدهای عمل است.

2 - خداوند ، در تأکید بر گوناگون بودن تلاش های انسان ها و شیوه ها و آثار آن ، به شب و روز و به ذات خویش ، سوگند یاد کرده است .

وَاللَّيْلِ .. إِنَّ سَعِيكُم لَشَتَّى

3 - انسان به طبع خویش ، دارای تلاش هایی متفاوت (سودمند و زیان بخش) و برخوردار از نیروی انتخاب است .

إِنَّ سَعِيكُم لَشَتَّى

مفاد آیه شریفه ممکن است اختلاف تلاش برخی از انسان ها، با دسته ای دیگر باشد و نیز می تواند نشانگر اختلاف تلاش های گوناگون هر انسان باشد. برداشت یاد شده، ناظر به دومین احتمال است. آیات بعد - که تلاش های خوب و بد را مشخص ساخته - در حقیقت بیانگر قدرت انتخاب و توصیه به برگزیدن تلاش های نیک است.

427- تفاوت رتبه های انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 165 - 4،5،3

3 - خداوند در اعطای نعمتهای خویش برخی از مردم را بر برخی دیگر برتری بخشید. (برتری در مقام، ثروت و ...)

و رفع بعضکم فوق بعض درجات

4 - برتری برخی از انسانها بر برخی دیگر و تفاوت آنان در برخوردار شدن از نعمتها، تدبیری است از جانب خدا در راستای ربوبیت او بر جوامع بشری

و هورب كل شیء ... رفع بعضکم فوق بعض درجات

5 - آزمون انسانها از جانب خدا هدف از مستقر ساختن آنان در زمین و برتری دادن برخی از ایشان بر برخی دیگر

هو الذی جعلکم خلف الأرض و رفع بعضکم فوق بعض درجات لیبلوکم

به نظر می رسد «لیبلوکم علاوه بر این که متعلق به «رفع» است، متعلق به «جعلکم» نیز باشد.

428- تفاوت رنگ انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 22 - 5،1

1 - آفرینش آسمان ها و زمین و گوناگونی زبان ها و رنگ های آدمیان ، از آیات الهی است .

و من ءایته خلق السموت و الأرض و اختلف ألستکم و ألونکم

5 - آیه بودن آفرینش آسمان ها و زمین و تفاوت زبان ها و رنگ های مردم ، برای دانشمندان قابل درک است .

و من ءایته خلق السموت و الأرض و اختلف ألستکم و ألونکم إنّ فی ذلک لآیت للعل

ص: 237

429- تفاوت روزی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 71 - 2،7

2- انسان ها ، در بهره مندی از رزق و روزی الهی ، متفاوتند .

و الله فضل بعضكم على بعض في الرزق

7- سنت الهی در تفاوت روزی انسان ها ، به معنای عدم لزوم رعایت مساوات و عدالت اجتماعی ، از سوی آنان نیست . *

و الله فضل .. . فما الذين فضلوا برادى رزقهم على ما ملكت أيمنهم فهم فيه سواء

برداشت فوق بر اساس این نکته است که جمله " فما الذين فضلوا .. ." در مقام توییح از کسانی باشد که مساوات را میان خود مراعات نمی کنند و با توجه به صدر آیه ، می توان چنین برداشت کرد: خداوند گرچه انسانها را در روزی متفاوت قرار داده است؛ ولی این بدان معنا نیست که مردم مساوات را میان خود رعایت نکنند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 52 - 1

1 - خداوند ، توسعه دهنده روزی برخی از انسان ها و در تنگنا قرار دهنده برخی دیگر

أولم يعلموا أنّ الله ييسط الرزق لمن يشاء و يقدر

«قدر» (مصدر «يقدر») در آیه شریفه مربوط به رزق و روزی بوده و به معنای ضیق و تنگ گرفتن است.

430- تفاوت زندگی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جاثیه - 45 - 21 - 7

7- زندگی و مرگ مؤمنان نیک کردار ، غیرقابل قیاس با زندگی و مرگ گناه پیشگان

أم حسب الذين اجترحوا السيئات أن نجعلهم كالذين ءامنوا و عملوا الصلحت سواء محياة

431- تفاوت عمل انسان ها

1 - انسان ها ، در شیوه کار و تلاش و نتیجه آن ، با یکدیگر متفاوت اند .

إِنَّ سَعِيكُمْ لَشَتَّى

«شَتَّى» (جمع «شَتِّيت») به معنای متفرق ها است. «سعی» گرچه مفرد است؛ ولی به قرینه اضافه شدن به «کم»، در معنای جمع است. این آیه گرچه جواب قسم های پیش است؛ ولی جواب تفصیلی قسم، مطالبی است که در آیات بعد آمده است. مراد از تفاوت تلاش ها - به قرینه آیات بعد - تفاوت شیوه ها و پی آمدهای عمل است.

ص: 238

2 - خداوند ، در تأکید بر گوناگون بودن تلاش های انسان ها و شیوه ها و آثار آن ، به شب و روز و به ذات خویش ، سوگند یاد کرده است .

و الیل . . . إن سعیکم لشتی

432- تفاوت فهم انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 102 - 13

13- بهره مندی افراد از قرآن ، متفاوت و دارای مراتب است .

قل نزلہ روح القدس من ربک بالحق لیثبت الذین ءامنوا و هدی و بشری للمسلمین

از اینکه قرآن هدف خود را ایجاد ثبات قدم برای مؤمنان و رهنمود و بشارت برای مسلمانان می داند و این دو گروه باهم متفاوتند، استفاده می شود که بهره مندی از قرآن برای افراد مختلف یکسان نیست.

433- تفاوت گرایشهای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 20 - 4

4- انسان ، در هر مرحله ای از مراحل زندگی دنیوی (کودکی ، نوجوانی ، جوانی ، میان سالی و پیری) ، دارای روحیه و گرایشی متفاوت با مرحله قبل و مرحله بعد است .

اعلموا أنما الحیوه الدنیا لعب . . . و تکاثر فی الأموال و الأولاد

برداشت یاد شده در صورتی به دست می آید که هر یک از خصلت های پنجگانه یاد شده در آیه شریفه، به ترتیب بیانگر یکی از مراحل زندگی انسان باشد.

434- تفاوت مرگ انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 21 - 7

7- زندگی و مرگ مؤمنان نیک کردار ، غیرقابل قیاس با زندگی و مرگ گناه پیشگان

أم حسب الذین اجترحوا السيئات أن نجعلهم كالذین ءامنوا و عملوا الصلحت سواء محیاه

435- تفاوت مسؤولیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 120 - 6

6 - تفاوت مسؤولیت انسان ها در پیشگاه خداوند ، متناسب با بهره مندی آنها از علم و امکانات *

ما كان لأهل المدينة و من حولهم من الأعراب أن يتخلفوا

برداشت فوق بدان احتمال است که اختصاص به ذکر یافتن اهل مدینه و اطراف آن در آیه، مبتنی بر این اصل کلی (برخورداری از علم و امکانات) باشد.

436- تقدیه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 14 - 1

1 - مجرمان در قیامت ، برای نجات خود از عذاب الهی ، آماده فدا کردن همه انسان های کره زمین اند .

و من فی الأرض جمیعاً

437- تفضل بر انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 71 - 16

16 - استدلال ها و براهین ، افاضاتی از ناحیه خدا بر قلب و اندیشه انسانها

ما نزل الله بها من سلطن

مراد از «تنزیل» می تواند «ایجاد کردن» باشد. بنابراین «ما نزل ...» یعنی خداوند هیچ دلیل و برهانی برای شرک نیافریده است. در این صورت مقصود از «سلطن» اعم از براهین عقلی و نقلی خواهد بود. و نیز می تواند مراد از «تنزیل» نازل کردن معارف دین و احکام الهی باشد. بر این مبنا مقصود از «سلطن» برهان نقلی خواهد بود. برداشت فوق مبتنی بر معنای اول است.

438- تفضل به انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- روزی ها ، منافع و ذخایر الهی ، فضل خداوند و برای بهره‌وری انسان است .

لتبتغوا فضلاً من ربکم

ص: 240

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 84 - 13

13- عطای الهی به انسان ، افزون تر از آن چه او آرزو کرده ، نمودی از رحمت خاص خداوند به وی است .

وَأنت أرحم الرحمین . . . وءاتینه أهله و مثلهم معهم رحمه من عندنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 72 - 3

3 - نعمت های بهشتی ، تفضل الهی و افزون بر استحقاق آدمی است . *

تلک الجنّه الّتی أُورثتموها

واژه «اُورثتموه» از ماده «ارث» به معنای رسیدن مال بدون عوض و زحمت است. عبارت «بما کنتم تعملون» نیز نقش عمل را در رسیدن به بهشت بیان می کند. این مطلب نشانگر آن است که عمل تنها زمینه ای برای دستیابی به بهشت است و نعمت های بی کران الهی در آن، تفضل الهی است.

439- تفضل به انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 38 - 17

17- بعثت پیامبران برای آموزش توحید و نفی شرک ، از تفضّلات الهی بر مردم است .

ما کان لنا أن نشرک . . . ذلک من فضل الله ... علی الناس

440- تفکر انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 67 - 5

5- انسان ، موجودی پرسشگر ، خردورز و دارای قدرت تجزیه و تحلیل خلقت خویش است و بر مقایسه گذشته و آینده نظام آفرینش توانا است .

و یقول الإنسن أءذا مامتّ . . . أولاً یذکر الإنسن أنا خلقته

441- تفکر در خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 11 - 1

ص: 241

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) مأمور توجه دادن کافران و مشرکان بر آفرینش انسان و جهان و ترغیب آنان به تأمل و تفکر درباره آنها

فاستفتهم أهم أشدّ خلقاً أم من خلقنا

استفتا و پرسش در آیه شریفه، برای ترغیب به تفکر و تأمل است؛ نه برای پرسش و استفتای حقیقی.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 35 - 1

1 - خداوند، خواهان تأمل و اندیشیدن انسان درباره نحوه پیدایش خود

أم خلقوا من غیر شیء

پرسش در آیه شریفه در حقیقت برای واداشته شدن انسان به اندیشه و تفکر صورت گرفته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 58 - 1

1 - فرایند پیدایش انسان از منی در رحم، شایان مطالعه و تأمل

أفرءیتم ما تمنون

مراد از «امناء» (مصدر «تمنون») ریختن منی در رحم است؛ یعنی، آیا به منی - که آن را به صورت نطفه در رحم زن می ریزید - اندیشیده اید؟

442- تقدیر استعدادهای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 19 - 6

6 - توانمندی های انسان و ویژگی های جسمی، اخلاقی و رفتاری او، دارای میزانی تعیین شده از سوی خداوند

فقدّره

حدّ نهایی و اندازه هر چیزی را «قدر» آن می گویند (مقایس اللغه). بنابراین، تقدیر؛ یعنی، اندازه و مقدار چیزی را مشخص ساختن.

443- تقدیر بعث انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطففین - 83 - 5 - 2

2- روز قیامت و ویژگی های آن و وقوع حشر انسان ها در آن ، از پیش تعیین شده است .

مبعوثون . لیوم عظیم

«لام» در «لیوم»، لام توقیف است و معنایی نظیر «عند» دارد.

ص: 242

444- تقدیر خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 23 - 4

4 - ستایش خداوند از خود ، در آفرینش انسان و اندازه گیری های دقیق در خلقت وی

فقدرنا فنعم القدرون

445- تقدیر روزی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 30 - 5

5- توجه به نقش اصلی مشیت و تقدیر خدا در روزی انسان ها ، زمینه ساز اجتناب از بخل و افراط در انفاق به بخشش همه اموال و داراییهاست .

و لاتجعل یدک مغلوله إلی عنقک . . . إن ربک یسط الرزق لمن یشاء

جمله «إن ربک . . .» در مقام تعلیل برای جمله «و لاتجعل یدک . . .» است. بنابراین مفهوم آیه چنین می شود: خداوند روزی رسان است، پس نباید از ترس تهیدستی، بخل ورزید و انفاق نکرد.

446- تقدیر سرنوشت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 44 - 6

6 - انسان در تحقق سرنوشت خویش مؤثر است ; هر چند از سوی خداوند مقدر شده باشد .

إذ یریکمهم إذالتقیتم . . . لیقضی الله أمرا کان مفعولا

تمهیداتی از قبیل رؤیای پیامبر(صلی الله علیه و آله)، کم جلوه دادن هر یک از دو سپاه در نظر دیگری و مانند آنها، که به منظور ترغیب طرفین به رویارویی است، نشان می دهد که تحقق جنگ بدر از اختیار طرفین خارج نبوده و امکان تخلف داشته است. جمله «و لو أریکهم کثیرا ...» در آیه قبل نیز این معنا را تأیید می کند. و اگر آن امر مقدر، یعنی تحقق جنگ بدر، از اختیار طرفین جنگ خارج بود، نیازی به این تمهیدات ترغیب کننده نداشت.

447- تقدیر صفات جسمانی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 243

6 - توانمندی های انسان و ویژگی های جسمی ، اخلاقی و رفتاری او ، دارای میزانی تعیین شده از سوی خداوند

فقدّره

حدّ نهایی و اندازه هر چیزی را «قدر» آن می گویند (مقایس اللغه). بنابراین، تقدیر؛ یعنی، اندازه و مقدار چیزی را مشخص ساختن.

448- تقدیر عمل انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - توانمندی های انسان و ویژگی های جسمی ، اخلاقی و رفتاری او ، دارای میزانی تعیین شده از سوی خداوند

فقدّره

حدّ نهایی و اندازه هر چیزی را «قدر» آن می گویند (مقایس اللغه). بنابراین، تقدیر؛ یعنی، اندازه و مقدار چیزی را مشخص ساختن.

449- تقدیر قدرت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - قدرت خداوند بر آفرینش انسان ها ، تنظیم توانمندی های آنان ، هدایت تکوینی و نیز میراندن و به گور افکندن آنها ، دلیل قدرت او بر زنده ساختن آنان در قیامت است .

خلقه فقدّره . ثمّ السبیل یسّره . ثمّ أماته فأقبره . ثمّ إذا شاء أنشره

450- تقسیم انسان ها در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- انسان ها در قیامت ، به دو گروه تیره بختان و سعادت‌مندان تقسیم خواهند شد .

فمنهم شقی و سعید

451- تقسیم بندی حسابرسی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 22 - 6

6 - رسیدگی به کار های انسان ها در قیامت ، دارای قسمت های گوناگون و تفکیک شده است .

صَفَاً صَفَاً

452- تقویت روحیه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 20 - 14

14 - آزمایش انسان ها برای توانمند ساختن روحیه آنها ، به اقتضای ربوبیت خدا و ناشی از بصیرت و بینایی او به احوال آنان

و جعلنا بعضکم لبعض فتنة أتصبرون و کان ربک بصیراً

453- تکالیف انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 111 - 19

19 - جهاد با جان و مال در راه خدا ، تکلیفی الهی بر همه انسان ها و در همه شرایع است نه مخصوص به مسلمانان و شریعت اسلام .

إن الله اشترى من المؤمنین أنفسهم وأموالهم .. وعداً علیه حقاً فی التوریه و الإ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 9 - 7

7- انسان ، باید همواره و در همه حال (فقر ، غنا و ...) سپاسگزار خداوند باشد .

و لئن أذقنا الإنسن منا رحمه .. إنه لیئوس کفور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 17 - 14

14- همه انسان ها از هر گروه و طایفه (مشرکان ، یهود ، نصارا و . . .) وظیفه دار ایمان به قرآن

و من یکفر به من الأحزاب فالنار موعده

ص: 245

454- تکالیف انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 25 - 1

1- خداوند انسان ها را به عهد ها و پیمانهای ملزم ساخته است .

والذین ینقضون عهد الله

مراد از «عهد الله» - چنان چه در آیه 20 گذشت - عهدها و پیمانهای است که خداوند با انسانها دارد و یا عهدها و پیمانهای است که آدمیان با خداوند می بندد.

455- تکامل اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 18 - 12

12 - ربوبیت و تکامل بخشی خداوند ، دارای تداوم حتی در جهان آخرت

فکھین بما ءاتیهم ربّهم و وقیهم ربّهم عذاب الجحیم

در صورتی که اضافه «ربّ» به «هم»، بیانگر ربوبیت قبلی و فعلی خداوند نسبت به بهشتیان باشد - و نه صرفاً به لحاظ گذشته - معلوم می گردد که جریان تکامل بخشی در جهان آخرت نیز تداوم دارد. گفتنی است که تربیت کردن - که در واژه «ربّ» هست - عبارت است از ایجاد حالتی در شیء پس از حالت قبل، تا زمانی که به حد تمام و کمال برسد. (مفردات راغب)

456- تکامل انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 10 - 8

8 - بازگشت به سوی پروردگار و ملاقات با او ، جلوه ربوبیت وی در مسیر تکامل انسان است .

بل هم بلقاء ربّهم کفرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 7 - 6

6- آفرینش ، برخورداری از اعضای کامل و هماهنگی اندام با یکدیگر ، سه مرحله پیاپی در سیر پیدایش انسان

خلقک فسویک فعدلک

ترتیب - که مفاد حرف «فاء» است - ممکن است «حقیقی» و یا «ذکری» باشد. برداشت یاد شده، براساس احتمال اول است.

ص: 246

457- تکامل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 56 - 7

7 - پرستش خداوند ، عالی ترین مرتبه تکامل جن و انس

و ما خلقت .. . إلا ليعبدون

«لام» در «لِيعْبُدُونَ» برای بیان غایت است. با توجه به این که افعال الهی و اهداف او، گزاف نیست و کمال را به دنبال دارد، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 23 - 14

14 - خداوند ، خواهان هدایت تمامی انسان ها ، در راستای تعالی و رشد آنان

و لقد جاءهم من ربهم الهدى

ذکر «ربّ» و اضافه آن به «هم» - که به مشرکان بازمی گردد - مشعر به مطلب بالا است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 39 - 3

3 - آگاهی انسان ها ، از منشأ پیدایش بشر و سیر تکوین او

إنا خلقنهم ممّا يعلمون

برداشت یاد شده، مبتنی بر این است که «من» در «مّمّا» ابتدائیه باشد.

458- تکامل جسمانی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 69 - 15

15 - پیدایش تکامل در اندام و نیروی جسمی انسان ها ، پس از طوفان نوح *

من بعد قوم نوح وزادکم فی الخلق بصطه

459- تکامل خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 1 - 2

2- پیدایش انسان در زمین ، دارای روند تکاملی بود و با پشت سر گذاشتن دورانی دراز ، به تدریج چهره انسانی یافت .

لم یکن شیئاً مذکوراً

ص: 247

برداشت یاد شده، مبتنی بر این است که مفاد جمله «لم یکن شیئاً مذکوراً» چنین باشد: انسان در برهه ای از زمان چیزی بود؛ ولی آن چیز هنوز قابلیت نام انسان را نداشت؛ بلکه به تدریج تکامل یافته و چهره انسانی پیدا کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 8 - 3

3 - مرحله پیدایش قیافه و سیما برای هر انسان ، پس از مراحل آفرینش ، تکمیل و تعدیل اعضای او است .

فی أیّ صوره ما شاء رگبک

جمله «فی أیّ صوره...» مستأنفه و بیانگر مرحله ای دیگر از مراحل پیدایش انسان است. برخی آن را تفسیر جمله «فعدلک» در آیه قبل، قرار داده و مرحله تعدیل و چهره پردازی را یکی دانسته اند.

460- تکبر انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 10 - 6

6- حالات روحیروانی انسان (ناامیدی ، شادمانی مفرط ، تکبر و ...) حتی باکمترین سختیورفاه تغییرپذیر است .

و لئن أذقنا الإنسن . . . إنه لیئوس کفور. و لئن أذقنه نعماء ... إنه لفرح فخور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 37 - 3

3- انسان ها ، ناتوان تر از آنند که با غرور و گردن فرازی ، بتوانند رخنه ای در زمین ایجاد کنند و یا قامت خود را به کوه ها برسانند .

و لاتمش فی الأرض مرحاً إنک لن تخرق الأرض و لن تبلغ الجبال طولاً

«لن» برای نفی ابدی است و دلالت بر تعجیز دارد و در این آیه، حکایت از آن دارد که: انسان، از شکافتن زمین با گامهای سرمستانه خود و عاجز و ناتوان است.

461- تکذیب انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 70 - 16، 9، 5

5- انطباق و عدم انطباق رسالت انبیا با تمایلات نفسانی ، عامل تصدیق و تکذیب پیامبران از سوی بنی اسرائیل

کَلَّمَا جَاءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَىٰ أَنفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ

9- تکذیب پیامبران الهی و کشتن آنان ، شیوه بنی اسرائیل در برخورد با انبیا

کَلَّمَا جَاءَهُمْ رَسُولٌ . . . فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ

ص: 248

16 - هشدار خداوند به مسلمانان در مورد خطر گرفتاری آنان به لغزشهایی همانند لغزش های بنی اسرائیل : (نقض پیمان های الهی ، هواپرستی ، تکذیب و قتل انبیا)

إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا .. لَا تَهْوَىٰ اَنفُسَهُم فَرِيقًا كَذِبًا و فریقاً یقتلون

از اهداف این بخش از آیات با توجه به ذکر مسلمانان در ابتداء کلام (ان الذین ءامنوا) و آنگاه بیان سرگذشت شوم بنی اسرائیل، این است که مسلمانان را از گرفتار شدن به چنین سرنوشتی پرهیز دهد و به آنان گوشزد کند که آنان نیز در خطر آلودگی به چنین اعمال ناروایی هستند.

462- تکریم انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 70 - 18، 7، 2

2- عنایت خاص خداوند به آدمیان با اعطای ارزشی ویژه به آنان

و لقد کرّمنا بنی ءادم

7- امتنان خدا بر آدمیان به خاطر بهره مند کردن آنان از کرامت انسانی و نیز ذخیره های معیشتی دریا و خشکی

و لقد کرّمنا بنی ءادم و حملناهم .. و رزقناهم من الطّیّبات

18- « عن علی بن محمد (الهادی) : . . . ان معناه (صحه الخلقه) کمال الخلق للإنسان و کمال الحواس و ثبات العقل و التمییز و إطلاق اللسان بالنطق ، و ذلك قول الله : « و لقد کرّمنا بنی آدم و حملناهم فی البرّ و البحر و رزقناهم من الطّیّبات و فضّنا لنا علی کثیر ممّن خلقنا تفضیلاً » فقد أخبر عزّوجلّ عن تفضیله بنی آدم علی سائر خلقه . . . ;

از امام علی بن محمد (هادی) (ع) روایت شده است: .. همانا معنمای «صححه الخلقه» کامل بودن آفرینش انسان و کامل بودن خواس و برقرار بودن عقل و قدرت تشخیص و گویا بودن زبان اوست و آن سخن خداوند است که می فرماید: «و لقد کرّمنا بنی آدم و حملناهم فی البرّ و البحر و رزقناهم من الطّیّبات و فضّنا لناهم علی کثیر ممّن خلقنا تفضیلاً» پس به تحقیق خداوند عزّوجلّ خبر داده است از [چگونگی] برتری بخشیدن آدمی زاده بر سایر مخلوقاتش...».

463- تکلم انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 4 - 9

9- آفرینش انسان از نطفه ، به صورت مجادله گری سخنور ، شاهد و گواه وحدانیت خداوند است .

تعلی عمّا یشرکون . خلق الإنسن من نطفه فإذا هو خصیم مبین

ص: 249

464- تکلیف انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 93 - 7

7 - پایبندی به میثاق های خدا، از وظایف ضروری بندگان است .

و إِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 21 - 13

13- یقین به حقاقت وعده های خداوند و باور به معاد، تکلیفی الهی و معرفتی ارجمند است .

أَعْرَضْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوا أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَأَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيهَا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 24 - 5

5- انسان ها، همواره، باید به یاد خدا باشند .

وَإِذْ كَفَرْنَا نَرَى سَوَآءَ عَيْنِنَا وَإِنَّا لَنَرَاهُ فِجْرًا مَّرْكُومًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبياء - 21 - 92 - 6

6- بشر، مأمور پرستش و عبودیت خداوند واحد است .

وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 31 - 2,4

2- جن و انس، هر دو دارای مسؤولیت و حسابرسی در قیامت

سَنَفْرُغُ لَكُمْ أَيَّةَ التَّقْلَانِ

4- ارجمندی و مرتبت جن و انس ، به عنوان دو موجود شعورمند و مسؤول در نظام جهان

سنفرغ لکم ایّه الثقلان

ممکن است وصف «ثقلان» (دو موجود وزین و گران سنگ) از آن جهت به جن و انس اطلاق شده باشد که در پرتو شعور و مسؤولیتشان، مورد حسابرسی خداوند قرار می گیرند و شایستگی آن را دارند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 32 - 4

4- جن ، همانند انسان دارای مسؤولیت و کیفر و پاداش در آخرت

سنفرغ لکم ایّه الثقلان . فبأیّء الآء ربکما تکذّبان

ص: 250

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 39 - 4

4 - جن نیز همچون آدمیان ، مکلف و مسؤول است .

فیومئذ لایسل عن ذنبه انس و لاجانّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 39 - 3

3 - انسان ، موجودی است مکلف و مسؤول در برابر فرمان های الهی .

أم لکم ایمن . . . إن لکم لما تحکمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 7 - 5

5 - جن ، همچون انسان ، دارای تکلیف و مورد بازخواست خدا و کیفر و پاداش در قیامت

و أنّهم ظنّوا کما ظننتم أن لن یبعث الله أحدًا

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که مبعوث شدن انسان ها در قیامت، بیانگر کیفر و پاداش و حسابرسی آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 2 - 7

7 - انسان ، موجودی مکلف و مسؤول در پیشگاه خداوند

نبتلیه

آزمایش شدن انسان، نشان دهنده مکلف و مسؤول بودن او است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 3 - 4

4 - انسان ، موجودی است مکلف و مسؤول .

نشان دادن راه درست و آن گاه تهدید کردن به دوزخ و یا بشارت دادن به بهشت - که در آیات بعد آمده - گویای مطلب یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 10 - 6

6 - خداوند ، انسان را به تلاش بی استراحت ، برای تهیه معاش موظف نساخته است .

و جعلنا الليل لباسًا

آیه بعد، تهیه معاش را در برابر لباس بودن شب و توقف آفرین بودن خواب، قرار داده است. بنابراین می توان گفت: اگر تلاش پی گیر، مطلوب خداوند بود؛ موانعی از قبیل خواب و تاریکی شب را بازدارنده انسان نمی ساخت.

ص: 251

465- تکلیف انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 125 - 3

3 - مردم ، باید پیایی برای زیارت خانه خدا (حج و عمره) به سوی آن جایگاه روانه شوند .

و إذ جعلنا البيت مثابة للناس و أمناً و اتخذوا

جمله «إتخذوا ..» که جمله ای انشایی و دستوری است می تواند قرینه بر این باشد که مقصود از «جعلنا البيت ...» نیز معنایی انشایی و دستوری است؛ یعنی، مراد از «جعل»، تشریح قانون است. بنابراین مفاد جمله چنین می شود: باید مردم به سوی خانه خدا بیایند و امنیت آن را به شایستگی پاس بدارند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 159 - 3

3 - همه مردم ، مخاطبان کتب آسمانی و موظف به فراگیری معارف و احکام آن هستند .

من بعد ما بينه للناس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 99 - 2

2- عبادت پروردگار ، وظیفه بندگان در تمام عمر

و اعبد ربك حتى يأتیک اليقين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 39 - 6

6- اجتناب از شرک به خداوند ، تکلیفی الهی بر بندگان

و لاتجعل مع الله إلهاء اخر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 36 - 6

6- لزوم عبودیت در برابر پروردگار ، وظیفه ای بی نیاز از هرگونه استدلال

وإنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ فَاعْبُدوه

در کلام عیسی (ع) این موضوع که «هرکس ربّ باشد، سزاوار پرستش است»، اصلی پذیرفته شده تلقی شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 46 - 5

ص: 252

5- مردم، موظف اند کارهای خود را برای رضای خدا، یک و یا دو نقره و به دور از غوغا سالاری و هیاهو انجام دهند.

أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مِثْلَ فِئَةٍ

احتمال دارد سفارش به قیام برای خدا به صورت دو نفری (اقل جمع) و یا یک نفری، به خاطر پرهیز از هیاهو و هرچه خالصانه تر شدن آن باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 15 - 20، 4، 6

4- انسان ها در همه ادیان آسمانی، موظف به رعایت حقوق والدین و احسان به ایشان

و وَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِإِحْسَانًا

ماضی آمدن واژه «وصّینا» و نیز اطلاق و شمول واژه «الإنسان»، می رساند که این فرمان مخصوص نسل یا امتی نیست؛ بلکه مطلق انسان ها مأمور به آن بوده و هستند.

6- انسان، مکلف به رعایت هر چه بیشتر حقوق والدین و احسانی فراتر از رفع نیازهای اولیه آنان *

و وَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِإِحْسَانًا

در واژه «إحساناً»، نوعی خدمت فزون تر از حد ضرورت نهفته است. به علاوه تنوین «إحساناً» بر بزرگی و تقخیم دلالت دارد.

20- انسان، موظف به سپاس گزاری در برابر خدا، به خاطر نعمت های عطا شده به او و پدر و مادرش

إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ... قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 38 - 2، 1

1 - هیچ کتاب آسمانی، آدمیان را در انتخاب راه درست و نادرست، آزاد ندانسته؛ بلکه همگان را به گزینش راه درست مکلف ساخته است.

إِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا تَخَيَّرُونَ

2- انسان در دیدگاه کتاب های آسمانی، موجودی مکلف و مسؤول است؛ نه آزاد مطلق و عنان گسیخته.

إِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا تَخَيَّرُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 23 - 5

5 - خداوند برای انسان ها ، اوامر و تکالیفی دارد که باید بدون کم و کاست انجام پذیرد .

لَمَّا يَقْضِ مَا أَمَرَهُ

«قضاء» در وجوه گوناگونی استعمال دارد که بازگشت همه آنها، به پایان یافتن و کامل شدن است. این ماده در معانی «فیصله دادن»، «فراغت یافتن»، «ادا کردن» و «به پایان رساندن» کاربرد دارد. (لسان العرب)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 1 - 3

3 - اعتراف به پاک بودن خداوند از هر عیب و نقصی ، وظیفه ای الهی بر عهده همه انسان ها است .

ص: 253

خطاب «سَبِّح»، ممکن است ویژه پیامبر (صلی الله علیه و آله) نباشد؛ گرچه روی سخن با آن حضرت است؛ زیرا مفاد آیات قرآن بدون توجه به آیه های قبل و بعد نیز مراد بوده و در محتوای عام خود قابل تمسک هستند.

466- تلاش انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 6 - 7، 1

1 - انسان ها ، با شتابی طاقت فرسا به سوی خداوند در حرکت اند .

يَأْتِيهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَى رَبِّكَ كَدْحًا

حرف «ال» در «الإنسان»، برای جنس است. بنابراین «يَأْتِيهَا الْإِنْسَانُ» خطاب به یکایک انسان ها است. «كدح»؛ یعنی، تلاش کردن و به زحمت افتادن (مفردات راغب) و به قرینه حرف «إلى»، معنای «سیرکردن» نیز در آن ملحوظ است. از جمله معانی این کلمه خدشه وارد کردن است (لسان العرب)، ممکن است گفته شود: در آیه از لغت «كدح» - به منظور مبالغه در تلاش - معنای «خدشه وارد کردن» اراده شده است؛ یعنی، تلاشی شدید که گویا شخص به آن وسیله به خود آسیب می رساند.

7 - انسان ، موجودی حرکت آفرین و پر تلاش است .

انشققت .. مدّت ... کادح إلى ربِّک

آیات پیشین درباره آسمان و زمین، افعالی را به کار برد که بیانگر حالت انفعالی آنها بود؛ ولی در این آیه انسان را به «تلاش کننده» توصیف کرده است. این تفاوت تعبیر، برخاسته از ویژگی انسان در استناد حرکت ها به خود او است.

467- تلاش انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 27 - 9

9 - تفاوت معیشت انسان ها و لزوم تلاش آنان برای کسب روزی ، تدبیر الهی است .

و لو بسط الله الرزق لعباده ... و لکن ینزل بقدر

468- تمایلات اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- تمایلات جسمانی و مادی بشر ، همراه با وی در جهان آخرت

جنّات تجرى من تحتها الأنهر

ص: 254

باغ ها و منظره زیبای آن و جریان رودها و آوای دلکش آن، اموری است که بشر در پرتو حواس و جنبه وجود مادی خویش، از آنها لذت برده و سود می جوید. خداوند، مؤمنان را به برخورداری از این لذت ها در جهان آخرت، نوید داده است.

469- تمایلات اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 54 - 4

4- انسان در حیات اخروی، دارای تمایلات و لذت های مادی

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهْرٍ

از این که خداوند وعده به «جَنّات» و «نهر» داده است، استفاده می شود که انسان در آخرت نیز از مظاهر طبیعی لذت خواهد برد.

470- تمایلات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 235 - 4,5,6

4- جواز خواستگاری تلویحی از زنان در عِدّه، تسهیلی بر مردان در گرایش های طبیعی آنان

لا جناح .. علم الله انکم ستذکرونهنّ

5- بی صبری مردان در اظهار تمایل به ازدواج با زنان بی شوهر

علم الله انکم ستذکرونهنّ

6- توجه به تمایلات و کشش های طبیعی انسان، در قوانین الهی

علم الله انکم ستذکرونهنّ

با توجه به اینکه جمله «علم الله» تعلیل است برای حکم خداوند به تجویز خواستگاری، نقش تمایلات طبیعی آدمی در قوانین الهی به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 266 - 6

6- انسان ، دوستدار و خواهان بهره مندی از اعمال خیر خویش و نتایج آن

ایوّد احدکم ان تکون له جنّه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 94 - 25

25 - آگاهی همیشگی و دقیق خداوند به اعمال انسان و انگیزه های او

ص: 255

إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

«خبیر» به کسی گفته می شود که به باطن اشیا آگاه است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 107 - 14

14 - بهره برداری از انگیزه «محبوب شدن» ، از روش های قرآن در ارشاد و تربیت

إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَانًا أَثِيمًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 96 - 6

6 - بهره گیری از تمایل مردم به رفاه و آسایش دنیوی و بهبود وضع اقتصادی ، از روش های قرآن برای هدایت آنان به ایمان و تقواست .

و لو أن أهل القرى ءامنوا و اتقوا لفتحنا عليهم بركات من السماء و الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 59 - 11

11 - راضی بودن به عطایای خداوند و امید داشتن به فضل او ، نشأت گرفته از میل و رغبت واقعی انسان به خدا

و لو أنهم رضوا ما ءاتاهم الله .. . إنا إلى الله رغبون

برداشت فوق بر این اساس است که جمله «إنا إلى الله رغبون»، تعلیل برای جمله پیشین باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 54 - 1

1 - مستحقان عذاب استیصال ، به هنگام وقوع آن ، مایلند تمام مایملک خود را برای نجات جان خویش ، نثار کنند .

و لو أن لكل نفس ظلمت ما فی الأرض لافتدت به

با توجه به اینکه آیات فراز پیش، برخی مربوط به عذاب استیصال: (قل أرايتم إن أتیکم عذابه بیاتاً أو نهراً .. .) و برخی مربوط به عذاب قیامت است: (ثم قیل للذین ظلموا ذوقوا عذاب الخلد)، آیه فوق می تواند بیانگر حال ستمگران به هنگام مشاهده عذاب استیصال باشد و

می تواند مربوط به عذاب قیامت باشد، برداشت فوق بر پایه احتمال اول است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 21 - 10

10 - زن و مرد ، به هم تمایل و گرایش دارند .

أزواجًا لتسكنوا إليها

متعدی شدن فعل «لتسكنوا» با «إلی» با این که حق این بود که «لتسكنوا عندها» گفته شود برای تضمین معنای تمایل است.

ص: 256

471- تمثیل به تکلم انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 23 - 7

7 - حقانیت وعده های الهی مانند قدرت آدمیان بر نطق، روشن و انکارناپذیر است .

و ما توعدون .. إِنَّهُ لَحَقٌّ مِّثْلَ مَا أَنَّكُمْ تَنْطِقُونَ

بنابراین که ضمیر «إِنَّهُ» به «ما توعدون» بازگردد، تمثیل آیه شریفه در جهت بیان این معنا است که تحقق وعده های الهی، همان قدر روشن است که سخن گفتن آدمیان و قدرت ایشان بر نطق واضح می باشد.

472- تناسب اعضای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 29 - 1

1- خداوند، اجزای انسان را متناسب و آن گونه که شایسته و سزاوار اوست، آفریده است .

إِنِّي خَلَقْتُ بَشَرًا .. فَاِذَا سَوَّيْتَهُ

«تسویه» به معنای قرار دادن شیء به گونه ای است که هر جزئی از آن، در جایگاه شایسته خود قرار گرفته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 72 - 1

1 - اندام انسان، برخوردار از اعتدال، تناسب و هماهنگی

فَاِذَا سَوَّيْتَهُ

«سَوَّيْتَهُ» به معنای «اعتدلته» (آن را معتدل و متناسب ساختم) می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 23 - 2

2 - آفرینش انسان و تقدیر و حسابگری های دقیق در اندام وی از سوی خداوند، ستایش برانگیز است .

ألم نخلقكم من ماء مهين . . . فقدرنا فنعم القديرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 7 - 6, 5, 3

3 - خداوند ، قامت انسان را استوار ساخت و اعضای او را هماهنگ و متوازن قرار داد .

فعدلک

فعل «عَدَلَ»، در موردی به کار می رود که چیزی را به پا دارند تا به اعتدال درآید و استقامت یابد (مقایس اللغه). این فعل در مورد برقرار کردن توازن و تعادل نیز به کار می رود. (قاموس)

5 - آفرینش انسان و هماهنگ ساختن اجزای او ، جلوه کرم خداوند است .

ص: 257

بربک الکریم . الذی خلقک فسویک فعدلک

6- آفرینش ، برخورداری از اعضای کامل و هماهنگی اندام با یکدیگر ، سه مرحله پیاپی در سیر پیدایش انسان

خلقک فسویک فعدلک

ترتیب - که مفاد حرف «فاء» است - ممکن است «حقیقی» و یا «ذکری» باشد. برداشت یاد شده، براساس احتمال اول است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 8 - 3

3 - مرحله پیدایش قیافه و سیما برای هر انسان ، پس از مراحل آفرینش ، تکمیل و تعدیل اعضای او است .

فی ایّ صوره ما شاء رگبک

جمله «فی ایّ صوره ..» مستأنفه و بیانگر مرحله ای دیگر از مراحل پیدایش انسان است. برخی آن را تفسیر جمله «فعدلک» در آیه قبل، قرار داده و مرحله تعدیل و چهره پردازی را یکی دانسته اند.

473- تناسب اندام انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 9 - 4,5

4 - متناسب آفریده شدن اندام انسان و نفخ روح در آن ، از آیات الهی است .

اللّه الذی أحسن .. و بدأ خلق الإنسن ... ثمّ سوّیه و نفخ فیهِ من روحه

5 - اعتدال و تناسب اندام و سیستم وجود انسان ، به تدبیر خداوند است .

ثمّ سوّیه

«تسویه» مصدر «سوی» به معنای متناسب و خالی از افراط و تفریط و طبق مقتضای حکمت بودن است. (مفردات راغب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 64 - 6,8

6 - انسان ، برخوردار از بهترین شکل و شمایل و اندامی موزون

و صَوَّرَكُم فَأَحْسَنَ صُورَكُم

8- آفرینش انسان خوش اندام و سرشار از استعداد ها و کمالات ، جلوه ای از قدرت و ربوبیت بی همتای خداوند .

و صَوَّرَكُم فَأَحْسَنَ صُورَكُم

474- تنبه اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 125 - 10

ص: 258

10 - انسان در قیامت ، به خاطرات زندگانی خود در دنیا و ویژگی های جسمی خویش در آن دوران آگاه خواهد بود .

قال ربّ لم حشرتني أعمى وقد كنت بصيراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 7 - 16

16 - خداوند ، انسان را در قیامت از تمامی اعمالش با خبر خواهد ساخت .

فَيُنَبِّئُكُمْ بما كنتم تعملون

475- تنبه انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 113 - 10

10 - متذکر و متنبّه ساختن آدمیان ، از اهداف قرآن و بیانات روشن آن

و صرفنا فيه من الوعيد لعلهم .. . أو يحدث لهم ذكراً

«ذکر» نقطه مقابل نسیان است (مقایس اللغه) بنابراین «ذکر»؛ یعنی، فراموش نکردن و در خاطر زنده نگه داشتن.

476- تنبه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 9 - 11

11 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مأمور بیدار کردن مردمان و توجه دادن آنان به ارزش علم و معرفت و برتری عالمان بر جاهلان

قل هل يستوی الذین یعلمون و الذین لا یعلمون

مأموریت پیامبر (صلی الله علیه و آله) به اعلام این حقیقت روشن که عالمان با جاهلان برابر نیستند، صرفاً برای بیدار کردن مردم و توجه دادن آنان به ارزش والای علم و معرفت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 27 - 5

5 - متذکر شدن و بیدار گشتن مردم ، هدف و فلسفه آمدن مثل ها در قرآن است .

و لقد ضربنا للناس فی هذا القرآن من کلّ مثل لعلّهم يتذکرون

ص: 259

477- تنزیه انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تین - 95 - 5 - 5

5- انسان ، در اصل خلقت خویش ، از پستی ها پاک و منزّه است .

لقد خلقنا الإنسان أحسن تقويم . ثمّ رددناه أسفل سفلين

478- تنوع حالات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 49 - 5

5- انسان ها ، در هنگامه های مختلف زندگی (برخورداری و محروم بودن از نعمت های خداوند) حالات گوناگون دارند .

فإذا أصاب به من يشاء . . . يستبشرون . وإن كانوا من قبل ... لمبلسين

479- تنوع رنگ انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 28 - 2

2- تنوع رنگ ها در انسان ها ، جنبنندگان و دام ها ، از نعمت های الهی

و من الناس و الدّوابّ و الأنعم مختلف ألونه

480- تنوع طلبی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 61 - 3

3- انسان تنوع طلب و ناشکیبا بر یکنواختی است .

لن نصبر علی طعام وحد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8- روح انسان ، تأثیر پذیر از تکرار و تنوع

و صرّفنا الأیت لعلّهم یرجعون

«صرّفنا»، بیانگر تنوع و تکرار است و به کارگیری آن، بدین جهت است که انتظار می رود تأثیر و کارایی آن فزون تر باشد.

ص: 260

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 12 - 6

6 - روح و ذائقه انسان ، تنوع طلب و خداوند برآورنده این نیازها *

فيها فكهه و النخل ذات الأكمام . و الحبّ ذوالعصف و الريحان

از این که خداوند متعال، خوراکی های متنوع با شکل های گوناگون را به انسان یادآوری کرده و نیز در اختیار او قرار داده و بر این گوناگونی بر انسان منت نهاده است، می توان مطلب بالا را نتیجه گرفت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 48 - 4

4 - لزوم توجه به روحیه تنوع طلب انسان ، در راستای انگیزش او به سوی ارزش ها *

ذواتا أفنان

از این که خداوند برای ترغیب انسان ها به ایمان و حق پذیری، بر نعمت های متنوع تکیه کرده است، مطلب یاد شده را می توان استفاده کرد.

481- تنهایی اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 95 - 2

2- تمامی موجودات شعورمند آفرینش در صحنه قیامت ، یکه و تنها و بدون یاور و همراه ، حاضر خواهند شد .

ءاتيه يوم القيمة فرداً

«فرداً» حال برای ضمیر فاعلی «آتیه» می باشد؛ یعنی، آمدن موجودات در قیامت در حال انفراد و تنهایی است.

482- توجیه گری انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 30 - 17

17 - توانایی آدمی در توجیه نفس خویش برای ارتکاب گناه

فطوعت له نفسه قتل اخیه فقتله

ص: 261

483- توحید اولیه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 174 - 4

4 - انسان ها پیش از گرایش به شرک موحد بودند .

و لعلهم یرجعون

484- توشه اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 110 - 6

6 - انجام کار های خیر ، توشه انسان برای سرای آخرت است .

و ما تقدموا لأنفسکم من خیر تجدوه عندالله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 5 - 5

5 - انسان در دنیا ، پیش فرستنده دستاورد خویش و ذخیره سازنده آن برای صحنه حسابرسی اعمال

علمت نفس ما قدمت

485- توشه انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 51 - 4

4 - اعمال انسان ، اندوخته ها و پیش فرستاده هایی است که دارای آثاری مثبت یا منفی در لحظه مرگ و پس از آن است .

ذوقوا عذاب الحریق . ذلک بما قدمت أیدیکم

486- توصیه به انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - شناخت مراحل تکوین و مسیر نزول نطفه مراحل تکامل آن تا آفرینش کامل انسان ، توصیه خداوند به همه انسان ها است .

فلینظر . . . یخرج من بین الصلب و الترائب

ص: 262

487- توطئه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 110 - 6

6 - اسرار و توطئه های پنهانی انسان ها در قلمرو علم خداوند است .

یعلم ماتکتمون

488- تهدید انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 89 - 3

3- انسان ، بدون رهنمود های وحی و دین الهی ، در معرض خطر ها و تهدید های جدی است .

وقل إني أنا النذير المبين

انذار و اخطار پیامبران، دلیل وجود خطر ها و تهدید های بسیاری در پیش روی بشر است. بنابراین اگر انسان انذار و اخطار های پیامبران را نادیده بگیرد، دچار خطر ها و آفت های بسیاری خواهد شد.

489- تمییح تمایلات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 135 - 7

7 - بهره برداری از تمایل انسان به فرجام نیک و حسن عاقبت، روشی در تبلیغ و دعوت مردم به دین است.

فسوف تعلمون من تكون له عقبه الدار

490- تأثیر پذیری انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 43 - 6

6 - تأثیر پذیری شدید انسان از محیط اجتماعی خویش

كانت تعبد من دون الله إلهها كانت من قوم كفرين

«إلهها..» در مقام تعلیل برای مطلب قبل است؛ یعنی، چون بلقیس از میان کافران برخاسته و در میان آنها رشد یافته بود، نمی توانست از عادت و رفتار شرک آلود خویش - که از آنان گرفته بود - روی برتابد.

ص: 263

491- ثبت آثار انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 12 - 4,6

4 - همه آثار برجامانده از انسان ها پس از مرگ (چون : بنا ها ، اختراعات و سنت ها و . . .) نوشته و ثبت خواهد شد .

و نکتب . . . اثرهم

6 - آثار وجودی انسان و نقشی که شخصیت او در جامعه و نامش در تاریخ داشته است ، نوشته و ثبت خواهد شد .

و نکتب . . . اثرهم

برداشت یاد شده، بر این اساس است که مقصود از «آثار» آثار وجودی انسان و نقش بودن او در جامعه و نامش در تاریخ باشد (مانند وجود پدر و مادر در میان خانواده که وجودشان موجب وحدت و الفت و دل گرمی میان اعضای خانواده است). و نیز نام خوشی که از انسان های بزرگ و کامل به یادگار می ماند و منشأ اثر در جامعه و تاریخ می گردد؛ زیرا آنان به عنوان الگو مطرح اند (مانند امام خمینی(ره) در عصر حاضر).

492- ثبت عمل انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 152 - 12

12 - از امام باقر (ع) روایت شده که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود : « ان الملك ينزل الصحيفة اول النهار و اول الليل يكتب فيها عمل ابن آدم فاملوا في اولها خيراً و في آخرها خيراً فان الله يغفر لكم ما بين ذلك انشاء الله ، فان الله يقول : اذكروني اذكروكم ؛

ملک کارنامه عمل [انسان] را در اول روز و اول شب می آورد و اعمال بنی آدم را ثبت می کند، پس سعی کنید در اول روز و اول شب خوبی را املا نمایید که خداوند ان شاء الله ما بین آن را می بخشد؛ زیرا خداوند می فرماید: «اذکرونی اذکرکم».

493- جانشینی در انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 165 - 1,2

1 - استقرار انسانهای هر عصر در زمین به جانشینی نسلهای گذشته، در اختیار خدا و به دست اوست.

و هو الذی جعلکم خلف الأرض

«خلاف» جمع خلیفه (جانشین) است. اگر مخاطبان آیه انسانهای موجود در هر عصر باشند، مراد از جانشینی، جانشینی مردم هر عصر از مردم عصر پیشین خواهد بود. و اگر مخاطبان همه انسانها باشند، مقصود از جانشینی انسانها، جانشینی آنان از انسانهای منقرض شده ای است که پیش از بنی آدم بوده اند. این احتمال نیز گفته شده که منظور جانشینی انسان از خداست.

2- آمدن هر نسلی به جای نسل پیشین، پرتوی از ربوبیت خدا بر انسانهاست.

ص: 264

و هورب كل شيء... و هو الذي جعلكم خلائف الأرض

494- جاودانگی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 5 - 14

14- انسان در آخرت فنا شدنی نیست و برای همیشه باقی می ماند .

هم فیها خلدون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 82 - 7

7- انسان ، موجودی جاودان در بینش ادیان الهی و پدیده ای فناپذیر در نگرش شرک پیشگان تاریخ

بل قالوا .. قالوا أءذا متنا ... أءتآ لمبعوثون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 4 - 4

4- انسان ، موجودی جاودانه است .

إن كل نفس لآ علیها حافظ

«نفس» یا به معنای روح است و یا شخص (مصباح). حفاظت از روح انسان، بلکه حتی شخص او، بر پیشگیری از نابودی او توقف دارد که مستلزم جاودانگی انسان است، گرچه در قالبی غیر از این جسم به حیات خود ادامه دهد.

495- جاودانگی تمایلات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 71 - 10

10 - خواهش ها و کشش های درونی انسان ، همراه با او حتی در بهشت و جهان آخرت

و فیها ما تشتهیه الأنفس

از این که انسان حتی در بهشت دارای شهوات و خواهش ها است، مطلب بالا استفاده می شود.

496- جاودانگی زیابطلبی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 265

17 - فتح - 48 - 5 - 6

6 - لذت جویی ها و زیبایی طلبی های انسان ، همراه با وی در جهان آخرت

لیدخل . . . جنّات تجرى من تحتها الأنهر خلدین فیها

نوید بودن «جنّات تجرى . . .»، متوقف بر وجود حسّ زیبایی پسندی و لذت جویی در انسان اخروی است.

497- جاودانگی لذایذ انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 5 - 6

6 - لذت جویی ها و زیبایی طلبی های انسان ، همراه با وی در جهان آخرت

لیدخل . . . جنّات تجرى من تحتها الأنهر خلدین فیها

نوید بودن «جنّات تجرى . . .»، متوقف بر وجود حسّ زیبایی پسندی و لذت جویی در انسان اخروی است.

498- جایگاه زندگی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 56 - 2

2 - خداوند زمین را بدون فساد آفرید و آن را برای زندگانی انسان ها جایگاهی شایسته قرار داد .

بعد إصلحها

499- جدایی انسان ها در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 38 - 2، 1

1 - قیامت ، روز جداسازی میان خلاق و داوری میان حق و باطل است .

هذا يوم الفصل

«فصل» به حایل بین دو چیز و نیز به داوری میان حق و باطل گفته می شود (قاموس المحيط). روز قیامت، از این رو «يوم الفصل» نامیده

شده که در آن روز، میان خلائق جدایی خواهد افتاد و حق از باطل تمیز داده شده و مورد داوری قرار خواهد گرفت.

2- جداسازی میان خلائق و داوری میان حق و باطل، از مهم ترین خصیصه روز قیامت

هذا یوم الفصل

توصیف روز قیامت به «یوم الفصل» در سلسله آیات مربوط به حوادث قبل و بعد از برپایی قیامت، گویای برداشت یاد شده است.

ص: 266

500- جسم انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 5 - 25

25- انسان ، موجودی است مرکب از جسم و جان .

و منکم من یتوقی

«توفی» (مصدر «یتوقی») به معنای دریافت تام و کامل است و آنچه از انسان به وقت مرگ دریافت می شود، روح او است نه جسم وی. پس انسان، از دو عنصر جسم و روح تشکیل شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 9 - 8

8- انسان ، از دو عنصر (جسم و روح) است .

ثم سوّیه و نفخ فیه من روحه

501- جنیان و اغوای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 128 - 15

15 - جنیان از اغوای آدمیان بهره و لذت می برند.

وقال اولیاءهم من الإنس ربنا استمتع بعضنا ببعض

502- جنیان و انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 128 - 13، 9، 8، 6

6 - جنیان دارای قدرت نفوذ و سلطه بر آدمیان هستند.

یمعشر الجن قد استكثرتم من الإنس

8 - جنیان در تلاشند با گسترش نفوذ خود بر آدمیان تعداد بیشتری از آنان را گمراه کنند.

یمعشر الجن قد استکثرتم من الإنس

در لسان العرب آمده است: «استکثر من الشی» رغب فی الكثير منه یعنی در انبوهی از آن میل و رغبت کرد. لذا «استکثرتم من الإنس» در آیه - که خطاب به جنیان است - یعنی شما در بسیاری از آدمیان میل و رغبت کردید تا آنان را گمراه سازید.

ص: 267

9 - جنیان اغواگر در صدد تبدیل هر چه بیشتر آدمیان به شیطانهای اغواگر مانند خود هستند. *

یمعشر الجن قد استکثرتم من الإنس

«استکثار» به معنی طلب زیادتی است، لذا از معانی محتمل در «استکثرتم من الإنس» آن است که استکثار از آن جهت باشد که شیطانها در صددند از آدمیان نیز هر چه بیشتر شیطان تولید کنند.

13 - جنیان اغواگر و انسانهای پیرو آنها برای انحراف و گمراهی از یکدیگر بهره می برند.

وقال أولیاءهم من الإنس ربنا استمتع بعضنا ببعض

«استمتع» به معنای طلب تمتع و بهره جویی است و مراد از «بعض»، برخی از جنیان و انسانها هستند، چون بنای سخن نیز سؤال از روابط متقابل این دو گروه در دنیا است.

503- جنین انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 9 - 3

3 - انسان در مراحل نخستین جنینی، فاقد روح انسانی است و پس از شکل گیری اندام، در او روح دمیده می شود.

جعل... من ماء مهین. ثم سوّیه و نفخ فیہ من روحه

504- جوانی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 6 - 2

2 - آفرینش انسان از خاک، رشد مرحله به مرحله او در رحم، صعود تدریجی از طفولیت (مرحله ضعف جسمی و عقلی) به اوج جوانی و نزول تدریجی از اوج بتوانایی (جوانی) به حضیض ناتوانی (کهنولت و پیری)، جلوه های ربوبیت خدا و یگانگی او

فإنا خلقناکم من تراب... لکیلا یعلم من بعد علم شیئاً... ذلک بأنّ اللّٰه هو الحق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 67 - 7,8

7 - منحنی صعود انسان در حیات دنیوی، از طفولیت آغاز می شود و در نقطه اوج جوانی پایان می پذیرد.

ثم یتخرجکم طفلاً ثم یتبلغوا أشدکم ثم لتکونوا شیوخاً

8- پایان اوج مرحله جوانی (بلوغ اشد) نقطه آغاز منحنی نزول و سرانجام مرحله پیری، نقطه پایان این منحنی در زندگی انسان است.

ثم یتبلغوا أشدکم ثم لتکونوا شیوخاً .. لتبلغوا أجلاً مسمیاً

ص: 268

505- جهش در خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 20 - 10

10 - تبدیل شدن خاک - پس از گذر از مراحل لازم - به انسان ، جهش گون و سریع است .

أَن خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ

«إِذَا» فجاییه است و دلالت بر ناگهانی بودن می کند، لذا از آن، سرعت و حالت جهشی بودن به دست می آید.

506- جهل انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 216 - 19

19 - انسان بدون هدایت الهی ، در تشخیص مصالح و مفاسد خویش دچار اشتباه می شود .

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كَرْهٌ لَّكُمْ . . . وَ أَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 232 - 16

16 - جهل انسان به حکمت ها و آثار احکام الهی

فَلَا تَعْضَلُوهُمْ . . . وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 247 - 20

20 - بینش محدود آدمی ، منشأ اعتراض وی به افعال الهی

قَالُوا إِنِّي . . . وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

جمله «و الله واسع عليم» تعریضی به مُعترضین است که شما بینشی محدود دارید و لذا اعتراض به گزینش طالوت (افعال الهی) می کنید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

26 - ناتوانی انسان از شناخت خویشانی که نفعشان به وی نزدیکتر و بیشتر است .

اباءؤکم و ابناؤکم لاتدرون ایهم اقرب لکم نفعاً

ناتوانی انسان از مقایسه منافع پدر با منافع پسر خویش و تشخیص برترین آنها، نمونه گویای عجز او از شناخت میزان نفع رسانی خویشان است.

28 - ناآگاهی از میزان سودمندی وارثان برای دنیا و آخرت آدمی ، دلیل ناتوانی وی برای تعیین صحیح سهام ارث

اباءؤکم و ابناؤکم لاتدرون ایهم اقرب لکم نفعاً

ص: 269

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 19 - 16

16 - عدم آگاهی انسان به تمامی مصالح و مفسد خویش

فَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 79 - 3

3 - درک انتساب ناگواری ها به خداوند از یکسو و انتسابش به انسان از سوی دیگر ، دور از فهم عموم مردم

قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ .. ما اصابك من حسنه فمن الله و ما اصابك من سيئه فمن نفسك

علی رغم اینکه بین رسول خدا و دیگران در قانون پیشامد مشکلات تفاوتی نیست، خطاب را متوجه پیامبر (صلی الله علیه و آله) کرد تا به این نکته اشاره کند که فهم این حقیقت در خور درک عموم نیست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 116 - 18

18 - انسان ها و حتی پیامبرانی همانند مسیح (ع) ناآگاه به آنچه خداوند در درون ذات خویش دارد .

تَعْلَمَ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 24 - 8

8 - مدت زمان استقرار و سکونت آدمیان در زمین، نامعلوم برای آنان

و لَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتْعٌ إِلَىٰ حِينٍ

نکره آمدن کلمه «حین» بیانگر این است که مدت زمان سکونت انسانها در زمین نامعلوم است و بدان آگاهی نخواهند یافت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 188 - 8

8- انسان ها ، حتی پیامبران ، آگاه به امور غیبی جهان نیستند .

ولو كنت أعلم الغيب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- توبه - 9 - 41 - 10

10- ناآگاهی انسان ها ، نسبت به برخی مصالح و منافع واقعی خود

ذلکم خیر لکم إن کنتم تعلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 270

11 - غفلت و جهل انسان نسبت به حقیقت اعمال خود در دنیا

فینبئکم بما کنتم تعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 77 - 2

2- وجود رخدادهایی نهانی در آسمان ها و زمین ، غیر قابل کشف برای آدمیان

و لله غیب السموت و الأرض

غیب دانستن برخی از امور و رخدادهای موجود در آسمانها، دلیل آن است که آنها از قلمرو دانش بشر بیرون است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 35 - 16

16 - ذات خداوند ، حقیقتی دست نیافتنی و غیر قابل شناخت برای بشر

اللّه نور السموت و الأرض مثل نوره کمشکوه . . نور علی نور

برداشت یاد شده، بر اساس این دو نکته ای است که در «تشبیه نور خدا» وجود دارد: 1- به جای تشبیه ذات خدا، یکی از اوصاف او - که نور باشد - مورد تشبیه قرار گرفت در حالی که آیه شریفه، در مقام معرفی خود خداوند است. 2- نور خدا - که امری نامحسوس است - به چند چیز محسوس و قابل شناخت برای همگان تشبیه شده است. بنابراین ذات خدا، شناختنی نیست و آنچه قابل شناخت است، صفات او می باشد. این شناخت نیز در محدوده شناخت محسوسات میسر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 72 - 8

8 - انسان ، موجودی ظلم پیشه و بس نادان است .

و حملها الإنسن إته کان ظلوماً جهولاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 36 - 7

7 - جهان ، دارای پدیده های جان داری است که چگونگی حاکمیت قانون زوجیت بر آنها ، برای بشر ناشناخته است .

سبحن الذی خلق الأزواج کلّها . . . ومّمّا لایعلمون

متعلق علم در «لایعلمون» ذکر نشده است؛ ولی به تناسب این که آیه شریفه درصدد بیان حاکمیت قانون زوجیت بر پدیده های جان دار جهان است، می تواند حاکمیت همین قانون باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 10 - 7،8

7 - بشر ، ناتوان از صعود کامل به تمامی آسمان ها و دستیابی به همه حقایق عالم

فلیرتقوا فی الأسباب

ص: 271

«سبب» (مفرد «أسباب») به معنای ریسمانی است که به وسیله آن فرد از درخت خرما و مانند آن بالا می رود و مقصود از آن می تواند وسیله صعود به آسمان ها باشد. برداشت یاد شده نیز مبتنی بر این احتمال است. گفتنی است: امر «لیرتقوا» در تعجیز به کار رفته است؛ یعنی، به دنبال وسیله های صعود بروید؛ ولی هرگز نمی توانید.

8- بشر، ناتوان از دستیابی به حقایق مربوط به گزینش پیامبران و برگزیدن رسولان الهی به انتخاب خود

فلیرتقوا فی الأسباب

برداشت یاد شده مبتنی بر این دیدگاه است که امر «فلیرتقوا» مربوط به انتخاب پیامبران باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 46 - 8

8- علم و آگاهی انسان ها، محدود بوده و همواره پاره ای از حقایق برای آنان ناشناخته خواهد بود.

علم الغیب و الشهده

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که نهان و غایب بودن بعضی از امور در مقایسه با آگاهی انسان ها، سنجیده می شود؛ وگرنه همه حقایق برای خداوند مشهود و آشکار است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 22 - 1

1- انسان در دنیا، گرفتار غفلت و بی خبری نسبت به حقایق اخروی

لقد كنت فی غفله من هذا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مدثر - 74 - 11 - 5

5- ناتوانی و نادانی انسان، در آغاز تولد

ذرنی و من خلقت وحیداً

کلمه «وحیداً» می تواند حال برای مفعول محذوف باشد؛ یعنی، «خلقت منفرداً». بر این اساس و به قرینه آیات بعد (و جعلت له مالاً ممدوداً...)، مقصود از «خلقت وحیداً»، ناتوانی و ناداری انسان در آغاز تولد است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اخلاص - 112 - 1 - 9

9 - ذات خداوند ، حیرت افزا و غیر قابل شناخت است .

اللّٰه

«أَلِهَ»؛ یعنی، متحیر مانند. برخی اهل لغت در کلمه «اللّٰه»، این معنا را مقصود می دانند. (مفردات)

ص: 272

507- جهل انسان به امانت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 72 - 12

12 - انسان ها ، به رغم پذیرش امانت الهی ، آگاهی همه جانبه از آن نداشتند .

و حملها الإنسن إته كان ... جهولاً

508- جهل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 39 - 7

7- هیچ کس به پایه و زیربنای قوانینی که ایجاب کننده وجود چیزی یا عامل نابودی آن است آگاهی ندارد .

وعنده أمُّ الكتب

از مصادیق «أمُّ الكتاب» به قرینه فراز قبل قوانینی است که بر اساس آن محو و اثبات انجام می گیرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 8 - 5

5- خداوند ، پیوسته موجوداتی را پدید می آورد که انسان ها به آنها آگاهی ندارند .

خلق السموت والأرض ... خلق الإنسن ... والأنعم خلقها لكم ... وخلق ما لاتعلم

از اینکه «خلق» را در فرازهای قبلی به صورت ماضی و در عبارت اخیر به صورت مضارع به کار برده است، مطلب فوق برداشت می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 38 - 13، 9

9- اکثریت انسان ها ، از قدرت خداوند در احیای مجدد انسان ها ناآگاهند .

بلی وعداً علیه حقاً و لكن أكثر الناس لا يعلمون

ممکن است به قرینهء تناسب موضوع - که انکار و اثبات معاد است - متعلق «لا يعلمون» قدرت خداوند بر احیای مجدد انسانها باشد.

13- اکثریت انسان ها ، درباره حقیقت معاد چیزی نمی دانند .

و لکن أكثر الناس لا یعلمون

احتمال دارد مفعول به «لا یعلمون»، «شیئاً» محذوف باشد و بنابراین نکته یاد شده قابل استفاده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 78 - 2,3

2- انسان به هنگام تولد از مادر ، فاقد هرگونه دانش و آگاهی است .

ص: 273

أخرجكم من بطون أمهتكم لاتعلمون شيئاً

3- عدم برخورداری فرزند انسان از علم و آگاهی از طریق ابزار شنوایی، بینایی و قلب به هنگام تولد، از نشانه های تدبیر و حکمت الهی *

والله أخرجكم من بطون أمهتكم لاتعلمون شيئاً

این آیه در مقام اثبات توحید و توجه دادن انسانها به آثار و نشانه های الهی است. بنابراین عالم نبودن فرزندان و عدم توجه آنان به موقعیت خویش، در مراحل تولد و پس از آن، می تواند اشاره به حکمت الهی و اهمیت این موضوع در زندگی انسانها داشته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 19 - 8،9

8 - علم و آگاهی خداوند به اسرار مردم و جهل آنان به اسرار یکدیگر

والله يعلم و أنتم لاتعلمون

برداشت یاد شده براساس این احتمال است که مفعول «يعلم» اسرار مردم و علائق آنان باشد؛ چنان که تعبیر «يحبّون» (دوست دارند)، تأیید کننده همین مطلب است.

9 - انسان ها نسبت به پیامد و بازتاب شوم دنیوی و اخروی اشاعه فحشا در جامعه، آگاهی درست و کاملی ندارند.

إنّ الذين يحبّون أن تشيع الفحشه . . . والله يعلم و أنتم لاتعلمون

برداشت فوق، مبتنی بر این نکته است که مفعول «لاتعلمون» نتیجه و بازتاب کار زشت اشاعه فحشا و فساد جنسی در جامعه باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 34 - 5،7

5 - انسان ها، از آینده خود و حتی دستاورد های فردای خویش، ناآگاه اند.

و ما تدری نفس ماذا تكسب غداً

7 - انسان ها، از جایگاه و مکان مرگ خویش، بی اطلاع اند.

و ما تدری نفس بأیّ أرض تموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6- زمان وقوع قیامت ، برای هیچ کس روشن نیست .

يقولون متى هذا الوعد . . . قل لكم ميعاد يوم

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که خداوند، به سؤال درباره زمان وقوع پاسخ نداده و تنها به حتمی بودن وقوع آن بسنده کرده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 57 - 5

5- بیشتر مردم ، به عظمت آفرینش جهان و قدرت بی پایان خداوند و امکان حیات مجدد انسان ها در قیامت پی نبرده اند .

ص: 274

لخلق السموت و الأرض أكبر . . . و لكنّ أكثر الناس لا يعلمون

برداشت بالا مبتنی بر این احتمال است که متعلق «لا يعلمون» مطلبی باشد که در آغاز آیه آمده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - صف - 61 - 11 - 14

14 - ناآگاهی انسان ها ، نسبت به بعضی از مصالح و منافع واقعی خود

ذلکم خیر لکم إن کنتم تعلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 43 - 1

1 - آگاهی به زمان وقوع قیامت - حتی برای پیامبر (صلی الله علیه و آله) - مقدور نیست .

فیم أنت من ذکریها

«ذکری» به معنای ذکر فراوان است. این کلمه نسبت به کلمه «ذکر»، مبالغه بیشتری دارد (مفردات راغب). مراد از استفهام انکاری در جمله «فیم أنت...» این است که ای پیامبر! تو منزلتی نیستی که بتوانی هرگونه اطلاعی را درباره قیامت، به آنان ارائه کنی.

509- جهل به مقدرات انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 10 - 3

3 - محرومیت جن از شناخت مقدرات الهی ، درباره اهل زمین پس از ممنوعیت آنان از استراق سمع آسمان

وَأَنَّا لَآئِدْرِي أُشْرُ أُرِيدُ بَمَنْ فِي الْأَرْضِ أَمْ أَرَادُ بِهِمْ رَبِّهِمْ رَشْدًا

510- حافظ انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 33 - 21

21- «عن أبي الحسن الرضا (ع) قال : إعلم . . . ان الله تبارك و تعالی . . . قائم لیس علی معنا انتصاب و قیام علی ساق فی کبد کما

قامت الأشياء و لكن « قائم » يخبر أنه حافظ والله هو القائم على كل نفس بما كسبت . . . ;

از امام رضا(ع) روایت شده است که فرمود: بدان که خداوند - تبارک و تعالی - . . . قائم است نه به معنای ایستادن و در میان آسمان بر روی پا قرار گرفتن آن گونه که اشیا قیام دارند و ایستاده اند؛ بلکه [خداوند] قائم است، به این معنا می باشد که او حافظ است و تنها خداوند است که حافظ هر فردی می باشد با آنچه کسب کرده است».

ص: 275

511- حاکم انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 61 - 1

1 - تنها خداوند بر تمامی بندگان خود و امور آنها تسلط و غلبه کامل دارد.

و هو القاهر فوق عباده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 188 - 6

6 - خداوند و مشیت او حاکم بر امور انسان ها و تمامی هستی

قل لاأملک لنفسی نفعاً ولا ضراً إلا ما شاء الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 11 - 11

11 - خداوند ، بر انسان و سرنوشت او و بر تمام هستی حاکمیت دارد .

إن الله لا یغیر .. . وإذا أراد الله بقوم سوءاً فلا مردّ له

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 7 - 2

2 - حاکمیت مشیت خداوند ، بر توانمندی های همه انسان ها حتی پیامبر (صلی الله علیه و آله)

فلاتنسی . إلا ما شاء الله

مفاد استثنا در «إلا ما شاء الله» الزاماً این نیست که خداوند برای پیامبر (صلی الله علیه و آله) فراموشی آیات را اراده خواهد کرد؛ بلکه می توان گفت: این استثنا را فرموده است تا این نکته را بفهماند که مصونیت پیامبر (صلی الله علیه و آله) از فراموشی؛ همواره معلق بر خواست خداوند است و آن حضرت از خود استقلالی ندارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - حاکمیت خداوند ، بر آغاز و فرجام انسان ها

لقد خلقنا الإنسان . . . ثمّ رددنه

512- حالات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 276

15 - خداوند آگاه به گفته ها و اندیشه های آدمیان و تمامی حالات و صفات نفسانی ایشان

ان كنت قلته فقد علمته تعلم ما في نفسي

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

5 - انعام - 6 - 63 - 11

11 - احساس نیاز، تضرع، اخلاص و التزام به شکرگزاری، حالات مختلف انسان به هنگام گرفتاری در سختیهاست.

تدعونه تضرعا و خفيه لئن أنجنا من هذه لنكونن من الشكرين

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

8 - هود - 11 - 10 - 6, 3, 2

2- احساس مصونیت از ابتلا به سختی ها و محنتها، از حالت های انسان به هنگام رفاه و آسایش

و لئن أذقته نعماء بعد ضراء مسته ليقولنّ ذهب السيئات عنيّ

«لئن أذقناه . . .» دلالت بر برطرف شدن سختیها دارد. از این رو جمله «ذهب السيئات عنيّ» (رنجها از من دور شد) - که انسان به خاطر گفتن و اعتقاد به آن مذمت شده است - مفهومی دیگر دارد و آن پندار عدم ابتلای دوباره به رنجها و ناملایمات است.

3- انسان، پس از گذر از محنت ها و دستیابی به موهبت های دنیوی، به شادمانی بسیار، تکبر و فخر فروشی مبتلا خواهد شد.

و لئن أذقته نعماء بعد ضراء مسته . . . إنّه لفرح فخور

جمله «إنّه لفرح فخور» جمله مستأنفه است و بیانگر بازتاب معنایی است که از «ليقولنّ . . .» استفاده می شود؛ یعنی، انسان می پندارد که مشکلات بر او روی نخواهد آورد؛ در نتیجه بی اندازه شادمان می شود و فخر فروشی می کند.

6- حالات روحی روانی انسان (ناامیدی، شادمانی مفرط، تکبر و . . .) حتی باکمترین سختیورفاه تغییر پذیر است.

و لئن أذقنا الإنسن . . . إنّه ليئوس كفور. و لئن أذقته نعماء . . . إنّه لفرح فخور

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

8 - يوسف - 12 - 34 - 13

13- خداوند ، به احوال بندگان و نیاز های آنان داناست .

فاستجاب له ربه . . . إنه هو السميع العليم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 64 - 4

4 - خداوند ، به وضعیت انسان در همه حال ، دانا است .

قد يعلم ما أنتم عليه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 58 - 10

10 - خداوند ، بر احوال بندگان و به گناهان آنان ، آگاهی کامل دارد .

ص: 277

و کفی به بذنوب عباده خبیراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 8 - 16

16 - نظام کیفر و پاداش خداوند، بر اساس علم همه جانبه او به احوال و کردار بندگان است.

الذین کفروا لهم عذاب شدید . . . إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 43 - 4

4 - خنده و گریه، از بارزترین نمودها و ویژگیهای طبیعت انسان

وَأَنَّهُ هُوَ أَضْحَكٌ وَأَبْكِي

از اختصاص به ذکر یافتن خنده و گریه در میان سایر افعال انسان، مطلب بالا استفاده می شود.

513- حالات درونی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 25 - 4، 2

2- ربوبیت خداوند، مقتضی علم و آگاهی کامل او بر حالات درونی انسانها

رَبِّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ

4- خداوند، از خود انسان به حالات و افکار درونی وی، آگاه تر است.

رَبِّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ

برداشت فوق، مبتنی بر این است که مفضل علیه «أعلم»، «منکم» باشد؛ یعنی، آگاهی خداوند به درون شما از خودتان بیشتر است.

514- حالات روانی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 19 - 16

16 - انسان ، موجودی است که حالت های درونی متضادی ، بر او عارض می شود .

فإذا جاء الخوف . . . فإذا ذهب الخوف

ص: 278

515- حامی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 66 - 2

2- تأمین نیاز های مادی انسان در زمین ، دلیل قدرت و کفایت خدا در حمایت همه جانبه از انسان است .

و كفى برّك وكيلاً. ربّكم الذی یزجی لكم الفلك فی البحر لتبتغوا من فضله

از اینکه خداوند، پس از تذکر کفایت و وکالت خود، این نکته را که کشتیها را به منظور برآوردن منافع انسانها به حرکت درمی آورد، یادآوری کرده است می تواند برای بیان نکته یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 36 - 2

2 - خداوند ، شایسته ترین حامی بندگان و دفع کننده شر دشمنان از آنان است .

أليس الله بكاف عبده

مقصود از کفایت خداوند، با توجه به جملات بعدی آیه شریفه - که درباره تهدیدها و ارباب های دشمنان سخن می گوید - حمایت الهی از پیامبر(صلی الله علیه و آله) و مؤمنان در برابر دشمنان است.

516- حتمیت افشای راز انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عادیات - 100 - 10 - 2

2 - آشکار شدن اسرار درونی انسان در قیامت ، قهری و بیرون از اختیار او است .

حصّل

مجهول بودن «حصّل»، دلالت بر نکته یاد شده دارد.

517- حتمیت بعث انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- برانگیخته شدن انسان ها در قیامت ، امری قطعی است .

قل بلی و ربّی لتبعثنّ

ص: 279

518- حتمیت حشر اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطففین - 83 - 18 - 2

2 - حضور مردم در پیشگاه خداوند در قیامت و حسابرسی اعمال آنان، قطعی و تردیدناپذیر است.

یوم یقوم الناس لربّ العلمین . کلاًّین کتب الفجّار ... کلاًّین کتب الأبرار

519- حتمیت حشر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 12 - 10

10 - خداوند، قطعاً و بدون تردید، تمامی انسانها را در صحنه قیامت گرد خواهد آورد.

لیجمعنکم إلی یوم القیمه لا ریب فیه

مرجع ضمیر «فیه» می تواند مضمون جمله «لیجمعنکم» باشد، یعنی جمع کردن شما در قیامت بدون تردید است.

520- حتمیت ذلت اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 2 - 2

2 - صحنه گریزناپذیر قیامت، برای برخی جز فروتنی و تسلیم ذلت بار چاره ای باقی نمی گذارد.

حدیث الغشیه . وجوه یومئذ خشعه

521- حتمیت عذاب اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 2 - 2

2 - صحنه گریزناپذیر قیامت، برای برخی جز فروتنی و تسلیم ذلت بار چاره ای باقی نمی گذارد.

حدیث الغشیه . وجوه یومئذ خشعه

522- حتمیت کیفر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 280

2- انسان ها در قیامت ، مقهور نظام کیفری خداوند و ناتوان از هرگونه استتار و مقاومت

و ما هم عنها بغائبین

523- حتمیت مرگ انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 15 - 1,5

1 - مرگ ، سرنوشت محتوم هر انسان پس از خلقت

ثم إنکم بعد ذلک لمیتون

«ذلک»، اشاره به آخرین مرحله خلقت انسان (ثم أنشأناه خلقاً آخر) است.

5- مرگ ، معمایی حل نشدنی برای بشر و غیر قابل پیشگیری حتی در پرتو پیشرفت های علمی

ثم إنکم بعد ذلک لمیتون

تأکیدهای آیه، ممکن است اشاره ای باشد به گریزناپذیری انسان از مرگ و برداشت فوق، نیز، بر پایه این احتمال است.

524- حتمیت مرگ انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 58 - 4

4- ویرانی شهر ها و مرگ و میر همه مردمان قبل از قیامت ، امری حتمی ، غیر قابل تغییر و نوشته شده در کتاب تقدیر الهی است .

کان ذلک فی الکتب مسطوراً

«ال» در «الکتب» برای معرفه و عهد است و مراد از آن، لوح محفوظ و کتاب تقدیر است.

525- حدوث انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 11 - 2

2- انسان ها ، موجوداتی حادث و ناپایدارند .

اللّٰه يبدؤا الخلق ثمّ يعيده

ص: 281

526- حرص انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 16 - 15

15 - بخل و حرص ، عجین شده در جان بشر و برخاسته از طبیعت او است .

و من یوق شح نفسه

مطلب یاد شده، از اضافه «شح» به «نفسه» به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 19 - 2,3

2 - انسان ، موجودی حریص و آزمند

إِنَّ الْإِنْسَانَ خَلْقٌ هَلُوعًا

3 - ناشکیبایی و آزمندی ، نهفته در سرشت بشر

إِنَّ الْإِنْسَانَ خَلْقٌ هَلُوعًا

مطلب یاد شده، از تعبیر «خلق» درباره صفت «هلوع» استفاده می شود.

527- حسابرسی اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 31 - 2,3

2 - جن و انس ، هر دو دارای مسئولیت و حسابرسی در قیامت

سنفرغ لكم أیة الثقلان

3 - بسیج تمامی امکانات هستی در نشأه آخرت ، برای حسابرسی نهایی خلق

سنفرغ لكم أیة الثقلان

نسبت داده شدن «فراع» به خداوند - با ضمیر متکلم مع الغیر - می تواند کنایه از این باشد که او تمامی اسباب و عوامل را در جهت

رسیدگی به حساب خلق، در قیامت قرار می دهد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 32 - 5

5- ربوبیت الهی در حق جن و انس ، مستلزم برپا داشتن نظام حسابرسی اعمال برای آنان

سنفرغ لکم ایّه الثقلان . فبأی ءالآء ربکمآ تکذّبان

ارتباط «ربکمآ» با محتوای آیه قبل، بیانگر مطلب یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 33 - 2

ص: 282

2- جنیان چونان آدمیان ، مشمول محاسبه الهی و قوانین عام خداوند در سرای واپسین

یمعشر الجنّ و الإنس إن استطعتم . . . لاتنفذون

از ذکر «جنّ» و تقدیم آن بر «انس»، می توان استفاده کرد که نباید گمان برد که جنیان، به واسطه داشتن اجرام لطیف، قدرت بر فرار از محاکمه و عقاب الهی دارند.

528- حسابرسی اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8- رعد - 13 - 21 - 5,7

5- انسان ها در قیامت مورد حسابرسی قرار می گیرند .

و یخافون سوء الحساب

7- انسان ها باید از مواجه شدن با حساب سخت و ناگوار قیامت ، خائف و هراسان باشند .

و یخافون سوء الحساب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم - 14 - 41 - 9

9- اهمیت و عظمت موقعیت حسابرسی انسان ها در قیامت *

ربّنا اغفر لی . . . یوم یقوم الحساب

اینکه حضرت ابراهیم(ع) در میان موقعیتهای و صحنه های گوناگون روز قیامت تنها از وقت حسابرسی یاد کرده است، برداشت فوق به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 93 - 7

7- انسان ها ، در قیامت در برابر اعمال خود بازپرسی می شوند .

ولتسنلنّ عمّا کنتم تعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 1 - 6

6- انسان در برابر رفتار و کردار خویش ، مسؤول بوده و در قیامت مورد مؤاخذة و بازخواست قرار خواهد گرفت .

اقترب للناس حسابهم

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که حسابرسی آن گاه معقول و متصور است که مسؤولیت و بازخواهی در کار باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 51 - 5

ص: 283

5- انسان ها پس از زنده شدن در قیامت ، بی هیچ فاصله و تأخیری برای حسابرسی به پیشگاه خداوند احضار می شوند .

فإذا هم من الأجدات إلی ربهم ینسلون

بیشتر مفسران برآنند که مقصود از حرکت سریع انسان ها به سوی پروردگار، احضار آنان برای حسابرسی است. گفتنی است که به کار رفتن «إذا»ی فجائیه، می رساند که این حسابرسی بی هیچ فاصله ای پس از نفخ صور انجام خواهد پذیرفت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 54 - 1

1- قیامت ، روز حساب رسی از تمام رفتار و کردار های بندگان

فإذا هم جمیع لدینا محضرون . فالیوم لاتظلم نفس شیئاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 7 - 19،21

19 - حسابرسی اعمال بندگان از سوی خداوند در قیامت ، متکی به علم همه جانبه او است .

فینبئکم بما کنتم تعملون إنه علیم بذات الصدور

برداشت بالا- از آن جا است که جمله «إنّ علیم بذات الصدور» تعلیل برای جمله «فینبئکم بما کنتم تعملون» است؛ یعنی، چون خداوند به باطن افراد آگاه است، پس می تواند آنان را به کردارشان آگاه سازد و به حسابرسی آنان پردازد.

21- ربوبیت الهی ، مقتضی برپایی قیامت و حسابرسی اعمال بندگان

ثمّ إلی ربکم مرجعکم فینبئکم بما کنتم تعملون إنه علیم بذات الصدور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 18 - 2

2- قیامت ، روز حساب رسی و عرضه شدن نیات ، انگیزه ها ، افکار و رفتار انسان ها به محکمه عدل الهی

یومئذ تعرضون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 43 - 3

3 - خروج انسان ها از گور ها و زنده شدن آنان ، برای محاکمه با سرعت انجام می پذیرد .

يوم يخرجون من الأجداث سراغاً كأنهم إلى نصب يوفضون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 30 - 1

1 - انسان پس از مرگ به سوی دادگاه عدل الهی ، هدایت و سوق داده می شود .

إلى ربك يومئذ المساق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 284

1 - قیامت ، صحنه حسابرسی انسان ها است .

إِثْمَ كَانُوا لَا يَرْجُونَ حِسَابًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مظفین - 83 - 6 - 9

9 - ایستادن در پیشگاه خداوند برای حسابرسی اعمال ، از صحنه های خوفناک و حوادث بزرگ روز قیامت است .

لیوم عظیم . یوم یقوم الناس لرب العلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 22 - 3,5

3 - رسیدگی به حال انسان ها در قیامت ، از شؤون ربوبیت خداوند است .

کلاً إذا ... و جاء ربک

5 - فرشتگان ، مأمور رسیدگی به امور انسان ها در قیامت

و الملک صفًا صفًا

از جمله «یومئذ یتذکر الإنسان» در آیه بعد، معلوم می شود که حضور فرشتگان در قیامت در رابطه با کار انسان ها است.

529- حسابرسی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت - 29 - 17 - 18

18 - حسابرسی انسان ها ، تنها در اختیار خدا است .

إلیه ترجعون

تقدیم «إلیه» بر «ترجعون» می تواند مفید حصر باشد. گفتنی است: «إلیه ترجعون» می تواند کنایه از این حقیقت باشد که انسان ها، سرانجام، حسابرسی خواهند شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 40 - 8

8- حسابرسی بندگان در شأن خداوند است نه وظیفه ای برعهده پیامبر (صلی الله علیه و آله)

و علینا الحساب

تقدیم «علینا» بر «الحساب» دلالت بر حصر دارد. بنابراین «علینا الحساب»؛ یعنی، حساب بندگان تنها برعهده ماست نه برعهده

ص: 285

تو و نه غیر تو. قابل ذکر است که جمله «علینا الحساب» عطف بر «إنما علیک البلاغ» است نه بر «علیک البلاغ»، زیرا در این صورت «إنما» بر «علیک الحساب» داخل شده و معنای جمله چنین می شود: «فقط حسابرسی بر ماست نه چیز دیگر» و این معنا قطعاً مراد نیست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 53 - 3

3 - انسان ها در قیامت ، مورد مجازات و پاداش الهی قرار خواهند گرفت .

أعدّنا لمدینون

«دین» (مصدر «مدینون») به معنای جزا است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 19 - 6

6 - علم همه جانبه خداوند به احوال ظاهر و باطن انسان ها ، دلیل توانایی او بر حسابرسی سریع بندگان

إنّ الله سریع الحساب .. یعلم خائنه الأعین و ما تخفی الصدور

برداشت یاد شده بر این اساس است که جمله «یعلم خائنه الأعین ..» تعلیل برای جمله «إنّ الله سریع الحساب» باشد؛ یعنی، چون خداوند از تمامی حالات انسان ها آگاهی کامل دارد، اعمال بندگان را با سرعت رسیدگی خواهد کرد و نیازی به ارائه دلیل و شهود ندارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 26 - 3

3 - حساب رسی و کیفر و پاداش بندگان ، مهم ترین خصوصیت معاد و فلسفه برپایی قیامت

و الذین یصدّقون بیوم الدین

مطلب یاد شده، از تعبیر «یوم الدین» درباره قیامت، به دست می آید.

531- حسابرسی راز انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- قیامت، روز حسابرسی نیت‌ها، خصلت‌ها و اسرار درونی است.

و حصّل ما فی الصدور

تهدید به ظهور اسرار درونی در قیامت، کنایه از تأثیر آنها در فرجام اخروی است. بنابراین انسان‌ها، براساس رازهای سینه خود نیز، محاسبه و کیفر خواهند شد.

ص: 286

532- حسابرسی عمل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 26 - 4

4 - تمامی انسان ها در قیامت ، با حساب رسی اعمال خویش روبه رو خواهند شد .

و لم أدر ما حسابیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 4 - 2

2 - افکار و کردار انسان ها ، محفوظ مانده و محاسبه خواهد شد .

إن كلّ نفسٍ لَمَّا علیها حافظ

خبر از حفاظت و مراقبت بر انسان ها، هشدار است به آنان که نپندارند آنچه انجام می دهند، فانی گشته و پیامدی نخواهد داشت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 9 - 1

1 - تمام اسرار و اعمال کتمان شده ، در قیامت ارزیابی گشته ، و مورد سنجش و شناسایی قرار خواهد گرفت .

یوم تبلی السرائر

«سرائر» جمع «سریره» (آنچه کتمان شود) است (قاموس) و چون با حرف «ال» همراه است، بر عموم دلالت دارد. «ابلاء» (مصدر «تبلی») به معنای امتحان کردن است (مصباح). مراد از آزمودن سرائر، سنجش و محاسبه آنها است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 26 - 4,5

4 - حسابرسی اعمال ، از اهداف احضار همگان در پیشگاه خداوند است .

إنّ إلینا إیابهم . ثمّ إنّ علینا حسابهم

5 - وجود کارگزارانی چند ، برای حسابرسی اعمال مردم در قیامت

ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ

برداشت یاد شده، از ضمیر «نا» استفاده شده است.

533- حسرت اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 167 - 11

11 - اعمال ناروای آدمیان در قیامت ، به صورت حسرتی مجسم در پیش روی آنان قرار خواهد گرفت .

كذَلِك يَرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَلَهُمْ حَسْرَتٍ عَلَيْهِمْ

ص: 287

برداشت فوق بر این اساس است که: «یری» از رؤیت قلبی باشد. در این صورت «حسرات» مفعول سوم برای «یری» خواهد بود و معنای جمله چنین می شود: خداوند اعمال مشرکان را به صورت حسرت‌هایی، بر آنان جلوه گر خواهد ساخت.

534- حسن فرجام انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 50 - 3

3 - باغ های جاویدان بهشت ، فرجامی نیک برای انسان ها

لحسن مناب . جنّت عدن

535- حشر اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 148 - 13، 10، 9

9 - خداوند همه انسان ها را - هر کجا که باشند - در صحنه قیامت حاضر خواهد ساخت .

این ما تکنونوا یأت بکم الله جمیعاً

10 - حضور یکپارچه انسان ها در صحنه قیامت

این ما تکنونوا یأت بکم الله جمیعاً

13 - برپا کردن قیامت و آوردن همه انسان ها در آن ، مظهر قدرت همه جانبه خداوند است .

یأت بکم الله جمیعاً إن الله علی کل شیء قدیر

14 - برپا کردن صحنه قیامت و آوردن انسان ها به آن صحنه ، درخور قادری مطلق است .

یأت بکم الله جمیعاً إن الله علی کل شیء قدیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 22 - 1

1 - خداوند تمامی آدمیان را در روز قیامت گرد می آورد.

و یوم نحشرهم جمیعا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 36 - 7

7 - خداوند مردگان را در قیامت بر خواهد انگیزت.

و الموتی یبعثهم الله

ص: 288

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 38 - 8

8 - تمامی جنبندگان زمین و پرندگان آسمان، مانند انسان، در قیامت برانگیخته می شوند.

ثم إلى ربهم يحشرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 51 - 3

3 - گرد آمدن آدمیان در پیشگاه خداوند در قیامت، مقتضای ربوبیت اوست.

أن يحشروا إلى ربهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 72 - 6,7

6 - باور به اینکه حشر آدمی تنها به سوی خداست، برانگیزاننده او به تسلیم در برابر خداوند و پروا از اوست.

و أمرنا لنسلم لرب .. و اتقوه و هو الذی إليه تحشرون

7 - قیامت روز گرد آمدن تمامی آدمیان در پیشگاه خداوند است.

و هو الذی إليه تحشرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 73 - 4,14

4 - حشر آدمیان به سوی خداوند، نشانه ای از حقانیت آفرینش و راه نداشتن بیهودگی در آن است.

و هو الذی إليه تحشرون. و هو الذی خلق السموت و الأرض بالحق

14 - دانایی خداوند به غیب و شهود عالم، پشتوانه حشر تمامی انسانها و ظهور مالکیت و حاکمیت انحصاری خداوند در قیامت است.

إليه تحشرون .. یوم ینفخ فی الصور علم الغیب و الشهده

با توجه به اینکه در آخرین جمله آیه قبل سخن از حشر آدمیان بود و در این آیه از نفخ صور و برپایی قیامت یاد شده و سپس جمله «عالم

الغیب و الشہادہ» آمدہ، گویا این جملہ پاسخہ است بہ کسانی کہ چگونگی حشر آدمیان را، با وجود متلاشی شدن اجساد و از بین رفتن آثار، امری ناممکن می دانند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 128 - 1

1 - خداوند در روز قیامت تمامی جن و انس را گرد می آورد.

و یوم یحشرهم جمیعاً یعشر الجن قد استکثرتم من الإنس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 57 - 9

ص: 289

9 - خداوند در قیامت مردگان را از جایگاهشان بیرون خواهد کشید و آنان را زنده خواهد کرد .

کذلک نخرج الموتی

مراد از بیرون کشیدن مردگان، زنده کردن آنهاست و به کارگیری «اخراج» به جای «احیاء» می تواند اشاره به این باشد که مردگان در هر کجا مدفون باشند و یا به چیزی در زمین و آسمان و یا دریاها آمیخته باشند، از آنجا بیرون آورده می شوند و زنده می گردند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 7 - 10

10- انسانها ، پس از مرگ برای حضور در صحنه قیامت ، زنده شده و برانگیخته خواهند شد .

و لئن قلت إنکم مبعوثون من بعد الموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 103 - 5

5- سرای آخرت ، عرصه گرد آمدن همه انسانهاست .

ذلک یوم مجموع له الناس

«ذلک» اشاره به «الأخره» است و به نظر می رسد مذكر آوردن آن به لحاظ خبر (یوم) باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 21 - 3, 1

1- همه انسان ها به صورت دسته جمعی در قیامت در پیشگاه خداوند حضور خواهند یافت .

وبرزوا لله جمیعاً

«جمیعاً» حال برای ضمیر «برزوا» است و مرجع ضمیر آن می تواند همه انسانها باشد.

3- قطعی بودن وقوع قیامت و حضور همه انسان ها در آن

وبرزوا لله جمیعاً

ماضی آوردن فعل «برزوا» برای بیان حادثه ای که در آینده (قیامت) واقع خواهد شد، حکایت از قطعی بودن آن می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 25 - 1,2,6

1- خداوند ، همه انسان ها را در قیامت جمع خواهد کرد .

وإن ربك هو يحشرهم

2- ربوبیت خداوند برای انسان ها ، مقتضی گردآوری آنها در روز قیامت

وإن ربك هو يحشرهم

6- حشر و رستاخیز انسان ها ، برخاسته از حکمت و علم خداوند است .

وإن ربك هو يحشرهم إنه حكيم علیم

ص: 290

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 36 - 6

6- قیامت ، روز برانگیخته شدن انسانها

قال ربّ فانظرنی الی یوم یبعثون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 71 - 3

3- قیامت ، روز فراخوانی همه نسل ها و گروه های مردم ، همراه با پیشوایانشان

یوم ندعوا کلّ أناس یا ممهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 97 - 9

9- حشر انسان در قیامت ، حشری جسمانی است .

و نحشرهم یوم القیمه علی وجوههم عمیاً و بکمّاً و صمّاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 108 - 3

3- فرمان احضار انسان ها در صحنه قیامت ، فرمانی فراگیر و به دور از هرگونه نافرجامی و اختلال خواهد بود .

یومئذ یتبعون الداعی لاعوج له

ضمیر «له» ممکن است به «الداعی» بازگردد و حاکی از نبود «عوج» و ناهنجاری در دعوت باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 40 - 5

5- پرسش خداوند از ملائکه درباره پرستیده شدنشان از سوی مشرکان ، با فاصله ای از بازآفرینی و گردآوری خواهد بود .

و یوم یحشرهم . . . ثمّ یقول للملائکه

«ثم» برای تراخی است و کاربرد آن در آیه، مفید نکته یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 51 - 4,5

4 - انسان ها پس از زنده شدن از قبر ها ، به سوی پروردگار خویش خواهند شتافت .

فإذا هم من الأجدات إلى ربهم ينسلون

«نسلان» (مصدر «ینسلون») به معنای گام برداشتن سریع است.

5 - انسان ها پس از زنده شدن در قیامت ، بی هیچ فاصله و تأخیری برای حسابرسی به پیشگاه خداوند احضار می شوند .

فإذا هم من الأجدات إلى ربهم ينسلون

بیشتر مفسران برآنند که مقصود از حرکت سریع انسان ها به سوی پروردگار، احضار آنان برای حسابرسی است. گفتنی است که به

ص: 291

کار رفتن «إذا»ی فجائیه، می رساند که این حسابرسی بی هیچ فاصله ای پس از نفع صور انجام خواهد پذیرفت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 144 - 4

4 - قیامت ، روز رستاخیز انسان ها

یوم یبعثون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 38 - 8

8 - شیاطین نیز ، همچون آدمیان در قیامت محشور خواهند شد .

قال یلیت بینی و بینک بعد المشرقین

از خطاب «بینک» استفاده می شود که شیاطین نیز در روز قیامت محشور خواهند شد. البته برداشت یاد شده در صورتی است که منظور از «شیاطین»، شیاطین جن یا اعم از شیاطین جن و انس باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 44 - 3

3 - گرد آمدن و حشر آدمیان در قیامت ، کاری سهل برای خداوند

ذلک حشر علینا یشیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 50 - 2

2 - زنده و جمع شدن همه انسان های تاریخ در قیامت

إِنَّ الْأُولَیْنَ وَالْآخِرِیْنَ . لِمَجْمُوعِیْنَ إِلَىٰ مِیْقَتِیْ یَوْمِ مَعْلُومٍ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 9 - 8

8- قیامت ، روز فراهم آمدن انسان ها برای محاکمه و کیفر و پاداش

و اتقوا الله الذی الیه تحشرون

«حشر» (مصدر «تحشرون») به معنای جمع کردن و فراهم آوردن است. فراهم آمدن مردم در قیامت، برای محاکمه و تعیین کیفر و پاداش برای آنان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 18 - 1

1- قیامت ، روز برانگیخته شدن انسان ها برای محاکمه

یوم یبعثهم الله جمیعاً فیحلفون له

ص: 292

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 9 - 3، 1

1 - خداوند ، همه انسان ها را برای حسابرسی در روز قیامت گرد می آورد .

یوم یجمعکم

3 - قیامت ، روز گرد هم آمدن همه انسان ها است .

لیوم الجمع

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 15 - 7

7 - برانگیخته شدن و رستاخیز انسان ها در قیامت ، تنها به سوی خداوند است .

وإليه النشور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 24 - 5

5 - حشر و برانگیخته شدن انسان ها به پیشگاه خداوند در قیامت

وإليه تحشرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 18 - 1

1 - قیامت ، روز عرضه شدن و به نمایش در آمدن انسان ها در پیشگاه خداوند و در محکمه عدل او

یومئذ تعرضون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 18 - 3

3 - حضور انسان ها در صحنه قیامت ، به صورت گروهی و دسته دسته است .

«فوج» (مفرد «أفواج») به معنای جماعتی از مردم است. (لسان العرب)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 13 - 1

1 - هنگام برپایی رستاخیز، همه انسان ها تنها با یک نهیب به سوی صحنه قیامت رانده خواهند شد.

فَاتَّمَا هِيَ زَجْرًا وَوَجْدًا

«زجر»؛ یعنی، دفع کردن و راندن با بانگ و فریاد (مفردات راغب) و مراد از «زجره» همان نفخه دوم صور است. ضمیر «هی» به «کره» بازمی گردد.

ص: 293

1 - تمام مردگان پس از نفخ صور، زنده گشته و در دشت هموار قیامت حاضر خواهند شد.

فإذا هم بالساهرة

«ساهره»؛ یعنی، فلات و سرزمین پهناور، مسطح و بی آب. این کلمه از ریشه «سَهَر» است؛ یعنی، ممکن نبودن خواب در شب (لسان العرب). نامگذاری فلات به «ساهره»، به این اعتبار است که پیمایندگان آن در شب بیدار می مانند.

5 - «عن أبي جعفر (ع) في قوله «فإذا هم بالساهرة» و الساهرة الأرض، كانوا في القبور فلما سمعوا الزجره خرجوا من قبورهم فاستووا على الأرض...»؛

از امام باقر(ع) درباره سخن خداوند «فإذا هم بالساهرة» روایت شده که «ساهره» [به معنای] زمین است. آنان (انسان ها) در قبرها هستند؛ پس چون صیحه [قیامت] ارا شنیدند، از قبرهایشان خارج می شوند و بر سطح زمین قرار می گیرند».

1 - تمام انسان ها، در صحنه قیامت حاضر شده؛ کردار های فراموش گشته خویش و اهداف آن تلاش ها را به خاطر خواهند آورد.

يوم يتذکر الإنسن ما سعی

«ما» در «ما سعی» موصول و عائد آن حذف شده است؛ یعنی، «ما سعی له». این تعبیر بر اهدافی منطبق است که سعی انسان، برای دستیابی به آن بوده است. ممکن است «ما» مصدریه باشد؛ یعنی، «سعیه». در این صورت آنچه به یاد انسان خواهد آمد، نفس سعی و تلاش او است.

1 - انسان ها، در قیامت برانگیخته خواهند شد.

ألا یظنُّ أولئک أنهم مبعوثون

3 - حاضران در صحنه قیامت ، در آغاز برپایی آن جهنم را مشاهده نمی کنند . *

و جایء یومئذ بجهنم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - زلزله - 99 - 6 - 4,5

4 - تمام مردم در قیامت ، با بیرون آورده شدن از زمین ، در صحنه محشر حضور خواهند یافت .

و أخرجت الأرض أثقالها .. یومئذ یصدر الناس أشتاتاً

ص: 294

جمله «یصدر الناس»، ممکن است ناظر به رجوع مردم به حیات دوباره (معاد) باشد.

5- مشاهده کردار و مواجه شدن با پاداش و کیفر آن، از اهداف حشر انسان ها در قیامت

یصدر الناس أشتاتاً لیروا أعمالهم

حرف «لام» در «لیروا»، بیانگر برداشت یاد شده است. مشاهده اعمال، یا به معنای مشاهده پاداش و کیفر آنها است و یا ناظر به تجسم اعمال و مشهود بودن آن در قیامت است.

536- حشر انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 203 - 10، 7

7 - حشر (برانگیخته شدن) همگان، تنها به سوی خداوند است.

و اعلموا انکم الیه تحشرون

10 - اجتماع حج گزاران، یادآور جمع شدن انسان ها در قیامت

و اعلموا انکم الیه تحشرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 172 - 9

9 - حضور تمامی انسان ها - مستکبران و عبادت کنندگان - به پیشگاه خداوند در قیامت

لن یستکف المسیح ان یكون عبداً لله... و یتکبر فسیحشرهم إلیه جمیعاً

کلمه «اما» در آیه بعد تفصیل و توضیح «فسیحشرهم...» می باشد. بنابراین ضمیر «هم» شامل هر دو گروه عبادت کنندگان و کسانی که از عبادت خدا استتکاف دارند می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 96 - 12

12 - بیرون آمدن حتمی مردم از جایگاه های خویش و اجتماع ایشان در پیشگاه خداوند، در روز قیامت

«حشر» به معنای برکندن جماعتی از سرای خویش و بیرون راندن آنان از مقرشان است. (مفردات راغب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 28 - 1

1 - آفریش نخستین انسان ها و زنده کردن مجدد آنان پس از مرگ ، برای خداوند همانند آفریدن یک تن است .

ما خلقکم و لابعثکم إلیٰ کنفس وحده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 295

5- جنیان نیز همانند انسان ها ، در قیامت محشور خواهند شد . *

رَبَّنَا أَرْنَا الَّذِينَ ضَلَّوْنَا مِنَ الْجَنِّ وَالْإِنْسِ

دوزخیان از خداوند درخواست می کنند که رهبران گمراه کننده جَنّی و انسی خویش را به آنان بنمایاند، از این مطلب، برداشت یاد شده را می توان به دست آورد.

537- حشر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام - 6 - 2 - 7

7 - تنها خداوند آگاه از زمان قیامت و حشر آدمی است.

و أجل مسمى عنده

مراد از «اجل مسمى» می تواند زمان برپایی قیامت باشد که پس از ذکر خلقت و عمر آدمی به عنوان آخرین منزل ذکر شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- یونس - 10 - 28 - 3

3- قیامت ، روز حشر و گردآوری تمامی انسان ها (نیکان و بدان ، و مؤمنان و مشرکان)

لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا .. و الَّذِينَ كَسَبُوا السَّيِّئَاتِ ... و یوم نحشرهم جميعاً

ضمیر «هم» در «نحشرهم» به هر دو دسته نیکان و بدان برمی گردد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8- رعد - 13 - 5 - 2, 1

1- انسان ها پس از مردن و به خاک تبدیل شدن - برای حضور در صحنه قیامت - دوباره زنده می شوند و آفرینشی جدید می یابند .

أءَا كُنَّا تَرَبًّا أَمْ نَأْتِي خَلْقًا جَدِيدًا

2- آدمی پس از مردن و خاک گشتن ، در مسیر آفرینشی جدید برای حضور در صحنه قیامت قرار می گیرد .

کلمه «فی» در «أنا لفي خلق جديد» می رساند که پدیده جدید پس از خاک شدن شروع می شود و در مسیر آفرینش جدید قرار می گیرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 47 - 5,6

5- هیچ کس از حضور در صحنه قیامت معاف نخواهد بود .

و حشرنهم فلم تغادر منهم أحداً

ص: 296

«غدر» به معنای «ترک کردن» است.

6- حشر بدون استثنای همه انسان ها ، هشداری برای مشرکان و دنیاگرایان است .

و حشرنهم فلم نغادر منهم أحداً

با توجه به این که آیات قبل در مورد دنیاگرایان مشرک صفت بود، تصریح به استثنای پذیرد حشر، تعریضی است به آنان که به دنیا دل خوش کردند و به آخرت بها ندادند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 48 - 4، 2، 1

1- روز قیامت ، تمامی انسان ها - گرچه خود نخواهند - به پیشگاه پروردگار عرضه خواهند شد .

و عرضوا علی ربک صفًا

مجهول بودن «عرضوا» نشانگر آن است که انسان ها ناگزیر از حاضر شدن نزد خداوند هستند و از خود اختیار ندارد.

2- حضور انسان ها در قیامت ، با صفوفی منظم و سازماندهی شده خواهد بود .

و عرضوا علی ربک صفًا

«صفًا» حال برای نایب فاعل «عرضوا» است (مصفوفین) یعنی، عرضه انسان ها، به صورت صف است که حکایت از نظم و طبقه بندی آدمیان دارد. البته به قرینه آیات دیگر، این صف بندی به شکل مجموعه ای مختلط نیست، بلکه هر گروه و پیروان هر طریقه، در گروهی مجزای از دیگری، در صحنه قیامت حضور می یابند.

4- ربوبیت الهی ، مقتضی حشر آدمیان و عرضه شدن آنان در پیش گاه پروردگار است .

و حشرنهم . . . و عرضوا علی ربک صفًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 110 - 10

10- برپایی قیامت و حضور آدمیان نزد خداوند ، لازمه یگانه معبود بودن او است .

أَئِمَّا إِلَهُكُمُ إِلَهٌ وَحْدٌ فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- قیامت، روز حشر و اجتماع انسان ها

یوم نحشر

«حشر»؛ یعنی، جمع کردن به گونه ای که با سوق دادن همراه باشد (مقایس اللغه).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 15 - 13

13 - حضور در صحنه قیامت و برخورد با سزای اعمال دنیایی خود، فرجام همه انسان ها است .

إِنَّ السَّاعَةَ .. لَتَجْزِي كَلَّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَى

ص: 297

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 108 - 2 - 1

1 - با متلاشی شدن کوه ها و مسطح شدن زمین در قیامت ، دعوت کننده ای ، آدمیان را به بیرون آمدن از قبر ها دعوت خواهد کرد .

یومئذ یتبعون الداعی لاعوج له

ظاهراً مقصود از «داعی» - که تمامی مردم از او تبعیت خواهند کرد و به ندای او پاسخ مثبت خواهند داد - کسی است که آدمیان را از قبرها برای حشر فرا می خواند.

2 - همه آدمیان ، بدون هیچ تخلف و با انضباط کامل ، به ندای دعوت کننده روز قیامت پاسخ داده و از وی پیروی خواهند کرد .

یومئذ یتبعون الداعی لاعوج له

ضمیر «له» ممکن است به «اتباع» (مستفاد از «یتبعون») برگردد. در این صورت مفاد «لاعوج له» این است که در پیروی از داعی روز قیامت، هیچ تخلف و انحرافی صورت نخواهد گرفت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 124 - 8

8 - قیامت ، روز گردآوری و احضار انسان ها است .

و نحشره یوم القیمه

«حشر» به معنای جمع کردن همراه با راندن و سوق دادن است (مقایس اللغه). این واژه تنها در مورد «گروه» به کار می رود (مفردات راغب) و در آیه گرچه ضمائر مفرد آمده است؛ ولی چون همه غافلان از یاد خدا، همین فرجام را خواهند داشت، در حقیقت «حشر» به گروه نسبت داده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 25 - 5,6,7,8

5 - خروج انسان ها از قبر در قیامت ، به خواست و دعوت خداوند است .

ثم إذا دعاکم دعوه من الأرض إذا أنتم تخرجون

بنابر این که «من الأرض» متعلق به «تخرجون» باشد، نکته یاد شده، استفاده می شود.

6 - همه مردمان در روز قیامت ، با یک ندای خداوند ، به طور ناگهانی از دل خاک بیرون می آیند .

ثم إذا دعاكم دعوه من الأرض إذا أنتم تخرجون

7 - مردگان ، در قیامت ، در پاسخ به ندای خداوند برای زنده شدن ، خود ، از قبر ها خارج می شوند .

إذا دعاكم .. إذا أنتم تخرجون

8 - معاد و حشر انسان ها در قیامت ، جسمانی است .

إذا دعاكم دعوه من الأرض إذا أنتم تخرجون

«من الأرض» متعلق به «دعاكم» است، در نتیجه آنچه در دل زمین قرار دارد و بیرون می آید، امری جسمانی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 26 - 6,7

ص: 298

6- فرمان برداری محض موجودات عالم از خداوند ، دلیل اطاعت انسان ها از ندای او برای زنده شدن مجدد در قیامت است .

إذا دعاكم دعوة .. إذا أنتم تخرجون . و له من في السموت ... كل له قنتون

جمله «كل له قانتون» عطف به جمله «و له من في ..» است و جمله «و له من في...» را می توان به منزله دلیلی برای آیه قبل تلقی کرد. بنابراین، معنای آیه چنین می شود: به دلیل این که همه، از جمله انسان ها تسلیم محض خدایند، با صدور فرمان خداوند به برخاستن از قبر، زنده می شوند.

7- مالکیت مطلق خداوند بر تمامی هستی ، دلیل توانایی وی بر حشر انسان ها در قیامت است .

ثم إذا دعاكم دعوة .. إذا أنتم تخرجون . و له من في السموت و الأرض

«و له من في السماوات و ..» می تواند به منزله دلیلی برای «ثم إذا دعاكم ... تخرجون» در آیه قبلی باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 65 - 7

7- انسان ها به روز قیامت ، در قالب جسمانی (همانند جسم دنیایی محشور) و زنده خواهند شد .

اليوم نختم على أفوههم و تكلمنا أيدهم و تشهد أرجلهم بما كانوا يكسبون

باز ایستادن از سخن گفتن و گواهی دادن دست و پا بر کردارهای انسان، دلیل جسمانی بودن معاد، همانند جسم دنیایی است که دارای دهان، دست و پا می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 16 - 1

1- انسان ها پس از مردن و تبدیل شدن به خاک و استخوان ، دوباره زنده شده و آفرینشی جدید خواهند یافت .

أءذا متنا و كنا تراباً و عظماً أءنا لمبعوثون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 79 - 5

5- قیامت ، روز برانگیخته شدن انسان ها

يوم يبعثون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 6 - 3

3- حشر تمامی انسان ها و نیز معبود های دروغین مشرکان ، در قیامت

یدعوا من دون الله . . . و إذا حشر الناس كانوا لهم أعداء

از عبارت «كانوا لهم أعداء» استفاده می شود که معبودهای مشرکان نیز همانند مردم، محسور می شوند و در آن رویارویی، عداوت ها صورت می گیرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 41 - 4

ص: 299

4- انسان ها در قیامت، در جسم و جانی برتر از دنیا و مناسب حیات اخروی، محشور خواهند شد.*

علی أن نبذل خیرًا منهم . و ما نحن بمسبوقین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 25 - 4

4- وجود کارگزارانی چند، در مرحله حضور مردم در پیشگاه خداوند در قیامت*

إنّ إلینا إیابهم

ضمیر جمع (نا) در «إلینا»، می تواند بیانگر رجوع مردم به مجموعه ای از کارگزاران صحنه قیامت باشد که به فرمان خداوند در آن مقام قرار گرفته اند.

538- حشر دنیوی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام - 6 - 72 - 5

5- حشر آدمیان، در بستر تاریخ تا قیامت، فقط به سوی خداوند است.

و هو الذی إلیه تحشرون

539- حشر قهری انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6- انفال - 8 - 24 - 15، 14

14- انسان ها، چه بخواهند و چه نخواهند، تنها به سوی خداوند محشور می شوند.

و أنه إلیه تحشرون

تقدیم «الیه» بر «تحشرون» دلالت بر حصر دارد. و مجهول آمدن فعل «تحشرون» حکایت از آن دارد که آدمی در حشر به سوی خداوند اختیاری ندارد.

15- توجه انسان ها به حشر قهری ایشان به پیشگاه الهی، زمینه ساز گرایش آنان به اجابت دعوت خدا و رسول

يأيهذا الذين ءامنوا استجبوا . . و أنه إليه تحشرون

هدف از بیان حشر آدمیان به سوی خداوند پس از «استجبوا . .»، ایجاد زمینه برای اجابت دعوت خدا و رسول است.

540- حضور انسان ها در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 300

5- حضور انسان ها در صحنه قیامت ، همراه با ستایش خداوند است .

یوم یدعوکم فتستجیبون بحمده

«بحمده» حال برای ضمیر «تستجیبون» است و معنای آن چنین است: شما دعوت خدا را اجابت می کنید در حالی که خدا را حمد می کنید.

541- حفظ حیات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 61 - 5

5 - حضور همواره فرشتگان محافظ در کنار آدمی برای حفظ حیات اوست.

ویرسل علیکم حفظه حتی إذا جاء أحدکم الموت

چون غایت گسیل ملائکه محافظ، مرگ آدمی است (حتی إذا جاء أحدکم الموت)، به قرینه تناسب حکم و موضوع باید حضور فرشتگان برای حفظ و بقای حیات آدمی باشد.

542- حفظ حیات انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 32 - 15

15 - حفظ حیات یک انسان و جلوگیری از نابودی وی در پیشگاه خداوند به منزله حفظ حیات همه انسانهاست .

و من احیایها فکانما احیا الناس جميعاً

مراد از «احیاء» نمی تواند زنده کردن مردگان باشد؛ بلکه به معنای حفظ حیات انسانها و جلوگیری از هلاکت آنان است. برداشت فوق را فرمایش منقول از امام صادق (ع) تأیید می کند که در پاسخ سؤال از معنای «من احیایها» در آیه فوق فرمود: نجاها من غرق او حرق او سبع او عدو

543- حق ناپذیری انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 118 - 6

6- اختلاف انسان ها در دین و پرهیز آنان از پذیرش حق ، خارج از مشیت خداوند نیست .

ولو شاء ربك لجعل الناس أمة واحدة ولا يزالون مختلفين

ص: 301

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 177 - 12

12 - اعتبار مالکیت شخصی در اسلام و پذیرش تفاوت در مقدار مالکیت

و ءاتی المال علی حبه ذوی القربی . . . و السائلین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 32 - 18

18 - انسان ها ، دارای منزلتی برابر در برخورداری از حق حیات

من قتل نفساً .. فکانما قتل الناس جميعاً و من احياها فکانما احيا الناس جميعاً

جزای یکسان برای کشتن هر فرد و پاداش مساوی برای احیای وی، حاکی از برابری تمامی انسانها در حق حیات است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 104 - 6

6 - آدمی برخوردار از حق انتخاب و گزینش، پس از رویارویی با حق و باطل است.

قد جاءکم بصائر من ربکم فمن أبصر فلنفسه و من عمی فعليها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 34 - 5

5 - اصل مالکیت مردم بر اموال ، اصلی پذیرفته شده در اسلام

لیأکلون أموال الناس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 33 - 6

6- همه انسان ها (مؤمن و کافر) دارای حق بهرهوری از طبیعت

الله الذی خلق... رزقاً لکم... و سخّر لکم الشمس و القمر دائبین و سخّر لکم ال

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 32 - 3، 2

2- انسان، دارای حق تصرف و بهره برداری در تمام محصولات طبیعت

متعاً لکم

3- حق مالکیت انسان بر دام ها (شتر، گاو و گوسفند) و بهره برداری از آنها، از حقوق پذیرفته شده در اسلام

ص: 302

«أنعام» جمع «نعم» است. این کلمه در مورد شتر، گاو و گوسفند به کار می رود؛ هر چند مفرد آن تنها در مورد شتر کاربرد دارد (لسان العرب). اضافه شدن «أنعام» به ضمیر «کم»، حاکی از حق تصرف و مالکیت انسان بر دام ها است.

545- حقوق انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 22 - 4,5

4 - همه انسان ها دارای حق بهره گیری از مواهب طبیعی و نعمت های الهی هستند .

فأخرج به من الثمرت رزقاً لكم

5 - همه انسان ها ، دارای حق تصرف در گسترده زمین هستند .

الذی جعل لكم الأرض فرشاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 29 - 4

4 - همه انسان ها دارای حق بهره گیری از مواهب زمین

خلق لكم ما فی الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 84 - 4

4 - داشتن وطن و سرپناه از حقوق ملت ها و جوامع بشری است . *

من دیرکم

قرآن با اضافه کردن کلمه «دیار» به «کم» و نسبت دادن خانه و وطن به انسانها (دیارکم = خانه هایتان و وطنتان) این حقیقت را امضا و تثبیت می کند که: هر ملت و طایفه ای این حق را دارد که در سرزمینی سکنا گزینند و محلی را برای زندگی انتخاب کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 125 - 5

5 - حضور در خانه خدا (کعبه) حقی برای عموم مردم است .

إذ جعلنا البيت مثابة للناس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 168 - 6

6 - بهره برداری از زمین حق همه انسانهاست و اختصاص به گروه و یا امتی خاص (مسلمان و یا ...) ندارد .

يأيتها الناس كلوا مما في الأرض حلالاً طيباً

ص: 303

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 40 - 15، 4

4 - سکونت در زادگاه و موطن ، حق مشروع انسان ها

الذین أُخرجوا من دیرهم بغير حقّ

15 - دفاع ، حقی مشروع در تمامی شریعت های آسمانی

و لولا دفع الله . . . لهدمت . . . و مسجد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 48 - 4

4 - آزادی در انتخاب راه و عقیده ، حق مسلم هر انسان است .

فما أرسلنک علیهم حفیظًا

این که حتی پیامبر (صلی الله علیه و آله) وظیفه ای جز تبلیغ دین ندارد و در فرض روی گردانی باید مشرکان را به حال خود واگذارد، نشان می دهد که انسان در انتخاب عقیده آزاد است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکویر - 81 - 8 - 5

5 - هر انسانی ، دارای حق حیات است و سلب کننده آن در قیامت باید پاسخگو باشد .

و إذا الموءودة سئلت

ذکر «موءوده» (دختر زنده به گور شده) به جهت پیشگیری از ارتکاب این جنایت بوده است؛ و گرنه حرمت گرفتن جان دیگران، اختصاص به این نوع خاص ندارد.

546- حقیقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 189 - 16

16 - اعمال و رفتار آدمی سازنده حقیقت و ماهیت اوست .

ولکن البر من اتقى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 240 - 1

1 - حقیقت انسان ، با مرگ نابود نمی شود . *

و الذین یُتَوَفَّونَ منکم

«توفی»، به معنای گرفتن کامل چیزی است که داده شده است؛ نه نابود کردنش.

ص: 304

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 10 - 6

6 - هر انسانی ، دارای حقیقتی ورای صورت ظاهری خویش

اَئِمَّا يَاقُلُونَ فِي بَطُونِهِمْ نَارًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 56 - 6

6 - انسان ، علی رغم دگرگونی های جسم ، یک هویت مستمر است .

كَلَّمَا نَضَجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَا هُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا

مؤید برداشت فوق فرمایش امام صادق (ع) است که در پاسخ سؤال از آیه فوق فرمود: ارأیت لو اخذت لبنه فکسرتها و صیرتها تراباً ثم ضربتها فی القالب أهی التی کانت انما هی ذلک و حدث تغیر آخر و الاصل واحد.

تفسیر قمی، ج 1، ص 141؛ نورالثقلین، ج 1، ص 494، ح 313.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 60 - 2

2 - روح انسان تمام حقیقت اوست.

هو الذی یتوفکم باللیل

خداوند روح را توفی می کند و می گوید شما را توفی کردم، و این می رساند که انسان همان روح است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 93 - 19

19 - روح، تمام حقیقت انسان است و مرگ با خروج آن از بدن حاصل می شود. *

أُخْرِجُوا أَنْفُسَكُمْ

ممکن است «أخرجوا انفسکم» فرمان ملائکه به ظالمان برای بیرون ساختن جانهای آنان باشد. در این صورت چون «نفس» بر «روح» اطلاق شده، اصالت روح و نقش اساسی آن در وجود انسانی را بیان می نماید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 37 - 10

10 - روح، تمام حقیقت انسان است.

إذا جاءتهم رسلنا يتوفونهم

قرآن از مرگ به گرفتن کامل (توفی) تعبیر کرده، در حالی که جسم آدمی گرفته نمی شود؛ بنابراین روح و جان آدمی تمام حقیقت اوست.

ص: 305

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 50 - 4

4 - حقیقت آدمی به روح اوست .

إذ يتوفى الذين كفروا الملائكة

بدیهی است که انسان با مردن، جسمش باقی است، پس آنچه را ملائکه دریافت می کنند، حقیقتی است غیر جسم که از آن به روح تعبیر می کنیم.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 7 - 7

7- سرگذشت انسانها، شکل دهنده ماهیت و حقیقت آنهاست .

لقد كان في يوسف وإخوته آيات للسائلين

نیابردن کلمه «قصه» در جمله «لقد كان في يوسف . . .» - با اینکه مراد از آن «فی قصه یوسف . . .» است - می تواند اشاره به این معنا باشد که سرگذشت انسانها، شکل دهنده ماهیت آنان است؛ یعنی، انسان همان سرگذشت اوست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 70 - 3

3- روح انسان، تشکیل دهنده حقیقت و هویت انسانی وی است .

والله خلقكم ثم يتوفى-کم

برداشت فوق بر این اساس است که هنگام مرگ جسم انسان هم چنان باقی است و آنچه توسط خداوند دریافت می شود، همان روح است که از آن با ضمیر «کم» تعبیر شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 5 - 28

28 - روح، عنصر اصلی حقیقت آدمی است .

و منکم من يتوفى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 35 - 4

4 - در نظر منکران معاد، انسان موجودی صرفاً مادی و جسمانی است .

أیعدکم . . . و کنتم تراباً و عظماً أنکم مخرجون

از این که اشراف، خاک و استخوان شدن را به خود انسان نسبت داده اند نه به جسم او (یعنی نگفتند «و کان جسمکم تراباً. . .») استفاده می شود که آنان برای انسان، هویتی بیرون از کالبد و جسم او معتقد نبودند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 9 - 12

ص: 306

12 - هویت و حقیقت آدمی ، به روح او است .

وبدا خلق الإنسان من طين . . . ثم سوّيه و نفخ فيه من روحه و جعل لكم السمع

مورد خطاب قرار دادن انسان، پس از دمیده شدن روح در او، نه پیش از آن می تواند بیان کننده نکته یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 10 - 3

3 - در نظر کافران ، حقیقت انسان ، در جسم و اجزای مادی ، خلاصه شده است .

و قالوا أءذا ضللنا فی الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 11 - 2

2 - انسان ، دارای حقیقتی فراتر از جسم است .

قل یتوفیکم ملک الموت

واژه «توفی» به معنای دریافت کامل است (مفردات راغب). بی شک آنچه دریافت می شود، بدن نیست؛ چه اینکه بدن در جای خویش باقی می ماند، پس آنچه ملک الموت دریافت می کند حقیقتی غیر از جسم انسان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 72 - 9

9 - انسانیت ، هویت و شخصیت انسان به روح الهی او بستگی دارد ؛ نه به جسم و کالبدش .

فإذا سوّيته و نفخت فيه من روحی فقعوا له سجدین

برداشت یاد شده از آن جا است که سجده فرشتگان بر آدم(ع) - که نشانه شخصیت و هویت ارزشمند انسانی او است - پس از دمیده شدن روح الهی در وی بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 42 - 3،4

3- روح انسان تمام حقیقت او است .

اللّٰهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا

«توفی» (مصدر «یتوفی») به معنای دریافت تام و کامل شیء است و آنچه از انسان به وقت مرگ دریافت می شود، روح او است نه جسم وی. با توجه به این معنا دو حقیقت روشن می شود: 1- حقیقت انسان به روح او است که در دنیا و آخرت باقی و جاودانه است. 2- انسان از دو عنصر جسم و روح تشکیل یافته که به هنگام مرگ از هم جدا می شوند.

4- مرگ ، دریافت کامل حقیقت آدمی است .

اللّٰهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 67 - 14

ص: 307

14 - روح ، عنصر اصلی حقیقت آدمی است .

و منکم من یتوفی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 77 - 11

11 - روح ، عنصر اصلی حقیقت آدمی است .

أو نتوفینک

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که انسان در آغاز آفرینشش، با نفخ روح تکون یافته است و با دریافت شدن روحش می میرد. سپس با بازگشت همین روح به سوی خدا بازمی گردد (فالینا یرجعون). بنابراین، روح عنصر اصلی حقیقت آدمی و ثابت و فنا ناپذیر خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 27 - 9

9- روح انسان ها ، تمام حقیقت انسانیت آنان

فکیف إذا توفّتهم الملائکه

تعبیر «توفّتهم» و مفعول واقع شدن «هم»، می رساند که شخصیت و هویت واقعی هر انسان، به روح او است؛ زیرا به هنگام مرگ جسم، فرومانده و در خاک مضمحل می شود و تنها روح است که از بدن جدا می گردد. در این جا ضمیر «هم» در حقیقت به ارواح بازگشته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 3 - 4

4- انسان در نگاه مشرکانِ عصر بعثت ، موجودی صرفاً مادی و جسمانی است .

أءذا متنا و کنا تراباً ذلک رجع بعید

تعبیر «کنا تراباً» می رساند که توجه کافران، بیشتر به متلاشی شدن اجزای بدن در خاک بوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- انسان ها ، در نوع با هم متحداند و اختلاف و تفاوتشان در خصوصیات فردی است .

علی أن نبذل أمثلکم

«أمثال» جمع «مِثْل» است. دو چیز در صورتی مثل هم هستند که در نوع مشترک و در خصوصیات شخصی متمایز باشند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 4 - 4

4- انسان ، موجودی جاودانه است .

إن كلّ نفسٍ لَمَّا علیها حافظ

ص: 308

«نفس» یا به معنای روح است و یا شخص (مصباح). حفاظت از روح انسان، بلکه حتی شخص او، بر پیشگیری از نابودی او توقف دارد که مستلزم جاودانگی انسان است، گرچه در قالبی غیر از این جسم به حیات خود ادامه دهد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تین - 95 - 4 - 4

4 - برخورداری انسان از خلقت برتر، حقیقتی است که خداوند آن را با سوگند به انجیر، زیتون، طور سینا و شهر مکه، بیان داشته و بر آن تأکید کرده است.

والتین... لقد خلقنا الإنسان فی أحسن تقویم

547- حقیقت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 21 - 9

9 - نقش اساسی جسم در حقیقت انسان

من نطفه خلقه... ثم أماته فأقبره

تشریح مراحل وجودی انسان، با بیان پیدایش او از نطفه و مردن و دفن او و نیز محدود دانسته شدن حرکت تکاملی او در فاصله شکل گیری از نطفه تا لحظه مرگ، گویای نقش اساسی جسم انسان در مراحل وجودی او است.

548- حقیقت علم انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 5 - 2

2 - ظرف معلومات انسان، در اصل آفرینش او تهی است.

ما لم یعلم

تعبیر «ما لم یعلم» (چیزی را که نمی دانست) شامل معلومات اکتسابی و غیر اکتسابی هر دو می شود.

549- حل اختلاف انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- ربوبیت و پروردگاری خدا مقتضی حلّ نهایی اختلافات بشر است .

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَفْصَلُ بَيْنَهُم يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ

ص: 309

550- حمایت از انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 66 - 2

2- تأمین نیاز های مادی انسان در زمین ، دلیل قدرت و کفایت خدا در حمایت همه جانبه از انسان است .

و كفى برّك وكيلاً. ربّكم الذی یزجی لكم الفلك فی البحر لتبتغوا من فضله

از اینکه خداوند، پس از تذکر کفایت و وکالت خود، این نکته را که کشتیها را به منظور برآوردن منافع انسانها به حرکت درمی آورد، یادآوری کرده است می تواند برای بیان نکته یاد شده باشد.

551- حواس انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 171 - 5

5 - حواس آدمی (شنوایی ، بینایی و . . .) از ابزار درک و شناخت اوست .

صم بكم عمی فهم لا یعقلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 9 - 9

9 - انسان ، واجد دو نوع قوه ادراکی (حسی و باطنی) است .

و جعل لكم السمع و الأبصر و الأفئده

552- حیات اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 28 - 6

6 - انسان ها دارای دو حیاتند : حیات دنیوی و حیات اخروی

فأحیكم ثم یمیتکم ثم یحییكم

برخی از مفسران «ثم یحییکم» (سپس شما را [پس از میراندن] زنده می کند) را حاکی از حیات برزخی دانسته اند و گروهی آن را به زنده شدن مردگان برای برپایی قیامت کبری تفسیر کرده اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 310

5 - حیات انسان در آخرت، حیاتی مادی و جسمانی است نه صرفاً معنوی و روحانی.

وعد الله المؤمنین .. جنت تجری ... مسکن طیبه

بهره گیری از لذایذ مادی، چون باغهای پوشیده از درخت و خانه های دلپذیر، در سرای آخرت، مستلزم وجود مادی و جسمانی انسان نیز می باشد.

553- حیات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 243 - 13

13 - حیات انسان ها، تفضّل الهی بر آنان

ثمّ احياهم انّ الله لذو فضل على الناس

«انّ الله» همان گونه که می تواند تعلیل نقل داستان باشد، می تواند تعلیل جمله «ثمّ احياهم» نیز باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 129 - 4

4 - انحصار مالکیت و حاکمیت مطلق خداوند بر هستی، دلیل عجز غیر خدا در تدبیر شؤون زندگی انسانها

ليس لك من الامر شيء .. و لله ما في السموات و ما في الارض

زیرا جمله «ليس لك ..» با جمله «و لله ما في السموات» تعلیل شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 17 - 9

9 - حیات و مرگ مسیح (ع) و مادرش مریم و تمامی اهل زمین، در قبضه قدرت خداوند

قل فمن يملك من الله شيئاً ان اراد ان يهلك .. و من في الأرض جميعاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - انسان ها ، دارای منزلتی برابر در برخورداری از حق حیات

من قتل نفساً .. فکانما قتل الناس جميعاً و من احياها فکانما احيا الناس جميعاً

جزای یکسان برای کشتن هر فرد و پاداش مساوی برای احیای وی، حاکی از برابری تمامی انسانها در حق حیات است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 62 - 3

3 - حکم نافذ و لازم الاجرا در آفرینش و حیات و مرگ انسان، تنها از آن خداوند است.

ص: 311

و یرسل علیکم . . . ثم ردوا إلى الله مولیهم الحق ألا له الحکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 94 - 3

3 - حیات انسان، و امکانات دیگر زندگی او، جملگی از آن خداوند و داده اوست.

كما خلقنکم أول مره و ترکتم ما خولنکم وراء ظهورکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 98 - 5

5 - استقرار و استیداع، دو حالتی که بنی آدم در یکی از آن دو قرار دارند.

أنشأکم من نفس وحده فمستقر و مستودع

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 51 - 9

9 - حیات نخستین انسان، خود گویاترین دلیل بر امکان حیات دوباره اوست.

فسیقولون من یعدنا قل الذی فطرکم أول مره

554- حیات دنیوی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 28 - 6

6 - انسان ها دارای دو حیاتند: حیات دنیوی و حیات اخروی

فأحیکم ثم یمیتکم ثم یحییکم

برخی از مفسران «ثم یحییکم» (سپس شما را [پس از میراندن] زنده می کند) را حاکی از حیات برزخی دانسته اند و گروهی آن را به زنده شدن مردگان برای برپایی قیامت کبری تفسیر کرده اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - زندگی انسانها در دنیا همواره آمیخته به دشمنی و عداوت با یکدیگر است.

قال اهبطوا بعضکم لبعض عدو

برداشت فوق بر این اساس است که مخاطب کلمه «اهبطوا» تنها، آدمیان باشند. در این صورت مراد از «بعضکم لبعض عدو» دشمنی انسانها با یکدیگر خواهد بود.

9 - زمین در بر دارنده وسیله زندگانی و معیشت انسانها برای زمانی موقت و نامعلوم

و لکم فی الأرض مستقر و متع الی حین

ص: 312

555- حیات مجدد انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 25 - 3

3 - انسانها پس از مرگ و مدفون شدن در زمین، دوباره زنده خواهند شد و از دل خاک به عرصه زمین باز خواهند گشت.

و فیها تموتون و منها تخرجون

اخراج از زمین (و منها تخرجون) می تواند به این معنا باشد که انسانها از درون زمین، که معمولاً در آن مدفون می شوند؛ پس از زنده شدن به سطح زمین بازگردانده می شوند؛ و می تواند به این معنا باشد که از کره زمین اخراج و به جایی دیگر منتقل خواهند شد. برداشت فوق بر اساس احتمال اول است.

556- حیات موقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 98 - 6

6 - آدمیان، در عین استقرار در زمین، ثبات نداشته و در آن به ودیعت هستند.

أنشأكم من نفس وحده فمستقر و مستودع

توصیف انسانها به «مستقر» و «مستودع» ظهور در آن دارد که هر کدام از آحاد انسان دارای این وصف هستند و بنابراین هر کدام هم «مستقر» و هم «مستودع» می باشند. برداشت فوق بر این مبناست.

557- حیات واقعی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 24 - 2

2 - دین و تعلیمات و رهنمودهای خدا و پیامبر (صلی الله علیه و آله)، مایه حیات واقعی انسان

يأيتها الذين آمنوا استجيبوا لله وللرسول إذا دعاكم لما يحييكم

مراد از «ما» در «لما يحييكم»، تمامی تعلیمات و معارف و رهنمودهای خدا و رسول اوست.

558- حیات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 22 - 9

ص: 313

9- آدمی ذاتاً برخوردار از حیا و شرمسار از مکشوف بودن شرمگاه خویش

بدت لهما سوءتھما و طفقا یخصفان علیھما

559- خالق انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 21 - 3,4

3 - خداوند ، آفریننده همه انسان های موجود و پیشینیان آنان است .

اعبدوا ربکم الذی خلقکم و الذین من قبلکم

4 - آفریننده انسان ها ، تنها حقیقتی که شایسته و بایسته پرستش است .

اعبدوا ربکم الذی خلقکم و الذین من قبلکم

توصیف خداوند به «خالقیت» - پس از بیان لزوم پرستش او - بیانگر علت لزوم پرستش است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 54 - 16

16 - خداوند ، آفریننده انسانهاست .

فتوبوا إلی بارئکم . . . ذلکم خیر لکم عند بارئکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 2 - 1

1 - تنها خداوند پدیدآورنده آسمانها و زمین و برقرار کننده نور و ظلمت، آفریدگار آدمی است.

الحمد لله الذی خلق . . . هو الذی خلقکم من طین

معرفه بودن مسندالیه «هو» و مسند «الذی» مفید حصر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 98 - 1

1 - پدیدآورنده آدمیان، تنها خداوند است.

و هو الذی أنشأكم من نفس وحده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 11 - 1

1 - خداوند، خالق همه انسانهاست.

و لقد خلقنكم

ص: 314

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 54 - 1

1 - خداوند ، آفریدگار آسمان ها و زمین و پروردگار راستین انسانهاست .

إن ربکم الله الذی خلق السموت والأرض فی ستة أيام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 4 - 1

1 - خداوند ، خالق و آفریننده انسان است .

خلق الإنسن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 67 - 1

1 - خداوند ، آفریننده انسان و پدیدآورنده او در صحننه هستی

خلقنه من قبل ولم یک شیئاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 56 - 3

3 - خداوند ، خالق جهان طبیعت (آسمان ها ، زمین و انسان) است .

ربکم رب السموت والأرض الذی فطرهنّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 66 - 1

1 - انسان ، آفریده خدا و زنده به اراده او است .

و هو الذی أحياکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - خدا، خالق و آفریدگار انسان

و لقد خلقنا الإنسان

«من» در «من سلاله» ابتدائیه و «سالله» به معنای «عصاره» است. «طین» به اجزائی از خاک که با آب در آمیخته باشد (گِل) گفته می شود. «من طین» متعلق به عامل مقدر و صفت برای «سالله» است؛ یعنی: به یقین ما انسان را از عصاره ای از «گِل» آفریدیم.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 78 - 6

ص: 315

6 - تدبیر حیات بشر ، به دست آفریدگار او است و نه بت های ناتوان .

هل یسمعونکم .. فإِنَّهُمْ عَدُوٌّ لى ... الذی خلقنی فهو یهدین

«فاء» تفریعیه در «فهو یهدین» می رساند که تدبیر و هدایت، مترتب بر خلقت است و کار تدبیر از آفرینش جدا نیست تا این که خدا خالق باشد؛ ولی تدبیر امور انسان ها به دست موجودات دیگر.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 79 - 1

1 - پروردگار جهانیان ، خدایی است که پس از آفرینش بشر ، او را از غذاها و نوشیدنی ها بهره مند ساخته است .

الذی خلقنی ... و الذی هو یطعمنی و یسقین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 64 - 2

2 - خدای یگانه ، آغازگر آفرینش انسان و بازگرداننده وی در روز رستاخیز

أَمَّنْ یَبْدُوا الخلق ثم یمیده

مفسران برآنند که مراد از «إعاده» بازگرداندن در روز قیامت است. بنابراین مراد از «الخلق» آفرینش انسان خواهد بود؛ یعنی، کیست آن که آفرینش انسان را آغاز می کند، آن گاه در آخرت او را برمی گرداند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 20 - 2

2 - خداوند ، پدید آورنده انسان ها از خاک است .

خلقکم من تراب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 54 - 3

3 - خداوند ، تنها آفریننده انسان ها است .

اللّٰه الذی خلقکم

معرفه بودن مبتدا و خبر اختصاص و حصر را می رساند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 96 - 1

1 - خداوند ، خالق انسان و مصنوعات و دست ساخته های او (بت و ...)

و اللّٰه خلقکم و ما تعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 27 - 3،12

ص: 316

3- خداوند ، خالق و آفریدگار ذات و سرشت انسان

إِلَّا الَّذِي فَطَرَنِي

12- شأن هدایت گری ، شایسته آفریدگاری که سرشت انسان را پدید آورده و از خواست ها و نیاز های او آگاه است .

إِلَّا الَّذِي فَطَرَنِي فَإِنَّهُ سَيَهْدِينِ

تفریع هدایت بر جنبه آفریدگاری و سرشت آفرینی خداوند، حکایت از مطلب یاد شده دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 16 - 1

1- خداوند ، خالق انسان و آگاه به وسوسه های نفسانی وی

و لقد خلقنا الإنسان و نعلم ما توسوس به نفسه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 2 - 1

1 - خداوند ، خالق و آفریننده انسان ها

هو الذي خلقكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 3 - 7، 4، 5

4- خداوند ، انسان را تصویر کرد و به وی صورت انسانی بخشید .

و صوركم

5- انسان ها ، از نظر ظاهر و باطن و صورت و سیرت ، زیبا و نیکو آفریده شده اند .

فأحسن صوركم

«صورت» عبارت است از هیئت هر شیئی که با آن، از دیگر اشیا جدا و ممتاز می گردد و شامل شکل ظاهری و هویت باطنی آن می شود (اقتباس از مفردات راغب).

7- آفرینش انسان زیبا صورت و نیکو سیرت ، مظهر و مصداق روشن آفرینش بحق خدا است .

خلق السموت و الأرض بالحقّ و صوّركم فأحسن صوركم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 14 - 3، 2

2- خداوند ، خالق و آفریدگار انسان و جهان است .

ألا يعلم من خلق

3 - خالقیت خداوند نسبت به انسان و جهان ، نشانه و دلیل احاطه علمی او به تمامی حقایق جهان و نیز راز دل ها و ضمیر انسان ها است .

إنّهُ علیم بذات الصدور . ألا يعلم من خلق

عبارت «ألا يعلم من خلق» در مقام تبیین چگونگی آگاهی خداوند، از راز دل ها و ضمیر انسان ها است؛ یعنی، خداوند چون خالق

ص: 317

و آگاه به خلق خویش است، پس به راز دل ها و نهان آدمیان آگاهی دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 24 - 1

1 - خداوند ، خالق انسان و تکثیر کننده نسل او است .

قل هو الذی ذرأکم

«ذرأ» به معنای خلق است؛ ولی به گفته برخی از مفسران و اهل لغت، این واژه در آیه شریفه و آیات مشابه آن، به معنای تکثیر نسل بشر است (برگرفته از لسان العرب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 7 - 2, 1

1 - خداوند ، آفریننده انسان ها است .

الذی خلقک

2 - خداوند ، انسان را آفریده ای کامل و به دور از هرگونه کاستی و اضافات قرار داده است .

فسوئیک

عبارت «سوآک»؛ یعنی، تو را «سوئ» قرار داد. «سوئ» به چیزی گفته می شود که اندازه و کیفیت آن، از افراط و تفریط به دور باشد. (مفردات راغب)

560- خالق انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 189 - 1

1 - خداوند ، آفریننده همه انسانهاست .

هو الذی خلقکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 51 - 8

8- خداوند، آفریننده و خالق انسانهاست .

إن أجرى إلاّ على الذي فطرني

«فطر» (مصدر فطرنی); یعنی، آفریدن چیزی که سابقه وجودی نداشته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 61 - 12

12- تنها خداوند، ایجاد کننده و آفریننده انسان است .

ص: 318

ترکیب‌هایی همانند «هو أنشأكم» و «أنا قمت» - که مبتدا در معنا، فاعل است و خبر آن فعل می باشد - گاهی حاکی از تأکید است و گاهی دلالت بر حصر دارد. قرینه های موجود در کلام، تعیین کننده آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 119 - 3

3- خداوند، آفریدگار و خالق انسانهاست.

و لذلك خلقهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 33 - 1

1- موجودیت انسان ها و دستاوردهایشان و نیز تدبیر امور آنان به دست خداوند است.

أفمن هو قائم على كل نفس بما كسبت

از معنای «قائم بودن بر کسی» در اختیار داشتن شؤون آن کس، تدبیر امور او و قوام بخشیدن به وی است. حرف «باء» در «بما کسبت» به معنای «مع» می باشد و مراد از «من هو...» خداوند متعال است. بنابراین مفاد «من هو قائم...» این است که: خداوند قوام بخش انسانها و هر آنچه به دست آورده اند می باشد و او شؤون ایشان را اداره و تدبیر می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 72 - 8

8 - خداوند، آفریننده و خالق انسان ها است.

الذی فطرنا

«فَطَّرَ» از ماده «فطره» به معنای ابتدا و اختراع است و «فطر الله الخلق»؛ یعنی آنها را آفرید و آغاز کرد (لسان العرب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 5 - 3

3- خدا، خالق و آفریدگار انسان ها است.

فَاتَا خَلْقِنَكُم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 11 - 1

1 - خداوند ، آغازکننده آفرینش انسان و بازآفریننده او پس از مرگ است .

اللّٰهُ يَبْدُوْا الْخَلْقَ ثُمَّ يَعِيْدُهُ

«ال» در «الخلق» عهد است و مراد از آن به قرینه «ترجعون» انسان هایند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 319

15 - فاطر - 35 - 11 - 1

1 - خدا، خالق و آفریننده انسان ها

والله خلقكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 67 - 1

1 - خداوند، خالق و آفریدگار انسان ها است .

هو الذی خلقکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 21 - 9

9 - خداوند، خالق و آفریننده انسان، برای نخستین بار و بدون سابقه و پیشینه

و هو خلقکم أول مره

مراد از «أول مره» زمانی است که آدمی وجود نداشت و خداوند او را آفرید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 3 - 1

1 - خداوند، خالق انسان ها

خلق الإنسن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 57 - 1

1 - خداوند، خالق و آفریدگار انسان ها

نحن خلقنکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 39 - 2

2 - خداوند ، خالق انسان ها است .

إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - نوح - 71 - 14 - 1

1 - خداوند ، خالق انسان ها است .

وقد خلقكم

ص: 320

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مدثر - 74 - 11 - 4

4 - تنها خداوند ، خالق بشر است .

و من خلقت وحیداً

در این برداشت، کلمه «وحیداً» حال برای «تا» در «خلقت» گرفته شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 2 - 9

9 - خداوند ، انسان را شنوا و بینا آفرید .

فجعلنه سمیعاً بصیراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 28 - 1

1 - خداوند ، خالق و آفریدگار انسان ها است .

نحن خلقنهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 20 - 1

1 - خداوند ، خالق انسان ها است .

ألم نخلقکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 8 - 1

1 - خداوند ، آفریدگار تمامی انسان ها است .

و خلقنکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 18 - 4

4 - خداوند ، خالق همه انسان ها است .

قتل الإنسان .. من أيّ شيء خلقه

فاعل «خلقه» خداوند است که سیاق آیه شریفه، از تصریح به آن بی نیاز ساخته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 19 - 1

1 - خداوند ، آفریننده انسان ها است .

ص: 321

خلقه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 4 - 1

1 - خداوند ، آفریننده انسان ها است .

لقد خلقنا الإنسن فی کبد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تین - 95 - 4 - 1

1 - خداوند ، آفریننده انسان ها است .

لقد خلقنا الإنسن

حرف «ال» در «الإنسان»، یا برای استغراق جنس است و یا به حقیقت و ماهیت او نظر دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 2 - 1

1 - خداوند ، خالق انسان ها است .

خلق الإنسن

561- خالق مصنوعات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 96 - 1

1 - خداوند ، خالق انسان و مصنوعات و دست ساخته های او (بت و . . .)

والله خلقکم و ما تعملون

562- خدا و ایمان انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - خداوند ، بی نیاز از ایمان انسان ها

و استغنی الله

متعلق و مورد استغناى خداوند در آیه شریفه، می تواند دو چیز باشد: 1- استغناى خداوند از ایمان انسان ها به او؛ 2- استغناى الهی از این که پس از ارائه معجزات و دلایل روشن از سوی پیامبران، باز هم معجزات و دلایل دیگری به بشر عرضه دارد؛ زیرا

ص: 322

همین مقدار برای هدایت بشر کافی است. برداشت یاد شده مبتنی بر احتمال نخست است.

563- خدا و ضمیر انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 97 - 7

7- خداوند، از ضمیر انسان و احساسات و عواطف روحی و روانی او، کاملاً آگاه است.

و لقد نعلم أنك يضيق صدرك بما يقولون

564- خدا و نیازهای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 9 - 4

4- نیازمندی های مادی، جسمانی، معنوی و فکری انسان ها از سوی خداوند تأمین شده است.

و الأنعم خلقها لكم . . . و علی الله قصد السبیل

آیات سابق می تواند نیازمندیهای جسمی انسان را در نظر داشته باشد و مراد از «قصد السبیل» در این آیه نیز می تواند نیازمندیهای معنوی انسان باشد.

565- خداشناسی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 172 - 10، 6، 5، 4

4 - هر انسانی در نشئه شهود به گونه ای محسوس ربوبیت و وحدانیت خداوند را دریافته است.

و أشهدهم علی أنفسهم ألت بر بکم قالوا بلی

5 - خداوند پس از شناساندن خود به انسان ها از آنان خواست تا بر ربوبیت خدا و عبودیت خویش گواه باشند.

و أشهدهم علی أنفسهم ألت بر بکم

6 - اعتراف انسان به ربوبیت خدا در نشئه شهود

أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى

10 - هیچ انسانی در روز قیامت نمی تواند مدعی غفلت از ربوبیت خدا در حیات دنیوی خویش باشد .

أشهدهم على أنفسهم .. أن تقولوا يوم القيمة إنا كنا هذا غفلين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 323

1 - وجود نشئه شهود و آگاه شدن آدمی به ربوبیت و وحدانیت خدا در آن نشئه ، از میان برنده هر گونه عذر و بهانه ای برای روی آوردن به شرک

و أشهدهم علی أنفسهم . . . أو تقولوا إنما أشركنا

566- خدانشناسی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 106 - 13

13 - اتصاف خداوند به قدرتی فراگیر و مطلق ، امری روشن برای انسانها

ألم تعلم أن الله كل شيء قدير

استفهام در جمله فوق استفهام تقریری است و این نوع استفهام در موردی به کار می رود که مخاطب مضمون جمله را پذیرفته و آن را باور دارد. از آنجا که مخاطب جمله فوق همه انسانها هستند؛ یعنی، «ألم تعلم أيها الإنسان»، معلوم می شود: همگان به قدرت مطلق خدا آگاه هستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 107 - 2

2 - انحصار حاکمیت خداوند بر تمام هستی ، حقیقتی روشن برای همگان

ألم تعلم أن الله له ملك السموت والأرض

استفهام تقریری در «ألم تعلم . . .» گویای برداشت فوق است. برای توضیح بیشتر به برداشت شماره 13 آیه قبل مراجعه شود.

خدانشناسی در انسان های نخستین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 19 - 5

5 - تاریخ شاهد دین داری و گرایش به خدا از روز آغازین پیدایش انسان

و ما كان الناس إلا أمه وحده فاختلّفوا

567- خدمت به انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 20 - 11، 10، 9، 6، 2

2- قرار داشتن نظام آسمان ها و زمین در خدمت منافع انسان ، به اراده و تدبیر خدا است .

ص: 324

ألم تروا أنّ الله سَخَّر لكم ما فى السموت و ما فى الأرض

6- آسمان ها ، موجوداتی دارد که همه آنها ، در خدمت انسان اند .

لکم ما فى السموت

9- مسخّر بودن آسمان ها و زمین برای انسان ، در بردارنده درس خداشناسی است .

ألم تروا أنّ الله سَخَّر لكم ما فى السموت

استفهام در آیه، می تواند تقریری باشد. بنابراین، مراد آیه این خواهد بود که شما، خود می بینید که خداوند موجودات آسمان ها و زمین را مسخّر کرده است.

10 - مسخّر و در خدمت انسان بودن همه موجودات ، امری محسوس و قابل مشاهده است .

ألم تروا أنّ الله سَخَّر لكم ما فى السموت و ما فى الأرض

11 - منت گزاری خداوند بر انسان ، به خاطر قرار دادن منافع طبیعت در خدمت وی

ألم تروا أنّ الله سَخَّر لكم ما فى السموت و ما فى الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 72 - 1

1 - خداوند ، دام ها (شتر ، گاو و گوسفند) را رام انسان و در خدمت او قرار داده است .

أنا خلقنا لهم أنعمًا . . . وذلّلنا لهم

«تذلیل» (مصدر «ذلّلنا») به معنای خوار کردن و به خضوع واداشتن چیزی است. و مقصود از آن در آیه شریفه، رام کردن و در اختیار قرار دادن انعام برای بشر است.

568- خدمت به انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم - 14 - 31 - 10

10- انسان به هر مرحله از قرب و منزلت الهی برسد ، نیازمند به عبادت (نماز و . . .) و خدمت به خلق (انفاق) است .

قل لعبادی الذین ءامنوا یقیموا الصلوه و ینفقوا ممّا رزقنهم

اضافه «عباد» به «یاء» متکلم، تشریفیه و بیانگر قرب و منزلت بندگان به پیشگاه خداوند است. بنابراین فرمان خداوند به آنان برای اقامه نماز و انفاق، نشانگر آن است که بنده، هر چند به مقام قرب الهی رسیده باشد، نیازمند به انجام دو فریضه نماز و انفاق است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 50 - 3

3- ملائکه، به فرمان الهی در خدمت تنظیم حیات بشرند . *

قلنا للملائکه اسجدوا لأدم فسجدوا

اصل معنای سجود، تسلیم و فروتنی است. ممکن است فرمان سجده در برابر آدم، به معنای گذاردن پیشانی به زمین نباشد، بلکه

ص: 325

معنای آن، انقیاد و تسلیم آنان در برابر آدم و تأمین نیازها و دیگر امور لازم او باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 46 - 7

7- بادها، به عنوان عاملی طبیعی، در خدمت بشرنند.

آن یرسل الریاح... و لیدیقکم... و لتبتغوا من فضله

569- خروج انسان ها از قبر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 25 - 5,6,7

5- خروج انسان ها از قبر در قیامت، به خواست و دعوت خداوند است.

ثم إذا دعاکم دعوه من الأرض إذا أنتم تخرجون

بنابر این که «من الأرض» متعلق به «تخرجون» باشد، نکته یاد شده، استفاده می شود.

6- همه مردمان در روز قیامت، با یک ندای خداوند، به طور ناگهانی از دل خاک بیرون می آیند.

ثم إذا دعاکم دعوه من الأرض إذا أنتم تخرجون

7- مردگان، در قیامت، در پاسخ به ندای خداوند برای زنده شدن، خود، از قبرها خارج می شوند.

إذا دعاکم... إذا أنتم تخرجون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 51 - 4

4- انسان ها پس از زنده شدن از قبرها، به سوی پروردگار خویش خواهند شتافت.

فإذا هم من الأجدات إلی ربهم ینسلون

«نسلان» (مصدر «ینسلون») به معنای گام برداشتن سریع است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - کافران در قیامت، از زنده شدن و بیرون آمدن شان از قبرها، بسیار شگفت زده خواهند شد .

قالوا یویلنا من بعثنا من مردنا

برداشت یاد شده از آن جا است که استفهام (من) در آیه شریفه، برای تعجب استعمال شده است.

12 - « عن أبي جعفر (ع) فی قوله : « یا ویلنا من بعثنا من مردنا » فإن القوم كانوا فی القبور ، فلما قاموا حسبوا أنهم كانوا نیامًا ، قالوا « یا ویلنا من بعثنا من مردنا » قالت الملائكة « هذا ما وعد الرحمان وصدق المرسلون » ؛

از امام باقر(ع) درباره سخن خداوند که می فرماید: «یا ویلنا من بعثنا من مردنا ..» روایت شده که فرمود: مردم که در قبراند؛ وقتی برمی خیزند می پندارند که در خواب بوده اند [ازاین رو] می گویند: «یا ویلنا من بعثنا من مردنا». فرشتگان می گویند:

ص: 326

«هذا ما وعد الرحمان و صدق المرسلون».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 4 - 1

1 - قبرها هنگام برپایی قیامت، زیر و رو شده و هر چه در آن است بیرون ریخته خواهد شد.

و إذا القبور بعثرت

معنای «بعثرت»، این است که خاک قبرها زیر و رو شود و هر آنچه در آن است، پراکنده گردد. از آن جا که فعل «بعثر» متضمن معنای «بُعِثَ» و «أُثِرَ» است، بعید نیست این فعل مرکب از آن دو فعل باشد. (مفردات راغب)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - زلزله - 99 - 6 - 4

4 - تمام مردم در قیامت، با بیرون آورده شدن از زمین، در صحنه محشر حضور خواهند یافت.

و أخرجت الأرض أثقالها .. يومئذ يصدر الناس أشتاتاً

جمله «يصدر الناس»، ممکن است ناظر به رجوع مردم به حیات دوباره (معاد) باشد.

570- خستگی ناپذیری انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 49 - 1

1 - انسان، موجودی خستگی ناپذیر در طلب خیر و منافع خویش

لايسئم الإنسان من دعاء الخير

571- خصلتهای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 118 - 10

10 - نمود قهری اسرار درونی انسان، بر زبان و در بیان

قد بدت البغضاء من افواههم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 84 - 5

5- نقش انتخاب و اختیار خود انسان ، در شکل گیری روحيات و ملكات نفسانی وی

و نزل من القرآن . . . كلّ يعمل على شاكلته

ص: 327

در آیه های قبل، مؤمنان مورد تمجید و ظالمان مورد نکوهش قرار گرفتند و در این آیه علت موضع گیری دوگانه مؤمنان و ظالمان، تفاوت ملکات نفسانی آنان بیان شده است. اکنون مدح و مذمت انسان بر اساس ملکات نفسانی او در صورتی صحیح است که در ساختن ملکات خویش، مؤثر و انتخابگر باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 40 - 5

5 - توجه شریعت به خصلت های درونی مردم، در تنظیم برنامه های تبلیغی خود *

أم تسئلهم أجرًا فهم من مغرم مثقلون

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که خداوند چون دلبستگی شدید مردم به مال را می دانسته است، پیامبران را از درخواست مزد مادی از مردم، دور داشته است.

572- خصلتهای انسان در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 23 - 7

7 - قیامت، صحنه بروز ملکات و خصلتهای تثبیت شده و پنهان آدمی

والله ربنا ما كنا مشركين

مشركان در قیامت دروغ می گویند، حال آنکه برای آنان فایده ای ندارد. دلیل این کار، به فرموده صاحب المیزان، رسوخ خصلت دروغگویی در آنهاست.

573- خضوع اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 111 - 1,6

1 - نشانه های خضوع و تسلیم در برابر خداوند، بر چهره تمامی انسان ها (در قیامت) نقش خواهد بست.

... و عنت الوجوه للحي القيوم

«عناء» به معنای خاضع شدن و مطیع گشتن است (لسان العرب). «وجه» به معنای صورت است و از آن جهت که آثار خضوع و ذلت، بیش از همه جا در چهره آشکار می گردد، این واژه استفاده شده است. «ال» در «الوجه» نیز محتمل است معنای استغراق داشته باشد و یا

آن که عوض مضاف الیه بوده و مراد از آن «وجه المجرمین» باشد. برداشت یاد شده مبتنی بر اولین احتمال است.

6- ظهور حیات حقیقی و فنا ناپذیر خداوند و قیومیت او بر هستی در قیامت ، مایه خضوع و ذلت عمیق آدمیان در برابر او خواهد شد .

وعنت الوجوه للحیّ القيوم

ص: 328

574- خطای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 8 - 7

7- امکان خطا کردن انسان، در ارزیابی رفتار خود و خوب و بد آن

أفمن زين له سوء عمله فرءاه حسناً

575- خطای انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 95 - 15

15- انسان، در ارزش گذاری ها و تعیین ارزش های برتر، دچار خطا می شود.

ولا تشثروا... ثمناً قليلاً إنما عند الله هو خير لكم إن كنتم تعلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 37 - 9

9- امکان خطا کردن انسان، در ارزیابی ملموس ترین رفتار زشت و زیبای خویش

وقال فرعون يهمن ابن لي صرحاً... كذلك زين لفرعون سوء عمله

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که فرعون - با وجود مشاهده معجزات و شنیدن دلایل روشن و انکارناپذیر موسی (ع) - اقدام به کاری نابخردانه (ساختن بنایی بلند برای آگاهی از خدا..) کرده بود. خداوند نیز این اقدام را نمونه ای از کارهای زشت فرعون، دانسته است که در نظر او زیبا و پسندیده می نمود.

576- خطر عصیان انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 81 - 19

19- انسان در معرض سرکشی، در برابر خداوند است.

كذلك يتمّ نعمته عليكم لعلكم تسلمون

استعمال كلمه «لعل» كه برای بیان توقع و صرف امکان و انتظار است، نشانگر آن است كه اگر توجهی به نعمتهای فراوان خدا نباشد، تسلیم شدن انسانها در برابر او دور می نماید.

ص: 329

577- خطر گمراهی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 39 - 10

10- انسان ها ، در معرض اغواگری ابلیسند

لأغويّهم أجمعين

578- خطر لغزش انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 55 - 10

10 - همه انسان ها در معرض گناهو لغزش اند .

و استغفر لذنبك

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 18 - 3

3 - انسان ها ، حتی متقین ، همواره در معرض لغزش و نیازمند استغفار مداوم

وبالأسحار هم يستغفرون

579- خطر وسوسه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 6 - 9, 5

5 - پناه بردن به خداوند از خطر وسوسه جن و انس ، توصیه ای الهی به پیامبر (صلی الله علیه و آله)

قل أعوذ . . من الجنّه و الناس

9- وسوسه جنیان برای انسان ها ، خطرناک تر از وسوسه هم نوعان شان است .

من الجنّه و الناس

تقدیم «الجنّه»، به جهت یکنواخت شدن آخر آیه های این سوره و یا ناظر به افزون تر بودن خطر و سوسه جنیان است. برداشت یاد شده، ناظر به احتمال دوم است.

ص: 330

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 30 - 1,4,5,6,8,16,20,23,25

1 - خداوند بعد از آفرینش آسمان ها و مواهب زمین ، به خلقت انسان پرداخت ، تا او را به منصب خلافت برساند .

خلق لكم ما فى الأرض . . . واذ قال ربك للملائكة ائني جاعل فى الأرض خليفة

با توجه به آیه 34 از همین سوره و آیات دیگری که درباره خلقت آدم (ع) است، می توان گفت: سخن خداوند با فرشتگان درباره آدم، قبل از خلقت وی بوده است. بنابراین «ئني جاعل فى الأرض خليفة» علاوه بر بیان خلافت آدم (ع) دلالت بر آفرینش او نیز دارد؛ یعنی: می خواهم [موجودی] بیافرینم و او را خلیفه قرار دهم.

4 - گفتگوی خدا و فرشتگان درباره خلقت و خلافت انسان

و اذ قال ربك للملائكة . . . قالوا ائجعل فيها من يفسد . . . قال ائني أعلم ما لاتعلمون

5 - خداوند تقدیر خویش را بر خلقت و خلافت انسان در زمین ، به فرشتگان اعلام کرد .

و اذ قال ربك للملائكة ائني جاعل فى الأرض خليفة

6 - خلافت انسان در زمین دارای نوعی ارتباط با فرشتگان

و اذ قال ربك للملائكة ائني جاعل فى الأرض خليفة

از آن جایی که مسأله خلقت و خلافت انسان در زمین با فرشتگان در میان گذاشته شد، معلوم می شود وجود انسان در روی زمین ارتباط تنگاتنگی با فرشتگان دارد.

8 - فرشتگان با پیش بینی فسادگری انسان ، او را شایسته خلافت نمی دیدند .

قالوا ائجعل فيها من يفسد فيها و يفسك الدماء

16 - انسان دارای ارزش ها و استعدادهایی که وی را شایسته خلقت و زیننده خلافت می کرد .

ائني أعلم ما لاتعلمون

مقصود از «ما لاتعلمون» می تواند استعداد و قابلیت نهفته در انسان باشد. همچنین مراد از آن می تواند علوم و حقایقی باشد که بر فرشتگان مخفی بوده و شایستگی دریافت آن را نداشتند. برداشت فوق بر اساس احتمال اول است.

20 - نا آگاهی فرشتگان به ارزش های والای انسان ، موجب شد تا فسادگری او برای فرشتگان جلوه گر شود و به خلقت و خلافتش معترض باشند .

أجعل فيها من يفسد فيها .. قال إني أعلم ما لاتعلمون

23 - آدم (ع) و نسل او ، جانشین انسانهایی که پیش از آنان در زمین می زیستند .

إني جاعل في الأرض خليفة

«خليفة» به معنای، جانشین و جایگزین است و این معنا اقتضا می کند کسی که خلیفه به جای او آمده، در میان باشد و در آیه بیان نشده است که او کیست و لذا نظریات مختلفی ایراد شده است، از جمله: انسانهایی که پیش از آدم (ع) و نسل او در زمین سکونت داشته اند. اطمینان فرشتگان به فسادگری بشر مؤید این احتمال است.

25 - انسان ، شایسته دستیابی به مقام خلافت الهی است .

إني جاعل في الأرض خليفة

به قرینه آیات بعد که آدم (ع) - به عنوان نمونه ای از نوع انسان - برتر از فرشتگان و دارنده علم تمامی اسما معرفی شده و حقایقی (غیب آسمانها و زمین) به وی تعلیم داده شده، این نظر تأیید می شود که مراد از خلافت، خلافت الهی است؛ چرا که او تنها موجودی معرفی شده که مظهر علم الهی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 32 - 10

10 - اعتراف فرشتگان به عالمانه و حکیمانه بودن آفرینش انسان و انتخاب او برای خلافت

إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ

از هدفهای فرشتگان در توصیف خداوند به علیم و حکیم بودن - پس از اظهار تشکیک در شایستگی انسان برای خلافت - اعتراف و اقرار به ارزش والای انسان و عالمانه و حکیمانه بودن آفرینش اوست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 39 - 3، 1

1 - خداوند، انسان ها را جانشین خود در زمین برای چگونه زیستن و هرگونه دخل و تصرف و بهره جستن از آن قرار داده است .

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْخَلْفَ فِي الْأَرْضِ

«خلافت» به معنای نیابت از غیر است (مفردات راغب). در این که مقصود از نیابت چیست، میان مفسران سه دیدگاه وجود دارد: 1- جانشینی انسان ها از خداوند در اداره زندگی خویش؛ 2- جانشینی انسان ها و ملت ها به جای یکدیگر و به ارث بردن تمامی دارایی ها و تمدن های پیشینیان. 3- جانشینی انسان های حاضر از انسان های پیش از خلقت آدم(ع). برداشت یاد شده مبتنی بر دیدگاه نخست است.

3 - آدم (ع) و نسل او، جانشین انسان هایی که پیش از آنان در زمین می زیستند .

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْخَلْفَ فِي الْأَرْضِ

581- خلقت ابتدایی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 64 - 3

3 - آفرینش ابتدایی انسان، خود گواه امکان معاد و احیای مجدد وی

أَمْنْ يَبْدُوا الْخَلْقَ ثُمَّ يَعْبُدُ

سخن گفتن خداوند درباره «بدء» و پدید آوردن خلق در کنار مسأله معاد، می تواند از آن جهت باشد که به انسان یادآوری کند که اعاده حیات برای پدیدآورنده آن، کاری دشوار و نشدنی نیست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 27 - 13، 4

4 - آفرینش نخست انسان ، نشانه قدرت مندی خداوند بر باز آفرینی او در عالم آخرت است .

و هو الذی بیدؤا الخلق ثمّ یعیده

13 - آفرینش نخست انسان ها و باز آفرینی آنان پس از مرگ ، مقتضای حکمت و عزت خداوند است .

و هو الذی بیدؤا الخلق ثمّ یعیده .. و هو العزیز الحکیم

ص: 332

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 40 - 2

2- آفرینش آغازین انسان ، از نطفه و علقه به همراه ساختاری معتدل و هماهنگ ، دلیل قدرت خداوند بر برپایی قیامت و احیای مردگان

ألم یک نطفه من منی یمنی . . . فخلق فسوی ... ألیس ذلک بقدر علی أن یحیی الموتی

582- خلقت ابتدایی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 11 - 3

3- آفرینش نخستین انسان ، نشانه قدرت مندی خداوند بر باز آفرینی وی در عالم آخرت است .

اللّه یدؤا الخلق ثمّ یعیده ثمّ الیه ترجعون

این آیه، به قرینه آیه بعد - که درباره برپایی قیامت است - درصدد اثبات معاد از طریق توجه دادن به خلقت نخستین انسان ها است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 28 - 3، 1

1 - آفرینش نخستین انسان ها و زنده کردن مجدد آنان پس از مرگ ، برای خداوند همانند آفریدن یک تن است .

ما خلقکم ولابعثکم إلاّ کنفس وحده

3- فاصله افتادن میان خلقت نخستین انسان و زنده کردن مجدد او پس از مرگ ، تأثیری در آن خلقت ندارد .

ما خلقکم ولابعثکم إلاّ کنفس وحده

چنان چه مفسران گفته اند، مشرکان با تعجب سؤال می کردند که «چگونه امکان دارد که انسانی پس از سال ها مردن، مجدداً زنده شود؟». آیه در صدد پاسخ به آن پرسش است و تشریح می کند که خلقت نخستین و دوباره، همانند آفریدن یک تن است و فاصله ایجاد شده، تأثیری ندارد.

583- خلقت اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6- رستاخيز و معاد انسان ، آفرينشى نوو جديد است .

أءنَّا لمبعوثون خلقًا جديدًا

ص: 333

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 30 - 16، 20، 4، 5

4 - گفتگوی خدا و فرشتگان درباره خلقت و خلافت انسان

و إذ قال ربك للملائكة... قالوا أتجعل فيها من يفسد... قال إني أعلم ما لاتعلمون

5 - خداوند تقدیر خویش را بر خلقت و خلافت انسان در زمین ، به فرشتگان اعلام کرد .

و إذ قال ربك للملائكة إني جاعل في الأرض خليفة

16 - انسان دارای ارزش ها و استعدادهایی که وی را شایسته خلقت و زیننده خلافت می کرد .

إني أعلم ما لاتعلمون

مقصود از «ما لاتعلمون» می تواند استعداد و قابلیت نهفته در انسان باشد. همچنین مراد از آن می تواند علوم و حقایقی باشد که بر فرشتگان مخفی بوده و شایستگی دریافت آن را نداشتند. برداشت فوق بر اساس احتمال اول است.

20 - نا آگاهی فرشتگان به ارزش های والای انسان ، موجب شد تا فسادگری او برای فرشتگان جلوه گر شود و به خلقت و خلافتش معترض باشند .

أتجعل فيها من يفسد فيها... قال إني أعلم ما لاتعلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 32 - 10

10 - اعتراف فرشتگان به عالمانه و حکیمانه بودن آفرینش انسان و انتخاب او برای خلافت

إنت العليم الحكيم

از هدفهای فرشتگان در توصیف خداوند به علیم و حکیم بودن - پس از اظهار تشکیک در شایستگی انسان برای خلافت - اعتراف و اقرار به ارزش والای انسان و عالمانه و حکیمانه بودن آفرینش اوست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 228 - 8

8 - خداوند، آفریننده هر چیزی است که در رحم به وجود می آید. (خون، جنین و . . .)

ما خلق الله في ارحامه

با توجه به لفظ «ما» که خود، جنین و . . . را شامل می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 1 - 10، 9، 5، 2، 4

2 - آفرینش انسان و تدبیر امور او به دست خداوند، مقتضی تقوا و پروا از اوست.

اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ

جمله «الَّذِي خَلَقَكُمْ . . .»، صفت برای «رَبَّكُم» و اشاره به علت لزوم رعایت تقواست. یعنی چون شما را خلق کرد و امور شما را

ص: 334

تدبیر نمود، لازم است تقوا داشته باشید و احکام او را انجام دهید.

4- خداوند، آفریننده انسان ها از شخص واحد (آدم)

رَبِّكُمْ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ

5- آفرینش آدمیان از شخص واحد و نبودن امتیاز در خلقت آنان، پرتویی از ربوبیت الهی نسبت به آنان

اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ

9- تساوی مردم در اصل آفرینش و نبودن امتیاز در خلقت آنان، موجب مسؤلیت تمامی آنان در برابر قوانین الهی

اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَ خَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا

جمله «خلقکم من نفس واحد» علاوه بر بیان این حقیقت که تمامی انسانها از نسلی واحدند، به این معنا اشاره دارد که بین آنان در خلقت هیچگونه امتیاز و تبعیضی نیست و لذا همه موظف به رعایت تقوا هستند.

10- خداوند، گسترش دهنده مردان و زنان بسیار (نسل بشر)، از یک زن و مرد (آدم و حوا)

خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ... وَ بَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَ نِسَاءً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 133 - 1

1- خداوند، توانا بر هلاکت تمامی انسان ها و آفرینش انسانهایی دیگر

ان یشأ يذهبكم ايها الناس و يأت باخرين و كان الله على ذلك قديراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 17 - 27

27- مالکیت و سلطنت مطلق خداوند بر هستی، دلیل توانایی او بر هر نوع آفرینش (مانند آفرینش انسان بدون واسطه پدر)

لله ملك السموت و الارض و ما بينهما يخلق ما يشاء

بنابر اینکه «يخلق ما يشاء»، نتیجه ای باشد برای «لله ملك السموت و الارض»

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - گلی مخصوص، خمیر مایه آفرینش انسان

هو الذی خلقکم من طین

نکره بودن «طین» دلالت دارد که گلی مخصوص برای آفرینش انسان به کار رفته است.

8 - اراده و قضای الهی حاکم بر پیدایش و مرگ آدمی

هو الذی خلقکم . . . ثم قضی أجلا و أجل مسمی عنده

10 - توجه انسان به آفرینش و مرگ خویش، زمینه شناخت ربوبیت یگانه خداوند

بریهم يعدلون. هو الذی خلقکم من طین ثم قضی أجلا . . . ثم أنتم تمترون

11 - مطالعه در آفرینش انسان و مرگ و حیات وی، زداینده تردید در یگانگی خداوند

هو الذی خلقکم من طین ثم قضی أجلا . . . ثم أنتم تمترون

از جمله «ثم أنتم تمترون»، که بیان استبعاد هر گونه تردید در یگانگی خداوند پس از توجه به مضامین صدر آیه است، چنین

برمی آید که بعد از این توجه، علی القاعده نباید تردیدی در توحید و اعتقاد بدان وجود داشته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 29 - 14

14 - آفرینش نخستین انسان دلیلی بر امکان معاد

کما بدأکم تعودون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 172 - 2,3

2 - خداوند پس از خلقت هر انسان، حقیقت وی را در ارتباط با ربوبیت الهی بر او آشکار می سازد.

و إذ أخذ ربک . . . و أشهدهم علی أنفسهم أَلست بربکم

«أشهدهم علی کذا» یعنی او را حاضر کرد تا وجود امری یا تحقق فعلی را ببیند و بر آن آگاه شود تا به هنگام لزوم گواهی دهد. بنابراین «أشهدهم علی أنفسهم»، یعنی خداوند انسانها را به وجود خودشان حاضر کرد تا خود را ببینند. جمله «أَلست بربکم» (آیا پروردگار شما نیستم)، بیان می دارد که مراد از شهود خویش، دیدن خود در ارتباط با ربوبیت خداوند است. یعنی خود را ببینند و دریابند که وجودشان وابسته به خداوند و ربوبیت اوست.

3 - هر یک از انسان ها پس از خلقتشان در حیات دنیا، دارای دو نشئه وجودی هستند: نشئه شهود ارتباط خویش با خداوند و نشئه غیبت و محجوب بودن از خدا

و إذ أخذ ربک . . . و أشهدهم علی أنفسهم

عطف «أشهدهم» بر «أخذ ربک» دلالت می کند که مسأله اشهاد و اقرار در همین حیات دنیوی انسان انجام گرفته است. یعنی هر یک از انسانهای موجود بالعیان ربوبیت خداوند را مشاهده کرده اند. و این در حالی است که عموم انسانها چنین شهود و علم حضوری را نسبت به پروردگار خویش ندارند. لذا می توان گفت انسان دارای دو جنبه است: جنبه ای که شاهد ربوبیت خدا بوده و جنبه ای که چنین شهودی برای او نیست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 26 - 4

4- تبدیل گِل و لای بد بو و تیره رنگ به انسان، از آیات خداوند است.

و لقد خلقنا الإنسان من صلصل من حمأ مسنون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 28 - 4، 1

1- خداوند ، تصمیم خود را مبنی بر آفرینش انسان ، به ملائکه اعلام کرد .

و إذ قال ربّك للملائكة إني خلق بشراً

4- ربوبیت خداوند ، مقتضی بازگویی قصه خلقت انسان برای پیامبر (صلی الله علیه و آله)

و إذ قال ربّك للملائكة إني خلق بشراً من صلصل من حمأ مسنون

ص: 336

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 29 - 2, 1

1- خداوند، اجزای انسان را متناسب و آن گونه که شایسته و سزاوار اوست، آفریده است.

إني خلق بشرًا... فإذا سوّيته

«تسویه» به معنای قرار دادن شیء به گونه ای است که هر جزئی از آن، در جایگاه شایسته خود قرار گرفته باشد.

2- خداوند، پس از پدید آوردن بدن انسان با اجزای متناسب از گِل خشکیده، در او روح دمید و او را حیات بخشید.

فإذا سوّيته و نفخت فيه من روحي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 4 - 9

9- آفرینش انسان از نطفه، به صورت مجادله گری سخنور، شاهد و گواه و حدانیت خداوند است.

تعلی عمّا یشرکون . خلق الإنسن من نطفه فإذا هو خصیم مبین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 70 - 11

11- آفرینش و مرگ و اعطای دانش و سلب آن از انسان، جلوه ای از علم و قدرت الهی است.

والله خلقکم ثم یتوفّکم... إن الله علیم قدیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 37 - 9

9- آفرینش انسان از خاک و نطفه و معتدل ساختن او، دلایلی روشن بر امکان برپایی معاد و کافی در رفع استبعاد قیامت است.

و ما أظنّ الساعه قائمه... أکفرت بالذی خلقک من تراب

پاسخ مرد مؤمن به ثروت مند مغرور، با جمله «أکفرت بالذی...» حکایت از آن دارد که انکار معاد از جانب او که با جمله «و ما أظنّ...» بیان شده بود، به جهت استبعاد تجدید حیات آدمی پس از مرگ بوده است، لذا مرد مؤمن، با یادآوری قدرت خداوند و بیان سابقه خاک و

نطفه بودن آدمی، به رفع این استبعاد و بیان قدرت خداوند پرداخته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 9 - 11

11- آفرینش انسان ، نمودی از قدرت خداوند است .

و قد خلقتک من قبل و لم تک شیئاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 66 - 4

4- تجلی ربوبیت خدا در آفرینش و در مرگ و حیات مجدد انسان ها

و هو الذی أحیاکم ثم یمیتکم ثم یحییکم

ص: 337

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 12 - 3

3 - آفرینش انسان از گلی ناچیز و بی جان ، نمود عظمت و قدرت خیره کننده آفریدگار

و لقد خلقنا الإنسن من سلله من طین

نکره آوردن «سلاله» و «طین» ظاهراً برای تحقیر است؛ یعنی: به یقین ما انسان را از عصاره ای ناچیز از گلی بی مقدار آفریدیم.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 79 - 2

2 - گسترش تدریجی نسل بشر در روی زمین ، پس از پیدایش نوع آن

و هو الذی ذرأکم فی الأرض

برداشت فوق، با توجه به معنای «ذرأ» (پراکندن) استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 20 - 10، 7، 8

7 - انسان ها ، در اصل خلقت ، همسان اند .

أن خلقکم من تراب

8 - آفرینش انسان از خاک تا صورت آدمی ، مراحل مختلفی داشته است .

أن خلقکم من تراب ثمّ إذا أنتم بشر تنتشرون

«ثمّ» حرف تراخی است و دلالت بر مهلت و مدت می کند و از طرفی «إذا» فجایه است و دلالت بر ناگهانی بودن می کند. جمع بین این دو، به این است که میان خلق انسان از مبدأ خاک تا صورت انسانی، مراحل طی شده که چندان روشن و آشکار نبوده است.

10 - تبدیل شدن خاک - پس از گذر از مراحل لازم - به انسان ، جهش گون و سریع است .

أن خلقکم من تراب ثمّ إذا أنتم بشر تنتشرون

«إذا» فجایه است و دلالت بر ناگهانی بودن می کند، لذا از آن، سرعت و حالت جهشی بودن به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 21 - 13

13 - آیه بودن آفرینش انسان از خاک ، برای متفکران ، قابل درک است .

و من ءایته أن خلقکم من تراب . . . إنّ فی ذلک لآیت لقوم یتفکرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 27 - 2،4

2 - خداوند ، آغازکننده آفرینش انسان و بازآفریننده او پس از مرگ است .

و هو الذی یدوّا الخلق ثمّ یمیده

ص: 338

«ال» در «الخلق» به قرینه «تخرجون»، در آیات قبل، می تواند عهد باشد و منظور از آن انسان است.

4- آفرینش نخست انسان، نشانه قدرت مندی خداوند بر باز آفرینی او در عالم آخرت است.

و هو الذی یبدؤا الخلق ثمّ یعیده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 30 - 11

11 - خداوند، انسان ها را با آفرینشی خاص و فطرتی واحد، آفریده است.

فطرت الله الّتی فطر الناس علیها

«فطرت»، مصدری است که دلالت بر هیئت خاصی می کند. از آن جا که «فطر» به معنای «ایجاد و آفریدن» آمده است، مصدر آن دلالت بر نوع خاصی از آفرینش او می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 40 - 8

8 - آفرینش انسان ها و تأمین روزی آنان، از آیات الهی است.

الله الذی خلقکم ثمّ رزقکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 54 - 1، 13، 14

1 - انسان، در مرحله آغازین آفرینش، آکنده از ضعف و ناتوانی است.

الله الذی خلقکم من ضعف

«من» در «من ضعف» ابتداییه است و ضَعْف در مقابل «قوّه» معنای شناخته شده ای دارد. آورده شدن «من ضعف» (از ضعف آفریده است) به جای عبارت ها و یا واژه گانی مانند «ضعیفاً» برای توجه دادن به این نکته است که انسان ها، در آغاز خلقت، آکنده از ضعف اند.

13 - آفرینش انسان و مراحل حیات وی، امری عالمانه و از روی آگاهی است.

الله الذی خلقکم... و هو العلیم القدیر

14 - آفرینش انسان و حالات مختلف او در مدت عمر ، براساس مشیت خداوند است .

اللّٰه الذی خلقکم من ضعف .. یخلق ما یشاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 8 - 2,4

2 - تکوّن وجود انسان ، تنها با بخشی از آب منی است .

و جعل نسله من سلله من ماء مهین

«سلاله» در لغت به معنای «جدا شده و کنده شده» است و مراد از «ماء مهین» منی است و «من» در «من ماء..» برای تبعیض و جزئیت است.

4 - آفرینش حضرت آدم (ع) با آفرینش نسل او ، متفاوت است .

ص: 339

خلق الإنسن من طین . ثم جعل نسله من سلله من ماء مهین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 4 - 4

4 - خداوند ، ساختار وجودی انسان را ، شکل و سامان داده است .

ما جعل الله لرجل من قلبین فی جوفه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 11 - 14، 6

6 - خداوند ، انسان ها را زوج زوج (زن و مرد) آفرید .

ثم جعلکم أزوجًا

14 - آفرینش انسان در قالب مرد و زن و آگاهی از بارداری و زایمان زنان و مقدار عمر آدمی ، کاری آسان برای خداوند

والله خلقکم من تراب ثم من نطفه . . . و ما یعمّر من معمر ولا ینقص من عمره إلاّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 13 - 10، 8، 6

6 - آفرینش جهان هستی چون انسان ، دریا ، خورشید و ماه ، از نشانه های خدای حقیقی (الله)

والله خلقکم من تراب . . . ثم جعلکم أزوجًا . . . و ما یتوی البحران . . . و سخر ال

«ذلکم» اشاره به کسی است که اشیای ذکر شده را آفریده و صاحب خلق و جعل می باشد.

8 - آفرینش جهان (انسان ، دریا ، خورشید و ماه) ، جلوه ای از ربوبیت خدا است .

الله خلقکم من تراب . . . و ما یتوی البحران . . . و سخر الشمس و القمر . . . ذلکم ال

10 - آفرینش انسان ، دریا ، خورشید و ماه ، جلوه ای از فرمانروایی مطلق خدا بر جهان هستی است .

والله خلقکم من تراب . . . و ما یتوی البحران . . . و سخر الشمس و القمر . . . له ال

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - آفرینش انسان ، جنبندگان و دام ها (شتر ، گاو و گوسفند) ، از نشانه های ربوبیت بی همتای خداوند

ألم تر أن الله . . . و من الناس و الدّوابّ و الأنعم

«أنعام» جمع «نعم» (شتر) می باشد؛ ولی این واژه در مجموع شتر، گاو و گوسفند نیز به کار می رود؛ چنان که در آیه شریفه به همین معنا استعمال شده است (مفردات راغب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 77 - 4,5

4 - انکار معاد و ممکن ندانستن آن در عین آگاهی از مبدأ پیدایش انسان ، امری شگفت آور است .

أولم ير الإنسن أنّا خلقنه من نطفه

ص: 340

برداشت یاد شده از آن جا است که همزه در «أولم یر. .» برای استفهام انکاری و تعجیبی است. گفتنی است مخاطب آیه شریفه - به قرینه آیات بعد - منکران قیامت است.

5 - آفرینش انسان از نطفه ، دلیل و نشانه توانایی خداوند بر برپایی قیامت و زنده کردن انسان

أولم یر الإنسن انا خلقنه من نطفه

با توجه به آیات بعدی و نیز شأن نزول ها که این آیه و آیات بعدی را درباره فردی به نام «عاصب بنوائل» (از منکران معاد) دانسته است (مجمع البیان و دیگر تفاسیر)، برداشت یاد شده به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 11 - 4، 2

2 - ناچیز بودن آفرینش انسان در مقایسه با آفرینش جهان (آسمان ها ، زمین و . . .)

فاستفتهم أهم أشدّ خلقاً أم من خلقنا

ضمیر جمع «هم» در «فاستفتهم» - به قرینه آیات پیشین - به کافران و مشرکان بازمی گردد و مقصود از «من خلقنا» آسمان ها ، زمین ، فرشتگان و دیگر موجودات آسمانی است.

4 - آفرینش جهانی سخت تر از آفرینش انسان ، (آسمان ها ، زمین و فرشتگان) گواه قدرت خداوند بر آفرینش مجدد انسان ها در قیامت و آسان و ممکن بودن آن برای او است .

فاستفتهم أهم أشدّ خلقاً أم من خلقنا

برداشت یاد شده از آن جا است که روی سخن آیه شریفه مشرکان اند؛ آنان که منکر معاد بوده و آفرینش مجدد انسان ها را از خاک، امری بعید و بسیار سخت و ناممکن می شمردند و «أءذا میتنا و کنا ترابا و عظاما أءنا لمبعوثون»، (آیه 16 همین سوره).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 71 - 5، 1

1 - خداوند ، پیش از آفرینش انسان ، فرشتگان را از آن باخبر ساخت .

إذ قال ربّک للملئکه ائی خلق بشراً

5 - ارتباط داشتن آفرینش انسان با ملائعالی (عالم فرشتگان)

بالملاّ الأعلى إذ یختصمون . . . إذ قال ربّک للملئکه ائی خلق بشراً

گفتوگوی خداوند با فرشتگان در ملا اعلی (عالم فرشتگان)، درباره آفرینش انسان، می تواند گویای برداشت یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 64 - 13، 8

8 - آفرینش انسان خوش اندام و سرشار از استعداد ها و کمالات ، جلوه ای از قدرت و ربوبیت بی همتای خداوند .

و صوّركم فأحسن صوركم

13 - آفرینش زمین ، آسمان ، انسان و روزی های او ، از اوصاف معبود و ربّ حقیقی

اللّٰه الذی جعل لكم الأرض . . . و صوّركم فأحسن صوركم و رزقکم من الطّیّب ذلکم اللّٰه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 341

16 - آفرینش انسان و سیر تطور و تحوّل وی از خاک تا پیری و مرگ، نشانه ای از قدرت و ربوبیت بی همتای خداوند است .

هو الذی خلقکم من تراب . . . و لتبلغوا أجلاً مسّیّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 23 - 1,3

1 - انسان، پدیده ای است ساخته خداوند رحمان .

قل هو الذی أنشاکم

3 - پیدایش بشر و نعمت های نهفته در وجود او (قدرت شنوایی، بینایی و تعقل)، نشانه و جلوه قدرت خدای رحمان

الرحمن . . . هو الذی أنشاکم و جعل لکم السمع و الأبصر و الأفئده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 24 - 3,6

3 - پیدایش انسان و تکثیر نسل او در زمین، نشانه و جلوه قدرت خداوند رحمان

الرحمن . . . قل هو الذی ذرأکم فی الأرض

6 - آفرینش بشر و تکثیر نسل او در زمین، نشانه توانایی خداوند بر رستاخیز و حیات دوباره انسان ها در قیامت

قل هو الذی ذرأکم . . . و إلیه تحشرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 36 - 5

5 - آفرینش انسان و هدفمندی زندگی او، نشانه برپایی قیامت

و تذرون الآخره . وجوه یومئذ ناضره . . . أیحسب الإنسان أن یترک سدیّ

برداشت یاد شده، با توجه به این نکته است که این آیه، در سلسله آیاتی قرار دارد که درباره معاد و اثبات برپایی قیامت برای کیفر و پاداش است.

1 - انسان در برهه ای از روزگار، وجود خارجی نداشت؛ بلکه موجودی حادث و نوآفریده است.

هل أتى على الإنسان حين من الدهر لم يكن شيئاً مذكوراً

«هل» در این آیه، برای استفهام تقریری است و مفاد آن اثبات مضمون جمله است؛ یعنی، «قد أتى على الإنسان». گفتمی است که جمله «لم يكن شيئاً مذكوراً» به معنای «كان معدوماً» دانسته شده است. بر این اساس، مفاد آیه شریفه این است که انسان موجودی نوپیدا بوده و در برهه ای از زمان، وجود خارجی نداشته است.

4 - «عن حمران قال: أباجعفر (ع) عن قول الله عز وجل «هل أتى على الإنسان حين من الدهر لم يكن شيئاً مذكوراً» فقال: كان شيئاً و لم يكن مذكوراً...»؛

حمران گوید: از امام باقر(ع) از سخن خداوند عزوجل «هل أتى على الإنسان حين من الدهر لم يكن شيئاً مذكوراً» سؤال کردم

فرمود: انسان، موجود بود؛ ولی هنوز شایستگی نام انسان را نداشت».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 7 - 6، 5

5 - آفرینش انسان و هماهنگ ساختن اجزای او، جلوه کرم خداوند است.

بربک الکریم . الذی خلقک فسوئیک فعدلک

6 - آفرینش، برخورداری از اعضای کامل و هماهنگی اندام با یکدیگر، سه مرحله پیاپی در سیر پیدایش انسان

خلقک فسوئیک فعدلک

ترتیب - که مفاد حرف «فاء» است - ممکن است «حقیقی» و یا «ذکری» باشد. برداشت یاد شده، براساس احتمال اول است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 5 - 9

9 - آفرینش نخست انسان، دلیل قدرت خداوند بر اعاده حیات او است.

لقد خلقنا الإنسن . . . أیحسب أن لن یقدر علیه أحد

چنانچه در این آیه، سخن از قدرت خداوند بر معاد باشد، تعبیر «لقد خلقنا» در آیه قبل، برای رفع استبعاد معاد خواهد بود.

585- خلقت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 20 - 1

1- میراندن انسان ها و خلق انسانهایی جدید به جای آنان، کار دشواری برای خداوند نیست.

إن یشأ یدهبکم ویأت بخلق جدید . و ما ذلک علی الله بعزیز

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 6 - 2، 16، 18، 20، 23

2- همه انسان ها، از نظر ریشه خلقت و نیز در حقیقت انسانی - بی هیچ امتیاز و تبعیضی - مشترک و برابرند.

یادآوری خداوند به این که همه انسان ها از یک نفس آفریده شده اند، می تواند به منظور بیان حقیقت یاد شده باشد.

16 - آفریدن جهان هستی (آسمان، زمین، انسان و...)، از اوصاف و نشانه های خدای حقیقی (الله)

خلق السموت و الأرض .. خلقکم من نفس وحده ... ذلکم الله

«ذلکم» اشاره به کسی است که اشیای ذکر شده را آفریده و صاحب اوصاف خلق و جعل است.

18 - آفرینش جهان (آسمان، زمین، خورشید، ماه و انسان) جلوه ربوبیت خدا است.

خلق السموت و الأرض .. خلقکم من نفس وحده ... ذلکم الله ربکم

20 - آفرینش آسمان ها، زمین، خورشید، ماه و انسان، جلوه فرمانروایی مطلق خدا بر جهان هستی است.

خلق السموت و الأرض . . . له الملك

23 - آفرینش جهان (آسمان، زمین و انسان)، دلیل یکتایی خدا و پوچی معبود های دیگر

خلق السموت و الأرض . . . خلقکم من نفس وحده ... لا إله إلا هو

برداشت بالا مبتنی بر این دیدگاه است که جمله «لا إله إلا هو» - که پس از بحث از خلقت جهان آمده است - به منزله نتیجه و جمع بندی آن بحث باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 22 - 7

7 - قدرت خداوند بر آفرینش انسان ها، تنظیم توانمندی های آنان، هدایت تکوینی و نیز میراندن و به گور افکندن آنها، دلیل قدرت او بر زنده ساختن آنان در قیامت است.

خلقه فقدّره . ثمّ السبیل یسّره . ثمّ أماته فأقبره . ثمّ إذا شاء أنشره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تین - 95 - 5 - 4

4 - حاکمیت خداوند، بر آغاز و فرجام انسان ها

لقد خلقنا الإنسان . . . ثمّ ردّنه

586- خلقت اولیه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 78 - 6

6 - پیدایش انسان های نخستین، دلیل و شاهد امکان زنده شدن مجدد آنان پس از مرگ و خاکستر شدن بدن ها

و ضرب لنا مثلاً ونسی خلقه قال من یحیی العظم و هی رمیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 79 - 1

1 - آفرینش نخستین انسان ها ، دلیل و شاهد امکان برپایی قیامت و توانایی خدا بر احیای مجدد انسان ها

قل یحییها الذی أنشأها أول مره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 21 - 9

9 - خداوند ، خالق و آفریننده انسان ، برای نخستین بار و بدون سابقه و پیشینه

و هو خلقکم أول مره

مراد از «أول مره» زمانی است که آدمی وجود نداشت و خداوند او را آفرید.

ص: 344

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 57 - 3

3 - آفرینش نخستین انسان ها ، دلیل امکان حیات مجدد و رستاخیز دوباره آنان از سوی خداوند است .

نحن خلقنکم فلولا تصدقون

587- خلقت بدن انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 29 - 5

5- خلقت بدن انسان ، مقدم بر روح اوست .

إني خلق بشرًا من صلصل من حمأ مسنون . فإذا سوّيته و نفخت فيه من روحي

برداشت فوق، مبتنی بر این احتمال است که ذکر «نفخت» پس از ذکر تسویه بدن، ممکن است اشاره به تقدم خلقت بدن بر روح داشته باشد.

588- خلقت تدریجی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 29 - 3

3- خلقت اولیه انسان ، به تدریج انجام گرفته است .

إني خلق بشرًا من صلصل من حمأ مسنون . فإذا سوّيته و نفخت فيه من روحي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 9 - 3، 1

1 - آفرینش انسان از سوی خداوند ، تدریجی است .

بدأ خلق الإنسن من طین . . . ثم جعل نسله ... ثم سوّیه و نفخ فيه من روحي

3 - انسان در مراحل نخستین جنینی ، فاقد روح انسانی است و پس از شکل گیری اندام ، در او روح دمیده می شود .

جعل . . . من ماء مهين . ثم سويّه و نفخ فيه من روحه

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

19 - نوح - 71 - 14 - 2

2- آفرينش انسان ها به تدريج و با گذر از چند مرحله (همچون نطفه ، علقه ، مضغه و . . .) است .

وقد خلقكم أطوارًا

ص: 345

«طور» (مفرد «أطوار») به معنای «مرّه» (یک دفعه) و «حال» آمده است. مقصود در این آیه می تواند مراحل و حالات گوناگونی باشد که در آفرینش بشر موجود است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - نوح - 71 - 17 - 5

5 - آفرینش انسان ، تدریجی و تکاملی است .

والله أنبتکم من الأرض نباتاً

برداشت یاد شده، به سبب آن است که خلقت نباتات، دارای چنین خصوصیتی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 38 - 1

1 - تبدیل شدن نطفه به علقه ، از مراحل تکوین انسان و به صورت تدریجی است .

الم یک نطفه . . . ثم کان علقه

با توجه به کاربرد «ثم» - که برای بیان فاصله زمانی است - مطلب یاد شده به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 39 - 5

5 - آفرینش انسان ، دارای روندی تدریجی و رو به تکامل

فخلق فسوی . فجعل منه الزوجین

برداشت یاد شده، مبتنی بر این نکته است که حرف «فا» در «فخلق»، «فسوی» و «فجعل» برای ترتیب معنوی باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 5 - 3

3 - آفرینش انسان ، تدریجی است .

فلینظر الإنسن مم خلق

589- خلقت روح انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 29 - 5

5- خلقت بدن انسان ، مقدم بر روح اوست .

إني خلق بشرًا من صلصل من حمأ مسنون . فإذا سوّيته و نفخت فيه من روحي

برداشت فوق، مبتنی بر این احتمال است که ذکر «نفخت» پس از ذکر تسویه بدن، ممکن است اشاره به تقدم خلقت بدن بر روح داشته باشد.

ص: 346

590- خواب انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 60 - 1

1 - تنها خداوند است که با قبض روح آدمی وی را در شب به خواب می برد.

هو الذی یتوفکم باللیل

«توفی» در آیه به معنای قبض روح است و چون در خواب نیز روح آدمی گرفته می شود، از آن به «توفی» تعبیر شده است.

591- خواسته های انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - حمد - 1 - 5 - 19

19 - خداوند ، توانا بر انجام تمامی خواسته های بندگان است .

وایاک نستعین

برداشت فوق لازمه این معناست که مراد از استعانت، استعانت در همه امور باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 42 - 7

7 - انسان ها خواهان سعادت همیشگی و عمری جاودانه اند .

هم فیها خلدون

وعده به پاداش در صورتی مؤثر و ترغیب کننده آدمی است که وی خواهان آن باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 120 - 8، 10

8 - انسان ، خواهان زندگی جاوید و ملک و مالکیت فنا ناپذیر است .

هل أدلک علی شجرة الخلد و ملک لایلی

شیطان برای کارگر ساختن وسوسه خویش در آدم، از زمینه هایی بهره برد که در آدم وجود داشت. آن زمینه ها، میل به جاودانگی و مالکیت فنا ناپذیر است.

10 - شیطان ، به خواسته ها و آرزو های انسان ، آگاه است .

هل أدلک علی شجرة الخلد و ملک لایلی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 347

6- حفظ دستاورد های زندگی پس از مرگ در پرتو داشتن فرزند ، خواسته طبیعی انسان است .

و زکریا إذ نادى ربّه ربّ لا تدرنى فردا و أنت خیر الورثین

از این که پیامبری چون زکریا(ع)، خواستار حفظ دستاوردهای خود در پرتو فرزنددار شدن بود، می توان استفاده کرد که همه انسان ها چنین خواسته ای دارند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 38 - 6

6 - راه یافتن به راه درست زندگی ، از آرمان ها و خواسته های همه انسان ها است .

قال فرعون .. و ما أهدیکم إلاّ سبیل الرشاد ... و قال الذی ءامن یقوم اتّبعون أه

این که فرعون و مؤمن آل فرعون، هر دو مدعی نشان دادن راه صواب به مردم اند، می رساند که همه مردم خواستار چنین راهی می باشند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 39 - 10

10 - حیات جاویدان و سرای پایدار ، خواسته طبیعی انسان ها است .

و إنّ الآخره هی دار القرار

تذکر به ناپایداری زندگی دنیوی و جاودانگی حیات اخروی، خود گویای مطلب یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکویر - 81 - 29 - 10

10 - انسان در خواسته ها و کار های خود ، نه فاقد اراده است و نه دارای استقلال مطلق .

و ما تشاءون إلاّ أن یشاء الله

592- خواسته های انسان و اراده خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10- خواست انسان ها و تلاش آنان در برابر اراده خداوند ، شکست خورده و بی ثمر است .

فصرف عنه کیدهنّ

ص: 348

593- خواسته های معنوی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 128 - 14

14 - دعا به درگاه خداوند ، مؤثر در برآورده شدن خواسته های معنوی انسان است .

ربنا واجعلنا مسلمین لك . . . و تب علینا

594- خوددوستی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 14 - 4

4 - حبّ ذات ، نیرومندترین و عزیزترین دوستی ها است .

یودّ المجرم لو یفتدی من عذاب یومئذ ببینه . . . و من فی الأرض جمیعاً ثم ینجیه

رضایت به فدا شدن همه عزیزان و محبوبان عالم، برای نجات جان خویش از عذاب الهی، بیانگر حقیقت یاد شده است.

595- خوددوستی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 54 - 1

1 - مستحقان عذاب استیصال ، به هنگام وقوع آن ، مایلند تمام مایملک خود را برای نجات جان خویش ، نثار کنند .

و لو أن لكل نفس ظلمت ما فی الأرض لافتدت به

با توجه به اینکه آیات فراز پیش، برخی مربوط به عذاب استیصال: (قل أرايتم إن اتيكم عذابه بيّاتاً أو نهراً . . .) و برخی مربوط به عذاب قیامت است: (ثم قيل للذين ظلموا ذوقوا عذاب الخلد)، آیه فوق می تواند بیانگر حال ستمگران به هنگام مشاهده عذاب استیصال باشد و می تواند مربوط به عذاب قیامت باشد، برداشت فوق بر پایه احتمال اول است.

596- خونریزی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - فرشتگان مطمئن به فسادگری و خونریزی انسان ، پیش از آفرینش وی

قالوا أتجعل فيها من يفسد فيها و يسفك الدماء

«سفک» (مصدر یسفک) به معنای ریختن است و «من . . . یسفک الدماء» (کسی که . . . خونها خواهد ریخت) کنایه از کشتارهای فراوان است.

ص: 349

24 - ساکنان زمین پیش از آدم (ع) موجوداتی فسادگر و خونریز بودند .

إني جاعل في الأرض خليفه قالوا أتجعل فيهما من يفسد فيها

ظاهر آیه شریفه می نمایاند که منشأ اطمینان فرشتگان به فسادگری بشر خلیفه او در زمین است. این حقیقت می تواند به دو معنا اشاره داشته باشد: 1- آدم (ع) و نسل او جانشین انسانهای پیشین هستند؛ 2- انسانهای پیشین موجوداتی فسادگر بوده اند.

597- خویشاوندی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 1 - 17

17 - خویشاوندی کلیه افراد بشر با یکدیگر *

خلقکم من نفس واحده . . . و اتقوا الله . . . و الارحام

«ارحام»، به معنای خویشان است، از آن رو که بازگشتشان به یک رحم است. بنابراین واقع شدن «الارحام» پس از «خلقکم من نفس واحده»، می تواند اشاره به این باشد که تمامی انسانها با یکدیگر خویشاوند هستند.

598- خیرخواهی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 11 - 2، 1

1- انسان ، شرّ و بدی را چونان خیر و خوبی ، طالب و خواستار است .

و يدع الإنسن بالشرّ دعاء بالخیر

مراد از «دعا» مطلق درخواست است اعم از اینکه به لفظ دعا باشد و یا به غیر آن.

2- خیرطلبی در انسان ، اصیل و در پی شرّ بودنش ، تبعی و غیر اصیل است .

و يدع الإنسن بالشرّ دعاء بالخیر

برداشت فوق از تشبیه شرخواهی انسان به طالب خیر بودنش استفاده گردیده است؛ یعنی، همان طور که انسان همواره و به طور طبیعی و اصیل طالب خیر است، به دنبال شر هم خواهد رفت.

599- خیرطلبی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 170 - 8

8 - انسان ، موجودی خیر طلب و کمال جو

يأَيُّهَا النَّاسُ . . . فَاذْكُرُوا خَيْرًا لَكُمْ

ص: 350

جمله «خيراً لكم» خیرجویی و سعادت طلبی را برای انسان مفروض و طبیعی دانسته و تنها وی را به مصداق واقعی خیر و سعادت که ایمان به قرآن و پیامبر (صلی الله علیه و آله) باشد، رهنمون ساخته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 15 - 9

9- انسان ، موجودی نیکوگزين و در اندیشه به دست آوردن بهترین ها

قل أذلک خیر أم جتّه الخلد التی وعد المتّقون

خداوند، مردم را به گزینش بهترین راه و روش زندگی، با مقایسه میان دو نوع طرز تفکر و روش زیستن، فراخوانده است. این فراخوانی، گویای این نکته است که گزینش بهترین و برترین، امری طبیعی و مشترک میان همه انسان ها است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 62 - 2

2- انسان ، طالب خیر و دنبال بهترین ها برای خویش است .

أذلک خیر نزلاً أم شجره الزّقوم

از پرسش درباره خوب یا خوب تر بودن دو نوع زندگی، می توان استفاده کرد که انسان طبیعتاً طالب خیر و به دنبال بهترین ها است؛ ولی در تشخیص آن ممکن است دچار خطا شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 49 - 1

1- انسان ، موجودی خستگی ناپذیر در طلب خیر و منافع خویش

لا یسئم الإنسن من دعاء الخیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 16 - 12

12- انسان ، موجودی خیر طلب و کمال جو

أنفقوا خیراً لأنفسکم

جمله «خيراً لأنفسكم»، خیرجویی و کمال طلبی را برای انسان مفروض و طبیعی دانسته و تنها وی را به مصداق های واقعی خیر و سعادت (انفاق و ..) رهنمون ساخته است.

600- درجات اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 132 - 5، 2، 1

1 - هر یک از افراد جن و انس در روز قیامت از مرتبه و درجه ویژه خود برخوردارند.

ص: 351

و لكل درجت مما عملوا

تنوین «و لكل» عوض محذوف است و به قرینه آیه 128 و 130، محذوف «جن و انس» است، یعنی: «لكل من الجن و الإنس . . .» و چون آیات پیشین ترسیم قیامت بوده، ظاهر آن است که درجات مطرح شده در آیه مربوط به آن روز باشد.

2- درجات اخروی انسان و جن بازتاب اعمال دنیوی ایشان است.

و لكل درجت مما عملوا

5- درجات و مراتب آخرت بر اساس آگاهی خداوند از اعمال جن و انس و سنجش دقیق آن اعطا می گردد.

و لكل درجت مما عملوا و ما ربك بغفل عما يعملون

601- درک اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکویر - 81 - 14 - 3

3 - حاضران صحنه قیامت ، دارای قدرت درک و شناخت

علمت نفس

602- دشمنان انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 36 - 10

10 - انسان و شیطان دشمن یکدیگر در زندگی دنیوی

اهبطوا بعضكم لبعض عدو

چنانچه مخاطب کلمه «اهبطوا» آدم(ع)، حوا و شیطان باشد، مراد از «بعضكم لبعض عدو» دشمنی شیطان و انسان با یکدیگر خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 168 - 16، 9

9 - شیطان دشمنی آشکار برای انسانهاست .

إنه لكم عدو مبين

16 - واداشتن مردم به استفاده از حرام ها و پلیدی ها و نیز بازداشتن آنان از نعمت های حلال ، نمودی از دشمنی شیطان با انسان است .

كلوا مما فی الأرض حللاً طیباً و لا تتبعوا خطوت الشیطن إنه لكم عدو

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 352

6 - دعوتگری شیطان به بدی ها و بدعتگذاری ها ، نمودی از شیطنت او و دلیل دشمنی وی با انسانهاست .

إنه لكم عدو مبين. إنما يأمرکم بالسوء و الفحشاء و أن تقولوا علی اللّٰه ما لا تعلمون

جمله «إنما يأمرکم . . .» دلیلی است برای «إنه لكم عدو»؛ یعنی، نشانه و دلیل دشمنی شیطان با شما انسانها این است که او شما را به کارهای ناروا ترغیب می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 142 - 11، 10

10 - شیطان دشمن آشکار آدمی است.

إنه لكم عدو مبين

11 - دشمنی شیطان با انسان، فلسفه نهی شدن آدمی از پیروی اوست.

و لا تتبعوا . . . إنه لكم عدو مبين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 22 - 14، 13

13 - شیطان، دشمنی آشکار برای انسان است.

إن الشیطن لکما عدو مبين

14 - هشدار و تذکر پیشاپیش خداوند به آدم و حوا، در مورد دشمنی آشکار شیطان با آنان

و أقل لکما إن الشیطن لکما عدو مبين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 5 - 16

16 - شیطان دشمن آشکار انسان

إن الشیطن للإنسن عدو مبين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 12 - 10

10- نفوذ شیطان در انسان ها و ترغیب آنان به نفاق ، دروغ پردازی ، فریب کاری و طرح توطئه های شوم ، نمودی از دشمنی آشکار او با ایشان است .

إن الشیطن للإنسن عدو مبین .. اقللوا یوسف ... أرسله معنا غداً یرتع و یلعب و إ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 53 - 6،13

6- شیطان ، همواره در میان انسان ها به منظور فتنه انگیزی و فسادگری ، نفوذ و رخنه می کند .

إن الشیطن ینزغ بینهم

ص: 353

«نزغ» در لغت به معنای «ورود در امری برای فسادانگیزی» و نیز «فریب و خدعه» است (مفردات راغب و لسان العرب).

13- شیطان، بی تردید با انسان دشمنی آشکار و دیرینه دارد.

إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوًّا مَبِينًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 62 - 13

13- تکریم آدم (ع) از سوی خداوند، برانگیزاننده ابلیس بر دشمنی و بدخواهی برای ذریه آدم

قال ءأسجد لمن خلقت طينًا . قال أراءيتك هذا الذي كرمت عليّ لئن أآخرتن إلي يوم ال

از اینکه ابلیس، پیش از تصمیم قطعی خود بر اغوای نسل آدم(ع)، به بزرگداشت آدم(ع) از سوی خداوند و برتری دادن او بر خودش اعتراض کرد، می توان استفاده کرد که آن تکریم، دشمنی وی را برانگیخته بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 50 - 19, 23

18- ابلیس و نسل او، دشمن انسان هایند.

أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِي وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ

19- پذیرش ولایت شیطان و نسل او از سوی برخی مردم، با وجود عداوت شیاطین با آدمیان، کاری ناشایست و شگفت انگیز و سزاوار سرزنش است.

أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِي وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ

همزه «استفهام» در «أَفَتَتَّخِذُونَهُ» مفید معنای انکار همراه با تعجب است.

23- تمرد شیطان از سجده بر آدم، نمایانگر عداوت او با آدمیان است.

فسجدوا إلاّ إبليس . . . و هم لكم عدو

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 117 - 8، 4

4 - امتناع ابلیس از سجده در برابر آدم ، نشانگر دشمنی او با آدم و دیگرانسان ها است .

إلّا ابلیس ابی . فقلنا ی-آدم إنّ هذا عدوّ لک و لزوجک

معرفی ابلیس پس از امتناع از سجده، به عنوان دشمن «آدم و حوا» نشانگر آن است که ترک سجده، علامت این دشمنی بوده است و دشمن شدن او با حوا، گویای این است که ابلیس پس از ماجرای سجده بر آدم، با جنس انسان، خصومت یافته است.

8 - ابلیس ، دشمن و بدخواه انسان و در صدد محروم ساختن او از نعمت های الهی و گرفتار ساختن او به رنج و سختی

إّن هذا عدوّ لک و لزوجک . . . فتشقی

طرح خصومت ابلیس با حوا، گویای آن است که وی با تمامی انسان ها دشمن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 123 - 8

8 - انسان و شیطان دشمنانی آشتی ناپذیراند .

ص: 354

اهبطا .. بعضکم لبعض عدو

در برداشت یاد شده، «اهبطا» خطاب به آدم و ابلیس است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 77 - 3

3- هر عامل بازدارنده از پرستش خدا، دشمن واقعی انسان است.

فَاتَّهَمُ عَدُوًّا لِي إِلَّا رَبُّ الْعَالَمِينَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 15 - 13

13 - شیطان، دشمن انسان و عامل گمراهی وی

إِنَّهُ عَدُوٌّ مُّضِلٌّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 6 - 4، 2

2 - شیطان، دشمن انسان ها است.

إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ

4 - فریبکاران، دشمنان بشریت اند.

و لا يغرّبکم باللّٰه الغرور .. فاتخذوه عدوّا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - يس - 36 - 60 - 7، 8

7 - شیطان، دشمن مسلم و آشکار انسان است.

إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ

8 - دشمنی شیطان نسبت به انسان، امری روشن و تردیدناپذیر است.

أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ

برداشت یاد شده از این رو است که جمله «إِنَّهُ لَكُمْ..» (یعنی مسلّم بودن دشمنی شیطان نسبت به انسان)، تعلیل برای نهی از پیروی او قرار گرفته است و تعلیل به امری آن گاه صحیح است که آن امر، از امور مسلّم و روشن باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 82 - 4

4 - بدخواهی و دشمنی ابلیس نسبت به انسان ها و انتقام گیری وی از آنان ، در ماجرای سجده بر آدم

قال فبِعزَّتِكَ لأَغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ

بیشتر مفسران برآنند که تصمیم ابلیس بر گمراه ساختن انسان ها، پس از اطلاع یافتن وی از طرد شدن از درگاه الهی بوده است. این در واقع نوعی انتقام گیری از آدم ابوالبشر و دشمنی با او است.

ص: 355

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 62 - 4

4 - شیطان ، دشمن آشکار آدمیان

إِنَّه لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ

603- دشمنان سعادت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 9 - 4

4- مستکبران ، دشمن سعادت و خوشبختی مردم و خواستار ضلالت و گمراهی آنان

و من الناس من یجدل .. لیضللّ عن سبیل اللّٰه

جمله «لیضللّ عن سبیل اللّٰه» به تقدیر «لیضللّ الناس عن سبیل اللّٰه» است؛ یعنی، جدال این گروه نادان و استکبارپیشه با توحید و یکتاپرستی و جلوگیری از گرایش مردم به آن، نه بدان جهت است که آنان خواستار سعادت مردم اند؛ بلکه بدان منظور است که مردم را از راه خدا - که راه خوشبختی است - بازدارند و آنان را به ضلالت و گمراهی سوق دهند.

604- دشمنی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 4 - 5

4- انسان ، موجودی مجادله گر و ستیزه جو درباره خالق خویش است .

فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ

«خصم» (مصدر «خصیم») به معنای جدال و منازعه است (لسان العرب). درباره متعلق «خصیم» دو احتمال وجود دارد: 1- متعلق آن خداوند باشد. 2- حذف متعلق قرینه عمومیت و اطلاق باشد؛ یعنی، خصیم بودن از خصوصیات انسان است. برداشت فوق - به قرینه صدر آیه گذشته که از خداوند خالق سخن می گوید - بنابر احتمال اول است.

5- جدال و ستیزه جویی ، از جمله ویژگی های انسان است .

فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ

برداشت فوق، بر طبق احتمال دوم در متعلق خصیم است؛ یعنی، متعلق خصیم حذف شده تا دلالت کند که انسان پیوسته سعی در جدال و ستیزه دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 77 - 6,8

6 - خصومت و ستیزه جویی با خدا، از ویژگی های نوع انسان ها است .

ص: 356

أولم ير الإنسان أنا خلقه من نطفه فإذا هو خصيم

برداشت یاد شده مبتنی بر این دیدگاه است که «الف» و «لام» «الإنسان» برای جنس و یا استغراق عرفی باشد نه برای عهد؛ چنان که برخی از مفسران آن را مربوط به فردی خاص به نام «عاصب بن وائل» دانسته اند.

8 - خصومت و ستیزه جویی انسان با خدا، امری شگفت آور و به دور از انتظار و شأن آدمی

فإذا هو خصيم مبین

برداشت بالا از «إذا»ی فجائییه - که برای امری غیر منتظره به کار می رود - استفاده شده است.

605- دشمنی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 36 - 11

11 - زندگانی انسان ها در زمین ، همواره آغشته به دشمنی و عداوت با یکدیگر است .

اهبطوا بعضكم لبعض عدو

برداشت فوق بر این اساس است که مخاطب کلمه «اهبطوا» و دیگر خطابهای موجود در آیه آدم(ع)، حوا و نسل ایشان باشد. در این صورت مراد از «بعضكم لبعض عدو» دشمنی انسانها با یکدیگر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 24 - 2,3

2 - هبوط آدمیان و شیطان به زمین همراه با عداوت و دشمنی با یکدیگر

قال اهبطوا بعضكم لبعض عدو

چنانچه مخاطب «اهبطوا»، آدم و حوا و شیطان باشد، مراد از «بعضكم لبعض»، شیطان از یکسو و آدمیان از سوی دیگر است.

3 - زندگی انسانها در دنیا همواره آمیخته به دشمنی و عداوت با یکدیگر است.

قال اهبطوا بعضكم لبعض عدو

برداشت فوق بر این اساس است که مخاطب کلمه «اهبطوا» تنها، آدمیان باشند. در این صورت مراد از «بعضكم لبعض عدو» دشمنی انسانها با یکدیگر خواهد بود.

7- زندگی انسان در زمین ، همواره قرین دشمنی و ستیز آدمیان با یکدیگر بوده است .

اهبطا منها جميعاً بعضكم لبعض عدو

در باره مراد از «بعضكم لبعض عدو» دو دیدگاه وجود دارد: 1- مراد دشمنی شیاطین با انسان ها است. در این نظر «اهبطا» خطاب به ابلیس و آدم خواهد بود. 2- مراد دشمنی انسان ها با یکدیگر است. مبنای این نظر، مخاطب بودن آدم(ع) و حوا است. در هر دو مبنای، خطاب به آدم و حوا(ع) و ابلیس به اعتبار ذریه آنان خواهد بود. در برداشت یاد شده، دومین دیدگاه پذیرفته شده است.

13 - خداوند دشمنی افراد بشر را با یکدیگر را به آدم و حوا (ع) گوشزد کرد و راه رهایی از پی آمد های آن را به آنان آموخت .

بعضکم لبعض عدوّ .. فمن اتبع هداى فلا یضلّ و لا یشتقى

606- دشمنی با انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 50 - 26

26- جن ها ، بر کینه توزی با آدمیان ، توانا هستند .

کان من الجنّ .. و هم لکم عدوّ

شیطان که با آدمیان عداوت میورزد، از طائفه جن است (کان من الجنّ) بنابراین، جنیان، بر انجام کارهای خصمانه نسبت به آدمیان، توان مندند.

607- دعای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 12 - 1

1 - نیایش خالصانه انسان با خدا ، به هنگام گرفتاری ها و مصیبت های سخت و جانکاه

و إذا مسّ الإنسان الضرّ دعانا

«ضرّ» به معنای مطلق آسیب است، ولی در این جا با توجه به «ال» - که به اصطلاح اهل ادب «ال» کمالیه است - به معنای آسیب سخت و جانکاه می باشد.

608- دعوت از انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 83 - 9

9- خداوند ، انسان ها را به مطالعه آثار گذشتگان و عبرت گیری از فرجام شوم ستم کاران ، فرا خوانده است .

و ما هی من الظلمین ببعید

بر اساس اینکه مراد از ضمیر «هی» آبادیهای قوم لوط باشد ، هدف از جمله «ما هی ..» ترغیب انسانها به گذر کردن بر دیار قوم لوط و دیدن آثار عذاب الهی است؛ تا بدین وسیله عبرت گیرند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 88 - 2

2- فراخوانی همه مخاطبان قرآن (جن و انس) به آزمودن اعجاز قرآن

ص: 358

قل لئن اجتمعت الإنس و الجنّ على أن يأتوا بمثل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 14 - 3 - 1

1 - خداوند ، فراخوان مردم به دعا و نیایش به درگاه او

فادعوا الله

3 - خداوند ، فراخوان انسان ها به عبادت خالصانه او

مخلصين له الدين

طبق گفته مفسران، واژه «دین» در این آیه، به معنای عبادت است. آمدن این واژه در معنای یاد شده از کاربردهای رایج در لغت عرب است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 41 - 6

6 - مؤمنان ، وظیفه دار فراخواندن مردم به نجات و رستگاری

و يقوم مالی أَدْعُوكُمْ إِلَى النِّجْوَةِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکویر - 81 - 28 - 5

5 - آموختن تعالیم قرآن و پایداری بر عمل به آن ، دعوت خداوند از همه انسان ها است .

إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ . لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ

مخاطبان در «منکم» گرچه همان کسانی اند که «این تذهیبون» خطاب به آنان بود؛ ولی به قرینه «للعالمین» این رهنمود برای عموم مردم است.

609- دعوت به مطالعه خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- فراخواندن خداوند ، به مطالعه درباره مبدأ و مراحل تکوین انسان

ألم یک نطفه من منی یمنی

610- دفن آخرین انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 359

2 - دفن آخرین نسل انسان در زمین با به هم ریختن آسمان و ستارگان و زمین ، فاصله چندانی نخواهد داشت . *

و إذا القبور بعثرت

تعبیر «قبر» و زیر و رو شدن خاک آن، ممکن است حاکی از این باشد که هنگام پایان یافتن دنیا و آغاز آخرت، بقایای جسم برخی از انسان ها در قبرها باقی خواهد ماند. کلمه «القبور» - به دلیل داشتن «ال» استغراق - همه قبرهای موجود در آن زمان را شامل می شود. در نتیجه باید گفت این آیه، درباره سایر انسان ها - که چیزی از جسمشان باقی نمانده باشد - سخنی نگفته است.

611- دفن انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 22 - 7

7 - قدرت خداوند بر آفرینش انسان ها ، تنظیم توانمندی های آنان ، هدایت تکوینی و نیز میراندن و به گور افکندن آنها ، دلیل قدرت او بر زنده ساختن آنان در قیامت است .

خلقه فقدّره . ثمّ السبیل یسّره . ثمّ أماته فأقبره . ثمّ إذا شاء أنشره

612- دقت در حسابرسی اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عادیات - 100 - 11 - 7

7 - علم خداوند ، پشتوانه دقت در حسابرسی و مجازات انسان ها در قیامت است .

إنّ ربّهم بهم یومئذ لخبیر

613- دقت در کیفر اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عادیات - 100 - 11 - 7

7 - علم خداوند ، پشتوانه دقت در حسابرسی و مجازات انسان ها در قیامت است .

إنّ ربّهم بهم یومئذ لخبیر

614- دلایل حسابرسی اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 360

2- برنامه و حساب دقیق حاکم بر هستی ، خود دلیل ضرورت قیامت و محاسبه نهایی کردار آدمیان *

والذريت . . . و إنَّ الدين لواقع

از مناسبت میان مقسم به و جواب قسم، استفاده می شود: همان طور که تمام مظاهر طبیعت به گونه ای حساب شده در ارتباط باهم قرار دارند و هدفی را دنبال می کنند؛ به طریق اولی حیات انسان بی فرجام نیست و بدون حساب پایان نمی پذیرد.

615- دلایل عجز انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 57 - 15

15- آگاهی گسترده خداوند و مراقبت او بر همه چیز ، دلیل عجز همگان از آسیب رسانی به اوست .

و لاتضرونه شيئاً إن ربي على كل شيء حفيظ

جمله «إن ربي . . .» تعلیل است برای جمله «لاتضرونه شيئاً».

616- دلایل فضایل انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تین - 4 - 95 - 4

4 - برخورداری انسان از خلقت برتر ، حقیقتی است که خداوند آن را با سوگند به انجیر ، زیتون ، طور سینا و شهر مکه ، بیان داشته و بر آن تأکید کرده است .

و التين . . . لقد خلقنا الإنسان في أحسن تقويم

617- دلایل نیازمندی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 8 - 96 - 6

6- بازگشت انسان ها به خداوند ، دلیل نیازمندی آنان به او است .

أَن رءاه استغنى . إِنَّ إِلَى رَبِّكَ الرَّجْعَى

618- دنيا طلبى انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

ص: 361

3- گروهی از انسان ها به زندگی دنیا دل خوش می کنند و از سرای آخرت غافل می مانند .

فرحوا بالحيوه الدنيا و ما الحيوه الدنيا في الآخرة إلا متع

بیان ناچیزی دنیا در قیاس با آخرت ، پس از مذمت گروهی که به دنیا دل خوش کرده اند (فرحوا بالحيوه الدنيا) ، می رساند که مراد از آن گروه ، مردمی هستند که آخرت را نپذیرفته و یا از آن غفلت کرده اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 16 - 1

1 - عموم مردم ، دنیا را بر آخرت ترجیح می دهند .

بل تؤثرن الحيوه الدنيا

«اشار» به معنای تفضیل و برتری دادن است (مصباح) و خطاب «تؤثرن»، ناظر به طبیعت دنیاگرایانه ای است که در غالب انسان ها وجود دارد.

619- دورانهای عمر انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 5 - 36

36- « و روی أن أرذل العمر أن یکون عقله عقل ابن سبع سنين ؛

روایت شده که پست ترین دوران عمر زمانی است که عقل انسان، همانند عقل بچه هفت ساله گردد».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 54 - 2,4,10,11,12,13,14,15

2- مراحل مختلف حیات انسان ، از کودکی تا پیری ، به دست خداوند است .

اللّه الذی خلقکم من ضعف ثم جعل من بعد ضعف قوه ثم جعل من بعد قوه ضعفاً و شیبه

4- سیر مراحل زندگی آدمی ، از کودکی تا پیری ، تخلف ناپذیر و غیر قابل تغییر است .

خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشِبْهَ

10 - دوران پیری انسان ها ، دوران ناتوانی و ضعفی ادامه دار است .

ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشِبْهَ

«شبهه» به معنای پیری است و آورده شدن آن پس از «ضعفاً» به عنوان عطف بیان، با این که «ضعفاً» مقصود را می رساند، به خاطر یادآوری این نکته است که در این دوران، ضعف، قابل جبران نیست و تا مرگ ادامه دارد.

11 - تحولات مراحل عمر آدمی (از کودکی تا پیری) ، تجلی توان مندی و علم الهی است .

اللّٰهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ ... ثُمَّ جَعَلَ ... شِبْهَ ... وَهُوَ الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ

12 - رساندن انسان ها از دوران ناتوانی جنینی و نوزادی به توان مندی دوران جوانی و سپس فرتوت ساختن آنان ، نشانه توان مندی خداوند بر باز آفرینی انسان ها در قیامت است . *

ص: 362

اللّٰه الذی خلقکم . . . یخلق ما یشاء

عبارت «یخلق ما یشاء» به قرینه آیه پنجاه - که در آن، بر توان مندی خداوند بر معاد انسان ها، برهان اقامه شده بود - و نیز آیه پنجاه و پنج - که درباره برپایی قیامت است - می تواند درباره معاد و بازآفرینی انسان ها، در قیامت باشد.

13 - آفرینش انسان و مراحل حیات وی ، امری عالمانه و از روی آگاهی است .

اللّٰه الذی خلقکم . . . و هو العلیم القدیر

14 - آفرینش انسان و حالات مختلف او در مدت عمر ، براساس مشیت خداوند است .

اللّٰه الذی خلقکم من ضعف . . . یخلق ما یشاء

15 - رساننده انسان از دوران قوت و توان مندی به دوران ضعف و ناتوانی ، خداوند است .

اللّٰه الذی . . . جعل من بعد قوه ضعیفاً و شیبه

620- دوستی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 21 - 15، 12

12 - پیدایش دوستی و محبت میان انسان ها ، برخاسته از لطف و عنایت خداوند و از آیات او است .

و من ءایته . . . و جعل بینکم موده و رحمه

نکته فوق بنابر این احتمال است که خطاب «و جعل بینکم موده. . .» خطاب به همه انسان ها است.

15 - اندیشمندان و متفکران ، آیه الهی بودن روابط دوستانه زن و شوهر و محبت بین انسان ها را درمی یابند .

و من ءایته أن . . . و جعل بینکم موده و رحمه إن فی ذلک لآیت لقوم یتفکرون

621- دین انسان های نخستین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 19 - 3

3 - توحید و یکتاپرستی ، دین مشترک جوامع بشری نخستین

و ما كان الناس إلا أمه وحده فاختلقوا

«امت» به هر جمعیتی که امر واحدی آنان را گرد هم آورده باشد گفته می شود. مراد از آن امر واحد - که جوامع بشری نخستین را گرد هم آورد و از ایشان یک امت تشکیل داد - به قرینه آیه قبل، توحید و یکتاپرستی است.

622- دین و طبع انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 363

8 - احكام و قوانين الهی هماهنگ با طبایع انسان است .

لا تحرموا طيبت ما احل الله لكم

ذکر کلمه «طیبیت» علی رغم اینکه برای رساندن معنای مقصود (نهی از تحریم حلالها) نیازی بدان نبود، برای اشاره به این حقیقت است که حلالهای الهی مطابق طبع انسانها و مایه لذت آنان است.

9 - جواز بهره گیری از مادیات در گرو تناسب آن با طبع آدمی است .

لا تحرموا طيبت ما احل الله لكم

10 - مصلحت انسان ها پایه و اساس قوانین و احكام دین اسلام

طيبت ما احل الله لكم

کلمه طیب که به معنای چیزی است که خوشایند آدمی باشد و نیز حرف لام در «لکم» که برای منفعت است می رساند خداوند در حلال کردن چیزها سودبری انسانها را لحاظ کرده است.

623- ذکر انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 10 - 4

4- قرآن ، یاد آورنده انسان و حاوی مسائل مربوط به آدمیان است .

کتباً فیه ذکرکم

برداشت یاد شده مبتنی براین است که «ذکر» به معنای چیزی را به زبان آوردن و یاد کردن باشد. گفتنی است که این معنا از معانی مشهور و غالب آن است.

624- ذکر حشر اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 9 - 2

2 - قیامت و گرد آمدن انسان ها در آن روز ، برای محاکمه و مجازات ، شایان یاد و یادآوری

یوم یجمعکم

برداشت یاد شده، مبتنی بر این نکته است که «یوم» متعلق به فعل مقدر «اذکر» باشد.

625- ذکر خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 364

9 - حجر - 15 - 28 - 3

3- قصه خلقت انسان از گلی بد بو، خشکیده و متغیر، شایسته یاد و یادآوری

و إذ قال ربك للملائكة إني خلق بشراً من صلصل من حمأ مسنون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 71 - 3

3 - داستان آفرینش انسان و مجادله و گفتوگوی فرشتگان با خداوند در این باره، شایان یاد و یادآوری است.

و إذ قال ربك للملائكة إني خلق بشراً

برداشت یاد شده بر این اساس مبتنی است که «إذ» متعلق به فعل مقدر همچون «أذكر» باشد.

626- ذکر خلقت انسان بر محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 28 - 4

4- ربوبیت خداوند، مقتضی بازگویی قصه خلقت انسان برای پیامبر (صلی الله علیه و آله)

و إذ قال ربك للملائكة إني خلق بشراً من صلصل من حمأ مسنون

627- ذکر سختی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 5 - 5

5 - توجه به همراه بودن زندگانی با سختی ها، مایه پی بردن انسان به ضعف خویش در برابر خداوند

فی کبد . أیحسب أن لن یقدر علیه أحد

628- ذکر عجز انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 5 - 7

7 - توجه به عجز انسان در برابر قدرت خداوند ، مانع انکار معاد

أیحسب أن لن یقدر علیه أحد

جمله «أهلکت مالا لبداً» (در آیه بعد)، می تواند حاکی از آن باشد که گوینده آن، به این دلیل انفاق ها را اتلاف مال می داند که منکر پاداش پس از مرگ است. در این صورت آیه شریفه، ریشه آن پندار را می زند و می گوید: مگر انسان گمان می کند که کسی

ص: 365

قادر نیست او را حیات بخشیده و به او پاداش دهد که می گوید: اتفاق هایم مایه اتلاف اموالم شد؟ آری خداوند بر اعاده او قدرتمند است؛ گرچه اتفاق های چنین شخصی در آن روز پاداشی نخواهد داشت.

629- ذکر عنصر خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 5 - 4، 1

1 - تحقیق درباره منشأ آفرینش انسان و توجّه به عنصر اولیه جسم وی ، زمینه ساز باور به امکان احیای دوباره او است .

فلینظر الإنسن ممّ خلق

جمله «إِنَّهٗ عَلَى رَجْعِهِ لِقَادِرٌ» - در آیات بعد - بیانگر آن است که آنچه از این آیه به بعد مطرح شده، آماده سازنده ذهن انسان برای باور به امکان معاد است.

4 - لزوم تحقیق درباره منشأ آفرینش انسان و کشف عنصر اصلی در پیدایش جسم او

فلینظر الإنسن ممّ خلق

630- ذکر مدبر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 23 - 9

9 - توجّه به وابستگی آفرینش ، تدبیر ، هدایت ، مرگ و قبر انسان به خداوند ، زمینه ساز انجام دادن تکالیف الهی

من نطفه خلقه . . . ثمّ أماته فأقبره ... کلاً لَمَّا يقض ما أمره

631- ذکر هدایت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 23 - 9

9 - توجّه به وابستگی آفرینش ، تدبیر ، هدایت ، مرگ و قبر انسان به خداوند ، زمینه ساز انجام دادن تکالیف الهی

من نطفه خلقه . . . ثمّ أماته فأقبره ... کلاً لَمَّا يقض ما أمره

632- ذلت اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 111 - 6

ص: 366

6- ظهور حیات حقیقی و فنا ناپذیر خداوند و قیومیت او بر هستی در قیامت، مایه خضوع و ذلت عمیق آدمیان در برابر او خواهد شد.

و عنت الوجوه للحیّ القیوم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 2 - 1

1 - جمعی از حاضران صحنه قیامت، شکسته حال و سرافکننده اند و ذلت و خواری در چهره آنان نمایان است.

وجوه یومئذ خشعه

«خشوع»؛ یعنی، در برابر کسی سر تعظیم فرود آوردن و سر به زیر بودن و «خاشع» به معنای شکسته حال است (مقایس اللغه). مراد از «وجوه» - به قرینه «لیس لهم طعام» در آیات بعد - صاحبان وجوه است و اسناد خشوع به چهره ها - که محل بروز آثار آن است - نوعی مبالغه و بیانگر شدت خشوع است.

633- راز انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 77 - 1

1 - خداوند، آگاه به آنچه آدمی پنهان می دارد یا آشکار می کند.

أن الله يعلم ما یسرّون و ما یعلنون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 19 - 8

8 - علم و آگاهی خداوند به اسرار مردم و جهل آنان به اسرار یکدیگر

و الله یعلم و أنتم لاتعلمون

برداشت یاد شده براساس این احتمال است که مفعول «یعلم» اسرار مردم و علایق آنان باشد؛ چنان که تعبیر «یحیّون» (دوست دارند)، تأیید کننده همین مطلب است.

634- راز انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 8 - 4

4 - خداوند آگاه به اسرار انسان ها و اندیشه های آنان

و من الناس من يقول ءامنا .. و ما هم بمؤمنين

ص: 367

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 9 - 4

4 - منافقان علم گسترده و همه جانبه خدا و آگاهی او را به اسرار و نهران انسان ها ، باور نداشته و بدان معتقد نیستند .

يُخَدَعُونَ اللَّهَ

از اینکه منافقان با نفاق خویش در صدد نیرنگ زدن به خدا برآمده اند، معلوم می شود که آنان می پنداشتند، اگر امری را مخفی کنند، خداوند از آن آگاه نمی شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 72 - 4

4 - خداوند ، آگاه به اسرار انسان ها و توانا بر افشای آنهاست .

وَاللَّهُ مَخْرَجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 61 - 8

8 - علم خداوند به اسرار درونی هر کس ، کاملتر از آگاهی خود اوست .

وَاللَّهُ اعْلَمُ بِمَا كَانُوا يَكْتُمُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 116 - 22, 23

22 - دانایی گسترده و دقیق به درون انسان ها ، تنها از آن خداست .

تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي . . . انك انت عَلم الغيوب

23 - درون و ذات مردمان و اندیشه های ابراز نشده ایشان از جمله امور غیبی

تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي . . . انك انت عَلم الغيوب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- توبه - 9 - 78 - 2

2- علم خداوند به کردار و گفتار مخفیانه آدمیان

یعلم سرهم و نجویهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 25 - 1

1- خداوند بر آنچه در باطن انسانهاست ، آگاهی کامل دارد .

ربکم أعلم بما فی نفوسکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 368

2 - اسرار و راز های بازگو نشده افراد و نیت های آنان ، برای خداوند آشکار است و بر آن آگاهی کامل دارد .

فَإِنَّ يَعْلَمُ السِّرَّ

«سر»، یعنی آنچه از دیگران کتمان می شود (لسان العرب).

4 - خداوند به راز های فراموش شده آدمی و نهفته ترین اسرار او آگاه است .

فَإِنَّ يَعْلَمُ . . . أَخْفَى

10 - « محمد بن مسلم قال : سألت أبا عبد الله (ع) عن قول الله عز وجل : « يعلم السرّ و أخفى » قال : « السرّ » ما كتمته في نفسك ، و « أخفى » ما خطر ببالك ثمّ أنسيته ؛

محمد بن مسلم گفت: از امام صادق (ع) در باره سخن خدای عزوجلّ: «يعلم السرّ و أخفى» سؤال کردم فرمود: «سرّ» آن است که در درون خود، آن را پنهان کرده باشی و «أخفى» آن است که به قلبت خطور کرده و سپس از خاطرت برده شود».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 63 - 8

8 - خداوند ، به پنهان و اسرار درونی انسان آگاه است .

قد يعلم الله الذين يتسللون منكم لوأذاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 54 - 4، 1

1 - خداوند ، بر هر چه که انسان ها آن را آشکار کنند و یا پنهان کنند ، آگاه است .

إن تبدوا شيئاً أو تخفوه فإن الله كان بكلّ شيء عليماً

4 - آگاهی خداوند به آنچه انسان ها آن را آشکار می کنند و یا پوشیده می دارند ، برخاسته از علم وسیع و گسترده الهی به کائنات است .

إن تبدوا شيئاً أو تخفوه فإن الله كان بكلّ شيء عليماً

تکرار «شیء» در کلام که، اولی مربوط به احوال انسان و دومی دال بر همه چیز است، این نکته را می رساند که علم به آن اولی، جزئی از علم به همه کائنات است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 38 - 5

5 - خداوند ، به نیت ها و راز های دل آدمیان آگاه است .

إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

635-رازهای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 369

13 - نمل - 27 - 25 - 6

6 - خداوند ، آگاه بر اعمال پنهان و آشکار آدمیان

و يعلم ما تخفون و ما تعلنون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 74 - 1

1 - خداوند ، آگاه به نیات و اندیشه های پنهان در سینه های مردمان و دانا به گفتار ها و کردار های آشکار آنان

و إنّ ربّك لیعلم ما تكفّ صدورهم و ما یعلنون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 75 - 2

2 - علم الهی به اسرار و اعمال آدمیان ، تنها گوشه ای از علم گسترده او به امور پنهان و آشکار آسمان و زمین

و إنّ ربّك لیعلم ما تكفّ... و ما من غائبه... إلاّ فی كتب مبین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 69 - 2

2 - احاطه علمی خداوند ، به اسرار درون و اعمال و گفته های آشکار انسان ها

و ربّك یعلم ما تكفّ صدورهم و ما یعلنون

«إکنان» (مصدر «تکفّ») به معنای پنهان کردن و «إعلان» (مصدر «یعلنون») به معنای آشکار کردن است. بنابراین «ما تکفّ صدورهم»؛ یعنی، آنچه که سینه های آنان در خود پنهان می کند و «ما یعلنون»؛ یعنی، آنچه که آشکار می کنند. گفتنی است که «ما» در «یعلنون» شامل هم گفتار می شود و هم کردار.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 10 - 17

17 - علم و آگاهی خداوند به اسرار نهفته در سینه های انسان ها ، برتر از آگاهی خود آنان است .

أوليس الله بأعلم بما في صدور العلمين

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

14 - احزاب - 33 - 51 - 20

20 - علم خداوند به درون سينه ها ، برخاسته از دانايي وسيع او است .

و الله يعلم ما في قلوبكم و كان الله عليماً

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

16 - فصلت - 41 - 54 - 9

9 - خداوند ، آگاه به همه امور حتى به گرايش هاي قلبي و دروني انسان ها

ص: 370

ألا إنهم في مريه من لقاء ربهم ألا إنهم بكل شيء محيط

ذکر احاطه علمی بر تمامی پدیده های هستی، در پی بیان تردید درونی مشرکان در حقانیت معاد، می تواند بیانگر برداشت بالا باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 13 - 5، 4، 1

1 - خداوند ، به تمامی گفته های پنهانی و آشکار آدمیان آگاهی کامل دارد .

و أسروا قولکم أو اجهروا به إنّه علیم

توصیف خداوند با صیغه مبالغه «علیم»، می تواند بیانگر کثرت و کمال علم او باشد.

4 - خداوند ، به نیت ها ، راز دل ها و ضمیر آدمیان ، آگاهی کامل دارد .

إنّه علیم بذات الصدور

5 - آگاهی کامل خداوند به راز دل ها و ضمیر آدمیان ، دلیل احاطه کامل او بر تمامی گفته ها و توطئه های نهان و آشکار کافران است .

و أسروا قولکم أو اجهروا به إنّه علیم بذات الصدور

برداشت یاد شده، با توجه به این نکته است که جمله «إنّه علیم. . .»، در مقام تعلیل برای عبارت «و أسروا قولکم أو اجهروا» است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 14 - 3

3 - خالقیت خداوند نسبت به انسان و جهان ، نشانه و دلیل احاطه علمی او به تمامی حقایق جهان و نیز راز دل ها و ضمیر انسان ها است

إنّه علیم بذات الصدور . ألا یعلم من خلق

عبارت «ألا یعلم من خلق» در مقام تبیین چگونگی آگاهی خداوند، از راز دل ها و ضمیر انسان ها است؛ یعنی، خداوند چون خالق و آگاه به خلق خویش است، پس به راز دل ها و نهان آدمیان آگاهی دارد.

636- ردایب انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - جان آدميان ، عجین با بخل و آزمندی

و احضرت الانفس الشح

ص: 371

637- رستگاری انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 24 - 6

6 - علاقه شدید پیامبران الهی ، نسبت به هدایت و رستگاری انسان ها

قل أو لو جئکم بأهدی ممّا وجدتم علیه ءاباءکم

پیامبران، در برابر مخالفت های مؤکد قوم خویش (اِثًا وجدنا .. اِثًا علی آثارهم) با لحنی نرم و ملایم آنان را به مسیر آیین توحید فرامی خواندند، از این مطلب، شیفتگی شدید آنان به هدایت انسان ها استفاده می شود.

638- رشد انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 5 - 17

17- منحنی صعود انسان در زندگی دنیوی ، از طفولیت آغاز می شود و در اوج جوانی ، به پایان می رسد .

فإثًا خلقنکم من تراب .. ثم نخرجکم طفلاً ثم لتبلغوا أشدکم

639- رشد جسمانی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 5 - 19

19- منحنی صعود ، قوس رشد و تکامل قوای جسمی و عقلی انسان و منحنی نزول ، قوس ضعف و انحطاط آن قوا است .

لتبلغوا أشدکم .. منکم من یردّ إلى أرذل العمر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 67 - 9 - 6

6 - زندگی دنیوی ، دارای دو منحنی صعود و نزول است .

ثم لتبلغوا أشدکم ثم لتکونوا شیوخًا

مقصود از «بلوغ اشد» اوج صعود انسان از نظر قوای جسمانی و عقلانی است و مراد از «شیوخ» منحنی نزول این قوا می باشد.

9- منحنی صعود، قوس رشد و تکامل قوای جسمی و عقلی انسان و منحنی نزول، قوس ضعف و انحطاط آن قوا است.

ثم لتبلغوا اشدكم ثم لتكونوا شیوخاً

ص: 372

640- رشد عقلی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 67 - 6,9

6 - زندگی دنیوی ، دارای دو منحنی صعود و نزول است .

ثمّ لتبلغوا أشدكم ثمّ لتكونوا شیوخاً

مقصود از «بلوغ اشد» اوج صعود انسان از نظر قوای جسمانی و عقلانی است و مراد از «شیوخ» منحنی نزول این قوا می باشد.

9 - منحنی صعود ، قوس رشد و تکامل قوای جسمی و عقلی انسان و منحنی نزول ، قوس ضعف و انحطاط آن قوا است .

ثمّ لتبلغوا أشدكم ثمّ لتكونوا شیوخاً

641- رفاه طلبی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 16 - 11

11 - طبیعت انسان ، رفاه دوست و فقرگیز است .

فأما الإنسن . . . أكرمن ... آهنن

642- رفتار انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 47 - 9

9 - همه اعمال و رفتار آدمیان در حیطه سلطنت خداوند است .

والله بما يعملون محیط

643- رفع نیاز انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 43 - 4

4- نزول تورات از سوی خداوند، با هدف رفع نیاز انسان ها

ولقد آتينا موسى الكتب من بعد ما اهلكنا القرون الاولى

ص: 373

644- رنجهای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 4 - 3، 2

2 - انسان موجودی فرو رفته در سختی و رنج

لقد خلقنا الإنسن فی کبد

«کبد» به معنای مشقت است. (مفردات راغب)

3 - خداوند ، با سوگند به شهر مکه و حضرت ابراهیم و اسماعیل (ع) ، برآمیخته بودن زندگانی انسان با رنج و سختی ، تأکید کرده است .

لا أقسم .. لقد خلقنا الإنسن فی کبد

این آیه، جواب قسم هایی است که در آیات پیشین آمده بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 5 - 6

6 - آمیخته بودن زندگانی انسان با رنج و سختی ، نشان برخوردار نبودن او از برترین قدرت

الإنسن فی کبد . أیحسب أن لن یقدر علیه أحد

ارتباط این آیه با آیه قبل، گویای آن است که بیان دشواری های زندگانی انسان، برای اثبات مقهور بودن وی و بی پایه بودن خود برترینی او است.

645- روح انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 60 - 2

2 - روح انسان تمام حقیقت اوست.

هو الذی یتوفکم باللیل

خداوند روح را توفی می کند و می گوید شما را توفی کردم، و این می رساند که انسان همان روح است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 37 - 10

10 - روح، تمام حقیقت انسان است.

إذا جاءتهم رسلنا يتوفونهم

قرآن از مرگ به گرفتن کامل (توفی) تعبیر کرده، در حالی که جسم آدمی گرفته نمی شود؛ بنابراین روح و جان آدمی تمام حقیقت اوست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 374

7- انسان ، موجودی مرکب از جسم و روح

إني خلق بشرًا من صلصل .. فإذا سوّيته و نفخت فيه من روحي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 5 - 25

25 - انسان ، موجودی است مرکب از جسم و جان .

و منکم من یتوفّی

«توفی» (مصدر «یتوفی») به معنای دریافت تام و کامل است و آنچه از انسان به وقت مرگ دریافت می شود، روح او است نه جسم وی. پس انسان، از دو عنصر جسم و روح تشکیل شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 9 - 8

8 - انسان ، از دو عنصر (جسم و روح) است .

ثمّ سوّیه و نفخ فيه من روحه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 72 - 4,5,6

4 - انسان ، موجودی مرکب از جسم و روح

خلق بشرًا من طین . فإذا سوّيته و نفخت فيه من روحي

5 - گل و روح ، آغاز و پایان سیر تکوین انسان

خلق بشرًا من طین . فإذا سوّيته و نفخت فيه من روحي

6 - روح بشر ، پدیده ای لطیف

و نفخت فيه من روحي

از تعبیر «نفخ» که به معنای وارد کردن باد و هوا در داخل اجسام است، می توان برداشت یاد شده را به دست آورد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 67 - 11

11 - انسان ، موجودی است مرکب از جسم و روح .

و منکم من یتوفّی

«توفّی» (مصدر «یتوفّی») به معنای دریافت تام و کامل شیء است و آنچه از انسان به وقت مرگ دریافت می شود، روح او است نه جسم وی. پس انسان از دو عنصر جسم و روح تشکیل شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 77 - 8

ص: 375

8- انسان ، موجودی است مرکب از جسم و روح .

أو نتوفینک

«توفی» (مصدر «نتوفینک») به معنای دریافت تام و کامل شیء است و آنچه از انسان به وقت مرگ دریافت می شود، روح او است نه جسم وی. پس انسان از دو عنصر جسم و روح تشکیل شده است.

646- روزی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- بقره - 2 - 198 - 4

4- رزق و روزی آدمیان ، فضل خداوند است .

فضلا من ربکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- نساء - 4 - 39 - 5

5- آنچه در اختیار آدمی است ، رزق الهی است .

و انفقوا مما رزقهم الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- مائده - 5 - 2 - 16,17

16- روزی ها و بهره های مادی ، از تفضلات الهی بر مردم

بیتغون فضلا من ربهم

17- دستیابی مردم به روزی و درآمد های مادی ، پرتوی از ربوبیت خداوند نسبت به آنان

بیتغون فضلا من ربهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- مائده - 5 - 88 - 5

5- رزق و روزی های الهی ، امکاناتی پاکیزه و حلال برای انسانها

و کلووا مما رزقکم الله حللاً طیباً

«حللاً طیباً» می تواند مفعول برای «کلووا» باشد و «من» در «مما رزقکم الله» بیان برای «حللاً طیباً» و می تواند توضیحی برای «ما رزقکم الله» گرفته شود. در هر صورت رسای به مطلب فوق خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام - 6 - 142 - 3

3- خداوند گوشت چهارپایان (شتر، گاو، گوسفند) را روزی انسان قرار داده است.

ص: 376

و من الأنعم .. كلوا مما رزقكم الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 53 - 4

4 - انسان ها ذاتا شایسته دریافت نعمت های خداوند هستند .

لم یک مغیرا نعمه أنعمها علی قوم

برداشت فوق با توجه به برداشت قبل و توضیح آن به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 34 - 8

8 - شتر ، گاو و گوسفند ، روزی انسان ها و عطای خداوند به آنان

علی ما رزقهم من بهیمه الأنعم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 64 - 13

13 - آفرینش زمین ، آسمان ، انسان و روزی های او ، از اوصاف معبود و ربّ حقیقی

اللّٰه الذی جعل لکم الأرض .. و صورکم فأحسن صورکم و رزقکم من الطّیّب ذلکم اللّٰه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 57 - 1

1 - خداوند ، بی نیاز از رزق و عطایای بندگان خویش

ما أُرید منهم من رزق

647- روزی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 3 - 5

5- امکانات و دارایی های انسان ، رزقی است عطا شده از جانب خدا

و مما رزقنهم ینفقون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 22 - 11، 12، 9

9- آب های نازل شده از ابرها ، سببی اساسی برای پیدایش روزی انسان ها

فأخرج به من الثمرت رزقاً لکم

ص: 377

11 - میوه درختان از مواهب الهی و رزق و روزی انسانهاست .

فأخرج به من الثمرت رزقاً لكم

12 - آفرینش آسمان ، نزول باران ، به ثمر رسیدن میوه ها و پیدایش روزی برای انسان ها ، جلوه هایی از ربوبیت خداوند است .

اعبدوا ربكم .. الذی جعل لكم ... رزقاً لكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 126 - 11

11 - امنیت و رزق و روزی بندگان ، پرتوی از ربوبیت خداست .

رب اجعل هذا بلداً آمناً و ارزق أهله من الثمرت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 172 - 7

7 - خداوند روزی دهنده به بندگان خویش

رزقنکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 31 - 3

3 - تأمین بیوقفه رزق و روزی انسان ها از سوی خدا ، جلوه ای از ربوبیت بی همتای اوست .

قل من یرزقکم من السماء و الأرض

این آیه شریفه - به قرینه آیه بعد - در مقام رد پندار ربوبیت غیر خدا و توجه دادن شرک پیشگان به ربوبیت بی همتای خداست. گفتنی است که به کارگیری فعل مضارع (یرزقکم) بیانگر استمرار روزی و بیوقفه بودن آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 59 - 1

1 - رزق انسان ، داده خداوند و نازل شده از جانب اوست .

قل أرءیتم ما أنزل اللّٰه لکم من رزق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 26 - 2

2- خداوند ، به برخی از انسان ها روزی فراوان می دهد و برخی دیگر را روزی اندک نصیب می سازد .

الله یبسط الرزق لمن یشاء ویقدر

«بسط» به معنای توسعه دادن و «قدر» به معنای تنگ گرداندن است و تنگ شدن روزی ، کنایه از اندک و ناچیز بودن آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 114 - 5

ص: 378

5- خداوند ، بیش از نیاز انسان ها ، روزی در اختیارشان قرار داده است .

فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلالًا طَيِّبًا

با توجه به اینکه «من» در «مما رزقكم الله» برای تبعیض است و از طرف دیگر خداوند به خوردن نعمتها تشویق می کند، معلوم می شود که مقداری از رزق خدا برای انسان کافی است و از مفهوم آن، این برداشت، به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 30 - 2,3,4,7

2- روزی خداوند به انسان ها ، جلوه ربوبیت و پروردگاری اوست .

إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ

3- ربوبیت خدا ، مقتضی مقدر کردن تفاوت روزی برای بندگان است .

إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ

4- تفاوت روزی انسان ها ، تدبیر الهی در جهت پرورش و رشد آنان است .

إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ

تأکید بر ربوبیت الهی در مورد «بسط» و «يقدر» می رساند که این بسط و تقدیر نشأت یافته از ربوبیت اوست (تا چرخ زندگی بچرخد و انسانها در پرتو این تفاوت آزمایش شوند و تکامل یابند).

7- تفاوت روزی انسان ها ، بر اساس آگاهی و بینش عمیق خداوند به بندگان است .

يَبْسُطُ الرِّزْقَ . . . وَيَقْدِرُ إِنَّهُ كَانَ بَعْبَادَةً خَبِيرًا بَصِيرًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - يس - 36 - 35 - 9

9 - تدبیر روزی و تغذیه انسان ها از زمین ، از نشانه های قدرت خدا است .

وَأَيُّهَا لِهَمُّ الْأَرْضِ الْمَيِّتَةِ أَحْيَيْنَهَا. . . وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ الْعَيُونِ . لِيَأْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ وَ

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که آیات بالا، با طرح مسأله احیای زمین و تغذیه انسان ها از آن، درصدد نشان دادن جلوه هایی از قدرت خداوند است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 23 - 2

2 - تضمین قطعی ، روزی خلق از سوی خداوند *

و فی السَّماء رزقکم .. فَوَرَّبَّ السَّماء و الأرض إِنَّه لَحَقَّ

ضمیر «إِنَّه» می تواند به روزی آدمیان بازگردد که در «فی السَّماء رزقکم» بیان شده است. در این صورت پیام آیه شریفه این است که فکر روزی، شما را از تحقیق و اندیشه در آیات الهی باز ندارد؛ زیرا خداوند روزی شما را تضمین کرده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 58 - 6

6 - قدرت و نیروی پایان ناپذیر الهی ، پشتوانه روزی دهی او به خلق

ص: 379

إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذَوَالْقُوَّةِ الْمَتِينِ

از ارتباط میان دو بخش آیه، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 33 - 1

1 - سودمندی آسمان، شب، روز، زمین، آب، گیاه و کوه ها برای انسان و دام، هدف خداوند از آفرینش و سامان بخشی آنها است.

متعاً لكم ولأنعمكم

«متاعاً» مفعول له است. این کلمه گرچه اسم است برای هر چیزی که سودمند باشد (لسان العرب); ولی در این آیه جایگزین مصدر شده است; یعنی، «تمتعاً لكم».

648- روزی طیب انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 64 - 10

10 - فراهم ساختن تمامی نیاز های بشر از نوع پاکیزه و دلپذیر آن - پس از آفرینش او - جلوه ای از قدرت و ربوبیت بی همتای خداوند

فأحسن صوركم ورزقكم من الطيبات

649- روزی عایله انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 20 - 3

3- خداوند، روزی ده افراد تحت تکفل انسانها

و جعلنا لكم فيها معيش و من لستم له برزقين

برداشت فوق، مبتنی بر این نکته است که «من لستم له برزقین» دفع یک توهم باشد و آن این است که: انسانها تصور می کنند که افراد تحت تکفل یا حیوانات خود را، روزی می دهند و خداوند، با «من لستم له برزقین» می فرماید: آنها نیز از خوان گسترده خدا، روزی می خورند.

650- روزی مقدر انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 380

3 - هر انسانی دارای نصیب و بهره ای ثبت شده و حتمی در دنیاست.

أولئك ينالهم نصيبهم من الكتب

4 - همه مردم، حتی افترازندگان بر خدا و تکذیب کنندگان آیات او، تا فرا رسیدن مرگشان به بهره مقدر خویش در دنیا خواهند رسید.

فمن أظلم .. أولئك ينالهم نصيبهم من الكتب حتى إذا جاءتهم رسلنا

«الكتاب» مصدر و به معنای اسم مفعول است، یعنی مکتوب و مقدر. «من» برای ابتدای غایت است. یعنی آنچه از مقدرات الهی سهم کافران است، به آنان خواهد رسید.

651- روش گفتگوی خدا با انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 51 - 4، 6، 7، 3، 2، 1

1 - گفتگوی خداوند با بشر، تنها از طریق وحی، یا از ورای حجاب و یا از طریق پیک صورت می گیرد.

و ما كان لبشر أن يكلمه الله إلاّ وحياً .. أو يرسل رسولاً

2 - الهامات درونی، تنها راه سخن گفتن مستقیم و بلاواسطه خدا با انسان است.

و ما كان لبشر أن يكلمه الله إلاّ وحياً

با توجه به انحصار سخن گفتن خدا با انسان در سه قسم مطرح شده در آیه شریفه و نیز با توجه به معنای «وحی» - که به قرینه دو قسم بعدی اشاره به الهامات درونی دارد - مطلب بالا استفاده می شود.

3 - وحی، عالی ترین شکل ارتباط خدا با انسان است. *

و ما كان لبشر أن يكلمه الله إلاّ وحياً

برداشت یاد شده بدان احتمال است که تعدد مراتب سه گانه، به ترتیب اولویت و تقدم باشد.

4 - به سخن آوردن پدیده های جهان طبیعت، یکی از راه های سخن گفتن خداوند با انسان است.

أو من ورای حجاب

برداشت یاد شده بر این پایه است که مفسران، «حجاب» را در «من وراء حجاب» به معنای پدیده های طبیعی تفسیر کرده اند.

6- نزول فرشته بر پیامبران، یکی از راه های گفتوگوی خداوند با انسان است.

أو يرسل رسولاً فيوحى بإذنه ما يشاء

7- بعثت رسولان و پیامبران، یکی از راه های گفتوگوی خداوند با انسان ها

أو يرسل رسولاً

برداشت یاد شده بنابراین نکته است که فرستادن رسول غیر از وساطت فرشتگان در ابلاغ وحی بوده و «فیوحی» نظر به ابلاغ وحی داشته باشد.

ص: 381

652- رهبران انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 124 - 9

9- ابراهیم (ع) ، پیشوا و امامی برای همه انسانها

قال إني جاعلك للناس إماماً

653- زمان شکل گیری انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 5 - 9

9- مضغه ، مرحله شکل گیری و ظهور تدریجی اعضا و جوارح جنین در رحم مادر است .

ثم من مضغه مخلّقه و غیر مخلّقه

و صفت برای «مضغه» است و «غیر مخلقه» نیز عطف بر «مخلقه» می باشد. «تخلیق» (مصدر «مخلقه») به معنای تصویر و شکل دادن است. توصیف «مضغه» به «مخلقه و غیر مخلقه» می رساند که جنین در این مرحله، مرتباً شکلی را می پذیرد و صورتی را از دست می دهد و این روند تا ظهور کامل اعضا و جوارح ادامه می یابد.

654- زمینه آسیب پذیری انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم - 14 - 52 - 4

4- انسان من های ایمان ، مواجهه با خطر ها ، آسیب ها و دشواری های علاج ناپذیر است . *

هذا بلغ للناس ولینذروا به

از اینکه خداوند، قرآن را وسیله انذار و اخطار قرار داد به دست می آید که بر سر راه انسانها خطرها و آسیبهای بسیاری وجود دارد که قرآن به آنان اخطار و انذار می کند و اگر انسان از رهنمودهای قرآن بهره نگیرد و به آن ایمان نیاورد گرفتار آنها خواهد شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 6 - 3

3 - انسان من های ایمان ، مواجهه با خطر ها ، آسیب ها و دشواری های علاج ناپذیر است . *

لتنذر قومًا ما أنذرءاباؤهم

از این که خداوند قرآن را وسیله انذار و اخطار قرار داده است، به دست می آید که بر سر راه انسان ها، خطر ها و آسیب های بسیاری وجود دارد که پیامبر (صلی الله علیه و آله) به آنان اخطار و انذار کرده است و اگر انسان از رهنمودهای قرآن بهره نگیرد و به آن ایمان نیاورد، گرفتار آنها خواهد شد.

ص: 382

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فلق - 113 - 2 - 2

2- انسان ، همواره در خطر آسیب دیدن از بعضی مخلوقات

من شرّ ما خلق

655- زمینه ازدیاد نسل انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 24 - 4

4- انسان ، موجودی زمینی و زمین بستر مناسب و طبیعی برای تکثیر نسل او

ذراکم فی الأرض

مطلب یاد شده، از قید «فی الأرض» استفاده می شود.

656- زمینه بینایی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 86 - 7

7- بینایی انسان در پرتو وجود روز ، نشانه ای از تدبیر خدای جهان

والنهار مبصرًا إنّ فی ذلک لآیت

وصف «مبصرًا» گرچه از نظر لفظ برای «نهار» آمده است؛ اما در حقیقت وصفی است برای انسان که در پرتو روشنی روز، قادر به دیدن اشیا می باشد.

657- زمینه بینش پوچی خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 115 - 4

4- انکار معاد ، مستلزم بیهوده شمردن آفرینش انسان

أَمْ خَلَقْنَكُمْ عَبَثًا وَأَنْكُمْ إِلَيْنَا لَا تَرْجِعُونَ

658- زمينه پاداش انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

ص: 383

11 - معاد و بازگشت انسان ها ، به پیشگاه عدل الهی برای کیفر و پاداش ، مقتضای آفرینش به حق و هدفمند جهان است .

خلق السموت و الأرض . . . و إليه المصیر

ذکر معاد انسان ها - پس از بیان آفرینش جهان بر پایه حق و هدفمندی - می تواند گویای نکته یاد شده باشد.

659- زمینه پیدایش انسان های کامل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 7 - 8,9

8- پدید آمدن نیکوکارترین انسان ها (انسان های کامل) هدف از آزمون آدمیان از ناحیه خداوند است .

لیلوکم ائکم احسن عملاً

بلاء (مصدر بیلوا) به معنای آزمودن است و از آن جا که آزمونهای الهی برای آگاهی یافتن نیست، می توان گفت مقصود از آن، بروز امری است که به عنوان هدف از آزمون مطرح است. بنابراین معنای «لیلوکم ...» چنین می شود: تا شما را بیازماید و هدف از آزمون این است که بهترین و کاملترینها در صحنه وجود، پدید آیند و ظاهر شوند.

9- پدید آمدن نیکوکارترین انسان ها (انسان های کامل) از هدف های آفرینش آسمان ها و زمین است .

خلق السموت و الأرض . . . لیلوکم ائکم احسن عملاً

«لیلوکم» متعلق به «خلق السموات . . .» است و بیانگر هدف آفرینش می باشد.

660- زمینه تأثیر علم انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 52 - 3

3 - کارایی دانش و تلاش اقتصادی بشر در رفاه و توسعه اقتصادی ، منوط به مشیت خداوند است .

إِنَّمَا أُوتِيْتَهُ عَلَىٰ عِلْمٍ .. . أُولِمَ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که جمله «أُولِمَ يَعْلَمُوا..» عطف بر جمله «و لَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ» می باشد؛ یعنی، کافران توسعه روزی خود را در اثر تلاش و دانش خود می پندارند؛ در حالی که بیشتر آنان به این حقیقت آگاهی ندارند که توسعه روزی و یا

تنگ شدن آن بر مردم، بسته به مشیت و تقدیر الهی است و چه بسا دو ملت و یا دو فرد یکسان به تلاش اقتصادی پردازند؛ ولی روزی آنان یکسان نباشد.

661- زمینه تأثیر پذیری انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 384

2- تنوع و گوناگونی سخن ، دارای نقشی بس مؤثر در تأثیر پذیری انسان از آن

و لقد صرّفنا فی هذا القرآن لیذکروا

از اینکه خداوند می فرماید: «ما آیات خود را برای تنبه مشرکان، متنوع و گوناگون بیان کردیم» می توان استفاده کرد که چنین بیانی، دارای نقشی بس مؤثر است.

662- زمینه تأمین خواسته های انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 16 - 4

4- برآورده شدن تمامی خواسته ها و ارضای همه تمایلات انسان ، تنها در سایه تقوای پیشگی میسر است .

جنّه الخلد التی وعد المتّعون . . . لهم فیها ما یشاءون خلدین

663- زمینه تحقیر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - همزه - 104 - 2 - 2

2- ثروت اندوزی ، زمینه ساز تحقیر مردم و عیب جویی از آنان است .

ویل لكلّ همزه لمزه الذی جمع مالاً وعدده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - همزه - 104 - 3 - 6

6- بی توجهی به محدودیت عمر ، زمینه سازی بی اعتنایی به شخصیت دیگران و ضربه زدن به اعتبار آنان است .

همزه لمزه . . . یحسب أنّ ماله أخلده

664- زمینه تدبیر امور انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - امتحان بندگان ، جلوه ربوبیت خداوند و در راستای تدبیر امور آنان است .

رَبِّهِ

ص: 385

665- زمینه تغذیه انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 54 - 5

5 - تنوع نباتات ، فراهم آورنده زمینه مناسب برای تغذیه انسان و انواع دام ها

نبات شتی . کلوا وارعوا أنعمکم

666- زمینه تکامل انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 11 - 14

14 - ایجاد زمینه های تکامل معنوی در انسانها از نعمتهای خدا و سزاوار شکر و سپاسگزاری از اوست.

قلیلا ما تشکرون. و لقد خلقنکم ... ثم قلنا للملئکه اسجدوا لأدم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 73 - 4

4 - انسان ، برخوردار از زمینه های دستیابی به منزلتی برتر از فرشتگان و شایسته برای مسجود ملائکه شدن

فقعوا له سجدین . فسجد الملئکه کلهم أجمعون

667- زمینه تکذیب انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 70 - 11

11 - هواپرستی بنی اسرائیل ، زمینه ساز تکذیب انبیا و قتل آنان

رسول بما لاتھوی انفسهم فریقاً کذبوا و فریقاً یقتلون

668- زمینه تنبه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - غفلت زدایی از مردم غافل و بیدار کردن آنان ، از اهداف رسالت و فلسفه بعثت رسولان الهی

لتنذر قومًا ما أنذروا أبائهم فهم غفلون

ص: 386

669- زمینه حشر اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 4 - 3

3 - بیرون آمدن اجساد مردگان از قبرها ، پیش در آمدی بر احضار انسان ها در صحنه قیامت است .

و إذا القبور بعثرت

مراد از زیر و رو شدن قبرها - به قرینه آیه بعد - فراهم شدن مقدمات حضور انسان ها در محشر است.

670- زمینه حشر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - زلزله - 99 - 6 - 2

2 - زلزله زمین ، از مقدمات حشر مردم و حسابرسی اعمال آنان در قیامت است .

إذا زلزلت الأرض . . . یومئذ یصدر الناس

671- زمینه حیات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 2 - 4

4- « وحی » حیات بخش انسان و جامعه است .

ینزل الملائکه بالروح من أمره علی من یشاء

چنان که مفسران گفته اند، مراد از «الروح» می تواند وحی باشد. به کار بردن کلمه «الروح» به جای وحی، استعاره است. وجه شبه این استعاره حیات بخش بودن وحی است؛ همان گونه که روح حیات بخش موجودات می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 52 - 4

4 - قرآن ، حیات بخش جان انسان ها است .

كذلك أوحينا إليك روحاً

به كارگیری واژه «روح» به جای «قرآن» یا «كتاب»، اشاره به جنبه حیات بخشی قرآن دارد.

ص: 387

672- زمینه دشمنی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 123 - 12

12 - تناول آدم و حوا از میوه ممنوع بهشت ، زمینه ساز پیدایش روحیه دشمنی در انسان ها شد .

فأكلوا... بعضكم لبعض عدو

673- زمینه سرور انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 48 - 8

8 - انسان ، گرفتار سرخوشی به هنگام برخورداری از کمترین رفاه و نعمت های دنیوی

وإنا إذا أذقنا الإنسان متآ رحمة فرح بها

«إذاقه» (مصدر «أذقنا») به معنای چشانندن است. این تعبیر در موردی به کار می رود که بهره کمی از چیزی گرفته شود.

674- زمینه سعادت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 89 - 12

12- نزول قرآن بر پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، در جهت تبیین همه حقایق مربوط به رشد و سعادت آدمی و نیاز های هدایتی او

ونزلنا عليك الكتب تبيناً لكل شيء

هر چند «کلّ شیء» افاده عموم می کند و به ظاهر همه حقایق عالم هستی را می تواند شامل شود، ولی در این جا قرینه های عرفی وجود دارد که دایره آن را محدود می سازد؛ از جمله اینکه چون قرآن کتاب هدایت، سعادت و رشد است، حقایقی که بیان می کند در قلمرو همین سه موضوع خواهد بود.

675- زمینه شناسایی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - وجود تفاوت های قومی در نسل بشر ، به منظور سهولت شناسایی هر یک ، نمودی از علم و کاردانی خداوند است .

و جعلناکم شعوباً و قبائل لتعارفوا . . . إنّ اللّٰه علیم خبیر

از ارتباط « إنّ اللّٰه علیم خبیر » با « جعلناکم شعوباً . . . » ، مطلب بالا قابل برداشت است .

ص: 388

676- زمینه کفران انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 48 - 18

18 - انسان ، بدون تأثیر پذیری از مکتب وحی ، گرفتار کفران و ناسپاسی است .

فإن أعرضوا... فإن الإنسن كفور

677- زمینه کیفر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 3 - 11

11 - معاد و بازگشت انسان ها ، به پیشگاه عدل الهی برای کیفر و پاداش ، مقتضای آفرینش به حق و هدفمند جهان است .

خلق السموت والأرض... وإليه المصير

ذکر معاد انسان ها - پس از بیان آفرینش جهان بر پایه حق و هدفمندی - می تواند گویای نکته یاد شده باشد.

678- زمینه لغزش انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 5 - 10

10 - اهل زمین ، در طبیعت زمینی خود - بدون بهره گیری از وحی و شریعت الهی - مبتلا به لغزش و گمراهی اند .

كذلك یوحى... ویستغفرون لمن فی الأرض

679- زمینه مصالح انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جمعه - 62 - 9 - 12

12 - تکالیف و توصیه های الهی ، در جهت تأمین منافع و مصالح واقعی انسان ها است .

ذلکم خیر لکم إن کنتم تعلمون

680- زمینه مصالح انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 10 - 4

4 - منوعیت جن از استراق سمع آسمان ، در جهت خیر و صلاح اهل زمین است .

وَأَنَّا لَآئِدْرِي أُشْرَ أُرِيدُ بَمَنْ فِي الْأَرْضِ أَمْ أَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشْدًا

آیه دوم - که گویای هدایت گری قرآن به سوی رشد و درستی است - قرینه است براین که خداوند با نزول قرآن، خیر و صلاح بشر را اراده کرده و در این راستا جن را، از استراق سمع آسمان ممنوع ساخته است.

681- زمینه وسوسه انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 120 - 11

11 - شیطان ، از نیاز ها و خواسته های آدمی برای فریب و وسوسه در دل آنان بهره می برد .

هل أدلك على شجرة الخلد و ملك لا يبلى

682- زمینه هدایت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 27 - 6

6 - هدایت انسان ها ، از شوون خالقیت خداوند است .

الذی فطرنی فإِنَّه سیهدین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 35 - 7

7 - هدفداری خلقت انسان ، مستلزم بعثت رسولان و هدایت آدمیان به سوی اهداف بایسته

أَمْ خَلَقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ

چنانچه عبارت «من غیر شیء» به معنای «من غیر غایه» باشد؛ از ارتباط مسأله هدفداری خلقت انسان با آیات پیشین - که درباره حقانیت رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله) و قرآن بود - مطلب بالا استفاده می شود.

683- زندگی اجتماعی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 390

6- دوران پس از نوح (ع)، سرآغاز فصل جدید زندگی اجتماعی و گروهی بشر

من القرون من بعد نوح

خداوند در آیه قبل فرمود: «بسیاری از جوامع بشری را به خاطر فسق و فساد مترفان هلاک کردیم» و در این آیه سخن از هلاکت اقوام پس از نوح به میان آورده است. از مجموع این دو آیه استفاده می شود که وضعیت اجتماعی پیش از نوح(ع) به گونه ای نبود که طبقه مترف وجود و یا نفوذ داشته باشد و گرنه دچار عذاب می شدند. پس عذاب شدن اقوام پس از نوح(ع) نشان می دهد که زندگی اجتماعی آنان به گونه ای دیگر - که دچار عذاب شدند - بود و فصل جدیدی را آغاز کرد.

684- زندگی اجتماعی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 19 - 2

2- زندگی انسان ها از آغاز تاریخ، زندگی اجتماعی بود.

و ما كان الناس إلا أمة وحده

«امت» به هر جمعیتی گفته می شود که امر واحدی آنان را گرد هم آورده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 53 - 5

5- مؤمنان و کافران، دارای روحیات و عملکرد متمایز و جدا از یکدیگر علی رغم زندگی مشترک آنان در یک جامعه

و هو الذی مرج البحرين هذا عذب فرات و هذا ملح أجاج . . . و حجراً محجوراً

برداشت یاد شده، بر این اساس استوار است که تشبیه و تمثیل به کار رفته در آیه شریفه، ناظر به افراد یک جامعه باشد که برخی مؤمن اند و برخی دیگر کافر؛ ولی در عین حال این دو گروه، از نظر روحیات و رفتار، از هم جدا و متمایزاند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 32 - 14

14 - نیاز متقابل و ارتباط ناگسستی انسان ها با یکدیگر در زندگی اجتماعی

و رفعنا بعضهم فوق بعض درجات ليأخذ بعضهم بعضاً سخرياً

685- زندگی اجتماعی انسان های نخستین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 19 - 1

1 - انسان ها در جامعه نخستین به صورت امت واحد می زیستند .

ص: 391

و ما كان الناس إلا أمه وحده

686- زندگی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 64 - 6

6- سراسر زندگی انسان از آغاز تا فرجام ، تحت تدبیر خدای یگانه

أَمَّنْ يَبْدُوا الْخَلْقَ ثُمَّ يَعِيدُهُ وَ مِنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ

واژه «بیداً» اشاره به آغاز و «يعيد» اشاره به فرجام و «يرزقكم» یادآوری به نیاز مداوم انسان در طول زندگی به الطاف و حمایت های الهی است.

687- زندگی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 12 - 12

12 - تنظیم معیشت انسان ها ، در پرتو علم و آگاهی خداوند به مصالح نظام هستی

يَبْسُطُ الرِّزْقَ . . . إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

688- زندگی انسان ها در زمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 20 - 5

5- پراکندگی انسان ها و سکنا گزیدن آنها در مناطق مختلف زمین ، از آیات الهی است .

و مِنْ آيَاتِهِ . . . ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ

689- زوال قدرت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 68 - 2

2- قوای انسان - هرچند نیرومند باشد - زوال پذیر و در معرض سستی است .

و من نعمّره ننگسه فی الخلق

ص: 392

690- زوجیت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 46 - 2

2- پیدایش زوجین (نر و ماده)، از آبی اندک (نطفه)، شایان تأمل و درس آموزی

و أنه خلق الزوجین الذکر و الأُنثی . من نطفه

«نطفه» در اصل به آب اندکی گفته می شود که ته ظرف باقی مانده باشد (قاموس المحيط).

691- زوجیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 166 - 5

5- همسری و زوجیت مرد با زن، به تدبیر الهی و جلوه ای از ربوبیت او است .

خلق لکم ربکم من أزواجکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 11 - 15، 14، 6

6- خداوند، انسان ها را زوج زوج (زن و مرد) آفرید .

ثم جعلکم أزواجًا

14- آفرینش انسان در قالب مرد و زن و آگاهی از بارداری و زایمان زنان و مقدار عمر آدمی، کاری آسان برای خداوند

والله خلقکم من تراب ثم من نطفه .. و ما یعمّر من معمر و لا ینقص من عمره إلاّ

15- آفرینش انسان در قالب زن و مرد و آگاهی از بارداری و زایمان زنان و مقدار عمر آدمی، نشانه توانایی خداوند بر برپایی قیامت و

احیای مجدد انسان ها

والله خلقکم من تراب ثم من نطفه .. إنّ ذلک علی الله یسیر

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که این آیه، در سلسله آیاتی قرار دارد که در صدد اثبات قدرت مطلق خدا و نیز توانایی او بر

احیای مردگان می باشد؛ مانند آیه «و اللّٰه الذی أرسل الریح . . فأحیینا به الأرض بعد موتها کذلک النشور»

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 11 - 7

7- زوجیت و همسری ، امری الهی و در راستای منافع انسان

جعل لکم من أنفسکم أزواجًا

ص: 393

692- زیاده طلبی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مدثر - 74 - 15 - 2

2- انسان ، موجودی بی نهایت طلب و افزون خواه ، در به چنگ آوردن ثروت و قدرت

ثمّ یطمع أن أزید

693- زیان انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 65 - 7

7- شرک ، بی تردید به زیان انسان ها است .

لئن أشركت . . . ولتكوننّ من الخسرین

«نون» در «لتكوننّ» برای تأکید و رفع تردید است.

694- زیانکاری انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عصر - 103 - 2 - 1,2

1- عموم انسان ها ، سرمایه خویش را از کف داده ، در زیان بزرگی فرورفته اند .

إنّ الإنسان لفی خسر

«انسان» اسم جنس و حرف «ال» در آن، برای استغراق افراد است. تعمیم خسارت بر تمامی انسان ها و آنگاه استثناى مؤمنان (در آیه بعد)، بیانگر آن است که اکثریت چشمگیری از انسان ها، دچار خسارت اند.

2- خداوند ، در تأکید بر خسارت بار بودن وضع انسان ها ، به عصر پیامبر (صلی الله علیه و آله) سوگند یاد کرده است .

و العصر . إنّ الإنسان لفی خسر

695- زیابطبی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 7 - 13

13- گرایش به زیبایی ها ، در سرشت انسان نهفته است .

جعلنا ما على الأرض زينة لها لنبلوهم

آفرینش زیبایی ها به منظور آزمایش انسان، در صورتی معنا خواهد داشت که گرایش به زیبایی در وجود انسان نهفته باشد.

ص: 394

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 38 - 12

12 - انسان ها ، طبعاً ، به زیبایی و خوبی گرایش دارند .

و زَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطٰنُ اَعْمٰلَهُمْ

این که شیطان، کارهای ناروا را خوب جلوه می دهد، تا مردم را از راه خدا باز دارد، حکایت از این حقیقت می کند که مردم، به زیبایی و خوبی گرایش دارند و شیطان از این گرایش، استفاده می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 8 - 5

5 - گرایش و تمایل انسان به زیبایی و گریز وی از زشتی

اَفَمَنْ زَيْنَ لَهُ سُوْءَ عَمَلِهٖ فَرَّاهُ حَسَنًا

از این که شیطان برای گمراه کردن مردم، از راه زیبا جلوه دادن اعمال زشت آنان وارد می شود، می توان مطلب یاد شده را استنباط کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 12 - 7

7 - گرایش انسان ها به زیبایی و تزئین با زیورآلات

و تَسْتَخْرِجُوْنَ حَلِيهٖ تَلْبَسُوْنَهَا

آیه شریفه در صدد گزارش از یک واقعیت خارجی است و آن استفاده مدام انسان ها از زیورآلات دریایی است. این کار حکایت از تمایل و گرایشی است که در درون انسان ها وجود دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 6 - 6

6 - انسان ، موجودی زیباشناس و زیبایی خواه

اِنَّا زَيَّنَّا السَّمٰوٰتِ الدُّنْيَا بِزِيْنَةِ الْكُوْكَبِ

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که خداوند در آیه شریفه، درصدد بیان جلوه های ربوبیتِ بی همتای خود در طبیعت است و اگر زیبایی آسمان پرستاره برای بشر محسوس و مطلوب نباشد، این بیان بیهوده خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 25 - 6

6 - گرایش درونی انسان به زیبایی ها

فزیّنوا لهم ... و حقّ علیهم القول

از این که اعمال ناشایست انسان ها را برایشان خوب و نیک جلوه می دادند، می توان استفاده کرد که طبیعت انسان از بدی گریزان است و به خوبی تمایل دارد.

ص: 395

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 22 - 2

2- تزیین و تجمل ، امری طبیعی و ارزشی در زندگی انسان

یخرج منهما اللؤلؤ والمرجان

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که یکی از کاربردهای عمده مروارید و مرجان، تزیین و تجمل با آن دو است و خداوند به خاطر اعطای آنها به انسان ها، بر ایشان منت نهاده و آن را منفعتی برای آنان شمرده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 58 - 4

4- علاقه و گرایش به زنان زیبا ، امری فطری و اصیل در نهاد بشر و جن

فیهنّ قصرت الطرف ... کانهنّ الیاقوت والمرجان

از این که خداوند، به عنوان نویدی بزرگ به خلق، بشارت همسران زیبا و جذاب را می دهد، استفاده می شود که تمایل به آنان، امری طبیعی و اصیل در نهاد انسان و جن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 70 - 2

2- انسان ، فطرتاً مجذوب زیبایی صورت و سیرت

فیهنّ خیرت حسان

از این که خداوند به عنوان نویدی بزرگ به خلق، بشارت به زیبایی صورت و سیرت حوریان بهشتی می دهد، استفاده می شود که تمایل به زیبایی ظاهری و باطنی، خواسته ای اصیل و نهاده شده در فطرت بشر است؛ نه گرایشی تلقینی و زاییده فرهنگ و محیط.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 5 - 5

5- انسان ، موجودی زیباشناس و زیبایی خواه

إِنَّا زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصْبِيحٍ

برداشت یاد شده، به خاطر این نکته است که آیه شریفه، درصدد بیان جلوه های فرمان روایی و قدرت بی همتای خداوند در طبیعت است و اگر زیبایی آسمان پرستاره برای بشر محسوس و مطلوب نباشد، بیان این مطلب بیهوده خواهد بود.

696- زیبایی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 64 - 8، 6

6 - انسان ، برخوردار از بهترین شکل و شمایل و اندامی موزون

ص: 396

و صَوْرِكُمْ فَأَحْسِن صَوْرِكُمْ

8 - آفرینش انسان خوش اندام و سرشار از استعداد ها و کمالات ، جلوه ای از قدرت و ربوبیت بی همتای خداوند .

و صَوْرِكُمْ فَأَحْسِن صَوْرِكُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 3 - 6,8

6 - انسان ، در مقایسه با دیگر موجودات ، موجودی زیباتر ، برتر و کامل تر است .

خلق السموت و الأرض بالحقّ و صَوْرِكُمْ فَأَحْسِن صَوْرِكُمْ

اختصاص به ذکر یافتن انسان با وصف «فأحسن صوركم» - پس از یادآوری آفرینش آسمان ها و زمین - می تواند اشاره به مطلب یاد شده باشد.

8 - زیبایی و کمال ، از ویژگی های انسان و از نعمت های الهی برای او است .

خلق السموت . . . فأحسن صوركم

برداشت یاد شده از آنجا که آیه شریفه در مقام امتنان و برشمردن نعمت های اعطایی به انسان ها است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تین - 95 - 4 - 2

2 - ساختار وجودی انسان ، استوارترین و زیباترین ساختار و در اوج اعتدال است .

لقد خلقنا الإنسان في أحسن تقويم

«قَوَام» (به فتح قاف); یعنی، «عدل» و به کسر قاف; یعنی، نظام و رکن و آنچه مایه قیام چیزی باشد (صحاح). «تقویم»، یا از اوّلی گرفته شده و به معنای تعدیل است و یا از دوّمی مشتق شده و به معنای «قوام دادن» و «عنصرهای چیزی را سامان بخشیدن» است. در این صورت مفاد آیه این می شود که نظام خلقت انسان، در اوج حُسن و نیکویی است. حُسن هر چیز در عرف مردم، به زیبایی حسی آن است; ولی بیشتر موارد آن در قرآن، ناظر به نوعی از زیبایی است که با بصیرت درک می شود.

697- زیبایی خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انسان ها، از نظر ظاهر و باطن و صورت و سیرت، زیبا و نیکو آفریده شده اند.

فأحسن صورکم

«صورت» عبارت است از هیئت هر شیئی که با آن، از دیگر اشیا جدا و ممتاز می گردد و شامل شکل ظاهری و هویت باطنی آن می شود (اقتباس از مفردات راغب).

ص: 397

698- زیبایی طلبی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 108 - 14

14 - انسان فطرتاً به زیباییها گرایش دارد.

كذلك زيننا لكل أمة عملهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 14 - 6

6- گرایش انسان ها به زیبایی و تزئین با زیورآلات

تستخرجوا منه حلیه تلبسونها

فعل مضارع «تلبسونها» حکایت از واقعیت خارجی می کند و آن استفاده از زیورآلات است. از طرفی، تزئین جزء نیازهای ضروری انسان نیست و در عین حال در کنار آن نیازها ذکر شده است و این حکایت از حقیقت یاد شده دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 63 - 5

5- گرایش و تمایل انسان به زیبایی و گریز از زشتی

فزیّن لهم الشیطن أعمالهم

از اینکه شیطان اعمال زشت مردم را تزئین کرد و آنان را به وسیله همان عمل گمراه ساخت، نشان دهنده نکته فوق است.

699- ساختار انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 9 - 2

2 - ساختار وجودی انسان و مراحل پیدایش او، فاقد زمینه آلودگی به کفر و گناه است .

الذی خلقک فسویک فعدلک . فی أیّ صوره ما شاء ربّک . کلاً

حرف «کلا» - به قرینه آیات پیشین - ممکن است برای رفع این توهم باشد که زمینه کفر و گناه، در وجود کافران و گنه کاران نهاده شده است؛ یعنی، با آن تسویه، تعدیل و ترکیب، جایی برای این توهم نمی ماند؛ بلکه علت گناه و کفر به خداوند را باید در تکذیب کیفرهای اخروی جست و جو کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تین - 95 - 4 - 2

2 - ساختار وجودی انسان، استوارترین و زیباترین ساختار و در اوج اعتدال است.

لقد خلقنا الإنسان فی أحسن تقویم

«قوام» (به فتح قاف)؛ یعنی، «عدل» و به کسر قاف؛ یعنی، نظام و رکن و آنچه مایه قیام چیزی باشد (صحاح). «تقویم»، یا از

ص: 398

اولی گرفته شده و به معنای تعدیل است و یا از دوّمی مشتق شده و به معنای «قوم دادن» و «عنصرهای چیزی را سامان بخشیدن» است. در این صورت مفاد آیه این می شود که نظام خلقت انسان، در اوج حُسن و نیکویی است. حُسن هر چیز در عرف مردم، به زیبایی حسّی آن است؛ ولی بیشتر موارد آن در قرآن، ناظر به نوعی از زیبایی است که با بصیرت درک می شود.

700- ساختار مغز انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 2 - 8

8- ساختار مقاوم و آسیب ناپذیری مغز و اعصاب آدمی، باعث می شود که او در برابر بسیاری از رخداد های دهشتناک و هراس انگیز بتواند بر خود مسلط بماند و هشیاری خود را از کف ندهد.

إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ... يَوْمَ تُرْونَهَا... وَ تَرَى النَّاسَ سُكَرَى

ذکر «پریدن هوش از سر خلاق» برای ترسیم شدت و عظمت زلزله زمین در آستانه رستاخیز، حاکی از این معنا است که مغز و اعصاب آدمی، با این که معمولاً در برابر رویدادهای سخت و سهمگین، مقاوم و آسیب ناپذیر است و انسان در شرایط سخت و دشوار می تواند بر خود مسلط بماند و هشیاری خود را حفظ کند؛ لکن اضطراب و ترس ناشی از آن رخداد، به قدری است که هوش از سر تمامی خلاق خواهد ربود و آنان را چون می زدگان مست، بی خود خواهد ساخت.

701- ستارگان و نیازهای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 49 - 5

5- بی تأثیری ستارگان، در نیازمندی و بی نیازی انسان *

وَأَنَّهُ هُوَ أَغْنَىٰ وَأَقْنَىٰ . وَأَنَّهُ هُوَ رَبُّ الشَّعْرَى

ارتباط این آیه با آیه قبل، می تواند بیانگر این معنا باشد که در میان عرب جاهلی، این اعتقاد وجود داشت که ستاره «شعری»، دارای تأثیر در فقر و غنای انسان ها است و قرآن درصدد نفی این اعتقاد می باشد.

702- سجده بر انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 72 - 8

8- دمیده شدن روح الهی در انسان ، موجب شایستگی وی برای مسجود فرشتگان بودن

خلق بشرًا من طین . فإذا سوّيته و نفخت فيه من روحي فقعوا له سجدین

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که فرمان خداوند به سجده بر آدم(ع)، پس از دمیده شدن روح الهی در او صادر گردید و

ص: 399

این می‌رساند که آنچه موجب شایستگی آدم برای سجده شد، روح الهی وی بود؛ نه جسم و کالبدش.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 73 - 3

3 - تجلی بزرگداشت انسان، در سجده فرشتگان بر آدم (ع)

فسجد الملائکه کلهم أجمعون

703- سجده ملائکه بر انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 29 - 12

12- دمیده شدن روحی الهی در انسان، موجب شایستگی او برای مسجود فرشتگان شدن

و نفخت فيه من روحی فقعوا له سجدین

دستور خداوند به سجده ملائکه در برابر آدم(ع)، پس از خلقت کامل با دمیده شدن روح در او، می‌تواند حاکی از نکته یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 50 - 6

6- انسان‌ها دارای زمینه‌های دستیابی به منزلتی فراتر از فرشتگان و شایستگی برای سجده ملائکه بر ایشان هستند.

و إذ قلنا للملائکه اسجدوا لآدم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 11 - 13

13 - انسانها دارای زمینه‌های دستیابی به منزلتی فراتر از فرشتگان و شایسته شدن برای سجده ملائکه بر ایشان.

لقد مکنکم فی الأرض .. و لقد خلقنکم ... ثم قلنا للملائکه اسجدوا لآدم

آیه قبل دلالت می‌کند که مطالب عنوان شده در آیه مورد بحث - که از جمله آنها سجده فرشتگان بر آدم(ع) است - از نعمتهای الهی برای همه انسانهاست. در حالی که نه سجده بر آدم به منزله سجده بر همگان است و نه سجده بر او نعمت برای دیگران، بنابراین، می‌توان

گفت جمله «قلنا للملائكة...» پس از «خلقناكم» اشاره به این دارد که خداوند در همه انسانها این زمینه را ایجاد کرده است که بتوانند مسجود ملائکه بشوند.

704- سختی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 400

20 - بلد - 90 - 4 - 3، 2

2 - انسان موجودی فرورفته در سختی و رنج

لقد خلقنا الإنسن فی کبد

«کبد» به معنای مشقت است. (مفردات راغب)

3 - خداوند ، با سوگند به شهر مکه و حضرت ابراهیم و اسماعیل (ع) ، برآمیخته بودن زندگانی انسان با رنج و سختی ، تأکید کرده است .

لا أقسم .. لقد خلقنا الإنسن فی کبد

این آیه، جواب قسم هایی است که در آیات پیشین آمده بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 5 - 6

6 - آمیخته بودن زندگانی انسان با رنج و سختی ، نشان برخوردار نبودن او از برترین قدرت

الإنسن فی کبد . أیحسب أن لن یقدر علیه أحد

ارتباط این آیه با آیه قبل، گویای آن است که بیان دشواری های زندگانی انسان، برای اثبات مقهور بودن وی و بی پایه بودن خود برترینی او است.

705- سخن آشکار انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 110 - 3

3- احاطه علمی به گفتار نهان و آشکار آدمیان ، در انحصار خداوند است .

إن أدری .. إینه یعلم الجهر من القول

جمله «إنه..» تعلیل برای عدم آگاهی پیامبر(صلی الله علیه و آله) از زمان وقوع عذاب است و این حکایت از انحصار علم برای خدا دارد.

706- سخن انسان

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

11 - انبیاء - 21 - 4 - 1

1- آگاہی پروردگار به تمامی سخنان اهل زمین و آسمان

قال ربّی یعلم القول فی السماء والأرض

ص: 401

707- سخن انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 7 - 1

1 - خداوند ، به آنچه که آدمی می گوید و اظهار می کند ، آگاه است .

وإن تجهر بالقول فإنه يعلم السرّ وأخفى

جمله «فإنه يعلم...» جانشین جواب شرط «إن تجهر» است و معنای آیه این است که اگر سخن آشکار کنی [خدا می داند]، زیرا که او سرّ و مخفی تر از آن را می داند. در این موارد، بیان علت از تصریح به جواب شرط بی نیاز می کند.

708- سخن پنهان انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 110 - 3

3- احاطه علمی به گفتار نهان و آشکار آدمیان ، در انحصار خداوند است .

إن أدرى .. إنّه يعلم الجهر من القول

جمله «إنّه...» تعلیل برای عدم آگاهی پیامبر (صلی الله علیه و آله) از زمان وقوع عذاب است و این حکایت از انحصار علم برای خدا دارد.

709- سرعت حشر اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 18 - 4

4 - حضور انسان در قیامت ، پس از نفخ صور ، فوری و بی درنگ است .

یوم ینفخ فی الصور فتأتون أفواجًا

حرف «فاء» علاوه بر تفریع، دلالت بر تعقیب دارد؛ یعنی، بیانگر این است که بین نفخ صور و آمدن مردم، فاصله ای نخواهد بود.

710- سرعت حشر انسان ها

4- احضار انسان ها به پیشگاه خداوند در قیامت ، بسیار سریع و بی هیچ فاصله ای با نفخ صور انجام خواهد پذیرفت .

إن كانت إلا صيحة واحدة فإذا هم جميع لدينا محضرون

برداشت یاد شده از آمدن «اذا»ی فجائیه - پس از ذکر نفخ صور - به دست می آید.

711- سرگردانی اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 7 - 5

5 - نگرانی و سردرگمی آدمیان ، در لحظه های آغازین رستاخیز و خروج از قبرها

یخرجون من الأجداث کأنهم جراد منتشر

تشبیه به «جراد منتشر»، بیانگر سردرگمی و حرکت های نامنظم و حیرت زده آدمیان، پس از خروج از قبرها در روز رستاخیز است.

712- سرمایه اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 89 - 1

1 - قلب سلیم ، تنها سرمایه ثمربخش برای انسان در قیامت

یوم لاینفع . . . إلا من أتى الله بقلب سلیم

713- سرمایه انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 86 - 1

1 - سرای آخرت و نعمت های آن ، سرمایه انسان ها در قبال ایمان و عمل به کتاب های آسمانی است .

أولئک الذین اشتروا الحیوه الدنیا بالآخره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 22 - 6

6 - عمل نیک ، سرمایه و مددکار دنیوی و اخروی انسان

حبطت اعمالهم فی الدنیا و الاخره و ما لهم من ناصرین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - اموال و فرزندان (پشتوانه مالی و نیروی انسانی) ، مهمترین سرمایه مادی بشر

انّ الذین کفروا لن تغنی عنهم اموالهم و لا اولادهم

ص: 403

با وجود اینکه هیچ چیز توان کفایت از خدا را ندارد، نام بردن از مال و اولاد، دلالت بر ویژگی و اهمیت خاص آن دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 177 - 3

3 - ایمان به خداوند ، سرمایه سعادت بخش انسان

انّ الذّین اشتروا الکفر بالایمان .. لهم عذاب الیم

زیرا می فرماید برخی کفر را به بهای ایمان خریدند و از دست دادن این بها، موجب گرفتاری به عذاب است. لذا ایمان، سرمایه ای فرض شده که از دست دادن آن موجب عذاب دردناکی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 180 - 23, 25, 4

4 - داده های الهی (امکانات مادی و معنوی) به انسان ها ، فضل خداوند و از ملک اوست .

ولا یحسبنّ الذّین ینخلون بما آتیهم اللّهُ من فضله

5 - توجّه به از جانب خدا بودن دارایی ها ، آسان کننده انفاق و بخشش و بیانگر زشتی و شناعة بخلورزی

ولا یحسبنّ الذّین ینخلون بما آتیهم اللّهُ من فضله

تذکر خداوند به اینکه داراییهای شما، فضلی از جانب اوست (بما آتیهم اللّهُ من فضله)، برای این هدف است که انفاق را بر آدمی آسان کند و زشتی بخل را بر او آشکار سازد.

23 - دارایی های انسان از آن خداست و به او باز خواهد گشت .

بما آتیهم اللّهُ من فضله .. و لله میراث السّموات و الارض

25 - توجّه به خارج شدن تمام دارایی ها از دست انسان ، مایه شناخت زشتی بخل و ترک انفاق

ولا یحسبنّ الذّین ینخلون .. و لله میراث السّموات و الارض

جمله «و لله میراث السّموات ..» ، بیانگر این نکته است که اموال از دست شما خارج و به خدا باز خواهد گشت. بنابراین چرا انفاق نمی کنید و خود را از ثواب و پاداش انفاق محروم می سازید؟

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 103 - 5

5- أعمال آدمی ، در سرای دنیا ، دست مایه و سرمایه اصلی او است .

الأخسرین أعمالاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 104 - 5

5- سعی و تلاش آدمی در دنیا ، سرمایه اصلی او است .

الأخسرین أعمالاً . الذین ضلّ سعیهم فی الحیوه الدنیا

ص: 404

714- سرنوشت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 50 - 9

9 - عملکرد انسان دارای نقشی بسزا در چگونگی تدبیر امور او از سوی خداوند

یسومونکم سوء العذاب . . . و فی ذلکم بلاء من ربکم عظیم. و اذ فرقنا بکم البحر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 187 - 18

18 - انسان و انتخاب او دارای نقشی بسزا در تحقق مقدرات الهی است .

و ابتغوا ما کتب اللّٰه لکم

فرمان الهی به انسانها، مبنی بر اینکه در پی دست یافتن به مقدرات الهی باشند (و ابتغوا ما کتب اللّٰه لکم) گویای این است که: تحقق برخی از آنچه که خداوند برای انسان مقدر کرده، مشروط به انتخاب و عملکرد او نیز هست؛ یعنی، انسان در تحقق آنها نقش دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 189 - 16

16 - اعمال و رفتار آدمی سازنده حقیقت و ماهیت اوست .

ولکن البر من اتقی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 223 - 7

7 - تأثیر نحوه روابط زناشویی ، در سرنوشت نیک یا بد انسان

فاتوا حرثکم انی شتتم و قدّموا لانفسکم

به نظر می رسد جمله «وقدّموا لانفسکم» به منزله تقییدی باشد برای اختیار و آزادی آدمی در آمیزش؛ یعنی زندگی زناشویی در سرنوشت آدمی مؤثر است؛ پس آن روشی را برگزینید که فرجامی نیک داشته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 112 - 13

13 - تأثیر گرایش های اعتقادی و رفتاری انسان ها ، در سرنوشت آنان

ضربت عليهم الذّٰله .. ذلک بانّهم کانوا یکفرون ... ذلک بما عصوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 173 - 18

18 - سرنوشت اخروی انسان در گرو موضعگیری فکری و عملی وی در دنیا

فاما الذین ءامنوا .. و اما الذین استنکفوا و استکبروا فیعذبهم

ص: 405

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 16 - 4

4 - انسان ، زمینه ساز هدایت (سرنوشت) خویش

یهدی . . . من اتبع رضونه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 80 - 12

12 - انسان خود تعیین کننده سرنوشت و فرجام خویش

قدمت لهم انفسهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 30 - 3

3 - گمراهی، سرنوشت گروهی از انسانهاست.

و فریقا حق علیهم الضلله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 137 - 14

14 - عملکرد انسان ها در تعیین سرنوشت آنان به دست خدا دارای ارزشی بسزاست .

و تمت کلمت ربک الحسنی علی بنی اسرائیل بما صبروا

نکته فوق با توجه به بیان سبب یاری خدا، یعنی «بما صبروا»، برداشت شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 176 - 10

10 - انسان در عین حاکمیت مشیت خدا بر وی ، در تعیین سرنوشت خویش دخیل است .

و لو شئنا لرفعنه بها و لکنه أخلد إلى الأرض

جمله «و لو شئنا ..» می رساند که سرنوشت انسان با مشیت الهی رقم می خورد. جمله «و لکنه ...» تعلیل برای مفهوم جمله قبل است و دلالت می کند که مشیت الهی در تعیین سرنوشت انسان، منوط به عملکرد خود آدمی می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 70 - 19

19 - اختیار انسان و نقش خود وی در رقم زدن سرنوشت خویش

فما كان الله ليظلمهم و لكن كانوا أنفسهم يظلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 406

11 - نقش اساسی برخی مواضع و عملکرد های نخستین انسان ، در عملکرد و مواضع آینده وی

لن تخرجوا معی . . . إنکم رضیتم بالعود أول مرّه

تصریح به «اول مرّه» نقش داشتن عملکرد نخستین را در حرکتهای آینده انسان می رساند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 27 - 10

10 - سرنوشت خوب و بد انسان در آخرت ، بستگی به عملکرد او دارد .

و الذین کسبوا السيئات . . . أولئک أصحاب النار هم فیها خالدون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 11 - 6

6- خداوند در پی تحوّل و تغییر در گرایش ها و رفتار های جوامع بشری ، وضعیّت و سرنوشت آنان را تغییر می دهد .

إن الله لا یغیر ما بقوم حتی یغیروا ما بأنفسهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 13 - 6

6- « عن محمد بن مسلم عن أبی جعفر و أبی عبدالله (علیهما السلام) عن قوله : « و کلّ إنسان أُلزمنه طائرته فی عنقه » قال : قدره الذی قدر علیه ;

محمد بن مسلم از امام باقر و امام صادق - علیهما السلام - درباره سخن خدا « و کلّ إنسان أُلزمنه طائرته فی عنقه » روایت کرده است که فرمودند: کسی که می بایستی سرنوشت انسان را مقدر کند، تقدیر کرده است.»

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 59 - 8

8 - انسان ، خود تعیین کننده سرنوشت خویش است .

قد جاءتك آيتي فكذب بها واستكبرت و كنت من الكافرين

715- سرنوشت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

7 - توبه - 9 - 39 - 9

9- سنت خداوند بر تعيين سرنوشت انسان ها در پرتو عملکرد خودشان ، با وجود قدرت او بر تعيين قطعي همه امور

إلا تنفروا يعذبكم . . . ولا تضروه شيئاً و الله على كل شيء قدير

خداوند، از يك سو مؤمنان را به جهاد بر مي انگيزد و از سوي ديگر بي نيازي خود را از عملکرد آنان اظهار مي کند و اين نشان

ص: 407

دهنده سنت او بر نقش دادن به انسان در تعیین سرنوشت خویش است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 4 - 6

6 - معاد (رستاخیز) سرنوشت حتمی تمامی انسانهاست .

إنه يبدؤا الخلق ثم يعيده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 8 - 4

4 - سرنوشت انسان (سعادت و شقاوت اخروی) در گرو اعمال و کردار اوست .

أولئك مأويهم النار بما كانوا يكسبون

716- سرور انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 51 - 10، 5

5 - انسان ها ، به محض مشاهده باد های نوید بخش باران ، بدون توجه به خدایی بودن آنها ، خوش حال می شوند ، ولی در برخورد با باد های مخرب ، ناسپاس می گردند !

فإذا أصاب به من يشاء من عباده .. يستبشرون ... ولئن أرسلنا ريحًا ... يكفرون

«يكفرون» به قرینه این که سخن از نعمت و قطع شدن آن است، کفر و ناسپاسی است.

10 - شادمانی ، در شرایط رفاه ، و کفر و ناسپاسی به هنگام سختی و حسرت ، حالات و صفات انسان ها است .

فإذا أصاب .. إذا هم يستبشرون ... ولئن أرسلنا ريحًا ... من بعده يكفرون

717- سطحی نگری انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 88 - 10

10 - انسان ، موجودی سطحی نگر است ؛ ولی خداوند آگاه به حقایق نهان کردار او است آن گونه که به اسرار نهفته هستی آگاهی دارد .

و تری الجبال تحسبها جامده .. . إنه خبیر بما تفعلون

در صورتی که «تری الجبال. . .» بیانگر اسرار نهفته جهان و سطحی نگری انسان نسبت به هستی باشد، آیه بالا نشان دهنده علم برتر خدا در قبال سطحی نگری انسان است و تعبیر «إنه خبیر بما تفعلون» می رساند که خداوند آگاه به اسرار هستی، از پنهانی ترین کردار آدمیان آگاه است.

ص: 408

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 22 - 4

4- حقیقت، قابل شهود در دنیا؛ اما آدمی گرفتار غفلت و سطحی نگری

لقد كنت في غفلة من هذا

«غفلت» در جایی صادق است که حقیقت قابل شهود باشد؛ ولی آدمی به دلایلی از مشاهده آن محروم بماند. تعبیر «کشفنا...» می رساند که آدمی در دنیا، گرفتار سطحی نگری است و چشمانش در حجاب دنیاگرایی قرار دارد.

718- سعادت اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 134 - 5

5 - اسلام دینی جامع و خواهان سعادت آدمیان در دنیا و آخرت

من كان يريد ثواب الدنيا فعند الله ثواب الدنيا والآخرة

719- سعادت دنیوی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 134 - 5

5 - اسلام دینی جامع و خواهان سعادت آدمیان در دنیا و آخرت

من كان يريد ثواب الدنيا فعند الله ثواب الدنيا والآخرة

720- سعادت طلبی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 135 - 6,7

6 - انسان، جوینده فرجام نیک و پوینده مسیری است که آن را سعادت می پندارد.

اعملوا... فسوف تعلمون من تكون له عقبه الدار

7 - بهره برداری از تمایل انسان به فرجام نیک و حسن عاقبت، روشی در تبلیغ و دعوت مردم به دین است.

فسوف تعلمون من تكون له عقبه الدار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 409

7 - انسان ها خواهان سعادت همیشگی و عمری جاودانه اند .

هم فیها خلدون

وعدده به پاداش در صورتی مؤثر و ترغیب کننده آدمی است که وی خواهان آن باشد.

721- سکونت انسان در زمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 24 - 8

8 - مدت زمان استقرار و سکونت آدمیان در زمین، نامعلوم برای آنان

و لکم فی الأرض مستقر و متع إلى حین

نکره آمدن کلمه «حین» بیانگر این است که مدت زمان سکونت انسانها در زمین نامعلوم است و بدان آگاهی نخواهند یافت.

722- سلطه بر انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 129 - 1

1 - خداوند، همان گونه که شیطانهای جن را بر آدمیان مسلط می کند، برخی از ظالمان را بر برخی دیگر مسلط می سازد.

یمعشر الجن قد استكثرتم . . . و کذلک نولی بعض الظلمین بعضا

«کذلک» تشبیه تسلط ظالمان بر ظالمان به سلطه جنیان بر آدمیان است. یعنی همان گونه که جنیان را بر آدمیان مسلط می سازیم، مردم

ظالم را بر گروه ظالم دیگر ولایت می دهیم.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 84 - 4

4- انسان ، در حصار روحیات و ملکات نفسانی و باور های درونی خویش است .

قل کلّ يعمل علی شاکلته

«شاکله» در لغت هم به معنای ملکات نفسانی و هم به معنای طریقه و روشی است که انسان برگزیده آمده است (قاموس المحيط). در هر صورت حکایت از این حقیقت می‌کند که آدمی، محصور رو حیات و باورهای خود است.

723- سلطه خصلتهای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 410

4- انسان ، در حصار روحيات و ملكات نفساني و باور های دروني خویش است .

قل كلّ يعمل علی شاكلته

«شاکله» در لغت هم به معنای ملكات نفسانی و هم به معنای طریقه و روشی است که انسان برگزیده آمده است (قاموس المحيط). در هر صورت حکایت از این حقیقت می کند که آدمی، محصور روحيات و باورهای خود است.

724- سن رشد انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 34 - 23

23- « عن أبي بصير قال : قال أبو عبد الله (ع) : إذا بلغ العبد ثلاثاً و ثلاثين سنة فقد بلغ أشده . . . » ;

ابوبصیر روایت کرده است که امام صادق(ع) فرمود: آن گاه که بنده به سن 33 سالگی برسد . . . به رشد لازم رسیده است [و این است مقصود از] «بلغ أشده»...».

725- سوء استفاده از آرزوهای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 38 - 7

7- آرمان ها و خواسته های انسان ها ، در معرض سوء استفاده مستکبران و صاحبان زر و زور

قال فرعون . . . و ما أهدیکم إلا سبیل الرشاد . . . وقال الذی ءامن یقوم أتبعون أهد

شعار فرعون به نشان دادن راه درست زندگی - در مقابل شعار موسی(ع) و مؤمن آل فرعون - بیانگر حقیقت یاد شده است.

726- سودجویی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 245 - 6

6- بهره جستن از خصلت نفع طلبی انسان ها ، از روش های قرآن برای تشویق آنان به انفاق در راه خداوند و کار های خیر

من ذا الذی یقرض اللّٰه .. فیضاعفه له اضعافاً کثیرةً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 77 - 32

32 - بهره برداری از سرشت سودجویی انسان ، از روش های قرآن برای ترغیب به انجام تکالیف

ص: 411

727- سوگند به انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 3 - 6

6 - سوگند خداوند به انسان تولیدمثل کننده و فرزندانش

و والد و ما ولد

واژه «والد» ممکن است به شخص خاصی نظر نداشته باشد؛ بلکه اسم جنس بوده و بر هر انسان مذکر و یا حتی مؤنثی که در تولید مثل نقش داشته باشند، اطلاق گردد (ر. ک: لسان العرب). در این صورت شگفتی تکثیر نسل و نقش اعجاب برانگیز پدر و مادر در آن و نیز عظمت فرزند به وجود آمده از آنها، راز سوگند خداوند به آنان است.

728- سوگند به جان انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - شمس - 91 - 7 - 1

1 - سوگند خداوند به جان انسان ها

و نفس

«نفس»، به معنای روح و نیز جسد آمده است (صحاح اللغه). آیات بعد - که ویژگی های روح انسان را مطرح می کند - قرینه بر اراده معنای اول است. کلمه «نفس» گرچه نکره است؛ ولی بر ابهام دلالت ندارد. بلکه مراد جنس نفس است؛ زیرا آنچه بعد از آن، درباره نفس ذکر شده مربوط به تمام نفس ها است. نکره در این موارد، مفید تفخیم است.

729- سوگند به فرزندان انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 3 - 6

6 - سوگند خداوند به انسان تولیدمثل کننده و فرزندانش

و والد و ما ولد

واژه «والد» ممکن است به شخص خاصی نظر نداشته باشد؛ بلکه اسم جنس بوده و بر هر انسان مذکر و یا حتی مؤنثی که در تولید مثل نقش داشته باشند، اطلاق گردد (ر. ک: لسان العرب). در این صورت شگفتی تکثیر نسل و نقش اعجاب برانگیز پدر و مادر در آن و نیز عظمت فرزند به وجود آمده از آنها، راز سوگند خداوند به آنان است.

ص: 412

730- سهولت بعث اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 7 - 7

7 - برانگیختن انسان ها و حسابرسی از آنان در قیامت ، کاری سهل و آسان برای خداوند

لتبعثنَّ ثمَّ لتنبؤنَّ بما عملتم و ذلك على الله يسير

731- سهولت تصرف در زندگی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 22 - 7

7 - دخالت در شؤون زندگی همه انسان ها ، به رغم وسعت و گستردگی آن ، برای خداوند بسی سهل و آسان است .

ما اصاب من مصیبه . . . إنَّ ذلك على الله يسير

732- سهولت حسابرسی اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 7 - 7

7 - برانگیختن انسان ها و حسابرسی از آنان در قیامت ، کاری سهل و آسان برای خداوند

لتبعثنَّ ثمَّ لتنبؤنَّ بما عملتم و ذلك على الله يسير

733- سیمای اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 111 - 1

1 - نشانه های خضوع و تسلیم در برابر خداوند ، بر چهره تمامی انسان ها (در قیامت) نقش خواهد بست .

... و عنق الوجه للحی القیوم

«عناء» به معنای خاضع شدن و مطیع گشتن است (لسان العرب). «وجه» به معنای صورت است و از آن جهت که آثار خضوع و ذلت،

بیش از همه جا در چهره آشکار می‌گردد، این واژه استفاده شده است. «ال» در «الوجه» نیز محتمل است معنای استغراق داشته باشد و یا آن که عوض مضاف الیه بوده و مراد از آن «وجه المجرمین» باشد. برداشت یاد شده مبتنی بر اولین احتمال است.

ص: 413

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 2 - 1,3

1 - جمعی از حاضران صحنه قیامت ، شکسته حال و سرافکننده اند و ذلت و خواری در چهره آنان نمایان است .

وجوه یومئذ خشعه

«خشوع»؛ یعنی، در برابر کسی سر تعظیم فرود آوردن و سر به زیر بودن و «خاشع» به معنای شکسته حال است (مقایس اللغه). مراد از «وجوه» - به قرینه «لیس لهم طعام» در آیات بعد - صاحبان وجوه است و اسناد خشوع به چهره ها - که محل بروز آثار آن است - نوعی مبالغه و بیانگر شدت خشوع است.

3 - چهره حاضران صحنه قیامت ، نمایانگر فرجام کار آنان است .

وجوه یومئذ خشعه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 8 - 1,2

1 - برخی از حاضران در صحنه قیامت ، در رفاه ، خوش گذرانی و حالتی شایسته به سر برده ، آثار برخورداری از نعمت در چهره آنان نمودار خواهد شد .

وجوه یومئذ ناعمه

برای تمامی معانی گوناگونی که ماده «ن.ع.م» برای آنها به کار می رود، یک اصل وجود دارد که بر «داشتن رفاه، خوب زندگی کردن و شایستگی» دلالت دارد (مقایس اللغه). «ناعمه»؛ یعنی، کسی که زندگی و تغذیه نیکو دارد (قاموس). توصیف «وجوه» به این وصف، بیانگر بروز نشانه های آن حالت در چهره ها است.

2 - چهره حاضران در صحنه قیامت ، نمایانگر فرجام آنان است .

وجوه یومئذ ناعمه

734- سیمای انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 11 - 2,3,5

2 - خداوند، عطا کننده شکل و شمایل انسانی به انسانهاست.

3 - خداوند، مبدأ و منشأ انسانها (آدم) را آفرید و سپس به او صورت انسانی عطا کرد.

و لقد خلقنکم ثم صورنکم ثم قلنا للملئکه اسجدوا لآدم

«خلقناکم» (شما را در گذشته آفریدیم)، خطاب به همه انسانهاست و چون همه انسانها پیش از فرمان سجده بر آدم آفریده نشده بودند، معلوم می شود آن جمله ناظر به آفرینش چیزی است که می توانسته مبدأ همگان باشد و به همین لحاظ آفرینش او آفرینش همه انسانها شمرده شده است فراز بعد (ثم قلنا ..) می رساند که آن چیز همان شد که به «آدم ابوالبشر» معروف است. قابل ذکر است که دلالت آیه بر این که خود آن مبدأ یاد شده آدم (ع) شده باشد به صورت احتمال مطرح است.

5 - وجود فاصله زمانی بین آفرینش مبداء انسانها و اعطای صورت انسانی به او

و لقد خلقنکم ثم صورنکم

735- سینه انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 118 - 20

20 - سینه آدمی ، کانون محبت ها و نفرتها

و ما تخفی صدورهم اکبر

736- شخصیت اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 72 - 2

2- شخصیت و ماهیت اخروی انسان ، بازتاب و نمودی از شخصیت دنیوی اوست .

و من کان فی هذه اعمی فهو فی الآخره اعمی

737- شخصیت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 225 - 7

7 - تغییر شخصیت معنوی انسان ، در اثر کار های لغو و بیهوده *

لا یؤاخذکم الله باللغو فی ایمانکم و لکن یؤاخذکم بما کسبت قلوبکم

آیه مزبور احتمالاً در صدد تقسیم سوگند به لغو و جِدّ و کفّاره داشتن یکی و نداشتن دیگری نیست؛ بلکه در صدد بیان این است که اگر چه خداوند در سوگندهای لغو کفّری قرار نداده است؛ ولی این عمل حکایت از قلبی بیمار دارد و یا اینکه به تدریج به بیماری قلب و دل می انجامد و خداوند بر این بیماری مؤاخذه می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 64 - 10

10 - مأموریت پیامبر (صلی الله علیه و آله) بر دعوت اهل کتاب به آزاداندیشی و داشتن شخصیت مستقل انسانی

تعالوا... ولا يتخذ بعضنا بعضاً ارباباً من دون الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 415

3 - میدان نبرد، عرصه بروز شخصیت و حقیقت درونی افراد

و لقد كنتم تمنون الموت... فقد رايتموه و انتم تنظرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 93 - 14

14 - ایمان، عمل صالح، تقوا و انجام کارهای نیک به وجه احسن معیار ارزشگذاری بر انسانها و نقد منزلت و شخصیت آنان

لیس علی الذین ءامنوا... ثم اتقوا و احسنوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 11 - 13

13 - انسانها دارای زمینه های دستیابی به منزلتی فراتر از فرشتگان و شایسته شدن برای سجده ملائکه بر ایشان.

لقد مکنکم فی الأرض... و لقد خلقنکم... ثم قلنا للملائکه اسجدوا لآدم

آیه قبل دلالت می کند که مطالب عنوان شده در آیه مورد بحث - که از جمله آنها سجده فرشتگان بر آدم(ع) است - از نعمتهای الهی برای همه انسانهاست. در حالی که نه سجده بر آدم به منزله سجده بر همگان است و نه سجده بر او نعمت برای دیگران، بنابراین، می توان گفت جمله «قلنا للملائکه...» پس از «خلقناکم» اشاره به این دارد که خداوند در همه انسانها این زمینه را ایجاد کرده است که بتوانند مسجود ملائکه بشوند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 72 - 9

9 - انسانیت، هویت و شخصیت انسان به روح الهی او بستگی دارد؛ نه به جسم و کالبدش.

فإذا سوّيته و نفخت فيه من روحي فقعوا له سجدین

برداشت یاد شده از آن جا است که سجده فرشتگان بر آدم(ع) - که نشانه شخصیت و هویت ارزشمند انسانی او است - پس از دمیده شدن روح الهی در وی بود.

8 - عناد و لجاجت آدمی در برابر حق تا مرز رضایت به نابودی خویش و گرفتار شدن به عذاب های الهی

اللّٰهم إن كان هذا هو الحق من عندك فأمطر علينا حجاره .. أو اتتنا بعذاب أليم

739- شرحواهی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 11 - 2، 1

1- انسان، شرّ و بدی را چونان خیر و خوبی، طالب و خواستار است.

و یدع الإنسن بالشرّ دعاء بالخیر

مراد از «دعا» مطلق در خواست است اعم از اینکه به لفظ دعا باشد و یا به غیر آن.

2- خیرطلبی در انسان، اصیل و در پی شرّ بودنش، تبعی و غیر اصیل است.

و یدع الإنسن بالشرّ دعاء بالخیر

برداشت فوق از تشبیه شرحواهی انسان به طالب خیر بودنش استفاده گردیده است؛ یعنی، همان طور که انسان همواره و به طور طبیعی و اصیل طالب خیر است، به دنبال شر هم خواهد رفت.

740- شعور انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 14 - 3

3- پیدایش موجودی شعورمند و صاحب اراده از گلی خشکیده (چون انسان)، شایان تأمل و درس آموزی است.

خلق الإنسن من صاصل

تذکر به مبدأ پیدایش انسان، ممکن است نظر به مطلب بالا داشته باشد؛ چه این که آیات سوره تماماً توحیدی است و در مقام نمایاندن ربوبیت یگانه حق می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 31 - 4

4- ارجمندی و مرتبت جن و انس، به عنوان دو موجود شعورمند و مسؤول در نظام جهان

سنفرغ لكم أیة الثقلان

ممکن است وصف «ثقلان» (دو موجود وزین و گران سنگ) از آن جهت به جن و انس اطلاق شده باشد که در پرتو شعور و مسؤولیتشان، مورد حسابرسی خداوند قرار می گیرند و شایستگی آن را دارند.

741- شفاعت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 44 - 2

2- وجود شفاعت برای انسان ها در پیشگاه خداوند

قل لله الشفعه جميعاً

ص: 417

تأکید خداوند بر انحصار شفاعت به خود، نشانه این حقیقت است که اصل شفاعت مورد مقبول خدا قرار دارد؛ ولی این کار تنها با اذن و رضای او میسر است؛ چنان که در آیات دیگر به این حقیقت تصریح شده است مثل «ما من شفیع إلاّ من بعد اذنه..» (یونس (10) آیه 3) و «و لا یشفعون إلاّ لمن ارتضی» (انبیاء (21) آیه 28).

742- شفیع انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 4 - 13

13 - انسان ، همواره نیازمند ملجأ و شفیع برای جبران کاستی های خود است .

ما لکم من دونه من ولیّ و لا شفیع

«شفیع» ریشه «شفیع» به معنای «ضمیمه کردن چیزی به دیگری» است (مفردات راغب). شفاعت، به معنای «پیوستن چیزی به دیگری، جهت کمک به او» است (مفردات راغب). نفی هرگونه «ولیّ و شفیع» جز خدا برای انسان، نشان دهنده این است که انسان به آن نیاز اساسی دارد و به دنبال آن می رود و خداوند می خواهد به او رهنمود بدهد که نیاز یاد شده در کجا برآورده می شود.

743- شقی ترین انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - لیل - 92 - 16 - 1

1 - کسانی که هدایت و انذار های الهی را تکذیب کرده و از آن روی گردان شدند ، شقی ترین افراد و گرفتار دشوارترین فرجام اند .

الذی کذب و تولّی

آیات پیشین - که سخن از «هدایت» و «انذار» به میان آورده بود - قرینه است بر این که تکذیب و تولّی در رابطه با همان امور است.

744- شک انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 28 - 1

1 - هیچ کس ، حتی مؤمنان راستین ، بر انجام کامل وظایف و تکالیف الهی خود اطمینان ندارد .

إنّ عذاب ربّهم غیر مأمون

745- شکل بندی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 11 - 15

15 - عن أبي جعفر (ع) في قوله: «ولقد خلقناكم ثم صورناكم»: اما «خلقناكم» فنطفه ثم علقه ثم مضغه ثم عظاما ثم لحما، و اما «صورناكم» فالعين والأنف والأذنين والفم واليدين والرجلين . . .

از امام باقر (ع) درباره آیه «ولقد خلقناكم . . .»، روایت شده است: مراد از «خلقناکم» مراحل مختلف آفرینش یعنی نطفه، خون بسته، آنگاه مضغه (چیزی شبیه گوشت جویده) و بعد استخوان و سپس گوشت است. و مراد از «صورناکم» شکل گرفتن با چشم، بینی، دو گوش، دهان، دست و پا می باشد . . .

746- شکل گیری انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 8 - 2

2- سامان یافتن هر انسان در شکلی خاص ، حاصل ترکیب اجزای او با یکدیگر است .

رگبک

747- شکل نیاکان انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 47 - 13

13 - اسلاف انسان ، دارای شکل و صورتی غیر از انسان کنونی *

فردّها علی ادبارها

کلمه «ادبار»، جمع «دبر»، به معنای پشت و عقب است. و احتمال دارد مراد از آن، اسلاف انسانها باشد و تهدید الهی به بازگرداندن انسان به آن اسلاف، نشانه همانند نبودن صورت انسانهای فعلی با گذشتگان است.

748- شگفتی تجمع اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8- گرد آوردن آدمیان در صحنه قیامت ، کاری عظیم و شگفت انگیز است .

ونفخ فی الصور فجمعنهم جمعاً

ص: 419

«جمعاً» مفعولِ مطلق تأکیدی برای «جمعناهم» است و نکره آوردن آن، مفید عظمت و اعجاب است.

749- شگفتی خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 20 - 9

9- پدید آمدن موجودی زنده به نام انسان از خاک مرده، امری غیر منتظره و سزاوار تأمل است.

أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تَرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ

«إِذَا»ی فجاییه در آیه، می تواند حکایت از این حقیقت باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 6 - 3

3- آفرینش انسان از آب، شگفت انگیز و نشانه قدرت خداوند بر معاد است.

عليها حافظ .. خلق من ماء دافق

برداشت یاد شده، با توجه به ارتباط این آیه با جمله «إِنَّهُ عَلِيٌّ رَجَعَهُ لِقَادِرٍ» در آیات بعد است.

750- شگفتی دشمنی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 4 - 6

6- مجادله گری و ستیزه جویی انسان آفریده شده از مایعی مثل نطفه، امری شگفت آور و به دور از انتظار

خلق الإنسن من نطفه فإذا هو خصيم مبين

إذا در «فإذا هو...» فجائییه است و در جایی به کار می رود که عملی برخلاف انتظار انجام شود.

751- شگفتی مجادله گری انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 4 - 6

6- مجادله گری و ستیزه جویی انسان آفریده شده از مایعی مثل نطفه ، امری شگفت آور و به دور از انتظار

خلق الإنسن من نطفه فإذا هو خصیم مبین

إذا در «فإذا هو . . .» فجائیة است و در جایی به کار می رود که عملی برخلاف انتظار انجام شود.

ص: 420

752- شناخت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشاق - 84 - 15 - 9

9 - ربوبیت خداوند بر انسان ها ، مقتضی شناخت ذات و حالات آنان است .

إِنَّ رَبَّهٗ كَانَ بِهِ بصِيرًا

753- شناخت مراحل خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 5 - 2

2 - شناخت مراحل آغازین خلقت انسان ، زمینه سازی بردن به تحت مراقبت بودن وی و مایه شناخت قدرت خداوند بر ثبت کردار او است .

عليها حافظ . فلينظر الإنسن مم خلق

ارتباط دو آیه، با توجه به حرف «فاء» در «فلينظر»، بیانگر برداشت یاد شده است.

754- شنوایی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 171 - 5

5 - حواس آدمی (شنوایی ، بینایی و . . .) از ابزار درک و شناخت اوست .

صم بکم عمی فهم لایعقلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 23 - 4

4 - انسان ، برخوردار از قدرت شنوایی ، بینایی و تعقل

و جعل لكم السمع و الأبصر و الأفئده

مقصود از «أفئده» - به قرینه «سمع» و «أبصار» - عقول است و استعمال این واژه در معنای یاد شده، در قرآن بسیار شایع است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 2 - 9

9 - خداوند ، انسان را شنوا و بینا آفرید .

ص: 421

فجعلنه سمیعاً بصیراً

755- شؤن انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 7 - 6

6- شکر و سپاس گزاری در خور شأن بندگان ، و کفر و ناسپاسی دور از شأن آنان است .

و لایرضی لعباده الکفر و إن تشکروا یرضه لکم

756- شہامت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 90 - 10

10 - برخورداری انسان ها از روحیه نبرد و شہامت جنگیدن ، به خواست و مشیت خداوند است .

و لو شاء اللہ لسأططهم علیکم فلقاتلوکم

757- شیطان و انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 22 - 13

13 - شیطان، دشمنی آشکار برای انسان است.

إن الشیطن لکما عدو مبین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 27 - 11، 1

1 - شیطان همواره در صدد اغوای فرزندان آدم (انسانها) است.

بینی ءادم لا یفتنکم الشیطن

11 - شیطان در صدد برملا ساختن زشتیهای آدمیان و کندن لباس تقوای ایشان است.

ينزع عنهما لباسهما ليريهما سوءتهما

هشدار به فریبکاری شیطان و مطرح کردن برهنه سازی آدم و حوا پس از بیان ارزش برتر لباس تقوا، بیدارباشی است به آدمیان که شیطان در تلاش است تا جامه تقوا را از اندام و قلب و روح آنان به درآورد.

ص: 422

758- صحت ادراک عقلی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 8 - 3

3 - پیامبر (صلی الله علیه و آله)، شهادت دهنده و تأکیدکننده بر درستی ادراکات عقلی و گرایش فطری انسان *

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا

برداشت بالا-بدان احتمال است که منظور از «شاهدًا»، شهادت دادن به درستی ارزش هایی باشد که انسان با عقل و فطرت آن را درک کرده یا می تواند درک کند. قرینه بر درستی این احتمال، تقدم «شاهدًا» بر «مبشراً و نذیراً» است؛ چه این که اول باید ارزش تبیین گردد؛ سپس بر اجرای آن تأکید شود.

759- صفات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 168 - 10

10 - شیطان موجودی اغواگر و انسان موجودی اغواپذیر است .

و لا تتبعوا خطوت الشیطن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 195 - 8

8 - انسان ، موجودی برخوردار از اختیار انتخاب راه نجات یا هلاکت خویش

و لا تلقوا بأيديكم إلى التهلكه

آوردن کلمه «بأیدیکم» (با دستان خویش) رسای به این است که آدمی در نجات و هلاکت خویش، برخوردار از انتخاب و اختیار است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 205 - 8

8 - قدرت و حکومت ، خصلت های درونی انسان را نمایان می سازد .

و اذا تولی سعی فی الأرض لیفسد فیها و یهلک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 245 - 6

6 - بهره جستن از خصلت نفع طلبی انسان ها ، از روش های قرآن برای تشویق آنان به انفاق در راه خداوند و کار های خیر

من ذا الذی یقرض الله .. فیضاعفه له اضعافاً کثیرةً

ص: 423

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 286 - 16

16 - محدودیتِ توانِ انسان

و لا تحمّلنا ما لا طاقة لنا به

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 63 - 11

11 - احساس نیاز، تضرع، اخلاص و التزام به شکرگزاری، حالات مختلف انسان به هنگام گرفتاری در سختیهاست.

تدعونه تضرعا و خفيه لئن أنجنا من هذه لنكونن من الشكرين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 11 - 5

5 - بشر در دستیابی به خواسته ها و تمایلات خود، موجودی عجول و ناشکیباست .

و لو يعجل الله للناس الشر استعجالهم بالخير

«الخير» به معنای هر چیز خوب و دلخواه است و «استعجال» منصوب به نزع خافض می باشد و تقدیر آن «کاستعجالهم بالخير» است؛ یعنی، اگر خداوند نیز همانند انسانها - که در رسیدن به خواسته های خود عجول و ناشکیبا هستند - بی درنگ به مجازات بزهکاران می پرداخت و ...

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 21 - 3

3 - انسان، موجودی ناسپاس در برابر نعمت های خداوند

و إذا أذقنا الناس رحمه .. إذا لهم مكر في آياتنا

مفهوم آیه این است که: انسانها به جای شکر و سپاسگزاری در برابر نعمتهایی که به ایشان عطا کرده ایم، با آیات و نشانه های ما به نیرنگورزی و توطئه برخاستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- انسان ، موجودی ناسپاس در برابر دستگیری های خداوند

فلما أنجيتهم إذا هم يبغون في الأرض بغير الحق

4- انسان ، عنصری سست پیمان و عهدشکن

لئن أنجيتنا من هذه لئكوننّ من الشكرين. فلما أنجيتهم إذا هم يبغون في الأرض بغير ال

5- انسان ، موجودی بیدادگر و خودکامه

إذا هم يبغون في الأرض بغير الحق

«بغی بنا حق» کنایه از ستم کردن به دیگران و تجاوز به حقوق آنان است. به کارگیری فعل مضارع (یبغون) - که مفید استمرار

است - بیانگر وجود خوی خودکامگی و قانع نبودن به حق خود و تجاوز به حقوق دیگران است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 9 - 6, 5, 2

2- آدمی ، به هنگام از دست دادن امکانات و موهبت های دنیوی ، از رحمت الهی مأیوس شده و تدبیر خداوند در هستی را منکر می شود

و لئن أذقنا الإنسن . . . إنه لیئوس کفور

«کفور» می تواند از کفر - که به معنای انکار است - گرفته شده باشد. بر این اساس جمله «إنه ... کفور» اشاره به این دارد که: انسان در پی برخوردار شدن از نعمت و سلب آن نعمت از وی چنین می پندارد که تبدیلهای و تغییرها در هستی به دست خداوند نیست و از اختیار او بیرون است.

5- علاقه و دل بستگی شدید انسان به نعمتهایی که در اختیار دارد .

ثم نزعها منه

کلمه «نزع» به معنای کندن است. به کارگیری این کلمه در سلب نعمت ، برای رساندن دل بستگی شدید انسان به موهبت های دنیوی است.

6- انسان از نظر روحی و روانی ، موجودی ضعیف و ناتوان است .

و لئن أذقنا الإنسن منا رحمه ثم نزعها منه إنه لیئوس کفور

ذوق (ریشه لغوی أذقنا) به معنای چشیدن غذا برای درک مزه آن است. قرآن، اعطای نعمت را به چشاندن غذا تشبیه کرده است تا به این نکته اشاره کند که: انسان از نظر روحی و روانی، ضعیف است به گونه ای که حتی با دستیابی به اندکی از موهبت های دنیوی و از دست دادن آن، نمی تواند خویشتن داری کند و سرانجام به کفر و ناامیدی کشیده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 34 - 13, 14

13- انسان در برابر نعمت های بیکران الهی ، بسیار ستم پیشه و ناسپاس است .

و إن تعدّوا نعمت الله لاتحصوها إنّ الإنسن لظلوم کفّار

«ظلوم» و «کفّار» صیغه مبالغه است و بر کثرت و فراوانی معنای خود دلالت دارد.

14- انسان به خویشتن ستمکار و در برابر نعمت و احسان ، بسیار ناسپاس است .

وإن تعدوا نعمت الله لاتحصوها إنّ الإنسن لظلوم كفّار

مقصود از «ظلوم» بودن انسان، به قرینه بیان نعمتها و داده های الهی به وی، ظلم به خویشتن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 4 - 4،5

4- انسان، موجودی مجادله گر و ستیزه جو درباره خالق خویش است.

فإذا هو خصیم

«خصم» (مصدر «خصیم») به معنای جدال و منازعه است (لسان العرب). درباره متعلق «خصیم» دو احتمال وجود دارد: 1- متعلق آن خداوند باشد. 2- حذف متعلق قرینه عمومیت و اطلاق باشد؛ یعنی، خصیم بودن از خصوصیات انسان است. برداشت فوق

ص: 425

- به قرینه صدر آیه گذشته که از خداوند خالق سخن می گوید - بنابر احتمال اول است.

5- جدال و ستیزه جویی ، از جمله ویژگی های انسان است .

فإذا هو خصيم مبين

برداشت فوق، بر طبق احتمال دوم در متعلق خصیم است؛ یعنی، متعلق خصیم حذف شده تا دلالت کند که انسان پیوسته سعی در جدال و ستیزه دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 58 - 3,7

3- انسان ، در برابر خبر های ناگوار انفعال پذیر است .

وإذا بشر أحدهم بالأنثى ظلّ وجهه مسودًا

7- توانمندی انسان بر فرو خوردن خشم و کنترل احساسات خویش

وإذا بشر أحدهم بالأنثى ظلّ وجهه مسودًا و هو كظيم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 11 - 4,1

1- انسان ، شرّ و بدی را چونان خیر و خوبی ، طالب و خواستار است .

و يدع الإنسن بالشرّ دعاء بالخیر

مراد از «دعا» مطلق درخواست است اعم از اینکه به لفظ دعا باشد و یا به غیر آن.

4- سرشت انسان ، آمیخته با عجله و شتابزدگی است .

و كان الإنسن عجولاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 37 - 4

4- خصلت های درونی آدمی ، پایه رفتار و کردار اوست .

و لَاتَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرْحًا

«مرحاً» حال برای ضمیر فاعلی «لاتمش» است و بر تأثیر آن حالت، در رفتار و راه رفتن دلالت می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 67 - 10، 9

9- انسان، موجودی بس ناسپاس و حق ناشناس

و كان الإنسن كفورًا

«کفور» صیغه مبالغه و برای مبالغه در کفران نعمت (نادیده گرفتن نعمت) است.

10- غفلت از یاد خدا در پی نجات از خطرات، برخاسته از خصلت حق ناشناسی شدید انسان است.

فلما نجّکم إلى البرّ أعرضتم و كان الإنسن كفورًا

جمله «و كان الإنسان کفوراً» - که بیانگر یک خصلت عام همه انسانهاست - به منزله تعلیل برای مطالب قبل است.

ص: 426

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 83 - 6، 1

1- انسان ، به هنگام برخورداری از رفاه و نعمت های الهی ، به ناسپاسی و خداگریزی می گراید .

و إذا أنعمنا علی الإنسان أعرض و ثنا بجانبه

«ثنا» به معنای «بَعْد» (دوری می شود) است و «أعرض و ثنا بجانبه» (اعراض کرد و کناره گرفت) کنایه از حق ناسپاسی و گریز از خداست.

6- انسان ، در برخورد با کمترین سختی ها و ناگواری ها ، دچار یأس و سرخوردگی شدید می شود .

و إذا مسّه الشرّ کان یوسّأ

تعبیر از گرفتار شدن به شرّ و سختی به «مسّه الشرّ» (شر او را مس کند) حاکی از کمترین ناگواری است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 100 - 4، 5، 13، 14

4- انسان ها ، حتی با مالک بودن تمامی خزاین رحمت پروردگار ، باز هم گرفتار بخل و نگران تهی دستی خویشند .

قل لو أنتم تملکون خزائن رحمة ربّی إذا لأمسکتُم خشیه الإنفاق

با توجه به اینکه خداوند، خصلت بخل را برای تمامی انسانها دانسته است (و کان الإنسان قتورا) احتمال دارد که مخاطب (لو أنتم تملکون) تمامی انسانها باشند.

5- انسان ها ، هر چند دارای ثروت و مکنت فراوان باشند ، باز هم گرفتار بخل بوده و دست از آن بر نمی دارند .

قل لو أنتم تملکون خزائن رحمة ربّی إذا لأمسکتُم خشیه الإنفاق

13- انسان ها ، دارای روحیه خست و بخلند .

و کان الإنسان قتورا

«قتور» صیغه مبالغه از «قتر» به معنای خودداری از پرداخت نفقه و اکتفا کردن به حداقل و قوت ناچیز است (مفردات راغب).

14- بخل ، دارای ریشه در نهاد بشر و خصلتی نیرومند در نوع انسانها

و كان الإنسان قَتُورًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 54 - 6,7

6- انسان ، مجادلگرتترین موجود هستی است .

و كان الإنسان أكثر شيء جدلاً

«جدل» یعنی: «گفتوگو به گونه نزاع و برتری طلبی» (مفردات راغب). البته، غالباً، جدال، در جایی به کار می رود که این نزاع و گفتوگو، با سخنان باطل و بی اساس باشد.

7- انسان ، موجودی مباحثگر و نیازمند مشاهده دلایل و بیان های مختلف برای پذیرش حق است .

و لقد صرّفنا فی هذا القرآن للناس من كلّ مثل و كان الإنسان أكثر شيء جدلاً

بیان مجادلگری انسان، پس از اشاره به ارائه مثال ها و بیان های مختلف در قرآن، گویا به این نکته اشاره دارد که برای این موجود مجادلگر، سخن بسیار و با طرح های مختلف باید گفته شود تا اوقاع شده و به راه هدایت، رهنمون گردد.

ص: 427

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 37 - 1،2

1- طبیعت آدمی ، بسیار عجول و شتابزده است .

خلق الإنسن من عجل

تعبیر «انسان از شتاب آفریده شده» کنایه از این است که شتاب در سرشت آدمی عجزین شده است؛ وگرنه انسان از نطفه و .. آفریده شده است؛ نه از شتاب.

2- آدمی تحت تأثیر گرایش های طبیعی انسانی قرار دارد؛ نه صرفاً متأثر از شرایط بیرونی .

خلق الإنسن من عجل

از این که خلقت بشر از خمیر مایه عجله و شتاب دانسته شده است، استفاده می شود که انسان ها فقط از شرایط و محیط خارجی (جامعه، تربیت و ..) تأثیر نمی پذیرند، بلکه غرایز انسانی نیز در آنان مؤثرند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 38 - 6

6- خوی شتاب زدگی آدمی ، زمینه ساز درخواست کافران مکه برای تحقق وعده های الهی (عذاب ، برپایی قیامت و ..)

خلق الإنسن من عجل .. یقولون متی هذا الوعد إن کنتم صدقین

برداشت یاد شده مبتنی براین است که جمله «و یقولون متی ..» عطف بر جمله «سأوریکم...» باشد و این دو جمله، با جمله «خلق الإنسان من عجل» - که بیان گر خصلت عمومی انسان ها است - مرتبط باشند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 46 - 7

7- کافران و انسان های لجوج ، از قدرت و عذاب الهی تأثیر پذیرفته و منتبّه می شوند؛ نه از منطق و برهان .

و لئن مستهم نفعه من عذاب ربک ليقولنّ یویلنا إنا کنا ظلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 66 - 5

5- انسان ، آفریده ای بسیار ناسپاس در برابر خداوند

و هو الذی أحیاکم . . . إنَّ الإنسانَ لکفور

«کفور» صیغه مبالغه و مشتق از ریشه «کفر» است. «کفر» گاهی در مقابل ایمان به کار می رود و گاهی در مقابل شکر. بنابراین «کفور» در جمله یاد شده، می تواند در مقابل «شکور» (بسیار سپاس گزار) و به معنای بسیار ناسپاس باشد. هم چنین می تواند به معنای بسیار بی ایمان باشد. برداشت فوق بر پایه احتمال اول است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 15 - 9

9- انسان ، موجودی نیکوگزین و در اندیشه به دست آوردن بهترین ها

ص: 428

قل أذلك خير أم جنة الخلد التي وعد المتقون

خداوند، مردم را به گزینش بهترین راه و روش زندگی، با مقایسه میان دو نوع طرز تفکر و روش زیستن، فراخوانده است. این فراخوانی، گویای این نکته است که گزینش بهترین و برترین، امری طبیعی و مشترک میان همه انسان ها است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 51 - 10

10 - شادمانی، در شرایط رفاه، و کفر و ناسپاسی به هنگام سختی و حسرت، حالات و صفات انسان ها است.

فإذا أصاب... إذا هم يستبشرون... ولئن أرسلنا ريحاً... من بعده يكفرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 62 - 2

2 - انسان، طالب خیر و دنبال بهترین ها برای خویش است.

أذلك خير نزلاً أم شجرة الزقوم

از پرسش درباره خوب یا خوب تر بودن دو نوع زندگی، می توان استفاده کرد که انسان طبیعتاً طالب خیر و به دنبال بهترین ها است؛ ولی در تشخیص آن ممکن است دچار خطا شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 8 - 5، 4

4 - انسان ها، به هنگام گرفتاری و رنج، روی به خدا آورده و او را به فریادرسی می خوانند.

و إذا مسّ الإنسن ضرّ دعا ربّه منيباً إليه

«إنابه» (مصدر «منيباً») به معنای رجوع است و «منيباً إليه»؛ یعنی، بازگشت به خدا با توبه و اخلاص (مفردات راغب).

5 - انسان ها، به هنگام گرفتاری و رنج، به ناتوانی خود و قدرت یاری رسانی خداوند پی برده و اعتراف می کنند.

و إذا مسّ الإنسن ضرّ دعا ربّه منيباً إليه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - انسان ها ، هنگام گرفتاری و رنج ، روی به خدا آورده و او را به فریادرسی می خوانند .

فَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضَرٌّ دَعَانَا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 61 - 13

13 - ناسپاسی ، رفتاری ریشه دار در انسان ها و خصلتی مشترک میان آنان

إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ

تصریح به لفظ «ناس» در جمله «و لكن أكثر الناس لا يشكرون» به جای ضمیر «هم» - که به «الناس» قبل بازمی گردد - می تواند گویای برداشت یاد شده باشد.

ص: 429

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 49 - 4

4 - سیطره یأس و ناامیدی بر انسان ، به هنگام مواجه شدن با سختی و ناکامی ها (شرور)

وإن مسّه الشّرّ فيئوس قنوط

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 50 - 1

1 - غرور و خودبینی آدمی ، پس از رفع گرفتاری و رسیدن به کمترین رفاه

ولئن أذقنه رحمه منّا من بعد ضراء مسّته ليقولنّ هذا لي

«رحمت» - به قرینه «ضراء» - کنایه از رفاه و آسایش است. از تنکیر «رحمه» - که برای تقلیل است - و نیز از واژه «أذقنا» (چشانیدیم) مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 51 - 6

6 - انسان ، موجودی کم ظرفیت در ملایمات و ناملایمات

وإذا أنعمنا على الإنسان أعرض .. . وإذا مسّه الشّرّ فذو دعاء عریض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 48 - 15, 16

15 - انسان ، موجودی کم ظرفیت ، کوتاه بین و ناسپاس است .

وإنا إذا أذقنا .. . وإن تصبهم ... الإنسان کفور

این که انسان در برخورد با اندک نعمت و یا سختی، تغییر روحیه می دهد، نشانه کم ظرفیتی او است و این که به امکان تغییر و تحول شرایط رفاه نمی اندیشد و به آن دلخوش است، نشانگر کوتاه نظری او است.

16 - انسان ، گرفتار تناقض در مواجهه با خوشی ها و ناخوشی ها

إِذَا أَدْقْنَا الْإِنْسَانَ مِمَّا رَحِمَهُ فَرِحَ بِهَا وَإِنْ تُصِيبَهُمْ سَيِّئَةٌ... فَإِنَّ الْإِنْسَانَ كَفُورٌ

از مضمون آیه شریفه چنین استفاده می شود که انسان، در حال رفاه و آسایش یادی از خدا نمی کند؛ گویی منشأ آن نعمت ها کسی غیر خداوند است؛ ولی زمانی که ناگواری به او رو می آورد، خدا را متهم کرده و ناسپاسی می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 8 - 9

9 - خصلت های روحی انسان ، دارای تأثیر عمیق بر شناخت های وی *

مستکبراً کأن لم يسمعها

تعبیر «مستکبراً»، در صورتی که مشعر به علیت باشد، می فهماند که «کبر» به عنوان یک روحیه و خصلت بر دریافت های معرفتی و حسّی انسان تأثیر می گذارد و چه بسا آن را خنثی می کند (کأن لم يسمعها).

ص: 430

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 32 - 4

4- انسان ، همواره در معرض لغزش و غفلت از خدا و فرونهادن مسؤولیت ها *

لکلّ أوّاب حفیظ

واژه «أوّاب» در جایی صادق است که فرد، گرفتار نوعی غفلت و لغزش شود و یا در معرض چنین مشکلی قرار داشته باشد و نیازمند به آن باشد که خویش را در مسیر توجه به خدا، حفظ کرده یا بدان مسیر متوجه سازد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 48 - 4

4- لزوم توجه به روحیه تنوع طلب انسان ، در راستای انگیزش او به سوی ارزش ها *

ذواتا أفنان

از این که خداوند برای ترغیب انسان ها به ایمان و حق پذیری، بر نعمت های متنوع تکیه کرده است، مطلب یاد شده را می توان استفاده کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 18 - 8

8- بهره جستن از خصلت نفع طلبی انسان ها ، از روش های قرآن برای تشویق آنان به کار های خیر و انفاق در راه خداوند

و أقرضوا اللّهُ . . . یضعف لهم و لهم أجر کریم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 20 - 4

4- انسان ، در هر مرحله ای از مراحل زندگی دنیوی (کودکی ، نوجوانی ، جوانی ، میان سالی و پیری) ، دارای روحیه و گرایش متفاوت با مرحله قبل و مرحله بعد است .

اعلموا أنّما الحیوه الدنیا لعب . . . و تکاثر فی الأموال و الأولاد

برداشت یاد شده در صورتی به دست می آید که هر یک از خصلت های پنجگانه یاد شده در آیه شریفه، به ترتیب بیانگر یکی از مراحل

زندگی انسان باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 19 - 1, 2

1 - انسان ، موجودی بس بی صبر و ناشکیبا

إِنَّ الْإِنْسَانَ خَلْقٌ هَلُوعًا

«هلوع»، در دو معنا به کار می رود: 1- جزوع (بی صبر و ناشکیبا); 2- حریص و آزمند (العین). برداشت یاد شده براساس معنای نخست است.

2 - انسان ، موجودی حریص و آزمند

ص: 431

إِنَّ الْإِنْسَانَ خَلْقٌ هَلُوعًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 20 - 2, 1

1 - انسان هنگام مبتلا شدن به شرّ و بدی ، بسیار بی صبر و ناشکیبا است .

إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا

«جزع» ضد صبر است؛ یعنی، بی صبری و ناشکیبایی (العین و قاموس المحيط).

2 - بی صبری و ناشکیبایی در برابر بدی ها و شرور ، از ویژگی های انسان است .

إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 21 - 2, 1

1 - انسان ، به هنگام دستیابی به خیر و خوبی ، از بهره مند شدن دیگران از آن به شدت منع می کند .

و إِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا

2 - بخلورزی و خودداری از رسیدن خیر به دیگران ، از ویژگی های انسان

و إِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مدثر - 74 - 15 - 2

2 - انسان ، موجودی بی نهایت طلب و افزون خواه ، در به چنگ آوردن ثروت و قدرت

ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 15 - 6

6 - انسان ها ، هنگام برخورداری از نعمت و رفاه ، خود را نزد خداوند ، عزّت مند و با کرامت می پندارند .

فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا . . . نَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنُ

اکرام در فعل های «اکرمه» و «اکرمن»، به یک معنا نیست؛ زیرا لحن آیه شریفه گوینده «رَبِّي أَكْرَمَنُ» را نکوهش کرده؛ با آن که اکرام را در «اکرمه» پذیرفته است. بنابراین در «اکرمه» مراد «رساندن نفع بدون خواری و ذلت» است - که در «مفردات راغب» از معانی اکرام شمرده شده - و در «اکرمن» مقصود «با عظمت شمردن و بی عیب دانستن» است که در «قاموس» آمده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 5 - 1

1 - رفتار برخی از انسان ها ، بسان کسی است که خود را شکست ناپذیر و تواناترین موجود می پندارد .

أَيَحْسَبُ أَنْ لَنْ يَقْدِرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ

ص: 432

فاعل «یحسب» ضمیری است که به «الإنسان» در آیه قبل برمی گردد و به قرینه آیات بعد، روی سخن با مؤمنان حقیقی نیست؛ بلکه کافران و یا آنها و منافقان مورد نظر هستند. بنابراین باید گفت: عموم «الإنسان»، یا عموم عرفی است و مراد بیشتر مردمی است که در زمان نزول این آیات، در مکه بوده و از زمره مؤمنان حقیقی نبودند و یا ارجاع ضمیر به آن، به صورت استخدام بوده و تنها بخشی از افراد مرجع ضمیر، مقصود هستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عادیات - 100 - 6 - 1، 10

1 - انسان ، دارای طبیعتی ناسپاس در برابر نعمت های خداوند

إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ

«ال» در «الإنسان» برای جنس است و بر استغراق افراد دلالت دارد. «کنود»، به معنای کفور است. برخی از قبایل عرب، آن را در معنای «عاصی» به کار می برند. اسناد این خصلت به عموم مردم، به معنای گرفتار بودن نوع انسان ها به آن است.

10 - « قال رسول الله (صلى الله عليه وآله) : « إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ » قال : لكفور الذي يأكل وحده ، و يضرب عبده و يمنع رفده ؛

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) [آیه] «إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ» را تلاوت کرده فرمود: [«لكنود» یعنی] ناسپاس، همان که به تنهایی غذا می خورد و غلام خود را می زند و از بخشش امتناع میورزد».

760- صلاحیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 53 - 4

4 - انسان ها ذاتا شایسته دریافت نعمت های خداوند هستند .

لَمْ يَكْ مَغِيرًا نِعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلٰى قَوْمٍ

برداشت فوق با توجه به برداشت قبل و توضیح آن به دست می آید.

761- صُلب انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 172 - 1

1 - خداوند با گرفتن هر یک از انسان ها از صلب پدرانشان ، آنان را به صحنه وجود آورد .

و إذ أخذ ربك من بنی ءادم من ظهورهم ذریتهم

«ذریه» به معنای نسل است. «ظهر» (مفرد «ظهور») به معنای پشت است که از آن به صلب تعبیر می شود. ضمیر در «ظهورهم» به بنی آدم برمی گردد و «من ظهورهم» بدل برای «من بنی ءادم» است. أخذ نسل بنی آدم از صلب آنان به معنای آفرینش نسل آدمی از صلب پدرانشان است.

ص: 433

762- صورت اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 38 - 3

3 - چهره انسان در قیامت ، نمایانگر فرجام او است .

و جوه یومئذ مسفره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 40 - 4

4 - چهره انسان در قیامت ، نمایشگر فرجام او است .

و جوه یومئذ علیها غبره

763- صورت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 8 - 5، 1

1 - خداوند ، شکل هر انسان را مطابق خواست خویش ، ترسیم کرده است .

فی أیّ صوره ما شاء ربّک

5 - هیئت و سیمای هر انسان ، جلوه گاه کرم و ربوبیت الهی است .

بربک الکریم .. فی أیّ صوره ما شاء ربّک

764- صورت انسان ها در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 20 - 2

2- حیات مجدد انسان ها در قیامت ، با دمیده شدن در صورت های آنان *

و نفخ فی الصور

«صورت» در احتمالی ضعیف به معنای صورت ها است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 24 - 3

3 - چهره های انسان ها در قیامت ، بیانگر فرجام آنها است .

ص: 434

وجوه یومئذ ناضره . . . و وجوه یومئذ باسره

765- صورت دهی به انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 20 - 8

8- آفریش انسان از خاک تا صورت آدمی ، مراحل مختلفی داشته است .

أَن خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ

«ثُمَّ» حرف تراخی است و دلالت بر مهلت و مدت می کند و از طرفی «إِذَا» فجاییه است و دلالت بر ناگهانی بودن می کند. جمع بین این دو، به این است که میان خلق انسان از مبدأ خاک تا صورت انسانی، مراحل طی شده که چندان روشن و آشکار نبوده است.

766- ضعف ابداعات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 14 - 11

11 - ابداعات و صناعت های غیر الهی ، همراه با ضعف ها و کاستی ها و غیر قابل مقایسه با صنع برتر خداوند

فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ

767- ضعف انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 239 - 8

8 - عجز انسان از فراگیری احکام الهی بدون تعلیم خداوند

كَمَا عَلَّمَكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 255 - 23

23 - ناتوانی و عجز انسان از دستیابی به علم مطلق الهی

و لا يحيطون بشيء من علمه الا بما شاء

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

ص: 435

13 - محدودیت توانایی انسان ، در شناخت حقیقت و مصالح و مفاسد امور

خیر لکم ان کنتم تعلمون

جمله شرطیه «ان کنتم تعلمون»، می تواند کنایه از جهل و ناآگاهی انسان به صلاح و فساد خویش باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 168 - 15

15 - انسان ، ناتوان از جلوگیری و دفع مرگ مقدر خویش

فادرؤا عن انفسکم الموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 28 - 7،8،9،10،11،14

7 - انسان ، ضعیف و ناتوان خلق شده است .

خلق الانسان ضعيفاً

8 - انسان ، موجودی ضعیف در برابر غریزه جنسی

خلق الانسان ضعيفاً

به قرینه آیات گذشته، مراد از «ضعیفاً» می تواند کم طاقتی انسان در برابر غریزه جنسی باشد.

9 - ضعف و ناتوانی انسان در برابر غریزه جنسی ، ریشه تسهیل قوانین و مقررات ازدواج و روابط جنسی

یرید الله ان یخفف عنکم و خلق الانسان ضعيفاً

10 - ضعف و ناتوانی انسان ، منشأ تسهیل احکام دین از جانب خداوند

یرید الله ان یخفف عنکم و خلق الانسان ضعيفاً

بر این مبنا که مراد از تخفیف، سهولت در نفس احکام الهی باشد.

11 - انسان ، ناتوان از تحمل عواقب انحراف از حدود الهی در روابط جنسی

و یرید الذین یتبعون الشهوات ان تمیلوا میلاً عظیماً .. خلق الانسان ضعیفاً

جمله «خلق الانسان ضعیفاً» می تواند بیانگر علت لزوم پیروی از احکام الهی در ازدواج و اجتناب از پیروی هواپرستان باشد. یعنی قوانین الهی، جوامع را سبکبار خواهد کرد و انحراف از آن موجب مشقت خواهد شد و انسان توان تحمل آن مشقتها را ندارد.

14 - ناتوانی انسان در شناخت قوانین صحیح، دلیل جعل قوانین از سوی خداوند است . *

حرمت .. یرید الله ان یخفف عنکم و خلق الانسان ضعیفاً

چون در آیات پیشین سخن از جعل احکام بود، می توان گفت مراد از «ضعیفاً»، ناتوانی انسان برای جعل قوانین صحیح است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 72 - 6

6 - برخی از مردمان دارای ارزیابی نادرست از مشکلات و مصیبت های رسیده و ناتوان از تشخیص نعمت های الهی از غیر آن

فان اصابتکم مصیبه قال قد انعم الله علیّ

ص: 436

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 82 - 16

16 - بشر ، ناتوان از ارائه مفاهیم و تعالیمی همچون قرآن است که همگون و بدون اختلاف باشد .

و لو كان من عند غير الله لوجدوا فيه اختلافاً كثيراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 88 - 16

16 - ناتوانی همه انسان ها و تمامی عوامل در برابر اراده خدا

اتريدون ان تهدوا من اضلّ الله و من يضلل الله فلن تجد له سيلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 6 - 8

8 - نجاتبخش نبودن قدرت و تمکن مادی از هلاکت و قهر الهی

الم يروا كم اهلكنا من قبلهم من قرن مكنهم في الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 9 - 4،7

4 - کافران، مدعی عدم شایستگی بشر برای احراز مقام رسالت و اختصاص آن به فرشتگان

و لو جعلنه ملكا

7 - مردم عادی از تحمل مشاهده چهره واقعی فرشتگان در دنیا ناتوان هستند.

و لو أنزلنا ملكا لقضى الأمر... و لو جعلنه ملكا لجعلنه رجلاً

در آیه قبل نزول فرشتگان را به صورت اصلی مشروط به قضای امر و هلاکت کافران دانست و در این آیه نزول فرضی فرشته را برای مردم به شکل مردان اعلام می کند. از این دو نکته می توان مطلب بالا را استفاده کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 18 - 1

1 - آدمیان، مقهور در برابر اقتدار یگانه خداوند هستند.

و هو القاهر فوق عباده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 89 - 24

24 - انسان بدون توکل بر خدا، ناتوان از پایداری بر ایمان خویش است .

إلا أن يشاء الله .. على الله توكلنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 437

1 - انسان ها ، حتی پیامبران ، بجز در سایه مشیت خدا ، نه بر جلب منفعت توانایی دارند و نه بر دفع ضرر

قل لأملک لنفسی نفعاً ولا ضراً إلا ما شاء الله

«ملک» به معنای توانایی و تمکن داشتن است. کلمه «لنفسی» می تواند قرینه بر این باشد که مراد از توانایی بر منفعت، توان جلب منفعت، و مقصود از تمکن بر ضرر، توانایی بر دفع ضرر است.

4 - انسان ها ، حتی پیامبران ، ناتوان از شناسایی سود و زیان خویش هستند .

قل لأملک لنفسی نفعاً ولا ضراً

با توجه به آیه قبل - که آگاهی پیامبر (صلی الله علیه و آله) را از زمان قیامت نفی می کرد - و نیز جمله بعد - که درباره آگاهی نداشتن پیامبر (صلی الله علیه و آله) از غیب است - می توان گفت جمله «لأملک ..» ناظر به تمکن علمی به نفع و ضرر نیز می باشد. بنابراین «لأملک» اشاره به این معنا نیز دارد که انسان ناتوان از شناسایی منافع و مضار خویش است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 194 - 4

4 - همگان در برابر خدا ، ناتوان و نیازمند و ناچیزند .

إن الذین تدعون من دون الله عباد أمثالکم

«مثل»، جمع أمثال، به معنای همانند و همسان است. کلمه «عباد»، که حاکی از ناتوانی و نیازمندی است؛ وجه شبه بین معبودان و عبادت کنندگان ایشان است. یعنی معبودان شما نیز همانند خود شما نیازمند و ناتوان هستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 9 - 6

6 - انسان از نظر روحی و روانی ، موجودی ضعیف و ناتوان است .

ولئن أذقنا الإنسن منا رحمة ثم نزعناها منه إنه لیئوس کفور

ذوق (ریشه لغوی أذقنا) به معنای چشیدن غذا برای درک مزه آن است. قرآن، اعطای نعمت را به چشاندن غذا تشبیه کرده است تا به این نکته اشاره کند که: انسان از نظر روحی و روانی، ضعیف است به گونه ای که حتی با دستیابی به اندکی از موهبتهای دنیوی و از دست دادن آن، نمی تواند خویشتن داری کند و سرانجام به کفر و ناامیدی کشیده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 70 - 6

6- برخی از انسان ها ، از حفظ دستاورد های علمی خویش در همه مراحل زندگی ناتوانند .

و منکم من یردّ الی . . . لکی لایعلم بعد علم شیئاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 54 - 12، 10، 5، 1

1 - انسان ، در مرحله آغازین آفرینش ، آکنده از ضعف و ناتوانی است .

اللّٰه الذی خلقکم من ضعف

ص: 438

«من» در «من ضعف» ابتداییه است و ضَعْف در مقابل «قوه» معنای شناخته شده ای دارد. آورده شدن «من ضعف» (از ضعف آفریده است) به جای عبارت ها و یا واژه گانی مانند «ضعیفاً» برای توجه دادن به این نکته است که انسان ها، در آغاز خلقت، آکنده از ضعف اند.

5 - بیرون آورنده انسان ها از ناتوانی دوران جنینی و نوزادی و رساننده آنها به کمال جسمانی، خداوند است.

اللّٰه الذی خلقکم من ضعف ثمّ جعل من بعد ضعف قوه

10 - دوران پیری انسان ها، دوران ناتوانی و وضعی ادامه دار است.

ثمّ جعل من بعد قوه ضعفاً و شیبه

«شیبه» به معنای پیری است و آورده شدن آن پس از «ضعفاً» به عنوان عطف بیان، با این که «ضعفاً» مقصود را می رساند، به خاطر یادآوری این نکته است که در این دوران، ضعف، قابل جبران نیست و تا مرگ ادامه دارد.

12 - رساندن انسان ها از دوران ناتوانی جنینی و نوزادی به توان مندی دوران جوانی و سپس فرتوت ساختن آنان، نشانه توان مندی خداوند بر باز آفرینی انسان ها در قیامت است.*

اللّٰه الذی خلقکم .. یخلق ما یشاء

عبارت «یخلق ما یشاء» به قرینه آیه پنجاه - که در آن، بر توان مندی خداوند بر معاد انسان ها، برهان اقامه شده بود - و نیز آیه پنجاه و پنج - که درباره برپایی قیامت است - می تواند درباره معاد و باز آفرینی انسان ها، در قیامت باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 48 - 15

15 - انسان، موجودی کم ظرفیت، کوتاه بین و ناسپاس است.

وإنا إذا أذقنا .. وإن تصبهم ... الإنسن کفور

این که انسان در برخورد با اندک نعمت و یا سختی، تغییر روحیه می دهد، نشانه کم ظرفیتی او است و این که به امکان تغییر و تحول شرایط رفاه نمی اندیشد و به آن دلخوش است، نشانگر کوتاه نظری او است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 37 - 1

1- تذکر خداوند، به ضعف شدید انسان در آزمون های مالی و دست کشیدن از اموال

إن یسئلکموها فیحکم تبخلوا و یخرج أضغثکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 49 - 5

5 - ضعف و ناتوانی آدمی در برخورد با مشکلات

و إن مسّه الشّرّ فيؤس قنوط

از کاربرد واژه «مسّ» و آمدن صیغه مبالغه «يؤس» و «قنوط» استفاده می شود که انسان با اندک گرفتاری، احساس ضعف و

ص: 439

ناتوانی کرده و دچار یأس و ناامیدی می شود.

769- ضعف تدبیر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 31 - 2,3

2- انسان ها ، ناتوان از سلطه همه جانبه بر زمین و به کنترل در آوردن همه عوامل طبیعت

و ما أنتم بمعجزین فی الأرض

به عجز در آوردن، ملازم با سلطه یافتن و کنترل داشتن بر شیء است.

3- تدبیر های بشری برای جلوگیری از بازتاب های گناهان خود ، فاقد تأثیر و کارایی است .

و ما أصبکم .. و ما أنتم بمعجزین فی الأرض

برداشت یاد شده بر پایه ارتباط این قسمت از آیه، با آیه قبل است.

770- ضعف جسمانی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 5 - 19

19- منحنی صعود ، قوس رشد و تکامل قوای جسمی و عقلی انسان و منحنی نزول ، قوس ضعف و انحطاط آن قوا است .

لتبلغوا أشدکم .. منکم من یردّ إلى أرذل العمر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 54 - 7,9,15

7- از ضعف به کمال جسمانی رسیدن انسان ها و سپس فرتوت و ناتوان شدن آنان ، از آیه های خداوند است .

اللّه الذی خلقکم من ضعف .. و شبیهه

9- رسیدن انسان از مرحله ضعف و ناتوانی به توان مندی ، نشانه علم و قدرت خداوند است .

اللّه الذی خلقکم من ضعف .. و هو العلیم القدیر

15 - رساننده انسان از دوران قوت و توان مندی به دوران ضعف و ناتوانی ، خداوند است .

اللّٰه الذی . . . جعل من بعد قوّه ضعیفاً و شیبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 67 - 9

9 - منحنی صعود ، قوس رشد و تکامل قوای جسمی و عقلی انسان و منحنی نزول ، قوس ضعف و انحطاط آن قوا است .

ثمّ لتبلغوا أشدکم ثمّ لتکونوا شیوخاً

ص: 440

771- ضمیر ناخودآگاه انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 63 - 3

3 - آدمی به هنگام گرفتاری و دشواریها و بن بستها، ناخودآگاه خداوند یگانه را به استمداد می طلبد.

قل من ینجیکم من ظلمت البر و البحر تدعونه تضرعا و خفیه

در آیه شریفه روی سخن با مشرکان است و زمانی که مشرک در آن شرایط ویژه فقط خداوند را می خواند، روشن است که معبودهای خیالی از ذهن او دور شده و فطرت توحیدی بر همه پندارهای موهوم غلبه یافته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 7 - 3

3 - انسان ، دارای ضمیری ناخود آگاه و دانسته هایی می باشد که غفلت آن را پوشانده است .

فإِنَّه یعلم السرّ و أخفی

«أخفی» اسم تفضیل است و مخفی تر از «سر» به چیزی تطبیق می کند که نه تنها انسان آن را از دیگران مکتوم داشته بلکه خود نیز به آن التفات ندارد، ولی در ذهن او ثبت است.

772- طبع انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 128 - 11

11 - جان آدمیان ، عجین با بخل و آزمندی

و احضرت الانفس الشح

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 34 - 18

18- سرشت انسان با نوعی از ظلم به خویشان و ناسپاسی عجین است .

إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَفَّارٌ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 11 - 4

4- سرشت انسان ، آمیخته با عجله و شتابزدگی است .

و كان الإنسان عجولاً

ص: 441

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 29 - 9

9- مورد سرزنش قرار گرفتن و حسرت خوردن بر از دست داده ها ، اموری ناخوشایند بر انسان ها و ناسازگار با طبع آنها

فتقعد ملوما محسورا

از اینکه خداوند پیامد افراط و تفریط در انفاق را مورد سرزنش قرار گرفتن و حسرت خوردن ذکر کرده است تا به این وسیله انسان برای دچار نشدن به آن از افراط و تفریط پرهیز کند، به دست می آید که چنین حالاتی برای انسان ناخوشایند است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 81 - 8

8 - جواز بهره گیری از روزی ها و امکانات ، درگرو تناسب آن با طبع انسان است .

كلوا من طيبت ما رزقنكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 121 - 14

14 - طبیعت انسان ، از مکشوف بودن شرمگاه خود متنفر است و آن را زشت می شمارد . *

و طفقا یخصفان علیهما

تلاش آدم و حوا(ع) برای پوشاندن خود، حاکی از ناپسند شمردن برهنگی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 22 - 2

2 - تزیین و تجمل ، امری طبیعی و ارزشی در زندگی انسان

یخرج منهما اللؤلؤ والمرجان

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که یکی از کاربردهای عمده مروارید و مرجان، تزیین و تجمل با آن دو است و خداوند به خاطر اعطای آنها به انسان ها، بر ایشان منت نهاده و آن را منفعتی برای آنان شمرده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 19 - 3

3 - ناشکیبایی و آزمندی ، نهفته در سرشت بشر

إِنَّ الْإِنْسَانَ خَلْقٌ هَلُوعًا

مطلب یاد شده، از تعبیر «خلق» درباره صفت «هلوع» استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 9 - 3

3 - تلاش بیوقفه و بدون استراحت ، ناهنجار و برخلاف طبیعت خدادادی انسان است .

ص: 442

و جعلنا نومکم سباتاً

جمله «و جعلنا ..» در مقام امتنان است. توصیف نعمت خواب به این که «کار و تلاشِ انسان را قطع می کند»، بیانگر این است که خداوند از او، تلاش بی استراحت نخواسته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 16 - 11

11 - طبیعت انسان ، رفاه دوست و فقرگریز است .

فَأَمَّا الْإِنْسَنَ . . . أَكْرَمُنَ ... أَهْنَنَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - لیل - 92 - 4 - 3

3 - انسان به طبع خویش ، دارای تلاش هایی متفاوت (سودمند و زیان بخش) و برخوردار از نیروی انتخاب است .

إِنَّ سَعِيكُم لَشَتَّى

مفاد آیه شریفه ممکن است اختلاف تلاش برخی از انسان ها، با دسته ای دیگر باشد و نیز می تواند نشانگر اختلاف تلاش های گوناگون هر انسان باشد. برداشت یاد شده، ناظر به دومین احتمال است. آیات بعد - که تلاش های خوب و بد را مشخص ساخته - در حقیقت بیانگر قدرت انتخاب و توصیه به برگزیدن تلاش های نیک است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تین - 95 - 6 - 3

3 - ایمان و عمل صالح ، هماهنگ با ساختار وجودی انسان و نشان باقی ماندن او ، در کامل ترین نظام خلقت است .

أَحْسَنَ تَقْوِيمٍ . . . الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

773- طبع انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 48 - 3

3 - کتابت و نگارش با دست راست ، طبیعت اولی انسان ها است .

قید «بیمینک»، تأکیدی است و حاکی از شکل رایج نوشتن در میان مردم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 28 - 16، 12

12 - انسان ها ، به رغم این که امکانات شان خدادادی است ، حاضر نیستند برده ها و موجودات زبردست شان را در آنها سهیم کنند .

ص: 443

هل لكم من ما ملكت أيمانكم من شركاء في ما رزقكم فأنتم فيه سواء

16 - انسان ها ، طبيعتاً ، نگران از دست رفتن حقوق خویش از سوی همسانان خودند .

تخافونهم كخيفتكم أنفسكم

774- طبقه بندی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 8 - 1

1 - تقسیم انسان ها به : تقواییان ، کافران و منافقان ، از طبقه بندی های مردم در قرآن

هدى للمتقين . . . إن الذين كفروا . . . و من الناس من يقول ءامنا

775- طغیانگری انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 27 - 6

6 - وجود زمینه های طغیان و فزون طلبی در انسان

لبغوا فی الأرض

این که رفاه و ثروت، انسان ها را به طغیان و فساد می کشد، نشانگر آن است که در انسان زمینه طغیانگری وجود دارد.

776- طمع انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 128 - 11

11 - جان آدمیان ، عجیب با بخل و آزمندی

واحضرت الانفس الشح

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 5 - 2

2- ملاک حلیت اشیا، پاکیزگی و سازگاری آنها با طبع است .

اليوم احل لكم الطيبات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 444

2- انسان ، موجودی بی نهایت طلب و افزون خواه ، در به چنگ آوردن ثروت و قدرت

ثمّ یطمع أن أزیّد

777- طول عمر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 5 - 20

20- برخی از انسان ها ، پیش از رسیدن به مرحله پایانی پیری (أرذل العمر) زندگی را به درود گفته و از دنیا می روند .

و منکم من یتوفّی و منکم من یردّ الی أرذل العمر

778- ظلم انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم - 14 - 34 - 13،14،18

13- انسان در برابر نعمت های بیکران الهی ، بسیار ستم پیشه و ناسپاس است .

وإن تعدّوا نعمت الله لا تحصوها إنّ الإنسن لظلوم کفّار

«ظلوم» و «کفّار» صیغه مبالغه است و بر کثرت و فراوانی معنای خود دلالت دارد.

14- انسان به خویشتن ستمکار و در برابر نعمت و احسان ، بسیار ناسپاس است .

وإن تعدّوا نعمت الله لا تحصوها إنّ الإنسن لظلوم کفّار

مقصود از «ظلوم» بودن انسان، به قرینه بیان نعمتها و داده های الهی به وی، ظلم به خویشتن است.

18- سرشت انسان با نوعی از ظلم به خویشتن و ناسپاسی عجین است .

إنّ الإنسن لظلوم کفّار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 72 - 8

8- انسان ، موجودی ظلم پیشه و بس نادان است .

و حملها الإنسن إنّه كان ظلومًا جهولاً

779- ظلم به انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 445

14 - عنكبوت - 29 - 40 - 20

20 - ظلم به بندگان ، جزء سنت های خداوند نیست .

و ما كان الله ليظلمهم

780- ظهور عجز انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 27 - 3

3 - ظهور و بروز ناتوانی انسان ها ، در مقابل قدرت خداوند در آستانه مرگ

وقيل من راق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 30 - 3

3 - لحظه مرگ ، لحظه بروز ناتوانی کامل انسان و حاکمیت تام خداوند بر سرنوشت او

إلى ربك يومئذ المساق

از آن جایی که قیامت روز حساب و مجازات است، سوق دادن انسان به درگاه خداوند در آن روز، می تواند نشانگر این حقیقت باشد که سرنوشت انسان ها (بهشتی یا جهنمی شدن آنان)، در آن تعیین خواهد شد.

781- عبادات انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 25 - 3

3- نیت ، انگیزه ها و افکار آدمی در عبادت خداوند و احسان به پدر و مادر ، تحت نظارت کامل خداوند است .

وقضى ربك ألا تعبدوا إلا إياه وبالوالدين إحساناً .. و اخفض لهما جناح الذلّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 38 - 2

2- بی نیازی مطلق خداوند ، از عبادت انسان ها

فإن استكبروا فالذین عند ربك یسبحون له

ص: 446

782- عبرت از تفاوت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 21 - 1

1- خداوند ، فراخوان آدمیان برای تأمل و درس آموزی از تفاوت رتبه دنیوی انسانها

انظر كيف فضلنا بعضهم على بعض

783- عبرت از عجز انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 37 - 7

7- توجه به استحکام مظاهر طبیعت و ضعف خویش در برابر آنها ، مایه عبرت و پندگیری است .

لن تخرق الأرض ولن تبلغ الجبال طولاً

ذکر «اینک لن تخرق الأرض و...» در واقع توجه دادن به استحکام مظاهر طبیعت و متقابلاً ضعف انسان است که می تواند برای آدمی، عبرت آموز باشد.

784- عبودیت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 172 - 8

8 - اشتراک فرشتگان و انسان ها در عبودیت و بندگی خداوند

لن يستكف المسيح ان يكون عبداً لله ولا الملائكة المقربون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 118 - 2

2 - تمامی انسان ها بنده و مملوک خداوند هستند .

ان تعذبهم فانهم عبادك

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 85 - 8

8 - انسان از گذشته های دور تاریخ برخوردار از روحیه پرستش بود .

قال يقوم اعبدوا الله ما لكم من إله غيره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 447

5- خداوند پس از شناساندن خود به انسان ها از آنان خواست تا بر ربوبیت خدا و عبودیت خویش گواه باشند .

و أشهدهم علی أنفسهم ألت بریکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 92 - 6

6- بشر ، مأمور پرستش و عبودیت خداوند واحد است .

و أنا ربکم فاعبدون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت - 29 - 62 - 4

4 - انسان ها ، بندگان خدایند .

اللّه یبسط الرزق .. من عباده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 39 - 5

5 - مردم ، بنده خداوند هستند .

یبسط الرزق لمن یشاء من عباده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 30 - 4

4 - همه انسان ها ، عبد و بنده خدایند .

یحسره علی العباد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 8 - 4

4- انسان ، حتی پس از برخورداری از روحیه عبودیت و خداجویی ، نیازمند بینش یابی و تذکر

تبصره و ذکری لکلّ عبد منیب

تعبیر «لکلّ عبد منیب»، می رساند که انسان حتی با داشتن روحیه عبودیت و انابه، باز نیازمند تبصره (بینش یابی) و تذکر است. از این رو خداوند، مظاهر طبیعت را به گونه ای قرار داده تا مایه بینش و تذکر آنان باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 57 - 2

2- عبادت و بندگی خلق به درگاه خداوند ، فاقد کمترین سود برای ذات بی نیاز او

و ما خلقت . . . إلاّ لیعبدون . ما أُرید منهم من رزق

ص: 448

تعبیر «ما أريد..» - در پی «إلا ليعبدون» - می رساند که حتی عبادت خلق نیز به خاطر آن نیست که نیازی از خدا را برآورده می سازد.

785- عبودیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 17 - 4

4 - همه انسان ها ، بنده خدا هستند ولو به آن معتقد و معترف نباشند .

أضللتهم عبادی

برداشت یاد شده، به خاطر این نکته است که خداوند مشرکانی را که معبودهای گوناگونی می پرستند بندگان خدا خوانده است (عبادی).

786- عجب انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 15 - 6

6 - انسان ها ، هنگام برخورداری از نعمت و رفاه ، خود را نزد خداوند ، عزّت مند و با کرامت می پندارند .

فأما الإنسن إذا .. نعمة فيقول ربّي أكرمن

اکرام در فعل های «أکرمه» و «أکرمن»، به یک معنا نیست؛ زیرا لحن آیه شریفه گوینده «ربّي أکرمن» را نکوهش کرده؛ با آن که اکرام را در «أکرمه» پذیرفته است. بنابراین در «أکرمه» مراد «رساندن نفع بدون خواری و ذلت» است - که در «مفردات راغب» از معانی اکرام شمرده شده - و در «أکرمن» مقصود «با عظمت شمردن و بی عیب دانستن» است که در «قاموس» آمده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 5 - 1

1 - رفتار برخی از انسان ها ، بسان کسی است که خود را شکست ناپذیر و تواناترین موجود می پندارد .

أیحسب أن لن یقدر علیه أحد

فاعل «یحسب» ضمیری است که به «الإنسان» در آیه قبل برمی گردد و به قرینه آیات بعد، روی سخن با مؤمنان حقیقی نیست؛ بلکه کافران و یا آنها و منافقان مورد نظر هستند. بنابراین باید گفت: عموم «الإنسان»، یا عموم عرفی است و مراد بیشتر مردمی است که در زمان نزول این آیات، در مکه بوده و از زمره مؤمنان حقیقی نبودند و یا ارجاع ضمیر به آن، به صورت استخدام بوده و تنها بخشی از افراد مرجع ضمیر، مقصود هستند.

787- عجز اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 33 - 3

3 - آدمیان و جنیان ، فاقد هرگونه توانایی و قدرت در گریز از عذاب الهی در روز رستاخیز

لاتنفذون إلاّ بسطن

برداشت یاد شده بنابراین نکته است که «لاتنفذون . . .» تأکید فراز اول آیه باشد؛ بدان معنا که گریز از مجازات الهی نیازمند قدرت و توان است و شما فاقد هرگونه قدرتید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 35 - 3

3 - خلق ، ناتوان از یاری رسانی به یکدیگر و عاجز از عکس العمل دفاعی در مقابل سختی های محشر

یرسل علیکما . . . فلاتنتصران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 36 - 1

1 - سختی های محشر و ناتوانی مجرمان جن و انس ، در گریز از صحنه آخرت ، نعمتی الهی در خدمت اجرای عدالت

یرسل علیکما شواظ من نار و نحاس . . . فبأیّ آء ربکما تکذبان

از اطلاق «آءالآء» بر مفاد آیه قبل، مطلب یاد شده قابل برداشت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 10 - 5، 3، 1

1 - در قیامت ، انسان هیچ قدرتی در برابر خواست خداوند و کیفر های او ندارد .

فما له من قوه

3 - قیامت روز بی ثمر ماندن نیروهای درونی و بیرونی انسان ، در برابر حسابرسی کار های پنهانی او است .

فما له من قوه و لا ناصر

5 - « عن أبي بصير في قوله : « فما له من قوه و لا ناصر » قال : [و الظاهر أنّ القائل أبو عبد الله (ع)] ما له قوه يقوى بها على خالقه و لا ناصر من الله ينصره إن أراد به سوءاً ;

از ابی بصیر [ظاهراً از امام صادق(ع)] درباره سخن خداوند «فما له من قوه و لا ناصر» روایت شده که فرمود: [یعنی] آن انسان هیچ نیرویی ندارد که با آن بر آفریدگارش چیره گردد و اگر خداوند درباره او اراده بدی داشته باشد؛ یاوری نخواهد داشت که او را در برابر خدا یاری دهد».

788- عجز اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 450

1 - ناتوانی ، هراس و وحشت همه گروه ها و مجموعه ها ، در روز قیامت

و تری کلّ أمّه جائیه

«جُئُو» (مصدر «جائیه») به معنای به زانو نشستن است و در این جا می تواند کنایه از هراس ، دلهره و تسلیم باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 34 - 4

4 - ناتوانی همگان ، از مقاومت در برابر سختی های قیامت

یوم یفرّ المرء

فرار مردان - با توجّه به این که ترجیح فرار بر قرار به ویژه برای مرد تحمل نوعی زبونی و حقارت است - نشانگر سنگینی مشکلات قیامت و ناتوانی همه انسان ها از تحمل آن است.

789- عجز انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - حمد - 1 - 5 - 15

15 - انسان در عین دارا بودن اختیار در عبادت خدا ، بدون اعانت او بر انجام آن توانا نیست .

إیاک نعبد و إیاک نستعین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - حمد - 1 - 6 - 6

6 - انسان بدون یاری شدن از جانب خدا ، از راهیابی به صراط مستقیم ناتوان است .

إهدنا الصراط المستقیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 24 - 1,2

1 - انسان ها در همه ادوار و اعصار از آوردن همانند حتی برای سوره ای از سوره های قرآن ناتوانند .

فأتوا بسوره .. فإن لم تفعلوا ولن تفعلوا

حرف «لن» برای نفی همیشگی و ابدی است، لذا «لن تفعلوا» (هرگز همانند برای قرآن نمی آورید) دلالت بر این دارد که: بشر در هیچ عصری نمی تواند همانند برای قرآن بیاورد.

2 - ناتوانی انسان ها از آوردن همانند برای قرآن ، از پیشگویی های قرآن است .

ولن تفعلوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 451

11 - انسان در هر مقام و منزلتی ، ناتوان از ادای وظایف الهی خویش است .

و تب علینا

از آن جا که ابراهیم و اسماعیل (ع) از گناه و معصیت منزهند، ولی در عین حال به درگاه خدا توبه می کنند و تقاضای پذیرفته شدن آن را دارند نکاتی به دست می آید؛ از جمله اینکه: انسان در هر منزلتی - هر چند منزلت پیامبران باشد - نمی تواند وظیفه عبودیت خویش را به درگاه خدا ادا کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 134 - 3

3 - آدمی توان جلوگیری از تحقق وعده ها و برنامه های خداوند و گریز از آن را ندارد.

إن ما توعدون لأت و ما أنتم بمعجزین

در لسان العرب آمده است: «معنی الاعجاز الغوث و السبق». یعنی اعجاز فرو نهادن و پیشی گرفتن است. «معجزه» اسم فاعل آن، به معنی فروگذارنده و پیشی گیرنده است. یعنی شما نمی توانید از بروز قیامت و وعده های خداوند جلوگیری کنید و یا بر آن پیشی گیرید و از شمول آن خارج گردید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 53 - 6

6 - دفع عذاب استیصال ، به هنگام وقوع آن ، در توان هیچ کس نیست .

قل ای و ربی إنه لحق و ما أنتم بمعجزین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 34 - 8

8 - ناتوانی انسان از شناخت همه نعمت های الهی

و إن تعدوا نعمت الله لا تحصوها

ناتوانی انسان از شمارش نعمتهای الهی ممکن است به این دلیل باشد که او از شناخت بسیاری از نعمتهای الهی عاجز است، تا چه رسد به شمارش همه آنها.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 46 - 3

3- انسان ها ، هر چند از همه امکانات و استعداد های خویش بهره جویند ، باز در برابر قدرت نامحدود خداوند ناتوانند .

وقد مکروا مکرمهم وعند الله مکرمهم وإن کان مکرمهم لتزول منه الجبال

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 84 - 4

4- انسان در برابر اراده خداوند ، موجودی ناتوان است .

ص: 452

فما أغنى عنهم ما كانوا يكسبون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 46 - 8

8- توانایی های انسان در برابر عذاب الهی ، فاقد کارایی است .

أو يأخذهم في تقلبهم فما هم بمعجزين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 37 - 3

3- انسان ها ، ناتوان تر از آنند که با غرور و گردن فرازی ، بتوانند رخنه ای در زمین ایجاد کنند و یا قامت خود را به کوه ها برسانند .

و لاتمش في الأرض مرحًا إنك لن تخرق الأرض و لن تبلغ الجبال طولاً

«لن» برای نفی ابدی است و دلالت بر تعجیز دارد و در این آیه، حکایت از آن دارد که: انسان، از شکافتن زمین با گامهای سرمستانه خود و عاجز و ناتوان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 44 - 12

12- آدمیان ، از درک عمیق و فهم کامل تسبیح همه موجودات هستی برای خداوند ، ناتوانند .

و لكن لا تفقهون تسبيحهم

بنابر اینکه مخاطب آیه، همان گونه که از ظاهر آن برمی آید، انسانها باشد، برداشت فوق به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 88 - 1,3,4,8

1- مأموریت پیامبر (صلی الله علیه و آله) به اعلام ناتوانی انس و جن در آوردن همانند قرآن

قل لئن اجتمعت الإنس و الجنّ . . . لا یأتون بمثلہ

3- قرآن ، حاوی حقایق ، آموزه ها و معارفی است که انس و جن هرگز توان دست یافتن به آن حقایق را ، بدون وحی پیدا نخواهند کرد .

قل لئن اجتمعت الإنس و الجنّ على أن يأتوا بمثل هذا القرآن لا يأتون . . . ظهیراً

ناتوانی انسانها و جنیان از آوردن همانندی برای قرآن، مطلق است و شامل معارف و آموزه های آن نیز می شود.

4- نیروهای بشری و جنی ، حتی در صورت پشتیبانی و همیاری یکدیگر ، از آوردن همانند قرآن و هم‌آوردی با آن ، عاجزند .

قل لئن اجتمعت . . . و لو كان بعضهم لبعض ظهیراً

8- عجز انسان از آوردن همانند قرآن ، بیانگر دانش و توان اندک وی در برابر خداست .

و ما أوتيتم من العلم إلا قليلاً . . . قل لئن اجتمعت . . . لا يأتون بمثله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 453

10 - كهف - 18 - 23 - 5

5- حوادث آینده ، از علم و قدرت قطعی انسان خارج است .

و لا تقولنّ لشيءٍ إني فاعل ذلك غداً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 41 - 5

5- انسان ، از مقابله با اراده ناتوان است .

فتصبح صعيداً زلقاً . أو يصبح ماؤها غوراً فلن تستطيع له طلباً

«لن» برای نفی همیشگی است. جمله «لن تستطيع له طلباً» یعنی، اگر خداوند بخواهد آب ها را فرو ببرد، کسی نمی تواند در جست و جوی آن برآمده و موفق به یافتن آن گردد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 78 - 4

4- اسباب و علل اعطای مال و اولاد ، از امور غیبی بوده و از حیثه آگاهی انسان ها بیرون است .

أطلع الغيب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبياء - 21 - 46 - 4

4- عذاب الهی بسیار سخت و انسان در برابر آن ، بسیار ناتوان است .

و لئن مستهم نفحه من عذاب ربك ليقولنّ يويلنا

این که کافران لجوج، با لمس و احساس اندک عذاب الهی، اعتراف به حق می کنند، بیانگر شدت عذاب الهی و ضعف انسان در برابر آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 73 - 4

4- بشر، بدون هدایت وحی، ناتوان از شناخت و پیمودن راه درست

وإِنك لتدعوهم إلى صراط مستقیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 21 - 17

17 - هیچ کس بیرون از مشیت خدا و بدون برخورداری از فضل و رحمت او، قادر بر مخالفت با شیطان و اجتناب از فحشا و منکرات نیست .

لا تَتَّبِعُوا خُطُوتَ الشَّيْطَانِ . . . وَلَوْ لَا فَضْلَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتَهُ مَا زَكَىٰ مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ أَبَدًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 454

16 - ذات خداوند ، حقیقتی دست نایافتنی و غیر قابل شناخت برای بشر

اللّٰهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِ كَمَشْكُوهِ ... نُورِ عَلِيِّ نُورِ

برداشت یاد شده، بر اساس این دو نکته ای است که در «تشبیه نور خدا» وجود دارد: 1- به جای تشبیه ذات خدا، یکی از اوصاف او - که نور باشد - مورد تشبیه قرار گرفت در حالی که آیه شریفه، در مقام معرفی خود خداوند است. 2- نور خدا - که امری نامحسوس است - به چند چیز محسوس و قابل شناخت برای همگان تشبیه شده است. بنابراین ذات خدا، شناختنی نیست و آنچه قابل شناخت است، صفات او می باشد. این شناخت نیز در محدوده شناخت محسوسات میسر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 60 - 8

8 - فرایند رویش درختان در دامان طبیعت ، خارج از قلمرو توان بشر

ما کان لکم أن تتبتوا شجرها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 49 - 12

12 - بشر ، ناتوان از ارائه کتابی برتر و هدایت کننده تر از قرآن و تورات

قل فأتوا بکتب ... هو أهدى ... إن کنتم صدقین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 68 - 5

5 - بشر ، فاقد صلاحیت گزینش پیامبر و تشریح قانون برای مردم

وربک ... یختار ما کان لهم الخیره

«خیره» به معنای «تخیر» (اختیار کردن) است؛ مانند «طیره» که به معنای «تطیر» می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت - 29 - 22 - 1

1 - انسان ها ، هیچ گاه ، قدرت ناتوان کردن خداوند را ندارند .

و ما أنتم بمعجزين في الأرض و لا في السماء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 68 - 3

3 - انسان ، در جلوگیری از تحلیل و سستی قوای خویش به هنگام پیری ، ناتوان است .

و من نعمّره ننگسه في الخلق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 455

2- بشر از فرمانروایی بر جهان هستی ، محروم و ناتوان است .

أم لهم ملك السموت و الأرض و ما بينهما

7- بشر ، ناتوان از صعود کامل به تمامی آسمان ها و دستیابی به همه حقایق عالم

فليرتقوا في الأسباب

«سبب» (مفرد «أسباب») به معنای ریسمانی است که به وسیله آن فرد از درخت خرما و مانند آن بالا می رود و مقصود از آن می تواند وسیله صعود به آسمان ها باشد. برداشت یاد شده نیز مبتنی بر این احتمال است. گفتنی است: امر «لیرتقوا» در تعجیز به کار رفته است؛ یعنی، به دنبال وسیله های صعود بروید؛ ولی هرگز نمی توانید.

8- بشر ، ناتوان از دستیابی به حقایق مربوط به گزینش پیامبران و برگزیدن رسولان الهی به انتخاب خود

فليرتقوا في الأسباب

برداشت یاد شده مبتنی بر این دیدگاه است که امر «فلیرتقوا» مربوط به انتخاب پیامبران باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 51 - 10، 9

9- ناتوانی انسان ها در دنیا ، از دفع عذاب الهی و پیامد های هلاکت بار ستم خویش

و الذين ظلموا من هؤلاء سيصيهم سيئات ماكبوا و ما هم بمعجزين

10 - انسان ها ، مقهور اراده و قدرت خدا هستند .

و ما هم بمعجزين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 3 - 7

7- مفاهیم وحی ، قبل از نزول در قالب واژگان عرب ، مفاهیمی فراتر از عقل بشر بوده است .

إنّا جعلناه قرءاناً عربياً لعلّكم تعقلون

از این که فلسفه عربی بودن قرآن، خردورزی در آن قرار داده شده است، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 13 - 11

11 - دستاورد های بشری در زمینه تسخیر طبیعت و موجودات ، مرهون توفیق و امداد الهی است ؛ نه توانایی انسان .

و ما کنا له مقرنین

«إقران» (مصدر «مقرنین»)، به معنای قدرت داشتن و توانا بودن بر چیزی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 82 - 7

7 - پروردگار گستره هستی ، فراتر از دسترسی اندیشه بشر و منزّه از توصیف های خلق

سبحن ربّ السموت والأرض ربّ العرش عمّا یصفون

ص: 456

برداشت یاد شده بنابراین نکته است که «سبحان .. عمّا یصفون» نظر به همه خلق داشته باشد و از آن جهت که عام است، شامل مشرکان نیز بشود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 20 - 4

4- انسان بی اتکا به پروردگار ، ناتوان از مبارزه با ظلم و کفر

وإتی عذت برّی وربکم

موسی(ع) با این که در سیر دعوت به توحید و رهایی بندگان برای رفع استعمار و ترویج توحید، از «سلطان مبین» برخوردار بود؛ با این حال خویش را در برابر هجوم دشمنان نیازمند به حمایت و امداد پروردگار می دید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 2 - 4

4- ناتوانی بشر از ارائه کتاب ، برنامه و معارفی فراتر از قرآن و یا همانند آن

تنزیل الکتب من الله العزیز

برداشت بالا- با توجه به دو نکته زیر به دست می آید: الف) از ارتباط میان «تنزیل الکتب» با وصف «العزیز» نوعی تحدی استفاده می شود. ب) مطرح ساختن عزت و شکست ناپذیری خداوند در مورد قرآن، در ابعاد مختلفی تصویر می شود؛ از جمله در بُعد محتوایی و لفظی آن.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 20 - 3

3- انسان ، بدون روشننگری های وحی ، ناتوان از درک عمیق بسیاری از حقایق هستی

هذا بصائر للناس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 2 - 4

4- ناتوانی بشر از ارائه کتاب ، برنامه و معارفی فراتر از قرآن

از ارتباط میان «تنزیل الکتب» با وصف «العزیز» نوعی تحدی استفاده می شود طرح عزت و شکست ناپذیری خداوند در زمینه نزول قرآن در ابعاد مختلفی تصویر می شود و از جمله در بعد محتوایی و لفظی آن.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 26 - 10

10- توانمندی های فکری و مادی بشر ، بی اثر در مقابله با عذاب محتوم الهی

و لقد مکّنّهم... فما أغنی عنهم سمعهم ولا أبصرهم ولا أفندتهم من شیء

واژه «مکّنّا» اشاره به توانمندی مادی و واژه های «سمع»، «أبصار» و «أفنده» اشاره به ابزار علمی و معرفتی است که هیچ یک

ص: 457

از اینها برای قوم عاد ثمر نبخشید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 34 - 3،4

3 - بشر ، ناتوان از آوردن سخنی نو و پرطراوت چون قرآن

فلیأتوا بحدیث مثله

امر در «فلیأتوا» برای تعجیز و بیان ناتوانی بشر از آوردن سخنی مانند قرآن است.

4 - عجز آدمیان از آوردن سخنی همچون قرآن ، برترین گواه بر الهی بودن آن

فلیأتوا بحدیث مثله إن كانوا صدقین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 16 - 3

3 - اندیشه بشر ، ناتوان از درک برخی حقایق عالم

إذ یغشی السدره ما یغشی

از این که پوشش «سدره المنتهی»، به صورت مبهم (آنچه می پوشاند) آمده است؛ مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 24 - 1

1 - عجز و ناتوانی انسان ، در دستیابی به تمامی تمنیات و آرزوهای خویش

أم للإنسن ما تمنی

استفهام در عبارت «أم للإنسان» انکاری است؛ یعنی، «لیس للإنسان ما تمنی».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 35 - 2

2 - علم غیب و آگاهی به فرجام امور ، غیرقابل دسترسی برای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 69 - 1

1 - تشکیل دادن ابر و ریزاندن باران از آن ، خارج از قلمرو توانایی بشر

ءأنتم أنزلتموه من المزن

«مزن» به معنای ابر است. استفهام در «ءأنتم...» استفهام انکاری و معادل حرف نفی است؛ یعنی، شما نمی توانید آبی را که می نوشید، از ابر فرود آورید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 458

18 - واقعه - 56 - 72 - 1

1 - ایجاد و آفرینش درخت آتش زنه ، خارج از قلمرو توانایی بشر

ءانتّم أنشأتم شجرتها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 78 - 2

2 - لوح محفوظ ، کتابی غیر قابل دسترسی برای بشر

فی کتب مکنون

«مکنون» به معنای نهفته و پنهان است. مقصود از آن، پنهان بودن محتویات لوح محفوظ از دید بشر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 85 - 3

3 - انسان ، ناتوان از مشاهده و درک حضور خداوند و فرشتگان در کنار محتضر

و نحن أقرب إليه منكم ولكن لا تبصرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 86 - 6

6 - ناتوانی انسان برای گریز از مرگ ، نشانه آن است که او تحت قیمومت و تدبیر خداوند قرار دارد .

فلولا إن كنتم غير مدینین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه - 60 - 4 - 22

22 - ناتوان بودن همگان ، حتی پیامبران ، از مصونیت بخشیدن به انسان در برابر عذاب الهی

و ما أملك لك من الله من شيء

با توجه به این که استغفار برای رفع عذاب صورت می گیرد؛ جمله «و ما أملك..» می رساند که چنانچه استغفار، مورد پذیرش خداوند

قرار نگیرد، من در برابر عذاب الهی کار دیگری نمی توانم انجام دهم.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 3 - 2

2- شناخت ژرفای حقیقت و عظمت قیامت ، بس دشوار و دست نیافتنی برای بشر

و ما أدریک ما الحاقه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 22 - 5

5- هیچ کس ، توانایی پناه دادن به انس و جن در برابر عذاب الهی را ندارد .

ص: 459

ولن أجد من دونه ملتحدًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مدثر - 74 - 11 - 5

5 - ناتوانی و نادانی انسان ، در آغاز تولد

ذرنی و من خلقت وحیداً

کلمه «وحیداً» می تواند حال برای مفعول محذوف باشد؛ یعنی، «خلقت منفرداً». بر این اساس و به قرینه آیات بعد (و جعلت له مالا ممدوداً...)، مقصود از «خلقت وحیداً»، ناتوانی و ناداری انسان در آغاز تولد است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مدثر - 74 - 27 - 2

2 - شناخت حقیقت دوزخ ، بس دشوار و دست نیافتنی برای بشر

و ما أدریک ما سقر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 3 - 3

3 - آگاهی از صالح یا ناصالح بودن افراد ، برای همگان مقدور نیست .

و ما یدریک

«ما» برای استفهام است و جمله «ما یدریک...» (چه چیز تو را آگاه می سازد)، نشانگر بسته بودن راه آگاهی برای مخاطب است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکویر - 81 - 29 - 4

4 - انسان ، بدون خواست خداوند ، حتی از خواستن و تصمیم گرفتن نیز عاجز است .

و ما تشاءون إلا أن یشاء الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - هیچ کس ، قدرت فرار از عذاب های الهی را ندارد .

ألم تر كيف فعل . . . إن ربك لبالمرصاد

کمین زدن خداوند در راه خطاکاران، کنایه از نبود هیچ راه گریزی از تهدیدهای او است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 5 - 5

5 - توجه به همراه بودن زندگانی با سختی ها ، مایه پی بردن انسان به ضعف خویش در برابر خداوند

فی کبد . أیحسب أن لن یقدر علیه أحد

ص: 460

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اخلاص - 112 - 1 - 17, 9

9 - ذات خداوند ، حیرت افزا و غیر قابل شناخت است .

اللّه

«أَلِهٌ»؛ یعنی، متحیر مانند. برخی اهل لغت در کلمه «اللّه»، این معنا را مقصود می دانند. (مفردات)

17 - « قال الباقر (ع) معنی قوله « اللّهُ أحد » المعبود الذی یأله الخلق عن ادراکه و الإحاطه بکیفیته فرد بالهیته متعال عن صفات خلقه ;

امام باقر(ع) فرمود: .. معنای قول خدا «اللّه أحد»، [این است که او] معبودی است که مخلوقات از درک حقیقت او و احاطه بر چگونگی او حیران و سرگردان اند. او در اله بودن خود یکتا است و بالاتر از صفات مخلوقات خود است».

790- عجز انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 38 - 6

6 - ناتوانی بشر از آوردن سوره ای همانند یکی از سوره های قرآن ، نشانه بارز آسمانی بودن قرآن است .

قل فأتوا بسوره مثله و ادعوا من استطعتم من دون اللّهِ إن کنتم صدقین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 49 - 1

1 - هیچ کس حتی پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) ، جدا از مشیت خداوند ، توانایی جلب منفعت و دفع ضرر از خویشان را ندارد .

قل لأملک لنفسی ضرّاً و لانفعاً إلا ما شاء اللّهُ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 50 - 1

1 - راه نجات به هنگام وقوع عذاب استیصال بسته است و هیچ کس را توانایی دفع آن نیست .

قل أرءیتم إن أتیکم عذابه بیتاً أو نهراً

10- انسان ، ناتوان از تشخیص زمان مرگ خویش و پایان زندگانی بشر در دنیا

يَمْتَعِكُمْ مَتَعًا حَسَنًا إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى

نکره آمدن «أجل» اشاره به این دارد که: پایان زندگی انسانها، هر چند مشخص و معین است، ولی برای آنان ناشناخته می ماند و راهی برای آگاهی به آن ندارند. قابل ذکر است که مراد از «أجل» می تواند پایان زندگی هر فرد باشد و محتمل است مقصود از

آن، پایان زندگانی مجموعه انسانها در دنیا باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 14 - 6,9 - 1

1- انسان ها و معبود های دروغینشان ، ناتوان از آوردن ده سوره هم طراز قرآن

قل فأتوا بعشر سور مثله .. فإلّم يستجیوا لکم

ظاهر این است که خطاب در «لکم» و «اعملوا» - به قرینه «فهل أنتم مسلمون» - متوجه مشرکان باشد. براین اساس، ضمیر فاعلی در «یستجیوا» به «من استطعتم» باز می گردد؛ یعنی، [ای پیامبر! به مشرکان بگو:] اگر کسی و از جمله معبودهایتان، برای آوردن همانند قرآن - به خاطر عجزشان - دعوت شما را اجابت نکردند ...

6- قرآن ، به دلیل ناتوانی همگان از آوردن کتابی همسان آن ، نشانه یکتایی خدا و نبود هیچ معبودی شایسته پرستش جز او

فإلّم يستجیوا لکم فاعلموا .. أن لا إله إلاّ هو

«أن لا إله إلاّ هو» - که حاکی از یکتایی خدا و ضرورت توحید عبادی است - عطف بر «أنما أنزل ..» می باشد لذا جزای شرط (فإلّم يستجیوا) خواهد بود و حکایت از آن دارد که قرآن، به دلیل ناتوانی بشر از آوردن همانند برای آن، خود نشانه ای بر توحید است.

9- ناتوانی همگان ، از آوردن همانند برای قرآن ، دلیل لزوم پذیرش اسلام و تسلیم شدن در برابر خداست .

فإلّم يستجیوا لکم .. فهل أنتم مسلمون

برداشت فوق ، با توجه به حرف «فاء» که جمله «هل أنتم ..» را بر «فإلّم يستجیوا ...» تفریع کرده است ، استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 30 - 4

4- همگان ، ناتوان از دفع کیفر های خداوند و عاجز از یاری کردن گرفتاران به عذاب الهی اند .

من ینصرنی من الله

استفهام در جمله «من ینصرنی ..» استفهام انکاری است. «نصر» به معنای یاری کردن است و چون در آیه با حرف «من» متعدی شده، معنای نجات و خلاص در آن تضمین شده است. بنابراین معنای «من ینصرنی ...» چنین می شود: هیچ کس نمی تواند مرا از عقاب الهی نجات دهد اگر آنان را طرد کنم.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8- هود - 11 - 33 - 5

5- هیچ کس ، توان ایستادگی در برابر مشیت الهی را ندارد .

إنما يأتيكم به الله إن شاء و ما أنتم بمعجزين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8- هود - 11 - 63 - 12

12- همگان از دفع کیفر های خداوند و یاری گرفتاران به عذاب های او ناتوانند .

فمن ينصرني من الله إن عصيته

ص: 462

فعل «ینصر» به دلیل آنکه با «من» متعدی شده، متضمن معنای «ینجی» (نجات می دهد) است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 66 - 12

12- همگان، از دفع کیفرها و عذاب های الهی ناتوانند.

إن ربك هو القوی العزیز

بیان اقتدار و شکست ناپذیری خداوند، با جمله ای که حاوی حصر است و قدرت و اقتدار را از دیگران نفی می کند، اشاره به این حقیقت دارد که: هیچ کس در برابر اراده خداوند، تاب مقاومت نخواهد داشت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 81 - 9

9- آدمیان، ناتوان از ضربه زدن به فرشتگان حتی در صورتی که آنان، به شمایل انسان ها باشند.

یلوط إنا رسل ربك لن یصلوا إلیك

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 21 - 24

24- اکثریت مردم به جریان امور به تدبیر خدا و توان او بر انجام مشیتهایش و ناتوانی همگان در برابر او، ناآگاهند.

والله غالب علی أمره و لكن أكثر الناس لا یعلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 34 - 10

10- خواست انسان ها و تلاش آنان در برابر اراده خداوند، شکست خورده و بی ثمر است.

فصرف عنه کیدهنّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 67 - 11

11- هیچ کس و هیچ تدبیر و برنامه ای نمی تواند از اجرای تقدیرها، مشیت ها و فرمان های تکوینی خدا جلوگیری کند .

ما أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِنْ الْحَكَمَ إِلَّا اللَّهُ

«اغناء» (مصدر أُغْنِي) از غَنَا و به معنای کفایت کردن و منع نمودن است (برگرفته شده از لسان العرب). «من شئی» مفعول برای «ما أُغْنِي» و «من الله» حال برای «شئی» می باشد. بنابراین جمله «ما أُغْنِي عَنْكُمْ...» چنین معنا می شود: من [با تدبیر خویش] کفایت نمی کنم و باز نمی دارم چیزی (بلا و مصیبتی) را که از ناحیه خداوند [مقدّر] باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 68 - 7

7- تقدیر ها و مشیت های الهی ، حاکم بر تدبیر بندگان است .

ص: 463

و لما دخلوا من حيث أمرهم أبوهما ما كان يغنى عنهم من الله من شيء

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

8 - رعد - 13 - 34 - 3

3- هیچ کس نمی تواند از نزول عذاب الهی جلوگیری کند .

و ما لهم من الله من واق

«واق» اسم فاعل از «وقایه» است و «وقایه» به معنای مصون داشتن و محافظت کردن است. مقصود از «من الله» به قرینه جمله های قبل «من عذاب الله» است.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

8 - رعد - 13 - 35 - 7

7- آدمیان در حیات دنیا از تصور و درک صحیح بهشت و ویژگی های آن ، ناتوانند .

مثل الجنة التي وعد المتقون

برخی برآنند که کلمه «مثل» در آیه شریفه به معنای شبیه و مانند می باشد و به این نکته اشاره دارد که آنچه در بیان بهشت ذکر می شود به عنوان مشابه است و گر نه واقعیت و حقیقت آن چیز دیگری است که نمی توان آن را توصیف کرد؛ زیرا بشر در تنگنای حیات دنیا از ادراک آن ناتوان است.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

9 - حجر - 15 - 22 - 14

14- بشر ، هیچ گاه قادر به خزینه کردن آب در آسمان (ابرها) نیست .

و ما أنتم له بخزین

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

9 - نحل - 16 - 18 - 2

2- انسان ها ، توان شکرگزاری مطلوب و ادای حق نعمت های بی شمار خداوند را ندارند .

و إن تعدوا نعمة الله لا تحصوها إن الله لغفور رحيم

از اینکه خداوند پس از بیان نعمتهای بی شمار بر بندگان، خود را با صفت «غفور» (آمرزنده) توصیف می کند، می توان استفاده کرد که انسانها از عهده شکر نعمتهای فراوان الهی بر نخواهند آمد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 110 - 6,7

6 - هیچ کس ، توان احاطه یافتن بر علم و معلومات خداوند را ندارد .

یعلم ما . . . و لایحیطون به علمًا

مراد از احاطه علمی به خداوند، به قرینه صدر آیه، احاطه به دانسته ها و اسرار نهفته در کارهای او است.

7 - آدمیان ، از وقوف بر همه اسرار و ملاک های افعال خداوند ناتوان اند .

ص: 464

و لایحیطون به علمًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 50 - 4، 2، 1

1 - با فرارسیدن زمان برپایی قیامت بر اثر صیحه و فریاد مرگ بار ، انسان ها از هرگونه توصیه و اندک سفارشی ، ناتوان خواهند شد .

صیحه وحده تأخذهم .. فلا یستطیعون توصیه

نکره آمدن «توصیه» می تواند برای تقلیل باشد.

2 - با فرارسیدن زمان برپایی قیامت بر اثر صیحه و فریاد مرگ بار ، انسان ها از مراجعه به کسان خود ناتوان خواهند بود .

صیحه وحده تأخذهم .. فلا یستطیعون توصیه و لا إلی ألهم یرجعون

4 - انسان ها به وقت شنیدن صیحه و فریاد سهمگین در آستانه برپایی قیامت ، از هرگونه تحرک و عملی ناتوان خواهند بود .

صیحه وحده .. فلا یستطیعون توصیه و لا إلی ألهم یرجعون

برداشت یاد شده بر این اساس استوار است که ناتوانی انسان ها از توصیه و مراجعه به کسان خود، به عنوان مثال و مصداق آمده و مقصود

اصلی بیان ناتوانی کامل بشر در برابر مشیت خداوند به برپایی قیامت باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 66 - 6

6 - انسان ها ، در برابر مشیت و اراده الهی ناتوان اند .

و لو نشاء لطمسنا علی أعینهم .. فائی یبصرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 67 - 4

4 - انسان ها در برابر مشیت خداوند ناتوان اند .

و لو نشاء لمسخنهم علی مکانتهم .. و لایرجعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - تمامی انسان ها ، به جز بندگان مخلص خدا ، از توصیف شایسته او ناتوان هستند .

سبحن الله عما يصفون . إلا عباد الله المخلصين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 36 - 13

13 - ناتوانی همگان از هدایت گمراه شده الهی

و من يضلل الله فما له من هاد

ص: 465

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 37 - 2

2- ناتوانی همگان ، از گمراه کردن هدایت یافته الهی

و من یهد الله فما له من مضلّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 49 - 5

5- انسان ها ، هنگام گرفتاری ورنج ، به ناتوانی خود و قدرت یاری رسانی خداوند پی برده و اعتراف می کنند .

فإذا مسّ الإنسان ضرّاً دعانا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 29 - 7

7- هیچ قدرتی ، توانایی دفاع کردن از مردم در برابر عذاب الهی را ندارد .

فمن ينصرنا من بأس الله إن جاءنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 33 - 6

6- هیچ کس ، توانایی هدایت کردن گمراه شدگان الهی را ندارد .

و من يضلّل الله فما له من هاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 10 - 5

5- انسان ها بدون استمداد از شریعت الهی ، از حل اختلافات خویش ناتوان اند .

و ما اختلفتم فيه من شيء فحكمه إلى الله

چنانچه جمله «فحكمه..» در مقام انشا باشد از ارجاع حکم به خداوند، مطلب بالا استفاده می شود.

1 - انسان ها ، هیچ گونه راه فرار و گریزی در برابر قدرت الهی ندارند .

و ما أنتم بمعجزین فی الأرض

کلمه «معجزین» (از ماده «عجز») به معنای به عجز در آوردن است؛ اما این کلمه در بسیاری از آیات قرآن به معنای فرار کردن از حیطة قدرت الهی و از چنگال عذاب او آمده است (که لازمه معنای لغوی آن می باشد).

2 - انسان ها ، ناتوان از سلطه همه جانبه بر زمین و به کنترل در آوردن همه عوامل طبیعت

و ما أنتم بمعجزین فی الأرض

به عجز در آوردن، ملازم با سلطه یافتن و کنترل داشتن بر شیء است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 7 - 12

12 - ناتوانی مردم از درک بعضی از مصالح اجتماعی خویش و نیاز آنان به رهبری الهی

لو یطیعکم فی کثیر من الأمر لعنتم

تعبیر «لعنتم» می رساند که مردم، تمایلاتی دارند که اگر بنا باشد رهبری جامعه از تمایلات آنان پیروی کند، خود مردم به مشقت می افتند و این نیست مگر از آن جهت که تمایلات و آرای آنان، در چنین مواردی، غیر واقع بینانه و مخالف مصالح واقعی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 61 - 4

4 - زمان برپایی رستاخیز، خارج از قلمرو دانش بشر

و ننشئکم فی ما لاتعلمون

«ما»ی موصوله در «فیما»، می تواند کنایه از کیفیت خلقت اخروی و یا کنایه از زمان حیات مجدد یافتن انسان در آخرت باشد. برداشت بالا بر پایه احتمال دوم است؛ یعنی، ما مرگ را بر این اساس مقدر کردیم که در زمانی که نمی دانید، شما را بار دیگر ایجاد کنیم.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 47 - 1

1 - ناتوانی همگان از نجات پیامبر (صلی الله علیه و آله) از کیفر الهی، در صورت دروغ بستن آن حضرت بر خداوند

فما منکم من أحد عنہ حجزین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 14 - 1

1 - شناخت ژرفای حقیقت و عظمت روز قیامت (روز داوری میان اهل حق و باطل)، بس دشوار و دست نیافتنی برای بشر

و ما أدریک ما یوم الفصل

از تعبیر «و ما أدراک...» (چه چیز آگاه ساخت تو را...) استفاده می شود: قیامت، حقیقتی بس بزرگ و عمیق است که کسی به درستی و شایستگی از آن آگاه نیست و تنها در پرتو وحی الهی، قابل شناخت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 39 - 3

3 - ظهور ناتوانی کامل بشر ، در برابر خداوند در عرصه قیامت

فإن كان لكم كيد فكيّدون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 37 - 11

ص: 467

لایملکون منه خطاباً

مرجع ضمیر فاعلی «لایملکون»، موجودات عاقلی است که از «ما بینهما» دانسته می شود. «منه» حال برای «خطاباً» و حرف «من» برای اتصال و ارتباط است. مفاد آیه این است که در رابطه با خداوند، هیچ سخنی برای آنان مقدور نیست. به قرینه آیه بعد، می توان گفت: مراد کلام نادرست و شفاعت غیر مأذون است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 16 - 2

2- انسان ها در قیامت ، مقهور نظام کیفری خداوند و ناتوان از هرگونه استتار و مقاومت

و ما هم عنها بغائبین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 17 - 1

1 - شناخت حقیقت قیامت ، برای همگان میسر نیست .

و ما أدریک ما یوم الدین

استفهام «ما أدراک» (چه چیز تو را دانا ساخت)، حاکی از محرومیت عموم مردم از ابزار شناخت قیامت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 18 - 1

1 - انسان ، فاقد ابزار شناخت برای تصور قیامت و پی بردن به حقیقت آن

ثمّ ما أدریک ما یوم الدین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 19 - 1، 5، 11

1 - هیچ کس در قیامت ، برای انجام دادن کاری به نفع دیگران ، از خود اختیار و مالکیتی ندارد .

یوم لاتملک نفس لنفس شیئاً

5- ناتوانی انسان ها از یاری رسانی به یکدیگر ، از حوادث بزرگ و وصف ناپذیر قیامت

و ما أدریک . . . ثم ما أدریک ما یوم الدین . یوم لاتملک نفس لنفس شیئاً

11- ناتوانی انسان ها از یاری رسانی به یکدیگر در قیامت ، جلوه ای از حاکمیت مطلقه خداوند بر رخداد های آن است .

یوم لاتملک نفس لنفس شیئاً و الأمر یومئذ لله

ارتباط صدر و ذیل آیه شریفه، گویای برداشت یاد شده است.

ص: 468

791- عجزها انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 100 - 1

1 - انسان در عین مختار بودن ، بدون اذن خداوند قادر بر انتخاب و انجام هیچ کاری نیست .

و لو شاء ربك لأمن من في الأرض . . . و ما كان لنفس أن تؤمن إلا بإذن الله

خداوند در آیه قبل (و لو شاء ربك) مختار بودن انسانها را بیان فرمود. این آیه شریفه نیز برای دفع توهم تقویض است؛ یعنی، گر چه آدمیان در پذیرش ایمان و کفر آزادند، لکن باید متوجه باشند که انتخاب هر یک از آنها بی اذن خداوند ممکن نیست. برداشت فوق با الغای خصوصیت از ایمان، آورده شده است.

792- عجله انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 11 - 5

5 - بشر در دستیابی به خواسته ها و تمایلات خود ، موجودی عجول و ناشکیباست .

و لو يعجل الله للناس الشر استعجالهم بالخير

«الخير» به معنای هر چیز خوب و دلخواه است و «استعجال» منصوب به نزع خافض می باشد و تقدیر آن «کاستعجالهم بالخير» است؛ یعنی، اگر خداوند نیز همانند انسانها - که در رسیدن به خواسته های خود عجول و ناشکیبا هستند - بی درنگ به مجازات بزهکاران می پرداخت و . . .

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 11 - 4

4- سرشت انسان ، آمیخته با عجله و شتابزدگی است .

و كان الإنسن عجولاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 37 - 1

1- طبیعت آدمی ، بسیار عجول و شتابزده است .

خلق الإنسن من عجل

تعبیر «انسان از شتاب آفریده شده» کنایه از این است که شتاب در سرشت آدمی عجین شده است؛ وگرنه انسان از نطفه و .. آفریده شده است؛ نه از شتاب.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 8 - 1

1 - شتاب آدمیان در خروج از قبر ها ، برای اجابت منادی رستاخیز

ص: 469

يخرجون من الأجداث .. مهطعين إلى الداع

793- عدالتخواهی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 90 - 18

18- عدل و احسان و بخشش به خویشاوندان ، از تمایلات فطری انسان

يأمر بالعدل و الإحسن و إيتاء ذی القربى .. لعلکم تذكرون

برداشت فوق بر این اساس است که خداوند امر به عدل و .. را مواعظی در جهت تذکر آدمیان می شمارد و در واژه «تذکر» این معنا نهفته است که: اصل گرایش به ارزشهای مذکور، در نهاد همگان موجود است و در صورت غفلت نیازمند یادآوری می باشد.

794- عذاب اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 21 - 12

12 - گرفتار شدن انسان ها به عذاب بزرگ در آخرت ، هرگز مطلوب خداوند نیست .

و لنذيقنهم من العذاب الأدنى دون العذاب الأكبر لعلهم يرجعون

از گرفتار کردن فاسقان به عذاب دنیوی، به منظور متنبه شدن، استفاده می شود که خداوند خوش ندارد که آنان را در آخرت به عذاب گرفتار کند.

795- عذاب درونی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - همزه - 104 - 7 - 6

6 - سوختن انسان در آتش جهنم ، از درون او آغاز خواهد شد .

الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْآفْتَدَةِ

ریشه «اطلاع» (طاء و لام و عین)، بر ظهور و بروز دلالت دارد (مقایس اللغه). ظاهر شدن آتش جهنم بر قلب، حاکی از نقطه شروع آن است.

796- عرضہ امانت به انسان

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

ص: 470

14 - احزاب - 33 - 72 - 7

7 - انسان ، امانت عرضه شده الهی را قبول کرد و از پذیرش آن خودداری نکرد .

إِنَّا عرضنا الأمانة .. و حملها الإنسن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 73 - 7

7 - مؤمنان ، وظیفه خود را در قبال امانت الهی به انجام می رسانند .

إِنَّا عرضنا الأمانة على السموت .. ليعذب الله... يتوب الله على المؤمنين و الم

797- عزت طلبی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 10 - 5

5 - عزت و سرافرازی ، آرزو و آرمان انسان ها

من كان يريد العزّه فله العزّه جميعاً

798- عصیان انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 133 - 6

6 - اگر جن و انس راه طاعت و یا عصیان پیشه کنند، هیچ سود و زیانی به خداوند نمی رسانند.

وربك الغنى ذو الرحمه

799- عصیانگری انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 61 - 10

10 - همه انسان ها ، به نوعی مرتکب گناه و عمل ناروا می شوند .

و لو يؤاخذ الله الناس بظلمهم ما ترك عليها من دابة

کلمه «الناس» با وجود «ال» استغراق، دلالت بر عموم می کند و نیز اینکه در صورت مؤاخذة و عقوبت، هیچ انسانی - بنابر اینکه مراد از «دابه» انسان باشد - باقی نمی ماند، می تواند مؤید برداشت یاد شده باشد.

ص: 471

800- عطایای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 57 - 1

1 - خداوند ، بی نیاز از رزق و عطایای بندگان خویش

ما أُرید منهم من رزق

801- عظمت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 33 - 9

9- انسان ، موجودی بس شریف و بلند مرتبه در مجموعه نظام آفرینش و جهان مادی

الله الذی خلق السموت والأرض . . . رزقاً لکم . . . و سخّر لکم الشمس والقمر دائبین

از اینکه آسمانها، زمین، ماه، خورشید و . . . با همه عظمت‌هایشان، برای انسان شده است، معلوم می شود که انسان موجودی با عظمت و ارزشمندتر از همه آنها و یا دست کم دارای شرافت و مرتبه ویژه ای است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 54 - 3

3 - انسان ، موجودی با عظمت و بزرگ

و هو الذی خلق من الماء بشراً

برداشت فوق، از تنوین «بشراً» - که برای تعظیم است - استفاده می شود.

802- عظمت خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 75 - 5

5 - آفرینش انسان ، آفرینشی بس مهم و با عظمت و مورد توجه ویژه خداوند

ما منعك أن تسجد لما خلقت بيديّ

803- عقيدہ انسان

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

ص: 472

3- عقیده به ربوبیت خداوند دارای جایگاهی ویژه در میان اعتقادات دینی

مثل الذین کفروا برّهم

ذکر ربوبیت خدا از میان سایر متعلقات ایمان، دلالت بر اهمیت آن می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 41 - 8

8 - امکان تفاوت داشتن ظاهر و باطن انسان و ناهم خوانی باور درونی با رفتار ظاهری

یعبدون الجنّ أكثرهم بهم مؤمنون

خداوند متعال در مسأله عبادت، جن پرستی مشرکان را به صورت عام و مطلق ذکر کرده و در ایمان مشرکان به جنیان، اکثریت را مطرح ساخته است. احتمال دارد مطرح کردن ایمان اکثریت در کنار عبادت همه، به خاطر نکته بالا باشد. ملائکه نیز به لحاظ حقیقت یاد شده، چنین چیزی را ابراز کرده باشند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 7 - 6

6 - قیامت و رستاخیز، از اصول اعتقادی مشترک میان انسان و جن

و أنّهم ظنّوا كما ظننتم أن لن يبعث الله أحداً

804- عقیده انسان کامل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 19 - 14

14 - انسان کامل، در بینش دین، همپای عقیده صحیح و بایسته از اخلاق شایسته برخوردار است.

بینی لا تشرك بالله... و اقصد فی مشیک و اغضض من صوتک

با توجه به این که هر پدری - و از جمله لقمان - خواهان رساندن فرزند خود به بالاترین مراحل کمال است و برای این به فرزند خود رهنمودهایی ارائه می کند، مطلب بالا قابل استفاده است.

805- عقیده انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 93 - 3

3- یک دست نبودن همه انسان ها در عقیده و رفتار و وجود تفاوت میان آنان ، بر اساس خواست و تدبیر الهی است .

و لو شاء الله لجعلکم أُمَّةً وَحِدَةً

ص: 473

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 6 - 2

2- در نگاه برخی از انسان ها ، گروهی از جن توانا بر حل مشکلات بشر و پناهگاهی امن در مواقع ترس و اضطراب

وَأَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِنَ الْإِنْسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِنَ الْجِنِّ

پناه بردن به کسی و جایی، در وقتی است که انسان با مشکلی سخت و مسائلی وحشتناک و اضطراب آور روبه رو شده باشد.

806- علایق انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 9 - 5

5- علاقه و دلبستگی شدید انسان به نعمتهایی که در اختیار دارد .

ثم نزعنها منه

کلمه «نزع» به معنای کندن است. به کارگیری این کلمه در سلب نعمت ، برای رساندن دلبستگی شدید انسان به موهبتهای دنیوی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 48 - 4

4- دور بودن از رنج و تعب ، زندگی توأم با سلامتی و امنیت و ماندگاری و جاودانگی ، از اموری که مورد علاقه شدید انسان است .

لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ وَمَا هُمْ مِنْهَا بِمُخْرَجِينَ

ذکر وضعیت متقین در بهشت، به منظور تشویق انسانها جهت پیوستن به صفوف تقوایندگان است. طبیعی است ذکر این وضعیت، باید به گونه ای باشد که مطلوب انسانها و مورد علاقه آنها باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 89 - 8

8- ارث ، دارای پیشینه ای دیرین در تاریخ و علاقه به ارث نهادن و ارث بردن ، امری طبیعی و رایج میان انسان ها ، حتی پیامبران

رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 23 - 8

8 - علاقه و تمایل طبیعی همه انسان ها ، به زیور آلات و پوشیدن لباس های ابریشمین

يَحْلُونَ فِيهَا مِنْ آسَاوِرٍ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسَهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 474

3- انسان ها ، حتی مترفان ، داشتن قرب و منزلت در پیشگاه خدا را شایق و دوستداراند .

نحن أكثر أموالاً وأولاداً .. و ما أموالكم ولا أولادكم بالآتي تقرّبكم عندنا زلف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- اشتیاق و علاقه شدید انسان ها به توصیه و سفارش درباره خانواده و اموال خود ، به وقت رو به رو شدن با مرگ

فلا يستطيعون توصیه و لا إلی أھلهم یرجعون

یاد کرد ناتوانی انسان ها از توصیه و سفارش درباره اموال و کسان خود، می رساند که در سرشت بشر چنین علاقه و تمایلی وجود دارد.

6- علاقه و اشتیاق شدید انسان ها به دیدار خانواده و کسان خود ، به وقت رو به رو شدن با مرگ

فلا يستطيعون توصیه و لا إلی أھلهم یرجعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- بودن در کنار همسران خود و برخورداری از آرامش و موهبت های طبیعت ، از نعمت های الهی و دلپذیر برای همگان

فی شغل فکھون . هم و أزوجهم فی ظلل علی الأرائک متکئون

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که آیه شریفه درصدد بیان نعمت های الهی برای اهل بهشت و تشویق مردم به ایمان برای برخورداری شدن از این نعمت ها است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انسان ، در اشتیاق رستگاری و نیازمند راهنمایی ، برای تشخیص راه ها و مصادیق آن

ذلک هو الفوز المبین

تأکید با ضمیر فصل در زمینه نمایاندن رستگاری راستین، نشانگر آن است که اولاً انسان در نهاد خودش، عشق به رستگاری دارد و ثانیاً

دستیابی به آن، نیازمند هدایت و راهنمایی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 36 - 12

12- دل بستگی انسان به دارایی های خویش ، شدیدتر از سایر دل بستگی های وی

و لایستلکم أموالکم

از این که خداوند در کنار تشویق به ایمان و تقوا، فوراً به انسان یادآور شده که هدف از این ایمان و تقوا، گرفتن مال از ایشان نیست؛ استفاده می شود که دل بستگی انسان به مال زیاد است و چه بسا بیشتر از سایر دل بستگی ها است؛ زیرا خداوند، تنها به همین یک نکته اشاره فرموده است.

ص: 475

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 5 - 8

8 - بشر ، شیفته جاودانگی و ارزش های جاودان

لیدخل ... جنّ-ت ... خلدین فیها

نوید، همواره به چیزی صورت می گیرد که مورد اشتیاق و تمایل است. از این که خداوند، بشارت به خلود در نعمت ها داده است، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 40 - 4

4 - دل بستگی عمیق انسان ها ، به مال

أم تسئلهم أجرًا فهم من مغرم مثقلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 58 - 4

4 - علاقه و گرایش به زنان زیبا ، امری فطری و اصیل در نهاد بشر و جن

فیهنّ قصرت الطرف .. کأنهنّ الیاقوت و المرجان

از این که خداوند، به عنوان نویدی بزرگ به خلق، بشارت همسران زیبا و جذاب را می دهد، استفاده می شود که تمایل به آنان، امری طبیعی و اصیل در نهاد انسان و جن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 11 - 8

8 - علاقه و دل بستگی انسان به فرزندان ، قوی تر و بیشتر از همسر ، برادر و دیگر خویشاوندان است . *

یودّ المجرم لو یفتدی من عذاب یومئذ بنیہ

تقدّم ذکرى نام فرزندان بر دیگر خویشاوندان و مردمان، ممکن است برای بیان مطلب یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بینه - 8 - 8 - 8

8 - انسان ، شیفته ابدیت و دوستدار زندگی جاودانه است .

خلدین فیها أبداً

نوید، آن گاه برای شخص سودمند است که باب طبع و موافق خواسته های او باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عادیات - 100 - 8 - 1

1 - تمایل شدید به مال ، از ویژگی های طبیعت انسان است .

وإنه لحبّ الخیر لشدید

ص: 476

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - همزه - 104 - 3 - 2

2 - انسان ، خواهان بقا و پویای عوامل آن است .

یحسب أنّ ماله أخلده

آیه شریفه کسانی را ملامت می کند که عامل جاودانه شدن را ثروت می پندارند؛ ولی علاقه آنان به جاودانگی را مذموم ندانسته و وجود آن را مفروض گرفته است.

807- علایق انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 45 - 9

9 - انسان ها ، به جلب محبت خداوند علاقه مندند . *

إِنَّهُ لَا يَحِبُّ الْكُفْرِينَ

ذکر این نکته که هر کس کافر است، از محبت خداوند محروم است به منظور این است که انسان ها، ترغیب شوند تا به ایمان و عمل صالح روی بیاورند و این، وقتی اثربخش است که انسان ها، به جلب محبت خداوند علاقه ای داشته باشند.

808- علم اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت - 29 - 8 - 12

12 - خداوند ، انسان ها را ، پس از حضور در پیشگاه خود ، از همه اعمال شان آگاه خواهد ساخت .

إِلَىٰ مَرْجِعِكُمْ فَأُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جمعه - 62 - 8 - 8

8 - آگاهی یافتن انسان در دادگاه الهی در قیامت ، به تمامی اعمال گذشته خویش

فَيَسْبِغْكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 7 - 6

6 - انسان ها هنگام حضور در پیشگاه خداوند نامه های اعمال خود را در اختیار داشته و به کردار خویش آگاهی یافته اند .

فمَلَقِيهِ . فَأَمَّا مِنْ أُوْتِي كِتَابِهِ بِيَمِينِهِ

ص: 477

«فاء» در «فأما» بیانگر ارتباط مفاد این آیه با ملاقات خداوند است که در آیه قبل مطرح شده بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 11 - 1

1 - مشاهده نامه اعمال در قیامت ، مایه آگاهی به کردار ها و پیش بینی کیفر ها است .

و أمّا من أوتى .. فسوف يدعوا ثبورًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکاثر - 102 - 3 - 6، 2

2 - همه انسان ها ، در آینده هنگام حسابرسی نعمت ها ، به پوچی افتخارات مادی پی خواهند برد .

سوف تعلمون

زمان مورد نظر در «سوف تعلمون» - به قرینه «ثم لتسئلنَّ يومئذ عن النعیم» - هنگام حسابرسی نعمت ها است.

6 - قیامت ، زمان ظهور حقایق و پی بردن انسان ها به نیک و بد اعمال خویش

کلاً سوف تعلمون

وعده «سوف تعلمون» - به قرینه «لتسئلنَّ يومئذ عن النعیم» - ناظر به زمان برپایی قیامت است.

809- علم اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 7 - 4

4 - انسان ها ، از تمامی کرده های خویش در قیامت آگاه می شوند .

ثمّ لتنبؤنَّ بما عملتم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 13 - 6، 3، 2، 1

1 - آگاه شدن انسان ها در قیامت ، از تمامی کرده های خویش در دنیا ، از نخستین تا آخرین آنها

مفسران در تبیین «بما قَدَّمَ و أَخَّرَ» سه احتمال بیان کرده اند: 1- مقصود از «بما قَدَّمَ» اعمالی است که در آغاز زندگی انجام داده نشده و مراد از «أَخَّرَ» انجام دادن عمل در پایان عمر است. 2- مراد از «بما قَدَّمَ» اعمالی است که در دنیا پایان می پذیرد (مانند نماز) و مقصود از «أَخَّرَ» اعمالی است که ثواب آنها پایان ندارد (مانند صدقه جاریه و سنت حسنه). 3- مقصود از «بما قَدَّمَ» اقدام به عمل و مراد از «أَخَّرَ» به تأخیر انداختن و انجام ندادن آن است. برداشت یاد شده، مبتنی بر احتمال نخست است.

2- اطلاع یافتن انسان در قیامت، از تمامی اعمال خود در طول عمرش و اثر آنها پس از مرگ خویش (مانند صدقه جاریه و سنت حسنه یا سیئه)

3- آگاه شدن انسان ها در قیامت ، از تمامی تکالیفی که انجام داده و یا وظایفی که ترک کرده اند .

يَنْبُوا الْإِنْسَانَ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ

6- « عن أبي جعفر (ع) في قوله : « يَنْبُوا الْإِنْسَانَ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ » بما قَدَّمَ من خير و شرّ و ما أَخَّرَ مِمَّا سَنَّ من سُنَّةٍ لَيْسَتْ تَنْبُهَا مَنْ بَعْدَهُ فَإِنَّ كَانَ شَرًّا كَانَ عَلَيْهِ مِثْلُ وِزْرِهِمْ وَ لَا يَنْقُصُ مِنْ وِزْرِهِمْ شَيْءٌ وَ إِنْ كَانَ خَيْرًا كَانَ لَهُ مِثْلُ أُجُورِهِمْ وَ لَا يَنْقُصُ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْءٌ ;

از امام باقر(ع) درباره سخن خداوند: «يَنْبُوا الْإِنْسَانَ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ» روایت شده که فرمود: [انسان آگاه می شود] به آنچه از خوبی و بدی از پیش فرستاده و آنچه در پس خود نهاده و برخاسته از سنت هایی بوده که بنیان گذاری کرده است تا افراد بعد از او به آن عمل کنند. اگر آن سنت ها بد بوده به اندازه گناه عمل کنندگان برای سنت گذار گناه هست، بدون این که از گناه عمل کنندگان کاسته شود و اگر خیر بوده، برای او مثل پاداش عمل کنندگان هست؛ در عین حال که از پاداش آنان هیچ کاسته نخواهد شد».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکویر - 81 - 14 - 1

1- قیامت ، روز آگاهی انسان ها به کردار دنیایی خویش و آثار و نتایج آن

علمت نفس ما أحضرت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عادیات - 100 - 11 - 2

2- قیامت ، روز پی بردن همگان به آگاهی دقیق خداوند از اسرار درونی ایشان

یومئذ

تعبیر «یومئذ» قیامت را زمان علم خداوند، قرار داده و درباره علم او در دنیا، بیانی ندارد و از آن جا که علم الهی ازلی و ابدی است، اختصاص یافتن آن به قیامت، ناظر به قابل انکار نبودن آن است؛ یعنی، گرچه در دنیا برخی به علم او معترف نیستند؛ ولی در قیامت، آنان نیز به این حقیقت پی خواهند برد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکاثر - 102 - 4 - 2

2- آگاهی تمام مردم ، از بی پایه بودن امتیازات مادی ، هنگام حسابرسی نعمت ها در قیامت

ثمّ کلاً سوف تعلمون

آخرین آیه سوره، بیانگر زمانی است که مفاد «سوف تعلمون» تحقق می یابد.

810- علم انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 216 - 15

ص: 479

15 - محدودیت آگاهی انسان، نسبت به کلیه مصالح و مفاسد احکام و خیر و شر امور

وانتم لا تعلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 180 - 10

10 - درک صحیح انسان از خیر و شر خویش، زمینه بخشش و انفاق از دارایی های خدادادی و پرهیز از بخل

و لا يحسبن الذين يبخلون بما اتيهم الله من فضله هو خيراً لهم بل هو شرّ لهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 4 - 20

20 - آموخته های انسان، از جانب خداوند است.

تعلمونهن مما علمكم الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 70 - 6،11

6- برخی از انسان ها، از حفظ دستاورد های علمی خویش در همه مراحل زندگی ناتوانند.

و منكم من يردّ إلى .. لکی لا يعلم بعد علم شيئاً

11- آفرینش و مرگ و اعطای دانش و سلب آن از انسان، جلوه ای از علم و قدرت الهی است.

و الله خلقکم ثمّ يتوفّکم - کم .. إن الله علیم قدیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت - 29 - 10 - 17

17 - علم و آگاهی خداوند به اسرار نهفته در سینه های انسان ها، برتر از آگاهی خود آنان است.

أولیس الله بأعلم بما فی صدور العلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- خداوند ، خواهان آگاهی انسان ها و نقش خود آنان در انتخاب مسیر و فرجام خویش

فما أرسلنک علیهم حفیظاً إن علیک إلاّ البلیغ

811- علم انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - طلاق - 65 - 12 - 12

ص: 480

12 - آگاه شدن بشر به قدرت و علم همه جانبه خداوند ، از حکمت های آفرینش آسمان ها و زمین

اللّٰهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوٰتٍ . . . لَتَعْلَمُوۡا اَنَّ اللّٰهَ عَلٰی كُلِّ شَيْءٍ قَدِيۡرٌ وَّ اَنَّ اللّٰهَ قَد

برداشت یاد شده، با توجه به این نکته است که «لام» در جمله «لتعلموا..» تعلیل برای عبارت «خلق سبع سماوات» است و این جمله بیانگر علت و فلسفه آفرینش آسمان ها و زمین است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 39 - 3

3- آگاهی انسان ها ، از منشأ پیدایش بشر و سیر تکوین او

إِنَّا خَلَقْنٰهُمْ مِّمَّا يَعْلَمُونَ

برداشت یاد شده، مبتنی بر این است که «من» در «مما» ابتدائیه باشد.

812- علم انسان های نخستین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 31 - 12، 11

11 - قابیل ، از انسان های نخستین و با تجربیات ناچیز و بسیار محدود

لیریه کیف یوری سوءه اخیه

آگاه نبودن قابیل به کیفیت دفن جسد دلالت دارد که وی از انسانهای نخستین، و تجربیاتش ناچیز و بسیار محدود بوده است.

12 - اطلاعات و تجربیات انسان های نخستین ، ناچیز و محدود

لیریه کیف یوری سوءه اخیه

813- علم به اعمال انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 18 - 5

5 - تحلیل انگیزه های اهداف نهفته آدمیان در اعمال ، بسی دقیق تر از آگاهی یافتن به اسرار پنهان نظام ماده *

إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

در مورد غیب آسمان ها و زمین (نظام ماده)، واژه «یعلم» به کار رفته؛ ولی در مورد اعمال آدمیان واژه «بصیر» استفاده شده است. از این نکته استفاده می شود که شناخت پنهانی های نظام ماده، با «علم» صورت می گیرد؛ ولی تحلیل درون مایه های عمل آدمی با علم ساده مسیر نیست؛ بلکه نیازمند بصیرت و بینش عمیق است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 12 - 1

ص: 481

1 - کاتبان نامه عمل ، به تمامی کار ها و نیت های انسان آگاه اند .

یعلمون ما تفعلون

دانستن تمام ویژگی های «عمل»، بدون دانستن انگیزه انجام دادن آن، امکان پذیر نیست. بنابراین علم به «ماتفعلون»، علم به هدف از انجام دادن آن نیز می باشد.

814- علم به ایمان انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 49 - 1

1 - آگاهی کامل خداوند ، از ایمان یا کفر انسان ها

وإِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ مِنْكُمْ مُكَذِّبِينَ

815- علم به تفکر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 5 - 4

4 - امکان آگاهی جن از اندیشه ها ، عقاید و رفتار انسان ها

وَأَنَّا ظَنَنَّا أَن لَنْ نَقُولَ الْإِنسَ وَالْجِنَّ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا

816- علم به رازهای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 49 - 2

2 - خداوند ، آگاه به نهران انسان ها و اسرار درونی آنان

وإِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ مِنْكُمْ مُكَذِّبِينَ

برداشت یاد شده، به سبب این نکته است که ایمان و کفر، از امور نهانی و از اسرار درونی انسان ها است.

817- علم به عقیده انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 5 - 4

4 - امکان آگاهی جن از اندیشه ها ، عقاید و رفتار انسان ها

ص: 482

وَأَنَّا ظَنَنَّا أَن لَّن نَقُولَ الْإِنسَ وَالْجِنَّ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا

818- علم به عمل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 111 - 8

8- رساندن انسان ها به سزایی کامل و مطابق با اعمال و رفتار آنان ، تنها درخور کسی است که به تمام اعمال و جزئیات رفتار ایشان آگاه باشد .

لِيُوفِّيَنَّهُمْ رَبِّكَ أَعْمَلَهُمْ إِنَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

بیان آگاهی خداوند به تمامی اعمال و جزئیات آن ، پس از مطرح ساختن ادای کامل پاداش و کیفر اعمال ، گویای برداشت فوق است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 123 - 11

11- آگاهی به اعمال و رفتار انسانها ، از شرایط ربوبیت است .

و مَا رَبِّكَ بِغَفْلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 5 - 4

4- امکان آگاهی جن از اندیشه ها ، عقاید و رفتار انسان ها

وَأَنَّا ظَنَنَّا أَن لَّن نَقُولَ الْإِنسَ وَالْجِنَّ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا

819- علم به فرجام انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 103 - 7

7- پیامبر (صلی الله علیه و آله) - در شناخت فرجام انسان ها - تعلیم دیده از جانب خداوند و بازگوکننده معارف وحی است .

هَلْ نُنَبِّئُكُمْ

ضمیر متکلم مع الغیر در «ننبئکم» گویای این است که پیامبر (صلی الله علیه و آله) از پیش خود سخن نمی گوید، بلکه آموخته های الهی خویش را ارائه می دهد.

ص: 483

820- علم به کفر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 49 - 1

1 - آگاهی کامل خداوند ، از ایمان یا کفر انسان ها

وإِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ مِنْكُمْ مُكَذِّبِينَ

821- علم به گناه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 70 - 9

9- آگاهی از میزان جرایم انسان ها و درجات عذاب آنان ، از شؤن ربوبیت الهی است .

فَوَرَبِّكَ ... ثُمَّ لِنَحْنُ أَعْلَمُ

822- علم به نیت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 12 - 1

1 - کاتبان نامه عمل ، به تمامی کار ها و نیت های انسان آگاه اند .

يَعْلَمُونَ مَا تَعْمَلُونَ

دانستن تمام ویژگی های «عمل»، بدون دانستن انگیزه انجام دادن آن، امکان پذیر نیست. بنابراین علم به «ماتعملون»، علم به هدف از انجام دادن آن نیز می باشد.

823- علم به نیازهای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 32 - 17،18

17 - توصیه خداوند به ازدواج غیر متأهلان ، نشأت گرفته از علم و آگاهی او به واقعیت ها و نیاز های آدمیان است .

وأنكحوا الأيتام منكم . . . والله ... عليهم

18 - گشایش در کار مؤمنان و تفضل به آنان از جانب خداوند ، بر پایه علم گسترده او به مصالح و نیاز های آنان است .

يغنهم الله من فضله و الله وسع علم

ص: 484

824- علم خدا به انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 15 - 6

6- آفرینش زمین و بستر مناسب بودن آن برای حرکت و روزی انسان ها ، جلوه علم و آگاهی خداوند بر احوال نهان و آشکار انسان ها

إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ .. هو الذى جعل لكم الأرض ذلولاً... و كلوا من رزقه

برداشت یاد شده، با توجه به این نکته است که آیه شریفه، درصدد تبیین چگونگی علم خداوند بر احوال و ضمیر انسان ها است که در دو آیه قبل، از آن سخن به میان آمده است.

825- علم خدا به رازهای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 23 - 3

3- آگاهی خداوند ، به اسرار درونی و نیت های انسان

و الله أعلم بما يوعون

826- علم خدا به نيات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 23 - 3

3- آگاهی خداوند ، به اسرار درونی و نیت های انسان

و الله أعلم بما يوعون

827- علم لدنی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 86 - 4

4- بقا و زوال علوم اعطایی خدا به بشر ، حتی دریافت وحی توسط پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، منوط به مشیت خداست .

و ما أوتيتم من العلم إلا قليلاً. ولئن شئنا لنذهبنّ بالذي أوحينا إليك

ص: 485

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 145 - 2

2 - تمام انسان ها دارای عمری معین و زمان مرگشان در علم الهی ، مشخص است .

و ما كان لنفس ان تموت .. كتاباً مؤجلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 178 - 6

6 - کوتاه بودن مدّت حیات آدمی در دنیا و یا به درازا کشیدن آن ، در اختیار خداست .

اتّما نملی لهم خیر . . . اتّما نملی لهم

از اینکه «املاء» در آیه شریفه به خداوند اسناد داده شده است، برداشت فوق به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 2 - 3

3 - خداوند قراردهنده اجل و مدتی برای عمر انسان

ثم قضی أجلاً

با توجه به اینکه سخن از آفرینش آدمی است، «أجل» می تواند به معنی نهایت عمر آدمی در این جهان باشد. راغب گوید: «و يقال للمده المضروبه لحیاه الإنسان أجل». به مدت عمر معین شده برای آدمی أجل گویند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 70 - 4,6,7,8

4- آغاز زندگی انسان از پایین ترین مراتب ادراکی و جسمانی و بازگشت وی در پایان ، به همان نقطه *

والله خلقکم ثمّ یتوفّکم و منکم من یردّ الی ارضل العمر

در ماده «یردّ» این معنا نهفته است که انسان ابتدا در نقطه ای قرار داشته، سپس سیر تکاملی را دنبال کرده است و در نهایت هم به همان

نقطه آغازین باز می گردد. خداوند از نقطه آغازین به عنوان پست ترین نقطه حیات یاد کرده است.

6- برخی از انسان ها ، از حفظ دستاورد های علمی خویش در همه مراحل زندگی ناتوانند .

و منکم من یردّ الی . . . لکی لایعلم بعد علم شیئاً

7- دوران کهنسالی همراه با نادانی ، از پست ترین مراحل زندگی انسان

و منکم من یردّ الی أرذل العمر لکی لایعلم بعد علم شیئاً

8- برخی از انسان ها آن چنان به پیری می رسند که تمامی اندوخته های علمی خود را از دست می دهند .

و منکم من یردّ الی أرذل العمر لکی لایعلم بعد علم شیئاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 5 - 22، 21، 18، 17، 16

16- زندگی دنیوی دارای دو منحنی صعود و نزول است .

ص: 486

فإنا خلقنكم من تراب. .. ثم لتبلغوا أشدكم... و منكم من یردّ إلى أرذل العمر

17- منحنی صعود انسان در زندگی دنیوی، از طفولیت آغاز می شود و در اوج جوانی، به پایان می رسد.

فإنا خلقنكم من تراب. .. ثم نخرجكم طفلاً ثم لتبلغوا أشدكم

18- پایان اوج مرحله جوانی (بلوغ الأشد)، نقطه آغازین منحنی نزول است. و سرانجام مرحله پیری (أرذل العمر)، نقطه پایانی این منحنی در زندگی انسان می باشد.

فإنا خلقنكم من تراب. .. ثم لتبلغوا أشدكم... لکیلا یعلم من بعد علم شیئاً

21- قوای جسمی و عقلی در مرحله نهایی پیری، به درجه ای کاهش می یابد که انسان از فراگیری محروم می ماند و تمامی دانسته های پیشین خود را از دست می دهد.

منکم من یردّ إلى أرذل العمر لکیلا یعلم من بعد علم شیئاً

22- مرحله پایانی پیری، مرحله ناپسند دوران زندگی برای انسان است.

إلی أرذل العمر

829- عمر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 11 - 11

11 - امکان کم و زیاد شدن عمر طبیعی انسان ها

و ما یعمّر من معمّر و لا ینقص من عمره إلا فی کتب

830- عمل انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 74 - 18

18 - خداوند، به تمامی اعمال و رفتار آدمیان آگاه است.

و ما الله بغفل عما تعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 85 - 31

31 - خداوند ، آگاه به تمامی اعمال و رفتار انسانهاست .

و ما اللّٰه بغفل عما تعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 110 - 13،14

ص: 487

13 - خداوند ، بی نیاز از اعمال خیر بندگان (اقامه نماز ، پرداخت زکات و . . .)

و ما تقدموا لأنفسكم من خير تجدوه عندالله

هدف از آوردن قید «لأنفسكم» (برای خودتان) توجه دادن انسانها به این حقیقت است که: آنچه انجام می دهید خود از آن بهره می گیرید. مبادا خیال کنید که خداوند به آنها نیازمند است و سودی عاید او می شود.

14 - خداوند ، آگاه به اعمال و رفتار نیک آدمیان است .

إن الله بما تعملون بصير

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 140 - 13

13 - خداوند از اعمال انسان ها غافل نبوده و به همه آنها آگاهی دارد .

و ما الله بغفل عما تعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 215 - 12

12 - آگاهی خداوند به کلیه اعمال خیر انسان

و ما تفعلوا من خير فان الله به علیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 233 - 38

38 - اعمال انسان ، مورد نظارت خداوند است .

و اعلموا ان الله بما تعملون بصير

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 234 - 13، 15

13 - آگاهی گسترده و همه جانبه الهی به اعمال انسان

و الله بما تعملون خبير

15 - توجه به آگاهی خداوند از اعمال انسان ، زمینه عمل به احکام اوست .

والذین یتوفون . . . و الله بما تعملون خبير

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 237 - 16

16 - بینایی گسترده و عمیق خداوند بر اعمال انسانها

ان الله بما تعملون بصير

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 488

2 - بقره - 2 - 265 - 14

14 - نظارت دائمی خداوند ، بر اعمال انسان

و الله بما تعملون بصير

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 270 - 3

3 - آگاهی و دانایی خداوند به کوچکترین اعمال بندگان

و ما انفقتم من نفقه . . . فان الله يعلمه

نکره بودن «نفقه» و «نذر»، دلالت بر هر نوع و هر مقدار از نفقه و نذر دارد؛ هر چند بسیار اندک باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 271 - 8

8 - آگاهی گسترده خداوند به اعمال انسان

و الله بما تعملون خبير

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 283 - 13

13 - آگاهی همه جانبه و فراگیر خداوند به اعمال انسانها

و الله بما تعملون علیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 284 - 7,8,9,14

7 - خداوند ، مالک انسان و اعمال و نیات وی

لله ما فی السموات و ما فی الارض و ان تبدوا ما فی انفسکم او تخفوه يحاسبکم به ال

8 - مالکیت مطلق الهی ، علت و دلیل سلطه وی به اعمال و نیات انسان و محاسبه آنها

لله ما في السموات وما في الارض و ان تبدوا ما في انفسكم او تخفوه يحاسبكم به ال

جمله «لله ما في السموات . . .» به منزله تمهیدی است برای «ان تبدوا . . .» یعنی خداوند مالک حقیقی همه چیز است که از جمله آنها، اعمال و نیات انسان می باشد. و چون مالک حقیقی است، قادر به محاسبه نیات و اعمال آدمی است.

9- خداوند پس از محاسبه اعمال و نیات انسان، وی را یا عفو خواهد کرد و یا عذاب .

و ان تبدوا . . . فيغفر لمن يشاء و يعذب من يشاء

14- خداوند، قادر بر محاسبه اعمال و نیات انسان و آمرزش و عذاب او

و ان تبدوا . . . يحاسبكم به الله فيغفر . . . و يعذب . . . و الله على كل شيء قدير

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 286 - 6

ص: 489

6 - قانونمندی نظام اعمال و بازتاب های آن

لها ما کسبت و علیها ما اکتسبت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 153 - 25

25 - آگاهی خداوند به جزئیترین حرکت ها و رفتار آدمی

و الله خبير بما تعملون

«خبیر» به کسی گفته می شود که عالم به زوایای مخفی و باطنی باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 156 - 14

14 - بینایی خداوند به رفتار و کردار بندگان

و الله بما تعملون بصیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 166 - 4

4 - جریان افعال ارادی بندگان به اذن خداوند

قل هو من عند انفسکم . . . و ما اصابکم . . . فباذن الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 167 - 21

21 - توجه به دانایی خداوند بر راز دل ها و عملکرد های آدمی ، زمینه ساز پرهیز از نفاق و ارتکاب اعمال ناپسند

و الله اعلم بما یکتُمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 180 - 26

26 - آگاهی کامل و دقیق خداوند به تمامی اعمال و رفتار انسان

و الله بما تعملون خبير

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 182 - 11

11 - اختیار آدمی ، در اعمال و رفتار خویش

ذلک بما قدّمت ایدیکم وانّ اللّٰه لیس بظلام للعبید

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 490

25 - آگاهی همیشگی و دقیق خداوند به اعمال انسان و انگیزه های او

ان الله كان بما تعملون خبيراً

«خبر» به کسی گفته می شود که به باطن اشیا آگاه است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 108 - 12، 9، 8، 2

2 - خیانت پیشگان گنهکار، ناباور به نظارت و آگاهی خداوند بر اعمال انسانها

يستخفون من الناس ولا يستخفون من الله

پنهان سازی از خداوند نامعقول است. بنابراین جمله « ولا يستخفون من الله» می تواند اشاره به این معنا باشد که گناهکاران، در حقیقت خداوند را ناظر و آگاه به اعمال نمی دانند تا در صدد پنهان سازی اعمال ناروای خویش از او باشند.

8 - خداوند، محیط به تمامی اعمال انسان

و كان الله بما يعملون محيطاً

9 - آگاهی کامل خداوند به تمامی گفتار و رفتار آشکار و نهان آدمی

وهو معهم اذ يبیتون ما لا يرضى من القول و كان الله بما يعملون محيطاً

12 - توجه به احاطه کامل خداوند به اعمال آدمی، زمینه پرهیز انسان از کارهای ناشایست

و كان الله بما يعملون محيطاً

تذکر این معنا که خداوند آگاه و محیط به تمامی اعمال می باشد، برای این منظور است که انسانها با توجه به این حقیقت از اعمال ناشایست پرهیز کنند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 128 - 17

17 - آگاهی خداوند به تمامی اعمال انسانها

فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 135 - 24

24 - آگاهی دقیق و همه جانبه خداوند ، به اعمال و رفتار آدمیان

فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 8 - 19، 2

2 - اعمال انسان باید برای خدا باشد .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كُونُوا قَوْمِينَ لِلَّهِ

مراد از «قیام» می تواند انجام تمامی اعمالی باشد که خداوند به آنها امر کرده است.

ص: 491

19 - آگاهی همه جانبه خداوند به تمامی اعمال آدمی

إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 12 - 5

5 - آگاهی خداوند به تمامی اعمال و رفتار انسانها

قَالَ اللَّهُ اِنِّي مَعَكُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 99 - 3

3 - آگاهی خداوند به اعمال آشکار و مخفی انسان

وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ

در برداشت فوق «ماتبدون» به اعمال و رفتار آشکار انسان و «ما تکتمون» به رفتارها و کردارهایی که در نهان و به دور از چشم مردم انجام می گیرد، تفسیر شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 105 - 16، 17

16 - خداوند آگاه به کردار و رفتار همه انسانهاست .

فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

17 - رفتار و کردار انسان در دنیا ، تعیین کننده فرجام او در قیامت

فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 3 - 8، 9

8 - آگاهی خداوند از اعمال انسان

و يعلم ما تكسبون

9- آگاهی خداوند از نتیجه و سرانجام عمل انسان

و يعلم ما تكسبون

مراد از «ما تكسبون» می تواند جزا و نتیجه عمل باشد که آدمی آن را با عمل خود به دست می آورد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 13 - 5

5 - توجه به آگاهی خداوند بر گفتار و کردار آدمیان، برانگیزنده آنان به ایمان

فهم لا يؤمنون... وهو السميع العليم

ص: 492

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 60 - 15، 6، 5

5 - خداوند به عملکرد روزانه آدمیان آگاه است.

و يعلم ما جرحتم بالنهاية

«جرح» به معنای «کسب» است. (لسان العرب).

6 - خداوند در عین آگاهی به اعمال روز گذشته آدمیان (اعمال ناروا)، آنان را از خواب شب بیدار می کند و روح را به آنان بازمی گرداند.

هو الذي يتوفكم بالليل ويعلم ما جرحتم بالنهاية ثم يبعثكم فيه

15 - آگاهی خداوند بر کردارهای آدمی، هشدار می دهد و پیامدهای آن

ثم ينبئكم بما كنتم تعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 103 - 9

9 - خداوند در عین آگاهی بر کردارهای آدمیان، به آنان لطف دارد.

هو يدرك الأبصر وهو اللطيف الخبير

از معانی «لطیف» رفق و لطف است و مقتضای کنار هم آمدن دو صفت لطیف و خبیر، خصوصاً در صورتی که «الخبیر» صفت «اللطیف» باشد، برداشت فوق است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 112 - 17

17 - کارها و فعالیتهای جن و انس در قلمرو مشیت خداوند است.

ولو شاء ربك ما فعلوه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 132 - 4، 5

4- پروردگار هیچگاه از اعمال و رفتار جنیان و انسانها غافل نیست.

و ما ربك بغفل عما يعملون

5- درجات و مراتب آخرت بر اساس آگاهی خداوند از اعمال جن و انس و سنجش دقیق آن اعطا می گردد.

و لكل درجات مما عملوا و ما ربك بغفل عما يعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام - 6 - 159 - 9

9 - خداوند آگاه به اعمال و رفتار انسانهاست.

ينبئهم بما كانوا يفعلون

ص: 493

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 129 - 10

10 - خداوند ، بر اعمال و رفتار آدمیان نظارت دارد .

فینظر کیف تعلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 17 - 4,5,6

4 - انسان در افعال خویش نه مستقل از اراده خداوند است و نه از سوی او مجبور به انجام افعال خویش

و ما رمیت إذ رمیت و لكن الله رمی

چون از یکسو فعل پیامبر (صلی الله علیه و آله) به خود او استناد داده شده و از سوی دیگر همان فعل به خداوند نسبت داده شده است، معلوم می شود انسان در انجام افعال، نه از استقلال کامل برخوردار است و نه مجبور به انجام افعال خویش است.

5 - افعال آدمی در عین انتسابش به وی ، به خداوند نیز منتسب است .

و ما رمیت إذ رمیت و لكن الله رمی

6 - ضرورت توجه به نقش اصلی خداوند در توفیق آدمی به انجام اعمال شایسته

فلم تقتلوهم و لكن الله قتلهم و ما رمیت إذ رمیت و لكن الله رمی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 39 - 9

9 - تمامی اعمال انسان ها تحت نظارت دقیق خداوند

فإن الله بما يعملون بصیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 47 - 9,11

9 - همه اعمال و رفتار آدمیان در حیطه سلطنت خداوند است .

و الله بما يعملون محيط

11 - کردار آدمیان، خارج از مشیت خداوند تحقق نخواهد پذیرفت .

و الله بما يعملون محيط

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 72 - 19

19 - اعمال انسان ها تحت نظارت کامل خداوند است .

و الله بما تعملون بصير

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 16 - 11

ص: 494

11 - آگاهی عمیق خداوند به عملکرد نهان و آشکار آدمیان

و الله خبير بما تعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 105 - 11

11 - غفلت و جهل انسان نسبت به حقیقت اعمال خود در دنیا

فینبئکم بما کنتم تعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 38 - 2

2- نیت ها ، انگیزه ها ، افکار و رفتار آشکار و پنهانی انسان در قلمرو علم خداوند

ربنا انک تعلم ما نخفی و ما نعلن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 91 - 11، 9

9- خداوند ، به همه اعمال آدمیان آگاه است .

إن الله يعلم ما تفعلون

11- اعتقاد و توجه به علم خداوند به همه اعمال آدمیان ، پشتوانه اجرای فرمان های اوست .

و أوفوا بعهد الله .. إن الله يعلم ما تفعلون

برداشت فوق، از تعلیل «إن الله يعلم ما تفعلون» به دست می آید؛ یعنی، به عهد و پیمان خود با خدا وفادار باشید؛ چون که خدا از اعمال شما آگاه است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 57 - 8

8- اعمال انسان ، اختیاری وی و دستاورد خود او است .

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 68 - 7

7 - خدا ، آگاه به تمامی اعمال آدمیان

اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت - 29 - 8 - 13

13 - خداوند ، به همه اعمال و رفتار انسان ها ، آگاهی دارد .

ص: 495

فَأْتِبَّكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 45 - 14

14 - خداوند ، به هر چیز که انسان ها انجام دهند ، آگاهی دارد .

وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 15 - 18

18 - اعمال انسان ها ، تحت نظارت و آگاهی کامل خداوند است .

فَأْتِبَّكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 23 - 18

18 - خداوند ، بر اعمال و زوایای قلب و اندیشه آدمیان آگاهی دارد .

إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 29 - 20، 14

14 - خداوند ، به همه اعمال انسان ها ، آگاهی دارد .

وَأَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

20 - توجه ژرف به گردش شب و روز و رام بودن و در مدار مشخص بودن خورشید و ماه ، انسان را به قابل فهم بودن آگاهی خداوند از اعمال انسان ها ، رهنمون می کند .

أَلَمْ تَرَ... وَأَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

«أَنَّ اللَّهَ بِمَا...» عطف بر «أَنَّ اللَّهَ يُولِجُ...» است. بنابراین، ارتباط «أَنَّ اللَّهَ...» با فراز قبلی هم روشن می شود و آن این است که هر کس

چنان ساخت و سازی را ببیند، خواهد فهمید که خداوند، به کردار انسان ها آگاه است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 30 - 3، 2

2 - نوسان های مداوم شب و روز، حرکت منظم و قانون مند خورشید و ماه، آگاهی خداوند به اعمال انسان ها، بر حق محض بودن او دلالت دارد.

ألم تر أنّ الله يولج الليل... ويولج النهار... وسخر الشمس و... وأنّ اللّ

«ذلك بأنّ الله...» می تواند در جایگاه نتیجه برای دلیل های یاد شده باشد.

3 - لازمه حقانیت خدا، آگاهی وی بر اعمال انسان ها است.

ذلك بأنّ الله هو الحقّ

ص: 496

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 2 - 9

9 - خداوند ، بر همه اعمال انسان ها ، آگاهی کامل دارد .

إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 41 - 8

8 - امکان تفاوت داشتن ظاهر و باطن انسان و ناهم خوانی باور درونی با رفتار ظاهری

يَعْبُدُونَ الْجِنَّ أَكْثَرَهُمْ بِهِمْ مُؤْمِنُونَ

خداوند متعال در مسأله عبادت، جن پرستی مشرکان را به صورت عام و مطلق ذکر کرده و در ایمان مشرکان به جنیان، اکثریت را مطرح ساخته است. احتمال دارد مطرح کردن ایمان اکثریت در کنار عبادت همه، به خاطر نکته بالا باشد. ملائکه نیز به لحاظ حقیقت یاد شده، چنین چیزی را ابراز کرده باشند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 8 - 16، 15

15 - تمامی رفتار و دست ساخته های انسان ها ، در قلمرو علم خدا است .

إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ

16 - نظام کیفر و پاداش خداوند ، بر اساس علم همه جانبه او به احوال و کردار بندگان است .

الذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ . . . إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 76 - 5

5 - همه حرکت ها و رفتار های انسان - در نهان و آشکار - در قلمرو علم خداوند است .

نَعْلَمُ مَا يَسْرُونَ وَ مَا يَعْلَنُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 70 - 7,8

7 - همه رفتار های آدمی ، تحت قلمرو علم کامل خداوند قرار دارد .

و هو أعلم بما يفعلون

8 - خداوند ، داناترین آگاهان به رفتار های آدمی است .

و هو أعلم بما يفعلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 23 - 2

ص: 497

2 - مقام ربوبیت و پروردگاری خداوند ، مقتضی علم فراگیر او نسبت به انسان ها و اعمال آنان

ظننتم أنّ الله لا يعلم . . . ظننتم برّکم

لحن انکار آمیز آیه و تعبیر «ظننتم» و نیز آمدن صفت «رَبِّ»، نشانگر برداشت یادشده است؛ یعنی، این گونه گمان درباره «پروردگار» گمانی بی جا و ناروا است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 50 - 17

17 - اطلاع دقیق خداوند ، از هر گونه عملکرد آدمی

فلننبئنّ الذین کفروا بما عملوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکویر - 81 - 29 - 10

10 - انسان در خواسته ها و کار های خود ، نه فاقد اراده است و نه دارای استقلال مطلق .

و ما تشاءون إلاّ أنّ یشاء الله

831- عمل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 92 - 7

7- رفتار و کردار انسانها ، خارج از اراده و مشیت خداوند نیست .

إن ربی بما تعملون محیط

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 42 - 7

7- خداوند ، به عملکرد و دستاورد هر انسانی آگاه است .

یعلم ما تکسب کل نفس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 93 - 3

3- یک دست نبودن همه انسان ها در عقیده و رفتار و وجود تفاوت میان آنان ، بر اساس خواست و تدبیر الهی است .

و لو شاء الله لجعلکم أُمَّةً وَحِدَةً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 28 - 11

ص: 498

11 - تمامی رفتار و کردار انسان ها در قلمرو علم خداوند است .

والله بما تعملون علیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 29 - 4

4 - خداوند به رفتار ، کردار ، نیت و اسرار آدمیان آگاه است .

والله یعلم ما تبون و ما تکتمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 188 - 2

2 - خداوند ، دارای احاطه علمی بر تمامی اعمال و رفتار بندگان

قال ربی أعلم بما تعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 25 - 6

6 - خداوند ، آگاه بر اعمال نهان و آشکار آدمیان

و یعلم ما تخفون و ما تعلنون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 75 - 2

2 - علم الهی به اسرار و اعمال آدمیان ، تنها گوشه ای از علم گسترده او به امور پنهان و آشکار آسمان و زمین

و إن ربک لیعلم ما تکتنّ . . . و ما من غائبه . . . إلا فی کتب مبین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 88 - 8,9,10

8 - آگاهی عمیق و همه جانبه خداوند به کردار آدمیان

9- آگاهی خداوند به کردار آدمیان، هشدار است نسبت به موضع گیری آنان در برابر آیات الهی .

ألم يروا أننا جعلنا الليل .. و ترى الجبال... صنع الله الذي أتقن كل شيء إنّه

تذکر به «إِنَّه خَيْرٌ ..» پس از یادآوری آیات توحیدی، هشدار است به آدمیان که مبدا از کنار این آیات بی تفاوت بگذرند و آنها را نادیده بگیرند!

10 - انسان، موجودی سطحی نگر است؛ ولی خداوند آگاه به حقایق نهان کردار او است آن گونه که به اسرار نهفته هستی آگاهی دارد .

و ترى الجبال تحسبها جامده .. إِنَّه خَيْرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ

در صورتی که «تری الجبال..» بیانگر اسرار نهفته جهان و سطحی نگری انسان نسبت به هستی باشد، آیه بالا نشان دهنده علم

برتر خدا در قبال سطحی نگری انسان است و تعبیر «إِنَّه خبير بما تفعلون» می رساند که خداوند آگاه به اسرار هستی، از پنهانی ترین کردار آدمیان آگاه است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 89 - 3

3 - آگاهی عمیق خداوند به اعمال بندگان ، پشتوانه پاداش او به نیک کرداران

إِنَّه خبير بما تفعلون . من جاء بالحسنه فله خير منها

از ارتباط «من جاء ..» با بخش پایانی آیه قبل (إِنَّه خبير بما تفعلون) می توان مطلب یاد شده را استفاده کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 69 - 2

2 - احاطه علمی خداوند ، به اسرار درون و اعمال و گفته های آشکار انسان ها

و رِبِّك يَعْلَم ما تَكْتُمُ صِدْوْرَهُمْ و ما يَعْلَنُونَ

«إِكْتِنان» (مصدر «تَكْتُمُ») به معنای پنهان کردن و «إِعْلان» (مصدر «يَعْلَنُونَ») به معنای آشکار کردن است. بنابراین «ما تَكْتُمُ صِدْوْرَهُمْ»؛ یعنی، آنچه که سینه های آنان در خود پنهان می کند و «ما يَعْلَنُونَ»؛ یعنی، آنچه که آشکار می کنند. گفتنی است که «ما» در «يَعْلَنُونَ» شامل هم گفتار می شود و هم کردار.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 69 - 10

10 - تمامی رفتار و کردار انسان ها در دنیا ، تحت نظارت گروهی شاهد و گواه قرار دارد .

و الشهداء

برداشت یاد شده به خاطر این مطلب است که لازمه گواهی شاهدان در قیامت، نظارت و حضور آنان در صحنه های اعمال بندگان در دنیا می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 40 - 14

14 - آگاهی کامل خداوند به تمامی اعمال انسان ها

إنّه بما تعملون بصیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 54 - 9

9 - خداوند ، آگاه به همه امور حتی به گرایش های قلبی و درونی انسان ها

ألا إنهم فی مریه من لقاء ربهم ألا إنّه بکلّ شیء محیط

ذکر احاطه علمی بر تمامی پدیده های هستی، در پی بیان تردید درونی مشرکان در حقانیت معاد، می تواند بیانگر برداشت بالا باشد.

ص: 500

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 25 - 8

8 - خداوند ، آگاه و دانا به تمامی افعال بندگان خویش

و هو الذی . . . و یعلم ما تفعلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه - 60 - 3 - 9

9 - علم گسترده خداوند بر اعمال خلق ، ملاک داوری میان آنان در قیامت *

یوم القیمه یفصل بینکم و اللّٰه بما تعملون بصیر

از ارتباط «یفصل بینکم» - در صورتی که «یفصل» به معنای «یحکم» (داوری خواهد کرد) باشد - و «واللّٰه بما تعملون بصیر» مطلب بالا استفاده می شود.

832- عمل انسان ها در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 167 - 10

10 - خداوند ، ارائه کننده اعمال دنیوی انسان ها به ایشان در صحنه قیامت

کذلک یریهم اللّٰه أعملهم

833- عمل پنهانی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 187 - 10

10 - خداوند ، به اعمال نهانی انسان ها آگاه است .

علم اللّٰه أنکم کنتم تختانون أنفسکم

834- عمل صالح انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 127 - 22

22 - آگاهی همه جانبه خداوند به اعمال نیک آدمیان

ص: 501

و ما تفعلوا من خیر فإنّ الله کان به علیماً

835- عمل ناپسند انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 60 - 7

7 - خداوند با وجود کارهای بد آدمیان به آنان مهلت می دهد.

هو الذی یتوفکم باللیل و یعلم ما جر حتم بالنهار ثم یبعثکم فیه

جمله حالیه «و یعلم»، به قرینه جملات قبل و بعد، نوعی تهدید و توبیخ است؛ اگر چه تصریحی به بدکاری آدمیان ندارد.

836- عنصر خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 12 - 12

12 - عن أبی عبدالله(ع): .. فإنّ أول من قاس إبلیس حین قال: « خلقتنی من نار و خلقته من طین» فقاس ما بین النار و الطین، و لو قاس نوریه آدم بنوریه النار عرف فضل ما بین النورین ...

از امام صادق(ع) روایت شده است: .. اولین کسی که قیاس کرد ابلیس بود آنگاه که (خطاب به خداوند) گفت: «مرا از آتش آفریده ای و او (آدم) را از گل» و بین آتش و خاک قیاس کرد، اگر نورانیت آدم(ع) را با روشنایی آتش مقایسه کرده بود، تفاوت بین آن دو نور را در می یافت ...

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 26 - 2، 1

1- خداوند، پدید آورنده انسان ها از گل خشکیده

و لقد خلقنا الإنسان من صلصل من حمأ مسنون

2- گل خشکیده، تیره رنگ، بد بو و متغیر، خمیر مایه اصلی آفرینش انسان

و لقد خلقنا الإنسان من صلصل من حمأ مسنون

«صلصال» در لغت به معنای صدای برخاسته از شیء خشک و «حمأ» گل سیاه و بد بو و «مسنون» به معنای متغیر است.

6- خداوند، انسان را از گلی خشکیده، سیاه، بد بو و متغیر آفریده است.

و إذ قال ربك للملائكة إني خلق بشراً من صلصال من حمأ مسنون

«صلصال» در لغت، به معنای صدای برخاسته از شیء خشک و «حمأ» به معنای گِل سیاه و بد بو و «مسنون» به معنای متغیر

است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 29 - 6، 2

2- خداوند ، پس از پدید آوردن بدن انسان با اجزای متناسب از گِل خشکیده ، در او روح دمید و او را حیات بخشید .

فإذا سوّيته و نفخت فيه من روحي

6- گِل بد بو ، سیاه و خشکیده به انضمام روح الهی ، آغاز پیدایش نخستین انسان

إني خلق بشرًا من صلصل من حمًا مسنون . فإذا سوّيته و نفخت فيه من روحي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 33 - 7، 4، 2

2- ابلیس ، از ماده اولیه خلقت انسان ، آگاهی کامل داشت .

قال لم أكن لأسجد لبشر خلقته من صلصل من حمًا مسنون

4- ابلیس ، با توجه به ماده اولیه خلقت انسان ، او را شایسته مسجود شدن موجودی چون خود نمی دید .

قال لم أكن لأسجد لبشر خلقته من صلصل من حمًا مسنون

تعبیر «لم أكن لأسجد» به جای «لا أسجد» یا «لست أسجد»، می تواند بیانگر این نکته باشد که شیطان، مقام خود را برتر از آدم(ع) می دید.

7- خداوند ، انسان را از گِلی خشکیده ، سیاه ، بد بو و متغیر آفریده است .

لبشر خلقته من صلصل من حمًا مسنون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 5 - 7، 5، 4

4- توجه به پیدایش انسان و آفریده شدن وی از عناصری بی جان (خاک ، نطفه ، علقه و مضغه) ، زداينده هر گونه تردید در امکان برپایی رستاخیز و قدرت خدا بر بخشیدن حیات دوباره به مردگان

يَأْتِيهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَكُمْ . . . ثُمَّ مِنْ مَضْغَةٍ

5- خاک ، مبدأ نخستین آفرینش انسان

فإِنَّا خَلَقْنَكُمْ مِنْ تَرَابٍ

7- تحول خاک به نطفه ، تبدیل نطفه به علقه و تکامل علقه به مضغه ، روند آفرینش انسان

فإِنَّا خَلَقْنَكُمْ مِنْ تَرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عُلُقَةٍ ثُمَّ مِنْ مَضْغَةٍ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 6 - 6 - 4

4 - آفرینش انسان و انواع گیاهان از بستر خاک مرده و بی جان ، نمایشی است از قدرتمندی و توانایی خداوند بر احیای همه مردگان در روز رستاخیز .

فإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تَرَابٍ . . . وَ تَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً . . . وَ أَنَّهُ يُحْيِي الْمَوْتَى

ص: 503

جمله «وأنه يحيى...» عطف بر «أن الله هو الحق» و به تقدیر «وذلك بأن الله يحيى الموتى» می باشد؛ یعنی، آن قدرت نمایی ها بدان سبب است که خداوند می تواند مردگان را زنده کند.

6- آفرینش انسان و رویاندن انواع گیاهان از بستر خاک مرده و بی جان، نمودی از قدرت بی کران و نامحدود خداوند

وأنه على كل شيء قدير

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 7 - 6,8

6- آفرینش انسان و انواع گیاهان از بستر خاک مرده و بی جان، یادآور رستاخیز و دلیلی گویا بر قطعی بودن برپایی آن.

برداشت فوق، مبتنی بر این نکته است که «الساعة» به برپایی قیامت و «ذلک» در آیه قبل به خلقت انسان و ایجاد انواع گیاهان: إن كنتم فی ريب من البعث فإننا خلقناكم من تراب.. فإذا أنزلنا عليها الماء اهتزت وربت» اشاره داشته باشد.

8- خلقت انسان و رویش انواع گیاهان از خاک بی جان، نشانگر توانمندی خدا بر احیای مردگان در روز رستاخیز

فإننا خلقناكم... و تری الأرض هامده... و أن الله يبعث من فی القبور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 12 - 2

2- آفرینش نخستین انسان از عصاره گل (خاک آمیخته با آب)

و لقد خلقنا الإنسان

سیاق آیات مورد بحث، نشان می دهد که مراد از «انسان»، نوع انسان است که شامل «حضرت آدم» و غیر او می شود. بنابراین مقصود از «خلق» در این آیه، آفرینش ابتدایی آدم است که از «گل» آفریده شد. آیه بعد نیز، بیانگر آفرینش نسل آدم است که از نطفه آفریده شده و می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 13 - 3

3- آفرینش نسل آدم از نطفه پس از آفرینش خود وی از عصاره گل

و لقد خلقنا الإنسان من سللة من طين . ثم جعلنه نطفه فی قرار مکین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 54 - 2

2 - نطفه و منی ، خمیرمایه و عنصر نخستین آفرینش انسان

و هو الذی خلق من الماء بشرًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 20 - 6، 3، 2، 1

1 - از جمله آیات خداوند ، آفریدن انسان ها از خاک است .

و من ءایته أن خلقکم من تراب

ص: 504

2 - خداوند ، پدید آورنده انسان ها از خاک است .

خلقکم من تراب

3 - خاک ، مبدأ پیدایش انسان ها است .

و من آیته أن خلقکم من تراب

4 - پدید آمدن انسان های زنده از دل خاک مرده ، نمودی از پدید آوردن موجود جان دار از موجود بی جان به دست خداوند است .

یخرج الحی من المیت . . و من آیته أن خلقکم من تراب

6 - پدید آوردن موجودی زنده مانند انسان از دل خاک مرده ، از نشانه های توان مندی خداوند بر احیای مجدد انسان ها است .

و کذلک تخرجون . و من آیته أن خلقکم من تراب

از این آیه به بعد، چندین آیه، در صدد شمارش آیات الهی است. از میان آن آیات، ذکر مناسب ترین آیه با «و کذلک تخرجون» پس از آن، می تواند در ضمن بیان آیات الهی، اشاره به نکته فوق باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 7 - 5,7,8

5 - آغاز آفرینش انسان (آدم) ، از گِل است .

و بدأ خلق الإنسن من طین

7 - خلقت موجودی شگفت مانند انسان از گلی بی شکل و فاقد حیات ، نمود آفرینش نیکوی خدا است .

أحسن کلّ شیء خلقه و بدأ خلق الإنسن من طین

8 - آفرینش انسان از گِل ، نشانه علم و تدبیر خدا است .

یدبّر الأمر . . . علم الغیب و الشّهده . . . و بدأ خلق الإنسن من طین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 9 - 8

8 - انسان ، از دو عنصر (جسم و روح) است .

ثُمَّ سَوَّيْهِ وَنَفَخْ فِيهِ مِنْ رُوْحِهِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 11 - 2،8

2- خاک ، ماده و عنصر نخستین آفرینش انسان ها است .

و الله خلقكم من تراب

8- آفرینش آدم (ع) از خاک و انسان از نطفه و در قالب زن و مرد ، از نشانه های قدرت خدا و یکتایی او است .

و الله خلقكم من تراب ثم من نطفه ثم جعلكم أزواجًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 11 - 6،7

ص: 505

6 - آفرینش آغازین انسان از گِل چسبنده بود .

إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ طِينٍ لَازِبٍ

«طین» به معنای «گِل» و «لازب» به معنای «چسبنده» است.

7 - آفرینش انسان از گِل چسبنده ، گواه برتری آفرینش جهان طبیعت بر آفرینش انسان و شاهد توانایی خدا بر احیای مجدد انسان ها از خاک است .

إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ طِينٍ لَازِبٍ

برداشت فوق از آن جا است که جمله «إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ طِينٍ لَازِبٍ» تعلیل است برای آنچه مورد استفتا و استفهام در جملات قبل بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 71 - 4

4 - گِل ، خمیرمایه آفرینش انسان

إِذْ قَالَ رَبِّكَ لِلْمَلٰئِكَةِ اِنِّيْ خَلَقْتُ بَشَرًا مِنْ طِينٍ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 76 - 5,9

5 - گِل ، مبدأ و عنصر اولیه خلقت انسان

خلقته من طین

9 - ابلیس ، از عنصر و ماده اولیه خلقت خود و انسان آگاهی کامل داشت .

خلقتنی من نار و خلقته من طین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 67 - 2,4

2 - خاک ، مبدأ نخستین آفرینش انسان

خلقکم من تراب

4 - تحوّل خاك به نطفه تبدیل نطفه به علقه و تکامل آن ، روند آفرینش انسان

خلقکم من تراب ثمّ من نطفه ثمّ من علقه ثمّ یخرجکم طفلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 32 - 15

15 - خاك و عناصر آن ، ماده اصلی پیدایش انسان به اراده الهی

إذ أنشأكم من الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 46 - 3

ص: 506

3 - پیدایش انسان از آبی اندک (نطفه) ، نمودی از قدرت و ربوبیت الهی

وَأَنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الْمُنْتَهَىٰ . . . وَأَنَّهُ خَلَقَ . . . مِنْ نَظْفَةٍ

از ارتباط این آیه با آیه «وَأَنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الْمُنْتَهَىٰ»، مطلب بالا قابل استفاده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 14 - 1,3,4

1 - انسان ، آفریده شده به اراده خداوند از گلی خشک همچون سفال

خلق الإنسان من صلصل كالفخار

«صلصال» به گل خشک و «فخار» به سفال گفته می شود.

3 - پیدایش موجودی شعورمند و صاحب اراده از گلی خشکیده (چون انسان) ، شایان تأمل و درس آموزی است .

خلق الإنسان من صلصل

تذکر به مبدأ پیدایش انسان، ممکن است نظر به مطلب بالا داشته باشد؛ چه این که آیات سوره تماماً توحیدی است و در مقام نمایاندن ربوبیت یگانه حق می باشد.

4 - آب و خاک ، دارای نقش عمده در شکل گیری وجود انسان

خلق الإنسان من صلصل كالفخار

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که واژه «صلصال» گر چه به معنای گل خشکیده است؛ ولی به هرحال در آن آمیختگی خاک با آب مطرح است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 15 - 3

3 - آفرینش انسان و جن ، دو موجود شعورمند ، از دو عنصر کاملاً متفاوت (خاک و آتش) ، نمود قدرت خداوند

خلق الإنسان من . . . و خلق الجن من مارح من نار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - جلوه های ربوبیت الهی در آفرینش انسان از « خاک » و جن از « آتش » ، غیر قابل انکار و تکذیب ناپذیر است .

خلق الإنسن . . . و خلق الجنّ . . . فبأیّ ءالآء ربّکما تکذّبان

2 - تبدیل گلی خشکیده به موجودی چون « انسان » و شعله آتش به موجود زنده ای چون « جن » ، نمود ربوبیت یگانه خداوند

خلق الإنسن من صلصل کالفخار . . . فبأیّ ءالآء ربّکما تکذّبان

3 - پیدایش خصلت های ویژه انسانی از مشتی خاک و پیدایش موجود زنده دارای درک و شعورمندی چون جن از شعله آتش ، نعمت هایی شایان تأمل و قدرشناسی *

خلق الإنسن من صلصل . . . فبأیّ ءالآء ربّکما تکذّبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - نوح - 71 - 17 - 2,3

ص: 507

2 - انسان ، از عناصر زمینی آفریده شده است .

و الله أنبتكم من الأرض

3 - خاک ، عنصر اصلی آفرینش آدم

و الله أنبتكم من الأرض

برداشت یاد شده، مبتنی بر این احتمال است که مقصود از «أنبتکم» پیدایش اصل انسان ها (حضرت آدم(ع)) باشد. بر این اساس «الأرض» اشاره به عنصر خاکی آفرینش آدم خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 2 - 11، 4، 2، 1

1 - نطفه ، مبدأ پیدایش انسان

إنا خلقنا الإنسان من نطفه أمشاج

2 - آفرینش انسان از نطفه ، جلوه عظمت و قدرت خداوند

إنا خلقنا الإنسان من نطفه أمشاج

انتساب آفرینش انسان از نطفه به خداوند، با به کارگیری ضمیر متکلم مع الغیر، بیانگر مطلب یاد شده است.

4 - مبدأ پیدایش انسان ، آمیزه ای از نطفه مرد و زن است . *

من نطفه أمشاج

به گفته برخی از مفسران، مقصود از «أمشاج»، ممکن است اختلاط نطفه مرد و زن باشد.

11 - آفرینش انسان از نطفه ، دلیل قدرت خداوند بر آفرینش مجدد او در روز رستاخیز

هل أتى على الإنسان حين من الدهر لم يكن شيئاً مذكوراً . إنا خلقنا الإنسان من نطف

برداشت یاد شده، با توجه به این نکته است، موضوع آیه 5 این سوره تا پایان آن، درباره مسائل قیامت (مانند بهشت و جهنم و جایگاه کافران و خوبان و ..) است. ضمن آن که آیه پایانی سوره پیش - که درباره اثبات توانایی خداوند بر احیای مردگان بود - تأییدکننده همین مطلب است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آفریش انسان ها ، از مایعی پست و بی مقدار (نطفه)

ألم نخلقكم من ماء مهين

«مهین»، در معانی حقیر، ضعیف و قلیل به کار می رود (قاموس المحيط).

4- آفریش انسان ها از مایعی پست و بی مقدار (نطفه) ، نشانه قدرت و عظمت خداوند

ألم نخلقكم من ماء مهين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 18 - 2

2- توجه به ماده اولیه خلقت انسان و سیر پیدایش وی ، مانع کفر به خداوند و قدرت او و زمینه ساز باور به معاد

قتل الإنسن ماأكفروه . من أيّ شيء خلقه

ص: 508

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 19 - 2،4

2 - انسان ها ، از نطفه آفریده شده اند .

من نطفه خلقه

4 - توجّه انسان به پیدایش او از نطفه ای ناچیز ، بازدارنده وی از کفرورزی به خداوند و قدرت او و مایه باور به معاد است .

ما أكفّره . . . من نطفه خلقه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 6 - 1،2

1 - منی (نطفه مرد) ، عنصر اصلی در آفرینش جسم انسان

خلق من ماء دافق

«دَفَقَ الماء»؛ یعنی، آب به شدّت ریخت؛ این فعل به صورت لازم و متعدی استعمال می شود؛ برخی تنها متعدی بودن آن را پذیرفته و «دافق» را به معنای «مدفوق» یا «ذی دفق» معنا کرده اند (مصباح). آب جهنده گرچه می تواند بر منی مرد و تخمک زن تطبیق کند؛ زیرا هر دو از کیسه منی در مرد و تخمدان در زن بیرون می جهند؛ ولی انصراف عرفی آن به نطفه مرد است.

2 - جسم انسان ، از آبی آفریده شده است که از مرد و زن یکباره تخلیه شده و از ظرف خود بیرون می جهد .

ماء دافق

این احتمال وجود دارد که مراد از «ماء دافق»، نطفه مرد و تخمک زن - هر دو - باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 8 - 2

2 - آفرینش انسان از منی ، برهان قدرت خداوند بر معاد و تجدید حیات انسان است .

خلق من ماء . . . یخرج . . . إله علی رجعه لقادر

837- عنصر خلقت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 61 - 14

14- عناصر زمینی ، خمیرمایه خلقت انسان است .

هو أنشأكم من الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 55 - 1

1 - ماده خلقت انسان ها ، فراهم آمده از زمین و عناصر آن

ص: 509

جعل لكم الأرض . . . منها خلقنكم

مرجع ضمیر در «منها» «الأرض» در آیات قبل است.

838- عواطف انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 215 - 6

6 - توجه اسلام به عواطف انسان ، در مصارف انفاق

فللوالدين و الاقربین و الیتامی و المساکین و ابن السبیل

از اینکه در ابتدا «والدین» ذکر شده است سپس «اقربین» و پس از آن «یتامی».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 21 - 5

5 - تحریک عواطف انسانی از روش های قرآن برای جلوگیری از ظلم و گناه

اثماً مبیناً. و کیف تأخذونه و قد افضی بعضکم الی بعض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 38 - 7

7 - فرمان های دین در رسیدگی مالی به دیگران ، با عواطف طبیعی انسان ، هماهنگ است .

فأت ذا القربى حقه و المسکین و ابن السبیل

تقدم ادای حقوق خویشان بر دیگران، می تواند با توجه به این نکته باشد که انسان، به صورت فطری و طبیعی، رسیدگی به خویشان را در اولویت قرار می دهد.

839- عوامل اغوانپذیری انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 65 - 5

5- عبودیت و بندگی خداوند ، بیمه کننده و نیروبخش آدمیان در برابر وسوسه ها و لشکرکشی های شیطان

لأحتكنّ ذرّيته .. إن عبادی لیس لك علیهم سلطن

ص: 510

840- عوامل اغوای انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 33 - 22

22 - شیطان ، از عوامل فریبنده انسان است .

و لا یغترکم باللّٰه الغرور

«غرور» صیغه مبالغه و به معنای «بسیار فریبنده» است و مراد از آن، در آیه، می تواند شیطان باشد.

841- عوامل انحطاط انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 97 - 9

9 - سقوط ارزش های والای انسان ، پیامد ماندن در سیطره مستکبران

انّ الذّٰین توفّٰیهم الملئکة ظالمی انفسهم قالوا فیم کنتم قالوا کنا مستضعفین فی ال

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 63 - 6

6- پیروی انسان از ابلیس ، عامل از دست دادن کرامت انسانی و هم سنخ شدن با او

فمن تبعک منهم فإنّ جهنّم جزاؤکم

التفات از خطاب مفرد به جمع، حکایت از آن دارد که پیروان شیطان، در ردیف او قرار گرفته و با او هم سنخ می شوند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 123 - 5

5 - تخلف و عصیان از فرمان های پروردگار ، موجب سقوط انسان و تنزل مقام او است .

و عصی ءادم . . . قال اهبطا منها

جمله «ثم اجتباہ...» گرچه قبل از ماجرای هبوط ذکر شده است؛ ولی براساس آیاتی که در سوره بقره گذشت، توبه آدم پس از هبوط بوده

است. بنابراین جمله «قال اهبطا...» بیان مجازات عصیان آدم است و «ثم اجتباها...» جمله معترضه می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 44 - 11

11 - هواپرستی و شرک ، موجب سقوط انسان از منزلت انسانی خویش

أرءیت من اتخذ إلهه هویه . . . إن هم إلا كالأنعم بل هم أضلّ سبیلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 21 - 9

ص: 511

9 - خطاپیشگی و غوطهوری در گناه ، مایه سقوط و بدفرجامی انسان و نه لغزش های ناخواسته *

اجترحو السیئات

تعبیر «اجترحو» - که در آن معنای طلب و پی جویی نهفته است - می تواند بیانگر این معنا باشد که آنچه انسان را از جرگه مؤمنان صالح خارج می سازد، نه صرف لغزش؛ بلکه گناه جویی است.

842- عوامل انقراض انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 11 - 2

2 - مجازات کفار و منکران قیامت (از میان برداشتن ایشان) منجر به انقراض نسل بشر خواهد شد .

و لو یعجل الله للناس الشر .. لقضى إليهم أجلهم

«ال» در «الناس» ال جنسیه و مفید استغراق است؛ یعنی، اگر سنت الهی درباره جوامع بشری این بود که هر انسان کفرپیشه را در دنیا بی درنگ مجازات کند، هر آینه تا کنون زمین از وجود انسان تهی شده و نسل بشر منقرض گشته بود. در حالی که این با فلسفه آفرینش انسان (ولکم فی الأرض مستقر و متاع إلی حین. بقره / 36) ناسازگار است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 45 - 2

2 - در صورت مؤاخذه شدن مردم در دنیا از سوی خداوند ، هیچ انسانی - چه خوب و چه بد - در سطح زمین باقی نخواهد ماند .

و لو یؤاخذ الله الناس بما کسبوا ما ترک علی ظهرها من دابّه

برداشت یاد شده، مبتنی بر این است که مقصود از «دابّه» انسان ها باشد؛ زیرا مجازات و کیفر مربوط به آنان است. گفتمی است جمله «و لکن یؤخرهم...» - که در آن ضمیر جمع به «الناس» باز می گردد - تأییدکننده همین مطلب است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 49 - 1

1 - زندگی نسل انسان ها در دنیا ، با یک صیحه و فریاد سهمگین به پایان خواهد رسید .

و یقولون متی هذا الوعد .. ما ینظرون إلا صیحه وحده تأخذهم

«صیحه» به معنای صدای بلند و سهمگین است و مقصود از آیه شریفه، با توجه به آیه قبل - که در آن کافران از زمان برپایی قیامت سؤال می کردند - بیان نشانه های برپایی قیامت و شرایطی است که در آن، رستاخیز برپا می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 50 - 3

3 - میان وقوع صیحه و فریاد سهمگین و مرگ و انقراض نسل بشر در دنیا، هیچ فاصله ای نخواهد بود .

صیحه وحده تأخذهم .. فلا یستطیعون توصیه و لا إلی أهلهم یرجعون

ناتوانی بشر از هرگونه توصیه و سفارش و یا مراجعه به کسان خود - با شنیدن صیحه و فریاد سهمگین - حاکی از حقیقت یاد شده

ص: 512

است.

843- عوامل انقیاد اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مظفین - 83 - 6 - 5

5- مالک و مدبر بودن خداوند بر تمام عوالم هستی ، وادار سازنده مردم به گردن نهادن در برابر حکم او در قیامت

یوم یقوم الناس لرب العلمین

«لام» در «لرب العالمین» در معنای تعلیل به کار رفته و مفاد آیه این است که فرمانبرداری کامل مردم، به جهت قرار گرفتن آنان در پیشگاه «رب العالمین» است.

844- عوامل انقیاد انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 69 - 8

8- ربوبیت خداوند ، مقتضی سلوک خاشعانه و منقادانه جهان و انسان در مسیر تعیین شده از جانب او

فاسلکی سبل ربک ذللاً

آیه شریفه هر چند درباره زنبور عسل است، ولی یاد زندگی آنان برای انسان می تواند گویای این پیام باشد که: انسان نیز مانند دیگر موجودات طبیعت، باید در مسیر پروردگارش گام بردارد.

845- عوامل تأمین نیازهای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 11 - 6

6- طبیعت به گونه ای آفریده شده است که نیازهای انسان را به خوبی تأمین می کند .

هو الذی أنزل من السماء ماء لکم . . . ینبت لکم

تکرار «لکم» در دو آیه، هم چنین فعل «تسیمون» جملگی دلالت بر آن دارند که: این مجموعه برای منافع آدمی ایجاد گشته و در نتیجه با نیازهای او تناسب و هماهنگی دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 3 - 8

8- نقش مهم دعا و التجا به درگاه خدا ، در تحولات زندگی انسان و تأمین نیاز های وی

ص: 513

ذکر رحمت ربّک عبده زکریّا . إذ نادى ربّه

846- عوامل تکامل انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 24 - 3

3- وحی و رسالت ، در راستای رشد و تکامل انسان ؛ و نه برآوردن تمنیات هواپرستانه او *

و لقد جاءهم من ربّهم الهدی . أمّ للإنسن ما تمّنی

برداشت یاد شده بدان احتمال است که: الف) مراد از «الهدی» در آیه پیش، وحی و رسالت باشد. ب) آیه «أمّ للإنسان...» با «و لقد جاءهم من ربّهم...» مرتبط باشد؛ یعنی، انسان نباید انتظار آن را داشته باشد که آمال هواپرستانه اش، در شریعت ارضا شود.

847- عوامل تکامل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 57 - 4

4- ربوبیت الهی ، مقتضی ارائه آیات ، برای رشد و تعالی بشر است .

ذکر بآیت ربّه

848- عوامل تکریم انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 18 - 10

10 - کرامت انسانی ، در گرو گرایش به توحید ربوبی و سجود و انقیاد در برابر خدا

و کثیر حقّ علیه العذاب و من یهن الله فما له من مکرم

849- عوامل تنبه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 87 - 4

إن هو إلا ذكر للعلمین

عالم (مفرد «عالمین») است و به مجموعه دسته ای از موجودات گفته می شود. بنابراین «العالمین»؛ یعنی، همه موجودات به

ص: 514

لحاظ مجموعه ها و دسته ها. بنابر دیدگاه بسیاری از مفسران، مقصود از آن می تواند علاوه بر انسان ها جن هم باشد، چنان که در آیه نخست سوره «جن» آمده است (فقالوا إنا سمعنا قرآناً عجباً . يهدى إلى الرشد فأمنا به...).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 52 - 1

1 - قرآن ، مایه تذکر و بیداری جهانیان است .

و ما هو إلا ذكر للعلمين

850- عوامل حیات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 49 - 7

7 - زندگی بشر ، مرهون حیات زمین (وجود گیاهان و نباتات) و دام ها (شتر ، گاو و گوسفند) است .

و أنزلنا .. لنحيى به بلدة ميتاً و نسقيه مّمّا خلقنا أنعمًا و أناسيّ

برداشت یاد شده، مبتنی بر این است که تقدم «بلده میتاً» و «أنعاماً» بر «أناسيّ» از نوع تقدم علت بر معلول و سبب بر مسبب باشد. گفتنی است برخی از مفسران (مانند زمخشری در کتاب الکشاف) نکته یاد شده را یادآور شده اند.

851- عوامل حیات انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 70 - 6، 5

5 - عقل و ایمان ، مایه حیات انسان است .

و قرءان مبین . لينذر من كان حياً

بیشتر مفسران برآنند که در جمله «من كان حياً» یا استعاره به کار رفته و مقصود از آن انسان عاقل یا مؤمن است. و یا این که در این جمله، مجاز مرسل به کار رفته است؛ یعنی، چون تعالیم قرآن و پیامبر (صلی الله علیه و آله) سبب حیات واقعی بشر است، از این رو تعبیر «حی» آمده است؛ مثل آیه شریفه: «استجیبوا لله و للرسول إذا دعاکم لما یحییکم» (انفال (8) آیه 24). گفتنی است که برداشت یاد شده مبتنی بر فرض نخست است.

6 - تعالیم قرآن و رهنمود های پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) ، مایه حیات واقعی انسان ها است .

ليندر من كان حيًا

ص: 515

852- عوامل دشمنی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 36 - 14

14 - تناول آدم (ع) و حوا از شجره ممنوعه ، زمینه ساز ایجاد روحیه دشمنی در میان انسانها *

فَأَرْلَهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا .. . وَقَلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ

853- عوامل دوستی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 63 - 10

10 - عوامل دشمنی زا ، ناپایدار در مقابل اراده خداوند بر ایجاد محبت و دوستی میان انسانها

و لكن الله ألف بينهم إنه عزيز

جمله «لو أنفقت .. .» اشاره به این دارد که عوامل دشمنی زا در میان قبایل عرب بسیار شدید بوده است. و جمله استدراکیه «و لكن الله ...» اشاره به این دارد که آن عوامل در برابر اراده خدا نمی توانست اثری داشته باشد. یعنی اگر چه آنان دارای دشمنیهای دیرپای بودند و امکان الفت بین آنها نبود، ولی خداوند چنین خواست که آنان با یکدیگر الفت یابند.

854- عوامل رشد انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 102 - 5

5- نزول معجزات از جانب پروردگار هستی ، در جهت رشد و بصیرت یافتن آدمیان است .

ما أنزل هؤلاء إلا ربّ السموت والأرض بصائر

855- عوامل رضایت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - لیل - 92 - 21 - 5

5- برخورداری از توجهات و عنایت های خداوند ، مایه خشنودی انسان و دست یافتن او به فرجامی پسندیده و رضایت بخش

ابتغاء وجه ربّه . . . و لسوف یرضی

ص: 516

856- عوامل ضعف انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 84 - 15

15- فرو بردن غم ها و اندوه ها و خودداری کردن از اظهار و ابراز آنها ، دارای تأثیری منفی بر جسم و توان آدمی است .

وایضت عیناه من الحزن فهو کظیم

برداشت فوق، از تفریع «هو کظیم» به وسیله حرف «فاء» بر «ایضت عیناه من الحزن» استفاده می شود؛ یعنی، اینکه چشمان یعقوب(ع) از حزن و اندوه بی فروغ شد. این نشانه آن است که او غمها و اندوه ها را در درون خویش محبوس می داشت و از اظهار آن خودداری می کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 85 - 7

7- رنج ها و غصه های شدید ، فرساینده توان جسمی آدمی و هلاک سازنده وی

قالوا تالله تقتوا تذكرو یوسف حتی تكون حرصاً أو تكون من الهلکین

857- عوامل ظهور باطن انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 42 - 4

4 - بروز باطن انسان و حقیقت ایمان وی ، در مراحل دشوار و تکالیف سخت الهی (همانند جنگ و جهاد)

لو کان عرضاً قریباً و سفرأ قاصداً لاتبعوک و لکن بعدت علیهم الشقه

858- عوامل عجز اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 10 - 4

4 - حسابرسی و سنجش نهان کاری ها و نیت های انسان ، مایه ناتوانی او از هرگونه دفاع و محرومیت او از کمترین یار و یاور در قیامت

یوم تبلی السرائر . فما له من قوه و لا ناصر

حرف «فاء» در «فما له من ..»، نبود قوت و ناصر را بر «تبلی السرائر» تفریع کرده و آن را نتیجه حسابرسی قرار داده است؛ یعنی، روز قیامت با متمایز شدن سریره های نیک و بد، راهی جز پذیرفتن جزای آن برای انسان باقی نمی ماند؛ زیرا نه او را یارای انکار است و نه کسی به حمایت از او برخواهد خاست.

ص: 517

859- عوامل کرامت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 13 - 18

18 - ملاک قرار گرفتن تقوا، به عنوان یگانه عامل کرامت انسان ها، متکی بر علم و کاردانی خداوند است.

إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَى إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ

860- عوامل گمراهی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 5 - 17

17- شیطان، مترصد زمینه های مساعد برای نفوذ در انسان و منحرف ساختن او

لَا تَقْصُصْ رِءْيَاكَ... فَيَكِيدُوا... إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 39 - 1

1- ابلیس، گمراه شدن خود از سوی خداوند را، عامل زیبا نمایاندن زشتی ها و به گمراهی کشاندن همه انسان ها معرفی کرد.

قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ

«با» در «بما» بای سببیه است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 9 - 4

4 - مستکبران، دشمن سعادت و خوشبختی مردم و خواستار ضلالت و گمراهی آنان

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَجْدُلُ... لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ

جمله «ليضل عن سبيل الله» به تقدير «ليضل الناس عن سبيل الله» است؛ يعنى، جدال اين گروه نادان و استكبارپيشه با توحيد و يكتاپرستى و جلوگيرى از گرايش مردم به آن، نه بدان جهت است كه آنان خواستار سعادت مردم اند؛ بلكه بدان منظور است كه مردم را از

راه خدا - که راه خوشبختی است - بازدارند و آنان را به ضلالت و گمراهی سوق دهند.

861- عوامل محرومیت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 121 - 20

20 - عصیان پروردگار ، موجب ناکامی انسان و بازماندنش از راه رشد و کمال است .

و عصیٰ اءادم ربّہ فغوی

ص: 518

862- عوامل مصونیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 6 - 7

7 - پناه بردن به خداوند از خطر وسوسه جنیان و انسان ها ، مایه مصونیت انسان در برابر آن

قل أعوذ بربّ الناس . . . من الجنّه و الناس

863- عوامل مؤثر در تأمین نیازهای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 39 - 14

14- نقش مؤثر دعا در کنار دیگر عوامل طبیعی ، برای تأمین نیازها و خواسته های انسان

الحمد لله الذی وهب لی علی الکبر إسمعیل و إسحق إن ربّی لسمیع الدعاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 12 - 8

8- انسان تنها در پرتو حرکت و تلاش می تواند به روزی های خدادادی و نیازهای خویش دست یابد .

لتبتغوا فضلاً من ربکم

«إبتغاء» (از باب افتعال) به معنای تلاش و کوشش بسیار برای دستیابی به خواسته هاست (مفردات راغب).

864- عوامل مؤثر در زندگی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 3 - 8

8- نقش مهم دعا و التجا به درگاه خدا ، در تحولات زندگی انسان و تأمین نیازهای وی

ذکر رحمت ربّک عبده زکریّا . إذ نادى ربّه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- آسمان و زمین ، از منابع ارتزاق انسان ها و تأثیر گذارد در حیات آنان

یرزقکم من السماء و الأرض

ص: 519

865- عوامل مؤثر در سرنوشت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 179 - 7

7- انسان ها و جنیان دارای نقشی مؤثر در تعیین فرجام و سرنوشت خویش (دوزخی شدن و یا رهایی از آن)

لهم قلوب لا یفقهون بها . . . و لهم ءاذان لا یسمعون بها

جمله «لا یفقهون بها» و نظایر آن می رساند که گمراهان به دلیل بهره نجستن از ابزار شناخت، به وادی گمراهی گرفتار شده اند و بنابراین خود مقصر هستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 7 - 6

6- رفتار انسان ها ، تعیین کننده سرنوشت اخروی آنان است .

ثم لتنبؤن بما عملتم

866- عوامل مؤثر در سرنوشت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 109 - 12

12- گفتار ها ، دارای نقشی بسیار مؤثر در سرنوشت انسان و کسب رضایت و یا سخط خداوند

لاتتفع الشفعه . . . ورضی له قولاً

867- عوامل مؤثر در فرجام اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 24 - 7

7- کردار انسان در دنیا ، ذخیره هایی ماندگار و تعیین کننده فرجام او در آخرت

قدّمت لحياتی

868- عوامل مؤثر در فرجام انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 520

8 - تأثیر مهم روابط صمیمانه و ماهیت دوستان ، در موضع گیری های دینی انسان و فرجام اخروی او

فاختلف الأحزاب . . . الأخلاء یومئذ بعضهم لبعض عدو

با توجه به ارتباط این آیه با آیات پیشین - که در زمینه اختلاف گروهی و احزاب درباره عیسی (ع) و دین الهی بود - مطلب بالا استفاده می شود.

869- عوامل مؤثر در فهم انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطففین - 83 - 14 - 7

7 - شناخت ها و کردار انسان ، سرمایه و دستاورد او و مؤثر در گرایش ها و ضعف و قوت فهم او است .

ما کانوا یکسبون

تعبیر «یکسبون» - که ناظر به تکذیب اعتدا و گناه کافران است - بیانگر این است که اندیشه ها و کردار، سرمایه ای است که آن را به دست آورده اند؛ گرچه برای آنان چیزی جز زیان دربر ندارد.

870- عوامل مؤثر در گرایشهای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 23 - 9

9 - بهره گیری قرآن از تمایلات طبیعی انسان ها ، در گرایش دادن آنان به ایمان و عمل صالح

إنّ الله یدخل الذین ءامنوا . . . ولباسهم فیها حریر

871- عوامل نجات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 123 - 14

14 - پیروی از رهنمود های خداوند ، نجات دهنده انسان ها ، از عواقب دشمنی ها و کشمکش های زمینیان است .

بعضکم لبعض عدو فإما یأتینکم منی هدی

872- عوامل نگرانی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 521

21 - وجود قیامت ، دغدغه جدی انسان ، حتی برای آنان که ظاهراً منکر آن هستند .

و ما أظنّ الساعة قائمه و لئن رجعت إلى ربّی

873- عوامل هدایت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 25 - 3

3 - هدایت و ره یابی انسان ها به راه راست ، در گرو مشیت خداوند است .

و یهدی من یشاء إلى صراط مستقیم

874- عهد انسان با خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 63 - 9

9 - آدمی در شداید با خداوند یگانه پیمان می بندد که در صورت نجات سپاسگزار او باشد.

لئن أنجنا من هذه لنكونن من الشکرین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 64 - 5

5 - آدمی پس از نجات از شداید، علی رغم پیمان عدم شرک و سپاسگزاری از خداوند، پیمان شکنی می کند و مجدداً شرک میورزد.

لئن أنجنا .. قل الله ینجیکم ... ثم أنتم شرکون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 22 - 15

15 - انسان های ناسپاس ، به هنگام احساس خطر مرگ (غرق شدن و . . .) با خدا پیمان مؤکد می بندند که : اگر از آن ورطه نجات یابند ، هرگز گرد گناه نگردند و به جرگه بندگان شاکر و سپاسگزارش بیوندند .

وظنوا أنهم أحيط بهم دعوا الله . . . لئن أنجيتنا من هذه لنكوننّ من الشكرين

ص: 522

875- عهد انسان ها با خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 190 - 8

8 - انسان ها پس از نیایش به درگاه خدا و دستیابی به نیازها و آرمان های خویش ، پیمان ها و تعهدات خویش را با خدا فراموش و آنها را نقض می کنند .

لئن آتیتنا صلحاً .. فلما آتیهما صلحاً جعلنا له شركاء

876- عهد خدا با انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 27 - 2، 1

1 - خداوند ، انسان ها را به عهد ها و پیمانهایی ملزم ساخته است .

الذین ینقضون عهد اللّٰه من بعد میثقه

«عهد» به معنای پیمان است و مراد از عهد اللّٰه (پیمان خدا) می تواند وظایف و تکالیفی باشد که خداوند آنها را بر دوش انسانها گذاشته است. همچنین مراد از آن می تواند تعهداتی باشد که آدمی خویشتن را ملتزم به رعایت آنها کرده و به گونه ای - همانند سوگند به خدا - آنها را به خداوند مرتبط کرده است. برداشت فوق مبتنی بر احتمال اول است.

2 - ضرورت پایبندی به عهد ها و پیمانهایی که خداوند بر عهده انسان ها قرار داده است .

الذین ینقضون عهد اللّٰه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 40 - 13، 14

13 - ضرورت پایبندی به عهدهایی که خداوند با آدمیان دارد .

أوفوا بعهدی

14 - وفای خداوند به عهدی که انسان ها در نزد خدا دارند ، مشروط به پایبندی آنان به عهد های الهی است .

و أوفوا بعهدکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 64 - 3

3 - ضرورت پایبندی به پیمانهایی که خداوند با انسان ها دارد .

ثم تولیتهم من بعد ذلک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 83 - 19

19 - تکالیف دینی ، پیمان های خدا با مردم است .

ص: 523

و إذ خذنا ميثق بنى إسرائيل . . . وءاتوا الزكوه

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

1 - بقره - 2 - 93 - 8

8 - پذيرش تعاليم و برنامه هاى كتاب هاى آسمانى و عمل به آنها ، از پيمان هاى خداوند با بندگان است .

و إذ أخذنا ميثقكم . . . خذوا ما ءاتينكم بقوه

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

1 - بقره - 2 - 125 - 15

15 - فرمان هاى خدا به انسان ها ، عهد او با آنان است .

عهدنا إلى إبراهيم و إسماعيل أن طهرا بيتى

تعبير کردن از دستور و فرمان با فعل «عهدنا» گویای برداشت فوق است.

877- عهد شکنى انسان

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

5 - انعام - 6 - 64 - 5

5 - آدمى پس از نجات از شدايد، على رغم پيمان عدم شرک و سپاسگزارى از خداوند، پيمان شکنى مى کند و مجدداً شرک ميورزد.

لئن أنجنا . . . قل الله ينجيكم . . . ثم أنتم تشركون

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

7 - يونس - 10 - 23 - 4، 2

2 - مردم پس از رهايى از اضطرار و خطر مرگ ، پيمان خود را با خدا مى شکنند و به ناسپاسى و تجاوز از حق مى پردازند .

لئن أنجيتنا من هذه لنكوننّ من الشكرين. فلما أنجيتهم إذا هم ييغون فى الأرض بغير ال

4 - انسان ، عنصرى سست پيمان و عهدشکن

لئن أنجيتنا من هذه لنكوننّ من الشكرين. فلما أنجيتهم إذا هم ييغون فى الأرض بغير ال

878- عهد شکنی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 190 - 8

8 - انسان ها پس از نیایش به درگاه خدا و دستیابی به نیازها و آرمان های خویش ، پیمان ها و تعهدات خویش را با خدا فراموش

ص: 524

و آنها را تقض می کنند .

لئن آتیتنا صلحاً .. فلما آتیهما صلحاً جعلنا له شركاء

879- غرایز انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 134 - 4

4 - استفاده از گزینه سودخواهی و پاداش طلبی انسان ها برای نیل آنان به سعادت ، از روش های تربیتی قرآن

من كان يريد ثواب الدنيا فعند الله ثواب الدنيا والأخره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 71 - 6،8

6 - بهره گیری قرآن از حس منفعت خواهی انسان و گریز از ضرر برای تبلیغ توحید و معارف الهی

قل أندعوا من دون الله ما لا ینفعنا ولا یضرنا

8 - استفاده مثبت و سازنده از گزینه جلب منفعت، روشی در تبلیغ دین

قل أندعوا من دون الله ما لا ینفعنا ولا یضرنا

880- غفلت از عجز انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 34 - 1

1 - سرزنش شدن کافران و تکذیب گران جن و انس از سوی خداوند ، بر بی توجهی آنان نسبت به قدرت مطلق الهی و عجز و ناتوانی

خویش

إن استطعتم .. لاتنفذون إلاّ بسلطن . فبأیّ الآء ربکما تکذبان

با توجه به ارتباط این آیه با آیه قبل، از استفهام توییحی در «فبأیّ..» مطلب بالا استفاده می شود. گفتنی است که تشبیه آمدن «کما» و

«تکذبان» به خاطر توجه خطاب به جن و انس است.

881- غفلت از کیفیت خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 16 - 5

5 - سرزنش تکذیب گران و کافران جن و انس از سوی خداوند ، به خاطر نیندیشیدن آنان در اهمیت آفرینش خود از خاک و آتش

ص: 525

خلق الإنسن من صلصل .. فبأىء الآء ربكما تكذبان

882- غفلت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 105 - 11

11 - غفلت و جهل انسان نسبت به حقیقت اعمال خود در دنیا

فینبئکم بما کنتم تعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 90 - 20

20- انسان ، در معرض غفلت و روی گردانی از تمایلات فطری و دریافت های عقلی خویش و نیازمند به تذکر و بیدار باش

إن الله یأمر .. و ینهی ... یعظکم لعلکم تذكرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 15 - 4

4 - انسان ها ، شدیداً در معرض غفلت از مرگ خویش اند .

ثم إنکم بعد ذلک لمیّتون

تأکیدهای مکرر در آیه فوق (إنّ، لام و جمله اسمیه) می تواند بیانگر مطلب بالا باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 114 - 2

2 - انسان ، غافل از کوتاهی و ناپایداری زندگی دنیوی

قل إن لبئثم إلاّ قلیلاً لو أنکم کنتم تعلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 58 - 9

9- غفلت ها و حق فراموشی های انسان ، عمیق و دیرپای

فَأْتِمَا يَسْرَنه بلسانك لعلهم يتذكرون

خداوند، فهم حقایق قرآن را با زبان پیامبر(صلی الله علیه و آله) سهولت بخشیده است. در عین حال با تعبیر «لعلهم...» به پیامبر(صلی الله علیه و آله) تذکر می دهد که با وجود آسانی فهم قرآن، انتظار نداشته باش که بی چون و چرا همه بیدار شوند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 22 - 4، 1

ص: 526

1- انسان در دنیا، گرفتار غفلت و بی خبری نسبت به حقایق اخروی

لقد كنت في غفلة من هذا

4- حقیقت، قابل شهود در دنیا؛ اما آدمی گرفتار غفلت و سطحی نگری

لقد كنت في غفلة من هذا

«غفلت» در جایی صادق است که حقیقت قابل شهود باشد؛ ولی آدمی به دلایلی از مشاهده آن محروم بماند. تعبیر «کشفنا...» می رساند که آدمی در دنیا، گرفتار سطحی نگری است و چشمانش در حجاب دنیاگرایی قرار دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 35 - 4

4 - غفلت انسان، از کردار خویش و فراموش کردن آن پیش از برپایی قیامت

یوم یتذکر الإنسن ما سعی

883- غفلت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 26 - 3

3- گروهی از انسان ها به زندگی دنیا دل خوش می کنند و از سرای آخرت غافل می مانند .

فرحوا بالحيوه الدنيا و ما الحيوه الدنيا في الآخرة إلا متع

بیان ناچیزی دنیا در قیاس با آخرت، پس از مذمت گروهی که به دنیا دل خوش کرده اند (فرحوا بالحيوه الدنيا)، می رساند که مراد از آن گروه، مردمی هستند که آخرت را نپذیرفته و یا از آن غفلت کرده اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 67 - 6

6- انسان ها پس از رهایی از خطر های مرگ آفرین، خدا را فراموش می کنند و از حق روی گردان می شوند .

فلما نجَّكم إلى البرِّ أعرضتم

14- « عن رسول الله (صلى الله عليه وآله) : إذا دخل أهل الجنة الجنة وأهل النار النار . . . يقال : يا أهل الجنة خلود فلاموت و يا أهل النار خلود فلاموت ثم قرأ رسول الله (صلى الله عليه وآله) : « وأندرهم يوم الحسره إذ قضى الأمر و هم فى غفله » و أشار بيده و قال : أهل الدنيا فى غفله ;

از رسول خدا(صلى الله عليه وآله) روایت شده: آن گاه که بهشتیان به بهشت و جهنمیان به جهنم درآیند . . . گفته می شود: ای اهل بهشت! (این جا) جاودانگی است و مرگ نیست و ای اهل آتش! (این جا) جاودانگی است و مرگ نیست، سپس رسول خدا(صلى الله عليه وآله) این آیه را خواند «و أندرهم يوم الحسره إذ قضى الأمر و هم فى غفله» (آن گاه حضرت) با دست خود اشاره کرد و فرمود: اهل دنیا در غفلت اند».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 1 - 1

1- انسان ها از حسابرسی قیامت - در عین نزدیک بودن آن - در غفلت شدید به سر می برند .

اقترب للناس حسابهم و هم فی غفله معرضون

کلمه «فی» در «فی غفله» برای ظرفیت مجازی است و دلالت بر شدتِ وصف می کند؛ یعنی، غفلت مردم از حسابرسی قیامت بسیار شدید است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 62 - 9

9- انسان ها در بیشتر عمر خود، غافل از الطاف الهی در حق خویش

قلیلاً ما تذکرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 49 - 3

3- انقراض نسل بشر در دنیا و آغاز قیامت، غافل گیرانه و در حالی خواهد بود که همگان سرگرم جدال و کشمکش روزانه اند .

ما ینظرون إلاّ صیحه وحده تأخذهم و هم یخصّمون

«یخصّمون» (از ماده «خصومت» و «خصام») به معنای جدال و کشمکش است و جمله «و هم یخصّمون»، حال برای ضمیر مفعولی در «تأخذهم» است؛ یعنی، در حالی که آنان سرگرم جدال و کشمکش بر سر زندگی مادی اند، ناگهان صیحه سهمگین آنان را فراخواهد گرفت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 8 - 13

13 - انسان ها هنگام رهایی از مشکلات و دستیابی به آسودگی، موقعیت گذشته خود را فراموش کرده و ناسپاس می شوند .

و إذا مسّ الإنسن ضرٌّ .. ثمّ إذا خوّله نعمه منه نسی ما کان یدعوا إلیه من قبل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6- انسان ها، در معرض غفلت نسبت به روز قیامت

من قبل أن يأتي يوم لا مردّ له من الله

تأکید خداوند، درباره حقیقت روز قیامت، می تواند از آن جهت باشد که بسیاری از مردم نسبت به این امر مهم غافل اند.

884- غفلت دنیوی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 528

17 - آدمی در دنیا از حقیقت اعمال خود و بازتابهای آن غافل است.

ثم ینبئکم بما کنتم تعملون

885- فراموشی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 28 - 16

16 - نسیان آدمی ، علت نامگذاری وی به انسان

و خلق الانسان ضعیفاً

امام صادق (ع) درباره علت نامگذاری آدمیان به انسان فرمود: لانه ینسی.

علل الشرایع، ص 15، ح 1، ب 11؛ معانی الاخبار، ص 48، ح 1.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 70 - 11

11- آفرینش و مرگ و اعطای دانش و سلب آن از انسان ، جلوه ای از علم و قدرت الهی است .

والله خلقکم ثم یتوفّکم .. . إن الله علیم قدیر

886- فرجام اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 95 - 5

5 - اعمال و رفتار آدمیان ، تعیین کننده فرجام آنان در سرای آخرت است .

بما قدمت أیدیهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - رفتار و کردار انسان در دنيا ، تعيين کننده فرجام او در قيامت

فینبئکم بما کنتم تعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 60 - 8

8 - فرجام کار انسان ها در قيامت ، تنها در اختيار خداوند است .

ص: 529

و قلوبهم و جله أنّهم إلى ربهم رجعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 23 - 3

3 - سرنوشت هر کسی به روز رستاخیز ، در گرو اعمال او خواهد بود .

و قدمنا إلى ما عملوا من عمل فجعلناه هباءً منثورًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 13 - 5

5 - سرنوشت انسان در قیامت ، در گرو رفتار و کردار دنیایی او است .

يَبْتَئُوا الْإِنْسَانَ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 38 - 3

3 - چهره انسان در قیامت ، نمایانگر فرجام او است .

و جوهه یومئذ مسفره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 40 - 4

4 - چهره انسان در قیامت ، نمایشگر فرجام او است .

و جوهه یومئذ علیها غبره

887- فرجام اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 7 - 23

23 - در قیامت جز ورود به جهنم و یا بهشت ، سرنوشت دیگری در انتظار انسان نخواهد بود .

فريق في الجنة وفريق في السعير

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

16 - شوری - 42 - 8 - 6

6 - یکسان سازی سرنوشت انسان ها در قیامت ، ناهماهنگ با فلسفه نزول وحی و بعثت پیامبران

و كذلك أوحينا .. لتندر ... و لو شاء الله لجعلهم أمه وحده

از آنجا که آیه شریفه در ادامه آیات مربوط به وحی می باشد، می توان استفاده کرد که نزول وحی با یکسان ساختن انسان ها، از

ص: 530

نظر کفر و ایمان و در نتیجه وحدت سرنوشت آنان ناسازگار است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 24 - 3

3 - چهره های انسان ها در قیامت ، بیانگر فرجام آنها است .

و جوه یومئذ ناضره . . . و جوه یومئذ باسره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطففین - 83 - 6 - 2

2 - مردم در صحنه قیامت ، به حال ایستاده در انتظار فرجام نهایی خویش اند .

یوم یقوم الناس لرب العلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 2 - 3

3 - چهره حاضران صحنه قیامت ، نمایانگر فرجام کار آنان است .

و جوه یومئذ خشعه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 8 - 2

2 - چهره حاضران در صحنه قیامت ، نمایانگر فرجام آنان است .

و جوه یومئذ ناعمه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - زلزله - 99 - 6 - 1

1 - مردم ، در قالب گروه هایی متفاوت ، صحنه قیامت را به سوی سرنوشت مخصوص خویش ، ترک خواهند کرد .

یومئذ یصدر الناس أشتاتاً لیروا أعمالهم

«یصدر»؛ یعنی، منصرف می شود و بازمی گردد (مفردات و صحاح اللغه). «أشتاتاً» (جمع «شت») به معنای «تفرق یافتگان» است (صحاح اللغه). مفاد آیه شریفه ناظر به مرحله پس از حسابرسی است که مردم از آن برمی گردند و به سوی بهشت و جهنم می روند. فعل «یصدر» و نیز مشاهده اعمال (یا پاداش و کیفر آن)، با این معنا سازگارتر است؛ گرچه این احتمال نیز منتفی نیست که مراد، رجوع انسان ها به حیات دوباره باشد؛ ولی فعل «یصدر» و نیز مشاهده اعمال (یا پاداش و کیفر آن)، با احتمال نخست، سازگارتر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 28 - 7

7 - خداوند فرجام سیر انسانهاست و همگان ، تنها به سوی او باز خواهند گشت .

ثم إلیه ترجعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 46 - 1

1 - انسان ها به ملاقات خدا خواهند رفت و تنها به سوی او باز خواهند گشت .

أنهم ملقوا ربهم و أنهم إلیه رجعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 48 - 1

1 - انسان در آینده با روزی عظیم (قیامت) مواجه خواهد شد .

واتقوا یوماً

مراد از کلمه «یوماً» روز قیامت است و نکره آمدنش حکایت از عظمت آن دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 156 - 2

2 - انسان و همه شئون او از خداوند نشأت گرفته است و به سوی او باز خواهد گشت .

قالوا... إنا إلیه رجعون

«رجوع» به معنای: بازگشتن به چیزی است که منشأ و مبدأ بوده است و مقصود از «نا» در «إنا» انسان و متعلقات اوست. بنابراین «إنا إلیه راجعون» حکایت از آن دارد که: آدمی و همه آنچه به او تعلق دارد از خداوند نشأت گرفته و همه به او باز می گردند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 203 - 7

7 - حشر (برانگیخته شدن) همگان، تنها به سوی خداوند است.

واعلموا انکم الیه تحشرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 223 - 12

12 - کلیه انسان ها، خداوند را ملاقات خواهند کرد.

واعلموا انکم ملاقوه

ص: 532

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 245 - 14

14 - خداوند ، مبدأ همه انسانهاست و بازگشت آنان تنها به سوی اوست .

و الیه ترجعون

«رجوع»، یعنی بازگشت شخص به آنجا که بوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 281 - 4

4 - خداوند ، مبدأ و منت های آدمیان

ترجعون فیہ الی اللّٰه

مبدأ بودن خدا با توجه به معنای «رجع» است که به معنی بازگشت به مبدأ است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 28 - 18

18 - بازگشت انسان ها به سوی خداوند است .

و الی اللّٰه المصیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 29 - 3

3 - بازگشت انسان به سوی خدایی است که از علم و قدرت مطلق برخوردار است .

و الی اللّٰه المصیر. قل ان تخفوا... و اللّٰه علی کل شیء قدير

از ارتباط این آیه با جمله «و الی اللّٰه المصیر».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 30 - 2

2- بازگشت انسان به سوی خدا، در روزی که هر کس کردار خویش را حاضر می یابد.

و الی الله المصیر . . . یوم تجد کل نفس ما عملت

بنابراینکه «یوم تجد»، متعلق به «المصیر» در «و الی الله المصیر» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3 - 55 - 17

17 - مبدأ انسان ها، خداوند است و بازگشتشان تنها به سوی اوست.

ثم الی مرجعکم

با توجه به معنای «رجوع» که بازگشت به جایی است که در سابق بوده است.

ص: 533

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 128 - 1

1 - سرنوشت آدمیان تنها به دست خداست ، نه حتی رسول او .

لیس لك من الامر شیء

بنابر اینکه «ال» در «الامر» برای جنس باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 151 - 9

9 - تأثیر وضعیت روحی و حالات قلبی آدمی ، در سرنوشت او (شکست و پیروزی)

و هو خیر النَّاصِرین . سنلقى فی قلوب الذین کفروا الرَّعب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 158 - 1,2,3

1 - مرگ و یا کشته شدن ، چه در راه خدا و چه در راه غیر او ، مسیری است به سوی خداوند ، نه نابودی و فنا .

و لئن مُتّم او قُتلتم لالی الله تحشرون

از اینکه قید «فی سبیل الله» ذکر نشده ، به دست می آید که مراد ، هر نوع مردن و کشته شدن است و مؤید این معنا تقدیم مردن بر کشته شدن است ؛ به خلاف آیه قبل .

2 - خداوند ، مرجع و فرجام انسان ها ، برای جزا و پاداش

و لئن مُتّم او قُتلتم لالی الله تحشرون

«لالی الله تحشرون»، می تواند کنایه از جزا و پاداش الهی باشد.

3 - ایمان به حشر و بقای آدمی پس از مرگ ، برانگیزنده وی برای حضور در میدان کارزار علیه دشمنان دین

و لئن مُتّم او قُتلتم لالی الله تحشرون

خداوند با بیان این معنا که آدمی با مرگ و یا کشته شدن ، چه در راه منافع دنیا و یا راه خدا ، به سوی او محشور می شود ، او را به جهاد

ترغیب و انگیزه پیکار در راه خدا را در او تقویت می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 162 - 13، 14

13 - خشنودی و خشم الهی ، معیار شناخت سرنوشت خوب و بد انسانها

افمن اتبع رضوان الله کمن بآء بسخط من الله و مأویه جهنم

14 - تفاوت فرجام آدمیان بر مبنای عملکرد آنان ، نمودی از عدل خداوند

توفی کل نفس ما کسبت و هم لا یظلمون. افمن اتبع رضوان الله کمن بآء بسخط من الل

در برداشت فوق جمله «افمن اتبع ...» دلیل و تعلیل عدل الهی در پاداش و جزا گرفته شده است ؛ یعنی باید هر نفسی پاداش و جزای کامل خویش را ببیند ؛ چرا که هیچ وجدانی نمی تواند بپذیرد که انسانهای نیکوکار همسنگ بزهکاران باشند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 534

3 - آل عمران - 3 - 165 - 9

9 - نقش آدمی در فرجام و سرنوشت خویش

قل هو من عند انفسکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 169 - 9

9 - بقای انسان ، پس از مرگ

بل احياء عند ربهم يرزقون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 185 - 1

1 - مرگ ، سرنوشت حتمی برای همگان

كل نفس ذائقة الموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 191 - 33

33 - اعتقاد به هدفداری آفرینش ، دلیل نگرانی خردمندان از سرنوشت خود در قیامت است .

ربنا ما خلقت هذا باطلاً سبحانه فقنا عذاب النار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 78 - 1

1 - مرگ ، مرحله ای اجتناب ناپذیر در سرنوشت انسان

این ما تکنونوا یدرکم الموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 88 - 9

9 - نقش تعیین کننده عمل انسان در سرنوشت او

والله اركسهم بما كسبوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 80 - 12

12 - انسان خود تعیین کننده سرنوشت و فرجام خویش

قدمت لهم انفسهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 535

4 - مانده - 5 - 105 - 12،13

12 - خداوند ، آغاز و فرجام همه انسانها

إلى الله مرجعكم جميعاً

«مرجع» به معنای بازگشتن است و به کار بردن این کلمه در بیان سیر انسان به سوی خداوند می رساند که او مبدأ انسانها نیز بوده است.

13 - بازگشت همه آدمیان - چه هدایت یافتگان و چه اهل کفر - تنها به سوی خداست .

إلى الله مرجعكم جميعاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 72 - 5

5 - حشر آدمیان، در بستر تاریخ تا قیامت، فقط به سوی خداوند است.

و هو الذی إليه تحشرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 108 - 16،18

16 - بازگشت تمامی آدمیان، با هرگونه باور و عمل، به سوی خداوند است.

كذلك زينا لكل أمه عملهم ثم إلى ربهم مرجعهم

18 - خداوند مبدأ انسان و مرجع نهائی اوست.

ثم إلى ربهم مرجعهم

واژه «مرجع» از رجوع است و راغب می گوید: «الرجوع العود إلى ما كان منه البدء». رجوع برگشت به جایی است که شروع از آنجا بوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 164 - 8،9

8 - بازگشت انسانها تنها به سوی خداوند است.

ثم إلى ربكم مرجعكم

تقديم «إلى ربكم» بر متعلق خود «مرجعكم» دلالت بر حصر دارد.

9- برپایی قیامت و بازگشت انسانها به خدا، پرتوی از ربوبیت خدا بر انسانها و برای تدبیر امور آنان است.

ثم إلى ربكم مرجعكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 25 - 4,5

4- انسانها پس از سپری کردن زمان حضورشان در زمین و مرگ همگان، به مکانی دیگر منتقل خواهند شد.

ولکم فی الأرض مستقر و متع إلى حین . . . و منها تخرجون

برداشت فوق بر این اساس است که مراد از «منها تخرجون» اخراج از کره زمین و انتقال به مکانی دیگر باشد. گفتنی است که

ص: 536

چون مخاطبان آیه همه انسانها هستند، اخراج از زمین و انتقال به مکانی دیگر پس از مرگ همگان و سپری کردن مدت زمانی است که «إلی حین» بدان اشاره داشت.

5 - حیات دنیا گذرگاهی موقت، نه پایان زندگی انسان

متع إلی حین . . . و منها تخرجون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 147 - 4

4 - حضور در صحنه قیامت و برخورد با سزای اعمال دنیوی ، فرجام همه انسانهاست .

لقاء الآخره

کلمه «لقاء» (رسیدن و برخورد کردن) مصدری است که به مفعولش اضافه شده و فاعل آن محذوف است ; یعنی: «ولقائهم الآخره».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 179 - 3

3 - خداوند رقم زننده سرنوشت و تعیین کننده فرجام انسان ها و جنیان

ولقد ذرأنا لجهنم كثيراً من الجن و الإنس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 24 - 14

14 - انسان ها ، چه بخواهند و چه نخواهند ، تنها به سوی خداوند محشور می شوند .

و أنه إلیه تحشرون

تقدیم «الیه» بر «تحشرون» دلالت بر حصر دارد. و مجهول آمدن فعل «تحشرون» حکایت از آن دارد که آدمی در حشر به سوی خداوند اختیاری ندارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 30 - 6

6- فرجام کار هر کس در قیامت در دست خداست .

و یوم نحشّر هم جمیعاً .. هنالک تبلوا کل نفس ما أسلفت و ردوا إلى الله مولیهم ال

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 70 - 4

4- آغاز زندگی انسان از پایین ترین مراتب ادراکی و جسمانی و بازگشت وی در پایان ، به همان نقطه *

و الله خلقکم ثم یتوفّکم و منکم من یردّ إلى أذل العمر

در ماده «یردّ» این معنا نهفته است که انسان ابتدا در نقطه ای قرار داشته، سپس سیر تکاملی را دنبال کرده است و در نهایت هم به همان نقطه آغازین باز می گردد. خداوند از نقطه آغازین به عنوان پست ترین نقطه حیات یاد کرده است.

ص: 537

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 15 - 1

1 - مرگ ، سرنوشت محتوم هر انسان پس از خلقت

ثم إنکم بعد ذلک لمیّتون

«ذلک»، اشاره به آخرین مرحله خلقت انسان (ثم أنشأناه خلقاً آخر) است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 16 - 2

2 - رستاخیز و حیات اخروی ، آخرین حلقه در سیر تحولی آفرینش انسان

ثم إنکم یوم القیمه تبعثون

این بخش از آیات، در مقام بیان سیر تکامل آفرینش انسان است. بنابراین مسأله رستاخیز، می تواند نه به عنوان صرفاً یک هشدار؛ بلکه به عنوان آخرین حلقه متصل به حلقه های پیشین باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 115 - 6

6 - انسان ، در حرکت و بازگشت به سوی خدا است .

وأنکم إلینا لاترجعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 64 - 6

6 - بازگشت انسان به سوی خدا است .

یوم یرجعون إلیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 15 - 7

7 - زندگی در بهشت جاودان ، بهترین و برترین زندگی و سرانجام برای انسان

قل أذلك خير أم جنة الخلد . . . جزاء و مصيراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 8 - 11، 10

10 - بازگشت همه انسان ها ، تنها ، به سوی خداوند است .

إلى مرجعكم

تقديم خبر (إلى) بر مبتدا (مرجعكم)، افاده حصر می کند.

11 - مبدأ و مرجع انسان ها ، خداوند است .

ص: 538

إلى مرجعكم

رجوع، به معنای «بازگشت به جایی است که آغاز، از آن جا بوده است.».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 17 - 16

16 - خداوند ، مبدأ و مقصد انسان ها است .

إليه ترجعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 21 - 5

5 - بازگشت همه انسان ها ، تنها ، به خداوند است .

و إليه تقلبون

«قلب» (ریشه «تقلبون») به معنای «بازگرداندن چیزی از جهتی به جهتی» است. با توجه به معنای لغوی آن، «تقلبون»، به معنای «ترجعون» است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 37 - 8

8 - گاهی ، فرجام انسان ها را عوامل ویران گر طبیعی ، رقم می زند .

فأخذتهم الرجفة فأصبحوا في دارهم جثمين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 40 - 12

12 - گاهی عوامل ویران گر طبیعی ، فرجام انسان ها را رقم می زنند .

فكلاً أخذنا بذنبه فمنهم من أرسلنا عليه حاصباً ومنهم من أخذته الصيحة ومنهم من

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 57 - 4، 3، 1

1 - مرگ ، سرنوشت حتمی همه است .

كلّ نفس ذائقة الموت

3 - خداوند ، مبدأ و مرجع انسان ها است .

ثمّ إلینا ترجعون

4 - بازگشت انسان ها به خداوند ، قهری و حتمی است .

ثمّ إلینا ترجعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 539

14 - روم - 30 - 11 - 8، 7، 5، 4

4 - مرگ ، سرنوشت همه انسان ها است .

اللّٰه يبدؤا الخلق ثم يعيده

5 - انسان ها ، پس از باز آفرینی در عالم آخرت ، به سوی خداوند باز می گردند .

اللّٰه يبدؤا الخلق ثم يعيده ثم إليه ترجعون

7 - خداوند ، مبدأ انسان ها و مرجع نهایی آنها است .

اللّٰه يبدؤا الخلق ثم يعيده ثم إليه ترجعون

کلمه «ترجعون» از ریشه «رجوع» است و طبق گفته راغب، رجوع، بازگشت به جایی است که مبدأ و شروع بوده است.

8 - بازگشت قهری تمامی آدمیان ، به سوی خدا است .

ثم إليه ترجعون

مجهول آورده شدن فعل «ترجعون» (بازگشت داده خواهید شد) می تواند اشاره به قهری بودن بازگشت داشته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 16 - 6

6 - حضور در عالم آخرت ، فرجامی همگانی است .

ولقاي الأخره

اضافه مصدر «لقاء» به مفعول خود (الأخره) نشان دهنده این است که فاعل آن حذف شده است. و عبارت این طور بوده است «لقائهم الأخره»

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 15 - 20، 14

14 - آغاز و بازگشت انسان ها ، خداوند است .

ثم إلى مرجعكم

«رجوع» در لغت، به معنای بازگشت به جایگاهی است که شروع از آن جا بوده است (مفردات راغب).

20 - قیامت ، عرصه بازگشت انسان ها به سوی خداوند است .

ثُمَّ إِلَىٰ مَرْجِعِكُمْ فَأُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ

مراد از بازگشت به خداوند، و آن گاه آگاه شدن از کردار خویش، حضور در صحنه قیامت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 3 - 11

11 بازگشت همگان تنها به سوی خداوند است .

إِلِيهِ الْمَصِيرُ

«مصیر» به معنای بازگشت است و تقدیم «إلیه» مفید حصر می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 540

17 - زخرف - 43 - 14 - 4

4- خداوند ، منت های حرکت و سیر وجودی انسان است .

وإنا إلى ربنا لمنقلبون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 15 - 8

8- بازگشت همه انسان ها (نیک کرداران و بدکاران) به سوی پروردگار

من عمل صالحًا .. و من أساء ... ثم إلى ربكم ترجعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 19 - 2

2- مرگ ، سرنوشت محتوم هر انسان

و جاءت سكره الموت بالحق

ماضی آمدن فعل «جاءت»، بیانگر تحقق حتمی سكرات مرگ است. به علاوه واژه «بالحق» ممکن است تأکید همین معنا باشد و تحقق حتمی را افاده کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 26 - 1

1 - کسی که سرانجامش مرگ است ، نباید دنیا را بر آخرت ترجیح دهد و خود را دل بسته آن کند .

بل تحبّون العاجله .. كلاً إذا بلغت التراقي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 6 - 4

4 - ملاقات خداوند و حضور در پیشگاه او ، فرجام محتوم هر انسان و با هر نوع کردار است .

يأيتها الإنسن إنك كادح .. فملقىه

889- فرجام انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 36 - 9

9 - بازگشت تمامی انسانها به سوی خداوند است.

ثم إليه يرجعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 541

7 - توبه - 9 - 94 - 15

15 - بازگشت قهری همه انسان ها به سوی خداوند آگاه به نهان و آشکار

ثم تردون إلى علم الغيب والشهده

مجهول آمدن «تردون» ممکن است اشاره به بازگشت قهری باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 105 - 7

7 - بازگشت همه انسان ها به سوی خدا، امری قطعی و اجتناب ناپذیر است.

و ستردون إلى علم الغيب والشهده

«سین» در «ستردون» می تواند برای تأکید بر تحقق فعل «تردون» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 4 - 1

1 - بازگشت همه انسان ها (مؤمنان و کافران) تنها به سوی خداوند است.

إليه مرجعكم جميعاً

«مرجع» - که مصدر میمی و به معنای بازگشتن است - مبتدا و «إليه» خبر آن است. تقدیم خبر بر مبتدا مفید حصر می باشد. مخاطب ضمیر در «مرجعکم» به قرینه جمله «لیجزی الذین آمنوا ...» هر دو گروه مؤمن و کافر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 56 - 3,4

3 - بازگشت همه انسان ها، تنها به سوی خداست.

و إليه ترجعون

4 - بازگشت به خداوند، غایت و نهایت حیات و مرگ انسانهاست.

هو یحی و یمیت و إليه ترجعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 4 - 1

1- انسانها ، از ناحیه خدایند و فقط به سوی او باز می گردند .

إلى الله مرجعكم

«رجوع» به معنای بازگشتن به چیزی است که شروع نیز از آن بوده است (مفردات راغب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 34 - 15، 13

13- بازگشت انسان ها به سوی خداوند است .

وإليه ترجعون

ص: 542

15- بازگشت انسان ها به خدا ، قهری و اجتناب ناپذیر است .

و إليه ترجعون

برداشت فوق ، از مجهول بودن فعل «ترجعون» استفاده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 5 - 2، 1

1- انسان ها پس از مردن و به خاک تبدیل شدن - برای حضور در صحنه قیامت - دوباره زنده می شوند و آفرینشی جدید می یابند .

أءذا كُنَّا ترابًا أءنا لفي خلق جديد

2- آدمی پس از مردن و خاک گشتن ، در مسیر آفرینشی جدید برای حضور در صحنه قیامت قرار می گیرد .

أءنا لفي خلق جديد

کلمه «فی» در «أءنا لفي خلق جديد» می رساند که پدیده جدید پس از خاک شدن شروع می شود و در مسیر آفرینش جدید قرار می گیرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 30 - 16

16- بازگشت انسان ها فقط به خداوند است .

و إليه متاب

«متاب» مصدر میمی از «تاب» و به معنای بازگشتن است. کسره باء در آن حاکی از حذف یای متکلم می باشد و تقدیم «إليه» بر آن دلالت بر حصر دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 36 - 12

12- بازگشت پیامبر (صلی الله علیه و آله) و نیز سایر انسان ها فقط به خداوند است .

و إليه متاب

«متاب» به معنای بازگشت است و کسره «متاب» در آیه شریفه ، حاکی از حذف «یاء» متکلم می باشد. بنابراین «متاب» یعنی مئابی.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 41 - 3

3- خداوند، آدمیان را به تدریج می میراند و از میان می برد .

أولم یروا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 28 - 7

ص: 543

7- انسان با مرگ ، نیست و نابود نمی شود .

تتوفّ-هم الملئکه

«تتوفّی» (از مصدر توفّی) به معنای گرفتن چیزی به صورت کامل است و این حکایت از آن دارد که انسان با مرگ نابود نمی شود؛ بلکه حقیقت وی اخذ و منتقل می گردد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 30 - 14

14- حیات انسان ها با مرگ ، پایان نمی پذیرد .

للذین أحسنوا .. و لدار الآخره خیر

با توجه با اینکه آیه درصدد پاداش نیکوکاران در سرای دیگر است معلوم می شود که مرگ پایان حیات آنان نیست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 32 - 5

5- انسان ، با مرگ نیست و نابود نمی شود .

الذین تتوفّ-هم الملئکه

«تتوفّی» (از مصدر توفّی) به معنای گرفتن چیزی به صورت کامل است و این معنا حکایت از آن دارد که حقیقت انسان گرفته می شود و منتقل می گردد. فراز بعدی آیه (سلام علیکم فادخلوا الجنة) نیز مؤید برداشت فوق است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 58 - 2

2- سرنوشت همه انسان ها ، قبل از فرارسیدن قیامت ، مرگ و میر است .

و إن من قریه إلا نحن مهلكوها قبل یوم القیمه أو معدّبوها عذاباً شدیداً

هلاکت و عذاب الهی، هر دو کنایه از مرگ است و بیان این حقیقت، شاید از این جهت باشد که همه انسانها قبل از قیامت می میرند منتهی صالحان با مرگ طبیعی و کافران با عذاب خواهند مرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- همه آدمیان به سوی خداوند بازگردانده خواهند شد .

وإلینا یرجعون

از مجهول بودن «یرجعون» استفاده می شود که انسان ها - چه بخواهند و چه نخواهند - به خداوند رجوع داده خواهند شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 15 - 13

13 - حضور در صحنه قیامت و برخورد با سزای اعمال دنیایی خود ، فرجام همه انسان ها است .

إِنَّ السَّاعَةَ .. لتجزی کلّ نفس بما تسعی

ص: 544

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 55 - 2,4

2- بازگشت به اندرون زمین ، سرنوشت همه انسان ها است .

و فیها نعیدکم

4- مرگ و معاد ، سرنوشت همه انسان ها است .

و فیها نعیدکم و منها نخرجکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 35 - 1,5

1- مرگ ، سرنوشت اجتناب ناپذیر انسان ها است .

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ

«نفس» دارای معانی متعددی است که از جمله آنها «حقیقت»، «عین» و «ذات» می باشد. بنابراین «كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ»؛ یعنی، هر شخصی طعم مرگ را خواهید چشید.

5- بازگشت تمامی انسان ها به سوی خدا است .

وإِلینا ترجعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 93 - 3

3- بازگشت تمامی انسان ها به سوی خداوند است .

كُلُّ إِلینا رَجَعُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 48 - 6

6- بازگشت تمامی انسان ها ، تنها به سوی خدا است .

«مصير» مصدر ميمي و به معنای بازگشتن است. تقدیم «إلى» (خبر) بر «مصير» (مبتدا) مفید حصر است؛ یعنی، «ليس الرجوع إلا إلى».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 66 - 2

2- مرگ ، سرنوشت قطعی تمامی انسان ها

ثم يميتكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 545

12 - مؤمنون - 23 - 79 - 3،4

3 - بازگشت قهری همه انسان ها ، به سوی خدا است .

وإليه تحشرون

4 - خدا ، مبدأ آغازین و مرجع نهایی انسان ها

و هو الذی ذرأکم . . . وإليه تحشرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 64 - 6

6 - سراسر زندگی انسان از آغاز تا فرجام ، تحت تدبیر خدای یگانه

أمن یبدؤا الخلق ثم یمیده و من یرزقکم من السماء و الأرض

واژه «بیداً» اشاره به آغاز و «یعیید» اشاره به فرجام و «یرزقکم» یادآوری به نیاز مداوم انسان در طول زندگی به الطاف و حمایت های الهی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 39 - 7

7 - بازگشت به خداوند و دریافت کیفر یا پاداش او در سرای آخرت ، فرجام قطعی انسان ها است .

وظننوا أنهم إلینا لایرجعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 70 - 9

9 - بازگشت همه انسان ها ، تنها به سوی خداوند است .

وإليه ترجعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 88 - 12

12 - بازگشت همگان تنها به سوی خداوند است .

وإليه ترجعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 8 - 13

13 - انسان ها ، در پی سپری شدن عمر جهان ، در محضر خداوند حضور می یابند .

ما خلق الله .. إلا بالحقّ و أجل مسمّى ... وإنّ كثيراً من الناس بلقاء ربّهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 23 - 4

ص: 546

4 - خداوند ، تنها مبدأ و مرجع انسان ها است .

إلینا مرجعهم

از تقدیم خبر، حصر استفاده می شود. لازم به ذکر است که آیه، اگرچه درباره کافران است، اما کافران، در مورد بازگشت شان به خدا خصوصیتی ندارند و این بازگشت، برای همه انسان ها است. گفتنی است از واژه «مرجع» (بازگشتن) به دست می آید که مبدأ نیز خداوند است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 11 - 9,10,11

9 - بازگشت انسان به سوی پروردگار ، پس از مرگ و پایان حیات دنیوی ، قهری است .

یتوفیکم . . . ثمّ إلی ربکم ترجعون

فعل مجهول «ترجعون» (بازگشت داده می شوید) حکایت از بازگشت قهری دارد.

10 - پروردگار ، مبدأ و منت های حرکت انسان ها است .

ثمّ إلی ربکم ترجعون

«رجوع» در جایی اطلاق می شود که سابقه ای داشته باشد.

11 - ربوبیت خداوند ، مقتضی بازگشت انسان ها به سوی او پس از اتمام حیات دنیوی است .

ثمّ إلی ربکم ترجعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 18 - 15

15 - بازگشت انسان ها ، تنها به سوی خداوند است .

وإلی الله المصیر

برداشت یاد شده، مبتنی بر این است که آیه شریفه تنها ناظر به بازگشت انسان ها باشد. گفتنی است تقدیم خبر (إلی الله) بر مبتدا (المصیر)، مفید حصر می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 83 - 5

5- بازگشت همگان ، به سوی خدا است .

وإليه ترجعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 7 - 15، 14

14 - خداوند ، مرجع و فرجام سیر انسان ها است .

ثمّ إلى ربّکم مرجعکم

15 - قیامت ، روز بازگشت انسان ها به خدا و فرجام سیر آنان

ثمّ إلى ربّکم مرجعکم

ص: 547

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 44 - 8

8 - بازگشت همه انسان ها پس از مرگ تنها به سوی خدا است .

ثمَّ إلیه ترجعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 43 - 5

5 - بازگشت همه انسان ها ، به سوی خدا است .

وَأَنْ مَرَدَّنَا إِلَى اللَّهِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 21 - 11

11 - بازگشت انسان ها ، تنها به سوی خداوند است .

وإلیه ترجعون

تقدیم «إلیه» بر «ترجعون» می تواند برای افاده حصر باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 8 - 2

2 - مشیت خداوند ، حرکت انسان ها به سوی فرجام ، براساس اختیار و انتخاب خود آنان

و لو شاء اللَّهُ لَجَعَلَهُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 15 - 30

30 - بازگشت همه انسان ها به سوی خدا است .

وإلیه المصیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 85 - 7

7 - بازگشت حتمی و قهری آدمیان ، به سوی فرمانروای هستی (خداوند)

و إليه ترجعون

مجهول آمدن «تُرْجَعُونَ»، قهری بودن معاد را می رساند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 60 - 1

ص: 548

1 - مرگ ، سرنوشتی گریزناپذیر برای انسان ها

نحن قدرنا بینکم الموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جمعه - 62 - 8 - 1

1 - مرگ ، سرنوشتی حتمی و اجتناب ناپذیر برای انسان ها

قل إنّ الموت .. فإِنَّه ملقیکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - منافقون - 63 - 11 - 3

3 - مرگ ، سرنوشت حتمی همه انسان ها

و لن یؤخّر الله نفساً إذا جاء أجلها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 3 - 11

11 - معاد و بازگشت انسان ها ، به پیشگاه عدل الهی برای کیفر و پاداش ، مقتضای آفرینش به حق و هدفمند جهان است .

خلق السموت و الأرض .. و إلیه المصیر

ذکر معاد انسان ها - پس از بیان آفرینش جهان بر پایه حق و هدفمندی - می تواند گویای نکته یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 21 - 1

1 - مرگ ، سرنوشت محتوم همه انسان ها است .

ثمّ أماته

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 25 - 1

1 - بازگشت همه انسان ها به سوی خداوند است .

إِنَّا إِلَيْنَا يَأْتِبُهُم

«ایاب»، از ریشه «أوب» و به معنای رجوع است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تین - 95 - 5 - 4

4 - حاکمیت خداوند ، بر آغاز و فرجام انسان ها

لقد خلقنا الإنسان . . . ثمّ رددناه

ص: 549

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 8 - 96 - 2

2 - خداوند ، مرجع و مقصد نهایی همه انسان ها است .

إِنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الرُّجْعَىٰ

آیات پیشین، نشان می دهد که مصداق بارز «رجعی» بازگشت انسان ها است.

890- فضایل انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 29 - 3، 2

2 - خداوند ، مواهب زمین را برای انسان ها و در راستای منافع آنان آفرید .

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا

برداشت فوق با استفاده از لام انتفاع در «لکم» به دست آمده است.

3 - برتری و شرافت انسان بر تمامی موجودات زمین

خَلَقَ لَكُمْ مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 30 - 16، 17، 20

16 - انسان دارای ارزش ها و استعدادهایی که وی را شایسته خلقت و زینده خلافت می کرد .

إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ

مقصود از «ما لاتعلمون» می تواند استعداد و قابلیت نهفته در انسان باشد. همچنین مراد از آن می تواند علوم و حقایقی باشد که بر فرشتگان مخفی بوده و شایستگی دریافت آن را نداشتند. برداشت فوق بر اساس احتمال اول است.

17 - زمینه های کمال و ارزش های انسان ، جبران کننده فسادگری های اوست .

أَتَجْعَلُ فِيهَا مَن يُفْسِدُ فِيهَا .. قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ

چون خداوند پیش بینی فرشتگان مبنی بر فسادگری انسان را رد نکرد ولی با گوشزد کردن وجود استعدادی ویژه در او، خلقت و خلافت وی را موجه دانست؛ معلوم می شود: وجود آن استعداد در بشر جبران کننده جهات منفی اوست.

19 - فرشتگان ، ناآگاه به زمینه های کمال و ارزش های والای انسان

إني أعلم ما لاتعلمون

20 - نا آگاهی فرشتگان به ارزش های والای انسان ، موجب شد تا فسادگری او برای فرشتگان جلوه گر شود و به خلقت و خلافتش معترض باشند .

أتجعل فيهما من يفسد فيهما .. قال إني أعلم ما لاتعلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 32 - 19

ص: 550

من قتل نفساً .. فکانما قتل الناس جميعاً و من احيها فکانما احيا الناس جميعاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 84 - 5

5 - فرزند صالح، موهبتی الهی و امتیازی برای انسان است.

و وهبنا له إسحق و یعقوب

لحن آیه در مقام امتنان به ابراهیم(ع) است و مقتضای این گونه بیان آن است که این نوع نعمت امتیازی ویژه باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 67 - 1

1 - خداوند ، شب و روز را به خاطر انسان برقرار کرد .

هو الذی جعل لکم الیل لتسکنوا فیه و النهار مبصراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 32 - 14، 11

11- مسخر و رام بودن کشتی ها از سوی خداوند ، به منظور بهره‌وری و سود بردن انسان است .

و سخّر لکم الفلک

14- خداوند ، رام سازنده نهر ها و رود ها برای بهره‌وری انسان

و سخّر لکم الأنهر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 33 - 1، 3، 8، 9

1- خداوند ، رام سازنده خورشید و ماه برای بهره برداری انسان

و سخّر لکم الشمس و القمر دائبین

3- خداوند ، رام سازنده شب و روز برای بهره‌وری انسان

و سخّر لكم الّیل و النهار

8- مجموعه آفرینش جهان مادی (آسمان ، زمین ، ماه ، خورشید ، باران و ...) در خدمت انسان و هماهنگ و متناسب با نیازها ، خواسته ها و مصالح او

الله الذی خلق السموت و الأرض . . . رزقاً لكم . . . و سخّر لكم الشمس و القمر دائبین

از اینکه خداوند فرمود: آسمانها، زمین، ماه، خورشید و ... را برای انسان تسخیر و رام ساختیم، حکایت از آن دارد که همه آنها با خلقت انسان و نیازمندیهای وی هماهنگ شده است.

9- انسان ، موجودی بس شریف و بلند مرتبه در مجموعه نظام آفرینش و جهان مادی

الله الذی خلق السموت و الأرض . . . رزقاً لكم . . . و سخّر لكم الشمس و القمر دائبین

از اینکه آسمانها، زمین، ماه، خورشید و ... با همه عظمت‌هایشان، برای انسان شده است، معلوم می شود که انسان موجودی با

ص: 551

عظمت و ارزشمندتر از همه آنها و یا دست کم دارای شرافت و مرتبه ویژه ای است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم - 14 - 34 - 10، 6

6- انسان برخوردار از نعمت ها و احسان بی شمار الهی است .

و إن تعدوا نعمت الله لاتحصوها

10- انسان ، مورد لطف و عنایت خاص خداوند و دارای مقام و مرتبه ویژه در پیشگاه اوست .

و ایتیکم من کل ما سألتموه و إن تعدوا نعمت الله لاتحصوها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر - 15 - 20 - 2

2- زمین و امکانات آن در خدمت بشر

و الأرض مددنها . . . و أنبتنا فیها من کل شیء موزون . و جعلنا لکم فیها معیش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر - 15 - 29 - 13

13- انسان ، دارای مقامی برتر از فرشتگان

إذ قال ربك للملائكة . . . فقعدوا له سجدين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 5 - 2

2- آفرینش دام ها (شتر ، گاو و گوسفند) به منظور بهره گیری انسان از آنهاست .

و الأنعم خلقها لکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 11 - 2

2- رویش گیاهان و درختان میوه به منظور بهره برداری انسان است

ینبت لكم به الزرع و الزيتون و النخيل و الأعناب و من كل الثمرات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 12 - 1,2

1- خداوند شب، روز، خورشید و ماه را برای آدمیان رام و مسخر ساخته است .

هو الذی . . . و سخّر لكم الّیل و النهار و الشمس و القمر

2- رام و مسخر بودن خورشید، ماه، شب و روز از نعمت های الهی و در جهت بهره برداری انسان است .

و سخّر لكم الّیل و النهار و الشمس و القمر

ص: 552

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 13 - 1

1- خداوند ، تمام مخلوقات زمین را برای آدمیان رام و مسخر گردانیده است .

و سخّر لکم الیل . . . و ما ذرأ لکم فی الأرض مختلفاً ألونه

«الذراء» در لغت به معنای آفریدن و به عرصه ظهور آوردن است (لسان العرب). لازم به ذکر است که برداشت فوق، بر اساس نصب «ما» و معطوف بودنش به «اللیل» به دست آمده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 14 - 1

1- خداوند ، دریا ها را رام و در تسخیر بشر قرار داده است .

و هو الذی سخّر البحر لتأکلوا منه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 15 - 1

1- خداوند ، کوه ها را ثابت و استوار در زمین قرار داده است تا آن را چونان بستری آرام برای انسان مهیا سازد .

و ألقى فی الأرض روسی أن تمیدبکم

«رواسی» (جمع راسیه) از ماده «رسو» بوده و به معنای ثبوت و استواری است و مراد از آن کوههاست که به خاطر وصف غالبشان به این نام، نام گذاری شده اند و «القاء» وقتی با «فی» همراه باشد به معنای قرار دادن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 18 - 7

7- انسان ، دارای موقعیتی ویژه در جهان و همه عوامل طبیعی در خدمت وی

و الأنعم خلقها لکم . . . ما ذرأ لکم . . . سخّر لکم . . . و إن تعدّوا نعمه الله لاتح

با توجه به اینکه از آیه 5 تا 16 نعمتهای ارزانی شده به انسان ذکر گردیده و سرانجام غیر قابل شمارش بودن نعمتهای الهی بیان شده است، مطلب فوق به دست می آید.

15- طبیعت (کوه و صحرا) و زنبور عسل ، در خدمت انسان قرار دارند .

و أوحى ربك إلى النحل أن اتخذي من الجبال بيوتاً .. ثم كلي من كل الثمرات ... ف

17- انسان در مقایسه با دیگر موجودات طبیعت ، از مقام و منزلت ویژه ای برخوردار است .

إن لكم في الأنعم لعبرة نسقيكم .. شراب مختلف ألونه فيه شفاء للناس

خداوند، بسیاری از موجودات طبیعت، چون شتر، گاو و گوسفند و نیز زنبورهای عسل را برای بهره‌وری انسانها آفریده است. این موضوع می تواند حاکی از منزلت و شرافت ویژه انسان در جهان طبیعت باشد.

1- همه انسان ها (مؤمن و غیر مؤمن) دارای کرامت و منزلت خدادادی اند .

و لقد کرّمنا بنی ءادم

2- عنایت خاص خداوند به آدمیان با اعطای ارزشی ویژه به آنان

و لقد کرّمنا بنی ءادم

13- خداوند ، آدمیان را بر بسیاری از مخلوقات عالم ، امتیازی خاص و فضیلتی بزرگ داده است .

وفضّلنهم علی کثیر ممّن خلقنا تفضیلاً

از نظر اهل لغت، استعمال فعل «فضل» همراه با مفعول مطلق (تفضیلاً) به معنای ممتاز ساختن و به خصیلتی اختصاص دادن است (قاموس المحيط). و بزرگی فضیلت، از نکره آمدن «تفضیلاً» - که دال بر تعظیم است - استفاده گردید.

16- برتری و فضیلت آدمیان بر همه موجودات آفرینش *

وفضّلنهم علی کثیر

«کثیر» در این جا به معنای «جمع» و مخلوقات فراوان خداست. چنان که در لغت «کثیر» به معنای «جمع» بسیار استعمال شده است (مجمع البیان).

17- انسان در مشترکات خویش با سایر موجودات ، دارای فضیلت و برتری بسیار است . *

وفضّلنهم علی کثیر ممّن خلقنا تفضیلاً

احتمال دارد که تفاوت «کرّمنا» و «فضّ لنا» که در توصیف انسان است؛ این تفاوت را داشته باشند که کرامت، صفتی ذاتی و ویژه انسان است و فضیلت چیزی است که موجوداتی دارند اما یکی در آن میان برترش را دارد.

18- «عن علی بن محمد (الهادی) : . . . ان معناه (صححه الخلقه) کمال الخلق للإنسان و کمال الحواس و ثبات العقل و التمییز و إطلاق اللسان بالنطق ، و ذلك قول الله : « و لقد کرّمنا بنی آدم و حملناهم فی البرّ و البحر و رزقناهم من الطّیبات و فضّ لنا علی کثیر ممّن خلقنا تفضیلاً » فقد أخبر عزّوجلّ عن تفضیله بنی آدم علی سائر خلقه . . . ;

از امام علی بن محمد (هادی) (ع) روایت شده است: .. همانا معنای «صححه الخلقه» کامل بودن آفرینش انسان و کامل بودن حواس و برقرار بودن عقل و قدرت تشخیص و گویا بودن زبان اوست و آن سخن خداوند است که می فرماید: «و لقد کرّمنا بنی آدم و حملناهم فی

البرّ و البحر و رزقناهم من الطّيبات و فضّ لناهم على كثير ممّن خلقنا تفضيلاً» پس به تحقیق خداوند عزّوجلّ خبر داده است از [چگونگی
[برتری بخشیدن آدمی زاده بر سایر مخلوقاتش...]].

19- «عن أبي جعفر (ع) في قوله تعالى: « و فضّ لناهم على كثير ممّن خلقنا تفضيلاً » قال: خلق كل شيء منكباً غير الإنسان خلق
منتصباً؛

از امام باقر(ع) در باره سخن خداوند متعال: «و فضّ لناهم على كثير ممّن خلقنا تفضيلاً» روایت شده است که فرمود: تمام موجودات
(حیوانات) بر روی دست و پا راه می روند و رو به زمین می باشند، غیر از انسان که راست قامت خلق شده است».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 54 - 2

2 - شتر ، گاو و گوسفند ، برای انسان و در خدمت او است .

كلوا وارعوا أنعمكم

ص: 554

به شتر، گاو و گوسفند «انعام» گفته می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 116 - 6

6 - ابلیس ، بر اطاعت از خداوند یا معصیت او ، مجبور نبود .

فسجدوا لأدم إلا إبليس أبى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 5 - 23

23 - ارزش انسان و زندگی او ، در پرتو علم و آگاهی

أرذل العمر لكيلا يعلم من بعد علم شيئاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 65 - 1،2

1 - همه موجودات زمین (جمادات ، نباتات و حیوانات) در خدمت انسان و مسخر و رام شده برای بهره برداری او

ألم تر أن الله سخر لكم ما فى الأرض

2 - انسان ، شریف ترین و گرامی ترین آفریده خدا در زمین

سخر لكم ما فى الأرض .. لرءوف رحيم

«استفهام» در «ألم تر ..» برای تقریر می باشد. «تسخیر» (مصدر «سخر») به معنای رام قرار دادن است. گفتنی است روی سخن در این قسمت نیز با انسان هایی است که می بینند خداوند در گستره زمین، همه چیز را - از جمادات و نباتات و حیوانات - رام آنها ساخته و در اختیارشان قرار داده است تا در سایه آن بتوانند انواع نیازهای زندگی خود را برطرف سازند و چرخه زندگی شان بیوقفه بچرخد؛ اما در عین حال می پندارند که سرنوشتشان در دست خدایان دیگری رقم خورده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 19 - 8

8 - وجود انسان ، محور پیدایش نعمت های گوناگون در طبیعت

فأنشأنا لكم... لكم فيها فوكه... و منها تأكلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 22 - 2

2- بستر خشکی ها و پهنه دریا ها ، در خدمت بهرهوری بشر ، به عنایت و لطف خداوند

و علیها و علی الفلک تحملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 17 - 8

ص: 555

8 - قرار گرفتن جن در خدمت اهداف بشر

و حشر لسليمن جنوده من الجنّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 7 - 9

9 - انسان ، در میان سایر موجودات جهان ، موجودی ممتاز است .

أحسن كلّ شيء خلقه وبدأ خلق الإنسن من طين

ذکر انسان، به تنهایی از میان پدیده های عالم (کُلّ شيء) احتمال دارد به جهت نکته یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 33 - 10

10 - انسان ، مورد لطف خداوند و برخوردار از جایگاه ویژه در پیشگاه او

و آیه لهم الأرض الميته أحيينها و أخرجنا منها حبًا فمناه يأكلون

احیای زمین و رویاندن دانه ها از آن برای تغذیه انسان، می تواند حاکی از حقیقت یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 72 - 1

1 - خداوند ، دام ها (شتر ، گاو و گوسفند) را رام انسان و در خدمت او قرار داده است .

أنا خلقنا لهم أنعمًا .. و ذللنا لهم

«تذليل» (مصدر «ذللنا») به معنای خوار کردن و به خضوع و اداشتن چیزی است. و مقصود از آن در آیه شریفه، رام کردن و در اختیار قرار دادن انعام برای بشر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 72 - 10، 11، 8

8 - دمیده شدن روح الهی در انسان ، موجب شایستگی وی برای مسجود فرشتگان بودن

خلق بشرًا من طين . فإذا سوّيته و نفخت فيه من روحي فقعوا له سجدین

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که فرمان خداوند به سجده بر آدم(ع)، پس از دمیده شدن روح الهی در او صادر گردید و این می رساند که آنچه موجب شایستگی آدم برای سجده شد، روح الهی وی بود؛ نه جسم و کالبدش.

10 - انسان ، در مجموعه نظام آفرینش ، از مقام ، شرافت و جایگاه ویژه برخوردار است .

فإذا سوّيته .. فقعوا له سجدین

برداشت یاد شده از سجده همه فرشتگان بر آدم، قابل استفاده است.

11 - انسان ، دارای مقام و شرافتی فراتر و برتر از فرشتگان *

فإذا سوّيته .. فقعوا له سجدین

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که خداوند در ضمن چهار آیه قبل فرشتگان را از «ملاً أعلی» (موجودات برین) معرفی کرده است؛ ولی در این آیه به آنان فرمان داد که باید در برابر آدم سجده کنند. ناگفته نماند مقصود از آدم و انسان همه انسان ها

ص: 556

نیست؛ بلکه افرادی اند که در پرتو ایمان و عمل صالح، سیر کمال را پیموده و به خدا نزدیک شده اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 10 - 5

5- بهره‌وری انسان از موهبت‌های طبیعی، هدف اصلی از خلقت هستی

الذی جعل لکم الأرض مهذاً و جعل لکم فیها سبلاً

به کار رفتن کلمه «لکم» و تکرار آن، می‌تواند اشاره به این نکته داشته باشد که هدف از آفرینش نعمت‌ها به‌وسیله خداوند، بهره‌وری انسان از آنها است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 13 - 3

3- انسان، هدف و غایت نظام جهان *

و سخر لکم ما فی السموت و ما فی الأرض

در صورتی که «لام» در «لکم» برای غایت باشد، این معنا را افاده می‌کند که تسخیر موجودات جهان و نظام بخشیدن به آنها، هدف و غایتی دارد. این غایت، انسان است و همه آنها نهایتاً برای انسان قرار داده شده اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 15 - 17

17- انسان رشد یافته، متوجه به پروردگار و رشددهنده خویش

حتی إذا بلغ أشده .. قال ربّ

انسان در چهل سالگی؛ یعنی، اوج کمال و قوای عقلانی به پروردگار خویش التجا جست و نقش خداوند را در رشد و کمال خود در می‌یابد. بدین جهت در آیه شریفه به جای سایر اوصاف الهی، صفت «ربّ» یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 11 - 4

4- مظاهر طبیعت با گستردگی و تنوع، در خدمت منافع انسان

وَنَزَّلْنَا... فَأَنْبِتْنَا... وَالتَّخْل... رِزْقًا لِلْعِبَاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 31 - 4

4- ارجمندی و مرتبت جن و انس ، به عنوان دو موجود شعورمند و مسؤول در نظام جهان

سنفرغ لکم ایّه الثقلان

ممکن است وصف «ثقلان» (دو موجود وزین و گران سنگ) از آن جهت به جن و انس اطلاق شده باشد که در پرتو شعور و مسؤولیتشان، مورد حسابرسی خداوند قرار می گیرند و شایستگی آن را دارند.

ص: 557

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 7 - 9

9 - انسان ، جانشین خداوند در زمین

جعلکم مستخلفین فیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - نوح - 71 - 20 - 6

6 - انسان و آفرینش او ، مورد توجه و عنایت ویژه خداوند

والله جعل لكم الأرض بساطاً . لتسلکوا منها سبلاً فجاجاً

خداوند، کره زمین را به گونه ای آفریده که برای بشر قابل بهره‌وری باشد و نیز آن را در جهت مصالح و منافع او آفریده است. از این نکته می توان به برداشت یاد شده دست یافت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 2 - 9

9 - خداوند ، انسان را شنوا و بینا آفرید .

فجعلنه سمیعاً بصیراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تین - 95 - 4 - 3,2

2 - ساختار وجودی انسان ، استوارترین و زیباترین ساختار و در اوج اعتدال است .

لقد خلقنا الإنسان فی أحسن تقویم

«قوام» (به فتح قاف)؛ یعنی، «عدل» و به کسر قاف؛ یعنی، نظام و رکن و آنچه مایه قیام چیزی باشد (صحاح). «تقویم»، یا از اولی گرفته شده و به معنای تعدیل است و یا از دوّمی مشتق شده و به معنای «قوام دادن» و «عنصرهای چیزی را سامان بخشیدن» است. در این صورت مفاد آیه این می شود که نظام خلقت انسان، در اوج حُسن و نیکویی است. حُسن هر چیز در عرف مردم، به زیبایی حسی آن است؛ ولی بیشتر موارد آن در قرآن، ناظر به نوعی از زیبایی است که با بصیرت درک می شود.

3 - انسان ، کامل ترین موجودات و ارجمندترین آفریده ها است .

لقد خلقنا الإنسان في أحسن تقويم

مراد از «أحسن تقويم» - به قرینه آیه بعد - نقطه مقابل «أسفل سافلین» است؛ یعنی، هر انسانی در اصل خلقت خویش، از برترین نوع آفرینش برخوردار است و سقوط برخی از انسان ها به پست ترین حالت ها، عارضی و غیر اصیل است.

891- فطرت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 213 - 45

ص: 558

45 - مردم، قبل از حضرت نوح، امت واحده ای بودند که بر فطرت (بدون هدایت انبیا) می زیستند.

كان الناس امه واحده

امام باقر (ع): كانوا قبل نوح امه واحده على فطره الله لا مهتدين ولا ضاللا «فبعث الله النبيين»

مجمع البيان، ج 2، ص 543؛ نورالثقلین، ج 1، ص 209، ح 783 و 784.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 119 - 4

4 - انسان، بر فطرت خداجویی و مسیر حق پویی است.

لاتخذن من عبادك نصيباً مفروضاً. و لاضلنهم

گمراه کردن، که از جمله «لاضلنهم» استفاده می شود، باید مسبوق به هدایت باشد تا گمراه کردن صدق کند و هدایت مسبوق به گمراهی نسبت به تمامی انسانها هدایت فطری است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 40 - 4, 5, 3, 1

1 - توجه به خدای یگانه، ندای فطرت همه انسانها

قل أرءیتکم .. . أغير الله تدعون

استفهام در جمله «أرءیتکم»، استفهام تقریری و بیانی بر این مضمون است که آدمی را چاره ای جز اعتراف به یگانگی خداوند در خلق و امر نیست.

3 - بیداری و بروز فطرت خداجو و توحیدی انسان به هنگام رویارویی با عذاب الهی

قل أرءیتکم إن أتیکم عذاب الله

4 - بیداری فطرت توحیدی انسان به هنگام روبرو شدن با مرگ

قل أرءیتکم إن أتیکم عذاب الله أو أتیکم الساعة أغير الله تدعون

5 - بیداری فطرت توحیدی انسان در تنگناها و سختیها

قل أرءیتکم إن أتیکم عذاب اللّٰه .. أغیر اللّٰه تدعون

گر چه در آیه دو مورد عذاب و مرگ ذکر گردیده، ولی روشن است که اینها نمونه هایی از شداید و سختیهاست که آدمی با آن روبرو می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 41 - 3، 2، 1

1 - گرایش همه انسانها، حتی مشرکان، در سختیها و شداید به خدای یگانه

بل ایاه تدعون

2 - آدمی به هنگام روبرو شدن با شداید، خداوند یگانه را خالصانه به یاری می طلبد.

إن أتیکم عذاب اللّٰه .. بل ایاه تدعون

خلوص در دعا مستفاد از اضراب «بل» و ضمیر مفعولی «ایاه» است که بر عامل خویش مقدم شده است و در نتیجه معنای حصر

ص: 559

دارد. یعنی فقط او را می خوانید، که تعبیر مصطلح آن «خلوص» است.

3- بیدار ساختن فطرت توحیدی آدمی و یادآوری تجربه های توحیدی دینی، از روشهای هدایتی قرآن

قل أرءیتکم . . . بل ایاه تدعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام - 6 - 42 - 8

8- سختیها و کاستیها، زمینه شکوفایی فطرت توحیدی انسانها

بل ایاه تدعون . . . فأخذنهم بالبأساء و الضراء لعلهم یتضرعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام - 6 - 43 - 9

9- انسان دارای گرایش فطری به سوی نیکیها و زیبایهاست.

و زین لهم الشیطن ما کانوا یعملون

حرکت انسان به دنبال شیطان، پس از زینت و زیبا جلوه دادن اعمال، بیانگر این نکته است که آدمی زیباییها را می طلبد و خواهان حرکت به دنبال آن است. از این روست که شیطان همان زشتیها را زیبا جلوه می دهد و آدمی را می فریبد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام - 6 - 48 - 9

9- گرایش فطری انسان به تحصیل امنیت خاطر و آسایش روان

فمن ءامن و أصلح فلا خوف علیهم و لا هم یحزنون

تکیه بر دستاورد امنیت خاطر در رسالت پیامبران، گویای ریشه دار بودن چنین خواسته ای در آدمیان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام - 6 - 63 - 7

7- گرایش به خداوند با فطرت آدمی عجین است.

قل من ینجیکم . . . تدعونہ تصرعا و خفیہ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 76 - 9

9 - گرایش و محبت فطری انسان به خداوند افول ناپذیر و جاوید است.

فلما أفل قال لا أحب الأفلین

جمله «لا- أحب . . .» - که بیشتر جنبه عاطفی و روانی دارد تا جنبه استدلالی - می تواند عنایت به موضوع فطری بودن گرایش به موجود زوال ناپذیر و همچنین گریز از زوال پذیر به عنوان «رب» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 560

10 - انسانها بر اساس طینت اولی خویش سالکان صراط مستقیم الهی هستند.

لأقعدن لهم صرطك المستقیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 30 - 4

4 - انسانها در آغاز خلقتشان نه گرفتار گمراهیند و نه هدایتیابی آنان محقق است.

كما بدأكم تعودون. فریقا هدی و فریقا حق علیهم الضلله

قرآن ریشه گرایش به گمراهی و توفیق هدایتیابی انسانها را با جمله «انهم اتخذوا الشیاطین اولیاء من دون الله» به خود آنان نسبت داده و بدیهی است که آدمی در آغاز پیدایشش نه قدرت انتخاب دارد و نه می توان فعلی را - که بر آن مؤاخذه صحیح باشد - به وی نسبت داد. بنابراین تحقق هدایت یافتن و یا گمراه گشتن پس از این مرحله، یعنی مرحله قدرت انتخاب، تحقق می یابد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 65 - 8

8 - انسان از دیرباز برخوردار از روحیه پرستش بود .

يقوم اعبدوا الله ما لکم من إله غیره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 53 - 3

3 - نفس آدمیان بر فطرت ایمان است .

ذلک بأن الله لم یک مغیرا نعمه أنعمها علی قوم حتی یغیروا ما بأنفسهم

در آیه قبل تصریح شد که فرعونیان پس از انکار آیات الهی به هلاکت رسیدند و نعمتها از آنان سلب شد. از ارتباط آیه مورد بحث با آیه قبل می توان استفاده کرد که مصداق روشن «ما بأنفسهم» نداشتن حالت انکار نسبت به آیات الهی است، که از آن می توان به ایمان فطری یاد کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 30 - 26، 24، 23، 19، 18، 16، 14، 12، 11، 8، 6

6 - اسلام، دینی هماهنگ با فطرت و سرشت انسان ها است .

للدین حنیفاً فطرت الله التي فطر الناس عليها

بنابراین که نصب «فطرت» به خاطر بدلیت آن از «حنیف» و «حنیفاً» حال برای «الدین» باشند، نکته بالا قابل استفاده است.

8 - انسان ها، در گرایش به دین توحیدی، سرشتی همگون دارند .

للدین حنیفاً فطرت الله التي فطر الناس عليها

11 - خداوند، انسان ها را با آفرینشی خاص و فطرتی واحد، آفریده است .

فطرت الله التي فطر الناس عليها

«فطرت»، مصدری است که دلالت بر هیئت خاصی می کند. از آن جا که «فطر» به معنای «ایجاد و آفریدن» آمده است، مصدر

ص: 561

آن دلالت بر نوع خاصی از آفرینش او می کند.

12 - فطرت انسان ها ، از انحراف و کجی به دور است .

للدین حنیفاً فطرت الله التي فطر الناس عليها

در صورتی که «حنیفاً» حال برای «الدین» و نصب «فطرت» به خاطر بدل بودن برای «حنیف» باشد، معلوم می شود همان طور که دین الهی، دور از انحراف و کجی است، فطرت انسان نیز چنین است.

14 - سنت خداوند درباره فطرت انسان ها ، تغییرناپذیر است .

فطرت الله التي .. لا تبدل لخلق الله

احتمال دارد «خلق» حاصل مصدر و به معنای «مخلوق» باشد و احتمال دارد مصدر و به معنای «آفریدن» باشد. بنابر احتمال دوم، مراد از این که «در آفریدن خداوند، تغییری نیست»، نکته یاد شده است.

16 - ثبات و بقای دین توحیدی ، به خاطر هماهنگی آن با فطرت انسانی است .

فطرت الله التي فطر الناس عليها .. ذلك الدين القيم

«ذلک» اشاره به دینی است که از هرگونه انحراف و کجی به دور بوده و مطابق با فطرت انسان ها است و خداوند، آنان را مأمور به رویگرد تمام عیار به سمت آن کرده است.

18 - اکثریت مردم ، به دین حقی که فطرت انسان ها با آن هماهنگ است ، جاهل اند .

فطرت الله .. ولكن أكثر الناس لا يعلمون

متعلق «لا يعلمون» در آیه نیامده است. احتمال دارد به قرینه ذکر دین فطری (اسلام)، متعلق آن نکته ای باشد که در بالا آمده است.

19 - صرف داشتن فطرت ، برای یافتن دین حق و باور به آن ، کافی نیست .

فأقم وجهك للدين حنيفاً فطرت الله .. ولكن أكثر الناس لا يعلمون

گویا «ولکن» برای دفع توهم است. آن توهم، این است که «اگر دین حق، فطری و مطابق با سرشت انسان ها است چرا برخی، از آن اعراض می کنند؟». آیه، به آن توهم اینگونه جواب می دهد که برای پذیرش دین حق، آگاهی لازم است.

23 - «عن زراره، قال : سألت أبا عبد الله (ع) عن قول الله عز وجل « فطرت الله التي فطر الناس عليها » قال : فطرهم جميعاً على التوحيد

;

از زراره روایت شده که گفت: از امام صادق (ع) درباره این سخن خدای عزوجل «فطرت الله التي فطر الناس عليها» سؤال کردم. فرمود:

خدا، انسان ها را بر فطرت توحید آفریده است».

24 - « عن زراره، قال : قلت لأبي جعفر (ع) أصلحك الله! قول الله عزوجل في كتابه « فطرت الله التي فطر الناس عليها » قال : فطرهم على التوحيد عندالميثاق على معرفته أنه ربهم . . . » ;

زراره گوید: به امام باقر(ع) گفتم: أصلحك الله! معنای این سخن خدای عزوجل «فطرت الله التي فطر الناس عليها» چیست؟ فرمود: خدا، مردم را بر عقیده توحید آفرید، آنگاه که با آنان، پیمان بست که او را به پروردگاری خود بشناسند. «...».

26 - « عن مسعده، قال : . . . قلت لأبي عبدالله (ع) أفَضَّ لَآلِ كَانُوا قَبْلَ النَّبِيِّينَ أم على هدى؟ قال : لم يكونوا على هدى كانوا على فطره الله التي فطرهم عليها . . . ولم يكونوا ليهدتوا حتى يهديهم الله . . . » ;

مسعده گوید: . . . به امام صادق(ع) گفتم: آیا قبل از آمدن پیامبران، مردم، بر طریق ضلالت بودند یا هدایت؟ فرمود: بر طریق هدایت نبودند. بلکه بر فطرتی بودند که خداوند، آنها را بر آن آفریده بود . . . آنان، چنان نبودند که خودشان به هدایت دست یابند، مگر آنکه خدا هدایت شان می کرد».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 31 - 3،7

3 - رویکرد به شرک ، با سرشت و فطرت انسان ها ، ناسازگار است .

فطرت الله التي فطر الناس عليها ... ولا تكونوا من المشركين

7 - تقوایشگی و عبادت ، همسوی با فطرت انسان ها است .

فأقم وجهك للدين حنيفاً فطرت الله التي فطر الناس عليها .. واتقوه وأقيموا ال

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 25 - 3

3 - زمینه های ادراک توحید ، در سرشت بشر نهفته است و تنها ، نیازمند تذکر و زُدایش غفلت است .

ولئن سألتهم من خلق السموت والأرض ليقولنَّ الله

احتمال دارد که پاسخ داده شده از سوی کافران به پرسش «خالق عالم کیست؟» از ناحیه عقل نظری باشد و احتمال دارد که برخاسته از فطرت توحیدی آنان باشد که در همه انسان ها هست. برداشت بالا، بر اساس احتمال دوم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 32 - 2،5

2 - شدید شدن مشکلات و گرفتاری ها ، زمینه بروز فطرت گرایش به خدا در انسان ها است .

وإذا غشيهم موج كالظلل دعوا الله مخلصين

5 - عقیده به توحید و نجات بخشی خداوند ، باوری فطری برای انسان ها است .

وإذا غشيهم موج كالظلل دعوا الله مخلصين له

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 27 - 3،12

3 - خداوند ، خالق و آفریدگار ذات و سرشت انسان

12 - شأن هدایت گری ، شایسته آفریدگاری که سرشت انسان را پدید آورده و از خواست ها و نیاز های او آگاه است .

إلاّ الذی فطرنی فإتّه سیهدین

تفریع هدایت بر جنبه آفریدگاری و سرشت آفرینی خداوند، حکایت از مطلب یاد شده دارد.

892- فطرت توحیدی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 63 - 3

3 - آدمی به هنگام گرفتاری و دشواریها و بن بستها، ناخودآگاه خداوند یگانه را به استمداد می طلبد.

ص: 563

قل من ینجیکم من ظلمت البر و البحر تدعونه تضرعاً و خفیه

در آیه شریفه روی سخن با مشرکان است و زمانی که مشرک در آن شرایط ویژه فقط خداوند را می خواند، روشن است که معبودهای خیالی از ذهن او دور شده و فطرت توحیدی بر همه پندارهای موهوم غلبه یافته است.

893- فطریات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 69 - 11

11- آبروداری و پاسداری از حیثیت، شرافت و عزت خویش، خصلت و فطری بشری

قال... فلا تقضحون... و لاتخزون

از اینکه لوط(ع) برای دفع تجاوز مردم به مهمانانش از آنان درخواست می کند که او را با آن عمل، شرمسار و خوار نکنند (فلا تقضحون... و لاتخزون) حاکی است که: متجاوزان نیز برای حفظ آبرو و حیثیت شخصی، جایگاهی ویژه قائل بودند و گرنه تمسک آن حضرت به آن چندان عقلایی نبود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 53 - 4

4- انسان ها، فطرتاً خداوند را تنها پناهگاه و ملجأ خویش می دانند.

ثم إذا مسکم الضرّ فالیه تجئون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 72 - 6

6- ازدواج و همسررداری و برخوردار شدن از فرزند، از سنت های الهی و نهفته در سرشت انسان

والله جعل لکم من أنفسکم أزواجاً و جعل لکم من أزواجکم بنین و حفده

برداشت فوق با توجه به این نکته است که ماده «جعل» بیانگر سنت خداست و آنچه به عنوان سنت معرفی شود، روند طبیعی خواهد داشت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18- عدل و احسان و بخشش به خویشاوندان، از تمایلات فطری انسان

يَا مَرْءَ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ . . . لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

برداشت فوق بر این اساس است که خداوند امر به عدل و . . . را مواعظی در جهت تذکر آدمیان می شمارد و در واژه «تذکر» این معنا نهفته است که: اصل گرایش به ارزشهای مذکور، در نهاد همگان موجود است و در صورت غفلت نیازمند یادآوری می باشد.

19- بیزاری از فحشا، زشتی و ستم، نهفته در نهاد آدمیان

و يَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ . . . لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

ص: 564

«تذکر» یاد آوردن چیزی است که قبلاً انسان به نوعی از آن آگاه بوده و یا بدان تمایل داشته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 32 - 6

6- زشتی و پلیدی زنا، امری نهفته در وجدان همه انسان های طول تاریخ

إنه كان فحشه و ساء سييلاً

جمله اسمیه «إنه كان فاحشه و ساء سييلاً» دلالت بر ثبوت و استمرار دارد و در ضمن تعلیلی است برای نهی «لاتقربوا الزنی». افزودن این تعلیل، برای برانگیختن مردم و مخاطبان جهت عمل به «لاتقربوا» است. چنین امری هم، وقتی تأثیربخش خواهد بود که خود مردم بدی آن را بفهمند و اطلاق تعلیل، بد بودن آن را در نزد مردم می رساند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 33 - 17

17- حمایت از کشته شده به ظلم، امری عقلی و فطری در میان جوامع بشری

و من قتل مظلوماً .. إنه كان منصوراً

برداشت فوق، بنابراین احتمال است که «یاری شدن مقتول» (منصوراً) از سوی خداوند نباشد؛ بلکه اصلی باشد که در نزد همه مردم رایج است. و جمله «إنه كان منصوراً»، خبر از یک واقعیت عینی و اجتماعی می دهد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 67 - 2,5

2- تنگنا های زندگی و لحظه های خطر آفرین که هیچ امیدی به رهایی از آنها نیست، بیدارگر فطرت خداجویی در نهاد انسان

و إذا مسّكم الضرّ .. ضلّ من تدعون إلاّ إياه

ذکر گرفتاری در دریا در میان ابتلاهای فراوانی که ممکن است انسانها را گرفتار کند، به این جهت است که در تلاطم دریا امیدی برای نجات و رهایی نیست.

5- انسان ها، فطرتاً از مرگ و نیستی گریزان بوده و علاقه مند به بقا هستند .

و إذا مسّكم الضرّ ضلّ من تدعون إلاّ إياه

از اینکه خداوند فرموده است: «وقتی انسانها احساس خطر جدی می کنند، تنها رو به سوی او می آورند تا آنها را از مرگ نجات دهد» حکایت از آن دارد که آنان علاقه مند به بقا و گریزان از مرگ هستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 7 - 13

13- گرایش به زیبایی ها ، در سرشت انسان نهفته است .

جعلنا ما على الأرض زينة لها لنبلوهم

آفرینش زیبایی ها به منظور آزمایش انسان، در صورتی معنا خواهد داشت که گرایش به زیبایی در وجود انسان نهفته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 565

4- حق جوئی و حقیقت پذیری ، طبیعت و فطرت انسانی است .

أَجْتَنَّا بِالْحَقِّ

از این که مشرکان و بت پرستان، پذیرش «حق» را اصلی مفروض می دانستند و تردید آنان تنها در حقانیت دعوت ابراهیم(ع) بود، برداشت یاد شده به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- بت پرستی و شرک ، از دید فطرت انسانی ، ظلم و ستم است .

فَرَجِعُوا إِلَىٰ أَنفُسِهِمْ فَمَا لَوَا إِلَيْكُمْ الظَّالِمُونَ

برداشت یاد شده مبتنی براین است که مقصود از «أنفسهم» به خود آمدن و ضمیر و وجدان آنان باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- رشد و طهارت ، اموری فطری و مطلوب همه انسان ها است .

وإِنْ قِيلَ لَكُمْ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَىٰ لَكُمْ

جمله «هو ازکی لکم» به منزله تعلیل است و تعلیل آن گاه صحیح است که شیء تعلیل شده (رشد یافته تر و پاکیزه تر بودن) مورد پذیرش مخاطبان باشد. بنابراین می توان گفت: رشد، بالندگی، طهارت و پاکی، امری مورد پذیرش و مطلوب همگان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - رشد و طهارت ، مطلوب و فطری همه انسان ها است .

ذَلِكْ أَزْكَىٰ لَهُمْ

جمله «ذلک ازکی لهم» به منزله تعلیل است و تعلیل آن گاه صحیح است که شیء تعلیل شده (رشد و پاکی) مورد پذیرش مخاطبان باشد. بنابراین می توان گفت که پاکی و رشد، مورد پذیرش و مطلوب همگان است و این به سبب امری فطری خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 24 - 7

7 - گرایش به پرستش آفریدگار هستی ، گرایش فطری و طبیعی

فصدّهم عن السبیل

«السبیل» (آن راه) اشاره به همان راه طبیعی و فطری دارد که راهی یگانه است و در صورت نبود مانعی در آن، انسان ها به خدای یگانه ره می برند و هدایت می یابند. همه انحراف ها نیز ناشی از موانعی است که شیطان در این طریق پدید می آورد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 30 - 25

ص: 566

25 - « عن عبدالله بن سنان ، عن أبي عبدالله (ع) قال : سألته عن قول الله عزوجلّ : « فطرت الله التي فطر الناس عليها » ما تلك الفطره ؟ قال : هي الإسلام ... » ;

عبدالله بن سنان گوید: از امام صادق(ع) پرسیدم: «فطرتی را که خدا می فرماید: «فطرت الله التي فطر الناس عليها» چیست؟ فرمود: آن فطرت، همان اسلام است (یعنی، تسلیم در برابر خدا)...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 33 - 7

7 - فطرت خداجویی ، قوی ترین گرایش در وجود انسان ها است .

وإذا مسّ الناس ضرّ دعوا ربّهم منيبين إليه

از این که انسان ها، در تماس با دشواری هاو مشکل ها، به خدا روی می آورند، نشان دهنده این گرایش قوی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 25 - 16

16 - « عن أبي جعفر (ع) . . . قال : قال رسول الله : كلّ مولود يولد على الفطرة يعني على المعرفة بأنّ الله عزوجلّ خالقه ، فذلك قوله « ولئن سألتهم من خلق السماوات والأرض ليقولنّ الله » ;

از امام باقر(ع) روایت شده است که . . . گفت: رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: هر مولودی بر فطرت آفریده شده است یعنی بر معرفت این که خدای عزوجلّ خالق او است و این است قول خدا: و لئن سألتهم من خلق السماوات والأرض ليقولنّ الله»

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 10 - 9

9 - سخنان ، اندیشه ها و عقاید اسلامی و قرآنی ، سازگار با طبع آدمی و موافق با عقل و فطرت او است .

إليه يصعد الكلم الطيب

«طیب» به معنای چیزی است که مطابق با طبع انسان و لذت بخش باشد؛ مثل غذای مطلوب و لذیذ. بنابراین کلام طیب ؛ یعنی، سخنی که عقل و فطرت آدمی آن را پسندیده و برای او لذت بخش و دل نشین باشد. گفتمی است که مقصود از آن در این آیه، تعالیم آسمانی و وحی الهی می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- همسرگزینی و ازدواج زن و مرد، مطابق با سرشت آدمی و در راستای اصل آفرینش است.

والله خلقکم... ثم جعلکم أزواجًا

تأکید خداوند بر این حقیقت که انسان ها را جفت جفت و به صورت زن و مرد آفرید، می تواند بیانگر مطلب یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 8 - 2

2 - توحید ربوبی، باوری فطری و غریزی انسان

ص: 567

وإذا مسّ الإنسان ضرّاً دعا ربّه

از این که انسان ها در مواقع اضطرار و هنگامه های سخت، به خدا پناه می برند و نجات خود را تنها در گرو مشیت او می دانند؛ معلوم می شود که این، باوری غریزی و ایمانی فطری است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 49 - 2

2 - توحید ربوبی ، باوری فطری و غریزی انسان

فإذا مسّ الإنسان ضرّاً دعانا

از این که انسان ها در مواقع اضطرار و هنگامه های دشوار، به خدا پناه می برند و نجات خود را تنها در گرو مشیت او می دانند، روشن می شود که این باوری غریزی و ایمانی فطری است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 47 - 18

18 - تمامی انسان ها ، حتی مشرکان ، برخوردار از فطرت توحیدی اند .

قالوا اذنّ-ک

از ماضی آوردن فعل «آذناک» می توان استفاده کرد که مشرکان قبل از قیامت، به زبان حال اعتراف به توحید داشته و منکر شرک بوده اند. با توجه به این نکته مطلب یاد شده قابل برداشت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 49 - 3

3 - افزون خواهی و زیاده طلبی ، جزء سرشت آدمی است .

لايسئمّ الإنسان من دعاء الخیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 53 - 10

10 - خداجویی ، گرایش فطری انسان ها است .

سنريهم . . . و في انفسهم حتى يتبين لهم انه الحق

برداشت ياد شده بر اين اساس است كه ضمير «انه» به خدا بازگردد.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

16 - شوري - 42 - 16 - 2،8

2 - توحيد ربوبي ، باور فطري تمامي انسان ها

من بعد ما استجيب له

بنابراين احتمال كه اجابت كننده (استجيب له) فطرت انسان باشد، برداشت بالا استفاده مي شود.

8 - معارف دين ، داراي ريشه در فطرت و سرشت انسان

ص: 568

فی الله من بعد ما استجیب له

برداشت یاد شده بدین احتمال است که مراد از «فی الله» دین خدا و اجابت کننده فطرت انسان باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 13 - 2

2 - توجه به آفریننده نعمت ها ، به دنبال بهرهوری از آن ، امری طبیعی و فطری است .

لتستوا علی ظهوره ثم تذکروا نعمه ربکم إذا استویتم علیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 37 - 4

4 - خداجویی ، گرایش فطری در نهاد هر انسان است .

وإنهم لیصدونهم عن السبیل

از این مطلب که شیاطین مانع بازگشت اعراض کنندگان از یاد خدا هستند، استفاده می شود که انسان ها - حتی غافلان و حق گریزان - زمینه و تمایل به روی آوردن به سوی خدا را دارند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 48 - 12

12 - فطرت اولیه انسان ها ، توحید ، خداپرستی و حق پذیری است .

لعلهم یرجعون

از سیاق آیات پیشین - که درباره توحید و شرک است - و نیز از واژه «رجوع» استفاده می شود که انسان ها به توحید گرایش فطری دارند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 61 - 12

12 - انسان به سرشت خویش جستجوگر راه راست است . *

وأتبعون هذا صراط مستقیم

برداشت بالا بدین احتمال است که تعبیر «هذا صراط مستقیم» پاسخی به روح جستجوگر آدمی باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 62 - 5

5 - راه شیطان ، در تضاد با درک فطری انسان

إِنَّه لَكُمْ عَدُوٌّ مبین

واژه «مبین» می رساند که انسان، برای درک دشمنی شیطان و نادرستی وسوسه ها و القانات وی، نیاز به تأمل فراوان ندارد؛ بلکه به آسانی با ذخایر فطری و عقلی خود آن را در می یابد.

ص: 569

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 87 - 3

3- توحید ، امری فطری و شرک انحراف از فطرت انسانی است .

و لئن سألتهم من خلقهم ليقولنَّ الله فأنى يؤفكون

در صورتی که آیه شریفه را مستقل از قبل بدانیم و ضمیر «هم» به مطلق بشر بازگردد، استفاده می شود که توحید در فطری بودن انسان نهفته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 11 - 9

9- گرایش به خیر و خوبی ، امری فطری برای انسان ها

لو كان خيراً ما سبقونا إليه

از این که حتی کافران خود را خیرجو دانسته اند، مطلب یاد شده استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 27 - 6

6- انسان در سرشت و نماد خویش ، موجودی حق طلب و حق پذیر

و صرفنا الأیت لعلهم يرجعون

تعبیر «یرجعون» می تواند بدان معنا باشد که انسان دارای فطرت حق پذیر است و نمایاندن آیات الهی به او، وسیله ای برای بازگشت به فطرت اولیه خویش است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 21 - 10

10- فرمان های خدا و دستور او به جهاد ، در جهت منافع خود انسان ها است .

فإذا عزم الأمر فلو صدقوا الله لكان خيراً لهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 37 - 6

6- عشق به مال و ثروت ، ریشه دار در عمق وجود و جان انسان ها

این یسئلکموها .. و یخرج أضغنکم

این که حتی تأکید خداوند به انفاق اموال، کینه ها را برمی انگیزد؛ نشانگر آن است که دل‌بستگی انسان هابه اموال، بسیار نیرومند و عمیق است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 7 - 14

14 - عشق به ایمان و زیبایی آن در قلب انسان ، امری فطری و الهی است . *

ص: 570

حَبِّبِ إِلَيْكُمْ الْإِيمَانَ وَزَيِّنْهُ فِي قُلُوبِكُمْ

برداشت بالا بنابر این نکته است که تحبیب ایمان و تزئین آن - به قرینه «فی قلوبکم» - بیانگر برنامه ای تکوینی باشد؛ یعنی، سرشت انسان متمایل به ایمان و مجذوب آن آفریده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 13 - 8

8 - گرایش انسان به جمع و اجتماع، امری فطری و تکوینی است. *

و جعلنکم شعوباً و قبائل

تعبیر «جعلنا»، بیانگر قانون تکوینی است و چون در مورد انسان و قرار گرفتن او در میان قوم و قبیله است، فطری بودن گرایش به جمع را می توان استفاده کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 45 - 7

7 - حقایق دین، نهفته در نهاد آدمیان؛ اما نیازمند تذکر و یادآوری با پیام

فذکر بالقرءان

واژه «ذکر» به معنای تذکر است. یادآوری کردن در جایی کاربرد دارد که قبلاً مورد توجه بوده؛ اما به دلایلی مغفول واقع شده است. در مورد آدمیان توجه قبلی آنان به حقایق دین، توجه فطری و غریزی خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 70 - 2

2 - انسان، فطرتاً مجذوب زیبایی صورت و سیرت

فیهنّ خیرت حسان

از این که خداوند به عنوان نویدی بزرگ به خلق، بشارت به زیبایی صورت و سیرت حوریان بهشتی می دهد، استفاده می شود که تمایل به زیبایی ظاهری و باطنی، خواسته ای اصیل و نهاده شده در فطرت بشر است؛ نه گرایشی تلقینی و زاییده فرهنگ و محیط.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - تمایل به عفت و پاکدامنی ، ارزشی نهفته در نهاد خلق

لَمْ يَطْمِئِنَّا بِإِنْسٍ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانًّا

از این که خداوند به عنوان نویدی بزرگ به خلق، بشارت عفت و پاکدامنی همسران بهشتی شان را می دهد؛ استفاده می شود که تمایل به آن خواسته ای است اصیل که خداوند آن را برآورده ساخته است؛ نه تمایلی تلقینی و زاییده فرهنگ و محیط.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 8 - 7

7 - ایمان آوردن به خدا و سرنهادن در پیشگاه ربوبیت یگانه او ، میثاق فطری انسان ها با خداوند

ص: 571

لتؤمنوا برّبکم و قد أخذ میثقکم

ضمیر فاعل در «أخذ» به خدا بازمی گردد و مراد از میثاق، ظاهراً همان میثاق فطرت است که در روایات از آن به «عالم ذر» تعبیر شده است. برای اطلاع بیشتر به آیه 172 سوره «اعراف» مراجعه شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - صف - 61 - 5 - 12

12 - قلب آدمی ، دارای تمایل فطری به حق و حرکت در راه مستقیم است .

فلما زاغوا أزاغ الله قلوبهم

منحرف شدن قلب بر اثر گناه، موقوف بر آن است که پیش از آن متمایل به حق بوده و - به اصطلاح - مصداق «قلب سلیم» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 6 - 4,5

4 - طبیعت انسان ، با ایستادگی در برابر خداوند و مخالفت با او ، ناسازگار است .

يأئبها الإنسن ما عرّك

تویبخ گنه کاران، همراه با به رخ کشیدن انسان بودن آنان، بیانگر نکته یاد شده است.

5 - مخالفتِ انسان با احسان کنندگان و پرورش دهندگانش ، خلاف طبیعت او و شگفت آور است .

يأئبها الإنسن ما عرّك برّبك الكریم

894- فقرگیزی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 16 - 11

11 - طبیعت انسان ، رفاه دوست و فقرگیز است .

فأما الإنسن .. أكرمن ...أهنن

895- فلسفه ابتلای انسان ها

8- پدید آمدن نیکوکارترین انسان ها (انسان های کامل) هدف از آزمون آدمیان از ناحیه خداوند است .

لیلوکم ائیکم أحسن عملاً

بلاء (مصدر بیلوا) به معنای آزمودن است و از آن جا که آزمونهای الهی برای آگاهی یافتن نیست، می توان گفت مقصود از آن، بروز امری است که به عنوان هدف از آزمون مطرح است. بنابراین معنای «لیلوکم...» چنین می شود: تا شما را بیازماید و هدف از

ص: 572

آزمون این است که بهترین و کاملترینها در صحنه وجود، پدید آیند و ظاهر شوند.

14- « عن الرضا (ع) قال : إن الله تبارك و تعالی . . . خلق السموات و الأرض فی ستة أيام . . . لیظهر للملائکه ما یخلقه منها شیئاً بعد شیء فیستدل بحدوث ما یحدث علی الله تعالی مرّه بعد مرّه . . . و أما قوله عزوجل : « لیبلوکم أیکم أحسن عملاً » فإنه خلقهم لیبلوهم بتکلیف طاعته و عبادته ، لا علی سبیل الإمتحان والتجربه لأنه لم یزل علیماً بکلّ شیء . . . » ;

از امام رضا(ع) روایت شده است که فرمود: همانا خدای تبارک و تعالی . . . آسمانها و زمین را در شش روز آفرید . . . تا آنچه را می آفریند برای ملائکه یکی پس از دیگری آشکار کند، که به وسیله حدوث پدیده ها تازه به تازه بر وجود خدا استدلال شود . . . و اما قول خدای عزوجل « لیبلوکم أیکم أحسن عملاً »؛ یعنی، خدا انسانها را آفرید تا آنان را به وسیله تکلیف به طاعت و عبادت خود آزمایش کند. البته نه برای امتحان و کشف مجهول؛ زیرا از ازل به همه چیز آگاه بوده و هست . . .».

896- فلسفه اختیار انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 37 - 5

5- هدف از اعطای آزادی به انسان ها برای اختیار کفر و ایمان و تلاش در راه آن ، جداسازی ناپاکان از پاکان است . *

فسینفقونها . . . و الذین کفروا إلی جهنم یحشرون. لیمیز الله الخبیث من الطیب

برداشت فوق بر اساس این احتمال است که «لیمیز الله» متعلق به معنای ضمنی آیه قبل (اعطای آزادی برای اختیار کفر و ایمان و مهلت دادن به انسانها در دنیا) باشد. قابل ذکر است که گرایش به این معنا بدان جهت است که تعلق «لیمیز» به «إلی جهنم یحشرون»، با توجه به جمله «فیجعله فی جهنم»، خالی از ابهام نیست.

897- فلسفه استقرار انسان در زمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 14 - 2

2- هدف از استقرار جوامع انسانی در زمین ، آزمون آنان از سوی خداوند

ثم جعلنکم خلئف فی الأرض من بعدهم لنتظر کیف تعملون

898- فلسفه امتحان انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- هدف از آزمون انسان ها ، تمایز میان نیکُ کردارترین افراد از دیگران است .

لنبلوهم أیهم أحسن عملاً

ص: 573

899- فلسفه بحث انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مظفین - 83 - 5 - 3

3 - احضار انسان ها در صحنه قیامت ، از اهداف محشور ساختن آنان است . *

مبعوثون . لیوم عظیم

لام در «لیوم» ممکن است بر تعلیل دلالت کند؛ یعنی، حشر انسان ها به جهت روز قیامت و حضور در صحنه های آن است.

900- فلسفه تفاوت اقتصادی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 32 - 8

8 - طبقات مختلف اجتماعی و تفاوت سطح زندگی آنان ، در جهت گردش نظام اجتماعی و بهره‌وری انسان ها از نیروی خدماتی یکدیگر است .

ورفعنا بعضهم ... بعضاً سخراً

901- فلسفه حشر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 53 - 4

4 - جزا و کیفر و پاداش ، فلسفه برپا شدن قیامت و رستاخیز انسان ها است .

أءتآ لمدينون

آمدن عبارت «مدینون» (جزا داده شدگان) به جای «مبعوثون» (مبعوث شدگان) و «محبون» (زنده شدگان)، می تواند بیانگر این حقیقت باشد که اساس رستاخیز انسان ها، مسأله جزا است؛ نه صرف زنده شدن دوباره انسان ها.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 26 - 4

4 - حسابرسی اعمال ، از اهداف احضار همگان در پیشگاه خداوند است .

إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ . ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ

ص: 574

902- فلسفه خلافت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 31 - 2

2- توان یادگیری حقایق هستی ، حکمت آفرینش انسان و راز لیاقت او برای خلافت در زمین

إني جاعل في الأرض خليفة . . . و علم آدم الأسماء كلها

903- فلسفه خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 21 - 10

10 - هدف از آفرینش انسان ها ، نایل شدن آنان به مرتبه تقواست .

خلقکم . . . لعلکم تتقون

برداشت فوق بر این اساس است که: «لعلکم . . .» - علاوه بر تعلقش به «اعبدوا» - به «خلقکم» نیز باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 30 - 30، 1

1 - خداوند بعد از آفرینش آسمان ها و مواهب زمین ، به خلقت انسان پرداخت ، تا او را به منصب خلافت برساند .

خلق لكم ما في الأرض . . . و إذ قال ربك للملائكة إني جاعل في الأرض خليفة

با توجه به آیه 34 از همین سوره و آیات دیگری که درباره خلقت آدم (ع) است، می توان گفت: سخن خداوند با فرشتگان درباره آدم، قبل از خلقت وی بوده است. بنابراین «إني جاعل في الأرض خليفة» علاوه بر بیان خلافت آدم (ع) دلالت بر آفرینش او نیز دارد؛ یعنی: می خواهم [موجودی] بیافرینم و او را خلیفه قرار دهم.

30 - امیر المؤمنین (ع) فرمود: « . . . قالت الملائكة : سبحانك « أتجعل فيها من يفسد فيها و يفسد الدماء و نحن نسيح بحمدك و نقديس لك » . . . فاجعله منّا فانا لانفسد في الأرض و لانفسك الدماء . قال جلّ جلاله . . . « إني أعلم ما لاتعلمون » ائى ارید ان اخلق خلقاً يبدي اجعل ذريته انبياء مرسلين و عباداً صالحين و ائمه مهتدين اجعلهم خلفائى فى ارضى . . . »

. . . ملائکه گفتند: پروردگارا منزهی تو «آیا قرار می دهی در زمین کسی را که فساد و خونریزی می کند و ما تسبیح و حمد تو را به جا می آوریم و تقدیست می کنیم». پس خلیفه را از ما قرار بده که ما نه در زمین فساد می کنیم و نه خونریزی می نماییم. خداوند جل جلاله

فرمود: من چیزی را می دانم که شما نمی دانید؛ من اراده نموده ام که با دست خود خلقی را بیافرینم که از نسل او پیامبران مرسل، بندگان صالح و پیشوایان هدایت یافته به وجود آیند که آنان را جانشینان خود بر مخلوقاتم در زمین قرار بدهم».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 31 - 2

2- توان یادگیری حقایق هستی ، حکمت آفرینش انسان و راز لیاقت او برای خلافت در زمین

إني جاعل في الأرض خليفة . . . وعلّم آدم الأسماء كلها

ص: 575

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 56 - 4

4- رسیدن به مرتبه و منزلت شاکران ، از وظایف اساسی انسان و هدف از خلقت اوست .

ثم بعثنکم من بعد موتکم لعلکم تشکرون

به نظر می رسد سپاسگزاری - که به عنوان هدف از «بعثناکم» بیان شده - در برابر خصوص حیات دوباره نباشد، بلکه به عنوان هدف برای اصل حیات و زندگی مطرح باشد؛ یعنی، خداوند صاعقه زدگان بنی اسرائیل را حیات بخشید و هدف آن بود که در حیات دنیوی سپاسگزار باشند و به منزلت شاکران نایل شوند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 179 - 2

2 - خداوند بسیاری از انسان ها و جنیان را برای ورود به دوزخ آفرید .

و لقد ذرأنا لجهنم کثیراً من الجن و الإنس

«ذراً» (مصدر ذرأنا) به معنای آفریدن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 78 - 10

10- هدف از آفرینش انسان و اعطای نعمت (قوای ادراکی و ...) به او ، شناخت خداوند و شکر اوست .

و الله أخرجکم من بطون .. و جعل لکم السمع ... لعلکم تشکرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 7 - 14، 4

4- تحقّق یافتن بهترین عمل و برترین عامل ، فلسفه آفرینش انسان و موهبت های پیرامون او است .

إِنَّا جَعَلْنَا .. لِنَبْلُوهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنَ عَمَلًا

عبارت «لِنَبْلُوهُمْ ..» در تبیین علّت و فلسفه آفرینش موهبت های زمین، به ایجاد زمینه برای تحقّق یافتن دو شاخصه اشاره کرده است:

1- بهترین عمل کننده از بین افراد انسان؛ 2- بهترین عمل از بین عمل ها.

14- « عن علي بن الحسين (ع) : ... انّ الله عزّوجلّ . . . انّما خلق الدنيا و خلق أهلها ، ليلوهم فيها أيّهم أحسن عملاً لآخرته ؛

از امام سجّاد(ع) روایت شده که فرمود: . . . همانا، خدای، عزّوجلّ، ... دنیا و اهل آن را، تنها، برای این آفرید تا آنان را در آن بیازماید که کدام شان برای آخرت اش بهتر عمل می کند».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 35 - 4

4- حکمت و فلسفه خلقت انسان ، امتحان و آزمایش او است .

کلّ نفس ذائقه الموت و نبلوکم بالشرّ و الخیر فتنه

از ارتباط دو جمله «کلّ...» و «نبلوکم...» استفاده می شود که جمله اخیر پاسخ سؤال مقدری است که: اگر مرگ سرنوشت

ص: 576

همگان است، پس چرا انسان ها آفریده شده اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 115 - 3

3 - بیش غلط نسبت به هدف آفرینش (بازگشت به سوی خدا) ، ریشه انحرافات بشر و عامل دوزخی شدن وی

قالوا ربنا غلبت علينا شقوتنا .. أفحسبتم أنما ... لا ترجعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 64 - 4

4 - هدف آفرینش انسان ، محدود به زندگی دنیوی وی نیست .

يبدؤا الخلق ثم يعيده

اعاده حیات می رساند که هدف از آفرینش، در همین زندگی زودگذر دنیایی تکمیل نمی شود و گرنه نیازی به اعاده آن نبوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 67 - 19، 17

17 - تعقل و خردورزی ، غایت و هدف معنوی آفرینش انسان ها است .

هو الذی خلقکم من تراب .. لعلکم تعقلون

19 - شناخت خردورزانه مبدأ و منت های آفرینش (خدا و معاد) ، فلسفه خلقت انسان

هو الذی خلقکم من تراب .. لعلکم تعقلون

برداشت بالا به خاطر این نکته است که آیه شریفه، در صدد شناساندن خدا به عنوان مبدأ آفرینش انسان و مسأله معاد است که در آیه بعد از آن سخن به میان خواهد آمد (هو الذی یحیی و یمیت ..).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 35 - 6

6 - خلقت انسان بدون هیچ هدف ارزشمند ، امری نامعقول است .

أم خلقوا من غير شيء

برداشت یاد شده بدان احتمال است که واژه «شئ»، کنایه از غایت و هدف باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 47 - 3

3 - تحقق هدف الهی از آفرینش انسان ، منوط به برپایی قیامت *

وأنه خلق... وأن عليه النشأه الأخری

از متفرع شدن «علیه النشأه الأخری» بر «خلق الزوجین»، می توان نتیجه گرفت که خلقت دنیوی مرد و زن، به تنهایی کافی نیست و برای تحقق هدف الهی، در خلقت اخروی آنان ضروری است.

ص: 577

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 3 - 3

3 - فلسفه خلقت انسان ، نهفته در مقام رحمانیت خداوند

الرحمن ... خلق الإنسن

برداشت یاد شده بنابراین نکته است که وصف «الرحمان» مشعر به علیت باشد؛ یعنی، چون خداوند دارای رحمت گسترده است، رحمت او مقتضی است که فیض از خلق دریغ ندارد و نعمت وجود بر اندام آنان بیوشاند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 2 - 6

6 - کفر انسان ها به خداوند ، برخلاف مسیر و فلسفه خلقت انسان و جهان و شگفت انگیز است .

هو الذی خلقکم فمنکم کافر و منکم مؤمن

تقریب «فمنکم کافر» بر موضوع آفرینش انسان از سوی خداوند (هو الذی خلقکم) و یادآوری آفرینش حق مدارانه جهان در آیه بعد، می رساند که کفر انسان ها به آفریننده خود، امری شگفت انگیز و بیرون از مسیر خلقت و به دور از انتظار است؛ زیرا انتظار از مخلوق (انسان)، این است که آفریننده خود را انکار نکند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 2 - 10,16,23

10 - تکامل و تعالی و داشتن دستاوردی بهتر ، فلسفه و هدف آغازین خلقت بشر و برخوردار شدن از جزا و پاداش اخروی (بهشت برین) ، فلسفه و هدف نهایی آفرینش او است .

لیبلوکم ائیکم أحسن عملاً

به مقتضای جمله «لیبلوکم ائیکم أحسن عملاً»، هدف از خلقت انسان و تقدیر مرگ و حیات برای وی، تکامل و داشتن دستاوردی بهتر در دنیا است؛ ولی چون پاداش و جایزه اصلی آن را در جهان آخرت دریافت می کند، بنابراین می توان گفت: تکامل، هدف مرحله اولی خلقت بشر و بهشت برین، هدف مرحله نهایی آفرینش او است.

16 - تلاش برای تکامل و بهتر شدن ، در راستای هدف و فلسفه خلقت بشر و گناه و کوتاهی او ، بیرون از آن است .

لیبلوکم ائیکم أحسن عملاً

جمله «لِیْلُوکُمْ اَیْکُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا» می‌رساند که هر تلاشی برای تکامل و بهتر شدن، در جهت هدف خلقت بشر است. بنابراین، هر گناه و کوتاهی ای که از بشر سرزند، خارج از دایره هدف خلقت است.

23 - « عن الرضا (ع) : . . . و أمّا قوله : « لِیْلُوکُمْ اَیْکُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا » فَإِنَّهُ عَزَّوَجَلَّ خَلَقَ لِیْلُوَهُمْ بِتَکْلِیْفِ طَاعَتِهِ وَ عِبَادَتِهِ ، لَا عَلَی سَبِیْلِ الْإِمْتِحَانِ وَ التَّجْرِبَةِ لِأَنَّهُ لَمْ یَزَلْ عَلِیْمًا بِکُلِّ شَیْءٍ . . . » ;

از امام رضا(ع) روایت شده است: . . . اما سخن خداوند: (لِیْلُوکُمْ اَیْکُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا) پس خداوند عزوجل مخلوقاتش را آفرید تا آنان را بهوسیله تکلیف نمودن به طاعت و عبادت خود، آزمایش کند؛ ولی این آزمودن، برای تجربه اندوزی و آگاهی یافتن نبود؛ زیرا خداوند همیشه به تمام اشیا عالم بوده است. . . .»

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 39 - 6

ص: 578

6- مطالعه در مبدأ و مراحل پیدایش انسان، موجب راه یابی به هدف آفرینش آدمی و فلسفه زندگی او

أیحسب الإنسان أن یترک سدی . ألم یک نطفه ... فخلق فسوی . فجعل منه الزوجین الذکر

بیان سیر تکوین انسان - پس از طرح موضوع بی هدف نبودن زندگی بشر - می تواند گویای حقیقت یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 2 - 8

8- آفرینش انسان از سوی خداوند، حکیمانه و هدفمند و به دور از پوچی و بیهودگی است .

إنا خلقنا الإنسان من نطفه . . . نبتلیه

تأکید خداوند بر آزمایش شدن انسان از آغاز خلقت وی، می تواند برای نفی توهم پوچی و بی هدف بودن آفرینش انسان ها باشد.

904- فلسفه خلقت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8- هود - 11 - 7 - 14

14- « عن الرضا (ع) قال : إن الله تبارک و تعالی . . . خلق السموات و الأرض فی سته أيام . . . لیظهر للملائکه ما یخلقه منها شیئاً بعد شیء فیسئل بحدوث ما یحدث علی الله تعالی مرّه بعد مرّه . . . و أما قوله عزوجل : « لیبلوکم أیکم أحسن عملاً » فإنه خلقهم لیبلوهم بتکلیف طاعته و عبادته ، لا علی سبیل الإمتحان والتجربه لأنه لم یزل علیماً بکل شیء . . . » ;

از امام رضا(ع) روایت شده است که فرمود: همانا خدای تبارک و تعالی . . . آسمانها و زمین را در شش روز آفرید . . . تا آنچه را می آفریند برای ملائکه یکی پس از دیگری آشکار کند، که به وسیله حدوث پدیده ها تازه به تازه بر وجود خدا استدلال شود . . . و اما قول خدای عزوجل « لیبلوکم أیکم أحسن عملاً »؛ یعنی، خدا انسانها را آفرید تا آنان را به وسیله تکلیف به طاعت و عبادت خود آزمایش کند. البته نه برای امتحان و کشف مجهول؛ زیرا از ازل به همه چیز آگاه بوده و هست . . .».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8- هود - 11 - 119 - 4,11

4- هدف از خلقت انسانها، هدایت کردن ایشان به طریق حق و نزول رحمت بر آنان است .

إلا من رحم ربک و لذلك خلقهم

مشارالیه «ذلک» رحمتی است که از جمله «رحم ربک» استفاده می شود.

11- « عن أبي بصير عن أبي عبدالله (ع) قال : سألته عن قول الله عزوجل : . . . « إلا من رحم ربك و لذلك خلقهم » قال : خلقهم ليفعلوا ما يستوجبوا به رحمة فيرحمهم ;

ابوبصير گوید: از امام صادق(ع) درباره سخن خداوند «إلا من رحم ربك و لذلك خلقهم» سؤال کردم، فرمود: آنان را آفرید تا کارهایی را انجام دهند که مستحق رحمت الهی شوند و در نتیجه خداوند ایشان را مورد رحمت قرار دهد».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 46 - 6

ص: 579

6 - حیات آخرت، حیات اصلی و هدف نهایی برای بشر است.

إِنَّا أَخْلَصْنَهُمْ بِخَالَصِهِ ذِكْرِي الدار

از ستایش شدن پیامبران به آخرت اندیشی و دنیاگریزی، می توان مطلب یاد شده را به دست آورد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 56 - 9، 1

1 - هدف خداوند، از آفرینش جن و انس، رسیدن آنان به مرتبه عبودیت و معرفت او است.

و ما خلقت الجنّ و الإنس إلاّ ليعبدون

واژه «ليعبدون» - به دلالت التزامی - اشاره به حقیقت معرفت دارد؛ زیرا اصولاً عبودیت واقعی و ستایش حق، جز در پرتو معرفت تحقق نمی یابد.

9 - «عن ابی بصیر قال : سألت أبا عبد الله (ع) عن قوله عزّوجلّ : «و ما خلقت الجنّ و الإنس إلاّ ليعبدون» قال خلقهم ليأمرهم بالعبادة ;

ابی بصیر می گوید: از امام صادق (ع) درباره سخن خدای عزّوجلّ: «و ما خلقت الجنّ و الإنس إلاّ ليعبدون» سؤال نمودم، فرمود: خداوند آنان را آفرید تا آنها را به عبادت فرمان دهد».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 10 - 5

5 - تردید جن پس از ممنوع شدن از استراق سمع آسمان، در شناخت تقدیر الهی درباره اهل زمین و خیر و رشد بودن آفرینش آنها*

وَأَنَا لَأَنْدَرِي أَشْرَّ أُرِيدُ بَمَنْ فِي الْأَرْضِ أَمْ أَرَادَ بِهِمْ رَبِّهِمْ رَشِدًا

برداشت یاد شده، مبتنی بر این نکته است که ممنوعیت جن از استراق سمع آسمان، ظرف زمان برای پیدایش این سؤال باشد که خداوند، برای چه منظوری اهل زمین را آفرید؛ نه این که به چه هدفی آنان از استراق سمع، ممنوع شدند؟

905- فلسفه عرضه امانت به انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 73 - 8، 2

2- غرض از عرضه امانت الهی به انسان ها، عذاب منافقان و مشرکان و اعطای توفیق به مؤمنان است.

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ وَالْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ

لام در «لِيعَذَّبَ» برای تعلیل است و درصدد بیان این نکته است که این امانت، عرضه شده تا صفوف از هم تفکیک شود و کسانی که پابند به آن خواهند ماند و کسانی که پابند نخواهند بود، روشن شوند و در نتیجه، اهل عذاب از غیر آنها روشن گردد.

8 - غرض از عرضه امانت الهی بر انسان ها ، اعطای پاداش به مؤمنان است .

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ... وَلِيَعَذَّبَ ... وَيَتُوبَ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ

ص: 580

906- فناپذیری انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 11 - 2

2- انسان ها ، موجوداتی حادث و ناپایدارند .

اللّٰه يبدؤا الخلق ثمّ يعيده

907- فناپذیری بدن انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبياء - 21 - 8 - 5

5- فناپذیری و احتیاج به خوراک ، از عوارض جسم انسان است .

و ما جعلنهم جسداً لایاکلون الطعام و ما کانوا خلدین

آمدن لفظ «جسد» و آن گاه توصیف کردن پیامبران به این که آنان خوراک می خوردند و می مردند؛ بیانگر این نکته است که این دو صفت مربوط به جسمانی بودن وجود انبیا است؛ زیرا این جسم آدمی است که نیاز به خوراک دارد و فناپذیر است، نه روح آدمی.

908- فهم اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 104 - 6

6 - مردم در صحنه قیامت نیز ، دارای درک و فهم های متفاوت خواهند بود .

إذ یقول أمثلهم طریقه إن لبثتم

حضور کسانی که صحیح تر می اندیشند و قضاوت واقعی تری نسبت به دیگران، دارند؛ گواه تفاوتی است که از این نظر در بین انسان ها در قیامت وجود دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 5 - 3

3 - حاضران صحنه قیامت ، دارای قدرت درک و شناخت

علمت نفس

ص: 581

909- قانونمندی انحطاط انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 36 - 16

16- قانونمندی و یکسانی راه های کمال و سعادت آدمیان و نیز انحطاط آنها ، در طول تاریخ

فسیروا فی الأرض فانظروا کیف کان عقبه المکذبین

از اینکه با فعلهای امر «سیروا» و «انظروا» مردم دعوت به سیر و مطالعه شده اند تا آنان به این وسیله عبرت بگیرند، حکایت از این دارد که قوانین یکسانی بر روند امور جاری است.

910- قانونمندی تداوم نسل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 8 - 5

5- آفرینش انسان و تداوم بخشی به نسل او در زمین ، دارای هدفی مشخص

ألم نجعل الأرض مهدياً . . . و خلقنکم أزواجاً

911- قانونمندی تفاوت روزی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 30 - 7

7- تفاوت روزی انسان ها ، بر اساس آگاهی و بینش عمیق خداوند به بندگان است .

ییسط الرزق . . . و یقدر إنه کان بعباده خبیراً بصیراً

912- قانونمندی خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 55 - 8

8 - آفرینش انسان ، هدف دار و برنامه ریزی شده است .

منها خلقنکم . . . و منها نخرجکم تاره اُخری

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 23 - 2

2- آفرینش انسان و تقدیر و حسابگری های دقیق در اندام وی از سوی خداوند ، ستایش برانگیز است .

ص: 582

ألم نخلقكم من ماء مهين . . . فقد رنا فنعم القدرون

913- قانونمندی خلقت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 8 - 5

5- آفریش انسان و تداوم بخشی به نسل او در زمین ، دارای هدفی مشخص

ألم نجعل الأرض مهذا . . . و خلقنكم أزواجًا

914- قانونمندی روزی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 27 - 12

12 - نظام معیشت انسان ها ، حکیمانه و حساب شده است .

و لو بسط الله . . . ینزل بقدر ما یشاء إله بعباده خیر بصیر

از این که تقدیر معیشت و جلوگیری از بسط و گسترش روزی، به آگاهی و بصیرت خداوند استناد داده شده ، مطلب بالا استفاده می شود.

915- قانونمندی سعادت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 36 - 16

16- قانونمندی و یکسانی راه های کمال و سعادت آدمیان و نیز انحطاط آنها ، در طول تاریخ

فسیروا فی الأرض فانظروا کیف کان عقبه المکذبین

از اینکه با فعلهای امر «سیروا» و «انظروا» مردم دعوت به سیر و مطالعه شده اند تا آنان به این وسیله عبرت بگیرند، حکایت از این دارد که قوانین یکسانی بر روند امور جاری است.

916- قانونمندی محاکمه اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10- محاکمه انسان ها در قیامت ، بر اساس دلایل و اسناد مکتوب است .

ص: 583

ندعوا .. فمن أوتى كتبه بيمينه

917- قبض روح انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 93 - 19

19 - روح، تمام حقیقت انسان است و مرگ با خروج آن از بدن حاصل می شود. *

أخرجوا أنفسكم

ممکن است «أخرجوا أنفسكم» فرمان ملائکه به ظالمان برای بیرون ساختن جانهای آنان باشد. در این صورت چون «نفس» بر «روح» اطلاق شده، اصالت روح و نقش اساسی آن در وجود انسانی را بیان می نماید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 2 - 5

5 - شیوه قبض روح انسان ها، مختلف و دارای انواع آسان و دشوار است .

و النشاط نشطاً

از جمله معانی «ناشط»، شخصی است که سطل آب را از چاه بیرون می کشد (قاموس). اطلاق این کلمه بر فرشتگان - پس از توصیف آنان به «نازعات» (بیرون کشندگان) - ممکن است ناظر به انواع قبض روح باشد. در آیه قبل - به قرینه «غرقاً» - قبض روح سخت مورد نظر بود؛ ولی در آیه، قبض روحی مراد است که همچون کشیدن دلوا از چاه آرام آرام صورت می پذیرد. گفتنی است که این تفاوت، ممکن است ناظر به تفاوت قبض روح مؤمن، با جان کندن کافر باشد.

918- قتل انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 32 - 32

32 - گمراه نبودن انسان هدایت یافته، به منزله کشتن وی و هدایت انسان گمراه، به منزله زنده کردنش می باشد .

من قتل نفساً .. فکانما قتل الناس جميعاً و من احياها فکانما احيا الناس جميعاً

امام صادق (ع) در توضیح آیه فوق فرمود: من اخرجها من ضلال الی هدی فکانما احياها و من اخرجها من هدی الی ضلال فقد قتلها.

كافى، ج 2، ص 210، ح 1؛ نورالثقلين، ج 1، ص 619، ح 153.

919- قدرت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

ص: 584

12 - آدمی ، می تواند حتی در زمان گرفتاریش به لعنت خدا ، خود را به سوی ایمان گرایش داده و اهل ایمان گردد .

لعنهم الله بكفرهم فقليلاً ما يؤمنون

تفریح جمله «فقليلاً ما يؤمنون» بر «لعنهم الله بكفرهم» می رساند که: کفر ورزی و دور شدن از رحمت خدا، بسیاری از زمینه های ایمان را از بین می برد نه همه آنها را؛ یعنی، با وجود لعنت الهی انسان می تواند خود را به سوی ایمان گرایش دهد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 134 - 5

5 - توان مردم بر کمتر نیروی خشم و غضب خویش

و الكاظمين الغيظ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 30 - 17

17 - توانایی آدمی در توجیه نفس خویش برای ارتکاب گناه

فطوعت له نفسه قتل اخيه فقتله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 10 - 1,2

1 - خداوند انسانها را برای بهره گیری از زمین و امکانات آن توانا ساخت.

و لقد مكنكم في الأرض

2 - توانایی انسانها بر بهره گیری از امکانات زمین نعمتی بایسته شکرگزاری است.

و لقد مكنكم في الأرض .. قليلاً ما تشكرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 188 - 2

2- انسان ها در صورت مشیت الهی ، توانا بر جلب منفعت و یا دفع ضرر از خویش خواهند شد .

قل لاأملک لنفسی نفعاً ولا ضراً إلا ما شاء الله

برداشت فوق بر این اساس است که مراد از «ما» موصوله در «إلا ما شاء الله» تمکن بر نفع و ضرر باشد. بر این مبنا استثنا، استثنای متصل است و معنای آیه چنین می شود: من توانایی بر نفع و ضرر خویش ندارم، مگر خداوند به من توانایی بخشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر - 15 - 42 - 3

3- انسان ، در برابر اغواگری و سلطه طلبی ابلیس ، آزاد و مختار و توانا بر مخالفت است .

إن عبادی لیس لک علیهم سلطن

ص: 585

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 99 - 6

6- انسان در برابر وسوسه ها و توطئه های شیطان ، مختار و بر مخالفت با او تواناست .

إنه ليس له سلطان على الذين آمنوا و على ربهم يتوكلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 100 - 2

2- انسان در برابر وسوسه ها و توطئه های شیطان ، مختار و بر مخالفت با او تواناست .

إنما سلطنه على الذين يتولونه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 3 - 9

9 - انسان ها ، این ویژگی را دارند که بتوانند عقیده ای برخلاف اعتقاد درونی شان ، ابراز کنند .

فليعلمنّ الله الذين صدقوا و ليعلمنّ الكذابين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 54 - 3

3 - انسان ها ، توانایی دارند برخی از مقاصد خود را پنهان دارند .

إن تبدوا شيئاً أو تخفوه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 72 - 10

10 - انسان ها ، دارای توانایی و استعدادی به مراتب فراتر از عظیم ترین موجودات طبیعی عالم اند .

إنّا عرضنا الأمانة على السموت و .. فأبين أن يحملنها و ... و حملها الإنسن

ترس آسمان ها و .. از پذیرش امانت الهی و قبول آن از سوی انسان حکایت از توانایی و استعداد برتر انسان ها از موجودات یاد شده می

کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 15 - 8

8 - خالق انسان ، همواره برتر و توانمندتر از انسان

أولم يروا أن الله الذي خلقهم هو أشد منهم قوة

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 40 - 15

15 - انسان ، بر مهار نفس خویش از هوس های ناروا ، توانا است .

ص: 586

و نهی النفس عن الهوى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 19 - 7

7 - خداوند ، در پی آفرینش انسان از نطفه ، او را توانمند و مهیا برای رسیدن به مصلحت های خویش قرار داد .

من نطفه خلقه فقدره

برخی از اهل لغت، ضمن بر شمردن معانی متعددی برای «تقدیر»، دقت و تفکر در متعادل ساختن امور و مهیا ساختن آنها را، از جمله معانی آن قرار داده اند (لسان العرب). «فاء» در «فقدره» گویای این است که مهیا شدن انسان برای مصالح خویش، از آثار و پیامدهای سیستم خلقت او است.

920- قدرت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مدثر - 74 - 55 - 1

1 - توانایی همه انسان ها ، در بهره بردن از درس ها و پند های قرآن

إِنَّ تَذَكَّرَهُ . فَمَنْ شَاءَ ذَكَرَهُ

خداوند، به طور کلی و عام فرمود: هر کس خواست از قرآن پند گیرد و متذکر شود. از این می توان استفاده کرد که همه انسان ها، توانایی چنین کاری را دارند و می توانند از قرآن پند گیرند و درس بیاموزند.

921- قدرت بر ثبت عمل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 5 - 2

2 - شناخت مراحل آغازین خلقت انسان ، زمینه ساز پی بردن به تحت مراقبت بودن وی و مایه شناخت قدرت خداوند بر ثبت کردار او است .

عليها حافظ . فلينظر الإنسن مم خلق

ارتباط دو آیه، با توجه به حرف «فاء» در «فلينظر»، بیانگر برداشت یاد شده است.

922- قدرت بیان انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 4 - 8

ص: 587

8- انسان موجودی توانمند برای بیان مقاصد و نظرات خویش

فإذا هو خصيم مبين

923- قدرت نفس انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 83 - 7

7- نفس آدمی بر آراستن کارهای زشت و ناروا و واداشتن او به ارتکاب آنها تواناست .

قال بل سوّلت لكم أنفسكم أمراً

924- قرآن و نیازهای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 17 - 2

2- نزول قرآن، دارای هدفی ارجمند و هماهنگ با واقعیت هستی و نیازهای انسان

أنزل الكتب بالحقّ

حق، گاهی به معنای شیء مطابق با حکمت می آید و گاهی به معنای امر ضروری و مورد نیاز. برداشت یاد شده براساس هر دو احتمال است. هم چنین بر این پایه استوار است که «بالحقّ» متعلق به «أنزل» باشد.

925- قلب انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 24 - 8,9,10,11

8 - خداوند ، حایل میان انسان و قلب وی

واعلموا أن الله يحول بين المرء وقلبه

9 - خداوند از قلب انسان به وی نزدیکتر است .

واعلموا أن الله يحول بين المرء وقلبه

10 - خداوند به قلب انسان از خود انسان نزدیکتر است .

واعلموا أن الله يحول بين المرء وقلبه

از لوازم اینکه خداوند حایل بین انسان و قلب او باشد، همان است که در برداشت آورده شد.

11 - قلب انسان (اندیشه های او) در اختیار خداست .

واعلموا أن الله يحول بين المرء وقلبه

ص: 588

چون خداوند حایل بین قلب و انسان است، پس در حقیقت هر اندیشه ای بخواهد وارد قلب شود باید از طریق خدا باشد و این بدین معناست که اندیشه های آدمی در اختیار خداوند است.

926- قلب انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 63 - 11

11 - انسان ها و قلب های ایشان در اختیار خداوند است .

و ألف بین قلوبهم . . . و لكن الله ألف بینهم

927- قوای ادراکی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 9 - 6,9,16

6 - قوای ادراکی (چشم و گوش و قلب انسان) از نشانه های خداوند است .

الله الذی أحسن . . . و بدأ خلق الإنسن . . . و جعل لكم السمع و الأبصر و الأفئده

9 - انسان ، واجد دو نوع قوه ادراکی (حسی و باطنی) است .

و جعل لكم السمع و الأبصر و الأفئده

16 - قوای ادراکی انسان (چشم و گوش و قلب) مواهب الهی اند و شایسته است که به خاطر آنها ، به درگاه وی شکرگزاری شود .

ثم سوّیه و نفخ فیہ من روحه و جعل لكم السمع و الأبصر و الأفئده قليلاً ما تشکرو

928- قوم ثمود و نبوت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 24 - 2

2 - رسالت الهی ، مرتبتی غیر قابل دستیابی برای بشر در دیدگاه قوم ثمود

فقالوا أبشراً منّا و حدّاً نتّبعه

برداشت یاد شده در صورتی است که گفتار قوم نمود و انکار آنان، صرفاً جنبه بهانه جویی نداشته؛ بلکه ریشه در باورهای آنان داشته باشد.

ص: 589

929- قویترین غریزه انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 54 - 4

4 - حب نفس ، قوی ترین غریزه در انسان است .

و لو أن لكل نفس ظلمت ما فی الأرض لافتدت به

اینکه شخص معذب، حاضر است تمامی آنچه را که در زمین است - اگر در اختیارش می بود - جهت نجات خود، نثار کند، می تواند بیانگر مطلب فوق باشد.

930- قیاس انسان با آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 57 - 2

2 - انسان ، در مقایسه با مجموعه عالم هستی ، موجودی کوچک و ناچیز است .

لخلق السموت و الأرض أكبر من خلق الناس

931- کاستیهای جسد انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 4 - 1

1- آگاهی خداوند ، از کاستی هایی که زمین ، پس از مرگ در جسم آدمیان ایجاد می کند .

قد علمنا ما تنقص الأرض منهم

932- کافران و حشر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 7 - 2، 1

1 - گمان کافران ، به برانگیخته نشدن انسان ها در قیامت

زعم الذين كفروا أن لن يبعثوا

2 - اعتقاد کافران به برانگیخته نشدن انسان ها در قیامت ، مبتنی بر گمان است ؛ نه یقین و علم .

زعم الذين كفروا أن لن يبعثوا

برداشت یاد شده، به این دلیل است که ماده «زعم»، بیشتر در معنای «ظن» (گمان) و نیز درباره چیزی که مورد تردید بوده و اثبات نشده است، به کار می رود.

ص: 590

933- کثرت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 28 - 5

5 - انبوهی شمار انسان ها ، فراهم آورنده زمینه تشکیک در معاد است .

ما خلقکم و لابعثکم إلیٰ کنفس وحده

به قرینه این که فرموده است، خلقت نخستین شما و خلق مجددتان، برای خداوند همانند خلق یک نفر است، می توان استفاده کرد که چه بسا تشکیک در معاد، مربوط به فراوانی انسان ها و در هم آمیختگی آنها پس از مرگ باشد.

934- کرامت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 192 - 5

5 - خردمندان ، خواستار کرامت انسانی و گریزان از خذلان و خواری

لاولی الالباب . . . ربنا ائک من تدخل التار فقد اخزیته

خردمندان از آن جهت خواهان دوری از آتشند که ورود در آتش را حاکی از خواری و خفت خویش در پیشگاه خداوند می دانند و این معنا کاشف از کرامتخواهی آنان می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 22 - 3

3 - حق شنوایی و بیان حقایق و معارف دین و درک آنها ، از ملاک های ارزش و کرامت آدمی در پیشگاه خداوند

إن شر الدواب عند الله الصم البکم الذین لا یعقلون

کلمه «دواب»، به معنای بهائم و یا جنبندگان، برای اشاره به این است که توصیف شدگان به منزله حیوانات هستند و ارزش نام انسان را ندارند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 81 - 15

15- انسان ، بهره مند از لطف خاص خداوند و برخوردار از کرامت و مقام ویژه در جهان

والله جعل لكم من بيوتكم ... و جعل لكم من الجبال ... لعلكم تسلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 13 - 16

ص: 591

16 - آگاهی خداوند ، به میزان تقوا و کرامت انسان ها

إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ

با توجه به ارتباط «إِنَّ اللَّهَ ..» با «إِنَّ أَكْرَمَكُمْ...»، برداشت بالا به دست می آید.

935- کظم غضب انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 58 - 7

7- توانمندی انسان بر فرو خوردن خشم و کنترل احساسات خویش

و إِذَا بَشَّرَ أَحَدَهُم بِالْأُنْثَىٰ ظَلَّ وَجْهَهُ مَسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ

936- کفر انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 131 - 16

16 - کفرورزی انسان ها و بی تقوایی آنان ، خارج از خواست و اختیار خداوند نخواهد بود .

وإِن تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللَّهَ مَافِي السَّمَوَاتِ وَمَافِي الْأَرْضِ

بیان مالکیت خداوند نسبت به تمامی هستی پس از جمله «ان تکفروا»، می تواند اشاره به این معنا باشد که، کفرورزی انسانها چون خارج از هستی نیست، در اختیار خداوند است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 170 - 20

20 - خداوند ، آگاه به ایمان و کفر مردمان

فَاصْبِرْ لِحُكْمِ اللَّهِ وَاصْبِرْ إِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ بِحَمْدِ اللَّهِ طَوَّافًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 29 - 11

11- برخورداری انسان از حق انتخاب ایمان و کفر، به معنای بی تفاوتی ایمان و کفر در فرجام اخروی او، نیست.

فمن شاء فليؤمن و من شاء فليكفر إنا أعتدنا للظالمين نارًا

امر در «فليكفر» برای تهدید است و جمله «إنا أعتدنا..» گویای این معنا است که اختیار انسان در انتخاب ایمان یا کفر، بدان معنا نیست که او، بر انتخاب خویش، مؤاخذه و یا تشویق نخواهد شد.

ص: 592

937- کفر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 18 - 4

4- کفر و حق ناباوری ، دارای دیرینه در گذشته تاریخ جن و انس

حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ

938- کفران اکثریت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 17 - 7

7 - بیشتر آدمیان، گرفتار دامها و تزویرهای ابلیس و ناسپاس در برابر خداوند هستند.

و لا تجد أكثرهم شكركين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 50 - 6

6 - بیشتر مردم ، علی رغم برخورداری از نعمت های خداوند ، دچار ناسپاسی و قدرناشناسی اند .

فأبى أكثر الناس إلا كفورا

939- کفران انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 63 - 12

12 - آدمی به هنگام شداید بر ناسپاسی خویش در برابر خداوند اعتراف می کند.

لئن أنجنا من هذه لنكونن من الشكرين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 12 - 10

10 - انسان در برابر نعمت های خدا و لطف و مهربانی های او ، موجودی ناسپاس است .

و إذا مسّ الإنسان الضرّ دعانا .. فلما كشفنا عنه ضرّه مرّ كأن لم يدعنا إلى ضرّ م

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 21 - 3,8

3 - انسان ، موجودی ناسپاس در برابر نعمت های خداوند

ص: 593

و إذا أذقنا الناس رحمه .. إذا لهم مكر في آياتنا

مفهوم آیه این است که: انسانها به جای شکر و سپاسگزاری در برابر نعمتهایی که به ایشان عطا کرده ایم، با آیات و نشانه های ما به نیرنگورزی و توطئه برخاستند.

8- انسان ، موجودی ناسپاس در برابر نعمت بعثت پیامبران و تعلیمات الهی آنان

و إذا أذقنا الناس رحمه .. إذا لهم مكر في آياتنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- یونس - 10 - 23 - 3، 2

2- مردم پس از رهایی از اضطرار و خطر مرگ ، پیمان خود را با خدا می شکنند و به ناسپاسی و تجاوز از حق می پردازند .

لئن أنجيتنا من هذه لَنكوننَّ من الشكرين. فلما أنجيتهم إذا هم يبغون في الأرض بغير ال

3- انسان ، موجودی ناسپاس در برابر دستگیری های خداوند

فلما أنجيتهم إذا هم يبغون في الأرض بغير الحق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 67 - 9

9- انسان ، موجودی بس ناسپاس و حق ناشناس

و كان الإنسان كفورًا

«کفور» صیغه مبالغه و برای مبالغه در کفران نعمت (نادیده گرفتن نعمت) است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 66 - 6، 5

5- انسان ، آفریده ای بسیار ناسپاس در برابر خداوند

و هو الذي أحياكم .. إن الإنسان لكفور

«کفور» صیغه مبالغه و مشتق از ریشه «کفر» است. «کفر» گاهی در مقابل ایمان به کار می رود و گاهی در مقابل شکر. بنابراین «کفور»

در جمله یاد شده، می تواند در مقابل «شکور» (بسیار سپاس گزار) و به معنای بسیار ناسپاس باشد. هم چنین می تواند به معنای بسیار بی ایمان باشد. برداشت فوق بر پایه احتمال اول است.

6 - شرک و بت پرستی و سرباز زدن از توحید، اوج ناسپاسی انسان در برابر خدا

و هو الذی أحیاکم . . . إنَّ الإنسن لکفور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 51 - 1,5,9,10

1 - انسان ها، به هنگام مشاهده وزش باد های مضر و نابودکننده مزارع، به ناسپاسی می گرایند.

و لئن أرسلنا ریحاً . . . یکفرون

«ریح» در مقابل «ریاح» در آیه چهل و نه است. معمولاً، بادهای سودمند، به صیغه جمع آورده می شوند و در صورتی که سخن از باد سوزان و مخرب باشد به صیغه مفرد می آید. قرینه مقابله و نیز واژه «مصفرّاً» - که حال برای ضمیر مفعولی «راؤه» است -

ص: 594

مؤید این نکته اند که مراد از «ریح» بادهای سوزان و مخرب اند.

5- انسان ها ، به محض مشاهده باد های نوید بخش باران ، بدون توجه به خدایی بودن آنها ، خوش حال می شوند ، ولی در برخورد با باد های مخرب ، ناسپاس می گردند !

فإذا أصاب به من يشاء من عباده .. يستبشرون ... و لئن أرسلنا ريحًا ... يكفرون

«يكفرون» به قرینه این که سخن از نعمت و قطع شدن آن است، کفر و ناسپاسی است.

9- انسان ها ، با مشاهده خالی بودن ابر ها از باران ، ناسپاس می شوند .

و لئن أرسلنا ريحًا فرأوه مصفرًا لظّلوا من بعده يكفرون

طبق آنچه که راغب، در مفردات اظهار داشته، ممکن است: «مصفرًا» از ریشه «صفر» - بر وزن سفر - به معنای «خالی بودن» باشد.

10 - شادمانی ، در شرایط رفاه ، و کفر و ناسپاسی به هنگام سختی و حسرت ، حالات و صفات انسان ها است .

فإذا أصاب .. إذا هم يستبشرون ... و لئن أرسلنا ريحًا ... من بعده يكفرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 14 - 15

15 - انسان ، در معرض ناسپاسی نسبت به نعمت های الهی و حقوق والدین و نیازمند به تذکر است .

و وصّينا الإنسن بولدیه .. أن اشکرلی و لولدیک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 32 - 12

12 - گروهی از مردم ، در برابر نعمت نجات از بلا ها و خطر های مرگ آفرین ، ناسپاس اند .

فلما نجّیهم إلى البرّ فمنهم مقتصد و ما یجحد بآیتنا إلا .. کفور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 9 - 17

17 - انسان ها ، شکرگزار نعمت های خداوند نیستند .

به قرینه آیه بعد - که در آن آمده است «و قالوا أءذا ضللنا. ..» - «قلیلاً» می تواند به معنای نفی باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 8 - 13، 9

9 - انسان در برابر نعمت ها و لطف های خداوند ، موجودی ناسپاس است .

و إذا مسّ الإنسان ضرّاً دعا ربّه .. ثمّ إذا خوّله نعمه منه نسی ما کان یدعوا إلیه

13 - انسان ها هنگام رهایی از مشکلات و دستیابی به آسودگی ، موقعیت گذشته خود را فراموش کرده و ناسپاس می شوند .

و إذا مسّ الإنسان ضرّاً .. ثمّ إذا خوّله نعمه منه نسی ما کان یدعوا إلیه من قبل

ص: 595

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 61 - 13

13 - ناسپاسی ، رفتاری ریشه دار در انسان ها و خصلتی مشترک میان آنان

إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ

تصریح به لفظ «ناس» در جمله «و لکن اکثر الناس لایشکرون» به جای ضمیر «هم» - که به «الناس» قبل بازمی گردد - می تواند گویای برداشت یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عادیات - 100 - 6 - 10، 7، 1

1 - انسان ، دارای طبیعتی ناسپاس در برابر نعمت های خداوند

إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ

«ال» در «الإنسان» برای جنس است و بر استغراق افراد دلالت دارد. «کنود»، به معنای کفور است. برخی از قبایل عرب، آن را در معنای «عاصی» به کار می برند. اسناد این خصلت به عموم مردم، به معنای گرفتار بودن نوع انسان ها به آن است.

7 - خداوند ، در تأکید بر ناسپاس بودن نوع انسان ها ، به اسبان تیز پای مجاهدان سوگند یاد کرده است .

و العدیت .. إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ

این آیه و دو آیه بعد که عطف بر آن است، جواب سوگندهایی است که در آغاز سوره آمده بود.

10 - « قال رسول الله (صلى الله عليه وآله) : « إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ » قال : لكفور الذي يأكل وحده ، و يضرب عبده و يمنع رِفْدَه ؛

رسول خدا(صلى الله عليه وآله) [آیه] «إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ» را تلاوت کرده فرمود: [«لكنود» یعنی] ناسپاس، همان که به تنهایی غذا می خورد و غلام خود را می زند و از بخشش امتناع میورزد».

940- کفران انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 17 - 6

6 - ناسپاسی آدمیان در برابر خدا آرزوی ابلیس در اغواگریهای خویش

ثم لأتینهم .. و لاتجد أكثرهم شکرین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 83 - 1

1- انسان ، به هنگام برخورداری از رفاه و نعمت های الهی ، به ناسپاسی و خداگریزی می گراید .

و إذا أنعمنا علی الإنسان أعرض و ثنا بجانبه

«ثنا» به معنای «بَعْد» (دوری می شود) است و «أعرض و ثنا بجانبه» (اعراض کرد و کناره گرفت) کنایه از حق ناسپاسی و گریز از خداست.

ص: 596

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 49 - 13

13 - انسان ها در برابر نعمت ها و الطاف خداوند ، موجوداتی ناسپاس اند .

ثم إذا خولنه نعمه متا قال إنا أوتيته على علم

مؤثر دانستن دانش و تلاش خود به عنوان عامل اصلی برخورداری، نوعی ناسپاسی در برابر صاحب اصلی نعمت ها (خداوند کریم) است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 51 - 1

1 - اعراض و روی گردانی انسان از خداوند ، پس از دستیابی به نعمت

و إذا أنعمنا على الإنسان أعرض ونا بجانبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 48 - 15، 13

13 - کفران و ناسپاسی انسان ، به هنگام برخورد با کوچک ترین دشواری در زندگی

و إن تصبهم سيئه بما قدمت أيدهم فإن الإنسان كفور

از نکره آمدن «سیئه» - که برای تحقیر است - «کوچک ترین دشواری» استفاده شده است.

15 - انسان ، موجودی کم ظرفیت ، کوتاه بین و ناسپاس است .

و إنا إذا أذقنا .. و إن تصبهم ... الإنسان كفور

این که انسان در برخورد با اندک نعمت و یا سختی، تغییر روحیه می دهد، نشانه کم ظرفیتی او است و این که به امکان تغییر و تحول شرایط رفاه نمی اندیشد و به آن دلخوش است، نشانگر کوتاه نظری او است.

941- کفران نعمت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 34 - 13، 14

13- انسان در برابر نعمت های بیکران الهی ، بسیار ستم پیشه و ناسپاس است .

وإن تعدّوا نعمت الله لاتحصوها إنّ الإنسان لظّلم كفّار

«ظلم» و «کفّار» صیغه مبالغه است و بر کثرت و فراوانی معنای خود دلالت دارد.

14- انسان به خویشتن ستمکار و در برابر نعمت و احسان ، بسیار ناسپاس است .

وإن تعدّوا نعمت الله لاتحصوها إنّ الإنسان لظّلم كفّار

مقصود از «ظلم» بودن انسان، به قرینه بیان نعمتها و داده های الهی به وی، ظلم به خویشتن است.

ص: 597

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 30 - 19

19 - فرشتگان ، ناآگاه به زمینه های کمال و ارزش های والای انسان

إني أعلم ما لا تعلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 64 - 7

7 - انسان ، دارای استعداد ها و کمالات برین

و صورکم فأحسن صورکم

برداشت یاد شده بر این اساس مبتنی است که مقصود از صورت ، شامل صورت ظاهری (شکل و شمایل) و باطنی (استعدادهای زاینده صنایع و کمالات) باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 3 - 64 - 8

8 - زیبایی و کمال ، از ویژگی های انسان و از نعمت های الهی برای او است .

خلق السموت . . . فأحسن صورکم

برداشت یاد شده از آنجا که آیه شریفه در مقام امتنان و برشمردن نعمت های اعطایی به انسان ها است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تحریم - 66 - 12 - 16

16 - از تبار نیکان و خداپرستان بودن ، از فضایل و کمالات آدمی

و کانت من القنتین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- انسان ، کامل ترین موجودات و ارجمندترین آفریده ها است .

لقد خلقنا الإنسان في أحسن تقويم

مراد از «أحسن تقويم» - به قرینه آیه بعد - نقطه مقابل «أسفل سافلین» است؛ یعنی، هر انسانی در اصل خلقت خویش، از برترین نوع آفرینش برخوردار است و سقوط برخی از انسان ها به پست ترین حالت ها، عارضی و غیر اصیل است.

943- کمال جسمانی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 598

5 - بیرون آورنده انسان ها از ناتوانی دوران جنینی و نوزادی و رساننده آنها به کمال جسمانی ، خداوند است .

اللّٰه الذی خلقکم من ضعف ثمّ جعل من بعد ضعف قوّه

7 - از ضَعْف به کمال جسمانی رسیدنِ انسان ها و سپس فرتوت و ناتوان شدن آنان ، از آیه های خداوند است .

اللّٰه الذی خلقکم من ضعف . . . و شبیهه

9 - رسیدن انسان از مرحله ضعف و ناتوانی به توان مندی ، نشانه علم و قدرت خداوند است .

اللّٰه الذی خلقکم من ضعف . . . و هو العلیم القدیر

12 - رساندن انسان ها از دوران ناتوانی جنینی و نوزادی به توان مندی دوران جوانی و سپس فرتوت ساختن آنان ، نشانه توان مندی خداوند

بر باز آفرینی انسان ها در قیامت است . *

اللّٰه الذی خلقکم . . . یخلق ما یشاء

عبارت «یخلق ما یشاء» به قرینه آیه پنجاه - که در آن، بر توان مندی خداوند بر معاد انسان ها، برهان اقامه شده بود - و نیز آیه پنجاه و پنج - که درباره برپایی قیامت است - می تواند درباره معاد و باز آفرینی انسان ها، در قیامت باشد.

15 - رساننده انسان از دوران قوّت و توان مندی به دوران ضعف و ناتوانی ، خداوند است .

اللّٰه الذی . . . جعل من بعد قوّه ضعیفاً و شبیهه

944- کمال طلبی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 15 - 13

13 - انسان ، شیفته ابدیت و دوستدار زندگی جاوید است .

خالدین فیها

وعدّه به جاودانگی، آنگاه نوید به حساب می آید که انسان خواهان آن باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - انسان ، موجودی خیر طلب و کمال جو

يأَيُّهَا النَّاسُ . . . فَاْمِنُوا خَيْرًا لَّكُمْ

جمله «خيراً لكم» خیرجویی و سعادت طلبی را برای انسان مفروض و طبیعی دانسته و تنهایی را به مصداق واقعی خیر و سعادت که ایمان به قرآن و پیامبر (صلی الله علیه و آله) باشد، رهنمون ساخته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 21 - 4

4 - سوء استفاده شیطان از خصیصه کمال طلبی و منفعت جویی انسان برای گمراه سازی ایشان

وَقَاسِمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ

ص: 599

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 30 - 12

12 - رشد و طهارت ، مطلوب و فطری همه انسان ها است .

ذلک أذکی لهم

جمله «ذلک أذکی لهم» به منزله تعلیل است و تعلیل آن گاه صحیح است که شیء تعلیل شده (رشد و پاکی) مورد پذیرش مخاطبان باشد. بنابراین می توان گفت که پاکی و رشد، مورد پذیرش و مطلوب همگان است و این به سبب امری فطری خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 16 - 12

12 - انسان ، موجودی خیر طلب و کمال جو

أنفقوا خیراً لأنفسکم

جمله «خیراً لأنفسکم»، خیرجویی و کمال طلبی را برای انسان مفروض و طبیعی دانسته و تنها وی را به مصداق های واقعی خیر و سعادت (انفاق و ..) رهنمون ساخته است.

945- کمی شکر انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 78 - 5

5 - شکرگزاری اندک انسان ، در برابر نعمت شنوایی ، بینایی و ادراکی خویش

أنشأ لكم السمع .. قليلاً ما تشكرون

«ما» در «قلیلاً ما» مفید تقلیل است. بنابراین «قلیلاً ما» بیانگر تقلیل بعد از تقلیل است.

946- گونه بینی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 48 - 15

15 - انسان ، موجودی کم ظرفیت ، کوتاه بین و ناسپاس است .

وإنا إذا أذقنا .. وإن تصبهم ... الإنسن كفور

این که انسان در برخورد با اندک نعمت و یا سختی، تغییر روحیه می دهد، نشانه کم ظرفیتی او است و این که به امکان تغییر و تحول شرایط رفاه نمی اندیشد و به آن دلخوش است، نشانگر کوتاه نظری او است.

ص: 600

947- کودکی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 6 - 2

2- آفرینش انسان از خاک ، رشد مرحله به مرحله او در رحم ، صعود تدریجی از طفولیت (مرحله ضعف جسمی و عقلی) به اوج جوانی و نزول تدریجی از اوج بتوانایی (جوانی) به حسیض ناتوانی (کهولت و پیری) ، جلوه های ربوبیت خدا و یگانگی او

فإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تَرَابٍ .. لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا ... ذَلِكَ بَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 54 - 4، 2

2- مراحل مختلف حیات انسان ، از کودکی تا پیری ، به دست خداوند است .

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَيْبَةً

4- سیر مراحل زندگی آدمی ، از کودکی تا پیری ، تخلف ناپذیر و غیر قابل تغییر است .

خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَيْبَةً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 67 - 7

7- منحنی صعود انسان در حیات دنیوی ، از طفولیت آغاز می شود و در نقطه اوج جوانی پایان می پذیرد .

ثُمَّ يَخْرُجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لَتَبْلَغُوا أَشْدَّكُمْ ثُمَّ لَتَكُونُوا شِوْحًا

948- کیفر اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 7 - 5

5- جن ، همچون انسان ، دارای تکلیف و مورد بازخواست خدا و کیفر و پاداش در قیامت

وَأَنَّهُمْ ظَنُّوا كَمَا ظَنَنْتُمْ أَنْ لَنْ يَبْعَثَ اللَّهُ أَحَدًا

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که مبعوث شدن انسان ها در قیامت، بیانگر کیفر و پاداش و حسابرسی آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 11 - 1

1 - مشاهده نامه اعمال در قیامت ، مایه آگاهی به کردار ها و پیش بینی کیفر ها است .

و أمّا من أوتی . . فسوف یدعوا ثبورًا

ص: 601

949- کيفر اخروي انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

9- ابراهيم - 14 - 51 - 1

1- تغيير و تبديل نظام كنوني آسمان ها و زمين به نظام ديگر در آستانه برپايي قيامت ، به منظور كيفر و پاداش انسانهاست .

يوم تبدل الأرض غير الأرض .. و برزوا لله ... ليجزى الله كل نفس ما كسبت

برداشت فوق مبتنى بر اين است كه «ليجزى» متعلق به «برزوا» در آيه 48 باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

15 - ص - 38 - 28 - 1

1 - هدفمند بودن آفرينش جهان ، مقتضى برپايي قيامت به منظور كيفر بندگان و يا پاداش به آنان

و ما خلقنا السماء ... بطلاً... أم نجعل الذين آمنوا و عملوا الصلحت

يادآوری برابر نبودن سرنوشت مؤمنان با مفسدان، پس از طرح مسأله بی هدف نبودن آفرینش جهان، می رساند که اگر مؤمنان و مفسدان یکسان باشند، لازم می آید که جهان آفرینش بی هدف باشد و چون جهان آفرینش هدفمند است، پس باید سرنوشت این دو گروه یکسان نباشد. و از آن جایی که در دنیا یکسان زندگی می کنند، پس باید جهان دیگری (رستاخیز) باشد که با آنان برخورد متفاوت و متناسب شود.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

18 - رحمن - 55 - 32 - 4

4 - جن ، همانند انسان دارای مسؤوليت و كيفر و پاداش در آخرت

سنفرغ لكم آية الثقلان . فبأي آلاء ربكما تكذبان

950- کيفر انسان

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

16 - غافر - 40 - 77 - 12

12 - همه انسان ها ، برای كيفر و پاداش به سوي خدا باز می گردند .

951- کيفر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 5 - 4

4- رسیدگی نهایی به کار مردمان و تعیین کيفر و پاداش برای آنان ، از شؤون خداوند

ص: 602

وإلى الله ترجع الأمور

در صورتی که مراد از «الأ-مور» کارهای مربوط به انسان ها باشد؛ آیه شریفه به فلسفه قیامت و حضور مردم در پیشگاه خداوند، جهت محاسبه اعمال و مشخص شدن فرجام نهایی شان اشاره دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 26 - 3

3 - حساب رسی و کیفر و پاداش بندگان ، مهم ترین خصوصیت معاد و فلسفه برپایی قیامت

و الذین یصدّقون بیوم الدین

مطلب یاد شده، از تعبیر «یوم الدین» درباره قیامت، به دست می آید.

952- کیفیت حشر اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطففین - 83 - 6 - 12

12 - « عن ابن عمر قال : تلا رسول الله (صلى الله عليه وآله) هذه الآية « يوم يقوم الناس لرب العالمين » قال : كيف بكم إذا جمعكم الله كما يجمع النبل في الكنانة خمسين ألف سنة لا ينظر إليكم ;

از [عبدالله] بن عمر نقل شده که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آیه «یوم یقوم الناس لرب العالمین» را تلاوت کرد و فرمود: چگونه خواهید بود آن زمان که خداوند شما را گرد آورد، همان گونه که تیرها را در جعبه تیردان گرد آورند و پنجاه هزار سال [به همین صورت فشرده جمع باشید] و خدا به شما نظر نکند».

953- کیفیت خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 172 - 1

1 - خداوند با گرفتن هر یک از انسان ها از صلب پدرانشان ، آنان را به صحنه وجود آورد .

و إذ أخذ ربك من بنی آدم من ظهورهم ذریتهم

«ذریه» به معنای نسل است. «ظهر» (مفرد «ظهور») به معنای پشت است که از آن به صلب تعبیر می شود. ضمیر در «ظهورهم» به بنی آدم برمی گردد و «من ظهورهم» بدل برای «من بنی آدم» است. أخذ نسل بنی آدم از صلب آنان به معنای آفرینش نسل آدمی از صلب

پدرانشان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 29 - 3,5

3- خلقت اولیه انسان ، به تدریج انجام گرفته است .

ص: 603

إني خلق بشراً من صلصل من حمأ مسنون . فإذا سوّيته و نفخت فيه من روحي

5- خلقت بدن انسان ، مقدم بر روح اوست .

إني خلق بشراً من صلصل من حمأ مسنون . فإذا سوّيته و نفخت فيه من روحي

برداشت فوق، مبتنی بر این احتمال است که ذکر «نفخت» پس از ذکر تسویه بدن، ممکن است اشاره به تقدم خلقت بدن بر روح داشته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 67 - 6

6- « عن مالك الجهنى قال : سألت أبا عبد الله (ع) عن قول الله تعالى «أولاً يذكر الإنسان أنا خلقناه من قبل و لم يك شيئاً» . . . فقال : « لا مقدراً و لا مكوّناً ;

از مالک جهنمی نقل شده که گفت: از امام صادق(ع) در باره سخن خدای تعالی «أولاً يذكر الإنسان أنا خلقناه من قبل و لم يك شيئاً» سؤال کردم، فرمود: [انسان] نه در تقدیر خلقت بود و نه به وجود آمده بود».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 1 - 2

2 - پیدایش انسان در زمین ، دارای روند تکاملی بود و با پشت سر گذاشتن دورانی دراز ، به تدریج چهره انسانی یافت .

لم يكن شيئاً مذكوراً

برداشت یاد شده، مبتنی بر این است که مفاد جمله «لم يكن شيئاً مذكوراً» چنین باشد: انسان در برهه ای از زمان چیزی بود؛ ولی آن چیز هنوز قابلیت نام انسان را نداشت؛ بلکه به تدریج تکامل یافته و چهره انسانی پیدا کرد.

954- گرایش انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 216 - 21، 6، 7، 2

2 - جنگ و خونریزی ، امری ناخوشایند برای انسان

کتب علیکم القتال و هو کره لکم

6 - خوشایندی و ناخوشایندی انسان ، ملاک خیر و شر نیست .

و عسی ان تکرهوا شیئاً و هو خیر لکم

7 - خوشایندی و ناخوشایندی انسان ، نباید مانع انجام یا ترک احکام الهی شود .

کتب علیکم القتال و هو کره لکم و عسی ان تکرهوا شیئاً و هو خیر لکم و عسی ان

21 - لزوم رضایت به مقدرات الهی ، علی رغم میلِ نفسانی خود

عسی ان تکرهوا شیئاً و هو خیر لکم

رسول الله (صلی الله علیه و آله): .. ارض عن الله بما قدروا ان كان خلاف هواك ... فانه مثبت في كتاب الله ... قال: «وعسى ان تکرهوا شیئاً»

تفسیر طبری، ج 2، ص 201؛ الدر المنثور، ج 1، ص 587.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 154 - 35

35 - آزمایش های الهی برای آشکار نمودن گرایش های درونی مردمان است؛ نه اطلاع یافتن خداوند از آنچه در درون ایشان می گذرد.

و لیبتلی اللّٰه ما فی صدورکم .. و اللّٰه علیم بذات الصدور

جمله «و اللّٰه علیم ..» این حقیقت را بازگو می کند که آزمایش الهی در جنگ احد «صرفکم عنهم» برای این نبود که خداوند مؤمن واقعی را از غیر آن تشخیص دهد، چرا که خداوند به آنچه در سینه ها می گذرد آگاه است؛ بنابراین آزمایش الهی برای آشکار نمودن درون افراد خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 178 - 7

7 - آدمی، همواره در پی خیر و سعادت خویش است.

و لا یحسبنّ الذّٰین کفروا انّما نملی لهم خیر لانفسهم

کافران از آن جهت عمر طولانی در دنیا را می پسندند که آن را برای خویش امری خیر و نیکو می پندارند. بنابراین در پی سعادت خویشند؛ گر چه مصداق واقعی آن را تشخیص نداده اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 67 - 7

7 - دل بستگی انسان ها به مظاهر ناپایدار دنیا

تریدون عرض الدنیا و اللّٰه یرید الآخره

فعل مضارع «تریدون» حاکی از استمرار است و دلالت بر این دارد که این صفت (تلاش برای دنیا) با انسان عجین شده است. تعبیر از کالا و متاع دنیوی به «عرض الدنیا»، اشاره به ناپایداری مواهب دنیایی است. زیرا «عرض» به معنای چیز ناپایدار است.

955- گرایشهای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- گرایش طبیعی انسان به بهره برداری از زمین

فادع لنا ربك يخرج لنا مما تنبت الأرض

بنی اسرائیل، از تنوع نداشتن غذا شکایت داشتند و در تقاضای خویش قید کردند که تنوع غذاها، از رویدنیهای زمین باشد. این نشان می دهد که آدمی به بهره برداری از زمین علاقه مند است و به آن گرایش دارد.

ص: 605

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3 - 14 - 6,9

6- شیفتگی مردمان نسبت به چهارپایان (دامداری) و کشاورزی و تولید (امکانات مادی)

زَيْنَ لِلنَّاسِ حَبِّ الشَّهَوَاتِ .. الانعام و الحرث

9- گرایش های طبیعی انسان ، مورد سوء استفاده عوامل گمراه کننده

زَيْنَ لِلنَّاسِ حَبِّ الشَّهَوَاتِ

بنابراینکه فاعل محذوف از «زین»، شیطان باشد، که او یکی از عوامل گمراهی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3 - 15 - 13

13- انسان ، شیفته ابدیت و دوستدار زندگی جاوید است .

خالدین فیها

وعدۀ به جاودانگی، آنگاه نوید به حساب می آید که انسان خواهان آن باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3 - 26 - 13

13- حکومت و حاکمیت ، دلبستگی آور است .

و تنزع الملك ممن تشاء

«نزع»، به معنای کندن است و کندن، مسبوق به اتصال دو چیز با یکدیگر است که در مورد حکومت، از آن تعبیر به «دلبستگی» می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3 - 31 - 7

7- بهره گیری قرآن از عواطف و محبت ها ، برای وادار نمودن به عمل

قل ان كنتم تحبون الله فاتبعوني يحببكم الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 32 - 10

10 - گرایش انسان به جلب محبت الهی *

يحببكم الله... فان الله لا يحب الكافرين

آنچه به عنوان پاداش برای تشویق به انجام عملی وعده می دهند؛ بر این اساس است که تشویق شونده نسبت به آن علاقمند است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 36 - 13

13 - علاقه انسان ، به سعادت‌مندی نسل خویش

ص: 606

و ائی اعیذها بک و ذریّتها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 27 - 29

29 - وجود زمینه های گرایش به خیر و شر در انسان از آغاز آفرینش

قال لاقتلنک .. انما یتقبل الله من المتقین

با توجه به اینکه هاییل و قایل هر دو فرزندان آدم بودند، لکن راههای متضادی را برگزیدند، معلوم می شود گرایشهای درونی انسانها متفاوت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 30 - 7

7 - انسان ، دارای دو نیروی متضاد (دعوت کننده به گناه و بازدارنده از آن) در نهاد خویش

فطوعت له نفسه قتل اخیه

چنانچه «تطویع» به معنای تسهیل باشد، بیانگر آن است که نیرویی در درون قایل وی را از ارتکاب قتل باز می داشته، ولی در نهایت هوای نفس بر آن نیروی بازدارنده غلبه کرده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 41 - 9

9 - قلب ، کانون ایمان و گرایش های اعتقادی انسان

ولم تؤمن قلوبهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 40 - 3، 1

1 - توجه به خدای یگانه، ندای فطرت همه انسانها

قل اراءیتکم .. اغیر الله تدعون

استفهام در جمله «أرءیتکم»، استفهام تقریری و بیانی بر این مضمون است که آدمی را چاره ای جز اعتراف به یگانگی خداوند در خلق و امر نیست.

3- بیداری و بروز فطرت خداجو و توحیدی انسان به هنگام رویارویی با عذاب الهی

قل أرءیتکم إن أتیکم عذاب اللّٰه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام - 6 - 41 - 1

1- گرایش همه انسانها، حتی مشرکان، در سختیها و شداید به خدای یگانه

بل ایاه تدعون

ص: 607

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 43 - 9

9 - انسان دارای گرایش فطری به سوی نیکیها و زیباییهاست.

وزین لهم الشیطن ما كانوا یعملون

حرکت انسان به دنبال شیطان، پس از زینت و زیبا جلوه دادن اعمال، بیانگر این نکته است که آدمی زیباییها را می طلبد و خواهان حرکت به دنبال آن است. از این روست که شیطان همان زشتیها را زیبا جلوه می دهد و آدمی را می فریبد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 48 - 9

9 - گرایش فطری انسان به تحصیل امنیت خاطر و آسایش روان

فمن ءامن و أصلح فلا خوف علیهم و لا هم یحزنون

تکیه بر دستاورد امنیت خاطر در رسالت پیامبران، گویای ریشه دار بودن چنین خواسته ای در آدمیان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 63 - 13

13 - بررسی و تأمل در مورد گرایشها و انگیزه های فطری آدمی، منبعی برای شناخت

من ینجیکم .. تدعونہ تضرعا و خفیہ لئن أنجنا من هذہ لکنونن من الشکرین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 70 - 4

4 - التزام به دین الهی، امری فطری و آمیخته با فطرت آدمی است.

و ذر الذین اتخذوا دینهم لعبا و لهوا

انتساب دین به کافران (دینهم) حکایت از آن دارد که دینی برای آنان فرض شده است. بنا بر یک احتمال این دین همان ندای فطرت است که آنان را به توحید و تدین فرامی خواند؛ چنانکه صاحب المیزان فرموده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 76 - 9

9 - گرایش و محبت فطری انسان به خداوند افول ناپذیر و جاوید است.

فلما أفل قال لا أحب الأفلين

جمله «لا-أحب...» - که بیشتر جنبه عاطفی و روانی دارد تا جنبه استدلالی - می تواند عنایت به موضوع فطری بودن گرایش به موجود زوال ناپذیر و همچنین گریز از زوال پذیر به عنوان «رب» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 95 - 9

9 - گرایش به توحید امری فطری و معقول، و شرک پنداری دور از حقیقت و موجب شگفتی است.

ص: 608

ذلكم الله فأنى توفكون

در مفردات راغب آمده است که «افک» به معنای دروغ و نیز هر چیزی است که در غیر مجرا و مسیر صحیح خود قرار گرفته باشد. جمله «فأنى توفكون» در عین استفهام همراه با تعجب، بر انحراف و دروغ بودن شرک و در نتیجه بر حقانیت و راستی توحید اشاره دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 108 - 14

14 - انسان فطرتاً به زیباییها گرایش دارد.

كذلك زيننا لكل أمة عملهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 122 - 10

10 - زیبا پنداشتن اعمال و افکار از مهمترین عوامل انگیزش آدمی است.

كذلك زيننا للكافرين ما كانوا يعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 135 - 6

6 - انسان، جوینده فرجام نیک و پوینده مسیری است که آن را سعادت می پندارد.

اعملوا... فسوف تعلمون من تكون له عقبه الدار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 42 - 7

7 - انسان ها خواهان سعادت همیشگی و عمری جاودانه اند .

هم فیها خلدون

وعده به پاداش در صورتی مؤثر و ترغیب کننده آدمی است که وی خواهان آن باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - گرایش انسان به شکرگزاری از خدا ، هدف بیان های گوناگون آیات الهی

كذلك نصراف الأیت لقوم یشكرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - انسان ها از دیرباز برخوردار از روحیه گرایش به معبود و پرستش آن

يقوم اعبدوا الله ما لكم من إله غيره

ص: 609

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 73 - 8

8 - انسان ها از دیرباز برخوردار از روحیه پرستش بودند .

قال يقوم اعبدوا الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 85 - 27، 8

8 - انسان از گذشته های دور تاریخ برخوردار از روحیه پرستش بود .

قال يقوم اعبدوا الله ما لكم من إله غيره

27 - گرایش طبیعت مردم به صلاح و رعایت عدالت در امور اقتصادی است .

ولا تقسدا في الأرض بعد إصلاحها

آنچه در برداشت فوق آمده احتمالی است که درباره «بعد إصلاحها» گفته شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 72 - 4

4 - تمایل طبیعی و غریزی انسان به بوستان ، آب ، خانه های دلپذیر و جاودانگی ، وسیله ای در جهت گرایش دادن وی به ارزش های معنوی

وعد الله المؤمنين والمؤمنات جنت تجري

با توجه به اینکه خداوند، همین گرایشهای طبیعی را وسیله هدایت انسانها و سوق دادن آنان به کسب ارزشها قرار داده است، برداشت فوق به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 116 - 8

8 - گرایش طبیعی انسان ها به قدرتی فراتر و نیرومند ، برای اتکا به او

و ما لكم من دون الله من وليّ ولا نصير

اینکه خداوند فرموده است: «برای شما جز او یار و سرپرستی نیست»، مبتنی بر وجود خصلت یارطلبی و استمداد و اتکا به مبدأ قدرت در انسانها می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 50 - 9

9- انسان از دیرباز ، برخوردار از روحیه پرستش و گرایش به معبود

اعبدوا الله ما لكم من إله غيره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 610

8 - هود - 11 - 61 - 15، 9

9- انسان ، از دیرباز برخوردار از روحیه پرستش و گرایش به معبود

ما لکم من إله غیره

15- خداوند ، توان و استعداد آباد کردن زمین را به آدمیان عطا کرده و ایشان را به سوی آبادانی گرایش داده است .

واستعمرکم فیها

استعمره فیہ، یعنی: «جعلہ یعمره؛ وی را آبادکننده آن قرار داد» (لسان العرب). بر این اساس «استعمرکم فیها» چنین معنا می شود: خداوند شما را این گونه قرار داده و آفریده است که زمین را آباد سازید؛ یعنی، توان آبادسازی زمین را به شما عطا کرده و نیاز به آن را در شما ایجاد کرده است تا همواره به سمت آبادسازی زمین در حرکت باشید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 84 - 10

10- انسان ، از دیرباز برخوردار از روحیه پرستش معبود و گرایش به آن بود .

اعبدوا الله ما لکم من إله غیره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 33 - 13

13- گرایش انسان به زیباییها

بل زین للذین کفروا مکرم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 39 - 8

8- گرایش به زیبایی ها ، از جمله گرایش های انسانهاست .

لأزیننّ لهم

از اینکه ابلیس، از طریق تزئین اعمال به گمراهی انسانها می پردازد، به دست می آید که انسانها به زیبایی و زینت علاقه مند هستند و این علاقه مندی باعث و انگیزه آنها در رفتارشان می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 6 - 2

2- انسان ، موجودی زیباپسند است .

و لکم فیها جمال

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 14 - 6

6- گرایش انسان ها به زیبایی و تزئین با زیورآلات

تستخرجوا منه حلیه تلبسونها

ص: 611

فعل مضارع «تلبسونها» حکایت از واقعیت خارجی می کند و آن استفاده از زیورآلات است. از طرفی، تزئین جزء نیازهای ضروری انسان نیست و در عین حال در کنار آن نیازها ذکر شده است و این حکایت از حقیقت یاد شده دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 63 - 5

5- گرایش و تمایل انسان به زیبایی و گریز از زشتی

فزیّن لهم الشیطن أعمالهم

از اینکه شیطان اعمال زشت مردم را تزئین کرد و آنان را به وسیله همان عمل گمراه ساخت، نشان دهنده نکته فوق است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 95 - 13

13- انسان، مجذوب ارزش های برتر است .

إنما عند الله هو خیر لكم إن كنتم تعلمون

برداشت فوق، به خاطر این است که خداوند با نمایاندن ارزشهای برتر، انسان را به سوی ارزشهای واقعی راهنمایی کرده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 11 - 2، 1

1- انسان، شرّ و بدی را چونان خیر و خوبی، طالب و خواستار است .

و یدع الإنسن بالشرّ دعاء بالخیر

مراد از «دعا» مطلق درخواست است اعم از اینکه به لفظ دعا باشد و یا به غیر آن.

2- خیرطلبی در انسان، اصیل و در پی شرّ بودنش، تبعی و غیر اصیل است .

و یدع الإنسن بالشرّ دعاء بالخیر

برداشت فوق از تشبیه شرخواهی انسان به طالب خیر بودنش استفاده گردیده است؛ یعنی، همان طور که انسان همواره و به طور طبیعی و اصیل طالب خیر است، به دنبال شر هم خواهد رفت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 3 - 4

4- بهره‌گیری قرآن از گرایش‌های انسان (گرایش به ابدیت) در ترغیب به ارزش‌های معنوی، بهره‌می‌گیرد.

يَبْشُرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا حَسَنًا. مَكْثِينَ فِيهِ أَبَدًا

روشن است که تمایل به جاودانگی، در نهاد انسان‌ها وجود دارد و قرآن مجید، از همین علاقه‌ها، برای سوق دادن آدمی به سوی ارزش‌ها، بهره‌برداری کرده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 7 - 13

13- گرایش به زیبایی‌ها، در سرشت انسان نهفته است.

ص: 612

جعلنا ما على الأرض زينه لها لنبلوهم

آفرینش زیبایی ها به منظور آزمایش انسان، در صورتی معنا خواهد داشت که گرایش به زیبایی در وجود انسان نهفته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 6 - 3

3 - استفاده از گرایش های درونی انسان ها برای تحریک آنان به تلاش و کوشش در راه خدا، از جمله روش های هدایتی قرآن است .

و من جهد فإِنما يجهد لنفسه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 22 - 8

8 - انسان ها، دارای گرایشی درونی به قدرتی برتر جهت انتخاب ولیّ و یاورند .

و ما لكم من دون الله من وليّ ولا نصير

نفی مطلق غیر خدا برای ولایت و یآوری، مبتنی بر وجود خصلت یارطلبی و اتکا به ولیّ برتر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 38 - 12

12 - انسان ها، طبعاً، به زیبایی و خوبی گرایش دارند .

وزين لهم الشيطان أعمالهم

این که شیطان، کارهای ناروا را خوب جلوه می دهد، تا مردم را از راه خدا باز دارد، حکایت از این حقیقت می کند که مردم، به زیبایی و خوبی گرایش دارند و شیطان از این گرایش، استفاده می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 21 - 19

19 - گرفتار آمدن به فرجامی فلاکت بار، ناخوشایند انسان ها و حتی حق ناپذیران است .

أولوكان الشيطان يدعوهم إلى عذاب السعير

همزه استفهام انکاری، حکایت کننده این معنا است که حق ناپذیران نیز از چنین فرجامی ایا دارند و در صورتی که متوجه بشوند که گرفتار آتشی همواره شعلهور خواهند بود، از کاری که منجر به ورود در آتش یاد شده بشود، خودداری می کنند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 8 - 5

5- گرایش و تمایل انسان به زیبایی و گریز وی از زشتی

أفمن زين له سوء عمله فرءاه حسناً

از این که شیطان برای گمراه کردن مردم، از راه زیبا جلوه دادن اعمال زشت آنان وارد می شود، می توان مطلب یاد شده را استنباط کرد.

ص: 613

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 12 - 7

7 - گرایش انسان ها به زیبایی و تزئین با زیورآلات

و تستخرجون حلیه تلبسونها

آیه شریفه در صدد گزارش از یک واقعیت خارجی است و آن استفاده مدام انسان ها از زیورآلات دریایی است. این کار حکایت از تمایل و گرایشی است که در درون انسان ها وجود دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 25 - 6

6 - گرایش درونی انسان به زیبایی ها

فزیّنوا لهم... و حقّ علیهم القول

از این که اعمال ناشایست انسان ها را برایشان خوب و نیک جلوه می دادند، می توان استفاده کرد که طبیعت انسان از بدی گریزان است و به خوبی تمایل دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 30 - 2

2 - گرایش های مادی و معنوی انسان ، متأثر از محدوده دید و بینش او است .

و لم یرد إلاّ الحیوه الدنیا ذلک مبلغهم من العلم

عبارت «ذلک مبلغهم...» می تواند جنبه تعلیلی برای دنیامداری مشرکان داشته باشد؛ یعنی، چون آنان از درک معارف معنوی عاجزاند، بنابراین تمامی همت خویش را در دنیا و مظاهر آن خلاصه کرده اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 1 - 3

3 - انسان ، مجذوب رحمت است .

الرحمن

با توجه به این که خداوند در مقام جلب توجه انسان ها رحمت خود را به آنان یادآور شده است، استفاده می شود که انسان بیش از هر چیز، مفتون لطف و رحمت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 5 - 3,5

3 - منشأ انکار معاد ، تمایل انسان به فسق و فجور است ؛ نه وجود شبهه ای علمی .

أیحسب الإنسان أن نجمع عظامه .. بل یرید الإنسان لیفجر أمامه

5 - گرایش به فسق و فجور ، از تمایلات طبیعی انسان ها است .

بل یرید الإنسان لیفجر أمامه

ص: 614

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 6 - 3

3 - گرایش طبیعی انسان به فسق و فجور ، زمینه پرسش های انکارآمیز او درباره قیامت .

بل یرید الإنسن لیفجر أمامه . یسنل أیآن یوم القیمه

جمله «یسئل أیآن..» استیناف بیانی و در مقام تعلیل و تفسیر «بل یرید الإنسن لیفجر...» است؛ یعنی، پرسش انکارآمیز انسان، برخاسته از گرایش او به فسق و فجور است؛ چرا که اگر قیامت را بپذیرد، نمی تواند به فسق و فجور متمایل گردد. از این رو برای ادامه راه فسق و فجور خویش، قیامت را انکار کرده و به تمسخر می گیرد.

956- گسترش نسل انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 79 - 2

2 - گسترش تدریجی نسل بشر در روی زمین ، پس از پیدایش نوع آن

و هو الذی ذرأکم فی الأرض

برداشت فوق، با توجه به معنای «ذرأ» (پراکندن) استفاده می شود.

957- گفتگوی خدا با انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 118 - 17

17 - سخن گفتن خدا با عموم مردم ، انتظاری سخیف و امری نامعقول است .

قال الذین لایعلمون لولا یکلمنا الله أو تأتینا ءایه .. قد بیّنا الأیت لقوم یو

پاسخ ندادن خداوند به اعتراض نخست مشرکان (لولا یکلمنا الله) می تواند اشاره به سخافت آن باشد؛ یعنی، این درخواست و اعتراض آن چنان نا به جاست که حتی شایسته پاسخگویی نیز نیست.

958- گمراهترین انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1- عبادت گران غیر خدا و حاجت طلبان از درگاه غیر او ، گمراه ترین و سرگشته ترین انسان ها

و من أضلّ ممّن يدعوا من دون الله من لا يستجيب له

ص: 615

959- گمراهی اکثریت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 62 - 12، 7

7- سوگند ابلیس برای به دست گرفتن زمام امور و منحرف ساختن فرزندان آدم (ع) - جزاندگی از آنان - در صورت مهلت خداوند به وی تا روز قیامت

لئن أخرجتن إلى يوم القيمة لأحتكنّ ذرّيته إلا قليلاً

12- ابلیس ، علی رغم سوگند و تصمیم قطعی بر گمراه کردن ذریه آدم (ع) ، بر ناتوانی خویش از تسلط بر گروه اندکی از آنان اعتراف کرد

لأحتكنّ ذرّيته إلا قليلاً

960- گمراهی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 40 - 3

3- همه انسان ها ، حتی بندگان خالص خدا ، در معرض فریب و آراسته نمودن زشتی ها توسط ابلیس

لأغويّتهم أجمعين . إلاّ عبادك منهم المخلصين

جمله «إلاّ عبادك منهم المخلصين» استثنا از جمله «لأغويّتهم أجمعين» است نه جمله «لأغويّتهم أجمعين» . یعنی ، ابلیس از گمراهی بندگان خالص خدا ناتوان است ، ولی به سراغ همه می رود و درصدد وسوسه همگان بر می آید. گفتنی است آیه 200 سوره «اعراف» - که درباره وسوسه گری شیطان برای پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) است - مؤید همین حقیقت است (وإما ينزغَنَّك من الشيطان نزع فاستعذ بالله).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 82 - 3

3- گمراه کردن همه انسان ها ، هدف و فلسفه مهلت خواهی ابلیس از خداوند بود .

قال ربّ فأنظرنی إلى یوم یبعثون . قال فإنّک من المنظرین ... قال فبعزّتک لأغويّتهم

از این که ابلیس ، پس از مهلت خواهی از خداوند و پذیرش این خواسته از سوی او ، اعلام کرد که بر گمراه کردن مردم مصمم گشته است؛

می توان به دست آورد که هدف اصلی او از این درخواست، همان گمراه سازی بنی آدم بوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 21 - 2

2- هدایت شدن یا گمراه گشتن مردمان ، خارج از قلمرو توانایی پیامبر (صلی الله علیه و آله)

ص: 616

قل إني لا أملك لكم ضرراً ولا رشداً

«ضرر» در مقابل «نفع» و «رشد» در مقابل «غی» است و در این آیه، هر یک از آن دو واژه - به لحاظ معنا - می تواند قرینه برای دیگری باشد؛ یعنی، «ضرر» قرینه باشد که مقصود از «رشد»، ضلالت است و «ضرر» قرینه بر این باشد که مراد از «رشد»، نفع است.

961- گناه انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 41 - 2

2- مشخص و محرز بودن گناهان جن و انس در قیامت ، بدون بازجویی

فیومئذ لا یسل عن ذنبه إنس ولا جانّ . . . یعرف المجرمون بسیمهم

962- گناه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 17 - 7

7- خداوند از تمامی گناهان بندگان باخبر و بر همه آنها آگاه و ناظر است .

و کفی برّک بذنوب عباده خبیراً بصیراً

963- گناه و طبع انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - شمس - 91 - 10 - 2

2- گناه پیشگی ، برخلاف طبیعت نفس انسان است .

دسیها

راغب در «مفردات» اکراه را در معنای «دس» دخیل می داند. بنابراین، نفس به وارد شدن در گناه، رغبتی ندارد.

964- گناهان انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - خداوند ، بر احوال بندگان و به گناهان آنان ، آگاهی کامل دارد .

ص: 617

و کفی به بذنوب عباده خبیراً

965- گواه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 143 - 5

5- مسلمانان ، گواه بر اعمال سایر مردمان و پیامبر گواه بر اعمال مسلمانان است .

لتكونوا شهداء على الناس و يكون الرسول عليكم شهيداً

در اینکه مراد از «شهداء» و «شهید» در آیه شریفه چیست، چند نظر ابراز شده است، از جمله گواهی بر اعمال است؛ یعنی، امت اسلامی و یا گروهی از آنان اعمال دیگر امته را مشاهده می کنند و در قیامت بر آن شهادت می دهند و پیامبر (صلی الله علیه و آله) نیز ناظر اعمال مسلمانان است و در آخرت بر آن شهادت می دهد.

966- گواه فطرت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 8 - 3

3- پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، شهادت دهنده و تأکیدکننده بر درستی ادراکات عقلی و گرایش فطری انسان *

إنا أرسلناك شهيداً و مبشراً

برداشت بالا- بدان احتمال است که منظور از «شاهداً»، شهادت دادن به درستی ارزش هایی باشد که انسان با عقل و فطرت آن را درک کرده یا می تواند درک کند. قرینه بر درستی این احتمال، تقدم «شاهداً» بر «مبشراً و نذیراً» است؛ چه این که اول باید ارزش تبیین گردد؛ سپس بر اجرای آن تأکید شود.

967- گواهان اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 21 - 1

1- حضور یکایک انسان ها در صحنه قیامت ، همراه با دو مأمور پیش برنده و گواه

و جاءت كل نفس معها سائق و شهيد

968- لذایذ اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 618

4- انسان در حیات اخروی، دارای تمایلات و لذت های مادی

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهْرٍ

از این که خداوند وعده به «جَنّات» و «نهر» داده است، استفاده می شود که انسان در آخرت نیز از مظاهر طبیعی لذت خواهد برد.

969- لذایذ انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 128 - 16

16 - انسانها از گمراه شدن توسط جنیان لذت و بهره می برند.

وقال أولياؤهم من الإنس ربنا استمتع بعضنا ببعض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 71 - 12

12 - لذت های چشم، از برجسته ترین لذت های انسان است . *

وتلذّ الأعین

برداشت یاد شده بنابراین احتمال است که «تلذّ الأعین» از باب ذکر خاص پس از عام بوده و برای بیان اهمیت لذت های چشم آورده شده باشد.

970- لذتهای اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 15 - 12

12- انسان، در حیات اخروی همانند دنیا، دارای نیازها و لذت های مادی

فيها أنهر من ماء... من لبن... من خمر... من عسل مصفّی و لهم فيهما من كلّ الثم

توصیف ها و ترغیب های خداوند به اموری چون نهرهای آب گوارا، شیر، شراب و عسل می رساند که انسان ها در آخرت از این امور

مادی، لذت می برند و بدین لذت ها نیازمنداند.

971- لغزش انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 619

23 - آدمی بر سر دوراهی پذیرش ولایت خداوند و یا پذیرش ولایت شیطان

و من يتخذ الشيطان ولياً من دون الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 4 - 4

4 - انسان ها ، حتی مؤمنان حقیقی ، در معرض لغزش و نیازمند مغفرت خداوند *

أولئك هم المؤمنون حقا لهم .. مغفره و رزق كريم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 33 - 18

18 - هشدار خداوند به قرار داشتن انسان در معرض عوامل متعدد انحراف آفرین

فلا تغرّبکم الحیوه الدنیا ولا یغرّبکم باللّه الغرور

972- لغزش انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 29 - 48

48- همه انسان ها حتی مؤمنان ، در معرض لغزش و نیازمند مغفرت الهی

وعد الله الذین .. مغفره

این که خداوند، به مؤمنان دارای عمل صالح نوید مغفرت داده است؛ در حقیقت می نمایاند که بعضی از لغزش ها، برای همگان متوقع است و در صورت حفظ ایمان و عمل صالح، قابل جبران و بخشش است.

973- لغزشگاه انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 5 - 4

4- دنیا، زمینه فریب و لغزشگاه انسان

فلاتغرینکم الحیوه الدنیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 57 - 4

4- انسان ها در جامعه فاسد و محیط منحرف، بدون ایمان به خدا و لطف او، در معرض انحراف و هلاکت اند.

ص: 620

و لولا نعمه ربّي لكنت من المحضرين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 26 - 14

14 - همه انسان ها ، حتی پیامبران ، در معرض افتادن در دام هوای نفس اند .

یداود .. فاحکم بین الناس بالحقّ ولا تتبّع الهوی

توصیه به پرهیز از پیروی هوای نفس به داوود(ع)، گویای این حقیقت است که همه انسان ها، حتی پیامبران، در معرض چنین خطری قرار دارند؛ و گرنه چنین توصیه ای لغو خواهد بود.

974- لغزشگاههای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 33 - 9

9- غریزه جنسی ، لغزشگاهی خطرناک برای آدمی است .

وإلا تصرف عني كيدهنّ أصب إليهنّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 89 - 3

3- انسان ، بدون رهنمود های وحی و دین الهی ، در معرض خطر ها و تهدید های جدی است .

وقل إني أنا النذير المبين

انذار و اخطار پیامبران، دلیل وجود خطر ها و تهدید های بسیاری در پیش روی بشر است. بنابراین اگر انسان انذار و اخطار های پیامبران را نادیده بگیرد، دچار خطر ها و آفت های بسیاری خواهد شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 25 - 10

10- انسان ها حتی صالحان ، در معرض لغزش و کوتاهی نسبت به حقوق پدر و مادرند .

و اخفض لهما جناح الذلّ . . . ربّكم أعلم ... إن تكونوا صلحين فإنه كان للأولين غفو

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 33 - 12

12- سلطه اولیای مقتول بر قاتل ، زمینه لغزش و زیاده روی آنان در اعمال سلطه خویش

جعلنا لولیّه سلطناً فلا یسرف فی القتل

نهی الهی، نوعی هشدار است و هشدار، نشانگر وجود لغزشگاه می باشد و «فاء» در «فلا یسرف» - که برای نتیجه است - نیز تأیید دیگری است بر مطلب فوق.

ص: 621

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 34 - 2

2- مال یتیم و سوسه انگیز و زمینه ساز لغزش انسان با تصرف به ناحق در آن است .

و لا تقربوا مال الیتیم إلا بالتی هی أحسن

به کار رفتن واژه «لا تقربوا» (نزدیک نشوید) به جای «لا تأکلوا و لا تصرفوا» (نخورید و تصرف نکنید) ممکن است به این دلیل باشد که: اموال یتیمان به دلیل حامی جدی نداشتن، در معرض دخل و تصرفهای عدوانی و حیف و میلهای به ناحق است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 39 - 9

9- انسان ، همواره در معرض ابتلا به شرک و نیازمند به هشدار است . *

لا تجعل مع الله إلهاء اخر . . . و قضی ربک ألا تعبدوا إلا إیاه ... لا تجعل مع ال

تأکید بر پرهیز از شرک در این مجموعه آیات (آیه 22 - 38) که درباره مباحث مختلف خانوادگی و اجتماعی است بیانگر این نکته است که احتمال لغزش انسانها زیاد است و باید به آنها توجه داده شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 62 - 14

14- بیشتر انسان ها ، در معرض ابتلا به و سوسه ها و استیلاى شیطانند .

لأحتکن ذریته إلا قليلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 64 - 12

12- مال و فرزند ، دوزینه مهم نفوذ شیطان و لغزش انسان

و شارکهم فی الأمول و الأولاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10- اعمال انسان ، همواره در معرض آمیخته شدن به ناخالصیهاست .

ربّ ادخلنی مدخل صدق و اخرجنی مخرج صدق

از اینکه خداوند به پیامبرش امر می کند که «برای کسب اخلاص و صداقت از او استمداد بطلبید» استفاده می شود که اعمال آدمی در معرض ابتلا به ریاست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 34 - 5

5- فراوانی مال و فرزند ، زمینه لغزش و غرور انسان است .

ص: 622

لأحدهما جنتين . . . فقال لصحبه و هو يحاوره أنا أكثر منك مالاً و أعزّ نفراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 35 - 9

9- ثروت مندان و قدرت مندان ، در خطر پندار جاودانگی نعمت ها در دنیايند .

أنا أكثر منك مالاً . . . قال ما أظنّ أن تبید هذه أبداً

داستان مذکور در آیه، چه واقعی باشد و چه سمبلیک، بیان خصلت های آدمی و واکنش های او در شرایط مختلف است. از جمله این خصلت ها آن است که وقتی در اوج رفاه قرار گیرد و اموال خود را در اطراف خود مشاهده کند، چنین می پندارد که نعمت های اطراف او جاودانه هستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 131 - 13

13 - امکانات زندگی دنیوی ، دلربا و جذاب و انسان ها در خطر فریفته شدن به آن هستند .

و لا تمدنّ عینیک إلی ما متّعنا . . . زهره الحیوه الدنیا

«زهره» به معنای «یک شکوفه» است. در این آیه، امکانات و متاع های دنیا به شکوفه درخت تشبیه شده است؛ یعنی، چنان که شکوفه درخت، موجب زیبایی و جزاییت آن است، امکانات دنیایی نیز مایه حسن و جلوه حیات دنیا است. کلمه یاد شده در آیه، حال برای «ما» در «ما متّعنا» است و مفرد بودن آن، حاکی از یکنواختی تمامی لذت های دنیا است و ممکن است برای تحقیر آن نیز باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 213 - 3

3 - ابتلائی به شرک ، خطری جدی در مسیر عقیده و عمل انسان

فلا تدع مع الله إلهاء اخر

نهی الهی - آن هم در ظاهر خطاب به پیامبر (صلی الله علیه و آله) - نشانگر آن است که اصولاً انسان در معرض چنین خطری قرار دارد؛ زیرا وقتی آن حضرت مورد هشدار قرار گیرد، تکلیف دیگران روشن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 14 - 15

15 - انسان ، در معرض ناسپاسی نسبت به نعمت های الهی و حقوق والدین و نیازمند به تذکر است .

ووصینا الإنسن بولدیه .. أن اشکرلی و لولدیک

975- مال دوستی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 623

12- دل‌بستگی انسان به دارایی‌های خویش، شدیدتر از سایر دل‌بستگی‌های وی

و لایسئلکم أموالکم

از این که خداوند در کنار تشویق به ایمان و تقوا، فوراً به انسان یادآور شده که هدف از این ایمان و تقوا، گرفتن مال از ایشان نیست؛ استفاده می‌شود که دل‌بستگی انسان به مال زیاد است و چه بسا بیشتر از سایر دل‌بستگی‌ها است؛ زیرا خداوند، تنها به همین یک نکته اشاره فرموده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 37 - 1

1- تذکر خداوند، به ضعف شدید انسان در آزمون‌های مالی و دست کشیدن از اموال

إن یسئلکموها فیحکم تبخلوا ویخرج أضغثکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 40 - 4

4 - دل‌بستگی عمیق انسان‌ها، به مال

أم تسئلهم أجراً فهم من مغرم مثقلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عادیات - 100 - 8 - 1

1 - تمایل شدید به مال، از ویژگی‌های طبیعت انسان است.

وإنه لحبّ الخیر لشدید

976- مالک انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 156 - 1

1 - خداوند مالک و اختیار دار انسان ها و آنان هم مملوک و در اختیار اویند .

قالوا إنا لله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 284 - 7

7 - خداوند ، مالک انسان و اعمال و نیات وی

لله ما فى السموات و ما فى الارض و ان تبدوا ما فى انفسكم او تخفوه يحاسبكم به ال

ص: 624

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 132 - 6

6 - خداوند ، مالک انسان ها و خود ، تدبیر کننده امور آنهاست .

و لله ما فی السموت و ما فی الأرض و کفی بالله وکیلا

از مصادیق مورد نظر برای «ما فی الارض»، انسانها هستند، چون خطاب قرآن با آنان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 89 - 14

14 - خداوند ، مالک و مدبر انسانها

ربنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 172 - 8

8 - تنها خداوند ، مالک و مدبر انسانهاست .

ألست بربکم قالوا بلی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 30 - 7

7 - خدا ، مولا و مالک حقیقی انسانهاست .

وردوا إلى الله مولیهم الحق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 38 - 4

4- الله ، یگانه مالک و مدبر انسان و جهان هستی است .

لکنّا هو الله ربّی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 4 - 2

2- وحی و بعثت پیامبران ، مقتضای مالکیت و ربوبیت بی شریک خدا بر جهان و انسان

كذلك يوحى إليك .. له ما فى السموت و ما فى الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 6 - 3

3- مالک و مدبر بودن خداوند برای انسان ها ، دلیل رجوع تمام حرکت ها و تلاش های آنها به خداوند است .

كادح إلى ربك

ص: 625

977- مالک انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 164 - 1

1 - تنها خداوند، «رب» (مالک و مدبر) انسانهاست.

أغیر الله أبغی ربا

«بغی»، مصدر «أبغی»، به معنای جستجو و طلب کردن است. کلمه «ربا» مفعول برای «أبغی» و «غیر الله» حال برای «ربا» است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 56 - 3

3- خداوند، پروردگار و مالک همه انسان ها و مدبر امور ایشان است.

علی الله ربی و ربکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 10 - 2

2 - خدا مالک انسان ها و همه آنان بندگان او

وَأَنَّ اللَّهَ لَیْسَ بِظَلَمٍ لِلْعَبِيدِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 15 - 8

8 - خداوند، مالک و مدبر انسان و سامان بخش تحولات زندگی و عوالم هستی او است.

رَبِّهِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 3 - 4

4 - مالکیت خداوند بر مردم، از نوع مالکیت معبود بر بندگان است.

ملک الناس . إله الناس

ترتیب ذکرى دو وصف «ملک» و «إله»، ممکن است اشاره به نکته یادشده داشته باشد.

ص: 626

978- مالک حواس انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 31 - 5

5- شنوایی و بینایی و دیگر حواس انسان، تحت مالکیت و فرمان خداست.

أمن يملك السمع والأبصر

کلمه «یملک» می تواند از مصدر «مَلک» (مالک بودن) و نیز می تواند از «مُلک» (فرمانروایی) باشد.

979- مالکیت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 39 - 4

4- انسان، مالک عمل و دستاورد تلاش خویش *

و أن ليس للإنسن إلا ما سعى

لام در «لإنسان» برای ملکیت است و «سعی» تمامی فعالیت های آدمی را شامل می شود.

980- مالکیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 71 - 7,8

7- مالکیت انسان بر دام ها (شتر، گاو و گوسفند)، جلوه لطف خدا به انسان ها است.

أولم يروا... أنعمًا فهم لها ملكون

از آمدن جمله «فهم لها ملكون» (بافاء تفریع) می توان برداشت بالا را استفاده کرد؛ زیرا خداوند علاوه بر آن که انعام را برای بهره مندی انسان ها آفریده، مالکیت را نیز به انسان ها بخشیده است.

8- مشروعیت مالکیت انسان ها بر دام ها (شتر، گاو و گوسفند)

أنعمًا فهم لها ملكون

981- مبدأ انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 156 - 2,5

2 - انسان و همه شئون او از خداوند نشأت گرفته است و به سوی او باز خواهد گشت .

قالوا .. إنا إليه رجعون

ص: 627

«رجوع» به معنای: بازگشتن به چیزی است که منشأ و مبدأ بوده است و مقصود از «نا» در «إنا» انسان و متعلقات اوست. بنابراین «إنا إلیه راجعون» حکایت از آن دارد که: آدمی و همه آنچه به او تعلق دارد از خداوند نشأت گرفته و همه به او باز می گردند.

5 - جهان بینی مؤمنان صابر (از خدا بودن و به سوی او بازگشتن) دلیل صبر و استقامت آنان در برابر دشواری های راه ایمان

الذین إذا أصبتهم مصیبه قالوا إنا لله و إنا إلیه راجعون

«الذین .. . قالوا ...» علاوه بر بیان اوصاف و ویژگی صابران، حکایتگر دلیل و علت صبر آنان نیز هست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 157 - 3

3 - مؤمنانی که از سر باور به « از خدا بودن و به او بازگشتن » مصایب راه ایمان را تحمل می کنند ، از مقامی والا در پیشگاه خداوند برخوردارند .

قالوا إنا لله و إنا إلیه راجعون. أولئک علیهم صلوات من ربهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 245 - 14

14 - خداوند ، مبدأ همه انسانهاست و بازگشت آنان تنها به سوی اوست .

و الیه ترجعون

«رجوع»، یعنی بازگشت شخص به آنجا که بوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 105 - 12

12 - خداوند ، آغاز و فرجام همه انسانها

إلی الله مرجعکم جمیعاً

«مرجع» به معنای بازگشتن است و به کار بردن این کلمه در بیان سیر انسان به سوی خداوند می رساند که او مبدأ انسانها نیز بوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - خداوند مبدأ انسان و مرجع نهائی اوست.

ثم إلى ربهم مرجعهم

واژه «مرجع» از رجوع است و راغب می گوید: «الرجوع العود إلى ما كان منه البدء». رجوع برگشت به جایی است که شروع از آنجا بوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 8 - 11

ص: 628

11 - مبدأ و مرجع انسان ها ، خداوند است .

إِلَىٰ مرجعکم

رجوع، به معنای «بازگشت به جایی است که آغاز، از آن جا بوده است.».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 17 - 16

16 - خداوند ، مبدأ و مقصد انسان ها است .

إِلَيْهِ ترجعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 57 - 3

3 - خداوند ، مبدأ و مرجع انسان ها است .

ثُمَّ إِلَيْنَا ترجعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 15 - 14

14 - آغاز و بازگشت انسان ها ، خداوند است .

ثُمَّ إِلَىٰ مرجعکم

«رجوع» در لغت، به معنای بازگشت به جایگاهی است که شروع از آن جا بوده است (مفردات راغب).

982- مبدأ انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 4 - 1

1- انسانها ، از ناحیه خدایند و فقط به سوی او باز می گردند .

إِلَى اللَّهِ مرجعکم

«رجوع» به معنای بازگشتن به چیزی است که شروع نیز از آن بوده است (مفردات راغب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 79 - 4

4 - خدا، مبدأ آغازین و مرجع نهایی انسان ها

و هو الذی ذرأکم . . . وإلیه تحشرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 629

7 - خداوند ، مبدأ انسان ها و مرجع نهایی آنها است .

اللّٰهُ يَبْدُوْا الْخَلْقَ ثُمَّ يَعِيْدُهُ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ

کلمه «ترجعون» از ریشه «رجوع» است و طبق گفته راغب، رجوع، بازگشت به جایی است که مبدأ و شروع بوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 23 - 4

4 - خداوند ، تنها مبدأ و مرجع انسان ها است .

إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ

از تقدیم خبر، حصر استفاده می شود. لازم به ذکر است که آیه، اگرچه درباره کافران است، اما کافران، در مورد بازگشت شان به خدا خصوصیتی ندارند و این بازگشت، برای همه انسان ها است. گفتنی است از واژه «مرجع» (بازگشتن) به دست می آید که مبدأ نیز خداوند است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 11 - 10

10 - پروردگار ، مبدأ و منت های حرکت انسان ها است .

ثُمَّ اِلَى رَبِّكُمْ تُرْجَعُوْنَ

«رجوع» در جایی اطلاق می شود که سابقه ای داشته باشد.

983- مبدأ خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 26 - 1

1 - همه انسانها، فرزندان آدم(ع) و او مبدأ تکوین تمامی آنان است.

بینی ءادم

چون مخاطب قرآن همه انسانها هستند و نه قشری خاص، معلوم می شود نسبت بین کلمه بنی آدم و مردمان نسبت تساوی است؛ یعنی از نظر مصداق متحد هستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 4 - 5

5 - خدا، مبدأ پیدایش انسان است .

إنه يبدؤا الخلق

مصداق مورد نظر از «الخلق» به قرینه جمله «ليجزى الذين آمنوا . . .» انسان است.

ص: 630

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 6 - 1

1 - خداوند ، انسان ها را از یک تن (آدم (ع)) آفرید .

خلقتکم من نفس وحده

مفسران بر این دیدگاه اند که مقصود از «نفس واحده» آدم ابوالبشر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 23 - 2

2 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مأمور توجه دادن مردم به مبدأ پیدایش بشر و نعمت های نهفته در وجود او

قل هو الذی أنشاکم و جعل لکم السمع و الأبصر و الأفئده

984- مبدأ خلقت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 24 - 2

2 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مأمور توجه دادن مردم به مبدأ پیدایش انسان ها و تکثیر نسل او

قل هو الذی ذرأکم فی الأرض

985- متفکران و خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 21 - 13

13 - آیه بودن آفرینش انسان از خاک ، برای متفکران ، قابل درک است .

و من آیته أن خلقتکم من تراب . . . إن فی ذلک لآیت لقوم یتفکرون

986- مجادله انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - انقراض نسل بشر در دنیا و آغاز قیامت ، غافل گیرانه و در حالی خواهد بود که همگان سرگرم جدال و کشمکش روزانه اند .

ما ینظرون إلاّ صیحه وحده تأخذهم و هم یخصّمون

«یخصّمون» (از ماده «خصومت» و «خصام») به معنای جدال و کشمکش است و جمله «و هم یخصّمون»، حال برای ضمیر

ص: 631

مفعولی در «تأخذهم» است؛ یعنی، در حالی که آنان سرگرم جدال و کشمکش بر سر زندگی مادی اند، ناگهان صیحه سهمگین آنان را فراخواهد گرفت.

987- مجادله درباره خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 71 - 2

2- مجادله و گفتگوی فرشتگان با خدا، در ملاً اعلی درباره آفرینش انسان

بالملاً الأعلی إذ یختصمون .. إذ قال ربك للملائكة إني خلق بشراً

برداشت یاد شده مبتنی بر این نکته است که «إذ» ظرف زمان ماضی بوده و متعلق به «إذ یختصمون» باشد.

988- مجادله گری انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 4 - 5,9

4- انسان، موجودی مجادله گر و ستیزه جو درباره خالق خویش است.

فإذا هو خصیم

«خصم» (مصدر «خصیم») به معنای جدال و منازعه است (لسان العرب). درباره متعلق «خصیم» دو احتمال وجود دارد: 1- متعلق آن خداوند باشد. 2- حذف متعلق قرینه عمومیت و اطلاق باشد؛ یعنی، خصیم بودن از خصوصیات انسان است. برداشت فوق - به قرینه صدر آیه گذشته که از خداوند خالق سخن می گوید - بنابر احتمال اول است.

5- جدال و ستیزه جویی، از جمله ویژگی های انسان است.

فإذا هو خصیم مبین

برداشت فوق، بر طبق احتمال دوم در متعلق خصیم است؛ یعنی، متعلق خصیم حذف شده تا دلالت کند که انسان پیوسته سعی در جدال و ستیزه دارد.

9- آفرینش انسان از نطفه، به صورت مجادله گری سخنور، شاهد و گواه وحدانیت خداوند است.

تعلی عمّا یشركون . خلق الإنسن من نطفه فإذا هو خصیم مبین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 54 - 6,7,8

6- انسان ، مجادلگرتريں موجود هستى است .

و كان الإنسان أكثر شيء جدلاً

«جدل» يعنى: «گفتوگو به گونه نزاع و برترى طلبى» (مفردات راغب). البته، غالباً، جدال، در جایی به کار می رود که این نزاع و گفتوگو، با سخنان باطل و بی اساس باشد.

ص: 632

7- انسان ، موجودی مباحثگر و نیازمند مشاهده دلایل و بیان های مختلف برای پذیرش حق است .

و لقد صرّفنا فی هذا القرآن للناس من كلّ مثل و كان الإنسان أكثر شیء جدلاً

بیان مجادلگری انسان، پس از اشاره به ارائه مثال ها و بیان های مختلف در قرآن، گویا به این نکته اشاره دارد که برای این موجود مجادلگر، سخن بسیار و با طرح های مختلف باید گفته شود تا او قانع شده و به راه هدایت، رهنمون گردد.

8- اقتناع روح مجادلگر آدمی و رام ساختن او در مسیر حق ، فلسفه ارائه مثال ها و نمونه های متعدّد در قرآن است .

و لقد صرّفنا .. و كان الإنسان أكثر شیء جدلاً

989- محافظت از انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 11 - 5, 3, 2, 1

1- فرشتگانی عهده دار مراقبت و محافظت از انسان ها در برابر خطر ها و حوادث نابود کننده

له معقّبت .. یحفظونه من أمر الله

«تعقیب» (مصدر معقّبات) ؛ یعنی، به منظور انجام کاری در پی کسی رفتن. بنابراین مراد از «معقّبات» به قرینه «یحفظونه» نیروهایی است که به منظور حفاظت آدمی در پی اویند و وی را دنبال می کنند. مفسّران برآنند که آن نیروها (معقّبات) فرشتگان الهی می باشند.

2- هر فردی از انسانها ، بهره مند از مراقبت و محافظت چندین فرشته است .

له معقّبت .. یحفظونه

برداشت فوق از جمع آوردن کلمه «معقّبات» استفاده می شود. قابل ذکر است که ضمیر در «له» و ضمیر مفعولی در «یحفظونه» به «من أسرّ القول ...» باز می گردد و مراد از آن «انسان» است ؛ زیرا خطاب در جمله «سواء منکم» متوجه انسانهاست.

3- فرشتگان محافظ و پاسدار انسانها ، از همه اطراف و جوانب ، آنان را مراقبت می کنند .

له معقّبت من بین یدیه و من خلفه یحفظونه

«من بین یدیه» یعنی از پیش رو و «من خلفه» یعنی از پشت سر و این دو کنایه از جمیع اطراف است.

5- فرشتگان به فرمان خداوند آدمیان را از حوادث و خطر ها محافظت می کنند .

یحفظونه من أمر الله

برداشت فوق بر این اساس است که «من» سببیه باشد.

19- «عن أبي جعفر (ع) في قوله: «له معقبات من بين يديه و من خلقه يحفظونه من أمر الله» يقول: بأمر الله من أن يقع في ركي، أو يقع عليه حائط، أو يصيبه شيء حتى إذا جاء القدر... يدفعونه إلى المقادير و هما ملكان يحفظانه بالليل و ملكان بالنهار يتعاقبانه؛

از امام باقر(ع) درباره سخن خدا: «له معقبات...» روایت شده که می فرمود: به فرمان خدا [حفظ می کنند] او را از اینکه در چاه بیفتد یا دیوار بر او فروریزد یا آسیبی به او برسد تا زمانی که تقدیر بیاید... او را به تقدیر وامی گذارند و آن محافظان، دو فرشته در شب و دو فرشته در روز به نوبت از او حفاظت می کنند».

ص: 633

990- محافظت از انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 64 - 13

13- حفاظت و حراست خداوند از بندگان ، برخاسته از رحمت گسترده اوست .

فَاللَّهُ خَيْرٌ حَفَظًا وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّحِمِينَ

توصیف خداوند به «أرحم الراحمین» ، پس از یاد کردن از او به عنوان بهترین حافظ ، گویای ارتباط میان مضمون دو صفت یاد شده است ؛ یعنی ، چون أرحم الراحمین است بهترین حافظ می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 80 - 4

4- فنّ زره سازی داوود (ع) ، در جهت حفظ مردم از خطرات و پی آمد های جنگ بود .

داود .. . علمنه صنعه لبوس لکم لتحصنکم من بأسکم

991- محافظت از ایمان انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطففین - 83 - 33 - 2

2 - تنها فرستادگان الهی ، برای مراقبت از ایمان مردم و تشخیص هدایت و ضلالت آنان ، شایسته اند .

و ما أُرسلوا علیهم حفظین

مجهول بودن فعل «أُرسلوا» ، گویای آن است که تنها کسانی می توانند مراقب مردم باشند که رسالتی برعهده آنان نهاده شده باشد. سیاق کلام نشان می دهد که ارسال ، باید از جانب خداوند باشد.

992- محافظت از عمل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 4 - 2

2- افکار و کردار انسان ها ، محفوظ مانده و محاسبه خواهد شد .

إِنَّ كُلَّ نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ

خبر از حفاظت و مراقبت بر انسان ها، هشدار است به آنان که نپندارند آنچه انجام می دهند، فانی گشته و پیامدی نخواهد داشت.

ص: 634

993- محاکمه اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 6 - 1

1 - قیامت ، روز برانگیخته شدن انسان ها برای محاکمه و کیفر و پاداش

یوم یبعثهم الله جميعاً فینبئهم بما عملوا

994- محدوده اختیار انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 36 - 12

12- « عن موسی بن جعفر (ع) . . . قال علی بن الحسین (ع) : . . . و لیس لك أن تتکلم بما شئت لأن الله تعالی قال : « و لا تقف ما لیس لك به علم » . . . »

امام موسی بن جعفر(ع) . . . از امام سجاد(ع) روایت کرده است که فرمود: تو حق نداری هر چه می خواهی بگویی؛ چون خداوند متعال فرمود: و لا تقف ما لیس لك به علم...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 26 - 8

8 - انسان ها - به رغم داشتن اختیار - مقهور قوانین و سنت های تکوینی عالم آفرینش اند .

کَلَّ لَهُ قَنْتُون

با توجه به این واقعیت روشن که انسان ها از دستوره های تشریحی خداوند تَمَرِد می کنند، «کَلَّ لَهُ قَنْتُون» تکوینی است. بنابراین، مراد از اطاعت خاضعانه همه موجودات - از جمله انسان ها - از خداوند، می تواند این باشد که آنان، پیوسته تابع علل و اسباب تکوینی عالم اند و نمی توانند از آنها فراتر بروند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 15 - 10

10 - بازگشت آدمیان به زندگی در عالم آخرت ، بازگشتی قهری و بدون اختیار

ثمَّ إلى ربِّكم ترجعون

مجهول آمدن فعل «تُرجعون»، نشانگر آن است که آدمیان بدون اختیار و انتخاب، ناگزیر به حیات اخروی اند و کافران برخلاف تمایلشان، به صحنه آخرت احضار خواهند شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 38 - 2، 1

ص: 635

1 - هیچ کتاب آسمانی، آدمیان را در انتخاب راه درست و نادرست، آزاد ندانسته؛ بلکه همگان را به گزینش راه درست مکلف ساخته است.

إِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا تَخَيَّرُونَ

2 - انسان در دیدگاه کتاب های آسمانی، موجودی مکلف و مسؤول است؛ نه آزاد مطلق و عنان گسیخته.

إِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا تَخَيَّرُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 39 - 2، 1

1 - هیچ انسانی برای آزادی مطلق و عنان گسیخته خویش در برابر گزینش راه درست یا نادرست، از خداوند تضمین و تعهد نگرفته است.

أَمْ لَكُمْ أَيْمَنَ عَلَيْنَا بَلِغَهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ إِنَّ لَكُمْ لَمَا تَحْكُمُونَ

2 - خداوند، برای آزادی مطلق و عنان گسیخته هیچ انسانی، تعهد نسپرده و تضمین نکرده است.

أَمْ لَكُمْ أَيْمَنَ . . . إِنَّ لَكُمْ لَمَا تَحْكُمُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 40 - 2

2 - هیچ کس نمی تواند ضامن درستی این اندیشه شود که خداوند، سرنوشت مسلمانان و تبهکاران را یکسان دانسته و آزادی مطلق انسان ها را در برابر گزینش راه درست و نادرست، تعهد کرده است.

أَفَجَعَلَ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ . . . إِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا تَخَيَّرُونَ . . . سَلِّمُوا إِلَيْهِمْ بَدَلًا زَعِيمًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 30 - 2

2 - انسان در برابر خداوند، موجودی مستقل و کاملاً آزاد و مختار نیست؛ بلکه در محدوده مشیت و خواست او، دارای آزادی و اختیار است.

وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ

12 - خداوند در امور جهان آخرت ، به هیچ کس اختیار تصمیم گیری و اظهار نظر نداده است .

لايملكون منه خطاباً

ممکن است «منه» به «لایملکون» متعلق باشد؛ یعنی، آن موجودات از جانب خداوند، مالک هیچ خطاب و اظهار نظری درباره حوادث قیامت قرار داده نشده اند. به قرینه آیه بعد، مراد از آن، استقلال در تصمیم گیری است.

14 - خداوند ، در تدبیر امور عالم و گستراندن رحمت خویش ، به احدی از مخلوقات خود حق اعتراض نداده است .

ربّ السموت .. الرحمن لایملکون منه خطاباً

به قرینه صدر آیه، می توان گفت: مراد از خطاب، اعتراض به کارهایی است که از ربوبیت و رحمانیت خداوند نشأت گرفته است.

بنابراین محتوای آیه شریفه، به نظام کنونی جهان نیز ارتباط داشته و اختصاص به جهان آخرت ندارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکویر - 81 - 10 - 4

4 - بسته ماندن و باز شدن نامه اعمال انسان در قیامت ، در اختیار او نیست .

و إذا الصحف نشرت

مجهول بودن «نشرت»، گویای برداشت یاد شده است.

995- محدوده اختیارات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 26 - 11

11- انسان ها در مصرف اموال خویش آزادی مطلق نداشته و محدودیت دارند .

و ءات . . . و لا تبذرا تبذیراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 87 - 1

1- هیچ کس در قیامت خودسرانه ، حق شفاعت کردن و قدرت آن را ندارد .

المتّقین . . . المجرمین ... لا یملکون الشفّعه

در مورد مرجع ضمیر فاعلی «لا یملکون» احتمالاتی هست؛ از جمله آن که مرجع ضمیر، از مجموع «متّقین» و «مجرمین» (در آیات پیشین) انتزاع شود؛ در این صورت مقصود، همه مردم خواهد بود. درباره معنای «الشفّعه» نیز دو وجه محتمل است: 1- به معنای شفاعت کردن (مصدر معلوم)، 2- به معنای شفاعت شدن. این برداشت و چند برداشت بعد، مبتنی بر وجه اول است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 36 - 4, 3

3 - مردم ، حق ندارند که تصمیم هایی بگیرند که با حکم ها و فرمان های خدا و پیامبرش مخالف باشد .

و ما كان لمؤمن ولا مؤمنة إذا قضى الله ورسوله أمراً أن يكون لهم الخيره من أمرهم

4 - صرف صاحب اختیار بودن در چیزی ، حقّ تصمیم گیری را درباره آن نمی آورد .

و ما كان لمؤمن ولا مؤمنة إذا قضى الله ورسوله أمراً أن يكون لهم الخيره من أمرهم

مرجع ضمیر «أمرهم» عبارت «مؤمن و مؤمنه» است که به اعتبار نکره بودن آنها و در سیاق نفی واقع شدن، افاده عموم می کند. اضافه «أمر» به ضمیر «هم» می تواند برای القای این نکته باشد که در صورتی که خداوند و پیامبرش، حتی درباره امور مربوط به مؤمنان، اعلام نظر کرده اند، آنان حق تصمیم دیگری ندارند.

ص: 637

996- محدودہ اختیارات انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 75 - 5

5- انسان ها در مالکیت و قلمرو اختیارات ، متفاوتند .

عبدًا مملوگًا لا یقدر علی شیء و من رزقته .. فهو ینفق منه سرًا و جهراً

برداشت فوق به خاطر این است که مثالهای قرآن، دارای حقیقت و حاکی از واقعیت‌های خارجی - نه غیر حقیقی و سنبلیک - است.

997- محدودہ ادراک انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 2 - 11

11 - بی احترامی به پیامبر (صلی الله علیه و آله) و رهبری الهی ، دارای آثار ویرانگر و فراتر از درک و تحلیل خود انسان *

لاترفعوا أصوتکم ... و لاتجهروا له بالقول ... أن تحبط أعمالکم و أنتم لاتشعرون

برداشت بالا-بدان احتمال است که «وأنتم لاتشعرون» نظر به اصل تأثیر داشته باشد؛ یعنی، شما درک نمی کنید که بی احترامی به پیامبر(صلی الله علیه و آله) تا چه میزان تأثیر منفی دارد.

998- محدودہ زندگی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 79 - 5

5- زندگی بشر ، محدود به توقف ناپایدار وی در دنیا نیست .

و هو الذی ذرأکم فی الأرض و إلیه تحشرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 64 - 4

4- هدف آفرینش انسان ، محدود به زندگی دنیوی وی نیست .

يبدؤا الخلق ثم يعيده

اعاده حیات می رساند که هدف از آفرینش، در همین زندگی زودگذر دنیایی تکمیل نمی شود و گرنه نیازی به اعاده آن نبوده است.

999- محدودۀ عقل انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 638

7 - مفاهیم وحی ، قبل از نزول در قالب واژگان عرب ، مفاهیمی فراتر از عقل بشر بوده است .

إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

از این که فلسفه عربی بودن قرآن، خردورزی در آن قرار داده شده است، مطلب بالا استفاده می شود.

1000- محدوده علم انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 56 - 7

7 - آگاهی کامل به هدایت پذیری انسان ها ، از دسترس بشر دور است .

و هو أعلم بالمهتدين

تصریح خداوند به آگاه بودنش از افراد قابل هدایت، می تواند اشاره باشد به این که دیگران - حتی پیامبر(صلی الله علیه و آله) که دوست دار هدایت همه انسان ها است - قادر به دست یافتن به این آگاهی نیستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 46 - 8

8 - علم و آگاهی انسان ها ، محدود بوده و همواره پاره ای از حقایق برای آنان ناشناخته خواهد بود .

علم الغیب والشهده

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که نهان و غایب بودن بعضی از امور در مقایسه با آگاهی انسان ها، سنجیده می شود؛ وگرنه همه حقایق برای خداوند مشهود و آشکار است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 4 - 6

6 - حقیقت قرآن ، نزد خداوند است و بشر تنها بهره مند از جلوه های آن حقیقت ملکوتی است .

وإِنَّهُ فِي أُمِّ الْكُتُبِ لَدِينَا لَعَلِّي حَكِيمٍ

8- مرز هستی ، خارج از دسترسی علمی و فنی جن و بشر *

يَمْعَشُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ . . . لَاتَنْفِذُونَ إِلَّا بِسُلْطَنٍ

در صورتی که مفاد آیه در مورد دنیا باشد، احتمال می رود مراد از «سماوات و ارض» مجموعه هستی باشد که جن و انس نمی توانند به مرزهای هستی دست پیدا کنند. طبق این احتمال «لاتنفذون إلاّ بسلطان» تأکید صدر آیه شریفه است که دسترسی به مرز هستی، نیازمند قدرت و توانی است که جن و انس فاقد آن هستند.

ص: 639

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 61 - 4

4 - زمان برپایی رستاخیز ، خارج از قلمرو دانش بشر

و ننشئکم فی ما لاتعلمون

«ما»ی موصوله در «فیما»، می تواند کنایه از کیفیت خلقت اخروی و یا کنایه از زمان حیات مجدد یافتن انسان در آخرت باشد. برداشت بالا بر پایه احتمال دوم است؛ یعنی، ما مرگ را بر این اساس مقدر کردیم که در زمانی که نمی دانید، شما را بار دیگر ایجاد کنیم.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 3 - 2

2 - شناخت ژرفای حقیقت و عظمت قیامت ، بس دشوار و دست نیافتنی برای بشر

و ما أدریک ما الحاقه

1001- محدوده علم انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 76 - 28

28- دانش بشری محدود است .

و فوق کل ذی علم علیم

تعمیم جمله «و فوق کل . . .» به تمامی عالمان بشر اقتضا می کند که بین انسانها کسی نباشد که از همه عالمان برتر باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 107 - 7

7- دانش بشر ناتوان از پیش بینی زمان برپایی قیامت حتی به صورت احتمال

أو تأتیهم الساعة بغتة وهم لایشعرون

در صورتی می توان گفت چیزی ناگهانی و بی خبر تحقق یافت که آدمی زمان تحقق آن را حتی به صورت احتمال و حدس تعیین نکرده

باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 38 - 3

3 - قلمرو علم بشر به حقایق جهان (آسمان ها، زمین و . . .) محدود است .

إِنَّ اللَّهَ عِلْمُ غَيْبِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 640

6- وجود پدیده هایی خارج از قلمرو دانش بشر در جهان

و ممّا لا یعلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 2 - 2

2- ابزار شناخت حقیقت ستاره « طارق » و ویژگی های آن ، در اختیار همگان نیست .

و ما أدریک ما الطارق

خطاب در «ما أدراک» در این موارد، مخصوص شخص پیامبر (صلی الله علیه و آله) نیست؛ بلکه روی سخن با هر مخاطبی است که این سخن را دریافت کند.

1002- محدوده فهم انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 4 - 4

4- حقیقت ملکوتی قرآن ، فراتر از حد درک و دریافت عادی بشر

و إنّه فی أمّ الکتب لدینا لعلیّ

جمله «إنّه فی أمّ الکتب لدینا لعلیّ» تأکیدی برای عبارت پیشین است؛ یعنی، قرآن دارای چنان مرتبه بلندی است که اگر ما آن را از «أمّ الکتب» به زبان عربی بر نمی گردانیم و برای زمینیان نازل نمی کردیم، دستیابی به معارف آن برای هیچ انسانی مقدور نبود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 17 - 5

5- حقیقت ملکوتی قرآن ، دور از درک و اندیشه توده ها *

و لقد یسرنا القرآن للذکر

مفهوم «لقد یسرنا..» این است که حقایق قرآنی در مرحله نخست و قبل از آسان شدن آن، سنگین بوده است؛ به گونه ای که چه بسا بیشتر انسان ها از درک آن ناتوان بوده اند.

5 - حقیقت ملکوتی قرآن ، دور از درک و اندیشه توده ها *

و لقد یسرنا القرآن

مفهوم «و لقد یسرنا القرآن..» این است که حقایق قرآنی، در مرحله نخست و قبل از آسان شدن آن، سنگین بوده است؛ به گونه ای که چه بسا بیشتر انسان ها از درک آن ناتوان بوده اند.

ص: 641

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 32 - 5

5 - حقیقت ملکوتی قرآن ، دور از درک و اندیشه توده ها *

و لقد یسرنا القرآن

مفهوم «و لقد یسرنا القرآن . . .» این است که حقایق قرآنی، در مرحله نخست و قبل از آسان شدن، سنگین بوده است؛ به گونه ای که چه بسا بیشتر انسان ها در درک آن ناتوان می شدند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 40 - 5

5 - حقیقت ملکوتی قرآن ، دور از درک و اندیشه توده ها *

و لقد یسرنا القرآن

مفهوم «و لقد یسرنا» این است که حقایق قرآنی، در مرحله اول و قبل از آسان شدن، سنگین بوده است؛ به گونه ای که چه بسا بیشتر انسان ها از درک آن ناتوان بوده اند.

1003- محدوده فهم انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 58 - 11

11- حقیقت بهشت و دوزخ ، فراتر از سطح درک بشر

فإنما یسرناه لسانک لعلهم یتذکرون

با توجه به ارتباط این آیه با آیات پیشین - که در ترسیم دوزخ و بهشت بود - استفاده می شود که آنچه در آن آیات آمده، شکل آسان شده و تنزل یافته مطلب است؛ نه ماهیت عالی آن.

1004- محدوده قدرت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 39 - 3

3- برخی از جنیان ، قادر به انجام امور فوق طبیعی و خارج از محدوده قدرت بشر

قال عفريت من الجنّ انا اتيك به قبل ان تقوم من مقامك

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

13 - نمل - 27 - 60 - 8

ص: 642

8- فرایند رویش درختان در دامان طبیعت ، خارج از قلمرو توان بشر

ما کان لکم أن تنبتوا شجرها

1005- محدوده مالکیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 75 - 5

5- انسان ها در مالکیت و قلمرو اختیارات ، متفاوتند .

عبدًا مملوگًا لا یقدر علی شیء و من رزقنه .. فهو ینفق منه سرًا و جهراً

برداشت فوق به خاطر این است که مثالهای قرآن، دارای حقیقت و حاکی از واقعیت‌های خارجی - نه غیر حقیقی و سنبلیک - است.

1006- محدوده مسؤولیت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- مائده - 5 - 25 - 6

6- انسان ها ، حتی انبیای الهی ، تنها اختیاردار خویشند و نه دیگران .

قال رب انی لا املک الا نفسی و اخی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20- انفطار - 82 - 5 - 6

6- انسان در برابر کردار خویش و بازتاب آن ، حتی آنچه پس از مرگ او پدیدار می گردد ، مسؤول است .

علمت نفس ما .. أخرت

1007- محدوده مسؤولیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11- طه - 20 - 132 - 13

13- خداوند ، انسان ها را به تدارک آذوقه و ارزاق ، تکلیف نکرده است .

مراد از سؤال در این آیه، طلب تکلیفی است و نکره آوردن «رزقاً» برای تعمیم است؛ بنابراین مفاد «لانسئلک رزقاً» - به قرینه «نحن نرزقک» - چنین می شود. ما تو را به تهیه رزق خود و خانواده ات، تکلیف نکرده ایم.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 38 - 3

3 - مسؤولیت هر کس تنها در برابر عمل خود - و نه عملکرد دیگران - دیدگاه مشترک تمامی ادیان آسمانی است .

أم لم ینبأ بما فی صحف موسی . و إبرهیم ... ألا تزر وازره وزر آخری

1008 - محدودیت ادراکات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 103 - 4,5

4 - علم و ادراک بشر محدود است.

لا تدركه الأبصر

5 - خداوند حقیقتی فوق تصور و ادراک انسان و پیراسته از ویژگیهای جسم است.

لا تدركه الأبصر

عدم امکان دیدن خداوند نشانه میرا بودن او از خصوصیات جسم است.

1009 - محدودیت بهره دنیوی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 77 - 7

7 - هر انسانی ، دارای سهمی محدود برای استفاده از امکانات و دارایی های خویش است .

و لاتنس نصیبک من الدنیا

عبارت یاد شده هشدار می دهد که سهم تو از دنیا نامحدود نیست. بنابراین از آنچه خدا به تو داده است، تنها می توانی به مقدار سهم خودت برداری و بقیه آن امانتی است در دست تو که باید به صاحبان آن برسانی.

1010 - محدودیت بینایی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - انسان در معرض دید شیاطین است و آنان از چشم آدمیان نهانند.

إنه یریکم هو و قبیلہ من حیث لا ترؤنہم

ص: 644

1011- محدودیت علم انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 103 - 4

4 - علم و ادراک بشر محدود است.

لا تدركه الأبصر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 187 - 10

10 - دانش بشر ناتوان از پیش بینی زمان برپایی قیامت ، حتی به صورت احتمال

لا تأتیکم إلا بغته

در صورتی می توان گفت چیزی ناگهانی و بی خبر تحقق یافت که انسان زمان تحقق آن را، حتی به صورت احتمال و حدس، در ذهن خویش ترسیم نکرده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 8 - 7

7- علم و آگاهی انسان محدود است .

و یخلق ما لا تعلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 23 - 5

5- حوادث آینده ، از علم و قدرت قطعی انسان خارج است .

و لا تقولنَّ لشيءٍ إني فاعل ذلك غداً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 26 - 8

8- محدودیت شناخت انسان به ظواهر امور، دلیل قابل اعتماد نبودن آرای وی در قبال رأی خداوند است.

اللّٰهُ اَعْلَمُ . . . له غيب السموت و الارض

خداوند، برای پایان بخشیدن به بحث‌ها و ایرادهای بشری در زمینه مسائلی که خود، به صراحت، نظر خویش را بیان داشته، به این نکته اشاره کرده است که علم اش، قابل مقایسه با علم بشر نیست؛ زیرا، او مالک غیب است و بشر گرفتار ظاهر.

1012- محدودیت علم انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 85 - 11، 12، 14، 4

ص: 645

4- عدم دستیابی بشر در طول تاریخ علمی خویش به شناختی قاطع و همه جانبه به حقیقت روح

و یسلونک عن الروح

از اینکه خداوند در جواب سؤال از حقیقت روح، به جای تبیین آن فرمود: «روح از امر من است» می تواند به این معنا باشد که: کشف حقیقت روح برای بشر، دست نیافتنی است.

11- دستاورد های علمی بشر، در زمینه حقیقت روح، همواره اندک و ناچیز خواهد بود.

و ما أوتیتم من العلم إلا قليلاً

برداشت فوق مبتنی بر این است که مخاطب «أوتیتم» همه انسانها باشند.

12- علم بشر به حقایق و اسرار نهفته در هستی همانند روح، اندک و ناچیز است.

یسلونک .. قل ... و ما أوتیتم من العلم إلا قليلاً

بنابر اینکه مراد از «العلم» مطلق علم باشد نه خصوص شناخت حقیقت روح، برداشت فوق استفاده می گردد.

14- مقدار دانش بشر، در مقایسه با مجموعه دانستی های فراوان عالم، ناچیز و اندک است.

و ما أوتیتم من العلم إلا قليلاً

بنابر اینکه مراد از «العلم» مطلق دانش باشد، نکته فوق قابل استفاده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 34 - 6

6 - علم بشر، محدود و غیر قابل مقایسه با علم مطلق خدا است.

إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ .. و ما تدری نفس ماذا تکسب غداً

1013- محدودیت عمر انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 99 - 9

9- اجل و عمر انسان ها در دنیا، محدود و پایان پذیر است.

أولم يروا... و جعل لهم أجلاً لاريب فيه

بنابر اینکه مراد از «أجلاً» اجل و عمر محدود انسان در دنیا باشد نه زمان برپایی قیامت، برداشت فوق به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 42 - 12

12 - حیات و عمر آدمی در دنیا، محدود و دارای مدت معین و مشخص

و يرسل الأخرى إلى أجل

کاربرد واژه «أجل» در مورد انسان، به معنای مدت تعیین شده برای حیات انسان است (مفردات راغب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 646

15 - عمر هر انسان در دنیا، دارای زمانی معین و محدود است .

و لتبلغوا أجلاً مسمّی

1014- محدودیت عمل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 84 - 4

4- انسان، در حصار روحیات و ملکات نفسانی و باور های درونی خویش است .

قل کلّ يعمل علی شاکلته

«شاکله» در لغت هم به معنای ملکات نفسانی و هم به معنای طریقه و روشی است که انسان برگزیده آمده است (قاموس المحيط). در هر صورت حکایت از این حقیقت می کند که آدمی، محصور روحیات و باورهای خود است.

1015- محدودیت فکر انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 1 - 5

5- قرآن، در عرصه فکر، اندیشه و... پیروز شکست ناپذیر و کتابی حکیمانه است .

تنزیل الکتب من اللّٰه العزیز الحکیم

برداشت بالا به خاطر این نکته است که چون خداوند، عزیز (پیروز شکست ناپذیر) و حکیم است؛ بنابراین سخن او نیز در عرصه خاص خود (فکر، اندیشه و...) چنین خواهد بود.

1016- محدودیت قدرت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 23 - 5

5- حوادث آینده، از علم و قدرت قطعی انسان خارج است .

و لا تقولنّ لشيءٍ إني فاعل ذلك غداً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 68 - 2

2- قوای انسان - هر چند نیرومند باشد - زوال پذیر و در معرض سستی است .

ص: 647

و من نعمته ننگسه فی الخلق

1017- محدودیت قوای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 103 - 2

2- ناتوانی قوای باطنی انسان از درک حقیقت و ذات خداوند.

لا تدركه الأبصر

بنابراین که «بصر» به معنای بصیرت باشد، چنانکه راغب می گوید: «... و يقال لقوه القلب المدركه بصيره و بصر... و جمع البصر الأبصار». همچنین وی می گوید ادراک یعنی رسیدن به عمق و نهایت چیزی.

1018- محرومیت اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 10 - 5

5- «عن أبي بصير في قوله: «فما له من قوه و لا ناصر» قال: [و الظاهر أنّ القائل أبو عبد الله (ع)] ما له قوه يقوى بها على خالقه و لا ناصر من الله ينصره إن أراد به سوءاً؛

از ابی بصیر [ظاهراً از امام صادق(ع)] درباره سخن خداوند «فما له من قوه و لا ناصر» روایت شده که فرمود: [یعنی] آن انسان هیچ نیرویی ندارد که با آن بر آفریدگارش چیره گردد و اگر خداوند درباره او اراده بدی داشته باشد؛ یاوری نخواهد داشت که او را در برابر خدا یاری دهد».

1019- محرومیت اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 41 - 3

3- محرومیت انسان در قیامت، از حمایت و شفاعت دیگران

یوم لا یغنی... و هم لا ینصرون

1020- محرومیت انسان

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

20 - طارق - 86 - 10 - 2

ص: 648

2- قیامت ، روز محرومیت انسان از هرگونه یار و یاور در برابر کیفر های الهی است .

فما له من . . . و لا ناصر

1021- محصول عمر انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8- هود - 11 - 23 - 5

5- نیل به بهشت ، تنها دستاورد شایسته و بدون زیان در برابر سرمایه عمر و جان آدمی است .

أولئك الذين خسروا أنفسهم . . . إن الذين آمنوا . . . أولئك أصحاب الجنة

عنوان کردن بهشت ، به عنوان پاداش مؤمنان در مقابل زیانکار شمردن کفرپیشگان ، اشاره به برداشت فوق دارد.

1022- مخالفت با انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- مائده - 5 - 70 - 12

12 - مخالفت و رویارویی با انبیا و شکستن میثاق الهی ، برخاسته از هواپرستی انسانها

كلما جاءهم رسول . . . فریقاً کذبوا و فریقاً یقتلون

1023- مدبر انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6- اعراف - 7 - 172 - 8

8- تنها خداوند ، مالک و مدبر انسانهاست .

ألسنت بریکم قالوا بلی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13- شعراء - 26 - 78 - 6

6- تدبیر حیات بشر ، به دست آفریدگار او است و نه بت های ناتوان .

هل يسمعونكم . . . فَإِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِي ... الذی خلقنی فهو یهدین

«فاء» تفریعیه در «فهو یهدین» می رساند که تدبیر و هدایت، مترتب بر خلقت است و کار تدبیر از آفرینش جدا نیست تا این که خدا خالق باشد؛ ولی تدبیر امور انسان ها به دست موجودات دیگر.

ص: 649

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 4 - 2

2- وحی و بعثت پیامبران ، مقتضای مالکیت و ربوبیت بی شریک خدا بر جهان و انسان

كذلك يوحى إليك .. له ما فى السموت و ما فى الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 14 - 3

3 - معاد و بازگشت به سوی خداوند ، لازمه ربوبیت مدبرانه او نسبت به انسان و جهان

وإنا إلى ربنا لمنقلبون

از آیه قبل استفاده شد که هماهنگی طبیعت با نیازهای انسان یک اتفاق نیست؛ بلکه براساس تدبیر و ربوبیت خاص و عالمانه شکل یافته است. اکنون در این آیه نتیجه می گیرد که وجود همان ربوبیت حسابگر و آگاه، مستلزم آن است که حرکت انسان در طبیعت، بی فرجام نباشد و از حیطة تدبیر و ربوبیت خداوند خارج نشود؛ بلکه به سوی او بازگردد و در حلقه فرمان الهی تداوم یابد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 86 - 4

4 - انسان ، تحت تدبیر و ربوبیت خداوند

فلولا إن كنتم غير مدینین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 6 - 3

3 - مالک و مدبر بودن خداوند برای انسان ها ، دلیل رجوع تمام حرکت ها و تلاش های آنها به خداوند است .

كادح إلى ربك

1024- مدبر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - تنها خداوند، «رب» (مالک و مدبر) انسانهاست.

أغیر الله أبغی ربا

«بغی»، مصدر «أبغی»، به معنای جستجو و طلب کردن است. کلمه «ربا» مفعول برای «أبغی» و «غیر الله» حال برای «ربا» است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 18 - 5

ص: 650

5- خداوند ، پروردگار همگان و مدبر امور ایشان است .

علی ربهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 34 - 11

11- خداوند ، پروردگار انسان ها و تدبیرکننده امور ایشان است .

هوربکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 56 - 3

3- خداوند ، پروردگار و مالک همه انسان ها و مدبر امور ایشان است .

علی الله ربی و ربکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 83 - 3

3- کیفر ستم کاران و گنه پیشگان ، مقتضای ربوبیت خداوند و در جهت تدبیر امور انسانهاست .

مسوّمه عند ربک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 101 - 11

11- نزول عذاب بر مشرکان و گنه پیشگان ، جلوه ای از ربوبیت خدا و در جهت تدبیر امور انسانهاست .

لما جاء أمر ربک

برداشت فوق ، با توجه به کلمه «رب» (مدبر و مربی) استفاده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 102 - 4

4- نزول عذاب برستم پیشگان (کافران و مشرکان) پرتوی از ربوبیت خدا در جهت تدبیر امور انسانهاست .

و كذلك أخذ ربك إذا أخذ القرى و هي ظلمه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 107 - 12

12- باور و توجه به قدرت و حاکمیت مطلق خداوند ، موجب پذیرش ربوبیت او بر انسان و سایر هستی است .

إلا ما شاء ربك إن ربك فعال لما يريد

برداشت فوق ، با توجه به کلمه «رب» استفاده شده است.

ص: 651

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 110 - 8

8- مصالح جوامع بشری و تدبیر امور انسان ها ، مایه تقدیر خداوند بر داوری نکردن او میان حق گرایان و باطل اندیشان ، در عرصه حیات دنیاست .

لولا کلمه سبقت من ربک لقضی بینهم

برداشت فوق ، از کلمه «رب» - که به معنای مدبر و مربی است - استفاده می شود؛ یعنی ، تقدیر یاد شده (لولا کلمه سبقت ..) در راستای تدبیر امور انسانهاست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 83 - 17

17- تدبیر امور انسانها ، در اختیار خداوند است .

عسی الله أن یأتینی بهم جمیعاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 33 - 4, 1

1- موجودیت انسان ها و دستاوردهایشان و نیز تدبیر امور آنان به دست خداوند است .

أفمن هو قائم علی کل نفس بما کسبت

از معنای «قائم بودن بر کسی» در اختیار داشتن شؤون آن کس ، تدبیر امور او و قوام بخشیدن به وی است. حرف «باء» در «بما کسبت» به معنای «مع» می باشد و مراد از «من هو...» خداوند متعال است. بنابراین مفاد «من هو قائم...» این است که: خداوند قوام بخش انسانها و هر آنچه به دست آورده اند می باشد و او شؤون ایشان را اداره و تدبیر می کند.

3- مشرکان علی رغم اعترافشان به اینکه قوام بخش امور بندگان خداوند است ، برای او شریک های متعددی برگزیده بودند .

أفمن هو قائم علی کل نفس بما کسبت و جعلوا لله شرکاء

4- قوام بخشی به بندگان و تدبیر امور ایشان ، از ویژگی های معبود شایسته پرستش

أفمن هو قائم علی کل نفس بما کسبت و جعلوا لله شرکاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 36 - 4

4- خداوند ، تدبیرکننده و پرورش دهنده همه انسان ها است .

وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 30 - 2

2 - تنها خداوند ، پروردگار و مدبر امور انسان ها است .

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ

با توجه به حصر استفاد از «رَبُّنَا اللَّهُ»، مطلب بالا قابل برداشت است.

ص: 652

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 40 - 9

9 - خداوند ، مراقب و مدبر انسان ها است .

مقام ربّه

«مقام» ممکن است مصدر میمی و به معنای قیام باشد. در این صورت مراد از «مقام ربّه»، قائم بودن خداوند به امور انسان ها و مراقبت او از کردار آنها است. اضافه شدن «مقام» به «ربّ»، نشان ارتباط آن با ربوبیت و مدبر بودن خداوند است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 6 - 6

6 - خداوند ، مربی و مدبر انسان ها است .

يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ . . . رَبِّكَ

آیه شریفه، خطاب به جنس انسان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 15 - 8

8 - خداوند ، مالک و مدبر انسان و سامان بخش تحولات زندگی و عوالم هستی او است .

ربّه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - زلزله - 99 - 5 - 4

4 - الزام زمین به افشای اخبار انسان ها در قیامت ، برخاسته از مقام ربوبیت خداوند و در راستای تدبیر امور آنها است .

بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَىٰ لَهَا

تعبیر «رَبِّكَ»، گرچه خطاب به شخص پیامبر (صلی الله علیه و آله) است؛ ولی در این موارد مفاد آیه شریفه اختصاص به آن حضرت ندارد، بلکه خطاب به لحاظ جنبه های بشری او است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 1 - 3,8

3 - خداوند ، مالک مردم و تدبیرکننده امور آنان

برَبّ الناس

«ربّ» بر «مالک»، «سَرُّور»، «مدبّر» و «مرَبّی» اطلاق می شود. (لسان العرب)

8 - توجّه به ربوبیت خداوند و حاکمیت تدبیر او بر امور مردم ، وادارسازنده انسان هابه استعاذه و دلگرم کننده پناهندگان به او است .

قل أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ

ص: 653

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 2 - 3

3 - خداوند ، بر تربیت و تدبیر امور مردم ، تسلط کامل دارد .

بربّ الناس . ملک الناس

ترتیب ذکرى دو وصف خداوند، ممکن است به نکته یادشده اشاره داشته باشد.

1025- مدت حسابرسی اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 4 - 4

4 - عرصه محشر و حساب رسی خلائق ، پنجاه هزار سال به طول می انجامد .

فی یوم کان مقداره خمسين ألف سنه

1026- مدت حشر اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطففین - 83 - 6 - 12

12 - « عن ابن عمر قال : تلا رسول الله (صلى الله عليه و آله) هذه الآية « يوم يقوم الناس لرب العالمين » قال : كيف بكم إذا جمعكم الله

كما يجمع النبل فى الكنايه خمسين ألف سنه لا ينظر إليكم ;

از [عبدالله] بن عمر نقل شده که رسول خدا (صلى الله عليه و آله) آیه «يوم يقوم الناس لرب العالمين» را تلاوت کرد و فرمود: چگونه

خواهید بود آن زمان که خداوند شما را گرد آورد، همان گونه که تیرها را در جعبه تیردان گرد آورند و پنجاه هزار سال [به همین صورت

فشرده جمع باشید] و خدا به شما نظر نکند».

1027- مدت عمر انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 11 - 14

14 - آفرینش انسان در قالب مرد و زن و آگاهی از بارداری و زایمان زنان و مقدار عمر آدمی ، کارى آسان برای خداوند

والله خلقكم من تراب ثم من نطفه .. وما يعمر من معمر ولا ينقص من عمره إلا

ص: 654

1028- مدت عمر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 67 - 10

10 - برخی از انسان ها ، پیش از رسیدن به مرحله پیری ، زندگی را به درود گفته ، از دنیا خواهند رفت .

ثم لتكونوا شيوخاً و منكم من يتوفى من قبل

1029- مراتب اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 21 - 7

7- توجه به عظمت مراتب اخروی ، مایه گرایش به ارزش های عالی آن است .

انظر . . . و للأخرة أكبر درجات و أكبر تفضيلاً

دعوت خداوند از انسانها برای تعمق و تأمل در مدارج عالی اخروی، می تواند به این منظور باشد که در انسانها انگیزه آخرت طلبی و تلاش برای کسب درجات عالی آخرت ایجاد کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 19 - 3

3- مراتب انسان ها در آخرت ، متناسب با عمل و کارکرد آنان ؛ بر خلاف مراتب دنیوی ایشان

و لكلّ درجات ممّا عملوا

با توجه به این که آیه شریفه، در مقام توصیف حالات انسان در آخرت است؛ انگشت نهادن بر «مّمّا عملوا» ممکن است درصدد مقایسه میان دنیا و آخرت و بیان تفاوت های این دو زندگی باشد.

1030- مراتب اطلاعات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 7 - 8

8 - اظهار شده ها ، رازها و مخفی تر از رازها ، سه طبقه اطلاعات در ساختار دانسته های انسان است .

فإن تجهر القول فإنه يعلم السرّ وأخفى

1031- مراتب انحطاط انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 655

11 - خطر سقوط آدمی به مرحله ای پست تر و ناشایسته تر از جمادات

وإن من الحجارة لما يتفجر . . . وإن منها لما يهبط من خشية الله

1032- مراتب انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 76 - 23

23- تفاوت رتبه و منزلت انسان ها در پیشگاه خداوند

نرفع درجات من نشاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 32 - 11

11 - تفاوت درجات دین داری و هدایت پذیری انسان ها ، در فرهنگ قرآن

ثم أورثنا الكتب . . . فمنهم ظالم ... و منهم سابق بالخيرت

برداشت بالا از تقسیم شدن مردم در برابر قرآن به سه گروه یاد شده به دست می آید.

1033- مراتب دنیوی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 19 - 3

3- مراتب انسان ها در آخرت ، متناسب با عمل و کارکرد آنان ؛ بر خلاف مراتب دنیوی ایشان

و لكلّ درجات مّمّا عملوا

با توجه به این که آیه شریفه، در مقام توصیف حالات انسان در آخرت است؛ انگشت نهادن بر «مّمّا عملوا» ممکن است درصدد مقایسه

میان دنیا و آخرت و بیان تفاوت های این دو زندگی باشد.

1034- مراتب علم انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 76 - 25

25- آدمیان ، در دانش و آگاهی دارای مراتبی گوناگونند .

نرفع درجت من نشاء و فوق كل ذی علم علیم

ص: 656

مفسران در این آیه «علیم» را دو گونه تفسیر کرده اند: 1- مراد از آن هر دانا و دانشمندی است. 2- مقصود از آن خداوند می باشد. بر اساس معنای نخست مفاد جمله چنین می شود: هر دانشمندی یافت شود دانشمندتر از او وجود دارد. و بر اساس معنای دوم مفاد جمله مذکور چنین است: علم خدا افزون تر از علم هر دانشمندی است. برداشت فوق، ناظر به اولین احتمال است.

1035- مراتب کمال انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 51 - 2

2- استعداد ها و ظرفیت های وجودی آدمیان برای رشد و کمال ، متفاوت است .

و لقد آتینا ابرهیم رشد

از این که خداوند به ابراهیم (ع) رشد متناسب و مخصوص به او اعطا فرموده؛ به دست می آید که هر انسانی دارای قابلیت و استعداد مخصوص به خود و متفاوت با دیگران است.

1036- مراحل خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 11 - 15، 5

5 - وجود فاصله زمانی بین آفرینش مبداء انسانها و اعطای صورت انسانی به او

و لقد خلقناکم ثم صورناکم

15 - عن ابي جعفر (ع) فی قوله: «و لقد خلقناکم ثم صورناکم»: اما «خلقناکم» فنطفه ثم علقه ثم مضغه ثم عظاما ثم لحما، و اما «صورناکم» فالعین و الأنف و الأذنین و الفم و الیدین و الرجلین . . .

از امام باقر (ع) درباره آیه «و لقد خلقناکم . . .»، روایت شده است: مراد از «خلقناکم» مراحل مختلف آفرینش یعنی نطفه، خون بسته، آنگاه مضغه (چیزی شبیه گوشت جویده) و بعد استخوان و سپس گوشت است. و مراد از «صورناکم» شکل گرفتن با چشم، بینی، دو گوش، دهان، دست و پا می باشد . . .

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 37 - 6، 7

6- آفرینش آدمی از خاک و سپس نطفه و تکامل آن به صورت انسانی کامل ، سیر پیدایش انسان است .

بالذی خلقک من تراب ثم من نطفه ثم سوّیک رجلاً

جمله «خلقک من تراب» یا نظر به این دارد که خداوند، حضرت آدم(ع) را از خاک آفرید - بنابراین، اصل همه انسان ها خاک است - و یا این که نطفه از غذاهایی تولید می شود که از خاک گرفته شده است.

7- سیر تکاملی آفرینش انسان، از حسیض خاک تا اندام کامل و کارای یک مرد (انسان)، زمینه ای برای توجه او به خداوند است.

ص: 657

أَكْفَرْتُ بِالذِّي خَلَقَكَ مِنْ تَرَابٍ ثُمَّ مِنْ نَطْفَةٍ ثُمَّ سَوَّيْتُكَ رَجُلًا

«تسویه» به معنای «تعدیل» است (تاج العروس) و «سَوَّاک رجلاً» یعنی تو را به صورت و حالت یک مرد معتدل ساخت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 10 - 8

8- لزوم تصفیه درونی و اعتلای روحی پدر ، هنگام انعقاد نطفه فرزند

قال رب اجعل لی آیه قال ۛایتک الّا تکلم الناس ثلث لیال سوياً

نشانه ای که زکریا درخواست کرد، اگر برای تشخیص زمان انعقاد نطفه بوده، چنین درخواستی می تواند نشانه حساسیت خاص مسأله باشد و آن حضرت برای مراعات مسائلی خاص و نیز آدابی لازم، زمان آن را خواهان گردید تا با تهیه و تدارک مقدمات روحی لازم، اقدام به انجام مرحله انعقاد نطفه نماید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 5 - 37, 15, 8, 7

7- تحول خاک به نطفه ، تبدیل نطفه به علقه و تکامل علقه به مضغه ، روند آفرینش انسان

فإِنَّا خَلَقْنٰكُمْ مِنْ تَرَابٍ ثُمَّ مِنْ نَطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مَضْغَةٍ

8- وجود فاصله زمانی ، میان تحول خاک به نطفه ، نطفه به علقه و علقه به مضغه

فإِنَّا خَلَقْنٰكُمْ مِنْ تَرَابٍ ثُمَّ مِنْ نَطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مَضْغَةٍ

با توجه به، به کارگیری «ثُمَّ» که برای بیان فاصله زمانی است - برداشت فوق به دست می آید.

9- مضغه ، مرحله شکل گیری و ظهور تدریجی اعضا و جوارح جنین در رحم مادر است .

ثُمَّ مِنْ مَضْغَةٍ مَخْلُوقَةٍ وَغَيْرِ مَخْلُوقَةٍ

و صفت برای «مضغه» است و «غیر مخلقه» نیز عطف بر «مخلقه» می باشد. «تخلیق» (مصدر «مخلقه») به معنای تصویر و شکل دادن است. توصیف «مضغه» به «مخلقه و غیر مخلقه» می رساند که جنین در این مرحله، مرتباً شکلی را می پذیرد و صورتی را از دست می دهد و این روند تا ظهور کامل اعضا و جوارح ادامه می یابد.

15- وجود فاصله زمانی میان پایان یافتن مراحل رشد جنین در رحم و فرارسیدن زمان زایمان

و نَقَرَّ فِي الْأَرْحَامِ .. إِلَى أَجْلِ مَسْمَى ثُمَّ نَخْرَجُكُمْ

عطف «نخرج» بر «نقرّ.. إلى أجل مسمّى» به وسیله «ثمّ» که برای تراخی در زمان است - می رساند که جنین پس از این که مراحل رشد خود را در رحم به پایان رساند، باید مدتی دیگر در رحم بماند تا زمان زایمان فرا برسد.

37- «عن أبي عبد الله بن مسعود قال: حدثنا رسول الله (صلى الله عليه وآله) . . . ان أحدكم يجمع خلقه في بطن أمه أربعين يوماً نطفه، ثم يكون علقه مثل ذلك، ثم يكون مضغه مثل ذلك؛

عبدالله بن مسعود می گوید: رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به ما فرمود: . . . آفرینش هر یک از شما در شکم مادر [بدین گونه] کامل می شود که چهل روز «نطفه» است؛ سپس به قدر همین مدت «علقه» است؛ سپس به قدر همین مدت «مضغه» است».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 6 - 2

2- آفرینش انسان از خاک، رشد مرحله به مرحله او در رحم، صعود تدریجی از طفولیت (مرحله ضعف جسمی و عقلی) به اوج

ص: 658

جوانی و نزول تدریجی از اوج بتوانایی (جوانی) به حنیض ناتوانی (کهولت و پیری) ، جلوه های ربوبیت خدا و یگانگی او

فَاِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تَرَابٍ .. لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا ... ذَلِكُمْ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 14 - 1,2,3,4,5,6

1 - نطفه ، پس از استقرار در رحم ، تبدیل به علقه (خون بسته) می شود .

ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نَظْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ . ثُمَّ خَلَقْنَا النَّظْفَةَ عَلَقَةً

«خلق» (مصدر خلقنا) در اینجا به معنای تصویر (از حالی به حالی دیگر در آوردن) است. و بدین جهت متعدی به دو مفعول، به کار رفته است. «علقه» نیز به خون غلیظ و بسته گفته می شود.

2 - پس از آن که نطفه در رحم به صورت علقه (خون بسته) در آمد ، علقه به تدریج از حالت خون بودن خارج می شود و به صورت مضغه (پاره گوشتی بدون استخوان) در می آید .

فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مَضْغَةً

«مضغه» به پاره گوشت بدون استخوان گفته می شود.

3 - علقه ، در رحم به صورت مضغه در می آمد ، سپس مضغه تدریجاً به صورت استخوان بندی بدن جنین ، تغییر شکل می دهد .

فَخَلَقْنَا الْمَضْغَةَ عِظْمًا

«عظم» مفرد «عظام» و به معنای استخوان است.

4 - پس از شکل گیری و استخوان بندی بدن جنین ، استخوان ها با رویش گوشت پوشیده می شوند .

فَكَسَوْنَا الْعِظْمَ لَحْمًا

«کسو» (مصدر «کسونا») به معنای پوشانیدن است.

5 - پیدایش حقیقتی روحانی و غیر مادی ، پس از مرحله شکل گیری کامل جنین

فَكَسَوْنَا الْعِظْمَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ

«إنشاء» (مصدر «أنشأنا») به معنای پدید آوردن است؛ ولی چون در این جا به دو مفعول متعدی شده است، به معنای تصویر (از صورتی به صورتی دیگر در آوردن) می باشد. ضمیر «ه» در «أنشأناه» به مضمون «فكسونا العظام لحماً» (مرحله شکل گیری کامل جنین) باز می

گردد.

6- رشد جنین و مراحل تکوین انسان در رحم ، جلوه ای از قدرت و توانایی عظیم خداوند

ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً .. ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخِرًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 15 - 3

3- مرگ و انتقال از نشأه دنیا به آخرت ، حلقه ای از مراحل خلقت و تقدیر حیات انسان

ثُمَّ أَنْتُمْ بَعْدَ ذَلِكَ لَمَيِّتُونَ

با توجه به این که آیات فوق، در مقام بیان سیر تکاملی آفرینش انسان می باشد، مسأله مرگ می تواند نه به عنوان صرفاً یک هشدار؛ بلکه به عنوان حلقه ای مرتبط با حلقه های پیشین باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 659

2- رستاخیز و حیات اخروی، آخرین حلقه در سیر تحولی آفرینش انسان

ثم إنکم یوم القیمه تبعثون

این بخش از آیات، در مقام بیان سیر تکامل آفرینش انسان است. بنابراین مسأله رستاخیز، می تواند نه به عنوان صرفاً یک هشدار؛ بلکه به عنوان آخرین حلقه متصل به حلقه های پیشین باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 20 - 8

8- آفرینش انسان از خاک تا صورت آدمی، مراحل مختلفی داشته است .

أن خلقکم من تراب ثم إذا أنتم بشر تنتشرون

«ثم» حرف تراخی است و دلالت بر مهلت و مدت می کند و از طرفی «إذا» فجاییه است و دلالت بر ناگهانی بودن می کند. جمع بین این دو، به این است که میان خلق انسان از مبدأ خاک تا صورت انسانی، مراحل طی شده که چندان روشن و آشکار نبوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 72 - 5

5- گل و روح، آغاز و پایان سیر تکوین انسان

خلق بشرًا من طین . فإذا سوّيته و نفخت فيه من روحی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 67 - 4

4- تحوّل خاک به نطفه تبدیل نطفه به علقه و تکامل آن، روند آفرینش انسان

خلقکم من تراب ثم من نطفه ثم من علقه ثم یخرجکم طفلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 58 - 5 - 1,3

1 - فرایند پیدایش انسان از منی در رحم ، شایان مطالعه و تأمل

أفرءیتم ما تمنون

مراد از «امناء» (مصدر «تمنون») ریختن منی در رحم است؛ یعنی، آیا به منی - که آن را به صورت نطفه در رحم زن می ریزید - اندیشیده اید؟

3 - منی و نطفه مرد ، عنصر اصلی و مادی پیدایش انسان در رحم

أفرءیتم ما تمنون

5 - نقش انسان در پیدایش جنین ، تنها رها کردن منی در رحم است ؛ و نه بیشتر از آن .

أفرءیتم ما تمنون

ص: 660

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 59 - 3، 1

1 - نقش انسان در پیدایش انسان از نطفه در رحم تنها، ریختن منی در آن است؛ و نه بیشتر از آن.

أفرئتم ما تمنون . ءانتم تخلقونه

استفهام در «ءأنتم ..» انکاری است؛ یعنی، این شما نیستید که منی را به صورت انسان در می آورید؛ بلکه نقش شما تنها ریختن منی در رحم است.

3 - آفرینش انسان از منی در رحم، جلوه ای از عظمت و قدرت بی مانند خداوند

أم نحن الخلقون

به کارگیری ضمیر متکلم مع الغیر (نحن) در مسأله آفرینش انسان از منی در رحم، بیانگر عظمت آفرینش انسان و جلوه ای از قدرت برتر آفریننده آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 74 - 2

2 - آفرینش انسان از منی، بر آوردن دانه ها از دل خاک و رشد و نمو دادن آن، فرو فرستادن باران از آسمان و ایجاد درخت آتش زنه برای بیابان گردان؛ بیانگر مبرّا بودن ساحت او از نقص و کاستی

أفرئتم ما تمنون .. فسبّح باسم ربّك العظیم

تفریع «فسبّح» بر مطالب آیات پیشین، نشانگر مطلب یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - نوح - 71 - 14 - 3، 2

2 - آفرینش انسان ها به تدریج و با گذر از چند مرحله (همچون نطفه، علقه، مضغه و...) است.

وقد خلقكم أطوارًا

«طور» (مفرد «أطوار») به معنای «مرّه» (یک دفعه) و «حال» آمده است. مقصود در این آیه می تواند مراحل و حالات گوناگونی باشد که در آفرینش بشر موجود است.

3- آفرینش بشر از سوی خداوند، در قالب اشکال مختلف و با حالات گوناگون

وقد خلقکم أطوارًا

کاربرد واژه «أطوار» در این آیه، ممکن است مانند کاربرد آن در جمله «الناس أطوار» باشد؛ یعنی، اصناف و حالات گوناگون.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 37 - 1،4

1 - نطفه (منی) ، مبدأ و آغاز تکوین انسان

ألم یک نطفه من منی یمنی

4- فراخواندن خداوند، به مطالعه درباره مبدأ و مراحل تکوین انسان

ألم یک نطفه من منی یمنی

ص: 661

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 38 - 1

1 - تبدیل شدن نطفه به علقه ، از مراحل تکوین انسان و به صورت تدریجی است .

ألم یک نطفه . . . ثمّ کان علقه

با توجه به کاربرد «ثمّ» - که برای بیان فاصله زمانی است - مطلب یاد شده به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 39 - 5

5 - آفرینش انسان ، دارای روندی تدریجی و روبه تکامل

فخلق فسوّی . فجعل منه الزوجین

برداشت یاد شده، مبتنی بر این نکته است که حرف «فا» در «فخلق»، «فسوّی» و «فجعل» برای ترتیب معنوی باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 2 - 6

6 - آفرینش انسان در رحم ، همراه با تحولات و دگرگونی های پی درپی

إنا خلقنا الإنسان من نطفه . . . نبتلیه

«إبتلا»، می تواند استعاره از انتقال از حالتی به حالت دیگر باشد. در این صورت آیه شریفه، به تبدیل نطفه به علقه، علقه به مضغه و... اشاره دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 23 - 6

6 - آفرینش انسان از مایعی بی مقدار و سیر تکاملی آن در رحم ، جلوه قدرت خداوند

ألم نخلقکم . . . فقدردنا فنعم القدرون

برداشت یاد شده، با توجه به این مطلب است که خداوند، وصف «فنعم القادرون» را پس از طرح مسأله آفرینش بشر و تقدیر آن، مطرح

فرموده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 21 - 12

12 - وجود نشانه های خداشناسی ، در مراحل پیدایش تا مرگ انسان

ما أکفره . من أيّ شیء خلقه ... ثمّ أماته فأقبره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 7 - 6

6 - آفرینش ، برخورداری از اعضای کامل و هماهنگی اندام با یکدیگر ، سه مرحله پیاپی در سیر پیدایش انسان

خلقک فسویک فعدلک

ص: 662

ترتیب - که مفاد حرف «فاء» است - ممکن است «حقیقی» و یا «ذکری» باشد. برداشت یاد شده، براساس احتمال اول است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 8 - 3

3 - مرحله پیدایش قیافه و سیما برای هر انسان، پس از مراحل آفرینش، تکمیل و تعدیل اعضای او است.

فی أیّ صورة ما شاء ربّک

جمله «فی أیّ صورة...» مستأنفه و بیانگر مرحله ای دیگر از مراحل پیدایش انسان است. برخی آن را تفسیر جمله «فعدلک» در آیه قبل، قرار داده و مرحله تعدیل و چهره پردازی را یکی دانسته اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 9 - 2

2 - ساختار وجودی انسان و مراحل پیدایش او، فاقد زمینه آلودگی به کفر و گناه است.

الذی خلقک فسویک فعدلک . فی أیّ صورة ما شاء ربّک . کلاً

حرف «کلاً» - به قرینه آیات پیشین - ممکن است برای رفع این توهم باشد که زمینه کفر و گناه، در وجود کافران و گنه کاران نهاده شده است؛ یعنی، با آن تسویه، تعدیل و ترکیب، جایی برای این توهم نمی ماند؛ بلکه علت گناه و کفر به خداوند را باید در تکذیب کیفرهای اخروی جست و جو کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 2 - 2

2 - انسان، از خون لخته آفریده شده است.

خلق الإنسن من علق

«علق»؛ یعنی، مطلق خون یا خونی که به شدت سرخ است، یا خون غلیظ و یا جامد (قاموس). برخی آن را جمع «عَلَقَه» دانسته اند که به اعتبار جنس بودن «الإنسان»، وصف آن قرار گرفته است. (الدرّالمصون)

1037 - مراحل رشد انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6- زندگی دنیوی، دارای دو منحنی صعود و نزول است.

ثُمَّ لَتَبْلَغُوا أَشْدَّكُمْ ثُمَّ لَتَكُونُوا شِيُوخًا

مقصود از «بلوغ اشد» اوج صعود انسان از نظر قوای جسمانی و عقلانی است و مراد از «شیوخ» منحنی نزول این قوا می باشد.

7- منحنی صعود انسان در حیات دنیوی، از طفولیت آغاز می شود و در نقطه اوج جوانی پایان می پذیرد.

ثُمَّ يَخْرُجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لَتَبْلَغُوا أَشْدَّكُمْ ثُمَّ لَتَكُونُوا شِيُوخًا

8- پایان اوج مرحله جوانی (بلوغ اشد) نقطه آغاز منحنی نزول و سرانجام مرحله پیری، نقطه پایان این منحنی در زندگی انسان

است .

ثُمَّ لَتَبْلَغُوا أَشَدَّكُمْ ثُمَّ لَتَكُونُوا شِيُوخًا .. لَتَبْلَغُوا أَجْلًا مَسْمًى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 24 - 3

3 - خوراکی های انسان ، همانند مراحل رشد و فنای جسم او ، دربردارنده دلایل و نشانه های خداوند است .

فلینظر الإنسن إلى طعامه

مراد از نظر به طعام - به قرینه آیات بعد - نظر به اسباب و نتایج آن و وابسته بودن مراحل پیدایش آن به خداوند است. عطف آیاتی که درباره غذای انسان است، بر آیاتی که از حدوث و مرگ جسم او سخن گفته بود؛ نشانه هماهنگی نعمت های درونی و برونی انسان در دلالت بر خداوند است.

1038- مراحل عمر انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 67 - 16، 9، 8

8 - پایان اوج مرحله جوانی (بلوغ اشد) نقطه آغاز منحنی نزول و سرانجام مرحله پیری ، نقطه پایان این منحنی در زندگی انسان است .

ثُمَّ لَتَبْلَغُوا أَشَدَّكُمْ ثُمَّ لَتَكُونُوا شِيُوخًا .. لَتَبْلَغُوا أَجْلًا مَسْمًى

9 - منحنی صعود ، قوس رشد و تکامل قوای جسمی و عقلی انسان و منحنی نزول ، قوس ضعف و انحطاط آن قوا است .

ثُمَّ لَتَبْلَغُوا أَشَدَّكُمْ ثُمَّ لَتَكُونُوا شِيُوخًا

16 - آفرینش انسان و سیر تطور و تحوّل وی از خاک تا پیری و مرگ ، نشانه ای از قدرت و ربوبیت بی همتای خداوند است .

هو الذی خلقکم من تراب .. و لَتَبْلَغُوا أَجْلًا مَسْمًى

1039- مراحل وجود انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 174 - 2

2- بیان مراحل و مراتب وجودی انسان و تبیین موفقیت انسان در آن مراحل ، نمونه ای از تبیین آیات قرآن است .

كذلك فصل الأيت

ص: 664

1040- مراقبت از انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 117 - 14

14 - خداوند ، همواره نگاهبان و مراقب مردمان

فلما توفیتی کنت انت الرقیب علیهم

حصر در جمله «کنت انت الرقیب علیهم» می رساند که خداوند به هنگام حضور عیسی(ع) نیز مراقب و حافظ امت عیسی(ع) بوده است ولی پس از توفی عیسی(ع)، تنها خداوند رقیب و حافظ آنهاست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 5 - 2

2 - شناخت مراحل آغازین خلقت انسان ، زمینه ساز پی بردن به تحت مراقبت بودن وی و مایه شناخت قدرت خداوند بر ثبت کردار او است .

علیها حافظ . فلینظر الإنسن مم خلق

ارتباط دو آیه، با توجه به حرف «فاء» در «فلینظر»، بیانگر برداشت یاد شده است.

1041- مراقبت از عمل انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 14 - 8، 1

1 - خداوند ، مراقب کردار انسان و آگاه به آن است .

إِنَّ رَبَّكَ لَبَلْمُرْصَادٍ

«مرصاد»؛ یعنی، راه و مکانی که در آن مراقب دشمن شده و به انتظار او می نشینند (قاموس). حرف «باء» در «بالمُرْصَاد» به معنای «فی» و حرف «ال» در آن، برای جنس و فهماندن عموم است؛ یعنی، در کمین تمامی انسان ها.

8 - خداوند ، برای تأکید مراقبت خویش بر کردار بندگان ، به فجر ، شب های ده گانه ، شفع ، وتر و گذشت شب ، سوگند یاد کرده است .

و الفجر . . . إِنَّ رَبَّكَ لَبَلْمُرْصَادٍ

در برداشت یاد شده جمله «إِنَّ رَبِّكَ» می تواند جواب سوگندهایی باشد که در آغاز سوره آمده بود. بر این اساس بیان سرنوشت عاد، ثمود و فرعون، جمله هایی معترضه و نوعی استدلال بر مقصود است.

1042- مراقبت از عمل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 4 - 3

ص: 665

3 - خداوند ، با سوگند به آسمان و ستارگان ، بر مراقبت از انسان و افکار و کردار او ، تأکید ورزیده است .

و السماء و الطارق .. . إن كل نفس لَمَّا عليها حافظ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 15 - 4

4 - آزمایش های متعدد خداوند از انسان ها ، کمین های او برای مراقبت رفتار آنان است .

إن ربك لبالمرصاد . فأما الإنسان إذا ما ابتليه ربه

حرف «فاء» در «فأما الإنسان»، این آیه را به آیه قبل مرتبط ساخته و ابتلا را مصداق آن قرار داده است.

1043- مریبی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 2 - 12

12 - خدا ، پروردگار و مریبی آدمیان است .

عند ربهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 67 - 6

6 - ربوبیت و تدبیر امور انسان در دست خداوند است .

هو الذي جعل لكم الليل لتسكنوا فيه و النهار مبصراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبياء - 21 - 56 - 1

1- جهان هستی (آسمان ها ، زمین و انسان ها) ، تحت ربوبیت خداوند است .

بل ربكم رب السموت والأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 65 - 3

3- زمین ، سرشار از جلوه های ربوبیت خدا نسبت به انسان

ألم تر أنّ الله سخر لكم ما في الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 64 - 6

6- سراسر زندگی انسان از آغاز تا فرجام ، تحت تدبیر خدای یگانه

ص: 666

أَمَّنْ يَبْدُوا الْخَلْقَ ثُمَّ يَعِيدُهُ وَ مِنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ

واژه «بیداً» اشاره به آغاز و «یعیید» اشاره به فرجام و «یرزقکم» یادآوری به نیاز مداوم انسان در طول زندگی به الطاف و حمایت های الهی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 64 - 12

12 - خداوند ، پروردگار انسان ها است .

ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 13 - 2

2 - هر یک از نعمت های زمین ، جلوه ای از ربوبیت انکارناپذیر الهی به « جن و انس » و « مرد و زن »

فَبَأَيِّ آءِ الْآءِ رَبِّكُمْ تَكْذِبَانِ

به کار گرفتن وصف «رب» ، اشاره به مطلب بالا دارد و تشبیه آمدن «کما» و «تکذبان» ، ممکن است به خاطر توجه خطاب به جن و انس و یا مرد و زن از انسان ها باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 49 - 4

4 - نعمت های متنوع بهشت ، جلوه ربوبیت الهی به جن و انس

ذَوَاتَا أَفْنَانٍ . فَبَأَيِّ آءِ الْآءِ رَبِّكُمْ تَكْذِبَانِ

به کار گرفتن وصف «رب» بیانگر مطلب بالا است. تشبیه آمدن «کما» و «تکذبان» ، ممکن است به خاطر توجه خطاب به جن و انس و یا مرد و زن از انسان ها باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 51 - 4

4 - وجود چشمه های همیشه جاری در بهشت ، نمودی از ربوبیت الهی به جن و انس

فیهما عینان تجریان . فبأیّ ءالآء ربکما تکذبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 53 - 2

2 - میوه های متنوع بهشت ، نمود ربوبیت الهی به جن و انس

فیهما من کلّ فکّھه زوجان . فبأیّ ءالآء ربکما تکذبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 63 - 4

ص: 667

4- بهشت های متنوع و متعدد ، جلوه ای از ربوبیت الهی به جن و انس

و من دونهما جنتان . فبأیّ الآء ربکما تکذبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 67 - 2

2- وجود چشمه های جوشان در باغ های بهشت ، نمودی از ربوبیت الهی به جن و انس

فیهما عینان نضّاختان . فبأیّ الآء ربکما تکذبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 69 - 2

2- میوه های متنوع - به ویژه خرما و انار - در بهشت ، نمود ربوبیت الهی به جن و انس

فیهما فکّهه و نخل و رمان . فبأیّ الآء ربکما تکذبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 71 - 2

2- خلق حوریان نیک سیرت و زیباصورت بهشتی ، جلوه ای از ربوبیت پروردگار نسبت به جن و انس

فیهنّ خیرت حسان . فبأیّ الآء ربکما تکذبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 73 - 2

2- حوریان جذاب و مستور در خیمه های بهشت ، نمودی از ربوبیت الهی نسبت به جن و انس

حور مقصورت فی الخیام . فبأیّ الآء ربکما تکذبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 75 - 2

2- حوریان باطراوت و پاکدامن بهشتی ، نمودی از ربوبیت الهی نسبت به جن و انس

لم يطمثهنّ إنس قبلهم . . . فبأى آلاء ربكمَا تكذّبان

1044- مربي انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

7 - يونس - 10 - 3 - 16، 19، 1

1 - خدا، پروردگار و مربي انسانهاست .

إن ربكم الله

ص: 668

16 - خدای خالق، مدیر و فرمانروای جهان، پروردگار حقیقی و مربی انسانهاست .

الذی خلق السموت و الأرض . . . ثم استوی علی العرش یدبر الأمر . . . ذلکم اللّٰه ربکم

19 - تنها خداوندِ خالقِ مدیر، پروردگار انسان ها و شایسته پرستش است .

اللّٰه الذی خلق . . . ثم استوی . . . یدبر الأمر . . . ذلکم اللّٰه ربکم فاعبدوه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 15 - 23

23 - خدا پروردگار آدمیان است .

إن عصیت ربی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 19 - 10

10 - خدا، پروردگار و مربی انسانهاست .

و لو لا کلمه سبقت من ربک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 32 - 2

2 - خدا، رب و پروردگار حقیقی آدمیان است .

فذلکم اللّٰه ربکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 57 - 5

5 - خداوند، رب و پرورش دهنده همه انسانهاست .

یأیها الناس قد جاء تکم موعظه من ربکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 34 - 11

11- خداوند، پروردگار انسان ها و تدبیرکننده امور ایشان است .

هوربکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 56 - 3

3- خداوند، پروردگار و مالک همه انسان ها و مدبر امور ایشان است .

علی الله ربی وربکم

ص: 669

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 2 - 14

14- خداوند ، رب و پروردگار همه انسانهاست .

لعلکم بلقاء ربکم توقنون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 33 - 2، 1

1- موجودیت انسان ها و دستاوردهایشان و نیز تدبیر امور آنان به دست خداوند است .

أفمن هو قائم علی کل نفس بما کسبت

از معانی «قائم بودن بر کسی» در اختیار داشتن شئون آن کس، تدبیر امور او و قوام بخشیدن به وی است. حرف «باء» در «بماکسبت» به معنای «مع» می باشد و مراد از «من هو...» خداوند متعال است. بنابراین مفاد «من هو قائم...» این است که: خداوند قوام بخش انسانها و هر آنچه به دست آورده اند می باشد و او شئون ایشان را اداره و تدبیر می کند.

2- هیچ کس و هیچ چیز (معبود های اهل شرک و...) هم پایه خداوند نبوده و به تدبیر امور انسان ها و قوام بخشیدن به آنان توانا نیست

أفمن هو قائم علی کل نفس بما کسبت

«من» در «أفمن هو...» مبتدأست و خبر آن شبه جمله ای همانند «کمن لیس کذلک» است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 18 - 5

5- همه انسان ها ، حتی کفار ، تحت ربوبیت خداوندند .

مثل الذین کفروا برّهم أعملهم کرماد اشتدّت به الريح

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 80 - 2

2- التجا به ربوبیت خدا و خود را مربوب او دانستن ، از آداب دعا و نیایش

وقل رب أدخلني مدخل صدق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 84 - 8

8- خدای پرورش دهنده انسان ها ، آگاه تر از همگان نسبت به ملکات نفسانی و زمینه های روحی آنان

فرّبکم أعلم بمن هو أهدى سبيلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 14 - 10

10- ربوبیت بر انسان ها و جهان آفرینش ، به هم پیوسته و تفکیک ناپذیر است .

ص: 670

رَبَّنَا رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لِنُدْعُوكَ مِنْ دُونِهِ

اصحاب كهف، با مفروض دانستن ربوبیت خداوند بر آفرینش، ربّ خود را نیز با بیان «ربّنا..» همان «ربّ» آسمان ها و زمین دانسته و تفکیک بین این دو را مردود شمرده و با جمله «لَقَدْ قَلْنَا إِذَا شَطَطًا» بر آن تأکید کرده اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 38 - 4

4- الله ، یگانه مالک و مدبّر انسان و جهان هستی است .

لَكُنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 36 - 1,4

1- حضرت عیسی (ع) در گهواره ، خداوند را پروردگار خود و دیگر انسان ها معرفی کرد .

وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبِّكُمْ

جمله «إِنَّ اللَّهَ رَبِّي...» عطف بر «إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ» در آیات قبل است. این آیه نیز نقل بخشی از گفته های عیسی (ع) در گهواره است و آیات «ذلک عیسی... کن فیکون» در این بین معترضه می باشد. تشابه این جمله با آنچه در سوره آل عمران و زخرف از عیسی (ع) نقل شده، تأیید کننده این نکته است.

4- خداوند ، تدبیرکننده و پرورش دهنده همه انسان ها است .

وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبِّكُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 133 - 12

12 - قرآن ، نشانه و دلیلی روشن بر ربوبیت خداوند بر انسان ها است .

ب- آیه من ربّه أولم تأتھم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 1 - 2

2- خدا، پروردگار آدمیان است .

اتَّقُوا رَبَّكُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 19 - 3

3- خدا، پروردگار آدمیان است .

فِي رَبِّهِمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 671

11 - حج - 22 - 30 - 6

6 - خدا، پروردگار انسان ها

عند ربّه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 40 - 8

8 - خدا، پروردگار انسان ها

ربّنا الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 47 - 7

7 - خدا، پروردگار آدمیان

وإنّ يوماً عند ربّك

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 54 - 9

9 - خدا، پروردگار انسان ها

أنّه الحقّ من ربّك

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 64 - 6

6 - بی نیازی و واجد بودن همه کمالات، شرط شایستگی برای ربوبیت و تدبیر امور عالم و آدم

وإنّ الله لهو الغنیّ الحمید

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 67 - 6

6 - خدا، پروردگار انسان ها

و ادع إلى ربك

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 77 - 4

4 - خدا، پروردگار انسان ها

يأيتها الذين آمنوا .. و اعبدوا ربكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 672

12 - مؤمنون - 23 - 29 - 4

4 - خدا، پروردگار انسان ها است .

وقل ربّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 52 - 4

4 - خدا، پروردگار آدمیان

و أنا ربکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 57 - 3

3 - خدا، پروردگار انسان ها

إنّ الذین هم من خشیه ربّهم مشفقون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 58 - 5

5 - خدا، پروردگار انسان ها است .

و الذین هم بأیت ربّهم یؤمنون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 59 - 2

2 - خدا، تنها مربی و پروردگار انسان ها است .

و الذین هم برّیهم لایشرکون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 60 - 5

5 - خدا، پروردگار انسان ها است .

إلى ربهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 76 - 4

4 - خدا، پروردگار انسان ها

فما استكانوا لربهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 673

12 - مؤمنون - 23 - 94 - 1

1 - خدا، پروردگار انسان ها است .

رَبِّ فَلَاتَجْعَلْنِي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 97 - 5

5 - خدا، پروردگار آدمیان است .

وَقُلْ رَبِّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 98 - 4

4 - خدا، پروردگار آدمیان است .

وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 99 - 2

2 - خدا، پروردگار انسان ها است .

قَالَ رَبِّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 106 - 1

1 - خدا، پروردگار آدمیان است .

قَالُوا رَبَّنَا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 107 - 1

1 - خدا، پروردگار انسان ها است .

رَبَّنَا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 109 - 2

2 - خدا، پروردگار انسان ها است .

يقولون رَبَّنَا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 674

12 - مؤمنون - 23 - 117 - 6

6 - خدا، پروردگار انسان ها است .

فإِتْمَا حِسَابَه عِنْد رَبِّه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 118 - 4

4 - خدا، پروردگار انسان ها است .

وَقُلْ رَبِّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 33 - 7

7 - همه انسان ها، تحت تربیت و ربوبیت خداوندند .

يَأْتِيهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - يس - 36 - 25 - 6

6 - خداوند، پروردگار حقیقی انسان ها است .

ءَامِنْت بِرَبِّكُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 62 - 2

2 - خداوند، پروردگار انسان ها است .

ذَلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 67 - 1

1 - خداوند ، خالق و آفریدگار انسان ها است .

هو الذی خلقکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 15 - 22

22 - خداوند ، پروردگار یگانه همه انسان ها

اللّٰه ربّنا وربّکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 675

18 - حدید - 57 - 8 - 5

5 - خداوند ، پروردگار و مربی انسان ها

و الرسول یدعوکم لتؤمنوا برّبکم

واژه «رَبِّ» مشترک لفظی میان وصف و مصدر است و در آیه شریفه معنای وصفی آن (تربیت کننده، مربی و پروردگار) اراده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 10 - 7

7 - اهل زمین ، تحت ربوبیت خداوند

أشْرُ أُرِيدُ بَمَنْ فِي الْأَرْضِ . . . رَبِّهِمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 6 - 6

6 - خداوند ، مربی و مدبر انسان ها است .

يَأْتِيهَا الْإِنْسَنُ . . . رَبِّكَ

آیه شریفه، خطاب به جنس انسان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 15 - 9

9 - ربوبیت خداوند بر انسان ها ، مقتضی شناخت ذات و حالات آنان است .

إِنَّ رَبَّهٗ كَانَ بِهِ بَصِيرًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 8 - 5

5 - بازگشت انسان ها به خداوند و به کیفر رسیدن طغیان گران ، جلوه های ربوبیت خداوند و در راستای تدبیر امور انسان ها است .

ضمیر خطاب در «ربّک»، ممکن است خطاب به هر کس باشد که سخن را می شنود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نصر - 110 - 3 - 7

7 - خداوند ، مَرَبّی و مدبّرّی شایسته و بی عیب ، برای پیامبر (صلی الله علیه و آله) و دیگران است .

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ

مخاطب در «ربّک»، گرچه پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) است؛ ولی سیاق سوره، بر تمام انسان ها منطبق است. در این موارد آن حضرت به عنوان رسول و نیز فردی از افراد بشر، مورد خطاب قرار گرفته است.

ص: 676

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 2 - 3

3 - خداوند ، بر تربیت و تدبیر امور مردم ، تسلط کامل دارد .

برَبِّ النَّاسِ . ملك الناس

ترتیب ذکرى دو وصف خداوند، ممکن است به نکته یادشده اشاره داشته باشد.

1045- مرگ انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 145 - 1,2,3

1 - هیچ کس ، جز به فرمان خدا نمى میرد .

و ما كان لنفس ان تموت الا باذن الله

2 - تمام انسان ها دارای عمرى معین و زمان مرگشان در علم الهی ، مشخص است .

و ما كان لنفس ان تموت . . . كتاباً مؤجلاً

3 - مرگ انسان ، سنت تغییرناپذیر الهی

و ما كان لنفس ان تموت . . . كتاباً مؤجلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 169 - 9

9 - بقای انسان ، پس از مرگ

بل احياء عند ربهم يرزقون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 193 - 26

26 - مرگ انسان ، به مشیت و اراده الهی است .

و توفّنا مع الابرار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 14 - 15

15 - نبود فاصله زمانی بین مرگ تمامی انسان ها و آغاز قیامت

فاغرینا بینهم العداوه و البغضاء إلى يوم القیمه

بقای مسیحیان تا روز قیامت، حاکی از نبود فاصله بین قیامت و مرگ انسانهاست.

ص: 677

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 17 - 9

9 - حیات و مرگ مسیح (ع) و مادرش مریم و تمامی اهل زمین ، در قبضه قدرت خداوند

قل فمن يملك من الله شيئاً ان اراد ان يهلك .. و من فى الأرض جميعاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 2 - 11، 8

8 - اراده و قضای الهی حاکم بر پیدایش و مرگ آدمی

هو الذى خلقكم .. ثم قضى أجلا و أجل مسمى عنده

11 - مطالعه در آفرینش انسان و مرگ و حیات وی، زداینده تردید در یگانگی خداوند

هو الذى خلقكم من طين ثم قضى أجلا .. ثم أنتم تمترون

از جمله «ثم أنتم تمترون»، که بیان استبعاد هر گونه تردید در یگانگی خداوند پس از توجه به مضامین صدر آیه است، چنین برمی آید که بعد از این توجه، علی القاعده نباید تردیدی در توحید و اعتقاد بدان وجود داشته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 62 - 3

3 - حکم نافذ و لازم الاجرا در آفرینش و حیات و مرگ انسان، تنها از آن خداوند است.

و يرسل عليكم .. ثم ردوا إلى الله مولیهم الحق ألا له الحكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 94 - 2

2 - آدمی با مرگ، هر آنچه را خداوند در دنیا به او ارزانی داشته بود، رها می سازد.

و ترکتم ما خولنکم وراء ظهورکم

«تخویل» به معنای اعطا و تملیک است و مراد از «خولناکم» نعمتهایی است که خداوند در دنیا به آدمی ارزانی فرموده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 66 - 4

4 - تجلی ربوبیت خدا در آفرینش و در مرگ و حیات مجدد انسان ها

و هو الذی أحياكم ثم يميتكم ثم يحييكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 15 - 3

3 - مرگ و انتقال از نشأه دنیا به آخرت ، حلقه ای از مراحل خلقت و تقدیر حیات انسان

ثم انکم بعد ذلک لمیتون

با توجه به این که آیات فوق، در مقام بیان سیر تکاملی آفرینش انسان می باشد، مسأله مرگ می تواند نه به عنوان صرفاً یک

ص: 678

هشدار؛ بلکه به عنوان حلقه ای مرتبط با حلقه های پیشین باشد.

1046- مرگ انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 134 - 2

2- همه انسان ها ، حتی پیامبران بزرگ ، در دنیا باقی نمانده و به سرای دیگر خواهند رفت .

تلک أمه قد خلت

از معانی خلو (مصدر خلت) گذشتن و سپری شدن است و در اینجا کنایه از مردن می باشد. یاآوری درگذشت پیامبران صرف یک خبر نیست؛ زیرا همگان بدان آگاهند؛ بلکه هدف از آن توجه دادن مخاطبان به این حقیقت است که: اگر مرگ سراغ پیامبران آمده شما را نیز رها نخواهد کرد، از آن غافل نباشید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 141 - 2

2- همه انسان ها حتی پیامبران بزرگ در دنیا باقی نمانده و به سرای دیگر خواهند رفت .

تلک أمه قد خلت

برای روشن شدن برداشت فوق به آیه 134 ذیل برداشت شماره 2 مراجعه شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 25 - 1،4

1 - زمین عرصه حیات و مرگ آدمیان

قال فیها تحبون و فیها تموتون

4- انسانها پس از سپری کردن زمان حضورشان در زمین و مرگ همگان، به مکانی دیگر منتقل خواهند شد.

و لکم فی الأرض مستقر و متع إلى حین . . . و منها تخرجون

برداشت فوق بر این اساس است که مراد از «منها تخرجون» اخراج از کره زمین و انتقال به مکانی دیگر باشد. گفتنی است که چون مخاطبان آیه همه انسانها هستند، اخراج از زمین و انتقال به مکانی دیگر پس از مرگ همگان و سپری کردن مدت زمانی است که «إلی

حین) بدان اشاره داشت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 50 - 1

1 - میراندن انسان ها و گرفتن جان ایشان ، از مأموریت های فرشتگان

و لو تری إذ يتوفى الذين كفروا الملائكة

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 679

1- میراندن انسان ها و خلق انسانهایی جدید به جای آنان ، کار دشواری برای خداوند نیست .

إِنْ يَشَاءُ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ . وَ مَا ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ بَعِزٍ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15- به محض فرارسیدن اجل مقرر انسان های ظالم ، آنان بدون درنگ و بدون شتاب خواهند مرد .

فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَرْخُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11- آفرینش و مرگ و اعطای دانش و سلب آن از انسان ، جلوه ای از علم و قدرت الهی است .

وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفَّىكُمْ .. . إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ قَدِيرٌ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- مرگ و معاد ، سرنوشت همه انسان ها است .

و فِيهَا نَعِيدُكُمْ وَ مِنْهَا نَخْرُجُكُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17- میراندن انسان ها و نابود کردن جوامع و تمدن ها ، دلیل قدرت بی مانند و شکست ناپذیر خداوند است .

أَنَا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا أَفْهَمُ الْغَالِبُونَ

زیر سؤال بردن و نفی کردن پیروزی و چیرگی کافران در برابر قدرت الهی (أفهم الغالبون)، پس از طرح مسأله مرگ و میر انسان ها به وسیله خداوند، می تواند گویای برداشت یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 11 - 4

4 - مرگ ، سرنوشت همه انسان ها است .

اللّٰه يبدؤا الخلق ثم يعيده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 40 - 9

9 - مرگ انسان ها ، از آیات الهی است .

اللّٰه الذی . . . ثم يمیتکم

ص: 680

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - 36 - 50 - 3

3 - میان وقوع صیحه و فریاد سهمگین و مرگ و انقراض نسل بشر در دنیا ، هیچ فاصله ای نخواهد بود .

صیحه وحده تأخذهم .. فلا يستطيعون توصیه و لا إلى أهلهم يرجعون

ناتوانی بشر از هرگونه توصیه و سفارش و یا مراجعه به کسان خود - با شنیدن صیحه و فریاد سهمگین - حاکی از حقیقت یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 59 - 1

1 - انسان ها ، تنها یک بار در زندگی دنیا با مرگ روبه رو می شوند .

إلا موتنا الأولى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 68 - 3

3 - مرگ و رستاخیز ، حقیقتی عام و در برگیرنده تمامی موجودات شعورمند آسمان ها و زمین و نه مخصوص انسان ها

و نفخ فی الصور فصعق من فی السموت و من فی الأرض .. ثم نفخ فیہ أخری فإذا هم ق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 21 - 12، 1

1 - مرگ ، سرنوشت محتوم همه انسان ها است .

ثم أماته

12 - وجود نشانه های خداشناسی ، در مراحل پیدایش تا مرگ انسان

ما أكفره . من أيّ شیء خلقه ... ثم أماته فأقبره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 22 - 7

7 - قدرت خداوند بر آفرینش انسان ها ، تنظیم توانمندی های آنان ، هدایت تکوینی و نیز میراندن و به گور افکندن آنها ، دلیل قدرت او بر زنده ساختن آنان در قیامت است .

خلقه فقدّره . ثمّ السبیل یسّره . ثمّ أماته فأقبره . ثمّ إذا شاء أنشره

1047- مرگ تدریجی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 681

3- خداوند، آدمیان را به تدریج می میراند و از میان می برد .

أولم يروا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا

1048- مساوات انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 1 - 9

9 - تساوی مردم در اصل آفرینش و نبودن امتیاز در خلقت آنان ، موجب مسؤلیت تمامی آنان در برابر قوانین الهی

اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا

جمله «خلقکم من نفس واحد» علاوه بر بیان این حقیقت که تمامی انسانها از نسلی واحدند، به این معنا اشاره دارد که بین آنان در خلقت هیچگونه امتیاز و تبعیضی نیست و لذا همه موظف به رعایت تقوا هستند.

1049- مسکن انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 36 - 15

15 - زمین محل سکونت و قرارگاه موقت انسانها

و لکم فی الأرض مستقرّ و متع إلى حین

«إلی حین» (تا هنگامی) علاوه بر تعلقش به «متاع»، به «مستقر» نیز متعلق هست.

1050- مسؤول تزکیه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 7 - 2

2 - کسانی که شایستگی ارشاد دیگران را ندارند ، مسؤول ناپاکی آنان نیز نیستند . *

و ما علیک إلاّ یزّکی

این احتمال وجود دارد که مفاد جمله «و ما علیک...»، بستن راه عذر بر اعتراض کننده به حضور ابن ام مکتوم باشد. با این بیان که اگر خود را در برابر ناپاکی کافران مسؤول می دانی خطا کرده ای؛ زیرا همین برخوردی که با آن نایبنا داشتی، نشان می دهد که نمی توانی عهده دار مقام ارشاد دیگران باشی و این تکلیف از تو بر نمی آید.

ص: 682

1051- مسؤول عمل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 119 - 7

7 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) پس از راهنمایی مردم، مسؤول عملکرد آنان نبوده و بر کفرپیشگی ایشان مؤاخذه نخواهد شد.

و لا تسئل عن أصحاب الجحیم

1052- مسؤولیت اجتماعی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 90 - 14

14- مردم، در قبال مسائل جامعه خویش چون: بی عدالتی، فحشا، بزهکاری، ستم، فقر و نیازمندی های اقتصادی مردم، مسؤولند.

إن الله يأمر بالعدل والإحسن وإیتاء ذی القربى وینهى عن الفحشاء والمنکر و

1053- مسؤولیت اجتماعی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 46 - 3

3- مردم، موظف اند هر کاری را - چه جمعی باشد و چه فردی - فقط برای رضای خدا انجام دهند.

أن تقوموا لله مثنی و فردی

«مثنی و فرادی» حال برای ضمیر فاعلی «تقوموا» است و کلمه «مثنی» کنایه از تعدد می باشد.

1054- مسؤولیت انذار انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 7 - 9

9- انجام رسالت الهی (انذار مردمان) در دیدگاه مشرکان، تنها در خور شأن فرشتگان بود، نه در توان انسان.

وقالوا مال هذا الرسول .. لولا أنزل إلیه ملک

برداشت فوق، از آن جا است که مشرکان به خاطر غذا خوردن و رفت و آمد پیامبر (صلی الله علیه و آله) در بازار، او را شایسته پیامبری نمی دانستند و خواستار نزول فرشته ای برای همیاری با آن حضرت بودند.

ص: 683

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 40 - 15

15 - خداوند ، تنها مقامی است که شایسته و بایسته هراس داشتن از اوست .

و اِبی فارهبون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 56 - 4

4 - رسیدن به مرتبه و منزلت شاکران ، از وظایف اساسی انسان و هدف از خلقت اوست .

ثم بعثنکم من بعد موتکم لعلکم تشکرون

به نظر می رسد سپاسگزاری - که به عنوان هدف از «بعثتاکم» بیان شده - در برابر خصوص حیات دوباره نباشد، بلکه به عنوان هدف برای اصل حیات و زندگی مطرح باشد؛ یعنی، خداوند صاعقه زدگان بنی اسرائیل را حیات بخشید و هدف آن بود که در حیات دنیوی سپاسگزار باشند و به منزلت شاکران نایل شوند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 57 - 15

15 - سپاسگزاری از خداوند در برابر نعمت های او ، وظیفه ای است بر عهده بندگان

و ما ظلمونا و لکن کانوا انفسهم یظلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 209 - 6

6 - مسؤولیت انسان در برابر قانون ، پس از دریافت آن

فان زللتم من بعد ما جاء تکم البینات

در برداشت فوق، «بینات»، به قوانین تفسیر شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 211 - 11

11 - مسؤولیت خطیر انسان در برابر نعمت های خداوند

و من یبدل نعمه الله . . فان الله شدید العقاب

شدت عقاب کفران نعمت، بیانگر مسؤولیت خطیر، در برابر نعمت الهی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 243 - 15

15 - شکر و سپاسگزاری، وظیفه انسان ها در برابر تفضلات الهی

ان الله لذو فضل على الناس و لكن اكثر الناس لا يشكرون

ص: 684

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 43 - 3

3 - برخورداری از نعمت ها و تفضلات الهی ، مسؤولیت آور است .

انّ الله اصطفیٰک و طهرک ... یا مریم اقتنی لرّبک

چون خداوند پس از آنکه مریم را برگزید و تطهیر کرد و ... وی را مأمور به اطاعت و خضوع نمود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 50 - 13

13 - تقوای الهی و اطاعت از انبیا ، وظیفه آدمی پس از فرستادن پیامبران از سوی خداوند

و رسولاً ... و جئتکم بایه من ربکم فاتقوا الله و اطیعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 103 - 21

21 - تمسک به ریسمان الهی ، مسؤولیت انسان در قبال نعمت های الهی *

و اعتصموا ... و اذکروا ... لعلکم تهتدون

گویا اعتصام، مسؤولیتی است که در برابر نعمتهای الهی (همانند الفت و اخوت) به انسان تکلیف شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 144 - 7

7 - وظیفه رسولان الهی ، راهنمایی و پیام آوری است و وظیفه مردم ، پیمودن آن راه بر اساس پیام های آن رسولان

و ما محمّد الا رسول قد خلت من قبله الرّسل افاین مات

جمله «و ما محمّد ...»، تعیین کننده وظیفه رسولان الهی (پیام آوری) است و جمله «افاین مات ...»، تعیین کننده وظیفه مردم است که باید همواره (چه رسولان در میانشان باشند و یا نباشند) پایبند به آن پیامها باشند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 175 - 13

13 - ترس از خدا، زمینه مسؤولیت پذیری، و ترس از غیر خدا، زمینه گریز از مسؤولیت

الَّذِينَ اسْتَجَابُوا... فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 181 - 11

11 - ثبت اعمال و گفتار انسان و مسؤولیت وی، در برابر آنها

سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلَهُمُ الْاَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقِّ

ص: 685

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 1 - 9

9 - تساوی مردم در اصل آفرینش و نبودن امتیاز در خلقت آنان ، موجب مسؤولیت تمامی آنان در برابر قوانین الهی

اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا

جمله «خلقکم من نفس واحده»، علاوه بر بیان این حقیقت که تمامی انسانها از نسلی واحدند، به این معنا اشاره دارد که بین آنان در خلقت هیچگونه امتیاز و تبعیضی نیست و لذا همه موظف به رعایت تقوا هستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 1 - 2

2 - مسؤولیت انسان در برابر عهد ها و پیمان های خویش

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 7 - 3

3 - مسؤولیت انسان در برابر نعمت های الهی

و اذكروا نعمه الله عليكم و ميثقه الذي و اثقكم به

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 21 - 7

7 - مسؤولیت آدمی در برابر نعمت های الهی

اذكروا نعمه الله عليكم .. ادخلوا الارض المقدسه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 101 - 5

5 - انسان موظف به تعدیل حس کنجکاوی خویش می باشد .

لا تسئلوا عن اشیاء ان تبدلکم تسؤکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 110 - 3

3 - آدمی ، وظیفه دار یادکرد و فرادید داشتن نعمتهایی که خداوند به وی و نزدیکانش ارزانی داشته است .

اذ قال اللّٰه یعیسیٰ ابن مریم اذکر نعمتی علیک و علی ولدتک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 43 - 1

1 - آدمی موظف به تصرع و کرنش در برابر خداوند جهان است .

ص: 686

فلولا إذ جاءهم بأسنا تضرعوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 71 - 23

23 - آدمی وظیفه دار تسلیم در برابر پروردگار جهان است.

و أمرنا لنسلم لرب العلمین

چنانکه جمعی از اهل ادب (مانند کسائی و فراء) گفته اند، لام پس از ماده «أمر» حرف مصدری است به معنی «ان». بنابراین فعل «نسلم» به تأویل مصدر رفته است و مفعول دوم برای «أمرنا» محسوب می گردد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 72 - 1

1 - اقامه نماز فرمانی است که آدمیان باید بر آن گردن نهند.

و أمرنا لنسلم لرب العلمین. و أن أقیموا الصلوه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 102 - 10

10 - توحید در عبادت مهمترین وظیفه انسان در برابر پروردگار و خالق هستی است.

ذلکم الله ربکم . . . خلق کل شیء فاعبدوه

چون پس از بیان انحصار الوهیت در خداوند و بیان یکتایی او در خالقیت، امر به عبادت شده، چنین برمی آید که مهمترین وظیفه بنده در برابر خداوند عبادت و پرستش اوست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 128 - 10

10 - آدمیان باید در برابر وسوسه های جنیان و اغواگری آنها هشیار بوده و از خود حراست کنند.

یمعشر الجن قد استکثرتم من الإنس

خبر دادن خداوند از سیطره و عملکرد جنیان، هشدار به آدمیان است تا دشمن خویش را بشناسند و تدابیر لازم را در برابر او به کار برند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 130 - 3

3 - اشتراک جن و انس در لزوم اطاعت از رسولان الهی و بهره‌وری از هدایتهای ایشان

یَمْعَشِرُ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رَسُلٌ مِنْكُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 135 - 3

ص: 687

3 - انسان دارای مسؤولیت در برابر اعمال خویش است.

اعملوا علی مکانتکم اِنی عامل فسوف تعلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 151 - 27

27 - توصیه های خداوند (پرهیز از شرک و ..) حقایقی است که آدمی باید در آنها دقت کند و ضرورت پرهیز از آنها را با عقل خویش دریابد.

ذلکم وصیکم به لعلکم تعقلون

مفعول «تعقلون» ضرورت پرهیز از محرّمات یاد شده است. مراد از «توصیه» می تواند به قرینه «تعقلون» سفارش به تأمل و دقت در احکام مذکور باشد. بنابراین جمله «ذلکم وصاکم به ...» یعنی خداوند سفارش کرده که در محرّمات بیان شده دقت کنید؛ باشد که ضرورت پرهیز از آنها را با عقل خویش دریابید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 164 - 5

5 - هر انسانی در پیشگاه خدا مسؤول اعمال و رفتار خویش است.

ولا تکسب کل نفس إلا علیها

مفعول «لا تکسب» کلمه «شیئا» و یا «عملا» است. «علیها» متعلق به فعلی محذوف، مانند «یحمل» می باشد؛ یعنی: «لا تکسب کل نفس عملا إلا یحمل علیها». و این کنایه از مسؤولیت هر کسی در برابر عمل خویش است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 17 - 5

5 - انسانها موظف به سپاسگزاری از خداوند هستند.

ولا تجد اکثرهم شکرین

تأکید فراوان ابلیس بر اغواگری انسانها و سپس بیان ناسپاسی آنها به عنوان دستاورد تلاش خویش، بیانگر اهمیت ویژه سپاسگزاری در برابر خداوند است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 29 - 6

6 - انسانها موظف به دعا و نیایش به درگاه خداوند

و ادعوه مخلصین له الدین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 42 - 3

3 - تکلیف و مسؤولیت هر انسان در باور به معارف الهی و انجام تکالیف دین ، به میزان قدرت و استطاعت اوست .

لانکلف نفساً إلا وسعها

ص: 688

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 94 - 8

8 - تضرع به درگاه خداوند و خشوع در برابر او امری لازم بر عهده بندگان

لعلهم یضرعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 130 - 4

4 - باور به توحید ربوبی و پذیرش دعوت پیامبران ، امری لازم بر عهده بندگان

لعلهم یدّگرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 158 - 15

15 - همه انسان ها ، حتی یهود و نصارا ، باید به خدا و پیامبر او ایمان آورند .

قل یا یها الناس . . . فامنوا باللّه ورسوله

مصدق مورد نظر برای «الناس»، به قرینه آیات گذشته و نیز آیه قبل که بیان داشت اوصاف پیامبر در تورات و انجیل ثبت شده، یهود و نصارا است. بنابراین یهود و نصارا از مخاطبان «فامنوا ...» هستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 205 - 5

5 - انسان ها باید در دل و جان به یاد خدا بوده و در هر صبح و عصر لب به ذکر او گشایند .

و اذکر ربک . . . بالغدو و الاصل

«غدوه» (مفرد غدو) به معنای صبح (زمان طلوع فجر تا طلوع خورشید) است. «أصل» جمع و یا جمع الجمع «اصیل» است و اصیل به زمان میان عصر تا مغرب گفته می شود. قابل ذکر است که «ال» در «الغدو» و «الأصل» برای استغراق است و افاده عموم می کند ; یعنی هر صبح و عصر.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - آگاهی به تکالیف الهی از شرایط مسؤلیت انسان در برابر آن

و لاتولوا عنه و أنتم تسمعون

در برداشت فوق جمله حالیه «و أنتم تسمعون» قید برای «أطیعوا» و «لاتولوا» گرفته شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 94 - 19

19 - انسان ، در برابر تمامی رفتار و حرکات خویش مسؤول بوده و در قیامت باید پاسخگو باشد .

ص: 689

فینبئکم بما کنتم تعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 61 - 6

6- انسان ، موظف به مراقبت و مواظبت بر تمامی اعمال خویش است .

و ما تتلوا منه من قرآن و لا تعملون من عمل إلا کنا علیکم شهوداً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 22 - 9

9- دعوت و القای شیطان از انسان سلب اختیار نمی کند و او مسؤول اعمال خویش خواهد بود .

و ما کان لی علیکم من سلطن إلا أن دعوتکم فاستجبتم لی فلا تلو مونی و لوموا أنفسکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 51 - 8

8- انسان ، موجودی مختار و در برابر تمامی حرکت ها ، تلاش ها و رفتار خویش ، مسؤول است .

لیجزی الله کلّ نفس ما کسبت

از اینکه خداوند از رفتار انسان بازخواهی می کند، استفاده می شود که آدمی موجودی مختار و مسؤول است؛ چون بازخواهی هگامی معقول است که اختیار و مسؤولیتی وجود داشته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 93 - 3

3- همه انسان ها در برابر اعمال و رفتار خویش ، مسؤولند .

لنستلّهم .. عمّا کانوا يعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 89 - 1

1- انسان ، وظیفه دار توجه به نظارت گواهان الهی در هر عصری بر اعمالش

و یوم نبعث فی کلِّ أُمَّةٍ شهیداً

تکرار مضمون «یوم نبعث ..» در ضمن چند آیه و نیز در تقدیر بودن «اذکر» یا «اذکروا» بیانگر اهمیت موضوع است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 93 - 5,6

5- مشیت الهی ، در قرار گرفتن انسان ها در مسیر اختیار و مسؤولیت است نه جبر و ناگزیری .

یضلاً من یشاء .. و لتسئلنَّ عما کنتم تعملون

بیان مسؤولیت انسان (و لتسئلنَّ ..) پس از طرح مشیت الهی، اشاره به این حقیقت دارد که مشیت خداوند مایه سلب مسؤولیت

ص: 690

انسان نیست؛ بلکه مسؤولیت آفرین است.

6- انسان ها در قبال اعمال خویش ، متعهد و مسؤولند .

و لتسئلنّ عما كنتم تعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 11 - 9

9- انسان وظیفه دار تأمل در جوانب خواسته ها و آمال خویش

و یدع الإنسن بالشرّ دعاءه بالخیر و كان الإنسن عجولاً

در آیه فوق، یکی از نقاط ضعف بشری - که منشأ آن شتابزدگی و دوراندیش نبودن است - بیان شده که در حقیقت هشدار است به اینکه انسانها باید دوراندیش باشند و پیرامون مصالح خویش تأمل و تفکر نمایند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 13 - 1

1- هر انسانی در قبال اعمال خویش مسؤول است

و کلّ إنسن ألزمنه طئره فی عنقه

مراد از «طائر» عمل انسان است چه خیر باشد و چه شرّ.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 29 - 8

8- انسان نباید مرتکب عملی شود که مورد سرزنش قرار گیرد و از کرده خود پشیمان گشته و بر آن حسرت بخورد .

و لاتجعل یدک . . فتتعد ملوماً محسوراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 34 - 16

16- انسان ، در قبال عهد و پیمان خویش مسؤول است .

إن العهد كان مسئولاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 36 - 3,4

3- انسان ، در قبال فعالیت چشم ، گوش و قلب خویش ، در پیشگاه خداوند مسئول است .

إن السمع و البصر و الفؤاد كلُّ أولئك كان عنه مسئولاً

4- انسان های واجد ابزار لازم برای کسب آگاهی و علم ، در پیشگاه خداوند ، مسئول هستند .

إن السمع و البصر و الفؤاد كلُّ أولئك كان عنه مسئولاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 691

19- انسان ، موظف به تلاش برای فهم حقایق هستی چون تسبیح و حمد موجودات برای خدا

لا تقفهن تسبیحهم إنه کان حلیمًا غفورًا

برداشت فوق، مبتنی بر این نکته است که «إنه کان حلیمًا غفورًا» تهدید مشرکان به خاطر نیندیشیدن درباره تسبیح موجودات باشد. بنابراین، عبارت، اشعار دارد بر اینکه تلاش برای فهم حقایق عالم لازم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 71 - 8

8- انسان ها در گزینش پیشوایان و پیروی کردن از آنان مسؤولند .

یوم ندعوا کلَّ أناس یاممهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 79 - 7

7- مسؤولیت انسان ، در برابر گفته ها و ادعا های خود

کلا سنکتب ما یقول و نمذ له من العذاب مدًا

خبر از نوشته شدن حتمی گفته ها (سنکتب. ..) و به دنبال آن بحث از عذاب الهی، حاکی از حسابرسی و مواخذه آن گفته ها و گویای مسؤولیت انسان در برابر آنها است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 15 - 9

9- انسان ، در برابر تلاش ها و کردار های پی گیر و مداوم خویش ، مسؤول است .

لتجزی کلَّ نفس بما سعی

ماده «سعی» به جای «عمل» ممکن است در بدی ها، ناظر به نادیده گرفتن لغزش های خالی از اصرار و در اعمال نیک، توصیه به کوشش مداوم باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6- انسان در برابر رفتار و کردار خویش ، مسؤول بوده و در قیامت مورد مؤاخذه و بازخواست قرار خواهد گرفت .

اقترب للناس حسابهم

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که حسابرسی آن گاه معقول و متصور است که مسؤولیت و بازخواهی در کار باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 146 - 6

6 - انسان ، در قبال نعمت های الهی مسؤول است .

أتركون في ما ههنا ءامنين

ص: 692

برداشت یاد شده بدان احتمال است که مقصود از «أترکون» این باشد که خداوند انسان ها را در برابر نعمت هایی که به آنان داده است، آسوده و بدون هیچ گونه مسؤولیتی رها نمی کند؛ بلکه شکر و سپاس آنها را از آنان می خواهد و در صورت ناسپاسی و گناه، از ایشان سلب می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 93 - 13

13 - انسان ، در قبال اعمال خویش مسؤول است .

و ما ربك بغفل عمّا تعملون

تعبیر «و ما ربك بغافل ..» در بردارنده تهدید است و این تهدید در صورتی صحیح است که انسان، در برابر اعمال خود مسؤول و پاسخگو باشد؛ و گرنه غفلت و عدم غفلت خداوند، فرقی نخواهد کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 62 - 6

6 - انسان ، مسؤول اندیشه ها و گرایش های خویش و مورد بازخواست از سوی خداوند در قیامت

و یوم ینادیهم فیقول این شرکاء الذین کنتم ترعمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 65 - 6

6 - انسان ها در برابر دعوت پیامبران ، مسؤول بوده و نمی توانند آن را نادیده گرفته و بی تفاوت باشند .

و یوم ینادیهم .. ماذا أجبتهم المرسلین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 14 - 13

13 - انسان ها ، موظف به شکر نعمت های خداوندند .

أن اشکرلی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - توصیه خداوند به ادای حمد به درگاه او، به خاطر انجام دادن وظیفه انسان ها است و نه نیاز خدا به حمد .

قل الحمد لله .. إن الله هو الغني الحميد

اعلام بی نیازی مطلق خداوند در پی توصیه به حمد او، می تواند به حقیقت یاد شده، دلالت داشته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - لازم است که انسان ، به نظارت دقیق خداوند بر اعمال او، توجه داشته باشد .

ص: 693

ألم تر أن الله . . . وأن الله بما تعملون خبير

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 9 - 18

18 - انسان ها ، به شکرگزاری در برابر نعمت های الهی موظف اند .

قلیلاً ما تشكرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 4 - 16

16 - بایسته است که انسان ها ، به جای حکم های ساختگی خود ، به احکام الهی پایبند باشند .

ذلکم قولکم بأفوهکم و اللّٰه یقول الحقّ و هو یتهدی السبیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 12 - 10

10 - انسان در برابر رفتار و آثار برجای مانده از خود ، مسؤول بوده و با کيفر و پاداش دقیق آن ، روبه رو خواهد شد .

و نکتب ما قدّموا . . . أحصینہ فی إمام مبین

برداشت یاد شده به سبب این حقیقت است که ذکر إحيای مردگان و شمارش و ثبت تمامی اعمال و آثار انسان، از مسؤولیت او در برابر رفتار و کردارش حکایت می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 32 - 3

3 - انسان ها در برابر رفتار و کردار های خود ، مسؤول بوده و در قیامت باید پاسخگو باشند .

وإن کلّ لَمَّا جمیع لدینا محضرون

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که احضار انسان ها به پیشگاه خداوند، حاکی از مسؤول بودن آنان در برابر رفتار خود و مجبور شدنشان به پاسخگویی درباره آنها است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 41 - 13

13 - انسان ، موجودی آزاد و مختار و مسؤول هدایت و گمراهی خویش

فمن اهتدى فلنفسه و من ضلّ فإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 56 - 9، 5

5 - خداوند ، دارای حق بر انسان ها است و آنان در برابر آن مسؤول اند .

يَحْسُرْتِي عَلَى مَا فَرَّطْتُ فِي جَنْبِ اللَّهِ

ص: 694

9- انسان ، مسؤول و سازنده سرنوشت خویش است .

یحسرتی علی ما فرطت . . . و إن كنت لمن السخرین

حرف «علی» در جمله «علی ما فرطت» به معنای لام تعلیل است و معنای جمله چنین می باشد: وای به حال من به خاطر کوتاهی کردنم. . . بنابراین همان گونه که از ظاهر آیه به دست می آید، انسان تقریط خود در حق خدا و تمسخر کردن تعالیم قرآن را، سبب بدبختی و ندامت خود می داند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 70 - 4

4- تمامی رفتار و کردار انسان ، دارای کیفر و پاداش بوده و او در برابر آن مسؤول است .

و وفتت کل نفس ما عملت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 17 - 4

4- انسان ، موجودی مختار و در برابر تمامی تلاش ها و رفتارهایش ، مسؤول است .

الیوم تجزی کل نفس بما کسبت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 73 - 5

5- انسان ها ، در برابر عقاید دینی خویش و انتخاب آن ، مسؤول بوده و در قیامت باید پاسخگو باشند .

ثم قیل لهم این ما کنتم تشرکون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 46 - 3

3- مسؤولیت انسان ، در برابر اعمال خویش

من عمل صلحاً فلنفسه و من أساء فعلیها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 48 - 5,6

5 - خداوند ، خواهان آگاهی انسان ها و نقش خود آنان در انتخاب مسیر و فرجام خویش

فما أرسلنک علیهم حفیظًا إن علیک إلاّ البلغ

6 - هر انسانی ، خود مسؤول عملکرد و باور های خویش است .

فما أرسلنک علیهم حفیظًا

آیه شریفه می تواند در مقام بیان این نکته باشد که پیامبر(صلی الله علیه و آله) مسؤول نافرمانی امت خویش نیست؛ بلکه هر کسی مسؤولیت تخلف خویش را خود برعهده دارد.

ص: 695

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 19 - 13

13 - انسان ، مسؤول باور ها و اعمال خویش

ستکتب شهدتهم و یسنلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 26 - 9

9 - مسؤولیت ویژه انسان در برابر هدایت و ارشاد بستگان نزدیک خود *

و اذ قال ابرهیم لأبیه و قومه

تقدیم «لأبیه» می تواند توجه بیشتر ابراهیم(ع) به هدایت پدر را برساند؛ که از آن اولویت هدایت و ارشاد بستگان نزدیک استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 53 - 2

2 - مسؤولیت انسان در برابر تمامی اعمال ، حتی کوچک ترین عمل خود

و کلّ صغیر و کبیر مستطر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 21 - 5

5 - جن همانند انسان ، برخوردار از نعمت ها و موهبت های زمین و دارای درک و مسؤولیت

فبأیّء الآء ربکما تکذّبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 23 - 5

5 - جن ، همانند انسان بهره مند از مظاهر زیبای طبیعت و دارای درک و مسؤولیت

فبأیّء الآء ربکما تکذّبان

در صورتی که خطاب در آیه شریفه متوجه جن و انس باشد، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 25 - 6

6 - جن همانند انسان ، بهره مند از نعمت های زمین و دارای درک و مسؤولیت

فَبأیِّ ءالآء ربكّما تكذّبان

استفهام در «فَبأیِّ ءالآء» توییحی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 696

12 - انسان ، موظف به انفاق کردن تنها بخشی از دارایی ها است ؛ و نه همه امکانات .

وأنفقوا ممّا جعلکم مستخلفین فیہ

واژه «من» در «مّمّا» به معنای «بعض» است. بنابراین «أنفقوا ممّا...»؛ یعنی، بخشی از آنچه را... انفاق کنید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مدثر - 74 - 38 - 3

3 - انسان ، در برابر تمامی رفتار ها و کردار های خویش ، مسؤول و در قیامت مورد بازخواست است .

کلّ نفس بما کسبت رهینه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 36 - 1،2

1 - انسان در نگاه وحی ، موجودی یله و رها شده در این جهان نیست .

أیحسب الإنسان أن یترک سدی

«سدی» به معنای «مهمل» (یله و رها شده) است؛ چنان که به شتر رها شده «ابل مهمله» گفته می شود (صحاح اللغه). «ترک» (مصدر «یترک») در اصل به معنای جدایی چیزی از روی اختیار است و مجازاً در اهمال کاری و احساس مسؤولیت نکردن درباره چیزی به کار می رود.

2 - انسان ، موجودی است مکلف و مسؤول .

أیحسب الإنسان أن یترک سدی

تذکر خداوند به مهمل آفریده نشدن انسان، می تواند بیانگر دو حقیقت زیر باشد: 1- انسان موجودی است مکلف و مسؤول. 2- زندگی انسان، دارای فلسفه و هدف است. گفتنی است برداشت یاد شده، ناظر به حقیقت نخست است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 2 - 7

7 - انسان ، موجودی مکلف و مسؤول در پیشگاه خداوند

آزمایش شدن انسان، نشان دهنده مکلف و مسؤول بودن او است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 3 - 4

4 - انسان ، موجودی است مکلف و مسؤول .

إِذَا شَاكَرًا وَإِذَا كَفُورًا

نشان دادن راه درست و آن گاه تهدید کردن به دوزخ و یا بشارت دادن به بهشت - که در آیات بعد آمده - گویای مطلب یاد شده است.

ص: 697

1056- مسؤولیت انسان متعهد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 17 - 7

7 - انسان متعهد ، علاوه بر پرداختن به خود ، باید به اصلاح دیگران نیز همت بگمارد .

بینی أقم الصلوه و أمر بالمعروف و انه عن المنکر

1057- مسؤولیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 3 - 12، 9

9 - نماز و انفاق باید برنامه همیشگی انسان باشد ، نه مقطعی و موقت

یقیمون الصلوه و مما رزقنهم ینفقون

برداشت فوق با توجه به فعلهای مضارع (یقیمون و ینفقون) - که حکایت از تجدد و استمرار دارد - استفاده شده است.

12 - تلاش برای رفع نیاز نیازمندان ، وظیفه ای بر عهده همگان و یکی از نشانه های تقواست .

هدی للمتقین . . و مما رزقنهم ینفقون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 21 - 9، 1

1 - پرستش خداوند وظیفه ای ضروری ، بر دوش همه مردم

یأیها الناس اعبدوا ربکم

9 - رسیدن به تقوا ، وظیفه ای ضروری برای همه انسانهاست .

لعلکم تتقون

چون هدف از لزوم عبادت رسیدن به تقواست، نیل به تقوا نیز ضروری می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 78 - 8

8 - دستیابی به محتوای کتاب های آسمانی وظیفه ای بر عهده همگان

منهم أمیون لایعلمون الکتب

لحن آیه، گویای سرزنش کسانی است که از محتوای کتاب آسمانی خویش اطلاعی ندارند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 121 - 8

ص: 698

8 - خواندن و تلاوت کتاب های آسمانی وظیفه ای بر عهده همگان

یتلونه حق تلاوته

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 124 - 10

10 - اقتدا به ابراهیم (ع) و پیروی از راه و روش او ، وظیفه ای است بر عهده همه انسان ها .

قال إني جاعلك للناس إماماً

معرفی ابراهیم (ع) به عنوان امام و مقتدای مردم، مستلزم این حکم تکلیفی است که: باید مردم او را الگو قرار داده و به او اقتدا کنند و از راه و روشش پیروی کرده و از فرمانهای او در هر زمینه ای اطاعت کنند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 133 - 13

13 - پرستش خدای یکتا ، وظیفه ای بر عهده همگان

نعبد .. إلهاً وحداً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 136 - 11

11 - تسلیم خدا بودن ، وظیفه ای ضروری بر عهده همگان

و نحن له مسلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 161 - 3

3 - فرشتگان و تمامی مردم در قیامت ، کفرپیشگانی را که در حال کفر مرده اند ، لعنت کرده و خواستار دوری رحمت الهی از آنان خواهند شد .

أولئك عليهم لعنة الله و الملائكة و الناس أجمعين

لعنت مردم به معنای: نفرین و درخواست دوری لعنت شونده از رحمت خداوند است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 168 - 2،7

2 - همه انسان ها مخاطب قرآن بوده و به رعایت احکام آن دعوت شده اند .

يَأَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلالاً طَيِّباً

7 - انسان ها نباید خویشتن را به بهانه های واهی از قبیل: زهدگرایی، آداب و رسوم قومی و... از امکانات و نعمت های زمین محروم سازند .

كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلالاً طَيِّباً

هر چند مقصود از امر (كلوا) - چنانچه مفسران برآند - بیان اباحه است نه وجوب؛ ولی آوردن صیغه امر برای بیان اباحه می تواند

ص: 699

اشاره به این نکته باشد که: متکلم در صدد ترغیب است و خودداری از آن مباح را شایسته نمی‌شمارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 183 - 7

7- تحصیل تقوا و پرهیز از گناهان ، وظیفه همه بندگان است .

لعلکم تتقون

و جوب روزه برای تحصیل تقوا، بیانگر این است که: نیل به تقوا لازم و ضروری است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 31 - 5

5- همه انسان ها ، مأمور به پرستش و اطاعت بی چون و چرای خدای یگانه و پرهیز از شریک گرفتن غیر ، برای اویند .

و ما أمروا إلا ليعبدوا إلهها وحداً لا إله إلا هو

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 17 - 10

10- انسانها ، باید کتاب های آسمانی را پیشوا و مقتدای خویش قرار دهند .

و من قبله كتب موسى إماماً ورحمه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 35 - 5

5- هر کس مسؤول عملکرد خویش است و تنها خودش به خاطر گناهش مؤاخذه می شود .

إن افتريته فعلی إجرامی

«إجرام» به معنای ارتکاب و کسب گناه است. تقدیم «علی» بر «إجرامی» حکایت از حصر دارد؛ یعنی ، گناه افترا (اگر افترا بی باشد) تنها متوجه من است نه دیگری.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

23- انسان ، نباید به بهانه سپاس از مردمان و پاسخ گویی به اکرام آنان ، خداوند را معصیت کند .

اکرمی مثنویه . . . قال معاذ الله إنه ربي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 15 - 1

1 - انسان ، وظیفه دار سنجش میان فرجام تقوایبشگان و تکذیب کنندگان قیامت و دوزندگی بهشت و جهنم ، با تفکر در رهنمود های قرآن

قل أذلك خير أم جنة الخلد التي وعد المتقون

ص: 700

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 20 - 9

9- انسان ها ، وظیفه دار صبر و شکیبایی در برابر آزمایش های الهی

و جعلنا بعضکم لبعض فتنة أتصبرون

استفهام در جمله «أتصبرون» استفهام حقیقی نیست؛ بلکه در معنای «امر» به کار رفته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 59 - 10

10 - انسان ها ، وظیفه دار سؤال کردن از افراد خبیر و آگاه در باره مبدأ و چگونگی آفرینش جهان هستی (آسمان ها ، زمین و . . .)

الذی خلق السموت . . . فسئل به خبیراً

برداشت یاد شده، مبتنی بر این مطلب است که «فا» در «فسئل به خبیراً» جواب برای شرط مقدر و تقدیر آن چنین باشد: «إن شئت تحقیق ما ذکر فسئل به خبیراً». گفتنی است در برداشت فوق، مرجع ضمیر «به» خلق و استوا و «خبیراً» مفعول برای «فسئل» دانسته شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 46 - 4

4- مردم ، موظف اند همدیگر را در انجام هر کار خالصانه ، یاری دهند .

أن تقوموا لله مثنی و فردی

احتمال دارد «مثنی» اشاره به این نکته باشد که مردم دو نفری به همدیگر کمک کنند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 39 - 5

5 - تمامی انسان ها ، در برابر اعمال و کردار خویش ، مسؤول اند .

اعملوا علی مکانتکم إتی عمل فسوف تعلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- انسان ها ، باید دنیا را میدان مسابقه جهت دست یافتن به بهشت و آمرزش الهی قرار دهند .

و ما الحیوه الدنیا إلاّ متع الغرور . سابقوا إلى مغفره من ربکم و جنّه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- انسان ، در برابر عقاید و باور های خویش ، مسؤول بوده و همه آنها در نامه اعمال او ثبت است .

ص: 701

من أوتى كتبه .. و لم أدر ما حسابيه... خذوه... فاسلكوه . إنه كان لا يؤمن بالل

خداوند علت سرنوشت بد و عذاب کافران را، ایمان نیاوردن به خدای بزرگ دانسته است. از این نکته می توان استفاده کرد که انسان در برابر مجموعه عقاید و اندیشه های خویش، مسؤول است و باید در برابر خدای بزرگ پاسخگو باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 34 - 4

4- انسان، در برابر تمامی رفتار های فردی و اجتماعی خویش، مسؤول بوده و همه آنها در نامه اعمال او ثبت است .

من أوتى كتبه.. و لم أدر ما حسابيه... و لا يحصّ على طعام المسكين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مدثر - 74 - 39 - 1

1 - همه انسان ها - جز اصحاب الیمین - اسیر و گرفتار کردار خویش اند .

إلا أصحاب الیمین

تعبیر «رهینه»، می رساند که انسان ها به سبب رفتارشان، در قید اسارت اند و به مقتضای استثنای «إلا أصحاب الیمین» استفاده می شود که تنها، اصحاب الیمین (گروه نیک کردار و خوبان)، از این قید آزاداند.

1058- مسؤولیت انسان های لایق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 55 - 10

10- افراد کارآمد، لایق و متخصص باید از پذیرش مسؤولیت ها امتناع نورزند و در پی تصدّی آن باشند .

اجعلنى على خزائن الأرض إني حفيظ عليم

1059- مسؤولیت پذیری انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 72 - 11

11 - انسان ، موجودى مسؤوليت پذير است .

عرضنا الأمانة على السموت . . . فأبين . . . و حملها الإنسن

ص: 702

1060- مسؤولیت فردی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 46 - 3

3- مردم ، موظف اند هر کاری را - چه جمعی باشد و چه فردی - فقط برای رضای خدا انجام دهند .

آن تقوموا لله مثنی و فردی

«مثنی و فرادی» حال برای ضمیر فاعلی «تقوموا» است و کلمه «مثنی» کنایه از تعدد می باشد.

1061- مشابهت تفکر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 118 - 13

13 - همانندی اندیشه های انسان ها ، از عوامل تکرار حوادث تاریخی است .

كذلك قال الذين . . . مثل قولهم تشبهت قلوبهم

1062- مشرکان انسان های نخستین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 19 - 4

4- امت واحد و یکتاپرست نخستین ، دیری نپایید که گرفتار تفرقه دینی شده و به دو دسته موحد و مشرک انشعاب یافتند .

و ما كان الناس إلا أمه و حده فاختلفوا

قید «دیری نپایید» از طرف «فاء» در «فاختلفوا»، بدست می آید.

1063- مشکلات دنیوی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 83 - 6

6- همه انسان ها ، حتی پیامبران در معرض انواع رنج ها ، ناراحتی ها و ناگواری ها در دنیا

وأَيُّوبَ . . . أَنِّي مَسَّنِيَ الضَّرَّ

ص: 703

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 54 - 18

18 - مصلحت انسان ها ، اساس احکام و فرمان های ادیان الهی است .

ذلکم خیر لکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 184 - 20

20 - سودبخشی و مصلحت آمیز بودن تکالیف برای انسان ها ، ملاک تشریح آنها از سوی خداوند

و أن تصوموا خیر لکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 27 - 2

2 - نوسان در مدت شب و روز ، دربردارنده خیر و مصالح انسان

بیدک الخیر . . . تولج الیل فی النهار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 87 - 10

10 - مصلحت انسان ها پایه و اساس قوانین و احکام دین اسلام

طیبت ما احل الله لکم

کلمه طیب که به معنای چیزی است که خوشایند آدمی باشد و نیز حرف لام در «لکم» که برای منفعت است می رساند خداوند در حلال کردن چیزها سودبری انسانها را لحاظ کرده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 91 - 6

6- مصالح و مفاسد جوامع انسانی معیاری در تشریح احکام دین

انما الخمر .. فاجتنبوه لعلکم تفلحون. انما یرید الشیطن ان یوقع بینکم العدوه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 101 - 4

4- عدم تبیین برخی حقایق از سوی خداوند ، به مصلحت جامعه انسانی است .

لاتسئلوا عن اشیاء ان تبدلکم تسؤکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 19 - 4

ص: 704

4- خیر و صلاح انسان ها در پرهیز از ستیزه جویی با خدا و رسول او

وإن تنتهوا فهو خیر لکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 110 - 8

8- مصالح جوامع بشری و تدبیر امور انسان ها ، مایه تقدیر خداوند بر داوری نکردن او میان حق گرایان و باطل اندیشان ، در عرصه حیات دنیاست .

لولا کلمه سبقت من ربک لقصی بینهم

برداشت فوق ، از کلمه «رب» - که به معنای مدبر و مربی است - استفاده می شود؛ یعنی ، تقدیر یاد شده (لولا کلمه سبقت ..) در راستای تدبیر امور انسانهاست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 71 - 3

3- اراده خداوند به تفاوت روزی انسان ها ، نشأت یافته از علم او به نیازها و مصالح واقعی آنهاست . *

إن الله علیم قدیر . و الله فضّل بعضکم علی بعض فی الرزق

تصریح به اینکه خدا باعث برتری یافتن برخی بر برخی دیگر در روزی است - پس از تذکر به اینکه خدا عالم و قادر است - می تواند گویای این حقیقت باشد که این برتری دادنها عالمانه و نشأت یافته از آگاهی خداوند به مصالح و نیازهای واقعی انسانهاست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 72 - 2

2- زوجیت در نظام زندگی انسان ها ، نعمتی است در جهت منافع و مصالح آنان .

و الله جعل لکم من أنفسکم أزواجًا

برداشت فوق با استفاده از «لام» در «لکم» است که برای انتفاع می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 24 - 18

18- هدایت های خداوند ، همواره ، در جهت صلاح انسان و رساندن او به راه های درست و صحیح است .

عسی أن یهدین ربی لأقرب من هذا رشداً

در المصباح المنیر آمده است: « (رُشد) صلاح است و آن، رسیدن به صواب و درستی است».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 129 - 8

8 - مصالح بشر و تدبیر امور امت ها از سوی خداوند ، دلیل نابود نکردن فوری مخالفان در دنیا است .

کلمه سبقت من ربک

کلمه «رب» گویای مطلب یاد شده است.

ص: 705

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 30 - 7

7 - مصلحت در پنهان ماندن زمان وقوع قیامت است .

و يقولون متى هذا الوعد .. قل لكم ميعاد يوم

از این که خداوند به جای پرداختن به جواب سؤال و روشن کردن وقت وقوع قیامت، تأکید می کند که وقوع آن قطعی است و تقدیم و تأخیر ندارد، نکته یاد شده به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 41 - 7

7 - قرآن ، کتابی سودمند برای بشر و در جهت منافع و مصالح او است .

إِنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ لِلنَّاسِ

برداشت یاد شده با توجه به لام در «للناس» است که متضمن معنای انتفاع می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 79 - 3، 1

1 - خداوند ، دام ها (شتر ، گاو و گوسفند) را به خاطر منافع و مصالح انسان ها آفریده است .

اللّٰهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَنْعَامَ

لام در «لكم» برای تعلیل است؛ یعنی، به خاطر شما، «أنعام» (جمع «نَعَم») در اصل به معنای شتر است؛ ولی گاهی برای مجموع «شتر، گاو و گوسفند» به کار می رود. برداشت یاد شده بر اساس همین احتمال است.

3 - خداوند ، شتران را به خاطر منافع و مصالح انسان ها آفرید .

اللّٰهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَنْعَامَ

جمله «و علیها و علی الفلک تحملون» در آیه بعد، قرینه است براین که مقصود از «أنعام» می تواند تنها شتران (معنای اصلی این واژه) باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - تشریح دین از سوی خداوند ، در جهت منافع و مصالح انسان است .

شرع لکم من الدین

با توجه به لام «لکم» - که برای انتفاع است - و نیز از این که آیه در مقام امتنان است، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - نوح - 71 - 19 - 3

3 - گستردگی و پهنآوری زمین ، برای انسان و در جهت مصالح و منافع او است .

والله جعل لکم الأرض بساطاً

ص: 706

مطلب یاد شده، از تعبیر «لکم» (برای شما) استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 19 - 7

7 - خداوند ، در پی آفرینش انسان از نطفه ، او را توانمند و مهیا برای رسیدن به مصلحت های خویش قرار داد .

من نطفه خلقه فقدره

برخی از اهل لغت، ضمن بر شمردن معانی متعددی برای «تقدیر»، دقت و تفکر در متعادل ساختن امور و مهیا ساختن آنها را، از جمله معانی آن قرار داده اند (لسان العرب). «فاء» در «فقدره» گویای این است که مهیا شدن انسان برای مصالح خویش، از آثار و پیامدهای سیستم خلقت او است.

1065- مصالح انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 85 - 28

28 - خیر و صلاح واقعی انسان ها در گرو یکتاپرستی ، سلامت امور اقتصادی و پرهیز از فسادانگیزی است .

ذلکم خیر لکم

«ذلکم» اشاره به تمامی مسائلی است که شعیب قوم خویش را بدانها رهنمون ساخت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 95 - 7

7- نفع و صلاح واقعی انسان ها ، تنها در ارزش های معنوی و الهی نهفته است و نه در مطامع ناچیز دنیوی .

و لا تشترُوا بعهد الله ثمناً قليلاً إنما عند الله هو خیر لکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 49 - 5

5 - بعثت پیامبران و تعالیم ادیان ، در جهت تأمین منافع و مصالح انسان ها است .

إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ

به کارگیری «لام» انتفاع در «لکم» می تواند گویای برداشت یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 60 - 12

12 - احکام و توصیه های الهی ، برخوردار از حکمت و فلسفه و در جهت منافع و مصالح انسان ها است .

أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ بَيْنِيْ ءَادَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ

توصیه خداوند به اطاعت نکردن از شیطان و بیان فلسفه و چرایی آن (إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ)، حاکی از حقیقت یاد شده است.

ص: 707

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - صف - 61 - 11 - 14، 13

13 - احکام و قوانین الهی ، در جهت منافع و مصالح واقعی انسان ها است .

تؤمنون ... و تجهدون ... ذلکم خیر لکم

14 - ناآگاهی انسان ها ، نسبت به بعضی از مصالح و منافع واقعی خود

ذلکم خیر لکم إن کنتم تعلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تحریم - 66 - 2 - 11

11 - حکم خداوند مبنی بر شکستن سوگند درباره محرومیت از مباحات و حلال ها ، عالمانه و حکیمانه بوده و در جهت مصالح و منافع انسان ها است .

قد فرض الله لکم تحله أیمنکم . . . و هو العلیم الحکیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - نوح - 71 - 2 - 6

6 - انذار ها و اخطار های پیامبران ، در جهت مصالح و منافع خود مردم است .

إتی لکم نذیر مبین

در برداشت یاد شده، لام در «لکم» برای تعلیل دانسته شده است؛ یعنی، «لأجل نفعکم».

1066- مصنوعات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 8 - 15

15 - تمامی رفتار و دست ساخته های انسان ها ، در قلمرو علم خدا است .

إنّ الله علیم بما یصنعون

1067- مطالعه خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 20 - 9

9- پدید آمدن موجودی زنده به نام انسان از خاک مرده ، امری غیر منتظره و سزاوار تأمل است .

أَن خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ

ص: 708

«إذا»ی فجاییه در آیه، می تواند حکایت از این حقیقت باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 46 - 2

2- پیدایش زوجین (نر و ماده) ، از آبی اندک (نطفه) ، شایان تأمل و درس آموزی

و أنه خلق الزوجین الذکر و الأُنثی . من نطفه

«نطفه» در اصل به آب اندکی گفته می شود که ته ظرف باقی مانده باشد (قاموس المحيط).

1068- مطالعه در تفاوت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 21 - 1

1- خداوند ، فراخوان آدمیان برای تأمل و درس آموزی از تفاوت رتبه دنیوی انسانها

انظر کیف فضّلنا بعضهم علی بعض

1069- مطالعه مبدأ خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 39 - 6

6- مطالعه در مبدأ و مراحل پیدایش انسان ، موجب راه یابی به هدف آفرینش آدمی و فلسفه زندگی او

أیحسب الإنسان أن یتَرَک سدی . ألم یک نطفه ... فخلق فسوی . فجعل منه الزوجین الذکر

بیان سیر تکوین انسان - پس از طرح موضوع بی هدف نبودن زندگی بشر - می تواند گویای حقیقت یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 40 - 5

5- مطالعه در مبدأ و مراحل آفرینش انسان ، از راه های شناخت معاد و پی بردن به احیای مردگان

الم یک نطفه من منی یمنی . . . فخلق فسوی ... ألیس ذلک بقدر علی أن یحیی الموتی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 20 - 5

5 - تشویق خداوند ، به مطالعه درباره مبدأ و سیر تکوین انسان ها

ألم نخلقكم من ماء مهين

ص: 709

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 23 - 8

8 - مطالعه و تأمل در آفرینش انسان و مبدأ پیدایش و سیر تکاملی آن ، موجب شناخت معاد و اثبات توانایی خداوند بر آن است .

ألم نخلقكم من ماء .. فقدرنا فنعم القديرون

از این که ماجرای خلقت انسان با استفهام تقریری (ألم نخلقكم ..) آغاز شده، می توان برداشت یاد شده را به دست آورد.

1070 - مطالعه مراحل خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 39 - 6

6 - مطالعه در مبدأ و مراحل پیدایش انسان ، موجب راه یابی به هدف آفرینش آدمی و فلسفه زندگی او

أیحسب الإنسان أن یترک سدی . ألم یک نطفه ... فخلق فسوی . فجعل منه الزوجین الذکر

بیان سیر تکوین انسان - پس از طرح موضوع بی هدف نبودن زندگی بشر - می تواند گویای حقیقت یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 40 - 5

5 - مطالعه در مبدأ و مراحل آفرینش انسان ، از راه های شناخت معاد و پی بردن به احیای مردگان

ألم یک نطفه من منی یمنی .. فخلق فسوی ... ألیس ذلک بقدر علی أن یحیی الموتی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 20 - 5

5 - تشویق خداوند ، به مطالعه درباره مبدأ و سیر تکوین انسان ها

ألم نخلقكم من ماء مهین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 23 - 8

8 - مطالعه و تأمل در آفرینش انسان و مبدأ پیدایش و سیر تکاملی آن ، موجب شناخت معاد و اثبات توانایی خداوند بر آن است .

ألم نخلقكم من ماء .. فقد رنا فنعم القدرون

از این که ماجرای خلقت انسان با استفهام تقریری (ألم نخلقكم ..) آغاز شده، می توان برداشت یاد شده را به دست آورد.

1071- مطالعه منشأ خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 710

1 - تحقیق درباره منشأ آفرینش انسان و توجه به عنصر اولیه جسم وی ، زمینه ساز باور به امکان احیای دوباره او است .

فلینظر الإنسن ممّ خلق

جمله «إِنَّهُ عَلَى رَجْعِهِ لَقَادِرٌ» - در آیات بعد - بیانگر آن است که آنچه از این آیه به بعد مطرح شده، آماده سازنده ذهن انسان برای باور به امکان معاد است.

4 - لزوم تحقیق درباره منشأ آفرینش انسان و کشف عنصر اصلی در پیدایش جسم او

فلینظر الإنسن ممّ خلق

1072- معاد انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 55 - 4، 3

3 - آدمیان ، پس از مرگ ، بار دیگر از دل خاک خارج خواهند شد .

و منها نخرجکم

4 - مرگ و معاد ، سرنوشت همه انسان ها است .

وفیها نعیدکم و منها نخرجکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 11 - 5، 3

3 - آفرینش نخستین انسان ، نشانه قدرت مندی خداوند بر باز آفرینی وی در عالم آخرت است .

اللّٰه یبدؤا الخلق ثمّ یعیده ثمّ الیه ترجعون

این آیه، به قرینه آیه بعد - که درباره برپایی قیامت است - درصدد اثبات معاد از طریق توجه دادن به خلقتِ نخستین انسان ها است.

5 - انسان ها ، پس از باز آفرینی در عالم آخرت ، به سوی خداوند باز می گردند .

اللّٰه یبدؤا الخلق ثمّ یعیده ثمّ الیه ترجعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 16 - 5

5- انسان ها ، در عالم آخرت ، حیات مجدد پیدا می کنند .

الذین كفروا و كذبوا بآيتنا و لقاءِ الآخره

مراد از «لقاء الآخره» می تواند تحقق لقای انسان ها با خدا در عالم آخرت باشد که در این صورت، مستلزم حیات مجدد آنها است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 28 - 7، 4، 3

ص: 711

3 - فاصله افتادن میان خلقت نخستین انسان و زنده کردن مجدد او پس از مرگ، تأثیری در آن خلقت ندارد.

ما خلقکم و لابعثکم إلیٰ کنفس وحده

چنان چه مفسران گفته اند، مشرکان با تعجب سؤال می کردند که «چگونه امکان دارد که انسانی پس از سال ها مردن، مجدداً زنده شود؟». آیه در صدد پاسخ به آن پرسش است و تشریح می کند که خلقت نخستین و دوباره، همانند آفریدن یک تن است و فاصله ایجاد شده، تأثیری ندارد.

4 - انسان ها، پس از مرگ، از جانب خداوند مجدداً زنده خواهند شد.

ما خلقکم و لابعثکم إلیٰ کنفس وحده

7 - پاسخگویی خداوند به شبهه ایجاد شده در ذهن افراد درباره معاد و تجدید حیات انسان ها پس از مرگ، بر اساس آگاهی او است.

ما خلقکم و لابعثکم إلیٰ کنفس وحده إنا لله سمیع بصیر

ذکر «إنا لله سمیع...» در پایان آیه، به جای اعلام قدرت مندی خداوند، می تواند این نکته را برساند که چون خداوند، از شبهه ایجاد شده در ذهن ها خبر داشته، اقدام به پاسخگویی کرده است.

1073- معبود انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 163 - 1

1 - معبود حقیقی همه انسان ها، معبودی است یگانه و یکتا

و إلهکم إله وحد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 98 - 4

4 - معبود حقیقی انسان ها، همان معبود یگانه در جهان هستی است.

إتّما إلهکم الله الذی لا إله الا هو

وصف «الذی...» برای تعلیل است؛ یعنی، چون «الله» کسی است که هیچ معبود بر حقی در جهان جز او وجود ندارد، پس «خدای شما» نیز هم او است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 23 - 4

4 - انسان با هر اندیشه و مرام ، دارای معبودی برای خویش

من اتخذ إلهه هويه

از تقدیم «إلهه» بر «هواه»، استفاده می شود که وجود «إله» و معبود برای انسان، امری غیر قابل انکار است. با این تفاوت که مؤمن به عبودیت پروردگار روی آورده؛ ولی کافر و ناصالح هوای خویش را به خدایی برگزیده است.

ص: 712

1074- معلم انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 31 - 3

3 - خداوند نخستین آموزگار انسان

و علم آدم الأسماء كلها

1075- معلم انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 2 - 1

1 - خداوند ، معلم انسان و تعلیم دهنده قرآن

الرحمن . علم القراءان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جمعه - 62 - 3 - 6

6 - پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) ، معلم تمامی انسان ها در همه عصر ها و همه نسل ها

و یعلمهم الکتب و الحکمه و .. و آخرین منهم

برداشت یاد شده، بدان احتمال است که «آخرین» عطف بر «هم» در «یعلمهم الکتاب» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 4 - 1

1 - خداوند ، معلم انسان ها است .

الذی علم

1076- مقام اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - منزلت و جایگاه اخروی انسان ها ، در گرو اعمال ایشان است ، نه ادعا ها و آرزو های خیالی آنان !

لیس بامانیکم و لا امانی أهل الکتب من یعمل سوءاً یجز به

ص: 713

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 30 - 2،25

2 - انسان دارای جایگاهی ویژه در فلسفه جهان آفرینش

هو الذی خلق لکم . . . ثم استوی إلى السماء . . . و اذ قال ربک

25 - انسان ، شایسته دستیابی به مقام خلافت الهی است .

إنی جاعل فی الأرض خلیفه

به قرینه آیات بعد که آدم (ع) - به عنوان نمونه ای از نوع انسان - برتر از فرشتگان و دارنده علم تمامی اسما معرفی شده و حقایقی (غیب آسمانها و زمین) به وی تعلیم داده شده، این نظر تأیید می شود که مراد از خلافت، خلافت الهی است؛ چرا که او تنها موجودی معرفی شده که مظهر علم الهی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 151 - 23،24

23 - کشتن انسانها به ناحق از محرمات الهی است.

و لا تقتلوا النفس التي حرم الله إلا بالحق

«بالحق» صفت برای مفعول مطلق محذوف، یعنی «قتلا»، و «با» در آن به معنای ملاپست است؛ یعنی: «لا تقتلوا النفس إلا قتلا متلبسا بالحق».

24 - حرمت کشتن انسان، از مشخصه های او در پیشگاه خداوند

و لا تقتلوا النفس التي حرم الله إلا بالحق

«التي حرم الله» به دلیل استثنا (إلا بالحق)، صفت توضیحی برای «النفس» است. و این بدان معناست که حرمت کشتن انسان از تعاریف انسان شمرده و از مشخصه های او دانسته شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 11 - 13

13 - انسانها دارای زمینه های دستیابی به منزلتی فراتر از فرشتگان و شایسته شدن برای سجده ملائکه بر ایشان.

لقد مکنکم فی الأرض .. . ولقد خلقنکم ... ثم قلنا للملائکه اسجدوا لآدم

آیه قبل دلالت می کند که مطالب عنوان شده در آیه مورد بحث - که از جمله آنها سجده فرشتگان بر آدم(ع) است - از نعمتهای الهی برای همه انسانهاست. در حالی که نه سجده بر آدم به منزله سجده بر همگان است و نه سجده بر او نعمت برای دیگران، بنابراین، می توان گفت جمله «قلنا للملائکه ...» پس از «خلقناکم» اشاره به این دارد که خداوند در همه انسانها این زمینه را ایجاد کرده است که بتوانند مسجود ملائکه بشوند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 71 - 5

ص: 714

5- سوق دادن مردم به جایگاه بایسته آنان ، پرتویی از ربوبیت خداوند بر ایشان است .

قد وقع علیکم من ربکم رجس و غضب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر - 15 - 29 - 13، 8

8- انسان ، برخوردار از مقام و شرافتی خاص

فإذا سوّیته و نفخت فیه من روحی

اضافه «روح» به «یای» متکلم، برای تشریف و تکریم است.

13- انسان ، دارای مقامی برتر از فرشتگان

إذ قال ربّک للملئکة . . . فقعوا له سجدین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر - 15 - 30 - 3

3- انسان ، دارای مقامی برتر از فرشتگان

فقعوا له سجدین . فسجد الملئکة کلّهم أجمعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 81 - 15

15- انسان ، بهره مند از لطف خاص خداوند و برخوردار از کرامت و مقام ویژه در جهان

والله جعل لکم من بیوتکم . . . و جعل لکم من الجبال . . . لعلکم تسلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 70 - 3

3- توجه انسان به مقام و کرامت الهی خویش ، مستلزم پرهیز از ناسپاسی خداوند است .

فیغرقکم بما کفرتم . . . و لقد کرّمنا بنی ءادم

یادآوری کرامت انسانها پس از ذکر ماجرای کسانی که پس از رهایی از خطر مرگ به کفران نعمتهای الهی روی آوردند؛ می تواند مذمتی باشد برای آنان و نیز به انسانها توجه بدهد که کرامت انسانی مستلزم اجتناب از کفران است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 1 - 8

8- بندگی برای خدا، از شریف ترین و عزیزترین مرتبه ها، برای انسان است.

أنزل علی عبده الکتب

استفاده از عنوان «عبد» برای معرفی پیامبر (صلی الله علیه و آله)، نشان دهنده جایگاه بلند این رتبه و منزلت، در قاموس کمالات و فضیلت های انسانی است.

ص: 715

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 20 - 7

7 - انسان ، محور و هدفی اصلی ، در نظام هستی است .

سَخَّرَ لَكُمْ مَافِي السَّمَوَاتِ وَمَافِي الْأَرْضِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 39 - 5

5 - مردم ، بنده خداوند هستند .

يَسْطُرُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 39 - 1

1 - خداوند ، انسان ها را جانشین خود در زمین برای چگونه زیستن و هرگونه دخل و تصرف و بهره جستن از آن قرار داده است .

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْخَلْفَاءَ فِي الْأَرْضِ

«خلافت» به معنای نیابت از غیر است (مفردات راغب). در این که مقصود از نیابت چیست، میان مفسران سه دیدگاه وجود دارد: 1- جانشینی انسان ها از خداوند در اداره زندگی خویش؛ 2- جانشینی انسان ها و ملت ها به جای یکدیگر و به ارث بردن تمامی دارایی ها و تمدن های پیشینیان. 3- جانشینی انسان های حاضر از انسان های پیش از خلقت آدم(ع). برداشت یاد شده مبتنی بر دیدگاه نخست است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 75 - 4

4 - انسان ، برخوردار از مقام و جایگاهی بس والا و ارزشمند در پیشگاه خداوند

مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتَ بِيَدِي

تعبیر «خلقت بیدی» (با دو دست قدرت خویش آفریدم) - که درباره آفرینش انسان است - می تواند کنایه از این حقیقت باشد که انسان موجودی والا-مقام است؛ زیرا که او دست ساخته الهی است. همچنین اشاره به این نکته دارد که آفرینش او نیز بس مهم و مورد عنایت خداوند است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 68 - 3

3 - بندگی و عبودیت ، بالاترین مرتبه کمال وجودی انسان

إِلَّا الْمُتَّقِينَ . يعباد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 12 - 9

9- هدف قرار دادن لذت جویی و شکمبارگی در زندگی ، منشی حیوانی و نه شایسته مقام انسانی

ص: 716

و الذين كفروا يتمتعون و يأكلون كما تأكل الأنعم

لحن شدید توییخی آیه و به شمار آوردن لذت جویی صرف و به دور از عقیده و ایمان در حد زندگی حیوانی، مطلب بالا را افاده می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 32 - 5

5- رتبه و مقام انسان در پیشگاه خداوند والاتر از نظام طبیعت است .

متعاً لکم

1078- مقایسه گری انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 67 - 5

5- انسان، موجودی پرسشگر، خردورز و دارای قدرت تجزیه و تحلیل خلقت خویش است و بر مقایسه گذشته و آینده نظام آفرینش توانا است .

و يقول الإنسن أءذا مامتّ .. أولاً يذكر الإنسن أنا خلقنه

1079- مقدرات انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 51 - 2

2- ثبت پیشاپیش همه مقدرات انسان ها، از سوی خداوند

قل لن يصيينا إلا ما كتب الله لنا

1080- مقهوریت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 70 - 5

5- ضعف قوای جسمی و فکری انسان در کهنسالی، نمودار مقهور بودن او در برابر تدبیر الهی است .

و منکم من یردّ إلی أرذل العمر

تذکر خداوند به ناتوانی انسان پس از دوران توانایی، می تواند اشاره به مقهوریت انسان در برابر تدبیر الهی داشته باشد؛ زیرا واژه «یُرَدّ» که به صورت مجهول آمده، اختیار را از انسان نفی می کند و تعبیر «اللّه خلقکم» در صدر آیه می تواند اشاره به این داشته

ص: 717

باشد که آن بازگشت در اختیار کسی است که حیات و مرگ به دست اوست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 42 - 6

6- انسان ها هر چند مقتدر و توانمند باشند ، مقهور قدرت مطلق خداوند هستند .

فإنا عليهم مقتدرون

1081- مقهوریت عمل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 24 - 4

4- کردار انسان ها ، مقهور خواست خداوند و مستند به خود ایشان است .

إني فاعل . . . إلا أن يشاء الله

چنان چه کسی بگوید: «به خواست خداوند، من، در آینده، چنین کاری را انجام خواهم داد» - براساس آیه شریف - گفتاری صحیح و مُجاز، به زبان آورده است. بنابراین، خواست خداوند، مانع استناد کار به خود انسان نیست.

1082- مقهوریت قلب انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 28 - 30

30- قلب آدمی و توجهات و غفلت های آن ، در اختیار خداوند و مقهور اراده او است .

ولا تطع من أغفلنا قلبه عن ذكرنا

1083- مکان امتحان انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - يونس - 10 - 14 - 3

3- دنیا ، محل تکلیف و میدان آزمون انسانهاست .

ثم جعلناكم خلائف في الأرض .. . لنتظر كيف تعملون

ص: 718

1084- مکان زندگی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 25 - 1

1 - زمین عرصه حیات و مرگ آدمیان

قال فیها تحبون و فیها تموتون

1085- مکر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 34 - 14

14- خداوند ، به ترفند ها و مکر های آدمیان و راه خنثی کردن و از میان بردن آن ، آگاه است .

فصرف عنه کیدهنّ انه هو السميع العليم

از مصداقهای مورد نظر برای متعلق «سمیع» و «علیم»، به قرینه «کیدهنّ» ترفند زنان اشراف ، و به قرینه «صرف عنه» از میان بردن مکرهای ایشان است.

1086- ملاک ارزش انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 76 - 5

5- ارزش واقعی انسان ، به سودمند بودن و اثرآفرینی مثبت اوست .

اینما یوجّه لایات بخیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جاثیه - 45 - 21 - 3

3 - ارزش و مرتبت انسان در پیشگاه خداوند ، در گرو ایمان و عمل صالح است .

أم حسب الذین . . . أن نجعلهم كالذین ءامنوا و عملوا الصلحت

12- ایمان، ملاک ارزش و ارجمندی انسان، بی هیچ تفاوت میان مردان و زنان

و استغفر... و للمؤمنین و المؤمنات

قرار گرفتن «مؤمنات» در کنار «مؤمنین» و یاد کردن از آن دو با وصف ایمان، می رساند که تمام ارزش و ارجمندی آنان، بر محور ایمان است و در این راستا هر دو مشمول دعای پیامبر (صلی الله علیه و آله) هستند.

ص: 719

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 2 - 4

4 - انسان های دارای نفس لوّامه ، بسی ارجمند در پیشگاه خداوند

و لأقسم بالنفس اللوامة

1087- ملاک ارزش انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 2 - 6

6 - نقص عضو ، از شخصیت و ارزش انسان نمی کاهد .

عبس و تولّى . أن جاءه الأعمى

1088- ملاک طبقه بندی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 79 - 11

11 - توحید و شرک، ملاکی برای مرزبندی و طبقه بندی انسانها

إني بريء مما تشركون . . . و ما أنا من المشركين

با توجه به اینکه ابراهیم(ع) پس از بیان عقیده توحید و ابطال شرک صف خود را از مشرکان جدا می سازد و بر آن تأکید میورزد ملاکی برای طبقه بندی جوامع ارائه می کند.

1089- ملاک مؤاخذه اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 41 - 7

7 - مؤاخذه و کیفر خلائق (جن و انس) ، در قیامت براساس جرم آنان است .

يعرف المجرمون بسيمهم فيؤخذ بالنوصى و الأقدام

1090- ملاک مؤاخذہ اخروی انسان ها

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

ص: 720

3 - محاکمه آدمیان در قیامت ، براساس مدارک مضبوط و انکارناپذیر

و کلّ شیء فعلوه فی الزّیر . و کلّ صغیر و کبیر مستطر

1091- ملاکهای تباهی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 102 - 45

45 - تباه شدن آدمی به محرومیت از مواهب آخرت است .

ماله فی الآخره من خلق و لبس ماشروا به أنفسهم

1092- ملائکه و انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 161 - 6

6 - فرشتگان دارای ارتباطی تنگاتنگ با انسان ها و اعمال ایشان

أولئک علیهم لعنه الله و الملائکه

1093- ملائکه و حالات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 70 - 10

10- فرشتگان ، توانا بر سخن گفتن با آدمیان و درک سخنان و حالات ایشان

قالوا سلّمًا .. قالوا لاتخف

1094- ملائکه و خلافت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 30 - 6,8,15,20

6 - خلافت انسان در زمین دارای نوعی ارتباط با فرشتگان

و إذ قال ربك للملائكة إني جاعل في الأرض خليفة

از آن جایی که مسأله خلقت و خلافت انسان در زمین با فرشتگان در میان گذاشته شد، معلوم می شود وجود انسان در روی زمین

ص: 721

ارتباط تنگاتنگی با فرشتگان دارد.

8 - فرشتگان با پیش بینی فسادگری انسان ، او را شایسته خلافت نمی دیدند .

قالوا أتجعل فيها من يفسد فيها و يسفك الدماء

15 - فرشتگان با توجه به حضورشان در هستی و لیاقتشان برای خلافت ، فلسفه ای برای خلقت و خلافت انسان نمی دیدند .

قالوا أتجعل فيها من يفسد فيها .. و نحن نسبح بحمدك

جمله حالیه «و نحن نسبح ..» گویای این مطلب است که: فرشتگان علاوه بر اینکه انسان را به خاطر فسادگری اش شایسته خلافت نمی دانستند، وجود خویش را برای احراز این مقام لایق دانسته و زمین را از خلافت انسان بی نیاز می شمردند.

20 - نا آگاهی فرشتگان به ارزش های والای انسان ، موجب شد تا فسادگری او برای فرشتگان جلوه گر شود و به خلقت و خلافتش معترض باشند .

أتجعل فيها من يفسد فيها .. قال إني أعلم ما لاتعلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 32 - 10

10 - اعتراف فرشتگان به عالمانه و حکیمانه بودن آفرینش انسان و انتخاب او برای خلافت

إِنك أنت العليم الحكيم

از هدفهای فرشتگان در توصیف خداوند به علیم و حکیم بودن - پس از اظهار تشکیک در شایستگی انسان برای خلافت - اعتراف و اقرار به ارزش والای انسان و عالمانه و حکیمانه بودن آفرینش اوست.

1095- ملائکه و خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 30 - 15,20

15 - فرشتگان با توجه به حضورشان در هستی و لیاقتشان برای خلافت ، فلسفه ای برای خلقت و خلافت انسان نمی دیدند .

قالوا أتجعل فيها من يفسد فيها .. و نحن نسبح بحمدك

جمله حالیه «و نحن نسبح ..» گویای این مطلب است که: فرشتگان علاوه بر اینکه انسان را به خاطر فسادگری اش شایسته خلافت نمی

دانستند، وجود خویش را برای احراز این مقام لایق دانسته و زمین را از خلافت انسان بی نیاز می شمردند.

20 - نا آگاهی فرشتگان به ارزش های والای انسان ، موجب شد تا فسادگری او برای فرشتگان جلوه گر شود و به خلقت و خلافتش معترض باشند .

أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا .. قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 32 - 10

10 - اعتراف فرشتگان به عالمانه و حکیمانه بودن آفرینش انسان و انتخاب او برای خلافت

إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ

ص: 722

از هدفهای فرشتگان در توصیف خداوند به علیم و حکیم بودن - پس از اظهار تشکیک در شایستگی انسان برای خلافت - اعتراف و اقرار به ارزش والای انسان و عالمانه و حکیمانه بودن آفرینش اوست.

1096- ملائکه و عمل انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 161 - 6

6 - فرشتگان دارای ارتباطی تنگاتنگ با انسان ها و اعمال ایشان

أولئک علیهم لعنه اللّٰه و الملائکه

1097- ملکات نفسانی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 55 - 7

7 - خصلت های تثبیت شده انسان ها ، در روز قیامت بروز می کند .

و یوم تقوم الساعه یقسم المجرمون ما لبثوا غیر ساعه کذلک کانوا یؤفکون

1098- مملوکیت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 24 - 3

3 - تأیید مالکیت انسان ، نسبت به بردگان

ما ملکات ایمانکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 118 - 2,3

2 - تمامی انسان ها بنده و مملوک خداوند هستند .

ان تعذبهم فانهم عبادک

3 - مملوکیت مردمان برای خداوند مجوز عذاب مشرکان آنان از سوی خداوند

ان تعذبهم فانهم عبادک

ص: 723

1099- ممنوعیت تجسی از پیشینه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 112 - 4

4 - هدایتگران و مبلغان الهی ، نباید در باره زندگی خصوصی گذشته گروندگان به دین تحقیق کنند .

قال و ما علمی بما کانوا یعملون

1100- منابع تأمین نیازهای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 33 - 10

10- دریا ها ، رودخانه ها ، خورشید ، ماه و شب و روز ، هر کدام آیتی مستقل برای خداشناسی و برطرف کننده نیازی از نیازهای انسان

و سخّر لکم الفلک . . . و سخّر لکم الأنهر . و سخّر لکم الشمس و القمر دائبین و

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 19 - 5

5 - منابع گیاهی زمین ، تأمین کننده بخش بزرگی از نیازمندی های انسان

لکم فیها فوکه کثیره

ضمیر «فیها» به «جَنّات» بازمی گردد. «فواکه» جمع «فاکّه» است و «فاکّه» به هر نوع میوه گفته می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 21 - 4

4 - دام ها ، تأمین کننده بخش عظیمی از نیازمندی های انسان

و لکم فیها منفع کثیره

1101- منابع تغذیه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- رویش گیاهان مختلف، با کاربرد های گوناگون، از آمیختن دو عنصر آب و خاک، به منظور استفاده انسان ها و دام ها، از آیات الهی است.

أولم يروا أنا نسوق الماء إلى الأرض الجرز فنخرج به زرعاً تأكل منه أنعمهم وأنف

6- آب، دارای نقش اساسی، در حیات و تغذیه انسان ها و حیوان ها است.

ص: 724

و نسوق الماء إلى الأرض الجرز فنخرج به زرعاً تأكل منه أنعمهم و أنفسهم

8 - نباتات ، منبع اصلی تغذیه انسان ها و حیوان ها است .

فنخرج به زرعاً تأكل منه أنعمهم و أنفسهم

1102- منازعه اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 31 - 5

5 - خداوند ، بر جریان نزاع و مجادله مردمان در قیامت ، ناظر بوده و میان آنان به داوری خواهد پرداخت .

ثم إنكم يوم القيمة عند ربكم تختصمون

تعبیر «عند ربکم» می تواند گویای این حقیقت باشد که خداوند، بر جریان نزاع مردم ناظر است و او تصمیم نهایی را خواهد گرفت و میان آنان داوری خواهد کرد.

1103- منافع انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 121 - 11

11 - منفعت و سود واقعی انسان ها ، در گرو ایمان به قرآن و پیامبر (صلی الله علیه و آله) است .

و من یکفر به فأولئك هم الخسرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 132 - 9

9 - پیروی از ادیان الهی ، به سود خود آدمی است .

اصطفی لكم الدین

برداشت فوق از «لام» در «لکم» استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - حرکت کشتی ها در دریا در جهت منافع انسان ، از نشانه های توحید و رحمت گستری خداوند است .

إن فی . . . الفلک تجری فی البحر بما ینفع الناس ... لأیت

کلمه «ما» در «بما ینفع» می تواند موصوله باشد که در این صورت «باء» به معنای مصاحبت است. بر این مبنا «التي تجری...»؛ یعنی، آن کشتیهایی که در دریا حرکت می کنند و چیزهایی (از قبیل مال التجاره ها و ...) به همراه دارند که برای مردم سودبخش است ... و نیز «ما» می تواند مصدریه باشد که در این صورت «باء» به معنای سبب است؛ یعنی، کشتیهایی که در دریا به خاطر

ص: 725

نفع رسانی به مردم در حرکت هستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 104 - 7,8

7 - بینش و آگاهیهای ارائه شده از سوی خداوند، در جهت کمال و منافع انسان است.

فمن أبصر فلنفسه

8 - نفع و ضرر انسان در گرو پذیرش و یا عدم پذیرش بینشهای ارائه شده از جانب خداوند است.

فمن أبصر فلنفسه و من عمى فعليها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 81 - 14

14 - مظاهر مادی طبیعت، در خدمت آدمیان و آفریده شده در جهت منافع آنان

و الله جعل لكم من بيوتكم ... لعلكم تسلمون

لام در «لکم» که برای انتفاع است و در هر دو آیه به صورت تکرار آمده است، می تواند بیانگر مطلب فوق باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 12 - 6

6 - روزی ها، منافع و ذخایر الهی برای انسان، جلوه ربوبیت خداوند برای اوست.

لتبتغوا فضلاً من ربكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 66 - 1

1 - حرکت پیوسته کشتی ها و قوانین حاکم بر آن، در جهت منافع انسان و جلوه ای از ربوبیت خداوند است.

ربكم الذی یزجی لكم الفلك فی البحر لتبتغوا من فضله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نکاح و ارضای غریزه جنسی از طریق طبیعی و خداپسند ، در جهت منافع و مصالح انسان ها است .

و تذرون ما خلق لکم ربکم

برداشت یاد شده با توجه به قید «لکم» (برای شما) استفاده شده است.

4 - هم جنس گرایی و ارضای غریزه جنسی ، بیرون از چارچوب ازدواج مردان با زنان ، راهی غیرطبیعی و بر ضد منافع و مصالح انسان ها است .

أتأتون الذکران . . . و تذرون ما خلق لکم ربکم من أزوجکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 726

15 - سبأ - 34 - 46 - 15

15 - هشدار پیامبر (صلی الله علیه و آله) به مردم از عذاب الهی، در راستای نفع رسانی به آنان است.

إن هو إلا نذیر لکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 18 - 14

14 - پاکی و دوری از گناه و آلودگی ها، به سود بشر

و من تزکی فإتّما یتزکی لنفسه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 42 - 3

3 - آفرینش مرکب هایی مانند کشتی (چهارپایان و...) از سوی خداوند، به سود بشر و از نعمت های او است.

و آیه لهم... و خلقنا لهم من مثله ما یرکبون

گفتنی است که لام در «لهم» برای انتفاع است؛ یعنی، مرکب های مانند کشتی را به نفع انسان ها آفریدیم.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 13 - 6

6 - نزول باران، در جهت منافع انسان ها است.

و ینزل لکم من السماء رزقاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 64 - 4

4 - خداوند، آسمان را در جهت منافع انسان ها برافراشته ساخت.

اللّه الذی جعل لکم... و السماء بناء

«بناء»، در لغت معنایی دارد که شامل: ساختمان، خیمه، چادر و مانند این ها می شود: اطلاق «بناء» بر آسمان از باب تشبیه است؛ یعنی،

«جعل لكم السماء كالبناء».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 79 - 1

1 - خداوند ، دام ها (شتر ، گاو و گوسفند) را به خاطر منافع و مصالح انسان ها آفریده است .

اللّٰهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَنْعَامَ

لام در «لكم» برای تعلیل است؛ یعنی، به خاطر شما، «أنعام» (جمع «نَعَم») در اصل به معنای شتر است؛ ولی گاهی برای مجموع «شتر، گاو و گوسفند» به کار می رود. برداشت یاد شده بر اساس همین احتمال است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 727

7- زوجیت و همسری، امری الهی و در راستای منافع انسان

جعل لکم من أنفسکم أزواجًا

9- آفرینش چهارپایان و جفت قرار دادن آنها، در خدمت منافع آدمی

جعل لکم... و من الأنعم أزواجًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- تشریح دین از سوی خداوند، در جهت منافع و مصالح انسان است.

شرع لکم من الدین

با توجه به لام «لکم» - که برای انتفاع است - و نیز از این که آیه در مقام امتنان است، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1- خداوند، مسخر کننده دریاها در جهت منافع آدمیان

اللّٰه الذی سخر لکم البحر

«لام» در «لکم» معنای منفعت را در بر دارد.

2- لزوم توجه به تدبیر خداوند در تسخیر دریاها، در جهت بهره‌وری و منافع انسانها

اللّٰه الذی سخر لکم البحر

با توجه به این که انسانها به هر حال از منافع دریا بهره مند هستند؛ این آیه درصدد بیان اصل بهره‌وری آنان نیست؛ بلکه پیام آن، این است که آنان این نعمت را بی حساب نپنداشته و اراده و تدبیر الهی را در آن نادیده نگیرند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - مسخر بودن تمامی موجودات آسمان ها و زمین ، به اراده الهی و در جهت منافع آدمیان

و سَخَّرَ لَكُمْ مَافِي السَّمَوَاتِ وَمَافِي الْأَرْضِ

«لام» در «لکم» برای منفعت است.

7- مسخر بودن طبیعت در جهت منافع انسان ، در بردارنده درس های توحیدی برای اهل تفکر

اللَّهُ الَّذِي سَخَّرَ لَكُمْ الْبَحْرَ... وَسَخَّرَ لَكُمْ مَافِي السَّمَوَاتِ وَ... إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 11 - 4

4- مظاهر طبیعت با گستردگی و تنوع ، در خدمت منافع انسان

و نَزَّلْنَا... فَأَنْبَتْنَا... وَالنَّخْلَ... رِزْقًا لِلْعِبَادِ

ص: 728

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 57 - 3

3 - عبادت خلق به درگاه خداوند ، سودمند به حال خود آنان

و ما خلقت .. إلا ليعبدون . و ما أريد منهم من رزق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 40 - 7

7 - تکالیف مالی مورد درخواست دین ، در جهت منافع خود مردم است ؛ و نه پاداشی به رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله) . *

أم تسألهم أجرًا فهم من مغرم مثقلون

با توجه به این که در شریعت تکالیف مالی هست، از «أم تسألهم أجرًا» استفاده می شود که آن تکالیف به عنوان مزد پیامبر (صلی الله علیه و آله) نمی باشد؛ چه این که آنها در نیازها و منافع خود جامعه اسلامی مصرف می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 15 - 2

2 - خداوند ، زمین را به گونه ای آفرید که در جهت مصالح و منافع انسان ها باشد .

جعل لكم الأرض ذلولاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - نوح - 71 - 19 - 3

3 - گستردگی و پهناوری زمین ، برای انسان و در جهت مصالح و منافع او است .

و الله جعل لكم الأرض بساطاً

مطلب یاد شده، از تعبیر «لکم» (برای شما) استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - نوح - 71 - 20 - 3,2

2 - خداوند ، زمین را به گونه ای آفرید که انسان بتواند در آن راه های وسیع برای خود بسازد .

لتسلکوا منها سبلاً فجاجاً

برخی از مفسران، بر آنند که چون فعل «سلک» با «من» متعدی شده است، متضمن معنای اتخاذ است؛ یعنی، «لتتخذوا لأنفسکم منها سبلاً...».

3 - آفرینش زمین به صورت گسترده و پهناور ، به منظور میسر شدن راه های گشاده و روشن برای بشر است .

والله جعل لكم الأرض بساطاً . لتسلکوا منها سبلاً فجاجاً

برداشت یاد شده، از لام «لتسلکوا» - که برای غایت و یا تعلیل است - استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 32 - 1

ص: 729

1 - آب، زمین، دانه ها، انگور، سبزیجات، زیتون، نخل، بوستان، میوه و چراگاه، آفریده های خداوند و در خدمت منافع انسان و دام های آنان است.

متعاً لكم ولأنعمكم

«متاعاً» اسم مصدر و جایگزین مصدر حقیقی «تمتعاً» (بهره رساندن) است (لسان العرب). این کلمه، مفعول له و بیانگر علت پیدایش نعمت هایی است که در آیات پیشین ذکر شد.

1104- منافع انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 47 - 5

5- گردش شب و روز و آرامش در شب و تلاش روزانه، در راستای تأمین نیازها و منافع انسانها و هماهنگی با آنها است.

و هو الذی جعل لکم الیل لباساً و النوم سباتاً و جعل النهار نشوراً

برداشت فوق، از لام «لکم» - که برای انتفاع است - به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 60 - 12

12 - احکام و توصیه های الهی، برخوردار از حکمت و فلسفه و در جهت منافع و مصالح انسانها است.

ألم أعهد إلیکم بینی ءادم أن لاتعبدوا الشیطن إنه لکم عدوٌ مبین

توصیه خداوند به اطاعت نکردن از شیطان و بیان فلسفه و چرایی آن (إنه لکم عدوٌ مبین)، حاکی از حقیقت یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 12 - 6

6- کتاب های آسمانی، پیامدار رحمت برای خلق و دربردارنده منافع حقیقی آنان

و من قبله کتب موسی إماماً و رحمه

از لحن آیه شریفه استفاده می شود که قرآن نیز مانند تورات، امام و رحمت است و این دو بعد، مخصوص به کتاب موسی نیست؛ بلکه ویژگی تمامی کتاب های آسمانی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 51 - 5

5 - هشدار های پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، روشن و در جهت منافع آدمیان

إِنِّي لَكُمْ مِّنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ

لام در «لکم» بیانگر انتفاع است.

ص: 730

1105- منت بر انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 70 - 7

7- امتنان خدا بر آدمیان به خاطر بهره مند کردن آنان از کرامت انسانی و نیز ذخیره های معیشتی دریا و خشکی

و لقد کرّمنا بنی ءادم و حملنهم . . . و رزقنهم من الطّیبت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 20 - 11

11 - منت گزاری خداوند بر انسان ، به خاطر قرار دادن منافع طبیعت در خدمت وی

ألم تروا أنّ الله سخر لكم ما فی السموت و ما فی الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 55 - 1

1 - امتنان خداوند بر خلق ، به خاطر قرار دادن پاداش هایی چون نعمت های بهشت برای ایشان

متّکین علی فرش . . . فبأیّ ءالآء ربّکما تکذّبان

1106- منت بر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 11 - 1

1 - امتنان الهی بر خلق ، به خاطر قرار دادن انواع میوه ها در زمین ، برای آنان

و الأرض وضعها للأنام . فیها فکّهه

واژه «فاکّهه» بر مطلق میوه - از هر نوع باشد - اطلاق می شود (قاموس المحيط).

1107- منشأ ادراک انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - قدرت شنوایی و بینایی و درک انسان، از روح او است .

نفخ فيه من روحه و جعل لكم السمع و الأبصر و الأفئدة

التفات از غیبت به خطاب، در آیه می تواند به این جهت باشد که پس از دمیده شدن روح، انسان، لایق خطاب می شود و این حکایت کننده آن است که روح، چنین توانی را برای انسان ایجاد می کند.

ص: 731

1108- منشأ اراده انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 20 - 8

8 - اراده و اقتدار خداوند ، حاکم بر اراده و اقتدار انسان ها

و كَفَّ أیدی الناس عنكم

تعبیر «كَفَّ..»، می رساند که اراده الهی، فائق بر قدرت و اراده مردم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکویر - 81 - 29 - 1

1 - تصمیم انسان به آموختن و پیمودن راه راست ، در گرو اراده و خواست خداوند است .

و ما تشاءون إلا أن یشاء الله

مفعول محذوف («و ما تشاءون») - به قرینه آیه قبل - تعبیری نظیر «أن تستقیموا» است.

1109- منشأ ازدیاد نسل انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 24 - 2, 1

1 - خداوند ، خالق انسان و تکثیر کننده نسل او است .

قل هو الذی ذرأکم

«ذرأاً» به معنای خلق است؛ ولی به گفته برخی از مفسران و اهل لغت، این واژه در آیه شریفه و آیات مشابه آن، به معنای تکثیر نسل بشر است (برگرفته از لسان العرب).

2- پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مأمور توجه دادن مردم به مبدأ پیدایش انسان ها و تکثیر نسل او

قل هو الذی ذرأکم فی الأرض

1110- منشأ ازدیاد نسل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 13 - 3

3 - آفرینش نسل گسترده بشر ، از یک زن و مرد (آدم و حوا) به وسیله خداوند ، نمود عظمت آفریدگار

إنا خلقنکم من ذکر و أنثی

تأکید بر «نا»ی متکلم و انتساب خلقت به خداوند، می تواند پیام مذکور را نیز دربرداشته باشد.

ص: 732

1111- منشأ استعداد انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 4 - 8

8 - توانا ساختن انسان بر خواندن و نوشتن و آموختن علوم به او ، برخاسته از کرم والای خداوند است .

و رِبِّكَ الْأَكْرَمِ . الذی عَلمَ بالقلم

1112- منشأ استعداد های انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 61 - 16، 15

15- خداوند ، توان و استعداد آباد کردن زمین را به آدمیان عطا کرده و ایشان را به سوی آبادانی گرایش داده است .

واستعمرکم فیها

استعمره فیها، یعنی: «جعلہ یعمره؛ وی را آبادکننده آن قرار داد» (لسان العرب). بر این اساس «استعمرکم فیها» چنین معنا می شود: خداوند شما را این گونه قرار داده و آفریده است که زمین را آباد سازید؛ یعنی، توان آبادسازی زمین را به شما عطا کرده و نیاز به آن را در شما ایجاد کرده است تا همواره به سمت آبادسازی زمین در حرکت باشید.

16- خداوند ، به دلیل اعطای توان و استعداد به بشر برای آبادسازی زمین ، شایسته و بایسته پرستش است .

اعبدوا الله .. استعمرکم فیها

جمله «استعمرکم فیها» نیز همانند «هوأنشأکم» دلیل برای «اعبدوا الله» می باشد.

1113- منشأ امور انسان ها در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 19 - 8

8 - زمام همه امور انسان ها در قیامت ، در دست خداوند است .

و الأمر یومئذ لله

ممکن است «أمر» مفرد «أُمور» و به معنای کار و شأن باشد.

1114- منشأ انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 733

2 - بقره - 2 - 281 - 4

4 - خداوند ، مبدأ و منت های آدمیان

ترجعون فيه الى الله

مبدأ بودن خدا با توجه به معنای «رجع» است که به معنی بازگشت به مبدأ است.

1115- منشأ پیدایش انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 4 - 2

2- نطفه ، منشأ پیدایش آدمی است .

خلق الإنسن من نطفه

1116- منشأ پیدایش انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 189 - 2

2 - شخص واحد (آدم ع) منشأ و مبدأ همه انسانهاست .

خلقکم من نفس وحده

برداشت فوق و نظایر آن مبتنی بر این نظر است که مراد از نفس واحده و زوجش آدم(ع) و حوا(س) باشد.

1117- منشأ تأمین انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 36 - 1

1 - خداوند ، کفایت کننده امور بندگان و بی نیازکننده آنان از دیگران است .

أليس الله بكاف عبده

«کافی» به کسی گفته می شود که با وجود او، از دیگران بی نیازی حاصل می شود.

1118- منشأ تأمین غذای انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 15 - 2

ص: 734

2- خداوند ، پدید آورنده بذر ها و دانه های خوراکی و رویدنی های زمین و تأمین کننده غذا های گیاهی انسان است .

لنخرج به حبّاً و نباتاً

1119- منشأ تأمین نیازهای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم - 14 - 34 - 3، 2، 1

1- خداوند ، همه نیاز ها و خواسته های وجودی بشر را به او عطا کرده است .

و اتيكم من كل ما سألتموه

دو احتمال در باره سؤال در جمله «ما سألتموه» وجود دارد: 1. سؤال به معنای دعا و درخواست زبانی؛ 2. سؤال و درخواست وجود و طبع انسان؛ یعنی، آنچه بشر در وجود و طبیعت خود به عنوان موجودی مستقل نیاز دارد، خداوند به او عطا فرموده است. برداشت فوق بر اساس احتمال دوم است.

2- انسان در تأمین همه نیازمندی های خویش محتاج به خداست .

و اتيكم من كل ما سألتموه

از اینکه خداوند فرمود: همه خواسته های شما را برآورده و تأمین کردم، دلیل احتیاج انسان در رفع تمامی نیازمندیهایش به او است.

3- خداوند ، آگاه به نیاز ها و خواسته های انسان و توانا بر تأمین آنهاست .

و اتيكم من كل ما سألتموه

چون خداوند تمامی نیازهای نوع بشر را برآورده است، معلوم می شود از آن نیازها آگاه و بر اعطای آنها قادر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 80 - 11

11- خداوند ، نیاز های انسان را به تناسب شرایط مختلف زندگی او ، تأمین کرده است .

يوم طعنكم و يوم إقامتكم و من أصوافها و أوبارها و أشعارها أثناً و متعاً

برداشت فوق، به خاطر این است که خداوند پوست حیوانات را از آن جهت به عنوان نعمت یادآور شده که وسیله ای است مناسب برای برپا کردن سرپناه در سفر و حضر.

6 - تأمین تمام نیازهای روحی و جسمی انسان ، در پرتو تدبیر حکیمانه خداوند

جعلنا الیل لیسکنوا فیه و النهار مبصرًا

از این که خداوند شب را برای آرامش بشر قرار داده و برای حرکت و تلاش وی روز را آفریده است، استفاده می شود که نیازهای بشر - حتی استراحت وی - از دید خداوند پنهان نبوده و آن را تأمین کرده است.

ص: 735

1120- منشأ تبیین نیازهای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 12 - 12

12- قرآن ، دربردارنده همه بیان های هدایتی مورد نیاز انسان در فصل ها و بخش های متعدد

إن هذا القرآن يهدي . . . و كلّ شيء فصلنه تفصيلاً

برداشت فوق مبتنی بر این است که «فصلناه» به معنای لغوی خود (جدا کردن) استعمال شده باشد.

1121- منشأ تجدید حیات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 64 - 2

2 - خدای یگانه ، آغازگر آفرینش انسان و بازگرداننده وی در روز رستاخیز

أمن يبدؤا الخلق ثم يعيده

مفسران برآنند که مراد از «إعاده» بازگرداندن در روز قیامت است. بنابراین مراد از «الخلق» آفرینش انسان خواهد بود؛ یعنی، کیست آن که آفرینش انسان را آغاز می کند، آن گاه در آخرت او را برمی گرداند.

1122- منشأ تجمع اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 15 - 29

29 - گردآوری تمامی انسان ها ، در صحنه قیامت به اراده خداوند

اللّه يجمع بيننا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جاثیه - 45 - 26 - 4

4 - خداوند ، گردآورنده آدمیان در روز قیامت

ثم يجمعكم إلى يوم القيمة

حرف «إلى» به معنای «فی» است.

ص: 736

1123- منشأ تدبیر امور انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 50 - 9

9 - عملکرد انسان دارای نقشی بسزا در چگونگی تدبیر امور او از سوی خداوند

یسومونکم سوء العذاب . . . و فی ذلکم بلاء من ربکم عظیم. و اذ فرقنا بکم البحر

1124- منشأ تدبیر امور انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکویر - 81 - 29 - 6

6 - تدبیر همه امور مردم و تربیت آنان ، به دست خداوند است .

ربّ العلمین

اختصاص «عالمین» به مردم در آیه «ان هو اِلَّا ذکر للعالمین»، می رساند که مصداق برجسته آن در این آیه نیز، مردم است.

1125- منشأ تدبیر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبا - 78 - 37 - 2

2 - تدبیر امور انسان ها ، در اختیار مالک و مدبّر جهان هستی است .

ربّک . . . ربّ السموت و الارض و ما بینهما

«ربّ السماوات» - که بیانگر «ربّک» در آیه قبل می باشد - گویای این است که ربّ تو همان ربّ جهان هستی است و آنان که به ارباب متعدد می اندیشند، بر خطایند.

1126- منشأ تفاوت اجتماعی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 32 - 9

9- تفاوت سطح معیشت و جایگاه اجتماعی انسان ها، مبتنی بر حکمت و تدبیر الهی است .

و رفعنا بعضهم فوق بعض درجات لیّخذ بعضهم بعضاً سخراً

بیان تفاوت سطح زندگی انسان ها همراه با فلسفه آن، نشانگر آن است که این کار از روی حکمت صورت گرفته است.

ص: 737

1127- منشأ تفاوت اقتصادی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 32 - 9

9- تفاوت سطح معیشت و جایگاه اجتماعی انسان ها ، مبتنی بر حکمت و تدبیر الهی است .

ورفعنا بعضهم فوق بعض درجات لیّخذ بعضهم بعضاً سخریّاً

بیان تفاوت سطح زندگی انسان ها همراه با فلسفه آن، نشانگر آن است که این کار از روی حکمت صورت گرفته است.

1128- منشأ تفاوت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 76 - 24

24- خداوند بر اساس مشیّت خویش ، برتری دهنده برخی از انسان ها بر برخی دیگر و اعطا کننده کمال به بهره مندان از آن

نرفع درجات من نشاء

اساس مشیّت خویش ، برتری دهنده برخی از انسانها بر برخی دیگر و اعطا کننده کمال به بهره مندان از آن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 21 - 2

2- برتری مرتبه برخی انسان ها بر بعضی دیگر و تفاوت مراتب مادی آنان ، در قلمرو اراده الهی است .

فضّلنا بعضهم علی بعض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 32 - 7

7 - طبقات اجتماعی و تفاوت سطح زندگی آنان ، بسته به تدبیر الهی و تابع تقدیر و برنامه ریزی او است .

ورفعنا بعضهم فوق بعض درجات

1129- منشأ تفاوت روزی انسان ها

3- اراده خداوند به تفاوت روزی انسان ها ، نشأت یافته از علم او به نیازها و مصالح واقعی آنهاست . *

إن الله علیم قدیر . و الله فضل بعضکم علی بعض فی الرزق

تصریح به اینکه خدا باعث برتری یافتن برخی بر برخی دیگر در روزی است - پس از تذکر به اینکه خدا عالم و قادر است - می تواند گویای این حقیقت باشد که این برتری دادنها عالمانه و نشأت یافته از آگاهی خداوند به مصالح و نیازهای واقعی انسانهاست.

1130- منشأ تکریم انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 70 - 1

1- همه انسان ها (مؤمن و غیر مؤمن) دارای کرامت و منزلت خدادادی اند .

و لقد کرّمنا بنی آدم

1131- منشأ توفیق انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 52 - 14

14 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، نشان دهنده صراط مستقیم به انسان ها و خداوند توفیق دهنده آنان به حرکت در مسیر آن

نهدی به من نشاء من عبادنا و اِنک لتهدی الی صراط مستقیم

تأمل در تفاوت دو هدایت، بیانگر معنای یاد شده است.

1132- منشأ حرکت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 35 - 6

6- خدا ، مبدأ آغازین حرکت انسان ها است .

و ایلنا ترجعون

برداشت یاد شده از واژه «رجوع» استفاده می شود؛ زیرا برای هر رجوع و بازگشتی، نقطه آغازین خواهد بود.

1133- منشأ حشر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 47 - 4

4- همه انسان ها ، در قیامت ، به اراده الهی ، جمع شده و گرد آوری خواهند شد .

«حشر» جمع کردن مردم در روز قیامت است (لسان العرب). ماضی آوردن «حشرنا» برای دلالت بر قطعی بودن حشر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 125 - 8

8 - حاضران صحنه قیامت ، خداوند را محشور کننده انسان ها و اختیاردار قوای درک و فهم آنان می دانند .

لم حشرتی أعمی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 6 - 2

2 - برانگیخته شدن انسان ها در روز رستاخیز به اراده الهی

یوم یبعثهم الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 22 - 2

2 - فرارسیدن زمان پیدایش قیامت و محشور شدن انسان ها در آن ، در گرو خواست خداوند است .

ثم إذا شاء أنشره

1134- منشأ حیات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 28 - 1

1 - خداوند ، به انسان ها حیات می بخشد و آنان را می میراند .

و کنتم أمواتاً فأحیکم ثم یمیتکم ثم یحییکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 29 - 4

4- پدید آمدن روح و حیات در انسان ها ، به امر ویژه خداوند است .

و نفخت فیه من روحی

از اینکه خداوند، افاضه حیات به بشر را به خود اسناد داده است، می تواند گویای نکته فوق باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 66 - 1

1 - انسان ، آفریده خدا وزنده به اراده او است .

و هو الذی أحياكم

ص: 740

1135- منشأ خداشناسی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 172 - 7

7- آگاهی انسان در نشئه حجاب به ربوبیت خداوند، برخاسته از آگاهی او در نشئه شهود است.

أشهدهم على أنفسهم . . . أن تقولوا يوم القيمة إنا كنا هذا غفلين

«أن تقولوا . . .» به تقدیر «لام» و «لا»ی نافیه است. یعنی «لأن لا تقولوا» (ما مسأله اشهاد را عملی کردیم تا روز قیامت نگوید از ربوبیت خدا غافل بودیم). این تعلیل می رساند که اگر مسأله اشهاد نبود، حجت بر انسانها تمام نبود و خداوند آنها را به خاطر غفلت از ربوبیتش مؤاخذه نمی کرد. از لوازم این معنا آن است که آگاهی بالفعل انسانها نسبت به خدا به خاطر مسأله اشهاد می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 173 - 3

3 - در صورتی که واقعه اشهاد و اقرار به ربوبیت خدا تحقق نمی یافت، آدمیان در حیات دنیا به ربوبیت و وحدانیت خدا آگاه نمی شدند.

و أشهدهم على أنفسهم . . . أو تقولوا إنما أشركنا

1136- منشأ خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 11 - 3,5

3 - خداوند، مبدأ و منشأ انسانها (آدم) را آفرید و سپس به او صورت انسانی عطا کرد.

و لقد خلقناكم ثم صورناكم ثم قلنا للملائكة اسجدوا لآدم

«خلقناکم» (شما را در گذشته آفریدیم)، خطاب به همه انسانهاست و چون همه انسانها پیش از فرمان سجده بر آدم آفریده نشده بودند، معلوم می شود آن جمله ناظر به آفرینش چیزی است که می توانسته مبدأ همگان باشد و به همین لحاظ آفرینش او آفرینش همه انسانها شمرده شده است فراز بعد (ثم قلنا . . .) می رساند که آن چیز همان شد که به «آدم ابوالبشر» معروف است. قابل ذکر است که دلالت آیه بر این که خود آن مبدأ یاد شده آدم (ع) شده باشد به صورت احتمال مطرح است.

5 - وجود فاصله زمانی بین آفرینش مبداء انسانها و اعطای صورت انسانی به او

و لقد خلقناكم ثم صورناكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 70 - 1

1- آفرینش و مرگ انسان ها به دست خداوند است .

والله خلقکم ثم یتوفّکم

ص: 741

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 9 - 10

10- پیدایش انسان در جهان به اراده خداوند و مسبوق به نیستی مطلق بوده است .

وقد خلقتک من قبل ولم تک شيئاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 55 - 6

6 - آفرینش انسان از زمین و بازگشت دوباره او به آن و نیز رستاخیز و معاد او ، به اراده و خواست خداوند است .

خلقنکم . . . نعيدکم ... نخرجکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 79 - 1

1 - پیدایش نسل انسان در گستره زمین ، تنها به اراده و تدبیر خداوند

و هو الذی ذرأکم فی الأرض و إلیه تحشرون

«ذره» (مصدر «ذرأ») به معنای پدید آوردن و پراکندن است. «تحشرون» - به قرینه «إلیه» - متضمن معنای «ترجعون» و «حشر» (مصدر مجهول «تحشرون») به معنای جمع و گردآوری شدن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 11 - 3

3 - نطفه ، خمیر مایه و منشأ آفرینش انسان ها است .

خلقکم . . . من نطفه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 77 - 2

2 - نطفه ، مبدأ پیدایش و خمیر مایه آفرینش انسان است .

أولم ير الإنسان أنا خلقته من نطفه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 21 - 10

10 - آفرینش انسان به وسیله خداوند ، دلیل قدرت او بر اعطای نطق به اعضا و جوارح آدمی

قالوا أنطقنا الله . . . وهو خلقكم أول مره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 35 - 2،4

2 - پیدایش انسان ، بدون هیچ علت و مبدأ پدیدآورنده ، امری محال و نامعقول است .

ص: 742

أم خلقوا من غير شيء

«شئ» می تواند کنایه از علت فاعلی باشد. بنابراین «من غیر شئ»؛ یعنی، بدون علت و عامل پدیدآورنده.

4- نقش خود انسان در پیدایش و خلقت خویش، امری محال و نامعقول است.

أم هم الخلقون

در آیه شریفه دو فرض مطرح شده است: 1- این که پیدایش انسان بی علت باشد؛ 2- این که انسان معدوم، در پیدایش خویش نقش داشته باشد که هر دوی آنها محال عقلی است. از این رو آیه شریفه با استفهام انکاری ادا شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 46 - 1

1 - پیدایش زن و مرد، از نطفه به اراده خدای یگانه

وأنه خلق... الذكر والأنثى. من نطفه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 3 - 2

2 - رحمانیت خداوند، منشأ آفرینش انسان

الرحمن. خلق الإنسن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - نوح - 71 - 17 - 1

1 - خداوند، انسان را همچون نباتات از زمین آفریده است.

والله أنبتكم من الأرض نباتاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 37 - 3

3 - تکوین انسان از مایه ای ناچیز (منی)، از نشانه های قدرت خداوند بر برپایی قیامت

ألم یک نطفه من منی یمنی

برداشت یاد شده، با توجه به این نکته است که این آیه در سلسله آیاتی قرار دارد که درصدد بیان مسأله معاد و اثبات آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 40 - 2

2- آفرینش آغازین انسان ، از نطفه و علقه به همراه ساختاری معتدل و هماهنگ ، دلیل قدرت خداوند بر برپایی قیامت و احیای مردگان

ألم یک نطفه من منی یمنی ... فخلق فسوی ... ألیس ذلک بقدر علی أن یحیی الموتی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 743

3 - خداوند ، قامت انسان را استوار ساخت و اعضای او را هماهنگ و متوازن قرار داد .

فعدلک

فعل «عَدَلَ»، در موردی به کار می رود که چیزی را به پا دارند تا به اعتدال درآید و استقامت یابد (مقایس اللغه). این فعل در مورد برقرار کردن توازن و تعادل نیز به کار می رود. (قاموس)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - سامان یافتن هر انسان در شکلی خاص ، حاصل ترکیب اجزای او با یکدیگر است .

رگبک

1137- منشأ خلقت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - خداوند تمامی آدمیان و نژادها و تیره های مختلف آن را از یک شخص (آدم) آفریده است.

و هو الذی أنشأکم من نفس وحده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آگاهی انسان ها ، از منشأ پیدایش بشر و سیر تکوین او

إِنَّا خَلَقْنَهُمْ مِمَّا يَعْلَمُونَ

برداشت یاد شده، مبتنی بر این است که «من» در «مِمَّا» ابتدائیه باشد.

1138- منشأ خواسته های انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - هر يك از خواسته های انسان ، مسبوق به خواست الهی است .

و ما تشاءون إلا أن یشاء الله

آیه شریفه با توجه به مضارع بودن فعل های «تشاءون» و «یشاء»، بر دو چیز دلالت دارد: 1. «خواستن» و «مشیت» در انسان ها، عطای خداوند و براساس خواست او است؛ 2. هر يك از خواسته های روز مره انسان، وابسته به خواست خداوند در همان مورد است. برداشت یاد شده گویای نکته دوم است.

ص: 744

4- انسان ، بدون خواست خداوند ، حتی از خواستن و تصمیم گرفتن نیز عاجز است .

و ما تشاءون إلا أن يشاء الله

7- ربوبیت خداوند بر انسان ها و سلطه او بر تمام امور آنان ، علت مشروط بودن خواسته های آنان به خواست خداوند است .

و ما تشاءون إلا أن يشاء الله رب العلمين

توصیف «الله» به وصف «رب العالمين»، به منزله بیان علت برای نکته مطرح شده در آیه شریفه است.

1139- منشأ درک انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 125 - 8

8- حاضران صحنه قیامت ، خداوند را محسوس کننده انسان ها و اختیاردار قوای درک و فهم آنان می دانند .

لم حشرتی أعمی

1140- منشأ رضایت اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قارعه - 101 - 7 - 2

2- خشنودی کامل انسان در قیامت ، در گرو ارزشمندی کردار او در دنیا است .

فأما من ثقلت موزینه . فهو في عيشه راضيه

1141- منشأ روزی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 60 - 4

4- خداوند ، روزی دهنده جنبندگان و انسان ها است .

الله يرزقها وإياكم

1142- منشأ زوال علم انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 7 - 9

9 - آگاهی خداوند از آشکار و نهان ، پشتوانه نفوذ مشیت خداوند در پیدایش و زوال آموخته های انسان

ص: 745

ستقرنك فلاتنسى . إلا ما شاء الله إنه يعلم الجهر و ما يخفى

1143- منشأ زوجیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 36 - 2

2- خداوند تمامی رویدنی های زمین ، انسان و پدیده های ناشناخته در نزد بشر را به صورت زوج (نر و ماده) آفریده است .

سبحن الذی خلق الأزواج کلها ممّا تنبت الأرض و من أنفسهم و ممّا لایعلمون

«زوج» (مفرد «أزواج») برای دو معنا به کار می رود: 1- مقابل طاق و مرادف جفت; 2- به معنای نوع و صنف گفتنی است برداشت یاد شده مبتنی بر معنای نخست است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 8 - 2

2- پیدایش دو جنس مرد و زن در نوع انسان ، کار خداوند و نشان قدرت او است .

أزواجًا

«أزواجًا» حال برای ضمیر «کم» در «خلقناکم» است. در این صورت مفاد آیه چنین می شود: خداوند شما را با حالت زوجیت و دو جنس بودن آفرید.

1144- منشأ زیبایی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 3 - 7

7- آفرینش انسان زیبا صورت و نیکو سیرت ، مظهر و مصداق روشن آفرینش بحق خدا است .

خلق السموت و الأرض بالحقّ و صوّرکم فأحسن صورکم

1145- منشأ سرنوشت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - خداوند رقم زننده سرنوشت و تعیین کننده فرجام انسان ها و جنیان

و لقد ذرأنا لجهنم كثيراً من الجن والإنس

ص: 746

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 14 - 3

3 - مشیت خداوند ، تعیین کننده سرنوشت نهایی انسان

یغفر لمن یشاء و یعدّب من یشاء

فاعل «یشاء» همان فاعل «یغفر» و «یعدّب» است و ضمیر فاعل به خداوند بازمی گردد.

1146- منشأ سلطه انسان بر زمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 62 - 5

5 - تسلط انسان بر زمین و بهره گیری گسترده وی از نعمت های آن ، تدبیری الهی و نشان دهنده الطاف خداوند در حق وی

و یجعلکم خلفاء الأرض

اسناد «جعل» به خداوند، برای یادآوری این واقعیت است که اگر شما بر گرده زمین سوارید و از آن سود می جوئید، امری اتفاقی نیست؛ بلکه در آن رموز و مناسبات زیادی به کار رفته که همه وابسته به تدبیر خداوند است و بر این اساس است که قادر به تصرف در زمین و تسلط بر آن هستید. تعبیر «خلفاء الأرض» اشاره به همین تصرف و تسلط دارد.

1147- منشأ سلطه بر انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکویر - 81 - 29 - 7

7 - ربوبیت خداوند بر انسان ها و سلطه او بر تمام امور آنان ، علت مشروط بودن خواسته های آنان به خواست خداوند است .

و ما تشاءون إلاّ أن یشاء الله ربّ العلمین

توصیف «الله» به وصف «ربّ العالمین»، به منزله بیان علت برای نکته مطرح شده در آیه شریفه است.

1148- منشأ شکل گیری انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - « عن الرضا (ع) عن آبائه عن النبي (صلى الله عليه وآله) . . . ان النطفه إذا استقرت في الرحم أحضرها الله كل نسب بينها وبين آدم ، أما قرأت هذه الآية « في أي صورة ما شاء ركبك » أي فيما بينك وبين آدم . . . » ؛

امام رضا(ع) از طریق پدرانش از پیامبر(صلى الله عليه وآله) روایت کرده است که فرمود: زمانی که نطفه در رحم قرار گرفت، خداوند تمام نسب ها را - که بین او و آدم است - برای [ترکیب صورت] او حاضر می کند. آیا این آیه قرآن را نخوانده ای «فی أي صورة ما شاء ركبك»؛

ص: 747

یعنی، [تورا به هر صورتی که بخواهد] از بین صورت هایی که در نسب تو تا آدم است [ترکیب می کند]». .

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 2 - 3

3 - تکوین یافتن انسان ها از خون جامد به دست خداوند ، شاهد و دلیل ربوبیت او بر آنان است .

ربّک الذی خلق . خلق الإنسن من علق

این آیه، بدل برای جمله «خلق» در آیه قبل و توصیف «ربّک» است.

1149- منشأ شناسایی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 13 - 4

4 - پیدایش نژاد ها و ملیت های مختلف در میان نسل بشر ، تدبیر الهی در جهت شناخت آنان نسبت به یکدیگر

و جعلنکم شعوباً و قبائل لتعارفوا

هرگاه انسان ها از هر جهت شبیه یکدیگر بودند، شناسایی آنان بهوسیله خودشان دشوار می شد. بنابراین هر تمایز ظاهری و اعتباری، می تواند به تشخیصات اجتماعی و سهولت ارتباط و شناخت آنان نسبت به هم کمک کند.

1150- منشأ عظمت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 29 - 12

12- دمیده شدن روحی الهی در انسان ، موجب شایستگی او برای مسجود فرشتگان شدن

و نفخت فیه من روحی فقعوا له سجدین

دستور خداوند به سجده ملانکه در برابر آدم(ع)، پس از خلقت کامل با دمیده شدن روح در او، می تواند حاکی از نکته یاد شده باشد.

1151- منشأ علم انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 104 - 7، 5، 2

2 - ارائه آگاهی به انسان، پرتوی از ربوبیت و لطف الهی است.

قد جاءكم بصائر من ربكم

ص: 748

تکرار ضمیر «کم» و اضافه رب به آن بیانگر لطف خداوند به بندگانش است.

5- قرآن و پیامبر (صلی الله علیه و آله) و برهانهای ارائه شده از جانب خداوند، پیام آور بینش و آگاهی برای انسان است.

قد جاءكم بصائر من ربكم

7- بینش و آگاهیهای ارائه شده از سوی خداوند، در جهت کمال و منافع انسان است.

فمن أبصر فلنفسه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 85 - 13

13- سرچشمه تمامی اندوخته های علمی بشر ، خداوند است .

و ما أوتيتم من العلم إلا قليلاً

تعبیر «اوتیتم» (داده شدید) و نسبت ندادن دریافت علم به خود انسان، اشاره به مقهور بودن انسان در برابر اراده ای برتر دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 26 - 3

3- هیچ کس به صورت مستقل و بدون عنایت الهی ، به حقایق پنهانی و امور غیبی آگاه نیست .

فلا يظهر علی غيبه أحدًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 7 - 9

9- آگاهی خداوند از آشکار و نهان ، پشتوانه نفوذ مشیت خداوند در پیدایش و زوال آموخته های انسان

سنقرنک فلاتنسی . إلا ما شاء الله إنه يعلم الجهر و ما يخفی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 4 - 8

8- توانا ساختن انسان بر خواندن و نوشتن و آموختن علوم به او ، برخاسته از کرم والای خداوند است .

وربک الأكرم . الذی علّم بالقلم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 5 - 6, 5, 3, 1

1 - آموخته های انسان ، هدیه خداوند و نعمت او است .

علّم الإنسن ما لم یعلم

آیه شریفه، در مقام امتنان و برشمردن نعمت هایی است که جلوه های کرم خداوند است.

3 - خروج انسان از نادانی ، در گرو خواست خداوند و به دست او است .

علّم الإنسن ما لم یعلم

5 - ربوبیت خداوند بر انسان ، جلوه گر در آگاهی بخشیدن به او است .

ص: 749

وَرَبِّكَ الْأَكْرَمِ . . . عِلْمَ الْإِنْسَانِ مَا لَمْ يَعْلَمْ

چه این آیه خبر برای «رَبِّكَ» باشد و چه «الْأَكْرَمِ» خبر آن بوده و این آیه بدل برای «عِلْمَ بِالْقَلَمِ» قرار داده شود، برداشت یاد شده، استفاده می شود.

6 - توجه به وابستگی تمام معلومات انسان به خداوند ، مایه اطمینان پیامبر (صلی الله علیه و آله) به امداد الهی در توانا ساختن او بر دریافت و قرائت قرآن

اقْرَأ . . . عِلْمَ الْإِنْسَانِ مَا لَمْ يَعْلَمْ

1152- منشأ عمل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 24 - 4

4- کردار انسان ها ، مقهور خواست خداوند و مستند به خود ایشان است .

إِنِّي فَاعِلٌ . . . إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ

چنان چه کسی بگوید: «به خواست خداوند، من، در آینده، چنین کاری را انجام خواهم داد» - براساس آیه شریف - گفتاری صحیح و مُجَاز، به زبان آورده است. بنابراین، خواست خداوند، مانع استناد کار به خود انسان نیست.

1153- منشأ فرجام اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قارعه - 101 - 6 - 4

4 - فرجام انسان در قیامت ، وابسته به رفتار او است .

فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ

این آیه از «ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ» در کردار نیک و آیات بعد از «خَفَّتْ» آن در کردار بد، سخن گفته است. بنابراین خوبی و بدی کردار، در فرجام اخروی دخیل است.

1154- منشأ فرجام اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - سرنوشت انسان در آخرت ، وابسته به کردار و خصلت های او در دنیا است .

وَأَثَرُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا .. خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ

ص: 750

1155- منشأ قدرت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جاثیه - 45 - 13 - 4

4- انسان ، توانا به تسخیر تمامی قوا و امکانات طبیعت در پرتو اراده الهی *

و سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ

تعبیر «سَخَّرَ لَكُمْ» ممکن است به این معنا باشد که خداوند، موجودات را مسخّر انسان قرار داده است؛ یعنی، انسان بالقوه قادر است که در همه مظاهر طبیعت به نفع خویش تصرف کند.

1156- منشأ قدرت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 20 - 8

8- اراده و اقتدار خداوند ، حاکم بر اراده و اقتدار انسان ها

و كَفَّ أَيْدِي النَّاسِ عَنْكُمْ

تعبیر «كَفَّ...»، می رساند که اراده الهی، فائق بر قدرت و اراده مردم است.

1157- منشأ کرامت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر - 15 - 29 - 9

9- شرافت و کرامت انسان ، به روح الهی اوست .

إِنِّي خَلَقْتُ بَشَرًا مِّنْ صَلْصَلٍ مِّنْ نَّارٍ فِئَاذًا... نَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُّوحِي

خداوند، در توصیف مایه جسمانی انسان، آن را گلی بد بو و متغیر ذکر کرد و در القای روح به او، روح را به خود نسبت داد و چنین نسبتی، حاکی از نکته فوق است.

1158- منشأ کمال انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 38 - 3

3 - خداوند ، وجود انسان را کامل و به دور از هرگونه کاستی و فزونی قرار داده است .

فسوی

ص: 751

«تسویه» و «تعديل» به يك معنا است (مصباح اللغه) و اعتدال هر چیزی، به دور ماندن آن از افراط و تفریط است. «رجل سوی»؛ یعنی، مردی که اخلاق و خلقتش متعادل و از افراط و تفریط به دور است (مفردات راغب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 7 - 2

2 - خداوند ، انسان را آفریده ای کامل و به دور از هرگونه کاستی و اضافات قرار داده است .

فسویک

عبارت «سَوَاك»؛ یعنی، تو را «سَوِيٌّ» قرار داد. «سَوِيٌّ» به چیزی گفته می شود که اندازه و کیفیت آن، از افراط و تفریط به دور باشد. (مفردات راغب)

1159- منشأ کوری اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 126 - 8

8 - ناینایی و بسته بودن راه درک انسان در قیامت ، تبلور محرومیت او از توجه و عنایت خداوند

لم حشرتنی أعمی . . . کذلک الیوم تنسی

1160- منشأ کفر اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تحریم - 66 - 7 - 5

5 - مجازات انسان ها در قیامت ، بازتاب و محصول کردار دنیایی خود آنان است .

إِثْمًا تَجْزُونَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

1161- منشأ مالکیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 4 - 4

4- مشروعیت مالکیت انسان، در گرو امضای آن از سوی خداوند است.

له ما فی السموت و ما فی الأرض

از این که خداوند، مالکیت حقیقی در جهان هستی را برای خود منحصر فرموده، مطلب بالا قابل برداشت است.

ص: 752

1162- منشأ مرگ انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 28 - 1

1 - خداوند ، به انسان ها حیات می بخشد و آنان را می میراند .

و كنتم أموتاً فأحييكم ثم يميتكم ثم يحييكم

1163- منشأ مصنوعات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 24 - 2

2 - تجلی فعل الهی در تمامی جهان هستی ، حتی مصنوعات بشری

وله الجوار المنشآت

با این که در آیه شریفه، واژه «المنشآت» (ساخته شده به دست بشر) به کار رفته است؛ اما تعبیر «له الجوار» (از آن او است کشتی ها) می رساند که هر چند کشتی ها ساخته دست بشر است؛ ولی انسان در همه ابعاد (مواد، طرح، محاسبه و ..) مستقل از اراده خداوند نیست و با اندکی تأمل خویش را وامدار لطف و ربوبیت او می بیند.

1164- منشأ معاد انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 11 - 1

1 - خداوند ، آغازکننده آفرینش انسان و بازآفریننده او پس از مرگ است .

اللّٰه يبدؤا الخلق ثم يعيده

«ال» در «الخلق» عهد است و مراد از آن به قرینه «ترجعون» انسان هائیند.

1165- منشأ مقامات معنوی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

24- خداوند بر اساس مشیت خویش ، برتری دهنده برخی از انسان ها بر برخی دیگر و اعطا کننده کمال به بهره مندان از آن

نرفع درجت من نشاء

اساس مشیت خویش ، برتری دهنده برخی از انسانها بر برخی دیگر و اعطا کننده کمال به بهره مندان از آن

ص: 753

1166- منشأ نجات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فلق - 113 - 1 - 10

10 - برطرف شدن تاریکی شب و شکافتن آن با طلوع صبحدم به تدبیر خداوند ، دلیل توانمندی او بر نجات انسان ها از حوادث خطرناک

قل أعوذ ربّ الفلق

1167- منشأ نفخ روح در انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 29 - 4

4- پدید آمدن روح و حیات در انسان ها ، به امر ویژه خداوند است .

و نفخت فيه من روحی

از اینکه خداوند، افاضه حیات به بشر را به خود اسناد داده است، می تواند گویای نکته فوق باشد.

1168- منفعت طلبی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 271 - 2 - 6

6 - بهره گیری قرآن از نفع طلبی انسان ، برای عمل به نیکیها

و ان تخفوها و تؤتوها الفقراء فهو خير لكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 272 - 2 - 18

18 - بهره گیری قرآن از خصلت نفع طلبی انسان ها ، در تشویق آنان به اعمال نیک

و ما تنفقوا من خیر فلا نفسکم . . . و ما تنفقوا من خیر یوفّ الیکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تکیه بر سرشت سودجوی انسان و جهت دادن به آن، از روش های قرآن برای تربیت

ص: 754

تبتغون عرض الحيوه الدنیا فعند الله مغانم كثيره

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

4 - نساء - 4 - 134 - 4

4 - استفاده از غريزه سودخواهي و پاداش طلبی انسان ها برای نیل آنان به سعادت ، از روش های تربیتی قرآن

من كان يريد ثواب الدنيا فعند الله ثواب الدنيا والأخره

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

4 - نساء - 4 - 165 - 4

4 - توجه انبيا به منفعت خواهی و خطرگريزی انسان در انتخاب روش هدايت

رسلا مبشرين و منذرين

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

5 - انعام - 6 - 71 - 6,8

6 - بهره گيري قرآن از حس منفعت خواهی انسان و گريز از ضرر برای تبليغ توحيد و معارف الهی

قل أندعوا من دون الله ما لا ينفعنا ولا يضرنا

8 - استفاده مثبت و سازنده از غريزه جلب منفعت، روشی در تبليغ دين

قل أندعوا من دون الله ما لا ينفعنا ولا يضرنا

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

5 - اعراف - 7 - 21 - 4

4 - سوء استفاده شيطان از خصيصه کمال طلبی و منفعت جویی انسان برای گمراه سازی ایشان

وقاسمهما إني لكما لمن الناصحين

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

14 - عنكبوت - 29 - 6 - 2

2- انسان ها ، موجوداتی اند که در پی کسب منافع و سود برای خودشان اند .

و من جهد فإتّما یجهد لنفسه

ذکر بازگشت دستاورد تلاش هرکس به خود او، نشان دهنده این حقیقت است که انسان ها، دارای چنین روحیه ای هستند و خداوند، به منظور تحریک و تشویق آنها، از آن روحیه، استفاده کرده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 49 - 1

1 - انسان ، موجودی خستگی ناپذیر در طلب خیر و منافع خویش

لا یسئم الإنسان من دعاء الخیر

ص: 755

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 18 - 8

8 - بهره جستن از خصلت نفع طلبی انسان ها ، از روش های قرآن برای تشویق آنان به کار های خیر و انفاق در راه خداوند

و أقرضوا الله . . . يضعف لهم و لهم أجر كريم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مزمل - 73 - 20 - 38

38 - بهره جستن از خصلت نفع طلبی انسان ها ، از روش های قرآن برای تشویق آنان به انفاق در راه خدا و انجام دادن کار های خیر

و ءاتوا الزكوه . . . و ما تقدّموا لأنفسكم من خير تجدوه عند الله هو خيرا و أعظم

برداشت یاد شده، با توجه به این نکته است که خداوند، با یادآوری پاداش بزرگ و فراوان، ایجاد انگیزه نموده و از خصلت نفع طلبی انسان ها بهره جسته است.

1169- موانع انقراض انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 19 - 8

8 - اگر استمرار زندگی نوع انسان در زمین خواسته خدا نبود ، اختلاف پدید آمده در میان جامعه نخستین ، نسل بشر را منقرض می کرد .

و لولا كلمة سبقت من ربك لقضى بينهم فيما فيه يختلفون

برداشت فوق مبتنی بر این است که جمله «لولا- کلمه سبقت من ربك» اشاره به مضمون جمله «و لکم فی الأرض مستقر و متاع إلی حین» داشته باشد ؛ که در این صورت مراد از «لقضى بينهم» حکم به هلاکت و نابودی آنان خواهد بود.

1170- موانع وسوسه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 6 - 8،6

6 - خداوند ، توانا بر خنثی ساختن وسوسه های جن و انس

قل أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ . . . مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ

8- دارا بودن مقام ربوبیت، فرمان روایی و الوهیت، دلیل توانایی خداوند بر حفاظت مردم از خطر وسوسه های جنیان و انسان ها است.

بِرَبِّ النَّاسِ . ملك الناس . إله الناس ... مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ

ص: 756

1171- موجودات قبل از انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 7 - 10

10 - قبل از انسان ها ، پدیده های دیگری چون گل (آب و خاک) آفریده شده بودند .

و بدأ خلق الإنسن من طین

1172- موحدان انسان های نخستین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 19 - 4

4 - امت واحد و یکتاپرست نخستین ، دیری نپایید که گرفتار تفرقه دینی شده و به دو دسته موحد و مشرک انشعاب یافتند .

و ما كان الناس إلا أمه وحده فاختلفوا

قید «دیری نپایید» از طرف «فاء» در «فاختلفوا»، بدست می آید.

1173- موعظه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 9 - 4

4 - هدف از نزول قرآن بر پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، توجّه دادن به مردم و نصیحت کردن آنان است .

سنقرئک .. فذکر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 21 - 4,5,1

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مأمور موعظه و زنده نگه داشتن یاد قیامت در خاطره ها و توجّه دادن انسان ها ، به قدرت خداوند

فذکر

«ذِکْر»، حالتی است در نفس انسان که او را بر محافظت از معارفی که فرا گرفته، توانا می سازد. این کلمه با «حفظ» به یک معنا است؛ جز

این که اصل فراگیری «حفظ» و در خاطر حاضر داشتن، «ذکر» خوانده می شود (مفردات راغب); بنابراین «ذکر»; یعنی، متوجه ساز و به ذهن آنان بیفکن. این واژه - چنانچه در قاموس آمده است - در معنای موعظه کردن نیز به کار می رود.

4 - پیامبر (صلی الله علیه و آله)، به جز وظیفه موعظه و یادآوری، مسؤولیتی ندارد و اجبار و اکراه مردم، از وظایف او نیست.

إنّما أنت مذکر

ص: 757

5- پیامبر (صلی الله علیه و آله)، مسؤول واکنش های مردم در برابر پند و اندرزهایش نیست .

إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ

حصر در «إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ»، حصر اضافی است و به قرینه آیه بعد، ناظر به اثربخشی تذکر است. مفاد آیه شریفه این است که: «وظیفه تو تنها تذکر دادن است و پذیرش یارد آن از سوی مردم، مؤاخذه ای را متوجه تو نمی سازد».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 22 - 1

1- اجبار و وادار ساختن مردم به پذیرش پند ها و موعظه ها، از تکالیف و رسالت های پیامبر (صلی الله علیه و آله) نیست .

لست علیهم بمصیطر

«صَطْرٌ» و «سَطْرٌ»، به یک معنا می باشد (مفردات) و «مسیطر» به معنای عهده دار و مسلط است. (مقایس اللغه)

1174- مولای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- یونس - 10 - 30 - 7

7- خدا، مولا و مالک حقیقی انسانهاست .

وردوا إلى الله مولیهم الحق

1175- مولای انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- توبه - 9 - 51 - 5

5- خدا، سرپرست و صاحب اختیار انسانهاست .

هو مولینا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 78 - 25

25 - لزوم ادای تکالیف الهی ، برخاسته از حق ولایت خداوند بر آدمی

فأقيموا الصلوه . . هو مولیکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 4 - 11, 12

11 - انسان ها ، هیچ سرپرستی جز خداوند ندارند .

ص: 758

اللّٰهُ الَّذِي خَلَقَ .. مَا لَكُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ

12 - یکتایی خدا در خلق و تدبیر عالم ، دلیل وجود نداشتن سرپرست و یاوری برای انسان ها جز خود او است .

اللّٰهُ الَّذِي خَلَقَ .. مَا لَكُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا شَفِيعَ

احتمال دارد ذکر «ما لکم من دونه ..» پس از بیان یکتایی خداوند در آفرینندگی و تدبیر، به این منظور باشد که چون همه چیز در دست اقتدار او است، کسی جز او نمی تواند ولیّ و شفیع باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 10 - 6

6 - تنها خداوند ، سرپرست و یاور حقیقی انسان ها ، در دنیا و آخرت است .

وَلَا يَغْنَىٰ .. مَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 11 - 5

5- جز خداوند ، سرپرست و حمایت کننده ای واقعی برای بشر نیست .

وَأَنَّ الْكٰفِرِيْنَ لَا مَوْلٰى لَهُمْ

از آیه شریفه استفاده می شود: آن جا که خداوند ولیّ و حامی کسی نباشد، دیگر هیچ نیرویی قادر به حمایت و سرپرستی او نیست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تحریم - 66 - 2 - 6,7

6 - خداوند ، مولا و سرپرست حقیقی انسان ها است .

وَاللّٰهُ مَوْلٰىكُمْ

7 - تشریح خداوند ، از موضع مولویت او نسبت به انسان ها است .

قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ .. وَاللّٰهُ مَوْلٰىكُمْ

یادآوری مولا و سرپرست بودن خداوند - پس از تشریح قانون شکستن سوگند - می تواند گویای حقیقت یاد شده باشد.

1176- مولای حقیقی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 62 - 1,2

1 - آدمیان پس از مرگ، به سوی خداوند (مولای حقیقی خود) باز می گردند.

ثم ردوا إلى الله مولیهم الحق

2 - خداوند، مولا و سرپرست حقیقی آدمیان است.

ثم ردوا إلى الله مولیهم الحق

ص: 759

1177- مؤاخذه اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 7 - 5

5- جن ، همچون انسان ، دارای تکلیف و مورد بازخواست خدا و کیفر و پاداش در قیامت

و أَنَّهُمْ ظَنُّوا كَمَا ظَنَنْتُمْ أَنْ لَنْ يَبْعَثَ اللَّهُ أَحَدًا

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که مبعوث شدن انسان ها در قیامت، بیانگر کیفر و پاداش و حسابرسی آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مدثر - 74 - 38 - 3

3- انسان ، در برابر تمامی رفتار ها و کردار های خویش ، مسؤول و در قیامت مورد بازخواست است .

كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةً

1178- مؤاخذه اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 128 - 5

5- جنیان و انسانها در قیامت مورد بازخواست مشترک قرار خواهند گرفت.

يَمْعَشُ الْجِنَّ . . . وَقَالَ أَوْلِيَاؤُهُمْ مِنَ الْإِنْسِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 71 - 1

1- همه انسان ها در قیامت درباره رفتار و اعمالشان مورد بازخواست قرار خواهند گرفت .

يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنْثَىٰ بِإِمْهَمٍ

از اینکه خداوند فرموده است: «همه انسانها با پیشوایان خود در قیامت خوانده می شوند» و نیز فرموده است: «هر کس که کتابش در دست راستش باشد» به دست می آید که همه، مورد بازخواست قرار می گیرند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 15 - 16

16 - انسان ها ، پس از مرگ ، در پیشگاه خداوند درباره اعمال دنیوی شان ، مؤاخذه خواهند شد .

إِلَىٰ مَرْجِعِكُمْ فَأُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 760

9- انسان ها در قیامت ، درباره عملشان مورد مؤاخذه و پرسش قرار خواهند گرفت .

قل لاتستلون عمّا أجرنا و لانتئل عمّا تعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 24 - 3

3- وجود « موقف » و جایگاه سؤال و بازخواست از انسان ها ، در عرصه قیامت

وقفوهم إنهم مسئولون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 9 - 3

3- انسان در قیامت ، بر باور ها و ملکات نفسانی خویش ، مؤاخذه خواهد شد .

یوم تبلی السرائر

مراد از آزمودن سریره ها، حسابرسی و سنجش میزان کیفر آنها است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عادیات - 100 - 11 - 5

5- انسان ها در قیامت ، بر کفران نعمت ، بخلورزی و علاقه شدید به ثروت ، مؤاخذه خواهند شد .

لکنود ... لحبّ الخیر لشدید . أفلا یعلم ... إن ربّهم بهم یومئذ لخبیر

هشدار به آگاهی خداوند از افکار، اسرار و نیت ها، اشاره به مؤاخذه و حسابرسی است.

1179- مؤاخذه انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 64 - 12

12- انسان ، نسبت به عقاید و باور های بنیادین خود ، مورد بازخواست خدا قرار خواهد گرفت .

قل هاتوا برهنکم

از این که خداوند، پیامبر (صلی الله علیه و آله) را مأمور ساخت که از مشرکان، دلیل بطلبید، استفاده می شود که اصولاً خداوند انسان را در برابر عقایدش بازخواست می کند و در برابر هر عقیده اصولی از او دلیل می طلبد.

1180- مهمترین حواس انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 761

7 - یونس - 10 - 31 - 6

6 - شنوایی و بینایی ، از مهمترین و کارآمدترین قوای موجود در انسان

أمن يملك السمع والأبصر

گزینش دو قوه «شنوایی» و «بینایی»، از میان دیگر قوا، مفید برداشت فوق است.

1181- مهمترین رنج انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 84 - 10

10- از دست دادن خانواده (زن و فرزندان) ، مهم ترین رنج و ناراحتی انسان است .

فكشفنا ما به من ضرّ وءاتينه أهله و مثلهم معهم

1182- مهمترین علایق انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 71 - 14

14 - خوردن ، آشامیدن ، تجمل ، زیبایی ، داشتن همدم و همراهانی موافق ، از مهم ترین جاذبه و دلبستگی های انسان و وسیله آزمون او

يطاف عليهم بصحاف . . . وفيها ما تشتهيہ الأنفس

برداشت یاد شده با توجه به دو نکته است: الف) موارد بالا در این آیات بیان شده و تخصیص به ذکر یافته است. ب) خداوند به اهل تقوا

نوید داده است که اگر در این زمینه ها کنترل و تقوا داشته باشند و از حدود الهی نگذرند، در بهشت به همه آنها دست خواهند یافت.

1183- ناپایداری حاکمیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 26 - 7

7 - پادشاهی و فرمانروایی انسان ها ، امری اعتباری بوده و این مقام در حقیقت تنها از آن خدا است .

امراء تملکهم .. و لها عرش عظیم ... اللّٰه لا إله إلاّ هوربّ العرش العظیم

یادآوری الوهیت و ربوبیت مطلق خدا بر جهان و نیز عرش عظیم او (پس از ذکر عرش و فرمانروایی بزرگ ملکه سبا) می تواند گویای برداشت یاد شده باشد.

ص: 762

1184- ناپایداری علم انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 70 - 12

12- علم و قدرت انسان ، ناپایدار و علم و قدرت خداوند ، همیشگی است .

و منکم من یردّ إلى أرذل العمر لکی لایعلم بعد علم شیئاً إن الله علیم قدیر

1185- ناپایداری قدرت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 70 - 12

12- علم و قدرت انسان ، ناپایدار و علم و قدرت خداوند ، همیشگی است .

و منکم من یردّ إلى أرذل العمر لکی لایعلم بعد علم شیئاً إن الله علیم قدیر

1186- ناظر عمل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 188 - 1

1 - هشدار شعیب (ع) به مردم حق ناپذیر « آیکه » ، درباره نظارت خداوند بر رفتار و اعمال ناشایست آنان

قال ربی أعلم بما تعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 93 - 14

14 - نظارت بیوقفه و فراگیر خداوند نسبت به کردار بندگان ، تهدیدی برای گمراهان و مایه دلگرمی هدایت یافتگان است .

فمن اهتدی . . . و من ضلّ . . . و ما ربک بغفل عمّا تعملون

با توجه به آیات پیشین که در آن سخن از هدایت یافتگان و گمراهان به میان آمده است، تأکید بر غافل نبودن خدا از عملکرد مردمان، دلگرم کننده هدایت یافتگان از یکسو و مایه تشویش خاطر گمراهان از سوی دیگر است.

1187- نامگذاری انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 28 - 16

ص: 763

16 - نسیان آدمی ، علت نامگذاری وی به انسان

و خلق الانسان ضعيفاً

امام صادق (ع) درباره علت نامگذاری آدمیان به انسان فرمود: لانه ينسى.

علل الشرايع، ص 15، ح 1، ب 11؛ معانی الاخبار، ص 48، ح 1.

1188- ناملايمات در زندگي انسان

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

14 - عنكبوت - 29 - 66 - 6

6 - زندگانی انسان ها در دنیا ، آمیزه ای از ناملايمات و برخورداري از نعمت ها است .

فإذا ركبوا في الفلك دعوا الله .. فلما نجّهم إلى البرّ ... ليكفروا بما آتت

1189- نامه عمل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

19 - حاقه - 69 - 19 - 3

3 - هر انسانی ، دارای کارنامه و پرونده ای مستقل در محکمه عدل الهی

فأما من أوتى كتبه يمينه

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

19 - حاقه - 69 - 25 - 3

3 - هر انسانی ، دارای کارنامه و پرونده ای مستقل در محکمه عدل الهی

و أمّا من أوتى كتبه بشماله

1190- نزول وحی به انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

5- مشرکان مکه ، نزول وحی به انسان را قبول نداشتند .

و ما أرسلنا من قبلك إلا رجالاً نوحی إليهم

آیه در صدد تعریض به مشرکان و جواب گویی به آنان است که طبق قرینه ها و آیات دیگر قرآن کریم (سوره یونس ، آیه 2) آنها مبعوث شدن انسان را از جانب خداوند برای پیامبری قبول نداشتند. فعل «نوحی» در آیه قرینه و نشانه ای است بر نکته فوق.

ص: 764

1191- نژادهای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 98 - 2

2 - خداوند تمامی آدمیان و نژادها و تیره های مختلف آن را از یک شخص (آدم) آفریده است.

و هو الذی أنشأکم من نفس وحده

1192- نسل انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 58 - 8

8- نوه های دختری نیز ، همانند پسر و نوه های پسری ، ذریه و فرزند شخصی ، به شمار می آیند .

أولئک . . . و من ذرّیّہ إبرهیم

از نظر تاریخی روشن است که مریم و عیسی (ع) از نوادگان حضرت ابراهیم (ع) بوده اند و در این آیه حضرت عیسی (ع)، یکی از افراد مورد نظر از «أولئک» است که از ذریه انبیا شمرده شده است؛ بنابراین فرزندان دختر نیز از ذریه به شمار می آیند.

1193- نشانه های انسان های ارزشمند

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 76 - 7

7- دعوت به عدل ، مهم ترین اثر و نشان انسان ارزشمند

و ضرب الله مثلاً رجلین أحدهما أبکم لایقدر علی شیء . . . هل یتوی هو و من یأمر بال

1194- نشانه های برگزیدگی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 6 - 9

9- خضوع و سجود ستارگان ، ماه و خورشید برای انسان در رؤیا ، نشان برگزیده شدن و دستیابی او به علم و دانش است .

إني رأيت أحد عشر كوكبًا .. كذلك يجتبيك ربك و يعلمك

ص: 765

نشانه های تفاوت اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 21 - 5

5- تفاوت آدمیان در برخورداری از موهبت ها و امکانات دنیا ، نمودی از تفاوت اخروی آنهاست .

انظر كيف فضّلنا بعضهم .. و للأخره أكبر درجت

1195- نشانه های تکریم انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 70 - 6,9

6- تمکن انسان ها از سیر و سیاحت در دریا و خشکی ، جلوه ای از تکریم خداوند نسبت به آنان

و لقد کرّمنا بنی ءادم و حملنهم فی البرّ و البحر

برداشت فوق، مبتنی بر این احتمال است که واو در «و حملناهم» عطف تفسیر باشد برای بیان «کرّمنا»؛ یعنی، ما انسانها را با دادن ابزار سیاحت در دریا و خشکی، تکریم کردیم.

9- برخورداری انسان ها از روزی های پاک و پاکیزه و متناسب ، جلوه ای از تکریم خداوند به آنان

و لقد کرّمنا بنی ءادم .. و رزقنهم من الطّیّب

بنابر اینکه واو در «و رزقناهم ..» تفسیری و بیانگر مصداق و نوع تکریم خداوند به انسان باشد، برداشت فوق به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 55 - 1

1 - رفاه و برخورداری از امکانات مادی - همچون مال و فرزند - نشانه کرامت انسان در نزد خدا نیست .

أیحسبون أنّما نمدهم به من مال و بنین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 73 - 3

3 - تجلی بزرگداشت انسان ، در سجده فرشتگان بر آدم (ع)

فسجد الملئکه کلهم أجمعون

1196- نشانه های جاودانگی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تین - 95 - 6 - 3

3 - ایمان و عمل صالح ، هماهنگ با ساختار وجودی انسان و نشان باقی ماندن او ، در کامل ترین نظام خلقت است .

ص: 766

1197- نشانه های شقاوت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 124 - 11

11 - زندگانی پر دردسر در دنیا و محسور شدن با چشمانی نابینا در قیامت ، از جلوه های گمراهی و شقاوت آدمی است .

فمن اتبع هدای فلا یضللّ و لایشقی . و من أعرض عن ذکری فإنّ له معیشه ضنگاً و نحشره ی

برداشت یاد شده، لازمه تقابل بین گروه هدایت یافتگان و غافلان است که مجموع دو آیه، بیانگر آن است.

1198- نشانه های عجز انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 5 - 6

6 - آمیخته بودن زندگانی انسان با رنج و سختی ، نشان برخوردار نبودن او از برترین قدرت

الإنسن فی کبد . أیحسب أن لن یقدر علیه أحد

ارتباط این آیه با آیه قبل، گویای آن است که بیان دشواری های زندگانی انسان، برای اثبات مقهور بودن وی و بی پایه بودن خود برترینی او است.

1199- نشانه های گمراهی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 124 - 11

11 - زندگانی پر دردسر در دنیا و محسور شدن با چشمانی نابینا در قیامت ، از جلوه های گمراهی و شقاوت آدمی است .

فمن اتبع هدای فلا یضللّ و لایشقی . و من أعرض عن ذکری فإنّ له معیشه ضنگاً و نحشره ی

برداشت یاد شده، لازمه تقابل بین گروه هدایت یافتگان و غافلان است که مجموع دو آیه، بیانگر آن است.

1200- نشانه های مجادله گری انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 55 - 2

2- خودداری مردم از ایمان به قرآن و استغفار به درگاه الهی ، به منزله نشستن آنان در انتظار عذاب الهی است .

ص: 767

و ما منع الناس أن يؤمنوا .. إلا أن تأتيهم سنّه الأولين

«أن يؤمنوا» در اصل «من أن يؤمنوا» بوده است و «أن تأتيهم» فاعل برای «منع» است، ولی از آن جا که نظم معنابه کلمه ای بستگی دارد که بعد از «إلا» در تقدیر باشد، گفته می شود که «أن تأتيهم» در تقدیر، «انتظار أن تأتيهم» است؛ یعنی: «ما منع الناس من أن يؤمنوا.. إلا انتظار أن تأتيهم» و مراد این است که حال این مردم، بسان حال کسی است که در انتظار عذاب نشسته باشد و گرنه مانعی دیگر برای ایمان آنان وجود ندارد.

1201- نشانه های محدودیت علم انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 88 - 8

8- عجز انسان از آوردن همانند قرآن ، بیانگر دانش و توان اندک وی در برابر خداست .

و ما أوتيتم من العلم إلا قليلاً .. قل لئن اجتمعت ... لا يأتون بمثله

1202- نشئه شهود انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 172 - 3

3 - هر یک از انسان ها پس از خلقتشان در حیات دنیا ، دارای دو نشئه وجودی هستند : نشئه شهود ارتباط خویش با خداوند و نشئه غیبت و محجوب بودن از خدا

و إذ أخذ ربك .. و أشهدهم علی أنفسهم

عطف «أشهدهم» بر «أخذ ربك» دلالت می کند که مسأله اشهاد و اقرار در همین حیات دنیوی انسان انجام گرفته است. یعنی هر یک از انسانهای موجود بالعیان ربوبیت خداوند را مشاهده کرده اند. و این در حالی است که عموم انسانها چنین شهود و علم حضوری را نسبت به پروردگار خویش ندارند. لذا می توان گفت انسان دارای دو جنبه است: جنبه ای که شاهد ربوبیت خدا بوده و جنبه ای که چنین شهودی برای او نیست.

1203- نشئه غیب انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 172 - 3

3 - هر یک از انسان ها پس از خلقتشان در حیات دنیا ، دارای دو نشئه وجودی هستند : نشئه شهود ارتباط خویش با خداوند و نشئه غیبت و محجوب بودن از خدا

و إذ أخذ ربك . . . و أشهدهم علی أنفسهم

ص: 768

عطف «أشهدهم» بر «أخذ ربك» دلالت می کند که مسأله اشهاد و اقرار در همین حیات دنیوی انسان انجام گرفته است. یعنی هر یک از انسانهای موجود بالعیان ربوبیت خداوند را مشاهده کرده اند. و این در حالی است که عموم انسانها چنین شهود و علم حضوری را نسبت به پروردگار خویش ندارند. لذا می توان گفت انسان دارای دو جنبه است: جنبه ای که شاهد ربوبیت خدا بوده و جنبه ای که چنین شهودی برای او نیست.

1204- نصرت به انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 107 - 9

9- نسخ ادیان و جایگزینی دینی دیگر از سوی خدا، در جهت تدبیر امور انسان ها و به منظور یاری آنهاست.

ما ننسخ من آیه . . . و ما لکم من دون الله من ولی و لانصیر

برداشت فوق مقتضای ارتباط بین جمله «ما ننسخ من آیه . . .» با جمله «و ما لکم . . .» است.

1205- نظارت بر عمل انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 14 - 4

4- زیر نظر داشتن کارهای بندگان، لازمه ربوبیت خداوند بر آنان است.

إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمُرْصَادِ

1206- نعمت خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 2 - 3

3- تعلیم قرآن، نعمت و ارزشی فراتر از اصل خلقت انسان و نعمت های دیگر

عَلَّمَ الْقُرْآنَ . خَلَقَ الْإِنْسَانَ

سوره «الرحمان»، حاوی بیان انواع نعمت هایی است که خداوند به انسان عطا کرده است. از این که مسأله تعلیم قرآن، سرآغاز همه نعمت ها و حتی آفرینش انسان قرار گرفته، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 3 - 5

5 - وجود انسان از سوی خداوند ، خود نعمتی است الهی .

ص: 769

از آیات بعدی استفاده می شود که خداوند در این آیات درصدد بیان نعمت های الهی برای بشر است. بر این اساس می توان گفت: این آیه، اصل وجود انسان را به عنوان نخستین نعمت الهی معرفی کرده است.

1207- نعمتها در زندگی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 66 - 6

6 - زندگانی انسان ها در دنیا ، آمیزه ای از ناملايمات و برخورداري از نعمت ها است .

فإذا ركبوا في الفلك دعوا الله... فلما نجّيهم إلى البرّ... ليكفروا بما ءاتي

1208- نعمتهای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهيم - 14 - 34 - 6

6- انسان برخوردار از نعمت ها و احسان بيشمار الهی است .

وإن تعدّوا نعمت الله لا تحصوها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 18 - 2،5

2 - نظام گردش خورشید ، در جهت تأمین نیاز های بشر و نعمتی غیرقابل انکار و تکذیب ناپذیر

ربّ المشرقین و ربّ المغربین . فبأیّ ءالآء ربّکما تکذّبان

از ارتباط بین دو آیه و نعمت خواندن گردش خورشید، مطلب بالا برداشت می شود.

5 - جن همانند انسان ، برخوردار از نعمت چرخش منظم خورشید *

فبأیّ ءالآء ربّکما تکذّبان

بنابراین که مخاطب «ربکما» انسان و جن باشند، برداشت یاد شده به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 23 - 5

5- جن ، همانند انسان بهره مند از مظاهر زیبای طبیعت و دارای درک و مسؤولیت

فَبَأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ

در صورتی که خطاب در آیه شریفه متوجه جن و انس باشد، مطلب بالا استفاده می شود.

ص: 770

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 25 - 6

6 - جن همانند انسان ، بهره مند از نعمت های زمین و دارای درک و مسؤولیت

فَبَأَىءِ الْآءِ رَبِّكَمَا تَكْذِبَانَ

استفهام در «فَبَأَىءِ الْآءِ» توییخی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 30 - 2

2 - برخوردارى خلق از فیض همیشه در جوشش پروردگار خویش ، نعمتی انکارناپذیر و شایان توجه برای جن و انس

كَلَّ يَوْمَ هُوَ فِي شَأْنٍ . فَبَأَىءِ الْآءِ رَبِّكَمَا تَكْذِبَانَ

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که عنوان «ءالآء»، بر محتوای آیه قبل - که همان نیازمندی خلق و نیازبرآوری خالق می باشد - اطلاق شده است.

1209- نفخ روح در انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 29 - 17، 2

2- خداوند ، پس از پدید آوردن بدن انسان با اجزای متناسب از گل خشکیده ، در او روح دمید و او را حیات بخشید .

فَإِذَا سَوَّيْتَهُ وَنَفَخْتَ فِيهِ مِنْ رُوحِي

17- « عن أبي عبد الله (ع) في قوله عزّوجلّ : « فَإِذَا سَوَّيْتَهُ وَنَفَخْتَ فِيهِ مِنْ رُوحِي » قال : إن الله عزّوجلّ خلق خلقاً و خلق روحاً ثم أمر ملكاً فنفخ فيه . . . » ;

از امام صادق(ع) در باره سخن خداوند عزّوجلّ «فَإِذَا سَوَّيْتَهُ وَنَفَخْتَ فِيهِ مِنْ رُوحِي» روایت شده است که فرمود: همانا خدای عزّوجلّ بدنی و روحی را آفرید و به فرشته ای امر کرد تا روح را در آن بدن دمید. . .».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 99 - 6

6- قیامت ، با دمیده شدن دوباره روح ها در اجساد و صورت های پیشین ، برپا می شود . *

ونفخ فی الصور فجمعنهم جمعاً

برداشت بالا، بدان احتمال است که «صور» جمع «صوره» باشد؛ یعنی: در «صورت ها (اجساد) روح، دمیده می شود.».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 9 - 3،4

3 - انسان در مراحل نخستین جنینی ، فاقد روح انسانی است و پس از شکل گیری اندام ، در او روح دمیده می شود .

جعل ... من ماء مهین . ثمّ سوّیه و نفخ فیہ من روحه

ص: 771

4 - متناسب آفریده شدن اندام انسان و نفخ روح در آن ، از آیات الهی است .

اللّٰه الذی أحسن .. و بدأ خلق الإنسن ... ثمّ سوّیه و نفخ فیہ من روحه

1210- نفی واسطه میان انسان و خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 28 - 10

10- واسطه نبودن هیچ چیزی به عنوان معبود میان خدا و انسان

فلولا نصرهم الذین اتّخذوا من دون اللّٰه قربانآء الّٰهه .. و ذلك إفکهم و ما كانوا

از جمله «اتّخذوا..» استفاده می شود که وسیله قرار دادن چیزی به عنوان آلهه برای تقرب به خداوند، کاری باطل و غیر مجاز است.

1211- نقش اجتماعی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 75 - 4

4- نقش مؤثر موقعیت اجتماعی - دینی افراد در تشدید مجازات گناه و انحراف آنان از مدار وحی

و لولا أن تبتنک لقد کدت ترکن إلیهم .. إذا لأذنک ضعف الحیوه و ضعف الممات

به نظر می رسد که دو چندان شدن مجازات پیامبر(صلی الله علیه و آله) در صورت عدول از مواضع خویش، به خاطر موقعیت آن حضرت بوده است. بنابراین هر کس با چنین موقعیتی دچار گناه شود، مجازاتش دو چندان خواهد شد.

1212- نقش اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشفاق - 84 - 8 - 5

5- در قیامت ، انسان خود ، محاسبه و ارزشیابی خواهد شد .

فسوف یحاسب

فعل «یحاسب» به شخص استناد یافته است؛ نه به عمل؛ بنابراین حسابرسی قیامت در مورد خود اشخاص خواهد بود. می توان گفت:

اعمال و نیت های انسان برای او، رتبه وجودی خاصی می بخشد؛ زیرا ملکه او شده و ابعاد وجودی او را شکل می دهد و در نتیجه سنجش آن انسان، در حقیقت محاسبه اعمال او است.

ص: 772

1213- نقش استعداد‌های انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 35 - 25

25 - تمثیل‌های خداوند برای فهم معارف بلند الهی، به امری محسوس و قابل درک همگان، برخاسته از علم فراگیر او به ویژگی‌ها و استعداد‌های انسان‌ها است.

و يضرب الله الأمثل للناس والله بكلّ شيء عليم

برداشت یاد شده مبتنی بر دو نکته است: 1- جمله «و الله بكلّ شيء عليم» عطف بر جمله «و يضرب الله الأمثل للناس» باشد. 2- تذکر به آگاهی همه جانبه خداوند، پس از بیان تمثیل برای مردم، می‌رساند که این آگاهی مرتبط با انسان‌ها و ویژگی‌ها و استعداد‌های او برای بهره‌گیری از چنین تمثیل‌هایی است.

1214- نقش انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 165 - 9

9 - نقش آدمی در فرجام و سرنوشت خویش

قل هو من عند انفسكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 16 - 4

4 - انسان، زمینه‌ساز هدایت (سرنوشت) خویش

يهدى... من اتبع رضونه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 44 - 4

4 - انسان، خود به وجود آورنده بدبختی و شقاوت خویش است.

ولكن الناس أنفسهم يظلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 95 - 7

7 - نقش انسان در تعیین سرنوشت خویش

ولا تكونن من الذين كذبوا... فتكون من الخسرين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 11 - 8

ص: 773

8- انسان دارای نقشی بسزا در وضعیت اجتماعی و معیشتی و سرنوشت خویش

إن الله لا یغیر ما بقوم حتی یغیروا ما بأنفسهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 27 - 5

5- انسان خود در هدایت و گمراهی خویش نقشی بسزا دارد .

إن الله یضل من یشاء و یهدی إلیه من أناب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 33 - 20

20- انسان دارای نقشی بسزا در گمراهی و هدایت خویش

بل زین للذین کفروا مکرمم . . . و من یضلل الله فما له من هاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 7 - 9

9- انسان ها ، خود در فزونی و یا کاستی نعمت ها نقش اساسی دارند .

لئن شکرتم لأزیدنکم و لئن کفرتم إن عذابی لشدید

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 18 - 9

9- انسان دارای نقشی تعیین کننده در سعادت و شقاوت خویش

لا یقدرون ممّا کسبوا علی شیء

اینکه در آیه آمده است: کافران توان به دست آوردن چیزی از دستاوردهای خود را ندارند، حاکی است که دستاورد انسان در سرنوشت وی نقش دارد و مراد از «علی شیء»، به قرینه اینکه بحث از حبط عمل کافران است، می تواند سعادت باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 42 - 9

9- انسان ، خود زمينه ساز سلطه ابليس و اغواى او

إلا من اتبعك من الغاوين

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

11 - انبياء - 21 - 87 - 20

20- نقش خود انسان ، در ابتلا به كيضر الهى و مشكلات زندگى

إذ ذهب مغضبًا . . . سبحنك إني كنت من الظلمين

ص: 774

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 14 - 7

7 - انسان ، مظهر صنع بدیع الهی است .

ثم أنشأه خلقاً اخر فتبارك الله أحسن الخلقين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 80 - 4

4 - نسبت ندادن شرور ، به خداوند و انتساب رحمت ها و نعمت ها ، به او ادب حضرت ابراهیم نسبت به خداوند

و إذا مرضت فهو يشفين

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که ابراهیم(ع) مریضی را به خود و شفا را به خدا نسبت داده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 60 - 9

9 - انسان ، تنها فراهم آورنده زمینه ها است ، نه تدبیرگر نظام درونی دانه ها برای تبدیل شدن به درخت

ما كان لکم أن تنبتوا شجرها

رویاندن شجر، به معنای کاشتن آن در متن طبیعت و سپردن آن به عوامل طبیعی رشددهنده نیست؛ زیرا این کار از بشر نیز برمی آید؛ بلکه مراد سامان دادن به نظام و استعداد درونی هسته ای است که در درون طبیعت، تبدیل به درختی با خواص ویژه می شود. این کار خارج از توان بشر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 92 - 9

9 - گمراهی هر فرد ، از ناحیه خود وی و نتایج شوم آن نیز گریبانگیر خود او است .

و من ضلّ فقل إنّما أنا من المندرين

از این که فعل «ضلّ» به خود فرد نسبت داده شده و انذار هم مربوط به او است، مطلب یاد شده به دست می آید. گفتنی است که اصولاً انذار در زمینه ای صورت می گیرد که نتایجی شوم در پی داشته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 9 - 4

4 - انسان ها ، در ساختن سرنوشت شان ، نقش تعیین کننده دارند .

و الذين آمنوا و عملوا الصلحت لندخلنهم فى الصلحين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 23 - 7

7 - انسان ها ، در ساختن فرجام شان ، نقش تعیین کننده دارند .

يعذب من يشاء . . . و الذين كفروا بآيت ... أولئك لهم عذاب أليم

ص: 775

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 37 - 7

7 - خود انسان ها ، در تعیین سرنوشتشان نقش آفرین اند .

فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذْتَهُمُ الرَّجْفَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَثَمِينَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 38 - 7

7 - انسان ها ، در سرنوشت و فرجام خود نقش آفرین اند .

فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذْتَهُمُ الرَّجْفَةَ . . . وَعَادًا وَثَمُودًا وَقَدْ تَبَيَّنَ لَكُمْ مِنْ مَسْكَنِهِمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 40 - 5

5 - خود انسان ها در سرنوشت شان ، نقش تعیین کننده دارند .

فَكَلَّا أَخَذْنَا بِذُنُوبِهِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 55 - 7

7 - انسان ها ، در سرنوشت اخروی ، خود نقش اساسی دارند .

ذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 22 - 5

5 - انسان ، دارای نقشی تعیین کننده در سرنوشت خویش است .

وَمَنْ يَسْلَمْ وَجْهَهُ إِلَى اللَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 24 - 11

11 - انسان ، دارای نقشی اساسی در سرنوشت و فرجام خویش است .

و من كفر فلا يحزنك كفره ... ثم نضطرهم إلى عذاب غليظ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 14 - 7

7 - انسان ، در خوبی و یا بدی وضعیت اخروی خویش ، نقش اساسی دارد .

فذوقوا بما نسيتم ... و ذوقوا ... بما كنتم تعملون

ص: 776

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 8 - 8

8 - انسان ها ، در سعادت و شقاوت نهایی خود ، نقش اساسی دارند .

ليستل الصدقين عن صدقهم و أعدّ للكافرين عذاباً أليماً

از آن جایی که بازگشت پرسش از «صادقین» (مؤمنان) درباره صداقت شان، به پاداش دهی است، معلوم می شود که صداقت - که امری اکتسابی است - و نیز متصف شدن به کفر - که امری انتخابی است - در گرفتن پاداش و یا عذاب شدن، نقش دارد و این، همانا نقش انسان ها را در سعادت آفرینی و یا کسب شقاوت، بازگو می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 29 - 9

9 - انسان ها ، در تعیین سرنوشت خود و سعادت اخروی شان ، نقش دارند .

إن كنتنّ تردن الله ورسوله ودار الآخرة فإن الله أعدّ للمحسنت . . . أجرًا ع

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 66 - 10

10 - انسان ها خود ، در سرنوشت اخروی شان ، نقش تعیین کننده دارند .

يوم تقلّب وجوههم في النار يقولون يلبتنا أظعنا الله و أظعنا الرسولا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 67 - 5

5 - انسان ها خود ، در سرنوشت اخروی شان ، نقش اساسی دارند .

يوم تقلّب وجوههم في النار . . . وقالوا ربنا إنا أظعنا سادتنا و كبراءنا فأضلّون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 71 - 8

8- انسان ها، در سعادت خویش، نقش اساسی دارند.

و من يطع الله ورسوله فقد فاز

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 4 - 4

4- انسان ها، نقشی تعیین کننده در تأمین سعادت اخروی خود دارند.

ليجزى الذين ءامنوا و عملوا الصلحت

«جزا»، پاداش در مقابل عمل است که به اضافه «مغفرت» و «رزق کریم» حکایت از سعادت می کند. گفتنی که نسبت ایمان و عمل صالح به انسان ها، حکایت از نقش آنها در حقیقت یاد شده دارد.

ص: 777

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 26 - 4

4 - تدبیر امور جامعه انسانی اصالتاً از آن خدا است نه بشر .

یداود إنا جعلنک خلیفه فی الأرض

تعیین خلیفه از ناحیه خدا - که با تأکید بیان گردیده - حکایت از حقیقت یاد شده می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 75 - 6

6 - انسان ، جلوه ای از قدرت و عظمت خداوند

ما منعک أن تسجد لما خلقت بیديّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 24 - 12

12 - سرنوشت حیات اخروی انسان ، به دست خود او است .

وقیل للظلمین ذوقوا ما کنتم تکسبون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 56 - 9

9 - انسان ، مسؤول و سازنده سرنوشت خویش است .

یحسرتی علی ما فرّطت . . . و إن كنت لمن السخرین

حرف «علی» در جمله «علی ما فرّطت» به معنای لام تعلیل است و معنای جمله چنین می باشد: وای به حال من به خاطر کوتاهی کردنم . . . بنابراین همان گونه که از ظاهر آیه به دست می آید، انسان تقریظ خود در حق خدا و تمسخر کردن تعالیم قرآن را، سبب بدبختی و ندامت خود می داند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8- انسان ، خود تعیین کننده سرنوشت خویش است .

قد جاءتك آيتي فكذب بها و استكبرت و كنت من الكافرين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 76 - 3,5

3- انسان ، خود باعث دوزخی شدن خویش است ; نه خداوند .

و ما ظلمنهم و لكن كانوا هم الظلمين

5- انسان ، خود تعیین کننده سرنوشت اخروی خویش است .

ص: 778

و ما ظلمنهم و لكن كانوا هم الظلمين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 17 - 5

5- برداشتن نخستین گام های هدایت بهوسیله خود انسان ، زمینه ساز بهره مندی او از هدایت افزون الهی

و الذین اهدوا زادهم هدی

تقدم «اهدوا» بر «زادهم هدی» می رساند که انسان باید خود نخستین گام را در طریق هدایت پذیری بردارد تا از هدایت الهی و هدایت قرآن بهره مند شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 26 - 4

4- انسان ها ، خود فراهم آورنده زمینه تسلط شیطان بر خویش

الشیطن سؤل لهم .. ذلک بأنهم قالوا... سنطیعکم

در صورتی که «ذالک» به تسویل های شیطان نظر داشته باشد؛ آیه در مقام بیان این نکته است که تسلط شیطان بر انسان ها، جبر آفرین نیست؛ بلکه این خود انسان هاینکه که نخست راه را بر نفوذ و تسلط وی می گشایند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 30 - 8

8- خداوند ، پوشاننده اسرار آدمیان و آنان خود فراهم آورنده زمینه رسوایی خویش *

ولتعرفتهم فی لحن القول

از عبارت «و لو نشاء...»، مشیت الهی بر ستاریت استفاده می شود و از عبارت «لحن القول» نیز نقش خود انسان در شناخته شدن درونش بهوسیله دیگران، قابل برداشت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 37 - 4

4- بشر ، فاقد کمترین سلطه بر خزاین هستی و اداره نظام وجود

أم عندهم خزائن ربك أم هم المصيطرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 58 - 5

5 - نقش انسان در پیدایش جنین ، تنهارها کردن منی در رحم است ؛ و نه بیشتر از آن .

أفرئتم ما تمنون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 59 - 1

ص: 779

1 - نقش انسان در پیدایش انسان از نطفه در رحم تنها، ریختن منی در آن است؛ و نه بیشتر از آن.

أفرءیتم ما تمنون . ءانتم تخلقونه

استفهام در «ءانتم ..» انکاری است؛ یعنی، این شما نیستید که منی را به صورت انسان در می آورید؛ بلکه نقش شما تنها ریختن منی در رحم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 63 - 2

2 - نقش انسان تنها شخم زدن زمین و پاشیدن بذر در آن است؛ و نه بیشتر از آن.

أفرءیتم ما تحرثون

در آیه شریفه، تنها «حرث» (عمل آماده کردن زمین و پاشیدن دانه ها در آن)، به انسان نسبت داده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 40 - 11

11 - سرنوشت اخروی هر کس، به دست خود او رقم می خورد.

یوم ینظر المرء ما قدّمت یداه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 15 - 11

11 - کسانی که در قیامت نامه عمل را از پشت سر دریافت کرده و به دوزخ گرفتار می شوند، خود عامل پیدایش چنین سرنوشتی اند.

أما من أوتی کتبه .. و یصلی سعیراً .. بلی إن ربّه کان به بصیراً

1215- نقش انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 82 - 12

12- انسان ها خود، در بهره بردن یا محرومیت از هدایت قرآن نقش اصلی را دارند.

من القرآن ما هو شفاء ورحمه للمؤمنين ولا يزيد الظالمين إلا خسارًا

وصف «مؤمنين» و «ظالمين» مشعر به علیت است؛ یعنی، روحیه حق‌پذیری مؤمن، زمینه‌بهرهوری وی از شفا و روحیه حق‌ناپذیری ظالم، عامل محرومیت وی از قرآن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 40 - 14

14 - عوامل طبیعی و انسانی، در خدمت اجرای اراده الهی

ص: 780

و لولا دفع الله الناس بعضهم ببعض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 35 - 6,7

6 - انسان ، در پیدایش و روان ساختن چشمه ها ، هیچ نقشی نداشته و این کار تنها با قدرت خدا انجام گرفته است .

و فجّرنا فيها من العيون . ليأكلوا من ثمره و ما عملته أيديهم

برداشت یاد شده مبتنی بر این نکته است که جمله «و ما عملته أيديهم» در موضع حال باشد و «ما» در «ما عملته» نافی و ضمیر آن به تفجیر بازگردد.

7 - خرما و انگور ، از غذا های آماده برای انسان ، بدون دخالت وی در آماده سازی آنها

ليأكلوا من ثمره و ما عملته أيديهم

این برداشت مبتنی بر این احتمال است که ضمیر در «عملته» به «ثمر» بازگردد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 64 - 1

1 - انسان در فرایند رشد و نمو بذری که در زمین کشاورزی اش می باشد ، هیچ نقشی ندارد .

ءأنتم تزرعونه

«زرع» (مصدر «تزرعون»)، به معنای رویاندن و رشد و نمو بخشیدن است. ضمیر مفعول «تزرعون» به «حرث» در آیه قبل - که از «تحرثون» استفاده می شود - و یا به «بذر» - که از مقام استفاده می شود - باز می گردد. استفهام در «ءأنتم...» انکاری است؛ یعنی، شما آن بذر را که کاشته اید، رشد نمی دهید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 6 - 2

2 - تنها جنیان و انسان ها ، به القای افکار پلید و وسوسه های شیطانی در ذهن بشر می پردازند .

الذی یوسوس فی صدور الناس . من الجنّه و الناس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 39 - 5

5 - وحی و داوری خداوند ، تابع داوری ها و دیدگاه های انسان ها نیست .

أَمْ لَكُمْ أَيْمَنٌ . . . إِنَّ لَكُمْ لِمَا تَحْكُمُونَ

ص: 781

1217- نقش تکلیف انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 132 - 16

16 - خداوند ، در تکلیف بندگان به نماز ، برای خود سودی در نظر نداشته و به فکر تأمین رزق و آذوقه برای خود نبوده است .

وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ... لانس - لک رزقاً

مفاد جمله «لانسئلک رزقاً» ممکن است این باشد که ما با فرمان نماز، نمی خواهیم از تورزقی را طلب کنیم و نیاز خود را بر آورده سازیم.

1218- نقش تمایلات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 23 - 9

9- بهره گیری قرآن از تمایلات طبیعی انسان ها ، در گرایش دادن آنان به ایمان و عمل صالح

إِنَّ اللَّهَ يَدْخُلُ الَّذِينَ ءَامَنُوا... ولباسهم فيها حرير

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 12 - 6

6- استفاده خداوند از تمایلات طبیعی بشر ، در جهت تشویق او به ایمان و ارزش ها

جَنّات تجري من تحتها الأنهر

تمایل بشر به برخورداری از بوستان هایی سرشار از رودهای جاری، زمینه ای قرار گرفته است تا خداوند بهوسیله این تمایل طبیعی، او را به ارزش های معنوی مشتاق سازد.

1219- نقش تمایلات انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 14 - 5

5- بهره‌گیری خداوند از تمایلات طبیعی انسان‌ها در گرایش دادن آنان به ایمان و عمل صالح

إِنَّ اللَّهَ يَدْخُلُ الَّذِينَ ءَامَنُوا .. جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

1220- نقش خالق انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 782

8- حقیقت قادری که بار نخست انسان را آفرید، قادر و توانا بر آفرینش مجدد اوست .

من یعیدنا قل الذی فطرکم أول مرّه

1221- نقش خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 6 - 3

3 - خلقت ویژه انسان و برخورداری او از دانش و هنر نویسنده‌گی، دور ماندن او را از هر گونه انحراف تضمین نمی کند .

خلق الإنسن . . . علم بالقلم ... کلاً

حرف «کلاً» مانع پیدایش پنداری است که ممکن است با شنیدن آیات پیشین که درباره آفرینش انسان و علم او بود، برای مخاطب به وجود آید و انسان را از خطر هر انحرافی دور بداند.

1222- نقش خواسته های انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 34 - 9

9- خواست خود آدمی، در رقم خوردن سرنوشت او از ناحیه خداوند، نقشی بسزا دارد .

قال رب السجن أحب . . . فصرف عنه کیدهنّ

1223- نقش روحیات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 3 - 5

5- روحیات انسان، تأثیر عمیقی در نحوه برداشت و استفاده وی از منابع شناخت و هدایت دارد .

هدی و رحمه للمحسنین

از این که خداوند، تنها دارندگان روحیه احسان را بهره مند از هدایت و رحمت قرآنی دانسته است، استفاده می شود که روحیات خود

انسان، در استفاده از منابع هدایتی نقش اساسی دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 16 - 9

9 - شاکله روحی و روانی انسان، در رفتار وی تأثیر دارد.

ص: 783

وقالت طائفه .. فارجعوا ويستئذن فريق منهم ... إن فررتم من الموت أو القتل

آنچه باعث اجازت خواهی منافقان از پیامبر(صلی الله علیه و آله) برای ترک جهاد شد، ترس شان بود و همین ترس - که حالتی روانی است - برانگیزاننده آنها برای فرار - که حالتی رفتاری است - شده است.

1224- نقش زوجیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 45 - 3

3- زوجیت (مردی و زنی) در میان بشر ، دارای اهمیت و زمینه ساز پی بردن به خالقیت یگانه خداوند

و أنه خلق الزوجین الذکر والأُنثی

از این که خداوند، مسأله زوجیت را به انسان تذکر داده و وحدت خالق را در این زمینه یادآوری نموده است؛ مطلب بالا استفاده می شود.

1225- نقش سرگذشت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 7 - 7

7- سرگذشت انسانها ، شکل دهنده ماهیت و حقیقت آنهاست .

لقد کان فی یوسف وإخوته آیت للسانین

نیابردن کلمه «قصه» در جمله «لقد کان فی یوسف ..» - با اینکه مراد از آن «فی قصه یوسف ...» است - می تواند اشاره به این معنا باشد که سرگذشت انسانها ، شکل دهنده ماهیت آنان است ؛ یعنی ، انسان همان سرگذشت اوست.

1226- نقش شخصیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 121 - 7

7- شخصیت معنوی و فضایل شخصی انسان ها ، ملاک گزینش آنان از سوی خدا

إن إبرهیم کان أُمَّه قانتاً لله حنیفاً ولم یک من المشرکین . شاکراً لأنعمه اجتبه

1227- نقش علم انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 784

3 - خلقت ویژه انسان و برخورداری او از دانش و هنر نویسندگی ، دور ماندن او را از هر گونه انحراف تضمین نمی کند .

خلق الإنسن . . . علم بالقلم ... کلاً

حرف «کلاً» مانع پیدایش پنداری است که ممکن است با شنیدن آیات پیشین که درباره آفرینش انسان و علم او بود، برای مخاطب به وجود آید و انسان را از خطر هر انحرافی دور بداند.

5 - دانستن و توانایی بر خواندن و نوشتن ، برای باز داشتن انسان از طغیان گری کافی نیست .

علم بالقلم . علم الإنسن ما لم يعلم . کلاً إنّ الإنسن لیطغی

1228- نقش کتابت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - خلقت ویژه انسان و برخورداری او از دانش و هنر نویسندگی ، دور ماندن او را از هر گونه انحراف تضمین نمی کند .

خلق الإنسن . . . علم بالقلم ... کلاً

حرف «کلاً» مانع پیدایش پنداری است که ممکن است با شنیدن آیات پیشین که درباره آفرینش انسان و علم او بود، برای مخاطب به وجود آید و انسان را از خطر هر انحرافی دور بداند.

5 - دانستن و توانایی بر خواندن و نوشتن ، برای باز داشتن انسان از طغیان گری کافی نیست .

علم بالقلم . علم الإنسن ما لم يعلم . کلاً إنّ الإنسن لیطغی

1229- نقش همدم اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- گزارش اعمال انسان در قیامت ، از سوی قرین وی به دادگاه عدل الهی

و قال قرینه هذا ما لدی عتید

برداشت بالا بنابراین نکته است که قرین انسان، همان ملکی باشد که شاهد اعمال او است و «ما» اشاره باشد به اعمال آدمی که در نزد وی ثبت و ضبط گردیده است.

1230- نگرانی اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 7 - 5

ص: 785

5- نگرانی و سردرگمی آدمیان، در لحظه های آغازین رستاخیز و خروج از قبرها

یخرجون من الأجداث كأنهم جراد منتشر

تشبیه به «جراد منتشر»، بیانگر سردرگمی و حرکت های نامنظم و حیرت زده آدمیان، پس از خروج از قبرها در روز رستاخیز است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 8 - 2

2- آدمیان در روز رستاخیز، دلواپس و گردن کشیده برای درک موقعیت خویش

مهطعین إلی الداع

در لفظ «مهطعین» حرکت سریع و کشیدن سر به طرف بالا - از روی نگرانی - نهفته است (قاموس المحيط).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 14 - 4

4- حاضران صحنه قیامت، ناآرام و نگران اند.

فإذا هم بالساهرة

«ساهره»؛ یعنی، زمین صاف و پهناوری که پیمایندگان آن، در شب بیدار می مانند (تاج العروس). بیداری در صحنه قیامت، کنایه از خوف و اضطرابی است که آرامش را از حاضران سلب می کند.

1231- نگرانی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 111 - 2

2- همه انسان ها نسبت به سرنوشت خویش در قیامت، نگرانند.

یوم تأتي کلّ نفس تجدل عن نفسها

مجادله و دفاع کردن هر کسی از خویشتن، دلیل نگرانی افراد در روز قیامت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - نگرانی از تأمین معاش و زندگی ، امری طبیعی و رایج در میان انسان ها است .

إِنَّ أَرْضِي وَسَعَةٌ .. وَكَأَيُّنَ مِنْ دَابَّةٍ لَاتَحْمِلُ رِزْقَهَا اللَّهُ يَرْزُقُهَا

بنابراین احتمال که این آیه، در صدد دفع توهمی باشد که در میان مسلمانان مکه، پس از توصیه به هجرت پدید آمده است، نکته یاد شده به دست می آید.

ص: 786

1232- نگاهبانان انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 4 - 1

1 - هر انسانی ، دارای نگاهبان و مراقبت کننده ای مخصوص خویش است .

إن كلّ نفس لَمَّا عليها حافظ

«إن» حرف نفی و «لَمَّا» به معنای اِلّا است؛ یعنی، «ما كلّ نفس اِلّا علیها حافظ». مراد از «حافظ»، مأموران الهی اند که مراقبت از انسان را بر عهده داشته، اعمال و کردار او را حفظ و ثبت می کنند.

1233- نیات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 7 - 5, 4, 3

3 - خداوند آگاه به تمامی اعمال و اندیشه های پیامبران و امتهای آنان است.

فلنقصن علیهم بعلم و ما كنا غائبین

برداشت فوق بر این اساس است که «مرسلین» مرجع ضمیر «علیهم» باشد.

4 - خداوند همواره حاضر و ناظر به کردار و اندیشه های آدمیان است.

و ما كنا غائبین

5 - آگاهی خداوند به کردار و اندیشه های آدمیان برخاسته از حضور و نظارت مستقیم وی بر آنان و اندیشه هایشان است.

فلنقصن علیهم بعلم و ما كنا غائبین

جمله «و ما كنا غائبین» در حقیقت توضیح «بعلم» است و اشاره به چگونگی علم الهی به اعمال بندگان دارد. یعنی علم الهی برخاسته از حضور وی است، نه اینکه چیزی و یا کسی واسطه این آگاهی باشد.

7 - خداوند در آگاهی خویش به اعمال و اندیشه ها بی نیاز از بازجویی انسانها و پاسخ آنان است.

فلنسئلن... فلنقصن علیهم بعلم و ما كنا غائبین

1234- نیات انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 8 - 14

14 - خداوند ، به ضمائر ، نیات و مقاصد آدمیان ، آگاه و از آنها باخبر است .

کیف و إن یظہروا علیکم . . . یرضونکم بأفوهہم و تأبی قلوبہم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 78 - 1

ص: 787

1 - توییح منافقان پیمان شکن از سوی خداوند ، به خاطر بینش غلطشان درباره علم و آگاهی کامل خدا به نیات و عملکرد آدمیان

ألم يعلموا أن الله يعلم

1235- نیاز انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 74 - 10

10 - همه انسان ها ، حتی مؤمنان حقیقی ، از خطا و گناه مصون نیستند و نیازمند مغفرت الهی هستند .

أولئك هم المؤمنون حقا لهم مغفرة ورزق كريم

1236- نیاز انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 19 - 3

3 - نیاز انسان ها به یاری یکدیگر در قیامت

يوم لا تملك نفس لنفس شيئا

بیان سلب قدرت از یاری رسان، گویای آن است که نیاز به کمک وجود دارد؛ ولی از کسی ساخته نیست.

1237- نیاز متقابل انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 32 - 14

14 - نیاز متقابل و ارتباط ناگسستی انسان ها با یکدیگر در زندگی اجتماعی

ورفعنا بعضهم فوق بعض درجات ليتخذ بعضهم بعضا سخريا

1238- نیاز های معنوی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 42 - 3

3- انسان ، نیازمند به حفاظت و حمایت الهی در تمام لحظات زندگی

قل من یکلؤکم باللیل والنهار من الرحمن

«کلاءه» (ماده «یکلأ») به معنای حفظ شیء است و «من» در «من الرحمان» بدلیه است؛ یعنی، به جای خدای رحمان.

ص: 788

1239- نیازمندی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 63 - 11

11 - احساس نیاز، تضرع، اخلاص و التزام به شکرگزاری، حالات مختلف انسان به هنگام گرفتاری در سختیهاست.

تدعونه تضرعا و خفيه لئن أنجنا من هذه لنكونن من الشكرين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 194 - 4

4 - همگان در برابر خدا، ناتوان و نیازمند و ناچیزند.

إن الذين تدعون من دون الله عباد أمثالكم

«مثل»، جمع أمثال، به معنای همانند و همسان است. کلمه «عباد»، که حاکی از ناتوانی و نیازمندی است؛ وجه شبه بین معبودان و عبادت کنندگان ایشان است. یعنی معبودان شما نیز همانند خود شما نیازمند و ناتوان هستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 83 - 5

5 - علوم و تجربه های بشری، نمی تواند جایگزین تعالیم الهی و تجربه های پیامبران شود و انسان را از آنها بی نیاز سازد.

فلما جاءتهم رسلهم بالبينت فرحوا بما عندهم من العلم

1240- نیازهای اجتماعی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 20 - 3

3 - حکومت و مدیریت اجتماعی در نگاه وحی، امری ضروری و پسندیده برای جوامع بشری

و شددنا ملکه

تثبیت و تقویت حکومت داوود(ع) از سوی خداوند، گویای سه نکته است: 1- اصل وجود حکومت و مدیریت اجتماعی امری ضروری

و مطلوب است؛ 2- در دست گرفتن حکومت و مدیریت اجتماعی از سوی مردان الهی (همچون داوود(ع)) کاری بایسته و شایسته است و این کار با اهداف معنوی و الهی بشر کاملاً سازگاری دارد؛ 3- دین از سیاست اجتماع جدا نیست؛ بلکه کاملاً با آن سازگار و هماهنگ است.

ص: 789

1241- نیازهای اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 111 - 5

5- نیاز شدید همه انسان ها در قیامت ، به غفران و رحمت الهی

إن ربك من بعدها لغفور رحيم . يوم تأتي كل نفس تجدل عن نفسها

برداشت فوق، با توجه به این مطلب است که آیه قبل، دربردارنده بشارت غفران و رحمت الهی باشد و بشارت بودن وعده غفران، در صورتی است که انسان نیاز مبرم به آن داشته باشد؛ زیرا مجادله و دفاع کردن از خود، بیانگر نوعی نیاز به عنایت خداوند است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 29 - 16

16- انسان ، در جهان آخرت ، دارای احساس تشنگی و نیازمند آب است .

يغاثوا بماء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 82 - 3

3 - نیاز شدید انسان در قیامت به مغفرت و آمرزش پروردگار

والذی أطمع أن يغفرلی خطیئتی يوم الدين

جایی که حضرت ابراهیم(ع) خود را نیازمند مغفرت خدا بداند، دیگر انسان ها به آن بیشتر و شدیدتر نیاز خواهند داشت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 87 - 7

7 - نیاز انسان به لطف و حمایت خدا ، در قیامت

ولا تخزنی يوم یبعثون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - انسان در صحنه قیامت ، در معرض آسیب ها و نیازمند امنیت

أَمْ مِنْ يَأْتِي ءَامِنًا يَوْمَ الْقِيَمَةِ

با توجه به اتصاف مؤمنان به وصف امنیت و آرامش، مطلب بالا برداشت می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 8 - 13

13 - انسان در قیامت ، نیازمند ولایت و یآوری است .

و الظالمون ما لهم من ولیّ و لانصیر

ص: 790

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 5 - 2

2- انسان پس از مرگ، دارای سردرگمی و نابسامانی و نیازمند امداد و دستگیری

سپه‌دهیم و یصلح بالهم

از این که خداوند، به شهیدان نوید داده که آنان را پس از مرگ هدایت کرده و امورشان را سامان خواهد بخشید؛ استفاده می شود که بشر پس از مرگ، سردرگم و بی سامان خواهد بود؛ ولی شهیدان از این مشکل در امان می مانند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 15 - 12

12- انسان، در حیات اخروی همانند دنیا، دارای نیازها و لذت های مادی

فیها أنهر من ماء... من لبن... من خمر... من عسل مصفّی و لهم فیها من کلّ الثم

توصیف ها و ترغیب های خداوند به اموری چون نهرهای آب گوارا، شیر، شراب و عسل می رساند که انسان ها در آخرت از این امور مادی، لذت می برند و بدین لذت ها نیازمنداند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 24 - 4

4 - انسان پس از معاد، نیازمند آب و هوای مطبوع و دارای ویژگی های جسمانی است .

لایذوقون فیها بردًا و لا شرابًا

1242- نیازهای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - حمد - 1 - 5 - 14، 18

14 - انسان در پرستش خدا و خلوص در آن، نیازمند امداد الهی است .

ایاک نعبد و ایاک نستعین

متعلق «نستعین» همه وظایفی است که از سوره حمد می توان استفاده کرد و از آنها لزوم یکتا پرستی است که از «ایاک نعبد» به دست می آید؛ یعنی: نستعینک علی عبادتک و خلوصها.

18 - انسان نیازمند یاری خداوند در تمامی امور خویش است .

ایاک نستعین

برخی برآند که متعلق «نستعین» یعنی مورد استعانت، ذکر نشده تا حکایت از همه امور داشته باشد ؛ یعنی: نستعینک علی امورنا کلها.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - حمد - 1 - 6 - 4

ص: 791

4 - انسان همواره نیازمند هدایت های الهی است .

إهدنا الصراط المستقیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 35 - 17، 15

15 - مسکن ، همسر و خوراک از نیاز های ضروری انسان

اسکن أنت و زوجک الجنة و کلا منها

جریان آفرینش آدم(ع) و نکات ذکر شده پیرامون آن، ترسیمی کلی از چهره انسان و نیازها، روحیات، افکار و .. اوست نه مجرد داستانی از آدم(ع) و حوا؛ یعنی، اگر سخن از نیاز آدم(ع) و حوا به مسکن، همسر و خوراک به میان آمده بیانگر نیاز همه انسانها به این موارد می باشد و اگر سخن از تشریح و هدایت است، نشانگر نیاز همه انسانها به هدایت و تشریح خواهد بود.

17 - انسان موجودی نیازمند به قانون و هدایت های تشریحی از جانب خداوند

و لا تقربا هذه الشجرة فتكونا من الظلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 127 - 11

11 - تنها خداوند شنوای دعای بندگان ، اجابت کننده درخواست های ایشان و آگاه به نیاز های آنان است .

ربنا تقبل منا إنک أنت السميع العليم

شنوا بودن خداوند به مناسبت جمله قبل - که حاوی دعا و درخواست است - کنایه از اجابت کردن و برآورده ساختن تقاضاست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 187 - 4

4 - نیاز مداوم زن و شوهر به یکدیگر

هن لباس لکم و أنتم لباس لهن

در جمله «هن لباس لکم ..» زن برای شوهر و شوهر برای زن، به لباس برای انسان، تشبیه شده اند. «نیاز مداوم» وجه شبه روشنی است که تشبیه مذکور گویای آن می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 213 - 11, 23, 39

11 - جامعه بشری ، نیازمند بعثت پیامبران برای حل اختلافات (هدایت جامعه)

فبعث الله النبيين .. ليحكم بين الناس فيما اختلفوا فيه

23 - ضرورت قانون و حکومت ، برای جامعه انسانی

و انزل معهم الكتاب بالحق ليحكم بين الناس

39 - انسان ، همواره نیازمند به هدایت الهی است .

والله يهدي من يشاء

هدایت مؤمنان از سوی خداوند - با وجود اینکه آنان هدایت یافته اند - حاکی از نیاز دائمی انسان به هدایت الهی است.

ص: 792

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 257 - 10

10 - نیاز دائمی انسان به رهبری و ولایت

اللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا .. وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ

خارج نبودن هر انسانی از تحت ولایت و سرپرستی به مقتضای تقسیم آنان به مؤمن و کافر، بیانگر این معناست که آدمی همواره نیازمند رهبری و ولایت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 266 - 7

7 - نیاز شدید آدمی به انفاق و اعمال خیر خویش در قیامت

ايوَدَّ اِحْدَكُم .. وَاَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذَرْيَةٌ ضَعْفَاءُ

از تشبیه انفاق به بوستانی که صاحب آن در حال پیری سخت نیازمند ثمرات کارهای گذشته خویش است و انطباق آن بر حال آدمی که در قیامت تنها از نتایج اعمال دنیوی می تواند بهره گیرد، برداشت فوق استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 154 - 13

13 - بینش ها و شناخت های آدمی ، مؤثر در شکل گیری خواسته های وی

وَطَائِفَهُ قَدْ أَهَمَّتَهُمْ أَنْفُسَهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 25 - 29

29 - ضرورت توجه به نیاز های جنسی انسان ها در تنظیم قوانین و سیاست های مربوط به هدایت صحیح مناسبات جنسی آنها

ذَلِكُمْ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ

چون خداوند با توجه به غریزه جنسی انسانها ازدواج با کنیزان را تجویز کرده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 32 - 24

24 - خداوند ، دانا به درخواست ها و نیاز های انسان

و سئلوا الله من فضله ان الله كان بكل شيء عليماً

از مصادیق مورد نظر برای «بكل شيء» ، تمام مسائلی است که در این آیه مطرح شده و از جمله، نیازها و درخواستهای انسانهاست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 114 - 14

14 - باور به رازقیت بی نظیر خداوند ، بازدارنده آدمی از بردن نیاز به درگاه دیگران

ص: 793

و ارزقنا و انت خیر الرزقین

جمله «و انت خیر الرزقین» اشاره به علت درخواست روزی از خداوند دارد یعنی چون می دانم تو بهترین رازق بندگان هستی از تو تقاضای روزی دارم.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 14 - 9,4

4 - انسان در جستجوی ولی و سرپرست برای خویش و نیازمند به آن است.

قل أغیر الله أتخذ ولیا

در استفهام انکاری صدر آیه، موضوعی مسلم فرض شده و آن نیاز به ولی و سرپرست است. لذا سخن از آن است که چه کسی را باید به عنوان ولی و سرپرست برگزید.

9 - نیازمندی و فقر آدمی، فلسفه احتیاج او به ولی و سرپرست

قل أغیر الله أتخذ ولیا . . . و هو یطعم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 16 - 2

2 - آدمی، در هر مرتبه و با هر گونه عمل، برای رهایی از عذاب قیامت نیازمند رحمت خداوند است.

من یصرف عنه یومئذ فقد رحمه

«من» اسم موصول و از ادات عموم است، یعنی (هر کس) بنابراین مفاد صله آن «یصرف . . .» عمومیت داشته و شامل همه مردم می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 126 - 9

9 - آدمی همواره نیازمند تذکر و هشدار است.

قد فصلنا الأیت لقوم یدکرون

«یدکرون» صیغه مضارع و معنی تجدد و استمرار دارد. ستوده شدن متذکران با این بیان اشاره ای ظریف به این نکته دارد که آدمی همواره

نیازمند متذکر شدن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 26 - 3

3 - پوشاک، از نیازهای اساسی زندگی انسان

بینی ءادم قد أنزلنا علیکم لباسا

خداوند پس از بیان خلقت انسان، نعمت پوشاک را یادآور شده تا به اهمیت خاص آن اشاره کرده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 37 - 18,19

ص: 794

18 - لحظه مرگ هنگام احساس نیاز همه آدمیان به فریادرسی تواناست.

این ما کنتم تدعون من دون الله

19 - تنها خداوند، توانا به یاری انسان به هنگام مرگ است.

این ما کنتم تدعون من دون الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 34 - 13

13- خداوند، به احوال بندگان و نیازهای آنان داناست .

فاستجاب له ربه . . . إنه هو السميع العليم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 33 - 3

3- خداوند، رام سازنده شب و روز برای بهره‌وری انسان

و سخّر لكم الیل والنهار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 115 - 12

12- در نظر گرفته شدن نیاز و توان بشر، در احکام و تکالیف الهی

إنما حرّم علیکم . . . فمن اضطرّ غیر باغ ولاعاد فإن الله غفور رحیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 15 - 6

6- انسان در لحظه مرگ (نظیر زمان ولادت و هنگامه رستاخیز) نیازمند سلامت و امنیتی ویژه از جانب خداوند

و سلم علیه یوم ولد و یوم یموت و یوم یبعث حیّاً

نکره بودن «سلام» بیانگر برجستگی آن است و مراد از سلامت هنگام مرگ، در امان بودن از مواجه شدن با امری ناخوشایند، نظیر وحشت

و اضطراب و نومیدی و . . . است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 33 - 6

6- نیاز انسان به سلامت و امنیت الهی ، حتی در لحظه مرگ

والسلم علیّ . . . یوم أموت

مراد از سلامت هنگام مرگ، دور ماندن از وحشت، نومیدی، اضطراب و نظایر آن است که منکران خدا و معاد به آن گرفتار می شوند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 795

11 - شیطان، از نیازها و خواسته‌های آدمی برای فریب و وسوسه در دل آنان بهره می‌برد.

هل أدلك على شجرة الخلد و ملك لا یلی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 89 - 5

5- آرزوی فرزنددار شدن، آرزوی طبیعی برای انسان‌ها و امیدی پسندیده است.

ربّ لا تذرني فردًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 32 - 17

17 - توصیه خداوند به ازدواج غیر متأهلان، نشأت گرفته از علم و آگاهی او به واقعیت‌ها و نیازهای آدمیان است.

و أنکحوا الأیمی منکم . . . واللّه ... علیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 47 - 5

5- گردش شب و روز و آرامش در شب و تلاش روزانه، در راستای تأمین نیازها و منافع انسان‌ها و هماهنگی با آنها است.

و هو الذی جعل لکم الیل لباسًا و النوم سباتًا و جعل النهار نشورًا

برداشت فوق، از لام «لکم» - که برای انتفاع است - به دست می‌آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 4 - 13

13 - انسان، همواره نیازمند ملجأ و شفیع برای جبران کاستی‌های خود است.

ما لکم من دونه من ولیّ و لاشفیع

«شفیع» ریشه «شفیع» به معنای «ضمیمه کردن چیزی به دیگری» است (مفردات راغب). شفاعت، به معنای «پیوستن چیزی به دیگری»

جهت کمک به او» است (مفردات راغب). نفی هرگونه «ولی و شفيعی» جز خدا برای انسان، نشان دهنده این است که انسان به آن نیاز اساسی دارد و به دنبال آن می رود و خداوند می خواهد به او رهنمود بدهد که نیاز یاد شده در کجا برآورده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 37 - 22

22 - زناشویی ، از نیاز های اساسی انسان است .

فلما قضی زید منها وطراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 796

5- نیاز همه جانبه انسان به خدا و بی نیازی مطلق خداوند، نشانه قدرت و بکتایی او

أنتم الفقراء إلى الله و الله هو الغنيّ

برداشت یاد شده، با توجه به این نکته است که این آیه در سلسله آیاتی قرار دارد که در صدد اثبات قدرت و بکتایی خداوند می باشد. گفتنی است برخی از مفسران از این آیه، برای یکی از براهین اثبات وجود خدا (برهان امکان و وجوب و فقر و غنا) استفاده کرده اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 16 - 3

3 - انتخاب پیامبر برای هدایت انسان ها از میان خود آنان، کاری عالمانه و حکیمانه و متناسب با ویژگی های انسان ها و نیاز های آنان است .

قالوا ربنا يعلم إنا إليكم لمرسلون

بیشتر مفسران بر آنند که به گواه گرفتن خدا و یاد علم و دانایی او، در پاسخ کسانی که به دلیل بشر بودن پیامبران منکر رسالت آنان بودند، می تواند برای بیان این نکته باشد که این انتخاب از سوی کسی است که عالم و حکیم است و کار او نیز عالمانه و حکیمانه می باشد؛ مثل آیه شریفه: «اللّه أعلم حیث یجعل رسالته» (أنعام (6) آیه 124).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 52 - 6

6 - احتیاج انسان در تأمین رزق و روزی خود به خداوند

إتّما أوتيته على علم . . . أولم يعلموا أنّ الله یسط الرزق لمن یشاء و یقدر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 17 - 9

9 - تشریح دین از سوی خداوند، امری ضروری و مطابق با نیاز های انسان است .

أنزل الکتب بالحقّ

بنابراین احتمال که مراد از «الکتاب» محتوای آن (دین) باشد - چنان که برخی از مفسران گفته اند - و نیز با توجه به معنای «حق»، مطلب یاد شده قابل برداشت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 31 - 8

8 - انسان در زندگی خویش ، هماره نیازمند یاری و حمایت است .

و ما لکم من دون اللّٰه من ولیّ ولا نصیر

در جمله «و ما لکم من دون اللّٰه ..» اصل نیاز انسان به سرپرست و یاور مسلم تلقی شده و آیه در صدد تعیین مصداق واقعی آن است.

ص: 797

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 8 - 9

9 - نیاز انسان ها به الگوی الهی ، برای ره یابی به هدایت *

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا

برداشت بالا بدان احتمال است که مراد از «شاهدًا» الگو بودن و معیار متعالی ارزش ها قرار گرفتن باشد؛ به طوری که انسان ها هر چیزی را با مقایسه با او بسنجند و ارزش آن را بشناسند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 20 - 20

20 - انسان در هر مرحله از زندگی ، مواجه با راه های گوناگون حق و باطل و نیازمند هدایت مداوم

و یهدیکم صراطًا مستقیمًا

از این که خداوند، برای مؤمنان مسأله هدایت را مطرح کرده؛ معلوم می شود که اصولاً انسان ها، حتی مؤمنان، در هر مرحله از زندگی، مواجه با ابهام ها و آزمون های جدیدی می شوند که برای انتخاب راه صحیح، همواره نیازمند هدایت اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 3 - 4

4 - ساختار وجودی انسان ، متناسب با نیاز های وی و نمودار رحمت آفریدگار

الرحمن . . . خلق الإنسن

ارتباط خلقت انسان با رحمانیت خداوند، می تواند در این جهت باشد که کیفیت آفرینش انسان، خود به گونه ای است که رحمت الهی را نسبت به این موجود می نمایاند؛ چه این که هر بعدی از ابعاد وجودی او، کامل و متناسب با نیازهای وی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 65 - 3

3 - وابستگی شدید مردم ، به محصولات کشاورزی

لو نشاء لجعلنه حطماً فظلمتم تفكّهون

طرح موضوع کشاورزی و این که اگر خداوند مانع محصول دادن آن شود، کافران به وضع رقت باری گرفتار خواهند شد، نشانگر مطلب یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - لیل - 92 - 7 - 5

5 - توفیق انسان در انجام دادن تکالیف دینی ، نیازمند امداد های ویژه خداوند

فسنیسره لیسری

ص: 798

1243- نیازهای انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 38 - 14

14 - عن الرضا(ع): ... إن الله عز وجل ... أنزل عليه القرآن فيه تبيان كل شيء بين فيه الحلال والحرام والحدود والأحكام وجميع ما يحتاج إليه الناس كملا فقال عز وجل: «ما فرطنا في الكتاب من شيء»

از امام رضا(ع) روایت شده است: ... خداوند عز و جل ... قرآن را بر رسولش (صلی الله علیه و آله) نازل کرد، در قرآن روشنگری برای هر چیزی وجود دارد، در آن حلال و حرام، حدود و احکام و تمامی آنچه را که مورد نیاز مردم است بطور کامل بیان فرمود و خداوند عز و جل فرمود: «ما در این کتاب، هیچ چیز را فروگذار نکردیم»

1244- نیازهای دائمی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 81 - 16

16- نیاز به لباس ، نیازی دائمی برای انسان و تأمین آن از فراورده های حیوانی ، امری موقت است .

و من أصفوها وأوبارها وأشعارها أثناً و متعاً إلى حين . . . و جعل لكم سربيل تق

برداشت فوق، بر این احتمال است که قید «إلى حين» مربوط به محدودیت بهره مندی از پشم، کرک و موباشد و از اینکه اشیای یاد شده مقید به زمانی محدود شده است، ولی «سربیل» - که ذکر عام بعد از خاص است - چنین قیدی ندارد، می توان نکته یاد شده را به دست آورد.

1245- نیازهای روحی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 72 - 7

7 - نیاز بشر به استراحت و آرامش ، پس از تلاش های روزانه

من إله غير الله يأتيكم بليل تسكنون فيه

1246- نیازهای مادی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 235 - 3

3 - توجه خداوند به واقعیت ها و زمینه های اجرایی ، در قانونگذاری برای انسان

علم الله انکم ستذکرونهنّ

ص: 799

خداوند در تعلیل حکم جواز خواستگاری تلویحی این واقعیت را گوشزد می کند که مردان طبعاً خاطرشان به خواستگاری در زمان عدّه مشغول است تا بفهماند در احکام الهی، واقعیتها و نیز زمینه های اجرایی، لحاظ شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 14 - 10

10 - امکانات مادی، و تمایل به آنها، فقط وسیله ای برای گذران زندگانی دنیاست و هدف آفرینش نیست.

زین للناس ذلک متاع الحیوه الدنیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 117 - 5

5 - بی ثمر بودن انفاق های اهل کفر، نمونه ای از کارا نبودن امکانات مادی، در بی نیاز ساختن آنان از خدا

ان الذین کفروا لن تغنی عنهم اموالهم .. من الله ... مثل ما ینفقون ... کمثل ری

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 32 - 17

17 - آدمی باید کمبود های خویش را با تقاضای از خدا جبران کند، نه با طمعورزی و دست اندازی به حقوق دیگران

ولا تتمنوا ما فضل الله .. و سئلوا الله من فضله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 2 - 19

19 - اهتمام اسلام به امور مادی و معنوی مردم

یبتغون فضلا من ربهم و رضواناً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 10 - 3,4

3 - زمین در بردارنده تمام نیازمندیهای انسان برای ادامه حیات است.

و جعلنا لكم فيها معيش قليلا ما تشكرون

4- خداوند فراهم سازنده راههایی گوناگون برای تأمین معیشت انسانها در زمین است.

و جعلنا لكم فيها معيش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- اعراف - 7 - 32 - 5

5- زینت و زیبایی، همچون غذای پاکیزه، بخشی از نیازهای آدمیان می باشد.

قل من حرم زينه الله التي أخرج لعباده والطيبات من الرزق

ذکر کردن خوراکیها و زینتها در یک جمله و برخورد مساوی در بیان حلیت آنها، حاکی از نیاز همسان آدمی به آنهاست.

ص: 800

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 34 - 5

5- همه نیازمندی ها و خواسته های مادی بشر در طبیعت وجود دارد .

و ایتیکم من کلّ ما سألتموه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 71 - 3

3- اراده خداوند به تفاوت روزی انسان ها ، نشأت یافته از علم او به نیازها و مصالح واقعی آنهاست . *

إن الله علیم قدیر . و الله فضّل بعضکم علی بعض فی الرزق

تصریح به اینکه خدا باعث برتری یافتن برخی بر برخی دیگر در روزی است - پس از تذکر به اینکه خدا عالم و قادر است - می تواند گویای این حقیقت باشد که این برتری دادنها عالمانه و نشأت یافته از آگاهی خداوند به مصالح و نیازهای واقعی انسانهاست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 81 - 16

16- نیاز به لباس ، نیازی دائمی برای انسان و تأمین آن از فراورده های حیوانی ، امری موقت است .

و من أصفواها و أوبارها و أشعارها أثناً و متعاً إلی حین . . . و جعل لکم سربیل تق

برداشت فوق، بر این احتمال است که قید «إلی حین» مربوط به محدودیت بهره مندی از پشم، کرک و مو باشد و از اینکه اشیای یاد شده مقید به زمانی محدود شده است، ولی «سربیل» - که ذکر عام بعد از خاص است - چنین قیدی ندارد، می توان نکته یاد شده را به دست آورد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 118 - 3

3 - غذا و پوشاک از آغاز آفرینش انسان از جمله نیاز های اصلی او بوده است .

إنّ لک ألتجوع فیها و لاتعری

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آب و مسکن ، از جمله نیاز های اساسی انسان از آغاز خلقت

وإتک لاتظمؤا فیها و لاتضحی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 8 - 2,5

2- پیامبران و مردم ، در ویژگی های جسمانی و نیاز های بشری همانند و همسان اند .

و ما جعلنهم جسداً لایأکلون

ص: 801

5- فناپذیری و احتیاج به خوراک ، از عوارض جسم انسان است .

و ما جعلنهم جسداً لایاکلون الطعام و ما کانوا خلدین

آمدن لفظ «جسد» و آن گاه توصیف کردن پیامبران به این که آنان خوراک می خوردند و می مردند؛ بیانگر این نکته است که این دو صفت مربوط به جسمانی بودن وجود انبیا است؛ زیرا این جسم آدمی است که نیاز به خوراک دارد و فناپذیر است، نه روح آدمی.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 12 - 5

5- وجود آدمی ، نیازمند خواص متنوع نهفته در انواع میوه ها ، حبوبات و سبزی ها *

و الأرض وضعها للأنام . فیها فکھه و النخل ... و الحبّ ... الريحان

از این که خداوند، پس از یادآوری آمادگی زمین برای زندگی انسان، میوه های مختلف، حبوبات و سبزی ها را مورد اشاره قرار داده است؛ می توان استفاده کرد که انسان در زندگی خویش، به همه این نعمت ها و خواص نهفته در آنها نیازمند است و کمبود هر یک، می تواند انسان را با مشکل مواجه سازد.

1247- نیازهای معنوی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 38 - 5

5- انسان برای نیل به سعادت ، نیازمند هدایت ها و رهنمود های الهی است .

فإما یأتینکم منی هدی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 4 - 4

4- نیاز مردم به هدایت الهی و کتب آسمانی

نزل علیک الکتاب . . . من قبل هدی للناس

بهره مندی مردم از هدایت الهی و کتب آسمانی، حاکی است از نیاز مردم به آن.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3 - 8 - 4

4- نیاز انسان به امداد پروردگار ، برای استوار ماندن در مسیر هدایت

رَبَّنَا لَا تَزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3 - 9 - 3

3- اعتقاد به قیامت ، زمینه احساس نیاز انسان به رحمت و هدایت الهی

ص: 802

رَبَّنَا لَا تَرِغْ قُلُوبَنَا .. رَبَّنَا انك جامع الناس

بنابراینکه «رَبَّنَا انك جامع الناس»، بیانگر علت طلب رحمت و استمرار هدایت خداوند باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3 - 10 - 3,4,5,6,7

3- اتکای به غیر خدا، هرگز خلأها و نیازهای حقیقی انسان را برآورده نمی کند .

لن تغنی عنهم اموالهم و لا اولادهم من الله شيئاً

4- مال و اولاد، اهرم بازدارنده از گرایش به خدا

لن تغنی عنهم اموالهم و لا اولادهم من الله شيئاً

5- اموال و اولاد، هرگز انسان را از خدا بی نیاز نمی سازد .

لن تغنی عنهم اموالهم و لا اولادهم من الله شيئاً

6- کافران، گرفتار خلأ جبران ناپذیر معنوی

لن تغنی عنهم اموالهم و لا اولادهم من الله شيئاً

آیه، در صدد رد پندار کسانی است که مال و اولاد را سبب بی نیازی از خدا و معنویت می دانند.

7- انسان در هر حال، نیازمند به خداوند است .

لن تغنی عنهم اموالهم و لا اولادهم من الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3 - 11 - 1,2

1- تکیه بر مال، اولاد و احساس بی نیازی از خدا، شیوه فرعونیان و پیشینیان آنان

لن تغنی عنهم .. کدأب ال فرعون و الذین من قبلهم

2- فرعونیان، نمونه بارز کافرانی که امکانات مادی و انسانیشان، آنها را از عذاب نرهانید و از خدا بی نیازشان نکرد .

انّ الذین کفروا .. کدأب ال فرعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 37 - 9

9 - انسان برای رشد معنوی خویش ، نیازمند پناه بردن به خدا از شر شیطان است .

و ائى اعیذها بك و ذریّتها .. و انبتها نباتاً حسناً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 51 - 2

2 - عیسی (ع) ، خود را چون همه مردم ، موجودی نیازمند به ربوبیت خدا می دانست .

انّ الله ربّی وربکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 803

3 - آل عمران - 3 - 116 - 3،4

3 - نیاز همواره آدمی به خداوند

انّ الذين كفروا لن تغني عنهم .. من الله شيئاً

4 - مال و اولاد (امکانات مادی و انسانی) نمی تواند خلأ ناشی از بی ایمانی به خدا را در جبهه کفر ، جبران کند .

انّ الذين كفروا لن تغني عنهم اموالهم و لا اولادهم من الله شيئاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 165 - 7

7 - نیاز همواره انسان ها به پیامبران برای هدایت و راهیابی

رسلا .. لئلا يكون للناس على الله حجه بعد الرسل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 2 - 19

19 - اهتمام اسلام به امور مادی و معنوی مردم

يبتغون فضلاً من ربهم و رضوناً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 48 - 23

23 - هر امتی ، نیازمند آیین و شریعتی الهی *

لكل جعلنا منكم شرعه و منهاجاً

چون خداوند برای تمامی امتهای آیین و شریعت قرار داده ، معلوم می شود بشر نمی تواند بدون آیین و شریعتی از سوی خداوند ، حیاتی مطلوب داشته باشد و به کمال خویش برسد .

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 63 - 11

11 - احساس نیاز، تضرع، اخلاص و التزام به شکرگزاری، حالات مختلف انسان به هنگام گرفتاری در سختیهاست.

تدعونه تضرعا و خفيه لئن أنجنا من هذه لنكونن من الشكرين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 52 - 3

3 - نزول قرآن ناشی از علم کامل خداوند به نیاز های هدایتی مردم

و لقد جننهم بكتب فصلنه على علم هدى

برداشت فوق مبتنی بر این احتمال است که «علی علم» متعلق به «جننهم» باشد. نکرده بودن کلمه «علم» اشاره به عظمت آن علم دارد که در برداشت فوق به «علم کامل» تعبیر شده است.

ص: 804

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 4 - 4

4- انسان ها ، حتی مؤمنان حقیقی ، در معرض لغزش و نیازمند مغفرت خداوند *

أولئك هم المؤمنون حقا لهم . . . مغفره و رزق كريم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 47 - 9

9- همگان ، حتی پیامبران الهی برای نیل به سعادت ، نیازمند مغفرت و رحمت الهی اند .

إلا تغفر لي و ترحمني أكن من الخسرين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - يوسف - 12 - 111 - 11

11- قرآن هر آنچه را مردم برای رسیدن به سعادت دنیا و آخرت بدان نیازمندند ، به روشنی بیان کرده است .

ولكن . . . تفصيل كل شيء

توصيف قرآن به «هدی» و «رحمه» پس از «ولكن . . . تفصيل كل شيء» می رساند که مراد از «هر چیز» مسائل هدایتی و هر آنچه رحمت آفرین و مایه سعادت بشر می باشد ، در آن بیان شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهيم - 14 - 31 - 10

10- انسان به هر مرحله از قرب و منزلت الهی برسد ، نیازمند به عبادت (نماز و . . .) و خدمت به خلق (انفاق) است .

قل لعبادی الذین ءامنوا یقیموا الصلوه و ینفقوا ممّا رزقنهم

اضافه «عباد» به «یاء» متکلم ، تشریفیه و بیانگر قرب و منزلت بندگان به پیشگاه خداوند است. بنابراین فرمان خداوند به آنان برای اقامه نماز و انفاق ، نشانگر آن است که بنده ، هر چند به مقام قرب الهی رسیده باشد ، نیازمند به انجام دو فریضه نماز و انفاق است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم - 14 - 41 - 7

7- نیاز همه انسان ها ، حتی انبیای بزرگ ، به آمرزش الهی در روز قیامت

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدِيٍّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 64 - 7

7- بشر ، برای رفع اختلاف های عقیدتی و نیل به عقیده ای سالم و برتر ، محتاج به وحی و تعالیم آسمانی است .

و ما أنزلنا عليك الكتاب إلا لتبين لهم

ص: 805

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 89 - 12

12- نزول قرآن بر پیامبر (صلی الله علیه و آله)، در جهت تبیین همه حقایق مربوط به رشد و سعادت آدمی و نیازهای هدایتی او

و نزلنا علیک الکتب تبییناً لكلّ شیء

هر چند «کلّ شیء» افاده عموم می کند و به ظاهر همه حقایق عالم هستی را می تواند شامل شود، ولی در این جا قرینه های عرفی وجود دارد که دایره آن را محدود می سازد؛ از جمله اینکه چون قرآن کتاب هدایت، سعادت و رشد است، حقایقی که بیان می کند در قلمرو همین سه موضوع خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 90 - 20

20- انسان، در معرض غفلت و روی گردانی از تمایلات فطری و دریافت های عقلی خویش و نیازمند به تذکر و بیدار باش

إن الله یأمر... و ینهی... یعظکم لعلکم تذكرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 98 - 10، 9

9- انسان در هر عمل صالح، مورد هجوم و وسوسه شیطان و نیازمند استعاذه و پناه بردن به خداوند است. *

من عمل صلحاً... فإذا قرأت القرآن فاستعذ بالله من الشیطن الرجیم

برداشت فوق، بدان احتمال است که قراءت قرآن به عنوان نمونه ای از عمل صالح ذکر شده باشد که در آیه قبل از آن سخن به میان آمده بود.

10- همه انسان ها حتی پیامبر (صلی الله علیه و آله)، نیازمند استعاذه به خداوند از شر شیطان

فإذا قرأت القرآن فاستعذ بالله من الشیطن الرجیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 111 - 5

5- نیاز شدید همه انسان ها در قیامت، به غفران و رحمت الهی

إن ربك من بعدها لغفور رحيم . يوم تأتي كل نفس تجادل عن نفسها

برداشت فوق، با توجه به این مطلب است که آیه قبل، دربردارنده بشارت غفران و رحمت الهی باشد و بشارت بودن وعده غفران، در صورتی است که انسان نیاز مبرم به آن داشته باشد؛ زیرا مجادله و دفاع کردن از خود، بیانگر نوعی نیاز به عنایت خداوند است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 121 - 6

6- انسان ، نیازمند به هدایت الهی در راهیابی به « صراط مستقیم »

هده إلى صراط مستقیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 806

9- انسان برای گرایش به راه خدا، نیازمند موعظه نیک در کنار دلایل متقن عقلی

ادع إلى سبيل ربك بالحكمه و الموعظه الحسنه

برداشت فوق، با توجه به این نکته است که «الموعظه» عطف بر «بالحکمه» است و با یک سیاق ذکر شده، در حالی که «و جادلهم» با بیان دیگر و امری مجزاً آمده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 2 - 7

7- انسان، نیازمند به تکیه گاه و پشتیبان و خدا تنها تأمین کننده آن است .

ألا تتخذوا من دوني وكيلاً

برداشت فوق با توجه به دو مسأله ذیل است: 1- «التوكيل» در لغت به معنای اعتماد به غیر است و نایب گرفتن اوست (مفردات راغب).
2- در آیه، نیاز انسان به تکیه گاه امری مسلم شمرده شده و با نهی از اتکال به غیر خدا این حقیقت نشان داده شده است که تنها خداوند تأمین کننده آن نیاز است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 39 - 9

9- انسان، همواره در معرض ابتلا به شرک و نیازمند به هشدار است . *

لا تجعل مع الله إلهاء اخر... و قضی ربك ألا تعبدوا إلا إياه... لا تجعل مع ال

تأکید بر پرهیز از شرک در این مجموعه آیات (آیه 22 - 38) که درباره مباحث مختلف خانوادگی و اجتماعی است بیانگر این نکته است که احتمال لغزش انسانها زیاد است و باید به آنها توجه داده شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 41 - 4

4- انسان ها، نیازمند تذکر و بیدار باش، حتی نسبت به گرایش های فطری خویش

و لقد صرّفنا فی هذا القرآن لیذکروا

در ماده «یذکروا» (متذکر شوند) این نکته نهفته است که موضوعات مورد تذکر، به نحوی در معرض فهم، ادراک و دریافت بشر وجود دارد و غفلت بر آن عارض می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 65 - 7,9

7- خداوند، برای همگان کارساز و حامی کافی است و جز او به کسی نیازی نیست.

و کفی برّک وکیلاً

9- آدمیان نیازمند به توکل و اتکای بر خداوند، برای ایمن ماندن از سلطه ابلیس

لیس لک علیهم سلطن و کفی برّک وکیلاً

ص: 807

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 80 - 14، 11

11- همه انسان ها ، حتی پیامبر (صلی الله علیه و آله) برای داشتن اخلاص و صداقت در عمل ، به امداد ویژه الهی نیازمندند .

و قل ربّ أدخلنی مدخل صدق و أخرجنی مخرج صدق

14- حفظ صداقت و راستی در انجام کار ها از آغاز تا انجام ، نیازمند قدرت و توانی خدادادی

أدخلنی . . . و اجعل لی من لدنک سلطناً نصیراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 2 - 8

8- انسان ها ، نیازمند انذار و تبشیر ، برای پایداری بر ارزش ها و پرهیز از انحرافات اند .

لم يجعل له عوجاً قیماً لینذر بأساً شدیداً. . . و یبشّر

خداوند قرآن را به عنوان تضمین کننده قوام جامعه بشری با دو ویژگی «انذار و تبشیر» معرفی کرده است و این می رساند که قوام بخشی، در پرتو این دو عامل میسر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 24 - 22

22- همواره یاد کردن خداوند ، نیازمند توفیق و هدایت ویژه الهی است .

واذکر ربّک إذا نسیت و قل عسی أن یهدین ربّی لأقرب من هذا رشداً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 103 - 2

2- انسان ، در معرض غفلت از سود و زیان واقعی خویش و نیازمند هشدار پیامبران (ع) است .

قل هل نبئکم بالأخسرین أعملاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - انسان ، برای رهایی از خطاها و رسیدن به خوشبختی ، نیازمند رهنمود های الهی است .

فمن اتبع هدای فلا یضلّ و لایشقی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - انسان در شرایط سخت ، برای کسب تحمل بیشتر ، به تسبیح و یاد خدا نیازمند است .

فاصبر علی ما یقولون و سبح بحمد ربّک

توصیه به تسبیح، پس از فرمان به «صبر»، نشانگر نقش تسبیح در توانمند شدن بر صبر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 42 - 3

3- انسان ، نیازمند به حفاظت و حمایت الهی در تمام لحظات زندگی

قل من یکلؤکم بالیل والنهار من الرحمن

«کلاءه» (ماده «یکلأ») به معنای حفظ شیء است و «من» در «من الرحمان» بدلیه است؛ یعنی، به جای خدای رحمان.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 48 - 4

4- انسان ، در تشخیص میان حق و باطل ، نیازمند به رهنمود های خدا است و بدون این رهنمود ، در تشخیص خویش دچار خطا خواهد شد .

ولقد آتینا موسی و هرون الفرقان

از این که پیامبران، قدرت تشخیص خود را از خدا گرفته اند، به طریق اولی انسان ها نیز نیازمند این جهت می باشند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 51 - 5

5- تمامی انسان ها ، حتی پیامبران به عنایت خداوند در رشد و کمال نیازمنداند .

ولقد آتینا إبرهیم رشده من قبل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 84 - 19

19- همه انسان ها ، حتی عبادت پیشگان ، نیازمند تذکر و یادآوری اند .

ذکری للعبدین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 19 - 4

4- نیاز انسان به پروردگار ، باور مشترک همه ادیان توحیدی و مکاتب شرک

هذان خصمان اختصموا فی ربهم

از این آیه شریفه، استفاده می شود که آنچه مورد اختلاف واقع شده، مصداق «پروردگار» است و اما اصل نیاز انسان به پروردگار، باوری پذیرفته شده در میان تمامی مکاتب و ادیان بوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤنون - 23 - 118 - 2

2- همه انسان ها ، حتی پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، نیازمند دعا و نیایش برای جلب رحمت خداوند

وقل رب اغفر وارحم

ص: 809

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 82 - 3

3 - نیاز شدید انسان در قیامت به مغفرت و آمرزش پروردگار

والذی أطمع أن یغفرلی خطیئتی یوم الدین

جایی که حضرت ابراهیم(ع) خود را نیازمند مغفرت خدا بداند، دیگر انسان ها به آن بیشتر و شدیدتر نیاز خواهند داشت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 85 - 5

5 - همه انسان ها حتی پیامبران بزرگ ، نیازمند فضل خدا

واجعلنی من ورثه جتّه النعیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 87 - 7

7 - نیاز انسان به لطف و حمایت خدا ، در قیامت

ولا تخزنی یوم یبعثون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 101 - 2

2 - نیاز انسان به دوستِ دلسوز ، حتی در قیامت

والصدیق حمیم

حسرت گمراهان بر نداشتن رفیق، نشانگر نیاز و کمبود آنان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 194 - 7

7 - نیاز عمیق بشر به انذار و انذارگران ، برای حرکت در طریق کمال

وإنه لتنزيل ربّ العلمين . . لتكون من المنذرين

خداوند، قرآن را نازل شده از مقام ربوبیت و نیز وسیله انذار خلق شمرده است و این دو، می رساند که بشر در راستای تکامل خویش، به انذار و منذران سخت نیازمند است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 209 - 3

3 - انسان ها ، نیازمند تذکر و یادآوری برای ره یافتن به حق

إلا لها منذرون . ذکری

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 810

13 - نمل - 27 - 19 - 22

22 - نیاز همه انسان ها حتی پیامبران ، به دعا برای کسب توفیق از درگاه خدا

وقال ربّ أوزعنی أن أشکر . . . و أن أعمل صلحاً مرضیه و أدخلنی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 49 - 2

2 - بشر ، نیازمند هدایت و راهنمایی از جانب خداوند

قل فأتوا بکتب من عند الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 85 - 11

11 - انسان ، نیازمند به هدایت الهی است و در صورت بهره نجستن از آن گمراه می شود .

قل ربّی أعلم من جاء بالهدی و من هو فی ضلل مبین

برداشت یاد شده با توجه به این مطلب است که گمراهی بشر در برابر هدایت ارائه شده از سوی خداوند قرار گرفته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 14 - 15

15 - انسان ، در معرض ناسپاسی نسبت به نعمت های الهی و حقوق والدین و نیازمند به تذکر است .

و وصّینا الإنسن بولدیه . . . أن اشکرلی و لولدیک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 33 - 21

21 - انسان ها ، برای فریفته نشدن ، نیازمند هشدار های خداوندند .

إنّ وعد الله حقّ فلا تعرّتکم الحیوه الدنیا و لا یغرّتکم بالله الغرور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - فقر و نیاز شدید و همه جانبه انسان ها به خداوند

يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ

معرفه بودن «الفقراء» برای جنس و یا استغراق است که دلالت بر شدت فقر و نیاز می کند. هم چنین اطلاق فقر و مقید نشدن آن به جهتی خاص، بیانگر همه جانبه بودن فقر و نیاز است.

3 - نیاز بشر به عبادت خدا و حاجت خواهی از درگاه او

و الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ... و لَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجَابُوا لَكُمْ... أَنْتُمْ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ

با توجه به آیه قبل - که درباره عبادت و حاجت خواهی مشرکان بود - می توان استفاده کرد که از مصادیق مورد نظر برای فقر و غنا در این آیه، مسأله نیاز بشر به عبادت و بی نیازی خداوند از این عبادت است.

6 - نیاز بشر به خدا، بیش از هر موجود دیگری است.

أنتم الفقراء إلى الله

برخی از مفسران بر این باورند که تأکید خداوند بر فقر و نیاز انسان ها به خداوند - با آن که همه موجودات عالم به او نیازمند هستند - گویای حقیقت یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 50 - 6

6 - نیاز بشر در سعادت خود، به چیزهایی غیر از برخورداری مادی و دانش اقتصادی

ثم إذا خولته نعمه... فما أغنى عنهم ما كانوا يكسبون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 57 - 6

6 - نیاز انسان به هدایت الهی در رسیدن به سعادت و خوشبختی

لو أن الله هدىني لكنت من المتقين

از این که کافران رسیدن به مقام متقین (سعادت‌مندان) را منوط به هدایت الهی می دانند، مطلب یاد شده را می توان استفاده کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 25 - 4

4 - نیاز بشر، به وحی و دین الهی در شناخت حق و راه درست

فلما جاءهم بالحق من عندنا

برداشت یاد شده از آمدن قید «عندنا» برای «حق» به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 38 - 8

8 - نیاز بشر به مرشد و مقتدا، در دست یافتن به راه درست زندگی

از این که فرعون و مؤمن آل فرعون، هر دو مدعی نشان دادن راه صواب به مردم شدند، می توان این حقیقت را به دست آورد که اصل نیازمندی انسان ها به راه درست و به مقتدایی که خود این راه را طی کرده و راهنمای دیگران باشد، جای تردید نیست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 53 - 3

3 - نیاز همه انسان ها ، حتی پیامبران ، به هدایت الهی

و لقد آتینا موسی الهدی

آیه شریفه در مقام امتنان است. در این مقام، اعطا و بخشش هدایت، دلیل نیاز بشر به آن است.

ص: 812

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 36 - 6

6 - انسان ، نیازمند یاری خداوند ، حتی در برابر کوچک ترین وسوسه شیطان

وإِذَا يَنْزَغُكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ

برداشت یاد شده از تنکیر «نَزْغٌ» - که برای تحقیر می باشد - استفاده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 43 - 12

12 - تمامی انسان ها - حتی پیامبران - نیازمند مغفرت و بخشش اند .

إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ

بنابراین که «لذو مغفره» برای حق گرایان باشد و با توجه به این که پیامبران در رأس حق گرایان قرار دارند، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 44 - 4

4 - انسان ، نیازمند ولایت و یاوروری از جانب خداوند ، در تمامی حالات زندگی خویش

وَمَنْ يَضِللِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ وَلِيٍّ مِنْ بَعْدِهِ

این که گمراهان با محروم شدن از ولایت الهی ره به جایی نمی برند، نشانگر آن است که انسان ها در تمامی حالات زندگی خویش نیازمند امداد و ولایت الهی اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 6 - 4

4 - سپری شدن تاریخ [رخداد ها و تحولات زندگی انسان در گذر زمان] ، باعث بی نیازی بشر از وحی و هدایت های آسمانی نیست .

أَفَنْضَبُ عَنْكُمْ الذِّكْرَ . . . وَكَمْ أَرْسَلْنَا مِنْ نَبِيِّ فِي الْأَوَّلِينَ

فرستاده شدن پیامبران فراوان در امت های پیشین، نشانگر آن است که انسان ها در هیچ یک از دوره های تاریخ، بی نیاز از وحی الهی

نیستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 27 - 11، 8

8 - تمامی انسان ها ، حتی پیامبران بزرگ الهی ، نیازمند امداد و هدایت الهی اند .

فائّه سیهیدین

11 - ایمان به توحید و خدای یگانه ، آغاز راه بوده و در ادامه آن انسان نیازمند راهنمایی از سوی خداوند است .

إلّا الذی فطرنی فائّه سیهیدین

ص: 813

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جایه - 45 - 30 - 11

11 - انسان ، در اشتیاق رستگاری و نیازمند راهنمایی ، برای تشخیص راه ها و مصادیق آن

ذلک هو الفوز المبین

تأکید با ضمیر فصل در زمینه نمایاندن رستگاری راستین، نشانگر آن است که اولاً انسان در نهاد خودش، عشق به رستگاری دارد و ثانیاً دستیابی به آن، نیازمند هدایت و راهنمایی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 9 - 15

15- نیاز عمیق بشر به انذار های پیامبران الهی ، برای گرایش یافتن به حق

قل . . . و ما أنا إلا نذیر مبین

با توجه به این که تمام رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله) در این آیه، در بعد انذار خلاصه شده است، نیاز اساسی بسیاری از انسان ها به انذار در مسیر هدایت استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 15 - 18

18- توفیق در ره یابی به صلاح و خودسازی ، نیازمند امداد و الهام الهی

قال ربّ أوزعنی أن أشکر نعمتک . . . وأن أعمل صلحاً

«أوزعنی» (از مصدر «ایزاع») به معنای الهام کردن و توفیق و بازداشتن از انحراف است. این خود می رساند که توفیق شگرگزاری و خودسازی را نیز، باید از خداوند طلب کرد و از او الهام گرفت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 2 - 20

20- نیاز همیشگی انسان ، به لطف و خطاپوشی خداوند

و الذین ءامنوا . . . کفر عنهم سیئاتهم

از این که خداوند به موحدان نیک کردار و مؤمن به قرآن و خط پیامبر (صلی الله علیه و آله)، نوید غفران داده است؛ استفاده می شود که حتی چنین مؤمنانی نیز نیازمند غفران خداوند هستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 3 - 7

7- نیاز همه انسان ها به پیام وحی و رهنمود های پروردگار ، برای رسیدن به حق و صلاح

بأنّ الذين كفروا اتبعوا البطل وأنّ الذين آمنوا اتبعوا الحقّ من ربّهم

مقید شدن «الحقّ» به «من ربّهم» و مقابله «الحقّ من ربّهم» با «الباطل»، می رساند که بشر بیش از دو راه در پیش ندارد: راه باطل و یا راه حق، راه حق تنها همان راهی است که منتسب به پروردگار و نازل شده از سوی او است از این رو انسان برای رسیدن به حق، ضرورتاً نیازمند رهنمود خداوند است.

ص: 814

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 19 - 13

13- همه انسان ها ، حتی پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان واقعی ، در معرض خطا و لغزش و نیازمند غفران الهی

و استغفر لذنبک و للمؤمنین و المؤمنات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 8 - 8

8 - بشارت و انذار ، دو نیاز ضروری بشر ، برای ره یابی به هدایت و انتخاب راه صحیح

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ ... وَ مَبَشِّرًا وَ نَذِيرًا

برداشت یاد شده با استفاده از این نکته است که حقایق کتاب تشریح و محتوای رسالت پیامبران، منطبق بر نیازهای واقعی بشر است و خداوند در این آیه به دو عنصر بشارت و انذار، به عنوان اصول رسالت پیامبر اشاره فرموده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 29 - 48

48- همه انسان ها حتی مؤمنان ، در معرض لغزش و نیازمند مغفرت الهی

وعد الله الذین . . . مغفره

این که خداوند، به مؤمنان دارای عمل صالح نوید مغفرت داده است؛ در حقیقت می نمایاند که بعضی از لغزش ها، برای همگان متوقع است و در صورت حفظ ایمان و عمل صالح، قابل جبران و بخشش است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 8 - 4

4- انسان ، حتی پس از برخورداری از روحیه عبودیت و خداجویی ، نیازمند بینش یابی و تذکر

تبصره و ذکرى لکلّ عبد منیب

تعبیر «لکلّ عبد منیب»، می رساند که انسان حتی با داشتن روحیه عبودیت و انابه، باز نیازمند تبصره (بینش یابی) و تذکر است. از این رو خداوند، مظاهر طبیعت را به گونه ای قرار داده تا مایه بینش و تذکر آنان باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 37 - 6

6 - اندیشه و خرد آدمی ، برای ره یابی به حقیقت ، نیازمند تذکار های وحی

إنّ فی ذلك لذكری لمن كان له قلب أو ألقى السمع وهو شهید

تعبیر «لذکری» می رساند که خرد انسان در ره یابی به حقیقت، نیازمند تذکار الهی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 40 - 6

ص: 815

6 - نیازمندی انسان ها حتی پیامبران ، به ارتباط مستمر و مداوم با خداوند

و سبِّح بحمد ربِّك قبل طلوع الشمس . . . و أدبر السجود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 45 - 7

7 - حقایق دین ، نهفته در نهاد آدمیان ؛ اما نیازمند تذکر و یادآوری با پیام

فذكر بالقرءان

واژه «ذکر» به معنای تذکر است. یادآوری کردن در جایی کاربرد دارد که قبلاً مورد توجه بوده؛ اما به دلایلی مغفول واقع شده است. در مورد آدمیان توجه قبلی آنان به حقایق دین، توجه فطری و غریزی خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 18 - 3

3 - انسان ها ، حتی متقین ، همواره در معرض لغزش و نیازمند استغفار مداوم

و بالأسحار هم یستغفرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 51 - 3

3 - انسان ، همواره در معرض ابتلا به شرک و نیازمند حفظ بینش توحیدی خویش

ففرّوا إلى الله . . . ولا تجعلوا مع الله إلهاء آخر

هشدار همیشگی قرآن، به (لا تجعلوا مع الله ..) می رساند که انسان همیشه در معرض شرک پیشگی قرار دارد و باید خود را از ابتلای به آن دور نگه دارد و به خدا پناه برد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 56 - 5

5 - انسان ، همواره نیازمند توجه به هدف آفرینش

و ذكّر... و ما خلقت... إلا ليعبدون

از این که بعد از تذکر - که وظیفه همیشگی و مستمر پیامبر (صلی الله علیه و آله) است - موضوع هدف آفرینش به آدمیان یادآوری شده، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 29 - 3

3 - انسان ، نیازمند تذکر و هشدار برای حرکت در مسیر صلاح

فذکّر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 816

18 - نجم - 53 - 54 - 5

5 - بشر در همه ادوار تاریخی، نیازمند تذکر و عبرت آموزی از سرگذشت پیشینیان

وَأَنَّهُ أَهْلَكَ عَادًا الْأُولَى

برداشت یاد شده در صورتی است که این آیات در صحف موسی و ابراهیم(ع) آمده باشد؛ چنان که برخی از مفسران گفته اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 28 - 8

8 - انسان، جهت گذار سالم از مسیر زندگی دنیوی و به بیراهه نیفتادن، به نوری هدایت کننده در وجود خود نیازمند است.

وَيَجْعَلُ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ

برداشت یاد شده در صورتی استفاده می شود که مراد از «تمشون» طی کردن مسیر زندگی دنیوی باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 18 - 13

13 - انسان همواره در معرض لغزش و نیازمند توصیه و تذکر به تقوا

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ .. وَاتَّقُوا اللَّهَ

از این که مؤمنان مورد دعوت های مکرر «اتقوا..» قرار گرفته اند؛ نیاز آن به این دعوت استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه - 60 - 5 - 6

6 - نیاز همه انسان ها حتی پیامبران، به دعا و طلب آمرزش از خداوند

رَبَّنَا عَلَيكَ تَوَكَّلْنَا .. رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً ... وَاعْفُ رَنَا

از این که خداوند به مؤمنان رهنمود داده است که چون ابراهیم(ع)، دعا و استغفار کنند، نیاز داشتن آنان به دعا و استغفار استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - صف - 61 - 9 - 4

4- انسان ، نیازمند هدایت از جانب خداوند

أرسل رسوله بالهدى

فرستاده شدن پیامبر(صلی الله علیه و آله) برای هدایت، با این فرض می باشد که انسان، نیازمند هدایت از سوی خداوند است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مزمل - 73 - 20 - 41

41- انسان ها ، هر چند بسیار نیکوکار باشند ، نیازمند آمرزش الهی اند .

و ما تقدّموا لأنفسكم . . . واستغفروا الله

مطلب یاد شده از ذکر شدن استغفار پس از تشویق به انجام دادن کارهای خیر به دست می آید.

ص: 817

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 29 - 3

3 - نیاز بشر ، به تذکار های الهی و تعالیم قرآن کریم

إنّ هذه تذکره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 12 - 1

1 - انسان ، در تشخیص تکالیف دشواری که خداوند خواهان انجام گرفتن آن است ، نیازمند وحی است .

و ما أدریک ما العقبه

«العقبه» گرچه مطلق است؛ ولی مراد از آن - به قرینه سیاق آیه - طریقه های سختی است که سلوک آن، مطلوب خداوند می باشد؛ وگرنه شناخت مطلق کارهای دشوار بر کسی سخت نیست.

1248- نیازهای معنوی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 38 - 20

20 - نیاز همه انسان ها - حتی پیامبران - در صحنه های زندگی به توکل بر خداوند

قل حسبی اللّٰه علیہ یتوکلّ المتوکلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 32 - 5

5 - انسان ها ، حتی موحدان راستین ، نیازمند مغفرت و آمرزش الهی

نزلاً من غفور رحیم

با توجه به ارتباط این آیه با آیات قبل ، مطلب یاد شده به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - تمامی ره پویان مسیر هدایت ، حتی بندگان مقرب الهی ، نیازمند بشارت های پیوسته و مستمر خدا هستند .

يَبْشُرُ اللَّهُ عِبَادَهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

برداشت یاد شده باتوجه به دومطلب است: الف) بندگان مقرب الهی از «عباده الذين ءامنوا» استفاده می شود. ب) با توجه به واژه «يبشر» - که از باب تفعیل و مفید تکرار است - این نکته بر می آید که مؤمنان صالح، نیازمند بشارت های مداوم خداوند هستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 818

2 - همه انسان ها ، حتی پیامبر (صلی الله علیه و آله) نیازمند تذکر و یادآوری های وحی

وإِنَّه لَذکر لک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - نوح - 71 - 28 - 8

8 - همه انسان ها در تمامی سطوح ایمانی - حتی پیامبران - نیازمند آمرزش الهی اند .

رَبِّ اغفر لی و لولدی و لمن دخل بیتی مؤمناً و للمؤمنین و المؤمنات

1249- نیاکان انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 98 - 2

2 - خداوند تمامی آدمیان و نژادها و تیره های مختلف آن را از یک شخص (آدم) آفریده است.

و هو الذی أنشأکم من نفس وحده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 172 - 12

12 - تمام انسان ها فرزندان آدم (ع) هستند .

أخذت ربک من بنی آدم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 3 - 11

11- «عن أبي جعفر (ع): . . . و ليس كلّ من فی الأرض من بنی آدم من ولد نوح قال الله فی کتابه: « . . . ذرّیه من حملنا مع نوح » ;

از امام باقر(ع) روایت شده است: . . . چنان نیست که تمام آدمیان روی زمین از فرزندان نوح باشند. خداوند در کتابش فرمود: . . . ذرّیه من حملنا مع نوح».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 70 - 4

4- همه انسان ها ، از نسلی واحد و از فرزندان آدمند .

و لقد کرّمنا بنی ءادم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 819

2- نسل نوح (ع) ، تنها نسل باقی مانده از میان نجات یافتگان از عذاب طوفان برای همیشه تاریخ

و جعلنا ذرّیّته هم الباقین

برداشت یاد شده مبتنی بر این نکته است که حصر مستفاد از ضمیر فصل «هم»، حصر اضافی باشد و در مقایسه با افراد موجود در کشتی سنجیده شود که برخی از خاندان نوح(ع) و برخی از دیگر مردمان بودند که به آن حضرت ایمان آورده بودند؛ یعنی، نسل مردم کافر طوفان زده و نیز نسل مردم مؤمن نجات یافته بر عرشه کشتی، همگی قطع شده و تنها نسل نوح(ع) باقی ماند.

4- « عن أبي جعفر (ع) في قوله: « وجعلنا ذرّیّته هم الباقین » يقول: بالحقّ والنّبوه والکتاب والإیمان فی عقبه ، و لیس کلّ من فی الأرض من بنی آدم من ولد نوح (ع) . . . » ;

از امام باقر(ع) [درباره سخن خداوند که می فرماید:]«وجعلنا ذرّیّته هم الباقین» روایت شده است: خدا می فرماید: ذریه او را با حق و نبوت و کتاب و ایمان باقی قرار دادیم و آن طور نیست که تمام فرزندان آدم - که در روی زمین زندگی می کنند - از فرزندان نوح(ع) باشند. «..».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 13 - 1

1 - همه انسان ها و تمامی نژاد های بشر ، پدید آمده از یک زن و مرد (آدم و حوا)

يأیّها الناس إنّنا خلقنکم من ذکر و أنثی

1250- نیت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 284 - 7,8,9,14

3 - خداوند ، حسابگر آنچه آدمی در دل دارد ؛ خواه آدمی آن را آشکار نماید و یا پنهان سازد .

و ان تبدوا ما فی انفسکم او تخفوه یحاسبکم به اللّٰه

5- منویات و ملکات نفسانیه انسان ، مورد محاسبه خداوند

و ان تبدوا ما فی انفسکم . . . یحاسبکم به اللّٰه

«ما فی النفس»، علاوه بر منویات، می تواند شامل ملکات نفسانیه (مانند شجاعت و بخل و ..) نیز بشود. بنابراین احتمال که «فی

انفسکم»، متعلق به استقرار باشد؛ نه وجود تنها. و مستقر در نفس همان ملکات است.

7 - خداوند ، مالک انسان و اعمال و نیات وی

لله ما فی السموات و ما فی الارض و ان تبدوا ما فی انفسکم او تخفوه يحاسبکم به ال

8 - مالکیت مطلق الهی ، علت و دلیل سلطه وی به اعمال و نیات انسان و محاسبه آنها

لله ما فی السموات و ما فی الارض و ان تبدوا ما فی انفسکم او تخفوه يحاسبکم به ال

جمله «لله ما فی السموات . . .» به منزله تمهیدی است برای «ان تبدوا ...» یعنی خداوند مالک حقیقی همه چیز است که از جمله آنها، اعمال و نیات انسان می باشد. و چون مالک حقیقی است، قادر به محاسبه نیات و اعمال آدمی است.

9 - خداوند پس از محاسبه اعمال و نیات انسان ، وی را یا عفو خواهد کرد و یا عذاب .

ص: 820

و ان تبدوا... فيغفر لمن يشاء و يعذب من يشاء

14 - خداوند ، قادر بر محاسبه اعمال و نيات انسان و آمرزش و عذاب او

و ان تبدوا... يحاسبكم به الله فيغفر... و يعذب... و الله على كل شيء قدير

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

4 - مائده - 5 - 7 - 13

13 - آگاهی کامل خداوند از نيات قلبی و اسرار درونی انسان

إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

4 - مائده - 5 - 116 - 15

15 - خداوند آگاه به گفته ها و اندیشه های آدميان و تمامی حالات و صفات نفسانی ایشان

ان كنت قلته فقد علمته تعلم ما في نفسي

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

14 - لقمان - 31 - 23 - 18

18 - خداوند ، بر اعمال و زوایای قلب و اندیشه آدميان آگاهی دارد .

إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

1251- نیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

15 - فاطر - 35 - 38 - 5,6

5 - خداوند ، به نیت ها و راز های دل آدميان آگاه است .

إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

6 - آگاهی خداوند به نیت ها و راز دل ها ، دلیل آگاهی کامل او از حقایق پنهانی تمامی جهان

إِنَّ اللَّهَ عِلْمُ غَيْبِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که جمله «إِنَّ اللَّهَ عِلْمُ غَيْبِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ» در مقام تعلیل برای «إِنَّ اللَّهَ عَالِمُ غَيْبٍ..» می باشد؛ یعنی، چون خداوند به نیت ها و راز دل ها - که پنهانی ترین امور جهان است - آگاه می باشد، پس نسبت به امور غیبی جهان نیز آگاه خواهد بود.

ص: 821

1252- وابستگی خواسته های انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 30 - 1

1 - مشیت و خواست انسان، در طول مشیت و خواست خدا و وابسته به آن است .

و ما تشاءون إلا أن يشاء الله

مقصود آیه شریفه، این است که خواست بشر، وابسته به خواست خداوند است و تا او اذن ندهد، بشر نمی تواند چیزی را مستقلاً بخواهد و یا آن را تحقق بخشد.

1253- وارث انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 40 - 1

1- خداوند، تنها وارث تمامی زمین و زمینیان است .

إنا نحن نرث الأرض و من عليها

1254- والدین انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 27 - 6

6 - آدم و حوا پدر و مادر همه انسانها

كما أخرج أبويكم من الجنة

1255- وجدان انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 162 - 10

10 - برانگیختن وجدان ها از روش های قرآن در تربیت

افمن اتبع رضوان الله كمن باء بسخط من الله

ص: 822

1256- وحدت قلب انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 4 - 1

1 - خداوند ، برای هیچ کس ، دو قلب قرار نداده است .

ما جعل الله لرجل من قلبين في جوفه

1257- وحی به انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 7 - 4

4- کافران مکه ، بر این باور بودند که نزول هر نوع پیام آسمانی بر بشر ، باید همراه با شاهد آسمانی محسوسی باشد . *

قالوا .. لو ما تأتينا بالملئكة إن كنت من الصادقين

درخواست کافران از پیامبر (صلی الله علیه و آله) برای آوردن ملائکه جهت تصدیق نبوتش، ممکن است از این رو باشد که: آنان ارتباط بشر با خداوند را غیر ممکن می دانستند و برای قبول نبوت بشر، خواستار آوردن شاهد آسمانی بودند و ذکر نام ملائکه شاید به عنوان نمونه و یا شناخته شده بودن آنان باشد.

1258- وسعت نیازهای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 5 - 7

7- نیاز های گسترده آدمی ، از عوامل و زمینه های گرایش او به پرستش معبود

و من أضلّ ممّن يدعوا من دون الله من لا يستجيب له إلى يوم القيمة و هم عن دعائهم

تکیه آیه شریفه بر دعا و نیازخواهی های انسان و این که جز خداوند، کسی قادر به اجابت نیازهای همیشگی و گسترده انسان نیست، می رساند که خداوند از این اهرم برای سوق دادن انسان ها به توحید استفاده کرده است؛ چه این که نیازمندی آنان زمینه ای است هموار برای روی آوری به مبدأ توانمند بی نیاز.

1259- وسوسه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 120 - 7

7 - پوشش خیرخواهی ، روش شیطان برای وسوسه در دل آدمیان و فریب آنان

فوسوس إليه الشیطن فقال هل أدلک

ص: 823

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 97 - 4

4 - همه انسان ها ، حتی پیامبران ، در معرض هجوم وسوسه های شیطان

و قل رب أعوذ بك من همزت الشيطان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 6 - 4

4 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، در معرض تهاجم وسوسه های جنیان و انسان ها

قل أعوذ . . . من الجنه و الناس

1260- ولادت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مدثر - 74 - 11 - 5

5 - ناتوانی و نادانی انسان ، در آغاز تولد

ذرنی و من خلقت وحیداً

کلمه «وحیداً» می تواند حال برای مفعول محذوف باشد؛ یعنی، «خلقتۀ منفرداً». بر این اساس و به قرینه آیات بعد (و جعلت له مالا ممدوداً...)، مقصود از «خلقت وحیداً»، ناتوانی و ناداری انسان در آغاز تولد است.

1261- ولادت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 78 - 1,2,3

1- تولد انسان ها از مادرانشان ، جلوه ای از قدرت مطلق خداوند است .

إن الله علی کلّ شیءٍ قدير . و الله أخرجکم من بطون أمهتکم

برداشت فوق، با استفاده از ارتباط این آیه با آیه قبل است که در پایان آن، سخن از قدرت بی پایان الهی به میان آمده بود.

2- انسان به هنگام تولد از مادر ، فاقد هرگونه دانش و آگاهی است .

أخرجكم من بطون أمهتكم لتعلمون شيئاً

3- عدم برخورداری فرزند انسان از علم و آگاهی از طریق ابزار شنوایی ، بینایی و قلب به هنگام تولد ، از نشانه های تدبیر و حکمت الهی *

والله أخرجكم من بطون أمهتكم لتعلمون شيئاً

این آیه در مقام اثبات توحید و توجه دادن انسانها به آثار و نشانه های الهی است. بنابراین عالم نبودن فرزندان و عدم توجه آنان به

ص: 824

موقعیت خویش، در مراحل تولد و پس از آن، می تواند اشاره به حکمت الهی و اهمیت این موضوع در زندگی انسانها داشته باشد.

1262- ولی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 107 - 10، 4

4- سرپرستی انسان ها و تدبیر امورشان ، تنها به دست خدا و در اختیار اوست .

و ما لكم من دون الله من ولي ولا نصير

10 - مالکیت و حاکمیت انحصاری خدا بر هستی ، مقتضی نبود هیچ سرپرست و یآوری برای بندگان جز او

له ملك السموت و الأرض و ما لكم من دون الله من ولي ولا نصير

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 116 - 7

7- برای انسان ها ، هیچ سرپرست و یآوری جز خداوند نیست .

و ما لكم من دون الله من ولي ولا نصير

1263- ولی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 20 - 6

6- تنها خداوند ، ولی و سرپرست انسانهاست .

و ما كان لهم من دون الله من أولياء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 101 - 14، 16

14- خداوند ، ولی و سرپرست انسانهاست و امور ایشان به تمامی در اختیار اوست .

أنت وليّ في الدنيا والآخرة

16- آفریننده هستی تنها حقیقت شایسته و توانمند برای سرپرستی و ولایت بر آدمیان

فاطر السموت و الأرض أنت وليّ في الدنيا و الآخرة

یوسف(ع) پس از توصیف خداوند به پدید آورنده آسمانها و زمین (هستی) او را ولیّ خویش می خواند تا به این حقیقت اشاره کند که:
چون خدا خالق هستی است ، ولیّ و سرپرست است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 825

8 - رعد - 13 - 11 - 16

16- تنها خداوند سرپرست و یاور انسانهاست .

ما لهم من دونه من وال

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 16 - 8

8- تنها خداوند ولیّ و اختیاردار امور انسانهاست .

أفأخذتم من دونه أولياء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 9 - 5

5- ولایت و سرپرستی انسان ها ، در انحصار خداوند است .

فاللّٰه هو الولیّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 31 - 5,6

5- انسان ها ، هیچ گونه سرپرست و یآوری جز خداوند ندارند .

و ما لكم من دون الله من ولیّ و لا نصیر

6- خداوند ، تنها یار و یاور انسان در حفاظت وی از عواقب ناگوار گناهان

و ما أصبکم . . . و ما لكم من دون الله من ولیّ و لا نصیر

1264- ویژگی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- آل عمران - 3 - 151 - 6

6- قلب ، جایگاه شکل گیری حالات روحی و روانی آدمی

سنلقى فى قلوب الذين كفروا الرعب

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

3 - آل عمران - 3 - 178 - 7

7 - آدمى ، همواره در پی خير و سعادت خویش است .

ولا يحسبن الذين كفروا انما نملى لهم خيرا لانفسهم

کافران از آن جهت عمر طولانی در دنیا را می پسندند که آن را برای خویش امری خیر و نیکو می پندارند. بنابراین در پی سعادت خویشند ؛
گر چه مصداق واقعی آن را تشخیص نداده اند.

ص: 826

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 82 - 17

17 - افکار آدمی ، همواره در حال تغییر و تحوّل است .

و لو كان من عند غير الله لوجدوا فيه اختلافاً كثيراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 104 - 6

6 - آدمی برخوردار از حق انتخاب و گزینش، پس از رویارویی با حق و باطل است.

قد جاءكم بصائر من ربكم فمن أبصر فلنفسه و من عمى فعليها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 151 - 24

24 - حرمت کشتن انسان، از مشخصه های او در پیشگاه خداوند

و لا تقتلوا النفس التي حرم الله إلا بالحق

«التي حرم الله» به دلیل استثنا (إلا بالحق)، صفت توضیحی برای «النفس» است. و این بدان معناست که حرمت کشتن انسان از تعاریف انسان شمرده و از مشخصه های او دانسته شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 21 - 4

4 - سوء استفاده شیطان از خصیصه کمال طلبی و منفعت جویی انسان برای گمراه سازی ایشان

و قاسمهما إني لكما لمن الناصحين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 22 - 6

6 - انسان موجودی اغواپذیر

1265- ویژگیهای احضار انسان ها در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 32 - 2

2- احضار تمامی انسان ها به پیشگاه خداوند در قیامت ، به صورت دسته جمعی و یک جا خواهد بود .

وإن کلّ لَمَّا جمیع لدینا محضرون

ص: 827

«جمع» فعل به معنای مفعول (مجموع) و ضد متفرق است و مقصود از آن در آیه شریفه، اجتماع و انضمام تمامی افراد، از همه اقوام و جوامع بشری در یک مکان (قیامت) است.

1266- ویژگیهای اخروی بدن انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 15 - 24

24- کالبد مادی بشر در آخرت ، دارای ویژگی های جدید

هو خلد فی النار .. فقطع أمعاءهم

بدن انسان در دنیا، نه در آتش باقی می ماند و نه پس از متلاشی شدن به زندگی ادامه می دهد؛ ولی در آخرت با وجود عوامل گدازنده و نابودکننده، او همچنان زنده می ماند.

1267- ویژگیهای اکثریت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 6 - 1

1 - واکنش بیشتر انسان ها در برابر نعمت دانش و هنر نویسنده ، واکنشی نامناسب و به دور از انتظار است .

کلاً

حرف «کلاً» برای باز داشتن از رویه ای است که یا در جملات پیش از آن، تشریح یا اشاره شده باشد و یا از سیاق آیات به دست آید و در آیه - به قرینه «لیطغی» - ناظر به حالتی است که نوع انسان ها در برابر نعمت علم و قلم به خود می گیرند. تعبیر «الإنسان - که برای جنس به کار رفته - ناظر به غالب افراد آن است که از آن به عموم عرفی تعبیر می شود.

1268- ویژگیهای انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 30 - 22

22 - انسان ، توانا به فراگیری علوم و دریافت حقایق غیبی که حتی فرشتگان استعداد یادگیری و دریافت آنها را ندارند .

إني أعلم ما لاتعلمون

برداشت فوق بر این اساس است که مراد از «ما لا تعلمون» خصوص استعداد نهفته در آدم (ع) نباشد؛ بلکه مقصود علوم و حقایقی باشد که در نزد خداوند است. بر این مبنا مراد از «إني أعلم ما لا تعلمون» - در رابطه با خلقت و خلافت آدم (ع) - این است که: در نزد خداوند حقایقی است که باید موجودی به آنها آگاه شود و شما فرشتگان تحمل آن را نداشته و ندارید و تنها انسان است که استعداد دریافت آنها را دارد و می تواند مظهر آنها بشود. جمله «ألم أقل...» در آیه 33 مؤید این معناست.

ص: 828

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 31 - 2

2 - توان یادگیری حقایق هستی ، حکمت آفرینش انسان و راز لیاقت او برای خلافت در زمین

إني جاعل في الأرض خليفه . . . و علم آدم الأسماء كلها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 15 - 13

13 - انسان ، شیفته ابدیت و دوستدار زندگی جاوید است .

خالدین فیها

وعده به جاودانگی، آنگاه نوید به حساب می آید که انسان خواهان آن باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 75 - 7

7 - روی آوردن انسان به درگاه خدا و بستن عهد با او ، به هنگام احساس نیاز

و منهم من عهد الله لئن آتينا من فضله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 44 - 5

5 - انسان موجودی آزاد ، مختار و تعیین کننده سرنوشت خویش است .

و لكن الناس أنفسهم يظلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 99 - 2

2 - خداوند ، انسان را موجودی مختار و انتخاب گر آفریده است .

و لو شاء ربك لأمن من في الأرض كلهم جميعاً

مفعول «شاء» محذوف است و به قرینه «أفأنت تکره الناس» - که متفرع بر «لو شاء ربک» است - تقدیرش «لو شاء ربک أن یکره الناس» می شود؛ یعنی، اگر خدا خواسته بود که مردم را بر ایمان مجبور کند . . . و مفهومی این است که خداوند نخواسته مردم مجبور بر ایمان آوردن باشند؛ بلکه خواسته است که خودشان انتخاب گر باشند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 108 - 10

10 - انسان ، موجودی آزاد و مختار است .

فمن اهتدی فإنما یهتدی لنفسه و من ضل فإنما یضل علیها و ما أنا علیکم بوکیل

ص: 829

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 94 - 5

5- هر یک از انسان ها دارای بویی مخصوص به خویش

إني لأجد ريح يوسف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 100 - 23

23- شیطان عنصری اغواگر و انسان موجودی اغواپذیر

من بعد أن نزع الشيطان بيني وبين إخوتي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 29 - 8

8- انسان ، برخوردار از مقام و شرافتی خاص

فإذا سوّيته ونفخت فيه من روحي

اضافه «روح» به «یای» متکلم، برای تشریف و تکریم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 39 - 11

11- انسان ، موجودی تأثیرپذیر از القانات و تبلیغات

لأغويهم أجمعين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 28 - 8

8- انسان ، حقیقتی فراتر از جسم دارد .

تتوفّ هم الملئکه

روشن است که جسم انسان پس از مرگ در زمین می ماند و دچار پوسیدگی و زوال می شود و این نشان می دهد که آنچه ملائکه به صورت کامل می گیرند، باید غیر از جسم وی باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 53 - 3

3- انسان ها به محض احساس ضعف و دچار شدن به رنج و زحمت ، با تضرع و التماس به درگاه خداوند روی می آورند .

ثُمَّ إِذَا مَسَّكُمُ الضَّرُّ فَإِلَيْهِ تَجْرُّونَ

«ضُرٌّ» به معنای کسالت روحی و بدنی و کمبود اقتصادی است و «تَجْرُّونَ» (از مصدر جَوَّار) به معنای زیادت در تضرع آمده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 830

4- ممنوعیت قتل انسان ، از ویژگی ها و مشخصه های اوست .

و لا تقتلوا النفس التي حرم الله إلا بالحق

عبارت «التي حرم الله» به دلیل استثنای «إلا بالحق» صفت توضیحی برای «النفس» است. بنابراین، حرمت قتل انسان، از جمله صفات وی به حساب می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انسان ، موجودی پرسشگر ، خردورز و دارای قدرت تجزیه و تحلیل خلقت خویش است و بر مقایسه گذشته و آینده نظام آفرینش توانا است .

و يقول الإنسن أءذا مامتّ .. أولا يذكر الإنسن أنا خلقته

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - تعقل و اندیشه ، حق شنوی و درس آموزی ، از ویژگی های انسان و فارق میان او و حیوان است .

أن أكثرهم يسمعون أو يعقلون إن هم إلا كالأنعم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - انسان ، دارای اراده و موجودی آزاد و مختار

لمن أراد أن يذکر أو أراد شكورًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - انسان ، موجودی تأثیرپذیر از عوامل بیرونی و از القانات و تبلیغات آنها

لأغوبنهم أجمعين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 41 - 13

13 - انسان ، موجودی آزاد و مختار و مسؤول هدایت و گمراهی خویش

فمن اهتدى فلنفسه و من ضلّ فإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 17 - 4

4 - انسان ، موجودی مختار و در برابر تمامی تلاش ها و رفتارهایش ، مسؤول است .

ص: 831

اليوم تجزى كل نفس بما كسبت

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

16 - غافر - 40 - 64 - 7

7 - انسان ، دارای استعداد ها و کمالات برین

و صورکم فأحسن صورکم

برداشت یاد شده بر این اساس مبتنی است که مقصود از صورت ، شامل صورت ظاهری (شکل و شمایل) و باطنی (استعدادهای زاینده صنایع و کمالات) باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

16 - فصلت - 41 - 49 - 1

1 - انسان ، موجودی خستگی ناپذیر در طلب خیر و منافع خویش

لايسئم الإنسان من دعاء الخیر

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

16 - شوری - 42 - 48 - 8

8 - انسان ، گرفتار سرخوشی به هنگام برخورداری از کمترین رفاه و نعمت های دنیوی

و إنا إذا أذقنا الإنسان منا رحمة فرح بها

«إذاقه» (مصدر «أذقنا»)) به معنای چشانندن است. این تعبیر در موردی به کار می رود که بهره کمی از چیزی گرفته شود.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

17 - ق - 50 - 19 - 5

5 - انسان ، همواره گریزان و روی گردان از لحظه مرگ خویش

ذلک ما کنت منه تحید

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

4 - ساختار وجودی انسان ، متناسب با نیاز های وی و نمودار رحمت آفریدگار

الرحمن . . . خلق الإنسان

ارتباط خلقت انسان با رحمانیت خداوند، می تواند در این جهت باشد که کیفیت آفرینش انسان، خود به گونه ای است که رحمت الهی را نسبت به این موجود می نمایاند؛ چه این که هر بعدی از ابعاد وجودی او، کامل و متناسب با نیازهای وی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - قدرت بیان ، از امتیاز های مهم انسان و دارای نقش اساسی در زندگی او

ص: 832

خلق الإنسن . علّمه البيان

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که از میان اوصاف و ویژگی های انسان، تنها به قدرت بیان تکیه شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 8 - 6

6 - همه موجودات ، ناگزیر از اطاعت خداوند و تنها انسان دارای حق انتخاب آگاهانه

و النجم و الشجر يسجدان . . . و وضع الميزان . ألا تطغوا في الميزان

خداوند، در آیات پیشین «نجم» و «شجر» را تسلیم بی چون و چرای فرمان حق شمرده و هستی را مسخر قوانین دانسته است؛ اما تنها از انسان می خواهد که خود با اختیار و انتخاب سر بر آستان معیارها بساید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 2 - 2

2 - انسان ، جلوه قدرت و فرمان روایی مطلق خداوند است .

له الملك . . . و هو على كلّ شيء قدير . هو الذي خلقكم

یادآوری آفرینش انسان با تعبیر «هو الذي خلقكم» (او است که شما را آفرید) - پس از ذکر قدرت و فرمان روایی مطلق خداوند بر جهان - می تواند برای بیان مصداق و جلوه این قدرت و فرمان روایی باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 3 - 8

8 - زیبایی و کمال ، از ویژگی های انسان و از نعمت های الهی برای او است .

خلق السموت . . فأحسن صوركم

برداشت یاد شده از آنجا که آیه شریفه در مقام امتنان و برشمردن نعمت های اعطایی به انسان ها است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 16 - 15، 12

12 - انسان ، موجودی خیر طلب و کمال جو

أَنْفَقُوا خَيْرًا لَّأَنْفُسِكُمْ

جمله «خيراً لأنفسكم»، خیرجویی و کمال طلبی را برای انسان مفروض و طبیعی دانسته و تنها وی را به مصداق های واقعی خیر و سعادت (انفاق و ..) رهنمون ساخته است.

15 - بخل و حرص ، عجین شده در جان بشر و برخاسته از طبیعت او است .

و من یوق شحّ نفسه

مطلب یاد شده، از اضافه «شحّ» به «نفسه» به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 23 - 4

ص: 833

4- انسان ، برخوردار از قدرت شنوایی ، بینایی و تعقل

و جعل لكم السمع والأبصر والأفئده

مقصود از «أفئده» - به قرینه «سمع» و «أبصار» - عقول است و استعمال این واژه در معنای یاد شده، در قرآن بسیار شایع است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 39 - 3

3- انسان ، موجودی است مکلف و مسؤول در برابر فرمان های الهی .

أَمْ لَكُمْ أَيْمَنٌ . . . إِنَّ لَكُمْ لِمَا تَحْكُمُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مزمل - 73 - 19 - 4

4- انسان ، موجودی است مختار و انتخاب گر .

فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذْ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا

مطلب یاد شده، از تعبیر «من شاء» (هر کس بخواهد) استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مدثر - 74 - 11 - 5

5- ناتوانی و نادانی انسان ، در آغاز تولد

ذَرْنِي وَ مَن خَلَقْتُ وَحِيدًا

کلمه «وَحِيدًا» می تواند حال برای مفعول محذوف باشد؛ یعنی، «خلقتَه منفرداً». بر این اساس و به قرینه آیات بعد (و جعلت له مالا ممدوداً...)، مقصود از «خلقت وحيداً»، ناتوانی و ناداری انسان در آغاز تولد است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مدثر - 74 - 37 - 1

1- انسان ، موجودی است مختار و با اراده .

لمن شاء منكم أن يتقدم أو يتأخر

جمله «لمن شاء..» خبر مقدم و عبارت «أن يتقدم...» مبتدای مؤخر است. این مبتدا و خبر، جمله ای خبری و در مقام انشا است؛ مانند «فمن شاء فليؤمن و من شاء فليكفر»، (كهف، آیه 29). بر این اساس مفاد آیه شریفه چنین است: هر کس خواست، پیش تازد و هر کس خواست، واپس رود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 2 - 7

7 - انسان ، موجودی مکلف و مسؤول در پیشگاه خداوند

نبتلیه

آزمایش شدن انسان، نشان دهنده مکلف و مسؤول بودن او است.

ص: 834

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 3 - 3,4,7

3 - انسان ، موجودی است مختار و با اراده .

إِذَا شَاكَرًا وَإِذَا كَفُورًا

4 - انسان ، موجودی است مکلف و مسؤول .

إِذَا شَاكَرًا وَإِذَا كَفُورًا

نشان دادن راه درست و آن گاه تهدید کردن به دوزخ و یا بشارت دادن به بهشت - که در آیات بعد آمده - گویای مطلب یاد شده است.

7 - همه انسان ها ، دارای توانایی های لازم برای شناخت راه درست اند .

إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِذَا شَاكَرًا وَإِذَا كَفُورًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 29 - 6

6 - انسان ، موجودی است مختار و انتخاب گر .

فَمَنْ شَاءَ اتَّخِذْ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا

برداشت یاد شده از تعبیر «من شاء» (هر کس بخواهد) استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 20 - 5

5 - انسان ، موجودی تکامل پذیر و آماده رشد

ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهُ

فراهم آوردن «راه» برای انسان و آسان سازی پیمودن آن، نشانگر این است که انسان، به گونه ای آفریده شده که کمالات خود را بالفعل دارا نیست و برای تحصیل آن باید راهی را طی کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- انسان، موجودی حرکت آفرین و پر تلاش است.

انشققت... مدّت... کادح الی ربّک

آیات پیشین درباره آسمان و زمین، افعالی را به کار برد که بیانگر حالت انفعالی آنها بود؛ ولی در این آیه انسان را به «تلاش کننده» توصیف کرده است. این تفاوت تعبیر، برخاسته از ویژگی انسان در استناد حرکت ها به خود او است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 4 - 2

2 - انسان موجودی فرورفته در سختی و رنج

ص: 835

لقد خلقنا الإنسان في كبد

«کبد» به معنای مشقت است. (مفردات راغب)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 11 - 3

3- انسان، به دلیل برخورداری از ابزارهای شناخت (توانایی بر دیدن و گفتن و نیز تشخیص راه خیر و شر) توانا بر پذیرش تکالیف دشوار و برداشتن گام‌های سنگین در راه خیر

ألم نجعل... فلا اقتحم العقبة

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عصر - 103 - 2 - 1

1 - عموم انسان‌ها، سرمایه خویش را از کف داده، در زیان بزرگی فرورفته اند.

إنّ الإنسان لفي خسر

«انسان» اسم جنس و حرف «ال» در آن، برای استغراق افراد است. تعمیم خسارت بر تمامی انسان‌ها و آنگاه استثنای مؤمنان (در آیه بعد)، بیانگر آن است که اکثریت چشمگیری از انسان‌ها، دچار خسارت اند.

1269- ویژگیهای انقراض انسان‌ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 49 - 3

3- انقراض نسل بشر در دنیا و آغاز قیامت، غافل‌گیرانه و در حالی خواهد بود که همگان سرگرم جدال و کشمکش روزانه اند.

ما ينظرون إلاّ صيحة وحده تأخذهم وهم يخضّمون

«یخضّمون» (از ماده «خصومت» و «خصام») به معنای جدال و کشمکش است و جمله «وهم یخضّمون»، حال برای ضمیر مفعولی در «تأخذهم» است؛ یعنی، در حالی که آنان سرگرم جدال و کشمکش بر سر زندگی مادی اند، ناگهان صیحه سهمگین آنان را فراخواهد گرفت.

1270- ویژگیهای بعث انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 4 - 4

4 - برانگیخته شدن انسان ها در قیامت ، در قالب جسمی همانند جسم دنیایی آنان

قدرین علی آن نسوی بنانه

تصریح به درست کردن انگشتان، می تواند اشاره به حقیقت یاد شده باشد.

ص: 836

1271- ویژگیهای جسمی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 4 - 4 - 90

4 - انسان ، آفریده ای راست قامت و دارای اعتدال و به دور از هرگونه افراط و تفریط

لقد خلقنا الإنسان فی کبد

برخی از اهل لغت، «کبد» را به معنای استوا و استقامت دانسته و برخی دیگر آن را، راست قامت معنا کرده اند. (لسان العرب)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تین - 4 - 95 - 2

2 - ساختار وجودی انسان ، استوارترین و زیباترین ساختار و در اوج اعتدال است .

لقد خلقنا الإنسان فی أحسن تقویم

«قوام» (به فتح قاف؛ یعنی، «عدل» و به کسر قاف؛ یعنی، نظام و رکن و آنچه مایه قیام چیزی باشد (صحاح). «تقویم»، یا از اولی گرفته شده و به معنای تعدیل است و یا از دوّمی مشتق شده و به معنای «قوام دادن» و «عنصرهای چیزی را سامان بخشیدن» است. در این صورت مفاد آیه این می شود که نظام خلقت انسان، در اوج حُسن و نیکویی است. حُسن هر چیز در عرف مردم، به زیبایی حسی آن است؛ ولی بیشتر موارد آن در قرآن، ناظر به نوعی از زیبایی است که با بصیرت درک می شود.

1272- ویژگیهای حشر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 95 - 2

2- تمامی موجودات شعورمند آفرینش در صحنه قیامت ، یکه و تنها و بدون یاور و همراه ، حاضر خواهند شد .

ءاتیه یوم القیمه فردًا

«فردًا» حال برای ضمیر فاعلی «آتیه» می باشد؛ یعنی، آمدن موجودات در قیامت در حال انفراد و تنهایی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 125 - 12

12 - برانگیختن انسان ها در قیامت ، با ویژگی های جسمانی است .

قال ربّ لم حشرتنی أعمی وقد كنت بصیراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 104 - 12

ص: 837

12- « عن رسول الله (صلى الله عليه وآله): أيتها الناس إنكم تحشرون إلى الله كما خلقتكم حفاة عراه، . . . ثم قرأ « كما بدأنا أول خلق نعيده وعداً علينا إنا كنا فاعلين » ;

از رسول خدا (صلى الله عليه وآله) روایت شده که فرمود: ای مردم! شما همان گونه که آفریده شده اید پا برهنه و عریان به سوی خدا محشور خواهید شد . . . سپس [این آیه را] قرائت فرمود: «کما بدأنا أول خلق نعيده...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 53 - 4

4- احضار انسان ها به پیشگاه خداوند در قیامت ، بسیار سریع و بی هیچ فاصله ای با نفخ صور انجام خواهد پذیرفت .

إن كانت إلا صيحة واحدة فإذا هم جميع لدينا محضرون

برداشت یاد شده از آمدن «إذا»ی فجائیه - پس از ذکر نفخ صور - به دست می آید.

1273- ویژگیهای خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 14 - 10

10 - نوع خلقت انسان ، برترین و بهترین شکل آفرینش برای او

ثم أنشأه خلقاً اخر فتبارك الله أحسن الخالقين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 64 - 6

6 - انسان ، برخوردار از بهترین شکل و شمایل و اندامی موزون

و صوركم فأحسن صوركم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - نوح - 71 - 17 - 5

5 - آفرینش انسان ، تدریجی و تکاملی است .

و الله أنبتكم من الأرض نباتاً

برداشت یاد شده، به سبب آن است که خلقت نباتات، دارای چنین خصوصیتی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 2 - 6

6 - آفرینش انسان، ممتاز و برتر از آفرینش سایر مخلوق ها است .

الذی خلق . خلق الإنسن من علق

آیه قبل، از خالقیت خداوند سخن گفت و در این آیه، خلقت انسان به عنوان نمونه ای از مخلوقات او اختصاص به ذکر یافته است.

ص: 838

این عنایت خاص، نشانگر برجستگی ویژه خلقت انسان است.

1274- ویژگیهای خلقت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 19 - 7

7- خداوند، در پی آفرینش انسان از نطفه، او را توانمند و مهیا برای رسیدن به مصلحت های خویش قرار داد.

من نطفه خلقه فقدره

برخی از اهل لغت، ضمن بر شمردن معانی متعددی برای «تقدیر»، دقت و تفکر در متعادل ساختن امور و مهیا ساختن آنها را، از جمله معانی آن قرار داده اند (لسان العرب). «فاء» در «فقدره» گویای این است که مهیا شدن انسان برای مصالح خویش، از آثار و پیامدهای سیستم خلقت او است.

1275- ویژگیهای مالکیت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 53 - 4

4- مالکیت حقیقی از آن خداوند است و مالکیت انسان در طول مالکیت او است.

له ما فی السموت و ما فی الأرض

1276- ویژگیهای مصنوعات انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 24 - 2

2- آفرینش های بشری، همواره متکی به امکانات و الگوهای موجود است.*

هو الله الخلق البارئ

وصف «الخالق البارئ» می تواند تعریضی به صنایع و افعال بشری باشد که تمایز آن با خلق الهی در این است که آفرینش های بشری، متکی به امکانات و الگوی پیشین است.

1277- هبوط انسان

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

5 - اعراف - 7 - 24 - 2

ص: 839

2 - هبوط آدمیان و شیطان به زمین همراه با عداوت و دشمنی با یکدیگر

قال اهبطوا بعضکم لبعض عدو

چنانچه مخاطب «اهبطوا»، آدم و حوا و شیطان باشد، مراد از «بعضکم لبعض»، شیطان از یکسو و آدمیان از سوی دیگر است.

1278- هدافداری زندگی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مدثر - 74 - 45 - 4

4 - هدفمند و جدی بودن زندگی آدمی

و کتّا نخوض مع الخائضین

1279- هدایت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 272 - 2,4

2 - هدایت یافتن انسان ها ، خارج از وظیفه پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) و تنها در قلمرو مشیت الهی

لیس علیک هدیهم و لکنّ اللّٰه یهدی من یشاء

4 - شدت علاقه پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) به هدایت مردم و تلاش وی در این جهت

لیس علیک هدیهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 168 - 9

9 - آمرزش و هدایت انسان به دست خداوند است .

لم یکن اللّٰه لیغفر لهم و لالیهدیهم طریقاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 170 - 6

6- هدایت و تربیت تمامی انسان ها ، هدف از بعثت پیامبران و نزول کتب آسمانی

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 67 - 18

18 - هدایت انسان ها ، تنها در اختیار خداوند است .

ص: 840

إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 104 - 3

3 - هدایت انسان ها ، در گرو حضور قرآن با سنت پیامبر (صلی الله علیه و آله) در میان آنها

تعالوا إلى ما أنزل الله و إلى الرسول

چنانچه مراد از «تعالوا .. . الی الرسول» پذیرش معارفی باشد که به آن حضرت وحی می شد ضمیمه ساختن «الی الرسول» لزومی نداشت بنابراین آیه اشاره به این دارد که رسول خدا(صلی الله علیه و آله) علاوه بر مسائل وحی شده به وی، دارای دستورات و معارفی است که از آنها به سنت پیامبر(صلی الله علیه و آله) تعبیر می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 25 - 9

9- هدایت پذیری تنها در گرو ابزار هدایت نیست؛ بلکه خود انسان ها در آن نقش اساسی دارند .

يضرب الله الأمثال للناس لعلهم يتذكرون

بی شک از هدفهای ذکر مثل، هدایت انسانها و پند دادن به آنان است؛ اما ذکر «لعلّ» برای آن، که به معنای ترجی و طمع در انجام کار است، می تواند مشعر به نکته یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 24 - 18

18- هدایت های خداوند ، همواره ، در جهت صلاح انسان و رساندن او به راه های درست و صحیح است .

عسى أن يهدين ربى لأقرب من هذا رشداً

در المصباح المنیر آمده است: « (رُشد) صلاح است و آن، رسیدن به صواب و درستی است».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 41 - 8

8 - قرآن ، کتابی نازل شده برای هدایت و راهنمایی مردم .

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 52 - 9،10

9- قرآن ، نور الهی در تاریکی های نادانی و موجب هدایت انسان از گمراهی است .

و لکن جعلنه نورًا نهدی به من نشاء من عبادنا

10 - هدایت انسان به وسیله وحی و قرآن ، تابع مشیت الهی است .

نهدی به من نشاء

ص: 841

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - حمد - 1 - 6 - 9

9- هدایت همگان به صراط مستقیم ، آرمان انسان موحد است .

إهدنا الصراط المستقیم

به کارگیری «اهدنا» (ما را هدایت کن) به جای «اهدنی» (مرا هدایت کن) حاوی نکته ای است که در برداشت فوق آمده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 53 - 8

8 - دستیابی انسان ها به هدایت ، هدف از نزول کتاب های آسمانی است .

و إذ آتینا موسی الکتب و الفرقان لعلکم تهتدون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 142 - 14، 15، 16

12 - قبله شدن کعبه ، زمینه ساز هدایت انسان ها به صراط مستقیم است .

ما ولیهم عن قبلتهم . . . یهدی من یشاء إلی صراط مستقیم

جمله «لله المشرق . . .» بیانگر این است که: کعبه و بیت المقدس هر دو ملک خداست و از این جهت تفاوتی ندارند و جمله «یهدی . . .» اشاره به این دارد که انتخاب کعبه به عنوان قبله، زمینه ساز هدایت انسانهاست و لذا آن را قبله همگان قرار داد.

14 - خداوند ، هدایت کننده انسان ها به صراط مستقیم است .

یهدی من یشاء إلی صراط مستقیم

15 - هدایت انسان ها به صراط مستقیم ، هدف از تشریح دین و جعل احکام از سوی خداوند است .

ما ولیهم عن قبلتهم . . . یهدی من یشاء إلی صراط مستقیم

16 - خداوند ، در هدایت انسان ها و تشریح قوانین دین مختار است .

یهدی من یشاء إلی صرط مستقیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 143 - 13

13 - خداوند هدایت کننده انسانهاست .

إلا علی الذین هدی الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 151 - 4

4 - دستیابی انسان ها به هدایت و کامل شدن نعمت الهی بر ایشان ، از اهداف بعثت پیامبر (صلی الله علیه و آله) است .

ص: 842

فولوا وجوهکم شطره . . . و لعلکم تهتدون. کما أرسلنا فیکم رسولا

چنانچه «کما أرسلنا . . .» بیانگر تشبیه مسأله تغییر قبله به رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله) باشد؛ «لأتم نعمتی علیکم و لعلکم تهتدون» گویای وجه شبه است؛ یعنی، همان گونه که بعثت پیامبر برای اتمام نعمت بر بندگان و دستیابی آنان به هدایت می باشد، تغییر قبله نیز دارای چنین هدفها و نتایجی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 185 - 6،10

6 - قرآن کتابی هدایتگر و راهنمای همه انسانهاست .

الذی أنزل فیہ القرآن هدی للناس

10 - قرآن ، حاوی دلایلی روشن و فراوان برای رهنمون ساختن انسان ها به هدایت های ویژه و مراحل والای هدایت

الذی أنزل فیہ القرآن هدی للناس و بینت من الهدی

«بینه» به معنای دلیل و روشن و آشکار است و جمع آوردن آن دلالت بر کثرت دارد. از معرفه بودن «الهدی» در «بینات من الهدی» چنین بر می آید که مراد، هدایت‌هایی خاص است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 119 - 4

4- هدف از خلقت انسانها ، هدایت کردن ایشان به طریق حق و نزول رحمت بر آنان است .

إلا من رحم ربک و لذلك خلقتهم

مشارالیه «ذلک» رحمتی است که از جمله «رحم ربک» استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 1 - 17

17- پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، وظیفه دار هدایت مردم به راه خدای عزتمند ستودنی ، با تعالیم قرآن کریم

کتب أنزلنه إلیک لتخرج الناس من الظلمت إلی النور . . . إلی صراط العزیز الحمید

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 10 - 3

3- عنایت خداوند به هدایت انسان ها در طول تاریخ

و لقد أرسلنا من قبلك في شيع الأولين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 43 - 9

9- بنای خداوند ، در هدایت مردم ، استفاده از قدرت قاهره و مجبور ساختن آنان نیست .

لو شاء الله ما عبدنا من دونه من شيء . . . و ما أرسلنا من قبلك إلا رجلاً نوحى إل

ص: 843

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 9 - 3

3- قرآن ، هدایتگر مردمان به خلل ناپذیرترین و استوارترین راهها

إن هذا القرآن یهدی للتی هی أقوم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 123 - 10

10 - خداوند ، از آغاز هبوط بشر بر زمین برای زندگی او ، هدایت و برنامه هایی را قرار داد .

اهبط منها .. فإمّا یأتینکم منی هدی

خطاب در «إمّا یأتینکم» تنها متوجه انسان ها است (هر چند «اهبطا» خطاب به ابلیس و آدم باشد)؛ زیرا پس از حتمی شدن گمراهی بر شیاطین، ارائه هدایت به آنان لغو است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 73 - 7،9

7- ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (ع) ، موظف بودند که در چارچوب فرمان های الهی به هدایت مردم پردازند ؛ و نه بر اساس سلیقه شخصی و نه دستور گیری از دیگران .

و جعلنهم أئمه یهدون بأمرنا

«بأمرنا» متعلق به «یهدون» و در حقیقت به منزله قید و شرط برای هدایت کردن است؛ یعنی، هدایت کردن مردم باید به فرمان ما باشد

9- هدایت مردم به سوی خدا و صفات ، افعال و سخنان او ، وظیفه ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (ع) بود .

و جعلنهم أئمه یهدون بأمرنا

برداشت یاد شده براساس دو نکته است: 1- «أمر» در اصل به معنای شأن و لفظی است عام که شامل تمامی افعال و اقوال می شود (مفردات راغب). 2- «باء» در «بأمرنا» ممکن است برای غایت و به معنای «إلی» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 34 - 1

1 - خداوند ، فرستنده آیات روشنگر حقایق و راه هدایت از گمراهی ، برای مردمان

و لقد أنزلنا إليك آيات مبینت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 46 - 3

3 - خداوند ، هدایت گر انسان ها به صراط مستقیم (راه معتدل ، میانه و متناسب)

والله یهدی من یشاء إلی صراط مستقیم

«استقامت» (مصدر «مستقیم») به معنای «اعتدال» و «استواء» است. به متوسط بین دو حال از نظر کمی و کیفی، بلندی و کوتاهی، سردی و گرمی و... «اعتدال» گویند و نیز هر شیء متناسب را، معتدل خوانند (لسان العرب).

ص: 844

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 78 - 1

1 - هدایت و راهنمایی خلق ، از شوون ربوبیت و خالقیت خداوند

إلّا ربّ العلمین . الذی خلقنی فهو یهدین

تفریع جمله «فهو یهدین» بر «ربّ العالمین» و «الذی خلقنی»، بیانگر برداشت یاد شده است؛ یعنی، چون او پروردگار جهانیان و نیز آفریننده من است؛ پس خود او هم مرا راهنمایی خواهد کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 13 - 12

12 - هر کسی ، هدایت مخصوص خود را دارد .

کلّ نفس هدیها

اضافه «هدی» به ضمیر «ها» - که مرجع آن نفس است - حاکی از این است که هر نفسی، هدایت ویژه خود را دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 24 - 1,2,3

1 - پیشوایانی ، از میان بنی اسرائیل ، برای هدایت مردم ، برخاستند .

لبنی اسرائیل . و جعلنا منهم أئمة یهدون بأمرنا

2 - پیشوایان دینی برخاسته از قوم بنی اسرائیل ، هدایت کننده مردم ، براساس و چهارچوب تعالیم الهی بودند .

لبنی اسرائیل . و جعلنا منهم أئمة یهدون بأمرنا

3 - پیشوایان بنی اسرائیل ، مردم را به توفیق خداوند ، هدایت و راهنمایی می کردند .

و جعلنا منهم أئمة یهدون بأمرنا

برداشت بالا، بنابراین است که «امر» در آیه، به معنای «شأن و فعل» باشد. در این صورت هدایت به امر خدا، معنای توفیق می دهد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - مشیت و سنت خداوند در هدایت انسان ها ، بر بهره جستن آنان از ابزار های متعارف شناخت (مانند بینایی و . . .) استوار است ؛ نه بر اعجاز و ارائه کار های خارج از توان بشر .

و لو نشاء لطمسنا علی أعینهم فاستبقوا الصراط فأنی یبصرون

برداشت یاد شده مبتنی بر این نکته است که اگر خداوند چشم و بینایی مردم کافر را از بین می برد، آنان به قدرت خدا پی برده و به او ایمان می آورند؛ ولی خدا چنین نکرده بلکه خواسته است که آنان از راه دیدن حقایق الهی و شنیدن آنها (راه متعارف راهنمایی بشر) هدایت گردند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 845

3 - راهنمایی مردمان ، رسالت پیامبران الهی

إذ جاءتهم الرسل . . . و أمّا ثمود فهديهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اشتیاق و اهتمام شدید پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، نسبت به هدایت مردم .

اللّه حفیظ علیهم و ما أنت علیهم بوکیل

از این که قرآن می فرماید: «خداوند مراقب عملکرد مشرکان است و تو بر آنان وکیل نیستی» استفاده می شود که پیامبر (صلی الله علیه و آله) نسبت به هدایت آنان شدیداً شیفتگی نشان داده و از اصرار آنان به شرک آشفتگی خاطر می شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - وظیفه رهبران الهی ، آگاهی دادن به مردم و فراهم ساختن زمینه های انتخاب صحیح است ؛ نه تصمیم گیری از قبل آنان .

فما أرسلنک علیهم حفیظاً إن علیک إلاّ البلیغ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - عنایت خداوند به هدایت تمامی انسان ها ، حتی مشرکان ستیزه جو

أفنزرب عنکم الذکر صفحاً أن کنتم قومًا مسرفین

آیه شریفه، نشانگر لطف و رحمت الهی است؛ بدین صورت که خداوند، حتی با مخالفت فراوان مشرکان، از فرو فرستادن قرآن دریغ نورزید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - هدایت بشر ، سنت همیشگی و تغییرناپذیر خداوند

أَفَنضرب عنكم الذكر . . . وكم أرسلنا من نبي في الأولين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 24 - 6

6 - علاقه شدید پیامبران الهی ، نسبت به هدایت و رستگاری انسان ها

قل أو لو جئتكم بأهدى ممّا وجدتم عليه ءاباءكم

پیامبران، در برابر مخالفت های مؤکد قوم خویش (إنا وجدنا . . . إنا على آثارهم) با لحنی نرم و ملایم آنان را به مسیر آیین توحید فرامی خواندند، از این مطلب، شیفتگی شدید آنان به هدایت انسان ها استفاده می شود.

ص: 846

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 54 - 4

4 - احساس مسؤولیت شدید پیامبر (صلی الله علیه و آله)، برای هدایت مردم، حتی دشمنان لجوج خویش

فتولّ عنهم فما أنت بملوم

تأکید «فما أنت بملوم» پس از ترخیص «فتولّ عنهم» شدت احساس مسؤولیت پیامبر (صلی الله علیه و آله) را در کار خویش می رساند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 23 - 14

14 - خداوند، خواهان هدایت تمامی انسان ها، در راستای تعالی و رشد آنان

ولقد جاءهم من ربهم الهدی

ذکر «ربّ» و اضافه آن به «هم» - که به مشرکان باز می گردد - مشعر به مطلب بالا است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 29 - 7

7 - تمایل طبیعی پیامبر (صلی الله علیه و آله) به هدایت تمامی انسان ها، حتی دنیاپرستان روی گردان از یاد خدا

فأعرض عن من تولّى عن ذكرنا و لم يرد إلاّ الحيوه الدنيا

امر در «فأعرض» نشانگر آن است که چنان تمایل طبیعی (هدایت تمامی انسان ها) در پیامبر (صلی الله علیه و آله) وجود داشته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 56 - 3

3 - هماهنگی کتاب های آسمانی، در بیان انذارها و هدایت خلق

أم لم ينبأ بما في صحف موسى . وإبرهيم ... هذا نذير من النذر الأولى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - صف - 61 - 9 - 2

2- هدایت و راهنمایی انسان ها ، مسؤولیتی الهی بر دوش پیامبر (صلی الله علیه و آله)

أرسل رسوله بالهدی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 21 - 2

2- هدایت شدن یا گمراه گشتن مردمان ، خارج از قلمرو توانایی پیامبر (صلی الله علیه و آله)

قل إني لا أملك لكم ضراً ولا رشداً

«ضراً» در مقابل «نفع» و «رشد» در مقابل «غی» است و در این آیه، هر یک از آن دو واژه - به لحاظ معنا - می تواند قرینه برای دیگری باشد؛ یعنی، «ضراً» قرینه باشد که مقصود از «رشد»، ضلالت است و «ضراً» قرینه بر این باشد که مراد از «رشد»، نفع است.

ص: 847

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 3 - 1

1 - خداوند ، راه درست را به بشر نشان داده است .

إِنَّا هَدِينَا السَّبِيلَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 19 - 8

8 - هدایت مردم به خداوند و بیان ربوبیت او و ایجاد حالت خداترسی در آنان ، از نخستین اهداف پیامبران است .

فَقُلْ .. وَأَهْدِكِ إِلَى رَبِّكَ فَتَخْشَى

- هدایت مردم به خداوند و بیان ربوبیت او و ایجاد حالت خداترسی در آنان، از نخستین اهداف پیامبران است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 22 - 7

7 - قدرت خداوند بر آفرینش انسان ها ، تنظیم توانمندی های آنان ، هدایت تکوینی و نیز میراندن و به گور افکندن آنها ، دلیل قدرت او بر زنده ساختن آنان در قیامت است .

خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ . ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهُ . ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ . ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنشَرَهُ

1281- هدایت پذیری انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 104 - 3

3 - همه انسانها دارای زمینه پذیرش هدایت و دریافت آگاهی از جانب خداوند هستند.

قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ

1282- هدایت پذیری انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- نفوس انسانی، در هدایت پذیری، متفاوت اند.

کَلِّ نَفْسٍ هَدِيهَا

اضافه شدن «هُدَى» به «ها» بیان کننده این معنا است که هر نفسی، هدایتی مخصوص و متناسب خودش را دارد و این حکایت از تفاوت نفوس می کند.

ص: 848

1283- هدایت طلبی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 38 - 6

6 - راه یافتن به راه درست زندگی ، از آرمان ها و خواسته های همه انسان ها است .

قال فرعون .. و ما أهدیکم إلا سبیل الرشاد ... وقال الذی ءامن یقوم اتّبعون أه

این که فرعون و مؤمن آل فرعون، هر دو مدعی نشان دادن راه صواب به مردم اند، می رساند که همه مردم خواستار چنین راهی می باشند.

1284- هدایت همگانی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 13 - 1

1 - مشیت خداوند ، به هدایت حتمی و تکوینی همه انسان ها ، تعلق نگرفته است .

و لو شئنا لأتینا کلّ نفس هدیها

1285- هدایتگر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 25 - 4

4 - خدا ، رهنمون انسان ها به راه راست و معتدل و به دور از افراط و تفریط است .

و یهدی من یشاء إلی صراط مستقیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 16 - 4

4 - خدا ، هادی و راهنمای آدمیان است .

و أنّ الله یهدی من یرید

1286- هدایتگران اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 849

2- حرکت انسان در صحنه قیامت ، با راهنمایی و فرمان ملائکه

معها سائق

بنابراین که «سائق» فرشته ای از فرشتگان باشد - و نه اعمال آدمی - برداشت یاد شده استفاده می شود.

1287- هدفداری خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 35 - 6,7

6 - خلقت انسان بدون هیچ هدف ارزشمند ، امری نامعقول است .

أم خلقوا من غیر شیء

برداشت یاد شده بدان احتمال است که واژه «شیء»، کنایه از غایت و هدف باشد.

7 - هدفداری خلقت انسان ، مستلزم بعثت رسولان و هدایت آدمیان به سوی اهداف بایسته

أم خلقوا من غیر شیء

چنانچه عبارت «من غیر شیء» به معنای «من غیر غایه» باشد؛ از ارتباط مسأله هدفداری خلقت انسان با آیات پیشین - که درباره حقایق رسالت پیامبر(صلی الله علیه و آله) و قرآن بود - مطلب بالا استفاده می شود.

1288- هدفداری خلقت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 2 - 11

11 - خلقت انسان ، هدفمند و جهت دار است .

خلق الموت و الحیوه لیبلوکم ائیکم أحسن عملاً

1289- هدفداری زندگی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - زندگی انسان ، دارای فلسفه و هدفمند است .

أیحسب الإنسان أن یترک سدی

4 - ترغیب خداوند ، به مطالعه درباره آفرینش انسان و هدف و فلسفه زندگی او

أیحسب الإنسان أن یترک سدی

ص: 850

5- آفرینش انسان و هدفمندی زندگی او، نشانه برپایی قیامت

و تذرون الآخره . وجوه یومئذ ناضره ... أیحسب الإنسان أن یترک سدی

برداشت یاد شده، با توجه به این نکته است که این آیه، در سلسله آیاتی قرار دارد که درباره معاد و اثبات برپایی قیامت برای کیفر و پاداش است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 40 - 3

3- هدف داری آفرینش و زندگی انسان، دلیل وجود قیامت

أحسب الإنسان أن یترک سدی . . . ألیس ذلک بقدر علی أن یحیی الموتی

یادآوری توانایی خداوند بر احیای مردگان - پس از طرح مسأله بی هدف نبودن زندگی انسان - می تواند بیانگر این حقیقت باشد که هدفدار بودن آفرینش و زندگی بشر، اقتضا دارد که انسان ها دوباره زنده شوند و به کردار آنان رسیدگی شود؛ زیرا جز این، آفرینش و زندگی بشر، پوچ و بی هدف خواهد بود.

1290- هشدار به انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- آل عمران - 3 - 191 - 32

32- همه انسان ها در خطر گرفتاری به آتش دوزخ

لایات لاولی الالباب . . . فقنا عذاب النار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- نساء - 4 - 108 - 11

11- هشدار خداوند به انسان در مورد اعمال و کار های ناشایست نهانی او

اذ بییتون . . . و کان الله بما یعملون محیطاً

از مصادیق مورد نظر برای «ما یعلمون»، به قرینه جمله «اذ بییتون»، اعمال پنهانی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 10 - 4

4 - انذار و تهديد، از روش های قرآن برای بازداشتن انسان ها از كفر و انكار حقايق و تكذيب آيات الهی

والذین كفروا و كذبوا بآیتنا أولئک اصحاب الجحیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 105 - 5

5 - انسان همواره بر سر دوراهی هدایت و گمراهی

ص: 851

عليكم انفسكم لا يضركم من ضل إذا اهتديتم

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

5 - انعام - 6 - 60 - 15

15 - آگاهی خداوند بر کردارهای آدمی، هشدار به او در مورد عملکردش و پیامدهای آن

ثم ينبئكم بما كنتم تعملون

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

5 - انعام - 6 - 128 - 10

10 - آدمیان باید در برابر وسوسه های جنیان و اغواگری آنها هشیار بوده و از خود حراست کنند.

يمعشر الجن قد استكثرتم من الإنس

خبر دادن خداوند از سیطره و عملکرد جنیان، هشدار به آدمیان است تا دشمن خویش را بشناسند و تدابیر لازم را در برابر او به کار برند.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

7 - توبه - 9 - 94 - 17

17 - توجه انسان به بازگشت قهری خود به سوی خداوند آگاه ، هشدار است برای او .

ثم تردون إلی . . . فینبئکم بما كنتم تعملون

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

9 - نحل - 16 - 19 - 2

2- هشدار خداوند به انسان ها نسبت به برخوردشان در برابر نعمت های فراوان او

وإن تعدوا نعمة الله لا تحصوها . . . والله يعلم ما تسرون و ما تعلنون

احتمال دارد مراد از بیان علم خداوند به نهان و آشکار انسانها در آیه، نکته یاد شده باشد؛ به دلیل اینکه پس از بیان قابل شمارش نبودن نعمتهای خداوند، خطاب به انسانها گفته می شود: خدا از نهان و آشکار شما خبر دارد؛ یعنی، آنچه که درباره نعمتهای خدا اظهار می کنید و یا مخفی دارید از خدا پنهان نیست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 14 - 18

18 - هشدار الهی به انسان ها ، درباره تصبیح حقوق والدین

أن اشکرلی و لولدیک إلیّ المصیر

جمله «إلیّ المصیر» پس از توصیه به رعایت حال والدین و فرمان به سپاسگزاری از آنها، ناظر به این نکته است که انسان ها، در صورت رعایت نکردن توصیه و فرمان یاد شده، مورد بازخواست قرار خواهند گرفت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 852

14 - لقمان - 31 - 15 - 15

15 - خداوند به انسان ها درباره لغزش در عقیده و رفتار ناصحیح با والدین ، هشدار می دهد .

وإن جهداک علی أن تشرک بی . . . فلا تطعهما و صاحبهما فی الدنیا معروفاً و اتبع سب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 26 - 3

3 - توجه به ناپایداری زندگی دنیایی ، هشداری به انسان ها در فریفته نشدن به آن

کلّ من علیها فان

1291- هشدار به انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 41 - 7

7 - پرهیز از پیوستن به ستمکاران و گرفتار شدن به کیفر آنان، هشدار خداوند به تمامی انسانها

و کذلک نجزی الظلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 74 - 10

10 - همه انسان ها ، حتی مؤمنان حقیقی ، از خطا و گناه مصون نیستند و نیازمند مغفرت الهی هستند .

أولئک هم المؤمنون حقاً لهم مغفرة و رزق کریم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 105 - 6

6 - هشدار خداوند به انسان ها ، برای مراقبت از اعمال و حرکات نهان و آشکار خویش و سرباز نزدن از فرمان های او در خفا و علن

و ستردون إلى علم الغیب و الشهده فینبئکم بما کنتم تعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - هشدار خداوند به فرزندان آدم ، درباره وسوسه های گمراه کننده شیطان

ألم أعهد إليكم بيني و آدم أن لاتعبدوا الشيطان . . و لقد أضلّ منكم جبلاً كثيراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 2 - 10

10 - هشدار خداوند به انسان ها ، درباره رفتار و کردار های خویش

ص: 853

و الله بما تعملون بصير

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 25 - 5

5 - هلاکت فرعون ، هشدارى به مردم در امور دنیا و آخرت آنان بود .

فأخذ الله نكال الآخرة والأولى

اضافه «نكال الآخرة..» ممکن است اضافه لامیه باشد؛ یعنی، هلاکت فرعون برای دیگران، هم نسبت به دنیای آنان و هم نسبت به آخرتشان مایه عبرت بود. در این صورت، مراد از «أخذ الله» هلاکت فرعون و غرق شدن او است که برای دیگران نكال آخرت و دنیا بود؛ زیرا از طرفی به فرجام تکذیب پیامبران و گناه و انکار ربوبیت خداوند پی می برند - که اموری مربوط به آخرت است - و از طرفی دنیا را ناپایدار، حتی برای امثال فرعون می بینند.

1292- هلاکت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 133 - 1

1 - خداوند ، توانا بر هلاکت تمامی انسان ها و آفرینش انسانهایی دیگر

ان یثأ یذهبکم ایها الناس و یأت باخرین و کان الله علی ذلک قدیراً

1293- هلاکت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 133 - 16

16 - اگر خداوند بخواهد با هلاک کردن آدمیان موجوداتی دیگر را جایگزین آنان خواهد کرد.

ان یثأ یذهبکم و یستخلف من بعدکم ما یشاء

فعل «یذهبکم» خطاب به همه آدمیان است و جمله «ما یشاء» (آنچه بخواهد)، عمومیت دارد و منحصر به انسان نیست.

1294- همدم اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1- انسان در قیامت ، دارای همدمی همراه و سخنگو

وقال قرینه

ص: 854

7- « فی المجمع » قال قرینه « یعنی الملک الشہید علیہ . . . و هو المروى عن أبی جعفر و أبی عبداللہ (ع) ;

در مجمع البیان در تفسیر «قال قرینه» آمده است: مقصود فرشته ای است که گواه بر آن [فرد] است . . . و این معنایی است که از امام باقر و امام صادق (ع) روایت شده است».

1295- همراهان اخروی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 21 - 5

5- دو فرشته ثبت کننده اعمال آدمی در دنیا ، همراهان وی در قیامت *

إذ يتلقى المتلقيان . . . و جاءت كل نفس معها سائق وشهيد

در آیات پیشین، سخن از فرشتگانی بود که مأمور ضبط کردار آدمیان بودند؛ اکنون در این آیه ممکن است تعبیر «سائق»، نظر به یکی از آن دو و تعبیر «شہید» ناظر به دیگری باشد.

1296- یأس از هدایت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 36 - 9

9- مبلغان دینی ، پس از یأس از هدایت پذیری انسانها ، موظف به ابلاغ و بیان معارف الهی نیستند .

فلا تبئس بما كانوا يفعلون

1297- یأس انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 10 - 6

6- حالات روحیروانی انسان (ناامیدی ، شادمانی مفرط ، تکبر و . . .) حتی باکمترین سختیورفاه تغییرپذیر است .

ولئن أذقنا الإنسن . . . إئنه لیئوس کفور. ولئن أذقنه نعماء . . . إئنه لفرح فخور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - خداوند ، فروفرستنده باران ، پس از ناامیدی انسان از بارش آن

وهو الذی ینزل الغیث من بعد ما قنطوا

2 - خداوند ، تنها پناهگاه انسان و نویددهنده او در مشکلات و ناامیدی ها است .

ص: 855

و هو الذی ینزل الغیث من بعد ما قنطوا

آیه شریفه با طرح نزول باران در شرایط ناامیدی، ضمن اشاره به رحمت گسترده الهی، ناظر به این نکته است که در بدترین شرایط هم نباید ناامید شد و باید به خدا پناه برد.

1298- یاور اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 93 - 4

4 - خداوند ، یگانه معبود به حق و تنها پشتوانه انسان در قیامت

این ما کنتم تعبدون . من دون الله هل ینصرونکم أو ینتصرون

1299- یاور انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 116 - 7

7 - برای انسان ها ، هیچ سرپرست و یآوری جز خداوند نیست .

و ما لکم من دون الله من ولیّ و لانصیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 31 - 3

3 - خداوند بی مدد دیگران ، یآوری کافی برای انسان در زندگی و تأمین کننده نیاز های هدایتی او

و کفی برّک هادیًا و نصیرًا

1300- یاور انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 107 - 10، 5

5 - انسان ها ، جز خداوند یآوری ندارند .

و ما لكم من دون الله من ولي ولا نصير

10 - مالکیت و حاکمیت انحصاری خدا بر هستی ، مقتضی نبود هیچ سرپرست و یاورى برای بندگان جز او

له ملك السموت و الأرض و ما لكم من دون الله من ولي ولا نصير

ص: 856

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 113 - 9

9- تنها خداوند ، یاور و سرپرست انسانهاست .

و ما لكم من دون الله من أولياء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 44 - 2

2- تنها ، خداوند ، قادر بر یاری رساندن در بحبوحه قطع همه اسباب ظاهری است .

هنالك الوليه لله الحق

اهل لغت، تفاوتی را بین معنای «وَلَايَت» و «وَلَايَت» ذکر کرده اند و آن این که «وَلَايَت» به معنای نصرت است و «وَلَايَت» به معنای سرپرستی و تدبیر. گرچه برخی مفسران این تفاوت را انکار کرده اند، (ر.ک: المیزان) ولی با توجه به موارد مشابه در آیات دیگر و نیز آیه قبل که سخن از نصرت است، به نظر می رسد این معنا در این مورد، اقرب باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 15 - 3

3- خدا ، تنها دستگیر و یاور مردمان در دنیا و سرای آخرت

من كان يظنّ أن لن ينصره الله في الدنيا والأخره. .. هل يذهبنّ كیده ما يغيظ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 3 - 9

9- تنها خداوند ، ولی و یار و یاور حقیقی انسان است .

و الذين اتّخذوا من دونه أولياء ما نعبدهم إلا ليقربونا إلى الله زلفى

محکوم شدن ولیّ و یاور گرفتن غیر خدا - که از جمله بعد استفاده می شود (إِنَّ اللَّهَ يَحْكُم بَيْنَهُمْ ..) - بیانگر این است که تنها خدا ولیّ و یاور حقیقی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انسان ها ، هیچ گونه سرپرست و یآوری جز خداوند ندارند .

و ما لکم من دون اللّٰه من ولیّ ولا نصیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 10 - 6

6- تنها خداوند ، سرپرست و یاور حقیقی انسان ها ، در دنیا و آخرت است .

ولا یغنی . . . ما اتّخذوا من دون اللّٰه أولیاء

ص: 857

1301- آثار انسان شناسی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 40 - 6

6 - نقش تعیین کننده انسان شناسی ، در درک معارف الهی (معاد و ...)

أیحسب الإنسان أن یترک سدی . ألم یک نطفه ... ألیس ذلک بقدر علی أن یحیی الموتی

برداشت یاد شده، به سبب این نکته است که خداوند، برای اثبات توانایی خویش بر احیای مردگان و برپایی قیامت، مسأله هدفمند بودن زندگی انسان و سیر آفرینش او را مطرح ساخته است.

1302- انسان شناسی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 174 - 2

2 - بیان مراحل و مراتب وجودی انسان و تبیین موفقیت انسان در آن مراحل ، نمونه ای از تبیین آیات قرآن است .

كذلک تفصل الأیت

1303- انسان شناسی پرندگان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 19 - 6

6 - پرندگان ، دارای نوعی شعور و شناخت نسبت به انسان و خدا

و الطیر محشوره کلّ له أوّاب

1304- انسان شناسی مشرکان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 82 - 7

7- انسان ، موجودی جاودان در بینش ادیان الهی و پدیده ای فناپذیر در نگرش شرک پیشگان تاریخ

بل قالوا .. قالوا أءذا متنا ... أءتآ لمبعوثون

ص: 858

1305- اهمیت انسان شناسی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 40 - 8

8 - انسان و احیای مجدد او در روز رستاخیز ، از مباحث اساسی و محوری قرآن در دوره نخستین رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله)

لا أقسم بيوم القيمة . . . يحسب الإنسان أن نجمع عظامه ... يحسب الإنسان أن يتر

برداشت یاد شده، به این سبب است که این سوره - که از سوره های مکی و نازل شده در مرحله نخستین رسالت است - از آغاز تا پایان، درباره دو موضوع انسان و قیامت بحث کرده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 21 - 5، 2

2 - آیات الهی در وجود انسان ، دارای اهمیتی ویژه و شایان مطالعه عمیق

وفی الأرض آیت . . . وفی أنفسکم أفلا تبصرون

از اختصاص به ذکر یافتن «انفسکم» در قبال همه مظاهر هستی، اهمیت آن و از تعبیر «أفلا تبصرون» لزوم مطالعه ژرف برداشت می شود.

5 - مطالعه در وجود انسان و شگفتی های آن ، از راه های تحکیم مبانی توحیدی و خداشناسی

وفی الأرض آیت . . . وفی أنفسکم أفلا تبصرون

1306- انسان ها

آثار استبعاد تجدید حیات انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 16 - 4

4 - بعید شمردن حیات دوباره انسان ها پس از مرگ ، عامل انکار معاد از سوی مشرکان

أءذا متنا و کنا ترابًا و عظامًا أءنا لمبعوثون

1307- آثار پیروی از انسان ها

7- پیروی از بشری معمولی و فاقد موقعیت اجتماعی، گمراهی و جنون در نظر قوم ثمود

إِنَّا إِذَا لَفِيَ ضَلَلٌ وَسَعْرٌ

واژه «إِذَا» ضلالت و جنون را مترتب بر تبعیت از «بشراً مَنّاً واحداً» ساخته است. گفتنی است در صورتی که «واحداً» اشاره به تنهایی و بی یابوری صالح(ع) داشته باشد، مطلب بالا استفاده می شود.

ص: 859

1308- آثار تقصیر در هدایت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 54 - 5

5- ملامت مبلغان دینی از سوی خداوند ، در صورت کوتاهی در هدایت خلق *

فما أنت بملوم

با توجه به مفهوم «فما أنت بملوم» روی گردانی رهبران الهی، از هدایت کافران، در همه جا مجاز نیست و در صورتی که بی اذن الهی ترک تکلیف کنند، مورد ملامت خواهند بود.

1309- آثار حق پذیری انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 29 - 2

2- توجه به تأثیر حق در نفوس مستعد ، به رغم عناد کافران ، مشوق رهبران الهی به تداوم تبلیغ

إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ نَدْعُوهُ... فذَكَرْ فَمَا أَنْتَ... بِكَاهِنٍ

فاء در «فذكر»، تکلیف تذکر را متفرع بر آیات پیشین کرده است. در آن آیات سخن از حق ناپذیری برخی از مردم و حق پذیری و قدرشناسی گروهی دیگر به میان آمده بود.

1310- آثار خلقت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 15 - 13

13 - آفرینش انسان و هستی ، روشن ترین نشانه قدرت برتر الهی

أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً

تکیه بر خالقیت خداوند در مقام بیان قدرت برتر او، بیانگر مطلب یاد شده است.

1311- آثار ذکر خلقت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 6 - 6

6 - توجه به آفرینش انسان از خون لخته و وابستگی تمام دانش های او به خداوند ، مایه ترک طغیان است .

ص: 860

خلق الإنسان من علق ... علم الإنسان ما لم يعلم . كلاً إنَّ الإنسان ليطغى

1312- آثار منشأ انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 13 - 6

6- توجه انسان ها به منتهی شدن همه نژاد ها به پدر و مادری واحد ، از میان برنده تفاخر های خیالی آنان

يأتِيهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَ

1313- آثار شخصیت دنیوی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 72 - 2

2- شخصیت و ماهیت اخروی انسان ، بازتاب و نمودی از شخصیت دنیوی اوست .

و من كان في هذه أعمى فهو في الآخرة أعمى

1314- آثار غفلت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 5 - 18

18 - استغفار فرشتگان برای آدمیان ، در پی مشاهده غفلت زمینیان از عظمت خداوندی

و هو العلیّ العظیم ... و يستغفرون لمن في الأرض

بنابراین که آیه درصدد بیان عظمت خداوند باشد و قهراً استغفار فرشتگان برای اهل زمین می تواند از این جهت باشد که مردم غافل از عظمت خدایند.

1315- آثار فضایل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 73 - 8

8- شایستگی های انسان ها در پیشگاه خدا ، زمینه ساز برخوردار شدن آنان از نعمت های خاص او

فبشّرنها یاسحق . . . أتعجبین من أمر الله رحمت الله وبرکته علیکم أهل البیت

جمله «رحمت الله وبرکاته. . .» حکایت از شایستگیهای خاندان ابراهیم و منزلت والای آنان در نزد خدا دارد و این جمله تعلیل

ص: 861

برای مفهومی است که از «أتعجبین...» استفاده می شود و گویای این معناست که چون شما خاندان ابراهیم خاندانی شایسته هستی پس شگفتی ندارد که او شما را از نعمتهای خاص خویش بهره مند سازد.

1316- آثار کفران انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 49 - 2

2- کفر و ناسپاسی انسان ها و روی گردانی آنان از پیام وحی ، بی تأثیر برای یگانه مالک آسمان ها و زمین

فإنّ الإنسن کفور . لله ملک السموت و الأرض

1317- آثار مؤاخذه دنیوی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 45 - 1,2

1 - در صورت مؤاخذه شدن مردم در دنیا از سوی خداوند ، هیچ جنبنده ای در سطح زمین باقی نخواهد ماند .

و لو یؤاخذ الله الناس بما کسبوا ما ترک علی ظهرها من دابّه

2- در صورت مؤاخذه شدن مردم در دنیا از سوی خداوند ، هیچ انسانی - چه خوب و چه بد - در سطح زمین باقی نخواهد ماند .

و لو یؤاخذ الله الناس بما کسبوا ما ترک علی ظهرها من دابّه

برداشت یاد شده، مبتنی بر این است که مقصود از «دابّه» انسان ها باشد؛ زیرا مجازات و کیفر مربوط به آنان است. گفتنی است جمله «و

لکن یؤخرهم...» - که در آن ضمیر جمع به «الناس» باز می گردد - تأییدکننده همین مطلب است.

1318- آثار نگرانی اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 101 - 4

4- شدت نگرانی و گرفتاری انسان ها در قیامت ، مشغول دارنده آنان به خویشتن و بازدارنده آنها از پرسش و پاسخ و گفتوگو با یکدیگر

فإذا نفخ فی الصور فلا أنساب بینهم یومئذ و لا یتساءلون

1319- آرزوی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 862

3- بودن در صراط مستقیم، خواسته و آرمان انسان ها است .

وأن اعدونی هذا صراط مستقیم

برداشت یاد شده بر این اساس استوار است که جمله «هذا صراط مستقیم»، تعلیل برای امر به عبادت (أن اعدونی) باشد و چون تعلیل باید به امری مسلّم و روشن انجام گیرد. پس بودن در صراط مستقیم برای آدمی، امری مسلّم و پذیرفته شده است.

1320- آسیب پذیری انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- زندگی انسان ها بدون تعالیم قرآن و رهنمود های پیامبراسلام، با خطر ها و آفت های گریزناپذیر رو به رو خواهد بود .

وما علّمنه الشعر . . . إن هو إلاّ ذکر وقرءان مبین . لینذر

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که انذار و اخطار مردم به وسیله قرآن و پیامبراسلام، حاکی از این حقیقت است که بر سر راه انسان ها خطر ها و آسیب های بسیار وجود دارد که به وسیله قرآن و پیامبر(صلی الله علیه و آله) شناخته می شود و اگر انسان ها به این امور توجه نکنند، با آنها روبه رو خواهند شد. گفتنی است معنای لغوی «انذار» (اعلام به امری خطرناک و شایسته بر حذر بودن) مؤید همین برداشت است.

1321- آفات زندگی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- زندگی انسان ها بدون تعالیم قرآن و رهنمود های پیامبراسلام، با خطر ها و آفت های گریزناپذیر رو به رو خواهد بود .

وما علّمنه الشعر . . . إن هو إلاّ ذکر وقرءان مبین . لینذر

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که انذار و اخطار مردم به وسیله قرآن و پیامبراسلام، حاکی از این حقیقت است که بر سر راه انسان ها خطر ها و آسیب های بسیار وجود دارد که به وسیله قرآن و پیامبر(صلی الله علیه و آله) شناخته می شود و اگر انسان ها به این امور توجه نکنند، با آنها روبه رو خواهند شد. گفتنی است معنای لغوی «انذار» (اعلام به امری خطرناک و شایسته بر حذر بودن) مؤید همین برداشت است.

1322- آگاهی از عمل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 28 - 13

ص: 863

13 - توجه و اعتقاد به آگاهی خداوند به اعمال انسان ها ، موجب برانگیختن آنان به رعایت دستورات الهی و پرهیز از نافرمانی او است .

وإن قيل لكم ارجعوا فارجعوا هو أذكي لكم و الله بما تعملون علیم

سخن تهدیدآمیز خداوند به مؤمنان (و الله بما تعملون علیم)، می تواند به منظور مطلب فوق ادا شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 30 - 14

14 - خداوند ، از تمامی حرکات و رفتار انسان ها ، آگاه و باخبر است .

إن الله خبیر بما یصنعون

1323- آگاهی از نیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 29 - 4

4 - خداوند به رفتار ، کردار ، نیت و اسرار آدمیان آگاه است .

و الله یعلم ما تبدون و ما تکتمون

1324- آموزش اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 20 - 18

18 - جهان آخرت ، عرصه ظهور غفران و آمرزگاری خداوند ، نسبت به بندگان و جلوه گاه رضایت و خرسندی او از آنان

و فی الآخره . . . و مغفره من الله و رضون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 21 - 8

8 - آمرزش و چشم پوشی از گناه بندگان در قیامت ، جلوه ربوبیت و پروردگاری خداوند

سابقوا إلى مغفره من ربکم

1325- ابتلاى انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

ص: 864

7- خداوند، انسان ها را مورد آزمون قرار می دهد .

لیلوکم ائکم أحسن عملاً

13- آزمون انسان ها از ناحیه خداوند، در پرتو معاد و برپایی قیامت، توجیه پذیر است .

خلق السموت و الأرض ... لیلوکم ائکم أحسن عملاً و لنن قلت إنکم مبعوثون

طرح مسأله قیامت، پس از بیان آزمون انسانها، حاوی این نکته است که بدون برپایی قیامت، آزمون انسانها و مشخص شدن نیکوکاران از غیرشان، ثمره و نتیجه مطلوب را نخواهد داشت.

1326- اتمام حجت با انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بینه - 98 - 2 - 1

1 - خداوند، با فرستادن رسولی که مکتوباتی منزّه و به دور از انحراف را بر مردم بخواند، بر آنان اتمام حجت می کند .

لم یکن ... منفکین حتی تأتیهم البینه . رسول من الله یتلوا صحفاً مطهّره

1327- اتمام حجت بر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 157 - 2

2- نزول قرآن موجب اتمام حجت خدا بر مشرکان مکه و سایر انسانها

أنزل نه ... أو تقولوا لو أنا أنزل علينا الكتب لکننا أهدي منهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 48 - 5

5 - خداوند و پیامبران، خواستار هدایت تمامی انسان ها و اتمام حجت بر آنان

و ما نریهم من آیه إلا هی أكبر من أختها

از این که خداوند، آیات و معجزات متعددی را به دست پیامبران ارائه می کند و در اثبات حقانیت پیامبران و هدایت مردم به یک معجزه اکتفا نمی کند، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 35 - 16، 15

15- قرآن و انذار های بیدارگرانه آن ، اتمام حجت الهی بر خلق

بلغ

ص: 865

«بلاغ» خبر برای «هذا»ی مقدر است. و آن اشاره به آیات هشدارگر قرآن می باشد.

16- رسالت اصلی رهبران الهی، ابلاغ پیام وحی و اتمام حجت بر خلق

فاصبر... و لاتستعجل لهم... بلغ

«بلاغ» سخنی در توجیه و تعلیل «فاصبر» و «لاتستعجل» است؛ یعنی، تو مأمور بلاغی و نگران فرجام کافران مباش.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 51 - 6

6 - انذار های روشن پیامبر (صلی الله علیه و آله)، اتمام حجت بر خلق و سدّ کننده راه هر گونه عذر و بهانه

إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ . وَلَا تَجْعَلُوا مَعَ اللَّهِ ... إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 3 - 5

5 - خداوند، حجت را بر انسان ها تمام کرده و هیچ عذری برای آنان باقی نگذاشته است .

إِنَّا هَدَيْنَا السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 6 - 1

1 - ابلاغ وحی از سوی فرشتگان، به منظور اتمام حجت بر خلق و انذار و اخطار به آنان است .

فالمَلَقِيَتِ ذِكْرًا . عَذْرًا أَوْ نَذْرًا

«عذر» و «نذر» مصدر و به معنای «اعذار و انذار» است و نصب این دو، به جهت مفعول له بودن آنها برای «ملقیات» است و یا به سبب بدل بودن آنها، برای «ذکرًا» است. برداشت یاد شده، مبتنی بر ترکیب نخست است.

1328- اجتماع اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 51 - 3

3- گرد آمدن آدمیان در پیشگاه خداوند در قیامت، مقتضای ربوبیت اوست.

أَن يَحْشُرُوا إِلَى رَبِّهِمْ

1329- اجل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 61 - 13، 8

ص: 866

8- همه انسان ها ، اجل معینی دارند .

ولكن يؤخّره إلى أجل مسمّى

13- تعیین اجل مقرر برای انسان ها و تصمیم به مؤاخذه و عقوبت کردن ظالمان و یا تأخیر آن ، به دست خداوند است .

و لو يؤاخذ الله الناس . . . و لكن يؤخّره إلى أجل مسمّى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 30 - 2

2 - مردم ، اجل معینی دارند .

لكم ميعاد يوم لا تستأخرون عنه ساعة و لا تستقدمون

مراد از «میعاد» - به قرینه آیه قبل - احتمال دارد زمان وقوع قیامت باشد. هم چنین احتمال دارد وقت تعیین شده برای مرگ هر انسانی باشد. برداشت یاد شده بنابر احتمال دوم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 45 - 4

4 - همه انسان ها ، اجل معینی دارند .

ولكن يؤخّره إلى أجل مسمّى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - منافقون - 63 - 11 - 11، 4، 3

3 - مرگ ، سرنوشت حتمی همه انسان ها

و لن يؤخّر الله نفساً إذا جاء أجلها

4 - هرکس ، دارای اجل (زمان مردن) معینی است که فرا خواهد رسید .

و لن يؤخّر الله نفساً إذا جاء أجلها

11 - « عن أبي جعفر (ع) في قول الله : « و لن يؤخّر الله نفساً إذا جاء أجلها » قال : إنّ عند الله مرقوماً يقدر منها ما يشاء و يؤخّر ما

يشاء فإذا كان ليله القدر أنزل الله فيها كل شيء يكون إلى ليله مثلها فذلك قوله: «ولن يؤخر الله نفساً إذا جاء أجلها» إذا أنزله وكتبه كتاب السماوات وهو الذي لا يؤخره؛

از امام باقر(ع) درباره سخن خداوند: «ولن يؤخر الله نفساً إذا جاء أجلها» روایت شده که فرمود: نزد خداوند کتاب هایی است [که حوادث آینده] در آنها نوشته شده [و آن حوادث قطعی نیست]. خداوند هر چه را از آن بخواهد، مقدم می آورد و هر چه را بخواهد تأخیر می اندازد. پس چون شب قدر فرا رسد، آنچه را که تا شب قدر سال بعد باید واقع شود، نازل می کند [و حتمی می سازد] و این است سخن خدا: «ولن يؤخر الله نفساً إذا جاء أجلها»؛ یعنی، آن گاه که خداوند اجل را [در شب قدر] نازل کرد و کاتبان آسمان آن را ثبت کردند، آن همان است که به تأخیر نمی اندازد».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - نوح - 71 - 4 - 5

5 - هر انسانی، دارای اجل و عمری مشخص است.

ص: 867

و يُؤخَّركم إلى أجلٍ مسمًّى

منظور از خطاب در «یؤخَّرکم» می تواند یکایک افراد قوم نوح یا مجموعه باشد. برداشت یاد شده، مبتنی بر احتمال نخست است.

1330- احاطه اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 1 - 2

2- قیامت، انسان ها را در میان گرفته و راه گریز را بر آنها خواهد بست .

هل أتیک حدیث الغشیه

«غشاء» و «غطاء» (پوشاننده) به یک معنا است و قیامت، از آن جهت «غاشیه» نامیده می شود که با حوادث سهمگین خود، خلق را احاطه می کند. (مقایس اللغه)

1331- احضار انسان ها در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 52 - 1

1- رستاخیز، روز احضار انسان ها از سوی خداوند

یوم یدعوکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 32 - 1

1 - تمامی انسان ها بدون استثنا، در قیامت برای حساب رسی و کیفر و پاداش به پیشگاه خداوند احضار خواهند شد .

وإن کلّ لَمَّا جمیع لدینا محضرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 53 - 4,3

3 - زنده شدن انسان ها و احضارشان به پیشگاه خداوند در قیامت، تنها به مدت یک صیحه و بانگ زدن به طول می انجامد .

إن كانت إلا صيحة وحده فإذا هم جميع لدينا محضرون

توصیف نفخ صور به این که آن تنها یک صیحه است، می تواند برای بیان مدت زمان زنده شدن و احضار گشتن انسان ها به پیشگاه خداوند رحمان باشد.

4- احضار انسان ها به پیشگاه خداوند در قیامت ، بسیار سریع و بی هیچ فاصله ای با نفخ صور انجام خواهد پذیرفت .

إن كانت إلا صيحة وحده فإذا هم جميع لدينا محضرون

برداشت یاد شده از آمدن «إذا»ی فجائیه - پس از ذکر نفخ صور - به دست می آید.

ص: 868

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 31 - 4

4 - همه انسان ها در قیامت ، به پیشگاه خداوند احضار خواهند شد .

ثم إنکم یوم القیمه عند ربکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطففین - 83 - 5 - 3

3 - احضار انسان ها در صحنه قیامت ، از اهداف محشور ساختن آنان است . *

مبعوثون . لیوم عظیم

لام در «لیوم» ممکن است بر تعلیل دلالت کند؛ یعنی، حشر انسان ها به جهت روز قیامت و حضور در صحنه های آن است.

1332- احیای اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 9 - 9

9 - احیای انسان ها در قیامت همچون احیای زمین از راه یک سلسله عوامل و زمینه های حیات آفرین خواهد بود .

فأحیینا به الأرض بعد موتها کذلک النشور

برداشت یاد شده از تشبیه به کار رفته در آیه شریفه به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 57 - 3

3 - آفرینش نخستین انسان ها ، دلیل امکان حیات مجدد و رستاخیز دوباره آنان از سوی خداوند است .

نحن خلقنکم فلولا تصدقون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 27 - 2

2 - آفرینش آسمان با وجود صلابت بیشتر آن نسبت به پیکر انسان ، برهانی آشکار بر امکان معاد و قدرت خداوند بر زنده کردن دوباره انسان ها

ءأنتم أشدّ خلقاً أم السماء بنیها

«أنتم» خطاب به منکران معاد است که آیات قبل سخنان آنان را نقل کرده بود. جمله «بناها» مستأنفه و مفاد آن این است که آسمان با آن که محکم تر است، خداوند آن را ساخت؛ چگونه آفرینش دوباره خود را محال می پندارید؟

ص: 869

1333- اختلاف انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 48 - 28

28 - تشکل تمام آدمیان در یک امت ، خواست خداوند نیست .

و لو شاء الله لجعلکم امه وحده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 118 - 5،6

5- عموم انسان ها همواره بر سر دین حق اختلاف می کنند .

و لایزالون مختلفین

6- اختلاف انسان ها در دین و پرهیز آنان از پذیرش حق ، خارج از مشیت خداوند نیست .

و لو شاء ربک لجعل الناس أمة وحده و لایزالون مختلفین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 92 - 12،15،16

12- خداوند ، تحقیقاً حقایق مورد اختلاف انسان ها را در قیامت ، بیان خواهد کرد .

و لیبیننّ لکم یوم القیمه ما کنتم فیه تختلفون

15- درگیری و اختلاف مستمر آدمیان ، در زندگی دنیوی

و لیبیننّ لکم یوم القیمه ما کنتم فیه تختلفون

آمدن فعل «کنتم» و نظایر آن بر سر فعل دیگر، بیانگر استمرار مضمون آن فعل است.

16- مخفی ماندن برخی از حقایق و مسائل مورد اختلاف انسان ها ، در دنیا

و لیبیننّ لکم یوم القیمه ما کنتم فیه تختلفون

تردیدی نیست که حق در پاره ای از مسائل مورد اختلاف مردم در دنیا روشن است. بنابراین تبیین حقایق مورد اختلاف در قیامت، مربوط

به مسائلی است که حق در آنها روشن نیست.

1334- اختیار انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 100 - 1,2

1 - انسان در عین مختار بودن ، بدون اذن خداوند قادر بر انتخاب و انجام هیچ کاری نیست .

و لو شاء ربك لأمن من في الأرض . . . و ما كان لنفس أن تؤمن إلا بإذن الله

خداوند در آیه قبل (و لو شاء ربك) مختار بودن انسانها را بیان فرمود. این آیه شریفه نیز برای دفع توهّم تقویض است؛ یعنی، گر چه آدمیان در پذیرش ایمان و کفر آزادند، لکن باید متوجه باشند که انتخاب هر یک از آنها بی اذن خداوند ممکن نیست. برداشت فوق با الغای خصوصیت از ایمان، آورده شده است.

ص: 870

2- انسان در عین مختار بودن، توانایی انتخاب ایمان بدون رخصت و اذن خداوند را نخواهد داشت.

ولو شاء ربك لأمن من في الأرض... و ما كان لنفس أن تؤمن إلا بإذن الله

1335- ادراک انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مظفین - 83 - 14 - 10

10 - تمام مردم، حتی کافران، در اصل آفرینش خویش، از قدرت درک حقایق و قلبی روشن و فهمیده برخوردارند.

بل ران علی قلوبهم ما كانوا یکسبون

1336- ارزش جان انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 111 - 9

9- دین الهی و حمایت از آن، دارای ارزش برتر از جان و مال انسانها

إن الله اشتری من المؤمنین أنفسهم و أموالهم .. یقتلون فی سبیل الله

1337- ارزش حیات انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 179 - 7

7- ارزش حیات و زندگی دنیوی انسان ها، در گرو رسیدن آنان به تقوایبشگی است.

و لکم فی القصاص حیوه .. لعلکم تتقون

برداشت فوق مبتنی بر این نکته است که «لعلکم...» بیان غایت برای «حیاه» باشد؛ یعنی، قانون قصاص تشریح شد تا حیات جامعه را تضمین کند و حیات و زندگی به خودی خود ارزشی ندارد مگر اینکه زمینه ای برای تحصیل تقوا باشد.

1338- ارزش عمر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - سرمایه های وجودی انسان ، ارزشمندترین سرمایه ها است .

الذین خسروا أنفسهم وأهليهم

ص: 871

خداوند سرمایه‌هایی از قبیل مال، علم و... را ذکر نفرموده و سرمایه عمر را بر سرمایه خانواده مقدم داشته است. از این نکته می‌توان برداشت یاد شده را به دست آورد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مدثر - 74 - 45 - 3

3 - سرمایه عمر آدمی، گران قدر و پرارزش است.

و کتّا نخوض مع الخائضین

از این که به بطالت گذراندن عمر، از عوامل دوزخی شدن برشمرده شده است، می‌توان استفاده کرد که عمر آدمی بسیار گران قدر و پرارزش است.

1339- ارزش مال انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 111 - 9

9 - دین الهی و حمایت از آن، دارای ارزش برتر از جان و مال انسانها

إن الله اشترى من المؤمنین أنفسهم و أموالهم .. یقتلون فی سبیل الله

1340- ارزش نجات انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 105 - 13

13 - رهاسازی انسان ها از اسارت نظام های فسادگر و غیر توحیدی، ارزشی الهی

فأرسل معی بنی اسرائیل

1341- استعاده از وسوسه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 6 - 14، 7

7 - پناه بردن به خداوند از خطر وسوسه جنیان و انسان ها ، مایه مصونیت انسان در برابر آن

قل أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ . . . مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ

14 - لزوم پناه بردن به خداوند از آثار وسوسه های جن و انس

قل أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ . . . الَّذِي يُوسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ . مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ

ص: 872

1342- استعداد انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 50 - 6

6- انسان ها دارای زمینه های دستیابی به منزلتی فراتر از فرشتگان و شایستگی برای سجده ملائکه بر ایشان هستند .

و إذ قلنا للملائكة اسجدوا لآدم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 64 - 7

7 - انسان ، دارای استعداد ها و کمالات برین

و صورکم فأحسن صورکم

برداشت یاد شده بر این اساس مبتنی است که مقصود از صورت ، شامل صورت ظاهری (شکل و شمایل) و باطنی (استعدادهای زاینده صنایع و کمالات) باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 12 - 6

6 - همه انسان ها ، استعداد شناخت معارف قرآن را دارند .

فمن شاء ذكره

1343- استغاثه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 49 - 4

4- انسان ها ، هنگام گرفتاری و رنج ، روی به خدا آورده و او را به فریادرسی می خوانند .

فإذا مسّ الإنسان ضرّاً دعانا

1344- استغفار برای انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 5 - 8،13،18،20

8 - استغفار و آمرزش خواهی همیشگی فرشتگان ، برای زمینیان

ص: 873

و یستغفرون لمن فی الأرض

13 - استغفار ملائکه برای زمینیان ، مورد پذیرش خداوند است .

و یستغفرون لمن فی الأرض إلا إن الله هو الغفور الرحیم

18 - استغفار فرشتگان برای آدمیان ، در پی مشاهده غفلت زمینیان از عظمت خداوندی

و هو العلیّ العظیم . . . و یستغفرون لمن فی الأرض

بنابراین که آیه در صدد بیان عظمت خداوند باشد و قهراً استغفار فرشتگان برای اهل زمین می تواند از این جهت باشد که مردم غافل از عظمت خداوند.

20 - استغفار فرشتگان برای زمینیان ، موجب بقای نظام هستی

تکاد السموت یتفطرن . . . و الملائکه . . . و یستغفرون لمن فی الأرض

چنانچه آیات در مقام توحید و نفی شرک باشد، از ارتباط فرازهای آیه می توان استفاده کرد که پیامد گناه شرک، چنان بزرگ و سنگین است که اگر استغفار ملائکه برای زمینیان نبود، نظام هستی فرو می پاشید.

1345- استفاده از استعداد انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 32 - 13

13 - حفظ سلامت و تعادل اجتماعی ، در پرتو به کارگیری توانایی ها و استعداد های مختلف نیرو های انسانی

نحن قسمنا بینهم . . . لیتخذ بعضهم بعضاً سخریاً

از حکمت الهی و برتری خداوند در برنامه ریزی - که به طور غیر مستقیم از آیه استفاده می شود - می توان مطلب بالا را نتیجه گرفت.

1346- استقرار انسان ها در زمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 36 - 21، 16، 15

15 - زمین محل سکونت و قرارگاه موقت انسانها

ولکم فی الأرض مستقرّ و متع إلى حین

«إلى حین» (تا هنگامی) علاوه بر تعلقش به «متاع»، به «مستقر» نیز متعلق هست.

16 - مدت زمان استقرار و سکونت آدمیان در زمین، نامعلوم برای آنان

ولکم فی الأرض مستقرّ و متع إلى حین

نکره آمدن کلمه «حین» رساننده این معناست که: مدت زمان سکونت انسانها در زمین، برای آنان نامعلوم خواهد ماند و بدان آگاهی نخواهند یافت.

21 - «عن الصادق (ع) . . . (فی قوله تعالى) «ولکم فی الأرض مستقرّ و متع إلى حین» قال إلى یوم القیامه . . .» ;

ص: 874

از امام صادق(ع) درباره آیه «و لکم فی الأرض مستقر و متاع إلى حین» روایت شده که فرمود: (استقرار در زمین و بهره مندی از آن) تا روز قیامت خواهد بود...).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 165 - 1,5

1 - استقرار انسانهای هر عصر در زمین به جانشینی نسلهای گذشته، در اختیار خدا و به دست اوست.

و هو الذی جعلکم خلف الأرض

«خلاف» جمع خلیفه (جانشین) است. اگر مخاطبان آیه انسانهای موجود در هر عصر باشند، مراد از جانشینی، جانشینی مردم هر عصر از مردم عصر پیشین خواهد بود. و اگر مخاطبان همه انسانها باشند، مقصود از جانشینی انسانها، جانشینی آنان از انسانهای منقرض شده ای است که پیش از بنی آدم بوده اند. این احتمال نیز گفته شده که منظور جانشینی انسان از خداست.

5 - آزمون انسانها از جانب خدا هدف از مستقر ساختن آنان در زمین و برتری دادن برخی از ایشان بر برخی دیگر

هو الذی جعلکم خلف الأرض و رفع بعضکم فوق بعض درجت لیلوکم

به نظر می رسد «لیلوکم علاوه بر این که متعلق به «رفع» است، متعلق به «جعلکم» نیز باشد.

1347- اسرار انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 110 - 6

6 - اسرار و توطئه های پنهانی انسان ها در قلمرو علم خداوند است .

یعلم ماتکتمون

1348- اصلاح عقیده انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 88 - 7

7- اصلاح عقاید و رفتار انسان ها و نیز تعیین حد و مرز اختیار و آزادی آنان ، رسالتی الهی برعهده پیامبران

أصلوتک تأمرک أن تترک .. قال یقوم أریتم إن کنت علی بیته من ربی

1349- اصلاح عمل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 88 - 7

ص: 875

7- اصلاح عقاید و رفتار انسان ها و نیز تعیین حد و مرز اختیار و آزادی آنان ، رسالتی الهی برعهده پیامبران

أصلوتک تأمرک أن ترک .. قال یقوم أریتم إن کنت علی بیّنه من ربی

1350- اضطراب اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 14 - 4

4 - حاضران صحنه قیامت ، ناآرام و نگران اند .

فإذا هم بالساهره

«ساهره»؛ یعنی، زمین صاف و پهناوری که پیمایندگان آن، در شب بیدار می مانند (تاج العروس). بیداری در صحنه قیامت، کنایه از خوف و اضطرابی است که آرامش را از حاضران سلب می کند.

1351- اطاعت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 6 - 4

4 - تشویق انسان ها از سوی خداوند ، به سجده و فرمانبری از قوانین الهی ، همچون دیگر موجودات طبیعت

والنجم والشجر یسجدان

ذکر سجده و فرمانبری ستارگان و گیاهان برای خداوند، می تواند به منظور تشویق و برانگیختن بشر به پیروی از قوانین الهی و خضوع در برابر آن، ادا شده باشد.

1352- اغواپذیری اکثریت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 17 - 7

7 - بیشتر آدمیان، گرفتار دامها و تزویرهای ابلیس و ناسپاس در برابر خداوند هستند.

ولاتجد أكثرهم شکرین

1353- اغواى انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

15 - سبأ - 34 - 20 - 2

ص: 876

2 - تصمیم ابلیس بر اغوای مردم ، براساس علم و آگاهی نبود و صرفاً مبتنی بر گمان و حدس بود .

و لقد صدق عليهم إبليس ظنه

تعبیر «راست یافت ابلیس گمانش را ..» نشانگر این است که در بدو امر، چنین تصدیقی برای او وجود نداشت و صرفاً حدس و گمان بوده است.

1354- اقرار انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 12 - 5

5 - انسان ها ، به هنگام گرفتاری و رنج فراگیر ، به ناتوانی خود و قدرت و یاری خداوند اذعان می کنند .

و إذا مسّ الإنسان الضرّ دعانا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 49 - 5

5 - انسان ها ، هنگام گرفتاری و رنج ، به ناتوانی خود و قدرت یاری رسانی خداوند پی برده و اعتراف می کنند .

فإذا مسّ الإنسان ضرّ دعانا

1355- اقسام اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 7 - 2, 1

1 - مردم در آخرت سه دسته اند : اصحاب المیمنه (نیک بختان) اصحاب المشئمه (نگون بختان) و سابقون (پیشتازان)

و كنتم أزواجاً ثلاثه

بیان «أزواجاً ثلاثه» محذوف و تقدیر آن چنین است: «و كنتم أزواجاً ثلاثه: اصحاب المیمنه و اصحاب المشئمه و السابقون». در آیات بعد به تفصیل وضعیت این سه دسته تبیین شده است.

2 - حضور انسان ها در قیامت در سه دسته مختلف و دست یافتن آنها به سعادت و یا گرفتار شدن در شقاوت و بدبختی ، فرجامی قطعی و غیر قابل تردید

و کنتم أزوجًا ثلثه

تعبیر «کنتم» به صیغه ماضی، بیانگر آن است که حضور در رستاخیز، چنان حتمی و غیرقابل تردید است که گویا در گذشته محقق شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 40 - 1

ص: 877

1 - حاضران در قیامت ، به دو دسته متمایز طغیان گران و خداترسان دور از هوا و هوس ، تقسیم خواهند شد .

فأما من طغى .. و أما من خاف مقام ربه

در ترکیب آیات حاضر، گفته شده است که جمله «فإذا جاءت الطامة الكبرى» حاوی ادات شرط و فعل شرط است و تقسیم حاضران به دو دسته - که از جملات «فأما من طغى .. و أما من خاف...» استفاده می شود - جزای آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکویر - 81 - 7 - 1

1 - انسان ها در قیامت ، به دسته های مختلف تقسیم خواهند شد .

و إذا النفوس زوجت

سیاق آیات، دلالت دارد که آنچه پیش از این آیه آمده بود، «اشراط الساعة» و حوادثی بود که در آستانه قیامت رخ می نمود. از این آیه به بعد حوادثی آمده است که در قیامت رخ خواهد داد. «زوج» در اصل به معنای صنف و نوع از هر چیز است. (لسان العرب)

1356 - اقسام انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - حمد - 1 - 7 - 1

1 - تقسیم انسان ها به ثابت قدمان بر هدایت و مغضوبین درگاه خدا و گمراهان ، از طبقه بندی های مردم در قرآن

صرط الذین انعمت علیهم غیر المغضوب علیهم و لا الضالین

مراد از «نعمت» در «انعمت علیهم» به قرینه فرازهای قبل و بعد، نعمت هدایت است، نه نعمتهای مادی. علاوه بر اینکه همه موجودات، حتی کافران، از این نعمتها برخوردار هستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 32 - 4

4 - انسان ها در ارتباط با دین الهی و کتاب آسمانی ، به سه دسته ستمکار ، میانه رو و پیشتاز تقسیم می شوند .

فمنهم ظالم لنفسه و منهم مقتصد و منهم سابق بالخیرت

برداشت یاد شده، براین احتمال است که ضمیر «منهم» به «عبادنا» (عموم بندگان) بازگردد؛ به ویژه اگر مقصود از «الکتاب» مطلق کتاب

های آسمانی باشد، این احتمال تقویت خواهد شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 8 - 3

3 - « عن أبي جعفر (ع) قال : إنّ الله خلق الخلق على ثلاث طبقات و أنزلهم ثلاث منازل و بين ذلك في كتابه حيث قال : « و أصحاب الميمنه ما أصحاب الميمنه . . . » و أمّا ما ذكرت من أصحاب الميمنه فهم المؤمنون حقّاً . . . ;

از امام باقر(ع) روایت شده که خداوند مردم راسه گونه آفریده و آنان را در سه رتبه قرار داده است. و این مطلب را در کتاب خود

ص: 878

بیان کرده است؛ آن جا که می‌فاید: «أصحاب الیمینه ما أصحاب الیمینه...» و اما اصحاب الیمینه [که در قرآن] یاد شده آنان مؤمنان حقیقی [و راستین] هستند».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 9 - 3

3 - «عن أبی جعفر (ع) : . . . أمّا ما ذكرت أصحاب المشئمه فمنهم أهل الكتاب ;

از امام باقر(ع) روایت شده: . . . اصحاب المشئمه که [در قرآن] یاد شده برخی از آنان اهل کتاب هستند».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مدثر - 74 - 16 - 4

4 - وجود انسان هایی حق ناپذیر در جامعه ، به رغم شناخت نشانه های درستی آن

إنّه کان لأیتنا عنیداً

«عنید» و «عنود» به کسی گفته می‌شود که حق را شناخته است؛ ولی عمداً و آگاهانه با آن مخالفت می‌ورزد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 39 - 1

1 - تقسیم شدن انسان ها به هنگام شکل گیری در رحم به دو صنف مرد و زن ، از نشانه های قدرت خداوند است .

فجعل منه الزوجین الذکر و الأنثی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 3 - 2

2 - انسان ها در برابر هدایت الهی دو دسته اند : سپاس گزار و هدایت یافته و یا ناسپاس و هدایت ناپذیر .

إمّا شاکراً و إمّا کفوراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 21 - 2

2- بزرگ ترین معجزات نیز، در هدایت برخی از افراد، کارساز نیست .

فأریه الأیه الکبری . فکذّب

- بزرگ ترین معجزات نیز، در هدایت برخی از افراد، کارساز نیست.

1357- اقلیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 10 - 11

ص: 879

11 - تنها اندکی از مردمان شکرگزار نعمتهای خداوند هستند.

قلیلا ما تشکرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 17 - 10، 9

9 - تنها گروهی از انسانها سپاسگزار خداوند بوده و از تزویر و فریب ابلیس رهایی می یابند.

و لاتجد اکثرهم شکرین

10 - ابلیس آگاه به نفوذ ناپذیری برخی از آدمیان در برابر اغواگریهای وی

ثم لا یتنبهون من بین یدیههم . . . و لاتجد اکثرهم شکرین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 62 - 12، 7

7 - سوگند ابلیس برای به دست گرفتن زمام امور و منحرف ساختن فرزندان آدم (ع) - جزاندکی از آنان - در صورت مهلت خداوند به وی تا روز قیامت

لئن أخرجتن إلی یوم القیمه لأحتکن ذریته إلا قلیلاً

12 - ابلیس ، علی رغم سوگند و تصمیم قطعی بر گمراه کردن ذریه آدم (ع) ، بر ناتوانی خویش از تسلط بر گروه اندکی از آنان اعتراف کرد .

لأحتکن ذریته إلا قلیلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 13 - 13، 11

11 - بسیاری از مردم ، کم شکرگزار می کنند .

و قلیل من عبادی الشکور

«شکور» صیغه مبالغه است و دلالت بر کثرت می کند. بنابراین، معنای عبارت «و قلیل من...» چنین می شود: کم هستند از بندگان من که زیاد سپاس گزاری کنند.

13 - انسان های دارای عمل صالح زیاد ، اندک هستند .

اعملوا لعل داود شكراً وقليل من عبادي الشكور

بنابراین که «شکر» مفعولٌ له «اعملوا» باشد، «قليل من عبادي الشكور» اشعار به این نکته دارد: کسانی که به منظور ادای شکر عمل صالح انجام دهند، کم هستند.

1358- اکثریت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 20 - 8

ص: 880

8 - بیشتر مردم ، از ابلیس پیروی می کنند .

فَاتَّبِعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 17 - 5

5 - بخش عظیمی از انسان ها - با وجود دلایل فراوان بر ربوبیت خداوند - همچنان بر انکار آن اصرار میورزند .

قتل الإنسن ما أكفره

نفرین «قتل الإنسان» عموم انسان ها و افراد را می گیرد زیرا حرف «ال» در آن یا برای استغراق است و یا بر ماهیت دلالت دارد و جنس انسان مورد نفرین قرار گرفته است. از آنجا که در این موارد عموم حقیقی مراد نیست، چنین تعبیری بیانگر کثرت چشمگیر افراد مورد نظر خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تین - 95 - 5 - 1

1 - بیشتر انسان ها ، با وجود برخورداری از بهترین نوع خلقت ، به پست ترین حالت ها سقوط کرده ، از هر فرومایه ای حقیرتر می شوند .

ثم رددنه أسفل سفلین

افراد باقی مانده در «مستثنی منه»، همواره بیشتر از افراد «مستثنی» است؛ و گرنه تخصیص اکثر خواهد بود که ناروا است. به این جهت و نیز با نظر به مؤخر ساختن یاد مؤمنان و نیز اسناد «أسفل سافلین» به ضمیر «رددناه» - که به جنس انسان برمی گردد - می توان گفت: افرادی که از مقام «بهترین خلقت» سقوط می کنند، در اکثریت اند.

1359- امتحان انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 165 - 5

5 - آزمون انسانها از جانب خدا هدف از مستقر ساختن آنان در زمین و برتری دادن برخی از ایشان بر برخی دیگر

هو الذی جعلکم خلف الأرض و رفع بعضکم فوق بعض درجت لیبلوکم

به نظر می رسد «لیبلوکم علاوه بر این که متعلق به «رفع» است، متعلق به «جعلکم» نیز باشد.

10 - هدف از آزمون انسان ها از سوی خداوند ، پی بردن به حقیقت و چگونگی رفتار آنان نیست .

لیلی المؤمنین . . . إن الله سمیع علیم

بیان شنوایی و دانایی مطلق خداوند پس از مطرح ساختن آزمون انسانها می تواند بدین منظور باشد که هدف از آزمون انسانها آگاه شدن به وضعیت آنان نیست.

ص: 881

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 6 - 19

19- نعمت رهایی از نظام های ظالمانه اجتماعی ، از وسیله های آزمایش الهی

اذکروا نعمه الله علیکم إذ أنجکم من ءال فرعون . . . و فی ذلکم بلاء من ربکم عظیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 60 - 12،13،15،16

12- حقیقت نمایانده شده در رؤیا به پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، وسیله آزمایش مردم بود .

و ما جعلنا الرءیا التی أرینک إلاّ فتنه للناس

13- نمایانده شدن برخی حقایق به پیامبر (صلی الله علیه و آله) در معراج ، وسیله آزمایش مردم بود . *

و ما جعلنا الرءیا التی أرینک إلاّ فتنه للناس

برداشت فوق، مبتنی بر این نکته است که «رؤیا» به معنای خواب نباشد؛ بلکه به معنای مشاهده در بیداری باشد که اینک در لغت آمده رؤیا، گاهی در بیداری است (لسان العرب). و نیز اشاره به اولین آیه سوره، یعنی معراج پیامبر (صلی الله علیه و آله) داشته باشد.

15- شجره ملعونه در قرآن ، وسیله آزمایش مردم

إلاّ فتنه للناس و الشجره الملعونه فی القرآن

16- خداوند ، برخی از مردم ملعون و مطرود را وسیله آزمایش دیگر مردمان قرار می دهد .

و ما جعلنا . . . الشجره الملعونه فی القرآن

برداشت فوق، مبتنی بر این نکته است که مراد از «شجره الملعونه فی القرآن» مردمانی هستند که در قرآن، مورد لعن و نفرین خداوند قرار گرفته اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 7 - 14،2

2- جلوه و زیبایی مظاهر طبیعت ، زمینه آزمایش آدمیان است .

زینہ لها لنبلوہم ائہم احسن عملاً

14- « عن علی بن الحسین (ع) : . . . انّ اللّٰہ عزّوجلّ . . . انما خلق الدنیا و خلق اهلها ، لیبلوہم فیہا ائہم احسن عملاً لآخرتہ ؛

از امام سجّاد(ع) روایت شدہ کہ فرمود: . . . همانا، خدای، عزّوجلّ، . . . دنیا و اهل آن را، تنها، برای این آفرید تا آنان را در آن بیازماید کہ کدام شان برای آخرت اش بہتر عمل می کند».

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

11 - انبیاء - 21 - 35 - 3،4

3- آدمیان ، بہ وسیلہ شرّ و خیر موجود در جہان آزمودہ می شوند .

و نبلوکم بالشرّ و الخیر فتنہ

4- حکمت و فلسفہ خلقت انسان ، امتحان و آزمایش او است .

کلّ نفس ذائقہ الموت و نبلوکم بالشرّ و الخیر فتنہ

ص: 882

از ارتباط دو جمله «کَلِّ..» و «نبلوکم...» استفاده می شود که جمله اخیر پاسخ سؤال مقدری است که: اگر مرگ سرنوشت همگان است، پس چرا انسان ها آفریده شده اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 30 - 6

6 - آزمایش آدمیان ، سنت الهی است .

وإن کنا لمبتلین

«إبتلاء» (مصدر «مبتلین») به معنای امتحان و آزمایش است. تکیه بر اسم فاعل - که بیانگر ثبوت صفت در موصوف - و ذکر آن بعد از «کنا» - که مفید استمرار است - بیانگر برداشت فوق می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 31 - 3

3- آزمایش انسان ها در صحنه عمل ، از سنت های الهی است .

و لنبلونکم حتی نعلم المجهدین منکم و الصبرین

فعل مضارع، افاده استمرار می کند و تأکید آن سنتی تخلف ناپذیر را می رساند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 2 - 23, 3

3 - آزمایش شدن همه انسان ها ، از سوی خداوند

لیبلوکم

23 - «عن الرضا (ع) : . . . و أمّا قوله : « لیبلوکم ائکم أحسن عملاً » فإنه عزّوجلّ خلق خلقه لیبلوهم بتکلیف طاعته و عبادته ، لا علی سبیل الإمتحان و التجربة لأنه لم یزل علیماً بکلّ شیء . . . ;

از امام رضا(ع) روایت شده است: . . . اما سخن خداوند: (لیبلوکم ائکم أحسن عملاً) پس خداوند عزّوجلّ مخلوقاتش را آفرید تا آنان را بهوسیله تکلیف نمودن به طاعت و عبادت خود، آزمایش کند؛ ولی این آزمودن، برای تجربه اندوزی و آگاهی یافتن نبود؛ زیرا خداوند همیشه به تمام اشیا عالم بوده است. . . .»

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - رفاه بر آمده از ایمان و دین داری ، عرصه آزمایش انسان ها از سوی خداوند

وَأَلْوَسْتُمْوَا عَلٰی الطَّرِيقَةِ لِأَسْقِينَهُمْ مَاءً غَدَقًا . لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - آزمایش انسان ها ، فلسفه نقل برخی از حقایق در قرآن

وَمَا جَعَلْنَا عَدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً

ص: 883

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 2 - 5

5 - آزمون انسان ها ، سنت اجتناب ناپذیر خداوند

إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ .. نَبْتَلِيهِ

جمله «نبتلیه» حال برای فاعل «خلقنا» است؛ یعنی، ما انسان را آفریدیم، در حالی که اراده امتحان او را داشتیم. بنابراین امتحان انسان از آغاز خلقتش، مورد نظر خداوند حکیم بوده و برای همیشه خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 15 - 3، 2، 1

1 - خداوند ، انسان ها را امتحان می کند .

فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَلِيَهُ رَبَّهُ

حرف «ال» در «الإنسان» برای جنس و بیانگر این است که آیه شریفه درباره نوع انسان ها است. «إبتلاء» به معنای اختبار و امتحان است. (قاموس)

2 - امتحان بندگان ، جلوه ربوبیت خداوند و در راستای تدبیر امور آنان است .

رَبَّهُ

3 - خداوند ، با بهره مند ساختن آبرومندانه مردم از مادیات و رساندن آنها به نعمت و رفاه ، آنان را آزمایش می کند .

ابْتَلِيَهُ رَبَّهُ فَأُكْرِمَهُ وَنَعَّمَهُ

«اکرام» این است که بدون تحقیر به کسی نفعی رسانده شود و یا به کسی عطای شرافتمندانه ای داده شود (مفردات راغب). فعل «أکرمه» به معنای «او را با عظمت و بی عیب شمرد» نیز آمده و فعل «نعمه»؛ یعنی، او را رفاهمند ساخت (قاموس). حرف فاء در «فأکرمه»، برای تفصیل مجمل به کار رفته و نوع امتحان را بیان می کند.

1360 - امداد به انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 1 - 7

7- خداوند ، بر حفاظت انسان ها از خطر ها و آسیب ها توانا است .

قل أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ

1361- امکان عصمت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 33 - 19

ص: 884

19 - امکان دارد که برخی از انسان ها ، از عصمت ویژه خدادادی برخوردار شوند .

إِنَّمَا يَرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ

1362- امنیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 126 - 11

11 - امنیت و رزق و روزی بندگان ، پرتوی از ربوبیت خداست .

رب اجعل هذا بلداً آمناً و ارزق أهله من الثمرات

1363- امیدواری اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 108 - 8

8 - رحمانیت خداوند ، امید و ملجأ تمامی مردم در صحنه دهشت زا و مخوف قیامت

و خشعت الأصوات للرحمن

1364- امیدواری به حسن فرجام انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 106 - 7

7- نگرش مثبت و امیدوارانه اندیشه مذهبی ، نسبت به فرجام جامعه بشری

و لقد كتبنا فی الزبور . . . أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ . إِنَّ فِي هَذَا لَبَلَاغًا

1365- انتقام جویی اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 167 - 5

5 - وجود حس انتقام جویی برای انسان ها در قیامت

فنتبراً منهم كما تبرّءوا منا

ص: 885

1366- اندوه بر کفر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 36 - 8

8- تأسف بر کفرورزی و هدایت ناپذیری انسان های عنود و لجوج ، امری نابه جا و بی مورد

لن يؤمن من قومك إلا من قد آمن فلاتبتئس بما كانوا يفعلون

1367- اندوه بر هدایت ناپذیری انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 36 - 8

8- تأسف بر کفرورزی و هدایت ناپذیری انسان های عنود و لجوج ، امری نابه جا و بی مورد

لن يؤمن من قومك إلا من قد آمن فلاتبتئس بما كانوا يفعلون

1368- انذار انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 100 - 1

1- پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مأمور تذکر و هشدار به انسان ها نسبت به خصلت های نفسانی ناروای آنان

قل لو ائتم تملکون خزائن رحمة ربی إذا لأمسکتکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 45 - 2

2- انذار و اخطار به مردمان در پرتو وحی ، وظیفه و رسالت اصلی پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله)

قل إنما أنذركم بالوحي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 1 - 11

11 - انذار و اخطار به همه انسان ها در تمام گیتی ، از اهداف قرآن و پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله)

نزل الفرقان علی عبده لیكون للعلمین نذیراً

ضمیمه در «لیکون» ممکن است به دو چیز بازگردد: 1- «فرقان» 2- «عبده» (پیامبر اسلام).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 7 - 6 - 5

ص: 886

5 - نزول فرشته ای برای همراهی با پیامبر (صلی الله علیه و آله) جهت انذار مردمان ، انتظار بی جای کافران

وقالوا .. لولا أنزل إليه ملك فيكون معه نذيراً

6 - نزول فرشته ای بر پیامبر (صلی الله علیه و آله) برای همراهی با او در انذار مردمان ، شرط پذیرش رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله) و درستی آن از نظر کافران بود .

لولا أنزل إليه ملك فيكون معه نذيراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 3 - 8

8 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، از جانب خداوند ، مأمور به انذار مردم بود .

هو الحق من ربك لتندر قومًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 34 - 1

1 - نقش پیامبران ، انذار و هشدار دادن به مردمان است .

و ما أرسلنا في قرية من نذير

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 46 - 14

14 - هشدار دادن به مردم از عذاب شدید الهی ، محور اساسی رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله)

إن هو إلا نذير لكم بين يدي عذاب شديد

قصر در «إن هو إلا نذير» از نوع قصر اضافی و در رابطه با مسأله اتهام جنون به پیامبر (صلی الله علیه و آله) است؛ یعنی، پیامبر (صلی الله علیه و آله) آن گونه نیست که شما معرفی می کنید؛ بلکه او تنها یک انذارگر است و هدفی جز این ندارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - يس - 36 - 6 - 1

1 - پیامبراسلام ، وظیفه دار انذار و اخطار به مردم برپایه تعالیم قرآن

تنزیل العزیز الرحیم . لتتذرقومًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 70 - 2، 1

1 - انذار و اخطار به انسان ها ، فلسفه نزول قرآن

وقرءان مبین . لینذر

لام در فعل «لینذر» برای تعلیل است و ضمیر فاعلی آن فعل، یا به قرآن بازمی گردد؛ که در این صورت مصدر مؤول به فعل «انذر» متعلق می شود. و یا به پیامبر(صلی الله علیه و آله) بازمی گردد؛ که در این صورت، به فعل «أرسل» متعلق خواهد بود. گفتنی است که براشت یاد شده، مبتنی بر فرض اول است.

ص: 887

2- انذار و اخطار به انسان ها ، از اهداف رسالت پیامبراسلام (صلی الله علیه و آله)

و ما علمنه الشعر و ما ینبغی له . . . لینذر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 65 - 2

2- انذار و اخطار به مردمان ، رسالت و تکلیف پیامبراسلام (صلی الله علیه و آله)

إنّما أنا منذر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 70 - 3,6

3- انذار و اخطار به مردمان ، رسالت و تکلیف پیامبراسلام (صلی الله علیه و آله)

إنّما أنا نذیر

6- وحی به پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، تنها در محدوده انذار به مردمان و به منظور اخطار به آنان بوده است .

إن یوحى إلیّ إلاّ أنّما أنا نذیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 71 - 17

17- اخطار و انذار مردم درباره رستاخیز انسان ها ، از وظایف رسولان الهی

و ینذرونکم لقاء یومکم هذا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 18 - 4

4- پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مأمور انذار و اخطار مردم از لحظه فرارسیدن مرگ و قریب الوقوع بودن آن برای همگان

و أنذرهم یوم الأذفة

برخی از مفسران «یوم الأذفة» را روز فرارسیدن مرگ دانسته اند؛ زیرا آنچه نزدیک به انسان و قریب الوقوع است، لحظه مرگ او است. هم

چنین تعبیر «إذ القلوب لدى الحناجر...» درباره لحظه مرگ انسان ها، مناسب تر از لحظه فرا رسیدن قیامت می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 3 - 10

10- انسان ها ، از گذشته ای دور برخوردار از انذار ها و هشدار های الهی

إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ

تعبیر «کنا» (با ساختار ماضی بعید) و «منذرين» (با کاربرد اسمی)، بر این نکته دلالت دارد که انسان ها از گذشته ای دور، مورد انذارهای الهی بوده اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 888

6 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، اخطار دهنده ای از جانب خداوند به آدمیان

إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ

مراد از «منه» اخطار از جانب خداوند است.

7 - مأموریت پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، انذار خلق از عذاب الهی با بیانی روشن و بی ابهام

إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُبِينٌ

برداشت یاد شده بدان احتمال است که مراد از «منه»، این باشد که پیامبر (صلی الله علیه و آله)، مردم را از عذاب الهی (من عذابه) بیم دهد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 51 - 4

4 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، انذارگر و بیم دهنده آدمیان از عواقب شوم شرک

و لا تجعلوا مع الله... إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 56 - 3

3 - هماهنگی کتاب های آسمانی ، در بیان انذارها و هدایت خلق

أَمْ لَمْ يَنْبَأْ بِمَا فِي صُحُفِ مُوسَى . وَإِبْرَاهِيمَ ... هَذَا نَذِيرٌ مِنَ النَّذْرِ الْأُولَى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 26 - 4

4 - انذار و اخطار به مردمان ، در قلمرو رسالت پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله)

و إِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - انذار و اخطار به مردم ، رسالت اصلی پیامبر (صلی الله علیه و آله) و نقطه آغازین دعوت آن حضرت

قم فأنذر

برداشت یاد شده، با توجه به این نکته است که این سوره، از سوره هایی است که در مراحل اولیه رسالت پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) نازل شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 6 - 1

1 - ابلاغ وحی از سوی فرشتگان ، به منظور اتمام حجت بر خلق و انذار و اخطار به آنان است .

فالملقى ذکرًا . عذرًا أو نذرًا

«عذر» و «نذر» مصدر و به معنای «اعذار و انذار» است و نصب این دو، به جهت مفعول له بودن آنها برای «ملقیات» است و یا

ص: 889

به سبب بدل بودن آنها، برای «ذکرًا» است. برداشت یاد شده، مبتنی بر ترکیب نخست است.

1369- اندازهای انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 8 - 1

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله)، فرستاده الهی برای گواهی بر خلق و بشارت و انداز آنان

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا

1370- انسان ها پس از مرگ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 7 - 10

10- انسانها، پس از مرگ برای حضور در صحنه قیامت، زنده شده و برانگیخته خواهند شد.

و لئن قلت إنکم مبعوثون من بعد الموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 13 - 4

4- تمام نشدن پرونده اعمال انسان ها پس از مرگ

يَنْتَبُوا الْإِنْسَنَ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمُوا وَآخِرًا

برداشت یاد شده، براساس احتمال دوم در آیه شریفه است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 11 - 2، 1

1 - انسان در دیدگاه منکران معاد؛ پس از مرگ نابود شده و از او چیزی جز استخوان های پوسیده باقی نمی ماند.

أءِذَا كُنَّا عِظْمًا نَخْرًا

«نخیر»؛ یعنی، صدای بینی و «نخره» به استخوان کهنه و پوسیده ای گفته می شود که با اندک تماسی از هم بپاشد و چنانچه قدری از آن

باقی باشد - به گونه ای که با وزش باد به صدا درآید - به آن «ناخر» می گویند. (لسان العرب)

2- از هم پاشیده شدن اجزای بدن انسان پس از مرگ ، مایه استبعاد معاد در دیدگاه منکران آن

أَءِذَا كُنَّا عِظْمًا نَخْرَةً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 8 - 3

ص: 890

3 - تمام انسان ها پس از مرگ ، دوباره زنده خواهند شد .

إنه على رجعه لقادر

آیه شریفه صرفاً در مقام بیان توانمندی خداوند نیست؛ بلکه در صدد دفع پندار منکران معاد نیز می باشد.

1371- انسان ها در آخرت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 72 - 4

4- فرجام نیک و بد انسان ها در آخرت ، تابع عملکرد و بینش دنیوی آنان است .

و من كان في هذه أعمى فهو في الآخرة أعمى وأضل سبيلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 21 - 1

1 - مردم در عالم آخرت ، دو گروه اند : گروهی مشمول عذاب اند و گروهی مشمول رحمت .

ثم الله ينشئ النشأه الآخرة إن الله على كل شيء قدير . يعذب من يشاء ويرحم م

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 16 - 5,6

5 - انسان ها ، در عالم آخرت ، حیات مجدد پیدا می کنند .

الذين كفروا و كذبوا بأيتنا و لقاي الآخرة

مراد از «لقاء الآخرة» می تواند تحقق لقای انسان ها با خدا در عالم آخرت باشد که در این صورت، مستلزم حیات مجدد آنها است.

6 - حضور در عالم آخرت ، فرجامی همگانی است .

و لقاء الآخرة

اضافه مصدر «لقاء» به مفعول خود (الآخرة) نشان دهنده این است که فاعل آن حذف شده است. و عبارت این طور بوده است «لقاءهم الآخرة»

1372- انسان ها در بدو خلقت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 48 - 7

7- انسان ها ، مانند زمان تولد ، فاقد هرگونه مال و فرزند و عنوان و اعتبار ، در صحنه قیامت حضور خواهند یافت .

لقد جئتمونا كما خلقنكم أول مرّه

تشبیه حضور انسان ها در قیامت به زمان تولد آنان، ممکن است از جهت همراه نداشتن امکانات مادی و خالی بودن از هرگونه

ص: 891

عنوان و اعتبار باشد.

1373- انسان ها در جهنم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 179 - 1

1 - جهنم ، فرجام بسیاری از انسان ها و جنیان

و لقد ذرأنا لجهنم كثيراً من الجن و الإنس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 119 - 10، 8، 7

7- خداوند ، دوزخ را از جنیان و انسان ها پر خواهد کرد .

لأملأَنَّ جهنم من الجنه و الناس أجمعين

8- پر کردن جهنم از انسان ها و جنیان ، حقیقتی که خداوند از پیش بیان داشته بود .

تمت کلمه ربك لأملأَنَّ جهنم من الجنه و الناس

«تمت»؛ یعنی، به طور کامل و بدون هیچ نقصی تحقق یافت. مفسران برآنند که مقصود از «کلمه ربك» - که با جمله «لأملأَنَّ...» تفسیر شده است - همان سخنی است که خداوند در داستان آدم و ابلیس فرمود: «فالحق و الحق أقول. لأملأَنَّ جهنم منك و ممن تبعك منهم أجمعين»؛ حق این است - و من جز حق نمی گویم - که جهنم را از تو و از همه کسانی که از تو پیروی می کنند پر خواهم کرد. سوره ص، آیه 84 و 85».

10- دوزخی شدن جن و انس به سبب اختلاف در دین ، گواه راستی و درستی سخن خداوند (جهنم را از جن و انس پر خواهم کرد) است .

و لایزالون مختلفین . . . و تمت کلمه ربك لأملأَنَّ جهنم

سخن از تحقق یافتن فرموده خداوند (تمت کلمه ربك . . .) پس از بیان اختلافهای مردم و پوشیده شدن حق بر آنان، گویای این نکته است که: همان اختلافها - که مخفی ماندن حق را در پی داشت - موجب دوزخی شدن انسانها و جنیان شده و حقانیت کلمه خدا (لأملأَنَّ...) را به طور کامل محقق ساخت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - سوگند خداوند به انباشتن جهنم از مجرمان جنّی و انسی

ولكن حقّ القول منّي لأملأنّ جهنّم من الجنّة والنّاس

لام در «لأملأنّ» برای قسم است و حکایت از آن دارد که «القول» در فراز قبلی، سوگند است.

ص: 892

1374- انسان ها در سختی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 12 - 1,4,5

1 - نیایش خالصانه انسان با خدا ، به هنگام گرفتاری ها و مصیبت های سخت و جانکاه

و إذا مسّ الإنسان الضرّ دعانا

«ضرّ» به معنای مطلق آسیب است، ولی در این جا با توجه به «ال» - که به اصطلاح اهل ادب «ال» کمالیه است - به معنای آسیب سخت و جانکاه می باشد.

4 - آدمیان ، به هنگام گرفتاری و رنج ، اهل دعا شده و در هر حالتی خدا را به فریادرسی می خوانند .

و إذا مسّ الإنسان الضرّ دعانا لجنبه أو قاعداً أو قائماً

5 - انسان ها ، به هنگام گرفتاری و رنج فراگیر ، به ناتوانی خود و قدرت و یاری خداوند اذعان می کنند .

و إذا مسّ الإنسان الضرّ دعانا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 68 - 9

9- انسان ها به هنگام گرفتار آمدن به گرداب حوادث مرگ آفرین ، هیچ کارساز و پشتیبانی جز خداوند برای نجات خویش نمی یابند .

ثمّ لا تجدوا لكم وكيلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 49 - 4,5

4 - انسان ها ، هنگام گرفتاری و رنج ، روی به خدا آورده و او را به فریادرسی می خوانند .

فإذا مسّ الإنسان ضرّ دعانا

5 - انسان ها ، هنگام گرفتاری و رنج ، به ناتوانی خود و قدرت یاری رسانی خداوند پی برده و اعتراف می کنند .

فإذا مسّ الإنسان ضرّ دعانا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 49 - 5

5 - ضعف و ناتوانی آدمی در برخورد با مشکلات

وإن مسّه الشّرّ فيؤس قنوط

از کاربرد واژه «مسّ» و آمدن صیغه مبالغه «يؤس» و «قنوط» استفاده می شود که انسان با اندک گرفتاری، احساس ضعف و ناتوانی کرده و دچار یأس و ناامیدی می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 51 - 5

5 - انسان به هنگام گرفتاری ، رو به سوی خدا می آورد و اصرار و التماس می کند .

ص: 893

و إذا مسّه الشّرّ فذو دعاء عریض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 20 - 1, 2

1 - انسان هنگام مبتلا شدن به شرّ و بدی ، بسیار بی صبر و ناشکیبا است .

إذا مسّه الشّرّ جزوعاً

«جزع» ضد صبر است؛ یعنی، بی صبری و ناشکیبایی (العین و قاموس المحيط).

2 - بی صبری و ناشکیبایی در برابر بدی ها و شرور ، از ویژگی های انسان است .

إذا مسّه الشّرّ جزوعاً

1375- انسان ها در عالم برزخ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 11 - 3

3 - وجود عالم برزخ (عالم پس از دنیا و پیش از برپایی قیامت) و زنده شدن و مردن انسان ها در آن عالم *

قالوا ربّنا أمّتنا اثنین و أحییتنا اثنین

در این که مقصود از دو مردن و دو زنده شدن چیست؟ میان مفسران چند دیدگاه وجود دارد: مهم ترین آنها، دو نظریه است: 1- زنده شدن در عالم برزخ و قیامت و مردن در دنیا و عالم برزخ؛ 2- مرگ در آغاز تکوین انسان، پیش از دمیده شدن روح در وجود وی و مردن در پایان عمر و زنده شدن با دمیدن روح در انسان و زنده شدن در قیامت. این حقیقت در سوره «بقره» چنین یاد شده است: «وکنتم أمواتاً فأحیاکم ثمّ یمیتکم ثمّ یحییکم ثمّ إلیه ترجعون». برداشت یاد شده مبتنی بر دیدگاه نخست است.

1376- انسان ها در عالم ذرّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 47 - 19

19 - اعتراف پیشین تمامی آدمیان به توحید؛ قبل از پیدایش در صحنه گیتی *

قالوا اذنّ-ک ما متّا من شهید

از این که مشرکان در قیامت می گویند که ما قبلاً به توحید گواهی داده ایم - با آن که در دنیا مشرک بوده اند - می توان برداشت نمود که آنان قبل از پیدایش در دنیا (عالم ذر) بدان گواهی داده اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 8 - 9

9- باور کردن موضوع میثاق فطرت (پیمانی که خداوند از همه انسان ها در عالم ذر گرفته ،) برای کافران امری دشوار است .

ص: 894

وقد أخذ ميثقتكم إن كنتم مؤمنين

1377- انسان ها در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 48 - 1

1 - انسان در آینده با روزی عظیم (قیامت) مواجه خواهد شد .

واتقوا يوماً

مراد از کلمه «یوماً» روز قیامت است و نکره آمدنش حکایت از عظمت آن دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 148 - 9،10

9 - خداوند همه انسان ها را - هر کجا که باشند - در صحنه قیامت حاضر خواهد ساخت .

این ما تکنونوا یأت بکم الله جميعاً

10 - حضور یکپارچه انسان ها در صحنه قیامت

این ما تکنونوا یأت بکم الله جميعاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 87 - 2،3

2 - قیامت ، پایان گردآوری انسان ها از سوی خداوند

لیجمعنکم الی یوم القیمه

3 - قیامت ، روز گردآوری تمامی انسانها

لیجمعنکم الی یوم القیمه

بر اساس این احتمال که «الی» به معنی «فی» باشد ؛ چنانچه برخی از مفسران اظهار داشته اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 12 - 10

10 - خداوند، قطعاً و بدون تردید، تمامی انسانها را در صحنه قیامت گرد خواهد آورد.

لیجمعنکم إلی یوم القیمه لا ریب فیه

مرجع ضمیر «فیه» می تواند مضمون جمله «لیجمعنکم» باشد، یعنی جمع کردن شما در قیامت بدون تردید است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 36 - 7

7 - خداوند مردگان را در قیامت برخواهد انگیزد.

ص: 895

و الموتى يبعثهم الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 51 - 3

3 - گرد آمدن آدمیان در پیشگاه خداوند در قیامت، مقتضای ربوبیت اوست.

أن يحشروا إلى ربهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 60 - 14

14 - خداوند در قیامت آدمیان را به کردارهای دنیویشان آگاه می کند.

ثم إليه مرجعكم ثم ينبئكم بما كنتم تعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 128 - 5

5 - جنیان و انسانها در قیامت مورد بازخواست مشترک قرار خواهند گرفت.

يمعشر الجن . . . وقال أولياؤهم من الإنس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 132 - 1

1 - هر یک از افراد جن و انس در روز قیامت از مرتبه و درجه ویژه خود برخوردارند.

و لكل درجات مما عملوا

تنوین «و لكل» عوض محذوف است و به قرینه آیه 128 و 130، محذوف «جن و انس» است، یعنی: «لكل من الجن و الإنس . . .» و

چون آیات پیشین ترسیم قیامت بوده، ظاهر آن است که درجات مطرح شده در آیه مربوط به آن روز باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 172 - 10

10 - هیچ انسانی در روز قیامت نمی تواند مدعی غفلت از ربوبیت خدا در حیات دنیوی خویش باشد .

أشهدهم على أنفسهم . . . أن تقولوا يوم القيمة إنا كنا هذا غفلين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 105 - 3

3- اختیار و انتخاب در روز قیامت ، از انسان ها سلب می شود .

يوم يأت لاتكلم نفس إلا بإذنه

قرین بودن هر گونه سخن در قیامت با اذن خداوند، می تواند به این معنا باشد که: صحنه قیامت مانند دنیا نیست که انسانها با اراده خویش سخن بگویند و یا افعال دیگری انجام دهند و احیاناً کاری کنند که مورد رضایت خدا نباشد؛ بلکه اختیار از آنها سلب

ص: 896

می شود و نمی توانند هر چه را می خواهند بگویند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم - 14 - 21 - 1

1- همه انسان ها به صورت دسته جمعی در قیامت در پیشگاه خداوند حضور خواهند یافت .

و برزوا لله جمیعاً

«جمیعاً» حال برای ضمیر «برزوا» است و مرجع ضمیر آن می تواند همه انسانها باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 48 - 1,2

1- روز قیامت ، تمامی انسان ها - گرچه خود نخواهند - به پیشگاه پروردگار عرضه خواهند شد .

و عرضوا علی ربک صفّاً

مجهول بودن «عَرْضوا» نشانگر آن است که انسان ها ناگزیر از حاضر شدن نزد خداوند هستند و از خود اختیار ندارد.

2- حضور انسان ها در قیامت ، با صفوفی منظم و سازماندهی شده خواهد بود .

و عرضوا علی ربک صفّاً

«صفّاً» حال برای نایب فاعل «عرضوا» است (مصفوفین) یعنی، عرضه انسان ها، به صورت صف است که حکایت از نظم و طبقه بندی آدمیان دارد. البته به قرینه آیات دیگر، این صف بندی به شکل مجموعه ای مختلط نیست، بلکه هر گروه و پیروان هر طریقه، در گروهی مجزای از دیگری، در صحنه قیامت حضور می یابند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 40 - 7

7- در قیامت ، رابطه انسان با مالکیت های اعتباری او در دنیا ، به کلی بریده خواهد شد .

و أنذرهم یوم الحسره ... إنا نحن نرث الأرض و من علیها و إنا یرجعون

خداوند، هم زمین را میراث خود دانسته و هم آدمیان را؛ یعنی هم مالکان اعتباری و هم ملک های اعتباری؛ بنابراین در قیامت، این دو تنها با مالک حقیقی خود مرتبط خواهند شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 108 - 5

5- مردم حاضر در صحنه قیامت، گفتار خود را با صدایی آهسته به زبان خواهند آورد.

یومئذ... خشعت الأصوات للرحمن

«خشوع صوت» به معنای پایین آمدن صدا است (تاج العروس).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 111 - 1

1- نشانه های خضوع و تسلیم در برابر خداوند، بر چهره تمامی انسان ها (در قیامت) نقش خواهد بست.

ص: 897

... و عنت الوجوه للحی القیوم

«عناء» به معنای خاضع شدن و مطیع گشتن است (لسان العرب). «وجه» به معنای صورت است و از آن جهت که آثار خضوع و ذلت، بیش از همه جا در چهره آشکار می گردد، این واژه استفاده شده است. «ال» در «الوجه» نیز محتمل است معنای استغراق داشته باشد و یا آن که عوض مضاف الیه بوده و مراد از آن «وجه المجرمین» باشد. برداشت یاد شده مبتنی بر اولین احتمال است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 103 - 7

7- «عن النبی (صلی الله علیه و آله) فی معنی «الفرع الأكبر»: ان الناس یصاح بهم صیحه واحده فلا یبقی میت إلا نشر و لا حی إلا مات إلا ما شاء الله ثم یصاح بهم صیحه أخرى فینشر من مات و یصفون جميعاً و تشق السماء و تهد الأرض و تخرّ الجبال و تفر النیران و ترمی بمثل الجبال شرراً فلا یبقی ذر روح إلا إنخلع قلبه و ذکر ذنبه و شغل بنفسه إلا ما شاء الله» ;

از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) روایت شده که در معنای «فرع اکبر» فرمود: به درستی که یک صیحه بر مردم زده می شود که مرده ای نمی ماند، مگر این که زنده می شود و زنده ای نمی ماند، مگر این که می میرد، جز آنچه را که خدا بخواهد. سپس صیحه دیگری بر آنان زده می شود و آنان که مرده اند زنده گشته و همگی به صف کشیده خواهند شد. و آسمان شکافته و زمین در هم کوبیده و کوه ها فرو ریخته و آتش شعله هایی چون کوه برکشد، پس هیچ صاحب روحی نماند، مگر این که [از هراس] دل او کنده شود و گناهان خود را یاد آورد و هر کس به فکر خویش باشد، مگر آنچه را خدا بخواهد».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 89 - 4

4 - قیامت ، عرصه حضور انسان ها در پیشگاه خدا

إلا من أتى الله بقلب سليم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 102 - 6

6 - توجه انسان ها در قیامت ، به عدم امکان بازگشت به دنیا و تدارک گذشته ها

فلو أن لنا کره فنکون من المؤمنین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 43 - 12,13

12 - روز قیامت ، روز تفکیک شدن کامل انسان های مؤمن از انسان های کافر است .

یومئذ یصدّعون

احتمال دارد مراد از تفکیک شدن و جدایی در روز قیامت، تفکیک صفوف اهل بهشت از صفوف کسانی که اهل جهنم اند باشد. آیه بعد، مؤید این برداشت است

13 - قیامت ، روز جدایی و پراکندگی کامل انسان ها است .

یومئذ یصدّعون

ص: 898

«يَصَّدَعُونَ» از ریشه «صدع» به معنای «جدا شدن و پارگی در اجسام سخت» است. احتمال دارد که مراد از «يَصَّدَعُونَ» جدایی صاف سعادت مندان و شقاوت مندان باشد و احتمال دارد پراکندگی و جدا شدن انسان ها از هم باشد. برداشت بالا، بنابر احتمال دوم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 12 - 6

6 - حضور انسان در صحنه قیامت ، حضوری جسمانی است .

و لو تری . . . ناکسوار عوسهم

از سر به زیر انداختن - که علامت شرمساری است - استفاده می شود که انسان ها در قیامت، با بدن مادی حضور پیدا می کنند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 7 - 6

6 - سخن گفتن پیامبر (صلی الله علیه و آله) از بازآفرینی انسان ها در قیامت

رجل ینبئکم إذا مرّتم کلّ ممّرق إیکم لفی خلق جدید

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 50 - 4، 2، 1

1 - با فرارسیدن زمان برپایی قیامت بر اثر صیحه و فریاد مرگ بار ، انسان ها از هرگونه توصیه و اندک سفارشی ، ناتوان خواهند شد .

صیحه وحده تأخذهم . . . فلا یستطیعون توصیه

نکره آمدن «توصیه» می تواند برای تقلیل باشد.

2 - با فرارسیدن زمان برپایی قیامت بر اثر صیحه و فریاد مرگ بار ، انسان ها از مراجعه به کسان خود ناتوان خواهند بود .

صیحه وحده تأخذهم . . . فلا یستطیعون توصیه و لا إلی أهلهم یرجعون

4 - انسان ها به وقت شنیدن صیحه و فریاد سهمگین در آستانه برپایی قیامت ، از هرگونه تحرک و عملی ناتوان خواهند بود .

صیحه وحده . . . فلا یستطیعون توصیه و لا إلی أهلهم یرجعون

برداشت یاد شده بر این اساس استوار است که ناتوانی انسان ها از توصیه و مراجعه به کسان خود، به عنوان مثال و مصداق آمده و مقصود

اصلی بیان ناتوانی کامل بشر در برابر مشیت خداوند به برپایی قیامت باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 69 - 3,9

3 - تابش نور عدل و قسط الهی بر اهل زمین در قیامت

و أشرق الأرض بنور ربِّها

بسیاری از مفسران گفته اند: مقصود از نور در این آیه، به قرینه جمله های بعدی - که درباره نامه اعمال و داوری به حق خداوند سخن گفته است - نور عدل و قسط الهی است؛ چنان که در فرهنگ عرب، به پادشاهی که عادل باشد گفته می شود (أشرق الأفق بعدلک و أضائت الدنيا بقسطک).

ص: 899

9- احضار شاهدانی چند در عرصه قیامت برای گواهی دادن بر اعمال بندگان ، هنگام عرضه نامه اعمالشان

و الشهداء

«شهدا» جمع «شاهد» (گواه) است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 54 - 3

3- حضور انسان ها در قیامت ، جلوه ای از ربوبیت الهی است .

ألا إنهم فی مریه من لقاء ربهم

اضافه «لقاء» به وصف ربوبیت - و نه دیگر اوصاف و اسمای الهی - معنای بالا را افاده می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 7 - 22

22- تقسیم انسان ها در قیامت ، به دو گروه بهشتی و دوزخی

فريق فی الجنة و فريق فی السعیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 38 - 5

5- قیامت ، عرصه حضور انسان در پیشگاه الهی است .

حتی إذا جاءنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 21 - 3, 2, 1

1- حضور یکایک انسان ها در صحنه قیامت ، همراه با دو مأمور پیش برنده و گواه

و جاءت کلّ نفس معها سائق و شهید

2- حرکت انسان در صحنه قیامت ، با راهنمایی و فرمان ملائکه

بنابراین که «سائق» فرشته ای از فرشتگان باشد - و نه اعمال آدمی - برداشت یاد شده استفاده می شود.

3- هراس انسان در قیامت ، از حضور در دادگاه عدل الهی *

و جاءت کلّ نفس معها سائق

برداشت یاد شده بدان احتمال است که تعبیر «سائق» و مأمور پیش برنده، از آن جهت یاد شده باشد که بی رغبتی و هراس انسان را، از حضور اختیاری در محکمه عدل الهی بنمایاند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 7 - 5

5 - نگرانی و سردرگمی آدمیان ، در لحظه های آغازین رستاخیز و خروج از قبرها

ص: 900

یخرجون من الأجداث كأنهم جراد منتشر

تشبیه به «جراد منتشر»، بیانگر سردرگمی و حرکت های نامنظم و حیرت زده آدمیان، پس از خروج از قبرها در روز رستاخیز است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 7 - 3

3 - برانگیخته شدن انسان ها در قیامت ، امری قطعی است .

قل بلی و ربی لتبعثنّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 24 - 5

5 - حشر و برانگیخته شدن انسان ها به پیشگاه خداوند در قیامت

و إلیه تحشرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 18 - 1

1 - قیامت ، روز عرضه شدن و به نمایش در آمدن انسان ها در پیشگاه خداوند و در محکمه عدل او

یومئذ تعرضون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 20 - 4

4 - تمامی انسان ها در قیامت ، با حساب رسی اعمال خویش روبه رو می شوند .

إنی ظننت أنّی ملق حسابیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 26 - 4

4 - تمامی انسان ها در قیامت ، با حساب رسی اعمال خویش روبه رو خواهند شد .

و لم أدر ما حسابيه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 4 - 4

4 - برانگیخته شدن انسان ها در قیامت ، در قالب جسمی همانند جسم دنیایی آنان

قدرین علی أن نسوی بنانه

تصریح به درست کردن انگشتان، می تواند اشاره به حقیقت یاد شده باشد.

ص: 901

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 12 - 1

1 - سرنوشت انسان در قیامت و تعیین جایگاه وی (بهشت یا دوزخ) ، تنها در اختیار خداوند است .

إلى ربك يومئذ المستقرّ

کلمه «مستقرّ» می تواند مصدر میمی باشد؛ یعنی، «استقرار الإنسان يوم القيامة ينتهي إلى حكم ربك و مشيئته» و نیز می تواند به معنای مکان استقرار باشد؛ یعنی، تعیین قرارگاه انسان (بهشت یا جهنم) تنها به حکم و فرمان خدا بازمی گردد. گفتنی است تقدیم «إلى ربك» (خبر) بر «مستقر» (مبتدا) افاده حصر می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 14 - 2,3 - 1

1 - بصیرت و بینایی کامل انسان به خویشتن خویش در قیامت

إلى ربك يومئذ المستقرّ .. بل الإنسان على نفسه بصيره

2 - هر انسانی در عرصه قیامت ، خود شاهد و گواه بر محکومیت خویش خواهد بود .

بل الإنسان على نفسه بصيره

برداشت یاد شده، مبتنی بر این احتمال است که «بصیره» صفت برای موصوف محذوفی (مانند «حجّه») باشد. در این صورت مفاد این آیه مانند آیه 24 از سوره «نور» است (يوم تشهد عليهم ألسنتهم وأبصارهم وأرجلهم بما كانوا يعملون).

3 - مجموعه رفتار ها و کردار های هر انسانی در قیامت ، برای او آن چنان روشن است که نیازی به دلیل و گواه دیگران نیست .

بل الإنسان على نفسه بصيره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکویر - 81 - 7 - 1

1 - انسان ها در قیامت ، به دسته های مختلف تقسیم خواهند شد .

وإذا النفوس زوجت

سیاق آیات، دلالت دارد که آنچه پیش از این آیه آمده بود، «اشراط الساعة» و حوادثی بود که در آستانه قیامت رخ می نمود. از این آیه به بعد

حوادثی آمده است که در قیامت رخ خواهد داد. «زوج» در اصل به معنای صنف و نوع از هر چیز است. (لسان العرب)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکویر - 81 - 14 - 3

3 - حاضران صحنه قیامت ، دارای قدرت درک و شناخت

علمت نفس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 5 - 3

3 - حاضران صحنه قیامت ، دارای قدرت درک و شناخت

ص: 902

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطففین - 83 - 6 - 2

2 - مردم در صحنه قیامت ، به حال ایستاده در انتظار فرجام نهایی خویش اند .

یوم یقوم الناس لربّ العلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 2 - 2

2 - صحنه گریزناپذیر قیامت ، برای برخی جز فروتنی و تسلیم ذلّت بار چاره ای باقی نمی گذارد .

حدیث الغشیه . وجوه یومئذ خشعه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 26 - 5

5 - وجود کارگزارانی چند ، برای حسابرسی اعمال مردم در قیامت

ثمّ إنّ علینا حسابهم

برداشت یاد شده، از ضمیر «نا» استفاده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 22 - 6، 2، 1

1 - تجلّی حضور خداوند ، در تمام صحنه های قیامت برای همه مردم

و جاء ربّک

خداوند، همواره و در همه جا، در دنیا و آخرت، حضور دارد. بنابراین معنای «جاء»، ظهور همین حقیقت برای حاضران در صحنه قیامت است؛ چه آن که آنان حضور خداوند را در همه امور، مشاهده خواهند کرد.

2 - انسان ها در قیامت ، خود را به طور کامل ، مقهور ربوبیت و تدبیر خداوند خواهند دید .

و جاء ربك

اضافه «رب» به ضمیر خطاب - که به مخاطب خاصی نظر ندارد - بیانگر آن است که آنچه برای همگان مشهود خواهد شد، جلوه های ربوبیت خداوند در هر شخص است.

6 - رسیدگی به کار های انسان ها در قیامت ، دارای قسمت های گوناگون و تفکیک شده است .

صَفَاً صَفَاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - زلزله - 99 - 6 - 3

3 - انسان ها در قیامت ، به گروه هایی گوناگون تقسیم خواهند شد .

یومئذ یصدر الناس اُشتاتاً

ص: 903

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - زلزله - 99 - 8 - 2

2 - کار های ناروا ، هر چند به وزن مورچه ریز و یا ذرات معلق در هوا باشد ، باقی مانده ، در قیامت بر انسان عرضه خواهد شد .

و من يعمل مثقال ذره شراً يره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قارعه - 101 - 4 - 3

3 - تشبیه وضع انسان ها در قیامت ، به انبوه ملخ های پراکنده *

يوم يكون الناس كالفراس المبوث

برداشت یاد شده، ناظر به این احتمال است که فرّاش - چنان که فرّاء گفته است - به معنای ملخ هایی باشد که بر زمین گسترده شده، درهم می لولند. گفتنی است که این معنا، تنها از فرّاء نقل شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قارعه - 101 - 6 - 1

1 - برخی از مردم در قیامت ، دارای کرداری سنگین و ارجمند در پیشگاه خداوند

فأما من ثقلت موزينه

به وزنه هایی که با آن متاع را می سنجند و نیز به ابزار سنجش هر چیز ، «میزان» گفته می شود (برگرفته از لسان العرب). سنگینی وزنه ها در قیامت، بیانگر سنگینی اعمال است که به تناسب ماهیت آنها، مراد ارج و بهای فراوان آنها خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قارعه - 101 - 8 - 1

1 - اعمال برخی از مردم در قیامت ، سبک وزن و بی ارزش است .

و أمّا من خفّت موزينه

«موازين» یا جمع «میزان» و یا جمع «موزون» است. برداشت یاد شده، با هر دو مبنا سازگار است.

انسان ها در محضر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 21 - 1

1- همه انسان ها به صورت دسته جمعی در قیامت در پیشگاه خداوند حضور خواهند یافت .

و برزوا لله جمیعاً

«جمیعاً» حال برای ضمیر «برزوا» است و مرجع ضمیر آن می تواند همه انسانها باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 904

7- حضور همه انسان ها در پیشگاه خداوند در روز قیامت

و برزوا لله الواحد القهار

9- ظهور و بروز حقیقت انسان و نهان و آشکار وی به هنگام حضور در پیشگاه خداوند در روز رستاخیز

یوم تبدل الأرض . . . و برزوا لله الواحد القهار

یکی از معانی «بروز» کشف و ظهور حقیقتی است که قبلاً پنهان و در خفا بوده است (مفردات راغب).

انسان ها و حوادث قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 1 - 1

1 - خداوند ، هشداردهنده به انسان ها و تشویق کننده آنان به شنیدن حوادث قیامت

هل أتیک حدیث الغشیه

استفهام در «هل أتاک»، برای ترغیب به شنیدن پاسخ است و خطاب در آن، گرچه ممکن است به طور مستقیم متوجه پیامبر(صلی الله علیه و آله) باشد؛ ولی به دلیل سیاق آیات، مراد عموم انسان ها است.

1378- انسان ها و دین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 32 - 4

4- انسان ها در ارتباط با دین الهی و کتاب آسمانی ، به سه دسته ستمکار ، میانه رو و پیشتاز تقسیم می شوند .

فمنهم ظالم لنفسه و منهم مقتصد و منهم سابق بالخیرت

برداشت یاد شده، براین احتمال است که ضمیر «منهم» به «عبادنا» (عموم بندگان) بازگردد؛ به ویژه اگر مقصود از «الکتاب» مطلق کتاب های آسمانی باشد، این احتمال تقویت خواهد شد.

1379- انسان ها و نعمت علم

1 - واکنش بیشتر انسان ها در برابر نعمت دانش و هنر نویسندگی ، واکنشی نامناسب و به دور از انتظار است .

کلاً

حرف «کلاً»، برای باز داشتن از رویه ای است که یا در جملات پیش از آن، تشریح یا اشاره شده باشد و یا از سیاق آیات به دست آید و در آیه - به قرینه «لیطغی» - ناظر به حالتی است که نوع انسان ها در برابر نعمت علم و قلم به خود می گیرند. تعبیر

ص: 905

«الإنسان - که برای جنس به کار رفته - ناظر به غالب افراد آن است که از آن به عموم عرفی تعبیر می شود.

1380- انسان ها و نعمت کتابت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 6 - 1

1 - واکنش بیشتر انسان ها در برابر نعمت دانش و هنر نویسندگی ، واکنشی نامناسب و به دور از انتظار است .

کلاً

حرف «کلاً»، برای باز داشتن از رویه ای است که یا در جملات پیش از آن، تشریح یا اشاره شده باشد و یا از سیاق آیات به دست آید و در آیه - به قرینه «لیطغی» - ناظر به حالتی است که نوع انسان ها در برابر نعمت علم و قلم به خود می گیرند. تعبیر «الإنسان - که برای جنس به کار رفته - ناظر به غالب افراد آن است که از آن به عموم عرفی تعبیر می شود.

1381- انسان ها هنگام آسایش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 54 - 5

5- انسان ها در برخورد با آسایش و رفع ناگواری ها ، یکسان نیستند .

ثم إذا كشف الضر عنكم إذا فریق منكم برّهم یشركون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 8 - 13

13 - انسان ها هنگام رهایی از مشکلات و دستیابی به آسودگی ، موقعیت گذشته خود را فراموش کرده و ناسپاس می شوند .

و إذا مسّ الإنسان ضرٌّ . . . ثم إذا خوّله نعمه منه نسی ما كان یدعوا إلیه من قبل

1382- انسان ها هنگام برپایی قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 48 - 12

12- « سأل حبر من اليهود ، رسول الله (صلى الله عليه وآله) فقال : أين الناس « يوم تبدل الأرض غير الأرض ؟ » قال : هم في الظلمه
دون الجسر ;

دانشمند یهودی از رسول خدا(صلى الله عليه وآله) [درباره آیه] «يوم تبدل الأرض غير الأرض» سؤال کرد که [در آن هنگام] مردم کجا
هستند حضرت فرمود: آنان در تاریکی نزدیک پل هستند».

ص: 906

1383- انسان ها هنگام رفاه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 15 - 6

6- انسان ها ، هنگام برخورداری از نعمت و رفاه ، خود را نزد خداوند ، عزّت مند و با کرامت می پندارند .

فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا .. نَعْمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَن

اکرام در فعل های «اکرمه» و «اکرمن»، به یک معنا نیست؛ زیرا لحن آیه شریفه گوینده «رَبِّي أَكْرَمَن» را نکوهش کرده؛ با آن که اکرام را در «اکرمه» پذیرفته است. بنابراین در «اکرمه» مراد «رساندن نفع بدون خواری و ذلت» است - که در «مفردات راغب» از معانی اکرام شمرده شده - و در «اکرمن» مقصود «با عظمت شمردن و بی عیب دانستن» است که در «قاموس» آمده است.

1384- انسان ها هنگام رفع سختی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 54 - 5

5- انسان ها در برخورد با آسایش و رفع ناگواری ها ، یکسان نیستند .

ثُمَّ إِذَا كُشِفَ الضَّرِّ عَنْكُمْ إِذَا فَرِحَ مِنْكُمْ بِرَبِّهِمْ يَشْرَكُونَ

1385- انسان ها هنگام نعمت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 15 - 6

6- انسان ها ، هنگام برخورداری از نعمت و رفاه ، خود را نزد خداوند ، عزّت مند و با کرامت می پندارند .

فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا .. نَعْمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَن

اکرام در فعل های «اکرمه» و «اکرمن»، به یک معنا نیست؛ زیرا لحن آیه شریفه گوینده «رَبِّي أَكْرَمَن» را نکوهش کرده؛ با آن که اکرام را در «اکرمه» پذیرفته است. بنابراین در «اکرمه» مراد «رساندن نفع بدون خواری و ذلت» است - که در «مفردات راغب» از معانی اکرام شمرده شده - و در «اکرمن» مقصود «با عظمت شمردن و بی عیب دانستن» است که در «قاموس» آمده است.

1386- اهمیت انذار انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 60 - 18

18- حقیقتی که در رؤیا به پیامبر (صلی الله علیه و آله) ارائه شد و نیز طرح شجره ملعونه در قرآن، به منظور انذار و ترساندن مردم است.

و ما جعلنا الرءیا التی أرینک إلا فتنة .. و الشجره الملعونه فی القرءان و نحو

برداشت فوق، مبتنی بر این نکته است که مفعول بیواسطه ای برای «نخوفهم» در تقدیر باشد همانند «بذلک». بنابراین معنا چنین می شود: ما به وسیله اینها، مردم را انذار می کنیم.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 7 - 8

8 - انذار و اخطار به مردمان، از اهداف مهم و محوری رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله)

لولا أنزل إلیه ملک فیکون معه نذیراً

این که کافران تنها مسأله انذار را به عنوان هدف و محور رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله) و فرشتگان یادآور شدند، می تواند حاکی از حقیقت یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 51 - 6

6 - انذار و اخطار به مردمان، محور رسالت و بعثت پیامبران

و لو شننا لبعثنا فی کلّ قریه نذیراً

برداشت فوق، از توصیف پیامبران به انذارگر و اخطار کننده، به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 3 - 9

9- هشدار و انذار خلق، از اهداف اصلی نزول قرآن

1387- اهمیت بقای نسل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 45 - 6,7

6- بقای نسل انسان و تداوم حیات زندگان در کره زمین ، فلسفه به تأخیر افتادن کیفر گناه کاران و کافران تا قیامت

و لو يؤاخذ الله الناس بما كسبوا ما ترك على ظهورها من دابة و لكن يؤخرهم إلى آج

7 - مصلحت بقای نسل انسان ها و حیات در زمین ، مهم تر از مصلحت عقوبت دنیایی بندگان گناه کار و کافران

و لو يؤاخذ الله الناس بما كسبوا ما ترك على ظهورها من دابة و لكن يؤخرهم إلى آج

ص: 908

1388- اهمیت تربیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 8 - 6

6 - بعثت پیامبران ، مقتضای ربوبیت خداوند و در راستای تربیت و رشد و کمال انسان ها

و الرسول یدعوکم لتؤمنوا برّبکم

«رّب»؛ یعنی، تربیت کننده و تربیت ایجاد حالتی در شیء پس از حالت قبل است، تا آن گاه که به حد تمام و کمال برسد (مفردات راغب).

1389- اهمیت تزکیه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جمعه - 62 - 2 - 6

6 - تلاوت آیات الهی ، تزکیه نفوس و تعلیم کتاب و حکمت ، اصول و محور های برنامه رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله) در هدایت خلق

یتلوا علیهم آیته و یزکیهم و یعلمهم الکتب و الحکمه

1390- اهمیت تعلیم انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 151 - 7،8

7 - تلاوت آیات الهی بر مردم و پاکسازی آنان از آلودگی ها (شکر و . . .) از وظایف پیامبر (صلی الله علیه و آله) و از اهداف رسالت اوست .

یتلوا علیکم آیتنا و یزکیکم

8 - تعلیم حقایق و معارف قرآن و آموزش حکمت به مردم ، از وظایف پیامبر (صلی الله علیه و آله) و از هدف های رسالت اوست .

و یعلمکم الکتب و الحکمه

1391- اهمیت تکامل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 38 - 3

3- نهی خداوند از ناپسندی ها ، در جهت تربیت ، رشد و کمال آدمیان است .

كَلْ ذَلِكْ كَانِ سَيِّئَةً عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهُاً

ص: 909

خداوند، پس از نهي از چندین عمل ناپسند می فرماید: همه اینها در نزد پروردگارت ناپسند است. ذکر صفت «ربّ» به جای اسم ذات و یا هر صفت دیگری می تواند گویای این حقیقت باشد که آن در راستای پرورش انسانهاست، چه اینکه «ربّ» به معنای پرورش آمده است.

1392- اهمیت تنبه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 3 - 1

1- هدف از نزول قرآن بر پیامبر (صلی الله علیه و آله)، هشدار و توجه دادن به مردم و نصیحت کردن آنان است.

ما أنزلنا .. إلا تذکره لمن یخشی

استثنا در «إلا تذکره» منقطع است و «تذکره» مفعول له می باشد؛ یعنی، «لکن أنزلنا للتذکره». «تذکره» معنایی گسترده تر از «راهنمایی» و «نشانه دادن» دارد و هرچه را مایه توجه به چیزی گردد شامل می شود (مفردات راغب و به معنای «وعظ» نیز می آید (مصباح و قاموس).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 70 - 2

2- اهتمام ابراهیم (ع) برای به اندیشه و داشتن مردم شرک پیشه عصر خویش درباره حقیقت معبود های شان

إذ قال .. ما تعبدون

استفهام در «ما تعبدون» استفهام حقیقی نیست؛ زیرا ابراهیم (ع) می دید که آنان بت می پرستند. بنابراین پرسش یاد شده بدان منظور بوده است که افکار آنان را بر آشوبید و به اندیشیدن درباره آنچه می پرستند وادارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 51 - 5

5- تنبه و بیداری مردمان، از هدف های تعالیم قرآن

و لقد واصلنا لهم القول لعلهم یتذکرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 151 - 1

1- لزوم آگاهی بخشیدن به مردم درباره عقاید خرافی

ألا إنهم من إفكهم ليقولون

از به کار رفتن «ألا» - که برای تنبیه است - برداشت بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 4 - 8

ص: 910

8- بیدارگری و بینش دهی ، وظیفه مبلغان الهی حتی پس از روی گردانی مردم *

و الذین کفروا عمّا أنذروا معرضون . قل أریتم ما تدعون من دون الله

ارتباط این آیه با ذیل آیه قبل (و الذین کفروا. .. معرضون) ممکن است این نکته را برساند که اعراض کافران، تکلیف مبلغان الهی را ساقط نمی کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 55 - 2

2- بیدارگری و تذکر مردم به ارزش های الهی ، تکلیفی همیشگی برای مبلغان دینی

و ذکر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 52 - 2

2- بیداری و آگاهی انسان ها ، در قلمرو رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله) و قرآن

و ما هو إلا ذکر للعلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - لیل - 92 - 12 - 1

1 - خداوند ، آگاه ساختن انسان ها را با خوبی و بدی و رساندن خوبان و بدکاران را به فرجام شایسته آنان ، بر خود لازم شمرده است .

إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدَى

«هدی» مصدر و به معنای ارشاد و راهنمایی است (قاموس). مراد از هدایت ممکن است اعم از هدایت فطری و تشریحی و نیز رساندن به مقصد باشد. جملات «سنیّره لیسری» و «سنیّره للعسری» (در آیات پیشین) مؤید تعمیم است.

1393- اهمیت حقوق انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 42 - 2

2 - حقوق تمامی انسان ها - حتی غیرمؤمنان - محترم است .

إِذَا السَّبِيلَ عَلَى الَّذِينَ يَظْلَمُونَ النَّاسَ

از ذکر «الناس» به جای «الذین آمنوا»، می توان استفاده کرد که تجاوز به انسان های غیر مؤمن نیز مطرود و ناروا است.

ص: 911

1394- اهمیت حل اختلاف انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 46 - 11

11 - تنها خداوند داور نهایی در حل اختلاف های بندگان است .

أنت تحکم بین عبادک فی ما کانوا فیه یختلفون

تقدیم مسندالیه (أنت)، بر خبر فعلی (تحکم) افاده حصر می کند.

1395- اهمیت خلقت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 57 - 1

1 - آفرینش مجموعه عالم (آسمان ها و زمین) ، در مقایسه با آفرینش انسان ها بزرگ تر و آفریدن آن سخت تر و مهم تر است .

لخلق السموت و الأرض أكبر من خلق الناس

مقصود از «أكبر»، با عظمت تر، سخت تر و مهم تر بودن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - نوح - 71 - 20 - 6

6 - انسان و آفرینش او ، مورد توجه و عنایت ویژه خداوند

و الله جعل لكم الأرض بساطاً . لتسلکوا منها سبلاً فجاجاً

خداوند، کره زمین را به گونه ای آفریده که برای بشر قابل بهره‌وری باشد و نیز آن را در جهت مصالح و منافع او آفریده است. از این نکته می توان به برداشت یاد شده دست یافت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 20 - 3

3 - هدایت انسان به راه راست و آسان ساختن سلوک آن ، مهم تر از آفرینش اندام او است .

حرف «ثمّ» برای تراخی است و چنانچه جمله «ثمّ السبیل یسّره»، تفسیر جمله «قدّره» و بیان گوشه ای از تقدیرات الهی درباره انسان باشد؛ مراد تراخی رتبی خواهد بود؛ یعنی، آنچه بعد از ثمّ ذکر شده است، والاتر و ارجمندتر است.

1396- اهمیت رستگاری انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 41 - 5

ص: 912

5- نجات و رستگاری مردم، هدف و محور تمامی تلاش های ارشادی، سیاسی و اجتماعی مؤمن آل فرعون

وقال رجل مؤمن من آل فرعون یکتُم إیمنه .. و یقوم مالی أَدعوکم إلی النجوه

1397- اهمیت شناسایی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 13 - 7

7- تشخیص و تمییز انسان ها بهوسیله یکدیگر، امری مهم در قوام جامعه و مناسبات اجتماعی

و جعلنکم شعوباً و قبائل لتعارفوا

از این که شناخت اعضای جامعه بشری نسبت به یکدیگر، غایت و هدف پیدایش تکوینی «شعوب و قبائل» معرفی شده؛ دانسته می شود که تعارف و شناسایی انسان ها نسبت به یکدیگر دارای نقشی مهم در قوام و پایداری زندگی اجتماعی آنان است.

1398- اهمیت عمر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 15 - 6

6- سرمایه عمر و بهره از خانواده، سرمایه کمال و سعادت آدمی است.

إنّ الخسرین الذین خسروا أنفسهم و أهلیهم یوم القیمه

1399- اهمیت مصالح انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- توبه - 9 - 41 - 7,9

7- تأکید خداوند بر جهاد با مال و جان (در عین بی نیازی او از جهاد و تلاش مردم)، به خاطر تأمین مصالح خود انسانهاست.

ما لکم إذا قیل لکم انفروا... إلا تنفروا یعذبکم... انفروا خفافاً و ثقلاً جهدوا

9- احکام و قوانین الهی، در جهت منافع و مصالح واقعی انسانهاست.

انفروا... و جهدوا... ذلکم خیر لکم إن کنتم تعلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 74 - 22

22 - دعوت به توبه و رهنمود های خداوند به انسان ها ، در جهت مصالح و منافع خود آنان است .

فإن يتوبوا یک خيراً لهم

ص: 913

1400- اهمیت موعظه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 90 - 15

15- امر و نهی خداوند ، در جهت موعظه آدمیان است .

إن الله يأمر... وینهی... یعظکم

1401- اهمیت نجات انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 41 - 5

5- نجات و رستگاری مردم ، هدف و محور تمامی تلاش های ارشادی ، سیاسی و اجتماعی مؤمن آل فرعون

وقال رجل مؤمن من آل فرعون یکتب ایمنه . . . و یقوم مالی أدعوکم إلى النجوه

1402- اهمیت هدایت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 74 - 20

20 - اهتمام اسلام به هدایت و رهنمون ساختن هر چه بیشتر انسان ها به حق

فإن یتوبوا یک خیراً لهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 12 - 8

8- اهتمام خداوند به هدایت انسان ها در طول تاریخ و اتمام حجت بر آنان

و لقد أرسلنا من قبلک فی شیع الأولین . . . کذلک نسلک فی قلوب المجرمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 15 - 7

7- غرض از خلقت کوه ها ، نهر ها و راه ها هدایت انسان ها است .

وَأَلْقَى فِي الْأَرْضِ رَوْسِي . . . وَأَنْهَرًا وَسَبِيلًا لِّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

برداشت مذکور، بنابراین نکته است که مراد از «تهتدون» هدایت معنوی باشد.

ص: 914

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 6 - 2

2- پیامبر (صلی الله علیه و آله) بر هدایت مردم و ایمان آنان به قرآن ، بسیار شایق و حریص بود .

فلعلک بخع نفسک علی ءاثرهم إن لم يؤمنوا بهذا الحدیث أسفاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 57 - 3

3 - ایمان و راهیابی مردم به خدا ، تنها اجر و مزد پیامبر (صلی الله علیه و آله) در انجام رسالت خویش

ما أسئلكم علیه من أجر إلا من شاء أن يتخذ إلى ربه سبيلاً

برداشت فوق ، مبتنی بر این است که استثنا در «إلا من شاء..» متصل باشد و مضافی نیز محذوف و در تقدیر باشد؛ یعنی، «إلا من شاء أن يتخذ إلى ربه سبيلاً بالإيمان والطاعة و...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 12 - 5

5 - رسالت و هدایت خلق ، باری سنگین و همراه با نگرانی ها و نیازمند التجا به درگاه الهی

قال ربّ إني أخاف أن يكذبون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 38 - 9

9 - مؤمنان ، وظیفه دار هدایت مردم و نشان دادن راه درست زندگی به آنان

اتَّبِعُون أَهْدِكُمْ سَبِيلَ الرَّشَادِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 40 - 2

2 - اهتمام و تلاش پیامبر (صلی الله علیه و آله) برای هدایت تمامی انسان ها ، حتی حق گریزان

أفأنت تسمع الصمّ أو تهدى العمى

از لحن آیه شریفه - که به صورت استفهام انکاری بیان شده است - استفاده می شود که پیامبر (صلی الله علیه و آله) در مسیر هدایت دیگران تلاش فراوانی داشتند تا بدان جا که آن حضرت خواهان هدایت خدافراموشانِ همدم شیطان نیز بوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 28 - 2

2- هدایت خلق در مسیر بایسته زندگی و ارائه قوانین حق ، دو هدف مهم رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله)

أرسل رسوله بالهدى و دین الحقّ

ص: 915

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 45 - 5

5 - تلاش و پیگیری شدید پیامبر (صلی الله علیه و آله)، در صدد هدایت همگان به سوی حق

و ما أنت عليهم بجبار

از این که خداوند، وظیفه پیامبر (صلی الله علیه و آله) را تنها تذکر و هشدار دانسته و به او یادآوری کرده که وظیفه اش واداشتن دیگران به ایمان به جبر و تلاش بیش از حد نیست؛ مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 9 - 7

7 - هدایت انسان ها و بیرون آوردن آنان از ورطه گمراهی، هدف الهی در بعثت پیامبر (صلی الله علیه و آله) و نازل کردن قرآن

هو الذی ینزل علی عبده .. لیخرجکم من الظلمت إلى النور

واژه «ظلمات»، استعاره از گمراهی و واژه «نور» استعاره از هدایت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - صف - 61 - 14 - 7

7 - عیسی بن مریم (ع)، از حواریون خواست او را در هدایت خلق به سوی خداوند یاری کنند.

كما قال عیسی ابن مریم للحواریین من أنصاری إلى الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جمعه - 62 - 2 - 10

10 - هدف بعثت پیامبر (صلی الله علیه و آله)، هدایت مردم و بیرون آوردن آنان از گمراهی ها است.

یتلوا عليهم .. وإن كانوا من قبل لفی ضلل مبین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جمعه - 62 - 3 - 2

2- تاریخ آینده بشریت ، شاهد برانگیخته شدن مردانی بزرگ برای هدایت خلق و زنده نگه داشتن اسلام و قرآن

یتلوا علیهم آیته . . . و آخرین منهم لَمَّا یلحقوا بهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 7 - 4

4- هدایت انسان ها به راه خداوند ، اساس دعوت دین و محور تلاش پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله)

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 20 - 3

ص: 916

3 - هدایت انسان به راه راست و آسان ساختن سلوک آن ، مهم تر از آفرینش اندام او است .

ثمّ السبیل

حرف «ثمّ» برای تراخی است و چنانچه جمله «ثمّ السبیل یسّره»، تفسیر جمله «قدّره» و بیان گوشه ای از تقدیرات الهی درباره انسان باشد؛ مراد تراخی رتبی خواهد بود؛ یعنی، آنچه بعد از ثمّ ذکر شده است، والاتر و ارجمندتر است.

1403- ایمان انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 7 - 2

2 - خداوند ، از ایمان مردم بی نیاز است و از آن بهره ای نخواهد برد .

إن تكفروا فإنّ الله غنی عنكم

1404- بازجویی اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 94 - 21

21 - قیامت ، روز حضور انسان در برابر خدا و آگاه شدن او از تمامی کرده هایش و نیز روز محاکمه و تعیین سرنوشت

ثم تردون إلى علم الغیب و الشّهده فینبئکم بما کنتم تعملون

1405- باطن عمل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 9 - 6

6 - « عن مُعاذ بن جبل قال : سألت رسول الله (صلى الله عليه وآله) ما هذه السرائر التي تبلى بها العباد في الآخرة ؟ فقال سرائرکم هي أعمالکم من الصلاه و الصيام و الزكاه و الوضوء و الغسل من الجنابه و كلّ مفروض لأنّ الأعمال كلّها سرائر خفيه ؛

از معاذ بن جبل روایت شده که گفت: از رسول خدا(صلى الله عليه وآله) سؤال کردم: مراد از «سرائر» - که بندگان در آخرت با آن امتحان می شوند - چیست؟ حضرت فرمود: سرائر شما، همان اعمال شما از نماز، روزه، زکات، وضو، غسل جنابت و تمام فرایض است؛ زیرا تمام اعمال باطن هایی ناپیدایند».

1406- بداهت عبودیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 917

10 - مریم - 19 - 36 - 6

6- لزوم عبودیت در برابر پروردگار ، وظیفه ای بی نیاز از هرگونه استدلال

وإنَّ اللهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ فَاعْبُدوه

در کلام عیسی (ع) این موضوع که «هرکس ربّ باشد، سزاوار پرستش است»، اصلی پذیرفته شده تلقی شده است.

1407- بدترین انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 46 - 10

10 - خاندان فرعون ، از بدترین مردمان جهان

أدخلوا آل فرعون أشدَّ العذاب

مجازات خاندان فرعون به شدیدترین مجازات ها، گویای حقیقت یاد شده است.

1408- برتری بدن اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 41 - 4

4- انسان ها در قیامت ، در جسم و جانی برتر از دنیا و مناسب حیات اخروی ، محشور خواهند شد . *

علی أن نبدل خیرًا منهم . و ما نحن بمسبوقین

1409- برگزیدگی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 6 - 6

6- گزینش انسان های لایق از ناحیه خداوند ، پرتوی از ربوبیت اوست .

كذلك یجتیبك ربك

1410- بشارت به انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 28 - 2

2 - خداوند ، تنها پناهگاه انسان و نویددهنده او در مشکلات و ناامیدی ها است .

ص: 918

و هو الذى ينزل الغيث من بعد ما قنطوا

آیه شریفه با طرح نزول باران در شرایط ناامیدی، ضمن اشاره به رحمت گسترده الهی، ناظر به این نکته است که در بدترین شرایط هم نباید ناامید شد و باید به خدا پناه برد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 8 - 1

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله)، فرستاده الهی برای گواهی بر خلق و بشارت و انذار آنان

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَهِيدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا

1411- بعث انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 42 - 1

1 - رستاخیز و لحظه خروج آدمیان از خاک، هنگام شنود فریاد آسمانی بهوسیله همگان

یوم یسمعون الصیحه بالحقّ ذلک یوم الخروج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 44 - 1

1 - قیامت، روز شکافتن زمین و خروج سریع آدمیان از دل خاک

یوم تشقّق الأرض عنهم سراعاً

مطلب بالا، بر این اساس است که «سراعاً» اشاره به خروج سریع داشته است.

1412- بوی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 94 - 5

5- هر یک از انسان ها دارای بویی مخصوص به خویش

إنى لأجد ریح یوسف

1413- بهترین انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 919

7 - پیشتازان در انجام کار های خیر ، از بهترین مردم و والاترین آنان در پیشگاه خداوند

و منهم سابق بالخیرت

از تقسیم بندی سه گانه مردم در تمسک به قرآن و دین داری (ضعیف، قوی و ..) و آمدن گروه پیشتاز در انجام خیرات به عنوان آخرین و قوی ترین گروه، برداشت یاد شده به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 47 - 3

3 - پیامبران ، بهترین افراد از میان انسان ها

وإنهم عندنا لمن المصطفین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بینه - 98 - 7 - 1

1 - افراد مؤمن و دارای عمل صالح ، بهترین مردم و برترین موجودات اند .

إنّ الذین ءامنوا و عملوا الصلحت أولئک هم خیر البریّه

1414- بی پناهی اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 101 - 5

5 - بی پناهی و تنهایی شدید انسان ها در عرصه قیامت ، علی رغم حضور در جمع

فلا أنساب بینهم یومئذ و لا یتساءلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 47 - 8

8 - قیامت ، صحنه بی پناهی و بی یآوری انسان ها است .

1415- بی پناهی انسان ها در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قارعه - 101 - 4 - 1

1 - مردم در قیامت ، مانند پروانه های ریز و پراکنده در هوا ، هراسان و بی سامان به هر طرف روی خواهند آورد .

ص: 920

یوم یكون الناس كالفراش المبثوث

«فَرَّاشَه» (مفرد «فَرَّاش»); یعنی، آنچه بال زده و در حرارت چراغ سقوط کرده و خود را می سوزاند (تاج العروس) «فَرَّاء» آنها را ملخ هایی می داند که روی زمین گسترده و در هم می لولند (مجمع البیان). تشبیه مردم در قیامت به آن حشرات، نشانگر سردرگمی، ترس و اضطرابی است که انسان ها را به هر سو خواهد کشاند.

1416- بی یاوری اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 18 - 5

5- بی یاوری انسان در قیامت ، حتی از سوی خویشاوندان خود

وإن تدع مثقلة إلى حملها لا يحمل منة شيء ولو كان ذاقربي

1417- بینش اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 125 - 8، 11

8 - حاضران صحنه قیامت ، خداوند را محشور کننده انسان ها و اختیاردار قوای درک و فهم آنان می دانند .

لم حشرتنی أعمی

11 - در دیدگاه حاضران صحنه قیامت بدن انسان در آن جا ، باید با بدنی دنیایی او هماهنگ باشد .

لم حشرتنی أعمی وقد كنت بصیراً

1418- بینش انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 49 - 11

11 - انسان ها ، آسودگی و برخورداری از نعمت ها را ، نتیجه دانش و تلاش خود می دانند .

ثم إذا حوّلنه نعمه منّا قال إنّما أوتيته على علم

1419- بیهوشی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 2 - 7

ص: 921

7- شدت و هراس ناشی از زلزله زمین در آستانه برپایی رستاخیز، هوش از سر تمامی مردم روی زمین خواهد ریود و آنان را مانند می زدگان مست، بی خود خواهد ساخت.

إن زلزله الساعة شیء عظیم.. یوم ترونها... و تری الناس سکری

«سکاری» جمع «سکران» است. «سکران» نیز به کسی گفته می شود که در اثر خوردن شراب، عقلش را از دست بدهد (مست شود).

1420- پاداش اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم - 14 - 51 - 1

1- تغییر و تبدیل نظام کنونی آسمان ها و زمین به نظام دیگر در آستانه برپایی قیامت، به منظور کیفر و پاداش انسانهاست.

یوم تبدل الأرض غیر الأرض... و برزوا لله... لیجزی الله کلّ نفس ما کسبت

برداشت فوق مبتنی بر این است که «لیجزی» متعلق به «برزوا» در آیه 48 باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 15 - 10، 13

10 - دنیا، محل تلاش و آخرت جای کیفر و پاداش و مواجه شدن با نتیجه تلاش است.

إنّ الساعة آتیة... لتجزی کلّ نفس بما تسعی

13 - حضور در صحنه قیامت و برخورد با سزای اعمال دنیایی خود، فرجام همه انسان ها است.

إنّ الساعة... لتجزی کلّ نفس بما تسعی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 28 - 1

1 - هدفمند بودن آفرینش جهان، مقتضی برپایی قیامت به منظور کیفر بندگان و یا پاداش به آنان

و ما خلقنا السماء... بطلاً... أم نجعل الذین ءامنوا و عملوا الصلحت

یادآوری برابر نبودن سرنوشت مؤمنان با مفسدان، پس از طرح مسأله بی هدف نبودن آفرینش جهان، می رساند که اگر مؤمنان و مفسدان

یکسان باشند، لازم می آید که جهان آفرینش بی هدف باشد و چون جهان آفرینش هدفمند است، پس باید سرنوشت این دو گروه یکسان نباشد. و از آن جایی که در دنیا یکسان زندگی می کنند، پس باید جهان دیگری (رستاخیز) باشد که با آنان برخورد متفاوت و متناسب شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 32 - 4

4 - جن ، همانند انسان دارای مسؤولیت و کیفر و پاداش در آخرت

سنفرغ لکم ایّه الثقلان . فبایّء الاء ربکما تکذبان

ص: 922

1421- پاداش انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 38 - 18

18 - پاداش برتر و مازاد بر استحقاق بندگان ، پرتوی از مشیت خدا بر اعطای روزی بی شمار او

لیجزیهم الله أحسن ما عملوا و یزیدهم من فضله و الله یرزق من یشاء بغير حساب

جمله «و الله یرزق من یشاء بغير حساب» در مقام تعلیل برای جمله «لیجزیهم الله..» و «یزیدهم...» است؛ چون خداوند به هر کس که بخواهد روزی بی حساب و فراوان می دهد. از این رو به مردان الهی پاداش افزون بر استحقاقشان، عنایت می فرماید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 5 - 4

4 - رسیدگی نهایی به کار مردمان و تعیین کیفر و پاداش برای آنان ، از شؤون خداوند

وإلی الله ترجع الأمور

در صورتی که مراد از «الأمور» کارهای مربوط به انسان ها باشد؛ آیه شریفه به فلسفه قیامت و حضور مردم در پیشگاه خداوند، جهت محاسبه اعمال و مشخص شدن فرجام نهایی شان اشاره دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 26 - 3

3 - حساب رسی و کیفر و پاداش بندگان ، مهم ترین خصوصیت معاد و فلسفه برپایی قیامت

و الذین یصدّقون بیوم الدین

مطلب یاد شده، از تعبیر «یوم الدین» درباره قیامت، به دست می آید.

1422- پاسخ اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 52 - 3

3- پاسخ سریع و بی چون و چرای انسان ها ، به پرسش های خداوند در قیامت

یوم یدعوکم فتستجیبون بحمده

ص: 923

1423- پایان عمر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 49 - 1

1 - زندگی نسل انسان ها در دنیا ، با یک صیحه و فریاد سهمگین به پایان خواهد رسید .

و يقولون متى هذا الوعد .. ما ينظرون إلا صيحة وحده تأخذهم

«صیحه» به معنای صدای بلند و سهمگین است و مقصود از آیه شریفه، با توجه به آیه قبل - که در آن کافران از زمان برپایی قیامت سؤال می کردند - بیان نشانه های برپایی قیامت و شرایطی است که در آن، رستاخیز برپا می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 81 - 5

5 - پایان عمر آدمی در دنیا ، پایان حیات ابلیس و سرآغاز مرگ او است .

من المنظرین . إلى يوم الوقت المعلوم

1424- پدر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 189 - 2

2 - شخص واحد (آدم ع) منشأ و مبدأ همه انسانهاست .

خلقکم من نفس وحده

برداشت فوق و نظایر آن مبتنی بر این نظر است که مراد از نفس واحده و زوجش آدم(ع) و حوا(س) باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 6 - 1

1 - خداوند ، انسان ها را از یک تن (آدم ع) آفرید .

خلقکم من نفس وحده

مفسران بر این دیدگاه اند که مقصود از «نفس واحده» آدم ابوالبشر است.

1425- پراکندگی انسان ها در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عادیات - 100 - 9 - 1

1 - در قیامت ، مردگان از قبرها برانگیخته و پراکنده خواهند شد .

بعثر ما فی القبور

ص: 924

«بُعْثِرَ» (معلوم «بُعْثِرَ»); یعنی، بیرون کشید؛ اجزا را زیر و رو کرد؛ متفرق ساخت؛ آشکار کرد و برانگیخت (صحاح اللغه). صاحب «مفردات» بعید نمی داند که فعل «بُعْثِرَ»، مرکب از فعل های «بُعِثَ» و «أُثِرَ» باشد؛ زیرا معنای هر دو را دارد. مصداق بارز «ما فی القبور» - به قرینه ضمیر جمع عاقل در جمله «إِنَّ رَبَّهُمْ...» (در آیات بعد) - انسان ها هستند.

1426- پلیدی اضلال انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 1 - 3

3- منحرف ساختن مردم از راه خدا، بارزترین و زشت ترین حرکت کفرآمیز

الذین کفروا و صدّوا عن سبیل اللّٰه

پس از طرح مسأله کفر، در آیه موضوع «صدّ عن سبیل اللّٰه» مطرح شده است، تا به اثری از آثار کفر اشاره شده باشد.

1427- پناهگاه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 50 - 2

2 - خداوند، تنها ملجأ و پناهگاه واقعی آدمیان

ففرّوا إلى اللّٰه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 6 - 1

1 - برخی از مردان بنی آدم، به گروهی از مردان جنی پناه می بردند.

وأنّه کان رجال من الإنس یعوذون برجال من الجنّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 22 - 4

4 - هیچ پناهگاهی برای بشر در برابر عذاب خداوند، جز خود خدا وجود ندارد.

ولن أجد من دونه ملتحداً

1428- پیوند انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 925

17 - انسان ها ، اعضای یک پیکره و به منزله یک مجموعه

من قتل نفساً .. فکانما قتل الناس جميعاً و من احيها فکانما احيا الناس جميعاً

از اینکه خداوند کشتن و زنده کردن یک فرد را به منزله کشتن و زنده کردن همه می داند، پیوستگی فرد و جامعه، مانند اعضای یک مجموعه، به دست می آید.

1429- تأثیر پذیری انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 50 - 6

6 - آدمی تحت تأثیر شرایط مختلف زندگی ، حالت های گوناگون پیدا می کند .

و إن مسّه الشّرّ فیئوس قنوط . و لئن أذقته رحمه منّا من بعد ضراء مسّته ليقولنّ ه

1430- تأمین معاش انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 20 - 5

5- زمین ، مرکز تأمین امکانات و وسایل معیشت انسان

و الأرض مددنها .. و جعلنا لكم فيها معیش و من لستم له برزقین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 70 - 7

7- امتنان خدا بر آدمیان به خاطر بهره مند کردن آنان از کرامت انسانی و نیز ذخیره های معیشتی دریا و خشکی

و لقد کرّمنا بنی ءادم و حملنهم ... و رزقنهم من الطّیبت

1431- تأمین منافع انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- بیان های تمثیلی و توصیفی قرآن ، برای توده های بشر و در جهت منافع آنان

كذلك يضرب الله للناس أمثلهم

لام در «الناس» بیانگر منفعت است.

ص: 926

1432- تأمین نیاز انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 48 - 1,3

1 - خداوند ، تنها برآورنده نیاز ها و عطاکننده ثروت و مکنت به آدمیان

و أنه هو أغنی

3 - نیاز های مقطعی و دراز مدت بشر ، برآورده شده در نظام هستی از سوی خداوند *

و أنه هو أغنی و أقتی

«أقتی»؛ یعنی، «أعطی القنیه» و «قنیه» به سرمایه های باقی و ذخایر پایدار گفته می شود. بنابراین جمع میان «أغنی» و «أقتی» بیانگر مطلب یاد شده است.

1433- تجاوز به حقوق انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 60 - 20

20 - تجاوز به حقوق و مزایای دیگران ، از جلوه های فسادگری است .

كلوا و اشربوا... و لاتعتوا فی الأرض مفسدین

1434- تجدید حیات انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 16 - 5

5 - انسان ها ، در عالم آخرت ، حیات مجدد پیدا می کنند .

الذین كفروا و كذبوا بأیتنا و لقایِ الآخره

مراد از «لقاء الآخره» می تواند تحقق لقای انسان ها با خدا در عالم آخرت باشد که در این صورت، مستلزم حیات مجدد آنها است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - احاطه علمی خداوند به ذرات پراکنده در زمین ، پشتوانه تحقق معاد و حیات مجدد انسان ها

يعلم ما يلج في الأرض . . . وقال الذين كفروا لآئتنا الساعة قل بلى وربى لتأتين

توجه دادن به این حقیقت که خداوند از اجزای پراکنده اطلاع دارد، اشعار به امکان تحقق معاد است.

ص: 927

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 8 - 4

4 - کافران ، بازآفرینی انسان ها را - پس از قطعه قطعه شدن - از سوی خداوند ، امری ناشدنی می دانستند .

هل ندلكم على رجل يبتئكم إذا مزقتم كل ممزق إنكم... أفتری علی اللّٰه

کافران مدعی بودند که امر بازآفرینی انسان ها در قیامت - که پیامبر (صلی الله علیه و آله) مطرح می کند - افترا به خداوند است. احتمال دارد از این جهت باشد که آنان این امر را حتی برای خدا ناشدنی می دانستند. از این رو می گفتند اسناد چنین امری به خدا، دروغ بستن به او است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 18 - 1

1 - تمامی انسان ها ، پس از مرگ و تبدیل شدن به خاک و استخوان ، دوباره زنده شده و آفرینشی جدید خواهند یافت .

أذا متنا وكنا ترابًا وعظمًا أئنا لمبعوثون... قل نعم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 57 - 4, 5, 3

3 - آفرینش جهان پهناور (آسمان ها و زمین) ، دلیل توانایی خداوند بر آفرینش مجدد و رستاخیز انسان ها و جهان است .

لخلق السموت والأرض أكبر من خلق الناس

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که آیه شریفه در سلسله آیاتی قرار دارد که درباره اثبات معاد و رد دیدگاه مشرکان است؛ چنان که در دو آیه بعد از آن بحث به میان آمده است.

4 - آفرینش مجدد انسان ها در قیامت ، برای خداوند آسان تر از آفرینش آغازین جهان و انسان است .

لخلق السموت والأرض أكبر من خلق الناس

5 - بیشتر مردم ، به عظمت آفرینش جهان و قدرت بی پایان خداوند و امکان حیات مجدد انسان ها در قیامت پی نبرده اند .

لخلق السموت والأرض أكبر... ولكن أكثر الناس لا يعلمون

برداشت بالا مبتنی بر این احتمال است که متعلق «لا يعلمون» مطلبی باشد که در آغاز آیه آمده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 68 - 7

7 - آفرینش مجدد انسان ها برای خداوند ، بسیار سهل و آسان است .

إِنَّ السَّاعَةَ لَأْتِيَهُ لَارِيبَ فِيهَا .. هُوَ الَّذِي يَحْيِي وَيُمِيتُ فَإِذَا قُضِيَ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ

برداشت یاد شده، از آن جا است که آیه شریفه در ردیف آیاتی قرار گرفته که درصدد اثبات معاد و حیات مجدد انسان ها است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 41 - 5

5 - ربوبیت خداوند نسبت به مشرق و مغرب عالم ، دلیل توانایی او بر احیای مجدد انسان ها است .

ص: 928

بربّ المشرق و المغرب إنا لقدرون . على أن نبذل خيرًا منهم و ما نحن بمسبوقين

1435- تجمع اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 99 - 8

8- گرد آوردن آدمیان در صحنه قیامت ، کاری عظیم و شگفت انگیز است .

و نفخ فی الصور فجمعنهم جمعاً

«جمعاً» مفعول مطلق تأکیدی برای «جمعناهم» است و نکره آوردن آن، مفید عظمت و اعجاب است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 26 - 2,7

2- ربوبیت خداوند ، مقتضی جمع انسان ها در قیامت و داوری نهایی بین جریان حق و باطل

قل یجمع بیننا ربنا ثم ینفخ بیننا بالحقّ

7 - خداوند ، سرانجام همگان را در روزی گردهم خواهد آورد .

قل یجمع بیننا ربنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 32 - 2

2- احضار تمامی انسان ها به پیشگاه خداوند در قیامت ، به صورت دسته جمعی و یک جا خواهد بود .

وإن کلّ لّمّا جمیع لدینا محضرون

«جمیع» فعلیل به معنای مفعول (مجموع) و ضد متفرق است و مقصود از آن در آیه شریفه، اجتماع و انضمام تمامی افراد، از همه اقوام و

جوامع بشری در یک مکان (قیامت) است.

1436- تحولات انسان ها پس از نوح(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پیدایش تکامل در اندام و نیروی جسمی انسان ها، پس از طوفان نوح *

من بعد قوم نوح و زادکم فی الخلق بصطه

ص: 929

1437- تحولات زندگی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 53 - 6

6- زندگی دنیوی انسان ها ، آمیزه ای از برخورداری از نعمت و محرومیت

و ما بکم من نعمه فمن الله ثم إذا مسکم الضرّ

1438- تحیر اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قارعه - 101 - 4 - 4

4- مردم در نخستین مراحل رستاخیز ، سردرگم و حیرت زده خواهند بود .

کالفراش المبتوث

«مبتوث»، به معنای منتشر و متفرق است. «بَثَّ الْعُبَارُ»؛ یعنی، غبار را برانگیخت (قاموس). پراکندگی و افشاندن بودن، نشانگر آشفتگی و پریشان حالی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قارعه - 101 - 6 - 5

5- مرحله سنجش اعمال ، پس از تخریب کوه ها و گذشت دوران سرگردانی مردم در قیامت است .

یوم یكون الناس کالفراش . . . و تكون الجبال کالعهن المنفوش . فأما من ثقلت موزینه

حرف «فاء» در «فأما» بیانگر نکته یاد شده است.

1439- تداوم حیات انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر - 15 - 25 - 7

7- حیات انسان ها با مرگ پایان نمی پذیرد و پس از آن نیز ادامه دارد .

وإننا لنحن نحي ونميت . . . وإن ربك هو يحشرهم

از اینکه خداوند، در آیه 23 فرمود: «ما انسانها را می میرانیم» و در این آیه می فرماید: «انسانها را گرد خواهیم آورد» حاکی از تداوم حیات انسان پس از مرگ است.

ص: 930

1440- تدبیر امور انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 3 - 4

4 - تربیت انسانها و تدبیر امور آنان در تمامی مراحل حیات، از اهداف نزول قرآن است.

اتبعوا ما أنزل إليكم من ربكم

کلمه «ربکم» اشاره به این دارد که نزول قرآن برای تربیت و تدبیر امور مردم است.

1441- تدبیر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 102 - 5

5 - غیر خدا، فاقد هر گونه نقش در ربوبیت و تدبیر انسانهاست.

و جعلوا لله شركاء الجن... سبحنه... ذلكم الله ربكم

توصیف خداوند به یگانگی در ربوبیت، در پی سخن از شرک، در حقیقت رد پندار ربوبیت غیر خداوند است.

1442- تدبیر زندگی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 37 - 2

2 - مدیریت خداوند در تدبیر معیشت انسان ها، امری روشن و قابل درک است.

أولم يروا أن الله يبسط الرزق لمن يشاء ويقدر

1443- تذکر به انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 58 - 5

5- تذکار بشر، هدف نهایی و مورد انتظار وحی

فَاتِّمَّا يَسِّرَنَّهُ .. لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 9 - 4

4 - هدف از نزول قرآن بر پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، توجّه دادن به مردم و نصیحت کردن آنان است .

ص: 931

1444- ترس اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 28 - 1

1 - ناتوانی ، هراس و وحشت همه گروه ها و مجموعه ها ، در روز قیامت

و تری کلّ أمّه جائیه

«جُئُو» (مصدر «جائیه») به معنای به زانو نشستن است و در این جا می تواند کنایه از هراس ، دلهره و تسلیم باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 21 - 3

3- هراس انسان در قیامت ، از حضور در دادگاه عدل الهی *

و جاءت کلّ نفس معها سائق

برداشت یاد شده بدان احتمال است که تعبیر «سائق» و مأمور پیش برنده، از آن جهت یاد شده باشد که بی رغبتی و هراس انسان راه، از حضور اختیاری در محکمه عدل الهی بنمایاند.

1445- ترس از انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 37 - 13

13 - امکان ترس پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله) از مردم به خاطر اجرای حکم الهی که زمینه اجتماعی ندارد .

و تخفی فی نفسک ما اللّٰه مبديه و تخشی الناس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 13 - 6, 3

3 - ترس از مردم و بیم نداشتن از خدا ، نشانه بارز نفاق است .

لأنتم أشد رهبة في صدورهم من الله

6- هراس از مردم و خدا ترسی منافقان ، معلول سطحی نگری و سبک مغزی آنان است .

لأنتم أشد رهبة في صدورهم من الله ذلك بأنهم قوم لا يفقهون

ص: 932

1446- ترس انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 28 - 16

16 - انسان ها ، طبیعتاً ، نگران از دست رفتن حقوق خویش از سوی همسانان خودند .

تخافونهم كخيفتكم أنفسكم

1447- ترس انسان ها در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قارعه - 101 - 4 - 1

1 - مردم در قیامت ، مانند پروانه های ریز و پراکنده در هوا ، هراسان و بی سامان به هر طرف روی خواهند آورد .

يوم یكون الناس كالفراس المبعوث

«فَرَّاشَه» (مفرد «فَرَّاش»); یعنی، آنچه بال زده و در حرارت چراغ سقوط کرده و خود را می سوزاند (تاج العروس) «فَرَّاء» آنها را ملخ هایی می داند که روی زمین گسترده و در هم می لولند (مجمع البیان). تشبیه مردم در قیامت به آن حشرات، نشانگر سردرگمی، ترس و اضطرابی است که انسان ها را به هر سو خواهد کشاند.

1448- تزکیه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 151 - 11، 7

7 - تلاوت آیات الهی بر مردم و پاکسازی آنان از آلودگی ها (شُرک و . . .) از وظایف پیامبر (صلی الله علیه و آله) و از اهداف رسالت اوست .

یتلوا علیکم ءایتنا و یزکیکم

11 - پیراستن مردم از آلودگی ها و تعلیم قرآن ، احکام و معارف دین ، از وظایف اساسی مبلغان دین و از رؤوس برنامه های آنان است .

یتلوا علیکم ءایتنا و یزکیکم و یعلمکم الکتب و الحکمه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - مسلمانان برای تزکیه کسانی که خود را از تعالیم الهی بی نیاز می پندارند ، هیچ تکلیف و مسؤولیتی ندارند .

و ما علیک الاّ یزّکی

ما در «و ما علیک الاّ یزّکی» می تواند نافیه باشد که با تقدیر مبتدای محذوف معنای آیه چنین می شود: «نیست بر تو باکی در مورد اقدام نکردن او به تزکیه خویش» و نیز ممکن است استفهامیه و مفاد آن چنین باشد: «چيست بر تو در مورد اقدام نکردن او به تزکیه خویش»؟ در هر صورت مراد این است که بی توجهی شخص کافر به تزکیه خویش، برای تو مسؤولیت آفرین نیست که

ص: 933

هدایت او را بر پذیرش مؤمن مقدم می داری!

4- وظیفه تزکیه و پاکسازی دیگران از آلودگی های معنوی ، تکلیفی سنگین و نیازمند برخورداری از کمالاتی ویژه است .

و ما علیک ألا یزگی

نفی تکلیف از مخاطب، در مورد تزکیه کافرانی که در مجلس پیامبر (صلی الله علیه و آله) حضور داشتند، بیانگر آن است که وی در مقامی نبود که این تکلیف از او ساخته باشد و خداوند، از چنین افرادی انجام دادن آن را نخواست است.

1449- تساوی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3 - 64 - 9

9- همه انسان ها با یکدیگر برابرند و هیچکس بر دیگری ربوبیت ندارد .

و لا یتخذ بعضنا بعضاً ارباباً من دون الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- آل عمران - 3 - 195 - 16، 18

16- همه انسان ها ، چه زن و چه مرد ، دارای حقیقت و ماهیتی واحد

من ذکر او انشی بعضکم من بعض

تذکر این نکته که شما انسانها چه زن و چه مرد از یکدیگر هستید، بیان یکسانی و عدم برتری جنسی نسبت به جنس دیگر است.

18- یکسانی زن و مرد در ماهیت و حقیقت انسانی ، فلسفه تساوی آنان در برخورداری از اجر و پاداش اعمال نیک

اٹی لا اضیع عمل عامل منکم من ذکر او انشی بعضکم من بعض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- مانده - 5 - 18 - 14، 15، 17

14- خداوند ، هیچ فرد ، گروه و طایفه ای را مقربتر و عزیزتر از دیگر مردمان نیافریده است .

بل انتم بشر ممن خلق

15 - همسانی و همگونی یهود و نصارا با دیگر انسان ها ، دلیل نادرستی پندار آنان بر محبوبیت و تقرب در پیشگاه خداوند

نحن ابنوا الله و احبوه . . . بل انتم بشر ممن خلق

17 - تساوی یهود و نصارا با دیگر انسان ها در برخورداری از آمرزش الهی و یا گرفتار شدن به عذاب

بل انتم بشر ممن خلق یغفر لمن یشاء و یعذب من یشاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 32 - 18

18 - انسان ها ، دارای منزلتی برابر در برخورداری از حق حیات

من قتل نفساً . . فکانما قتل الناس جميعاً و من احياها فکانما احيا الناس جميعاً

ص: 934

جزای یکسان برای کشتن هر فرد و پاداش مساوی برای احیای وی، حاکی از برابری تمامی انسانها در حق حیات است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 15 - 12

12 - تساوی همه انسانها، حتی پیامبران الهی، در برابر قانون الهی و پیامدهای اخروی آن

قل إني أخاف إن عصيت ربي عذاب يوم عظيم

چون پیامبر (صلی الله علیه و آله) با تمام عظمتش می فرماید در صورت نافرمانی از عذاب می ترسم، بنابراین استثنایی در کار رسیدگی به امور بندگان در قیامت وجود ندارد و اگر چنین تبعیضی بود، دیگر ترس پیامبران (ع) از عصیان معنی نداشت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 98 - 3

3 - هیچ تفاوت ذاتی و بنیادی در بین تیره ها و نژادهای مختلف بشر وجود ندارد.

هو الذی أنشأكم من نفس وحده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 71 - 5,7

5- برده داران، هیچ گاه برده های خود را در امکانات فراوان اقتصادی و معیشتی خویش، شریک نمی سازند و خود را با آنان مساوی و برابر نمی دانند.

فما الذین فضّلوا برادری رزقهم علی ما ملکت أیمانهم فهم فیه سواء

برداشت فوق، مبتنی بر این نکته است که آیه در صدد بیان یک حکم اقتصادی درباره بردگان نباشد؛ بلکه برای بیان یک واقعیت خارجی و ارتباط آن با مسأله شرک باشد. بر این اساس پیام آیه چنین می شود: شما که بردگان را با خود برابر نمی دانید، پس چگونه برخی از بندگان خدا را با خدا برابر می دانید و آنها را شریک او می پندارید؟

7- سنت الهی در تفاوت روزی انسان ها، به معنای عدم لزوم رعایت مساوات و عدالت اجتماعی، از سوی آنان نیست. *

و الله فضّل .. فما الذین فضّلوا برادری رزقهم علی ما ملکت أیمانهم فهم فیه سواء

برداشت فوق بر اساس این نکته است که جمله "فما الذین فضّلوا .." در مقام توییح از کسانی باشد که مساوات را میان خود مراعات نمی کنند و با توجه به صدر آیه، می توان چنین برداشت کرد: خداوند گرچه انسانها را در روزی متفاوت قرار داده است؛ ولی این بدان معنا نیست

که مردم مساوات را میان خود رعایت نکنند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 109 - 8

8- تساوی انسان ها در اهداف تبلیغی پیامبر (صلی الله علیه و آله)

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَعَلْنَا مِثْلَكُمْ لَأَلْفُ مِثْلِهِ لَخَالِفٌ عَنِ الْكَافِرِينَ كَمَا كَانُوا يُكَفِّرُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 33 - 14,26

ص: 935

14 - بردگان ، هم سنگ با مالکانشان در بستن قرارداد باز خرید خویش

الذین یتغون الکتب ممّا ملکت ائمنکم فکاتبوهم

برداشت یاد شده به خاطر صیغه مفاعله بودن «کاتبوا» است که لازمه آن، مشارکت بردگان با مالکان خویش در عقد قرارداد باز خریدشان است.

26 - شخصیت و کرامت انسانی کنیزان ، به منزله شخصیت و کرامت دختران آزاد است .

و لا تکرهوا فیتکم علی البغاء .. . إن أردن تحصنًا

«فتیات» (جمع «فتیه») به معنای دختران جوان است (لسان العرب). برداشت یاد شده از تعبیر «فتیاتکم» (دختران جوانان) به جای «إمائکم» (کنیزان) - با آن که مقصود از دختران جوان، همان کنیزان است - استفاده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 61 - 5

5 - شخصیت افراد نابینایان ، لنگ ها و مریضان ، برابر شخصیت دیگر انسان ها است .

لیس علی الأعمی حرج .. . أن تأکلوا من بیوتکم ... أو ما ملکتکم مفاتحه أو صدیقکم

از این که افراد ناقص العضو (مانند نابینایان و ..) در استفاده از خوراکی های منازل خویشان خود همانند دیگر افراد جامعه شمرده شدند، حاکی از حقیقت یاد شده است. گفتنی است آنچه در برخی از تواریخ آمده که برخی از مردم از هم غذا شدن با نابینایان، مریضان و... خودداری می کردند تأیید کننده همین برداشت است؛ زیرا اسلام خواسته است با چنین سنت نادرستی مبارزه کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 20 - 7

7 - انسان ها ، در اصل خلقت ، همسان اند .

أن خلقکم من تراب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 6 - 2

2 - همه انسان ها ، از نظر ریشه خلقت و نیز در حقیقت انسانی - بی هیچ امتیاز و تبعیضی - مشترک و برابرند .

خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ

یادآوری خداوند به این که همه انسان ها از یک نفس آفریده شده اند، می تواند به منظور بیان حقیقت یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 13 - 5

5 - تساوی پیامبر (صلی الله علیه و آله) با دیگر مردمان در برابر قانون الهی و در پیشگاه عدل خداوند در قیامت

إِنِّي أَخَافُ أَنْ عَصَيْتَ رَبِّيَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جاثیه - 45 - 15 - 4

ص: 936

4- تساوی انسان ها ، در برابر قانون کیفر و پاداش الهی

من عمل صلحاً . . و من أساء

از عموم و شمول واژه «من»، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 18 - 7

7- در تکالیف دین ، تفاوتی میان رهبران و امت نیست .

فاتَّبِعْهَا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 22 - 7

7- نبود هیچ گونه استثنا و تبعیض ، در نظام کیفری و پاداش دهی خداوند به خلق

و لتجزی کلّ نفس بما کسبت و هم لایظلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 13 - 2

2- نژاد های مختلف بشر ، فاقد کمترین مزیت بر یکدیگر در اصل آفرینش

يَأْتِيهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنٰكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 41 - 4

4- همه انسان ها به هنگام رستاخیز ، در احاطه منادی حق به گونه ای همسان *

و استمع یوم یناد المناد من مکان قریب

تعبیر «من مکان قریب» ممکن است بیانگر این نکته باشد که در قیامت، همه انسان ها در برابر مبدأ حاکمیت و ندای حق، نسبتی همسان دارند و بعد مکانی وجود ندارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 47 - 3

3 - همه انسان ها ، حتی پیامبران ، در برابر قوانین الهی برابر و مساوی اند .

فما منکم من أحد عنہ حجزین

مجازات شدن پیامبر (صلی الله علیه و آله) در برابر گناه و مخالفت با قوانین الهی، می تواند گویای حقیقت یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 22 - 3

3 - همه انسان ها در برابر قوانین الهی برابرند و هیچ کس در جامعه اسلامی مصونیت قانونی ندارد .

ص: 937

قل إني لن يجيرني من الله أحد

1450- تساوی حقوق انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 65 - 5

5- استخدام طبیعت و بهره گیری از منافع آن، حق مشروع و مساوی همه انسان ها

ألم تر أن الله سخر لكم ما في الأرض

رام قرار داده شدن آنچه در زمین است برای انسان، مستلزم این حقیقت است که همه انسان ها در بهره برداری از زمین و آنچه در آن است، از حق برابری برخوردار می باشند و هیچ کس حق ندارد، دیگری را از این حق باز دارد.

1451- تشابه خلقت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 46 - 6

6- همگونی مرد و زن در اصل خلقت (نطفه)

وأنه خلق الزوجين الذكر والأنثى . من نطفه إذا تمنى

1452- تشبیه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - قارعه - 101 - 4 - 3، 1

1- مردم در قیامت، مانند پروانه های ریز و پراکنده در هوا، هراسان و بی سامان به هر طرف روی خواهند آورد.

يوم يكون الناس كالفراش المبثوث

«فَرَّاشَةٌ» (مفرد «فَرَّاش»); یعنی، آنچه بال زده و در حرارت چراغ سقوط کرده و خود را می سوزاند (تاج العروس) «فَرَّاء» آنها را ملخ هایی می داند که روی زمین گسترده و در هم می لولند (مجمع البیان). تشبیه مردم در قیامت به آن حشرات، نشانگر سردرگمی، ترس و اضطرابی است که انسان ها را به هر سو خواهد کشاند.

3- تشبیه وضع انسان ها در قیامت، به انبوه ملخ های پراکنده *

برداشت یاد شده، ناظر به این احتمال است که فرّاش - چنان که فرّاء گفته است - به معنای ملخ‌هایی باشد که بر زمین گسترده شده، درهم می‌لولند. گفتنی است که این معنا، تنها از فرّاء نقل شده است.

1453- تشبیه انسان ها در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 2 - 12

12- بیم و هراس مردم در عرصه محشر ، به اندازه ای است که آنان همچون مردم می خورده و مست ، عقل و هوش خود را از کف خواهند داد .

و تری الناس سکری و ما هم بسکری

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 7 - 4

4 - منظره رستاخیز آدمیان ، همچون منظره ملخ های پراکنده بر پهنه زمین

يخرجون من الأجداث كأنهم جراد منتشر

1454- تشویق انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 6 - 4

4 - تشویق انسان ها از سوی خداوند ، به سجده و فرمانبری از قوانین الهی ، همچون دیگر موجودات طبیعت

و النجم و الشجر يسجدان

ذکر سجده و فرمانبری ستارگان و گیاهان برای خداوند، می تواند به منظور تشویق و برانگیختن بشر به پیروی از قوانین الهی و خضوع در برابر آن، ادا شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 19 - 1

1 - خداوند ، ترغیب کننده مردم به بررسی و دقت در کیفیت استوار ماندن کوه ها در زمین

و إلى الجبال كيف نصبت

«نصب» به معنای برپاداشتن و راست نگه داشتن چیزی در حالت اعتدال است. (مقایس اللغه)

1455- تصحیح عقیده انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 34 - 5

ص: 939

5- برطرف ساختن افکار انحرافی مردم در باره خداوند ، مقدم بر بیان صفات ثبوتی او است .

کی نسبّحک کثیرًا . و نذکرک کثیرًا

در کلام موسی(ع)، تسبیح - که ابطال عقاید ناروا است - بر ذکر خدا مقدم شده است، بنابراین رتبه تخلیه، مقدم بر تخلیه است.

1456- تضمین پاداش انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 94 - 7

7- تنظیم نامه عمل برای هر یک از انسان ها از سوی خدا ، پشتوانه تضمین پاداش کامل آنان است .

فمن يعمل ... إنا له کتبون

جمله «إنا له کاتبون» عطف بر جمله «فلا کفران لسعیه» و تأکید کننده مضمون آن است و در حقیقت، بیانگر این نکته است که چون اعمال همه انسان ها را می نویسیم، پس بدون کم و کاست، پاداش آنان را خواهیم داد.

1457- تعلیم انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 151 - 12، 9

9- آموزش علوم و حقایقی که بشر از دستیابی به آنها ناتوان است ، از اهداف و برنامه های پیامبر (صلی الله علیه و آله) می باشد .

و یعلمکم ما لم تکنوا تعلمون

12 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) علاوه بر معالم دینی و معارف الهی ، علوم دیگری را نیز به مردم آموزش داد . *

و یعلمکم ما لم تکنوا تعلمون

ب) علومی غیر از آنها که جمله «و یعلمکم ما لم تکنوا تعلمون» رساننده آن است.

1458- تعلیم قرآن به انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 2 - 1، 2

1 - خداوند ، معلم انسان و تعلیم دهنده قرآن

الرحمن . علّم القراءان

2 - نزول قرآن و تعلیم آن به انسان ، تبلور رحمت گسترده خداوند به خلق

الرحمن . علّم القراءان

اسناد تعلیم به اسم «رحمان»، بیانگر مطلب بالا است.

ص: 940

1459- تغذیه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 11 - 4

4 - خرما ، دارای اهمیتی ویژه برای تغذیه انسان در مقایسه با سایر میوه ها

فیها فککه و النخل ذات الأکمام

در صورتی که واژه «فاککه» شامل خرما نیز بشود، مورد توجه قرار گرفتن دو مرتبه نخل ها، می توان مطلب بالا را به دست آورد.

1460- تفاخر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکاثر - 102 - 2 - 1

1 - عموم مردم تا لحظه مرگ ، گرفتار رقابت با یکدیگر و تفاخر به مال و مقام اند .

حتی زرتم المقابر

1461- تفاوت اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 104 - 6,7

6 - مردم در صحنه قیامت نیز ، دارای درک و فهم های متفاوت خواهند بود .

إذ يقول أمثلهم طريقة إن لبثتم

حضور کسانی که صحیح تر می اندیشند و قضاوت واقعی تری نسبت به دیگران، دارند؛ گواه تفاوتی است که از این نظر در بین انسان ها در قیامت وجود دارد.

7 - ملکات و تفاوت های انسان ها ، در قیامت نیز بروز و ظهور خواهند داشت .

إذ يقول أمثلهم طريقة

«أمثلهم طريقة» بیانگر خصلت شخصی است که نظریه «یک روز» را مطرح ساخته است. حدوث این خصلت برای وی در آخرت بعید به

نظر می رسد. بنابراین باید گفت این ویژگی، بروز و ظهور ملکاتی است که در دنیا برای او تحصیل شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - زلزله - 99 - 6 - 1

1 - مردم ، در قالب گروه هایی متفاوت ، صحنه قیامت را به سوی سرنوشت مخصوص خویش ، ترک خواهند کرد .

ص: 941

یومئذ یصدر الناس أشتاتاً لیروا أعمالهم

«یصدر»؛ یعنی، منصرف می شود و بازمی گردد (مفردات و صحاح اللغه). «أشتاتاً» (جمع «شت») به معنای «تفرق یافتگان» است (صحاح اللغه). مفاد آیه شریفه ناظر به مرحله پس از حسابرسی است که مردم از آن برمی گردند و به سوی بهشت و جهنم می روند. فعل «یصدر» و نیز مشاهده اعمال (یا پاداش و کیفر آن)، با این معنا سازگارتر است؛ گرچه این احتمال نیز منتفی نیست که مراد، رجوع انسان ها به حیات دوباره باشد؛ ولی فعل «یصدر» و نیز مشاهده اعمال (یا پاداش و کیفر آن)، با احتمال نخست، سازگارتر است.

1462- تفاوت استعداد انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 51 - 2

2- استعداد ها و ظرفیت های وجودی آدمیان برای رشد و کمال ، متفاوت است .

و لقد آتینا ابرهیم رشده

از این که خداوند به ابراهیم(ع) رشدِ متناسب و مخصوص به او اعطا فرموده؛ به دست می آید که هر انسانی دارای قابلیت و استعداد مخصوص به خود و متفاوت با دیگران است.

1463- تفاوت اقتصادی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 6 - 25

25- تفاوت های بشر در برخورداری از نعمت های الهی ، برخاسته از حکمت خداست .

یتم نعمته علیک و علی ءال یعقوب .. . إن ربک علیم حکیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 26 - 2

2- خداوند ، به برخی از انسان ها روزی فراوان می دهد و برخی دیگر را روزی اندک نصیب می سازد .

الله یبسط الرزق لمن یشاء و یقدر

«بسط» به معنای توسعه دادن و «قدر» به معنای تنگ گرداندن است و تنگ شدن روزی ، کنایه از اندک و ناچیز بودن آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 71 - 4 - 2

2- انسان ها ، در بهره مندی از رزق و روزی الهی ، متفاوتند .

والله فضل بعضکم علی بعض فی الرزق

ص: 942

4- تساوی کامل میان انسان ها در بهره‌وری از امکانات مادی و اقتصادی ، ممکن نیست .

و الله فضل بعضکم علی بعض

برداشت فوق به خاطر این است که خداوند تفاوت انسانها را به صورت یک سنت بیان کرده و سنتهای الهی نیز تغییرناپذیر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 75 - 5

5- انسان ها در مالکیت و قلمرو اختیارات ، متفاوتند .

عبداً مملوگاً لا یقدر علی شیء و من رزقنه .. فهو ینفق منه سرّاً و جهراً

برداشت فوق به خاطر این است که مثالهای قرآن، دارای حقیقت و حاکی از واقعیت‌های خارجی - نه غیر حقیقی و سنبلیک - است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 21 - 5، 2

2- برتری مرتبه برخی انسان ها بر بعضی دیگر و تفاوت مراتب مادی آنان ، در قلمرو اراده الهی است .

فضّلنا بعضهم علی بعض

5- تفاوت آدمیان در برخورداری از موهبت ها و امکانات دنیا ، نمودی از تفاوت اخروی آنهاست .

انظر کیف فضّلنا بعضهم .. و للأخره أكبر درجت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 131 - 12

12 - تفاوت مقدار ثروت افراد جامعه با یکدیگر مشروع است و تساوی همگان در مالکیت ثروت الزامی نیست .

و لا تمدنّ عینیک إلی ما متّعنا به أزواجاً منهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 32 - 7

7 - طبقات اجتماعی و تفاوت سطح زندگی آنان ، بسته به تدبیر الهی و تابع تقدیر و برنامه ریزی او است .

و رفعنا بعضهم فوق بعض درجات

1464- تفاوت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 207 - 10

10 - تفاوت عمیق میان انسان ها و تقسیم بندی آنها بر مبنای جهانی، عقیده، عمل و اخلاق

و من الناس من يقول... ربنا اتنا... من يعجبك... من یشری

ص: 943

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 286 - 4

4 - تفاوت ظرفیت انسان ها در تحمل تکالیف الهی

لا یكلف الله نفساً إلاّ وُسْعها

مفرد آوردن کلمه «نفساً» که اشاره به تک تک انسانهاست و ارجاع ضمیر «وسعها» به «نفساً»، می تواند بیانگر این معنا باشد که هر انسانی دارای طاقت و تحمل خاص خویش است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 32 - 1,3

1 - خداوند ، برخی از مردم را با برخوردار نمودن بیشتر از نعمت های خویش ، بر برخی دیگر برتری داده است .

و لا تتمنوا ما فضل الله به بعضكم علی بعض

3 - وجود تفاوت های خدادادی در میان مردم

و لا تتمنوا ما فضل الله به بعضكم علی بعض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 34 - 3,4,9

3 - مجموعه مردان ، دارای برتری بر مجموعه زنان *

الرجال قوامون .. بما فضل الله بعضهم علی بعض

چنانچه «بعضهم» اشاره به «الرجال» و «بعض» اشاره به «النساء» باشد، مراد از برتری مردان بر زنان می تواند برتری نوع آنان باشد، نه برتری یکایک مردان بر یکایک زنان.

4 - برتری گروه های مردان بر گروه های همسان خویش از زنان *

بما فضل الله بعضهم علی بعض

برخی برآنند که تفضیل مردان بر زنان در شرایط همسان و گروههای همسان است.

9- برتری های مردم بر یکدیگر ، برخاسته از فضل الهی است .

فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 42 - 4

4- انسان ها در باورشان به معارف دین و انجام تکالیف الهی ، برخوردار از توانایی های متفاوت هستند .

وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُم بِأَفْضَلِ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 76 - 25

25- آدمیان ، در دانش و آگاهی دارای مراتبی گوناگونند .

نُفِعَ دَرَجَاتٍ مِّنْ نَّشَأٍ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ

ص: 944

مفسران در این آیه «علیم» را دو گونه تفسیر کرده اند: 1- مراد از آن هر دانا و دانشمندی است. 2- مقصود از آن خداوند می باشد. بر اساس معنای نخست مفاد جمله چنین می شود: هر دانشمندی یافت شود دانشمندتر از او وجود دارد. و بر اساس معنای دوم مفاد جمله مذکور چنین است: علم خدا افزون تر از علم هر دانشمندی است. برداشت فوق، ناظر به اولین احتمال است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 11 - 9

9- انسان ها دارای رتبه و درجات متفاوت در برخورداری از نعمت های بزرگ خداوند

إِن نَحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَمُنُّ عَلَىٰ مَن يَشَاءُ مَن عِبَادِهِ

پیامبران به همانندی خویش با مردم از جهت بشر بودن معترف بودند و همچنین یادآوری می کردند که آنان این تفاوت را با سایر انسانها دارند که از موهبت ویژه خداوند برخوردار شده اند و این، از تفاوت رتبه انسانها حکایت می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 54 - 5

5- انسان ها در برخورد با آسایش و رفع ناگواری ها ، یکسان نیستند .

ثُمَّ إِذَا كُشِفَ الضَّرِّ عَنْكُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِّنْكُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 93 - 3

3- یک دست نبودن همه انسان ها در عقیده و رفتار و وجود تفاوت میان آنان ، بر اساس خواست و تدبیر الهی است .

و لَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 84 - 7,9,10

7- نفوس انسان ها ، دارای ساختار های متفاوت و مختلف

قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَىٰ شَاكِلَتِهِ

9- ربوبیت الهی ، مقتضی آگاهی عمیق او به هدایت پیشگان و تمایز آنان با دیگران

فربکم أعلم بمن هو أهدى سبيلاً

ذکر صفت «ربّ» به جای اسم «الله» و یا صفات دیگر برای بیان آگاهی خداوند از گروه‌های انسانی، مشعر به نکته یاد شده است.

10- تفاوت انسان‌ها، در برخورداری از زمینه‌های هدایت

بمن هو أهدى سبيلاً

«أهدى» - که افعال تفضیل است - دلالت بر مراتب مختلف هدایت می‌کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 30 - 27

27 - « عن بعض أصحابنا عن أحدهما قال : إنَّ الله قضی الإختلاف علی خلقه و كان أمراً قد قضاه فی علمه كما قضی علی الأمم

ص: 945

من قبلکم و هی السنن و الأمثال یجری علی الناس ، فجرت علینا کما جرت علی الذین من قبلنا ، وقول الله حقّ . قال الله : . . . لا تبديل . . .

از امام باقر(ع) یا امام صادق(ع) روایت شده است که فرمود: خداوند، در بین خلق، اختلاف را حتمی کرد و این امری بود که در علم الهی بود. همان گونه که درباره امت های پیشین شما بود. آن، سنت ها و مثال هایی است که در میان مردم جاری است و بر ما نیز جاری است و سخن خداوند حق است که می فرماید: ... لا تبديل لخلق الله...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 33 - 18

18 - انسان ها ، در برخورد با آسایش و ناملايمات ، یکسان نیستند .

و إذا مسّ الناس ضرّ دعوا ربّهم . . . ثمّ إذا أذاقهم منه رحمه إذا فریق منهم برّبهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 13 - 4

4 - نفوس انسانی ، در هدایت پذیری ، متفاوت اند .

کلّ نفس هدیها

اضافه شدن «هدی» به «ها» بیان کننده این معنا است که هر نفسی، هدایتی مخصوص و متناسب خودش را دارد و این حکایت از تفاوت نفوس می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 8 - 8

8 - انسان واقع بین ، خودشناس و بصیر ، با انسان فاقد بصیرت و واقع نگری ، از نظر سرنوشت و ارزشیابی برابر نیست .

أفمن زین له سوء عمله فرءاه حسناً

«همزه» در «أفمن زین له..» استفهام انکاری و «من»، مبتدا است و خبر آن - به قرینه مقام «فإنّ الله یضلّ من یشاء» - جمله ای مقدر مانند «کمن لیس کذلک» یا «کمن هداه» می باشد؛ یعنی، آیا کسی که اعمالش برای وی زینت داده شود، مانند کسی است که چنین نیست و راه هدایت را پیموده است؟

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - مؤمنان نیکوکار با افراد بدکردار ، از نظر شخصیت و سرنوشت برابر و هم سنگ نیستند .

و ما یستوی . . . و الذین ءامنوا و عملوا الصلحت و لا المسیء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - انسان ها ، در نوع با هم متحداند و اختلاف و تفاوتشان در خصوصیات فردی است .

علی أن نبذل أمثلکم

ص: 946

«أمثال» جمع «مِثْل» است. دو چیز در صورتی مثل هم هستند که در نوع مشترک و در خصوصیات شخصی متمایز باشند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - لیل - 92 - 4 - 3

3 - انسان به طبع خویش ، دارای تلاش هایی متفاوت (سودمند و زیان بخش) و برخوردار از نیروی انتخاب است .

إِنَّ سَعِيكَ لَشَتَّى

مفاد آیه شریفه ممکن است اختلاف تلاش برخی از انسان ها، با دسته ای دیگر باشد و نیز می تواند نشانگر اختلاف تلاش های گوناگون هر انسان باشد. برداشت یاد شده، ناظر به دومین احتمال است. آیات بعد - که تلاش های خوب و بد را مشخص ساخته - در حقیقت بیانگر قدرت انتخاب و توصیه به برگزیدن تلاش های نیک است.

1465- تفاوت تلاش انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - لیل - 92 - 4 - 2,3,1

1 - انسان ها ، در شیوه کار و تلاش و نتیجه آن ، با یکدیگر متفاوت اند .

إِنَّ سَعِيكَ لَشَتَّى

«شَتَّى» (جمع «شیت») به معنای متفرق ها است. «سعی» گرچه مفرد است؛ ولی به قرینه اضافه شدن به «کم»، در معنای جمع است. این آیه گرچه جواب قسم های پیش است؛ ولی جواب تفصیلی قسم، مطالبی است که در آیات بعد آمده است. مراد از تفاوت تلاش ها - به قرینه آیات بعد - تفاوت شیوه ها و پی آمدهای عمل است.

2 - خداوند ، در تأکید بر گوناگون بودن تلاش های انسان ها و شیوه ها و آثار آن ، به شب و روز و به ذات خویش ، سوگند یاد کرده است .

وَاللَّيْلِ .. إِنَّ سَعِيكَ لَشَتَّى

3 - انسان به طبع خویش ، دارای تلاش هایی متفاوت (سودمند و زیان بخش) و برخوردار از نیروی انتخاب است .

إِنَّ سَعِيكَ لَشَتَّى

مفاد آیه شریفه ممکن است اختلاف تلاش برخی از انسان ها، با دسته ای دیگر باشد و نیز می تواند نشانگر اختلاف تلاش های گوناگون هر انسان باشد. برداشت یاد شده، ناظر به دومین احتمال است. آیات بعد - که تلاش های خوب و بد را مشخص ساخته - در حقیقت بیانگر قدرت انتخاب و توصیه به برگزیدن تلاش های نیک است.

1466- تفاوت رتبه های انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 165 - 3,4,5

3 - خداوند در اعطای نعمتهای خویش برخی از مردم را بر برخی دیگر برتری بخشید. (برتری در مقام، ثروت و ...)

ص: 947

و رفع بعضکم فوق بعض درجت

4- برتری برخی از انسانها بر برخی دیگر و تفاوت آنان در برخوردار شدن از نعمتها، تدبیری است از جانب خدا در راستای ربوبیت او بر جوامع بشری

و هورب کل شیء... رفع بعضکم فوق بعض درجت

5- آزمون انسانها از جانب خدا هدف از مستقر ساختن آنان در زمین و برتری دادن برخی از ایشان بر برخی دیگر

هو الذی جعلکم خلف الأرض و رفع بعضکم فوق بعض درجت لیبلوکم

به نظر می رسد «لیبلوکم علاوه بر این که متعلق به «رفع» است، متعلق به «جعلکم» نیز باشد.

1467- تفاوت رنگ انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 22 - 5، 1

1- آفرینش آسمان ها و زمین و گوناگونی زبان ها و رنگ های آدمیان ، از آیات الهی است .

و من آیته خلق السموت و الأرض و اختلف ألستکم و ألونکم

5- آیه بودن آفرینش آسمان ها و زمین و تفاوت زبان ها و رنگ های مردم ، برای دانشمندان قابل درک است .

و من آیته خلق السموت و الأرض و اختلف ألستکم و ألونکم إنّ فی ذلک لآیت للعل

1468- تفاوت روزی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 71 - 2، 7

2- انسان ها ، در بهره مندی از رزق و روزی الهی ، متفاوتند .

و الله فضّل بعضکم علی بعض فی الرزق

7- سنت الهی در تفاوت روزی انسان ها ، به معنای عدم لزوم رعایت مساوات و عدالت اجتماعی ، از سوی آنان نیست . *

و الله فضّل .. فما الذین فضّلوا برادّی رزقهم علی ما ملکتم أیمنهم فهم فیه سواء

برداشت فوق بر اساس این نکته است که جمله " فما الذين فضلوا .. " در مقام توبیخ از کسانی باشد که مساوات را میان خود مراعات نمی کنند و با توجه به صدر آیه، می توان چنین برداشت کرد: خداوند گرچه انسانها را در روزی متفاوت قرار داده است؛ ولی این بدان معنا نیست که مردم مساوات را میان خود رعایت نکنند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 52 - 1

1 - خداوند ، توسعه دهنده روزی برخی از انسان ها و در تنگنا قرار دهنده برخی دیگر

أولم يعلموا أنّ الله ييسط الرزق لمن يشاء و يقدر

ص: 948

«قدر» (مصدر «یقدر») در آیه شریفه مربوط به رزق و روزی بوده و به معنای ضیق و تنگ گرفتن است.

1469- تفاوت زندگی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 21 - 7

7- زندگی و مرگ مؤمنان نیک کردار، غیرقابل قیاس با زندگی و مرگ گناه پیشگان

أم حسب الذین اجترحو السیئات أن نجعلهم کالذین ءامنوا و عملوا الصلحت سواء محیاه

1470- تفاوت عمل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - لیل - 92 - 4 - 2، 1

1 - انسان ها، در شیوه کار و تلاش و نتیجه آن، با یکدیگر متفاوت اند.

إنّ سعیکم لشتی

«شتی» (جمع «شتیت») به معنای متفرق ها است. «سعی» گرچه مفرد است؛ ولی به قرینه اضافه شدن به «کم»، در معنای جمع است. این آیه گرچه جواب قسم های پیش است؛ ولی جواب تفصیلی قسم، مطالبی است که در آیات بعد آمده است. مراد از تفاوت تلاش ها - به قرینه آیات بعد - تفاوت شیوه ها و پی آمدهای عمل است.

2 - خداوند، در تأکید بر گوناگون بودن تلاش های انسان ها و شیوه ها و آثار آن، به شب و روز و به ذات خویش، سوگند یاد کرده است.

و الیل... إنّ سعیکم لشتی

1471- تفاوت فهم انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 102 - 13

13- بهره مندی افراد از قرآن، متفاوت و دارای مراتب است.

قل نزلہ روح القدس من ربک بالحق لیثبت الذین ءامنوا و هدی و بشری للمسلمین

از اینکه قرآن هدف خود را ایجاد ثبات قدم برای مؤمنان و رهنمود و بشارت برای مسلمانان می‌داند و این دو گروه باهم متفاوتند، استفاده می‌شود که بهره‌مندی از قرآن برای افراد مختلف یکسان نیست.

ص: 949

1472- تفاوت مرگ انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 21 - 7

7- زندگی و مرگ مؤمنان نیک کردار ، غیرقابل قیاس با زندگی و مرگ گناه پیشگان

أم حسب الذین اجترحوا السيئات أن نجعلهم كالذین ءامنوا و عملوا الصلحت سواء محیاه

1473- تفاوت مسؤولیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 120 - 6

6- تفاوت مسؤولیت انسان ها در پیشگاه خداوند ، متناسب با بهره مندی آنها از علم و امکانات *

ما كان لأهل المدینه و من حولهم من الأعراب أن يتخلفوا

برداشت فوق بدان احتمال است که اختصاص به ذکر یافتن اهل مدینه و اطراف آن در آیه، مبتنی بر این اصل کلی (برخورداری از علم و امکانات) باشد.

1474- نقدیه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 14 - 1

1 - مجرمان در قیامت ، برای نجات خود از عذاب الهی ، آماده فدا کردن همه انسان های کره زمین اند .

و من فی الأرض جمیعاً

1475- تفضل به انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 38 - 17

17- بعثت پیامبران برای آموزش توحید و نفی شرک ، از تفضلات الهی بر مردم است .

ما كان لنا أن نشرك . . . ذلك من فضل الله . . . على الناس

ص: 950

1476- تقدیر بعث انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطففین - 83 - 5 - 2

2- روز قیامت و ویژگی های آن و وقوع حشر انسان ها در آن، از پیش تعیین شده است.

مبعوثون . لیوم عظیم

«لام» در «لیوم»، لام توقیف است و معنایی نظیر «عند» دارد.

1477- تقدیر روزی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 30 - 5

5- توجه به نقش اصلی مشیت و تقدیر خدا در روزی انسان ها، زمینه ساز اجتناب از بخل و افراط در انفاق به بخشش همه اموال و داراییهاست.

و لاتجعل یدک مغلوله إلی عنقک . . . إن ربک یسط الرزق لمن یشاء

جمله «إن ربک . . .» در مقام تعلیل برای جمله «و لاتجعل یدک . . .» است. بنابراین مفهوم آیه چنین می شود: خداوند روزی رسان است، پس نباید از ترس تهیدستی، بخل ورزید و انفاق نکرد.

1478- تقدیر قدرت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 22 - 7

7- قدرت خداوند بر آفرینش انسان ها، تنظیم توانمندی های آنان، هدایت تکوینی و نیز میراندن و به گور افکندن آنها، دلیل قدرت او بر زنده ساختن آنان در قیامت است.

خلقه فقدّره . ثمّ السبیل یسّره . ثمّ أماته فأقبره . ثمّ إذا شاء أنشره

1479- تقسیم انسان ها در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- انسان ها در قیامت ، به دو گروه تیره بختان و سعادت‌مندان تقسیم خواهند شد .

فمنهم شقی و سعید

ص: 951

1480- تقسیم بندی حسابرسی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 22 - 6

6 - رسیدگی به کار های انسان ها در قیامت ، دارای قسمت های گوناگون و تفکیک شده است .

صَفَاً صَفَاً

1481- تقویت روحیه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 20 - 14

14 - آزمایش انسان ها برای توانمند ساختن روحیه آنها ، به اقتضای ربوبیت خدا و ناشی از بصیرت و بینایی او به احوال آنان

و جعلنا بعضکم لبعض فتنة أتصبرون و کان ربک بصیراً

1482- تکالیف انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 25 - 1

1- خداوند انسان ها را به عهد ها و پیمانهای ملزم ساخته است .

والذین ینقضون عهد الله

مراد از «عهد الله» - چنان چه در آیه 20 گذشت - عهدها و پیمانهای است که خداوند با انسانها دارد و یا عهدها و پیمانهای است که آدمیان با خداوند می بندد.

1483- تکامل اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 18 - 12

12 - ربوبیت و تکامل بخشی خداوند ، دارای تداوم حتی در جهان آخرت

در صورتی که اضافه «رب» به «هم»، بیانگر ربوبیت قبلی و فعلی خداوند نسبت به بهشتیان باشد - و نه صرفاً به لحاظ گذشته - معلوم می گردد که جریان تکامل بخشی در جهان آخرت نیز تداوم دارد. گفتنی است که تربیت کردن - که در واژه «رب» هست - عبارت است از ایجاد حالتی در شیء پس از حالت قبل، تا زمانی که به حد تمام و کمال برسد. (مفردات راغب)

1484- تکامل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 56 - 7

7 - پرستش خداوند ، عالی ترین مرتبه تکامل جن و انس

و ما خلقت .. . إلا ليعبدون

«لام» در «لِيعْبُدُونَ» برای بیان غایت است. با توجه به این که افعال الهی و اهداف او، گزاف نیست و کمال را به دنبال دارد، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 23 - 14

14 - خداوند ، خواهان هدایت تمامی انسان ها ، در راستای تعالی و رشد آنان

و لقد جاءهم من ربهم الهدى

ذکر «ربّ» و اضافه آن به «هم» - که به مشرکان باز می گردد - مشعر به مطلب بالا است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 39 - 3

3 - آگاهی انسان ها ، از منشأ پیدایش بشر و سیر تکوین او

إنا خلقنهم ممّا يعلمون

برداشت یاد شده، مبتنی بر این است که «من» در «مّمّا» ابتدائیه باشد.

1485- تکلیف انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 125 - 3

3 - مردم ، باید پیاپی برای زیارت خانه خدا (حج و عمره) به سوی آن جایگاه روانه شوند .

وإذ جعلنا البيت مثابة للناس وأمناً واتخذوا

جمله «إتخذوا...» که جمله ای انشایی و دستوری است می تواند قرینه بر این باشد که مقصود از «جعلنا البيت...» نیز معنایی انشایی و دستوری است؛ یعنی، مراد از «جعل»، تشریح قانون است. بنابراین مفاد جمله چنین می شود: باید مردم به سوی خانه خدا بیایند و امنیت آن را به شایستگی پاس بدارند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 953

1 - بقره - 2 - 159 - 3

3- همه مردم، مخاطبان کتب آسمانی و موظف به فراگیری معارف و احکام آن هستند.

من بعد ما بینه للناس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 99 - 2

2- عبادت پروردگار، وظیفه بندگان در تمام عمر

و اعد ربک حتی یأتیک الیقین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 39 - 6

6- اجتناب از شرک به خداوند، تکلیفی الهی بر بندگان

و لاتجعل مع الله إلهًا اخر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 36 - 6

6- لزوم عبودیت در برابر پروردگار، وظیفه ای بی نیاز از هرگونه استدلال

و إنَّ الله ربی وربکم فاعبدوه

در کلام عیسی (ع) این موضوع که «هرکس ربّ باشد، سزاوار پرستش است»، اصلی پذیرفته شده تلقی شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 46 - 5

5- مردم، موظف اند کارهای خود را برای رضای خدا، یک و یا دو نفره و به دور از غوغا سالاری و هیاهو انجام دهند.

أن تقوموا لله مثنی و فردی

احتمال دارد سفارش به قیام برای خدا به صورت دو نفری (اقل جمع) و یا یک نفری، به خاطر پرهیز از هیاهو و هرچه خالصانه تر شدن آن

باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 15 - 20، 6، 4

4- انسان ها در همه ادیان آسمانی ، موظف به رعایت حقوق والدین و احسان به ایشان

و وصّینا الإنسن بولدیه إحسنًا

ماضی آمدن واژه «وصّینا» و نیز اطلاق و شمول واژه «الإنسان»، می رساند که این فرمان مخصوص نسل یا امتی نیست؛ بلکه مطلق انسان ها مأمور به آن بوده و هستند.

6- انسان ، مکلف به رعایت هر چه بیشتر حقوق والدین و احسانی فراتر از رفع نیاز های اولیه آنان *

و وصّینا الإنسن بولدیه إحسنًا

ص: 954

در واژه «إحساناً»، نوعی خدمت فزون تر از حد ضرورت نهفته است. به علاوه تنوین «إحساناً» بر بزرگی و تقخیم دلالت دارد.

20- انسان ، موظف به سپاس گزاری در برابر خدا ، به خاطر نعمت های عطا شده به او و پدر و مادرش

إذا بلغ أشده .. قال ربّ أوزعنی أن أشکر نعمتک الّتی أنعمت علیّ و علی ولدی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 38 - 2، 1

1 - هیچ کتاب آسمانی ، آدمیان را در انتخاب راه درست و نادرست ، آزاد ندانسته ؛ بلکه همگان را به گزینش راه درست مکلف ساخته است .

إنّ لکم فیہ لما تخیرون

2 - انسان در دیدگاه کتاب های آسمانی ، موجودی مکلف و مسؤول است ؛ نه آزاد مطلق و عنان گسیخته .

إنّ لکم فیہ لما تخیرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 23 - 5

5 - خداوند برای انسان ها ، اوامر و تکالیفی دارد که باید بدون کم و کاست انجام پذیرد .

لما یقض ما أمره

«قضاء» در وجوه گوناگونی استعمال دارد که بازگشت همه آنها، به پایان یافتن و کامل شدن است. این ماده در معانی «فیصله دادن»، «فراغت یافتن»، «ادا کردن» و «به پایان رساندن» کاربرد دارد. (لسان العرب)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 1 - 3

3 - اعتراف به پاک بودن خداوند از هر عیب و نقصی ، وظیفه ای الهی بر عهده همه انسان ها است .

سبّح اسم ربّک

خطاب «سبّح»، ممکن است ویژه پیامبر (صلی الله علیه و آله) نباشد؛ گرچه روی سخن با آن حضرت است؛ زیرا مفاد آیات قرآن بدون توجه به آیه های قبل و بعد نیز مراد بوده و در محتوای عام خود قابل تمسک هستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 27 - 9

9- تفاوت معیشت انسان ها و لزوم تلاش آنان برای کسب روزی ، تدبیر الهی است .

و لو بسط الله الرزق لعباده . . . و لكن ينزل بقدر

ص: 955

1487- تمایلات اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 54 - 4

4- انسان در حیات اخروی ، دارای تمایلات و لذت های مادی

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهْرٍ

از این که خداوند وعده به «جَنّات» و «نهر» داده است، استفاده می شود که انسان در آخرت نیز از مظاهر طبیعی لذت خواهد برد.

1488- تنبه اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 125 - 10

10- انسان در قیامت ، به خاطرات زندگانی خود در دنیا و ویژگی های جسمی خویش در آن دوران آگاه خواهد بود .

قال ربّ لم حشرتني أعمى وقد كنت بصيراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 7 - 16

16 - خداوند ، انسان را در قیامت از تمامی اعمالش با خبر خواهد ساخت .

فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

1489- تنبه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 9 - 11

11 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مأمور بیدار کردن مردمان و توجه دادن آنان به ارزش علم و معرفت و برتری عالمان بر جاهلان

قل هل يستوی الذین یعلمون و الذین لا یعلمون

مأموریت پیامبر (صلی الله علیه و آله) به اعلام این حقیقت روشن که عالمان با جاهلان برابر نیستند، صرفاً برای بیدار کردن مردم و توجه

دادن آنان به ارزش والای علم و معرفت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 27 - 5

5- متذکر شدن و بیدار گشتن مردم، هدف و فلسفه آمدن مثل ها در قرآن است .

و لقد ضربنا للناس فی هذا القرآن من کلّ مثل لعلّهم یتذکّرون

ص: 956

1490- تنوع رنگ انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 28 - 2

2- تنوع رنگ ها در انسان ها ، جنبندگان و دام ها ، از نعمت های الهی

و من الناس و الدواب و الأنعم مختلف ألونه

1491- تنهایی اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 95 - 2

2- تمامی موجودات شعورمند آفرینش در صحنه قیامت ، یکه و تنها و بدون یاور و همراه ، حاضر خواهند شد .

ءاتیه يوم القيمه فرداً

«فرداً» حال برای ضمیر فاعلی «آتیه» می باشد؛ یعنی، آمدن موجودات در قیامت در حال انفراد و تنهایی است.

1492- توحید اولیه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 174 - 4

4- انسان ها پیش از گرایش به شرک موحد بودند .

و لعلهم یرجعون

1493- توصیه به انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 7 - 3

3- شناخت مراحل تکوین و مسیر نزول نطفه مراحل تکامل آن تا آفرینش کامل انسان ، توصیه خداوند به همه انسان ها است .

فلینظر .. یخرج من بین الصلب و الترائب

1494- توطئه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 110 - 6

6 - اسرار و توطئه های پنهانی انسان ها در قلمرو علم خداوند است .

یعلم ماتکتمون

1495- ثبت آثار انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 12 - 4,6

4 - همه آثار برجامانده از انسان ها پس از مرگ (چون : بنا ها ، اختراعات و سنت ها و . . .) نوشته و ثبت خواهد شد .

و نکتب . . . اثرهم

6 - آثار وجودی انسان و نقشی که شخصیت او در جامعه و نامش در تاریخ داشته است ، نوشته و ثبت خواهد شد .

و نکتب . . . اثرهم

برداشت یاد شده، بر این اساس است که مقصود از «آثار» آثار وجودی انسان و نقش بودن او در جامعه و نامش در تاریخ باشد (مانند وجود پدر و مادر در میان خانواده که وجودشان موجب وحدت و الفت و دل گرمی میان اعضای خانواده است). و نیز نام خوشی که از انسان های بزرگ و کامل به یادگار می ماند و منشأ اثر در جامعه و تاریخ می گردد؛ زیرا آنان به عنوان الگو مطرح اند (مانند امام خمینی(ره) در عصر حاضر).

1496- جانشینی در انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 165 - 1,2

1 - استقرار انسانهای هر عصر در زمین به جانشینی نسلهای گذشته، در اختیار خدا و به دست اوست.

و هو الذی جعلکم خلائف الأرض

«خلائف» جمع خلیفه (جانشین) است. اگر مخاطبان آیه انسانهای موجود در هر عصر باشند، مراد از جانشینی، جانشینی مردم هر عصر

از مردم عصر پیشین خواهد بود. و اگر مخاطبان همه انسانها باشند، مقصود از جانشینی انسانها، جانشینی آنان از انسانهای منقرض شده ای است که پیش از بنی آدم بوده اند. این احتمال نیز گفته شده که منظور جانشینی انسان از خداست.

2- آمدن هر نسلی به جای نسل پیشین، پرتوی از ربوبیت خدا بر انسانهاست.

و هورب کل شیء... و هو الذی جعلکم خلیف الأرض

ص: 958

1497- جدایی انسان ها در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 38 - 2، 1

1 - قیامت ، روز جداسازی میان خلائق و داوری میان حق و باطل است .

هذا يوم الفصل

«فصل» به حایل بین دو چیز و نیز به داوری میان حق و باطل گفته می شود (قاموس المحيط). روز قیامت، از این رو «یوم الفصل» نامیده شده که در آن روز، میان خلائق جدایی خواهد افتاد و حق از باطل تمیز داده شده و مورد داوری قرار خواهد گرفت.

2 - جداسازی میان خلائق و داوری میان حق و باطل ، از مهم ترین خصیصه روز قیامت

هذا يوم الفصل

توصیف روز قیامت به «یوم الفصل» در سلسله آیات مربوط به حوادث قبل و بعد از برپایی قیامت، گویای برداشت یاد شده است.

1498- جهل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 39 - 7

7- هیچ کس به پایه و زیربنای قوانینی که ایجاب کننده وجود چیزی یا عامل نابودی آن است آگاهی ندارد .

وعنده أمّ الکتب

از مصادیق «أمّ الکتب» به قرینه فراز قبل قوانینی است که بر اساس آن محو و اثبات انجام می گیرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 8 - 5

5- خداوند ، پیوسته موجوداتی را پدید می آورد که انسان ها به آنها آگاهی ندارند .

خلق السموت و الأرض ... خلق الإنسن ... و الأنعم خلقها لكم ... و یخلق ما لاتعلم

از اینکه «خلق» را در فرازهای قبلی به صورت ماضی و در عبارت اخیر به صورت مضارع به کار برده است، مطلب فوق برداشت می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 38 - 9,13

9- اکثریت انسان ها ، از قدرت خداوند در احیای مجدد انسان ها ناآگاهند .

بلی وعداً علیه حقاً و لکن أكثر الناس لا یعلمون

ممکن است به قرینهء تناسب موضوع - که انکار و اثبات معاد است - متعلق «لا یعلمون» قدرت خداوند بر احیای مجدد انسانها باشد.

13- اکثریت انسان ها ، درباره حقیقت معاد چیزی نمی دانند .

ص: 959

و لکنّ أكثر الناس لا یعلمون

احتمال دارد مفعول به «لا یعلمون»، «شیئاً» محذوف باشد و بنابراین نکته یاد شده قابل استفاده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 78 - 3، 2

2- انسان به هنگام تولد از مادر ، فاقد هرگونه دانش و آگاهی است .

أخرجکم من بطون أمهتکم لاتعلمون شیئاً

3- عدم برخورداری فرزند انسان از علم و آگاهی از طریق ابزار شنوایی ، بینایی و قلب به هنگام تولد ، از نشانه های تدبیر و حکمت الهی *

والله أخرجکم من بطون أمهتکم لاتعلمون شیئاً

این آیه در مقام اثبات توحید و توجه دادن انسانها به آثار و نشانه های الهی است. بنابراین عالم نبودن فرزندان و عدم توجه آنان به موقعیت خویش، در مراحل تولد و پس از آن، می تواند اشاره به حکمت الهی و اهمیت این موضوع در زندگی انسانها داشته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 19 - 8، 9

8 - علم و آگاهی خداوند به اسرار مردم و جهل آنان به اسرار یکدیگر

والله یعلم و أنتم لاتعلمون

برداشت یاد شده براساس این احتمال است که مفعول «یعلم» اسرار مردم و علائق آنان باشد؛ چنان که تعبیر «یحیون» (دوست دارند)، تأیید کننده همین مطلب است.

9 - انسان ها نسبت به پیامد و بازتاب شوم دنیوی و اخروی اشاعه فحشا در جامعه ، آگاهی درست و کاملی ندارند .

إنّ الذین یحبّون أن تشیع الفحشه . . . و الله یعلم و أنتم لاتعلمون

برداشت فوق، مبتنی بر این نکته است که مفعول «لاتعلمون» نتیجه و بازتاب کار زشت اشاعه فحشا و فساد جنسی در جامعه باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 34 - 5، 7

5- انسان ها ، از آینده خود و حتی دستاورد های فردای خویش ، ناآگاه اند .

و ما تدری نفس ماذا تکسب غداً

7- انسان ها ، از جایگاه و مکان مرگ خویش ، بی اطلاع اند .

و ما تدری نفس بأیّ أرض تموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 30 - 6

6- زمان وقوع قیامت ، برای هیچ کس روشن نیست .

يقولون متى هذا الوعد . . . قل لكم ميعاد يوم

ص: 960

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که خداوند، به سؤال درباره زمان وقوع پاسخ نداده و تنها به حتمی بودن وقوع آن بسنده کرده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 57 - 5

5 - بیشتر مردم، به عظمت آفرینش جهان و قدرت بی پایان خداوند و امکان حیات مجدد انسان ها در قیامت پی نبرده اند.

لخلق السموت والأرض أكبر... و لكن أكثر الناس لا يعلمون

برداشت بالا مبتنی بر این احتمال است که متعلق «لا يعلمون» مطلبی باشد که در آغاز آیه آمده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - صف - 61 - 11 - 14

14 - ناآگاهی انسان ها، نسبت به بعضی از مصالح و منافع واقعی خود

ذلكم خير لكم إن كنتم تعلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 43 - 1

1 - آگاهی به زمان وقوع قیامت - حتی برای پیامبر (صلی الله علیه و آله) - مقدور نیست.

فیم أنت من ذکریها

«ذکری» به معنای ذکر فراوان است. این کلمه نسبت به کلمه «ذکر»، مبالغه بیشتری دارد (مفردات راغب). مراد از استفهام انکاری در جمله «فیم أنت...» این است که ای پیامبر! تو منزلتی نیستی که بتوانی هرگونه اطلاعی را درباره قیامت، به آنان ارائه کنی.

1499- جهل به مقدرات انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 10 - 3

3 - محرومیت جن از شناخت مقدرات الهی، درباره اهل زمین پس از ممنوعیت آنان از استراق سمع آسمان

وَأَنَّا لَآئِدْرِي أَشْرَّ أَرِيد بَمَنْ فِى الْأَرْضِ أَمْ أَرَاد بِهِمْ رَبِّهِمْ رِشْدًا

1500- حافظ انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 33 - 21

ص: 961

21- « عن أبي الحسن الرضا (ع) قال : أعلم . . . ان الله تبارك و تعالی . . . قائم لیس علی معنا انتصاب و قیام علی ساق فی کبد کما قامت الأشياء و لكن « قائم » یخبر أنه حافظ واللّه هو القائم علی کل نفس بما کسبت . . . » ;

از امام رضا(ع) روایت شده است که فرمود: بدان که خداوند - تبارک و تعالی - . . . قائم است نه به معنای ایستادن و در میان آسمان بر روی پا قرار گرفتن آن گونه که اشیا قیام دارند و ایستاده اند ; بلکه [خداوند] قائم است، به این معنا می باشد که او حافظ است و تنها خداوند است که حافظ هر فردی می باشد با آنچه کسب کرده است».

1501- حاکم انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 61 - 1

1 - تنها خداوند بر تمامی بندگان خود و امور آنها تسلط و غلبه کامل دارد.

و هو القاهر فوق عباده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 188 - 6

6 - خداوند و مشیت او حاکم بر امور انسان ها و تمامی هستی

قل لاأملک لنفسی نفعاً و لا ضراً إلا ما شاء اللّٰه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 11 - 11

11- خداوند ، بر انسان و سرنوشت او و بر تمام هستی حاکمیت دارد .

إن الله لا یغیر . . . و إذا أراد الله بقوم سوءاً فلا مردّ له

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 7 - 2

2 - حاکمیت مشیت خداوند ، بر توانمندی های همه انسان ها حتی پیامبر (صلی الله علیه و آله)

فلا تنسی . إلا ما شاء اللّٰه

مفاد استثنا در «إلا ما شاء الله» الزاماً این نیست که خداوند برای پیامبر (صلی الله علیه و آله) فراموشی آیات را اراده خواهد کرد؛ بلکه می توان گفت: این استثنا را فرموده است تا این نکته را بفهماند که مصونیت پیامبر (صلی الله علیه و آله) از فراموشی؛ همواره معلق بر خواست خداوند است و آن حضرت از خود استقلالی ندارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تین - 95 - 5 - 4

4 - حاکمیت خداوند ، بر آغاز و فرجام انسان ها

ص: 962

لقد خلقنا الإنسان . . . ثم رددنه

1502- حامی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 66 - 2

2- تأمین نیاز های مادی انسان در زمین ، دلیل قدرت و کفایت خدا در حمایت همه جانبه از انسان است .

و كفى برّك وكيلاً. ربّكم الذی یزجی لكم الفلك فی البحر لتبتغوا من فضله

از اینکه خداوند، پس از تذکر کفایت و وکالت خود، این نکته را که کشتیها را به منظور برآوردن منافع انسانها به حرکت درمی آورد، یادآوری کرده است می تواند برای بیان نکته یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 36 - 2

2 - خداوند ، شایسته ترین حامی بندگان و دفع کننده شر دشمنان از آنان است .

أليس الله بكاف عبده

مقصود از کفایت خداوند، با توجه به جملات بعدی آیه شریفه - که درباره تهدیدها و ارباب های دشمنان سخن می گوید - حمایت الهی از پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان در برابر دشمنان است.

1503- حتمیت افشای راز انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عادیات - 100 - 10 - 2

2 - آشکار شدن اسرار درونی انسان در قیامت ، قهری و بیرون از اختیار او است .

حصّل

مجهول بودن «حصّل»، دلالت بر نکته یاد شده دارد.

1504- حتمیت بعث انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 7 - 3

3 - برانگیخته شدن انسان ها در قیامت ، امری قطعی است .

قل بلی و ربّی لتبعثنّ

ص: 963

1505- حتمیت حشر اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مظفین - 83 - 18 - 2

2 - حضور مردم در پیشگاه خداوند در قیامت و حسابرسی اعمال آنان، قطعی و تردیدناپذیر است.

یوم یقوم الناس لربّ العلمین . کلاًّین کتب الفجّار ... کلاًّین کتب الأبرار

1506- حتمیت حشر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 12 - 10

10 - خداوند، قطعاً و بدون تردید، تمامی انسانها را در صحنه قیامت گرد خواهد آورد.

لیجمعنکم إلی یوم القیمه لا ریب فیه

مرجع ضمیر «فیه» می تواند مضمون جمله «لیجمعنکم» باشد، یعنی جمع کردن شما در قیامت بدون تردید است.

1507- حتمیت ذلت اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 2 - 2

2 - صحنه گریزناپذیر قیامت، برای برخی جز فروتنی و تسلیم ذلت بار چاره ای باقی نمی گذارد.

حدیث الغشیه . وجوه یومئذ خشعه

1508- حتمیت عذاب اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 2 - 2

2 - صحنه گریزناپذیر قیامت، برای برخی جز فروتنی و تسلیم ذلت بار چاره ای باقی نمی گذارد.

حدیث الغشیه . وجوه یومئذ خشعه

1509- حتمیت کیفر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 16 - 2

2- انسان ها در قیامت ، مقهور نظام کیفری خداوند و ناتوان از هرگونه استتار و مقاومت

و ما هم عنها بغائبین

1510- حتمیت مرگ انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 58 - 4

4- ویرانی شهر ها و مرگ و میر همه مردمان قبل از قیامت ، امری حتمی ، غیر قابل تغییر و نوشته شده در کتاب تقدیر الهی است .

كان ذلك في الكتب مسطورًا

«ال» در «الكتاب» برای معرفه و عهد است و مراد از آن، لوح محفوظ و کتاب تقدیر است.

1511- حدود انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 11 - 2

2- انسان ها ، موجوداتی حادث و ناپایدارند .

اللّٰه يبدؤا الخلق ثمّ يعيده

1512- حسابرسی اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 21 - 5،7

5- انسان ها در قیامت مورد حسابرسی قرار می گیرند .

و يخافون سوء الحساب

7- انسان ها باید از مواجه شدن با حساب سخت و ناگوار قیامت ، خائف و هراسان باشند .

و يخافون سوء الحساب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 965

9 - ابراهیم - 14 - 41 - 9

9- اهمیت و عظمت موقعیت حسابرسی انسان ها در قیامت *

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي... يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ

اینکه حضرت ابراهیم(ع) در میان موقعیتها و صحنه های گوناگون روز قیامت تنها از وقت حسابرسی یاد کرده است، برداشت فوق به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 93 - 7

7- انسان ها ، در قیامت در برابر اعمال خود بازپرسی می شوند .

و لَتَسْأَلُنَّ عَمَّا كَانْتُمْ تَعْمَلُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 1 - 6

6- انسان در برابر رفتار و کردار خویش ، مسؤول بوده و در قیامت مورد مؤاخذة و بازخواست قرار خواهد گرفت .

اقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که حسابرسی آن گاه معقول و متصور است که مسؤولیت و بازخواهی در کار باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 51 - 5

5- انسان ها پس از زنده شدن در قیامت ، بی هیچ فاصله و تأخیری برای حسابرسی به پیشگاه خداوند احضار می شوند .

فَإِذَا هُمْ مِنَ الْأَجْدَاثِ إِلَى رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ

بیشتر مفسران برآنند که مقصود از حرکت سریع انسان ها به سوی پروردگار، احضار آنان برای حسابرسی است. گفتنی است که به کار رفتن «إِذَا»ی فجائیة، می رساند که این حسابرسی بی هیچ فاصله ای پس از نفع صور انجام خواهد پذیرفت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - قیامت ، روز حساب رسی از تمام رفتار و کردار های بندگان

فإذا هم جميع لدينا محضرون . فالیوم لا تظلم نفس شیئاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 7 - 21، 19

19 - حسابرسی اعمال بندگان از سوی خداوند در قیامت ، متکی به علم همه جانبه او است .

فینبئکم بما کنتم تعملون إنه علیم بذات الصدور

برداشت بالا- از آن جا است که جمله «إنّہ علیم بذات الصدور» تعلیل برای جمله «فینبئکم بما کنتم تعملون» است؛ یعنی، چون خداوند به باطن افراد آگاه است، پس می تواند آنان را به کردارشان آگاه سازد و به حسابرسی آنان پردازد.

ص: 966

21- ربوبیت الهی ، مقتضی برپایی قیامت و حسابرسی اعمال بندگان

ثمَّ إلى ربِّكم مرجعکم فینبئکم بما کنتم تعملون إنَّه علیم بذات الصدور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 18 - 2

2- قیامت ، روز حساب رسی و عرضه شدن نیات ، انگیزه ها ، افکار و رفتار انسان ها به محکمه عدل الهی

یومئذ تعرضون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 43 - 3

3 - خروج انسان ها از گور ها و زنده شدن آنان ، برای محاکمه با سرعت انجام می پذیرد .

یوم یخرجون من الأجداث سراعًا کأنهم إلى نصب یوفضون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 30 - 1

1 - انسان پس از مرگ به سوی دادگاه عدل الهی ، هدایت و سوق داده می شود .

إلی ربِّک یومئذ المساق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 27 - 1

1 - قیامت ، صحنه حسابرسی انسان ها است .

إنَّهم کانوا لایرجون حسابًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطفین - 83 - 6 - 9

9 - ایستادن در پیشگاه خداوند برای حسابرسی اعمال ، از صحنه های خوفناک و حوادث بزرگ روز قیامت است .

لیوم عظیم . یوم یقوم الناس لرب العلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 22 - 3,5

3 - رسیدگی به حال انسان ها در قیامت ، از شؤون ربوبیت خداوند است .

کلاً إذا .. و جاء ربک

5 - فرشتگان ، مأمور رسیدگی به امور انسان ها در قیامت

و الملك صفّاً صفّاً

از جمله «یومئذ یتذکر الإنسان» در آیه بعد، معلوم می شود که حضور فرشتگان در قیامت در رابطه با کار انسان ها است.

ص: 967

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - 40 - 13 - رعد - 8

8- حسابرسی بندگان در شأن خداوند است نه وظیفه ای برعهده پیامبر (صلی الله علیه و آله)

وعلینا الحساب

تقدیم «علینا» بر «الحساب» دلالت بر حصر دارد. بنابراین «علینا الحساب»؛ یعنی، حساب بندگان تنها برعهده ماست نه برعهده تو و نه غیر تو. قابل ذکر است که جمله «علینا الحساب» عطف بر «إنما علیک البلاغ» است نه بر «علیک البلاغ»، زیرا در این صورت «إنما» بر «علیک الحساب» داخل شده و معنای جمله چنین می شود: «فقط حسابرسی بر ماست نه چیز دیگر» و این معنا قطعاً مراد نیست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 53 - 3

3 - انسان ها در قیامت، مورد مجازات و پاداش الهی قرار خواهند گرفت.

أءنّا لممدینون

«دین» (مصدر «مدینون») به معنای جزا است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 19 - 6

6 - علم همه جانبه خداوند به احوال ظاهر و باطن انسان ها، دلیل توانایی او بر حسابرسی سریع بندگان

إنّ الله سریع الحساب .. یعلم خائنه الأعین و ما تخفی الصدور

برداشت یاد شده بر این اساس است که جمله «یعلم خائنه الأعین ..» تعلیل برای جمله «إنّ الله سریع الحساب» باشد؛ یعنی، چون خداوند از تمامی حالات انسان ها آگاهی کامل دارد، اعمال بندگان را با سرعت رسیدگی خواهد کرد و نیازی به ارائه دلیل و شهود ندارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 26 - 3

3 - حساب رسی و کیفرو پاداش بندگان ، مهم ترین خصوصیت معاد و فلسفه برپایی قیامت

و الذین یصدقون بیوم الدین

مطلب یاد شده، از تعبیر «یوم الدین» درباره قیامت، به دست می آید.

ص: 968

1514- حسابرسی راز انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عادیات - 100 - 10 - 3

3 - قیامت ، روز حسابرسی نیت ها ، خصلت ها و اسرار درونی است .

و حصّل ما فی الصدور

تهدید به ظهور اسرار درونی در قیامت، کنایه از تأثیر آنها در فرجام اخروی است. بنابراین انسان ها، براساس رازهای سینه خود نیز، محاسبه و کیفر خواهند شد.

1515- حسابرسی عمل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 26 - 4

4 - تمامی انسان ها در قیامت ، با حساب رسی اعمال خویش روبه رو خواهند شد .

و لم أدر ما حسابیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 4 - 2

2 - افکار و کردار انسان ها ، محفوظ مانده و محاسبه خواهد شد .

إن كلّ نفسٍ لَمَّا علیها حافظ

خبر از حفاظت و مراقبت بر انسان ها، هشدار است به آنان که نپندارند آنچه انجام می دهند، فانی گشته و پیامدی نخواهد داشت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 9 - 1

1 - تمام اسرار و اعمال کتمان شده ، در قیامت ارزیابی گشته ، و مورد سنجش و شناسایی قرار خواهد گرفت .

یوم تبلی السرائر

«سرائر» جمع «سریه» (آنچه کتمان شود) است (قاموس) و چون با حرف «ال» همراه است، بر عموم دلالت دارد. «ابلاء» (مصدر «تبلی») به معنای امتحان کردن است (مصباح). مراد از آزمودن سرائر، سنجش و محاسبه آنها است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 26 - 4,5

4 - حسابرسی اعمال، از اهداف احضار همگان در پیشگاه خداوند است.

إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ . ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ

5 - وجود کارگزارانی چند، برای حسابرسی اعمال مردم در قیامت

ص: 969

ثمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ

برداشت یاد شده، از ضمیر «نا» استفاده شده است.

1516- حسن فرجام انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 50 - 3

3- باغ های جاویدان بهشت ، فرجامی نیک برای انسان ها

لحسن مثاب . جنّ - ت عدن

1517- حشر اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 148 - 14، 13، 10، 9

9- خداوند همه انسان ها را - هر کجا که باشند - در صحنه قیامت حاضر خواهد ساخت .

این ما تکنونوا یأت بکم الله جميعاً

10 - حضور یکپارچه انسان ها در صحنه قیامت

این ما تکنونوا یأت بکم الله جميعاً

13 - برپا کردن قیامت و آوردن همه انسان ها در آن ، مظهر قدرت همه جانبه خداوند است .

یأت بکم الله جميعاً إن الله على كل شیء قدير

14 - برپا کردن صحنه قیامت و آوردن انسان ها به آن صحنه ، درخور قادری مطلق است .

یأت بکم الله جميعاً إن الله على كل شیء قدير

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 22 - 1

1 - خداوند تمامی آدمیان را در روز قیامت گرد می آورد.

و یوم نحشرهم جمیعا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 36 - 7

7 - خداوند مردگان را در قیامت بر خواهد انگیزت.

و الموتی یبعثهم الله

ص: 970

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 38 - 8

8 - تمامی جنبندگان زمین و پرندگان آسمان، مانند انسان، در قیامت برانگیخته می شوند.

ثم إلى ربهم يحشرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 51 - 3

3 - گرد آمدن آدمیان در پیشگاه خداوند در قیامت، مقتضای ربوبیت اوست.

أن يحشروا إلى ربهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 72 - 6,7

6 - باور به اینکه حشر آدمی تنها به سوی خداست، برانگیزاننده او به تسلیم در برابر خداوند و پروا از اوست.

و أمرنا لنسلم لرب .. و اتقوه و هو الذی إليه تحشرون

7 - قیامت روز گرد آمدن تمامی آدمیان در پیشگاه خداوند است.

و هو الذی إليه تحشرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 73 - 4,14

4 - حشر آدمیان به سوی خداوند، نشانه ای از حقانیت آفرینش و راه نداشتن بیهودگی در آن است.

و هو الذی إليه تحشرون. و هو الذی خلق السموت و الأرض بالحق

14 - دانایی خداوند به غیب و شهود عالم، پشتوانه حشر تمامی انسانها و ظهور مالکیت و حاکمیت انحصاری خداوند در قیامت است.

إليه تحشرون .. یوم ینفخ فی الصور علم الغیب و الشهده

با توجه به اینکه در آخرین جمله آیه قبل سخن از حشر آدمیان بود و در این آیه از نفخ صور و برپایی قیامت یاد شده و سپس جمله «عالم

الغیب و الشہادہ» آمدہ، گویا این جملہ پاسخی است بہ کسانی کہ چگونگی حشر آدمیان را، با وجود متلاشی شدن اجساد و از بین رفتن آثار، امری ناممکن می دانند.

جلد - نام سوره - سوره - آیہ - فیش

5 - انعام - 6 - 128 - 1

1 - خداوند در روز قیامت تمامی جن و انس را گرد می آورد.

و یوم یحشرهم جمیعاً یمعشر الجن قد استکثرت من الإنس

جلد - نام سوره - سوره - آیہ - فیش

6 - اعراف - 7 - 57 - 9

ص: 971

9 - خداوند در قیامت مردگان را از جایگاهشان بیرون خواهد کشید و آنان را زنده خواهد کرد .

کذلک نخرج الموتی

مراد از بیرون کشیدن مردگان، زنده کردن آنهاست و به کارگیری «اخراج» به جای «احیاء» می تواند اشاره به این باشد که مردگان در هر کجا مدفون باشند و یا به چیزی در زمین و آسمان و یا دریاها آمیخته باشند، از آنجا بیرون آورده می شوند و زنده می گردند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 7 - 10

10- انسانها ، پس از مرگ برای حضور در صحنه قیامت ، زنده شده و برانگیخته خواهند شد .

و لئن قلت إنکم مبعوثون من بعد الموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 103 - 5

5- سرای آخرت ، عرصه گرد آمدن همه انسانهاست .

ذلک یوم مجموع له الناس

«ذلک» اشاره به «الأخره» است و به نظر می رسد مذكر آوردن آن به لحاظ خبر (یوم) باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 21 - 3، 1

1- همه انسان ها به صورت دسته جمعی در قیامت در پیشگاه خداوند حضور خواهند یافت .

وبرزوا لله جمیعاً

«جمیعاً» حال برای ضمیر «برزوا» است و مرجع ضمیر آن می تواند همه انسانها باشد.

3- قطعی بودن وقوع قیامت و حضور همه انسان ها در آن

وبرزوا لله جمیعاً

ماضی آوردن فعل «برزوا» برای بیان حادثه ای که در آینده (قیامت) واقع خواهد شد، حکایت از قطعی بودن آن می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 25 - 1,2,6

1- خداوند ، همه انسان ها را در قیامت جمع خواهد کرد .

وإن ربك هو يحشرهم

2- ربوبیت خداوند برای انسان ها ، مقتضی گردآوری آنها در روز قیامت

وإن ربك هو يحشرهم

6- حشر و رستاخیز انسان ها ، برخاسته از حکمت و علم خداوند است .

وإن ربك هو يحشرهم إنه حكيم عليم

ص: 972

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 36 - 6

6- قیامت ، روز برانگیخته شدن انسانها

قال ربّ فانظرنی الی یوم یبعثون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 71 - 3

3- قیامت ، روز فراخوانی همه نسل ها و گروه های مردم ، همراه با پیشوایانشان

یوم ندعوا کلّ أناس یا ممهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 97 - 9

9- حشر انسان در قیامت ، حشری جسمانی است .

و نحشرهم یوم القیمه علی وجوههم عمیّا و بکمّا و صمّا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 108 - 3

3- فرمان احضار انسان ها در صحنه قیامت ، فرمانی فراگیر و به دور از هرگونه نافرجامی و اختلال خواهد بود .

یومئذ یتبعون الداعی لاعوج له

ضمیر «له» ممکن است به «الداعی» بازگردد و حاکی از نبود «عوج» و ناهنجاری در دعوت باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 40 - 5

5- پرسش خداوند از ملائکه درباره پرستیده شدنشان از سوی مشرکان ، با فاصله ای از بازآفرینی و گردآوری خواهد بود .

و یوم یحشرهم . . . ثمّ یقول للملائکه

«ثم» برای تراخی است و کاربرد آن در آیه، مفید نکته یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 51 - 4,5

4 - انسان ها پس از زنده شدن از قبر ها ، به سوی پروردگار خویش خواهند شتافت .

فإذا هم من الأجداث إلى ربهم ينسلون

«نسلان» (مصدر «ینسلون») به معنای گام برداشتن سریع است.

5 - انسان ها پس از زنده شدن در قیامت ، بی هیچ فاصله و تأخیری برای حسابرسی به پیشگاه خداوند احضار می شوند .

فإذا هم من الأجداث إلى ربهم ينسلون

بیشتر مفسران برآنند که مقصود از حرکت سریع انسان ها به سوی پروردگار، احضار آنان برای حسابرسی است. گفتنی است که به

ص: 973

کار رفتن «إذا»ی فجائیه، می رساند که این حسابرسی بی هیچ فاصله ای پس از نفع صور انجام خواهد پذیرفت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 144 - 4

4 - قیامت ، روز رستاخیز انسان ها

یوم یبعثون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 38 - 8

8 - شیاطین نیز ، همچون آدمیان در قیامت محشور خواهند شد .

قال یلیت بینی و بینک بعد المشرقین

از خطاب «بینک» استفاده می شود که شیاطین نیز در روز قیامت محشور خواهند شد. البته برداشت یاد شده در صورتی است که منظور از «شیاطین»، شیاطین جن یا اعم از شیاطین جن و انس باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 44 - 3

3 - گرد آمدن و حشر آدمیان در قیامت ، کاری سهل برای خداوند

ذلک حشر علینا یشیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 50 - 2

2 - زنده و جمع شدن همه انسان های تاریخ در قیامت

إِنَّ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ . لِمَجْمُوعُونَ إِلَىٰ مِيقَاتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 9 - 8

8- قیامت ، روز فراهم آمدن انسان ها برای محاکمه و کیفر و پاداش

و اتقوا الله الذی الیه تحشرون

«حشر» (مصدر «تحشرون») به معنای جمع کردن و فراهم آوردن است. فراهم آمدن مردم در قیامت، برای محاکمه و تعیین کیفر و پاداش برای آنان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 18 - 1

1- قیامت ، روز برانگیخته شدن انسان ها برای محاکمه

یوم یبعثهم الله جمیعاً فیحلفون له

ص: 974

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 9 - 3، 1

1 - خداوند ، همه انسان ها را برای حسابرسی در روز قیامت گرد می آورد .

یوم یجمعکم

3- قیامت ، روز گرد هم آمدن همه انسان ها است .

لیوم الجمع

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 15 - 7

7 - برانگیخته شدن و رستاخیز انسان ها در قیامت ، تنها به سوی خداوند است .

وإليه النشور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 24 - 5

5 - حشر و برانگیخته شدن انسان ها به پیشگاه خداوند در قیامت

وإليه تحشرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 18 - 1

1 - قیامت ، روز عرضه شدن و به نمایش در آمدن انسان ها در پیشگاه خداوند و در محکمه عدل او

یومئذ تعرضون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 18 - 3

3 - حضور انسان ها در صحنه قیامت ، به صورت گروهی و دسته دسته است .

«فوج» (مفرد «أفواج») به معنای جماعتی از مردم است. (لسان العرب)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 13 - 1

1 - هنگام برپایی رستاخیز، همه انسان ها تنها با یک نهیب به سوی صحنه قیامت رانده خواهند شد.

فَاتَمَا هِي زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ

«زجر»؛ یعنی، دفع کردن و راندن با بانگ و فریاد (مفردات راغب) و مراد از «زجره» همان نفخه دوم صور است. ضمیر «هی» به «کره» بازمی گردد.

ص: 975

1 - تمام مردگان پس از نفخ صور، زنده گشته و در دشت هموار قیامت حاضر خواهند شد.

فإذا هم بالساهرة

«ساهره»؛ یعنی، فلات و سرزمین پهناور، مسطح و بی آب. این کلمه از ریشه «سَهَر» است؛ یعنی، ممکن نبودن خواب در شب (لسان العرب). نامگذاری فلات به «ساهره»، به این اعتبار است که پیمایندگان آن در شب بیدار می مانند.

5 - «عن أبي جعفر (ع) في قوله «فإذا هم بالساهرة» و الساهرة الأرض، كانوا في القبور فلما سمعوا الزجره خرجوا من قبورهم فاستووا على الأرض...»؛

از امام باقر(ع) درباره سخن خداوند «فإذا هم بالساهرة» روایت شده که «ساهره» [به معنای] زمین است. آنان (انسان ها) در قبرها هستند؛ پس چون صیحه [قیامت] ارا شنیدند، از قبرهایشان خارج می شوند و بر سطح زمین قرار می گیرند».

1 - تمام انسان ها، در صحنه قیامت حاضر شده؛ کردار های فراموش گشته خویش و اهداف آن تلاش ها را به خاطر خواهند آورد.

يوم يتذکر الإنسن ما سعی

«ما» در «ما سعی» موصول و عائد آن حذف شده است؛ یعنی، «ما سعی له». این تعبیر بر اهدافی منطبق است که سعی انسان، برای دستیابی به آن بوده است. ممکن است «ما» مصدریه باشد؛ یعنی، «سعیه». در این صورت آنچه به یاد انسان خواهد آمد، نفس سعی و تلاش او است.

1 - انسان ها، در قیامت برانگیخته خواهند شد.

ألا یظنُّ أولئک أنهم مبعوثون

3 - حاضران در صحنه قیامت ، در آغاز برپایی آن جهنم را مشاهده نمی کنند . *

و جایء یومئذ بجهنم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - زلزله - 99 - 6 - 4,5

4 - تمام مردم در قیامت ، با بیرون آورده شدن از زمین ، در صحنه محشر حضور خواهند یافت .

و أخرجت الأرض أثقالها .. یومئذ یصدر الناس أشتاتاً

ص: 976

جمله «یصدر الناس»، ممکن است ناظر به رجوع مردم به حیات دوباره (معاد) باشد.

5- مشاهده کردار و مواجه شدن با پاداش و کیفر آن، از اهداف حشر انسان ها در قیامت

یصدر الناس أشتاتاً لیروا أعملهم

حرف «لام» در «لیروا»، بیانگر برداشت یاد شده است. مشاهده اعمال، یا به معنای مشاهده پاداش و کیفر آنها است و یا ناظر به تجسم اعمال و مشهود بودن آن در قیامت است.

1518- حشر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام - 6 - 2 - 7

7- تنها خداوند آگاه از زمان قیامت و حشر آدمی است.

و أجل مسمى عنده

مراد از «اجل مسمى» می تواند زمان برپایی قیامت باشد که پس از ذکر خلقت و عمر آدمی به عنوان آخرین منزل ذکر شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- یونس - 10 - 28 - 3

3- قیامت، روز حشر و گردآوری تمامی انسان ها (نیکان و بدان، و مؤمنان و مشرکان)

لذین أحسنوا... و الذین کسبوا السیئات... و یوم نحشرهم جمیعاً

ضمیر «هم» در «نحشرهم» به هر دو دسته نیکان و بدان برمی گردد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8- رعد - 13 - 5 - 2, 1

1- انسان ها پس از مردن و به خاک تبدیل شدن - برای حضور در صحنه قیامت - دوباره زنده می شوند و آفرینشی جدید می یابند.

أءذا کنا تراباً أءنا لفی خلق جدید

2- آدمی پس از مردن و خاک گشتن، در مسیر آفرینشی جدید برای حضور در صحنه قیامت قرار می گیرد.

أءنا لفي خلق جديد

كلمه «فی» در «أءنا لفي خلق جديد» می رساند كه پدیده جدید پس از خاك شدن شروع می شود و در مسیر آفرینش جدید قرار می گیرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 47 - 5,6

5- هیچ كس از حضور در صحنه قیامت معاف نخواهد بود .

و حشرنهم فلم نغادر منهم أحداً

ص: 977

«غدر» به معنای «ترک کردن» است.

6- حشر بدون استثنای همه انسان ها ، هشداری برای مشرکان و دنیاگرایان است .

و حشرنهم فلم نغادر منهم أحداً

با توجه به این که آیات قبل در مورد دنیاگرایان مشرک صفت بود، تصریح به استثنای پذیرد حشر، تعریضی است به آنان که به دنیا دل خوش کردند و به آخرت بها ندادند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 48 - 4، 2، 1

1- روز قیامت ، تمامی انسان ها - گرچه خود نخواهند - به پیشگاه پروردگار عرضه خواهند شد .

و عرضوا علی ربک صفًا

مجهول بودن «عُرِضُوا» نشانگر آن است که انسان ها ناگزیر از حاضر شدن نزد خداوند هستند و از خود اختیار ندارد.

2- حضور انسان ها در قیامت ، با صفوفی منظم و سازماندهی شده خواهد بود .

و عرضوا علی ربک صفًا

«صفًا» حال برای نایب فاعل «عرضوا» است (مصفوفین) یعنی، عرضه انسان ها، به صورت صف است که حکایت از نظم و طبقه بندی آدمیان دارد. البته به قرینه آیات دیگر، این صف بندی به شکل مجموعه ای مختلط نیست، بلکه هر گروه و پیروان هر طریقه، در گروهی مجزای از دیگری، در صحنه قیامت حضور می یابند.

4- ربوبیت الهی ، مقتضی حشر آدمیان و عرضه شدن آنان در پیش گاه پروردگار است .

و حشرنهم . . . و عرضوا علی ربک صفًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 110 - 10

10- برپایی قیامت و حضور آدمیان نزد خداوند ، لازمه یگانه معبود بودن او است .

أَئِمَّا إِلَهُكُمُ إِلَهٌ وَحْدٌ فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 85 - 5

5- قیامت، روز حشر و اجتماع انسان ها

یوم نحشر

«حشر»؛ یعنی، جمع کردن به گونه ای که با سوق دادن همراه باشد (مقایس اللغه).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 15 - 13

13 - حضور در صحنه قیامت و برخورد با سزای اعمال دنیایی خود، فرجام همه انسان ها است .

إِنَّ السَّاعَةَ .. لَتَجْزِي كَلَّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَى

ص: 978

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 108 - 2

1 - با متلاشی شدن کوه ها و مسطح شدن زمین در قیامت ، دعوت کننده ای ، آدمیان را به بیرون آمدن از قبر ها دعوت خواهد کرد .

یومئذ یتبعون الداعی لاعوج له

ظاهراً مقصود از «داعی» - که تمامی مردم از او تبعیت خواهند کرد و به ندای او پاسخ مثبت خواهند داد - کسی است که آدمیان را از قبرها برای حشر فرا می خواند.

2 - همه آدمیان ، بدون هیچ تخلف و با انضباط کامل ، به ندای دعوت کننده روز قیامت پاسخ داده و از وی پیروی خواهند کرد .

یومئذ یتبعون الداعی لاعوج له

ضمیر «له» ممکن است به «اتباع» (مستفاد از «یتبعون») برگردد. در این صورت مفاد «لاعوج له» این است که در پیروی از داعی روز قیامت، هیچ تخلف و انحرافی صورت نخواهد گرفت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 124 - 8

8 - قیامت ، روز گردآوری و احضار انسان ها است .

و نحشره یوم القیمه

«حشر» به معنای جمع کردن همراه با راندن و سوق دادن است (مقایس اللغه). این واژه تنها در مورد «گروه» به کار می رود (مفردات راغب) و در آیه گرچه ضمائر مفرد آمده است؛ ولی چون همه غافلان از یاد خدا، همین فرجام را خواهند داشت، در حقیقت «حشر» به گروه نسبت داده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 25 - 5,6,7,8

5 - خروج انسان ها از قبر در قیامت ، به خواست و دعوت خداوند است .

ثم إذا دعاکم دعوه من الأرض إذا أنتم تخرجون

بنابر این که «من الأرض» متعلق به «تخرجون» باشد، نکته یاد شده، استفاده می شود.

6 - همه مردمان در روز قیامت ، با یک ندای خداوند ، به طور ناگهانی از دل خاک بیرون می آیند .

ثم إذا دعاكم دعوه من الأرض إذا أنتم تخرجون

7 - مردگان ، در قیامت ، در پاسخ به ندای خداوند برای زنده شدن ، خود ، از قبر ها خارج می شوند .

إذا دعاكم .. إذا أنتم تخرجون

8 - معاد و حشر انسان ها در قیامت ، جسمانی است .

إذا دعاكم دعوه من الأرض إذا أنتم تخرجون

«من الأرض» متعلق به «دعاكم» است، در نتیجه آنچه در دل زمین قرار دارد و بیرون می آید، امری جسمانی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 26 - 6,7

ص: 979

6- فرمان برداریِ محضِ موجوداتِ عالم از خداوند ، دلیل اطاعت انسان ها از ندای او برای زنده شدن مجدد در قیامت است .

إذا دعاكم دعوة . . . إذا أنتم تخرجون . و له من في السموت ... كل له قتون

جمله «كل له قاتون» عطف به جمله «و له من في . . .» است و جمله «و له من في...» را می توان به منزله دلیلی برای آیه قبل تلقی کرد. بنابراین، معنای آیه چنین می شود: به دلیل این که همه، از جمله انسان ها تسلیم محض خدایند، با صدور فرمان خداوند به برخاستن از قبر، زنده می شوند.

7- مالکیت مطلقِ خداوند بر تمامی هستی ، دلیل توانایی وی بر حشر انسان ها در قیامت است .

ثم إذا دعاكم دعوة . . . إذا أنتم تخرجون . و له من في السموت و الأرض

«و له من في السماوات و . . .» می تواند به منزله دلیلی برای «ثم إذا دعاكم . . . تخرجون» در آیه قبلی باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 65 - 7

7- انسان ها به روز قیامت ، در قالب جسمانی (همانند جسم دنیایی محشور) و زنده خواهند شد .

اليوم نختم على أفوههم و تكلمنا أيدهم و تشهد أرجلهم بما كانوا يكسبون

باز ایستادن از سخن گفتن و گواهی دادن دست و پا بر کردارهای انسان، دلیل جسمانی بودن معاد، همانند جسم دنیایی است که دارای دهان، دست و پا می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 16 - 1

1- انسان ها پس از مردن و تبدیل شدن به خاک و استخوان ، دوباره زنده شده و آفرینشی جدید خواهند یافت .

أءذا متنا و كنا تراباً و عظماً أءنا لمبعوثون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 79 - 5

5- قیامت ، روز برانگیخته شدن انسان ها

يوم يبعثون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 6 - 3

3- حشر تمامی انسان ها و نیز معبود های دروغین مشرکان ، در قیامت

یدعوا من دون الله . . . و إذا حشر الناس كانوا لهم أعداء

از عبارت «كانوا لهم أعداء» استفاده می شود که معبودهای مشرکان نیز همانند مردم، محسور می شوند و در آن رویارویی، عداوت ها صورت می گیرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 41 - 4

ص: 980

4- انسان ها در قیامت ، در جسم و جانی برتر از دنیا و مناسب حیات اخروی ، محشور خواهند شد . *

علی أن نبدل خیراً منهم . و ما نحن بمسبوقین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 25 - 4

4- وجود کارگزارانی چند ، در مرحله حضور مردم در پیشگاه خداوند در قیامت *

إنّ إلینا إیابهم

ضمیر جمع (نا) در «إلینا»، می تواند بیانگر رجوع مردم به مجموعه ای از کارگزاران صحنه قیامت باشد که به فرمان خداوند در آن مقام قرار گرفته اند.

1519- حشر دنیوی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام - 6 - 72 - 5

5- حشر آدمیان، در بستر تاریخ تا قیامت، فقط به سوی خداوند است.

و هو الذی إلیه تحشرون

1520- حضور انسان ها در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 52 - 5

5- حضور انسان ها در صحنه قیامت ، همراه با ستایش خداوند است .

یوم یدعوکم فتستجیبون بحمده

«بحمده» حال برای ضمیر «تستجیبون» است و معنای آن چنین است: شما دعوت خدا را اجابت می کنید در حالی که خدا را حمد می کنید.

1521- حفظ حیات انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 32 - 15

15 - حفظ حیات یک انسان و جلوگیری از نابودی وی در پیشگاه خداوند به منزله حفظ حیات همه انسانهاست .

و من احيها فکانما احيا الناس جميعاً

ص: 981

مراد از «احیاء» نمی تواند زنده کردن مردگان باشد؛ بلکه به معنای حفظ حیات انسانها و جلوگیری از هلاکت آنان است. برداشت فوق را فرمایش منقول از امام صادق(ع) تأیید می کند که در پاسخ سؤال از معنای «من احیاءها» در آیه فوق فرمود: نجاها من غرق او حرق او سبع او عدو... .

تفسیر عیاشی، ج 1، ص 313، ح 84؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 464، ح 11.

1522- حق ناپذیری انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 118 - 6

6- اختلاف انسان ها در دین و پرهیز آنان از پذیرش حق ، خارج از مشیت خداوند نیست .

ولو شاء ربك ليجعل الناس أمة واحدة ولا يزالون مختلفين

1523- حقوق انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 22 - 4,5

4 - همه انسان ها دارای حق بهره گیری از مواهب طبیعی و نعمت های الهی هستند .

فأخرج به من الثمرت رزقاً لكم

5 - همه انسان ها ، دارای حق تصرف در گسترده زمین هستند .

الذی جعل لكم الأرض فرشاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 29 - 4

4 - همه انسان ها دارای حق بهره گیری از مواهب زمین

خلق لكم ما فی الأرض

4 - داشتن وطن و سرپناه از حقوق ملت ها و جوامع بشری است . *

من دیرکم

قرآن با اضافه کردن کلمه «دیار» به «کم» و نسبت دادن خانه و وطن به انسانها (دیارکم = خانه هایمان و وطنمان) این حقیقت را امضا و تثبیت می کند که: هر ملت و طایفه ای این حق را دارد که در سرزمینی سکنا گزیند و محلی را برای زندگی انتخاب کند.

ص: 982

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 125 - 5

5 - حضور در خانه خدا (کعبه) حقی برای عموم مردم است .

إذ جعلنا البيت مثابة للناس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 168 - 6

6 - بهره برداری از زمین حق همه انسانهاست و اختصاص به گروه و یا امتی خاص (مسلمان و یا ...) ندارد .

يأيتها الناس كلوا مما في الأرض حلالاً طيباً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 40 - 15، 4

4 - سکونت در زادگاه و موطن ، حق مشروع انسان ها

الذين أُخرجوا من ديارهم بغير حقّ

15 - دفاع ، حقی مشروع در تمامی شریعت های آسمانی

و لولا دفع الله .. لهدمت ... و مسجد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 48 - 4

4 - آزادی در انتخاب راه و عقیده ، حق مسلم هر انسان است .

فما أرسلنك عليهم حفيظاً

این که حتی پیامبر (صلی الله علیه و آله) وظیفه ای جز تبلیغ دین ندارد و در فرض روی گردانی باید مشرکان را به حال خود واگذارد، نشان می دهد که انسان در انتخاب عقیده آزاد است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- هر انسانی، دارای حق حیات است و سلب کننده آن در قیامت باید پاسخگو باشد.

و إذا الموءودة سئلت

ذکر «موءوده» (دختر زنده به گور شده) به جهت پیشگیری از ارتکاب این جنایت بوده است؛ و گرنه حرمت گرفتن جان دیگران، اختصاص به این نوع خاص ندارد.

1524- حقیقت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 983

9- نقش اساسی جسم در حقیقت انسان

من نطفه خلقه . . . ثم أماته فأقبره

تشریح مراحل وجودی انسان، با بیان پیدایش او از نطفه و مردن و دفن او و نیز محدود دانسته شدن حرکت تکاملی او در فاصله شکل گیری از نطفه تا لحظه مرگ، گویای نقش اساسی جسم انسان در مراحل وجودی او است.

1525- حل اختلاف انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 25 - 3

3- ربوبیت و پروردگاری خدا مقتضی حلّ نهایی اختلافات بشر است .

إن ربك هو يفصل بينهم يوم القيمة فيما كانوا فيه يختلفون

1526- حمایت از انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 66 - 2

2- تأمین نیاز های مادی انسان در زمین ، دلیل قدرت و کفایت خدا در حمایت همه جانبه از انسان است .

و كفى برّك وكيلاً. ربّكم الذی یزجی لكم الفلك فی البحر لتبتغوا من فضله

از اینکه خداوند، پس از تذکر کفایت و وکالت خود، این نکته را که کشتیها را به منظور برآوردن منافع انسانها به حرکت درمی آورد، یادآوری کرده است می تواند برای بیان نکته یاد شده باشد.

1527- خالق انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 189 - 1

1 - خداوند ، آفریننده همه انسانهاست .

هو الذی خلقکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - 51 - 11 - هود

8- خداوند، آفریننده و خالق انسانهاست .

ص: 984

إن أجرى إلا على الذى فطرنى

«فطر» (مصدر فطرنى); يعنى ، أفریدن چیزی که سابقه وجودى نداشته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 61 - 12

12- تنها خداوند ، ایجاد کننده و آفریننده انسان است .

هو أنشأكم من الأرض

ترکیبهایی همانند «هو أنشأكم» و «أنا قمت» - که مبتدا در معنا ، فاعل است و خبر آن فعل می باشد - گاهی حاکی از تأکید است و گاهی دلالت بر حصر دارد. قرینه های موجود در کلام ، تعیین کننده آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 119 - 3

3- خداوند ، آفریدگار و خالق انسانهاست .

ولذلك خلقهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 33 - 1

1- موجودیت انسان ها و دستاوردهایشان و نیز تدبیر امور آنان به دست خداوند است .

أفمن هو قائم على كل نفس بما كسبت

از معنای «قائم بودن بر کسی» در اختیار داشتن شؤون آن کس ، تدبیر امور او و قوام بخشیدن به وی است. حرف «باء» در «بما کسبت» به معنای «مع» می باشد و مراد از «من هو...» خداوند متعال است. بنابراین مفاد «من هو قائم...» این است که: خداوند قوام بخش انسانها و هر آنچه به دست آورده اند می باشد و او شؤون ایشان را اداره و تدبیر می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 72 - 8

8 - خداوند ، آفریننده و خالق انسان ها است .

«فَطَّرَ» از ماده «فطره» به معنای ابتدا و اختراع است و «فطر الله الخلق»؛ یعنی آنها را آفرید و آغاز کرد (لسان العرب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 5 - 3

3- خدا، خالق و آفریدگار انسان ها است .

فَاِنَّا خَلَقْنٰكُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 985

14 - روم - 30 - 11 - 1

1 - خداوند ، آغازکننده آفرینش انسان و بازآفریننده او پس از مرگ است .

اللّٰهُ يَبْدُوْا الْخَلْقَ ثُمَّ يَعِيْدُهُ

«ال» در «الخلق» عهد است و مراد از آن به قرینه «ترجعون» انسان هایند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 11 - 1

1 - خدا ، خالق و آفریننده انسان ها

واللّٰهُ خَلَقَكُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 67 - 1

1 - خداوند ، خالق و آفریدگار انسان ها است .

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 21 - 9

9 - خداوند ، خالق و آفریننده انسان ، برای نخستین بار و بدون سابقه و پیشینه

و هو خَلَقَكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ

مراد از «أول مرّة» زمانی است که آدمی وجود نداشت و خداوند او را آفرید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 3 - 1

1 - خداوند ، خالق انسان ها

خَلَقَ الْاِنْسَانَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 57 - 1

1 - خداوند ، خالق و آفریدگار انسان ها

نحن خلقنکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 39 - 2

2 - خداوند ، خالق انسان ها است .

إنا خلقنهم

ص: 986

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - نوح - 71 - 14 - 1

1 - خداوند ، خالق انسان ها است .

وقد خلقکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مدثر - 74 - 11 - 4

4 - تنها خداوند ، خالق بشر است .

و من خلقت وحیداً

در این برداشت، کلمه «وحیداً» حال برای «تا» در «خلقت» گرفته شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 2 - 9

9 - خداوند ، انسان را شنوا و بینا آفرید .

فجعلنه سمیعاً بصیراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 28 - 1

1 - خداوند ، خالق و آفریدگار انسان ها است .

نحن خلقنهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 20 - 1

1 - خداوند ، خالق انسان ها است .

ألم نخلقکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 8 - 1

1 - خداوند ، آفریدگار تمامی انسان ها است .

و خلقنکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 18 - 4

4 - خداوند ، خالق همه انسان ها است .

ص: 987

قتل الإنسان . . . من أي شيء خلقه

فاعل «خلق» خداوند است که سیاق آیه شریفه، از تصریح به آن بی نیاز ساخته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 19 - 1

1 - خداوند ، آفریننده انسان ها است .

خلق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 4 - 1

1 - خداوند ، آفریننده انسان ها است .

لقد خلقنا الإنسان في كبد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تين - 95 - 4 - 1

1 - خداوند ، آفریننده انسان ها است .

لقد خلقنا الإنسان

حرف «ال» در «الإنسان»، یا برای استغراق جنس است و یا به حقیقت و ماهیت او نظر دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 2 - 1

1 - خداوند ، خالق انسان ها است .

خلق الإنسان

1528- خدا و ایمان انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - خداوند ، بی نیاز از ایمان انسان ها

و استغنی الله

متعلق و مورد استغناى خداوند در آیه شریفه، می تواند دو چیز باشد: 1- استغناى خداوند از ایمان انسان ها به او؛ 2- استغناى الهی از این که پس از ارائه معجزات و دلایل روشن از سوی پیامبران، باز هم معجزات و دلایل دیگری به بشر عرضه دارد؛ زیرا همین مقدار برای هدایت بشر کافی است. برداشت یاد شده مبتنی بر احتمال نخست است.

ص: 988

1529- خدانشناسی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 106 - 13

13 - اتصاف خداوند به قدرتی فراگیر و مطلق، امری روشن برای انسانها

ألم تعلم أن الله كل شيء قدير

استفهام در جمله فوق استفهام تقریری است و این نوع استفهام در موردی به کار می رود که مخاطب مضمون جمله را پذیرفته و آن را باور دارد. از آنجا که مخاطب جمله فوق همه انسانها هستند؛ یعنی، «ألم تعلم أيها الإنسان»، معلوم می شود: همگان به قدرت مطلق خدا آگاه هستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 107 - 2

2 - انحصار حاکمیت خداوند بر تمام هستی، حقیقتی روشن برای همگان

ألم تعلم أن الله له ملك السموت والأرض

استفهام تقریری در «ألم تعلم...» گویای برداشت فوق است. برای توضیح بیشتر به برداشت شماره 13 آیه قبل مراجعه شود.

1530- خدمت به انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 31 - 10

10- انسان به هر مرحله از قرب و منزلت الهی برسد، نیازمند به عبادت (نماز و...) و خدمت به خلق (انفاق) است.

قل لعبادی الذین ءامنوا یقیموا الصلوه و ینفقوا ممّا رزقنهم

اضافه (عباد) به (یاء) متکلم، تشریفیه و بیانگر قرب و منزلت بندگان به پیشگاه خداوند است. بنابراین فرمان خداوند به آنان برای اقامه نماز و انفاق، نشانگر آن است که بنده، هر چند به مقام قرب الهی رسیده باشد، نیازمند به انجام دو فریضه نماز و انفاق است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 50 - 3

3- ملائکه ، به فرمان الهی در خدمت تنظیم حیات بشرند . *

قلنا للملائکه اسجدوا لأدم فسجدوا

اصل معنای سجود، تسلیم و فروتنی است. ممکن است فرمان سجده در برابر آدم، به معنای گذاردن پیشانی به زمین نباشد، بلکه معنای آن، انقیاد و تسلیم آنان در برابر آدم و تأمین نیازها و دیگر امور لازم او باشد.

ص: 989

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 46 - 7

7 - باد ها ، به عنوان عاملی طبیعی ، در خدمت بشرنند .

آن یرسل الریاح . . . و لیذیقکم . . . و لتبتغوا من فضله

1531- خروج انسان ها از قبر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 25 - 5,6,7

5 - خروج انسان ها از قبر در قیامت ، به خواست و دعوت خداوند است .

ثم إذا دعاکم دعوه من الأرض إذا أنتم تخرجون

بنابر این که «من الأرض» متعلق به «تخرجون» باشد، نکته یاد شده، استفاده می شود.

6 - همه مردمان در روز قیامت ، با یک ندای خداوند ، به طور ناگهانی از دل خاک بیرون می آیند .

ثم إذا دعاکم دعوه من الأرض إذا أنتم تخرجون

7 - مردگان ، در قیامت ، در پاسخ به ندای خداوند برای زنده شدن ، خود ، از قبر ها خارج می شوند .

إذا دعاکم . . . إذا أنتم تخرجون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 51 - 4

4 - انسان ها پس از زنده شدن از قبر ها ، به سوی پروردگار خویش خواهند شتافت .

فإذا هم من الأجداث إلى ربهم ينسلون

«نسلان» (مصدر «ینسلون») به معنای گام برداشتن سریع است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 52 - 4,12

4 - کافران در قیامت، از زنده شدن و بیرون آمدن شان از قبرها، بسیار شگفت زده خواهند شد.

قالوا یویلنا من بعثنا من مردنا

برداشت یاد شده از آن جا است که استفهام (من) در آیه شریفه، برای تعجب استعمال شده است.

12 - «عن أبي جعفر (ع) فی قوله: «یا ویلنا من بعثنا من مردنا» فإن القوم كانوا فی القبور، فلما قاموا حسبوا أنهم كانوا نیامًا، قالوا «یا ویلنا من بعثنا من مردنا» قالت الملائكة «هذا ما وعد الرحمان وصدق المرسلون»؛

از امام باقر(ع) درباره سخن خداوند که می فرماید: «یا ویلنا من بعثنا من مردنا..» روایت شده که فرمود: مردم که در قبراند؛ وقتی برمی خیزند می پندارند که در خواب بوده اند [ازاین رو] می گویند: «یا ویلنا من بعثنا من مردنا». فرشتگان می گویند: «هذا ما وعد الرحمان وصدق المرسلون».

ص: 990

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 4 - 1

1 - قبرها هنگام برپایی قیامت، زیر و رو شده و هر چه در آن است بیرون ریخته خواهد شد.

وإذا القبور بعثرت

معنای «بعثرت»، این است که خاک قبرها زیر و رو شود و هر آنچه در آن است، پراکنده گردد. از آن جا که فعل «بعثرت» متضمن معنای «بُعِثَ» و «أُثِرَ» است، بعید نیست این فعل مرکب از آن دو فعل باشد. (مفردات راغب)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - زلزله - 99 - 6 - 4

4 - تمام مردم در قیامت، با بیرون آورده شدن از زمین، در صحنه محشر حضور خواهند یافت.

وأخرجت الأرض أثقالها .. يومئذ يصدر الناس أشتاتاً

جمله «يصدر الناس»، ممکن است ناظر به رجوع مردم به حیات دوباره (معاد) باشد.

1532- خضوع اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 111 - 6

1 - نشانه های خضوع و تسلیم در برابر خداوند، بر چهره تمامی انسان ها (در قیامت) نقش خواهد بست.

... و عنت الوجوه للحي القيوم

«عناء» به معنای خاضع شدن و مطیع گشتن است (لسان العرب). «وجه» به معنای صورت است و از آن جهت که آثار خضوع و ذلت، بیش از همه جا در چهره آشکار می گردد، این واژه استفاده شده است. «ال» در «الوجه» نیز محتمل است معنای استغراق داشته باشد و یا آن که عوض مضاف الیه بوده و مراد از آن «وجه المجرمین» باشد. برداشت یاد شده مبتنی بر اولین احتمال است.

6 - ظهور حیات حقیقی و فنا ناپذیر خداوند و قیومیت او بر هستی در قیامت، مایه خضوع و ذلت عمیق آدمیان در برابر او خواهد شد.

و عنت الوجوه للحي القيوم

1533- خطای انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 95 - 15

15- انسان ، در ارزش گذاری ها و تعیین ارزش های برتر ، دچار خطا می شود .

و لا تشترُوا .. ثمناً قليلاً إنما عند الله هو خير لكم إن كنتم تعلمون

ص: 991

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 37 - 9

9- امکان خطا کردن انسان ، در ارزیابی ملموس ترین رفتار زشت و زیبای خویش

وقال فرعون یهمن ابن لی صرْحًا .. کذلک زین لفرعون سوء عمله

برداشت یادشده با توجه به این نکته است که فرعون - با وجود مشاهده معجزات و شنیدن دلایل روشن و انکارناپذیر موسی(ع) - اقدام به کاری نابخردانه (ساختن بنایی بلند برای آگاهی از خدا..) کرده بود. خداوند نیز این اقدام را نمونه ای از کارهای زشت فرعون، دانسته است که در نظر او زیبا و پسندیده می نمود.

1534- خطر عصیان انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 81 - 19

19- انسان در معرض سرکشی ، در برابر خداوند است .

کذلک یتّم نعمته علیکم لعلکم تسلّمون

استعمال کلمه «لعل» که برای بیان توقع و صرف امکان و انتظار است، نشانگر آن است که اگر توجهی به نعمتهای فراوان خدا نباشد، تسلیم شدن انسانها در برابر او دور می نماید.

1535- خطر گمراهی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 39 - 10

10- انسان ها ، در معرض اغواگری ابلیسند

لأغویٰنهم أجمعین

1536- خطر لغزش انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 55 - 10

10 - همه انسان ها در معرض گناه و لغزش اند .

و استغفر لذنبك

ص: 992

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 18 - 3

3 - انسان ها ، حتی متقین ، همواره در معرض لغزش و نیازمند استغفار مداوم

و بالأسحار هم یستغفرون

1537- خطر وسوسه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 6 - 9, 5

5 - پناه بردن به خداوند از خطر وسوسه جن و انس ، توصیه ای الهی به پیامبر (صلی الله علیه و آله)

قل أعوذ . . من الجنّه و الناس

9 - وسوسه جنیان برای انسان ها ، خطرناک تر از وسوسه هم نوعان شان است .

من الجنّه و الناس

تقدیم «الجنّه»، به جهت یکنواخت شدن آخر آیه های این سوره و یا ناظر به افزون تر بودن خطر وسوسه جنیان است. برداشت یاد شده، ناظر به احتمال دوم است.

1538- خلقت ابتدایی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 11 - 3

3 - آفرینش نخستین انسان ، نشانه قدرت مندی خداوند بر باز آفرینی وی در عالم آخرت است .

اللّه یبدؤا الخلق ثمّ یعیده ثمّ الیه ترجعون

این آیه، به قرینه آیه بعد - که درباره برپایی قیامت است - درصدد اثبات معاد از طریق توجه دادن به خلقت نخستین انسان ها است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 28 - 3, 1

1 - آفرینش نخستین انسان ها و زنده کردن مجدد آنان پس از مرگ ، برای خداوند همانند آفریدن یک تن است .

ما خلقکم و لابعثکم إلیٰ کنفس وحده

3 - فاصله افتادن میان خلقت نخستین انسان و زنده کردن مجدد او پس از مرگ ، تأثیری در آن خلقت ندارد .

ما خلقکم و لابعثکم إلیٰ کنفس وحده

چنان چه مفسران گفته اند، مشرکان با تعجب سؤال می کردند که «چگونه امکان دارد که انسانی پس از سال ها مردن، مجدداً زنده شود؟». آیه در صدد پاسخ به آن پرسش است و تشریح می کند که خلقت نخستین و دویاره، همانند آفریدن یک تن است و

ص: 993

فاصله ایجاد شده، تأثیری ندارد.

1539- خلقت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 20 - 1

1- میراندن انسان ها و خلق انسانهایی جدید به جای آنان ، کار دشواری برای خداوند نیست .

إن يشأ يذهبكم ويأت بخلق جديد . و ما ذلك على الله بعزيز

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 6 - 2,16,18,20,23

2- همه انسان ها ، از نظر ریشه خلقت و نیز در حقیقت انسانی - بی هیچ امتیاز و تبعیضی - مشترک و برابرند .

خلقکم من نفس وحده

یادآوری خداوند به این که همه انسان ها از یک نفس آفریده شده اند، می تواند به منظور بیان حقیقت یاد شده باشد.

16 - آفریدن جهان هستی (آسمان ، زمین ، انسان و . . .) ، از اوصاف و نشانه های خدای حقیقی (الله)

خلق السموت و الأرض . . . خلقکم من نفس وحده ... ذلکم الله

«ذلکم» اشاره به کسی است که اشیای ذکر شده را آفریده و صاحب اوصاف خلق و جعل است.

18 - آفرینش جهان (آسمان ، زمین ، خورشید ، ماه و انسان) جلوه ربوبیت خدا است .

خلق السموت و الأرض . . . خلقکم من نفس وحده ... ذلکم الله ربکم

20 - آفرینش آسمان ها ، زمین ، خورشید ، ماه و انسان ، جلوه فرمانروایی مطلق خدا بر جهان هستی است .

خلق السموت و الأرض . . . له الملك

23 - آفرینش جهان (آسمان ، زمین و انسان) ، دلیل یکتایی خدا و پوچی معبود های دیگر

خلق السموت و الأرض . . . خلقکم من نفس وحده ... لا إله إلا هو

برداشت بالا مبتنی بر این دیدگاه است که جمله «لا إله إلا هو» - که پس از بحث از خلقت جهان آمده است - به منزله نتیجه و جمع بندی

آن بحث باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 22 - 7

7 - قدرت خداوند بر آفرینش انسان ها ، تنظیم توانمندی های آنان ، هدایت تکوینی و نیز میراندن و به گور افکندن آنها ، دلیل قدرت او بر زنده ساختن آنان در قیامت است .

خلقه فقده . ثم السبیل یسره . ثم أماته فأقبره . ثم إذا شاء أنشره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تین - 95 - 5 - 4

ص: 994

4 - حاکمیت خداوند ، بر آغاز و فرجام انسان ها

لقد خلقنا الإنسان . . . ثمّ رددنه

1540- خلقت اولیه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 78 - 6

6 - پیدایش انسان های نخستین ، دلیل و شاهد امکان زنده شدن مجدد آنان پس از مرگ و خاکستر شدن بدن ها

و ضرب لنا مثلاً و نسی خلقه قال من يحي العظم و هي رميم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 79 - 1

1 - آفرینش نخستین انسان ها ، دلیل و شاهد امکان برپایی قیامت و توانایی خدا بر احیای مجدد انسان ها

قل يحييها الذي اُنشأها اول مرّه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 21 - 9

9 - خداوند ، خالق و آفریننده انسان ، برای نخستین بار و بدون سابقه و پیشینه

و هو خلقكم اول مرّه

مراد از «اول مرّه» زمانی است که آدمی وجود نداشت و خداوند او را آفرید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 57 - 3

3 - آفرینش نخستین انسان ها ، دلیل امکان حیات مجدد و رستاخیز دوباره آنان از سوی خداوند است .

نحن خلقنكم فلولا تصدقون

1541- خوددوستی انسان ها

1 - مستحقان عذاب استیصال ، به هنگام وقوع آن ، مایلند تمام مایملک خود را برای نجات جان خویش ، نثار کنند .

ولو أن لكل نفس ظلمت ما فی الأرض لافتدت به

با توجه به اینکه آیات فراز پیش ، برخی مربوط به عذاب استیصال: (قل أرأيتم إن اتیکم عذابه بیاتاً أو نهاراً ..) و برخی مربوط به

عذاب قیامت است: (ثم قيل للذين ظلموا ذوقوا عذاب الخلد)، آیه فوق می تواند بیانگر حال ستمگران به هنگام مشاهده عذاب استیصال باشد و می تواند مربوط به عذاب قیامت باشد، برداشت فوق بر پایه احتمال اول است.

1542- خویشاوندی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 1 - 17

17 - خویشاوندی کلیه افراد بشر با یکدیگر *

خلقکم من نفس واحده... و اتقوا الله... و الارحام

«ارحام»، به معنای خویشان است، از آن رو که بازگشتشان به یک رحم است. بنابراین واقع شدن «الارحام» پس از «خلقکم من نفس واحده»، می تواند اشاره به این باشد که تمامی انسانها با یکدیگر خویشاوند هستند.

1543- درجات اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 132 - 5، 2، 1

1 - هر یک از افراد جن و انس در روز قیامت از مرتبه و درجه ویژه خود برخوردارند.

و لكل درجات مما عملوا

تنوین «و لكل» عوض محذوف است و به قرینه آیه 128 و 130، محذوف «جن و انس» است، یعنی: «لكل من الجن و الإنس...» و چون آیات پیشین ترسیم قیامت بوده، ظاهر آن است که درجات مطرح شده در آیه مربوط به آن روز باشد.

2- درجات اخروی انسان و جن بازتاب اعمال دنیوی ایشان است.

و لكل درجات مما عملوا

5- درجات و مراتب آخرت بر اساس آگاهی خداوند از اعمال جن و انس و سنجش دقیق آن اعطا می گردد.

و لكل درجات مما عملوا و ما ربك بغفل عما يعملون

1544- درک اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - حاضران صحنه قیامت ، دارای قدرت درک و شناخت

علمت نفس

ص: 996

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 36 - 11

11 - زندگانی انسان ها در زمین ، همواره آغشته به دشمنی و عداوت با یکدیگر است .

اهبطوا بعضکم لبعض عدو

برداشت فوق بر این اساس است که مخاطب کلمه «اهبطوا» و دیگر خطابهای موجود در آیه آدم(ع)، حوا و نسل ایشان باشد. در این صورت مراد از «بعضکم لبعض عدو» دشمنی انسانها با یکدیگر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 24 - 3

2 - هبوط آدمیان و شیطان به زمین همراه با عداوت و دشمنی با یکدیگر

قال اهبطوا بعضکم لبعض عدو

چنانچه مخاطب «اهبطوا»، آدم و حوا و شیطان باشد، مراد از «بعضکم لبعض»، شیطان از یکسو و آدمیان از سوی دیگر است.

3 - زندگی انسانها در دنیا همواره آمیخته به دشمنی و عداوت با یکدیگر است.

قال اهبطوا بعضکم لبعض عدو

برداشت فوق بر این اساس است که مخاطب کلمه «اهبطوا» تنها، آدمیان باشند. در این صورت مراد از «بعضکم لبعض عدو» دشمنی انسانها با یکدیگر خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 123 - 7,13

7 - زندگی انسان در زمین ، همواره قرین دشمنی و ستیز آدمیان با یکدیگر بوده است .

اهبطا منها جميعًا بعضکم لبعض عدو

در باره مراد از «بعضکم لبعض عدو» دو دیدگاه وجود دارد: 1- مراد دشمنی شیاطین با انسان ها است. در این نظر «اهبطا» خطاب به ابلیس و آدم خواهد بود. 2- مراد دشمنی انسان ها با یکدیگر است. مبنای این نظر، مخاطب بودن آدم(ع) و حوا است. در هر دو مبنای

خطاب به آدم و حوا(ع) و ابلیس به اعتبار ذریه آنان خواهد بود. در برداشت یاد شده، دومین دیدگاه پذیرفته شده است.

13 - خداوند دشمنی افراد بشر را با یکدیگر را به آدم و حوا (ع) گوشزد کرد و راه رهایی از پی آمد های آن را به آنان آموخت .

بعضکم لبعض عدوٌ .. فمن اتبع هداى فلا يضلّ و لا يشتقى

1546- دشمنی با انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 50 - 26

ص: 997

26- جن ها ، بر كينه توزى با آدميان ، توانا هستند .

كان من الجنّ . . . و هم لكم عدوّ

شيطان كه با آدميان عداوت ميورزد، از طائفه جن است (كان من الجنّ) بنابر اين، جنيان، بر انجام كارهاى خصمانه نسبت به آدميان، توان مندند.

1547- دعوت از انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

8 - هود - 11 - 83 - 9

9- خداوند ، انسان ها را به مطالعه آثار گذشتگان و عبرت گيرى از فرجام شوم ستم كاران ، فرا خوانده است .

و ما هي من الظلمين ببعيد

بر اساس اينكه مراد از ضمير «هي» آباديهاي قوم لوط باشد ، هدف از جمله «ما هي . . .» ترغيب انسانها به گذر كردن بر ديار قوم لوط و ديدن آثار عذاب الهى است؛ تا بدين وسيله عبرت گيرند.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

10 - اسراء - 17 - 88 - 2

2- فراخوانى همه مخاطبان قرآن (جن و انس) به آزمودن اعجاز قرآن

قل لئن اجتمعت الإنس و الجنّ على أن يأتوا بمثل

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

16 - غافر - 40 - 14 - 3، 1

1 - خداوند ، فراخوان مردم به دعا و نيايش به درگاه او

فادعوا الله

3 - خداوند ، فراخوان انسان ها به عبادت خالصانه او

مخلصين له الدين

طبق گفته مفسران، واژه «دین» در این آیه، به معنای عبادت است. آمدن این واژه در معنای یاد شده از کاربردهای رایج در لغت عرب است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 41 - 6

6 - مؤمنان ، وظیفه دار فراخواندن مردم به نجات و رستگاری

و يقوم مالی أَدْعُوكم إلى النجوه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 998

5- آموختن تعالیم قرآن و پایداری بر عمل به آن ، دعوت خداوند از همه انسان ها است .

إن هو إلا ذكر للعلمین . لمن شاء منكم أن يستقیم

مخاطبان در «منکم» گرچه همان کسانی اند که «این تذهبون» خطاب به آنان بود؛ ولی به قرینه «للعالمین» این رهنمود برای عموم مردم است.

1548- دفن انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 22 - 7

7- قدرت خداوند بر آفرینش انسان ها ، تنظیم توانمندی های آنان ، هدایت تکوینی و نیز میراندن و به گور افکندن آنها ، دلیل قدرت او بر زنده ساختن آنان در قیامت است .

خلقه فقدّره . ثمّ السبیل یسّره . ثمّ أماته فأقبره . ثمّ إذا شاء أنشره

1549- دقت در حسابرسی اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عادیات - 100 - 11 - 7

7- علم خداوند ، پشتوانه دقت در حسابرسی و مجازات انسان ها در قیامت است .

إنّ ربّهم بهم یومئذ لخبیر

1550- دقت در کیفر اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عادیات - 100 - 11 - 7

7- علم خداوند ، پشتوانه دقت در حسابرسی و مجازات انسان ها در قیامت است .

إنّ ربّهم بهم یومئذ لخبیر

1551- دلایل حسابرسی اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 6 - 2

ص: 999

2- برنامه و حساب دقیق حاکم بر هستی ، خود دلیل ضرورت قیامت و محاسبه نهایی کردار آدمیان *

والذريت . . . وإنّ الدين لواقع

از مناسبت میان مقسم به و جواب قسم، استفاده می شود: همان طور که تمام مظاهر طبیعت به گونه ای حساب شده در ارتباط باهم قرار دارند و هدفی را دنبال می کنند؛ به طریق اولی حیات انسان بی فرجام نیست و بدون حساب پایان نمی پذیرد.

1552- دلایل عجز انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 57 - 15

15- آگاهی گسترده خداوند و مراقبت او بر همه چیز ، دلیل عجز همگان از آسیب رسانی به اوست .

و لاتضرونه شيئاً إن ربی علی کل شیء حفیظ

جمله «إن ربی . . .» تعلیل است برای جمله «لاتضرونه شيئاً».

1553- دلایل نیازمندی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 8 - 96 - 6

6- بازگشت انسان ها به خداوند ، دلیل نیازمندی آنان به او است .

أن رءاه استغنی . إنّ إلی ربّك الرجعی

1554- دنیاطلبی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 26 - 3

3- گروهی از انسان ها به زندگی دنیا دل خوش می کنند و از سرای آخرت غافل می مانند .

فرحوا بالحیوه الدنيا و ما الحیوه الدنيا فی الآخره إلاّ متع

بیان ناچیزی دنیا در قیاس با آخرت ، پس از مذمت گروهی که به دنیا دل خوش کرده اند (فرحوا بالحیوه الدنيا) ، می رساند که مراد از آن

گروه ، مردمی هستند که آخرت را نپذیرفته و یا از آن غفلت کرده اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 16 - 1

1 - عموم مردم ، دنیا را بر آخرت ترجیح می دهند .

ص: 1000

«اشار» به معنای تفصیل و برتری دادن است (مصباح) و خطاب «توثرون»، ناظر به طبیعت دنیاگرایانه ای است که در غالب انسان ها وجود دارد.

1555- دوستی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 21 - 12، 15

12 - پیدایش دوستی و محبت میان انسان ها ، برخاسته از لطف و عنایت خداوند و از آیات او است .

و من آیته . . . و جعل بینکم مودّه و رحمه

نکته فوق بنابر این احتمال است که خطاب «و جعل بینکم مودّه. . .» خطاب به همه انسان ها است.

15 - اندیشمندان و متفکران ، آیه الهی بودن روابط دوستانه زن و شوهر و محبت بین انسان ها را درمی یابند .

و من آیته أن . . . و جعل بینکم مودّه و رحمه إنّ فی ذلک لآیت لقوم یتفکرون

1556- ذکر حشر اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 9 - 2

2 - قیامت و گرد آمدن انسان ها در آن روز ، برای محاکمه و مجازات ، شایان یاد و یادآوری

یوم یجمعکم

برداشت یاد شده، مبتنی بر این نکته است که «یوم» متعلّق به فعل مقدر «اذکر» باشد.

1557- ذکر مدبر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 23 - 9

9 - توجّه به وابستگی آفرینش ، تدبیر ، هدایت ، مرگ و قبر انسان به خداوند ، زمینه ساز انجام دادن تکالیف الهی

من نطفه خلقه . . . ثم أماته فأقبره ... كلاً لما يقض ما أمره

1558- ذکر هدایت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 1001

9- توجّه به وابستگی آفرینش ، تدبیر ، هدایت ، مرگ و قبر انسان به خداوند ، زمینه ساز انجام دادن تکالیف الهی

من نطفه خلقه . . . ثمّ أماته فأقبره ... كلاًّ لما يقض ما أمره

1559- ذلت اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 111 - 6

6- ظهور حیات حقیقی و فنا ناپذیر خداوند و قیومیت او بر هستی در قیامت ، مایه خضوع و ذلت عمیق آدمیان در برابر او خواهد شد .

و عنت الوجوه للحیّ القیوم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 2 - 1

1 - جمعی از حاضران صحنه قیامت ، شکسته حال و سرافکنده اند و ذلّت و خواری در چهره آنان نمایان است .

وجوه یومئذ خشعه

«خشوع»؛ یعنی، در برابر کسی سر تعظیم فرود آوردن و سر به زیر بودن و «خاشع» به معنای شکسته حال است (مقایس اللغه). مراد از «وجوه» - به قرینه «لیس لهم طعام» در آیات بعد - صاحبان وجوه است و اسناد خشوع به چهره ها - که محل بروز آثار آن است - نوعی مبالغه و بیانگر شدت خشوع است.

1560- راز انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 8 - 4

4 - خداوند آگاه به اسرار انسان ها و اندیشه های آنان

و من الناس من یقول ءامنا . . . و ما هم بمؤمنین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - منافقان علم گسترده و همه جانبه خدا و آگاهی او را به اسرار و نهران انسان ها ، باور نداشته و بدان معتقد نیستند .

يُخٰدِعُوْنَ اللّٰهَ

از اینکه منافقان با نفاق خویش در صدد نیرنگ زدن به خدا برآمده اند، معلوم می شود که آنان می پنداشتند، اگر امری را مخفی کنند، خداوند از آن آگاه نمی شود.

ص: 1002

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 72 - 4

4 - خداوند ، آگاه به اسرار انسان ها و توانا بر افشای آنهاست .

و الله مخرج ما كنتم تكتمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 61 - 8

8 - علم خداوند به اسرار درونی هر کس ، کاملتر از آگاهی خود اوست .

و الله اعلم بما كانوا يكتمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 116 - 22،23

22 - دانایی گسترده و دقیق به درون انسان ها ، تنها از آن خداست .

تعلم ما فی نفسی . . . انک انت علم الغیوب

23 - درون و ذات مردمان و اندیشه های ابراز نشده ایشان از جمله امور غیبی

تعلم ما فی نفسی . . . انک انت علم الغیوب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 78 - 2

2 - علم خداوند به کردار و گفتار مخفیانه آدمیان

یعلم سرهم و نجویهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 25 - 1

1 - خداوند بر آنچه در باطن انسانهاست ، آگاهی کامل دارد .

رَبِّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 7 - 10، 4، 2

2- اسرار و راز های بازگو نشده افراد و نیت های آنان ، برای خداوند آشکار است و بر آن آگاهی کامل دارد .

فَإِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ

«سر»، یعنی آنچه از دیگران کتمان می شود (لسان العرب).

4 - خداوند به راز های فراموش شده آدمی و نهفته ترین اسرار او آگاه است .

فَإِنَّهُ يَعْلَمُ ... أَخْفَى

ص: 1003

10 - « محمدبن مسلم قال : سألت أبا عبد الله (ع) عن قول الله عز وجل : « يعلم السرّ وأخفى » قال : « السرّ » ما كتمته في نفسك ، و « أخفى » ما خطر ببالك ثم أنسيته ؛

محمدبن مسلم گفت: از امام صادق(ع) در باره سخن خدای عزوجل: «يعلم السرّ و أخفى» سؤال کردم فرمود: «سرّ» آن است که در درون خود، آن را پنهان کرده باشی و «أخفی» آن است که به قلبت خطور کرده و سپس از خاطرت برده شود».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 63 - 8

8 - خداوند ، به نهران و اسرار درونی انسان آگاه است .

قد يعلم الله الذين يتسللون منكم لوأذا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 54 - 4، 1

1 - خداوند ، بر هر چه که انسان ها آن را آشکار کنند و یا پنهان کنند ، آگاه است .

إن تبدوا شيئاً أو تخفوه فإن الله كان بكلّ شيء عليماً

4 - آگاهی خداوند به آنچه انسان ها آن را آشکار می کنند و یا پوشیده می دارند ، برخاسته از علم وسیع و گسترده الهی به کائنات است .

إن تبدوا شيئاً أو تخفوه فإن الله كان بكلّ شيء عليماً

تکرار «شیء» در کلام که، اولی مربوط به احوال انسان و دومی دال بر همه چیز است، این نکته را می رساند که علم به آن اولی، جزئی از علم به همه کائنات است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 38 - 5

5 - خداوند ، به نیت ها و راز های دل آدمیان آگاه است .

إنّه علیم بذات الصدور

1561- رستگاری انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - علاقه شدید پیامبران الهی، نسبت به هدایت و رستگاری انسان ها

قل أو لو جئکم بأهدی ممّا وجدتم علیہ ءاباءکم

پیامبران، در برابر مخالفت های مؤکد قوم خویش (إثّا وجدنا .. إثّا علی آثارهم) با لحنی نرم و ملایم آنان را به مسیر آیین توحید فرامی خواندند، از این مطلب، شیفتگی شدید آنان به هدایت انسان ها استفاده می شود.

ص: 1004

1562- روزی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 3 - 5

5 - امکانات و دارایی های انسان ، رزقی است عطا شده از جانب خدا

و مما رزقنهم ینفقون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 22 - 9، 11، 12

9 - آب های نازل شده از ابر ها ، سببی اساسی برای پیدایش روزی انسان ها

فأخرج به من الثمرت رزقاً لکم

11 - میوه درختان از مواهب الهی و رزق و روزی انسانهاست .

فأخرج به من الثمرت رزقاً لکم

12 - آفرینش آسمان ، نزول باران ، به ثمر رسیدن میوه ها و پیدایش روزی برای انسان ها ، جلوه هایی از ربوبیت خداوند است .

اعبدوا ربکم .. الذی جعل لکم ... رزقاً لکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 126 - 11

11 - امنیت و رزق و روزی بندگان ، پرتوی از ربوبیت خداست .

رب اجعل هذا بلداً آمناً و ارزق أهله من الثمرت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 172 - 7

7 - خداوند روزی دهنده به بندگان خویش

رزقنکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 31 - 3

3 - تأمین بیوقفه رزق و روزی انسان ها از سوی خدا ، جلوه ای از ربوبیت بی همتای اوست .

قل من یرزقکم من السماء و الأرض

این آیه شریفه - به قرینه آیه بعد - در مقام رد پندار ربوبیت غیر خدا و توجه دادن شرک پیشگان به ربوبیت بی همتای خداست. گفتنی است که به کارگیری فعل مضارع (یرزقکم) بیانگر استمرار روزی و بیوقفه بودن آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 1005

7 - یونس - 10 - 59 - 1

1 - رزق انسان ، داده خداوند و نازل شده از جانب اوست .

قل أرءیتم ما أنزل اللّٰه لکم من رزق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 26 - 2

2- خداوند ، به برخی از انسان ها روزی فراوان می دهد و برخی دیگر را روزی اندک نصیب می سازد .

الله یسط الرزق لمن یشاء ویقدر

«بسط» به معنای توسعه دادن و «قدر» به معنای تنگ گرداندن است و تنگ شدن روزی ، کنایه از اندک و ناچیز بودن آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 114 - 5

5- خداوند ، بیش از نیاز انسان ها ، روزی در اختیارشان قرار داده است .

فکلوا ممّا رزقکم الله حللاً طیباً

با توجه به اینکه «من» در «ممّا رزقکم الله» برای تبعیض است و از طرف دیگر خداوند به خوردن نعمتها تشویق می کند، معلوم می شود که مقداری از رزق خدا برای انسان کافی است و از مفهوم آن، این برداشت، به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 30 - 2,3,4,7

2- روزی خداوند به انسان ها ، جلوه ربوبیت و پروردگاری اوست .

إن ربّک یسط الرزق

3- ربوبیت خدا ، مقتضی مقدر کردن تفاوت روزی برای بندگان است .

إن ربّک یسط الرزق لمن یشاء ویقدر

4- تفاوت روزی انسان ها ، تدبیر الهی در جهت پرورش و رشد آنان است .

إن ربك يسط الرزق لمن يشاء و يقدر

تأکید بر ربوبیت الهی در مورد «یسط» و «یقدر» می رساند که این بسط و تقدیر نشأت یافته از ربوبیت اوست (تا چرخ زندگی بچرخد و انسانها در پرتو این تفاوت آزمایش شوند و تکامل یابند).

7- تفاوت روزی انسان ها، بر اساس آگاهی و بینش عمیق خداوند به بندگان است .

یسط الرزق . . . و يقدر إنه كان بعباده خبيرًا بصيرًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 35 - 9

9 - تدبیر روزی و تغذیه انسان ها از زمین ، از نشانه های قدرت خدا است .

و ءایه لهم الأرض المیتة أحيینها. .. و فجرنا فیها من العیون . لیأكلوا من ثمره و

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که آیات بالا، با طرح مسأله احیای زمین و تغذیه انسان ها از آن، درصدد نشان دادن

ص: 1006

جلوه هایی از قدرت خداوند است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 23 - 2

2 - تضمین قطعی ، روزی خلق از سوی خداوند *

و فی السَّماءِ رزقکم .. فَوَرَّبُّ السَّماءِ وِ الْأَرْضِ إِنَّهُ لَحَقِّقٌ

ضمیر «إِنَّهُ» می تواند به روزی آدمیان بازگردد که در «فی السَّماءِ رزقکم» بیان شده است. در این صورت پیام آیه شریفه این است که فکر روزی، شما را از تحقیق و اندیشه در آیات الهی باز ندارد؛ زیرا خداوند روزی شما را تضمین کرده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 58 - 6

6 - قدرت و نیروی پایان ناپذیر الهی ، پشتوانه روزی دهی او به خلق

إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينِ

از ارتباط میان دو بخش آیه، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 33 - 1

1 - سودمندی آسمان ، شب ، روز ، زمین ، آب ، گیاه و کوه ها برای انسان و دام ، هدف خداوند از آفرینش و سامان بخشی آنها است .

مَتَّعًا لَكُمْ وِ لِأَنْعَمَ لَكُمْ

«متاعاً» مفعول له است. این کلمه گرچه اسم است برای هر چیزی که سودمند باشد (لسان العرب); ولی در این آیه جایگزین مصدر شده است; یعنی، «تمتيعاً لكم».

1563- روزی طیب انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 64 - 10

10 - فراهم ساختن تمامی نیازهای بشر از نوع پاکیزه و دلپذیر آن - پس از آفرینش او - جلوه ای از قدرت و ربوبیت بی همتای خداوند

فأحسن صوركم و رزقكم من الطيبات

ص: 1007

1564- رهبران انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 124 - 9

9 - ابراهیم (ع) ، پیشوا و امامی برای همه انسانها

قال إني جاعلك للناس إماماً

1565- زمینه پاداش انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 3 - 11

11 - معاد و بازگشت انسان ها ، به پیشگاه عدل الهی برای کیفر و پاداش ، مقتضای آفرینش به حق و هدفمند جهان است .

خلق السموت والأرض .. وإليه المصير

ذکر معاد انسان ها - پس از بیان آفرینش جهان بر پایه حق و هدفمندی - می تواند گویای نکته یاد شده باشد.

1566- زمینه تأثیر علم انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 52 - 3

3 - کارایی دانش و تلاش اقتصادی بشر در رفاه و توسعه اقتصادی ، منوط به مشیت خداوند است .

إِنَّمَا أُوتِيْتَهُ عَلَىٰ عِلْمٍ .. أُولَٰئِكَ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که جمله «أُولَٰئِكَ يَعْلَمُوا..» عطف بر جمله «وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ» می باشد؛ یعنی، کافران توسعه روزی خود را در اثر تلاش و دانش خود می پندارند؛ در حالی که بیشتر آنان به این حقیقت آگاهی ندارند که توسعه روزی و یا تنگ شدن آن بر مردم، بسته به مشیت و تقدیر الهی است و چه بسا دو ملت و یا دو فرد یکسان به تلاش اقتصادی بپردازند؛ ولی روزی آنان یکسان نباشد.

1567- زمینه تحقیر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- ثروت اندوزی، زمینه ساز تحقیر مردم و عیب جویی از آنان است.

ویل لکلّ همزه لمزه الذی جمع مالاً وعدّه

ص: 1008

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - همزه - 104 - 3 - 6

6 - بی توجهی به محدودیت عمر ، زمینه سازی اعتنایی به شخصیت دیگران و ضربه زدن به اعتبار آنان است .

همزه لمزه .. . یحسب أنّ ماله أُخلده

1568- زمینه تدبیر امور انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 15 - 2

2 - امتحان بندگان ، جلوه ربوبیت خداوند و در راستای تدبیر امور آنان است .

رَبِّهِ

1569- زمینه تنبه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 6 - 8

8 - غفلت زدایی از مردم غافل و بیدار کردن آنان ، از اهداف رسالت و فلسفه بعثت رسولان الهی

لتنذر قومًا ما أنذرءاباؤهم فهم غفلون

1570- زمینه حشر اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 4 - 3

3 - بیرون آمدن اجساد مردگان از قبر ها ، پیش درآمدی بر احضار انسان ها در صحنه قیامت است .

وإذا القبور بعثرت

مراد از زیر و رو شدن قبرها - به قرینه آیه بعد - فراهم شدن مقدمات حضور انسان ها در محشر است.

1571- زمینه حشر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - زلزله - 99 - 6 - 2

2 - زلزله زمین ، از مقدمات حشر مردم و حساسی اعمال آنان در قیامت است .

ص: 1009

إذا زلزلت الأرض . . . يومئذ يصدر الناس

1572- زمینه دشمنی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 123 - 12

12 - تناول آدم و حوا از میوه ممنوع بهشت ، زمینه ساز پیدایش روحیه دشمنی در انسان ها شد .

فأكلوا . . . بعضكم لبعض عدو

1573- زمینه سرور انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 48 - 8

8 - انسان ، گرفتار سرخوشی به هنگام برخورداری از کمترین رفاه و نعمت های دنیوی

و إنا إذا أذقنا الإنس مئا رحمة فرح بها

«إذاقه» (مصدر «أذقنا») به معنای چشانندن است. این تعبیر در موردی به کار می رود که بهره کمی از چیزی گرفته شود.

1574- زمینه شناسایی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 13 - 19

19 - وجود تفاوت های قومی در نسل بشر ، به منظور سهولت شناسایی هر یک ، نمودی از علم و کاردانی خداوند است .

وجعلناكم شعوباً و قبائل لتعارفوا . . . إن الله عليم خبير

از ارتباط «إن الله عليم خبير» با «جعلناكم شعوباً . . .»، مطلب بالا قابل برداشت است.

1575- زمینه کیفر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 3 - 11

11 - معاد و بازگشت انسان ها ، به پیشگاه عدل الهی برای کیفر و پاداش ، مقتضای آفرینش به حق و هدفمند جهان است .

خلق السموت و الأرض . . . وإليه المصير

ذکر معاد انسان ها - پس از بیان آفرینش جهان بر پایه حق و هدفمندی - می تواند گویای نکته یاد شده باشد.

ص: 1010

1576- زمینه لغزش انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 5 - 10

10 - اهل زمین ، در طبیعت زمینی خود - بدون بهره گیری از وحی و شریعت الهی - مبتلا به لغزش و گمراهی اند .

كذلك يوحى . . . ويستغفرون لمن فى الأرض

1577- زمینه مصالح انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 10 - 4

4 - منوعیت جن از استراق سمع آسمان ، در جهت خیر و صلاح اهل زمین است .

وَأَنَّا لَآئِدْرِي أُشْرَ أُرِيدُ بَمَنْ فِى الْأَرْضِ أَمْ أَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًا

آیه دوم - که گویای هدایت گری قرآن به سوی رشد و درستی است - قرینه است براین که خداوند با نزول قرآن، خیر و صلاح بشر را اراده کرده و در این راستا جن را، از استراق سمع آسمان ممنوع ساخته است.

1578- زمینه هدایت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 27 - 6

6 - هدایت انسان ها ، از شوون خالقیت خداوند است .

الذی فطرنى فإِنَّهٗ سیهْدین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 35 - 7

7 - هدفداری خلقت انسان ، مستلزم بعثت رسولان و هدایت آدمیان به سوی اهداف بایسته

أَمْ خَلَقُوا مِنْ غَیْرِ شَیْءٍ

چنانچه عبارت «من غیر شیء» به معنای «من غیر غایه» باشد؛ از ارتباط مسأله هدفداری خلقت انسان با آیات پیشین - که درباره حقانیت رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله) و قرآن بود - مطلب بالا استفاده می شود.

ص: 1011

1579- زندگی اجتماعی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 19 - 2

2 - زندگی انسان ها از آغاز تاریخ ، زندگی اجتماعی بود .

و ما كان الناس إلا أمه وحده

«امت» به هر جمعیتی گفته می شود که امر واحدی آنان را گرد هم آورده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 53 - 5

5 - مؤمنان و کافران ، دارای روحيات و عملکرد متمایز و جدا از یکدیگر علی رغم زندگی مشترک آنان در یک جامعه

و هو الذی مرج البحرين هذا عذب فرات و هذا ملح أجاج . . . و حجراً محجوراً

برداشت یاد شده، بر این اساس استوار است که تشبیه و تمثیل به کار رفته در آیه شریفه، ناظر به افراد یک جامعه باشد که برخی مؤمن اند و برخی دیگر کافر؛ ولی در عین حال این دو گروه، از نظر روحيات و رفتار، از هم جدا و متمایزاند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 32 - 14

14 - نیاز متقابل و ارتباط ناگسستی انسان ها با یکدیگر در زندگی اجتماعی

و رفعنا بعضهم فوق بعض درجات ليأخذ بعضهم بعضاً سخرياً

1580- زندگی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 12 - 12

12 - تنظیم معیشت انسان ها ، در پرتو علم و آگاهی خداوند به مصالح نظام هستی

يسط الرزق . . . إنّه بكلّ شيء علیم

1581- زندگی انسان ها در زمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 20 - 5

5 - پراکنده‌گی انسان ها و سکنا گزیدن آنها در مناطق مختلف زمین ، از آیات الهی است .

و من ءایته .. ثمّ إذا أنتم بشر تنتشرون

ص: 1012

1582- زوجیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 166 - 5

5- همسری و زوجیت مرد با زن ، به تدبیر الهی و جلوه ای از ربوبیت او است .

خلق لکم ربکم من أزواجکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 11 - 15، 14، 6

6- خداوند ، انسان ها را زوج زوج (زن و مرد) آفرید .

ثم جعلکم أزواجًا

14 - آفرینش انسان در قالب مرد و زن و آگاهی از بارداری و زایمان زنان و مقدار عمر آدمی ، کاری آسان برای خداوند

والله خلقکم من تراب ثم من نطفه .. و ما یعمّر من معمر و لا ینقص من عمره إلاّ

15 - آفرینش انسان در قالب زن و مرد و آگاهی از بارداری و زایمان زنان و مقدار عمر آدمی ، نشانه توانایی خداوند بر برپایی قیامت و

احیای مجدد انسان ها

والله خلقکم من تراب ثم من نطفه .. إنّ ذلك علی الله یسیر

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که این آیه، در سلسله آیاتی قرار دارد که در صدد اثبات قدرت مطلق خدا و نیز توانایی او بر

احیای مردگان می باشد؛ مانند آیه «والله الذی أرسل الریاح .. فأحیینا به الأرض بعد موتها كذلك النشور»

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 11 - 7

7- زوجیت و همسری ، امری الهی و در راستای منافع انسان

جعل لکم من أنفسکم أزواجًا

1583- زیان انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 65 - 7

7 - شرک ، بی تردید به زیان انسان ها است .

لئن أشركت . . . ولتكوننّ من الخسرین

«نون» در «لتكوننّ» برای تأکید و رفع تردید است.

ص: 1013

1584- سخن آشکار انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 110 - 3

3- احاطه علمی به گفتار نهان و آشکار آدمیان ، در انحصار خداوند است .

إن أدری . . . إنه یعلم الجهر من القول

جمله «إنه. . .» تعلیل برای عدم آگاهی پیامبر(صلی الله علیه و آله) از زمان وقوع عذاب است و این حکایت از انحصار علم برای خدا دارد.

1585- سخن انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 7 - 1

1 - خداوند ، به آنچه که آدمی می گوید و اظهار می کند ، آگاه است .

وإن تجهر بالقول فإنه یعلم السرّ و أخفی

جمله «فإنه یعلم. . .» جانشین جواب شرط «إن تجهر» است و معنای آیه این است که اگر سخن آشکار کنی [خدا می داند]، زیرا که او سرّ و مخفی تر از آن را می داند. در این موارد، بیان علت از تصریح به جواب شرط بی نیاز می کند.

1586- سخن پنهان انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 110 - 3

3- احاطه علمی به گفتار نهان و آشکار آدمیان ، در انحصار خداوند است .

إن أدری . . . إنه یعلم الجهر من القول

جمله «إنه. . .» تعلیل برای عدم آگاهی پیامبر(صلی الله علیه و آله) از زمان وقوع عذاب است و این حکایت از انحصار علم برای خدا دارد.

1587- سرعت حشر اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 18 - 4

4 - حضور انسان در قیامت ، پس از نفخ صور ، فوری و بی درنگ است .

یوم ینفخ فی الصور فتأتون أفواجًا

حرف «فاء» علاوه بر تفریع، دلالت بر تعقیب دارد؛ یعنی، بیانگر این است که بین نفخ صور و آمدن مردم، فاصله ای نخواهد بود.

ص: 1014

1588- سرعت حشر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 53 - 4

4 - احضار انسان ها به پیشگاه خداوند در قیامت ، بسیار سریع و بی هیچ فاصله ای با نفخ صور انجام خواهد پذیرفت .

إن كانت إلا صيحة واحدة فإذا هم جميع لدينا محضرون

برداشت یاد شده از آمدن «اذا»ی فجائیه - پس از ذکر نفخ صور - به دست می آید.

1589- سرنوشت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 39 - 9

9 - سنت خداوند بر تعیین سرنوشت انسان ها در پرتو عملکرد خودشان ، با وجود قدرت او بر تعیین قطعی همه امور

إلا تتفروا يعذبكم . . . ولا تضروه شيئاً والله على كل شيء قدير

خداوند، از یک سو مؤمنان را به جهاد بر می انگیزد و از سوی دیگری نیازی خود را از عملکرد آنان اظهار می کند و این نشان دهنده سنت او بر نقش دادن به انسان در تعیین سرنوشت خویش است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 4 - 6

6 - معاد (رستاخیز) سرنوشت حتمی تمامی انسانهاست .

إنه يبدؤا الخلق ثم يعيده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 8 - 4

4 - سرنوشت انسان (سعادت و شقاوت اخروی) در گرو اعمال و کردار اوست .

أولئك مأويهم النار بما كانوا يكسبون

1590- سرور انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 51 - 10، 5

5- انسان ها، به محض مشاهده باد های نوید بخش باران، بدون توجه به خدایی بودن آنها، خوش حال می شوند، ولی در

ص: 1015

برخورد با باد های مخرب ، ناسپاس می گردند !

فإذا أصاب به من يشاء من عباده . . . يستبشرون ... و لئن أرسلنا ريحًا ... يكفرون

«يكفرون» به قرینه این که سخن از نعمت و قطع شدن آن است، کفر و ناسپاسی است.

10 - شادمانی ، در شرایط رفاه ، و کفر و ناسپاسی به هنگام سختی و حسرت ، حالات و صفات انسان ها است .

فإذا أصاب . . . إذا هم يستبشرون ... و لئن أرسلنا ريحًا ... من بعده يكفرون

1591- سوگند به جان انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - شمس - 91 - 7 - 1

1 - سوگند خداوند به جان انسان ها

و نفس

«نفس»، به معنای روح و نیز جسد آمده است (صحاح اللغه). آیات بعد - که ویژگی های روح انسان را مطرح می کند - قرینه بر اراده معنای اول است. کلمه «نفس» گرچه نکره است؛ ولی بر ابهام دلالت ندارد. بلکه مراد جنس نفس است؛ زیرا آنچه بعد از آن، درباره نفس ذکر شده مربوط به تمام نفس ها است. نکره در این موارد، مفید تفخیم است.

1592- سهولت بعث اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 7 - 7

7 - برانگیختن انسان ها و حسابرسی از آنان در قیامت ، کاری سهل و آسان برای خداوند

لتبعثنَّ ثمَّ لتنتوُنَّ بما عملتم و ذلك على الله يسير

1593- سهولت تصرف در زندگی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 22 - 7

7 - دخالت در شؤون زندگی همه انسان ها ، به رغم وسعت و گستردگی آن ، برای خداوند بسی سهل و آسان است .

ما أصاب من مصيبه . . . إن ذلك على الله يسير

ص: 1016

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 111 - 1

1 - نشانه های خضوع و تسلیم در برابر خداوند ، بر چهره تمامی انسان ها (در قیامت) نقش خواهد بست .

... و عنت الوجوه للحی القیوم

«عناء» به معنای خاضع شدن و مطیع گشتن است (لسان العرب). «وجه» به معنای صورت است و از آن جهت که آثار خضوع و ذلت، بیش از همه جا در چهره آشکار می گردد، این واژه استفاده شده است. «ال» در «الوجه» نیز محتمل است معنای استغراق داشته باشد و یا آن که عوض مضاف الیه بوده و مراد از آن «وجوه المجرمین» باشد. برداشت یاد شده مبتنی بر اولین احتمال است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 2 - 3، 1

1 - جمعی از حاضران صحنه قیامت ، شکسته حال و سرافکنده اند و ذلت و خواری در چهره آنان نمایان است .

وجوه یومئذ خشعه

«خشوع»؛ یعنی، در برابر کسی سر تعظیم فرود آوردن و سر به زیر بودن و «خاشع» به معنای شکسته حال است (مقایس اللغه). مراد از «وجوه» - به قرینه «لیس لهم طعام» در آیات بعد - صاحبان وجوه است و اسناد خشوع به چهره ها - که محل بروز آثار آن است - نوعی مبالغه و بیانگر شدت خشوع است.

3 - چهره حاضران صحنه قیامت ، نمایانگر فرجام کار آنان است .

وجوه یومئذ خشعه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 8 - 2، 1

1 - برخی از حاضران در صحنه قیامت ، در رفاه ، خوش گذرانی و حالتی شایسته به سر برده ، آثار برخورداری از نعمت در چهره آنان نمودار خواهد شد .

وجوه یومئذ ناعمه

برای تمامی معانی گوناگونی که ماده «ن.ع.م»، برای آنها به کار می رود، یک اصل وجود دارد که بر «داشتن رفاه، خوب زندگی کردن و

شایستگی» دلالت دارد (مقایس اللغه). «ناعمه»؛ یعنی، کسی که زندگی و تغذیه نیکو دارد (قاموس). توصیف «وجوه» به این وصف، بیانگر بروز نشانه های آن حالت در چهره ها است.

2 - چهره حاضران در صحنه قیامت ، نمایانگر فرجام آنان است .

وجوه یومئذ ناعمه

1595- سیمای انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 1017

2 - خداوند، عطا کننده شکل و شمایل انسانی به انسانهاست.

ثم صورنکم

3 - خداوند، مبدأ و منشأ انسانها (آدم) را آفرید و سپس به او صورت انسانی عطا کرد.

و لقد خلقنکم ثم صورنکم ثم قلنا للملئکه اسجدوا لآدم

«خلقناکم» (شما را در گذشته آفریدیم)، خطاب به همه انسانهاست و چون همه انسانها پیش از فرمان سجده بر آدم آفریده نشده بودند، معلوم می شود آن جمله ناظر به آفرینش چیزی است که می توانسته مبدأ همگان باشد و به همین لحاظ آفرینش او آفرینش همه انسانها شمرده شده است فراز بعد (ثم قلنا ..) می رساند که آن چیز همان شد که به «آدم ابوالبشر» معروف است. قابل ذکر است که دلالت آیه بر این که خود آن مبدأ یاد شده آدم (ع) شده باشد به صورت احتمال مطرح است.

5 - وجود فاصله زمانی بین آفرینش مبداء انسانها و اعطای صورت انسانی به او

و لقد خلقنکم ثم صورنکم

1596 - شخصیت اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 72 - 2

2- شخصیت و ماهیت اخروی انسان ، بازتاب و نمودی از شخصیت دنیوی اوست .

و من کان فی هذه اعمی فهو فی الآخره اعمی

1597 - شگفتی تجمع اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 99 - 8

8- گرد آوردن آدمیان در صحنه قیامت ، کاری عظیم و شگفت انگیز است .

و نفخ فی الصور فجمعنهم جمعاً

«جمعاً» مفعول مطلق تأکیدی برای «جمعناهم» است و نکره آوردن آن، مفید عظمت و اعجاب است.

1598- صلاحیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 53 - 4

4 - انسان ها ذاتا شایسته دریافت نعمت های خداوند هستند .

ص: 1018

لم یک مغیرا نعمه أنعمها علی قوم

برداشت فوق با توجه به برداشت قبل و توضیح آن به دست می آید.

1599- صورت انسان ها در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 20 - 2

2- حیات مجدد انسان ها در قیامت ، با دمیده شدن در صورت های آنان *

و نفخ فی الصور

«صور» در احتمالی ضعیف به معنای صورت ها است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 24 - 3

3- چهره های انسان ها در قیامت ، بیانگر فرجام آنها است .

وجوه یومئذ ناضره . . . و وجوه یومئذ باسره

1600- ضعف انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 49 - 5

5- ضعف و ناتوانی آدمی در برخورد با مشکلات

و إن مسّه الشّرّ فیئوس قنوط

از کاربرد واژه «مسّ» و آمدن صیغه مبالغه «یئوس» و «قنوط» استفاده می شود که انسان با اندک گرفتاری، احساس ضعف و ناتوانی کرده و دچار یأس و ناامیدی می شود.

1601- ضعف تدبیر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- انسان ها ، ناتوان از سلطه همه جانبه بر زمین و به کنترل در آوردن همه عوامل طبیعت

و ما أنتم بمعجزین فی الأرض

به عجز در آوردن، ملازم با سلطه یافتن و کنترل داشتن بر شیء است.

ص: 1019

3 - تدبیر های بشری برای جلوگیری از بازتاب های گناهان خود، فاقد تأثیر و کارایی است .

و ما أصبکم .. و ما أنتم بمعجزین فی الأرض

برداشت یاد شده بر پایه ارتباط این قسمت از آیه، با آیه قبل است.

1602- طبع انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت - 29 - 48 - 3

3 - کتابت و نگارش با دست راست، طبیعت اولی انسان ها است .

و لاتخطه بيمينک

قید «بيمينک»، تأکیدی است و حاکی از شکل رایج نوشتن در میان مردم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 28 - 16، 12

12 - انسان ها، به رغم این که امکانات شان خدادادی است، حاضر نیستند برده ها و موجودات زیردست شان را در آنها سهیم کنند .

هل لکم من ما ملک ایمنکم من شرکاء فی ما رزقکم فأنتم فیه سواء

16 - انسان ها، طبیعتاً، نگران از دست رفتن حقوق خویش از سوی همسانان خودند .

تخافونهم کخیفتمکم أنفسکم

1603- طبقه بندی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 8 - 1

1 - تقسیم انسان ها به : تقوایبندگان، کافران و منافقان، از طبقه بندی های مردم در قرآن

هدی للمتقین .. إن الذین کفروا ... و من الناس من یقول ءامنا

1604- طول عمر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 5 - 20

20- برخی از انسان ها ، پیش از رسیدن به مرحله پایانی پیری (أرذل العمر) زندگی را به درود گفته و از دنیا می روند .

ص: 1020

و منکم من یتوفی و منکم من یردّ إلى أرذل العمر

1605- ظلم به انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت - 29 - 40 - 20

20 - ظلم به بندگان ، جزء سنّت های خداوند نیست .

و ما کان الله لیظلمهم

1606- عبادات انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 25 - 3

3- نیّت ، انگیزه ها و افکار آدمی در عبادت خداوند و احسان به پدر و مادر ، تحت نظارت کامل خداوند است .

وقضى ربك ألا تعبدوا إلا إياه وبالوالدين إحساناً .. و اخفض لهما جناح الذلّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 38 - 2

2- بی نیازی مطلق خداوند ، از عبادت انسان ها

فإن استكبروا فالذين عند ربك يسبحون له

1607- عبرت از تفاوت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 21 - 1

1- خداوند ، فراخوان آدمیان برای تأمل و درس آموزی از تفاوت رتبه دنیوی انسانها

انظر كيف فضّلنا بعضهم على بعض

1608- عبرت از عجز انسان ها

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

10 - اسراء - 17 - 37 - 7

ص: 1021

7- توجه به استحکام مظاهر طبیعت و ضعف خویش در برابر آنها ، مایه عبرت و پندگیری است .

لن تخرق الأرض ولن تبلغ الجبال طولاً

ذکر «اینک لن تخرق الأرض و ..» در واقع توجه دادن به استحکام مظاهر طبیعت و متقابلاً ضعف انسان است که می تواند برای آدمی، عبرت آموز باشد.

1609- عبودیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 17 - 4

4 - همه انسان ها ، بنده خدا هستند ولو به آن معتقد و معترف نباشند .

أضللتهم عبادی

برداشت یاد شده، به خاطر این نکته است که خداوند مشرکانی را که معبودهای گوناگونی می پرستند بندگان خدا خوانده است (عبادی).

1610- عجب انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 15 - 6

6 - انسان ها ، هنگام برخورداری از نعمت و رفاه ، خود را نزد خداوند ، عزّت مند و با کرامت می پندارند .

فأما الإنسن إذا .. نعمة فيقول ربّي أكرمن

اکرام در فعل های «اکرمه» و «اکرمن»، به یک معنا نیست؛ زیرا لحن آیه شریفه گوینده «ربّي أكرمن» را نکوهش کرده؛ با آن که اکرام را در «اکرمه» پذیرفته است. بنابراین در «اکرمه» مراد «رساندن نفع بدون خواری و ذلت» است - که در «مفردات راغب» از معانی اکرام شمرده شده - و در «اکرمن» مقصود «با عظمت شمردن و بی عیب دانستن» است که در «قاموس» آمده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 5 - 1

1 - رفتار برخی از انسان ها ، بسان کسی است که خود را شکست ناپذیر و تواناترین موجود می پندارد .

أيحسب أن لن يقدر عليه أحد

فاعل «یحسب» ضمیری است که به «الإنسان» در آیه قبل برمی گردد و به قرینه آیات بعد، روی سخن با مؤمنان حقیقی نیست؛ بلکه کافران و یا آنها و منافقان مورد نظر هستند. بنابراین باید گفت: عموم «الإنسان»، یا عموم عرفی است و مراد بیشتر مردمی است که در زمان نزول این آیات، در مکه بوده و از زمره مؤمنان حقیقی نبودند و یا ارجاع ضمیر به آن، به صورت استخدام بوده و تنها بخشی از افراد مرجع ضمیر، مقصود هستند.

ص: 1022

1611- عجز اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 28 - 1

1 - ناتوانی ، هراس و وحشت همه گروه ها و مجموعه ها ، در روز قیامت

و تری کلّ أمّه جائیه

«جُئُو» (مصدر «جائیه») به معنای به زانو نشستن است و در این جا می تواند کنایه از هراس ، دلهره و تسلیم باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 34 - 4

4 - ناتوانی همگان ، از مقاومت در برابر سختی های قیامت

یوم یفر المرء

فرار مردان - با توجه به این که ترجیح فرار بر قرار به ویژه برای مرد تحمل نوعی زبونی و حقارت است - نشانگر سنگینی مشکلات قیامت و ناتوانی همه انسان ها از تحمل آن است.

1612- عجز انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 38 - 6

6 - ناتوانی بشر از آوردن سوره ای همانند یکی از سوره های قرآن ، نشانه بارز آسمانی بودن قرآن است .

قل فأتوا بسوره مثله و ادعوا من استطعتم من دون الله إن كنتم صدقین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 49 - 1

1 - هیچ کس حتی پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) ، جدا از مشیت خداوند ، توانایی جلب منفعت و دفع ضرر از خویشان را ندارد .

قل لاأملك لنفسی ضرراً ولا نفعاً إلا ما شاء الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 50 - 1

1 - راه نجات به هنگام وقوع عذاب استیصال بسته است و هیچ کس را توانایی دفع آن نیست .

قل أرءیتم إن أتیکم عذابه بیتاً أو نهاراً

ص: 1023

10- انسان ، ناتوان از تشخیص زمان مرگ خویش و پایان زندگانی بشر در دنیا

یمتعکم متعاً حسناً إلی أجل مسمی

نکره آمدن «أجل» اشاره به این دارد که: پایان زندگی انسانها، هر چند مشخص و معین است، ولی برای آنان ناشناخته می ماند و راهی برای آگاهی به آن ندارند. قابل ذکر است که مراد از «أجل» می تواند پایان زندگی هر فرد باشد و محتمل است مقصود از آن، پایان زندگانی مجموعه انسانها در دنیا باشد.

1- انسان ها و معبود های دروغینشان ، ناتوان از آوردن ده سوره هم طراز قرآن

قل فاتوا بعشر سور مثله .. فإلم یتجیبوا لکم

ظاهر این است که خطاب در «لکم» و «اعملوا» - به قرینه «فهل أنتم مسلمون» - متوجه مشرکان باشد. براین اساس، ضمیر فاعلی در «یتجیبوا» به «من استطعتم» باز می گردد؛ یعنی، [ای پیامبر! به مشرکان بگو:] اگر کسی و از جمله معبودهایتان، برای آوردن همانند قرآن - به خاطر عجزشان - دعوت شما را اجابت نکردند ...

6- قرآن ، به دلیل ناتوانی همگان از آوردن کتابی همسان آن ، نشانه یکتایی خدا و نبود هیچ معبودی شایسته پرستش جز او

فإلم یتجیبوا لکم فاعلموا .. أن لا إله إلا هو

«أن لا إله إلا هو» - که حاکی از یکتایی خدا و ضرورت توحید عبادی است - عطف بر «أنما أنزل ..» می باشد لذا جزای شرط (فإلم یتجیبوا) خواهد بود و حکایت از آن دارد که قرآن، به دلیل ناتوانی بشر از آوردن همانند برای آن، خود نشانه ای بر توحید است.

9- ناتوانی همگان ، از آوردن همانند برای قرآن ، دلیل لزوم پذیرش اسلام و تسلیم شدن در برابر خداست .

فإلم یتجیبوا لکم .. فهل أنتم مسلمون

برداشت فوق ، با توجه به حرف «فاء» که جمله «هل أنتم ..» را بر «فإلم یتجیبوا ...» تفریع کرده است ، استفاده می شود.

4- همگان ، ناتوان از دفع کیفر های خداوند و عاجز از یاری کردن گرفتاران به عذاب الهی اند .

من ی نصرنی من الله

استفهام در جمله «من ی نصرنی . . .» استفهام انکاری است. «نصر» به معنای یاری کردن است و چون در آیه با حرف «من» متعدی شده، معنای نجات و خلاص در آن تضمین شده است. بنابراین معنای «من ی نصرنی ...» چنین می شود: هیچ کس نمی تواند مرا از عقاب الهی نجات دهد اگر آنان را طرد کنم.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 33 - 5

5- هیچ کس ، توان ایستادگی در برابر مشیت الهی را ندارد .

ص: 1024

إنما يأتيكم به الله إن شاء و ما أنتم بمعجزين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 63 - 12

12- همگان از دفع کیفر های خداوند و یاری گرفتاران به عذاب های او ناتوانند .

فمن ينصرني من الله إن عصيته

فعل «ينصر» به دليل آنکه با «من» متعدی شده ، متضمن معنای «ينجی» (نجات می دهد) است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 66 - 12

12- همگان ، از دفع کیفر ها و عذاب های الهی ناتوانند .

إن ربك هو القويُّ العزيز

بیان اقتدار و شکست ناپذیری خداوند ، با جمله ای که حاوی حصر است و قدرت و اقتدار را از دیگران نفی می کند ، اشاره به این حقیقت دارد که: هیچ کس در برابر اراده خداوند ، تاب مقاومت نخواهد داشت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 81 - 9

9- آدمیان ، ناتوان از ضربه زدن به فرشتگان حتی در صورتی که آنان ، به شمایل انسان ها باشند .

يلوط إنا رسل ربك لن يصلوا إليك

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - يوسف - 12 - 21 - 24

24- اکثریت مردم به جریان امور به تدبیر خدا و توان او بر انجام مشیتهایش و ناتوانی همگان در برابر او ، ناآگاهند .

والله غالب على أمره و لكنّ أكثر الناس لا يعلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 34 - 10

10- خواست انسان ها و تلاش آنان در برابر اراده خداوند ، شکست خورده و بی ثمر است .

فصرف عنه کیدهٔ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 67 - 11

11- هیچ کس و هیچ تدبیر و برنامه ای نمی تواند از اجرای تقدیرها ، مشیت ها و فرمان های تکوینی خدا جلوگیری کند .

ما أُنغنی عنکم من الله من شیء إن الحکم إلاّ لله

«اغناء» (مصدر أُنغنی) از غَنَا و به معنای کفایت کردن و منع نمودن است (برگرفته شده از لسان العرب). «من شیء» مفعول برای

ص: 1025

«ما أُنغنى» و «من الله» حال برای «شیء» می باشد. بنابراین جمله «ما أُنغنى عنكم...» چنین معنا می شود: من [با تدبیر خویش] کفایت نمی کنم و باز نمی دارم چیزی (بلا و مصیبتی) را که از ناحیه خداوند [مقدّر] باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 68 - 7

7- تقدیرها و مشیت های الهی ، حاکم بر تدبیر بندگان است .

و لما دخلوا من حیث أمرهم أبوهم ما كان یغنى عنهم من الله من شیء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 34 - 3

3- هیچ کس نمی تواند از نزول عذاب الهی جلوگیری کند .

و ما لهم من الله من واق

«واق» اسم فاعل از «وقایه» است و «وقایه» به معنای مصون داشتن و محافظت کردن است. مقصود از «من الله» به قرینه جمله های قبل «من عذاب الله» است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 35 - 7

7- آدمیان در حیات دنیا از تصور و درک صحیح بهشت و ویژگی های آن ، ناتوانند .

مثل الجنة التي وعد المتقون

برخی بر آنند که کلمه «مثل» در آیه شریفه به معنای شبیه و مانند می باشد و به این نکته اشاره دارد که آنچه در بیان بهشت ذکر می شود به عنوان مشابه است و گر نه واقعیت و حقیقت آن چیز دیگری است که نمی توان آن را توصیف کرد؛ زیرا بشر در تنگنای حیات دنیا از ادراک آن ناتوان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 22 - 14

14- بشر ، هیچ گاه قادر به خزینه کردن آب در آسمان (ابرها) نیست .

و ما أنتم له بخزین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 18 - 2

2- انسان ها ، توان شکرگزاری مطلوب و ادای حق نعمت های بی شمار خداوند را ندارند .

و إن تعدوا نعمه الله لاتحصوها إن الله لغفور رحیم

از اینکه خداوند پس از بیان نعمتهای بی شمار بر بندگان، خود را با صفت «غفور» (آمرزنده) توصیف می کند، می توان استفاده کرد که انسانها از عهده شکر نعمتهای فراوان الهی بر نخواهند آمد.

ص: 1026

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 110 - 6,7

6 - هیچ کس ، توان احاطه یافتن بر علم و معلومات خداوند را ندارد .

یعلم ما . . . و لایحیطون به علمًا

مراد از احاطه علمی به خداوند، به قرینه صدر آیه، احاطه به دانسته ها و اسرار نهفته در کارهای او است.

7 - آدمیان ، از وقوف بر همه اسرار و ملاک های افعال خداوند ناتوان اند .

و لایحیطون به علمًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 50 - 1,2,4

1 - با فرارسیدن زمان برپایی قیامت بر اثر صیحه و فریاد مرگ بار ، انسان ها از هرگونه توصیه و اندک سفارشی ، ناتوان خواهند شد .

صیحه وحده تأخذهم . . . فلا یستطیعون توصیه

نکره آمدن «توصیه» می تواند برای تقلیل باشد.

2 - با فرارسیدن زمان برپایی قیامت بر اثر صیحه و فریاد مرگ بار ، انسان ها از مراجعه به کسان خود ناتوان خواهند بود .

صیحه وحده تأخذهم . . . فلا یستطیعون توصیه و لا الی اهلهم یرجعون

4 - انسان ها به وقت شنیدن صیحه و فریاد سهمگین در آستانه برپایی قیامت ، از هرگونه تحرک و عملی ناتوان خواهند بود .

صیحه وحده . . . فلا یستطیعون توصیه و لا الی اهلهم یرجعون

برداشت یاد شده بر این اساس استوار است که ناتوانی انسان ها از توصیه و مراجعه به کسان خود، به عنوان مثال و مصداق آمده و مقصود

اصلی بیان ناتوانی کامل بشر در برابر مشیت خداوند به برپایی قیامت باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 66 - 6

6 - انسان ها ، در برابر مشیت و اراده الهی ناتوان اند .

و لو نشاء لطمسنا على أعينهم .. فأتى بيصرون

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

15 - يس - 36 - 67 - 4

4 - انسان ها در برابر مشيت خداوند ناتوان اند .

و لو نشاء لمسخنهم على مكائتهم ... ولا يرجعون

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

15 - صافات - 37 - 160 - 2

2 - تمامی انسان ها ، به جز بندگان مخلص خدا ، از توصيف شايسته او ناتوان هستند .

سبحن الله عما يصفون . إلا عباد الله المخلصين

ص: 1027

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 36 - 13

13 - ناتوانی همگان از هدایت گمراه شده الهی

و من یضلل الله فما له من هاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 37 - 2

2 - ناتوانی همگان ، از گمراه کردن هدایت یافته الهی

و من یهد الله فما له من مضلّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 49 - 5

5 - انسان ها ، هنگام گرفتاری و رنج ، به ناتوانی خود و قدرت یاری رسانی خداوند پی برده و اعتراف می کنند .

فإذا مسّ الإنسان ضرّاً دعانا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 29 - 7

7 - هیچ قدرتی ، توانایی دفاع کردن از مردم در برابر عذاب الهی را ندارد .

فمن ینصرنا من بأس الله إن جاءنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 33 - 6

6 - هیچ کس ، توانایی هدایت کردن گمراه شدگان الهی را ندارد .

و من یضلل الله فما له من هاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انسان ها بدون استمداد از شریعت الهی ، از حل اختلافات خویش ناتوان اند .

و ما اختلفتم فيه من شيء فحكمه إلى الله

چنانچه جمله «فحكمه..» در مقام انشا باشد از ارجاع حکم به خداوند، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 31 - 2، 1

1 - انسان ها ، هیچ گونه راه فرار و گریزی در برابر قدرت الهی ندارند .

ص: 1028

و ما أنتم بمعجزين في الأرض

کلمه «معجزین» (از ماده «عجز») به معنای به عجز در آوردن است؛ اما این کلمه در بسیاری از آیات قرآن به معنای فرار کردن از حیطة قدرت الهی و از چنگال عذاب او آمده است (که لازمه معنای لغوی آن می باشد).

2- انسان ها ، ناتوان از سلطه همه جانبه بر زمین و به کنترل در آوردن همه عوامل طبیعت

و ما أنتم بمعجزين في الأرض

به عجز در آوردن، ملازم با سلطه یافتن و کنترل داشتن بر شیء است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 7 - 12

12 - ناتوانی مردم از درک بعضی از مصالح اجتماعی خویش و نیاز آنان به رهبری الهی

لو يطيعكم في كثير من الأمر لعنتم

تعبیر «لعنتم» می رساند که مردم، تمایلاتی دارند که اگر بنا باشد رهبری جامعه از تمایلات آنان پیروی کند، خود مردم به مشقت می افتند و این نیست مگر از آن جهت که تمایلات و آرای آنان، در چنین مواردی، غیر واقع بینانه و مخالف مصالح واقعی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 61 - 4

4- زمان برپایی رستاخیز ، خارج از قلمرو دانش بشر

و ننشئکم فی ما لاتعلمون

«ما»ی موصوله در «فیما»، می تواند کنایه از کیفیت خلقت اخروی و یا کنایه از زمان حیات مجدد یافتن انسان در آخرت باشد. برداشت بالا بر پایه احتمال دوم است؛ یعنی، ما مرگ را بر این اساس مقدر کردیم که در زمانی که نمی دانید، شما را بار دیگر ایجاد کنیم.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 47 - 1

1 - ناتوانی همگان از نجات پیامبر (صلی الله علیه و آله) از کیفر الهی ، در صورت دروغ بستن آن حضرت بر خداوند

فما منکم من أحد عنہ حجزین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 14 - 1

1 - شناخت ژرفای حقیقت و عظمت روز قیامت (روز داوری میان اهل حق و باطل) ، بس دشوار و دست نیافتنی برای بشر

و ما أدریک ما یوم الفصل

از تعبیر «و ما أدراک ..» (چه چیز آگاه ساخت تو را...) استفاده می شود: قیامت، حقیقتی بس بزرگ و عمیق است که کسی به درستی و شایستگی از آن آگاه نیست و تنها در پرتو وحی الهی، قابل شناخت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 1029

3 - ظهور ناتوانی کامل بشر ، در برابر خداوند در عرصه قیامت

فإن كان لكم كيد فكيدون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 37 - 11

11 - ناتوانی همگان ، از گفتوگوی خودسرانه با خداوند در قیامت

لايملكون منه خطاباً

مرجع ضمیر فاعلی «لایملکون»، موجودات عاقلی است که از «ما بینهما» دانسته می شود. «منه» حال برای «خطاباً» و حرف «من» برای اتصال و ارتباط است. مفاد آیه این است که در رابطه با خداوند، هیچ سخنی برای آنان مقدور نیست. به قرینه آیه بعد، می توان گفت: مراد کلام نادرست و شفاعت غیر مأذون است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 16 - 2

2 - انسان ها در قیامت ، مقهور نظام کیفری خداوند و ناتوان از هرگونه استتار و مقاومت

و ما هم عنها بغائبين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 17 - 1

1 - شناخت حقیقت قیامت ، برای همگان میسر نیست .

و ما أدريك ما يوم الدين

استفهام «ما أدراک» (چه چیز تو را دانا ساخت)، حاکی از محرومیت عموم مردم از ابزار شناخت قیامت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 18 - 1

1 - انسان ، فاقد ابزار شناخت برای تصور قیامت و پی بردن به حقیقت آن

ثمّ ما أدریک ما یوم الدین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 19 - 11، 5، 1

1 - هیچ کس در قیامت ، برای انجام دادن کاری به نفع دیگران ، از خود اختیار و مالکیتی ندارد .

یوم لاتملک نفس لنفس شیئاً

5 - ناتوانی انسان ها از یاری رسانی به یکدیگر ، از حوادث بزرگ و وصف ناپذیر قیامت

و ما أدریک . . . ثمّ ما أدریک ما یوم الدین . یوم لاتملک نفس لنفس شیئاً

11 - ناتوانی انسان ها از یاری رسانی به یکدیگر در قیامت ، جلوه ای از حاکمیت مطلقه خداوند بر رخداد های آن است .

ص: 1030

يوم لا تملك نفس لنفس شيئاً و الأمر يومئذ لله

ارتباط صدر و ذيل آيه شريفه، گويای برداشت ياد شده است.

1613- عذاب اخروي انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

14 - سجده - 32 - 21 - 12

12 - گرفتار شدن انسان ها به عذاب بزرگ در آخرت ، هرگز مطلوب خداوند نيست .

و لنذيقنهم من العذاب الأدنى دون العذاب الأكبر لعلهم يرجعون

از گرفتار کردن فاسقان به عذاب دنوي، به منظور متنبه شدن، استفاده مي شود که خداوند خوش ندارد که آنان را در آخرت به عذاب گرفتار کند.

1614- عذاب دروني انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

20 - همزه - 104 - 7 - 6

6 - سوختن انسان در آتش جهنم ، از درون او آغاز خواهد شد .

الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْأَفْتَدَةِ

ريشه «اطلاع» (طاء و لام و عين)، بر ظهور و بروز دلالت دارد (مقاييس اللغه). ظاهر شدن آتش جهنم بر قلب، حاکی از نقطه شروع آن است.

1615- عقیده انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

9 - نحل - 16 - 93 - 3

3- يك دست نبودن همه انسان ها در عقیده و رفتار و وجود تفاوت بين آنان ، بر اساس خواست و تدبير الهی است .

و لو شاء الله لجعلكم أممً وحده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 6 - 2

2- در نگاه برخی از انسان ها ، گروهی از جن توانا بر حل مشکلات بشر و پناهگاهی امن در مواقع ترس و اضطراب

وأنه كان رجال من الإنس يعوذون برجال من الجنّ

ص: 1031

پناه بردن به کسی و جایی، در وقتی است که انسان با مشکلی سخت و مسائلی وحشتناک و اضطراب آور روبه رو شده باشد.

1616- علایق انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 45 - 9

9- انسان ها، به جلب محبت خداوند علاقه مندند . *

إِنَّهٗ لَا يُحِبُّ الْكٰفِرِيْنَ

ذکر این نکته که هر کس کافر است، از محبت خداوند محروم است به منظور این است که انسان ها، ترغیب شوند تا به ایمان و عمل صالح روی بیاورند و این، وقتی اثربخش است که انسان ها، به جلب محبت خداوند علاقه ای داشته باشند.

1617- علم اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 7 - 4

4- انسان ها، از تمامی کرده های خویش در قیامت آگاه می شوند .

ثُمَّ لَتَنْبُوْنَ بِمَا عَمَلْتُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 13 - 6,3,2,1

1- آگاه شدن انسان ها در قیامت، از تمامی کرده های خویش در دنیا، از نخستین تا آخرین آنها

يَنْبُوْا الْاِنْسٰنَ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَاٰخَرَ

مفسران در تبیین «بما قَدَّمَ وَاٰخَرَ» سه احتمال بیان کرده اند: 1- مقصود از «بما قَدَّمَ» اعمالی است که در آغاز زندگی انجام داده نشده و مراد از «اٰخَرَ» انجام دادن عمل در پایان عمر است. 2- مراد از «بما قَدَّمَ» اعمالی است که در دنیا پایان می پذیرد (مانند نماز) و مقصود از «اٰخَرَ» اعمالی است که ثواب آنها پایان ندارد (مانند صدقه جاریه و سنت حسنه). 3- مقصود از «بما قَدَّمَ» اقدام به عمل و مراد از «اٰخَرَ» به تأخیر انداختن و انجام ندادن آن است. برداشت یاد شده، مبتنی بر احتمال نخست است.

2- اطلاع یافتن انسان در قیامت، از تمامی اعمال خود در طول عمرش و اثر آنها پس از مرگ خویش (مانند صدقه جاریه و سنت حسنه یا سینه)

يَنْبِؤُوا الْإِنْسَانَ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ

3- آگاه شدن انسان ها در قیامت ، از تمامی تکالیفی که انجام داده و یا وظایفی که ترک کرده اند .

يَنْبِؤُوا الْإِنْسَانَ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ

6- « عن أبي جعفر (ع) في قوله : « يَنْبِؤُوا الْإِنْسَانَ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ » بما قَدَّمَ من خير و شرّ و ما أَخَّرَ مِمَّا سَنَّ من سُنَّه لَيْسَتْ تَنْبِؤُهَا مَنْ بَعْدَهُ فَإِنْ كَانَ شَرًّا كَانَ عَلَيْهِ مِثْلُ وِزْرِهِمْ وَلَا يَنْقُصُ من وِزْرِهِمْ شَيْءٌ وَّانْ كَانَ خَيْرًا كَانَ لَهُ مِثْلُ أُجُورِهِمْ وَلَا يَنْقُصُ

ص: 1032

من أجورهم شیء؛

از امام باقر(ع) درباره سخن خداوند: «يَنْبُوْا الْاِنْسَانَ يَوْمُنْذُ بِمَا قَدَّمَ وَاٰخِرُ» روایت شده که فرمود: [انسان آگاه می شود] به آنچه از خوبی و بدی از پیش فرستاده و آنچه در پس خود نهاده و برخاسته از سنت هایی بوده که بنیان گذاری کرده است تا افراد بعد از او به آن عمل کنند. اگر آن سنت ها بد بوده به اندازه گناه عمل کنندگان برای سنت گذار گناه هست، بدون این که از گناه عمل کنندگان کاسته شود و اگر خیر بوده، برای او مثل پاداش عمل کنندگان هست؛ در عین حال که از پاداش آنان هیچ کاسته نخواهد شد».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکویر - 81 - 14 - 1

1 - قیامت ، روز آگاهی انسان ها به کردار دنیایی خویش و آثار و نتایج آن

علمت نفس ما أحضرت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عادیات - 100 - 11 - 2

2 - قیامت ، روز پی بردن همگان به آگاهی دقیق خداوند از اسرار درونی ایشان

یومئذ

تعبیر «یومئذ» قیامت را زمان علم خداوند، قرار داده و درباره علم او در دنیا، بیانی ندارد و از آن جا که علم الهی ازلی و ابدی است، اختصاص یافتن آن به قیامت، ناظر به قابل انکار نبودن آن است؛ یعنی، گرچه در دنیا برخی به علم او معترف نیستند؛ ولی در قیامت، آنان نیز به این حقیقت پی خواهند برد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکاثر - 102 - 4 - 2

2 - آگاهی تمام مردم ، از بی پایه بودن امتیازات مادی ، هنگام حسابرسی نعمت ها در قیامت

ثمّ کلاً سوف تعلمون

آخرین آیه سوره، بیانگر زمانی است که مفاد «سوف تعلمون» تحقق می یابد.

1618 - علم انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - آگاه شدن بشر به قدرت و علم همه جانبه خداوند ، از حکمت های آفرینش آسمان ها و زمین

اللّٰهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ .. لَتَعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ اللّٰهَ قَدِيرٌ

برداشت یاد شده، با توجه به این نکته است که «لام» در جمله «لتعلموا..» تعلیل برای عبارت «خلق سبع سماوات» است و این جمله بیانگر علت و فلسفه آفرینش آسمان ها و زمین است.

ص: 1033

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 39 - 3

3 - آگاهی انسان ها ، از منشأ پیدایش بشر و سیر تکوین او

إِنَّا خَلَقْنَهُمْ مِّمَّا يَعْلَمُونَ

برداشت یاد شده، مبتنی بر این است که «من» در «مما» ابتدائیه باشد.

1619- علم به ایمان انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 49 - 1

1 - آگاهی کامل خداوند ، از ایمان یا کفر انسان ها

وَإِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ مِنْكُمْ مُكَذِّبِينَ

1620- علم به تفکر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 5 - 4

4 - امکان آگاهی جن از اندیشه ها ، عقاید و رفتار انسان ها

وَأَنَّا ظَنَنَّا أَنْ لَنْ تَقُولَ الْإِنْسُ وَالْجِنَّ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا

1621- علم به عقیده انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 5 - 4

4 - امکان آگاهی جن از اندیشه ها ، عقاید و رفتار انسان ها

وَأَنَّا ظَنَنَّا أَنْ لَنْ تَقُولَ الْإِنْسُ وَالْج� عَلَى اللَّهِ كَذِبًا

1622- علم به عمل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - 111 - 11 - 8 - 8

ص: 1034

8- رساندن انسان ها به سزایی کامل و مطابق با اعمال و رفتار آنان ، تنها درخور کسی است که به تمام اعمال و جزئیات رفتار ایشان آگاه باشد .

لیوفینهم ربک عملهم إنه بما یعملون خبیر

بیان آگاهی خداوند به تمامی اعمال و جزئیات آن ، پس از مطرح ساختن ادای کامل پاداش و کیفر اعمال ، گویای برداشت فوق است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 123 - 11

11- آگاهی به اعمال و رفتار انسانها ، از شرایط ربوبیت است .

و ما ربک بغفل عما تعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 5 - 4

4 - امکان آگاهی جن از اندیشه ها ، عقاید و رفتار انسان ها

و انا ظننا ان لن نقول الانس و الجن علی الله کذباً

1623- علم به فرجام انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 103 - 7

7- پیامبر (صلی الله علیه و آله) - در شناخت فرجام انسان ها - تعلیم دیده از جانب خداوند و بازگوکننده معارف وحی است .

هل ننبئکم

ضمیر متکلم مع الغیر در «ننبئکم» گویای این است که پیامبر (صلی الله علیه و آله) از پیش خود سخن نمی گوید، بلکه آموخته های الهی خویش را ارائه می دهد.

1624- علم به کفر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - آگاهی کامل خداوند، از ایمان یا کفر انسان ها

وإِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ مِنْكُمْ مُكَذِّبِينَ

ص: 1035

1625- علم به گناه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 70 - 9

9- آگاهی از میزان جرایم انسان ها و درجات عذاب آنان ، از شؤن ربوبیت الهی است .

فوربک ... ثم لنحن أعلم

1626- علم خدا به انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 15 - 6

6- آفرینش زمین و بستر مناسب بودن آن برای حرکت و روزی انسان ها ، جلوه علم و آگاهی خداوند بر احوال نهان و آشکار انسان ها

إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ... هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذُلُولًا ... وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ

برداشت یاد شده، با توجه به این نکته است که آیه شریفه، درصدد تبیین چگونگی علم خداوند بر احوال و ضمیر انسان ها است که در دو آیه قبل، از آن سخن به میان آمده است.

1627- علم لدنی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 86 - 4

4- بقا و زوال علوم اعطایی خدا به بشر ، حتی دریافت وحی توسط پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، منوط به مشیت خداست .

وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا. وَلَئِن شِئْنَا لَنذَهِبَنَّ بِالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ

1628- عمر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 11 - 11

11 - امکان کم و زیاد شدن عمر طبیعی انسان ها

و ما يعمر من معمر و لا ينقص من عمره إلا في كتب

ص: 1036

1629- عمل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 92 - 7

7- رفتار و کردار انسانها، خارج از اراده و مشیت خداوند نیست .

إن ربی بما تعملون محیط

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 42 - 7

7- خداوند، به عملکرد و دستاورد هر انسانی آگاه است .

یعلم ما تکسب کل نفس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 93 - 3

3- یک دست نبودن همه انسان ها در عقیده و رفتار و وجود تفاوت میان آنان، بر اساس خواست و تدبیر الهی است .

ولو شاء الله لجعلکم أُمَّه وحده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 28 - 11

11 - تمامی رفتار و کردار انسان ها در قلمرو علم خداوند است .

والله بما تعملون علیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 29 - 4

4 - خداوند به رفتار، کردار، نیت و اسرار آدمیان آگاه است .

والله یعلم ما تبون و ما تکتمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 188 - 2

2 - خداوند ، دارای احاطه علمی بر تمامی اعمال و رفتار بندگان

قال ربّی أعلم بما تعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 25 - 6

6 - خداوند ، آگاه بر اعمال نهان و آشکار آدمیان

و يعلم ما تخفون و ما تعلنون

ص: 1037

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 75 - 2

2 - علم الهی به اسرار و اعمال آدمیان ، تنها گوشه ای از علم گسترده او به امور پنهان و آشکار آسمان و زمین

وإن ربك لیعلم ما تكمنّ . . . و ما من غائبه ... إلا فی كتب مبین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 88 - 10، 9، 8

8 - آگاهی عمیق و همه جانبه خداوند به کردار آدمیان

إنّه خبیر بما تفعلون

9 - آگاهی خداوند به کردار آدمیان ، هشدار است نسبت به موضع گیری آنان در برابر آیات الهی .

ألم یروا أنّا جعلنا الّیل . . . و ترى الجبال... صنع الله الذی أنقن کلّ شیء إنّه

تذکر به «إنّه خبیر . . .» پس از یادآوری آیات توحیدی، هشدار است به آدمیان که مبادا از کنار این آیات بی تفاوت بگذرند و آنها را نادیده بگیرند!

10 - انسان ، موجودی سطحی نگر است ؛ ولی خداوند آگاه به حقایق نهان کردار او است آن گونه که به اسرار نهفته هستی آگاهی دارد .

و ترى الجبال تحسبها جامده . . . إنّه خبیر بما تفعلون

در صورتی که «تری الجبال . . .» بیانگر اسرار نهفته جهان و سطحی نگری انسان نسبت به هستی باشد، آیه بالا نشان دهنده علم برتر خدا در قبال سطحی نگری انسان است و تعبیر «إنّه خبیر بما تفعلون» می رساند که خداوند آگاه به اسرار هستی، از پنهانی ترین کردار آدمیان آگاه است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 89 - 3

3 - آگاهی عمیق خداوند به اعمال بندگان ، پشتوانه پاداش او به نیک کرداران

إنّه خبیر بما تفعلون . من جاء بالحسنه فله خیر منها

از ارتباط «من جاء . . .» با بخش پایانی آیه قبل (إنّه خبیر بما تفعلون) می توان مطلب یاد شده را استفاده کرد.

2 - احاطه علمی خداوند ، به اسرار درون و اعمال و گفته های آشکار انسان ها

و ربّک یعلم ما تکنّ صدورهم و ما یعلنون

«اِکْنان» (مصدر «تکّن») به معنای پنهان کردن و «اِعلان» (مصدر «یعلنون») به معنای آشکار کردن است. بنابراین «ما تکنّ صدورهم»؛ یعنی، آنچه که سینه های آنان در خود پنهان می کند و «ما یعلنون»؛ یعنی، آنچه که آشکار می کنند. گفتنی است که «ما» در «یعلنون» شامل هم گفتار می شود و هم کردار.

ص: 1038

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 69 - 10

10 - تمامی رفتار و کردار انسان ها در دنیا ، تحت نظارت گروهی شاهد و گواه قرار دارد .

و الشهداء

برداشت یاد شده به خاطر این مطلب است که لازمه گواهی شاهدان در قیامت، نظارت و حضور آنان در صحنه های اعمال بندگان در دنیا می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 40 - 14

14 - آگاهی کامل خداوند به تمامی اعمال انسان ها

إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 54 - 9

9 - خداوند ، آگاه به همه امور حتی به گرایش های قلبی و درونی انسان ها

أَلَا إِنَّهُمْ فِي مَرِيهِ مِنْ لِقَاءِ رَبِّهِمْ أَلَا إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطٌ

ذکر احاطه علمی بر تمامی پدیده های هستی، در پی بیان تردید درونی مشرکان در حقانیت معاد، می تواند بیانگر برداشت بالا باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 25 - 8

8 - خداوند ، آگاه و دانا به تمامی افعال بندگان خویش

و هوالذی . . . و یعلم ما تفعلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه - 60 - 3 - 9

9 - علم گسترده خداوند بر اعمال خلق ، ملاک داوری میان آنان در قیامت *

یوم القیمه یفصل بینکم و اللّٰه بما تعملون بصیر

از ارتباط «یفصل بینکم» - در صورتی که «یفصل» به معنای «یحکم» (داوری خواهد کرد) باشد - و «واللّٰه بما تعملون بصیر» مطلب بالا استفاده می شود.

1630- عمل انسان ها در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 1039

10 - خداوند ، ارائه کننده اعمال دنیوی انسان ها به ایشان در صحنه قیامت

كذلك يريهم الله أعمالهم

1631- عنصر خلقت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 61 - 14

14- عناصر زمینی ، خمیرمایه خلقت انسان است .

هو أنشأكم من الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 55 - 1

1 - ماده خلقت انسان ها ، فراهم آمده از زمین و عناصر آن

جعل لكم الأرض . . . منها خلقنكم

مرجع ضمیر در «منها» «الأرض» در آیات قبل است.

1632- عوامل اغوای انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 33 - 22

22 - شیطان ، از عوامل فریبنده انسان است .

و لا یغترنکم باللّٰه الغرور

«غرور» صیغه مبالغه و به معنای «بسیار فریبنده» است و مراد از آن، در آیه، می تواند شیطان باشد.

1633- عوامل انقراض انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - مجازات کفار و منکران قیامت (از میان برداشتن ایشان) منجر به انقراض نسل بشر خواهد شد .

و لو يعجل الله للناس الشر . . . لقضى إليهم أجلهم

«ال» در «الناس» ال جنسیه و مفید استغراق است؛ یعنی، اگر سنت الهی درباره جوامع بشری این بود که هر انسان کفرپیشه را

ص: 1040

در دنیا بی درنگ مجازات کند، هر آینه تا کنون زمین از وجود انسان تهی شده و نسل بشر منقرض گشته بود. در حالی که این با فلسفه آفرینش انسان (و لکم فی الأرض مستقر و متاع إلى حین. بقره / 36) ناسازگار است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 45 - 2

2- در صورت مؤاخذه شدن مردم در دنیا از سوی خداوند، هیچ انسانی - چه خوب و چه بد - در سطح زمین باقی نخواهد ماند.

و لو یؤاخذ الله الناس بما کسبوا ما ترک علی ظهرها من دابّه

برداشت یاد شده، مبتنی بر این است که مقصود از «دابّه» انسان ها باشد؛ زیرا مجازات و کیفر مربوط به آنان است. گفتنی است جمله «و لکن یؤخرهم...» - که در آن ضمیر جمع به «الناس» بازمی گردد - تأییدکننده همین مطلب است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 49 - 1

1 - زندگی نسل انسان ها در دنیا، با یک صیحه و فریاد سهمگین به پایان خواهد رسید.

و یقولون متی هذا الوعد .. ما ینظرون إلاّ صیحه وحده تأخذهم

«صیحه» به معنای صدای بلند و سهمگین است و مقصود از آیه شریفه، با توجه به آیه قبل - که در آن کافران از زمان برپایی قیامت سؤال می کردند - بیان نشانه های برپایی قیامت و شرایطی است که در آن، رستاخیز برپا می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 50 - 3

3- میان وقوع صیحه و فریاد سهمگین و مرگ و انقراض نسل بشر در دنیا، هیچ فاصله ای نخواهد بود.

صیحه وحده تأخذهم .. فلا یستطیعون توصیه و لا إلى أهلهم یرجعون

ناتوانی بشر از هرگونه توصیه و سفارش و یا مراجعه به کسان خود - با شنیدن صیحه و فریاد سهمگین - حاکی از حقیقت یاد شده است.

1634- عوامل انقباد اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطففین - 83 - 6 - 5

5 - مالک و مدبّر بودن خداوند بر تمام عوالم هستی ، وادار سازنده مردم به گردن نهادن در برابر حکم او در قیامت

یوم یقوم الناس لربّ العلمین

«لام» در «لربّ العالمین» در معنای تعلیل به کار رفته و مفاد آیه این است که فرمانبرداری کامل مردم، به جهت قرار گرفتن آنان در پیشگاه «ربّ العالمین» است.

ص: 1041

1635- عوامل تکامل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 57 - 4

4- ربوبیت الهی ، مقتضی ارائه آیات ، برای رشد و تعالی بشر است .

ذکر بآیت ربّه

1636- عوامل تنبه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 87 - 4

4- قرآن ، کتاب آسمانی جن و انس و مایه یاد و بیداری آنان

إن هو إلا ذکر للعلمین

عالم (مفرد «عالمین») است و به مجموعه و دسته ای از موجودات گفته می شود. بنابراین «العالمین»؛ یعنی، همه موجودات به لحاظ مجموعه ها و دسته ها. بنابر دیدگاه بسیاری از مفسران، مقصود از آن می تواند علاوه بر انسان ها جن هم باشد، چنان که در آیه نخست سوره «جن» آمده است (فقالوا إنا سمعنا قرآناً عجیباً . یهدی إلى الرشد فأمنا به...).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 52 - 1

1 - قرآن ، مایه تذکر و بیداری جهانیان است .

و ما هو إلا ذکر للعلمین

1637- عوامل حیات انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 70 - 5,6

5- عقل و ایمان ، مایه حیات انسان است .

بیشتر مفسران برآنند که در جمله «من کان حیاً» یا استعاره به کار رفته و مقصود از آن انسان عاقل یا مؤمن است. و یا این که در این جمله، مجاز مرسل به کار رفته است؛ یعنی، چون تعالیم قرآن و پیامبر (صلی الله علیه و آله) سبب حیات واقعی بشر است، از این رو تعبیر «حی» آمده است؛ مثل آیه شریفه: «استجیبوا لله و للرسول إذا دعاکم لما یحییکم» (انفال (8) آیه 24). گفتنی است که برداشت یاد شده مبتنی بر فرض نخست است.

6- تعالیم قرآن و رهنمود های پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله)، مایه حیات واقعی انسان ها است .

لیندر من کان حیاً

ص: 1042

1638- عوامل دشمنی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 36 - 14

14 - تناول آدم (ع) و حوا از شجره ممنوعه ، زمینه ساز ایجاد روحیه دشمنی در میان انسانها *

فَأَرْلَهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا .. . وَقَلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ

1639- عوامل دوستی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 63 - 10

10 - عوامل دشمنی زا ، ناپایدار در مقابل اراده خداوند بر ایجاد محبت و دوستی میان انسانها

و لكن الله ألف بينهم إنه عزيز

جمله «لو أنفقت .. .» اشاره به این دارد که عوامل دشمنی زا در میان قبایل عرب بسیار شدید بوده است. و جمله استدراکیه «و لكن الله ...» اشاره به این دارد که آن عوامل در برابر اراده خدا نمی توانست اثری داشته باشد. یعنی اگر چه آنان دارای دشمنیهای دیرپای بودند و امکان الفت بین آنها نبود، ولی خداوند چنین خواست که آنان با یکدیگر الفت یابند.

1640- عوامل رضایت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - لیل - 92 - 21 - 5

5 - برخورداری از توجهات و عنایت های خداوند ، مایه خشنودی انسان و دست یافتن او به فرجامی پسندیده و رضایت بخش

ابتغاء وجه ربّه .. . و لسوف یرضی

1641- عوامل مصونیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 6 - 7

7 - پناه بردن به خداوند از خطر و سوسه جنیان و انسان ها ، مایه مصونیت انسان در برابر آن

قل أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ . . . مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ

ص: 1043

1642- عوامل مؤثر در سرنوشت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 109 - 12

12 - گفتار ها ، دارای نقشی بسیار مؤثر در سرنوشت انسان و کسب رضایت و یا سخط خداوند

لاتنفع الشفعه .. و رضی له قولاً

1643- عوامل نگرانی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 50 - 21

21 - وجود قیامت ، دغدغه جدی انسان ، حتی برای آنان که ظاهراً منکر آن هستند .

و ما أظنّ الساعة قائمه و لئن رجعت إلى ربّی

1644- عوامل هدایت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 25 - 3

3 - هدایت و ره یابی انسان ها به راه راست ، در گرو مشیت خداوند است .

و یهدی من یشاء إلى صراط مستقیم

1645- عهد انسان ها با خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 190 - 8

8 - انسان ها پس از نیایش به درگاه خدا و دستیابی به نیاز ها و آرمان های خویش ، پیمان ها و تعهدات خویش را با خدا فراموش و آنها را تقض می کنند .

لئن آتیتنا صلحاً .. فلما آتیتهما صلحاً جعلنا له شرکاء

1646- عهد خدا با انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 27 - 1,2

1 - خداوند ، انسان ها را به عهد ها و پیمانهای ملزم ساخته است .

الذین ینقضون عهد الله من بعد میثقه

«عهد» به معنای پیمان است و مراد از عهد الله (پیمان خدا) می تواند وظایف و تکالیفی باشد که خداوند آنها را بر دوش انسانها گذاشته است. همچنین مراد از آن می تواند تعهداتی باشد که آدمی خویشتن را ملتزم به رعایت آنها کرده و به گونه ای - همانند سوگند به خدا - آنها را به خداوند مرتبط کرده است. برداشت فوق مبتنی بر احتمال اول است.

2- ضرورت پایبندی به عهد ها و پیمانهای که خداوند بر عهده انسان ها قرار داده است .

الذین ینقضون عهد الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 40 - 13,14

13 - ضرورت پایبندی به عهدهایی که خداوند با آدمیان دارد .

أوفوا بعهدی

14 - وفای خداوند به عهدی که انسان ها در نزد خدا دارند ، مشروط به پایبندی آنان به عهد های الهی است .

و أوفوا بعهدکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 64 - 3

3 - ضرورت پایبندی به پیمانهای که خداوند با انسان ها دارد .

ثم تولیتهم من بعد ذلک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 83 - 19

19 - تکالیف دینی ، پیمان های خدا با مردم است .

و إذ خذنا میثق بنی اسرائیل . . . و آتوا الزکوه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 93 - 8

8 - پذیرش تعالیم و برنامه های کتاب های آسمانی و عمل به آنها ، از پیمان های خداوند با بندگان است .

و إذ أخذنا میثقکم . . . خذوا ما آتینکم بقوه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 125 - 15

ص: 1045

15 - فرمان های خدا به انسان ها ، عهد او با آنان است .

عهدنا إلى إبرهیم وإسمعیل أن طهرا بیتی

تعبیر کردن از دستور و فرمان با فعل «عهدنا» گویای برداشت فوق است.

1647- عهد شکنی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 190 - 8

8 - انسان ها پس از نیایش به درگاه خدا و دستیابی به نیازها و آرمان های خویش ، پیمان ها و تعهدات خویش را با خدا فراموش و آنها را تقض می کنند .

لئن آتیتنا صلحاً .. فلما آتیتهما صلحاً جعلنا له شرکاء

1648- غفلت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 26 - 3

3- گروهی از انسان ها به زندگی دنیا دل خوش می کنند و از سرای آخرت غافل می مانند .

فرحوا بالحویه الدنیا و ما الحیوه الدنیا فی الآخره إلا متع

بیان ناچیزی دنیا در قیاس با آخرت ، پس از مذمت گروهی که به دنیا دل خوش کرده اند (فرحوا بالحویه الدنیا) ، می رساند که مراد از آن گروه ، مردمی هستند که آخرت را نپذیرفته و یا از آن غفلت کرده اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 67 - 6

6- انسان ها پس از رهایی از خطر های مرگ آفرین ، خدا را فراموش می کنند و از حق روی گردان می شوند .

فلما نجّکم إلى البرّ أعرضتم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14- « عن رسول الله (صلى الله عليه وآله): إذا دخل أهل الجنة الجنة وأهل النار النار . . . يقال: يا أهل الجنة خلود فلاموت ويا أهل النار خلود فلاموت ثم قرأ رسول الله (صلى الله عليه وآله): « وأُنذِرهم يوم الحسرة إذ قضى الأمر وهم في غفلة » وأشار بيده وقال: أهل الدنيا في غفلة ;

از رسول خدا (صلى الله عليه وآله) روایت شده: آن گاه که بهشتیان به بهشت و جهنمیان به جهنم درآیند . . . گفته می شود: ای اهل بهشت! (این جا) جاودانگی است و مرگ نیست و ای اهل آتش! (این جا) جاودانگی است و مرگ نیست، سپس رسول خدا (صلى الله عليه وآله) این آیه را خواند «وَأُنذِرهم يوم الحسرة إذ قضى الأمر وهم في غفلة» (آن گاه حضرت) با دست خود اشاره کرد و فرمود: اهل دنیا در غفلت اند».

ص: 1046

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 1 - 1

1- انسان ها از حسابرسی قیامت - در عین نزدیک بودن آن - در غفلت شدید به سر می برند .

اقترب للناس حسابهم و هم فی غفله معرضون

کلمه «فی» در «فی غفله» برای ظرفیت مجازی است و دلالت بر شدتِ وصف می کند؛ یعنی، غفلت مردم از حسابرسی قیامت بسیار شدید است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 62 - 9

9- انسان ها در بیشتر عمر خود، غافل از الطاف الهی در حق خویش

قلیلاً ما تذکرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 49 - 3

3- انقراض نسل بشر در دنیا و آغاز قیامت، غافل گیرانه و در حالی خواهد بود که همگان سرگرم جدال و کشمکش روزانه اند .

ما ینظرون إلا صیحه وحده تأخذهم و هم یخصمون

«یخصمون» (از ماده «خصومت» و «خصام») به معنای جدال و کشمکش است و جمله «و هم یخصمون»، حال برای ضمیر مفعولی در «تأخذهم» است؛ یعنی، در حالی که آنان سرگرم جدال و کشمکش بر سر زندگی مادی اند، ناگهان صیحه سهمگین آنان را فراخواهد گرفت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 8 - 13

13 - انسان ها هنگام رهایی از مشکلات و دستیابی به آسودگی، موقعیت گذشته خود را فراموش کرده و ناسپاس می شوند .

و إذا مس الإنسن ضرٌّ .. ثمَّ إذا حوَّله نعمه منه نسی ما کان یدعوا إلیه من قبل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انسان ها ، در معرض غفلت نسبت به روز قیامت

من قبل أن یأتی یوم لامرّد له من اللّٰه

تأکید خداوند، درباره حقیقت روز قیامت، می تواند از آن جهت باشد که بسیاری از مردم نسبت به این امر مهم غافل اند.

ص: 1047

1649- فرجام اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 7 - 23

23 - در قیامت جز ورود به جهنم و یا بهشت ، سرنوشت دیگری در انتظار انسان نخواهد بود .

فريق في الجنة و فريق في السعير

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 8 - 6

6 - یکسان سازی سرنوشت انسان ها در قیامت ، ناهماهنگ با فلسفه نزول وحی و بعثت پیامبران

و كذلك أوحينا .. لتنذر ... و لو شاء الله لجعلهم أمه وحده

از آنجا که آیه شریفه در ادامه آیات مربوط به وحی می باشد، می توان استفاده کرد که نزول وحی با یکسان ساختن انسان ها، از نظر کفر و ایمان و در نتیجه وحدت سرنوشت آنان ناسازگار است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قیامه - 75 - 24 - 3

3 - چهره های انسان ها در قیامت ، بیانگر فرجام آنها است .

وجوه يومئذ ناضره .. و وجوه يومئذ باسره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطففین - 83 - 6 - 2

2 - مردم در صحنه قیامت ، به حال ایستاده در انتظار فرجام نهایی خویش اند .

يوم يقوم الناس لرب العلمين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 2 - 3

3- چهره حاضران صحنه قیامت ، نمایانگر فرجام کار آنان است .

وجوه یومئذ خشعه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 8 - 2

2- چهره حاضران در صحنه قیامت ، نمایانگر فرجام آنان است .

وجوه یومئذ ناعمه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - زلزله - 99 - 6 - 1

ص: 1048

1 - مردم ، در قالب گروه هایی متفاوت ، صحنه قیامت را به سوی سرنوشت مخصوص خویش ، ترک خواهند کرد .

یومئذ یصدر الناس أشتاتاً لیروا أعملهم

«یصدر»؛ یعنی، منصرف می شود و بازمی گردد (مفردات و صحاح اللغه). «أشتاتاً» (جمع «شت») به معنای «تفرق یافتگان» است (صحاح اللغه). مفاد آیه شریفه ناظر به مرحله پس از حسابرسی است که مردم از آن برمی گردند و به سوی بهشت و جهنم می روند. فعل «یصدر» و نیز مشاهده اعمال (یا پاداش و کیفر آن)، با این معنا سازگارتر است؛ گرچه این احتمال نیز منتفی نیست که مراد، رجوع انسان ها به حیات دوباره باشد؛ ولی فعل «یصدر» و نیز مشاهده اعمال (یا پاداش و کیفر آن)، با احتمال نخست، سازگارتر است.

1650- فرجام انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 36 - 9

9 - بازگشت تمامی انسانها به سوی خداوند است.

ثم إلیه یرجعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 94 - 15

15 - بازگشت قهری همه انسان ها به سوی خداوند آگاه به نهان و آشکار

ثم تردون إلی علم الغیب و الشهده

مجهول آمدن «تردون» ممکن است اشاره به بازگشت قهری باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 105 - 7

7 - بازگشت همه انسان ها به سوی خدا ، امری قطعی و اجتناب ناپذیر است .

و ستردون إلی علم الغیب و الشهده

«سین» در «ستردون» می تواند برای تأکید بر تحقق فعل «تردون» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بازگشت همه انسان ها (مؤمنان و کافران) تنها به سوی خداوند است .

إليه مرجعكم جميعاً

«مرجع» - که مصدر میمی و به معنای بازگشتن است - مبتدا و «إليه» خبر آن است. تقدیم خبر بر مبتدا مفید حصر می باشد. مخاطب ضمیر در «مرجعکم» به قرینه جمله «لیجزی الذین آمنوا...» هر دو گروه مؤمن و کافر است.

ص: 1049

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 56 - 3,4

3 - بازگشت همه انسان ها ، تنها به سوی خداست .

وإليه ترجعون

4 - بازگشت به خداوند ، غایت و نهایت حیات و مرگ انسانهاست .

هو یحی و یمیت و إليه ترجعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 4 - 1

1- انسانها ، از ناحیه خدایند و فقط به سوی او باز می گردند .

إلی الله مرجعکم

«رجوع» به معنای بازگشتن به چیزی است که شروع نیز از آن بوده است (مفردات راغب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 34 - 13,15

13- بازگشت انسان ها به سوی خداوند است .

وإليه ترجعون

15- بازگشت انسان ها به خدا ، قهری و اجتناب ناپذیر است .

وإليه ترجعون

برداشت فوق ، از مجهول بودن فعل «ترجعون» استفاده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 5 - 1,2

1- انسان ها پس از مردن و به خاک تبدیل شدن - برای حضور در صحنه قیامت - دوباره زنده می شوند و آفرینشی جدید می یابند .

أءذا كئنا ترءبأ أءنا لفي خلق جديد

2- آدمی پس از مردن و خاک گشتن ، در مسیر آفرینشی جدید برای حضور در صحنه قیامت قرار می گیرد .

أءنا لفي خلق جديد

کلمه «فی» در «أءنا لفي خلق جديد» می رساند که پدیده جدید پس از خاک شدن شروع می شود و در مسیر آفرینش جدید قرار می گیرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 30 - 16

16- بازگشت انسان ها فقط به خداوند است .

وإليه متاب

ص: 1050

«متاب» مصدر میمی از «تاب» و به معنای بازگشتن است. کسره باء در آن حاکی از حذف یای متکلم می باشد و تقدیم «إلیه» بر آن دلالت بر حصر دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 36 - 12

12- بازگشت پیامبر (صلی الله علیه و آله) و نیز سایر انسان ها فقط به خداوند است .

و إلیه متاب

«متاب» به معنای بازگشت است و کسره «متاب» در آیه شریفه ، حاکی از حذف «یاء» متکلم می باشد. بنابراین «متاب» یعنی متابی.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 41 - 3

3- خداوند ، آدمیان را به تدریج می میراند و از میان می برد .

أولم یروا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 28 - 7

7- انسان با مرگ ، نیست و نابود نمی شود .

تَتَوَفَّى-هم الملائکه

«تتوفى» (از مصدر توفى) به معنای گرفتن چیزی به صورت کامل است و این حکایت از آن دارد که انسان با مرگ نابود نمی شود؛ بلکه حقیقت وی اخذ و منتقل می گردد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 30 - 14

14- حیات انسان ها با مرگ ، پایان نمی پذیرد .

لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا .. و لدار الآخرة خیر

با توجه با اینکه آیه درصدد پاداش نیکوکاران در سرای دیگر است معلوم می شود که مرگ پایان حیات آنان نیست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 32 - 5

5- انسان ، با مرگ نیست و نابود نمی شود .

الذین تتوفّهم الملئکه

«تتوفی» (از مصدر توفی) به معنای گرفتن چیزی به صورت کامل است و این معنا حکایت از آن دارد که حقیقت انسان گرفته می شود و منتقل می گردد. فراز بعدی آیه (سلام علیکم فادخلوا الجنة) نیز مؤید برداشت فوق است.

ص: 1051

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 58 - 2

2- سرنوشت همه انسان ها ، قبل از فرارسیدن قیامت ، مرگ و میر است .

وإن من قرية إلا نحن مهلكوها قبل يوم القيمة أو معذبوها عذاباً شديداً

هلاکت و عذاب الهی، هر دو کنایه از مرگ است و بیان این حقیقت، شاید از این جهت باشد که همه انسانها قبل از قیامت می میرند منتهی صالحان با مرگ طبیعی و کافران با عذاب خواهند مرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 40 - 4

4- همه آدمیان به سوی خداوند بازگردانده خواهند شد .

وإلینا یرجعون

از مجهول بودن «یرجعون» استفاده می شود که انسان ها - چه بخواهند و چه نخواهند - به خداوند رجوع داده خواهند شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 15 - 13

13 - حضور در صحنه قیامت و برخورد با سزای اعمال دنیایی خود ، فرجام همه انسان ها است .

إنّ الساعة . . . لتجزی کلّ نفس بما تسعی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 55 - 2,4

2- بازگشت به اندرون زمین ، سرنوشت همه انسان ها است .

وفیها نعیدکم

4- مرگ و معاد ، سرنوشت همه انسان ها است .

وفیها نعیدکم و منها نخرجکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 35 - 1.5

1- مرگ ، سرنوشت اجتناب ناپذیر انسان ها است .

كلّ نفس ذائقه الموت

«نفس» دارای معانی متعددی است که از جمله آنها «حقیقت»، «عین» و «ذات» می باشد. بنابراین «كلّ نفس ذائقه الموت»; یعنی، هر شخصی طعم مرگ را خواهید چشید.

5- بازگشت تمامی انسان ها به سوی خدا است .

وإلینا ترجعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 1052

11 - انبیاء - 21 - 93 - 3

3- بازگشت تمامی انسان ها به سوی خداوند است .

كُلُّ الْاِنۡسَانِ رَاجِعُوۡنَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 48 - 6

6 - بازگشت تمامی انسان ها ، تنها به سوی خدا است .

و اِلَیَّ الْمَصِیۡرِ

«مصیر» مصدر میمی و به معنای بازگشتن است. تقدیم «اِلَیَّ» (خبر) بر «مصیر» (مبتدا) مفید حصر است؛ یعنی، «لیس الرجوع اِلَّا اِلَیَّ».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 66 - 2

2 - مرگ ، سرنوشت قطعی تمامی انسان ها

ثُمَّ یَمِیۡتُکُم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 79 - 3,4

3 - بازگشت قهری همه انسان ها ، به سوی خدا است .

و اِلَیۡهِ تَحۡشُرُوۡنَ

4 - خدا ، مبدأ آغازین و مرجع نهایی انسان ها

و هُوَ الَّذِیۡ ذَرَأَکُمۡ .. و اِلَیۡهِ تَحۡشُرُوۡنَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 64 - 6

6 - سراسر زندگی انسان از آغاز تا فرجام ، تحت تدبیر خدای یگانه

أَمَّنْ يَبْدُوا الْخَلْقَ ثُمَّ يَعِيدُهُ وَ مِنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ

واژه «یبدأ» اشاره به آغاز و «یعيد» اشاره به فرجام و «یرزقکم» یادآوری به نیاز مداوم انسان در طول زندگی به الطاف و حمایت های الهی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 39 - 7

7- بازگشت به خداوند و دریافت کیفر یا پاداش او در سرای آخرت ، فرجام قطعی انسان ها است .

و ظَنُّوا أَنَّهُمْ إِلَيْنَا لَا يَرْجِعُونَ

ص: 1053

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 70 - 9

9 - بازگشت همه انسان ها ، تنها به سوی خداوند است .

وإليه ترجعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 88 - 12

12 - بازگشت همگان تنها به سوی خداوند است .

وإليه ترجعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 8 - 13

13 - انسان ها ، در پی سپری شدن عمر جهان ، در محضر خداوند حضور می یابند .

ما خلق الله .. إلا بالحقّ وأجل مسّی ... وإنّ كثيراً من الناس بلقائ ربّهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 23 - 4

4 - خداوند ، تنها مبدأ و مرجع انسان ها است .

إلینا مرجعهم

از تقدیم خبر، حصر استفاده می شود. لازم به ذکر است که آیه، اگرچه درباره کافران است، اما کافران، در مورد بازگشت شان به خدا خصوصیتی ندارند و این بازگشت، برای همه انسان ها است. گفتنی است از واژه «مرجع» (بازگشتن) به دست می آید که مبدأ نیز خداوند است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 11 - 11،10،9

9 - بازگشت انسان به سوی پروردگار ، پس از مرگ و پایان حیات دنیوی ، قهری است .

يَتَوَفَّيْكُمْ . . . ثُمَّ اِلَىٰ رَبِّكُمْ تَرْجَعُونَ

فعل مجهول «ترجعون» (بازگشت داده می شوید) حکایت از بازگشت قهری دارد.

10 - پروردگار ، مبدأ و منت های حرکت انسان ها است .

ثُمَّ اِلَىٰ رَبِّكُمْ تَرْجَعُونَ

«رجوع» در جایی اطلاق می شود که سابقه ای داشته باشد.

11 - ربوبیت خداوند ، مقتضی بازگشت انسان ها به سوی او پس از اتمام حیات دنیوی است .

ثُمَّ اِلَىٰ رَبِّكُمْ تَرْجَعُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 1054

15 - فاطر - 35 - 18 - 15

15 - بازگشت انسان ها ، تنها به سوی خداوند است .

وإلى الله المصير

برداشت یاد شده، مبتنی بر این است که آیه شریفه تنها ناظر به بازگشت انسان ها باشد. گفتنی است تقدیم خبر (إلى الله) بر مبتدا (المصير)، مفید حصر می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 83 - 5

5 - بازگشت همگان ، به سوی خدا است .

وإليه ترجعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 7 - 15، 14

14 - خداوند ، مرجع و فرجام سیر انسان ها است .

ثمّ إلى ربّكم مرجعکم

15 - قیامت ، روز بازگشت انسان ها به خدا و فرجام سیر آنان

ثمّ إلى ربّكم مرجعکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 44 - 8

8 - بازگشت همه انسان ها پس از مرگ تنها به سوی خدا است .

ثمّ إليه ترجعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 43 - 5

5- بازگشت همه انسان ها ، به سوی خدا است .

وَأَنْ مَرَدْنَا إِلَى اللَّهِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 21 - 11

11 - بازگشت انسان ها ، تنها به سوی خداوند است .

وإليه ترجعون

تقدیم «إليه» بر «ترجعون» می تواند برای افاده حصر باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 1055

16 - شوری - 42 - 8 - 2

2 - مشیت خداوند ، حرکت انسان ها به سوی فرجام ، براساس اختیار و انتخاب خود آنان

و لو شاء الله لجعلهم أمه وحده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 15 - 30

30 - بازگشت همه انسان ها به سوی خدا است .

و إليه المصير

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 85 - 7

7 - بازگشت حتمی و قهری آدمیان ، به سوی فرمانروای هستی (خداوند)

و إليه ترجعون

مجهول آمدن «ترجعون»، قهری بودن معاد را می رساند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 60 - 1

1 - مرگ ، سرنوشتی گریزناپذیر برای انسان ها

نحن قدرنا بینکم الموت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جمعه - 62 - 8 - 1

1 - مرگ ، سرنوشتی حتمی و اجتناب ناپذیر برای انسان ها

قل إنّ الموت .. فإِنَّه ملقیکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - منافقون - 63 - 11 - 3

3 - مرگ ، سرنوشت حتمی همه انسان ها

ولن يؤخر الله نفساً إذا جاء أجلها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 3 - 11

11 - معاد و بازگشت انسان ها ، به پیشگاه عدل الهی برای کیفر و پاداش ، مقتضای آفرینش به حق و هدفمند جهان است .

خلق السموت و الأرض . . . وإليه المصير

ذکر معاد انسان ها - پس از بیان آفرینش جهان بر پایه حق و هدفمندی - می تواند گویای نکته یاد شده باشد.

ص: 1056

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 21 - 1

1 - مرگ ، سرنوشت محتوم همه انسان ها است .

ثمّ أماته

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 25 - 1

1 - بازگشت همه انسان ها به سوی خداوند است .

إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ

«ایاب»، از ریشه «أوب» و به معنای رجوع است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تین - 95 - 5 - 4

4 - حاکمیت خداوند ، بر آغاز و فرجام انسان ها

لقد خلقنا الإنسان . . . ثمّ رددنه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 8 - 2

2 - خداوند ، مرجع و مقصد نهایی همه انسان ها است .

إِنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الرُّجْعَىٰ

آیات پیشین، نشان می دهد که مصداق بارز «رجعی» بازگشت انسان ها است.

1651- فلسفه ابتلای انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 7 - 14، 8

8- پدید آمدن نیکوکارترین انسان ها (انسان های کامل) هدف از آزمون آدمیان از ناحیه خداوند است .

لیلوکم ائکم أحسن عملاً

بلاء (مصدر یبلوا) به معنای آزمودن است و از آن جا که آزمونهای الهی برای آگاهی یافتن نیست، می توان گفت مقصود از آن، بروز امری است که به عنوان هدف از آزمون مطرح است. بنابراین معنای «لیلوکم ...» چنین می شود: تا شما را بیازماید و هدف از آزمون این است که بهترین و کاملترینها در صحنه وجود، پدید آیند و ظاهر شوند.

14- « عن الرضا (ع) قال : إن الله تبارک و تعالی . . . خلق السموات و الأرض فی سته أيام . . . لیظهر للملائکه ما یخلقه منها شیئاً بعد شیء فیسئل بحدوث ما یحدث علی الله تعالی مرّه بعد مرّه . . . و أما قوله عزوجل : « لیلوکم ائکم أحسن عملاً » فإنه خلقهم

ص: 1057

لیلوهم بتکلیف طاعته و عبادته ، لا علی سبیل الامتحان والتجربه لأنه لم یزل علیماً بکلّ شیء . . . ؛

از امام رضا(ع) روایت شده است که فرمود: همانا خدای تبارک و تعالی . . . آسمانها و زمین را در شش روز آفرید . . . تا آنچه را می آفریند برای ملائکه یکی پس از دیگری آشکار کند، که به وسیله حدوث پدیده ها تازه به تازه بر وجود خدا استدلال شود . . . و اما قول خدای عزوجل «للیلوکم ائکم أحسن عملاً»؛ یعنی، خدا انسانها را آفرید تا آنان را به وسیله تکلیف به طاعت و عبادت خود آزمایش کند. البته نه برای امتحان و کشف مجهول؛ زیرا از ازل به همه چیز آگاه بوده و هست . . .».

1652- فلسفه امتحان انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 7 - 3

3- هدف از آزمودن انسان ها ، تمایز میان نیکُ کردارترین افراد از دیگران است .

لنبلوهم ائهم أحسن عملاً

1653- فلسفه بعث انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطففین - 83 - 5 - 3

3 - احضار انسان ها در صحنه قیامت ، از اهداف محشور ساختن آنان است . *

مبعوثون . لیوم عظیم

لام در «لیوم» ممکن است بر تعلیل دلالت کند؛ یعنی، حشر انسان ها به جهت روز قیامت و حضور در صحنه های آن است.

1654- فلسفه تفاوت اقتصادی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 32 - 8

8 - طبقات مختلف اجتماعی و تفاوت سطح زندگی آنان ، در جهت گردش نظام اجتماعی و بهره‌وری انسان ها از نیروی خدماتی یکدیگر است .

ورفعنا بعضهم . . . بعضاً سخراً

1655- فلسفه حشر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 1058

4- جزا و کیفر و پاداش، فلسفه برپا شدن قیامت و رستاخیز انسان ها است.

أءنَّا لمدینون

آمدن عبارت «مدینون» (جزا داده شدگان) به جای «مبعوثون» (مبعوث شدگان) و «محيون» (زنده شدگان)، می تواند بیانگر این حقیقت باشد که اساس رستاخیز انسان ها، مسأله جزا است؛ نه صرف زنده شدن دوباره انسان ها.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 26 - 4

4- حسابرسی اعمال، از اهداف احضار همگان در پیشگاه خداوند است.

إِنَّا إِلَيْنَا يَأْبَهُمْ . ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ

1656- فلسفه خلقت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8- هود - 11 - 7 - 14

14- «عن الرضا (ع) قال: إن الله تبارك و تعالی... خلق السموات و الأرض فی ستة أيام... لیظهر للملائكة ما یخلقه منها شیئاً بعد شیء فیستدل بحدوث ما یحدث علی الله تعالی مرّه بعد مرّه... و أما قوله عزوجل: «لیبلوكم أیکم أحسن عملاً» فإنه خلقهم لیبلوهم بتکلیف طاعته و عبادته، لا علی سبیل الإمتحان و التجربة لأنه لم یزل علیماً بکل شیء...»

از امام رضا(ع) روایت شده است که فرمود: همانا خدای تبارک و تعالی... آسمانها و زمین را در شش روز آفرید... تا آنچه را می آفریند برای ملائکه یکی پس از دیگری آشکار کند، که به وسیله حدوث پدیده ها تازه به تازه بر وجود خدا استدلال شود... و اما قول خدای عزوجل «لیبلوكم أیکم أحسن عملاً»؛ یعنی، خدا انسانها را آفرید تا آنان را به وسیله تکلیف به طاعت و عبادت خود آزمایش کند. البته نه برای امتحان و کشف مجهول؛ زیرا از ازل به همه چیز آگاه بوده و هست...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8- هود - 11 - 119 - 11، 4

4- هدف از خلقت انسانها، هدایت کردن ایشان به طریق حق و نزول رحمت بر آنان است.

إلّا من رحم ربک و لذلك خلقهم

مشارالیه «ذلک» رحمتی است که از جمله «رحم ربک» استفاده می شود.

11- «عن أبی بصیر عن أبی عبدالله (ع) قال : سألته عن قول الله عزوجل : . . . «إلا من رحم ربک و لذک خلقهم» قال : خلقهم لیفعلوا ما یتوجبوا به رحمته فیرحمهم ؛

ابوبصیر گوید: از امام صادق(ع) درباره سخن خداوند «إلا من رحم ربک و لذک خلقهم» سؤال کردم، فرمود: آنان را آفرید تا کارهایی را انجام دهند که مستحق رحمت الهی شوند و در نتیجه خداوند ایشان را مورد رحمت قرار دهد».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 1059

6 - حیات آخرت ، حیات اصلی و هدف نهایی برای بشر است .

إِنَّا أَخْلَصْنَهُمْ بِخَالَصِهِ ذِكْرِي الدار

از ستایش شدن پیامبران به آخرت اندیشی و دنیاگریزی، می توان مطلب یاد شده را به دست آورد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 56 - 9

1 - هدف خداوند ، از آفرینش جن و انس ، رسیدن آنان به مرتبه عبودیت و معرفت او است .

و ما خلقت الجنّ و الإنس إلاّ ليعبدون

واژه «ليعبدون» - به دلالت التزامی - اشاره به حقیقت معرفت دارد؛ زیرا اصولاً عبودیت واقعی و ستایش حق، جز در پرتو معرفت تحقق نمی یابد.

9 - « عن أبي بصير قال : سألت أبا عبد الله (ع) عن قوله عزّ وجلّ : « و ما خلقت الجنّ و الإنس إلاّ ليعبدون » قال خلقهم ليأمرهم بالعبادة ;

ابی بصیر می گوید: از امام صادق(ع) درباره سخن خدای عزّوجلّ: «و ما خلقت الجنّ و الإنس إلاّ ليعبدون» سؤال نمودم، فرمود: خداوند آنان را آفرید تا آنها را به عبادت فرمان دهد».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 10 - 5

5 - تردید جن پس از ممنوع شدن از استراق سمع آسمان ، در شناخت تقدیر الهی درباره اهل زمین و خیر و رشد بودن آفرینش آنها *

وَأَنَا لَأَنْدَرِي أَشْرًا أُرِيدُ بَمَنْ فِي الْأَرْضِ أَمْ أَرَادَ بِهِمْ رَبِّهِمْ رَشْدًا

برداشت یاد شده، مبتنی بر این نکته است که ممنوعیت جن از استراق سمع آسمان، ظرف زمان برای پیدایش این سؤال باشد که خداوند، برای چه منظوری اهل زمین را آفرید؛ نه این که به چه هدفی آنان از استراق سمع، ممنوع شدند؟

1657- فهم اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 104 - 6

6 - مردم در صحنه قیامت نیز، دارای درک و فهم های متفاوت خواهند بود .

إذ يقول أمثلهم طريقة إن لبثتم

حضور کسانی که صحیح تر می اندیشند و قضاوت واقعی تری نسبت به دیگران، دارند؛ گواه تفاوتی است که از این نظر در بین انسان ها در قیامت وجود دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 1060

3 - حاضران صحنه قیامت ، دارای قدرت درک و شناخت

علمت نفس

1658- قانونمندی انحطاط انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 36 - 16

16- قانونمندی و یکسانی راه های کمال و سعادت آدمیان و نیز انحطاط آنها، در طول تاریخ

فسیروا فی الأرض فانظروا کیف کان عقبه المکذبین

از اینکه با فعلهای امر «سیروا» و «انظروا» مردم دعوت به سیر و مطالعه شده اند تا آنان به این وسیله عبرت بگیرند، حکایت از این دارد که قوانین یکسانی بر روند امور جاری است.

1659- قانونمندی تداوم نسل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 8 - 5

5 - آفرینش انسان و تداوم بخشی به نسل او در زمین ، دارای هدفی مشخص

الم نجعل الأرض مهدياً .. و خلقنکم أزواجاً

1660- قانونمندی تفاوت روزی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 30 - 7

7- تفاوت روزی انسان ها ، بر اساس آگاهی و بیش عمیق خداوند به بندگان است .

ییسط الرزق .. و یقدر إنه کان بعباده خبیراً بصیراً

1661- قانونمندی خلقت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 8 - 5

5 - آفرینش انسان و تداوم بخشی به نسل او در زمین ، دارای هدفی مشخص

ص: 1061

ألم نجعل الأرض مهدياً .. وخلقناكم أزواجاً

1662- قانونمندی روزی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 27 - 12

12 - نظام معیشت انسان ها ، حکیمانه و حساب شده است .

و لو بسط الله .. ينزل بقدر ما يشاء إله بعباده خبير بصير

از این که تقدیر معیشت و جلوگیری از بسط و گسترش روزی، به آگاهی و بصیرت خداوند استناد داده شده ، مطلب بالا استفاده می شود.

1663- قانونمندی سعادت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 36 - 16

16- قانونمندی و یکسانی راه های کمال و سعادت آدمیان و نیز انحطاط آنها ، در طول تاریخ

فسيروا في الأرض فانظروا كيف كان عقبه المكذبين

از اینکه با فعلهای امر «سیروا» و «انظروا» مردم دعوت به سیر و مطالعه شده اند تا آنان به این وسیله عبرت بگیرند، حکایت از این دارد که قوانین یکسانی بر روند امور جاری است.

1664- قانونمندی محاکمه اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 71 - 10

10- محاکمه انسان ها در قیامت ، بر اساس دلایل و اسناد مکتوب است .

ندعوا .. فمن أوتى كتبه يمينه

1665- قدرت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - توانایی همه انسان ها، در بهره بردن از درس ها و پند های قرآن

ص: 1062

إِنَّهٗ تَذَكَّرهٗ . فَمَنْ شَاءَ ذَكَرْهٗ

خداوند، به طور کلی و عام فرمود: هر کس خواست از قرآن پند گیرد و متذکر شود. از این می توان استفاده کرد که همه انسان ها، توانایی چنین کاری را دارند و می توانند از قرآن پند گیرند و درس بیاموزند.

1666- قدرت بر ثبت عمل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 5 - 2

2- شناخت مراحل آغازین خلقت انسان ، زمینه ساز پی بردن به تحت مراقبت بودن وی و مایه شناخت قدرت خداوند بر ثبت کردار او است .

علیها حافظ . فلینظر الإنسن مم خلق

ارتباط دو آیه، با توجه به حرف «فاء» در «فلینظر»، بیانگر برداشت یاد شده است.

1667- قلب انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 63 - 11

11 - انسان ها و قلب های ایشان در اختیار خداوند است .

و ألف بین قلوبهم . . . و لكن الله ألف بینهم

1668- کافران و حشر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 7 - 2, 1

1 - گمان کافران ، به برانگیخته نشدن انسان ها در قیامت

زعم الذین کفروا أن لن یبعثوا

2- اعتقاد کافران به برانگیخته نشدن انسان ها در قیامت ، مبتنی بر گمان است ؛ نه یقین و علم .

زعم الذين كفروا أن لن يبعثوا

برداشت یاد شده، به این دلیل است که ماده «زعم»، بیشتر در معنای «ظن» (گمان) و نیز درباره چیزی که مورد تردید بوده و اثبات نشده است، به کار می رود.

ص: 1063

1669- کثرت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 28 - 5

5 - انبوهی شمار انسان ها ، فراهم آورنده زمینه تشکیک در معاد است .

ما خلقکم و لابعثکم إلا کنفس وحده

به قرینه این که فرموده است، خلقت نخستین شما و خلق مجددتان، برای خداوند همانند خلق یک نفر است، می توان استفاده کرد که چه بسا تشکیک در معاد، مربوط به فراوانی انسان ها و در هم آمیختگی آنها پس از مرگ باشد.

1670- کفر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 18 - 4

4- کفر و حق ناباوری ، دارای دیرینه در گذشته تاریخ جن و انس

حقّ علیهم القول فی أمم قد خلت من قبلهم من الجنّ و الإنس

1671- کفران اکثریت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 17 - 7

7 - بیشتر آدمیان، گرفتار دامها و تزویرهای ابلیس و ناسپاس در برابر خداوند هستند.

و لا تجد اکثرهم شکرین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 50 - 6

6 - بیشتر مردم ، علی رغم برخورداری از نعمت های خداوند ، دچار ناسپاسی و قدرناشناسی اند .

فأبی أكثر الناس إلا کفورًا

1672- کفران انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 17 - 6

6 - ناسپاسی آدمیان در برابر خدا آرزوی ابلیس در اغواگریهای خویش

ص: 1064

ثم لاتينهم . . . ولاتجد أكثرهم شكرين

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

10 - اسراء - 17 - 83 - 1

1- انسان ، به هنگام برخورداری از رفاه و نعمت های الهی ، به ناسپاسی و خداگریزی می گراید .

و إذا أنعمنا على الإنسان أعرض و ثنا بجانبه

«ثنا» به معنای «بَعْد» (دوری می شود) است و «أعرض و ثنا بجانبه» (اعراض کرد و کناره گرفت) کنایه از حق ناسپاسی و گریز از خداست.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

16 - زمر - 39 - 49 - 13

13 - انسان ها در برابر نعمت ها و الطاف خداوند ، موجوداتی ناسپاس اند .

ثم إذا خولنه نعمه متا قال إنما أوتيته على علم

مؤثر دانستن دانش و تلاش خود به عنوان عامل اصلی برخورداری، نوعی ناسپاسی در برابر صاحب اصلی نعمت ها (خداوند کریم) است.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

16 - فصلت - 41 - 51 - 1

1 - اعراض و روی گردانی انسان از خداوند ، پس از دستیابی به نعمت

و إذا أنعمنا على الإنسان أعرض و نا بجانبه

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

16 - شوری - 42 - 48 - 15، 13

13 - کفران و ناسپاسی انسان ، به هنگام برخورد با کوچک ترین دشواری در زندگی

و إن تصبهم سيئه بما قدمت أيدهم فإن الإنسان كفور

از نکره آمدن «سیئه» - که برای تحقیر است - «کوچک ترین دشواری» استفاده شده است.

15 - انسان ، موجودی کم ظرفیت ، کوتاه بین و ناسپاس است .

وإنا إذا أذقنا .. وإن تصبهم ... الإنسن كفور

این که انسان در برخورد با اندک نعمت و یا سختی، تغییر روحیه می دهد، نشانه کم ظرفیتی او است و این که به امکان تغییر و تحول شرایط رفاه نمی اندیشد و به آن دلخوش است، نشانگر کوتاه نظری او است.

1673- کیفر اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 1065

1- تغییر و تبدیل نظام کنونی آسمان ها و زمین به نظام دیگر در آستانه برپایی قیامت ، به منظور کیفر و پاداش انسانهاست .

يوم تبدل الأرض غير الأرض . . . وبرزوا لله ... لیجزی الله کلّ نفس ما کسبت

برداشت فوق مبتنی بر این است که «لیجزی» متعلق به «برزوا» در آیه 48 باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 28 - 1

1 - هدفمند بودن آفرینش جهان ، مقتضی برپایی قیامت به منظور کیفر بندگان و یا پاداش به آنان

و ما خلقنا السماء . . . بطلاً... أم نجعل الذین ءامنوا و عملوا الصلحت

یادآوری برابر نبودن سرنوشت مؤمنان با مفسدان، پس از طرح مسأله بی هدف نبودن آفرینش جهان، می رساند که اگر مؤمنان و مفسدان یکسان باشند، لازم می آید که جهان آفرینش بی هدف باشد و چون جهان آفرینش هدفمند است، پس باید سرنوشت این دو گروه یکسان نباشد. و از آن جایی که در دنیا یکسان زندگی می کنند، پس باید جهان دیگری (رستاخیز) باشد که با آنان برخورد متفاوت و متناسب شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 32 - 4

4 - جن ، همانند انسان دارای مسؤولیت و کیفر و پاداش در آخرت

سنفرغ لکم آیه الثقلان . فبأی ءالآء ربکمآ تکذبان

1674- کیفر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 5 - 4

4- رسیدگی نهایی به کار مردمان و تعیین کیفر و پاداش برای آنان ، از شؤن خداوند

وإلی الله ترجع الأمور

در صورتی که مراد از «الأمور» کارهای مربوط به انسان ها باشد؛ آیه شریفه به فلسفه قیامت و حضور مردم در پیشگاه خداوند، جهت

محاسبه اعمال و مشخص شدن فرجام نهایی شان اشاره دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 26 - 3

3 - حساب رسی و کیفر و پاداش بندگان، مهم ترین خصوصیت معاد و فلسفه برپایی قیامت

و الذین یصدقون بیوم الدین

مطلب یاد شده، از تعبیر «یوم الدین» درباره قیامت، به دست می آید.

ص: 1066

1675- کیفیت حشر اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مظفین - 83 - 6 - 12

12 - « عن ابن عمر قال : تلا رسول الله (صلى الله عليه وآله) هذه الآية « يوم يقوم الناس لرب العالمين » قال : كيف بكم إذا جمعكم الله كما يجمع النبل في الكنانة خمسين ألف سنة لا ينظر إليكم ;

از [عبدالله] بن عمر نقل شده که رسول خدا (صلى الله عليه وآله) آیه «يوم يقوم الناس لرب العالمين» را تلاوت کرد و فرمود: چگونه خواهید بود آن زمان که خداوند شما را گرد آورد، همان گونه که تیرها را در جعبه تیردان گرد آورند و پنجاه هزار سال [به همین صورت فشرده جمع باشید] و خدا به شما نظر نکند».

1676- گفتگوی خدا با انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 118 - 17

17 - سخن گفتن خدا با عموم مردم ، انتظاری سخیف و امری نامعقول است .

قال الذين لا يعلمون لولا يكلمنا الله أو تأتينا آية . . . قد بيّنا الآيت لقوم يو

پاسخ ندادن خداوند به اعتراض نخست مشرکان (لولا يكلمنا الله) می تواند اشاره به سخافت آن باشد؛ یعنی، این درخواست و اعتراض آن چنان نا به جاست که حتی شایسته پاسخگویی نیز نیست.

1677- گمراهترین انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 5 - 1

1- عبادت گران غیر خدا و حاجت طلبان از درگاه غیر او ، گمراه ترین و سرگشته ترین انسان ها

و من أضلّ ممّن يدعوا من دون الله من لا يستجيب له

1678- گمراهی اکثریت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- سوگند ابلیس برای به دست گرفتن زمام امور و منحرف ساختن فرزندان آدم (ع) - جزاندکی از آنان - در صورت مهلت خداوند به وی تا روز قیامت

ص: 1067

لئن أخرجتن إلى يوم القيمة لأحتكن ذريته إلا قليلاً

12- ابلیس ، علی رغم سوگند و تصمیم قطعی بر گمراه کردن ذریه آدم (ع) ، بر ناتوانی خویش از تسلط بر گروه اندکی از آنان اعتراف کرد

لأحتكن ذريته إلا قليلاً

1679- گمراهی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 40 - 3

3- همه انسان ها ، حتی بندگان خالص خدا ، در معرض فریب و آراسته نمودن زشتی ها توسط ابلیس

لأغويهم أجمعين . إلا عبادك منهم المخلصين

جمله «إلا عبادك منهم المخلصين» استثنا از جمله «لأغويهم أجمعين» است نه جمله «لأزیننّ لهم . . .» ؛ یعنی ، ابلیس از گمراهی بندگان خالص خدا ناتوان است ، ولی به سراغ همه می رود و درصدد وسوسه همگان برمی آید. گفتنی است آیه 200 سوره «اعراف» - که درباره وسوسه گری شیطان برای پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) است - مؤید همین حقیقت است (و إما ینزعنک من الشیطان نزع فاستعد بالله).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 82 - 3

3 - گمراه کردن همه انسان ها ، هدف و فلسفه مهلت خواهی ابلیس از خداوند بود .

قال ربّ فأظنرني إلى يوم يبعثون . قال فإنك من المنظرين ... قال فبعزّتك لأغويهم

از این که ابلیس ، پس از مهلت خواهی از خداوند و پذیرش این خواسته از سوی او ، اعلام کرد که بر گمراه کردن مردم مصمم گشته است ؛ می توان به دست آورد که هدف اصلی او از این درخواست ، همان گمراه سازی بنی آدم بوده است .

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 21 - 2

2 - هدایت شدن یا گمراه گشتن مردمان ، خارج از قلمرو توانایی پیامبر (صلی الله علیه و آله)

قل إني لا أملك لكم ضرراً ولا رشداً

«ضرب» در مقابل «نفع» و «رشد» در مقابل «غی» است و در این آیه، هر یک از آن دو واژه - به لحاظ معنا - می تواند قرینه برای دیگری باشد؛ یعنی، «ضرب» قرینه باشد که مقصود از «رشد»، ضلالت است و «ضرب» قرینه بر این باشد که مراد از «رشد»، نفع است.

ص: 1068

1680- گناه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 17 - 7

7- خداوند از تمامی گناهان بندگانش باخبر و بر همه آنها آگاه و ناظر است .

و کفی برّک بذنوب عباده خبیراً بصیراً

1681- گواه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 143 - 5

5 - مسلمانان ، گواه بر اعمال سایر مردمان و پیامبر گواه بر اعمال مسلمانان است .

لتكونوا شهداء على الناس و يكون الرسول عليكم شهيداً

در اینکه مراد از «شهداء» و «شهید» در آیه شریفه چیست، چند نظر ابراز شده است، از جمله گواهی بر اعمال است؛ یعنی، امت اسلامی و یا گروهی از آنان اعمال دیگر امته را مشاهده می کنند و در قیامت بر آن شهادت می دهند و پیامبر (صلی الله علیه و آله) نیز ناظر اعمال مسلمانان است و در آخرت بر آن شهادت می دهد.

1682- لذایذ اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 54 - 4

4 - انسان در حیات اخروی ، دارای تمایلات و لذت های مادی

إنّ المتّقین فی جنّات و نهر

از این که خداوند وعده به «جنّات» و «نهر» داده است، استفاده می شود که انسان در آخرت نیز از مظاهر طبیعی لذت خواهد برد.

1683- لغزش انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

48- همه انسان ها حتی مؤمنان ، در معرض لغزش و نیازمند مغفرت الهی

وعد الله الذین . . . مغفره

این که خداوند، به مؤمنان دارای عمل صالح نوید مغفرت داده است؛ در حقیقت می نمایاند که بعضی از لغزش ها، برای همگان

ص: 1069

متوقع است و در صورت حفظ ایمان و عمل صالح، قابل جبران و بخشش است.

1684- مالک انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 164 - 1

1 - تنها خداوند، «رب» (مالک و مدبر) انسانهاست.

أغیر الله أبغی ربا

«بغی»، مصدر «أبغی»، به معنای جستجو و طلب کردن است. کلمه «ربا» مفعول برای «أبغی» و «غیر الله» حال برای «ربا» است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 56 - 3

3- خداوند، پروردگار و مالک همه انسان ها و مدبر امور ایشان است .

علی الله ربی و ربکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 10 - 2

2 - خدا مالک انسان ها و همه آنان بندگان او

وَأَنَّ اللَّهَ لَیْسَ بِظَلَمٍ لِلْعَبِیدِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 15 - 8

8 - خداوند، مالک و مدبر انسان و سامان بخش تحولات زندگی و عوالم هستی او است .

رَبِّهِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 3 - 4

4- مالکیت خداوند بر مردم، از نوع مالکیت معبود بر بندگان است.

ملک الناس . إله الناس

ترتیب ذکری دو وصف «ملک» و «إله»، ممکن است اشاره به نکته یادشده داشته باشد.

ص: 1070

1685- مالکیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 71 - 7,8

7 - مالکیت انسان بر دام ها (شتر ، گاو و گوسفند) ، جلوه لطف خدا به انسان ها است .

أولم یروا .. أنعمًا فهم لها ملکون

از آمدن جمله «فهم لها مالکون» (بافاء تفریع) می توان برداشت بالا را استفاده کرد؛ زیرا خداوند علاوه بر آن که انعام را برای بهره مندی انسان ها آفریده، مالکیت را نیز به انسان ها بخشیده است.

8 - مشروعیت مالکیت انسان ها بر دام ها (شتر ، گاو و گوسفند)

أنعمًا فهم لها ملکون

1686- مبدأ انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 4 - 1

1- انسانها ، از ناحیه خدایند و فقط به سوی او باز می گردند .

إلی الله مرجعکم

«رجوع» به معنای بازگشتن به چیزی است که شروع نیز از آن بوده است (مفردات راغب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 79 - 4

4 - خدا ، مبدأ آغازین و مرجع نهایی انسان ها

و هو الذی ذرأکم .. وإلیه تحشرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 11 - 7

7 - خداوند ، مبدأ انسان ها و مرجع نهایی آنها است .

اللّٰهُ يَبْدُوْا الْخَلْقَ ثُمَّ يَعِيْدُهُ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ

کلمه «ترجعون» از ریشه «رجوع» است و طبق گفته راغب، رجوع، بازگشت به جایی است که مبدأ و شروع بوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 23 - 4

4 - خداوند ، تنها مبدأ و مرجع انسان ها است .

إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ

از تقدیم خیر، حصر استفاده می شود. لازم به ذکر است که آیه، اگرچه درباره کافران است، اما کافران، در مورد بازگشت شان به

ص: 1071

خدا خصوصیتی ندارند و این بازگشت، برای همه انسان ها است. گفتنی است از واژه «مرجع» (بازگشتن) به دست می آید که مبدأ نیز خداوند است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 11 - 10

10 - پروردگار ، مبدأ و منت های حرکت انسان ها است .

ثم إلى ربكم ترجعون

«رجوع» در جایی اطلاق می شود که سابقه ای داشته باشد.

1687- مبدأ خلقت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 24 - 2

2 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مأمور توجه دادن مردم به مبدأ پیدایش انسان ها و تکثیر نسل او

قل هو الذی ذرأکم فی الأرض

1688- مجادله انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 49 - 3

3 - انقراض نسل بشر در دنیا و آغاز قیامت ، غافل گیرانه و در حالی خواهد بود که همگان سرگرم جدال و کشمکش روزانه اند .

ما ینظرون إلا صیحه وحده تأخذهم وهم یخصمون

«یخصمون» (از ماده «خصومت» و «خصام») به معنای جدال و کشمکش است و جمله «و هم یخصمون»، حال برای ضمیر مفعولی در «تأخذهم» است؛ یعنی، در حالی که آنان سرگرم جدال و کشمکش بر سر زندگی مادی اند، ناگهان صیحه سهمگین آنان را فراخواهد گرفت.

1689- محافظت از انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13- حفاظت و حراست خداوند از بندگان ، برخاسته از رحمت گسترده اوست .

فَاللّٰهِ خَيْرٌ حَفْظًا وَهُوَ اَرْحَمُ الرَّحْمِيْنَ

ص: 1072

توصیف خداوند به «أرحم الراحمین» ، پس از یاد کردن از او به عنوان بهترین حافظ ، گویای ارتباط میان مضمون دو صفت یاد شده است ؛ یعنی ، چون أرحم الراحمین است بهترین حافظ می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 80 - 4

4- فنّ زره سازی داوود (ع) ، در جهت حفظ مردم از خطرات و پی آمدهای جنگ بود .

داود . . . علمنه صنعه لبوس لکم لتحصنکم من بأسکم

1690- محافظت از ایمان انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطففین - 83 - 33 - 2

2 - تنها فرستادگان الهی ، برای مراقبت از ایمان مردم و تشخیص هدایت و ضلالت آنان ، شایسته اند .

و ما أرسلوا علیهم حفظین

مجهول بودن فعل «أرسلوا» ، گویای آن است که تنها کسانی می توانند مراقب مردم باشند که رسالتی برعهده آنان نهاده شده باشد. سیاق کلام نشان می دهد که ارسال، باید از جانب خداوند باشد.

1691- محافظت از عمل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 4 - 2

2 - افکار و کردار انسان ها ، محفوظ مانده و محاسبه خواهد شد .

إن کلّ نفس لّمّا علیها حافظ

خبر از حفاظت و مراقبت بر انسان ها، هشدار است به آنان که نپندارند آنچه انجام می دهند، فانی گشته و پیامدی نخواهد داشت.

1692- محاکمه اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - قیامت ، روز برانگیخته شدن انسان ها برای محاکمه و کیفر و پاداش

یوم یبعثهم الله جميعاً فینبئهم بما عملوا

ص: 1073

1693- محدوده اختیارات انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 75 - 5

5- انسان ها در مالکیت و قلمرو اختیارات ، متفاوتند .

عبدًا مملوگًا لایقدر علی شیء و من رزقته . . . فهو ینفق منه سرًا و جهراً

برداشت فوق به خاطر این است که مثالهای قرآن، دارای حقیقت و حاکی از واقعیت‌های خارجی - نه غیر حقیقی و سنبلیک - است.

1694- محدوده علم انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 76 - 28

28- دانش بشری محدود است .

و فوق کل ذی علم علیم

تعمیم جمله «و فوق کل . . .» به تمامی عالمان بشر اقتضا می کند که بین انسانها کسی نباشد که از همه عالمان برتر باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 107 - 7

7- دانش بشر ناتوان از پیش بینی زمان برپایی قیامت حتی به صورت احتمال

أو تأتیهم الساعة بغتة و هم لایشعرون

در صورتی می توان گفت چیزی ناگهانی و بی خبر تحقق یافت که آدمی زمان تحقق آن را حتی به صورت احتمال و حدس تعیین نکرده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 38 - 3

3- قلمرو علم بشر به حقایق جهان (آسمان ها ، زمین و . . .) محدود است .

إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ غَيْبِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 36 - 6

6 - وجود پدیده هایی خارج از قلمرو دانش بشر در جهان

و ممّا لا یعلمون

ص: 1074

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 2 - 2

2 - ابزار شناخت حقیقت ستاره « طارق » و ویژگی های آن ، در اختیار همگان نیست .

و ما ادریک ما الطارق

خطاب در «ما ادراک» در این موارد، مخصوص شخص پیامبر(صلی الله علیه و آله) نیست؛ بلکه روی سخن با هر مخاطبی است که این سخن را دریافت کند.

1695- محدوده فهم انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 58 - 11

11- حقیقت بهشت و دوزخ ، فراتر از سطح درک بشر

فإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

با توجه به ارتباط این آیه با آیات پیشین - که در ترسیم دوزخ و بهشت بود - استفاده می شود که آنچه در آن آیات آمده، شکل آسان شده و تنزل یافته مطلب است؛ نه ماهیت عالی آن.

1696- محدوده مالکیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 75 - 5

5- انسان ها در مالکیت و قلمرو اختیارات ، متفاوتند .

عبدًا مملوكًا لا يقدر على شيء و من رزقنه .. فهو ينفق منه سرًا و جهراً

برداشت فوق به خاطر این است که مثالهای قرآن، دارای حقیقت و حاکی از واقعیتهای خارجی - نه غیر حقیقی و سنبلیک - است.

1697- محدوده مسؤولیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - خداوند، انسان‌ها را به تدارک آذوقه و ارزاق، تکلیف نکرده است.

لانسءلک رزقاً

مراد از سؤال در این آیه، طلب تکلیفی است و نکره آوردن «رزقاً» برای تعمیم است؛ بنابراین مفاد «لانسئلک رزقاً» - به قرینه

ص: 1075

«نحن نرزقك» - چنین می شود. ما تو را به تهیه رزق خود و خانواده ات، تکلیف نکرده ایم.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 38 - 3

3 - مسؤولیت هر کس تنها در برابر عمل خود - و نه عملکرد دیگران - دیدگاه مشترک تمامی ادیان آسمانی است .

ألم ینبأ بما فی صحف موسی . و إبرهیم ... ألا تزر وازره وزر آخری

1698- محدودیت بهره دنیوی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 77 - 7

7 - هر انسانی ، دارای سهمی محدود برای استفاده از امکانات و دارایی های خویش است .

و لاتنس نصیبک من الدنیا

عبارت یاد شده هشدار می است از جانب قوم قارون به وی که سهم تو از دنیا نامحدود نیست. بنابراین از آنچه خدا به تو داده است، تنها می توانی به مقدار سهم خودت برداری و بقیه آن امانتی است در دست تو که باید به صاحبان آن برسانی.

1699- محدودیت علم انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 85 - 14، 12، 11، 4

4- عدم دستیابی بشر در طول تاریخ علمی خویش به شناختی قاطع و همه جانبه به حقیقت روح

و یسلونک عن الروح

از اینکه خداوند در جواب سؤال از حقیقت روح، به جای تبیین آن فرمود: «روح از امر من است» می تواند به این معنا باشد که: کشف حقیقت روح برای بشر، دست نیافتنی است.

11- دستاورد های علمی بشر ، در زمینه حقیقت روح ، همواره اندک و ناچیز خواهد بود .

و ما أوتیتم من العلم إلا قليلاً

برداشت فوق مبتنی بر این است که مخاطب «اوتیتیم» همه انسانها باشند.

12- علم بشر به حقایق و اسرار نهفته در هستی همانند روح، اندک و ناچیز است.

یسئلونک ... قل ... و ما اوتیتیم من العلم إلا قليلاً

بنابر اینکه مراد از «العلم» مطلق علم باشد نه خصوص شناخت حقیقت روح، برداشت فوق استفاده می گردد.

14- مقدار دانش بشر، در مقایسه با مجموعه دانستنی های فراوان عالم، ناچیز و اندک است.

و ما اوتیتیم من العلم إلا قليلاً

بنابر اینکه مراد از «العلم» مطلق دانش باشد، نکته فوق قابل استفاده است.

ص: 1076

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 34 - 6

6 - علم بشر ، محدود و غیر قابل مقایسه با علم مطلق خدا است .

إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ . . . و ما تدرى نفس ماذا تكسب غداً

1700- محدودیت عمل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 84 - 4

4- انسان ، در حصار روحیات و ملکات نفسانی و باور های درونی خویش است .

قل كَلَّ يَعْمَلُ عَلَي شَاكِلَتِه

«شاکله» در لغت هم به معنای ملکات نفسانی و هم به معنای طریقه و روشی است که انسان برگزیده آمده است (قاموس المحيط). در هر صورت حکایت از این حقیقت می کند که آدمی، محصور روحیات و باورهای خود است.

1701- محرومیت اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 41 - 3

3- محرومیت انسان در قیامت ، از حمایت و شفاعت دیگران

یوم لا یغنی . . . و هم لا ینصرون

1702- مدبر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 164 - 1

1 - تنها خداوند، «رب» (مالک و مدبر) انسانهاست.

أَغیر الله أبغی ربا

«بغی»، مصدر «أبغی»، به معنای جستجو و طلب کردن است. کلمه «ربا» مفعول برای «أبغی» و «غیر الله» حال برای «ربا» است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 1077

8 - هود - 11 - 18 - 5

5- خداوند ، پروردگار همگان و مدبر امور ایشان است .

علی ربهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 34 - 11

11- خداوند ، پروردگار انسان ها و تدبیرکننده امور ایشان است .

هوربکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 56 - 3

3- خداوند ، پروردگار و مالک همه انسان ها و مدبر امور ایشان است .

علی الله ربی و ربکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 83 - 3

3- کیفر ستم کاران و گنه پیشگان ، مقتضای ربوبیت خداوند و در جهت تدبیر امور انسانهاست .

مسوّمه عند ربک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 101 - 11

11- نزول عذاب بر مشرکان و گنه پیشگان ، جلوه ای از ربوبیت خدا و در جهت تدبیر امور انسانهاست .

لما جاء أمر ربک

برداشت فوق ، با توجه به کلمه «رب» (مدبر و مربی) استفاده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- نزول عذاب برستم پیشگان (کافران و مشرکان) پرتوی از ربوبیت خدا در جهت تدبیر امور انسانهاست .

و كذلك أخذ ربك إذا أخذ القرى و هي ظلمه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12- باور و توجه به قدرت و حاکمیت مطلق خداوند ، موجب پذیرش ربوبیت او بر انسان و سایر هستی است .

إلا ما شاء ربك إن ربك فعال لما يريد

برداشت فوق ، با توجه به کلمه «رب» استفاده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 110 - 8

8- مصالح جوامع بشری و تدبیر امور انسان ها ، مایه تقدیر خداوند بر داوری نکردن او میان حق گرایان و باطل اندیشان ، در عرصه حیات دنیاست .

لولا کلمه سبقت من ربک لقضی بینهم

برداشت فوق ، از کلمه «رب» - که به معنای مدبر و مربی است - استفاده می شود؛ یعنی ، تقدیر یاد شده (لولا کلمه سبقت ..) در راستای تدبیر امور انسانهاست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 83 - 17

17- تدبیر امور انسانها ، در اختیار خداوند است .

عسی الله أن یأتینی بهم جمیعاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 33 - 1,3,4

1- موجودیت انسان ها و دستاوردهایشان و نیز تدبیر امور آنان به دست خداوند است .

أفمن هو قائم علی کل نفس بما کسبت

از معنای «قائم بودن بر کسی» در اختیار داشتن شؤون آن کس ، تدبیر امور او و قوام بخشیدن به وی است. حرف «باء» در «بماکسبت» به معنای «مع» می باشد و مراد از «من هو...» خداوند متعال است. بنابراین مفاد «من هو قائم...» این است که: خداوند قوام بخش انسانها و هر آنچه به دست آورده اند می باشد و او شؤون ایشان را اداره و تدبیر می کند.

3- مشرکان علی رغم اعترافشان به اینکه قوام بخش امور بندگان خداوند است ، برای او شریک های متعددی برگزیده بودند .

أفمن هو قائم علی کل نفس بما کسبت و جعلوا لله شرکاء

4- قوام بخشی به بندگان و تدبیر امور ایشان ، از ویژگی های معبود شایسته پرستش

أفمن هو قائم علی کل نفس بما کسبت و جعلوا لله شرکاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 36 - 4

4- خداوند ، تدبیرکننده و پرورش دهنده همه انسان ها است .

وإنَّ اللهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 30 - 2

2 - تنها خداوند ، پروردگار و مدبر امور انسان ها است .

إنَّ الذينَ قالوا ربِّنا اللهُ

ص: 1079

با توجه به حصر مستفاد از «رَبَّنَا اللَّهُ»، مطلب بالا قابل برداشت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 40 - 9

9 - خداوند ، مراقب و مدبر انسان ها است .

مقام ربّه

«مقام» ممکن است مصدر میمی و به معنای قیام باشد. در این صورت مراد از «مقام ربّه»، قائم بودن خداوند به امور انسان ها و مراقبت او از کردار آنها است. اضافه شدن «مقام» به «ربّ»، نشان ارتباط آن با ربوبیت و مدبر بودن خداوند است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 6 - 6

6 - خداوند ، مربی و مدبر انسان ها است .

يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ . . . رَبِّكَ

آیه شریفه، خطاب به جنس انسان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 15 - 8

8 - خداوند ، مالک و مدبر انسان و سامان بخش تحولات زندگی و عوالم هستی او است .

ربّه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - زلزله - 99 - 5 - 4

4 - الزام زمین به افشای اخبار انسان ها در قیامت ، برخاسته از مقام ربوبیت خداوند و در راستای تدبیر امور آنها است .

بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَىٰ لَهَا

تعبیر «رَبِّكَ»، گرچه خطاب به شخص پیامبر (صلی الله علیه و آله) است؛ ولی در این موارد مفاد آیه شریفه اختصاص به آن حضرت ندارد،

بلکه خطاب به لحاظ جنبه های بشری او است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 1 - 3،8

3 - خداوند ، مالک مردم و تدبیرکننده امور آنان

ربّ الناس

«ربّ» بر «مالک»، «سَرّور»، «مدبّر» و «مرّبّی» اطلاق می شود. (لسان العرب)

8 - توجّه به ربوبیت خداوند و حاکمیت تدبیر او بر امور مردم ، وادارسازنده انسان ها به استعاذه و دلگرم کننده پناهندگان به او است .

قل أعوذ ربّ الناس

ص: 1080

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 2 - 3

3 - خداوند ، بر تربیت و تدبیر امور مردم ، تسلط کامل دارد .

برَبِّ النَّاسِ . ملك الناس

ترتیب ذکرى دو وصف خداوند، ممکن است به نکته یادشده اشاره داشته باشد.

1703- مدت حسابرسی اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 4 - 4

4 - عرصه محشر و حساب رسی خلایق ، پنجاه هزار سال به طول می انجامد .

فی یوم کان مقداره خمسين ألف سنه

1704- مدت حشر اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطففین - 83 - 6 - 12

12 - « عن ابن عمر قال : تلا رسول الله (صلى الله عليه و آله) هذه الآية « يوم يقوم الناس لرب العالمين » قال : كيف بكم إذا جمعكم الله

كما يجمع النبل فى الكنايه خمسين ألف سنه لا ينظر إليكم ;

از [عبدالله] بن عمر نقل شده که رسول خدا(صلى الله عليه و آله) آیه «يوم يقوم الناس لرب العالمين» را تلاوت کرد و فرمود: چگونه

خواهید بود آن زمان که خداوند شما را گرد آورد، همان گونه که تیرها را در جعبه تیردان گرد آورند و پنجاه هزار سال [به همین صورت

فشرده جمع باشید] و خدا به شما نظر نکند».

1705- مدت عمر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 67 - 10

10 - برخی از انسان ها ، پیش از رسیدن به مرحله پیری ، زندگی را به درود گفته ، از دنیا خواهند رفت .

ثم لتكونوا شيوخاً و منكم من يتوفى من قبل

ص: 1081

1706- مراتب اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 21 - 7

7- توجه به عظمت مراتب اخروی ، مایه گرایش به ارزش های عالی آن است .

انظر ... و للأخیره أكبر درجت و أكبر تفضیلاً

دعوت خداوند از انسانها برای تعمق و تأمل در مدارج عالی اخروی، می تواند به این منظور باشد که در انسانها انگیزه آخرت طلبی و تلاش برای کسب درجات عالی آخرت ایجاد کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 19 - 3

3- مراتب انسان ها در آخرت ، متناسب با عمل و کارکرد آنان ؛ بر خلاف مراتب دنیوی ایشان

و لكلّ درجت ممّا عملوا

با توجه به این که آیه شریفه، در مقام توصیف حالات انسان در آخرت است؛ انگشت نهادن بر «مّمّا عملوا» ممکن است درصدد مقایسه میان دنیا و آخرت و بیان تفاوت های این دو زندگی باشد.

1707- مراتب انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 76 - 23

23- تفاوت رتبه و منزلت انسان ها در پیشگاه خداوند

نرفع درجت من نشاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 32 - 11

11 - تفاوت درجات دین داری و هدایت پذیری انسان ها ، در فرهنگ قرآن

ثم أورثنا الكتب... فمنهم ظالم... و منهم سابق بالخيرت

برداشت بالا از تقسیم شدن مردم در برابر قرآن به سه گروه یاد شده به دست می آید.

1708- مراتب دنیوی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 19 - 3

3- مراتب انسان ها در آخرت ، متناسب با عمل و کارکرد آنان ؛ بر خلاف مراتب دنیوی ایشان

ص: 1082

و لکلّ درجت ممّا عملوا

با توجه به این که آیه شریفه، در مقام توصیف حالات انسان در آخرت است؛ انگشت نهادن بر «ممّا عملوا» ممکن است درصدد مقایسه میان دنیا و آخرت و بیان تفاوت های این دوزندگی باشد.

1709- مراتب علم انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 76 - 25

25- آدمیان ، در دانش و آگاهی دارای مراتبی گوناگونند .

نرفع درجت من نشاء و فوق کل ذی علم علیم

مفسّران در این آیه «علیم» را دو گونه تفسیر کرده اند: 1- مراد از آن هر دانا و دانشمندی است. 2- مقصود از آن خداوند می باشد. بر اساس معنای نخست مفاد جمله چنین می شود: هر دانشمندی یافت شود دانشمندتر از او وجود دارد. و بر اساس معنای دوم مفاد جمله مذکور چنین است: علم خدا افزون تر از علم هر دانشمندی است. برداشت فوق، ناظر به اولین احتمال است.

1710- مراتب کمال انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 51 - 2

2- استعداد ها و ظرفیت های وجودی آدمیان برای رشد و کمال ، متفاوت است .

و لقد ءاتینا إبرهیم رشدہ

از این که خداوند به ابراهیم(ع) رشد متناسب و مخصوص به او اعطا فرموده؛ به دست می آید که هر انسانی دارای قابلیت و استعداد مخصوص به خود و متفاوت با دیگران است.

1711- مراقبت از عمل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 4 - 3

3 - خداوند ، با سوگند به آسمان و ستارگان ، بر مراقبت از انسان و افکار و کردار او ، تأکید ورزیده است .

و السماء و الطارق . . . إن كلّ نفسٍ لمّا عليها حافظ

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

20 - فجر - 89 - 15 - 4

ص: 1083

4- آزمایش های متعدد خداوند از انسان ها ، کمین های او برای مراقبت رفتار آنان است .

إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمُرْصَادِ . فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَلِيَهُ رَبَّهُ

حرف «فاء» در «فأما الإنسان»، این آیه را به آیه قبل مرتبط ساخته و ابتلا را مصداق آن قرار داده است.

1712- مربی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- یونس - 10 - 3 - 16، 19، 1

1 - خدا، پروردگار و مربی انسانهاست .

إِنَّ رَبَّكُمْ اللَّهُ

16 - خدای خالق ، مدبر و فرمانروای جهان ، پروردگار حقیقی و مربی انسانهاست .

الذی خلق السموت و الأرض . . . ثم استوی علی العرش یدبر الأمر . . . ذلكم الله ربکم

19 - تنها خداوند خالق مدبر ، پروردگار انسان ها و شایسته پرستش است .

الله الذی خلق . . . ثم استوی . . . یدبر الأمر . . . ذلكم الله ربکم فاعبدوه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- یونس - 10 - 15 - 23

23 - خدا پروردگار آدمیان است .

إِنَّ عَصِيَّتَ رَبِّي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- یونس - 10 - 19 - 10

10 - خدا، پروردگار و مربی انسانهاست .

و لو لا کلمه سبقت من ربک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 32 - 2

2 - خدا، رب و پروردگار حقیقی آدمیان است .

فذلکم اللّٰه ربکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 57 - 5

5 - خداوند، رب و پرورش دهنده همه انسانهاست .

یأیها الناس قد جاءکم موعظه من ربکم

ص: 1084

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 34 - 11

11- خداوند ، پروردگار انسان ها و تدبیرکننده امور ایشان است .

هوربکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 56 - 3

3- خداوند ، پروردگار و مالک همه انسان ها و مدبر امور ایشان است .

علی الله ربی و ربکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 2 - 14

14- خداوند ، رب و پروردگار همه انسانهاست .

لعلکم بلقاء ربکم توقنون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 33 - 1,2

1- موجودیت انسان ها و دستاوردهایشان و نیز تدبیر امور آنان به دست خداوند است .

أفمن هو قائم علی کل نفس بما کسبت

از معانی «قائم بودن بر کسی» در اختیار داشتن شوون آن کس، تدبیر امور او و قوام بخشیدن به وی است. حرف «باء» در «بماکسبت» به معنای «مع» می باشد و مراد از «من هو...» خداوند متعال است. بنابراین مفاد «من هو قائم...» این است که: خداوند قوام بخش انسانها و هر آنچه به دست آورده اند می باشد و او شوون ایشان را اداره و تدبیر می کند.

2- هیچ کس و هیچ چیز (معبود های اهل شرک و . . .) هم پایه خداوند نبوده و به تدبیر امور انسان ها و قوام بخشیدن به آنان توانا نیست

أفمن هو قائم علی کل نفس بما کسبت

«من» در «أفمن هو . . .» مبتدأست و خبر آن شبه جمله ای همانند «کمن لیس کذلک» است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 18 - 5

5- همه انسان ها ، حتی کفار ، تحت ربوبیت خداوندند .

مثل الذین کفروا برّهم أعمالهم کرماد اشتدّت به الريح

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 80 - 2

ص: 1085

2- التجا به ربوبیت خدا و خود را مربوب او دانستن ، از آداب دعا و نیایش

و قل ربّ أدخلنی مدخل صدق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 84 - 8

8- خدای پرورش دهنده انسان ها ، آگاه تر از همگان نسبت به ملکات نفسانی و زمینه های روحی آنان

فرّبکم أعلم بمن هو أهدى سبيلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 14 - 10

10- ربوبیت بر انسان ها و جهان آفرینش ، به هم پیوسته و تفکیک ناپذیر است .

ربّنا ربّ السموت والأرض لن ندعوا من دونه

اصحاب كهف، با مفروض دانستن ربوبیت خداوند بر آفرینش، ربّ خود را نیز با بیان «ربّنا..» همان «ربّ» آسمان ها و زمین دانسته و تفکیک بین این دو را مردود شمرده و با جمله «لقد قلنا إذا شططاً» بر آن تأکید کرده اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 38 - 4

4- الله ، یگانه مالک و مدبّر انسان و جهان هستی است .

لكنّا هو الله ربّي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 36 - 1,4

1- حضرت عیسی (ع) در گهواره ، خداوند را پروردگار خود و دیگر انسان ها معرفی کرد .

وإنّ الله ربّي وربکم

جمله «إنّ الله ربّي ..» عطف بر «إنّی عبد الله» در آیات قبل است. این آیه نیز نقل بخشی از گفته های عیسی (ع) در گهواره است و آیات

«ذلک عیسیٰ ... کن فیکون» در این بین معترضه می باشد. تشابه این جمله با آنچه در سوره آل عمران و زخرف از عیسی (ع) نقل شده، تأیید کننده این نکته است.

4- خداوند ، تدبیرکننده و پرورش دهنده همه انسان ها است .

وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 133 - 12

12 - قرآن ، نشانه و دلیلی روشن بر ربوبیت خداوند بر انسان ها است .

ب- آیه من ربّه أولم تأتھم

ص: 1086

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 1 - 2

2- خدا، پروردگار آدمیان است .

اتَّقُوا رَبَّكُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 19 - 3

3 - خدا، پروردگار آدمیان است .

فِي رَبِّهِمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 30 - 6

6 - خدا، پروردگار انسان ها

عِنْدَ رَبِّهِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 40 - 8

8 - خدا، پروردگار انسان ها

رَبَّنَا اللَّهُ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 47 - 7

7 - خدا، پروردگار آدمیان

وَإِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 54 - 9

9 - خدا، پروردگار انسان ها

أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 64 - 6

6 - بی نیازی و واجد بودن همه کمالات ، شرط شایستگی برای ربوبیت و تدبیر امور عالم و آدم

وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ

ص: 1087

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 67 - 6

6 - خدا، پروردگار انسان ها

و ادع إلى ربّك

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 77 - 4

4 - خدا، پروردگار انسان ها

يأيتها الذين آمنوا... و اعبدوا ربكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 29 - 4

4 - خدا، پروردگار انسان ها است .

وقل ربّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 52 - 4

4 - خدا، پروردگار آدمیان

و أنا ربكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 57 - 3

3 - خدا، پروردگار انسان ها

إنّ الذين هم من خشية ربهم مشفقون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 58 - 5

5 - خدا، پروردگار انسان ها است .

والذین هم بأیت ربّهم یؤمنون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 59 - 2

2 - خدا، تنها مربی و پروردگار انسان ها است .

والذین هم برّبّهم لایشركون

ص: 1088

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 60 - 5

5 - خدا، پروردگار انسان ها است .

إلى ربهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 76 - 4

4 - خدا، پروردگار انسان ها

فما استكانوا لربهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 94 - 1

1 - خدا، پروردگار انسان ها است .

ربّ فلا تجعلني

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 97 - 5

5 - خدا، پروردگار آدمیان است .

وقل ربّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 98 - 4

4 - خدا، پروردگار آدمیان است .

وأعوذ بك ربّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 99 - 2

2 - خدا، پروردگار انسان ها است .

قال ربّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 106 - 1

1 - خدا، پروردگار آدمیان است .

قالوا ربّنا

ص: 1089

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 107 - 1

1 - خدا، پروردگار انسان ها است .

رَبِّنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 109 - 2

2 - خدا، پروردگار انسان ها است .

يقولون رَبِّنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 117 - 6

6 - خدا، پروردگار انسان ها است .

فإِتْمَا حِسابه عند رَبِّه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 118 - 4

4 - خدا، پروردگار انسان ها است .

وقل ربّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 33 - 7

7 - همه انسان ها، تحت تربیت و ربوبیت خداوندند .

يَأْتِيهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 25 - 6

6 - خداوند ، پروردگار حقیقی انسان ها است .

ءامنٓت برّیْکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 62 - 2

2 - خداوند ، پروردگار انسان ها است .

ذلکم اللّٰه ربّکم

ص: 1090

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 67 - 1

1 - خداوند ، خالق و آفریدگار انسان ها است .

هو الذی خلقکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 15 - 22

22 - خداوند ، پروردگار یگانه همه انسان ها

اللّٰه ربّنا وربّکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 8 - 5

5 - خداوند ، پروردگار و مربی انسان ها

و الرسول یدعوکم لتؤمنوا برّبکم

واژه «ربّ» مشترک لفظی میان وصف و مصدر است و در آیه شریفه معنای وصفی آن (تربیت کننده، مربی و پروردگار) اراده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 10 - 7

7 - اهل زمین ، تحت ربوبیت خداوند

أشترُ أُرید بمن فی الأرض . . . ربّهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 6 - 6

6 - خداوند ، مربی و مدبر انسان ها است .

یأیّها الإنسن . . . برّبک

آیه شریفه، خطاب به جنس انسان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشقاق - 84 - 15 - 9

9 - ربوبیت خداوند بر انسان ها، مقتضی شناخت ذات و حالات آنان است.

إِنَّ رَبَّهٗ كَانَ بِهِ بَصِيرًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 8 - 5

ص: 1091

5- بازگشت انسان ها به خداوند و به کیفر رسیدن طغیان گران ، جلوه های ربوبیت خداوند و در راستای تدبیر امور انسان ها است .

رَبِّكَ

ضمیمه خطاب در «رَبِّكَ»، ممکن است خطاب به هر کس باشد که سخن را می شنود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نصر - 110 - 3 - 7

7- خداوند ، مَرَّبِي و مَدْبَرِي شایسته و بی عیب ، برای پیامبر (صلی الله علیه و آله) و دیگران است .

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ

مخاطب در «رَبِّكَ»، گرچه پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) است؛ ولی سیاق سوره، بر تمام انسان ها منطبق است. در این موارد آن حضرت به عنوان رسول و نیز فردی از افراد بشر، مورد خطاب قرار گرفته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 2 - 3

3- خداوند ، بر تربیت و تدبیر امور مردم ، تسلط کامل دارد .

بِرَبِّ النَّاسِ . ملك الناس

ترتیب ذکر دو وصف خداوند، ممکن است به نکته یاد شده اشاره داشته باشد.

1713- مرگ انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 134 - 2

2- همه انسان ها ، حتی پیامبران بزرگ ، در دنیا باقی نمانده و به سرای دیگر خواهند رفت .

تلک أمه قد خلت

از معانی خلو (مصدر خلت) گذشتن و سپری شدن است و در اینجا کنایه از مردن می باشد. یاآوری درگذشت پیامبران صرف یک خبر نیست؛ زیرا همگان بدان آگاهند؛ بلکه هدف از آن توجه دادن مخاطبان به این حقیقت است که: اگر مرگ سراغ پیامبران آمده شما را نیز رها نخواهد کرد، از آن غافل نباشید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 141 - 2

2 - همه انسان ها حتی پیامبران بزرگ در دنیا باقی نمانده و به سرای دیگر خواهند رفت .

تلک أمه قد خلت

برای روشن شدن برداشت فوق به آیه 134 ذیل برداشت شماره 2 مراجعه شود.

ص: 1092

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 25 - 4، 1

1 - زمین عرصه حیات و مرگ آدمیان

قال فیها تحبون و فیها تموتون

4 - انسانها پس از سپری کردن زمان حضورشان در زمین و مرگ همگان، به مکانی دیگر منتقل خواهند شد.

و لکم فی الأرض مستقر و متع إلی حین . . . و منها تخرجون

برداشت فوق بر این اساس است که مراد از «منها تخرجون» اخراج از کره زمین و انتقال به مکانی دیگر باشد. گفتنی است که چون مخاطبان آیه همه انسانها هستند، اخراج از زمین و انتقال به مکانی دیگر پس از مرگ همگان و سپری کردن مدت زمانی است که «إلی حین» بدان اشاره داشت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 50 - 1

1 - میراندن انسان ها و گرفتن جان ایشان ، از مأموریت های فرشتگان

و لو تری إذ یتوفی الذین کفروا الملئکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 20 - 1

1 - میراندن انسان ها و خلق انسانهایی جدید به جای آنان ، کار دشواری برای خداوند نیست .

إن یشأ یدهبکم و یأت بخلق جدید . و ما ذلک علی الله بعزیز

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 61 - 15

15 - به محض فرارسیدن اجل مقرر انسان های ظالم ، آنان بدون درنگ و بدون شتاب خواهند مرد .

فإذا جاء أجلهم لا یتأخرون ساعه و لا یتقدمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 70 - 11

11- آفرینش و مرگ و اعطای دانش و سلب آن از انسان ، جلوه ای از علم و قدرت الهی است .

و الله خلقکم ثم یتوفّکم .. . إن الله علیم قدیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 55 - 4

4 - مرگ و معاد ، سرنوشت همه انسان ها است .

و فیها نعیدکم و منها نخرجکم

ص: 1093

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 44 - 17

17- میراندن انسان ها و نابود کردن جوامع و تمدن ها ، دلیل قدرت بی مانند و شکست ناپذیر خداوند است .

أَنَا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا أَفْهَمُ الْغَلْبُونَ

زیر سؤال بردن و نفی کردن پیروزی و چیرگی کافران در برابر قدرت الهی (أفهم الغالبون)، پس از طرح مسأله مرگ و میر انسان ها به وسیله خداوند، می تواند گویای برداشت یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 11 - 4

4 - مرگ ، سرنوشت همه انسان ها است .

اللَّهُ يَبْدُو الْخَلْقَ ثُمَّ يَعِيدُهُ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 40 - 9

9 - مرگ انسان ها ، از آیات الهی است .

اللَّهُ الَّذِي .. ثُمَّ يَمِيتُكُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 50 - 3

3 - میان وقوع صیحه و فریاد سهمگین و مرگ و انقراض نسل بشر در دنیا ، هیچ فاصله ای نخواهد بود .

صیحه وحده تأخذهم .. فلا يستطيعون توصيه ولا إلى أهلهم يرجعون

ناتوانی بشر از هرگونه توصیه و سفارش و یا مراجعه به کسان خود - با شنیدن صیحه و فریاد سهمگین - حاکی از حقیقت یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 59 - 1

1 - انسان ها ، تنها یک بار در زندگی دنیا با مرگ روبه رو می شوند .

إلّا موتنا الأولى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 68 - 3

3- مرگ ورستاخیز ، حقیقتی عام و در برگیرنده تمامی موجودات شعورمند آسمان ها و زمین و نه مخصوص انسان ها

ونفخ فی الصور فصعق من فی السموت و من فی الأرض . . . ثمّ نفخ فیهِ أُخری فاذا هم ق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 1094

1 - مرگ ، سرنوشت محتوم همه انسان ها است .

ثمّ أماته

12 - وجود نشانه های خداشناسی ، در مراحل پیدایش تا مرگ انسان

ما أكفّره . من أيّ شيء خلقه ... ثمّ أماته فأقبره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - قدرت خداوند بر آفرینش انسان ها ، تنظیم توانمندی های آنان ، هدایت تکوینی و نیز میراندن و به گور افکندن آنها ، دلیل قدرت او بر زنده ساختن آنان در قیامت است .

خلقه فقدّره . ثمّ السبيل يسّره . ثمّ أماته فأقبره . ثمّ إذا شاء أنشره

1714 - مرگ تدریجی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - خداوند ، آدمیان را به تدریج می میراند و از میان می برد .

أولم يروا أنّا نأتى الأرض ننقصها من أطرافها

1715 - مساوات انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - تساوی مردم در اصل آفرینش و نبودن امتیاز در خلقت آنان ، موجب مسؤولیت تمامی آنان در برابر قوانین الهی

اتّقوا ربّکم الذی خلقکم من نفس واحدة و خلق منها زوجها

جمله «خلقکم من نفس واحدة»، علاوه بر بیان این حقیقت که تمامی انسانها از نسلی واحدند، به این معنا اشاره دارد که بین آنان در

خلقت هیچگونه امتیاز و تبعیضی نیست و لذا همه موظف به رعایت تقوا هستند.

1716- مسکن انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 36 - 15

ص: 1095

15 - زمین محل سکونت و قرارگاه موقت انسانها

و لکم فی الأرض مستقرّ و متع إلى حین

«إلی حین» (تا هنگامی) علاوه بر تعلقش به «متاع»، به «مستقر» نیز متعلق هست.

1717- مسؤول تزکيه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 7 - 2

2 - کسانی که شایستگی ارشاد دیگران را ندارند ، مسؤول ناپاکی آنان نیز نیستند . *

و ما علیک الاّ یزگی

این احتمال وجود دارد که مفاد جمله «و ما علیک...»، بستن راه عذر بر اعتراض کننده به حضور این ام مکتوم باشد. با این بیان که اگر خود را در برابر ناپاکی کافران مسؤول می دانی خطا کرده ای؛ زیرا همین برخوردی که با آن نایبنا داشتی، نشان می دهد که نمی توانی عهده دار مقام ارشاد دیگران باشی و این تکلیف از تو بر نمی آید.

1718- مسؤول عمل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 119 - 7

7 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) پس از راهنمایی مردم ، مسؤول عملکرد آنان نبوده و بر کفرپیشگی ایشان مؤاخذه نخواهد شد .

و لاتسنل عن أصحاب الجحیم

1719- مسؤولیت اجتماعی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 46 - 3

3 - مردم ، موظف اند هر کاری را - چه جمعی باشد و چه فردی - فقط برای رضای خدا انجام دهند .

أن تقوموا لله مثنی و فردی

«مثنی و فرادی» حال برای ضمیر فاعلی «تقوموا» است و کلمه «مثنی» کنایه از تعدد می باشد.

1720- مسؤولیت انذار انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 1096

9- انجام رسالت الهی (انذار مردمان) در دیدگاه مشرکان ، تنها در خور شأن فرشتگان بود ، نه در توان انسان .

وقالوا مال هذا الرسول .. لولا أنزل إليه ملك

برداشت فوق، از آن جا است که مشرکان به خاطر غذا خوردن و رفت و آمد پیامبر(صلی الله علیه و آله) در بازار، او را شایسته پیامبری نمی دانستند و خواستار نزول فرشته ای برای همیاری با آن حضرت بودند.

1721- مسؤولیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 3 - 12، 9

9- نماز و انفاق باید برنامه همیشگی انسان باشد ، نه مقطعی و موقت

يقيمون الصلوه و مما رزقنهم ينفقون

برداشت فوق با توجه به فعلهای مضارع (يقيمون و ينفقون) - که حکایت از تجدد و استمرار دارد - استفاده شده است.

12 - تلاش برای رفع نیاز نیازمندان ، وظیفه ای بر عهده همگان و یکی از نشانه های تقواست .

هدى للمتقين .. و مما رزقنهم ينفقون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 21 - 9، 1

1 - پرستش خداوند وظیفه ای ضروری ، بر دوش همه مردم

يأبها الناس اعبدوا ربكم

9- رسیدن به تقوا ، وظیفه ای ضروری برای همه انسانهاست .

لعلکم تتقون

چون هدف از لزوم عبادت رسیدن به تقواست، نیل به تقوا نیز ضروری می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 78 - 8

8 - دستیابی به محتوای کتاب های آسمانی وظیفه ای بر عهده همگان

منهم أمیون لایعلمون الکتب

لحن آیه، گویای سرزنش کسانی است که از محتوای کتاب آسمانی خویش اطلاعی ندارند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 121 - 8

8 - خواندن و تلاوت کتاب های آسمانی وظیفه ای بر عهده همگان

یتلونه حق تلاوته

ص: 1097

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 124 - 10

10 - اقتدا به ابراهیم (ع) و پیروی از راه و روش او، وظیفه ای است بر عهده همه انسان ها.

قال إني جاعلك للناس إماماً

معرفی ابراهیم (ع) به عنوان امام و مقتدای مردم، مستلزم این حکم تکلیفی است که: باید مردم او را الگو قرار داده و به او اقتدا کنند و از راه و روشش پیروی کرده و از فرمانهای او در هر زمینه ای اطاعت کنند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 133 - 13

13 - پرستش خدای یکتا، وظیفه ای بر عهده همگان

نعبد... إلهاً وحداً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 136 - 11

11 - تسلیم خدا بودن، وظیفه ای ضروری بر عهده همگان

و نحن له مسلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 161 - 3

3 - فرشتگان و تمامی مردم در قیامت، کفرپیشگانی را که در حال کفر مرده اند، لعنت کرده و خواستار دوری رحمت الهی از آنان خواهند شد.

أولئك عليهم لعنة الله و الملكة و الناس أجمعين

لعنت مردم به معنای: نفرین و درخواست دوری لعنت شونده از رحمت خداوند است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - همه انسان ها مخاطب قرآن بوده و به رعایت احکام آن دعوت شده اند .

يَأَيُّهَا النَّاسُ كُلُّوْا مِمَّا فِى الْاَرْضِ حَلٰلًا طَيِّبًا

7 - انسان ها نباید خویشتن را به بهانه های واهی از قبیل : زهدگرایی ، آداب و رسوم قومى و . . . از امکانات و نعمت های زمین محروم سازند .

كُلُوْا مِمَّا فِى الْاَرْضِ حَلٰلًا طَيِّبًا

هر چند مقصود از امر (كلوا) - چنانچه مفسران برآند - بیان اباحه است نه وجوب؛ ولی آوردن صیغه امر برای بیان اباحه می تواند اشاره به این نکته باشد که: متکلم در صدد ترغیب است و خودداری از آن مباح را شایسته نمی شمرد.

ص: 1098

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 183 - 7

7 - تحصیل تقوا و پرهیز از گناهان ، وظیفه همه بندگان است .

لعلکم تتقون

و جوب روزه برای تحصیل تقوا، بیانگر این است که: نیل به تقوا لازم و ضروری است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 31 - 5

5 - همه انسان ها ، مأمور به پرستش و اطاعت بی چون و چرای خدای یگانه و پرهیز از شریک گرفتن غیر ، برای اویند .

و ما أمروا إلا لیعبدوا إلهها وحداً لا إله إلا هو

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 17 - 10

10 - انسانها ، باید کتاب های آسمانی را پیشوا و مقتدای خویش قرار دهند .

و من قبله کتب موسی إماماً و رحمه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 35 - 5

5 - هر کس مسؤول عملکرد خویش است و تنها خودش به خاطر گناهش مؤاخذه می شود .

إن افتربته فعلیّ إجرامی

«إجرام» به معنای ارتکاب و کسب گناه است. تقدیم «علیّ» بر «إجرامی» حکایت از حصر دارد؛ یعنی ، گناه افترا (اگر افترا بی باشد) تنها متوجه من است نه دیگری.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 23 - 23

23- انسان ، نباید به بهانه سپاس از مردمان و پاسخ گویی به اکرام آنان ، خداوند را معصیت کند .

أكرمی مثویه .. قال معاذ الله إنه ربي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 15 - 1

1 - انسان ، وظیفه دار سنجش میان فرجام تقوایشگان و تکذیب کنندگان قیامت و دوزندگی بهشت و جهنم ، با تفکر در رهنمود های قرآن

قل أذلك خير أم جنة الخلد التي وعد المتقون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 1099

9- انسان ها ، وظیفه دار صبر و شکیبایی در برابر آزمایش های الهی

و جعلنا بعضکم لبعض فتنه أتصبرون

استفهام در جمله «أتصبرون» استفهام حقیقی نیست؛ بلکه در معنای «امر» به کار رفته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - انسان ها ، وظیفه دار سؤال کردن از افراد خبیر و آگاه در باره مبدأ و چگونگی آفرینش جهان هستی (آسمان ها ، زمین و . . .)

الذی خلق السموت . . . فسئل به خبیراً

برداشت یاد شده، مبتنی بر این مطلب است که «فا» در «فسئل به خبیراً» جواب برای شرط مقدر و تقدیر آن چنین باشد: «إن شئت تحقیق ما ذکر فسئل به خبیراً». گفتمنی است در برداشت فوق، مرجع ضمیر «به» خلق و استوا و «خبیراً» مفعول برای «فسئل» دانسته شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مردم ، موظف اند همدیگر را در انجام هر کار خالصانه ، یاری دهند .

أن تقوموا لله مثنی و فردی

احتمال دارد «مثنی» اشاره به این نکته باشد که مردم دو نفری به همدیگر کمک کنند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - تمامی انسان ها ، در برابر اعمال و کردار خویش ، مسؤول اند .

اعملوا علی مکانتکم إتی عمل فسوف تعلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- انسان ها ، باید دنیا را میدان مسابقه جهت دست یافتن به بهشت و آمرزش الهی قرار دهند .

و ما الحيوه الدنيا إلاّ متع الغرور . سابقوا إلى مغفره من ربكم و جنّه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 33 - 3

3- انسان ، در برابر عقاید و باور های خویش ، مسؤول بوده و همه آنها در نامه اعمال او ثبت است .

من أوتى كتبه .. و لم أدر ما حسابيه... خذوه... فاسلكوه . إته كان لا يؤمن بالل

خداوند علت سرنوشت بد و عذاب کافران را، ایمان نیاوردن به خدای بزرگ دانسته است. از این نکته می توان استفاده کرد که

ص: 1100

انسان در برابر مجموعه عقاید و اندیشه های خویش، مسؤول است و باید در برابر خدای بزرگ پاسخگو باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 34 - 4

4- انسان، در برابر تمامی رفتار های فردی و اجتماعی خویش، مسؤول بوده و همه آنها در نامه اعمال او ثبت است.

من أوتی کتبه.. و لم أدر ما حساییه... و لایحصّ علی طعام المسکین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مدثر - 74 - 39 - 1

1 - همه انسان ها - جز اصحاب الیمین - اسیر و گرفتار کردار خویش اند.

إلا أصحاب الیمین

تعبیر «رهینه»، می رساند که انسان ها به سبب رفتارشان، در قید اسارت اند و به مقتضای استثنای «إلا أصحاب الیمین» استفاده می شود که تنها، اصحاب الیمین (گروه نیک کردار و خوبان)، از این قید آزاداند.

1722- مسؤولیت فردی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 46 - 3

3- مردم، موظف اند هر کاری را - چه جمعی باشد و چه فردی - فقط برای رضای خدا انجام دهند.

أن تقوموا لله مثنی و فردی

«مثنی و فرادی» حال برای ضمیر فاعلی «تقوموا» است و کلمه «مثنی» کنایه از تعدد می باشد.

1723- مشابهت تفکر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 118 - 13

13 - همانندی اندیشه های انسان ها، از عوامل تکرار حوادث تاریخی است.

كذلك قال الذين . . . مثل قولهم تشبهت قلوبهم

1724- مشكلات دنیوی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 1101

6- همه انسان ها ، حتی پیامبران در معرض انواع رنج ها ، ناراحتی ها و ناگواری ها در دنیا

وأيوب .. أتی مسنی الضّرّ

1725- مصالح انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 85 - 28

28 - خیر و صلاح واقعی انسان ها در گرو یکتاپرستی ، سلامت امور اقتصادی و پرهیز از فسادانگیزی است .

ذلكم خیر لكم

«ذلكم» اشاره به تمامی مسائلی است که شعیب قوم خویش را بدانها رهنمون ساخت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 95 - 7

7- نفع و صلاح واقعی انسان ها ، تنها در ارزش های معنوی و الهی نهفته است و نه در مطامع ناچیز دنیوی .

و لا تشتروا بعهد الله ثمناً قليلاً إنما عند الله هو خیر لكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 49 - 5

5- بعثت پیامبران و تعالیم ادیان ، در جهت تأمین منافع و مصالح انسان ها است .

إنّما أنا لكم نذیر مبین

به کارگیری «لام» انتفاع در «لکم» می تواند گویای برداشت یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 60 - 12

12 - احکام و توصیه های الهی ، برخوردار از حکمت و فلسفه و در جهت منافع و مصالح انسان ها است .

ألم أعهد إليكم بيني وادم أن لاتعبدوا الشيطان إنه لكم عدو مبين

توصیه خداوند به اطاعت نکردن از شیطان و بیان فلسفه و چرایی آن (إنه لكم عدو مبين)، حاکی از حقیقت یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - صف - 61 - 11 - 14، 13

13 - احکام و قوانین الهی ، در جهت منافع و مصالح واقعی انسان ها است .

تؤمنون . . . و تجهدون ... ذلکم خیر لکم

14 - ناآگاهی انسان ها ، نسبت به بعضی از مصالح و منافع واقعی خود

ص: 1102

ذلکم خیر لکم ان کنتم تعلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تحریم - 66 - 2 - 11

11 - حکم خداوند مبنی بر شکستن سوگند درباره محرومیت از مباحات و حلال ها ، عالمانه و حکیمانه بوده و در جهت مصالح و منافع انسان ها است .

قد فرض الله لکم تحله أیمنکم . . . و هو العلیم الحکیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - نوح - 71 - 2 - 6

6 - انذار ها و اخطار های پیامبران ، در جهت مصالح و منافع خود مردم است .

إتی لکم نذیر مبین

در برداشت یاد شده، لام در «لکم» برای تعلیل دانسته شده است؛ یعنی، «لأجل نفعکم».

1726- مطالعه در تفاوت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 21 - 1

1- خداوند ، فراخوان آدمیان برای تأمل و درس آموزی از تفاوت رتبه دنیوی انسانها

انظر کیف فضلنا بعضهم علی بعض

1727- معاد انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 55 - 3,4

3 - آدمیان ، پس از مرگ ، بار دیگر از دل خاک خارج خواهند شد .

و منها نخرجکم

4- مرگ و معاد ، سرنوشت همه انسان ها است .

و فيها نعيدكم و منها نخرجكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 11 - 3,5

3- آفرینش نخستین انسان ، نشانه قدرت مندی خداوند بر باز آفرینی وی در عالم آخرت است .

ص: 1103

اللّٰهُ يَبْدُوْا الْخَلْقِ ثُمَّ يَعِيْدُهُ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ

این آیه، به قرینه آیه بعد - که درباره برپایی قیامت است - درصدد اثبات معاد از طریق توجه دادن به خلقت نخستین انسان ها است.

5- انسان ها ، پس از باز آفرینی در عالم آخرت ، به سوی خداوند باز می گردند .

اللّٰهُ يَبْدُوْا الْخَلْقِ ثُمَّ يَعِيْدُهُ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 16 - 5

5- انسان ها ، در عالم آخرت ، حیات مجدد پیدا می کنند .

الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَ كَذَّبُوْا بِآيَاتِنَا وَ لِقَايِ الْآخِرَةِ

مراد از «لقاء الآخرة» می تواند تحقق لقای انسان ها با خدا در عالم آخرت باشد که در این صورت، مستلزم حیات مجدد آنها است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 28 - 7، 4، 3

3- فاصله افتادن میان خلقت نخستین انسان و زنده کردن مجدد او پس از مرگ ، تأثیری در آن خلقت ندارد .

مَا خَلَقَكُمْ وَّلَا بَعَثَكُمْ اِلَّا كُنُفُسٍ وَّحِدَةً

چنان چه مفسران گفته اند، مشرکان با تعجب سؤال می کردند که «چگونه امکان دارد که انسانی پس از سال ها مردن، مجدداً زنده شود؟». آیه در صدد پاسخ به آن پرسش است و تشریح می کند که خلقت نخستین و دوباره، همانند آفریدن یک تن است و فاصله ایجاد شده، تأثیری ندارد.

4- انسان ها ، پس از مرگ ، از جانب خداوند مجدداً زنده خواهند شد .

مَا خَلَقَكُمْ وَّلَا بَعَثَكُمْ اِلَّا كُنُفُسٍ وَّحِدَةً

7- پاسخگویی خداوند به شبهه ایجاد شده در ذهن افراد درباره معاد و تجدید حیات انسان ها پس از مرگ ، بر اساس آگاهی او است .

مَا خَلَقَكُمْ وَّلَا بَعَثَكُمْ اِلَّا كُنُفُسٍ وَّحِدَةً اِنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌ بَصِيْرٌ

ذکر «اِنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌ ..» در پایان آیه، به جای اعلام قدرت مندی خداوند، می تواند این نکته را برساند که چون خداوند، از شبهه ایجاد شده در ذهن ها خبر داشته، اقدام به پاسخگویی کرده است.

1728- معبود انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 163 - 1

1 - معبود حقیقی همه انسان ها ، معبودی است یگانه و یکتا

وإلهکم إله واحد

ص: 1104

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 98 - 4

4- معبود حقیقی انسان ها، همان معبود یگانه در جهان هستی است.

إِنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

وصف «الذی...» برای تعلیل است؛ یعنی، چون «اللّه» کسی است که هیچ معبود بر حقّی در جهان جز او وجود ندارد، پس «خدای شما» نیز هم او است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 23 - 4

4- انسان با هر اندیشه و مرام، دارای معبودی برای خویش

مَنْ اتَّخَذَ إِلَهًا هَوِيَهُ

از تقدیم «إله» بر «هواه»، استفاده می شود که وجود «إله» و معبود برای انسان، امری غیر قابل انکار است. با این تفاوت که مؤمن به عبودیت پروردگار روی آورده؛ ولی کافر و ناصالح هوای خویش را به خدایی برگزیده است.

1729- معلم انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 2 - 1

1 - خداوند، معلم انسان و تعلیم دهنده قرآن

الرحمن . عَلَّمَ الْقُرْآنَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جمعه - 62 - 3 - 6

6- پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله)، معلم تمامی انسان ها در همه عصر ها و همه نسل ها

وَيَعْلَمُهُمُ الْكُتُبَ وَالْحِكْمَةَ وَ... وءاخیرین منهم

برداشت یاد شده، بدان احتمال است که «آخرین» عطف بر «هم» در «یعلّمهم الكتاب» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 4 - 1

1 - خداوند ، معلم انسان ها است .

الذی علّم

ص: 1105

1730- مقدرات انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 51 - 2

2 - ثبت پیشاپیش همه مقدرات انسان ها ، از سوی خداوند

قل لن يصيبنا إلا ما كتب الله لنا

1731- مقهوریت عمل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 24 - 4

4- کردار انسان ها ، مقهور خواست خداوند و مستند به خود ایشان است .

إتّى فاعل . . . إلا أن يشاء الله

چنان چه کسی بگوید: «به خواست خداوند، من، در آینده، چنین کاری را انجام خواهم داد» - براساس آیه شریف - گفتاری صحیح و مُجاز، به زبان آورده است. بنابراین، خواست خداوند، مانع استناد کار به خود انسان نیست.

1732- مکان امتحان انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 14 - 3

3 - دنیا ، محل تکلیف و میدان آزمون انسانهاست .

ثم جعلنكم خلائف في الأرض . . . لننظر كيف تعملون

1733- مکر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 34 - 14

14- خداوند ، به ترفند ها و مکر های آدمیان و راه خنثی کردن و از میان بردن آن ، آگاه است .

فصرف عنه كیدهٔ إنه هو السميع العليم

از مصداقهای مورد نظر برای متعلق «سمیع» و «علیم»، به قرینه «کیدهن» ترفند زنان اشراف، و به قرینه «صرف عنه» از میان بردن مکرهای ایشان است.

ص: 1106

1734- ملاک ارزش انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 2 - 6

6 - نقص عضو ، از شخصیت و ارزش انسان نمی کاهد .

عبس و تولی . أن جاءه الأعمی

1735- ملاک طبقه بندی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 79 - 11

11 - توحید و شرک ، ملاکی برای مرزبندی و طبقه بندی انسانها

ینی بریء مما تشركون . . . و ما أنا من المشركین

با توجه به اینکه ابراهیم(ع) پس از بیان عقیده توحید و ابطال شرک صف خود را از مشرکان جدا می سازد و بر آن تأکید میورزد ملاکی برای طبقه بندی جوامع ارائه می کند.

1736- ملاک مؤاخذة اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 53 - 3

3 - محاکمه آدمیان در قیامت ، براساس مدارک مضبوط و انکارناپذیر

و كلّ شیء فعلوه فی الزّیر . و كلّ صغیر و کبیر مستطر

1737- ممنوعیت تجسی از پیشینه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 112 - 4

4 - هدایتگران و مبلغان الهی ، نباید در باره زندگی خصوصی گذشته گروندگان به دین تحقیق کنند .

قال و ما علمى بما كانوا يعملون

ص: 1107

1738- منابع تغذیه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 27 - 2,6,8

2- رویش گیاهان مختلف، با کاربرد های گوناگون، از آمیختن دو عنصر آب و خاک، به منظور استفاده انسان ها و دام ها، از آیات الهی است.

أولم يروا أنّا نسوق الماء إلى الأرض الجرز فنخرج به زرعًا تأكل منه أنعمهم وأنف

6- آب، دارای نقش اساسی، در حیات و تغذیه انسان ها و حیوان ها است.

ونسوق الماء إلى الأرض الجرز فنخرج به زرعًا تأكل منه أنعمهم وأنفسهم

8- نباتات، منبع اصلی تغذیه انسان ها و حیوان ها است.

فنخرج به زرعًا تأكل منه أنعمهم وأنفسهم

1739- منازعه اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 31 - 5

5- خداوند، بر جریان نزاع و مجادله مردمان در قیامت، ناظر بوده و میان آنان به داوری خواهد پرداخت.

ثم إنكم يوم القيمة عند ربكم تختصمون

تعبیر «عند ربكم» می تواند گویای این حقیقت باشد که خداوند، بر جریان نزاع مردم ناظر است و او تصمیم نهایی را خواهد گرفت و میان آنان داوری خواهد کرد.

1740- منافع انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 47 - 5

5- گردش شب و روز و آرامش در شب و تلاش روزانه، در راستای تأمین نیاز ها و منافع انسان ها و هماهنگی با آنها است.

و هو الذى جعل لكم الليل لباساً و النوم سباتاً و جعل النهار نشوراً

برداشت فوق، از لام «لکم» - که برای انتفاع است - به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 60 - 12

12 - احکام و توصیه های الهی ، برخوردار از حکمت و فلسفه و در جهت منافع و مصالح انسان ها است .

ألم أعهد إليكم بيني و آدم أن لاتعبدوا الشيطان إنّه لكم عدوٌّ مبين

توصیه خداوند به اطاعت نکردن از شیطان و بیان فلسفه و چرایی آن (إنّه لكم عدوٌّ مبين)، حاکی از حقیقت یاد شده است.

ص: 1108

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 12 - 6

6- کتاب های آسمانی ، پیامدار رحمت برای خلق و دربردارنده منافع حقیقی آنان

و من قبله کتب موسی إماماً و رحمه

از لحن آیه شریفه استفاده می شود که قرآن نیز مانند تورات، امام و رحمت است و این دو بعد، مخصوص به کتاب موسی نیست؛ بلکه ویژگی تمامی کتاب های آسمانی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 51 - 5

5 - هشدار های پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، روشن و در جهت منافع آدمیان

إتی لکم منه نذیر مبین

لام در «لکم» بیانگر انتفاع است.

1741- منت بر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 11 - 1

1 - امتنان الهی بر خلق ، به خاطر قرار دادن انواع میوه ها در زمین ، برای آنان

و الأرض وضعها للأنام . فیها فکھه

واژه «فاکھه» بر مطلق میوه - از هر نوع باشد - اطلاق می شود (قاموس المحيط).

1742- منشأ از دیاد نسل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 13 - 3

3 - آفرینش نسل گسترده بشر ، از یک زن و مرد (آدم و حوا) به وسیله خداوند ، نمود عظمت آفریدگار

إِنَّا خَلَقْنَكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى

تأکید بر «نا»ی متکلم و انتساب خلقت به خداوند، می تواند پیام مذکور را نیز دربرداشته باشد.

ص: 1109

1743- منشأ امور انسان ها در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 19 - 8

8 - زمام همه امور انسان ها در قیامت ، در دست خداوند است .

و الأمر یومئذ لله

ممکن است «أمر» مفرد «أمور» و به معنای کار و شأن باشد.

1744- منشأ پیدایش انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 189 - 2

2 - شخص واحد (آدم ع) منشأ و مبدأ همه انسانهاست .

خلقکم من نفس وحده

برداشت فوق و نظایر آن مبتنی بر این نظر است که مراد از نفس واحده و زوجش آدم(ع) و حوا(س) باشد.

1745- منشأ تأمین انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 36 - 1

1 - خداوند ، کفایت کننده امور بندگان و بی نیازکننده آنان از دیگران است .

ألیس الله بکاف عبده

«کافی» به کسی گفته می شود که با وجود او، از دیگران بی نیازی حاصل می شود.

1746- منشأ تأمین غذای انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 15 - 2

2 - خداوند ، پدید آورنده بذر ها و دانه های خوراکی و رویدنی های زمین و تأمین کننده غذا های گیاهی انسان است .

لنخرج به حبّاً و نباتاً

ص: 1110

1747- منشأ تجمع اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 15 - 29

29 - گردآوری تمامی انسان ها ، در صحنه قیامت به اراده خداوند

اللّٰه یجمع بیننا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 26 - 4

4 - خداوند ، گردآورنده آدمیان در روز قیامت

ثمّ یجمعکم إلی یوم القیمه

حرف «إلی» به معنای «فی» است.

1748- منشأ تدبیر امور انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکویر - 81 - 29 - 6

6 - تدبیر همه امور مردم و تربیت آنان ، به دست خداوند است .

ربّ العلمین

اختصاص «عالمین» به مردم در آیه «إن هو إلاّ ذکر للعالمین»، می رساند که مصداق برجسته آن در این آیه نیز، مردم است.

1749- منشأ تدبیر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 37 - 2

2 - تدبیر امور انسان ها ، در اختیار مالک و مدبّر جهان هستی است .

ربّک . . . ربّ السموت و الأرض و ما بینهما

«رَبِّ السَّمَاوَاتِ» - که بیانگر «رَبِّک» در آیه قبل می باشد - گویای این است که رَبُّ تو همان رَبُّ جهان هستی است و آنان که به ارباب متعدد می اندیشند، بر خطایند.

1750- منشأ تفاوت اجتماعی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 1111

9- تفاوت سطح معیشت و جایگاه اجتماعی انسان ها ، مبتنی بر حکمت و تدبیر الهی است .

ورفعنا بعضهم فوق بعض درجات لیّخذ بعضهم بعضاً سخریّاً

بیان تفاوت سطح زندگی انسان ها همراه با فلسفه آن، نشانگر آن است که این کار از روی حکمت صورت گرفته است.

1751- منشأ تفاوت اقتصادی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- تفاوت سطح معیشت و جایگاه اجتماعی انسان ها ، مبتنی بر حکمت و تدبیر الهی است .

ورفعنا بعضهم فوق بعض درجات لیّخذ بعضهم بعضاً سخریّاً

بیان تفاوت سطح زندگی انسان ها همراه با فلسفه آن، نشانگر آن است که این کار از روی حکمت صورت گرفته است.

1752- منشأ تفاوت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

24- خداوند بر اساس مشیت خویش ، برتری دهنده برخی از انسان ها بر برخی دیگر و اعطا کننده کمال به بهره مندان از آن

نرفع درجات من نشاء

اساس مشیت خویش ، برتری دهنده برخی از انسانها بر برخی دیگر و اعطا کننده کمال به بهره مندان از آن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- برتری مرتبه برخی انسان ها بر بعضی دیگر و تفاوت مراتب مادی آنان ، در قلمرو اراده الهی است .

فضّلنا بعضهم علی بعض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - طبقات اجتماعی و تفاوت سطح زندگی آنان ، بسته به تدبیر الهی و تابع تقدیر و برنامه ریزی او است .

و رفعا بعضهم فوق بعض درجت

ص: 1112

1753- منشأ تفاوت روزی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 71 - 3

3- اراده خداوند به تفاوت روزی انسان ها ، نشأت یافته از علم او به نیازها و مصالح واقعی آنهاست . *

إن الله علیم قدیر . و الله فضّل بعضکم علی بعض فی الرزق

تصریح به اینکه خدا باعث برتری یافتن برخی بر برخی دیگر در روزی است - پس از تذکر به اینکه خدا عالم و قادر است - می تواند گویای این حقیقت باشد که این برتری دادنها عالمانه و نشأت یافته از آگاهی خداوند به مصالح و نیازهای واقعی انسانهاست.

1754- منشأ حرکت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 35 - 6

6- خدا ، مبدأ آغازین حرکت انسان ها است .

وإلینا ترجعون

برداشت یاد شده از واژه «رجوع» استفاده می شود؛ زیرا برای هر رجوع و بازگشتی، نقطه آغازین خواهد بود.

1755- منشأ حشر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 47 - 4

4- همه انسان ها ، در قیامت ، به اراده الهی ، جمع شده و گرد آوری خواهند شد .

و حشرنهم

«حشر» جمع کردن مردم در روز قیامت است (لسان العرب). ماضی آوردن «حشرنا» برای دلالت بر قطعی بودن حشر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 125 - 8

8 - حاضران صحنه قیامت ، خداوند را محسوس کننده انسان ها و اختیاردار قوای درک و فهم آنان می دانند .

لم حشرتی أعمی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 6 - 2

2 - برانگیخته شدن انسان ها در روز رستاخیز به اراده الهی

یوم یبعثهم الله

ص: 1113

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 22 - 2

2- فرارسیدن زمان پیدایش قیامت و محسور شدن انسان ها در آن ، در گرو خواست خداوند است .

ثم إذا شاء أنشره

1756- منشأ خلقت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 98 - 2

2- خداوند تمامی آدمیان و نژادها و تیره های مختلف آن را از یک شخص (آدم) آفریده است.

و هو الذی أنشأكم من نفس وحده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 39 - 3

3- آگاهی انسان ها ، از منشأ پیدایش بشر و سیر تکوین او

إنّا خلقنهم ممّا يعلمون

برداشت یاد شده، مبتنی بر این است که «من» در «مّمّا» ابتدائیه باشد.

1757- منشأ درک انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 125 - 8

8- حاضران صحنه قیامت ، خداوند را محسور کننده انسان ها و اختیاردار قوای درک و فهم آنان می دانند .

لم حشرتنی أعمی

1758- منشأ روزی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - خداوند ، روزی دهنده جنندگان و انسان ها است .

اللّٰه يَرْزُقْهَا وَإِيَّاكُمْ

ص: 1114

1759- منشأ زوجیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 36 - 2

2- خداوند تمامی رویدنی های زمین ، انسان و پدیده های ناشناخته در نزد بشر را به صورت زوج (نر و ماده) آفریده است .

سبحن الذی خلق الأزواج کلها ممّا تنبت الأرض و من أنفسهم و ممّا لایعلمون

«زوج» (مفرد «أزواج») برای دو معنا به کار می رود: 1- مقابل طاق و مرادف جفت; 2- به معنای نوع و صنف گفتنی است برداشت یاد شده مبتنی بر معنای نخست است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 8 - 2

2- پیدایش دو جنس مرد و زن در نوع انسان ، کار خداوند و نشان قدرت او است .

أزواجًا

«أزواجًا» حال برای ضمیر «کم» در «خلقناکم» است. در این صورت مفاد آیه چنین می شود: خداوند شما را با حالت زوجیت و دو جنس بودن آفرید.

1760- منشأ شناسایی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 13 - 4

4- پیدایش نژاد ها و ملیت های مختلف در میان نسل بشر ، تدبیر الهی در جهت شناخت آنان نسبت به یکدیگر

و جعلنکم شعوبًا و قبائل لتعارفوا

هرگاه انسان ها از هر جهت شبیه یکدیگر بودند، شناسایی آنان بهوسیله خودشان دشوار می شد. بنابراین هر تمایز ظاهری و اعتباری، می تواند به تشخیصات اجتماعی و سهولت ارتباط و شناخت آنان نسبت به هم کمک کند.

1761- منشأ عمل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- کردار انسان ها ، مقهور خواست خداوند و مستند به خود ایشان است .

إتّی فاعل . . . إلا أن یشاء الله

ص: 1115

چنان چه کسی بگوید: «به خواست خداوند، من، در آینده، چنین کاری را انجام خواهم داد» - براساس آیه شریف - گفتاری صحیح و مُجاز، به زبان آورده است. بنابراین، خواست خداوند، مانع استناد کار به خود انسان نیست.

1762- منشأ فرجام اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 40 - 6

6 - سرنوشت انسان در آخرت، وابسته به کردار و خصلت های او در دنیا است.

و ءاثر الحیوه الدنیا . . . خاف مقام ربّه

1763- منشأ قدرت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 20 - 8

8 - اراده و اقتدار خداوند، حاکم بر اراده و اقتدار انسان ها

و كفّ أیدی الناس عنکم

تعبیر «كفّ...»، می رساند که اراده الهی، فائق بر قدرت و اراده مردم است.

1764- منشأ کوری اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 126 - 8

8 - نابینایی و بسته بودن راه درک انسان در قیامت، تبلور محرومیت او از توجه و عنایت خداوند

لم حشرتنی أعمی . . . کذلک الیوم تنسی

1765- منشأ کیفر اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تحریم - 66 - 7 - 5

5 - مجازات انسان ها در قیامت ، بازتاب و محصول کردار دنیایی خود آنان است .

إِنَّمَا تَجْزُونَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

ص: 1116

1766- منشأ مالکیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 4 - 4

4- مشروعیت مالکیت انسان، در گرو امضای آن از سوی خداوند است.

له ما فی السموت و ما فی الأرض

از این که خداوند، مالکیت حقیقی در جهان هستی را برای خود منحصر فرموده، مطلب بالا قابل برداشت است.

1767- منشأ معاد انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 11 - 1

1 - خداوند، آغازکننده آفرینش انسان و بازآفریننده او پس از مرگ است.

اللّٰه یبدؤا الخلق ثمّ یمیده

«ال» در «الخلق» عهد است و مراد از آن به قرینه «ترجعون» انسان هایند.

1768- منشأ مقامات معنوی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 76 - 24

24- خداوند بر اساس مشیت خویش، برتری دهنده برخی از انسان ها بر برخی دیگر و اعطا کننده کمال به بهره مندان از آن

نرفع درجت من نشاء

اساس مشیت خویش، برتری دهنده برخی از انسانها بر برخی دیگر و اعطا کننده کمال به بهره مندان از آن

1769- موانع انقراض انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 19 - 8

8- اگر استمرار زندگی نوع انسان در زمین خواسته خدا نبود، اختلاف پدید آمده در میان جامعه نخستین، نسل بشر را منقرض می کرد.

و لو لا کلمه سبقت من ربک لقضى بينهم فیما فیہ یختلفون

برداشت فوق مبتنی بر این است که جمله «لو لا کلمه سبقت من ربک» اشاره به مضمون جمله «و لکم فی الأرض مستقر و متاع

ص: 1117

إلى حين» داشته باشد؛ که در این صورت مراد از «لقضی بینهم» حکم به هلاکت و نابودی آنان خواهد بود.

1770- موانع وسوسه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 6 - 6،8

6 - خداوند ، توانا بر خنثی ساختن وسوسه های جن و انس

قل أعوذ بربّ الناس . . . من الجنّة و الناس

8 - دارا بودن مقام ربوبیت ، فرمان روایی و الوهیت ، دلیل توانایی خداوند بر حفاظت مردم از خطر وسوسه های جنیان و انسان ها است .

ربّ الناس . ملك الناس . إله الناس ... من الجنّة و الناس

1771- موعظه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 9 - 4

4 - هدف از نزول قرآن بر پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، توجّه دادن به مردم و نصیحت کردن آنان است .

سنقرئک . . . فذکر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 21 - 1،4،5

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مأمور موعظه و زنده نگه داشتن یاد قیامت در خاطره ها و توجّه دادن انسان ها ، به قدرت خداوند

فذکر

«ذکر»، حالتی است در نفس انسان که او را بر محافظت از معارفی که فرا گرفته، توانا می سازد. این کلمه با «حفظ» به یک معنا است؛ جز این که اصل فراگیری «حفظ» و در خاطر حاضر داشتن، «ذکر» خوانده می شود (مفردات راغب)؛ بنابراین «ذکر»؛ یعنی، متوجّه ساز و به ذهن آنان بیفکن. این واژه - چنانچه در قاموس آمده است - در معنای موعظه کردن نیز به کار می رود.

4 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، به جز وظیفه موعظه و یادآوری ، مسؤولیتی ندارد و اجبار و اکراه مردم ، از وظایف او نیست .

إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكَّرٌ

5- پیامبر (صلی الله علیه و آله)، مسؤول واکنش های مردم در برابر پند و اندرزهایش نیست.

إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكَّرٌ

حصر در «إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكَّرٌ»، حصر اضافی است و به قرینه آیه بعد، ناظر به اثربخشی تذکر است. مفاد آیه شریفه این است که: «وظیفه تو تنها تذکر دادن است و پذیرش یارد آن از سوی مردم، مؤاخذه ای را متوجه تو نمی سازد».

ص: 1118

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 22 - 1

1 - اجبار و وادار ساختن مردم به پذیرش پند ها و موعظه ها ، از تکالیف و رسالت های پیامبر (صلی الله علیه و آله) نیست .

لست علیهم بمصیطر

«صَطْر» و «سَطْر»، به یک معنا می باشد (مفردات) و «مسیطر» به معنای عهده دار و مسلط است. (مقایس اللغه)

1772- مولای انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 51 - 5

5 - خدا، سرپرست و صاحب اختیار انسانهاست .

هو مولینا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 78 - 25

25 - لزوم ادای تکالیف الهی ، برخاسته از حق ولایت خداوند بر آدمی

فأقیموا الصلوه . . هو مولیکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 4 - 11، 12

11 - انسان ها ، هیچ سرپرستی جز خداوند ندارند .

اللّٰه الذی خلق . . ما لکم من دونه من ولیّ

12 - یکتایی خدا در خلق و تدبیر عالم ، دلیل وجود نداشتن سرپرست و یاوری برای انسان ها جز خود او است .

اللّٰه الذی خلق . . ما لکم من دونه من ولیّ ولاشفیع

احتمال دارد ذکر «ما لکم من دونه . .» پس از بیان یکتایی خداوند در آفرینندگی و تدبیر، به این منظور باشد که چون همه چیز در دست

اقتدار او است، کسی جز او نمی تواند ولیّ و شفیع باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 10 - 6

6 - تنها خداوند ، سرپرست و یاور حقیقی انسان ها ، در دنیا و آخرت است .

ولا یغنی . . . ما اتّخذوا من دون اللّٰه أولیاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 11 - 5

ص: 1119

5- جز خداوند ، سرپرست و حمایت کننده ای واقعی برای بشر نیست .

وَأَنَّ الْكٰفِرِيْنَ لَا مَوْلٰى لَهُمْ

از آیه شریفه استفاده می شود: آن جا که خداوند ولیّ و حامی کسی نباشد، دیگر هیچ نیرویی قادر به حمایت و سرپرستی او نیست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تحریم - 66 - 2 - 6،7

6 - خداوند ، مولا و سرپرست حقیقی انسان ها است .

وَاللّٰهُ مَوْلٰىكُمْ

7 - تشریح خداوند ، از موضع مولویت او نسبت به انسان ها است .

قد فرض الله لكم . . . و الله مولیکم

یادآوری مولا و سرپرست بودن خداوند - پس از تشریح قانون شکستن سوگند - می تواند گویای حقیقت یاد شده باشد.

1773- مؤاخذه اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 128 - 5

5 - جنیان و انسانها در قیامت مورد بازخواست مشترک قرار خواهند گرفت.

یَمَعشَرِ الْجَنِّ . . . وَقَالَ اُولِیَآؤُهُمْ مِنَ الْاِنْسِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 71 - 1

1- همه انسان ها در قیامت درباره رفتار و اعمالشان مورد بازخواست قرار خواهند گرفت .

یوم ندعوا کلاً اُناسٌ باممهم

از اینکه خداوند فرموده است: «همه انسانها با پیشوایان خود در قیامت خوانده می شوند» و نیز فرموده است: «هر کس که کتابش در دست راستش باشد» به دست می آید که همه، مورد بازخواست قرار می گیرند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 15 - 16

16 - انسان ها ، پس از مرگ ، در پیشگاه خداوند درباره اعمال دنیوی شان ، مؤاخذه خواهند شد .

إِلَىٰ مَرْجِعِكُمْ فَأُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 25 - 9

9 - انسان ها در قیامت ، درباره عملشان مورد مؤاخذه و پرسش قرار خواهند گرفت .

ص: 1120

قل لاتستلون عمّا أجرمنا ولا نستل عمّا تعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 24 - 3

3 - وجود « موقف » و جایگاه سؤال و بازخواست از انسان ها ، در عرصه قیامت

وقفوهم إنهم مسئولون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 9 - 3

3 - انسان در قیامت ، بر باور ها و ملکات نفسانی خویش ، مؤاخذه خواهد شد .

یوم تبلی السرائر

مراد از آزمودن سریره ها، حسابرسی و سنجش میزان کیفر آنها است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عادیات - 100 - 11 - 5

5 - انسان ها در قیامت ، بر کفران نعمت ، بخلورزی و علاقه شدید به ثروت ، مؤاخذه خواهند شد .

لکنود .. لحبّ الخیر لشدید . أفلا یعلم ... إن ربّهم بهم یومئذ لخبیر

هشدار به آگاهی خداوند از افکار، اسرار و نیت ها، اشاره به مؤاخذه و حسابرسی است.

1774- ناپایداری حاکمیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 26 - 7

7 - پادشاهی و فرمانروایی انسان ها ، امری اعتباری بوده و این مقام در حقیقت تنها از آن خدا است .

امراء تملکهم .. و لها عرش عظیم ... الله لا إله إلا هو ربّ العرش العظیم

یادآوری الوهیت و ربوبیت مطلق خدا بر جهان و نیز عرش عظیم او (پس از ذکر عرش و فرمانروایی بزرگ ملکه سبا) می تواند گویای

برداشت یاد شده باشد.

1775- ناظر عمل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 188 - 1

1 - هشدار شعیب (ع) به مردم حق ناپذیر « آیکه » ، درباره نظارت خداوند بر رفتار و اعمال ناشایست آنان

ص: 1121

قال ربّي أعلم بما تعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 93 - 14

14 - نظارت بیوقفه و فراگیر خداوند نسبت به کردار بندگان ، تهدیدی برای گمراهان و مایه دلگرمی هدایت یافتگان است .

فمن اهتدی . . . و من ضلّ . . . و ما ربّک بغفل عمّا تعملون

با توجه به آیات پیشین که در آن سخن از هدایت یافتگان و گمراهان به میان آمده است، تأکید بر غافل نبودن خدا از عملکرد مردمان، دلگرم کننده هدایت یافتگان از یکسو و مایه تشویش خاطر گمراهان از سوی دیگر است.

1776- نامه عمل انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 19 - 3

3 - هر انسانی ، دارای کارنامه و پرونده ای مستقل در محکمه عدل الهی

فأما من أوتی کتبه بیمینه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 25 - 3

3 - هر انسانی ، دارای کارنامه و پرونده ای مستقل در محکمه عدل الهی

و أمّا من أوتی کتبه بشماله

1777- نزول وحی به انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 43 - 5

5- مشرکان مکه ، نزول وحی به انسان را قبول نداشتند .

و ما أرسلنا من قبلك إلاّ رجالاً نوحی إليهم

آیه در صدد تعریض به مشرکان و جواب گویی به آنان است که طبق قرینه ها و آیات دیگر قرآن کریم (سوره یونس ، آیه 2) آنها مبعوث شدن انسان را از جانب خداوند برای پیامبری قبول نداشتند. فعل «نوحی» در آیه قرینه و نشانه ای است بر نکته فوق.

ص: 1122

1778- نشانه های برگزیدگی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 6 - 9

9- خضوع و سجود ستارگان ، ماه و خورشید برای انسان در رؤیا ، نشان برگزیده شدن و دستیابی او به علم و دانش است .

إني رأيت أحد عشر كوكبًا . . . كذلك يجتبيك ربك و يعلمك

1779- نشانه های تفاوت اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 21 - 5

5- تفاوت آدمیان در برخورداری از موهبت ها و امکانات دنیا ، نمودی از تفاوت اخروی آنهاست .

انظر كيف فضلنا بعضهم . . . و للأخرة أكبر درجت

1780- نصرت به انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 107 - 9

9- نسخ ادیان و جایگزینی دینی دیگر از سوی خدا ، در جهت تدبیر امور انسان ها و به منظور یاری آنهاست .

ما ننسخ من آیه . . . و ما لکم من دون الله من ولی و لانصیر

برداشت فوق مقتضای ارتباط بین جمله «ما ننسخ من آیه . . .» با جمله «و ما لکم . . .» است.

1781- نقش اجتماعی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 75 - 4

4- نقش مؤثر موقعیت اجتماعی - دینی افراد در تشدید مجازات گناه و انحراف آنان از مدار وحی

و لولا أن ثبتتک لقد کدت ترکن إلیهم . . . إذا لأذقنک ضعف الحیوه و ضعف الممات

به نظر می‌رسد که دو چندان شدن مجازات پیامبر (صلی الله علیه و آله) در صورت عدول از مواضع خویش، به خاطر موقعیت آن حضرت بوده است. بنابراین هر کس با چنین موقعیتی دچار گناه شود، مجازاتش دو چندان خواهد شد.

ص: 1123

1782- نقش انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 82 - 12

12- انسان ها خود ، در بهره بردن یا محرومیت از هدایت قرآن نقش اصلی را دارند .

من القرآن ما هو شفاء ورحمه للمؤمنين ولا يزيد الظالمين إلا خسارًا

وصف «مؤمنين» و «ظالمين» مشعر به علیت است؛ یعنی، روحیه حق پذیری مؤمن، زمینه بهره‌وری وی از شفا و روحیهء حق ناپذیری ظالم، عامل محرومیت وی از قرآن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 40 - 14

14 - عوامل طبیعی و انسانی ، در خدمت اجرای اراده الهی

و لولا دفع الله الناس بعضهم ببعض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 35 - 6,7

6 - انسان ، در پیدایش و روان ساختن چشمه ها ، هیچ نقشی نداشته و این کار تنها با قدرت خدا انجام گرفته است .

وفجرنا فيها من العيون . لياكلوا من ثمره و ما عملته ايديهم

برداشت یاد شده مبتنی بر این نکته است که جمله «و ما عملته ایدیهم» در موضع حال باشد و «ما» در «ما عملته» نافی و ضمیر آن به تفجیر بازگردد.

7 - خرما و انگور ، از غذا های آماده برای انسان ، بدون دخالت وی در آماده سازی آنها

لياكلوا من ثمره و ما عملته ايديهم

این برداشت مبتنی بر این احتمال است که ضمیر در «عملته» به «ثمر» بازگردد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - انسان در فرایند رشد و نمو بذری که در زمین کشاورزی اش می پاشد ، هیچ نقشی ندارد .

ءأنتم تزرعونه

«زرع» (مصدر «تزرعون»)، به معنای رویاندن و رشد و نمو بخشیدن است. ضمیر مفعول «تزرعونه» به «حرث» در آیه قبل - که از «تحرثون» استفاده می شود - و یا به «بذر» - که از مقام استفاده می شود - باز می گردد. استفهام در «ءأنتم...» انکاری است؛ یعنی، شما آن بذر را که کاشته اید، رشد نمی دهید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 6 - 2

2 - تنها جنیان و انسان ها ، به القای افکار پلید و وسوسه های شیطانی در ذهن بشر می پردازند .

الذی یوسوس فی صدور الناس . من الجنّه و الناس

ص: 1124

1783- نقش بینش انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 39 - 5

5- وحی و داوری خداوند، تابع داوری ها و دیدگاه های انسان ها نیست .

أَمْ لَكُمْ أَيْمَنٌ . . . إِنَّ لَكُمْ لِمَا تَحْكُمُونَ

1784- نقش تکلیف انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 132 - 16

16 - خداوند، در تکلیف بندگان به نماز، برای خود سودی در نظر نداشته و به فکر تأمین رزق و آذوقه برای خود نبوده است .

وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ . . . لَأَنْسَ - لَكَ رِزْقًا

مفاد جمله «لأنسلك رزقاً» ممکن است این باشد که ما با فرمان نماز، نمی خواهیم از تو رزقی را طلب کنیم و نیاز خود را بر آورده سازیم.

1785- نقش تمایلات انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 14 - 5

5 - بهره گیری خداوند از تمایلات طبیعی انسان ها در گرایش دادن آنان به ایمان و عمل صالح

إِنَّ اللَّهَ يَدْخُلُ الَّذِينَ ءَامَنُوا . . . جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

1786- نقش زوجیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 45 - 3

3 - زوجیت (مردی و زنی) در میان بشر، دارای اهمیت و زمینه ساز پی بردن به خالقیت یگانه خداوند

وَأَنَّهُ خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى

از این که خداوند، مسأله زوجیت را به انسان تذکر داده و وحدت خالق را در این زمینه یادآوری نموده است؛ مطلب بالا استفاده می شود.

ص: 1125

1787- نقش شخصیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 121 - 7

7- شخصیت معنوی و فضایل شخصی انسان ها ، ملاک گزینش آنان از سوی خدا

إن إبراهيم كان أمه قانتاً لله حنيفاً ولم يك من المشركين . شاكراً لأنعمه اجتهبه

1788- نگرانی اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 7 - 5

5- نگرانی و سردرگمی آدمیان ، در لحظه های آغازین رستاخیز و خروج از قبرها

يخرجون من الأجداث كأنهم جراد منتشر

تشبیه به «جراد منتشر»، بیانگر سردرگمی و حرکت های نامنظم و حیرت زده آدمیان، پس از خروج از قبرها در روز رستاخیز است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 8 - 2

2- آدمیان در روز رستاخیز ، دلواپس و گردن کشیده برای درک موقعیت خویش

مهطعين إلى الداع

در لفظ «مهطعين» حرکت سریع و کشیدن سر به طرف بالا - از روی نگرانی - نهفته است (قاموس المحيط).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 14 - 4

4 - حاضران صحنه قیامت ، ناآرام و نگران اند .

فإذا هم بالساهرة

«ساهره»؛ یعنی، زمین صاف و پهناوری که پیمایندگان آن، در شب بیدار می مانند (تاج العروس). بیداری در صحنه قیامت، کنایه از خوف

و اضطرابی است که آرامش را از حاضران سلب می کند.

ص: 1126

1789- نگرانی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 111 - 2

2- همه انسان ها نسبت به سرنوشت خویش در قیامت ، نگرانند .

یوم تأتي كل نفس تجدل عن نفسها

مجادله و دفاع کردن هر کسی از خویشتن، دلیل نگرانی افراد در روز قیامت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 60 - 7

7- نگرانی از تأمین معاش و زندگی ، امری طبیعی و رایج در میان انسان ها است .

إن أرضی وسعه . . . و کأین من دابة لاتحمل رزقها الله یرزفها

بنابراین احتمال که این آیه، در صدد دفع توهمی باشد که در میان مسلمانان مکه، پس از توصیه به هجرت پدید آمده است، نکته یاد شده به دست می آید.

1790- نیات انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- توبه - 9 - 8 - 14

14 - خداوند ، به ضمائر ، نیات و مقاصد آدمیان ، آگاه و از آنها باخبر است .

کیف و إن یظهوروا علیکم . . . یرضونکم بأفوههم و تأیی قلوبهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- توبه - 9 - 78 - 1

1 - تویخ منافقان پیمان شکن از سوی خداوند ، به خاطر بینش غلطشان درباره علم و آگاهی کامل خدا به نیات و عملکرد آدمیان

ألّم یعلموا أن الله یعلم

1791- نیاز انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 19 - 3

3 - نیاز انسان ها به یاری یکدیگر در قیامت

یوم لاتملک نفس لنفس شیئاً

بیان سلب قدرت از یاری رسان، گویای آن است که نیاز به کمک وجود دارد؛ ولی از کسی ساخته نیست.

ص: 1127

1792- نیازهای انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 38 - 14

14 - عن الرضا(ع): ... إن الله عز وجل ... أنزل عليه القرآن فيه تبيان كل شيء بيّن فيه الحلال والحرام والحدود والأحكام وجميع ما يحتاج إليه الناس كملا فقال عز وجل: «ما فرطنا في الكتاب من شيء»

از امام رضا(ع) روایت شده است: ... خداوند عز وجل ... قرآن را بر رسولش (صلی الله علیه و آله) نازل کرد، در قرآن روشنگری برای هر چیزی وجود دارد، در آن حلال و حرام، حدود و احکام و تمامی آنچه را که مورد نیاز مردم است بطور کامل بیان فرمود و خداوند عز وجل فرمود: «ما در این کتاب، هیچ چیز را فروگذار نکردیم»

1793- نیازهای معنوی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 38 - 20

20 - نیاز همه انسان ها - حتی پیامبران - در صحنه های زندگی به توکل بر خداوند

قل حسبى الله عليه يتوكل المتوكلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 32 - 5

5 - انسان ها ، حتی موحدان راستین ، نیازمند مغفرت و آمرزش الهی

نزلاً من غفور رحيم

با توجه به ارتباط این آیه با آیات قبل، مطلب یاد شده به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 23 - 7

7 - تمامی ره پویان مسیر هدایت ، حتی بندگان مقرب الهی ، نیازمند بشارت های پیوسته و مستمر خدا هستند .

يُبَشِّرُ اللَّهُ عِبَادَهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

برداشت یاد شده باتوجه به دومطلب است: الف) بندگان مقرب الهی از «عباده الذین ءامنوا» استفاده می شود. ب) با توجه به واژه «بیشتر»
- که از باب تفعیل و مفید تکرار است - این نکته بر می آید که مؤمنان صالح، نیازمند بشارت های مداوم خداوند هستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 44 - 2

ص: 1128

2- همه انسان ها ، حتی پیامبر (صلی الله علیه و آله) نیازمند تذکر و یادآوری های وحی

وإِنَّه لَذَكَر لَكَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - نوح - 71 - 28 - 8

8- همه انسان ها در تمامی سطوح ایمانی - حتی پیامبران - نیازمند آمرزش الهی اند .

رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِي مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ

1794- نیت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 38 - 5,6

5- خداوند ، به نیت ها و راز های دل آدمیان آگاه است .

إِنَّه عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

6- آگاهی خداوند به نیت ها و راز دل ها ، دلیل آگاهی کامل او از حقایق پنهانی تمامی جهان

إِنَّ اللَّهَ عَالِمُ غَيْبِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّه عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که جمله «إِنَّه عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ» در مقام تعلیل برای «إِنَّ اللَّهَ عَالِمُ غَيْبٍ..» می باشد؛ یعنی، چون خداوند به نیت ها و راز دل ها - که پنهانی ترین امور جهان است - آگاه می باشد، پس نسبت به امور غیبی جهان نیز آگاه خواهد بود.

1795- وارث انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 40 - 1

1- خداوند ، تنها وارث تمامی زمین و زمینیان است .

إِنَّا نَحْنُ نَرِثُ الْأَرْضَ وَمَنْ عَلَيْهَا

1796- والدین انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 27 - 6

6 - آدم و حوا پدر و مادر همه انسانها

ص: 1129

كما أخرج أبوكم من الجنة

1797- وحی به انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 7 - 4

4- کافران مکه ، بر این باور بودند که نزول هر نوع پیام آسمانی بر بشر ، باید همراه با شاهد آسمانی محسوسی باشد . *

قالوا .. لو ما تأتينا بالملئکه إن كنت من الصدقین

درخواست کافران از پیامبر (صلی الله علیه و آله) برای آوردن ملائکه جهت تصدیق نبوتش ، ممکن است از این رو باشد که: آنان ارتباط بشر با خداوند را غیر ممکن می دانستند و برای قبول نبوت بشر ، خواستار آوردن شاهد آسمانی بودند و ذکر نام ملائکه شاید به عنوان نمونه و یا شناخته شده بودن آنان باشد.

1798- وسوسه انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 120 - 7

7 - پوشش خیرخواهی ، روش شیطان برای وسوسه در دل آدمیان و فریب آنان

فوسوس إلیه الشیطن فقال هل أدلک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 97 - 4

4 - همه انسان ها ، حتی پیامبران ، در معرض هجوم وسوسه های شیطان

وقل رب أعوذ بک من همزت الشیطن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 6 - 4

4 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، در معرض تهاجم وسوسه های جنیان و انسان ها

قل أعوذ . . . من الجنّه والناس

1799- ولادت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

ص: 1130

1- تولد انسان ها از مادرانشان ، جلوه ای از قدرت مطلق خداوند است .

إن الله على كل شيء قدير . و الله أخرجكم من بطون أمهتكم

برداشت فوق، با استفاده از ارتباط این آیه با آیه قبل است که در پایان آن، سخن از قدرت بی پایان الهی به میان آمده بود.

2- انسان به هنگام تولد از مادر ، فاقد هرگونه دانش و آگاهی است .

أخرجكم من بطون أمهتكم لاتعلمون شيئاً

3- عدم برخورداری فرزند انسان از علم و آگاهی از طریق ابزار شنوایی ، بینایی و قلب به هنگام تولد ، از نشانه های تدبیر و حکمت الهی *

و الله أخرجكم من بطون أمهتكم لاتعلمون شيئاً

این آیه در مقام اثبات توحید و توجه دادن انسانها به آثار و نشانه های الهی است. بنابراین عالم نبودن فرزندان و عدم توجه آنان به موقعیت خویش، در مراحل تولد و پس از آن، می تواند اشاره به حکمت الهی و اهمیت این موضوع در زندگی انسانها داشته باشد.

1800- ولی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 20 - 6

6- تنها خداوند ، ولی و سرپرست انسانهاست .

و ما كان لهم من دون الله من أولياء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 101 - 14، 16

14- خداوند ، ولی و سرپرست انسانهاست و امور ایشان به تمامی در اختیار اوست .

أنت ولیّ فی الدنيا والأخره

16- آفریننده هستی تنها حقیقت شایسته و توانمند برای سرپرستی و ولایت بر آدمیان

فاطر السموت والأرض أنت ولیّ فی الدنيا والأخره

یوسف(ع) پس از توصیف خداوند به پدید آورنده آسمانها و زمین (هستی) او را ولیّ خویش می خواند تا به این حقیقت اشاره کند که:
چون خدا خالق هستی است ، ولیّ و سرپرست است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 11 - 16

16- تنها خداوند سرپرست و یاور انسانهاست .

ما لهم من دونه من وال

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 1131

8 - رعد - 13 - 16 - 8

8- تنها خداوند ولیّ و اختیاردار امور انسانهاست .

أفأخذتم من دونه أولياء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 9 - 5

5- ولایت و سرپرستی انسان ها ، در انحصار خداوند است .

فألله هو الولیّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 31 - 5,6

5- انسان ها ، هیچ گونه سرپرست و یآوری جز خداوند ندارند .

و ما لكم من دون الله من ولیّ ولا نصیر

6- خداوند ، تنها یار و یاور انسان در حفاظت وی از عواقب ناگوار گناهان

و ما أصبکم .. و ما لكم من دون الله من ولیّ ولا نصیر

1801- ویژگیهای احضار انسان ها در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 32 - 2

2- احضار تمامی انسان ها به پیشگاه خداوند در قیامت ، به صورت دسته جمعی و یک جا خواهد بود .

وإن کلّ لّمّا جمیع لدینا محضرون

«جمیع» فعلیل به معنای مفعول (مجموع) و ضد متفرق است و مقصود از آن در آیه شریفه، اجتماع و انضمام تمامی افراد، از همه اقوام و جوامع بشری در یک مکان (قیامت) است.

1802- ویژگیهای انقراض انسان ها

3 - انقراض نسل بشر در دنیا و آغاز قیامت ، غافل گیرانه و در حالی خواهد بود که همگان سرگرم جدال و کشمکش روزانه اند .

ما ينظرون إلاّ صيحة وحده تأخذهم وهم يخصمون

«يخصّمون» (از ماده «خصومت» و «خصام») به معنای جدال و کشمکش است و جمله «وهم يخصّمون»، حال برای ضمیر مفعولی در «تأخذهم» است؛ یعنی، در حالی که آنان سرگرم جدال و کشمکش بر سر زندگی مادی اند، ناگهان صیحه سهمگین

آنان را فراخواهد گرفت.

1803- ویژگیهای حشر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 95 - 2

2- تمامی موجودات شعورمند آفرینش در صحنه قیامت، یکه و تنها و بدون یاور و همراه، حاضر خواهند شد.

ءاتیه یوم القیمه فرداً

«فرداً» حال برای ضمیر فاعلی «آتیه» می باشد؛ یعنی، آمدن موجودات در قیامت در حال انفراد و تنهایی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 125 - 12

12 - برانگیختن انسان ها در قیامت، با ویژگی های جسمانی است.

قال ربّ لم حشرتني أعمى وقد كنت بصيراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 104 - 12

12- « عن رسول الله (صلى الله عليه وآله): أيتها الناس إنكم تحشرون إلى الله كما خلقتم حفاة عراة، . . . ثم قرأ « كما بدأنا أول خلق

نعیده وعداً علينا إنا كنا فاعلين » ;

از رسول خدا(صلى الله عليه وآله) روایت شده که فرمود: ای مردم! شما همان گونه که آفریده شده اید پا برهنه و عریان به سوی خدا

محشور خواهید شد . . . سپس [این آیه را] قرائت فرمود: «کما بدأنا أول خلق نعیده...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 53 - 4

4- احضار انسان ها به پیشگاه خداوند در قیامت، بسیار سریع و بی هیچ فاصله ای با نفخ صور انجام خواهد پذیرفت.

إن كانت إلا صيحة وحده فإذا هم جميع لدينا محضرون

برداشت یاد شده از آمدن «إِذَا»ی فجائیه - پس از ذکر نفخ صور - به دست می آید.

1804- ویژگیهای خلقت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 19 - 7

7- خداوند ، در پی آفرینش انسان از نطفه ، او را توانمند و مهیا برای رسیدن به مصلحت های خویش قرار داد .

ص: 1133

من نطفه خلقه فقدره

برخی از اهل لغت، ضمن بر شمردن معانی متعددی برای «تقدیر»، دقت و تفکر در متعادل ساختن امور و مهیا ساختن آنها را، از جمله معانی آن قرار داده اند (لسان العرب). «فاء» در «فقدره» گویای این است که مهیا شدن انسان برای مصالح خویش، از آثار و پیامدهای سیستم خلقت او است.

1805- هدفداری زندگی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مدثر - 74 - 45 - 4

4 - هدفمند و جدی بودن زندگی آدمی

و کتّا نخوض مع الخائضین

1806- هدایت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - حمد - 1 - 6 - 9

9 - هدایت همگان به صراط مستقیم ، آرمان انسان موحد است .

إهدنا الصراط المستقیم

به کارگیری «اهدنا» (ما را هدایت کن) به جای «اهدنی» (مرا هدایت کن) حاوی نکته ای است که در برداشت فوق آمده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 53 - 8

8 - دستیابی انسان ها به هدایت ، هدف از نزول کتاب های آسمانی است .

و إذ آتینا موسی الکتب و الفرقان لعلکم تهتدون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 142 - 12،14،15،16

12 - قبله شدن کعبه ، زمینه ساز هدایت انسان ها به صراط مستقیم است .

ما وليهم عن قبلتهم .. يهدى من يشاء إلى صراط مستقيم

جمله «لله المشرق . . .» بیانگر این است که: کعبه و بیت المقدس هر دو ملک خداست و از این جهت تفاوتی ندارند و جمله «یهدی . . .» اشاره به این دارد که انتخاب کعبه به عنوان قبله، زمینه ساز هدایت انسانهاست و لذا آن را قبله همگان قرار داد.

14 - خداوند ، هدایت کننده انسان ها به صراط مستقیم است .

یهدى من يشاء إلى صراط مستقيم

ص: 1134

15 - هدایت انسان ها به صراط مستقیم ، هدف از تشریح دین و جعل احکام از سوی خداوند است .

ما ولیهم عن قبلتهم .. یهدی من یشاء إلی صراط مستقیم

16 - خداوند ، در هدایت انسان ها و تشریح قوانین دین مختار است .

یهدی من یشاء إلی صراط مستقیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 143 - 13

13 - خداوند هدایت کننده انسانهاست .

إلا علی الذین هدی الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 151 - 4

4 - دستیابی انسان ها به هدایت و کامل شدن نعمت الهی بر ایشان ، از اهداف بعثت پیامبر (صلی الله علیه و آله) است .

فولوا وجوهکم شطره .. ولعلکم تهتدون. كما أرسلنا فیکم رسولاً

چنانچه «كما أرسلنا ..» بیانگر تشبیه مسأله تغییر قبله به رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله) باشد؛ «لأتم نعمتی علیکم ولعلکم تهتدون» گویای وجه شبه است؛ یعنی، همان گونه که بعثت پیامبر برای اتمام نعمت بر بندگان و دستیابی آنان به هدایت می باشد، تغییر قبله نیز دارای چنین هدفها و نتایجی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 185 - 6، 10

6 - قرآن کتابی هدایتگر و راهنمای همه انسانهاست .

الذی أنزل فیہ القرآن هدی للناس

10 - قرآن ، حاوی دلایلی روشن و فراوان برای رهنمون ساختن انسان ها به هدایت های ویژه و مراحل والای هدایت

الذی أنزل فیہ القرآن هدی للناس و بینت من الهدی

«بینه» به معنای دلیل و روشن و آشکار است و جمع آوردن آن دلالت بر کثرت دارد. از معرفه بودن «الهدی» در «بینات من الهدی» چنین بر می آید که مراد، هدایت‌هایی خاص است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 119 - 4

4- هدف از خلقت انسانها، هدایت کردن ایشان به طریق حق و نزول رحمت بر آنان است.

إلا من رحم ربك و لذلك خلقهم

مشارالیه «ذلک» رحمتی است که از جمله «رحم ربک» استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 1 - 17

ص: 1135

17- پیامبر (صلی الله علیه و آله)، وظیفه دار هدایت مردم به راه خدای عزتمند ستودنی، با تعالیم قرآن کریم

کتب آنزلنه إلیک لتخرج الناس من الظلمت إلی النور .. إلی صرط العزیز الحمید

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 10 - 3

3- عنایت خداوند به هدایت انسان ها در طول تاریخ

و لقد أرسلنا من قبلک فی شیع الأولین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 43 - 9

9- بنای خداوند، در هدایت مردم، استفاده از قدرت قاهره و مجبور ساختن آنان نیست.

لو شاء الله ما عبدنا من دونه من شیء .. و ما أرسلنا من قبلک إلا رجلاً نوحی إلی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 9 - 3

3- قرآن، هدایتگر مردمان به خلل ناپذیرترین و استوارترین راهها

إن هذا القرءان یهدی للئی هی أقوم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 123 - 10

10 - خداوند، از آغاز هبوط بشر بر زمین برای زندگی او، هدایت و برنامه هایی را قرار داد.

اهبطا منها .. فإما یأتینکم منی هدی

خطاب در «إما یأتینکم» تنها متوجه انسان ها است (هر چند «اهبطا» خطاب به ابلیس و آدم باشد)؛ زیرا پس از حتمی شدن گمراهی بر شیاطین، ارائه هدایت به آنان لغو است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- ابراهیم، اسحاق و یعقوب (ع)، موظف بودند که در چارچوب فرمان های الهی به هدایت مردم بپردازند؛ و نه بر اساس سلیقه شخصی و نه دستور گیری از دیگران.

و جعلنهم أئمه یهدون بأمرنا

«بأمرنا» متعلق به «یهدون» و در حقیقت به منزله قید و شرط برای هدایت کردن است؛ یعنی، هدایت کردن مردم باید به فرمان ما باشد

9- هدایت مردم به سوی خدا و صفات، افعال و سخنان او، وظیفه ابراهیم، اسحاق و یعقوب (ع) بود.

و جعلنهم أئمه یهدون بأمرنا

برداشت یاد شده براساس دو نکته است: 1- «أمر» در اصل به معنای شأن و لفظی است عام که شامل تمامی افعال و اقوال می

ص: 1136

شود (مفردات راغب). 2- «باء» در «بأمرنا» ممکن است برای غایت و به معنای «إلى» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 34 - 1

1 - خداوند ، فرستنده آیات روشنگر حقایق و راه هدایت از گمراهی ، برای مردمان

و لقد أنزلنا إليك آيات مبينت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 46 - 3

3 - خداوند ، هدایت گر انسان ها به صراط مستقیم (راه معتدل ، میانه و متناسب)

والله يهدي من يشاء إلى صراط مستقیم

«استقامت» (مصدر «مستقیم») به معنای «اعتدال» و «استواء» است. به متوسط بین دو حال از نظر کمی و کیفی، بلندی و کوتاهی، سردی و گرمی و... «اعتدال» گویند و نیز هر شیء متناسب را، معتدل خوانند (لسان العرب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 78 - 1

1 - هدایت و راهنمایی خلق ، از شوون ربوبیت و خالقیت خداوند

إلّا ربّ العلمین . الذی خلقنی فهو یهدین

تقریب جمله «فهو یهدین» بر «ربّ العالمین» و «الذی خلقنی»، بیانگر برداشت یاد شده است؛ یعنی، چون او پروردگار جهانیان و نیز آفریننده من است؛ پس خود او هم مرا راهنمایی خواهد کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 13 - 12

12 - هر کسی ، هدایت مخصوص خود را دارد .

كلّ نفس هدیها

اضافه «هدی» به ضمیر «ها» - که مرجع آن نفس است - حاکی از این است که هر نفسی، هدایت ویژه خود را دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 24 - 3، 2، 1

1 - پیشوایانی، از میان بنی اسرائیل، برای هدایت مردم، برخاستند.

لبنی اسرائیل . و جعلنا منهم أئمة يهدون بأمرنا

2 - پیشوایان دینی برخاسته از قوم بنی اسرائیل، هدایت کننده مردم، براساس و چهارچوب تعالیم الهی بودند.

لبنی اسرائیل . و جعلنا منهم أئمة يهدون بأمرنا

3 - پیشوایان بنی اسرائیل، مردم را به توفیق خداوند، هدایت و راهنمایی می کردند.

و جعلنا منهم أئمة يهدون بأمرنا

ص: 1137

برداشت بالا، بنابراین است که «امر» در آیه، به معنای «شأن و فعل» باشد. در این صورت هدایت به امر خدا، معنای توفیق می دهد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 66 - 5

5 - مشیت و سنت خداوند در هدایت انسان ها، بر بهره جستن آنان از ابزار های متعارف شناخت (مانند بینایی و...) استوار است؛ نه بر اعجاز و ارائه کار های خارج از توان بشر.

و لو نشاء لطمسنا علی أعینهم فاستبقوا الصراط فأنی یبصرون

برداشت یاد شده مبتنی بر این نکته است که اگر خداوند چشم و بینایی مردم کافر را از بین می برد، آنان به قدرت خدا پی برده و به او ایمان می آورند؛ ولی خدا چنین نکرده بلکه خواسته است که آنان از راه دیدن حقایق الهی و شنیدن آنها (راه متعارف راهنمایی بشر) هدایت گردند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 17 - 3

3 - راهنمایی مردمان، رسالت پیامبران الهی

إذ جاءتهم الرسل... و أمّا ثمود فهديهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 6 - 5

5 - اشتیاق و اهتمام شدید پیامبر (صلی الله علیه و آله)، نسبت به هدایت مردم.

اللّٰه حفيظ عليهم و ما أنت عليهم بوكيل

از این که قرآن می فرماید: «خداوند مراقب عملکرد مشرکان است و تو بر آنان وکیل نیستی» استفاده می شود که پیامبر (صلی الله علیه و آله) نسبت به هدایت آنان شدیداً شیفتگی نشان داده و از اصرار آنان به شرک آشفتگی خاطر می شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 48 - 7

7 - وظیفه رهبران الهی، آگاهی دادن به مردم و فراهم ساختن زمینه های انتخاب صحیح است؛ نه تصمیم گیری از قبل آنان.

فما أرسلناك عليهم حفيظًا إن عليك إلاّ البلع

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 5 - 6

6 - عنایت خداوند به هدایت تمامی انسان ها ، حتی مشرکان ستیزه جو

أفنزرب عنکم الذکر صفحًا أن کنتم قومًا مسرفین

آیه شریفه، نشانگر لطف و رحمت الهی است؛ بدین صورت که خداوند، حتی با مخالفت فراوان مشرکان، از فرو فرستادن قرآن دریغ نرزید.

ص: 1138

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 6 - 3

3 - هدایت بشر ، سنت همیشگی و تغییرناپذیر خداوند

أفنزرب عنکم الذکر . . . وکم أرسلنا من نبیّ فی الأوّلین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 24 - 6

6 - علاقه شدید پیامبران الهی ، نسبت به هدایت و رستگاری انسان ها

قل أو لو جئتکم بأهدی ممّا وجدتم علیہ ءآباءکم

پیامبران، در برابر مخالفت های مؤکد قوم خویش (إتّأ وجدنا . . . إتّأ علی آثارهم) با لحنی نرم و ملایم آنان را به مسیر آیین توحید فرامی خواندند، از این مطلب، شیفتگی شدید آنان به هدایت انسان ها استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 54 - 4

4 - احساس مسؤولیت شدید پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، برای هدایت مردم ، حتی دشمنان لجوج خویش

فتولّ عنهم فما أنت بملوم

تأکید «فما أنت بملوم» پس از ترخیص «فتولّ عنهم» شدت احساس مسؤولیت پیامبر(صلی الله علیه و آله) را در کار خویش می رساند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 23 - 14

14 - خداوند ، خواهان هدایت تمامی انسان ها ، در راستای تعالی و رشد آنان

ولقد جاءهم من ربّهم الهدی

ذکر «ربّ» و اضافه آن به «هم» - که به مشرکان بازمی گردد - مشعر به مطلب بالا است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - تمایل طبیعی پیامبر (صلی الله علیه و آله) به هدایت تمامی انسان ها ، حتی دنیاپرستان روی گردان از یاد خدا

فأعرض عن من تولّى عن ذكرنا و لم يرد إلّا الحيوه الدنيا

امر در «فأعرض» نشانگر آن است که چنان تمایل طبیعی (هدایت تمامی انسان ها) در پیامبر (صلی الله علیه و آله) وجود داشته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - هماهنگی کتاب های آسمانی ، در بیان انذار ها و هدایت خلق

أم لم ينبأ بما في صحف موسى . وإبرهيم ... هذا نذير من النذر الأولى

ص: 1139

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - صف - 61 - 9 - 2

2 - هدایت و راهنمایی انسان ها ، مسؤولیتی الهی بر دوش پیامبر (صلی الله علیه و آله)

أرسل رسوله بالهدی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 21 - 2

2 - هدایت شدن یا گمراه گشتن مردمان ، خارج از قلمرو توانایی پیامبر (صلی الله علیه و آله)

قل إني لا أملك لكم ضرًّا ولا رشدًا

«ضرّ» در مقابل «نفع» و «رشد» در مقابل «غیّ» است و در این آیه، هر یک از آن دو واژه - به لحاظ معنا - می تواند قرینه برای دیگری باشد؛ یعنی، «ضرّ» قرینه باشد که مقصود از «رشد»، ضلالت است و «ضرّ» قرینه بر این باشد که مراد از «رشد»، نفع است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 3 - 1

1 - خداوند ، راه درست را به بشر نشان داده است .

إنا هدینه السبیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 19 - 8

8 - هدایت مردم به خداوند و بیان ربوبیت او و ایجاد حالت خداترسی در آنان ، از نخستین اهداف پیامبران است .

فقل .. وأهدیک إلی ربّک فتخشی

- هدایت مردم به خداوند و بیان ربوبیت او و ایجاد حالت خداترسی در آنان، از نخستین اهداف پیامبران است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 22 - 7

7 - قدرت خداوند بر آفرینش انسان ها ، تنظیم توانمندی های آنان ، هدایت تکوینی و نیز میراندن و به گور افکندن آنها ، دلیل قدرت او بر زنده ساختن آنان در قیامت است .

خلقه فقدّره . ثمّ السبیل یسّره . ثمّ أماته فأقبره . ثمّ إذا شاء أنشره

1807- هدایت پذیری انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 1140

4- نفوس انسانی، در هدایت پذیری، متفاوت اند.

كَلِّ نَفْسٍ هَدِيهَا

اضافه شدن «هُدَى» به «ها» بیان کننده این معنا است که هر نفسی، هدایتی مخصوص و متناسب خودش را دارد و این حکایت از تفاوت نفوس می کند.

1808- هدایت همگانی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - مشیت خداوند، به هدایت حتمی و تکوینی همه انسان ها، تعلق نگرفته است.

و لو شئنا لأتينا كل نفس هديها

1809- هدایتگر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - خدا، رهنمون انسان ها به راه راست و معتدل و به دور از افراط و تفریط است.

و يهدى من يشاء إلى صراط مستقيم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - خدا، هادی و راهنمای آدمیان است.

و أن الله يهدى من يريد

1810- هدایتگران اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- حرکت انسان در صحنه قیامت ، با راهنمایی و فرمان ملائکه

معها سائق

بنابراین که «سائق» فرشته ای از فرشتگان باشد - و نه اعمال آدمی - برداشت یاد شده استفاده می شود.

ص: 1141

1811- هدفداری خلقت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 2 - 11

11 - خلقت انسان ، هدفمند و جهت دار است .

خلق الموت و الحیوه لیبلوکم ائیکم أحسن عملاً

1812- هشدار به انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 41 - 7

7 - پرهیز از پیوستن به ستمکاران و گرفتار شدن به کیفر آنان، هشدار خداوند به تمامی انسانها

و كذلك نجزی الظلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 74 - 10

10 - همه انسان ها ، حتی مؤمنان حقیقی ، از خطا و گناه مصون نیستند و نیازمند مغفرت الهی هستند .

اولئک هم المؤمنون حقاً لهم مغفره و رزق کریم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 105 - 6

6 - هشدار خداوند به انسان ها ، برای مراقبت از اعمال و حرکات نهان و آشکار خویش و سرباز نزدن از فرمان های او در خفا و علن

و ستردون إلى علم الغیب و الشهده فینبئکم بما کنتم تعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 62 - 3

3 - هشدار خداوند به فرزندان آدم ، درباره وسوسه های گمراه کننده شیطان

ألم أعهد إليكم بيني وادم أن لاتعبدوا الشيطان . . . ولقد أضلّ منكم جبلاً كثيراً

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

19 - تغابن - 64 - 2 - 10

10 - هشدار خداوند به انسان ها ، درباره رفتار و کردار های خویش

ص: 1142

و الله بما تعملون بصير

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 25 - 5

5 - هلاکت فرعون ، هشدارى به مردم در امور دنیا و آخرت آنان بود .

فأخذ الله نكال الآخرة والأولى

اضافه «نكال الآخرة..» ممکن است اضافه لامیه باشد؛ یعنی، هلاکت فرعون برای دیگران، هم نسبت به دنیای آنان و هم نسبت به آخرتشان مایه عبرت بود. در این صورت، مراد از «أخذ الله» هلاکت فرعون و غرق شدن او است که برای دیگران نكال آخرت و دنیابود؛ زیرا از طرفی به فرجام تکذیب پیامبران و گناه و انکار ربوبیت خداوند پی می برند - که اموری مربوط به آخرت است - و از طرفی دنیا را ناپایدار، حتی برای امثال فرعون می بینند.

1813- هلاکت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 133 - 16

16 - اگر خداوند بخواهد با هلاک کردن آدمیان موجوداتی دیگر را جایگزین آنان خواهد کرد.

إن يثأبكم و يستخلف من بعدكم ما يشاء

فعل «يذهبكم» خطاب به همه آدمیان است و جمله «ما يشاء» (آنچه بخواهد)، عمومیت دارد و منحصر به انسان نیست.

1814- یأس از هدایت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 36 - 9

9- مبلغان دینی، پس از یأس از هدایت پذیری انسانها، موظف به ابلاغ و بیان معارف الهی نیستند .

فلا تبئس بما كانوا يفعلون

1815- یاور اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - خداوند ، یگانه معبود به حق و تنها پشتمانه انسان در قیامت

أین ما کنتم تعبدون . من دون الله هل یصرونکم أو ینتصرون

ص: 1143

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 107 - 10، 5

5- انسان ها ، جز خداوند یآوری ندارند .

و ما لکم من دون اللّٰه من ولی و لانصیر

10 - مالکیت و حاکمیت انحصاری خدا بر هستی ، مقتضی نبود هیچ سرپرست و یآوری برای بندگان جز او

له ملک السموت و الأرض و ما لکم من دون اللّٰه من ولی و لانصیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 113 - 9

9- تنها خداوند ، یاور و سرپرست انسانهاست .

و ما لکم من دون الله من أولیاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 44 - 2

2- تنها ، خداوند ، قادر بر یاری رساندن در بحبوحه قطع همه اسباب ظاهری است .

هنالک الولیة لله الحقّ

اهل لغت، تفاوتی را بین معنای «وَلَايَت» و «وَلَايَت» ذکر کرده اند و آن این که «وَلَايَت» به معنای نصرت است و «وَلَايَت» به معنای سرپرستی و تدبیر. گرچه برخی مفسران این تفاوت را انکار کرده اند، (ر.ک: المیزان) ولی با توجه به موارد مشابه در آیات دیگر و نیز آیه قبل که سخن از نصرت است، به نظر می رسد این معنا در این مورد، اقرب باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 15 - 3

3 - خدا ، تنها دستگیر و یاور مردمان در دنیا و سرای آخرت

من كان يظنّ أن لن ينصره الله في الدنيا والآخرة. .. هل يذهب كيده ما يغيظ

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

16 - زمر - 39 - 3 - 9

9 - تنها خداوند ، ولی و یار و یاور حقیقی انسان است .

و الذين اتّخذوا من دونه أولياء ما نعبدهم إلا ليقربونا إلى الله زلفى

محکوم شدن ولی و یاور گرفتن غیر خدا - که از جمله بعد استفاده می شود (إِنَّ اللَّهَ يَحْكُم بَيْنَهُمْ ..) - بیانگر این است که تنها خدا ولی و یاور حقیقی است.

ص: 1144

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 31 - 5

5 - انسان ها ، هیچ گونه سرپرست و یآوری جز خداوند ندارند .

و ما لكم من دون الله من وليّ ولا نصير

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 10 - 6

6 - تنها خداوند ، سرپرست و یاور حقیقی انسان ها ، در دنیا و آخرت است .

ولا یغنی . . . ما اتّخذوا من دون الله أولیاء

انسانیت

1817- انحطاط از انسانیت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 55 - 3

3 - کفرورزی تا مرز از دست دادن زمینه های ایمان ، عامل سقوط آدمی از مرتبه انسانیت به مرحله پست ترین حیوانات

إن شر الدواب عند الله الذین کفروا فهم لایؤمنون

1818- فقدان ارزش انسانیت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 22 - 5

5 - انسانهایی که حقایق دینی را نپذیرند ، فاقد ارزش انسانی هستند .

إن شر الدواب عند الله الصم البکم الذین لایعقلون

1819- فقدان انسانیت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10- انسان حق گریز، فاقد ارزش های انسانی و خاصیت واقعی حیات

أولئك الذين . . . فأصمّهم وأعمى أبصرهم

ص: 1145

کسانی که در نتیجه بیماری مشارالیه «أولئك..» قرار گرفته اند به ظاهر گوش و چشم دارند اما خداوند در حقیقت این ابزار را برای آنان زاید و بی خاصیت قلمداد کرده است زیرا بهره نجستن از امکانات، چونان محرومیت از آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 15 - 2

2 - ظالمان و منحرفان از حق ، مردمی حقیر و فاقد ارزش های انسانی در پیشگاه خداوند

و أمّا القسطنون فکانوا لجهنّم حطبًا

«حطب»، به معنای چوب خشک و هیزم است. تشبیه ظالمان و منحرفان از حق به آن، می تواند بیانگر مطلب یاد شده باشد.

1820- محرومان از انسانیت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 53 - 1

1 - کافران حق ناپذیر ، از حیات معنوی و امتیازات بشری ، محروم اند .

و ما أنت بهد العمی عن ضللتهم

در آیه، کسانی که پیامبر(صلی الله علیه و آله) نیز توان خارج کردن آنها را، از گمراهی ندارد، به کوران تشبیه شده اند و مراد از آنها کافران اند. تشبیه کافران به کوران، استعاره مصرحه است و «هادی»، استعاره کنایی است.

1821- ملاک انسانیت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 179 - 14

14 - فهم حقایق و معارف دینی و حق بینی و حق شنوی ، ملاک انسانیت و برتری انسان بر چهارپایان است .

أولئك كالأنعم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 56 - 6

6- پایبندی به پیمان از ملاک های انسانیت انسان

إن شر الدواب . . . ثم ینقضون

ص: 1146

1822- نشانه های انسانیت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 55 - 4

4 - ایمان به آیات الهی ، نشان انسانیت انسان و ملاک ارجمندی او در پیشگاه خداوند

إن شر الدواب عند الله الذين كفروا فهم لا يؤمنون

ص: 1147

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می دانند و کسانی که نمی دانند یکسانند؟

سوره زمر / 9

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک 129/34 - طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: 03134490125

دفتر تهران: 021 - 88318722

بازرگانی و فروش: 09132000109

امور کاربران: 09132000109

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

